

Національна академія наук України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса
Інститут всесвітньої історії
Інститут соціальної та політичної психології
Інститут обдарованої дитини
Всеукраїнська газета «Освіта і суспільство»

МАТЕРІАЛИ

*У Всеукраїнській міжгалузевій
науково-практичній онлайн-конференції*

**«Національна наука і освіта
в умовах війни РФ проти України
та сучасних цивілізаційних викликів»**

27 березня–2 квітня 2024 року

в межах XV Міжнародної виставки

«Сучасні заклади освіти–2024»

Київ
2024

Н35 Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів : матеріали V Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 27 березня–2 квітня 2024 року). / Упоряд.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. – 1 322 с.

У збірник увійшли статті та тези учасників V Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції «Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів», у межах XV Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти–2024», у яких автори висвітили питання розвитку українського суспільства, зокрема науки і освіти в умовах війни РФ проти України; розвитку українського соціуму на принципах свободи, рівності, поваги до людської гідності, дотримання прав людини і верховенства права; проблем розвитку обдарованих дітей і юні в умовах боротьби за незалежність і цілісність України.

Тематика публікацій:

- Наука і освіта в умовах війни РФ проти України
- Освіта України в сучасних цивілізаційних викликах
- Соціально-психологічні аспекти розвитку українського соціуму під час війни
- Обдарованість і лідерство: ідентифікація і місія

Видання рекомендовано для науковців, керівників і представників освітніх закладів, інститутів післядипломної освіти, педагогічних працівників усіх ланок системи освіти.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 013+159.942+316.4+37.01+81'27+94(4/9)

ЗМІСТ

МОТИВАЦІЙНІ ПРОМОВИ	14
<i>Кремень Василь Григорович</i>	14
<i>Пирожков Сергій Іванович</i>	17
<i>Рафальський Олег Олексійович</i>	20
<i>Довгий Станіслав Олексійович</i>	24
Частина І. ДОПОВІДІ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ	27
Артьомова Т. І. Метаверсвіт як гібридний простір освітньо-професійної життєдіяльності та об'єкт наукового дослідження	27
Астапова-Вязьміна О. І. Епістемологічні параметри Вікіпедії: pro et contra	33
Біляєва С. О. Російські міфи в шкільних підручниках з історії України	35
Бойченко М. І. Культура академічної комунікації в Україні: пошуки відповідей на виклики війни.....	44
Денисова А. В. Синергія науки і практики в змісті освітньо-професійних програм Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну.....	49
Дубовенко Ю. І., Патока В. В. Допоміжні цифрові технології для підтримки інклюзивної освіти учнів і студентів.....	58
Жук М. В. Виклики, тренди, можливості розбудови освіти 4.0 в Україні (проблемно-ресурсний вимір 2022–2024 рр.)	67
Кармазіна М. С. Штучний інтелект: особливості етапів розвитку та застосування у сфері освіти та науки	71
Колупаєва А. А. Стратегічне підґрунтя розвитку освіти дітей з ООП в Україні	76
Корсак К. В., Корсак Ю. К. Перешкоди на шляху України до перемоги і світового лідерства на основі ноонаук і ноосвіти	80
Крилова С. А. Філософське мистецтво як розв'язання екзистенціальних протиріч буття людини: актуальність в часи війни і миру	88
Ліпін М. В. Зміст освіти в інтенціях «цілей» та «засобів»	92
Лучанінова О. П. Резерви розвитку й ефективного функціонування освітньої екосистеми сучасного університету в умовах цивілізаційних викликів.....	96
Міхно О. П. Теоретичні аспекти деколонізації української педагогічної біографістики: контекстуалізація	101
Отич О. М. Механізми розвитку інноваційної інфраструктури університетів у контексті аналізу сучасних європейських моделей партнерства в інноваційній сфері	106
Охременко С. В. Стратегія інновацій у професійній освіті.....	111

Плачинда Т. С. Позашкільна освіта в умовах сучасних трансформацій	121
Попова В. В., Попов В. Ю. Українська наука і освіта та передумови теперішньої війни	127
Саух П. Ю. Освіта і наука в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Виклики і відповіді	136
Сегеда С. П., Вєденєєв Д. В., Левченко С. М. Науково-педагогічні засади підготовки фахівців із протидії ментальній зброї	140
Слободянюк М. А. Особливості історичної освіти в умовах російсько-українського протистояння	149
Ткаченко В. М. «Хороші» та «погані» росіяни: історіософський погляд.....	156
Хамітов Н. В. Наука і освіта в Україні: виклики війни і відповіді перемоги та миру	162
Чекаленко Л. Д. Про роль асимільованих народів у збереженні імперії.....	167
Чижевський Б. Г., Онаць О. М., Попович Л. М. Науково-інноваційна законодавча основа управління трансформаційними процесами в закладах загальної середньої освіти	177
Шевчук Т. С. Комеморативні стратегії вшанування пам'яті учасників, жертв і подій російсько-української війни у виховній роботі ЗВО	187
Частина II. ДОПОВІДІ СЕКЦІЙНИХ ЗАСІДАнь	193
Агафонова М. В. Рівень освітніх досягнень в Україні в умовах військової конфронтації та його вплив на індекс людського розвитку	193
Айтов С. Ш. Історична антропологія як сучасна філософія історії та вивчення цивілізаційної динаміки у вищій освіті.....	198
Акімов О. Є., Соловйова Н. В., Костенко В. О. Роль наукової підготовки у формуванні здобувача освіти медичного профілю в умовах війни.....	202
Александрова Н. О. Формування національної культури дітей молодшого шкільного віку в умовах сучасних викликів.....	207
Алексєєва С. В. Підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін в умовах воєнного стану: виклики і новітні цифрові технології.....	214
Атаманчук Ю. М. The influence of the state on the quality of higher education in Ukraine during the full-scale invasion of russia on the territory of Ukraine	219
Бабко Н. М. Лідерство та обдарованість: синергія компетенцій здобувачів вищої освіти в сучасному світі.....	224
Балла Л. В. Актуальність інклюзивної дошкільної освіти – єдиного освітнього простору як головного питання сталого розвитку України	228
Барабаш Л. М. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія.....	233

Барабаш М. Г. Формування національної свідомості громадянина-патріота засобами військово-патріотичного виховання в умовах дистанційного навчання в процесі викладання предмета «Захист України».....	241
Барановська О. В. Профільне навчання в старшій школі в умовах війни: аналіз і перспективи	246
Басюк Н. А. Емоційна резильєнтність учителя початкових класів в умовах війни	253
Безена І. М. Сучасні стратегії в трансформації наукових та освітніх процесів у прифронтовому регіоні	260
Береда М. В. Educational policies and their impact on learning and education	269
Березінська О. В. Коучинг як педагогічна методика в освітніх установах	271
Беценко Т. П. Курс «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи» для магістрантів-філологів (деякі дидактичні зауваги)	275
Богашко О. Л., Богашко І. О. Ідеологія ефективного лідерства: усвідомленість, вплив і відповідальність	283
Бойко С. Т. Медіаграмотність в освіті: ключові виклики та перспективи.....	289
Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Феномен українського патріотизму: переосмислення, збагачення, трансформація	299
Будовська М. В. Формування емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до української культури в умовах війни.....	313
Булах І. І. Організація освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.....	318
Бурдун С. І., Кашуба О. І., Єгорова О. П. Важливість здорової комунікації учасників освітнього процесу для психологічного благополуччя під час війни	324
Ваганова Н. А. Соціально-психологічні аспекти розвитку обдарованості та лідерства у дітей	333
Вітомський Ю. Л., Бондаренко С. Ю. Анатомія страху: картографування психологічного впливу війни на публічний простір	340
Власенко Ю. М. Використання інтерактивних аркушів під час дистанційного навчання	348
Воєвідко Л. М. Виклики сьогодення: сучасні вимоги до підготовки вчителя музичного мистецтва	353
Воронкова В. Г., Нікітенко В. О., Череп А. В. Роль освіти в адаптації України до сучасних цивілізаційних трансформацій: виклики та можливості освітньої системи	359
Газізова О. О. Формування патріотизму учнівської молоді засобами українознавства	371

Гвоздик І. О., Стефанюк Є. О. Ментальне здоров'я учня під час воєнного стану: результати опитування.....	378
Герасимова Т. І., Годованюк А. В. Доступність та безпека освіти в умовах війни рф проти України.....	383
Голобородов К. В. Музейна педагогіка в умовах агресії росії проти України (на основі досвіду шкільного кіномузею «Пам'ять»).....	389
Гонтар Д. А. Виховний ідеал сучасної історичної освіти.....	395
Гончарук В. А. Наука і вища освіта в умовах війни рф проти України.....	399
Горбань Л. В. Національна стійкість: роль науки і освіти у вихованні нових лідерів та підтримці обдарованої молоді.....	402
Горборуков В. В., Приходнюк В. В. Лексикографічне представлення навчальних програм.....	410
Гордієнко М. Г. Духовні ресурси нації в парадигмі освіти.....	412
Грищенко О. Б. Зasadничі принципи національно-патріотичного виховання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти в умовах війни.....	425
Гуз К. Ж., Зелюк В. В., Ільченко В. Р. Національну науку і освіту в умовах війни і післявоєнний час у кожную школу.....	428
Гусак І. В. Культурно-національні цінності як основа формування духовного потенціалу особистості майбутнього фахівця.....	435
Данко А. Ю. Прийоми педагогіки партнерства в закладах загальної та середньої освіти в період війни.....	438
Демидова Є. В. Ourboox в організації дистанційного навчання в умовах воєнного стану.....	440
Дем'яненко В. Б., Дем'яненко В. М., Савченко І. М. Змістовне відображення історико-культурної спадщини через трансдисциплінарну консолідацію інформаційних ресурсів.....	447
Дендешій Т. З. Викладання географії в сучасних умовах: зміст, методи, засоби.....	453
Дідик Н. М., Хотинська М. Розвиток професійно значущих характеристик особистості майбутніх психологів.....	462
Дідик О. Ю. Ukrainian science in 2024 as a key direction of cultural diplomacy.....	470
Довга М. І. ChatGPT в освітньому процесі: чи сумісні справжній інтелект і штучний?.....	476
Довганенко Р. О., Кухар Р. Р. Теоретичні та практичні аспекти формування лідерських якостей обдарованих учнів.....	480
Долінська Л. В., Бриль О. О., Ковальчук В. В. Освітнє середовище в умовах викликів сьогодення: психологічні особливості емоційного стану.....	485

Домбровська К. О. Психолого-педагогічні особливості підготовки майбутніх військовослужбовців в умовах війни.....	494
Драгунова В. В. Консалтингова діяльність у закладі вищої освіти в сучасних цивілізаційних викликах.....	496
Дроздов Д. В. Психолого-педагогічні аспекти освітніх втрат у навчанні студентів під час війни та післявоєнної відбудови.....	503
Дубініна В. О., Зінченко Н. О., Біланов О. С. Культура як філософська категорія у філософії освіти	510
Дунець В. Б. Центри науки в Україні: можливості та виклики в умовах війни рф проти України.....	513
Єськова А. М. Освіта в умовах російської війни: випробування, досвід, перспективи	517
Завгородня О. В. Вплив медіаконтенту та психологічний стан людей під час війни	524
Зарецька О. О. Кризовий дискурс у соціальних мережах.....	534
Засік М. М. Формування виконавської майстерності у студентів під час навчання в закладах вищої освіти	542
Заюков І. В. Публікація досліджень вченими України в базі даних Scopus як фактор забезпечення лідерства сучасних ЗВО	548
Зіновєєва О. В., Зіновєєва М. І. Інтелектуальні інновації «Школи юного науковця» в реаліях сучасних цивілізаційних викликів.....	557
Зубков Р. С. Розвиток світової освіти в контексті сучасного глобального середовища	564
Калініна Г. М. Зарубіжний досвід екологічного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.....	569
Караманов О. В. Музей як «унікальна система моделювання культури»: можливості для вітчизняного освітнього простору	573
Каращук М. Г. Контури освіти в параметрах суспільства знань	580
Каряка С. М. Сучасні виклики до української освіти в умовах війни	583
Качмар О. В. Мистецтво як механізм попередження і нейтралізації агресії.....	586
Кекало Ю. В. Тьюторінг як метод формування індивідуального освітнього маршруту обдарованої дитини.....	593
Кириченко А. В., Стасюк В. В. Вплив загальної психологічної підготовки на лідерські якості військовослужбовців.....	598
Кікінежді О. М., Василькевич Я. З., Рик М. С. Проблема формування егалітарно-освітнього середовища в Україні в сучасних цивілізаційних викликах.....	604

Кіричевська Е. В. Системний контекст стратегіальної готовності військовослужбовців ЗСУ до військово-професійної діяльності в умовах війни.....	614
Клочкова Ю. В. Інклюзивна освіта в контексті сучасних цивілізаційних тенденцій: досвід України	624
Кобцева О. А., Ярова С. П. Хмарні технології у вищій медичній освіті.....	629
Ковальчук Н. А. Практика формування лідерських якостей учнів у Калинівському академічному ліцеї	633
Ковальчук Ю. М. Взаємодія еліт як чинник формування типів суспільного устрою і управління ресурсами обдарованості	637
Коржик С. А. Ліцейна освіта Летичева в умовах війни росії проти України	649
Коротун Л. В., Солодовник М. Ю. Формування лідерських якостей обдарованих учнів в умовах Нової української школи: від теорії до практики	661
Косач Т. М. Теоретичний аналіз розвитку філософії освіти в Україні	668
Кошіль О. П. Лідерство як стратегія і тактика професійного успіху педагога в умовах невизначеності	672
Краєва О. А. Приклад оформлення дослідницького психологічного проєкту на подання до розгляду етичної комісії в Німеччині.....	677
Кривоустова А. Б., Павелко І. В. Використання електронних освітніх ресурсів під час дистанційного навчання в закладі позашкільної освіти в умовах сучасності	681
Криган С. Г. Практичний досвід з актуальних проблем розвитку освітнього процесу в сучасних умовах.....	688
Кузнецова Г. П., Чечель Н. О. Утвердження мовної традиції на теренах України як основа ідентифікації нації.....	694
Кузьміна І. Ю., Кузьміна О. О. Вища освіта України в сучасній структурі цивілізаційних змін.....	704
Купар В. М. Досвід подолання освітніх втрат у початковій освіті.....	712
Лаврут О. О. Історична освіта як запорука формування критичного мислення...	720
Ласкова-Ярмоленко А. О. Проблеми медіаграмотності в умовах війни в Україні	725
Латиш О. М. Творче мислення суб'єкта в ускладнених умовах	729
Лебедик Л. В. Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців	734
Лимар Л. В. Особливості резилієнтності здобувачів післядипломної медичної освіти в Україні під час війни з росією.....	744

Литус Л. В., Ангелова В. В. Роль позашкільного закладу у формуванні ключових компетентностей підростаючої молоді в умовах впровадження національно-патріотичного виховання під час воєнного стану	746
Лімачко В. В. Застосування у сфері освіти інноваційних методів навчання з метою попередження або подолання освітніх втрат	752
Лісецька І. С. Дистанційна форма освіти – реалії сьогодення.....	754
Локшина О. І. Європейський дослідницький простір: інтеграційний поступ української науки.....	757
Лююк О. В. Виховання у молодшого школяра самостійності як лідерської якості особистості: психолого-педагогічні аспекти.....	762
Майбородіна Н. В., Герасименко В. П. Педагогічний супровід обдарованих студентів	768
Майструк Н. О. Наука та освіта в умовах глобалізаційних викликів, ризиків і війни в Україні	773
Макарова А. Ю. Наукові шоу та покази як спосіб популяризації науки серед молоді в Музеї науки	784
Малютіна О. К., Коляда О. С. Наскрізний зв'язок історії та сучасності: українська національна революція 1917–1921 рр.	785
Марич Н. І., Духовний І. О. Проблеми розвитку професійної освіти в Україні ...	788
Марченко Я. В. Мілітаризація освітнього процесу на тимчасово окупованому росією Кримському півострові (2014–2023 рр.).....	795
Мар'яненко Л. В., Поклад І. М. Формування ціннісної самодетермінації пізнання і життєстійкості українського соціуму в умовах сучасних цивілізаційних викликів.....	800
Матвієнко Л. Г. Міждисциплінарність у вищій освіті: об'єднання знань для розв'язання складних проблем сучасності.....	808
Мацокін Д. В., Пахомова І. М. Використання віртуальної реальності для інтерактивного вивчення структури реальних кристалів у курсі «Дислокаційна теорія міцності та пластичності»	812
Мацука В. М., Горбашевська М. О. Leadership and management: identification and mission.....	818
Мачуський В. В. Розвиток обдарованих учнів у закладах позашкільної освіти ..	826
Медведюк О. Б. Розвиток, підтримка та супровід обдарованих дітей у сім'ях і закладах освіти	830
Микитенко В. В. Врахування бізнес-екосистемного концепту в програмних компетентностях за дисципліною «Соціальна відповідальність»	840
Могильник А. І., Тарасенко К. В., Давиденко А. В. Психологічна підготовка медичних кадрів у сучасних умовах вищої медичної освіти в Україні	850

Моляко В. О. Аспекти психологічної безпеки творчої особистості	855
Морокко Л. М., Зозуляк Л. С. Упровадження здоров'язберезувальної педагогіки в практику діяльності закладу освіти як одного з соціально-психологічних аспектів розвитку українського соціуму під час війни.....	866
Наумчук О. П. Формування громадянської відповідальності здобувачів освіти на уроках історії як необхідна умова модернізації сучасного освітнього простору	881
Негрєєва О. В. Інтеграція в початковій школі.....	885
Нестер А. А. Цивільна безпека-освіта в умовах воєнного стану.....	892
Никорович Ю.-А. І. Боротьба вітчизняних інститутів експертного забезпечення політики з російською пропагандою.....	903
Нікітенко В. О., Метеленко Н. Г., Воронкова В. Г. Упровадження концепції цифрового суспільства в умовах глобальних викликів: імплементація досвіду Європи для України	906
Ноздрачова О. Г. Місія національної освіти в контексті глобальних викликів....	917
Нудьга І. Є. Формування духовності як складової ментального здоров'я.....	920
Огірко І. В., Огірко О. В. Інформаційні технології стратегічного управління в сучасній освіті	925
Онаць О. М. Державно-громадська партнерська взаємодія в управлінні трансформаційними процесами в закладах освіти в умовах війни	938
Онищак В. С. Інтеграція штучного інтелекту в педагогічний процес: можливості та перспективи	946
Оржешко Д. В. Психологічні особливості мілітарного самоприйняття військових: досвід вітчизняних і світових освітніх інституцій.....	951
Павельчук М. О. Application of the gamification method for the education of children of the alpha generation.....	957
Павенко Н. В. Сучасні вектори освітньої концепції: акселератори моральної стартап-освіти	960
Павлова Н. С. Самоосвіта студента як чинник професійної підготовки компетентного фахівця	965
Пастушенко В. С., Скальська Л. О. Психологія розвитку пізнавального інтересу учнів цифровими засобами ІКТ в умовах сучасних викликів	971
Пащенко Т. М. Фахова передвища освіта України в сучасних цивілізаційних викликах	978
Петрук Т. М. Формування лідерських рис в учнів зі спеціальною обдарованістю.....	984
Пилипенко О. Є. Дистанційна освіта у вищих освітніх закладах в умовах війни рф проти України.....	986

Піддубна Л. П. Застосування методу «Квадрат Декарта» для обґрунтування управлінського рішення щодо організації дистанційного навчання здобувачів вищої освіти	991
Піх М. М., Піх В. Я. Вплив штучного інтелекту на сучасне суспільство: переваги та недоліки.....	998
Поліщук А. В., Черниш А. В. Особливості створення дистанційних курсів засобами платформи SendPulse (з досвіду роботи).....	1004
Полонська Н. В. «Київ за три дні». Консолідація української нації.....	1012
П'яст Н. Й., Куш О. П., Стадній А. С. Відтворення сьогодення в українських новотворах періоду війни рф проти України.....	1018
Радчук Н. І. Зміни в системі освіти України	1022
Ратушняк Н. М. Самоактуалізація громадянської компетентності педагога в контексті російсько-української війни (на прикладі інституту післядипломної педагогічної освіти).....	1029
Редькіна Г. М., Зуєвська М. М. Чинники згуртування: огляд ціннісних орієнтацій українців	1034
Різун О. В. Особливості трансформації моделі безпечного освітнього середовища в умовах збройної агресії рф проти України	1045
Рогальська-Яблонська І. П. Соціалізація дітей у викликах сучасних цифрових трансформацій	1054
Рубанова С. Я. Українська освіта біженців за кордоном.....	1061
Русінова О. Ю. Формування патріотичних почуттів	1072
Самойленко Н. Г. Лідерство як основа педагогічної компетентності	1076
Санкович М. В. Проблеми навчання під час тривоги.....	1081
Сеневич В. Ю. Проблема мотивації учнів під час дистанційного навчання	1088
Синельникова В. В., Овсяннікова Л. Є. Creating a safe and supportive environment at school.....	1093
Сисоєва С. О. Освітні та виховні проблеми пограниччя України в контексті сучасних реалій: актуалізація дослідження.....	1102
Сіваченко І. Г. Музейна педагогіка як інноваційна технологія розвитку медіаграмотності учнів в умовах сучасних викликів і загроз	1108
Слободенюк О. О. Роль науки і освіти в протидії російській пропаганді та дезінформації.....	1115
Слюта А. М. Створення якісного електронного освітнього контенту для здобувачів освіти в контексті сучасних реалій життя	1117
Соколовська І. А., Нечипоренко В. В., Гордієнко Н. М., Позднякова О. Л. The influence of a stimulating educational environment of a modern institution of higher education on the formation of student leadership	1121

Стрельников В. Ю. Спрямованість системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників на розвиток обдарованості й лідерства здобувачів освіти.....	1126
Студенець О. А. Діти і соціум : виклики воєнного часу.....	1132
Ткаченко Л. І. Лідерські якості як складник компетенцій опанування спеціалізованої освіти наукового спрямування.....	1141
Ткаченко М. В. Медіа-репрезентація і стереотипи: вплив на расові й етнічні уявлення в українському суспільстві.....	1145
Ткачук Р. З. Навчання пілотування спеціалізованим дроном RS-17 в умовах воєнного стану	1149
Торба Н. Г. Особистісні чинники у виборі стилів поведінки в конфліктних ситуаціях в умовах воєнного стану	1158
Третяк Т. М. Реалізація системи КАРУС з метою розвитку творчого мислення старшокласників за умов інформаційної невизначеності	1161
Турчина К. С. Теоретичні аспекти дослідження дислексії в умовах війни рф проти України.....	1171
Ульянова Т. Ю. Інноваційні підходи до викладання дисципліни «Методи та технології психологічної допомоги у звичайних і надзвичайних умовах»	1174
Феденко Д. О. Едукативна революція: сучасні цивілізаційні виклики для освіти в Україні	1178
Федорова С. О. Соціальні акції в закладі дошкільної освіти як засіб формування громадянської компетентності дошкільників.....	1182
Филенко Б. М., Ройко Н. В., Старченко І. І. Викладання патоморфології в умовах сучасних цивілізаційних викликів	1188
Франчук Т. Й., Миронова С. П., Руда Л. А. Конкурси наукових досліджень як механізм розвитку конкурентного освітнього середовища	1193
Хамзаєва В. М. Соціально-психологічні чинники стійкості та опору військовій агресії суспільства	1202
Харитонов В. М. Mentoring of the gifted youth of Ukraine at the current moment on the example of the work of JAS group	1208
Царева О. С. Формування лідерських якостей ІТ-фахівця з урахуванням специфіки галузі та командної ролі.....	1217
Царенко Л. Г., Пророк Н. В., Бойко С. Т. Полівагальна теорія Стівена Порджеса як основа для невідкладної допомоги та саморегуляції в ситуації війни.....	1220
Чайдак Л. В., Сорокіна Д. І., Редченко С. Д., Обревко Н. О. Розвиток особистості учня в проєктній діяльності за міжнародною програмою FLL	1229

Чудакова В. П. Реалізація «Технології формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості у швидкозмінних умовах»..	1251
Шарикіна А. С. Особливості викладання іноземної мови у ЗП(ПТО) України під час війни.....	1261
Шевчишена О. В. Лідерська обдарованість у вимірах сучасного соціуму	1264
Шиманіца Д. В., Кобріна К. В. Виховання лідерських якостей учнів на уроках англійської мови з використанням сучасного медіасередовища	1274
Шиманчик Я. М. Методична розробка онлайн-уроку для учнів 10 класу «Пам'ять про голодомор та осмислення російсько-української війни: уроки на майбутнє»	1277
Шмаглій О. Б. Трансформаційний вплив технологій на основі штучного інтелекту на бібліотечні інновації в Україні	1283
Штефан А. І. Освіта: уміння вистояти у війні.....	1286
Шульжик Ю. О., Квасній Л. Г., Костюк С. О. Професійна освіта в Україні: сучасні проблеми та виклики.....	1290
Юсова О. М. Музей без меж	1297
Ягупов В. В., Лиман Р. М., Білошицький В. В. Лідерська компетентність як провідна складова військово-професійної компетентності сучасного офіцера за досвідом західних країн НАТО.....	1301
Яковишин Р. Я. Необхідність формування якісного складу педагогічних кадрів до навчання і виховання обдарованих дітей.....	1311
Ястребова О. С. Онлайн-комунікація в студентському науковому гуртку: переваги та виклики.....	1315

МОТИВАЦІЙНІ ПРОМОВИ

Кремень Василь Григорович,
*доктор філософських наук,
професор, академік НАН України,
академік НАПН України,
президент Національної академії педагогічних наук України*

Шановні друзі!

Радий вітати всіх вас від імені Президії НАПН України!

Надзвичайно приємно, що така кількість науковців і освітян виказала бажання взяти участь у конференції, тому звертаюся до вас зі щирою шаною і повагою. Знаково, що це вже п'яте зібрання такого широкого загалу. Учасники представляють різні сфери освіти, і не тільки освіти, а й великої науки, що сприяє ширшому обговоренню й розумінню проблем, які постали в сучасних умовах, і пошуку обґрунтованих рішень.

Ми дякуємо Силам безпеки й оборони України, які героїчно захищають нашу свободу, незалежність і цілісність, власне її забезпечують, дають можливість працювати і освіті, і науці, й іншим сферам, захищають саму Україну. Звертаючись до всіх захисників, бажаємо бути живими й досягти для України переможного миру!

Мені надзвичайно приємно, що у конференції активно беруть участь вчені Інститутів не лише Національної академії педагогічних наук України, а й Національної академії наук України. Радий вітати віцепрезидента НАН України, академіка Сергія Івановича Пирожкова, віцепрезидента НАН України, академіка Олега Олексійовича Рафальського, президента Національного центру «Мала академія наук України», академіка Станіслава Олексійовича Довгого.

Безумовно ви звернули увагу, що теми, заявлені для обговорення, різноманітні, і вважаю, що сукупність цих тем дасть можливість обговорити широкий спектр проблем, пов'язаних з діяльністю науковців і освітян і підсиленням спротиву українського народу російській агресії.

Дуже важливо, щоб ми власну діяльність і напрями розвитку освіти і науки під час війни узгоджували з тенденціями цивілізаційного поступу, що є необхідним не лише для збереження вже напрацьованого, а й забезпечення подальшого розвитку.

У цьому контексті я коротко окреслю сучасні тенденції цивілізаційного розвитку. Передусім зазначу, що в центрі цивілізаційного поступу заходиться розвиток людини. Нині розвиток людини є показником розвою суспільства, і саме від розвиненості людини залежить подальший поступ суспільства. Відомо, що розвиток людини забезпечується сферою освіти і науковою діяльністю. Отже, передусім нам потрібно утверджувати у суспільстві першість науки як сфери, що продукує нові знання, й освіти, яка через підготовку юних поколінь і дорослих, олюднює знання, робить їх діяльними.

Друге. Світ вступив в інноваційний тип прогресу, що характеризується швидкою зміною ідей, технологій, знань. У цих умовах змінюються й функції освітньої діяльності. Освіта має не лише навчити критичному засвоєнню базових знань, але й сформувати навички навчатися впродовж життя. Тобто вміння отримувати знання протягом життя є важливою рисою життя сучасної людини. І наступне, що має забезпечити освіта – щоб знання були основою активності людини, щоб це була знаннева людина. Тут багато складностей, але головне – людина має бути інноваційною, здатною до інноваційного типу мислення, інноваційного типу діяльності. Саме це забезпечує конкурентоспроможність і конкретної людини, і держави в міжнародному просторі.

Третє. Розвиток інформаційних технологій, цифровізація усіх сфер життя, переконаний, призведе до зміни способу освітньої діяльності. Після війни освіта вже не повернеться до старих усталених меж. Дистанційна освіта, а також освітні інновації під час війни значно розширили освітні можливості. Це не означає заперечення всього попередньо напрацьованого в освітній діяльності, а лише удосконалення освітніх підходів і методів з урахуванням здібностей і потреб кожної особистості.

Ще одне. Нині постає завдання формування людини самодостатньої, яка може діяти на основі власних суджень і аналізу подій навколишнього світу, аби

не бути знярядям чужої волі політичних сил або політичних структур. Про важливість цього завдання можна судити по діях Російської Федерації. Тільки у суспільстві, де немає критичної маси людей з усвідомленою позицією, можна силою пропаганди й використання різноманітних засобів впливу сформувати підтримку у загарбницькій війні й знищенні українського народу у переважній більшості населення РФ, яке ще донедавна позиціонувало українців братнім народом.

Наступне – глобалізація. Іноді, внаслідок деяких сучасних подій у світі, можна почути, що процес глобалізації вже в минулому. Це не так – глобалізація має більш глибинний характер. Оскільки глобалізація обумовлена розвитком техніки, технологій, суспільства – її неможна відмінити. Це ще раз доводить, що та чи інша країна розвиватиметься успішно лише в тісній співпраці зі світом. Тому потрібно в освіті формувати людину, яка крім усього іншого, здатна спілкуватися зі всім світом, а звідси – знання державної мови, а також мови міжнародного спілкування (передусім англійської), широкий світогляд, освіченість тощо.

І останнє. Досвід показує, що неможливо побудувати країну, якщо вона не є національно-згуртованою, коли в ній немає єдності. І справа не лише у самоцінності єдності, приналежності до нації, патріотичного виховання. Це шлях до кращого життя кожного громадянина й захисту існування самої держави. Ми це бачимо на прикладі захисту України від Російської імперії.

Наостанок хочу подякувати усім учасникам і організаторам, побажати успіху в роботі конференції. Подякувати освітянам і науковцям, які в дуже складних умовах агресії роблять усе можливе й активно працюють заради науки, освіти і заради України!

Слава науковцям і освітянам України!

Слава силам безпеки й оборони України!

Слава Україні!

Пирожков Сергій Іванович,
*доктор економічних наук,
професор, академік НАН України,
віцепрезидент НАН України*

Цивілізаційна суб'єктність України – головний сенс і запорука перемоги!

Широкомасштабна агресія Росії проти України повністю «поховала» норми міжнародного права, спричинила суттєві зрушення у міжнародних відносинах і активізувала процес формування нового світового порядку.

За цих умов Україні важливо визначити свою позицію у складному й суперечливому процесі геополітичних трансформацій, а також власну стратегію досягнення миру, яка має доповнювати Формулу миру Президента Володимира Зеленського.

Національні інтереси України в умовах війни та становлення нового світового порядку полягають:

- *у збереженні та розвитку її народу як спільноти людей, яка проживає на території держави, має спільну культуру й світоглядні цінності;*
- *збереженні державності України та формуванні консолідованої ідентичності;*
- *у забезпеченні деокупації та збереженні національної території держави,* що уможливить використання географічних, ресурсних, історичних, ментальних та інших особливостей України як переваг у соціально-економічному розвитку країни та в її міжнародній конкурентній боротьбі, що має ознаки турбулентності.

Крім того, українці усвідомлюють небезпеку з боку Росії. За результатами опитування, проведеного у липні 2022 року Київським міжнародним інститутом соціології, переважна більшість українців (понад 70 %) проголосувала б за вступ до НАТО, якби в Україні відбувся відповідний референдум¹.

¹ 81 % українців підтримали б на референдумі вступ до ЄС, і 71 % – вступ до НАТО (дані опитування Київського міжнародного інституту соціології, проведеного 6–20 липня 2022 р.). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/29/7360841/>

Таким чином, забезпечення національної безпеки має бути найважливішим пріоритетом розвитку Української держави. Разом із тим слід враховувати, що *сусідство з РФ й надалі становитиме постійну загрозу для України.*

Тому одним із пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки країни має стати *розвиток оборонно-промислового комплексу та Збройних сил України з урахуванням наявних загроз, військової та економічної сили країни агресора, а також передового досвіду забезпечення обороноздатності інших країн (передусім країн НАТО).* Україна повинна мати потужний диверсифікований оборонно-промисловий комплекс, який виготовлятиме власні конкурентоспроможні види озброєння та військової техніки самостійно і спільно з іншими країнами Європи та світу або за ліцензіями закордонних виробників.

В умовах жорсткого протистояння з РФ *без'ядерна Україна* повинна мати ядерну парасольку, а тому належати не менш ніж до одного військового й економічного союзу разом з іншими демократичними країнами Європи та Світу (принаймні до НАТО та ЄС).

Успішна розбудова економіки України передбачає *не відтворення старої структури, а її розвиток на нових засадах, що, зокрема, враховують потенціал освіти та науки, перспективи застосування сучасних технологій і підходів до просторової локалізації виробництва.*

Вона має бути спрямована на створення умов ефективної зайнятості, забезпечення зростання доходів населення, подолання бідності, зменшення соціального розшарування і створення сприятливих умов для бізнесу та інвестування, що врешті-решт відкриє для країни можливість уникнути пастки бідності.

Консолідація держави й громадянського суспільства є принципово необхідною в умовах геополітичної турбулентності й жорстокої економічної конкуренції країн в найближче десятиліття. Усе це в комплексі дасть можливість не лише реалізувати національні інтереси нашої держави, а й сприятиме подальшому розвитку цивілізаційної суб'єктності України, що постає головним сенсом і запорукою Перемоги у війні та умовою забезпечення національної стійкості держави у період повоєнного відновлення.

Збереження і розвиток нашої країни в умовах війни і миру — це збереження і розвиток України як *цивілізаційного суб'єкта в геополітичному, демографічному, економічному й духовно-культурному вимірах, а не лише відстоювання наших кордонів*. Своєю боротьбою проти Росії Україна довела, що вона як цивілізаційний суб'єкт сьогодні потрібна всьому демократичному світу в його протистоянні з неототалітаризмом.

Це протистояння виражається не просто у війні на українській землі, воно означає глобальне суперництво США та їхніх союзників по НАТО з Китаєм у його взаємодії з Росією і низкою країн «Глобального Півдня», що породжує біполярний світ. Це є початком нового етапу протистояння у міжнародних відносинах, коли починають все більш чітко оформлюватися два полярні табори — *демократична вісь Заходу проти авторитарної осі Китай—Росія—Іран—Північна Корея*. Маємо глобальну геополітичну турбулентність — варто згадати і війну Ізраїлю з радикальними рухами країн Близького Сходу, й низку інших воєн та конфліктів сучасного світу.

У цій ситуації Україна здобуває історичний шанс стати найважливішим союзником країн Євроатлантичної спільноти, що накладає на неї нові вимоги. Україна має змінитись, щоб відповідати функціоналу і потребам демократичної осі. Вважаю, що народ України, її державна влада, громадянське суспільство мають достатньо сильну і «довгу» волю для утвердження своєї міжнародної суб'єктності у ХХІ столітті в боротьбі за свободу, гуманістичні цінності й права людини у стратегічному партнерстві з демократичними країнами.

Бажаю плідної праці, натхнення, гострих і палких дебатів!

Рафальський Олег Олексійович,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, академік НАПН України,
віцепрезидент НАН України,
директор Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса

Шановний Василю Григоровичу!

Шановні учасники конференції!

Порушене на конференції питання вважаю дуже важливим. Його актуальність визначають ключові слова «національна наука і освіта в умовах війни».

Передусім зауважу, що розпочата війна та широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну і є для нас цивілізаційним викликом.

Наше суспільство все більше переконується в тому, що загарбникам важливо знищити український народ. Отже, ця війна має екзистенційний характер.

Декілька важливих, на мою думку, аспектів, як ми в таких умовах маємо діяти, зокрема в науці та освіті..

Незаперечно, що національна наука не може стояти в такі часи осторонь. І треба сказати, що вона виявляє, незважаючи на величезні складнощі й втрати, досить помітну адаптивність та ефективність.

Насамперед, стосовно наукових досліджень, спрямованих на забезпечення оборони та безпеки держави.

Звичайно, що про перелік пріоритетних наукових досліджень і науково-технічних розробок, спрямованих на створення новітньої конкурентоспроможної науково-технічної продукції, необхідної в умовах воєнного стану, не прийнято, з відомих причин, говорити вголос. Але він становить близько 2/3 від виконуваних на сьогодні установами НАН України робіт.

Водночас не менш осяжна й важлива робота в нинішніх умовах виконується науковцями-соціогуманітаріями. Загалом значення суспільно-гуманітарного напряму науки в умовах війни зростає на порядок.

Зусилля вчених зосереджено на дослідженнях новітніх воєнно-політичних реалій та їхнього впливу на українське суспільство. На питаннях протидії російській пропаганді, зміцнення національної безпеки в політичній сфері, інтерпретації російсько-української війни як конфлікту ідентичностей, цінностей та ідеологій тощо.

Виконано велику роботу, передусім з розвінчання ідеології агресора, з'ясування причин її появи та пошуку дієвих шляхів протидії. Цьому, зокрема, присвячено працю «Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками», в якій проаналізовано природу путінської Росії та її неоімперського проекту.

Значним науковим доробком є робота «Війна і цивілізаційний вибір України».

Досліджено суспільні настрої та психологічний стан суспільства під час війни й представлено видання «Українське суспільство в умовах війни. 2023».

У межах вивчення стресових станів населення України соціологами НАН України досліджено, що основними наслідками психологічних стресових станів в умовах війни є ціннісна депривація в таких сферах як дозвілля, фізичне здоров'я та багатство. Натомість, трьома ціннісними стовпами, на яких зараз тримається індивідуальна життєдіяльність, є міжособистісні стосунки, моральність та знання.

А це ті категорії, в царині яких працює педагогічна наука та освіта.

Далі, можна згадати важливі, щонайменше з огляду на розуміння аудиторії учасників навчального процесу, демографічні дослідження Інституту демографії та проблем якості життя НАН України.

Не менш цікавими й корисними для формування свідомості молодого покоління є низка досліджень науковців, вчених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, який маю честь очолювати.

Зокрема, фахівцями здійснено аналіз змін, що відбулися у політичному полі України під впливом російсько-української війни. Зосереджено увагу на функціональних змінах у політичній системі країни, на нових форматах

взаємовідносин влади і суспільства, на новаціях у реалізації євроатлантичного курсу Української держави.

Це лише декілька прикладів з великого переліку досліджень.

Отже, весь великий масив нових наукових знань від НАН України необхідно використовувати при формуванні сучасного змісту навчання та виховання, оскільки він є на тепер релевантним для учнів, студентів, учителів і викладачів.

Він допоможе протидіяти військовому, терористичному та інформаційно-пропагандистському антиукраїнському насиллю ворога, що спрямоване, зокрема, значною мірою на дітей та молодь, і стане вагомим чинником у формуванні стійких морально-духовних, національних цінностей, світоглядних та гуманістичних орієнтирів.

Наступний аспект – наукові кадри і трохи статистики.

На початок 2024 року внутрішньо переміщеними особами серед наукових працівників установ НАН України були 705 осіб. Кількість працівників НАН України, які виїхали з території України, і знаходяться поза її межами, зараз становить 1509 чол., а серед них – значна доля молодих учених. Вони перебувають у 50 країнах, найбільше – у Німеччині, Польщі, Великій Британії.

Уявіть тепер, які кадрові втрати для НАН України принесла ця війна. Звичайно, зберігаються зв'язки з кращими вченими та вірогідність їх повернення в Україну. Але вони зменшуються, і це проблема.

Нам потрібно працювати над залученням молоді до наукової сфери, яка може прийти з вищої школи. І надію в цьому випадку НАН України покладає на освіту, яка йде завжди поруч з наукою у функціональній та змістовній дуальності.

Наше завдання, незважаючи на нинішні умови, подвоїти зусилля, шукати форми та засоби для залучення молоді до наукової діяльності. Без цього перспектив для вітчизняної науки жодних.

Про наші потуги і певні напрацювання щодо пошуку шляхів вирішення згаданої проблеми, а це робота Малої академії наук і розбудова наукової освіти цілому, може поінформувати академік НАН України Станіслав Олексійович Довгий.

Переконаний, реалізувати завдання, що постають перед нами, допоможе популяризація науки. Це дещо незвичний і новий напрям в нашій роботі. Але донесення до широких кіл громадськості, органів державної влади об'єктивної та повної інформації про функціонування НАН України, Національної академії педагогічних наук України, зокрема в умовах воєнного стану, популяризувати наукову діяльність, сприяти піднесенню престижу професії науковця – архіважливе завдання.

Спільне засідання президентів НАН України та національних галузевих академій наук, низка інших заходів у НАН України були покликані скоординувати роботу, активізувати комунікаційну діяльність, використовуючи триєдиний принцип – «в успішній академії діє успішна наукова установа, в якій працює успішний вчений».

НАН України готова ділитися своїми напрацюваннями. А це і запровадження, починаючи з 2023 року, звітності наукових установ про відповідні заходи у рамках загальної оцінки їхньої діяльності, і заснування Премії НАН України «За популяризацію науки» – у цьому році вона вручатиметься вдруге на засіданні Загальних зборів НАН України. Та багато інших заходів.

На завершення хочу підсумувати. Вважаю, що нинішня ситуація вимагає від національної науки і освіти нових, невідкладних, можливо екстраординарних рішень та напруженої тривалої роботи. І початок уже є, як і розуміння траєкторії вирішення посталих проблем. Напрацьовано наукову першооснову для цього. Проте нам належить ще набагато більше зробити, продовжити науковий пошук і сповна втілити здобутки на практиці.

Дякую за увагу!

Довгий Станіслав Олексійович,
*доктор фізико-математичних наук, професор,
академік НАН України, академік НАПН України,
президент Національного центру «Мала академія наук України»*

Шановні колеги, учасники!

Відповідно до тематики нашої конференції хотів би навести деякі статистичні дані, які були отримані в процесі підготовки звіту на замовлення ЮНЕСКО щодо втрат в науці та освіті, спричинених агресією рф. Нами було створено колектив фахівців з Національної Академії Наук та Міністерства освіти і науки, якими було атрибутовано та обстежено всі наукові установи НАН, галузевих академій наук, а також міністерств з науковими та освітніми установами, як-от Міністерство аграрно-промислового комплексу, Міністерство довкілля та ресурсів, Міністерство фінансів, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство юстиції, тощо.

Станом на 1 січня цього року ми отримали дані про пошкодження понад 1 300 будівель, 168 установ, 186 інженерних споруд. Стан пошкоджених об'єктів вимагає поточного ремонту 615 об'єктів, капітального – 454, реконструкції – 45, будівництва (повне відновлення) – 123. Також в процесі виконання обстеження завданих збитків виявились пошкодження наукового та технологічного обладнання, зокрема пошкоджено та знищено 275 об'єктів наукового обладнання, 398 – технологічного, 5 транспортних засобів та 16 інших об'єктів, що використовувались науково-освітніми установами.

При цьому внаслідок руйнувань не можна використовувати 643 об'єкти, 442 взагалі знищено, з чого виникає необхідність закупівлі 626 нових об'єктів для наукових установ. Також було проаналізовано та виокремлено першочергові проблеми пошкоджень саме наукового обладнання: від мікроскопів і дифрактометрів до науково-дослідного судна «Борис Александров», яке було єдиним в Україні судном, що використовувалось для

екологічного моніторингу морських вод, а його заміна коштуватиме близько 10 мільйонів доларів.

Також вкрадено та знищено обладнання дослідницьких приміщень Інституту проблем безпеки атомних електростанцій Національної академії наук України, розташованих у Чорнобильській зоні, необхідних для моніторингу стану ядерної галузі. Зокрема мова йде про унікальну радіологічну лабораторію, яка контролює рівень радіації на виведенні з експлуатації Чорнобильської та Запорізької АЕС, що є найбільшими атомними електростанціями в Європі, тому втрата цього обладнання може загрожувати безпеці понад 2 мільярдів людей, які проживають на континенті.

Скоротилось також число видань та публікацій вітчизняних вчених та науковців, що негативно відображається на науковому житті України та її представленні в світі. Так ми порівняли результати досліджень проведених в 2023, 2022 та 2021 років, і якщо в 21-му році в Україні було видано 355 монографій, то станом на 2023-ий число видань скоротилось на 44 %. Така ж ситуація із статтями. Варто сказати й про те, що суттєво змінився режим роботи науковців: близько 30 % працює в дистанційному форматі, близько 2 % знаходяться в неоплачуваній відпустці, зокрема в Національній академії наук дистанційно працює кількість науковців близька до загальних цифр, а в НАН близько 2%, в неоплачуваній відпустці – 5,9 %.

Окрім того, хочу звернути увагу на втрати Малої академії наук, яка втратила понад 2 тисячі загальноосвітніх шкіл, розташованих на наразі окупованих територіях Донецької, Луганської, Кримської, Херсонської та Запорізької областей. Близько 8 тисяч учнів із цих регіонів щороку брали участь в конкурсах МАН, а також діяло понад 450 наукових товариств, які брали участь в інтелектуальних подіях, що проводились Національним центром. Агресія рф також призвела до руйнування 23-х закладів неформальної освіти, що належать до науково-освітньої інфраструктури Малої академії наук, а близько 25 % цих закладів були змушені перейти на віддалену форму навчання.

Варто зазначити, що ця доповідь була представлена на сесії ЮНЕСКО, в результаті чого було прийнято резолюцію, яка сприяє створення групи

організацій, фондів і країні, що використовуватимуть нашу базу даних руйнувань і завданих агресією РФ матеріальних збитків, яку ми передали ЮНЕСКО, на основі чого будуть розроблені механізми допомоги українським науково-освітнім організаціям.

Думаю, найближчим часом ця інформація буде оприлюднена на відповідних ресурсах Міністерств і відомств, де можна буде детально з нею ознайомитись.

Також, оскільки нами створено програму, яка постійно моніторить усі втрати, накопичуючи зібрану інформацію, я просив би усіх, хто належить до науково-освітньої галузі, подавати на цей ресурс інформацію, що стосується науково-освітніх втрат.

Насамкінець хотів би звернути увагу на проблему частого неспівпадіння і різницю поданих цифр про шкоду завдану науково-освітній інфраструктурі. Як на мене, це серйозна проблема і пов'язана вона з тим, що оцінити збитки можуть лише спеціальні аудиторські структури на засадах господарських договорів. Так, за попередніми оцінками фахівців, для оцінювання пошкоджень та поломлення усього нерухомого майна наукової інфраструктури потрібно близько 10 мільйонів доларів, тобто близько 400 мільйонів гривень. Думаю, організації, які подають приблизну вартість знищеного і пошкодженого майна, будівель і споруд, подають дані на основі залишкової вартості. Тому нам теж треба проводити оцінку, через що ми звернулися до певних організацій, щоб провести реальну ринкову оцінку усіх втрачених або пошкоджених об'єктів науково-освітньої інфраструктури.

На завершення хочу подякувати організаторам за проведення конференції, яка є надзвичайно важливою, особливо зараз – умовах підвищеної інтенсивності агресії нашого сусіда, а також побажати продуктивної роботи учасникам конференції, безпеки, звісно ж, і відпрацювання рішень, що сприятимуть розвитку нашої науки.

*Слава Україні!
Дякую, зичу плідної роботи учасникам конференції!*

Частина І.
ДОПОВІДІ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ

Артёмова Т. І.,
доктор економічних наук, доцент
головний науковий співробітник відділу економічної теорії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
blagosostojanie1986@gmail.com

**МЕТАВСЕСВІТ ЯК ГІБРИДНИЙ ПРОСТІР ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Анотація. Метавсесвіт є новітньою цивілізаційною формою організації суспільного життя і освітньо-професійної діяльності. Підґрунтям метавсесвіту є гібридний простір-час соціального буття. За формою метавсесвіт є сполученням переплетених елементів віртуально-доповненої та традиційної (повсякденної) реальності; за змістом – конгломератом цифрової і механіко-технологічної системи, яка організується за фізико-біологічними законами. На відміну від технологічних аспектів, проблеми соціально-економічного функціонування гібридного простору-часу метавсесвіту є майже недослідженими. Втім розуміння законів розгортання середовища метавсесвіту як перехідного стану суспільного буття і освітньо-професійної діяльності з невизначеними життєвими перспективами є актуальною суспільною потребою. Суспільний запит щодо відповідного аналізу вимагає пошуку і застосування адекватних наукових дослідницьких підходів.

Ключові слова: метавсесвіт, гібридний простір-час, освітньо-професійна діяльність, невизначеність суспільного розвитку, формування нової наукової методології.

Annotation. The metaverse is the newest civilizational form of organizing social life, educational and professional activities. The basis of the metauniverse is the hybrid space-time of social existence. In form, the metauniverse is a combination of intertwined elements of virtual augmented and traditional (everyday) reality; in terms of content, the metauniverse is a conglomerate of a digital and mechanical-technological system that is organized according to physical and biological laws. In contrast to the technological aspects, the problems of socio-economic functioning of the hybrid space-time metauniverse are almost unexplored. However, understanding the patterns of deployment of the metaverse environment as a transitional state of social existence, educational and professional activity with uncertain life prospects is an urgent social need. Social demand requires the search and application of adequate research approaches.

Keywords: metaverse, hybrid space-time, educational and professional activities, instability of social development, the formation of a new scientific methodology.

Метавсесвіт є новітньою цивілізаційною формою організації суспільного життя і освітньо-професійної діяльності, що набуває дедалі більшого поширення. В загальному сенсі *метавсесвіт* (приставка мета-від грецької *μετά* – «між, після, через, за межами, більш всеосяжний» і слова всесвіт) є постійно діючим віртуальним простором, в якому актори взаємодіють між собою та з цифровими об'єктами через аватари за допомогою технологій віртуальної реальності (звичайних персональних комп'ютерів, персональних комп'ютерів з гарнітурами віртуальної та доповненої реальності). Вживаний у науково-популярному лексиконі термін «метавсесвіт» є перекладом англійського Metaverse (Metauniverse) і складається з двох частин: приставки meta (від грецької *μετά*) і коріння слова verse (universe) – «всесвіт». *Вважається, що поняття «метавсесвіт» узвичаїв американський фантаст Ніл Стівенсон у романі «Лавина» (1992).* Метавсесвітом письменник означив віртуальний світ, населений аватарами реальних людей. Аналогічна версія згодом зустрічалася в інших фантастичних романах, зокрема, у книзі «Першому гравцю приготуватися» Ернеста Клайна тощо.

Підґрунтя метавсесвіту можна характеризувати як гібридний простір соціальної діяльності, який за формою є сполученням переплетених елементів віртуально-доповненої та традиційної (повсякденної) реальності, за змістом – конгломератом цифрової і механіко-технологічної системи, що функціонує за фізико-біологічними законами. Отже, метавсесвіт постає певним перехідним станом суспільного буття і господарської діяльності з невизначеними життєвими перспективами.

Метавсесвіт як поняття є багатозначним, як феномен (явище) – комплексним, і *технологічно спирається на такі основні компоненти:*

- тривимірний цифровий простір, сформований технологіями віртуальної (a virtual reality – VR) або доповненої реальності (augmented reality – AR);
- блокчейн (blockchain) та NFT (non-fungible token);
- штучний інтелект (artificial intelligence – AI);
- імерсивні технології візуального, аудіального й тактильного занурення до 3D-світів тощо.

Метою існування метавсесвіту є створення нових способів і форм суспільної комунікації, ігрової, освітньої, професійної та іншої взаємодії через технології надання подіям реального життя цифрового виміру і зворотного трансформування об'єктів і модусів віртуальної комунікації – до стану повсякденного світу. Зазначені модифікації соціальної взаємодії в просторі метавсесвіту реалізуються на основі нового покоління інтернет-платформ, в межах яких утворюються й облаштовуються віртуальні/цифрові світи для умовно комфортного життєвого перебування, праці та відпочинку, набуття

нових освітніх компетенцій, професійних та інших навичок комп'ютерних користувачів. При цьому віртуальна життєва складова метавсесвіту розвивається не за певним сценарієм, заданим набором алгоритмів, а постає своєю рідною загальною «ігровою пісочницею» (масштабним сумісним комп'ютерним ігровим майданчиком), в якій користувачі через управління «діяльністю» аватарів (трансляторів-носіїв людської суб'єктності) у сфері суспільного спілкування, подорожей, розробки цифрових товарів, створення предметів мистецтва тощо проектують особисту й сукупну уявну («фантомну») соціальну історію.

Адже створивши свого аватара, користувач може діяти у просторі метавсесвіту так саме, як й у реальному світі: працювати, набувати освіту і професійні навички, займатися бізнесом (відкривати магазини, готелі тощо), проводити ділові зустрічі, робити покупки, володіти нерухомістю, спілкуватися з друзями, грати, шукати інформацію. І все це, не залишаючи власного будинку.

Метавсесвіт можна розглядати як наступника та нову стадію розвитку інтернету; у цьому сенсі він за змістом є широким набором протоколів, технологій, каналів обміну інформацією, пристроїв доступу до контенту, форм та можливостей інтерактивної користувацької взаємодії. За різними оцінками, у найближчі 10 років технології метавсесвіту можуть утворити ринок цифрової комерції з оборотом від сотень мільярдів до десятків трильйонів доларів. Проте інші експерти із сумнівом ставляться до здатності світової інформаційної індустрії успішно реалізувати такий масштабний проєкт [1].

Узагальнюючі найбільш вживані підходи та класифікації [2], доцільно *основні властивості майбутнього метавсесвіту* наступним чином:

- постійність: простір метавсесвіту має бути довічним і безперервним, як саме життя, отже його неможливо припинити або «перезапустити»;
- синхронність: метавсесвіт існує «попередовно», охоплює події й життєвий досвід акторів реального і віртуального світів;
- доступність та рівні можливості для користувачів: усі бажаючі можуть приєднуватися до метавсесвіту, рівноправно брати участь у його подіях;
- замкнений характер економіки: користувачі метавсесвіту, приватні особи та компанії, набувають статусу віртуальних економічних суб'єктів через здійснення транзакцій, інвестицій, інших економічних операцій з цифровими об'єктами за технологією блокчейн (децентралізованого цифрового реєстру);
- реальність відчуття й обличчя віртуального світу: метавсесвіт поєднує фізичний та цифровий світи, переплітаючи один з одним різні платформи і мережі;
- глибока сумісність різноманітних цифрових платформ: повна сумісність цифрових платформ є необхідною передумовою вільного переміщення

віртуальних об'єктів (інформації, даних, контенту тощо) між окремими цифровими світами, а також процесів взаємного перетворення об'єктів цифрової і повсякденної реальності;

- насичення користувальницьким контентом: життєздатність і синергетичний потенціал метавсесвіту визначається ступенем наповнення контентом і досвідом, який створюють його ж користувачі – індивіди, групи, компанії.

Відомо, що донині не створено жодного віртуального світу, який сповна відповідав би усім вище переліченим вимогам. На думку фахівців, попередньою передумовою розбудови повноцінного метавсесвіту є подолання існуючих технологічних перешкод на шляху забезпечення сумісності різних його сегментів через оптимізацію VR-гаджетів, створення нових імерсивних технологій, децентралізованих хмарних сховищ величезних масивів даних тощо. Провідними трендами розвитку метавсесвітів з 2023 р. визначено розвиток децентралізованих платформ, середовищ, керованих штучним інтелектом, міжплатформну інтеграцію, інтеграцію NFT, практику поширення освітніх та навчальних програм, імерсивних віртуальних подій та віртуальної комерції, програм для здоров'я та благополуччя, екологічної стійкості, регулювання урядових програм [3; 4].

За функціональним призначенням існуючі метавсесвіти можна поділити на такі групи: *для ігор та навчання, для роботи, криптосвіти в економіці, заснованій на технології блокчейн*. Гра є найбільш відомою і поширеною формою соціальної комунікації в просторі метавсесвіту. Дійсно, організація метавсесвіту та віртуальних ігор здійснюється за схожими принципами: користувачі створюють свого аватара, знаходять друзів, об'єднуються у групи. Але, вважається, що відмінностей більше; їх можна класифікувати за певними ознаками.

- *Ціль*. Головна мета ігор – розвага. Мета метавсесвіту – створювати нові форми і способи соціальної взаємодії, перш за все, у сфері освітньо-професійної діяльності. Актори самостійно обирають форми справ і занять у метавсесвіті. Це, окрім ігор можуть бути робота, навчання, спілкування, створення цифрових товарів, предметів мистецтва тощо.

- *Нескінченне існування*. Метавсесвіт працює без перерв і на відміну від сеансів ігор ніколи не закінчується.

- *Інтеграція до реального світу*. Кожна грі спирається на так звану лор-інформацію про традиції та історію ігрового світу. В метавсесвіті актор не набуває обличчя ігрового герою, залишається собою і продовжує займатися звичними повсякденними справами: навчатися, працювати, відпочивати.

До того ж кожен метавсесвіт – це багатогранне явище, яке недоречно зводити до певної окремої сфери. Так, відомі сучасні ігрові метавсесвіти надають різноманітні сполучені послуги з професійної освіти, створення та продажу цифрових об'єктів, оптимізації виробничої діяльності на цифрових моделях, організації віртуальних нарад, гала-концертів, рекламних кампаній тощо. Наприклад, ігровий метавсесвіт Roblox надає власні віртуальні майданчики для проведення навчальних занять, продажу власноруч створених ігрових предметів тощо. До 2030 р. компанія передбачає навчити у метавсесвіті 100 млн студентів. При цьому для вивчення кожної теми їх переноситимуть у спеціальні віртуальні світи. Наприклад, діти зможуть на власні очі побачити життя в Стародавньому Римі, побувати в жерлі діючого вулкану, пройтися поверхнею Марса, змодельювати падіння хмарочоса, провести інші експерименти, які виходять за межі шкільної програми [1].

Метавсесвіт комп'ютерної онлайн-ігри Fortnite одночасно є грандіозною концертною сценою та популярним рекламним майданчиком для бізнесу, де виступають зірки естради та просувають свої товари такі великі компанії, як Nike та Marvel. Компанія Microsoft Mesh передбачає створити власну платформу метавсесвіту з наступною її інтеграцією з платформою Microsoft Teams для створення віртуального робочого простору за умов «трансляції повноважень» 3D-аватарам на тлі збереження поточного продуктивного функціоналу.

Викликає значний інтерес функціональний потенціал освітньо-промислових метавсесвітів. Так, один із найбільших світових виробників зварювального обладнання Lincoln Electric нещодавно зіткнувся з нестачею сертифікованих зварювальників. Намагаючись подолати недоліки повільного і дорогого традиційного професійного навчання, компанія інтегрувала навчальний процес у метавсесвіт. За допомогою гарнітур віртуальної реальності стажери освоюють технологію зварних швів в імерсивному середовищі. Внаслідок цього тривалість навчання знизилася на 23 %, а якість зросла [5]. Симуляція роботи збиральних цехів у віртуальному середовищі Omniverse від NVIDIA дозволила автовиробникові Mercedes-Benz скоротити енергоспоживання та кількість відходів з одночасним підвищенням якості продукції.

Проте, слід зазначити, що, на відміну від технологічних аспектів, проблеми соціально-економічного функціонування гібридного простору-часу метавсесвіту є малодослідженими. Втім, *розуміння законів розгортання середовища метавсесвіту як перехідного стану суспільного буття і освітньо-професійної діяльності з невизначеними життєвими перспективами є актуальною суспільною потребою, яка вимагає пошуку і застосування адекватних наукових дослідницьких підходів.*

Розгортання поняття «метавсесвіт» пов'язане з аналізом категоріального ряду: віртуальна реальність, модельована реальність, штучний інтелект, аватар, багатомодальне віртуальне середовище, інтерактивна продуктивна взаємодія, імерсивне середовище, імерсивне почуття занурення, почуття присутності, технології доповненої реальності, когнітивний контроль (що включає елементи управління увагою, визначення послідовності когнітивної обробки, ініціації когнітивних процесів, налаштування сенсомоторних процесів, стримування небажаних реакцій, координації виконання множинних завдань, корекції помилок) тощо.

У зазначеному контексті вважаємо, що провідні політико-економічні школи (класична, неокласична, інституціональна) мають достатній творчий потенціал для адекватного осмислення соціально-економічної природи гібридного простору-часу метавсесвіту як новітнього середовища соціальних взаємодій та освітньо-професійної діяльності. Реалізувати таку місію зазначені наукові напрями здатні на методологічному підґрунті економічної цінності як економічного блага в межах логіки Серединного шляху як класичного інституційного русла течії економічної думки.

Адекватною відповіддю на вітальний соціальний запит щодо наукового осмислення соціально-економічної природи і наслідків відтворення гібридного простору-часу метавсесвіту є формування релятивістської економічної теорії, здатної відобразити генезис та історичні долі свого об'єкта (системи суспільного господарства) як складного подієвого утворення в єдиній просторово-часовій системі координат, що містить передумови та можливості багаторівневого вибору суб'єктів господарювання в імовірнісному діапазоні від абсолютної випадковості до жорсткої детермінації. Логіку Серединного шляху як класичне інституційне русло, що пролягає між двома граничними методологічними підходами, кожен із яких символізує суспільне відчуження, покликана сьогодні сформулювати політична економія за допомогою теорії вартості – економічної цінності [6]. Економічна теорія (політична економія) за своєю природою є релятивістською, бо предметом її дослідження є закони історичного розвитку системи суспільних економічних відносин, які (у єдності загального, особливого та одиничного) відображають логіку розгортання буття економічного простору-часу як перетворених, перехідних форм (трансформ) економічної цінності (економічного блага).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ладуба М. Що таке метавсесвіт і як на ньому заробити. Електронний ресурс. URL: <https://mc.today/что-такое-metavselennaya-i-kak-na-nej-zarabotat/>
2. Ball Matthew The Metaverse: Fully Revised and Updated Edition: Building the Spatial Internet Hardcover. July 23, 2024. 448 p.

3. Мусієнко А. Тренди технологій в 2023 р. – Розвиток метавсесвіту в 2023 р. URL: <https://merehead.com/ru/blog/tech-trends-2023/>
4. Ambolis D. Top 10 Metaverse Trends In 2024 That Are Shaping the Future Years. January 8, 2024. URL: <https://blockchainmagazine.net/top-10-metaverse-trends-in-2024/>
5. Dotson Kyt How the industrial metaverse will transform manufacturing. December 24, 2022. URL: <https://www.doclrogers.com/org/lincoln-electric>
6. Артџомова Т. Теорія вартості як надбання економічної науки. Економічна теорія. 2022. №№ 3–4.

Олена Астапова-Вязьміна,
*к.філос.н., доцент кафедри
філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет*

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ВІКІПЕДІЇ: PRO ET CONTRA

Складно заперечувати факт успішності проекту вільної енциклопедії – Вікіпедії, безкоштовної он-лайн-енциклопедії, що підтримується добровольцями, які пишуть та редагують її статті. З одного боку, часто звучить твердження «не користуйтеся Вікіпедією, це антинаукове джерело», з іншого – для значної кількості людей по всьому світу Вікіпедія є найпершим помічником. Причому посилання на Вікіпедію, скоріше за все, буде стояти першим чи одним із перших на першій сторінці веб-пошуку. Вікіпедія постійно отримує нові матеріали й містить більше інформації про популярну культуру та поточні події, ніж традиційна енциклопедія. Імовірно, що основне питання буде стосуватись науковості статей, його епістемологічне оформлення: чи можемо ми довіряти статті, якщо ми не знаємо її автора?

Безумовно, певні епістемологічні побоювання мають місце і вони не безпідставні. Не всі теми повністю прописані, не всі складові того чи іншого питання викладені. Недоліки Вікіпедії як енциклопедії будуть негативно впливати на точність інформації і люди будуть отримувати хибну інформацію. І епістемологічний запит ускладнюється запитанням достовірності інформації, викладеної в Вікіпедії?

Сьогодні Вікіпедія містить мільйони статей різними мовами і вся інформація є доступною для читача. Крім цього відкритою є платформа обговорення та редагування статей, що є позитивною складовою, в такий спосіб створюється товариство, де є можливість «набувати знання» і «ділитись знаннями».

Є декілька причин уважати, що певна кількість інформації в Вікіпедії буде неточною. По-перше, кожен бажаючий може написати статтю, але багато людей не мають досвіду в тих темах, яким присвячується стаття. Не можна

заперечувати і того факту, що хтось ненавмисно видалить точну інформацію (коректуючи вже наявний текст) і в такий спосіб спровокує наявність дезінформації. В деяких дослідженнях, присвячених аналізу феномену Вікіпедії, зауважувалось на прояві антиінтелектуалізму, що стримує досвідчених авторів брати участь в наповненні вільної енциклопедії якісним матеріалом. Не можна заперечувати і той факт, що деякі експерти в тих чи інших питаннях воліють отримання визнання за свою роботу. Є, імовірно, і ті, хто хоче навмисно ввести в оману читачів і свідомо надає не-правдивий матеріал. Питання верифікації є одним із суттєвих в характеристиці будь-якого джерела інформації, включаючи он-лайн джерела, відому Encyclopedia Britannica, Stanford Encyclopedia of Philosophy, Wikipedia.

З іншого боку, Вікіпедія попереджає читачів, що статті можуть містити неточну інформацію, і люди про це знають. Вікіпедія, на відміну від інших інформджерел, частіше перевіряється, у читачів є легкий доступ до редагування повідомлень. Якщо йдеться про Інтернет, то зовнішній вигляд сайту, включаючи візуальний дизайн, кольорову гаму, наявність зображень тощо, його структура доволі часто впливають на думку користувачів щодо достовірності отриманої інформації.

Якщо наш пошук ініційований лише цікавістю, то достовірність інформації не відіграє вирішальної ролі, але якщо ми шукаємо інформацію для прийняття складного рішення, якщо йдеться про принципову позицію в конкретній ситуації, то надійність інформації є важливим фактором. І питання чи є енциклопедія, довідник – вихідною точкою пошуку чи завершує його, залишається відкритим.

Приклади для порівняння. Створення Української Вікіпедії (україномовний варіант) датується 26 січня 2004 року, перша стаття – «Атом» створена 30 січня 2004 року. Станом на березень 2023 року україномовна Вікіпедія містить 1.249.965 статей, 678.9150 зареєстрованих користувачів, активних користувачів – 3883 [4], 46 адміністраторів, загальна кількість сторінок – 4.332.389, редагувань – 38.868.020, завантажених файлів 111.716 [1].

Польськомовна Вікіпедія створена 26 вересня 2001 року, перша стаття – правило Тициуса-Боді, статей на березень 2023 року – 1.561.051. Це більше, ніж в інших он-лайн енциклопедіях польською мовою: Prepedia, Everyonewiki, енциклопедія PWN, Велика інтерактивна Мультимедійна порталу Onet.pl WIEM [6].

Німецькомовна Вікіпедія створена в березні 2001 року, через два місяці після англійської Вікіпедії, вважається другою за кількістю авторів після англійської. Станом на березень 2023 року містить 2.784.100 статей. Активних авторів 18.756 (станом на 2022 рік), що значно ускладнює редагування статей і знижує якісний їх рівень, як стверджує Cebuansprachige Wikipedia [4]. Число

користувачів німецькомовною Вікіпедією складає 4.112.466, а 2005 року німецькомовна Вікіпедія отримала премію Grimme Online Award в категорії знання та освіта (поряд переможцями були – світ Айштайна, Меморіал Холокосту, молодіжна опозиція НДР), а також глядацьких симпатій [5].

Вікіпедія себуанською мовою (друга по популярності після англomовної версії) створена в червні 2005 року, станом на березень 2023 року містить більше 6 млн. статей. На кінець 2015 року приблизно 99 відсотків із 1,4 млн. статей були створені ботами [4].

Вікіпедія має потенціал формувати науку, а включення ідей в тексти статей призводить до того, що вони частіше використовуються в науковій літературі [7]. Зміни, які відбуваються в інформаційному просторі, дозволяють досліджувати вплив Вікіпедії не тільки в контексті збереження знань, а й її ролі в науці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистика української Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Cebuansprachige Wikipedia URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Cebuansprachige_Wikipedia#cite_note-:0-4
3. Deutschsprachige Wikipedia. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Deutschsprachige_Wikipedia
4. List of Wikimedias/ URL: https://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias
5. Grimme Online Award. URL: <https://www.grimme-online-award.de/archiv/2005/preistraeger/alle/>
6. Wikipedia Polskojęzyczna. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia_polskiej_%C4%99zyczna#cite_note-2
7. Thompson N., Hanley D. Science Is Shaped by Wikipedia: Evidence From a Randomized Control Trial. URL: <file:///C:/Users/Zver/Downloads/SSRN-id3039505.pdf>

Біляєва С. О.,

*Доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини,
svitbil@ukr.net*

РОСІЙСЬКІ МІФИ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті наданий стислий аналіз навчального матеріалу з історії України у шкільних посібниках останніх років. Наголошується на необхідності очищення від російського міфологічного контенту, деколонізації та персоніфікації, запровадження нового бачення цивілізаційного процесу на території України. Наводяться деякі приклади засмічення історичного матеріалу, що заважає сприйняттю України у світі, визнання її суб'єктності

та реального внеску у культурну спадщину людства. Особливу увагу присвячено проблемі недостатнього висвітлення використання України як базової основи та інтелектуального донора розвитку культури та освіти Російської імперії, витокам перекручення та підміни понять у визначенні цивілізаційного шляху України.

Ключові слова: навчальні матеріали, міфологічні концепції, нове бачення, Україна.

Abstract. The article provides a concise analysis of educational material on the history of Ukraine in school manuals of recent years. Emphasis placed on the need to cleanse from Russian mythological content, decolonization and personification, introduction of a new vision of the civilization process on the territory of Ukraine. Some examples of the clogging of historical material, which interferes with the perception of Ukraine in the world, the recognition of its subjectivity and real contribution to the cultural heritage of humankind, are given. Special attention is devoted to the problem of insufficient coverage of the use of Ukraine as a basic basis and intellectual donor for the development of culture and education of the Russian Empire, the origins of the distortion and substitution of concepts in defining the civilizational path of Ukraine.

Keywords: educational materials, mythological concepts, new vision, Ukraine.

Надзвичайно важливим завданням освіти України у сучасних цивілізаційних викликах є очищення її історії від чужинських ідей, чужинської інтерпретації та міфологічного контенту. Відзначимо, що за останні роки зміст нашої освіти та навчальній літературі насичується більш сучасним, більш українським знанням. Чимало поважних авторів, практиків освітянської праці багато зробили для відновлення історії України, запровадження нових знань.

Проте, прийшов час ще раз звірити наші годинники, подивитися на викладацький контент. Тому, я дозволю звернутися до деяких найбільш загальних прикладів, на які потрібно звернути увагу під час підготовки навчальних посібників нової української школи. Загальний перелік підручників, матеріали яких увійшли до аналізу певних позицій контенту є у відповідному додатку до тексту.

Широкомасштабна агресія проти України наочно засвідчила як Росія використовує історію, народжені імперською і радянською ідеологією міфи. Вона змусила звернутися до питань, перекручений зміст яких використовується сьогодні, переглянути міфологічні схеми, які не відповідають дійсному історичному змісту, які засмічують нашу власну історію.

Імперський час, російський і радянський, залишив власну інтерпретацію історії, прикрашену міфологічними сюжетами та поясненнями, які відповідають головним теоретичним настановам Російської та Радянської ідеології. Інколи їх підтекст та справжній зміст настільки завуальований, що його пошук вимагає шар за шаром розкривати російську матрешку до її справжнього обличчя.

Тому перед нами постало з одного боку завдання трьох «Де»: деколонізація, декомунізація, дерусифікація, а з іншого – завдання відтворення власного історичного процесу, цивілізаційного шляху, ідентифікація та персоніфікація української культурної спадщини, величезний набуток якої був привласнений панівною імперською нацією і виданий у світ за внесок так званої російської культури. Її справжній зміст та персоніфікація ще далекі від реального значення, і вимагають суттєвого очищення від штучно прив'язаних фрагментів культурного надбання інших народів, території яких були окуповані Російською імперією та залишилися у спадок Радянському Союзу. Після його руйнації надзвичайно важливим постало питання формування ментальності нових поколінь, нового освітянського контенту, який ми вкладаємо молоді впродовж шкільного життя. За якими підручниками навчаються наші діти, яку історію батьківщини вони вивчають, якою культурною спадщиною вони пишаються залишаються актуальними питаннями сьогодення. Слід також відзначити, що одним з наріжних завдань залишається подальша розробка методичних підходів та продовження персоніфікації української історії. Воно є не новим, але вимагає уваги і останнім часом до нього все більше звертаються фахівці. Нагадаю, наприклад, вдалу спробу Л. Л. Залізняка підкреслити справжню роль України і її інтелектуального потенціалу в Російській та Радянській імперіях. Збірник його статей презентував комплекс актуальних питань, на які важливо звернути увагу, особливо за часів військового протистояння [Залізняк 2014].

Як свідчить загальний аналіз сприйняття України у світі, спроможність вистояти під ударами військової сили Росії, героїчний опір українського народу, який продовжується третій рік поспіль замість трьох днів чи тижнів, які нам давали вороги, ще раз наочно засвідчила суб'єктність України, її окремішність від Росії. Це було певним відкриттям для багатьох у світовому просторі, який впродовж тривалого часу сприймав Україну частиною Росії, не розумів її цивілізаційну відмінність. Відкриваючи по-суті Україну для світу, поступово ставало можливим осягнути її колоніальне минуле під владою Росії та у складі Радянського Союзу, подібно тому, як розглядають минуле колоніальних володінь інших колишніх імперій. Порівняльний аналіз засвідчує різні впливи, в залежності від особливості кожної з них. Проте, загально відомим залишається факт використання спроможності колоніальних володінь для метрополії, і, зокрема людського фактору. У випадку України, до колоніального володіння Росії потрапила країна, яка за багатьма показниками перевищувала рівень цивілізаційного розвитку метрополії, якою у середині XVII ст. була Московія, і Росія, починаючи з її нової назви, наданої Петром I. Тому, у реальності Україна була величезним та потужним донором інтелектуального потенціалу Російської та Радянської імперій. На жаль, саме цей вихідний принцип до оцінки внеску

України і її культурної спадщини в культуру Росії та світу залишається поза увагою або недостатньою увагою освітянського контенту історичних курсів та підручників нашої країни. Українська культура, розглядається значною мірою як локальне явище національного характеру, ніж рівноправна частина європейської та світової культури. Дуже часто, якщо майже не завжди, витримується наголос на національному аспекті, який є надзвичайно важливим у ракурсі визнання суб'єктності, але не відбиває її реального значення у світовому, глобальному процесі.

На сьогодні, вже інколи з інших країн до нас доходить визнання українськими митцями великих синів України, як, наприклад, у Фінляндії – Іллі Репіна, чи у Метрополітен музею США – Івана Айвазовського та Архипа Куїнджі.

Проте, в українських підручниках проблема **персоніфікації** української історії, **разом із поверненням** імен видатних українців, талант яких використала Російська колоніальна влада у якості культурної спадщини Росії, або як вони стверджують «культури руського народу», залишається актуальним завданням освітянського контенту. Що стосується Російської імперії, саме культура XVII–XVIII ст. території України-землі козаків, за широко відомою назвою французького картографа Г. Л. Боплана, була потужним джерелом та носієм освіти та культури, яка поширилась серед невеличкого прошарку вищого суспільного стану імперського суспільства цього часу. Загальною рисою підручників з історії України є нестача матеріалів та висновків щодо визначної ролі українців у становленні підвалин культури Російської імперії, [Огієнко 1918: 59–129; Полонська-Василенко 1992: 386–390]. Вони були фундаторами та викладачами першого російського вищого навчального закладу – Слов'яно-греко-латинської академії, яку створили на зразок Києво-Могилянської академії, заклали основи російської педагогіки. Російська орфографія виросла з “Граматики” 1619 р. видання українця Мелетія Смотрицького. З кінця XVII до початку XIX ст. в Росії вивчали історію за підручником киянина І. Гізеля. Біля джерел великої російської літератури стояв українець Ф. Прокопович, а музики – М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель Українці створили московський театр та драматичну російську літературу XVIII ст. [Залізняк 2014:51].

Якщо імена останніх є у шкільному навчальному матеріалі, то на сторінках деяких підручників можна не знайти ані слова про великих художників XVIII ст. Дмитра Левицького та Володимира Боровиковського, твори яких було використано у російському Петербурзі, як нібито частину досягнень російської культури. Проте, у своїй творчості вони досягли не рівня тогочасної російської культури, (хто на той час був на їх рівні?), а рівня європейської культури. І в цьому як раз і є підміна понять, характерна російської історичної міфології. На

сьогодні, у науковій літературі та на електронних ресурсах України, і Дмитро Левицький, народжений у Києві у родині священника, і Володимир Боровиковський з козацького роду, народжений у Миргороді, відзначені як українські малярі, які досягли рівня західноєвропейського реалістичного малярства. Тому, включити саме такі висновки у шкільні підручники є реальним завданням сьогодення.

Характерною рисою контенту освітянських матеріалів залишається сприйняття та розповсюдження деяких міфів російської історіографії, за якими нас намагаються пов'язати разом у державі, якої ніколи не існувало. Сама назва держави постала з суто московської літератури у той час, коли історичні події та цивілізаційний процес в українських землях розвивався у зовсім іншому напрямку, порівняно із Московією. Мова іде про Золоту Орду, яка постає в наших підручниках вже в XIII ст., інколи в занадто вільному цитуванні джерел з авторським додаванням міфічних «золотоординців» [Власов 2020:119], нібито згаданих вже під 1245 р. Плано Карпіні, мандрівником, послом папи Інокентія IV до Монгольської імперії з метою навернення її мешканців у католицьку віру. Проте, на сторінках праці П. Карпіні немає держави з назвою «Золота Орда», немає назви народу під назвою «золотоординці». Країну до якої він прямував, П. Карпіні називає: «країна Монголів» або «Земля Татар». На жаль, його книга не була видана в Україні, але існує багато перевидань, зокрема у США та Індії, які дозволяють зробити порівняння текстів. Не дивлячись на відсутність назви «Золота Орда» ні у П. Карпіні, ні в інших джерелах, у наших шкільних підручниках інколи навіть стверджується, що монголи повернулись 1242 р. у Причорноморські та Прикаспійські степи та заснували власну державу – Золоту Орду [Сорочинська, Гісем 2020 : 99]. У вище названому підручнику (автор Власов та ін.) держава «Золота Орда» нібито існує у 13–14 ст. і розпадається на початку 15 ст. [Власов 2020:140].

Насправді, перше використання назви «Золота Орда» як назви держави відноситься до 1565 р. в хроніці «Історія Казані», і належить до традицій московської історико-публіцистичної літератури XVI–XVII ст. Як слушно зауважив О. П. Моця «Вже з першої третини XIX ст. одним з принципів положень академічної науки в Росії став розгляд історії Золотої Орди як частини Росії, і відповідно, як частини її загальноісторичного спадку» [Моця 2009 : 37]. Таким чином нас прив'язують до чужинської історії, яку штучно роблять нібито частиною спільної історії в межах московської держави. Огульне перенесення назви «золотоординський період» на події в Україні не відповідає періодизації її історії, й заважає розумінню власного історичного шляху українських земель, визначенню його етапів з точки зору історії України. На жаль, на сторінках деяких підручників [Сорочинська, Гісем 2020: 139–146], надані помилкові дані і

щодо формування кримськотатарського етносу, у якому панівною етнічною ланкою названі монголи. Утворення Кримського ханства помилково зазначено під 1449 р. [Власов 2020 : 149].

Необхідні зміни і у матеріалах щодо так званого «Дикого поля», до історичного змісту якого або немає пояснень, або його тлумачення не зовсім відповідає сучасним підходам у розумінні особливостей кочового засобу існування.

Багато питань викликають карти українських підручників. Звичайно до їх основи покладені карти інших історичних видань. Але і ті видання значною мірою були створені з використанням картографічних основ періодів російської імперії та радянського, і несуть на собі колоніальні впливи того чи іншого часу, засмічені назвами населених пунктів, які не відповідають історичним назвам України. Так само на картах підручників присутня держава, якої ніколи не існувало, а саме «Золота Орда», і навпаки, не згадується ранній попередник Одеси – порт литовського часу Коцюбійов, який згодом має назву Ходжабей за часів Кримсько-татарського ханства та Османського панування. Значною мірою не знайшли відповідного визначення і козацькі міста та фортеці Південної України, що дає можливість російській пропаганді розповсюджувати міф про запустіння Північного Причорномор'я, міфічну Новоросію та цивілізаторську місію Росії на Півдні України. Наприклад, на карті «Нові міста, засновані в останній чверті 18 ст.» перелічені міста за наказами Катерини II. При цьому лише згадується, що вони постали на місцях фортець та колишніх укріплень, про які йшла мова у підручнику за 8 клас [Власов 2017:6–12].

Ще одним міфом, ідеологічно надзвичайно важливим для Російської пропаганди, тим більше за часів військової агресії, є міф про возз'єднання України з Росією за Переяславським Актом 1654 р., який був початком російської колонізації українських земель. Певна парадоксальність цього Акту була в тому, що рядова та широко розповсюджена у світовій практиці військово-політична акція своїми наслідками викликала «соціоетнокультурні зміни цивілізаційного рівня» [Горелов, Моця, Рафальський 2017: 4]. До речі, ніхто з сучасників та наступних політиків та істориків не звертав увагу на визначення сутності цього документу, яке дав йому майбутній гетьман Павло Тетеря, як «причеплення» України до Росії [Горелов, Моця, Рафальський 2017 : 4]. Саме він за часів свого майбутнього гетьманства виступав за скасування цього ганебного Акту. Між тим, «причеплення» Києва, у минулому великої східнослов'янської столиці, центру східного православ'я, означало для Москви значний цивілізаційний крок уперед, до імперської величі й європейської могутності. Це дозволяло московським зверхникам підтвердити свою спадкоємність від Київської Русі, що й було закріплено Петром I у офіційній назві держави – Російської імперії [Горелов, Моця, Рафальський 2017 : 8]. Як відмічав у своїй книзі професор лондонського університету Н. Дейвіс «...перехід України від

Польщі до Росії важко переоцінити. Московія отримала економічні ресурси й геополітичну позицію, необхідні, щоби стати великою державою»...[Дейвіс, 2000 : 576]. Відомий український теоретик в галузі державотворення В. Липинський намагався оцінити Акт 1654р. з точки зору самого Б. Хмельницького. Він писав, що «Гетьман і його оточення поставили перед собою новий, з одного боку, віковичний, а з іншого, досить ризикований шлях, щоб із того безвихідного стану, в котрому вони опинилися, міг би їх своєю незвичайністю та грандіозністю вирвати. Такий план виявлявся у тому, щоб розвалити Польщу та Крим за допомогою Москви і – замість того, щоб опинитися під владою іновірного султана – перейти під протекторат одновірного царя та розпочати будівництво незалежної української держави» [Липинський 1920 : 28]. Але, ще за часів життя гетьмана постало зрозумілим, що «самодержавна влада не могла довго терпіти ані автономного статусу, ані «вольностей» Війська Запорозького, як і жалкувань старшин про «втрату» так і не отриманих нею ніколи в Речі Посполитій прав шляхти. З'єднувалися організми, котрі за своєю суттю не могли з'єднатися із вірогідною у перспективі долею Гетьманщини в межах єдиної держави» [Горелов, Моця, Рафальський 2017 : 13]. Впродовж наступних століть цивілізаційний крах та важкі наслідки такого договору став абсолютно наочним. Тому, надзвичайно важливо, щоб у освітянських матеріалах значення Акту 1654 р. було висвітлено у реальному світі.

Слід відмітити, що в цілому у сучасних шкільних підручниках з історії України наведені оцінки українських істориків, є опис подій та виклад позитивних та негативних сторін Акту 1654 р. Проте, на наш погляд вони недостатньо торкаються глибинних витоків, розглядають його лише в межах в історії України, не аналізують його справжнє значення. На думку відомих українських істориків, «складний договір з Московією був далеко не локальним явищем. Без перебільшення, він став “подією всесвітньо-історичного значення”, наслідки якого досі даються взнаки» [Горелов, Моця, Рафальський 2017 : 239]. Вбирання української території в межі нової імперії змінило рух цивілізаційного шляху у східноєвропейському просторі, відкрило шлях до подальшого просування Московії в південному та західному напрямках – до Чорного моря, Боспору – та реалізації далекосяжних намірів світового масштабу. Сучасна історія України, повномасштабна агресія Росії, метою якої є знищення України як держави, а українців як етносу ще раз засвідчила **цивілізаційний крах** штучного об'єднання, а насправді, приєднання, за яким впродовж 400 років діяла Московія, імперська Росія та Радянський Союз по відношенню до України.

У деяких підручниках немає пояснення історичного змісту російсько-турецьких війн XVIII ст., а також перетворення українського Північного Причорномор'я у колоніальне володіння Російської імперії, і таким чином

значного збільшення її європейської території з виходом до Чорноморських і подальших світових шляхів. Факт Російської окупації Криму подається як ліквідація Кримського ханства, про те не наголошується на головний негативний наслідок, а саме: знищення власної державності кримськотатарського народу, яка існувала майже 350 років у 1441–1783рр. В той же час, у якості позитиву відмітимо, що у переважній більшості підручників наведені факти депортації деяких народів з території Кримського півострова, що дозволяє підкреслити сутність політики царського уряду до колоніальних володінь.

Одним з гострих питань сьогодення постало і питання так званої Новоросії. У шкільній і вузівській програмі ми не можемо просто обійти мовчанням, або не пояснювати учням та студентам історичну сутність Новоросії, як довготривалої політичної акції Росії проти України та українців: від Новоросійської губернії, створеної за часів Катерини II до сучасної спроби анексії Сходу та Півдня України під приводом так званої Новоросії. Проте, у більшості підручників історії є лише стислі згадки про створення та існування Новоросійської губернії за часів Російської імперії.

Цивілізаційна хода України та реальний внесок у культурну спадщину європейського простору досі залишаються не до кінця зрозумілими та прийнятними у глобальному сенсі. Надзвичайно важливим залишається сам підхід до оцінки сутності та взаємовідносин. На думку автора теорії зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона, «різні парадигми дозволяють зробити прогнози, точність яких і є ключовою перевіркою працездатності та придатності теорії» [Huntington 1997 : 36]. За статистичним прогнозом американського політолога, автора теорії «наступального реалізму» Д. Миршаймера, була передбачена можливість російсько-української війни після розпаду СРСР. Тому він вважав, що Україні варто мати ядерну зброю. Навпаки, помилковими були припущення С. Гантінгтона, який вважав, що вірогідність збройних конфліктів між Україною і Росією, зокрема за ключові виходи у Чорне море, недостатньо велика. С. Гантінгтон, як і інші західні автори, виходив з хибного визначення, що цивілізаційний розлом проходить крізь Україну, і її більша частина (східна) і Росія належать до однієї цивілізації, обидва, переважно православні народи, мали тісні зв'язки протягом тривалого часу. Помилкова оцінка цивілізаційної належності України викликала наступну помилку щодо зниження порогу можливості зіткнення цивілізацій. При цьому не враховувалася ані реальна «націоналізація» Росії, про яку вказували С. Гантінгтон та інші західні автори, ні те, що, за висловом С. Гантінгтона [Huntington 1997 : 37], найбільші культурні конфлікти ті, які мають місце вздовж ліній розлому між цивілізаціями, ні специфіка української історії, яка ще не достатньо відома у західній науці й часто сприймається лише як частина російської історії. Факт колоніального панування

Московії-Росії над Україною із всіма негативними наслідками залишався у затінку і не сприймався, а частково і не сприймається досі у західній історіографії. До того ж, ні час поділу на західну і східну цивілізацію близько 1500 р., ні територіальне розмежування не відповідає реаліям історичного процесу на теренах України. Як відомо, Українські землі з середини XIV ст. входили до федеративного утворення Великого князівства литовського та Руського і знаходились у процесі поступової інкорпорації до Польщі. Це завершилось укладенням Люблінської унії у 1569 р. та створенням нової держави Речі Посполитої, яка належала до анклаву західних локальних цивілізацій. Правобережна частина України входила у неї до 1792–1793 рр. Отже розвиток значної частини українських земель у лавах західного цивілізаційного напрямку від 1500 року тривав ще майже три століття. До 1654 р., тобто ще 150 років тривало і цивілізаційне відмежування від Московії інших земель території України, а далі – колоніальне становище, яке не було сутністю цивілізаційних змагань України. Не випадково, що яскравим показником останніх було створення першої демократичній конституції 1710 р.

Подолання нагромаджень імперської ідеології в історії України пов'язане не лише з очищенням освітянського контенту від міфів минулого, а й становленням іншого її сприйняття новими поколіннями українців. На жаль, концепція історії, України, яка досі подається у шкільному курсі, навчальних курсах освітніх закладів також немає чітких вимірів колоніального минулого ні у періодизації, ні у ознаках колоніалізму в історичному процесі, ні у порівняльному аналізі історичного минулого колоній у світі в цілому. Тому, даються взнаки і міфологічні ствердження, які ще залишилися у навчальних матеріалах. Їх вияв та спростування є наріжним завданням науки та освіти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власов В. С. Історія України. Підручник для 9 класу загальноосвітніх шкіл. Київ: Літера ЛТД, 2017.– 306с.
2. Власов В. С., Панарін О. Є., Топольницька Ю.А. Історія України. Підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2020.- 176с.
3. Гісем О. В. Історія України : підруч. для 8 кл. закл. загал. се-ред. освіти / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк/ Харків : Вид-во «Ранок», 2021. — 192 с.
4. Україна і Московія: історія співіснування і ворожнечі). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017.–256с.
5. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ: Основа, 2000. – 1464с.
6. Залізняк Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Київ: Шлях, 2014.– 168с.
7. Липинський В. Україна на переломі. 1657–1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті // Історичні студії та монографії. – Т. 3, Відень: видавництво Дніпросоюзу, 1920. – 304с.
8. Моця О. П. «Русь», «Мала Русь», «Україна» в після монгольські та козацькі часи. Київ: Наукова думка, 2009. – 319с.

9. Огієнко, І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991. – 272 с. : іл. Репр. відтворення вид. 1918 р.
10. Полонська-Василенко Н. Історія. України. Т.І. Київ, 1992. – 588 с.
11. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Історія України. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2020. -176 с.
12. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. London: 1997–367р.

Бойченко М. І.,
*доктор філософських наук, професор,
в. о. завідувача кафедри української філософії та культури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
головний редактор наукового журналу «Філософія освіти»
boichenko.m@knu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>*

КУЛЬТУРА АКАДЕМІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОШУКИ ВІДПОВІДЕЙ НА ВИКЛИКИ ВІЙНИ

Культура академічної комунікації поглиблює і удосконалює культуру роботи з науковим та навчальним текстом, а чим далі, тим більше виступає як основа такої традиційної культури. Якщо оригінальність і загальну теоретичну адекватність наукової позиції на основі створення текстів все більшою мірою забезпечує Штучний Інтелект, то творчий, адресний і прикладний характер наукової позиції можна встановити на основі розвитку науковцем і освітянином своєї академічної суб'єктності. Такий розвиток передбачає попереднє опанування засадами сучасної академічної культури, які постають водночас як правила культури академічної комунікації.

Ключові слова: культура академічної комунікації, виклики і відповіді, академічна суб'єктність, війна, інклюзія.

The culture of academic communication deepens and improves the culture of working with scientific and educational text, and the further it goes, the more it acts as the basis of such a traditional culture. If the originality and general theoretical adequacy of the scientific position based on the creation of texts is increasingly provided by Artificial Intelligence, then the creative, targeted and applied nature of the scientific position can be established on the basis of the development of the academic subjectivity of the scientist and educator. Such development presupposes the preliminary mastery of the basics of modern academic culture, which appear at the same time as the rules of the culture of academic communication.

Keywords: culture of academic communication, challenges and responses, academic subjectivity, war, inclusion.

Війна загострює наявні і вже відомі суспільні проблеми, але також створює нові і піднімає на поверхню приховані раніше негаразди. Загалом, соціальні

процеси набувають додаткового прискорення – як у кращий, так і, на жаль, у гірший бік. Втім, більшість проблем є такими, що виникають від недостатньої уваги до них і неналежної роботи з ними, тоді як правильний і своєчасний підхід дає ключ до вирішення багатьох суспільних проблем.

Внутрішні і зовнішні виклики академічній сфері у період війни

Війна ставить питання про патріотичність професури і науковців, але це також і додатковий виклик їхній здатності давати швидкі і достатні відповіді на гострі суспільні запити. Академічна комунікація повинна бути надійним посередником у схемі «виклик – відповідь» там, де це стосується воєнних завдань вищої освіти і науки. Але й саме по собі налагодження кращої ефективності академічної комунікації є важливим здобутком зрілості, збалансованості і обороноздатності українського суспільства. Адже така висока ефективність є невід’ємною складовою впевненої мобілізації суспільства, яке обороняє себе від країни-агресора. Краще налагоджуючи академічну комунікацію, науковці і освітяни виявляють свою патріотичність не менше, аніж коли просто вчасно сплачують податки і рутинно ходять на роботу і сумлінно виконують свої штатні обов’язки (що під час війни теж нелегко).

Втім, окрім специфічних зовнішніх викликів до академічної сфери, війна змушує науковців і освітян також оперативніше реагувати на внутрішні для академічної сфери виклики. Якщо раніше викладання у сфері вищої освіти було більш консервативним, а науку розглядали переважно як справу, яку слід робити у тиші кабінетів, то нині в університетах студентство постійно постачає процес викладання новими постановками і проблем, ширшим охопленням нових наукових джерелам і навіть участю у вдосконаленні навчальних програм та наукових дослідженнях професури, а у сфері науки комунікація постає як найкращий прагматичний критерій істини, а залучення до розв’язання наукових проблем більшої кількості колег по науці – не лише конкурентною перевагою, але й способом забезпечити більш різнобічний аналіз наукових проблем.

Культура комунікації і культура тексту

Окремо слід наголосити, що революційно міняється і культура академічної комунікації. Раніше вона оберталася довкола текстів, які створювали, досліджували, аналізували, удосконалювали, вибудовували множинні структури взаємних відсилань – створюючи ефект академічної інтертекстуальності. Болючою і ключовою проблемою ще зовсім недавно здавалася боротьба з академічним плагіатом, яка фокусувала увагу на студіюванні текстів та поклонінні точності цитувань [1; 6]. Нині ж ці практики у їхній більшості не просто відтворює, а здійснює набагато краще у все більшій частині їх складових Штучний Інтелект (ШІ). Проблема забезпечення оригінальності тексту втрачає

свою людиномірність – програми ШІ, на кшталт ChatGPT, а також вже множинних аналогічних конкуруючих програм, все легше, швидше, а головне все точніше виконують завдання щодо створення не лише оригінальних, але при цьому і цілком притомних текстів.

Тому на зміну академічній оригінальності як важливому критерію творчого підходу до розгляду наукових і освітніх проблем приходить критерій академічної суб'єктності – яку можна надійно виявити якраз у академічній комунікації. Тут ніхто не дає часу на те, щоби покопатися в Інтернеті, взяти підказку у ШІ – відповідь необхідно давати одразу і дуже адресно, а не загальну і для всіх. На це здатна лише людина, причому така, яка добре розуміє суть справи, є фахівцем, але при цьому має і розвинені комунікативні навички, а саме досконалу культуру академічної комунікації. Звісно, помічними є і загальний досвід і окремі навички і знання особливих прийомів ведення наукової полеміки і дискусії.

Тому в академічній сфері культура комунікації, спрямованої на виявлення і постійне нове творче підтвердження академічної суб'єктності постає як надбудова і наступний щабель щодо культури тексту як культури створення сталої оригінальності.

Усе це не підміняє базової культури пошуку академічної істини, однак цей пошук все більшою мірою полегшує, пришвидшує і покращує широке залучення до нього культури академічної комунікації.

Передумови успішності академічної комунікації

Витіснення на друге місце культури тексту не означає відкидання потреби у роботі з науковими текстами у академічній сфері загалом і навчальною літературою у вищій освіті додатково. Для того, щоби швидко оцінити якість тої аналітики, яку дає ШІ, треба спочатку самому навчитися досконало працювати з текстами, щоби добре розуміти, яку роботу виконав ШІ і чи в усьому він зробив це дійсно добре. Так, майстер живопису може двома-трьома акцентами суттєво покращити картину, намальовану його учнем, але той, хто ніколи не малював сам, не зможе не те що покращити, але навіть зрозуміти, що у пропонованій йому картині зроблено вдало, а що – провалью. Тут варто швидше очікувати негативного або вкрай негативного результату від намагання профана щось покращити. Свою суб'єктність, а тим більше творчу суб'єктність здатна проявити лише добре освічена і вправна людина, а неучу навіть найкраща допомога не піде на користь.

Таким чином, перш ніж виявляти свої судження у академічній комунікації, людина має опанувати послідовно щаблі нарощування своєї академічної компетентності, яка створює надійну структуру академічної культури загалом і визначає базові правила культури академічної комунікації зокрема.

Такими шаблями є:

1) загальна і професійна грамотність (знання базової наукової термінології [5] і досконале знання термінології академічної царини власних студій і досліджень, а також відповідних методів і методології);

2) розвиток у себе навичок і компетенцій критичного мислення (від знання основ логіки і теорії аргументації, до розуміння і прийняття ціннісно-світоглядних засад критичного мислення, підтримка його інституційних форм, таких як експертиза, рецензування, редагування тощо);

3) наукова обґрунтованість тієї концепції, яка лежить в основі суджень, які виносить представник академічної сфери (це може бути як власна концепція, так і свідоме, відкрите і послідовне використання раніше створеної іншими і вже відомої концепції);

4) використання лише академічної аргументації в дискусії, яка стосується академічних проблем (не допускати жодних форм тиску, окрім кращого раціонального аргументу; для цього також слід уміти переформулювати проблеми з неакадемічних сфер мовою науки і вищої освіти);

5) чітка орієнтованість на конкретний практичний результат і відмову від надмірного захоплення полемікою, коли перемога у дискусії важливіша за її плідність (вміння досконало руйнувати теоретичні конструкції та наукові експерименти інших дослідників, а також викладацькі практики інших професорів вимагає водночас пропонувати натомість кращі свої – теорії, експерименти і практики);

6) відповідальне прагнення дослідника досягнути і дотримуватися особистої позиції в науці і викладанні (що не виключає, а навпаки зобов'язує і до формування усіх інших видів особистої позиції – громадянської, патріотичної, релігійної, політичної тощо – але також за зразком обґрунтування позиції академічної).

Вочевидь, науковець має бути патріотом, може мати віру в Бога, бути членом політичної партії тощо – але не це має визначати його академічну позицію, а навпаки – усі набуті в академічній сфері компетенції мають удосконалювати усі інші його соціальні чесноти.

Ексклюзія і інклюзія в культурі академічної комунікації

Відповідно, питання оволодіння англійською мовою (яке в умовах війни набуває навіть законодавчо закріпленої державної підтримки в Україні [4]) як міжнародною мовою сучасної науки не перешкоджає оволодінню українською мовою як мовою науки – навпаки, щось можна запозичувати для удосконалення рідної мови, а де в чому на основі розвитку своєї національної мови науки варто збагачувати і світовий науковий словник (адже за своїм словниковим запасом

українська є однією з найбагатших мов світу). Використовуючи переваги міжнародно визнаної наукометрії [3], все ж не йти шляхом мультиплікації правильно оформлених, але науково порожніх або мінімально вартісних текстів, але натомість варто формулювати результати власних досліджень у зрозумілій в усьому світі спосіб. У слідуванні стратегії скасування «русского мира» також слід не безоглядно відкидати усе, написане російською, але послідовно відстежувати ті мовні, історичні та культурні викривлення, до яких вдається «русский мир» за допомогою російської [2], - але при цьому не забувати, що цією мовою користувалися також класики української літератури, культури і науки, в тому числі і для боротьби з російською імперією і «русским миром».

Нарешті, культура академічної комунікації передбачає прагнення досягнути консенсусу на академічних засадах – за зразком слідування академічним цінностям і академічним чеснотам. Це включає в себе розвиток культури інклюзії – вміння знаходити шляхи для порозуміння і взаємного визнання гідності при дотриманні непорушності базових принципів такого порозуміння і визнання. Така інклюзія не може відбуватися формально і за задалегідь визначеними шаблонами, але потребує комунікативного встановлення у кожному окремому випадку (звісно, з урахуванням попереднього досвіду і опертям на нього).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойченко М. (2019) Інституційні засади академічної доброчесності: філософська та правова концептуалізація. *Філософія освіти*, 24(1), С. 97-114. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-97-114>
2. Бойченко, М. (2024). Основні напрями протидії «русскому миру» в Україні: завдання деколонізації. *Філософія освіти*, 29(2), 60–77. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-4>
3. Бойченко, М., & Зінченко, В. (2022). Наукометрія, бібліометрія і інфометрія: облік наукових досліджень і прогрес науки під кутом зору філософії стратегії глобального стійкого розвитку. *Філософія освіти*, 28(1), 119–138. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-1-7>
4. Верховна Рада України (2023). Проект Закону про застосування англійської мови в Україні. від 28.06.2023 р. № 9432. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42201>
5. Карачун В. Я. (1999). Орфографічний словник наукових і технічних термінів. Київ: Криниця, 528 с.
6. Хамітов, Н. (2024). Академічна доброчесність як виклик, вимога і воля: контексти філософської антропології, етики й філософії освіти. *Філософія освіти*, 29(2), 27–47. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-2>

Денисова А. В.,
доктор філософії у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка,
заступник директора з навчальної роботи
Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну,
dipodenisova@gmail.com

СИНЕРГІЯ НАУКИ І ПРАКТИКИ В ЗМІСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ СЕРВІСУ ТА ДИЗАЙНУ

Анотація. У роботі досліджується важливість поєднання інноваційних наукових знань, сучасних технологій і практичних навичок в освітньому процесі коледжу; розглядається позитивний вплив такої взаємодії на результативність освітньо-професійних програм. Акцентовано увагу, що провідним орієнтиром у приведенні змісту освіти у відповідність з рівнем розвитку науки і техніки, з накопиченим світовою цивілізацією досвідом, вважається принцип науковості. Дослідження проводиться на прикладі Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну, де впровадження синергетичного підходу сприяє покращенню якості освіти та підготовці конкурентоспроможних фахівців.

Ключові слова: синергія, науково-орієнтований зміст, освітньо-професійна програма, заклад ФПО.

Abstract. The article explores the importance of combining innovative scientific knowledge, modern technologies, and practical skills in the educational process of the college; it considers the positive impact of such interaction on the effectiveness of educational-professional programs. It emphasizes that the leading principle in aligning the content of education with the level of scientific and technological development, with accumulated world civilization experience, is considered the principle of scientific nature. The research is conducted on the example of the Bila Tserkva Applied College of Service and Design, where the implementation of a synergistic approach contributes to improving the quality of education and training competitive specialists.

Keywords: synergy, scientifically oriented content, educational-professional program, institution of vocational education.

Сучасний турбулентний світ, швидкість змін соціокультурних парадигм і складність технологій ставлять перед працівниками різних галузей ряд вимог, які є ключовими для досягнення успіху в професійній діяльності, серед них: професійна майстерність, гнучкість у вирішенні проблем і адаптивні здатності, навички критичного мислення та комунікативні навички, технологічна грамотність, креативність та інноваційність тощо.

Ці вимоги орієнтують здобувачів закладів фахової передвищої освіти не лише на набуття практичних навичок, які допомагають їм ефективно здійснювати професійну діяльність, а й на глибоке розуміння фундаментальних принципів науки та гнучкість мислення. Відтак, актуальним постає питання

аналізу науково-орієнтованого змісту освітніх компонент освітньо-професійних програм. Ця тема також є ключовою у контексті розуміння місії коледжу щодо підготовки кваліфікованих та компетентних фахівців, здатних ефективно працювати в глобальному суспільстві і вносити значний внесок у світову спільноту.

За оцінками, наданими в Глобальному інноваційному індексі 2023 року, Україна посідає 55 місце зі 132 досліджуваних держав світу, що на дві сходинки вище, ніж 2022. У розрізі 7 структурних компонентів Україна має найвищу оцінку в «Креативному потенціалі» (37 місце), «Знання та технологічні результати» (45 місце), а також «Людський капітал і дослідження» (47 місце). Водночас, Україна входить до передових десяти країн, де народилися засновники стартапів із капіталізацією в більше мільярдів доларів США, що свідчить про високий рівень таланту, але і про високий рівень відтоку людського капіталу [1].

Все більша орієнтація економіки та суспільства на знання, а також зміни на ринку праці та демографічні тенденції збільшують роль людського капіталу.

Розвиток людського капіталу розглядається, як процес інвестування в освіту, здоров'я та інші людські ресурси з метою збільшення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності. Цей термін охоплює широкий спектр ініціатив та заходів, спрямованих на підвищення якості та кваліфікації робочої сили на різних рівнях: від індивідуального навчання і розвитку до державних програм та стратегій соціально-економічного розвитку.

Зазначимо, що стратегічним планом діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року пріоритетним напрямом визначено трансформацію професійної освіти, адже недостатня відповідність змісту освітніх програм і засобів навчання сучасним технологіям, що призводить до невідповідності компетентностей випускників закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти вимогам сучасного ринку праці.

Керівними принципами діяльності освітніх установ та закладів є:

- особистісно орієнтована освіта;
- євроінтеграція і глобалізація;
- освіта, що формує світоглядні орієнтири, широту світосприйняття, глибину мислення;
- освіта впродовж життя;
- освіта, спрямована на утвердження української політичної нації та розвиток громадянського суспільства;
- безбар'єрна та інклюзивна освіта;
- адаптивність до світу, який швидко змінюється;
- наука та інновації;
- науково орієнтоване навчання [2].

Візія МОН України акцентує увагу, що «наука та освіта мають іти пліч-о-пліч, а система освіти орієнтуватися на найновіші наукові результати, винаходи та відкриття, використовувати їх в освітньому процесі. Інтеграція з наукою має відбуватися ще з початкової школи, а природнича освіта та стимулювання до дослідницької діяльності упродовж усієї освітньої траєкторії[3]».

Відповідно до сучасних підходів, науково-орієнтований зміст передбачає вивчення предметів не лише з практичної точки зору, а й з урахуванням теоретичних основ, відповідних наукових концепцій та методів дослідження. Це дає здобувачам освіти можливість розуміти не лише «що робити», але й «чому це робити» та «як це працює».

В Сполучених Штатах та європейських країнах широко використовується термін Science Education, в англійській термінології – «Inquire-based science education» (IBSE, в українському перекладі – дослідно-орієнтована наукова освіта).

Наукова освіта, заснована на дослідженнях (або IBSE) – це форма наукової освіти, яка дає студентам можливість вивчати предмет/тему за допомогою практичних занять, досліджень та постановки запитань, і залучає до процесу наукового пошуку. Ця форма все частіше розглядається як ключ до розвитку наукової грамотності, покращення розуміння наукових концепцій і підвищення обізнаності стосовно того, як працює наука [4].

Провідним орієнтиром у приведенні змісту освіти у відповідність з рівнем розвитку науки і техніки, з накопиченим світовою цивілізацією досвідом вважається принцип науковості.

Цей принцип передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій, включення в засоби навчання науково перевірених знань, які відповідають сучасному рівню розвитку науки. Він реалізується в змісті навчального матеріалу, зафіксованому в навчальних програмах і підручниках.

Із принципу науковості випливають такі вимоги: ознайомлювати з історією винаходів; об'єктивно висвітлювати наукові факти, поняття, теорії; ознайомлювати з новими досягненнями; показувати перспективи розвитку науки; озброювати здобувачів освіти методами науки; коригувати знання, здобуті самостійно за допомогою засобів масової інформації; пояснювати значення теорії для практики; розкривати внутрішні зв'язки і відношення, причино-наслідкові зв'язки в процесах і явищах [5].

Впровадження науково-орієнтованого змісту в освітньо-професійні програми базується на принципах, підходах та методах, які сприяють покращенню якості освітньо-професійних програм та підвищенню ефективності освітньої діяльності, а саме:

– інтеграція науки та практики: забезпечення зв'язку між теоретичними знаннями та їх застосуванням у реальних ситуаціях;

- методи активного навчання, які залучають студентів до активної участі у процесі навчання, таких як дискусії, проекти, практичні справи тощо;
- дослідницький підхід: сприяння розвитку дослідницьких навичок у студентів через проведення досліджень, аналіз наукових джерел, формулювання гіпотез та висновків;
- методи проблемного навчання та аналізу ситуацій, кейс-метод: використання навчальних ситуацій, які ставлять перед студентами реальні проблеми для вирішення та розвитку критичного мислення;
- проектне навчання: організація освітнього процесу навколо конкретного проекту, що дозволяє студентам застосовувати отримані знання на практиці тощо.

Ефективно поєднувати академічні знання з реальними ситуаціями і завданнями, що сприяє більш глибокому розумінню матеріалу і розвитку необхідних навичок для успішної професійної діяльності дозволяє синергія науки і практики. Синергію науки і практики будемо розглядати, як взаємодію між науковими знаннями і практичними досвідом, спрямовану на досягнення більш високих результатів, ніж можливо в окремих компонентах.

Однією з ключових стратегій оптимізації змісту освітніх компонентів у ЗФПО є забезпечення актуальності змісту навчальних програм. Цифрова трансформація суспільства та зростання швидкості технологічних змін ставлять під загрозу релевантність знань, тому важливо постійно оновлювати зміст навчальних програм у відповідності до сучасних вимог та реалій ринку праці.

Як зазначають Н. Бондаренко, С. Косянчук «Розроблення навчальних програм має спиратися на стратегію, що базується на загальноприйнятій національній освітній політиці, ґрунтуватися на науковій основі та експертних оцінках [6]».

Оптимізація змісту освітньо-професійних програм на основі наукових досліджень та сучасних практик має суттєвий вплив на якість підготовки фахівців та їх успішність на ринку праці. Деякі з основних аспектів впливу науково-орієнтованого змісту на підготовку фахівців включають:

По-перше, це більш глибоке та усвідомлене розуміння змісту навчальних дисциплін, що характеризується не лише засвоєнням фактів чи вивченням матеріалу, а ґрунтовним сприйняттям концепцій, принципів і ідей, а також здатністю застосовувати ці знання в різних ситуаціях та аналізувати їхні взаємозв'язки з іншими областями знань, визначати перспективи та здійснювати критичний аналіз.

По-друге, розвиток дослідницької компетентності через дослідницьку діяльність. Так, науковець Б. Грудинін підкреслює, що «дослідницька компетентність формується саме в дослідницькій діяльності, яка в підлітковому

віці проявляється найбільш динамічно і пов'язана з комплексом умінь, зокрема таких: визначати мету дослідження та пояснювати її; організовувати планування, аналіз, рефлексію, самооцінювання власної навчально-дослідницької діяльності; ставити питання до фактів, що спостерігаються; виявляти причини досліджуваних явищ; визначати завдання та гіпотезу (гіпотези) дослідження; описувати результати та формулювати висновки; в усній і письмовій формах представляти результати дослідження з використанням інформаційних ресурсів [7, с 103]». Розвиток дослідницьких компетентностей відбувається в процесі засвоєння фундаментальних, світоглядних знань на рівні сучасних вимог та за умови активної участі здобувачів освіти в дослідницькій діяльності.

Імплементація науково-дослідницького компоненту в освітній процес коледжу може мати різні форми, які сприяють розкриттю дослідницького потенціалу здобувачів освіти, стимулюють їхній інтелектуальний розвиток, серед них найбільш поширеними є: практичні та лабораторні дослідження, проектні роботи, у тому числі написання курсових та дипломних проектів, дискусійні групи, написання тез та наукових статей, участь у конференціях та виставках, гурткова робота, тощо.

Відтак, якість результатів розумової чи практичної дії, підсумовує О. Семенов, підтверджується співвідношенням кількості виконаних і запропонованих індивідуально-творчих завдань, навчальними досягненнями в науково-дослідницькій діяльності; логічністю, повнотою, послідовністю, обґрунтованістю оцінних суджень; оригінальністю мислення [8, с. 85].

По-третє, практична підготовка, оскільки, однією безсумнівною вимогою оптимізації змісту освітніх компонентів у ЗФПО є поєднання академічних знань з практичним досвідом. Практично-орієнтований підхід вважається одним з найбільш ефективних методів підготовки здобувачів освіти, оскільки надає можливість максимально підготувати їх до майбутньої професійної діяльності. Вченими М. Кадемією, В. Кобисею та А. Кобисею встановлено, що для реалізації практико орієнтованого навчання необхідно враховувати такі умови: реальні практичні завдання, складність яких відповідала б віку здобувачів; моделювання професійної діяльності через індивідуальну роботу, роботу в малих і великих групах; інтеграція знань навчальних дисциплін і практики [9, с.103].

Тому важливо широко впроваджувати в освітній процес різні форми практичного навчання: практикуми, практичні та лабораторні заняття, виробничі практики, екскурсії, симуляції та віртуальні середовища для моделювання реальних ситуацій та практичних завдань.

По-четверте, використання інноваційних методів та технологій у освітньому процесі, адже, на сучасному етапі розвитку суспільства існує нагальна потреба в особистостях, які мають нестандартне технічне мислення,

виявляють творчу активність, уміння конструювати, оцінювати, раціоналізувати техніку і технологію. Успішне вирішення цих завдань в значній мірі залежить від інноваційних методів та підходів до навчання майбутніх фахівців.

У теперішній час, внаслідок збройної агресії російської федерації та оголошення в Україні воєнного стану, особливої уваги потребують проблеми створення безпечного освітнього середовища, а також організації здобуття освіти та освітнього процесу, у тому числі, шляхом застосування технологій дистанційного навчання, напрацювання нових цифрових рішень.

Використання різноманітних цифрових технологій, значно збагачує освітній процес, дозволяє створити інтерактивне та цікаве навчальне середовище та допомагає студентам здобувати знання більш ефективно. Деякі з найпоширеніших цифрових технологій у освіті включають: електронні підручники та онлайн-ресурси, відеоуроки та вебінари, інтерактивні додатки та програми, віртуальна реальність (VR) та розширена реальність (AR), онлайн-платформи навчання (Coursera, Udemy, edX тощо), системи управління навчанням (LMS), такі як Moodle, Blackboard, Canvas, інтелектуальні інформаційні системи та штучний інтелект.

У цілому, оптимізація змісту освітньо-професійних програм у відповідності до наукових досягнень і сучасних практик сприяє підвищенню якості підготовки фахівців, робить їх більш конкурентоспроможними на ринку праці та допомагає їм досягти успіху у своїй професійній діяльності.

Водночас, впровадження науково-орієнтованого контенту в освітньо-професійні програми може супроводжуватися потенційними проблемами чи обмеженнями:

- необхідність додаткового підвищення кваліфікації для ефективного впровадження науково-орієнтованого контенту в зміст занять;
- обмежені ресурси, у тому числі: комп'ютерна техніка, обладнання, додаткові матеріали, та інші ресурси;
- відсутність мотивації здобувачів освіти та освітні втрати;
- складність оцінювання, що вимагатиме нових методів та критеріїв;
- відсутність підтримки батьків або опір щодо змін у навчальних програмах тощо.

Накопичений, за 65 років успішної діяльності Білоцерківським фаховим коледжем сервісу та дизайну, досвід забезпечує високі стандарти якості освітньої діяльності, сприяє створенню динамічного та збалансованого освітнього середовища, де не лише зберігаються цінності минулого, а водночас прогресують в інноваційне майбутнє.

Дотримання таких традицій, як якість освіти, студентоцентризм, сприяння творчості та плекання талантів, практична орієнтованість навчання,

громадянська відповідальність, міцні партнерські відносини з роботодавцями, закладами освіти, спільнотою, допомагають передати культурну спадщину наступним поколінням та зберегти послідовність та безперервність в освітньому процесі.

У коледжі реалізуються чотири освітньо-професійні програми підготовки фахового молодшого бакалавра: «Моделювання та конструювання промислових виробів» спеціальності 182 Технології легкої промисловості, «Діловодство» спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, «Комп'ютерна обробка текстової, графічної та образної інформації» 186 Видавництво та поліграфія, «Перукарське мистецтво та декоративна косметика» спеціальності 022 «Дизайн»; освітні програми підготовки кваліфікованого робітника, короткотермінові курси для дорослого населення.

Для забезпечення максимальної якості навчання, адаптації навчального контенту, передбаченого освітніми (освітньо-професійними) програмами, педагоги щорічно оновлюють навчально-методичні матеріали з урахуванням рівня актуальності, глибини, сучасності та наукового підґрунтя матеріалу, який презентується під час занять.

Педагогам коледжу притаманний постійний рух вперед, підвищення професійної майстерності, саморозвиток, творчий пошук різних методів та підходів до оновлення навчального матеріалу та створення умов для підготовки інноваційно орієнтованих фахівців. Весь педагогічний склад коледжу охоплений різноманітними формами підвищення кваліфікації: це стажування у закладах вищої освіти, на підприємствах, участь у науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах міжнародного, Всеукраїнського, регіонального рівня тощо.

Другий рік поспіль на базі Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну проводиться науково-практична конференція «Актуальні питання забезпечення якості освіти в умовах воєнного стану: проблеми, виклики та шляхи їх реалізації» з метою організації наукової комунікації щодо сучасних організаційно-методичних засад та питань реалізації практичного досвіду забезпечення якості освіти у професійній підготовці здобувачів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану.

Цьогоріч конференція об'єднала широке коло науковців та практиків, які презентували широке коло доповідей з питань особливостей реінтеграції тимчасово окупованих територій, використання краєзнавчого матеріалу при вивченні історії боротьби за українську державність, досвіду для України щодо еволюції систем професійної освіти та тренінгу в країнах Європи, впровадження інновацій у видавничо-поліграфічній сфері, проектного управління освітнім процесом засобами цифрових технологій, використання цифрових сервісів для

розвитку комунікативної компетентності учасників освітнього процесу, успішні практики взаємодії бізнесу та освіти, забезпечення практичної підготовки здобувачів освіти та інші аспекти.

У 2023 році викладачами коледжу взято участь у конкурсах: «Педагогічний ОСКАР–2023», номінація «Менеджмент інноваційної діяльності закладу фахової передвищої освіти у забезпеченні підготовки конкурентоспроможного фахівця», «Кращі практики цифровізації освітнього контенту за професійним спрямуванням», Всеукраїнському конкурсу навчальних посібників з інфомедійним компонентом для здобувачів фахової передвищої освіти, Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт зі спеціальності 186 Видавництво та поліграфія, Міжнародних онлайн виставках «Освіта та кар'єра – 2023», «Освіта та кар'єра – День студента 2023».

Оновленню змісту освітніх компонентів сприяють і спільні зі здобувачами дослідження та гурткова робота щодо забезпечення розвитку обдарованих здобувачів освіти, проєктування особистісно-розвивального середовища обдарованої молоді: театр моди та зачіски «Діамодус», гурток «Економіка для небайдужих», Центр кар'єри, поетична студія «Етюд», поліграфічна студія «Platforma».

В цьому навчальному році здобувачі освіти коледжу під керівництвом викладачів та майстрів брали участь у II Міжнародній науковій конференції «Актуальні питання розвитку галузей науки», IV Міжнародній студентській науковій конференції «Тренди та перспективи розвитку мультидисциплінарних досліджень», науково-практичній конференції «Теоретичні й практичні аспекти економіки, права, психології, соціальних комунікацій, бібліотекознавства та документознавства» тощо.

Здобувачі освіти є постійними учасниками олімпіад, різних конкурсів (фахової майстерності мовно-літературних, художніх), під час яких демонструють свої навички, знання і вміння в певній галузі або професії, творчі здібності та таланти в області малюнка, фотографії або дизайну, серед них: Міжнародний конкурс «Голлівудська алея HOLLYWOOD ALLEY» на платформі «Алея зірок України» (I місце), III Міжнародний двотуровий фестиваль мистецтв «Лютий ФЕСТ» 2023 номінація «Сучасне образотворче мистецтво. Комп'ютерна графіка» (I місце), XXVI чемпіонат України СПУ з перукарського мистецтва (шість призових місць в різних номінаціях), Всеукраїнський конкурс творчих робіт серед молоді (I місце у номінації конкурсу «Рівні права і можливості жінок і чоловіків»), конкурс наукових проєктів, за підтримки Ради молодих вчених при Міністерстві освіти і науки України «Наука та освіта: утвердження академічної доброчесності та наукової

етики»; освітньо-кар'єрний проєкт «Ігри заводів: батл університетів» від компанії «UGEN», Всеукраїнський конкурс юнацької творчості, присвячений пам'яті Марії Примаченко «Чарівний світ українського мистецтва номінація «Сучасне мистецтво», Всеукраїнський конкурс образотворчого та сучасного мистецтва 2023 номінація «Сучасне мистецтво», Всеукраїнський конкурс «Година Землі», фотоконкурс «Моя нескорена Україна», Виставка-конкурс робіт молодих майстрів традиційного декоративно-ужиткового мистецтва та народних промислів «Краса руками молодих», обласний конкурс «Апсайклінг як мистецтво» (призові місця у чотирьох номінаціях) та багато інших.

У березні-квітні 2024 р. здобувач освіти спеціальності 186 Видавництво та поліграфія, Клименко Василь у складі збірної команди «Поліграфія Майбутнього України» бере участь у світовому фаховому конкурсі SINAPSE серед видавничо-поліграфічних освітніх закладів, організованому компанією Sinapse Print Simulators, яка спеціалізується на розробці та виробництві симуляторів друку для навчання та тренування і надає інноваційні рішення для підвищення ефективності навчання та підготовки операторів друку.

Підсумовуючи вищезначене, підкреслимо, що синергія науки та практики у змісті освітньо-професійних програм Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну сприяє підвищенню якості освіти і підготовки кваліфікованих фахівців, удосконаленню освітньо-професійних програм, впровадженню нових методики навчання та підтримці інновацій, підготовці до ринку праці та залученню експертів в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проєкт стратегії розвитку інноваційної діяльності України до 2030 року. URL: https://winwin.gov.ua/assets/files/Проєкт_інноваційної_стратегії.pdf?upd=1v (дата звернення: 20.03.2024).
2. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MO.N.do.2027.roku.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf> (дата звернення: 19.03.2024).
4. Inquiry-Based Science Education. URL: [https://www.bgci.org/our-work/addressing-global-challenges/best-practice/inquiry-based-science-education/#:~:text=Inquiry%2DBased%20Science%20Education%20\(or,the%20process%20of%20scientific%20inquiry](https://www.bgci.org/our-work/addressing-global-challenges/best-practice/inquiry-based-science-education/#:~:text=Inquiry%2DBased%20Science%20Education%20(or,the%20process%20of%20scientific%20inquiry) (дата звернення: 21.03.2024).
5. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / ред. кол.; голов. ред. О. М. Топузов. 2023. Вип. 30. 204 с.

6. Бондаренко Н., Косянчук С. Реформування навчальних програм: більше запитань, ніж відповідей. Український педагогічний журнал. 2017. № 2
7. Грудинін Б. О. Дослідницька компетентність учнів старших класів у процесі навчання фізики: теорія і практика : монографія. Харків, 2017. 421 с.
8. Семенов О. М., Земка О. І. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів-словесників: теорія і практика : монографія. Суми : Ніко, 2014. 254 с.
9. Кадемія М., Кобися В., Кобися А. Дуальна освіта та інноваційні технології навчання. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, (54), 2022. 99–104. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2019-54-99-104> (дата звернення: 21.03.2024).

Дубовенко Ю. І.,

кандидат фіз.-мат. наук, с.н.с., доцент каф. комп'ютерної, інженерної графіки та дизайну Національного Транспортного університету, Київ, Україна, nemishayeve@ukr.net

Патока В. В.,

кандидат біол. наук, викладач природничих дисциплін, Міжнародна Британська школа, Київ, Україна, v.patoka@britishschool.ua

ДОПОМІЖНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ І СТУДЕНТІВ

Надано короткий огляд сучасних освітніх викликів в Україні. Постульовано ріст попиту на допоміжні технології підтримки студентів із нейророзмаїттям і фізичними вадами внаслідок війни. Надано огляд низки допоміжних цифрових технологій, які можуть розкрити навчальний потенціал нейродивергентних учнів і студентів, допомогти їм зосередитися, стати організованими і впевненими.

Ключові слова: штучний інтелект, цифрова освіта, допоміжні технології, відмінності в навчанні, візуальні інструменти, нейророзмаїття.

A brief overview of modern educational challenges in Ukraine is provided. The growth of demand for assistive technologies to support students with neurodiversity and physical disabilities as a result of the war is postulated. An overview of a number of assistive digital technologies is given that can reveal the educational potential of neurodivergent pupils and students, help them focus, become organized and confident.

Keywords: artificial intelligence, digital education, assistive technologies, learning differences, visual tools, neurodiversity.

Ми живемо в унікальний час, який деякі фахівці називають періодом швидкого *фазового переходу* через те, що відбувається небаченої швидкості та стрімкості технологічна революція, яка пов'язана з впровадженням технологій штучного інтелекту (ШІ) та керованої ними мініатюрної робототехніки у повсякденне життя людства. Цей процес ускладнюється іншими глобальними викликами, зо-

крема, ризиками пандемій, глобальних змін клімату, військових конфліктів, політичної турбулентності тощо. Ці процеси створюють унікальне середовище для зародження непередбачуваних ризиків (так званих “чорних лебедів”) для дуже багатьох сфер цивілізованого світоустрою, і освіта є одним із найперших із них.

Зазначимо, що невдалі аналогії лише погіршують здатність вірно орієнтуватися в нових технологіях, а термін “штучний інтелект” є одним із таких. Про те, що це склалося винятково в силу корпоративного, а не наукового генезису самої технології та породжених нею застосувань, ми зазначаємо в статті [1]. А поки що вкажемо, що відомі нині чат-боти на кшталт Open AI ChatGPT, Anthropic Claude, Google Gemini, Meta Copilot тощо є лише діалоговим інтерфейсом (візуальною оболонкою на взірць стартового екрану в цифровому телевізорі) для генеративного ШІ, збудованого на спеціальних штучних нейронних мережах – великих мовних моделях. Нерідко ці терміни вживають як взаємозамінні, хоча це не так. Розібратись на популярному рівні у хитросплетінні цих новітніх понять допоможе низка публікацій [2, 3].

Втім, коротко відзначимо, що *генеративний ШІ* – це широкий термін, який пасує до будь-якої системи ШІ, основною функцією якої є *створення контенту* і, далєбі, не лише текстового, але й зображень, аудіо, відео, чи всього цього вкупі. Великі мовні моделі (LLM) – це типи штучної нейромережі, які моделюють природну мову через її цифрове представлення шляхом машинного навчання такої мережі на велетенських корпусах (наборах) текстів з надвеликою кількістю параметрів. Адже більша кількість даних і обчислювальної потужності для навчання моделей із більшою кількістю параметрів поліпшує їх продуктивність, тому сучасні мовні моделі (GPT, Palm, Llama) мають у мільйони разів більше параметрів, ніж ті, що навчені 10 років, і щодо них є справді “великими”.

Для легшого розуміння дій конкретних програм з елементами ШІ нині придумали чимало антропоморфних метафор: “автозаповнення на стероїдах”, “стохастичні папуги”, що перемішують і відригують тексти, написані людьми тощо. Але вони виходять далеко за межі можливостей комп’ютерів і папуг. Чат-боти використовують *шаблони* у величезних наборах текстових даних, щоб передбачити наступне слово в послідовності, а широта і витонченість того, що вони можуть створювати, є надзвичайною. Є аналогії, які не перебільшують те, що є новим, наприклад, думати про чат-ботів як “машини для вдосконалення” [3].

Але, навіть не надто розуміючи, як технологія ШІ діє, і що в неї всередині (як колись із електрикою), людство, особливо та його частина, що народжена в цифрову еру (після 2000-х років), незбагненно швидко адаптується та намагається використати її можливості для власних цілей. В силу своєї юності абсолютна більшість цієї аудиторії (так зване *покоління Z*) навчається на шкільній або студентській лаві. І одночасно вони народились у цифровому оточенні, яке наклало

на їхні звички, поведінку, спосіб мислення і реакції незгладимий відбиток. Зокрема, доступність будь-якої інформації “на кінчиках пальців” через мобільні гаджети знівелювала потребу в запам’ятовуванні, зате стимулює потреби в її фільтрації, структуруванні та критичному осмисленні. Перенесення соціальних зв’язків у віртуальний простір та необхідність сканувати величезні обсяги різномірної інформації обумовила розсіяну увагу та “кліпове мислення” сучасних дітей. І не сказати б, що це однозначно погано, тому що, попри брак тривалої концентрації уваги такі діти демонструють, наприклад, кращі показники просторової орієнтації і креативності, ніж їхні однолітки на покоління назад. Саме тому для цього покоління необхідно розробляти зовсім нові освітні технології, які враховують саме їхні потреби та ментальні особливості.

Генеративний ШІ є лише однією з таких нових технологій і не замінює інші, проте поки що він потребує спеціальних налаштувань, щоб отримати від нього максимальну користь. У вітчизняному освітньому просторі критично бракує інформації щодо роботи з діалоговими (текстовими) системами ШІ саме для освітніх цілей і лише недавні роботи [1, 4] проливають світло на маніпуляції з чат-ботом ChatGPT для осмисленої роботи в освітній сфері. А робота [5] постулює можливість компенсації деяких основних ризиків текстових нейромереж за допомогою налаштування їхніх системних підказок. Але дуже швидко тонке налаштування (fine tuning) як спосіб управління ШІ, поступилося так званій контекстно доповненій генерації (RAG), а потім вони поєдналися у новий спосіб RAG [6]. Але ми розуміємо, що світова аудиторія педагогів зберігає консерватизм щодо технологій ШІ, тому надалі зосередимося на альтернативних їм допоміжних програмних технологіях. Втім, як це буде видно надалі з описів програм, ШІ поступово проникає і в них.

Світова освітянська спільнота розуміла ці виклики і в окремих країнах навіть виробляли власні підходи до освіти. Але лише світова пандемія COVID-19, а в нашій країні (та ще низці інших країн) й локальна війна високої інтенсивності спонукали до переходу на альтернативні форми освіти – спочатку дистанційне, а згодом і змішане навчання. У вищій та професійній школі воно супроводжується дуальною формою освіти, вже поступово інституціоналізуються онлайн-курси, іноземні освітні ресурси, посилюється академічний обмін тощо.

Але на наших теренах, у нинішніх умовах воєнної агресії, психологічної невизначеності, під пресом ракетних атак, повітряних тривог, розлучених війною сімей та інших ризиків воєнного часу навчання набуває особливо виснажливих рис і для учнів, і для вчителів (рівною мірою це стосується й вищої школи; наприклад, саме зараз ці рядки пишуться одразу після ракетної атаки, яка зруйнувала навчальні корпуси Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну

імені Михайла Бойчука та спорткомплекс Новопечерської школи). Через ці непересічні обставини страждає не лише власне навчальний процес, але і його учасники зазнають психологічних *девіацій* і *конітивних труднощів*, які потім негативно впливають на якість освіти та засвоєння знань, що й показують згодом підсумкові тести та вступні іспити у виші. Не кажучи вже про те, що на все вище зазначене накладаються вимушені внутрішні переміщення учнів та їхніх батьків. При цьому у дітей, які постраждали від війни, не з власної волі виникають значні труднощі у навчанні та відмінності, пов'язані з різним темпом засвоєння знань. На щастя, наразі кращий зарубіжний досвід у сфері освіти вже накопичив певні психологічні прийоми та допоміжні технології, які допомагають адаптуватись таким дітям. Допоміжні технології охоплюють усі продукти (програми), обладнання і системи, які покращують навчання, роботу й повсякденне життя людей з розбіжностями в навчанні або вадами.

Ми дотримуємось термінів “відмінності в навчанні” і “труднощі в навчанні” замість “порушення в навчанні”, адже термін “порушення в навчанні” зосереджується на когнітивних слабкостях учня та ізолює його/її від інших учнів. Термін “порушення в навчанні” не є принизливим, але не охоплює тих переваг, які походять від діагностованої нездатності до навчання. Так, люди з *дислексією* мають кращі тривимірні просторові міркування, розуміння абстрактної інформації і зв'язків між поняттями, вищий рівень творчості. Термін “відмінності в навчанні” означає, що вони навчаються не так, як інші, часто для цього вживають терміни “нейродивергенти” і “нейрозмаїття” замість “інвалідність”, щоб запобігти упередженню щодо людей з обмеженими можливостями в навчальному середовищі.

У школах і університетах України поступово запроваджується *цифрове навчання*, не в останню чергу, як вимушений захід в умовах воєнного часу. Ми передбачаємо, що надалі збільшуватиметься попит на допоміжні технології підтримки зростаючої кількості студентів із *нейрорізноманіттям* і фізичними вадами внаслідок війни. Допоміжні технології можуть розкрити навчальний потенціал *нейродивергентних* учнів і студентів, допомагаючи їм зосередитися, лишатися організованими, набувати впевненості. Формат статті не дозволяє детально охарактеризувати всі доступні програмні засоби, тому ми наведемо лише короткі описи десяти найкращих допоміжних цифрових технологій для учнів і студентів.

1. **Scholarcy**, <https://article-summarizer.scholarcy.com/> – це веб-додаток, який дозволяє вставляти URL-адреси статей і створювати короткі картки, які перетворюють довгі незнайомі тексти на щось доступне та пов'язане. Scholarcy Flashcards допомагають опрацювати кожен статтю невеликими розділами, систематично нарощувати знання про предмет і додавати власні нотатки. Це допомагає пришвидшити процес читання статей і робить мене більш активним учнем. У перегляді з Scholarcy виразні помаранчеві та сині відтінки відіграють ключову роль у

відновленні пам'яті. Найкориснішим розділом Flashcard є Scholarcy Summary, який стисло відображає суть кожної роботи [7].

Scholarcy покращує розуміння академічних робіт. Студентам іноді важко лишатися на висоті академічного читання в університеті. В науці щороку публікується 1,8 млн статей [8] – багато потенційного читання для студентів! Враховуючи експоненційне зростання кількості статей, 80% студентів не завершують прочитане [9] з кількох причин, але брак часу та страх перед академічними текстами є найбільшими перешкодами. Scholarcy допоможе прочитати і зрозуміти довгий список наукових текстів, як обов'язкову літературу. Scholarcy – програма, яка розбиває тексти на короткі резюме, використовує ШІ, щоб виділити найважливіші частини статей, звітів і розділів книг, допомагаючи читати більше матеріалу курсу та відчувати себе менш перевтомленими. Студенти можуть експортувати цитати для створення бібліографії і конвертації коротких карток у Word. Це корисно для студентів, які мають труднощі з різними аспектами навчання, зокрема, в організації дослідження, розумінні прочитаного, прокрастинації тощо.

Scholarcy – не просто узагальнювач, а комплексний навчальний інструмент, який допомагає студентам читати, розуміти та впевнено застосовувати знання, отримані з академічних текстів, у власній роботі. Деякі функції помітні не відразу, навчальний посібник у додатку міг би подолати прогалину! Коли мова йде про післядипломні дослідження, кожен ресурс, який допомагає систематично переглядати літературу, виявляти зв'язки, прогалини та потенціал для майбутньої роботи, виглядає на вагу золота.

Варто спробувати Scholarcy, щоб зрозуміти наукові статті й засвоїти складну інформацію. Завдання розуміння дослідницьких статей є реальним, вимагаючи братися за кожну статтю рядок за рядком. Адже до 3-4 години лекцій щодня і сталий акцент на самоосвіту спонукає до тривалих періодів концентрації і генерує неабиякі виклики для мотивації студентів [7].

Scholarcy (<https://www.scholarcy.com/>) робить читання ефективнішим, підсумовує довгі статті, звіти і документи на 70%, ділить їх на невеликі розділи, щоб оцінити чи важлива ця інформація, дає посилання на цитовані довідкові документи, витягує зображення, таблиці і графіки, дозволяє швидко зрозуміти ключову інформацію прочитаного за хвилини. Scholarcy, онлайн-інструмент узагальнення статей, читає ваші дослідницькі статті, звіти та розділи книг за секунди та розбиває їх на невеликі розділи, щоб ви могли швидко оцінити, наскільки важливий будь-який документ для вашої роботи. Визначаючи ключову інформацію (учасники дослідження, аналіз даних, основні висновки та обмеження), дослідники повідомляють, що час, витрачений на оцінку дослідження, скорочується більш ніж на 70%. Він витягує ключові факти, цифри та посилання за секунди. Як інструмент узагальнення статей, Scholarcy створює коротку картку будь-якої статті,

звіту чи документа у форматі Word / PDF, створює посилання на версії цитованих джерел із відкритим доступом і може бути налаштований для вилучення малюнків, таблиць і зображень. Розширення браузера Scholarcy для Chrome і Edge працює з репозиторіями відкритого доступу arXiv , biorXiv і OSF Preprints, інтегрується з Scholarcy Library – послугою щомісячної передплати, яка створює доступну в пошуку колекцію ваших підсумкових карток, доступну з будь-якого пристрою. Scholarcy допомагає швидко прочитати статтю, простежити за аргументами та винести головне за хвилини. А якщо ви шукаєте статтю з посиланнями, її знайти лише за один клік.

Швидкість і точність вилучення еталонних даних Scholarcy перевершила очікування. Навряд чи можна досягти таких результатів за такий короткий проміжок часу за допомогою інших зовнішніх чи внутрішніх рішень. Науковість вдихнула нове життя в тисячі важливих документів, десятиліттями і століттями. Необмежена кількість підсумків , які зберігаються в одному місці та доступні для читання з будь-якого пристрою.

Безкоштовний підсумовувач статей дозволяє: імпортувати різні формати файлів, отримати 3 підсумки на день, експортувати картки (по одній). Платна версія (\$5/міс., \$45/рік) вже дозволяє необмежено конспектувати, створювати розширені підсумки, зберігати свої картки, робити нотатки, редагувати тексти, упорядковуйте картки в колекції, експортувати до 100 карток одночасно, створити літературні матриці тощо.

Цей інструмент дозволяє підвести підсумки, отримавши ключову інформацію; аналізувати дослідження, виділяти текст і робити нотатки; організувати бібліотеку резюме карток; вести сортування і пошук; експортувати в інші програми.

Ви можете створювати до 3 підсумків на день з безкоштовного Резюме статті. Щоб створити необмежену кількість підсумків і отримати доступ до додаткових функцій, підпишіться на Scholarcy Library. Ви можете отримати доступ до Резюме статті безкоштовно. Якщо хочете спробувати Scholarcy Library, перші 7 днів безкоштовно. Якщо це не для вас, скасуйте підписку, вам не буде виставлено рахунок. Якщо ви скасуєте підписку, ви не втратите підсумки карток. Повторна підписка в будь-який час дозволить продовжити Scholarcy Library.

2. **MindGenius**, <https://www.mindgenius.com/> – допомагає учням візуалізувати роботу. Багато людей з *дислексією* є візуальними мислителями – вони бачать зображення, а не слова і числа [10]. Це може створити труднощі в написанні есе чи навчанні. MindGenius використовує програмне забезпечення для створення ментальних карт, щоб втілити думки в життя і полегшити планування навчання. Інструмент візуального навчання дозволяє користувачам упорядковувати ідеї на різних часових шкалах, дошках, розумових картах. Візуальний фокус полегшує учням встановлення зв'язків між темами, а потім організовує інформацію в лег-

козасвоювані розділи. MindGenius дозволяє переміщати нотатки, встановлювати зв'язки та адаптувати свої думки. Після завершення роботи користувачі можуть конвертувати роботу в документ Word або Powerpoint із легкими для читання заголовками та маркерами.

3. **Read&Write**, <https://www.texthelp.com/en-gb/products/read-and-write-education/> – полегшує читання і запису, має ряд інструментів, щоб “створити рівні умови для всіх” [10] як розширення браузерів і пристроїв. Кожен учень має різні потреби, тому програма допомагає людям працювати з цифровим вмістом так, як це їм підходить: читання документів вголос, перетворення вимовлених слів у текст, передбачення поточного або наступного слова під час введення. Також Read&Write пропонує Screen Mask і Simplify, щоб зосередитися під час читання та письма. Це зручно для людей з дислексією, яким важко читати текст на весь екран. Виділяючи кожен рядок під час читання, Read&Write допомагає учням зосередитися на невеликій частині екрана за раз.

4. **Glean**, <https://glean.co/> – робить змістовні нотатки. Незалежно від того, що і де ви вивчаєте, ймовірно, ваш курс вимагатиме від вас майже щодня робити нотатки. Це є проблемою для багатьох студентів, особливо коли хороше конспектування є ключем до ефективного перегляду. Glean – платформа, яка допомагає зменшити когнітивне навантаження і легше опрацювати нову інформацію. Glean дозволяє записати лекції, відтворювати записи у власному темпі, автоматично створювати письмову стенограму. Потім додати власні примітки до основних моментів і персоналізувати звіт, щоб він відповідав навчальним потребам. Glean фіксує конспекти лекцій, допомагаючи отримати міцні базові знання з предмету.

5. **Dragon**, <https://www.nuance.com/en-gb/dragon.html> – введення тексту без рук. Для студентів з дислексією, диспраксією, іншими фізичними захворюваннями Dragon зменшить навантаження від набору нескінченних нотаток, есе тощо. Він використовує розпізнавання мовлення нового покоління, щоб записувати слова, коли ви говорите. Це зменшить залежність від клавіатури та миші та допоможе запобігти повторюваним травмам рук і зап'ястя, полегшить висловлення учням і студентам своїх ідей, і відтак підвищить їх продуктивність.

6. **MindManager**, <https://www.mindmanager.com/en/> – допомагає зрозуміти ідеї. Студенти, які найкраще працюють у візуальному вигляді, MindManager допоможе упорядкувати свої думки і втілити свої ідеї в життя. Це корисно для студентів і учнів, які страждають на нервову систему, і допомагає їм навчатися в стилі, який їм найбільше підходить. Завдяки налаштованим *шаблонам* учні можуть записувати свої думки на цифрову сторінку, відображаючи ідеї за допомогою розумових карт, блок-схем і часових шкал. MindManager можна отримати з різних пристроїв і браузерів, і студенти можуть навчатися в зручний для них час [11].

7. **Lightkey**, <https://www.lightkey.io/> – робить набір тексту ефективнішим. З Lightkey студенти можуть зосередитися на тому, щоб викласти думки на папері, не турбуючись про орфографічні помилки чи загострення фізичних проблем. Lightkey використовує передбачення тексту на основі ШІ, щоб пропонувати до 18 слів під час введення. Підтримуються кілька мов, а студенти можуть вибрати конкретні категорії курсу, щоб підвищити точність передбачених слів. За допомогою кількох комбінацій клавіш студенти можуть зменшити обсяг друку, автоматично виправляти орфографічні помилки. Lightkey особливо корисний для людей з обмеженими можливостями, включаючи тривогу, депресію та проблеми з контролем дрібної моторики.

8. **Global Tasks**, <https://www.texthelp.com/en-gb/solutions/dsa/global-tasks/> – допомагає керувати і структурувати навантаження. Ви коли-небудь відчували, що мозок кружляє від усього, що потрібно зробити? Global Tasks допомагають зосередитися, усуваючи відволікаючі фактори і виділяючи пріоритетні завдання. Програма для допомоги людям із нейродиференційованими функціями і психічними розладами дозволяє створювати класифіковані списки завдань. Потім їх можна тимчасово приховати, якщо відчуваєте себе перевантаженими або хочете зосередитися на певних областях чи темах. Візуальний елемент інструменту допомагає учням отримати загальне уявлення про завдання, які їм потрібно виконати, розбити їх на менші дрібні цілі.

9. **Grammarly**, <https://www.grammarly.com/> – забезпечує покращення читання, письма і граматики, «онлайн-помічник з написання», миттєво дає зворотній зв'язок під час введення, перевіряє документи, електронні листи та ланцюжки коментарів на предмет орфографії, пунктуації та загального тону, дає впевненість у надсиланні робіт і повідомлень, які є безпомилковими і професійними. «Інструмент онлайн-коректури» корисний для студентів з дислексією, які можуть зіткнутися з труднощами під час письмового спілкування.

10. **Brain in Hand**, <https://braininhand.co.uk/> – для спеціалістів у навчанні в дорозі. Уявіть, що у вас під рукою власна система підтримки навчання. Поєднуючи кращі частини особистої допомоги спеціалістів із цифровими інструментами самоконтролю, Brain in Hand працює зі студентами над розробкою стратегій для досягнення їхніх цілей. Професійна цифрова система підтримки може допомогти в усьому, від прийняття рішень до подолання тривоги. До інструментів самоконтролю можна отримати доступ через телефони, планшети та комп'ютери, тому легше отримати необхідну допомогу, коли вона потрібна. Онлайн-огляди та перевірки з фахівцями Brain in Hand допомагають студентам йти на шляху до своїх цілей і налаштовувати свою систему підтримки відповідно до їхніх потреб. Зосереджуючись на тому, щоб допомогти студентам розвинути впевненість

і стійкість, вони сподіваються допомогти більшій кількості людей досягти академічного, соціального та особистого успіху.

Висновок. Найбільш затребуваними є інструменти для створення ментальних карт, які допомагають візуалізувати зв'язки між темами і статтями, наприклад, ProStudy та Read&Write істотно покращують навчання [12]. Описано низку допоміжних цифрових технологій, розвиток яких означає, що в учнів і студентів з'явилося більше можливостей ефективно навчатися та реалізувати свій потенціал. І завдяки *інклюзивності* й доступності, що покладена в основу цих програмних засобів, кожен із них знайде щось для себе. А педагоги й наставники отримають додатковий інструмент для співпраці та співтворчості зі своїми учнями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубовенко Ю.І., Патока В.В., Дубовенко В.Ю. Оптимізація ChatGPT для освітніх цілей шляхом налаштування системних інструкцій. Грааль науки, 2024. № 37. С. 342-358. ISSN: 2710-3056. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.15.03.-2024.054>.
2. Toner Helen (2023), What are generative AI, large language models, and foundation models? May 12, 2023. Center for Security and Emerging Technology. URL: <https://cset.georgetown.edu/article/what-are-generative-ai-large-language-models-and-foundation-models/>
3. Toner Helen (2023), AI chatbots are doing something a lot like improv. Time. May 18, 2023. URL: <https://time.com/6280533/ai-chatbots-improv-machines>
4. Патока В.В., Дубовенко Ю.І. Налаштування ChatGPT для освітніх завдань за допомогою спеціальних інструкцій. Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки. II Міжнар наук конф, 1 березня 2024 р., м. Ужгород, Україна. Зб. мат. конф. Вінниця: ТОВ “УкрЛогос Груп”, 2024. 244 с. ISBN 978-617-8312-17-6. DOI: 10.36074/mcnd-01.03.2024. С. 174-181. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/01.03.2024>
5. Dubovenko Y.I. (2024) Compensation of the basic hazards of text neural networks through the tuning of their system prompts. Штучний інтелект: досягнення, виклики, ризики: Міжнар. наук. конф., 15-16 березня 2024 р. URL: <https://www.ip-ai.net.ua/uk/konferenciyyi/shtuchnyy-intelekt2024>
6. Cedric Vidal. (2024), RAFT: A new way to teach LLMs to be better at RAG. AI Platform Blog. Mar 15 2024. URL: <https://techcommunity.microsoft.com/t5/ai-ai-platform-blog/raft-a-new-way-to-teach-llms-to-be-better-at-rag/ba-p/4084674>
7. Warren-Jones Emma. (2023), Best assistive technologies for college students. Scholarcy blog. January 17, 2023. URL: <https://www.scholarcy.com/blog/best-assistive-technologies-for-college-students>
8. Eveleth Rose. (2014), Academics write papers arguing over how many people read (and cite) their papers. Smithsonian Magazine. March 25, 2014. URL: <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/half-academic-studies-are-never-read-more-three-people-180950222/> MindGenius (2024), Unlock Dyslexia – Creating Mind Maps

- for Success. MindGenius Ltd Blog. URL: <https://www.mindgenius.com/dyslexia-and-mind-mapping-organization-like-never-before/> (Accessed 25.03.2024)
9. Sauer Natalie. (2021), Up to 80% of uni students don't read their assigned readings. Here are 6 helpful tips for teachers. The Conversation. August 23, 2021. URL: <https://theconversation.com/up-to-80-of-uni-students-dont-read-their-assigned-readings-here-are-6-helpful-tips-for-teachers-165952>
10. Texthelp Products. (2024) Accessibility and testing supports. Texthelp Ltd official website. URL: <https://www.texthelp.com/en-gb/products/read-and-write-education/accessibility-tools/>
11. MindManager. (2022), Using MindManager as an assistive tool for individuals with learning differences. Corel Corporation E-book. URL: <https://www.mindmanager.com/static/mm/docs/mm-ebook-assistive-tech-mm.com.pdf>
12. Warren-Jones Emma. (2023) Navigating the biomedical maze: a Scholarcy success story. Scholarcy blog. August 14, 2023. URL: <https://www.scholarcy.com/blog/navigating-the-biomedical-maze-a-scholarcy-success-story>

Жук М.В.,
*кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри методики професійної освіти
та соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківського інституту неперервної
професійної освіти ДВНЗ УМО НАПН України
e-mail: sumy_zhuk@ukr.net*

ВИКЛИКИ, ТРЕНДИ, МОЖЛИВОСТІ РОЗБУДОВИ ОСВІТИ 4.0 В УКРАЇНІ (ПРОБЛЕМНО-РЕСУРСНИЙ ВИМІР 2022–2024 РР.)

Анотація: в статті аналізується сутність цивілізаційного виміру 4.0 важливість розбудови розбудова в Україні освіти 4.0 як важливого компоненту перетворення України на високотехнологічну державу, сучасні виклики розбудові освіти 4.0, тренди освіти 4.0 та важливість їх реалізації в дорожніх картах розвитку освіти в Україні.

Ключові слова: освіта 4.0; виклики, тренди, можливості освіти 4.0 в Україні.

Abstract: the article analyzes the essence of the civilization dimension 4.0, the importance of the development of education 4.0 in Ukraine as an important component of the transformation of Ukraine into a high-tech state, modern challenges to the development of education 4.0, trends of education 4.0 and the importance of their implementation in the roadmaps for the development of education in Ukraine.

Keywords: education 4.0; challenges, trends, opportunities of education 4.0 in Ukraine

З 2016 року у відповідності до досліджень Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) вимір цивілізаційного розвитку здійснюється в форматі 4.0: 4-та промислова революція, індустрія 4.0, глобалізація 4.0, освіта 4.0, ринок праці 4.0. На всі процеси, що відбуваються в світі впливає розширення сфери застосування штучного інтелекту. При цьому тренд освіти 4.0 розглядається з 2023 р. як компетентність, яку відображають три пріоритетні навички. Президент і головний виконавчий директор JA Worldwide. Ашіш Адвані в оглядовій статті «Освіта 4.0: Ось 3 навички, які студентам знадобляться для роботи майбутнього» виділив такі 1. Готовність до рішень практичних задач в процесі навчання та в подальшій самореалізації людського капіталу як спроможність до постійного розширення компетенцій та навичок у відповідності до зміни задач, що вирішують. 2. Спроможність до ефективної комунікації. 3. Адаптивність [2 січня 2023 р URL:<https://www.weforum.org/agenda/2023/01/skillsets-cultivated-by-education-4-0-davos23/> (дата звернення Jan 2, 2023)].

При цьому актуалізуються і такі пріоритети:

- створення ефективної системи підвищення кваліфікації в межах підприємства, де людина працює. При цьому дуже активно досліджується запровадження персоналізованого навчання [2].
- наявність відкритих можливостей з боку національних агенцій кваліфікацій, і формування відкритих освітніх ресурсів;
- реалізацію глобальних програм типу «революції перенавичок», що запропонована ВЕФ у 2023 р. Її сутність якої полягає в тому що до 2030 року більше 1 млрд. робітників потребують перенавчання [6].

У 2023–2024 рр. ВЕФ зробив особливий акцент на важливість формування у людського капіталу спроможності до соціальних інновацій. Hilde Schwab

Chairperson and Co-Founder, Schwab Foundation for Social Entrepreneurship, World Economic Forum Geneva. Francois Bonnici Director, Schwab Foundation for Social Entrepreneurship; Head of Foundations, World Economic Forum 2024 Social Innovation Awards: 16 organizations improving the lives of millions Jan 16, 2024 URL:<https://www.weforum.org/agenda/2024/01/social-innovation-awards-schwab-foundation/> [7].

Слід акцентувати увагу на те, що дослідження викликів 2024 р. ВЕФ вперше виділило серед ризиків боротьбу з дезінформацією[1].

В Україні прийнято в грудні 2022 р. програму «Освіта 4.0: український світанок», але вона поки що не об'єднала всі інші програми розвитку української освіти і поки не наповнилась змістом як система дорожніх карт реалізації. В тільки визначені пріоритети, що відповідають концепції ВЕФ, яка активно почала формуватися в 2022 році.

При цьому Україна опинилась в багатовимірній системі викликів, що формують як ризики, так і можливості використання. Але мабуть мова йде більш

про певні вікна можливостей, реалізації яких створює потенціал для прискореного сучасного розвитку України як високотехнологічної держави.

- Цивілізаційні виклики 4.0. Наша держава поки не відобразила і не реалізувала тренд 4.0 в пріоритетах державного розвитку. Хоча такі бізнес організації як «Українській кластерний альянс», «Індустрія 4.0» (команда О.Юрчака) активно шукають практичні шляхи реалізації цих задач. Перспективи повоєнної відбудови України передбачають інвестування в формування високотехнологічної країни. А це означає не тільки реалізацію виміру 4.0 не на момент його анонсу, а в форматі процесів, що відбуваються зараз та найближчій та стратегічній перспективах.

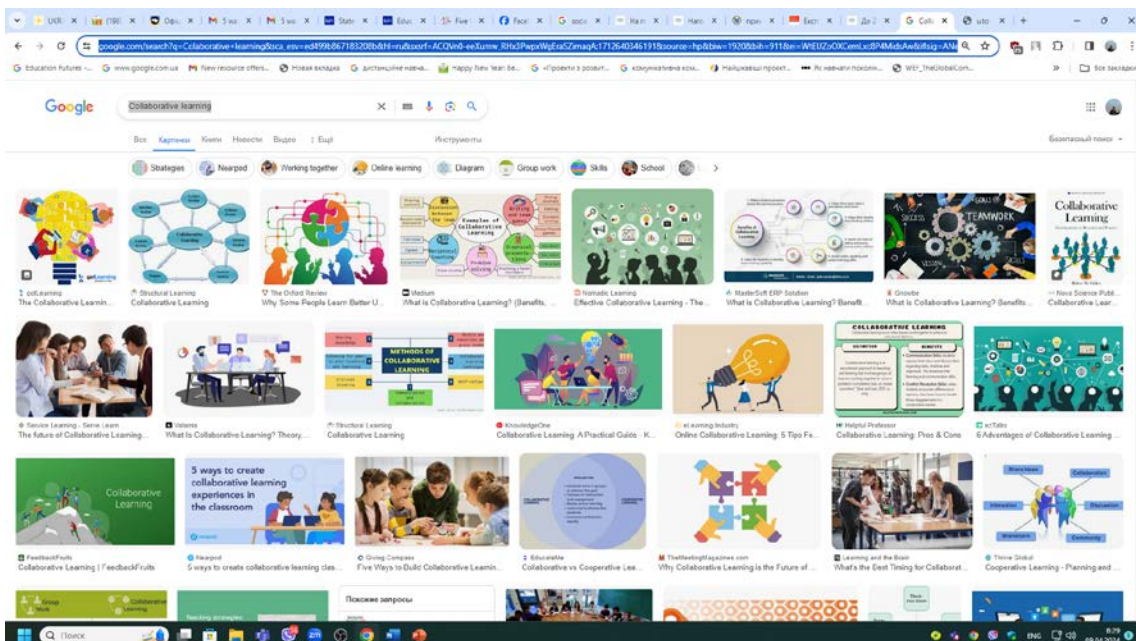
- Трансформаційні виклики. З 1991 року в Україні здійснюються та анонсуються трансформаційні зміни, але їх практична складова не є завершеною.

- Як приклад, для забезпечення незворотності демократичних процесів Україні потрібно було дві революції за умов вже запровадження демократичної моделі політичної системи. Остаточне завершення реформ також є складовою високотехнологічного розвитку України.

- Виклики, що пов'язані з російською агресією. Це і проблема втрат, і потреба перерозподілу ресурсів на військові потреби, і нові виміри соціальних проблем, і вміння залучати кошти партнерів, і проблеми життєзабезпечення в умовах обмежень, і безпекові проблеми.

Зараз основна проблема розбудови освіти 4.0 в Україні, на думку автора, це розробка та реалізація конкретних дорожніх карт.

В першу чергу це сам тренд освіти 4.0. Серед її складових дуже важливим є запровадження технологій «Collaborative learning». Саме ці технології, як свідчить досвід провідних країн є найбільш ефективними. Раджу подивитись ресурс, що наведено нижче і знаходиться за адресою <https://u.to/3GOYIA>

Дуже важливим є адаптація до вже визначених освітніх трендів, що вже активно реалізуються. Я б порадив ознайомитись з дослідженнями Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) «Світові тенденції та майбутнє освіти», що розміщено за посиланням <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bbdf63c5-en/index.html?itemId=/content/component/bbdf63c5-en>

В першу чергу тенденції розглядаються в процесі їх формування – «Trends Shaping Education». Однією з провідних тенденцій виділяється «тенденції та перспективи мислення». Це набуває особливого значення за умов темпів змін, за умов яких традиційні аналітичні підходи не завжди працюють. Саме тому виникає дуже розповсюджений термін «невизначеність». В цьому дослідженні особливу увагу приділено потребі формування пошукового мислення. На жаль, в Україні в нормативних документах переважає орієнтація на критичне мислення. Але цього недостатньо для формування інноваційного людського капіталу через запровадження креативного, дизайн мислення. Пошукове мислення сприяє формуванню такої навички освіти, що спрямована на вміння вирішувати практичні задачі.

Візьмемо як приклад професійно технічну освіту шляхом запровадження інновацій в ПТО та розбудови ефективної системи навчання на роботі. Дуже цікавим ресурсом є стаття Лорен Лангрео від 23 лютого 2024 р. «Держави роблять навчання на роботі головним політичним пріоритетом», що розміщено на ресурсі Educational Week. Автор приводить такі данні. «У 2023 році 47 штатів запровадили 115 політик, що впливають на кар'єрну та технічну освіту та готовність до кар'єри, включаючи законодавство, розпорядження та бюджетні положення, підсумовується новий звіт Advance STE та Асоціації кар'єрної та технічної освіти [5].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Юлія Поліковська. 11 січня 2024. Експерти Всесвітнього економічного форуму вперше визначили дезінформацію глобальним ризиком URL:<https://ms.detector.media/internet/post/33950/2024-01-11-eksperty-vsesvitnogo-ekonomichnogo-forumu-vpershe-vyznachyly-dezinformatsiyu-globalnym-ryzykom/> (дата звернення: 11 січня 2024)
2. Abbie Forbus Everett Five Ways to Spread Personalized Learning Practices March 12, 2024. URL: https://knowledgeworks.org/resources/spread-personalized-learning-practices/?utm_source=marketo&utm_medium=email&utm_campaign=&utm_content=news&adposition=&mkt_tok=OTAwLVhCWC0yNDkAAAGR27Le6fbL7TTIyVAH9tZbVWlIR43nouqFpmTnEehnsvxFZtA-cLUKr2BorQTjIWDKG-B1lhdvgWn-US7t0gXUkRfLT3gD_ZPfd3cKyDVZg (дата звернення March 12, 2024)
3. Asheesh Advani President and Chief Executive Officer, JA Worldwide Education 4.0: Here are 3 skills that students will need for the jobs of the future 2 січня 2023 р <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/skillsets-cultivated-by-education-4-0-davos23/> (дата звернення Jan 2, 2023)

4. Hilde Schwab. Chairperson and Co-Founder, Schwab Foundation for Social Entrepreneurship, World Economic Forum Geneva. Francois Bonnici Director, Schwab Foundation for Social Entrepreneurship; Head of Foundations, World Economic Forum 2024 Social Innovation Awards: 16 organizations improving the lives of millions Jan 16, 2024 URL:<https://www.weforum.org/agenda/2024/01/social-innovation-awards-schwab-foundation/> (дата звернення: Jan 16, 2024)
5. Lauraine Langreo States Are Making Work-Based Learning a Top Policy Priority URL: https://www.edweek.org/teaching-learning/states-are-making-work-based-learning-a-top-policy-priority/2024/02?mkt_tok=OTAwLVhCWCO_yNDkAAAGR27Le6fmH0ZPjnEUflruMFbx2nc3zoNgpSGKpUi9yLLqRBxDliQFjN6PJBtXUpbRnHZL4T8OLklGDWH0XD AwxmwWnvo6H_oZXSQjow1z1g (дата звернення February 23, 2024)
6. Tanya Milberg Education, Skills and Learning Lead, World Economic Forum The Reskilling Revolution is upon us — by 2030, 1 billion people will be equipped with the skills of the future. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/04/growth-summit-2023-by-2030-1-billion-people-will-be-equipped-with-the-skills-of-the-future/> (дата звернення Apr 28, 2023)/
7. Francois Bonnici Director, Schwab Foundation for Social Entrepreneurship; Head of Foundations, World Economic Forum 2024 Social Innovation Awards: 16 organizations improving the lives of millions URL:<https://www.weforum.org/agenda/2024/01/social-innovation-awards-schwab-foundation/> (дата звернення: Jan 16, 2024).

Кармазіна М. С.,

доктор політичних наук, професор;

працівник ЗСУ

karmm@ukr.net

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ОСОБЛИВОСТІ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ ТА НАУКИ

У дослідженні увага приділена етапам розвитку штучного інтелекту та особливостям його поступового проникнення у сферу викладання, навчання, оцінювання та наукового аналізу. Стверджується, що здатність реалізовувати освітній процес із використанням штучного інтелекту визначатиме майбутню конкурентоспроможність кожного навчального закладу. Людина, громада, держава «з ШІ» значно перевершать за ефективністю (можливостями) людей, громаду, державу «без ШІ».

Ключові слова: штучний інтелект; навчання, викладання, оцінювання за допомогою ШІ; науковий аналіз із використанням сервісів ШІ.

In the study, attention is paid to the stages of the development of artificial intelligence and the features of its gradual penetration into the field of learning, teaching, evaluation and scientific analysis. It is argued that the ability to implement the educational process with the use of artificial intelligence will determine the future competitiveness of each educational institution. A person, community, state "with AI" will significantly surpass in efficiency (capabilities) people, community, state "without AI".

Keywords: artificial intelligence; learning, teaching, assessment with the help of AI; scientific analysis using AI services.

Штучний інтелект (чи, просто, ШІ), можна сказати без будь якого перебільшення, нині просто увірвався у сферу освіти і науки. Про «народження» штучного інтелекту людство довідалося всередині минулого століття – у 1950–1956 рр. У подальшій історії розвитку ШІ дослідники виокремлюють, щонайменше, ще кілька етапів: період з 1957 р. до 1979 р. розглядають як «етап зрілості» ШІ. (У СРСР ми цього не підозрювали: були зайняті, так би мовити, іншим – у 1956 р. упокорювали Угорщину, у 1968 р. – Чехословаччину, а з 1979 – совєтська влада переймалася загарбанням/підпорядкуванням Афганістану, а не розвитком високих технологія). А між тим, провідною характеристикою на етапі «зрілості» ШІ стало створення експертних систем із ШІ, спроможних імітувати прийняття рішень людиною, набуття ШІ здатності обробляти людську мову та реагувати на неї, а також (завдяки розробці алгоритмів машинного навчання) ШІ спромігся вчитися на основі даних та примножувати свою адаптивність та ефективність. Наступний етап – етап своєрідного «буму ШІ» – був коротким: з 1980 р. до 1987 рр., але його прикметною рисою стала поява потужніших процесорів, які уможливили проведення складних обчислень. «Зима» для ШІ була нетривалою: з 1987 р. до 1993 р. Утім, та «зима» по-своєму знищила амбіції розробників ШІ щодо його спроможностей, що призвело до швидкого зниження інтересу до нього та, відповідно, до скорочення фінансування і застою в дослідженнях. Однак, з 1993 р. розпочався етап «відродження», який триває до тепер, і який пов'язують з черговим збільшенням обчислювальних потужностей новітніх комп'ютерів та проривом у машинному, як і глибинному навчанні ШІ, що дозволяє розмірковувати про «нову зрілість» ШІ, який щоденно прибирає ефектних обрисів та образів, постає в нових іпостасях та ін.

Зверну увагу, що широкі суспільні кола в країнах Заходу і неЗаходу, довідувалися про ШІ, насамперед, через інтерес до шахів: інтелектуальна система на зразок *Deep Blue* (від компанії *IBM*) у 1997 р. перемогла на шахівниці гросмейстера Гаррі Каспарова; у 2016 р. комп'ютерна програма *AlphaGo* (створена *Google DeepMind*) спромоглася обіграти у набагато складнішу гру – *Го* («гру в каміння») – професіонала 9-го дану корейця Лі Сідоля. Далі – більше: у 2017 і 2019 рр. ШІ переміг професіональні команди гри в покер.

У 2018 р. дослідники ще розмірковували над тим, чи штучний інтелект є лише «сучасною магією», чи ж уособленням «небезпечного майбуття», проте уже в 2020 р. все більше науковців доходили висновку, що ШІ – «революціонізуюча технологія» у контексті можливостей та викликів для держав, суспільств та окремих індивідів.

Нині проявом «нової зрілості» ШІ стає постійне розширення сфер і контекстів, у яких він застосовується – від ігор, подорожей, «клонування» голосу, «обміну обличчями», створенням *DeepFake*, перекладів, музики до маркетингу, охорони здоров'я, фінансів, створення найрізноманітніших 3D моделей чи для візуалізації місцевості, на що, приміром, спроможна українська система (ситуаційної обізнаності) *Delta i*, найперше, – американська система *Palantir edge AI*, натренована на проведення надскладних *OSINT*-розслідувань (збору, аналізу та узагальнення даних із широкого кола найрізноманітніших джерел).

Новітній ШІ наприкінці 2022 р. оприсутнився у вигляді популярного чат-бота (від приватної компанії *OpenAI*, підтримуваної *Microsoft Corp*) *ChatGPT-4*, який, як констатувало на початку лютого 2023 р. агентство *Reuters*, не тільки встановив рекорд щодо найшвидшого зростання бази користувачів та виявився «найшвидше зростаючим споживчим додатком в історії»: *ChatGPT-4* охарактеризували як «машину для всього», оскільки неймережа перестала «лише гратися», а виявила спроможність переглядати Інтернет, писати тексти (есе, вірші, жарти та ін.), інтерпретувати зображення, як і генерувати будь-яке запитане зображення, «вставляти» себе в інші численні функціонуючі інструменти та служби, поширювати інформацію та дезінформувати, працювати з великими обсягами неоднорідних, неструктурованих і дублюючих одні одних даних, надаючи значні переваги при ухваленні різнорівневих і відмінних за масштабами рішень та раз за разом все успішніше проходить відомий «тест Тюрінга», даючи підстави для прогнозів про появу ШЗІ – штучного загального інтелекту (чи «сильного ШІ»). І цей нелюдський ум буде спроможним не просто розв'язати будь-яке інтелектуальне завдання, виконуване людським мозком, а й перевершити людину.

Показово, що розширення спектру сфер, у які проникає ШІ, спонукало, приміром, ЄС ухвалити (зовсім недавно – 13 березня 2024 р.) «Закон про штучний інтелект», засвідчивши, таким чином, серйозність своїх намірів щодо подальшого розвитку ШІ.

Утім, не лише нові закони дозволяють вести мову про «нову зрілість» ШІ: на кінець березня поточного року уже працює понад 5 000 інструментів із ШІ, серед яких, щонайменше, 1 400 сервісів ШІ є найновішими. При цьому, зауважу, спектр цих сервісів не лише невпинно розширюється: низка ресурсів оприлюднюють Топ-10 ШІ, оновлюючи їх своєрідний рейтинг просто у режимі реального(!) часу.

Тож, якщо ще зовсім недавно – у 2021 р. – дослідники захоплювалися, передовсім, «надлюдським блиском... розрахунків», що проводилися ШІ, то сьогодні межі «надлюдського» значно розсунулися. Удавшись до аналізу та виокремлення функцій, які ШІ здатний виконувати нині, виявимо, що найбільше інструментів ШІ (безкоштовних, як і платних) створені як «життєві помічники»,

і таких нині – близько 200. Окрім них, найактивніше ШІ використовується для генерування та редагування зображень (мною виявлено, відповідно, понад 170 та близько 130 сервісів), у бізнесі (вже більше 140), у «генеративному мистецтві» (понад 130), у соціальних мережах (також понад 120) та ін.

Промовистий момент: якщо ще у 2018 р. дослідники, аналізуючи масштаби охоплення ШІ сфери освіти, констатували, що освіта – «Попелюшка в історії штучного інтелекту», то нині ситуація вже докорінно змінилася, адже у сфері освіти (викладання, навчання, оцінювання) на сьогодні використовується близько 180 інструментів ШІ, а у сфері досліджень та науки – понад 40. Тож, можна твердити, що сфери викладання і навчання, досліджень і науки вже потрапили у центр уваги розробників сервісів з використанням ШІ, що, як ми розуміємо, *докорінно змінює, навіть просто ламає стереотипи щодо процесу навчання індивіда, які щодо процесів, пов'язаних з науковим дослідженням/аналізом.*

Можна впевнено сказати, що інтерес до використання ШІ у викладанні, навчанні, оцінюванні суспільства і держави почали виявляти з початком стрімкого поширення планетою хвороби *COVID-19*, яка кардинально змінила усталений спосіб життя у світі. Готовність вчителя, викладача до «оцифрування освіти» стало ознакою їх своєрідної зрілості та ефективності.

Як свідчить чотиритомник Йоанніса Пітаса «Наука штучного інтелекту та суспільство», що побачив світ у 2022 р., осмислення використання ШІ в освіті, застосування новітніх освітніх методів (чому безпосередньо присвячений третій том дослідження – *Part C*) аналізується у широкому контексті «суспільства інформації та знань», «правди і справедливості». Загалом, можна твердити, що глибина осмислення (у руслі філософії технологій) Й. Пітасом проблематики у площині «ШІ та вища освіта» актуалізувала просто-таки вражаюче коло складних/надскладних проблем, починаючи з таких, як: *чи здатні ми до кількісного виміру знань? чи спроможна віртуальна реальність справді розширити можливості мета-суспільств чи це – «лише реклама»? як ми можемо не тільки захистити, але й монетизувати наші особисті дані?* і аж до тих, які зачіпають не менш важливу низку питань і, зокрема, щодо *спроможність ШІ посприяти у розробці нових політичних систем, про розуміння пов'язаності (чи не пов'язаності) ірраціоналізму, антиелітаризму та дезінформації у соціальних мережах, як і щодо зумовлення життя та розуму складністю матерії та ін.*

ШІ стає джерелом конкурентоспроможності і середньої, і вищої освіти, і той, хто першим застосовує штучний інтелект для навчання в школі чи університеті, незаперечно матиме конкурентні переваги.

Професор Гарвардської бізнес-школи Карім Лакхані нещодавно (влітку 2023 р.), чітко сформулював картину майбутнього: ШІ не замінить людей, але люди зі ШІ замінять людей без ШІ». І цю думку можна розвинути: у ході

технологічної гонки не лише людина цифрова, однозначно, перевершить *Homo sapiens* (а тим більше – своєрідний підвид: «людину ледачу»), але й країни, які використовуватимуть видатну силу усюдисущої метатехнології ШІ, надалі демонструватимуть все більшу ефективність, порівняно з «країнами без ШІ».

Сьогодні зрозуміло, щонайменше, два моменти: ШІ робить послуги освіти досить легкодоступними, але не всі готові до системного запровадження ШІ у середню і вищу освіту. Аналізуючи острахи, конспірологічні теорії чи «запрограмовані упередження» (часто-густо зумовлені, передовсім, незадовільним рівнем цифрової компетентності багатьох викладачів) щодо використання ШІ у шкільній чи в університетській освіті, зауважу: якщо ШІ *уже* змінив багато аспектів життя на планеті і набув ваги у багатьох секторах економіки, то сподіватися, що він зупиниться, так би мовити, на порозі якоїсь школи чи університету, наукової установи – ілюзія: кожна школа, кожен університет має якнайшвидше і безкомпромісно дбати про побудову власної освітньої моделі з використанням ШІ і навчати за «програмами майбутнього», а не минулого.

Ми сьогодні говоримо про нову українську школу, крім того, нагадаю, що за день до російського повномасштабного вторгнення на територію Української держави Кабінет Міністрів України ухвалив «Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр.». Урядові документи та освітні практики сьогодення віддзеркалюють неприємний факт: вчитель нездатний часто-густо розвинути ті компетентності, яких повинні набути школярі чи здобувачі вищої освіти. Тож маємо говорити про розрив між вимогами роботодавців та пропозиціями спочатку школи, а потім закладів вищої освіти.

Здійснити перші кроки на шляху до підготовки викладання, навчання чи проведення дослідження у цифровому навчальному середовищі нового покоління (*The Next Generation Digital Learning Environment – NGDLE*), як і згодом усунути прогалини в знаннях можуть допомогти численні посібники, серед яких, приміром, «Постлюдське навчання: ШІ від новачка до експерта» (2019) авторства С. Хессе. Крім того – онлайн курси (у т. ч. – для початківців), розміщені на широковідомій зарубіжній платформі *Coursera* (приміром: *Innovation Teaching with ChatGPT* – «Інноваційне викладання із ChatGPT»; *Prompt Engineering For ChatGPT* – «Оперативне проектування для ChatGPT»; *Artificial Intelligence (AI) for Teachers* – «Штучний інтелект для вчителів»; *Introduction to EdHech* – «Вступ до EdHech») чи курси пропонувані українською платформою *Prometheus* (зокрема – «Початок роботи з ChatGPT» та частина найпопулярнішого у світі онлайн курсу від професора Гарвардського університету Девіда Малана та його учнів, що вперше перекладений та озвучений українською безпосередньо зусиллями Prometheus – «CS50: Вступ до штучного інтелекту з Python»).

Зрештою, за допомогою можна звернутися безпосередньо до самого (безкоштовного) ШІ. Наприклад, до сервісу *100DaysOfAI Challenge* (укр. – «100-

денний виклик штучного інтелекту»), який упродовж 100 днів на щоденних 30-хвилинних індивідуальних уроках розповість все про ШІ.

Навчившись застосовувати сервіси ШІ, особистість переформатує своє власне життєве середовище на свого роду *інтелектуальний простір*. Впровадження ШІ в освіті – сприяє безумовному покращенню *NGDLE*, набуттю переваг та підвищенню ефективності навчання і викладання, урізноманітненню навичок і компетенцій учнів та студентів, інклюзивності, персоналізації освіти та ін.

Утім, результати соціологічного опитування, проведеного (наприкінці червня 2023 р.) соціологічною службою Центру Разумкова, свідчили, що 33,9% українців взагалі не знають про ШІ (відповіли негативно на питання «Чи знаєте Ви, що таке штучний інтелект?»), 24% впевнені, що «знають добре», а 42% мають приблизне уявлення про технологію. Далі. 64% (від опитаних з тим чи іншим ступенем обізнаності про ШІ) не використовують *ChatGPT-4* (утім, як і будь-яких інших чат-ботів). Серед тих, хто все ж користується інструментом, 12,1 % використовують його «у своїх приватних цілях», 10,2 % – «для ознайомлення з можливостями чат-бота», 8,6 % – у «своїй роботі», 5,6 % – у «своїй освіті». Така необізнаність не означає, що індивіди чи їх групи, як і в цілому Українська держава, залишаються поза впливами ШІ. Найперше – деструктивними (приміром, у вигляді ворожої російської пропаганди). Тож оволодівати сервісами ШІ це, з поміж іншого, розвинути у собі здатність виявляти ШІ-дезінформацію та маніпулювання людською свідомістю (через залякування, брехню, зміщення акцентів, міфотворчістю та ін.). Тобто ШІ допоможе убезпечувати свою ідентичність, своє Я і впевнено почуватися в майбутньому.

Колупаєва А. А.,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
головний науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки
та психології імені М. Ярмаченка НАПН України
Ел. адреса: al-col@ukr.net

СТРАТЕГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ООП В УКРАЇНІ

Статтю присвячено розгляду проблеми функціонування освіти дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни в Україні. Наголошується на необхідності продовження реформуючих освітніх заходів, які розпочались у довоєнний період, зокрема впровадження біо-психо-соціальної моделі, яка є основою розвитку, навчання та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. Представлено чотири додаткові форми навчання, які впроваджено в закладах середньої освіти для забезпечення неперервності освітнього процесу

під час війни. Підкреслюється зростання чисельності учнів, котрі постраждали від військових дій на теренах України та необхідність надання їм психолого-педагогічної допомоги. Розглядається діяльність інклюзивно-ресурсних центрів у психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими потребами. Наголошується на важливості їхньої психосоціальної підтримки під час та після війни.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, навчання, біо-психо-соціальна модель, війна, психолого-педагогічна допомога, інклюзивно-ресурсні центри.

The article is dedicated to the discussion of the problem of education for children with special educational needs in the conditions of war in Ukraine. It emphasizes the need to continue the reforming educational measures that began in the pre-war period, in particular the implementation of the bio-psycho-social model, which is the basis for the development, education, and rehabilitation of children with special educational needs. Four additional forms of education are presented, which have been introduced in secondary education institutions to ensure the continuity of the educational process during the war. The increase in the number of students who have suffered from military actions in the territories of Ukraine and the need to provide them with psychological and pedagogical assistance is emphasized. The activity of inclusive resource centers in the psychological and pedagogical support of children with special needs is considered. The importance of their psychosocial support during and after the war is emphasized.

Keywords: children with special educational needs, education, bio-psycho-social model, war, psychological-pedagogical assistance, inclusive resource centers.

Розвиток української освіти, як однієї з основоположних складових життєдіяльності нашої держави, до початку повномасштабної війни спрямовувався на трансформаційні нововведення, які докорінно змінювали її функціонування. Змінювалась сама система, її методологічні засади та організаційно-технологічні чинники на основі глибинної реорганізації усіх структур, перебудови фінансування, менеджменту, механізмів контролю її структурної вертикалі та горизонталі, зміну типів освітніх закладів та організацію нових інституцій, налагодження зв'язків між освітніми рівнями, переосмислення якості підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів тощо. Але, найголовніше – докорінну зміну світоглядної парадигми в освітній сфері: утвердження дитиноцентризму, як стрижневого принципу її функціонування.

Найбільшим чином це торкнулося освіти дітей з особливими потребами, оскільки незважаючи на організаційно-нормативні, технологічні, фінансові та інші труднощі, стратегічні напрями реформування освіти дітей з ООП, які розроблялись, відстоювались нами впродовж 20-річної науково-експериментальної діяльності, впроваджуються й співвідносяться з цінностями європейської держави, право на існування якої ми нині відстоюємо.

Статистичні дані засвідчують, що під час війни понад 75 % українських дітей потребують психологічної допомоги у зв'язку з психотравмуючими факторами, що призводять до проблем зі сном, пам'яттю, увагою, загальної загальмованості пізнавальних процесів, високого рівня гніву, підвищеної чутливості і т. ін. [2] У дітей, особливо у тих, які пережили окупаційний період російської військової агресії, відзначається постійний тривожний стан, роздратованість, напади агресії, надмірний переляк від раптових подразників, емоційна відстороненість, психосоматичні прояви, апатія, хронічна втома, схильність до саморуїнливої поведінки і т. ін.

Окрім психолого-педагогічних чинників, що визначають особливості навчальної діяльності у переважній більшості українських школярів, найбільше в умовах війни потерпають діти з інвалідністю, які потребують спеціальних умов навчання із застосуванням технічних засобів, реабілітаційного обладнання та індивідуальних пристроїв. Родини таких дітей досить часто, залишаючи домівки на території бойових дій, збирали речі з мінімальною вагою похапцем, втрачали інвалідні візки для пересування, оптичні та слухові пристрої, комунікатори мови, книжки зі шрифтом Брайля, інші необхідні індивідуальні засоби навчання. Відновленням цих втрат нині активно займаються благодійні фонди, в т. ч. зарубіжні. Не залишається осторонь у вирішенні цих питань й держава, незважаючи на фінансові труднощі спеціальні та інклюзивні заклади освіти поповнюють арсенал допоміжних засобів навчання для дітей з ООП, які потребують допомоги.

В цілому, на тлі досить складної освітньої ситуації, спричиненою війною, поступ у розбудові освіти дітей з ООП продовжується Дуальний формат надання освітніх послуг дітям з ООП (станом на 2023р.) забезпечується функціонуванням 239-ти спеціальних шкіл, в яких навчається – 27.630 учнів та 1358 дітей молодшого віку в дошкільних відділеннях; 77-ма навчально-реабілітаційних центрів, де перебувають 8.255 вихованців та 24.995 інклюзивних класів, де здобувають освіту близько 34.000 учнів з ООП. [6]

Вимушене внутрішнє і зовнішнє переміщення, масштабна руйнація освітньої інфраструктури (закладів середньої освіти, дошкільних закладів, закладів професійної та вищої освіти), навчання в умовах блекауту, постійних повітряних тривог та обстрілів, необхідність дотримання безпекових заходів і т. ін. – нинішня воєнна ситуація в країні зумовила, окрім очної (традиційної форми навчання), запровадження 4-х додаткових форм здобуття освіти (дистанційна (навчання через інтернет); змішана, яка поєднує очну та дистанційну форму; екстернат (здобуття освіти поза школою) та домашня (здобуття освіти вдома).

Діти з ООП, чисельність яких перевищувала 800 тис. осіб (станом на 2022р.), мають змогу обирати освітню траєкторію, за якою вони навчаються в

спеціальному чи інклюзивному закладі освіти та додаткову форму навчання, яке здійснюється в цих закладах. Значна кількість дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які є однією з категорій дітей з особливими освітніми потребами, в переважній більшості навчаються за змішано-дистанційною, в окремих випадках – за домашньою формою, при цьому корекційно-розвиткові заняття з ними проводяться в он-лайн режимі.

У дітей з ООП в залежності від тяжкості прояву визначаються 5 ступенів освітніх труднощів (від незначних – до найтяжчих). Ступінь проявів освітніх труднощів та визначені на цій основі освітні потреби у дітей з ООП зумовлюють обсяг, тривалість та інтенсивність необхідної підтримки, яку визначають фахівці Інклюзивно-ресурсного центру та надають фахівці команди психолого-педагогічного супроводу закладу освіти.

Сучасна освітня парадигма, яка ґрунтується на засадах соціально-інклюзивних підходів наразі усталюється як спільна для спеціальних закладів освіти, так і для закладів загальної освіти і передбачає надання кожному з учнів можливості сформуванню власний кейс академічних і соціальних компетентностей. Зважаючи на це, надзвичайно важлива організація інклюзивного простору на єдиних засадах соціально-освітнього інтегрування, оскільки освітнє середовище упродовж тривалого часу є головним осередком життєдіяльності дітей. При цьому співпраця всіх ключових суб'єктів освітнього поля, яким необхідно стратегічно взаємодіяти, має послуговуватись у своїй діяльності спектром вивіреного та ефективного технологічного інструментарію, як сучасного, потужного та дієвого технологічного ресурсу, що забезпечить подальший сталий поступ освітньої галузі.

Наразі складно говорити про наслідки повномасштабного російського вторгнення, які можуть проявлятися в своїй довгостроковій перспективі. Усвідомлюючи всю серйозність даної проблеми, держава вживає важливих заходів для забезпечення системної підтримки постраждалим від війни, зокрема дітям. Наразі розроблено Дорожню карту психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни. В цій стратегічній програмі визначаються шляхи та засоби, спрямовані на надання психосоціальної підтримки населенню України, й першочергово дітям. [8] Саме на ці дороговкази нині орієнтуються фахівці, які працюють в освітньо-соціальній сфері, оскільки в умовах повномасштабної війни, гуманітарної кризи збереження людського потенціалу і, перш за все, дітей та молоді, є одним із державних пріоритетів, спрямованих на подолання викликів, які стоять перед українським суспільством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон « Про освіту» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380.
2. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Режим доступу:

<http://lib.iitta.gov.ua/166230/1/nac%20dopovid%202016.indd%20smal.pdf>

3. Alla A. Kolupayeva, Oksana M. Taranchenko, Lidmyla V. Koval-Bardash, Oksana I. Chekan, Larysa M. Nakonechna. Pedagogical technology in teaching children with special educational needs in the context of inclusive education /Tecnología pedagógica en la enseñanza de niños con necesidades educativas especiales en el contexto de la educación inclusive/ Apuntes Universitarios, 2022: 12 (3), P.38-57. julio-setiembre ISSN: 2304-0333<https://doi.org/10.17162/au.v12i3.1102>
4. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний документ]. –Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
5. Дослідження «Вплив війни на молодь в Україні». Громадська організація «Центр дослідження суспільства» (Cedos): URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-namolod-v-ukrayini/>
6. "Освіта.ua" <https://osvita.ua/>
7. Олена Зеленська: Ментальне здоров'я – один із найбільших глобальних викликів майбутнього. Президент України. Офіційне представництво: [сайт]. URL:<https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-mentalne-zdorovya-odin-iz-najbilshihglobalni-85665>.
8. Пріоритетні багатосекторні заходи з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни: оперативна дорожня карта. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/mhps_framework_ukraine_ukr_59_page.pdf.

Корсак К. В.,

*доктор філософських наук, професор,
ПВНЗ «Київський медичний університет», Україна*

Корсак Ю. К.,

*кандидат філософських наук,
Інститут вищої освіти НАПН України*

ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ПЕРЕМОГИ І СВІТОВОГО ЛІДЕРСТВА НА ОСНОВІ НООНАУК І НОООСВІТИ

Анотація. Основа статті – виклад досвіду отримання і поширення авторами своїх ноовідкриттів, що вирішують проблему сучасної кризи всього людства через використання виявлених і названих нами “ноотехнологіями” екологічно ідеальних процесів, в можливість яких не вірить практично ніхто. Це переконання разом з існуванням на Заході заборони на використання термінів з префіксом “ноо-” у сфері Sciences&Arts було причиною відторгнення нашого Nooglossary, що містить понад 200 запропонованих нами “ноослів з ноосферного майбутнього”. Ми пояснюємо причини гальмування ноопрогресу на Заході та в Україні, пропонуємо формулу “nootechnology ≡ wisetechnology” і є оптимістами через зростання кількості відкритих ноо-(мудро-)технологій.

Ключові слова: криза людства, загроза загибелі, рятівні ноотехнології, три меганоореволюції, відторгнення ноослів, перешкоди для ноопрогресу на Заході і

в Україні, ноостратегія, ноомайбутнє

Abstract. The basis of the article is an account of the authors' experience of obtaining and distributing their new discoveries, which solve the problem of the modern crisis of all humanity through the use of ecologically ideal processes discovered and called by us "nootechnologies", in the possibility of which almost no one believes. This belief, together with the existence of a ban in the West on the use of terms with the prefix "noo-" in the field of Sciences&Arts, was the reason for the rejection of our Nooglossary, which contains more than 200 proposed "noowords from the noospheric future". We explain the reasons for the inhibition of nooprogress in the West and in Ukraine, offer the formula "nootechnology \equiv wisetechnology" and are optimistic about the increase in the number of open noo-(wise)technologies.

Key words: crisis of humanity, threat of death, life-saving nootechnologies, three meganoorevolutions, rejection of noowords, obstacles to nooprogress in the West and in Ukraine, noostrategy, noofuture

1. ВСТУП:

Постановка проблеми цивілізаційних викликів і рівень її вирішення

Ми скеровуємо нашу статтю к конференційний напрям “Цивілізаційні виклики”, вважаючи, що йдеться про порятунок людства від усіх загроз, а тому ми просто зобов’язані інформувати всіх про його існування в разі масового використання винайдених нами для цього понять “*мудротехнології (wisetechnologies)*” і відповідно, “*мудронауки (wisesciences)*”.

А “Цивілізаційний виклик” і справді несамоовито потужний і дуже різноманітний. Людей на планеті вже 8 млрд. осіб. Збільшується споживання природних ресурсів, та й чисельність зростає на 70 млн. щороку. Науковці вправляються у складанні все довших переліків смертельних загроз для всієї популяції “подвійно розумних Номо“ (надалі — HSS). Засобів порятунку вони не відшукали, тому впевнено й екзальтовано пропонують “позеленіння і хорошу поведінку кожного Номо” ([1; 2] та ін.) . Світові ЗМІ опанували дві негативно-есхатологічні теми: 1) конфлікт Росії й України (ми надто “маловідомі”, тому мало хто пише – війна) та опис низки все новіших і новіших “гарячих точок”; 2) так звані всепланетні й негайні “небезпеки глобального протепління (НГП-XXI)” (яких на даний момент немає).

Якщо перша тема розвивається більш-менш логічно (враховуючи відсутність світової Конвенції з етики журналістики), то друга успішно досягла стадії глобального ідіотизму. Ми просто вимушені під впливом етики науковців, викладачів і громадян вказати неприйнятну для мільйонів “заробітчан на цій теплій темі” (лідер серед них, як це не дивно – ООН), що індустриальний приріст вмісту CO₂ в повітрі “озеленив” планету і за століття підвищив продуктивність біосфери щонайменше на третину (!), а тому загалом “карбонізація атмосфери” має практично очевидні позитивні наслідки. Ми маємо правдиві статті на цю

тему ([3] та ін.), скупний вплив яких менший мільйонної частки того, який чомусь припав на палкі заклики необізнаної в досягненнях правдивих наук шведської школярки Грети Тундберг та її дорослих поводитирів примусити всіх HSS облишити всі справи й безперервно боротися з глобальним потеплінням.

Та головну біду сучасних HSS ми вбачаємо в тому, що за потоком неправди про НГП-XXI приховується неусвідомлення стрімкого розвитку смертельно небезпечної для людей “фталатизації атмосфери”.

Ми пропонуємо ці два слова всім HSS для спільних дій щодо ліквідації в усій тропосфері легких органічних молекул фталатів, які подібні до наших гормонів і навіть у малих концентраціях радикально порушують безліч фізіологічних процесів. У цій темі нам належать слова “*ендокринна пандемія*” як значно загальніше поняття від більш відомого словосполучення “*світова епідемія ожиріння*”. Але українські фахівці-медики категорично відхилили нашу статтю з цими словами з вказівкою на їх невикористання в науковому світі (а це означає, що винахідникам заборонено використовувати нові поняття). Очевидним наслідком було те, що ми змушені були опублікувати наші пропозиції ліквідації ендокринної пандемії в зарубіжжі ([4] та ін.).

Отримані нами результати (відкриття рятівних для людства ноотехнологій і створення авторської нооенциклопедії, про яку Гугл надає первинну інформацію по слову “Nooglossary”) настільки важливі і практично невідомі для лідерів України, їх помічників-експертів і загалу науковців, що останнім часом майже всі наші зусилля скеровані на їх пояснення і поширення. Доводиться “відкладати на другий план” багато інших відкриттів (переважно зі сфери Arts).

Мета, завдання, методологія, джерельна база і результати

Мета і завдання статті полягають у стислому і переконливому описі помічених нами перших десятків рятівних для людства ноотехнологій, які надають Хомо потрібне і виліковують біосферу. Ці наші відкриття у сфері Sciences ми прагнемо надати всім читачам.

Методологія побудована на поєднанні відомих досягнень найкращих попередників з класичних наук з нашими власними нооздобутками з пошануванням досконалого світ-системного аналізу француза Ф. Броделя і принципів глобального еволюціонізму.

Джерельна база. Світ-системний аналіз набагато переважає в якості наукових результатів всі інші тільки у разі відмови від однієї-двох “найближчих” до теми статті наук і використання “всього, що відоме людству в даний момент”. Ми використали багато тисяч джерел (за винятком Штучного Інтелекту й варіантів ChatGPT), але вкажемо тільки нові й найпотрібніші.

Результати. Ми маємо чималі відкриття у багатьох частинах Sciences&Arts (дива тут немає, адже десятки років ведемо моніторинг і

критичний аналіз головних світових інновацій), але в цій статті зробимо наголос на Sciences-досягненнях, актуальніших для цивілізаційних викликів і ліквідації загроз для всіх Хомо.

2. Про помилковість західних цивілізаційних уявлень

Для пояснення студентам досягнень наук Заходу в формуванні загальних уявлень про всю соціальну еволюцію Хомо після його виходу з природної фауни ми створили простий і ефективний рис. 1. Його виток є сотні сторінок знаменитої книги “Третя хвиля” видатного американського соціолога і футуролога Е. Тоффлера (1928-2016) [5].

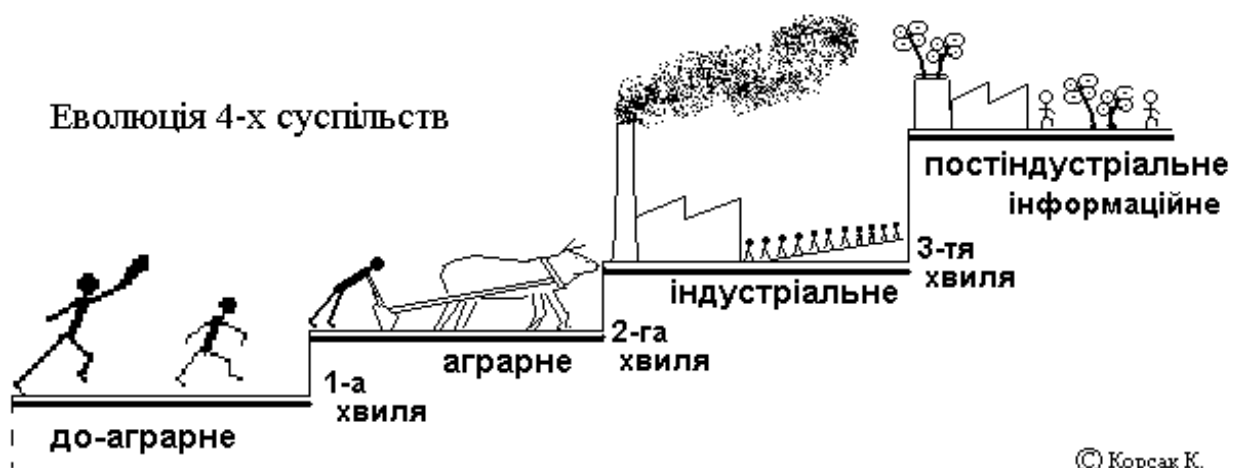

Рис. 1. Модель “трьох хвиль” Е. Тоффлера для відтворення всієї соціально-економічної еволюції людства

Головним імпульсом до змін рис. 1 були відкриття – власні та всіх інших науковців. Ще в 2000 році ми помітили і стали описувати перші дві екологічно ідеальні й нешкідливі для довкілля технології (нанофотокаталізацію і отримання біопластиків через життєдіяльність поширених ціанобактерій). В 2010 році рятівних процесів стало чотири і ми назвали їх «ноотехнологіями» (вважаючи «ноосферними процесами»).

В подальшому кількість ноотехнологій і відповідних ноонаук зростала, але ми не мали помітних успіхів в науковому світі в своїх намаганнях переконати всіх інших Хомо в їх безперечній перевазі над розрекламованими смарт-технологіями, бо перші є екоідеальними, а другі, так би мовити, “помірно деструктивними” і гарантовано небезпечними.

В Україні поступово зростала кількість відмов публікацій наших статей про ноотехнології й ноонауки, а на Заході цілковито ігнорували всі наші матеріали на кількох мовах, назви чи анотації яких містили префікс “ноо-”. Коли відмов стало багато десятків ми змушені були шукати пояснення цієї аномалії, адже

жодного разу ми не отримали навіть е-листа з міні-коротким поясненням відмови.

Результат цього дослідження був достоту вражаючим і засвідчив феноменальну наукову помилку країн Заходу. Коли знайдемо досить вільного часу – скеруємо в комітет з присудження відзнаки з «Книги рекордів Гіннеса».

Виявилося, що з часів Античної Еллади (це точніша назва Греції) в потрібні моменти науковці багатьох держав вживали багато слів з префіксом “ноо-”. Відвідуючи у Сорбонні лекції нашого генія В. Вернадського про порушення людьми природних циклів всіх важливих для живих істот хімічних елементів, французи – фізик Е. Леруа і теолог, палеонтолог і футуролог П.Т. де Шарден – спершу назвали словом “ноосфера” такий стан поверхні Землі, де Хомо будуть поводитися дуже мудро і припинять плюндрувати довкілля.

Однак склалися такі обставини, що П.Т. де Шарден не зміг своєчасно покинути Китай після палеонтологічної експедиції й змушений був провести кілька років II світової війни на ізольованій території Амбасади Франції в Пекіні. Він мав час на поглиблені рефлексії на основі непересічних знань Sciences&Arts і теології, що мали наслідком появу унікальної книги “Феномен людини” з цілком новим використанням слова “ноосфера”. Та після повернення додому француз змушений був мовчати, адже Ватикан категорично заборонив поширення ідей чи частин тексту книги (вказемо, що сьогодні вона там стала теоретичною основою сучасної теології й світоуявлення. Нічого дивного — часи, як відомо, змінюються...).

Смерть П. Т. де Шардена в 1955 році ліквідувала заборону книги. Вона була негайно видана на кількох мовах і спричинила ще одне рекордне явище — світову дискусію зі швидким “переходом на особистості”. Тому в науковому світі Заходу ще в 1960-х роках для «комфортного життя без суперечок» умовилися ні в якому разі не пов’язувати слова з префіксом «ноо» з реальними явищами довкілля й теології, а слово «Noosphere» назавжди зарезервувати за “шарденівською” цілковито уявною навколосемною spirit-оболонкою, сформованою поєднанням і взаємодією всіх усвідомлених і неусвідомлених думок мільярдів Номо.

З цього нашого дослідження ми змушені були зробити кілька висновків:

- поширювати інформацію про рятівні ноотехнології і ноонауки, буде практично неможливо, адже “західні перешкоди” полягають у поєднанні заборон на слова з префіксом “ноо-” з переконанням у неможливості екологічно ідеальних процесів;

- Національна академія наук України ревно виконує “поради і вказівки Заходу”, а тому вже давно уникає використовувати слово “ноосфера” разом зі

згадкою про В. Вернадського у разі створення великих книг про цивілізаційний розвиток України ([6] та ін.);

- ми зобов'язані поширювати правду про перспективи порятунку людства через використання наших відкриттів навіть у несприятливих умовах. Це просто наш професійний і громадянський обов'язок.

Одним з багатьох отриманих нами результатів є рис. 2, який ми винайшли для потреб молоді та всіх українців в умовах війни. Наводимо найновіший варіант, що враховує досягнення археологів і представників точних наук у створенні проривних технологій і рятівних для Хомо ноопроектів.

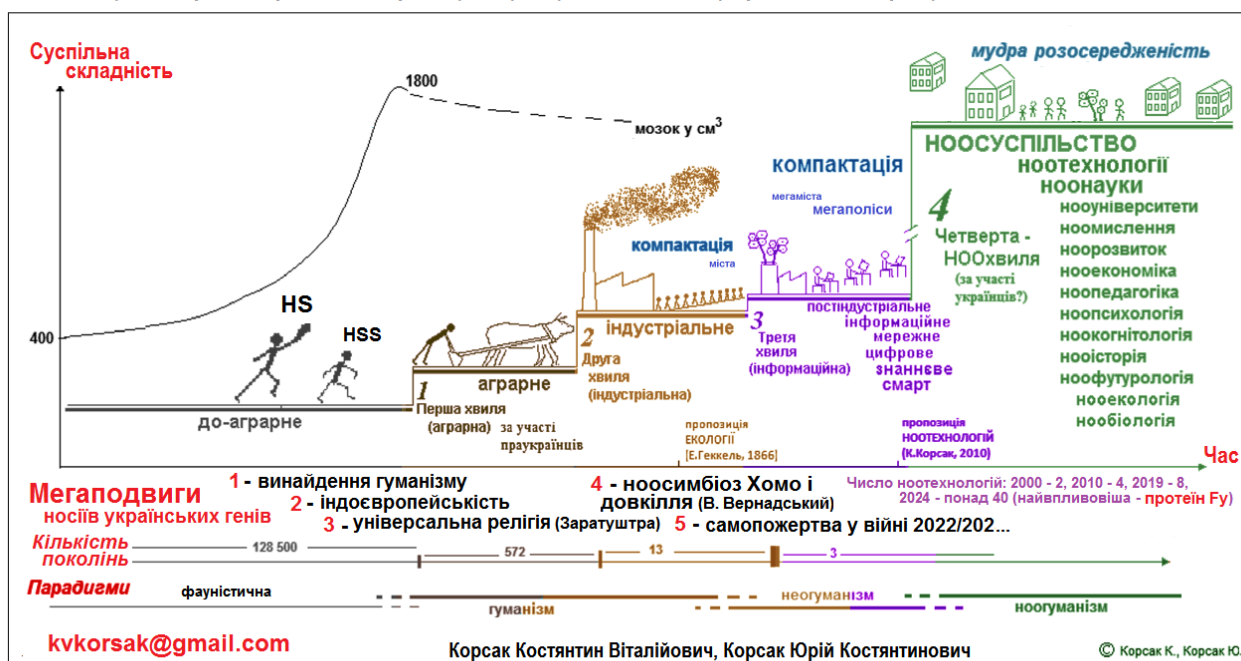
Психозахист-2023 громадян України на основі ноофактів про минуле і майбутнє

Мегачинниками впливу на всіх Ното є невідомі для ЗМІ ноореволюції №1 і №2, до яких приєдналась №3

№1 полягає в заміні екодеструктивних наявних виробництв ноотехнологіями, що надають людям потрібне і лікують довкілля (пошук - по Nooglossary)

№2 менш помітна і полягає у створенні правдивої картини всієї еволюції на основі ізотопного та іншого датування і секвенування органічної складової музейних і нових артефактів. Вже довела, що Доля (чи Бог?) доручила носіям українських генів рятувати людство

№3 найстарша і стосується Штучного інтелекту. Вона різко прискорилася восени 2022 року і йде на допомогу ноореволюціям №1 і №2

P.S. Хотемо попередити всіх про те, що на Заході з певних причин ще півстоліття тому вирішили заборонити всі слова з літерами "ноо" у виданнях зі світу Sciences&Arts за єдиним винятком. Цей виняток - термін "ноосфера", що означає уявну "шарденівську" навколосезну spilit-оболонку, яку формують взаємопов'язані думки мільярдів Ното. Тому ноореволюція рухається з України і від нас у черговий раз залежить все майбутнє людства.

Рис. 2. Засіб зміцнення психологічної стійкості українців на основі ноознань про ноотехнології і десятки ноонаук

Наше спілкування зі студентами засвідчило їх позитивне ставлення до цієї нашої пропозиції в її загальному вигляді. Першим вони сприймали структуру і співвідношення висот цивілізаційних хвиль, а найновіше – перелік трьох головних ноореволюцій – було наступним у черзі. Вони вже розвиваються і в майбутньому “змінять все”, реалізуючи передбачення В. Вернадського щодо порятунку людства тільки в разі винайдення ним таких процесів життєзабезпечення, що не пошкоджують біосферу ([7] та ін.).

З додаткових запитів на якісь пояснення молодь зазвичай цікавилася тим, яка з усіх наявних рятівних ноотехнологій має найвищий потенціал позитивного впливу? Одна з двох помічених найпершими ще в 2000 році, чи інша? Відповіді на нього легко, адже таким мега-лідером є бактеріальний ноопроект з назвою «протеїн Фу», який у найближчі роки спроможний назавжди ліквідувати і білковий голод, і все індустріальне тваринництво, яке дає змогу Номо щосекунди з'їдати приблизно 3400 теплокровних живих істот, багато з яких впізнають себе у дзеркалі (отже, *можуть мати свідомість*). Одночасно зникне також більша частина всього аграрного сектора економіки, яке обслуговує тваринництво. Цю тему ми доповнимо нижче.

3. Особливості перешкод для поширення ноознань в Україні

В сукупності ці перешкоди є поєднанням впливу: 1) суспільних взірців, отриманих з оточення у процесі формального навчання; 2) генетичних і видових для Хомо засад мислення, поведінки і природних законів діяльності головного мозку, нервової та інших систем нашого організму.

Всі знання про минуле засвідчують, що еволюційний розвиток «подвійно розумних» (надалі – HSS) був складним і нерівномірним, адже тривалі періоди стагнації і повільного прогресу переривалися стрибкоподібними (революційними) змінами під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх явищ. Серед них найвпливовішими були науково-технологічні відкриття і досягнення: винайдення вогню, оволодіння металами і створення продуктивного с/г та ін. На рис. 2 вказані їх наслідки – чотири цивілізаційні хвилі.

Одним з висновків з досвіду проривних змін є вимушена з багатьох причин повільність використання навіть найпотрібніших відкриттів. Гальмівний вплив цього явища зростав разом з накопиченням інертності від швидкого збільшення чисельності популяції Хомо.

Прикладом є дуже велике запізнення пропозиції 1866 р. німецького природознавця Е. Геккеля враховувати в процесі швидкої розбудови індустріальних виробництв потребу зменшення забруднення довкілля їх викидами. А для досягнення цієї мети необхідно розвивати екологію й всі екологічні науки для накопичення точних знань про систему “людство і довкілля”. Тогочасні світові події разом з недоліками мислення Хомо затримали реалізацію пропозицій Е. Геккеля аж до середини 1950-х, коли головний вплив справили не індустріальні й хімічні забруднення, а серія феноменальних катастроф з гігантськими танкерами біля європейських і американських берегів.

Наші відкриття в своїй сукупності ще важливіші від “теккелівських”, адже ми пропонуємо конкретні технології і процеси для порятунку людства, для припинення накопичення загроз для його існування. Успіхів ми не маємо через вплив вказаних явищ і невдалі слова “ноотехнології і ноонауки (nootechologies

& noosciences)”, а тому нещодавно змушені були розпочати пропонувати таку семантичну формулу: *мудротехнології* і *мудронауки* (*wisetechnologies & wisesciences*). Життя невдовзі засвідчить вдалість чи непридатність цього нашого нововведення.

В Україні ставлення до наших відкриттів різноманітне і розташовується між повним відторгненням з боку державних установ і виразною підтримкою від студентів і молодих науковців-економістів й екологів. Поведінка перших зумовлена їх бажанням сподобатись керівництву Європейського Союзу й інших міжнародних організацій та потенційних “грантодавців”, які підтримують заборону на слова з “ноо-”, а позитивну оцінку ми зустрічаємо від маловпливових кіл, які не страждають від емоції заздрощів і піклуються про накопичення точних знань про майбутнє і шляхи до побудови його позитивного варіанту як ноосимбіозу людства з вилікуваною від пошкоджень біосферою.

4. Висновки і пропозиції

З моменту відкриття нами рятівних ноопроектів пройшло 23 роки. Сьогодні вирішили, що досягли точки біфуркації й повинні обрати новий шлях. Ми мали безліч невдалих спроб поширити рятівні для людства ноознання через публікації в Україні й звернення до ЗМІ та багатьох лідерів держави. Настав момент радикальної зміни у нашій активності, яка полягатиме в переході на англійську мову й скеруванні в «усі відкриті джерела» правдивої текстової та інфографічної інформації. Ми будемо у відносній безпеці, якщо створимо і скеруємо тисячі матеріалів не тільки «для Заходу», а й для всього населення Третього світу.

Усередині Вітчизни ми продовжимо пропагувати і ноознання, і різні варіанти рис. 2 для перемоги над тією негативною есхатологією, що сформувалася за останні півстоліття зусиллями світових і національних ЗМІ. Маємо надію на «подорослішання» Штучного інтелекту до стадії безжального ворога всієї брехні і вигадок політичного та економічного характеру, але це ще «не завтра» (і взагалі може не статися).

Але загалом ми вважаємо себе оптимістами, адже в кількох попередніх випадках носії українських генів вже рятували людство в розпачливих ситуаціях (це вказано на рис. 2). Можливо, що напад Росії є черговим «дорученням» Долі (чи Бога?), Але остаточну оцінку зробить все людство за результатами цієї війни на всіх фронтах – і матеріальних, і консцієнтальних.

Мріємо зробити максимальні внески для консцієнтальної перемоги через поширення багатьох наших відкриттів у темі «українська Prehistory», а для матеріальної – через вивчення виробничих ноотехнологій і ноонаук та пропозицію ефективного і масового використання «процесів з майбутнього».

ЛІТЕРАТУРА:

1. William J. Ripple, Christopher Wolf, Thomas M. Newsome and 15,364 scientist signatories from 184 countries (2017). World Scientists’ Warning to Humanity: A Second Notice (doi:10.1093/biosci/bix125) URL: <https://academic.oup.com/bioscience/advance-article/doi/10.1093/biosci/bix125/4605229>
2. Klaus Schwab & Thierry Malleret (2020). COVID-19: The Great Reset Geneva, July

- 2020 Kindle Edition (URL: <http://reparti.free.fr/schwab2020.pdf>)
3. Korsak, K.V. (2011). Nooeconomics (4th wave) — the path of sustainable development of mankind in the XXI century. *Ekonomist — Economist*, 1, 20-23 (in Ukrainian)
 4. Korsak, K. & Korsak, Y. (2023). The proposal of the author's nootools for the elimination of the obesity epidemic and other global dangers / Publisher.agency: Proceedings of the 1st International Scientific Conference «Interdisciplinary Science Studies» (January 19-20, 2023). Dublin, Ireland. P. 93-99 (DOI 10.5281/zenodo.7559050) (URL: <https://ojs.publisher.agency/index.php/ISS/issue/view/14/39>) [in Ukrainian]
 5. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York: William Morrow..
 6. Civilization choice of Ukraine: paradigm of comprehension and strategy of action: national report (2016). / ed. col.: S.I. Pirozhkov, O.M. Mayboroda and others.; Inst. for Polit. and Ethnonat. Studies. I.F. Kuras NASU. - Kyiv: NASU, 2016. (URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/civilization_Ukraine_site_210.pdf)
 7. Vernadsky, W. (1925). L'autotrophie de l'humanité // *Revue générale des sciences*. 1925. No. 17/18. Pp. 495–502 (URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k171004/f500.item.zoom>)
 8. MES of Ukraine (2020). Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031. Kyiv. MES of Ukraine. (URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf)
 9. Korsak, K. (2022) “Homo-8 Billion” at the Start of Two Mega-Noorevolutions — Industrial and Humanitarian. And what will the Finish be like?. *Humanities Studies*. 12(89). 35-46 DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-12-89-04> (URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/266461/262486>). [in Ukrainian]
 10. Kurbatov D. I. Ministry of Education and Science. No. 1/5967-23 dated 04/27/2023.

Крилова С.А.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Віце-президент Міжнародної Асоціації філософського мистецтва
<https://orcid.org/0000-0002-5528-7438>

ФІЛОСОФСЬКЕ МИСТЕЦТВО ЯК РОЗВ'ЯЗАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИХ ПРОТИРІЧ БУТТЯ ЛЮДИНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ В ЧАСИ ВІЙНИ І МИРУ

В статті осмислюється феномен філософського мистецтва, що здатне розв'язувати трагічні суперечності людського буття, які ще можна назвати екзистенціальними. У філософському мистецтві маємо катарсичне просвітлення душі, яке єднається з інсайтами розуму. Аналізується метод філософської арт-терапії, зокрема метод афоризмотерапії, який розвиває критичне й творче мислення, що є дуже актуальним в епоху гібридних воєн і штучного інтелекту.

Ключові слова: філософське мистецтво, культура, екзистенціальні протиріччя, філософська арт-терапія, афоризмотерапія.

The article discusses the phenomenon of philosophical art, which is able to resolve the tragic contradictions of human existence, which can still be called existential. In philosophical art, we have a cathartic enlightenment of the soul, which is combined with the insights of the mind. The method of philosophical art-therapy is analyzed, in particular the method of aphorism-therapy, which develops critical and creative thinking, which is very relevant in the era of hybrid wars and artificial intelligence.

Keywords: philosophical art, culture, existential contradictions, philosophical art-therapy, aphorism-therapy.

Осмислюючи можливості мистецтва як унікальної форми культури, варто зазначити, що воно здатне давати людині розраду в критичних ситуаціях, розв'язувати суперечності, які не можуть бути розв'язані в житті. Не можна не погодитися з Н. Хамітовим, що мистецтво здатне розв'язувати і трагічні суперечності людського буття, які ще можна назвати екзистенціальними, розв'язувати, змінюючи світогляд і стаючи філософським мистецтвом [1, с. 248–250]. В такому мистецтві маємо катарсичне просвітлення душі, яке єднається з інсайтами розуму. Воно є філософським, адже в художній формі розв'язує трагічні екзистенціальні протиріччя людського буття, наприклад, протиріччя добра і зла, смерті й безсмертя, краси і потворності, часу і Вічності, людини і Бога, душі і тіла, свободи та любові [1, с. 212–218]. Яскравий приклад філософського мистецтва ми зустрічаємо у геніального українського філософа Григорія Сковороди – засновника класичної традиції у вітчизняній філософії [2]. Прикметно, що українська філософська думка, що виявляється у вигляді філософського мистецтва, презентує персоналізм, кордоцентризм і людиноцентризм української ментальності і культури [3].

Очевидно, що філософське мистецтво проявляється в першу чергу в філософській літературі – есеїстиці, новелістиці, поезії. Тут ми можемо згадати творчість І.-В. Гете, А. Камю, Ж.-П. Сартра, а також відомих українських авторів, які продовжують «лінію Сковороди», – Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Володимира Вінніченка.

В ХХ–ХХІ ст. філософське мистецтво все більше виходить у сферу екранної культури, передусім у кіно і телебачення. В цьому плані цікавою є концепція української дослідниці Вселени Світлої, яка в своїй книзі «Кіно і телебачення: арт-терапія душі, зачарованої екраном» пропонує концепт «філософське кіно», виділяючи поруч з ним «попкорнове кіно» і «кіно самовираження» [4]. Авторка

пише, що «попкорнове кіно» і відповідне телебачення пропонує «буденні сюжети, в яких життєві конфлікти завершуються хеппі-ендом, що не викликає екзистенціальних переживань, а просто розважає» [4, с. 27]. Розвиваючи думку авторки, можна припустити, що таке кіно спрямоване на те, щоб розважати людину, яка нудьгує. Людина споживає мистецтво, як попкорн, – вона не думає, не відчуває, не переживає. Подібне мистецтво є для неї лише фоном. В. Світла зазначає, що в такому мистецтві «акцент робиться не на змісті, а на формі, значний попит на так зване «попкорнове кіно», розважальні шоу та серіали, конвеєрність екранного виробництва та нав'язування реклами на екранах стають причиною екзистенціальної стагнації особистості – як глядача, так і автора. Суспільство споживання – і причина, і наслідок цього» [4, с. 12].

Наступним типом кіно є кіно самовираження, яке, «з одного боку, піднімає важливі філософські питання, а з іншого, – так і не знаходить відповіді, лише оголюючи болісні життєві протиріччя та підкреслюючи абсурдність людського буття» [4, с. 27]. Можна погодитися з думкою дослідниці і додати, що кіно самовираження не завжди здатне перетворити біль у красу. Протиріччя так і не розв'язуються, більше того, загострюються. Таке кіно більше спрямоване на реалізацію таланта митця, але таланта, який не завжди має гуманістичну спрямованість.

І ще один тип, який виділяє В. Світла, – це філософське кіно, «яке сповнене драматургічної цілісності та смислової насиченості, яке розв'язує життєві конфлікти та дарує катарсичні переживання, що очищують душу та піднімають над буденністю як глядача, так і автора» [4, с. 27]. На думку дослідниці, саме філософське кіно здатне глибинно розв'язувати суперечності буття людини. Хоча авторка описує лише феномени кіно і телебачення, але цю концепцію можна застосувати до всіх інших видів мистецтва. Так, є попкорнове мистецтво, мистецтво самовираження і філософське мистецтво. Це, напевно, може стосуватися як вербального мистецтва – мистецтва письменника і поета, так і невербального – музичного мистецтва, і мистецтва художника.

Але які мистецькі практики дозволяють нам не просто усвідомити і розв'язати в художній формі екзистенціальні суперечності людського буття, а й сприяти їх входженню у повсякденність людської присутності у світі, в життєвий світ людини? По суті, мова іде про те, що ми називаємо практиками арт-терапії, більше того, практиками філософської арт-терапії [1, с. 239].

Пропоную звернутися до такої практики філософської арт-терапії як афоризмотерапія [5]. Метод афоризмотерапії – метод «зцілювальних афоризмів» – дає можливість людині за допомогою спеціально підібраних афоризмів

актуалізувати особистість, знайти гармонію духовності й душевності, набути цілісність і мудрість. Афоризм завжди звертається до душевності і духовності особистості, адже завдяки лаконізму і глибині здатний впливати не лише на свідомість людини та позасвідоме.

Багато українських авторів створювали афоризми, які мали глибинний зцілювальний ефект, вони були здатні розв'язувати екзистенціальні суперечності людини, в чому полягає природа філософського мистецтва. Серед авторів афоризмів були такі відомі українські філософські письменники і поети як Григорій Сковорода, Микола Гоголь, Тарас Шевченко, Леся Українка.

Важливо усвідомлювати, що афоризм може не лише зцілювати, а й ранили. Він не дає розв'язання протиріч, більше того, гранично загострює їх.

Зцілювальні афоризми дають катарсичне розв'язання суперечностей і перемогу цілісності над дискретністю й абсурдністю світу. Саме такі афоризми пропонує автор методу афоризмотерапії Н. Хамітов: «Мудрість – це здатність не говорити зайві слова і не робити зайві вчинки», «Любов – це прощення гордині», «Любов без свободи – політ без крил, а, отже, падіння», «Бути собою означає бути вічно молодим» [5].

Створюючи зцілювальний афоризм, людина є відповідальною за кожне слово, її завданням є знаходження загальнолюдських цінностей, які зможуть запобігти відчуженню і конфліктам й привести до єдності зі світом інших людей. Афоризмотерапія як метод зцілення людини є одним з ефективних проявів вербального філософського мистецтва. Цей метод актуалізує критичне й творче мислення, що є дуже актуальним в епоху гібридних воєн і штучного інтелекту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Хамітов Н.В., Крилова С.А. Людина і культура: словник. Філософська антропологія, філософія культури, культурологія. 2-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ, 2023. 295 с.
2. Хамітов Н.В. Філософське мистецтво Григорія Сковороди і дискусії щодо розвитку гуманітарної сфери України // Вісник НАН України, 2023, № 6. С. 84-99.
3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Педагогічна думка, 2009. 520 с.
4. Світла В. Кіно і телебачення: арт-терапія душі, зачарованої екраном. Вступ до екранної метаантропології. К.: КНТ, 2019. 358 с.
5. Хамітов Н. Таїна чоловічого і жіночого. Зцілювальні афоризми. К.: Либідь. 2002. 175 с.

Ліпін М. В.,
доктор філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник ІОД НАПН України,
професор кафедри філософії, соціології та політології ДТЕУ
pinli@ukr.net

ЗМІСТ ОСВІТИ В ІНТЕНЦІЯХ «ЦІЛЕЙ» ТА «ЗАСОБІВ»

Стаття присвячена трансформаціям навчання і виховання перед викликами інструментального погляду на освіту. Розглянуто наслідки для суспільства, людини та знання в контексті інтерпретації освіти як «засобу» і освіти як «цілі». Доводиться, що освіта як простір саморозвитку особистості постає найбільш адекватною відповіддю викликам сьогодення.

Ключові слова: освіта, цілі, засоби, розвиток особистості, цілісне знання.

The article is devoted to the transformations of education and upbringing before the challenges of the instrumental view of education. The consequences for society, person, and knowledge in the context of the interpretation of education as a "means" and education as a "goal" are considered. It is proven that education as a space for personal self-development is the most adequate response to today's challenges.

Key words: education, goals, means, personality development, comprehensive knowledge.

Освіта до сьогодні залишається процесом, організація якого зумовлена потребами зовнішньої за відношенням до її сутності інстанції. У такому разі освітній процес сприймають як пасивний, позбавлений здатності до саморозвитку та самоорганізації «матеріал». Подібні уявлення відкривають безмежні перспективи для будь-яких маніпуляцій із «тілом» освіти. Від неї «відсікають» зайве та додають те, чого не вистачає, так, нібито мають справу з «субстратом», спеціально призначеним для того, щоб увібрати в себе та втілити зовнішній інтерес. Зрозуміло, що поза останнім «субстрат» нездатний набути будь-якої виразної форми.

Заперечення за освітнім простором здатності до самоорганізації свідчить про нерозуміння сутності освіти, нерозуміння суті освітньої справи. Свідоме чи ні, уявлення про «субстратність», інертність цієї справи опосередковано переноситься і на задіяних у ній індивідів. Саме ця ілюзія «уречевлює» учасників освітньої діяльності, тобто перетворює їх на матеріал, який необхідно спрямовувати, формувати, виховувати, впливати тощо. Так, першим словом (і ділом) освітніх інститутів стає той спосіб організації їх діяльності, який, на нашу думку, можна кваліфікувати як насилля. Річ у тому, що той спосіб, яким тут вводиться новий зміст, розрахований на асиметричність «суб'єктно-об'єктних» відносин. Завдяки

такому способу, що призводить до втрати особистості, замість продуктивності, досягається формальність і загальність змісту навчального процесу.

Цю обставину, зокрема «уречевлення» особистості, можна пояснити імперативною дією владних парадигм, офіційних вірувань, панівних доктрин, усталених істин, які визначають когнітивні стереотипи, ідеї, які висунули без обговорення, торжествуючі дурниці, заперечення і усунення очевидності від «імені очевидності», що в усіх контекстах розширює панування інтелектуального та когнітивного конформізму. Усі власне «соціально-економічні детермінації (влада, ієрархія, класові відмінності, спеціалізація, наш час, технобюрократизація роботи) і всі власне культурні детермінації поєднуються та взаємно підсилюють одна одну, щоб ув'язнити свідомість у багатоликому детермінізмі імперативів, норм, заборон, одерев'яніння, глухих кутів» [1]. У такій ситуації ми не можемо сподіватися ні на творчу особистість, ні на самоорганізовану освіту.

«Уречевлення» освіти виключає наявність у ній можливості саморозвитку, а отже, і цілісності. Адже «ціле» якраз є живою сукупністю елементів, які самовизначаються в єдності. Єдність у такому випадку є не зовнішньою, а іманентною руху самовизначення. Перетворення освіти на «річ», ігнорує той факт, що вона є простором «виробництва» не речей, а «душ», тобто живих людей. І якщо річ до певної межі «терпить» розщеплення її цілісності на частини, то людська «душа» є втіленням цілісності, вона в кожній своїй частині постає цілісно. Ці міркування стосуються не лише людини. Рівноспільно вони стосуються адекватного пізнання будь-якого предмета. Елементи цілого виступають у своїй особливості так само цілісними з властивою їм «цілокупністю» взаємозв'язків. Нерозуміння цього призводить до того, що явище береться як сума частин, позбавлена іманентної єдності, цілісність якій задає зовнішня відносно неї активність.

Отже, перетворення освіти на процес живого розвитку є можливим як перетворення її на цілісний процес самоорганізації, у якому досягається конкретна єдність багатоманітного. Проте необхідно пам'ятати, що освіта насамперед є простором саморозвитку особистості. Про це свідчить ситуація сучасності, у якій змінюється система діяльності та життя людини в якісно інших умовах. «Спостерігаючи й осмислюючи результати та наслідки своєї діяльності, як ірраціональної, так і раціональної, – зазначає В. Г. Кремень, – людина опинилася в ситуації, неадекватній її очікуванням, з якою вона не може знайти точки дотику, спираючись на набутий у наявній системі освіти та культури багаж знань і здібностей. Динамічні зміни в науці, виробництві та суспільному житті різних країн світу вимагають оновлення системи освіти, яка допоможе подолати

перепони, що наявні в духовному, інтелектуальному розвитку у ХХІ ст., які дають змогу конструктивно розв'язувати проблему «розгубленої людини», здивованої незбігом цілей і результатів дій, які загрожують її біологічному та духовному існуванню» [2, с. 285]. З огляду на це, подальше вивчення людського потенціалу в контексті розвитку суспільства та культури ставить завдання визначити, яка освіта потрібна людині для її всебічного розвитку. Поза такою людиною самоорганізація освіти постає формалізованою та беззмістовною бюрократичною імітацією.

У ХХ ст. уявлення про особистість як про цілісного суб'єкта діяльності були піддані критиці в дискурсах філософії постмодернізму. У контекст подібної критики потрапляє й освіта, як репресивний інститут формування лояльних щодо наявної соціально-політичної системи індивідів. Насамперед відбувається «деконструкція» розуміння освіти як простору вільного самоздійснення людини. Натомість розкривається співпричетність освіти владі та насиллю. Якщо доба Просвітництва уявляла освіту як засіб звільнення людини, то тепер вона постає інститутом селекції індивідів.

На думку Е. Морена, завдання освіти полягає в пізнанні людини, що насамперед означає «визначити її місце у світі, а не відривати її від нього. Будь-яке пізнання, щоб відповідати необхідним вимогам епохи, має контекстуалізувати свій об'єкт. “Хто ми?” є невіддільним від “Де ми?”, “Звідки ми приходимо?”, “Куди ми йдемо?”» [1]. Поставити питання, які стосуються людини – означає насамперед знати про її положення у світі. Сучасні дослідники проголошують ідею про рівний доступ кожного до будь-яких знань, практик і дискурсів міфом. «Скільки б не стверджували, – писав М. Фуко, – що освіта, відповідно до природного права, є засобом, який відкриває для будь-якого індивіда в суспільстві, подібного до нашого, доступ до дискурсу будь-якого типу, – добре відомо, що у своєму розподілі, у тому, що вона дозволяє і чого не допускає, освіта слідує курсом, яка характеризується дистанціями, опозиціями та соціальними битвами. Будь-яка система освіти є політичним способом підтримання або трансформації форм засвоєння дискурсів – з усіма знаннями і силами, які за собою тягнуть» [3]. Таким чином, освіта виявляється знаряддям «панування», а «воля до знання» є дотичною «волі до влади». Якщо в епоху Нового часу освіту визначали як спосіб розвитку вільної та цілісної особистості, то наш час претендує бачити в ній прагматичний інструмент збагачення і «машину примусу».

Для освіти «онтологічний пріоритет» цілісного знання над технократичним, формалізованим пізнанням – це пріоритет становлення особистості над процесом вузькоспеціалізованого навчання. Річ не в тому, щоб відмовитися від останнього, а в тому, щоб ввести його в корпус освіти як момент розвитку особистості. В іншому випадку, якщо не буде особистості, не буде і

повноцінного фахівця. Здатність розуміти та переживати всю багатоманітність навколишньої дійсності є прерогативою саме цілісного суб'єкта. Цілісний суб'єкт репрезентує «відкритий» спосіб існування. Відповідно, і система освіти, у межах якої він формується, має також бути відкритою.

Важливість цілісного, особистісного знання для функціонування освіти актуалізує завдання визначення його основних рис. По-перше, воно, окрім свого теоретичного змісту, утримує в собі ще й комунікативну й онтологічну компоненту. В оптиці такого знання процес пізнання істини є «проривом до буття» та до іншої людини. Таким чином, цілісне знання постає кінцевою метою не просто відокремленої пізнавальної діяльності, а метою людського існування, що визначається як спільне буття у світі.

По-друге, у контексті цих міркувань розкривається наступний момент розуміння цілісного знання, а саме – вимога внутрішнього осягнення суті предмета за допомогою розумного споглядання або інтуїції. Для того, щоб предмет відкрився людині у своїй «живій» цілісності, його зміст має відбутися, проявитися в «душі» суб'єкта, потрібно дати предмету здійснитися в собі. Предмет має ніби пролунати своїм змістом у душі, що пізнає; висловитися в ній; оформитися в ній; немов би випалитися в її тлі; істинно бути присутнім у ній так, щоб душа зажила стихією самого предмета та стала одержимою його змістом. Саме ця іманентна співпричетність людини в холистичному світосприйнятті своєму предмету розгортає пізнавальну активність як духовну діяльність, а освіту – як духовну подію (процес).

По-третє, варто зазначити, що однією з важливих рис цілісного знання є його життєвість. Річ у тому, що воно не віддаляється від повсякденного існування людини, не перетворюється на пусту абстракцію. Навпаки, у ньому присутній досить потужний імпульс, що спрямований на креативне перетворення дійсності. Перетворення об'єкта постає як одночасне перетворення суб'єкта діяльності, адже визначення об'єкта стають у процесі діяльності визначеннями самого суб'єкта. Згідно з таким підходом, знання постає як своєрідна життєва практика, у якій індивід здійснює себе в контексті універсуму водночас як людина, яка пізнає, людина, яка відчуває, і людина, яка спілкується з іншими людьми.

Такого роду залучення всієї тотальності людського життя в засвоєння культурних смислів з необхідністю відбивається на мисленні, що в такій ситуації не бути відстороненим. У ньому представлена вся особистість, яка всім своїм єством намагається ввести приховане в «невтаємниченість» (М. Гайдеггер). Тоді пізнання постає не просто отриманням певної кількості інформації. Це постійне прагнення людини бути відповідною своєму предмету – світові. І так само, як нескінченими є

прояви всесвіту, так само нескінченим є процес самовизначення людини через знання. Шляхом пізнання вона налаштовує себе відповідно мелосу світу.

Отже, самовизначення людини в освіті може відбуватися за умови одночасного самовизначення (самоорганізації) освіти загалом. Гнучкість, відкритість і людиновимірність її суб'єктів можливі як зіставлення ритмів розвитку освіти та людини. Однак це передбачає кардинальні трансформації способів існування їх обох. Ці міркування актуалізують проблему визначення критеріїв трансформації освіти як простору культурної співпричетності людини та світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Morin E. Seven Complex Lessons in Education for the Future. Translated from the French by Nidra Poller Paris: UNESCO; 1999. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117740>
2. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія. Київ: Пед. думка, 2012. 368 с.
3. Foucault M. The Order Of Discourse URL: http://www.kit.ntnu.no/sites/www.kit.ntnu.no/files/Foucault_The%20Order%20of%20Discourse.pdf

Лучанінова Ольга,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри металургії чавуну і сталі,
Український університет науки і технологій, м. Дніпро
2017olgapetrovna@gmail.com*

РЕЗЕРВИ РОЗВИТКУ Й ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ЕКОСИСТЕМИ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Розкрито резерви розвитку й ефективного функціонування освітньої екосистеми сучасного університету в умовах цивілізаційних викликів через переосмислення місії університету. Такими резервами є навчальні онлайн платформи в сучасних закладах вищої освіти. Охарактеризовано навчальні платформи провідних вітчизняних ЗВО в умовах цифровізації як резерв розвитку й ефективного функціонування освітньої екосистеми сучасного університету.

Ключові слова: освітня екосистема, місія університету, глобалізаційні виклики, онлайн платформи, цифрова компетентність

Abstract. The article reveals the reserves for the development and effective functioning of the educational ecosystem of a modern university in the context of civilizational challenges through rethinking the university's mission. Such reserves are online learning platforms in modern higher education institutions. The article characterizes the learning platforms of leading domestic higher education institutions

in the context of digitalization as a reserve for the development and effective functioning of the educational ecosystem of a modern university.

Keywords: educational ecosystem, university mission, globalization challenges, online platforms, digital competence

Ми живемо у світі цивілізаційних викликів, глобальної екологічної кризи, невизначеності й неоднозначності середовища, тому так важливо відшукати резерви розвитку й ефективного функціонування освітньої екосистеми сучасного університету. Вищій освіті треба вирішити проблему вироблення універсальної методології пізнання щодо сприйняття усталених концепцій та парадигм, з'ясувати шляхи подолання кризи й викликів у суспільстві через аналіз соціальної місії університету.

Сучасний університет є тим механізмом, який здавна акумулює у собі організацію науково-пізнавального процесу, підготовку академічного середовища, освітній процес і організацію просвітництва в суспільстві, тож має право реагувати на практиці на виклики суспільства [5]. Уточнення складових місії університету допоможе виявити резерви розвитку й ефективного функціонування його освітньої екосистеми.

Г. Калінічева, досліджуючи місію та візію університету в контексті викликів сучасної цивілізації, наголошує на переосмислення ідеї, місії та візії університету, на проблемах сучасних тенденцій та трендів розвитку глобальної освітньої системи, окремих аспектах модернізації національної системи вищої освіти та діяльності українських університетів [3, с. 63].

Місія університету від класичного до цифрового упродовж віків постійно коригується залежно від змін у різних галузях промисловості й у суспільстві.

Таблиця 1

Тренди розвитку глобальної освітньої системи

Зміни у суспільстві	Зміни у вищій освіті
1 і 2 індустріальні революції	політехнічні та дослідницькі університети Гумбольдтівського типу, освіта 2.0
3 промислова революція	перетворення окремих університетів світового рівня на корпорації знань, освіта 3.0
4 індустріальна революція (Industry 4.0)	«University excellence» (університет переваг, досконалості, високої якості), клієнт-орієнтована бізнес-корпорація, освіта 4.0
Глобалізаційні виклики	Цифровий університет

Укладено за джерелом [3].

Академічна спільнота розуміє, що на часі суспільні потреби у підготовці професіоналів нового типу. Місія університету – сприяти розвитку цивілізації

завдяки накопиченню знань, відтворенні культурних надбань, підготовці професійної та інтелектуальної еліти. Кожний університет аналізує свій потенціал щодо функцій, завдань, напрямів діяльності та коефіцієнту корисної дії для суспільства, держави, особи [3, с. 6].

Керівництво закладів вищої освіти використовує резерви освітньої екосистеми, сприяє підвищенню цифрової компетентності викладачів, освоєнню локальними інформаційними технологіями та новими інструментами для організації проектної діяльності в умовах освітнього процесу. Такими резервами є навчальні онлайн платформи в сучасних закладах вищої освіти.

У таблиці 2 подаємо навчальні платформи провідних вітчизняних ЗВО як резерв розвитку й ефективного функціонування освітньої екосистеми сучасного університету.

Таблиця 2

**Навчальні платформи провідних вітчизняних ЗВО
в умовах цифровізації як резерв розвитку й ефективного функціонування
освітньої екосистеми сучасного університету**

ЗВО	Навчальна платформа
КНЕУ імені Вадима Гетьмана	Загальноуніверситетська платформа дистанційного навчання й система управління навчальним контентом Moodle.
Львівська політехніка	Платформа Moodle. Zoom Meetings for Education для відеолекцій, на базі електронних підручників, посібників та іншого методичного забезпечення (зокрема, контрольні питання) в різних операційних системах із застосуванням мультимедійних засобів. Tech StartUp School.
Київський університет імені Бориса Грінченка	<u>Telegram-бот</u> . Платформа Moodle. Zoom Meetings for Education. Платформа edX Coursera - 5200 курсів і 2200 керованих проєктів від провідних університетів світу завдяки співпраці Coursera з Міністерством освіти і науки України. Програмне забезпечення Webex. Office Mix для MS Power Point
Дніпровська політехніка	Classroom в системі Google Workspace for Education Fundamentals. Платформа Moodle. Zoom for Education. MS Teams. Office 365
Національний авіаційний університет	Лабораторія електронних засобів дистанційного навчання Інституту інноваційних освітніх технологій: використання хмарних сервісів G Suite for Education на платформі Google Classroom і Moodle. Zoom Meetings for Education Google Classroom; безкоштовний доступ до понад 3800 курсів та 400 спеціалізацій від найкращих партнерів Coursera.

ЗВО	Навчальна платформа
Український державний університет науки і технологій	Платформа Moodle. Meetings for Education. ННЦ «Лідер». ZOOM, Viber, Skype GoogleDrive. Енерго-інноваційний хаб. Windows 7. MS Teams. Office 365. Віртуальний читальний зал. 800 дистанційних курсів.

Укладено за джерелом [1; 2; автор]

Таблиця 3

Платформи для отримання неформальної освіти та особливості їх використання

Платформа для отримання неформальної освіти	Особливості платформи
Платформа Coursera 7000+ онлайн курсів з безкоштовними сертифікатами від провідних університетів та компаній світу	кредитні курси від Coursera (2-3 кредити ECTS). Курси від провідних компаній з інформаційних технологій. Поділ курсів за рівнями: базовий, середній, просунутий (вищий); підвищення кваліфікації викладачів, вдосконалення фахових та професійних компетентностей. Курси структуровані, чіткі, доступні і якісні. Завдання мають терміни виконання, результати виконаного у відсотках. Сертифікат, але ще без серійного номера та переліку професійних навичок, які здобув викладач. Є інтерфейс, який дозволяє планувати графік (розклад)
UDEMY - найбільша в світі навчальна платформа за кількістю онлайн курсів	переважна більшість матеріалу – це короткі та вузькоспеціалізовані відео. Структурованість та доступність матеріалу; інтеграція в західне чи європейське середовище – одночасно вивчення активної термінології. Є інтерфейс, який дозволяє планувати графік (розклад)
LABSTER - провідна платформа для віртуальних лабораторій та інтерактивної науки	забезпечення доступу до якісного дистанційного та змішаного навчання; доступ до своїх інтерактивних курсів до всіх шкіл, коледжів та університетів України. 300 різних симуляцій з інтерактивними вправами, що виконуються у 3D-середовищі сучасних віртуальних лабораторій, тривалістю від 10 до 50 хв. Labster пропонує анімовані відео, що допомагають ознайомитись з різними процесами та явищами.
Webex	Можливість: створювати онлайн-зустрічі з відео HD-якості; демонструвати екран, використовувати білу дошку; комунікувати через повідомлення та обмін файлами; планувати зустрічі заздалегідь; проводити відеозапис конференцій; організовувати групову роботу.
Бібліотеки інтерактивних діаграм <u>D3.js</u> (Data-Driven Documents)	Гнучкий інструмент для візуалізації даних оснований на веб-технологіях. Це JavaScript-бібліотека, яка дозволяє користувачам створювати складні, інтерактивні візуалізації даних у веб-браузерах. Широкий спектр можливостей для

Платформа для отримання неформальної освіти	Особливості платформи
Matplotlib та ін.	візуалізації, включаючи графіки, діаграми, картографічні зображення та комплексні анімації; здатність обробляти великі обсяги даних та візуалізувати їх у реальному часі. Широкий спектр форматів та стилів візуалізації, включаючи стандартні лінійні графіки, гістограми, розсіювання точок, кругові діаграми, 3D графіки
Безкоштовні сервіси для створення інфографіки Canva	Онлайн-інструмент для графічного дизайну, який надає широкий спектр можливостей для створення візуальних матеріалів, включаючи інфографіку, презентації, плакати, соціальні медіа графіки та інші матеріали
Google Workspace Google Meet та Google Class.	Проведення навчальних занять онлайн для студентів денної й дистанційної форми навчання, консультацій

Джерело [4]

Подана вище інформація про навчальні онлайн платформи й можливості для неформального навчання в різних закладах вищої освіти дає підстави стверджувати, що університети виконують свою місію й використовують резерви освітньої екосистеми. Уже давно виник запит на навички майбутнього, хоч поки сучасна освітня екосистема не може його задовольнити через незначну кількість методик і практик, цифрових технологій, які б перекрили наступну хвилю промислової революції професіоналами (не забуваємо про найважчий виклик – освітній процес відбувається в умовах тривалої війни). Це означає, що треба змінити підхід викладачів до формування у студентів нових компетентностей та освітніх можливостей протягом життя. Нам суголосна думка Г. Калінічної щодо орієнтації на засадничі принципи гуманістичної педагогіки в діяльності університету: самоаналіз, самоконтроль, самокритика, самотворення, синергетика, самореалізація, самовдосконалення [3, с. 68]. Це допомагає університету правильно використовувати резерви й ефективно функціонувати в умовах сьогодення.

Отже, нині резерв розвитку й ефективного функціонування освітньої екосистеми сучасного університету спрямовано на дотримання цих принципів, а зусилля викладачів – на розвиток цифрової й інших професійних компетентностей, трансверсальних навичок, оскільки стейкхолдери зацікавлені як у професіоналах, так і особистостях, здатних ефективно діяти в умовах невизначеності. А це означає виконання, крім освітньої й дослідницької складової місії університету, – соціальної – служіння суспільству й реагування на соціальні запити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арешонков В. Ю. (2020). Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і

механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» 19 листопада 2020 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2(2), 1-6. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2> (дата звернення 29.02.2024)

2. Електронне навчання Університету Грінченка URL: <https://elearning.kubg.edu.ua/> (дата звернення 29.02.2024)
3. Калінічева Г. (2020) Місія та візія університету в контексті викликів сучасної цивілізації: світовий та національний виміри. Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку : [кол. моногр.] / [Калінічева Г. І. (кер. авт. кол., наук. ред.), ... Заліток Л. М., Любовець О. М. та ін.; за заг. ред. Г. І. Калінічевої]; ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая». – Київ : Фенікс. 2020. 400 с. С. 63-100. URL:<http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/20-077-block.pdf> (дата звернення 22.03.2024)
4. Підвищення цифрової компетентності. Інструменти для онлайн-навчання URL: <https://cikt.kubg.edu.ua/> (дата звернення 22.03.2024)
5. Сацький П. (2020) Місія вищої освіти: через критичне сприйняття до фундаментальної методології. Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку : [кол. моногр.] / [Калінічева Г. І. (кер. авт. кол., наук. ред.),... Заліток Л. М., Любовець О. М. та ін.; за заг. ред. Г. І. Калінічевої]; ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая». – Київ : Фенікс. 2020. 400 с. С 63–100.
URL:<http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/20-077-block.pdf> (дата звернення 22.03.2024)

Міхно О. П.,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
директор Педагогічного музею України,
головний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В.О. Сухомлинського, Київ, Україна
amihno@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ: КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЯ

Анотація. Розглянуто особливості контекстуалізації як складника деколоніального підходу у педагогічній біографістиці. На прикладі життєпису Надії Світ личної (1936-2006) продемонстровано використання контекстуалізації в біографічному дослідженні.

Ключові слова: деколонізація, деколоніальний підхід, педагогічна біографістика, педагогічна персоналія, Надія Світлична.

Abstract. The features of contextualisation within the framework of the decolonial approach in pedagogical biography are considered. The use of contextualisation in biographical research is demonstrated on the example of the life story of Nadiia Svitlychna (1936-2006).

Key words: decolonisation, decolonial approach, pedagogical biography, pedagogical personality, Nadiia Svitlychna.

Застосування деколоніального підходу в українській педагогічній біографістиці ми розкрили у спеціальній статті через обґрунтування понять «деколоніальна педагогіка», «деколоніальність», «епістемологічна деколонізація», «контекстуалізація», «діалогічна історіографія» [2]. Тут розлогіше опишемо сутність контекстуалізації.

Концептуалізація предмета дослідження в межах деколоніального підходу передбачає особливий підхід до його визначення та розуміння. В цьому контексті постають питання щодо того, як цей предмет можна уявити та проаналізувати, а також які реалії необхідно розглядати та як саме ці реалії можуть бути вивчені. Контекстуалізація розглядає поняття «контекст» як складне й динамічне поєднання часу, простору, місця та персоналій, які взаємодіють, а також містить втілену епістемологію, тобто способи сприйняття та розуміння світу. Зауважимо, що контекстуалізація як складник деколоніального підходу – це не традиційне розуміння контексту як історичного тла, а безліч перехресних реальностей, які обмежуються конкретними історичними умовами і соціально-політичними подіями. Отже, акт контекстуалізації вимагає від дослідника проведення деконструювання, розмежування, розплутування і повторного збирання цих перехресних реальностей через визначення «ліній дослідження», а не «об'єкта дослідження». Це означає, що у деколоніальному підході немає об'єкта для дослідження, але є безліч ліній запитів, які потрібно розплутати і осмислити в контексті. Контекстуалізація працює з цією множинністю і розплутує певну лінію або кілька ліній дослідження в контексті. Отримане знання завдяки контекстуалізації є множинним і перебуває в розвитку, його не можна звести до єдиної універсальної істини. Щодо творця знання, то контекстуалізація заперечує його право на істину, оскільки дослідник може розкрити лише один аспект реальності, а не всю її сутність. Тобто в контекстуалізації не існує єдиної істини, яку можна знайти, а є лише безліч наративів, і роль дослідника полягає в тому, щоб артикулювати ці наративи, усвідомлюючи, що предмет дослідження не є статичним. Наголосимо, що контекстуалізація вимагає фундаментальних змін у поглядах на продукування знання і роль теорії, а саме: контекст продукує теорію, а не теорія продукує контекст.

У педагогічній біографістиці контекстуалізація відкриває можливості розглядати життєписи як частину ширшого контексту «українська педагогічна біографістика». Серед потенційних ліній дослідження цього контексту можна

виділити такі: біографія як життєпис, взаємодія педагога з іншими людьми, вплив історичних подій на життєтворчість персоналії, індивідуальні особливості особистості, гендерні аспекти, взаємодія з учнями, мова як педагогічний інструмент, роль у формуванні національної ідентичності та інші. Важливо розуміти, що ці лінії можуть перетинатися та доповнювати одна одну.

Вибір лінії (ліній) дослідження зумовлює його мета й підсумковий продукт. Наприклад, у межах виконання наукового дослідження «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (2023–2025) (науковий керівник – Л. Березівська) наукові співробітники відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського працюють над енциклопедичним біографічним словником «Педагоги України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)». У створенні такого словника найбільш адекватною є дослідницька лінія «біографія як життєпис», оскільки дає змогу розкрити історію, епістемологію та сучасну реальність категорії «українська педагогічна біографістика» через біографічні довідки про педагогів.

Важливість контекстуалізації вбачаємо також у тому, що вона дає можливість виразити, наприклад, якийсь вчинок педагога, що демонструє його протистояння колоніальним практикам. Продемонструємо це на прикладі біографії Надії Світличної, чия персоналія увійде до згаданого словника.

Спершу подамо текст біографічної довідки, виділяючи курсивом потенційні лінії дослідження як демонстрацію контекстуалізації у межах деколоніального підходу.

Світлична Надія Олексіївна (Svitlychna Nadiia Oleksiivna) [08.11.1936, с. Половинкине Старобільського р-ну Луганської обл. – 08.08.2006, м. Матаван, США, похована у Києві на Байковому цвинтарі], філологиня, педагогиня, журналістка, учасниця правозахисного руху.

Закінчила відділення української мови і літератури філологічного факультету Харківського університету (1958). Педагогічну діяльність розпочала вчителькою української мови і літератури школи робітничої молоді *шахти* «Центрально-Боківська» (м. Антрацит), потім працювала там завучем і директором (1958–62). Викладала у Старобільському медичному училищі, працювала бібліотекаркою у с. Байдівка і вчителювала в Половинчанській середній школі Старобільського району Луганської області (1963). З 1964 р. у Києві: редактор, методист Українського республіканського заочного сільськогосподарського технікуму (м. Боярка Київської обл., 1964–65), літературний редактор видавництва «Радянська школа» (1965), старший інженер відділу науково-технічної інформації Інституту ботаніки АН УРСР (1966), лаборант сектору методики мови Науково-дослідного інституту педагогіки (нині

Інститут педагогіки НАПН України) і за сумісництвом – учителька заочної середньої школи № 4 в Дарниці (1967). З травня 1967 р., після участі у вшануванні пам'яті Т. Шевченка, перебувала під наглядом радянських спецслужб. *У червні 1967 р. звільнена з роботи.*

Відвідувала Клуб творчої молоді (КТМ, діяв у Києві 1959–64 рр.), який проводив культурно-просвітницькі акції, спрямовані на захист національної спадщини українського народу. *Там здружилася з багатьма «шістдесятниками».* В грудні 1970 р. у м. Василькові Київської обл. разом з Є. Сверстюком знайшла забиту подругу – художницю А. Горську, організувала похорон і зведення пам'ятника на її могилі. *Збереглося листування Н. Світличної і А. Горської.*

Заарештована 1972 р. і в травні 1973 р. засуджена за антирадянську діяльність на 4 роки таборів. 1976 р. повернулася до Києва й написала відмову від радянського громадянства, мотивуючи тим, що «бути громадянкою найбільшого в світі, наймогутнішого і найдосконалішого концтабору» нижче її гідності. 1978 р. виїхала спочатку до Рима, де її прийняв Папа Римський Павло VI, потім – до США. Працювала перекладачкою в Гарвардському університеті. До 1985 р. регулярно видавала «Вісник репресій в Україні» (коштом української діаспори). В 1983–94 рр. працювала в Українській редакції Радіо «Свобода». *Підготувала до друку книгу В. Стуса «Палімпсести» (Мюнхен, 1986), що вважала головною справою свого життя.* У 1990 р. виступила перед Гельсінською комісією при конгресі США з промовою «Політика русифікації в Україні», в якій, спираючись на статистичні дані, довела, що русифікація охоплює всі ланки освіти й починається з дитячих садків, а загалом у культурному просторі провадиться політика обмеження українськомовного духовного життя рамками специфічно-етнічного матеріалу з метою перетворення українського народу на етнографічну масу, більш придатну для подальшої тотальної русифікації.

З 1994 р. працювала позаштатно в Українському Музеї в Нью-Йорку.

Лауреатка Державної премії України ім. Тараса Шевченка за активну журналістську та публіцистичну діяльність (1994, разом з братом Іваном Світличним, якому премія у галузі «Література» присуджена посмертно). *Н. Світличній належить ідея створення Музею шістдесятництва у Києві, основу фондової колекції якого складає її архів – фотографії, документи, меморіальні речі.*

Наприкінці довідки розміщено бібліографію: твори Н. Світличної і сучасну літературу про її життя й творчу спадщину [3–6].

Одна з ліній дослідження – обставини звільнення Н. Світличної з Інституту педагогіки – позначена в біографічній довідці реченням «У червні 1967 р.

звільнена з роботи». Дослідити цю лінію нам допомогла особова справа педагогині, яка зберігається в архіві Інституту педагогіки НАПН України [1]. Серед документів справи – заява, яку вона написала 3 червня 1967 року, невдовзі після розгону владою учасників вшанування пам'яті Тараса Шевченка біля пам'ятника поету в Києві. Подаємо текст заяви: «Оскільки я не хочу, щоб мої колеги по сектору мали неприємності через те, що я брала участь у вшануванні пам'яті Т. Шевченка 22 травня цього року, прошу звільнити мене від виконання службових обов'язків» [1].

З-поміж інших матеріалів справи є доповідна записка керівника сектору мови О. Беляєва на ім'я директора Інституту педагогіки В. Чепелева з візою керівника відділу мови і літератури О. Мазуркевича. У доповідній зазначено, що Н. Світлична повідомила у заяві «про своє бажання залишити роботу в інституті» [1]. Є у справі й характеристика Н. Світличної, надана Інститутом педагогіки на вимогу КДБ у 1973 році, написана російською мовою, де акція вшанування пам'яті Шевченка названа «сборищем українских националистов». В цій характеристиці вже зазначено, що «после серьезного разговора с ней уволена по собственному желанию» [1]. Але ж те, що вона звільнена за власним бажанням – відверта неправда. Текст заяви не містить слів «за власним бажанням» і свідчить, що її писала не зацькована й принижена людина після «серьезного разговора»? Це заява про гідність, про свою позицію, про свою правоту. І якщо згадані О. Беляєв і О. Мазуркевич з документів особової справи Н. Світличної виявилися отими самими гвинтиками репресивної машини, то сама вона завдяки своїй заяві, образно кажучи, морально вивищується не лише над ними, а й загалом над гнітючою радянською дійсністю 1970-х років. Такий промовистий штрих до біографії Н. Світличної вдалося додати саме завдяки контекстуалізації, яку можна використати також для вивчення таких аспектів біографії педагогині, як її відносити з шістдесятниками, зокрема А. Горською, підготовка й видання книги В. Стуса «Палімпсести», ініціювання створення у Києві Музею шістдесятництва та ін.

Таким чином, використання контекстуалізації як складника деколоніального підходу в українській педагогічній біографістиці дає можливість розкрити та осмислити різнобічні аспекти життя та діяльності педагогічних персоналій в умовах колоніальної залежності, допомагає зрозуміти вплив колоніальних структур на формування індивідуальної ідентичності особистості, сприяє демонтажу колоніальних дискурсів шляхом вивчення та інтерпретації біографій педагогів через призму їхньої ролі в опорі русифікації освіти, участі у правозахисному русі тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архів Інституту педагогіки НАПН України. т. 39.
2. Міхно О. Деколоніальний підхід в українській педагогічній біографістиці: теоретичні контури. Український педагогічний журнал. 2024. №1. С. 104-113. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-104-113>

3. Світлична Н. Твори: Автобіографія. Спогади. Статті. Інтерв'ю. Листи / О.І. Неживий (упоряд., передм.). Луганськ: Знання, 2006. 212 с.
4. Світличний І., Світлична Н. З живучого племені Дон Кіхотів; упоряд. М.Х. Коцюбинської та О.І. Неживого. Київ: Грамота, 2008. 816 с.
5. Овсієнко В. Світлична Надія Олексіївна. Віртуальний музей. Дисидентський рух в Україні. URL: <http://museum.khpg.org/1121767765> (дата звернення 03.04.2024).
6. Огнєва Л. Та, що світила всім. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 426 с.

Отич О. М.,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці
Інституту вищої освіти НАПН України
ndi-direktor@ukr.net

МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПАРТНЕРСТВА В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ

На основі аналізу сучасного європейського досвіду, моделей вищої освіти (Social Model of Higher Education, Market-Driven Model of Higher Education) та моделей партнерства в інноваційній сфері (з потрійною, чотириступеневою й п'ятиступеневою спіралями) виявлено механізми розвитку інноваційної інфраструктури українських університетів, що передбачають встановлення зв'язків між зацікавленими сторонами інноваційного розвитку ЗВО та започаткування ними спільних інноваційних проєктів або створення спільних об'єктів інноваційної інфраструктури з метою вироблення й комерціалізації результатів інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновація, інфраструктура, університет, інноваційна інфраструктура, підприємницький університет, інноваційний хаб, інноваційна екосистема, зарубіжний досвід.

Based on the analysis of modern European experience, models of higher education (Social Model of Higher Education, Market-Driven Model of Higher Education) and models of partnership in the innovation sphere (with triple, four-stage and five-stage spirals), the mechanisms of development of innovative infrastructure of Ukrainian universities were revealed. They provide for the establishment of connections between interested parties of the innovative development of higher education institutions and their initiation of joint innovative projects or the creation of joint objects of innovative infrastructure in order to produce and commercialize the results of innovative activities.

Keywords: innovation, infrastructure, university, innovative infrastructure, entrepreneurial university, innovation hub, innovation ecosystem, foreign innovation experience.

В умовах війни і сучасних цивілізаційних викликів по новому бачиться соціальне значення вищої освіти та її роль у розвитку особистості й держави. У зв'язку з цим виникає необхідність переосмислення механізмів інноваційного розвитку української вищої освіти з позицій глобальних (зовнішніх) і національних (внутрішніх) викликів.

Глобальні виклики національній системі вищої освіти пов'язані передусім з:

- прагненням України посісти гідне місце у ЄПВО й реалізацією відповідної стратегії розвитку вищої освіти;
- наданням переваги ринково орієнтованій моделі розвитку вищої освіти (Market-Driven Model of Higher Education) над соціальною європейською моделлю (Social Model of Higher Education) [6, 5];
- актуалізацією інноваційного й підприємницького потенціалів вищої освіти;
- активізацією партнерства ЗВО із соціальними інститутами і громадянським суспільством у рамках моделей з потрійною, чотириступеневою й п'яти ступеневою спіралями [4].

Відповіді на ці виклики вимагають від національної системи вищої освіти:

- гармонізації законодавства у галузі вищої освіти та освітніх і професійних стандартів із європейськими;
- адаптації вітчизняних моделей вищої освіти до європейських з урахуванням сучасних українських реалій;
- активізації партнерства українських ЗВО із соціальними інститутами і громадянським суспільством;
- розвитку інноваційного та підприємницького потенціалів національної вищої освіти;
- удосконалення інноваційної інфраструктури ЗВО.

Ці завдання набувають особливого значення в умовах військової російської агресії проти України, яка спричинила величезні освітні, кадрові та інфраструктурні втрати, погіршення умов, а інколи навіть унеможливлення освітньої діяльності ЗВО, їх релокацію, обмеження фінансування. Усе це стало внутрішніми викликами національній системі вищої освіти України, відповідями на які має бути:

- покладання ЗВО на власні сили у відновленні та інституційному розвитку;
- використання нових, ощадливих шляхів вирішення освітніх проблем;
- пошук власних можливостей для заробляння коштів (передусім завдяки започаткуванню проєктів регіонального розвитку спільно з бізнесом);
- залучення спонсорської допомоги у рамках міжнародної співпраці;
- упровадження інновацій у вищій освіті на засадах партнерства освіти, науки, бізнесу, держави, громадянського суспільства.

З огляду на це, механізми інноваційного розвитку вищої освіти України набувають дієвості через формування інноваційної інфраструктури ЗВО на основі встановлення зв'язків між зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) та започаткування ними спільних інноваційних проєктів чи створення спільних об'єктів інноваційної інфраструктури з метою вироблення й комерціалізації результатів інноваційної діяльності.

Це дає підстави для розгляду інноваційної інфраструктури університету як системи забезпечення його інноваційної й підприємницької діяльності, в якій відбувається створення і комерціалізація інноваційних продуктів, трансфер знань та інноваційних технологій, підготовка випускників ЗВО до продуктивної діяльності в умовах інноваційної економіки і розвитку підприємництва.

Соціально-економічне значення інноваційної інфраструктури університетів виявляється в тому, що вона є основою їх інноваційного потенціалу та здатності впливати на розвиток інновацій і промислових досліджень на загальнодержавному рівні. Це дає можливість нашій державі не лише власними силами відновити втрачений під час війни потенціал, а й зробити його «кращим, ніж було» (Build back better) [5], наростити до рівня успішних європейських країн.

Інституційне значення інноваційної інфраструктури університетів полягає в тому, що вона створює умови для неперервного інноваційного розвитку й підвищення підприємницького потенціалу як університету загалом, так і його академічних працівників та здобувачів вищої освіти, а також для зміцнення взаємодії вищої освіти з бізнесом і ринком праці й утворення інноваційних екосистем різних рівнів.

Таким чином, інноваційна інфраструктура університету стає передумовою перетворення його на:

- *інноваційний хаб* – заклад вищої освіти, який впливає на розвиток інновацій і промислових досліджень на регіональному й загальнодержавному рівнях, координує проведення цих досліджень та упровадження їх результатів у практику, готує кадри, затребувані на ринку праці;
- *підприємницький університет (Entrepreneurial University)* – інноваційну освітньо-наукову установу, що функціонує на засадах академічного підприємництва, характеризується перенесенням академічних і наукових знань до практичних галузей економіки й суспільства загалом, втіленням їх в інноваційному продукті чи послугі, їх комерціалізацією, пошуком зовнішнього недержавного фінансування на засадах діалогу з бізнесом і громадянським суспільством [2];
- *ключовий елемент інноваційної екосистеми*, в якій академічні і наукові знання перетворюються на основі взаємодії усіх суб'єктів інноваційної діяльності на

суспільні та економічні блага, надаються послуги суспільству та бізнесу, здійснюється вища освіта громадян та професійна підготовка фахівців, затребуваних на ринку праці. Інноваційні екосистеми складаються із стейкхолдерів, які є з'єднувальними ланками процесу партнерства в інноваційній сфері. Механізми взаємодії цих суб'єктів зумовлені спільними цілями їх співпраці, що реалізуються засобом встановлення зв'язків між їх мотивами, цінностями, інтересами, діями тощо.

З метою вивчення кращих практик формування інноваційної інфраструктури університетів нами було проаналізовано кейси п'ятьох закладів вищої освіти сучасної Європи. Перші три – лідери Impact Rankings: industry, innovation and infrastructure – 2023, що традиційно проводиться Times Higher Education [3]: Університет Ерлангена – Нюрнберга (Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg (FAU)), Штутгартський університет (Universität Stuttgart) та Мюнхенський технічний університет (Technische Universität München (TUM)), Німеччина. Інші два – університети колишньої Югославії (Загребський університет (Universitas Studiorum Zagrabienensis (UNiZg)) та Університет Рієки (University of Rijeka (UNiRi), Хорватія), які пройшли шлях відновлення й розбудови після сербсько-хорватської війни 1995 року. Їх досвід та інноваційні здобутки мають велику цінність для сучасної України як орієнтири для повоєнної відбудови та інноваційного розвитку закладів вищої освіти з опорою на кращі європейські практики.

Порівняльний аналіз особливостей формування інноваційної інфраструктури в університетах – лідерах Impact Rankings: industry, innovation and infrastructure та досліджуваних хорватських університетах зумовлює висновок, що ці процеси є подібними за стратегічним баченням і плануванням й водночас відмінними за соціально-економічними умовами їх перебігу [1, 132–139]. Так, якщо для німецьких університетів формування інноваційної інфраструктури передбачає її неперервну модернізацію у контексті вдосконалення європейського законодавства й поглиблення співпраці з лідерами виробництва та стейкхолдерами, то для хорватських університетів цей процес має поетапний характер. На першому етапі він реалізувався завдяки міжнародній допомозі на відбудову країни й відновлення інфраструктури вищої освіти, на другому – шляхом переходу ЗВО на самоокупність і перетворення їх на регіональні центри розвитку економіки і виробництва, на сучасному етапі він розвивається на основі розроблення та упровадження інновацій і комерціалізації результатів інноваційної діяльності та підприємництва університетів.

Проаналізований європейський досвід є цінним для України в плані розвитку інноваційної інфраструктури вітчизняних ЗВО з орієнтацією їх на власні сили, надання посильної допомоги державі у вирішенні ключових

економічних і соціальних питань в умовах воєнного стану, а також перетворення університетів на регіональні центри економічного і соціального відновлення країни після завершення війни.

Заслуговує на поширення в українській вищій освіті також європейський досвід виокремлення підприємницького університету (Entrepreneurial University) у самостійний тип ЗВО.

Вивчення й упровадження вітчизняними закладами вищої освіти проаналізованого європейського досвіду формування інноваційної інфраструктури університетів сприятиме встановленню ними ефективної взаємодії з бізнесом і ринком праці та перетворенню на потужні підприємницькі університети, здатні впливати на економічне й соціальне повоєнне відновлення України та сприяти здобуттю нею гідного місця серед інших європейських країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Отич О. Теоретичні основи і європейський досвід формування інноваційної інфраструктури закладів вищої освіти. Теоретичні основи та провідний зарубіжний досвід взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України: препринт (аналітичні матеріали) / Ю. Скиба, О. Жабенко, В. Ковтунець, О. Отич, Л. Червона, Г. Чорнойван, О. Ярошенко; за ред. Ю. Скиби. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. С. 118-143. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/Vzayemodiya-VO-ta-rynku-pratsi_IVO-2023-142p.pdf#page=119
2. Підприємницький університет - новий рік розвитку інновацій та стартап-проектів у закладах вищої освіти. Сайт МОН України. 13.09.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidpriyemnickij-universitet-novij-rik-rozvitku-innovacij-ta-startap-proyektiv-u-zakladah-vishoyi-osviti>.
3. Impact Rankings: industry, innovation and infrastructure. Times Higher Education. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2023/industry-innovation-and-infrastructure?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=news&page=1.
4. Schütz F., Heidingsfelder M.L., Schraudner M. Co-shaping the Future in Quadruple Helix Innovation Systems: Uncovering Public Preferences toward Participatory Research and Innovation. *The Journal of Design, Economics, and Innovation*, 2019. Vol. 5(2). P. 128–146. URL: https://www.researchgate.net/publication/333981308_Co-shaping_the_Future_in_Quadruple_Helix_Innovation_Systems_Uncovering_Public_Preferences_toward_Participatory_Research_and_Innovation.
5. Social Recovery. Policy Briefs on Ukrainian Recovery. Ukrainian Recovery Conference. Lugano, Switzerland. 4-5 July 2022. P. 19-22. URL: https://global-uploads.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62bea1badf4e93871d7c8ec5_eng%20-%20URC%20brief%20final.pdf.
6. Towards a 2030 vision on the future of universities in Europe. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. 2020. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/510530>.

Охременко Сергій Володимирович,
доктор філософії у галузі освіта
заст. голови ГО «Ринок професіоналів»
svokhremenko@gmail.com

СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Анотація. З метою суттєвого підвищення ефективності професійної освіти (ПО) запропоновано стратегію усіх типів інновацій в освіті.

Інновації у маркетингу – впровадження нормативного спонукання роботодавців надавати данні Службі зайнятості про наявні та вакантні робочі місця з описом стандартів та умов праці за встановленою формою, а працівників та здобувачів освіти – дані для свого е-профілю та е-портфоліо.

Інновації у продукті ПО – впровадження конвеційної моделі індикаторів якості продукту освіти – професійної компетентності (ПрК) осіб за метричними онлайн-індикаторами її рівня, що вимірюються методами «онлайн-асесмент центру» та «оцінки робіт».

Інновації у технології ПО – впровадження педагогічних технологій освоєння діяльності шляхом онлайн управління виконанням декомпозованих професійних завдань відповідної професійної діяльності в команді проекту з використання онлайн-технологій управління завданнями та справами.

Інновації в організації системи ПО – впровадження організаційної моделі «професійної бюрократії», за якою встановлення стандартів професійної діяльності та контроль їх дотримання покладається на відповідні професійні саморегульвні об'єднання фахівців, що конкурують на відповідних ринках, а забезпечення їхньої діяльності здійснюється за ієрархічною моделлю «механістичної бюрократії».

Ключові слова: інновації, професійна освіта, професійна компетентність, педагогічні та онлайн-технології.

Abstract. In order to significantly increase the effectiveness of vocational education (VE), a strategy for all types of innovations in education is proposed.

Innovations in marketing - implementation of a regulatory incentive for employers to provide data to the Employment Service about available and vacant jobs with a description of standards and working conditions in a prescribed form, and employees and students - data for their e-profile and e-portfolio.

Innovations in the software product - implementation of the conventional model of indicators of the quality of the product of education - professional competence (PC) of individuals according to metric online indicators of the level measured by the methods of "online assessment of the center" and "evaluation of works".

Innovations in software technology – implementation of pedagogical technologies for mastering activities through online management of the performance of decomposed professional tasks of relevant professional activities in the project team using online task and case management technologies.

Innovations in the organization of the software system - the introduction of the organizational model of "professional bureaucracy", according to which the establishment of standards of professional activity and the control of their compliance

are entrusted to the relevant professional self-regulatory associations of specialists competing on the relevant markets, and the provision of their activities is carried out according to the hierarchical model of "mechanistic bureaucracy".

Keywords: innovation, professional education, professional competence, pedagogical and online technologies.

Вступ. Інтегральним індикатором стану розвитку сучасної науки та освіти в Україні є загальна продуктивність праці, яка у 10–15 разів нижче ніж у країнах ЄС та США. Фінансування системи освіти в Україні складає 7–8 % від її ВВП, як у США та більш ніж у ЄС, що свідчить про її низьку ефективність [1].

Показники якості випускників закладів ПО не відповідають вимогам ринку праці та стейкхолдерів, а саме вимогам:

- роботодавців, з яких 70 % незадоволені підготовкою випускників, а їх робітники мають продуктивність праці у 10 разів меншою ніж у ЄС [2];

- громад, у яких лише 59 % випускників закладів ПО отримують роботу у перший рік за кваліфікацією (за даними МОН за 2021 рік), а у ЄС – 85 %;

- домогосподарств, у яких 50–80 % їх працівників працюють не за фахом та мають оплату праці у 2–5 разів меншою ніж у ЄС [2].

Причинами такого стану ПО, з точки зору багатьох дослідників, є невідповідність: її змісту вимогам сучасного ринку праці; педагогічних технологій – сучасним психолого-педагогічним умовам розвитку ПрК; мотивації здобувачів освіти до формування своєї ПрК, а педагогічних працівників та закладів ПО до успішної кар'єри їх випускників.

Пошуку системи осучаснення змісту ПО та технологій формування ПрК присвячено багато досліджень, в яких пропонуються різноманітні варіанти моделей та методів оцінювання ПрК, але не метричного її вимірювання.

На ринку праці не здійснюються системні дослідження з розроблення та впровадження стандартів професійної діяльності та професійних стандартів для вимірювання рівня ПрК. Не здійснюється системний маркетинг та прогнозування необхідної кількості випускників за відповідним фахом, а саме головне, вимірювальної якості результатів їх професійної освіти та системи ПО.

Тобто система ПО відтворює продукт – відповідний рівень ПрК за фахом випускників системи ПО, відповідність якого вимогам ринку та замовникам не можливо вимірювати та визначати. Тому складно знаходити відповідні педагогічні технології, результат впровадження яких не можливо об'єктивно вимірювати та оцінювати. Суб'єктивізм в оцінюванні результатів ПО уможливорює залежність педагогічних працівників від осіб, що ними керують, а не від результатів їхньої діяльності. Тому вони підлаштовуються під цю систему залучають до неї здобувачів освіти, які відтворюють її на практиці. Система організації ПО не мотивує педагогічних працівників, заклади, систему

управління та науково-методичного забезпечення ПО, тобто систему організації ПО до ефективної діяльності з точки зору інтересів суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в постановку проблем та організацію розроблення стратегії розвитку системи професійної освіти на компетентнісній основі внесли вітчизняні дослідники: Н. Г. Ничкало [3], В. О. Радкевич [4], В. Г. Кремень [5] та ін. Вони організували розроблення загальних засад та принципів розвитку ПО з позиції науковців у галузі освіти, але, з нашої точки зору, без розроблення методів педагогічного вимірювання результатів ПО, без врахування актуального соціально-економічного стану та інституцій ринку праці в Україні.

На основі їх досліджень КМУ прийняв Концепцію реалізації державної політики у сфері ПО – «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року [6]. В цій Концепції визначені базові 3-и завдання, а саме: децентралізація управління та фінансування системи ПО, забезпечення якості ПО, державно-приватне партнерство у сфері ПО та взаємозв'язок з ринком праці з відповідною низкою підзавдань. Але ця Концепція, на нашу думку, не передбачає трансформацію інституцій самого ринку праці та не надає методи вимірювання досягнення її цілей, а саме головне, не передбачає обґрунтовану стратегію інновацій у галузі ПО та інституцій ринку праці в Україні.

Отже проблема розроблення стратегії інновацій для стрімкого розвитку ПО з обґрунтованими цілями й збалансованими завданнями з вимірюваними індикаторами їх виконання залишилася не вирішеною.

Мета статті – висвітлення стратегії прагматичних інновацій в ПО у сучасних соціально-економічних умовах з використанням онлайн-технологій.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу наукових досліджень у галузі ПО, з нашої точки зору, організаційними та педагогічними причинами недостатньої ефективності системи ПО є:

а) невідповідність змісту професійної освіти вимогам ринку праці, тому що не існує організацій та фінансування досліджень індикаторів та стандартів професійної діяльності та відповідних ним професійних стандартів – ПрК;

б) висока централізація системи ПО та командно-адміністративні методи управління, що відвертають виконавців послуг – педагогічних працівників від здобувачів освіти, а процес прийняття управлінських рішень приречений на помилковість тому, що управлінська інформація проходить декілька рівнів, знизу до верху та зворотно, а тому спотворюється та застаріває;

в) відсутні вимірювальні індикатори ефективності системи ПО (як закладів так і педагогічних працівників) тому, що немає конвенціональних моделей ПрК здобувачів освіти, а тому й результатів діяльності закладів ПО, валідних та надійних методів вимірювання індикаторів ПрК та результатів роботи закладів та системи ПО;

г) відсутня мотивація закладів ПО та педагогічних працівників до ефективної організації якісної освіти та до інновацій тому, що не існує система моніторингу індикаторів їх ефективності та відповідного фінансування їх досягнення або ринкових механізмів – конкуренції закладів та педагогічних працівників на ринку освітніх послуг;

д) відсутні інновації (впровадження) ефективних педагогічних технологій та засобів навчання тому, що не існують об'єктивні методи та засоби вимірювання їх ефективності, а саме головне, низька фінансова мотивація педагогічних працівників та закладів освіти до ефективної діяльності, а інновації потребують додаткових витрат та несуть додаткові ризики;

е) відсутня система інвестиційного фінансування ПО, заклади знаходяться на соціальному утриманні тому, що не існує індикаторів об'єктивного вимірювання їхньої економічної ефективності, а ринок праці не має інституцій (правил гри) для ефективного використання людського капіталу.

На основі аналізу наукових досліджень соціально-економічних умов взаємодії системи ПО з ринком праці нами виокремлено основна соціально-економічні причина її недостатньої ефективності – фіаско самого ринку праці [7], як наслідок: монополізації економіки, що стримує конкуренцію а тому й необхідність розвитку людського капіталу; соціальної інерції, за якою держава фінансує систему ПО без врахування вимог ринку праці [8]; асиметричного характеру відносин соціальних партнерів [9], що унеможлиблює їх ефективну взаємодію та розвиток людського капіталу; відсутність реального впливу держави на взаємодію соціальних партнерів.

Отже аналіз соціально-економічних та організаційно-педагогічних причин неефективності системи ПО та огляд наукових досліджень з стратегій та загальних засад її розвитку надали можливість для пропозицій збалансованої системи інновації в маркетингу, продукті, технології та організації системи ПО.

Інновації в маркетингу – в взаємодії з ринком праці для визначення кількості та якості (ступеня ПрК) випускників закладів ПО. Здоровий глузд та освітяни вимагають проведення необхідних маркетингових досліджень [5, с 97], але ні держава ні бізнес не організують фінансування та проведення таких досліджень та досліджень з ефективності фінансування у ПО. Тому економіка країни має значні професійно-кваліфікаційні диспропорції ринку праці [8].

Отже, враховуючи необхідність маркетингу послуг системи ПО та їх значимість для суспільства та його економіки, умови та причини фіаско ринку праці в Україні в до та після воєнний час, пропонуємо інновації в маркетингу послуг ПО в країні, а саме:

1. Впровадити систему надання звітної інформації підприємствами усіх форм власності до Державних центрів зайнятості з відкритим доступом до даних з організації праці, а саме:

1) Опис функцій та стандартів роботи для кожного робочого місця, які необхідні для розроблення відповідних актуальних професійних та освітніх стандартів (цей опис може бути створено за допомогою послуг відповідних освітніх та наукових установ);

2) Правила та умови зайнятості: прийому на всі робочі місця, оцінки, мотивації та оплати праці на них, безперервного професійно навчання, кар'єрного просування та збереження на гідних робочих місцях;

3) Плани підприємств, щодо створення або скорочення відповідних робочих місць на наступні рік та 3–5 років, що створить умови для раціонального планування організації системи ПО, адекватним вимогам ринку.

Це створить умови для розроблення підприємствами нормативів – стандартів праці, вимірювання її продуктивності та ефективності для кожного робочого місця, що суттєво підвищить мотивацію та ефективність усіх працівників, а тому й підприємства. А ці стандарти праці стануть основою для вимірюваних професійних та освітніх стандартів, а методики вимірювання за ними нададуть можливість для справедливого та об'єктивного застосування правил та умов зайнятості на усіх підприємствах.

2. Впровадити створення та просування реєстру працівників та здобувачів професійної освіти з їх верифікованими е-профілями та е-портфоліо робіт та досягнень, за їх згодою, на сайтах відповідних Державних центрів зайнятості, додав їм повноваження контролю всіх функцій, пов'язаних з персоналом на підприємствах усіх форм власності.

Це створить необхідні умови для раціонального вибору роботодавцями працівників, для їхньої конкуренції при працевлаштуванні та в процесі праці, для мотивування до професійної досконалості, до навчання протягом життя, для підвищення продуктивності та ефективності їхньої праці.

3. Створити портал з професійної орієнтації «Державного центру зайнятості», аналогічний порталам у США або у Німеччині на якому:

Надавати актуальну інформацію про регіональні ринки праці, а саме:

а) опис професій з їх функціями, стандартами виконання, умовами зайнятості, вимогами до ПрК та кваліфікації працівників;

б) статистичний аналіз та економічний прогноз за відповідними професіями та регіонами: оплати праці; її попиту та пропозиції;

в) опис та умови отримання та/або підтвердження відповідної повної або часткової кваліфікації за відповідними професіями за регіонами та контакти акредитованих державою осіб, які проводять професійну кваліфікацію;

г) опис, за стандартизованою формою, осіб, які надають послуги з початкової (середньої та вищої) ПО [7];

Інновації в продукті системи ПО. Декларативно продуктом системи ПО є ПрК здобувачів ПО, але фактично система кваліфікації, як офіційного визначення рівня професійної придатності, оцінює експертним методом лише

рівень знань та початкових професійних навичок. Педагогічні вимірювання, як більш об'єктивний метод кваліфікації, здійснюються переважно лише для вимірювання тестами рівня знань. Отже поза увагою залишаються важливі складники ПрК, як здатності до ефективної праці [10]. Дослідження науковців в освіті надали можливість визначення конвенційного поняття ПрК, але методи та засоби вимірювання рівня ПрК для відповідних професій не розроблено. Експертні методи оцінювання рівня ПрК мають низький рівень валідності, надійності, отже й справедливості. Тому ринок праці не довіряє та низько оцінює існуючу систему кваліфікацій в ПО, про що свідчать дослідження Світового банку [2]. Така система створює умови для корупції в системі ПО та не спонукає до отримання відповідної ПрК.

Нами теоретично обґрунтовано валідність та надійність методів вимірювання метричних онлайн індикаторів ПрК в процесі навчання [10].

Доведено можливість отримання відповідних онлайн індикаторів ПрК зі застосуванням інформаційно-комунікативних технологій [10]. Запропоновано метод онлайн вимірювання ПрК – метод «онлайн-асесмент центр» [11].

Для професійної кваліфікації, для оцінювання що має значення для подальшої долі особи (Assessment that matters) пропонуємо нову методологію вимірювання ПрК, де її засобом є система декомпозиції завдань (від складного до простого) з відповідними стандартами їх виконання, а одиницями виміру рівня ПрК – є відсоток від норм терміну їх виконання згідно цих стандартів [12, с.173–176]. Термін якісного виконання завдань – це індикатор продуктивності та ефективності праці, це об'єктивний показник, що легко фіксується в онлайн режимі. Стандарти якості виконання виробничих завдань з вимірюваними індикаторами якості визначаються їх постановником або професійними об'єднаннями чи державою, а відповідна декомпозиція завдань – є продуктом науково-методичного забезпечення професійної освіти [13].

Інновації в педагогічних технологіях. Сучасна професійна освіта в Україні орієнтована на розсіяну (за В.П.Безпалько) передачу інформації – знань, навіть використовуючи новітні веб та онлайн-технології, хоча й декларує компетентнісний підхід, але не має засобів об'єктивного вимірювання ПрК, а отже й раціонального її формування. Тому викладачі та здобувачі освіти орієнтовані не на вимоги сучасного ринку, а на вимоги осіб, які їх оцінюють, що ставить їх по різні сторони барикад та створює умови для зловживань при оцінюванні, та недовіри ринку праці до ПО.

Таким чином, зміна змісту професійного навчання з засвоєння знань на освоєння діяльності з виконання системи декомпозованих завдань, актуальних для сучасного ринку праці, передбачає зміну педагогічної технології на технологію управління процесом освоєння виконання відповідних завдань кожним здобувачем освіти особисто та у команді проекту.

Об'єктивні педагогічні вимірювання рівня ПрК методом «онлайн асесмент-центру» [11] для розвитку та «методом оцінки робіт» [13], що входять до портфоліо кожної особи для її кваліфікації уможливають оцінювання ефективності нових педагогічних технологій формування та розвитку ПрК.

Педагогічні теорії (діяльності та контекстного навчання) та пристосування веб-платформ з бізнесу для освіти уможливають створення адаптивної технології онлайн-управління навчанням, що складається з педагогічних умов застосування підпрограм онлайн-управління «завданнями», «справами», «базою знань» і «реєстрами» здобувачів освіти [12].

Отже ця педагогічна технологія на основі даних уможливає адаптувати зміст освіти до вимог ринку праці, а процес та темп навчання до здібностей та можливостей кожного здобувача освіти в масовій системі ПО [12].

Для ефективного впровадження адаптованої до кожної особи здобувача освіти технології онлайн-управління навчанням в масовій системі ПО необхідно створення на індустріальній основі відповідних навчальних засобів, а саме:

1) інструментів для діагностування рівнів усіх складників ПрК [10]. Це уможливить планування індивідуальної траєкторії та/або програми ПО;

2) веб-сайту з реєстром здобувачів освіти з їх е-профілями і е-портфоліо для їх просування на ринку праці, що створить стратегічну мотивацію до освоєння професійної діяльності [14]. Це уможливить мотивацію здобувачів освіти до розвитку своєї ПрК, а не для отримання диплому, що радикально змінить стосунки між педагогічними працівниками та здобувачами освіти;

3) контенту освоєння діяльності з низки декомпованих професійних завдань структурованого згідно етапів алгоритму освоєння діяльності [15];

4) засобів педагогічних вимірювань сформованості ПрК для процесу кваліфікації у відповідних професіях згідно методу «оцінки робіт» та «портфоліо робіт» [13].

Інновації в організації системи ПО. Організація системи управління ПО з домінуванням парадигми моделі «механістичної бюрократії», для якої характерно стандартизація процесів, а не результатів діяльності, централізація управління, планування та контролю діяльності професіоналів не адекватна сучасним цілям та завданням ПО, про що свідчить досвід розвинутих країн та дослідження науковців з організаційної психології [16] та менеджменту [17].

Для системи ПО характерна модель «професійної бюрократії», за якою встановлення стандартів діяльності та контроль їх дотримання покладається не на менеджерів організації, а на відповідні професійні саморегулювні об'єднання осіб, що конкурують на відповідних ринках послуг, а тому їм довіряють споживачі їх послуг (домогосподарства та підприємства).

Враховуючи високі витрати праці професіоналів та то, що вони безпосередньо взаємодіють з клієнтами – здобувачами освіти, доцільно забезпечити їм максимально сприятливі умови основної діяльності, а всю

рутинну роботу, що піддається формалізації, доручити іншим підрозділам, як закладу освіти так і системи ПО за моделлю «механістичної бюрократії» [17].

Таким чином пропонується впровадження нової організації системи ПО на основі моделі «професійної бюрократії» [17] з використанням можливостей онлайн-технологій та контексту ринку праці України. Для впровадження цієї моделі необхідна постановка та вирішення комплексу завдань, а саме:

1) Створення реєстру педагогічних та науково-педагогічних працівників з їх верифікованими е-профілями та е-портфоліо робіт для раціонального їх вибору відповідними закладами освіти або роботодавцями для укладання з ними строкових контрактів з вимірюваними показниками їхньої діяльності;

2) Законодавчого врегулювання повноважень саморегулювальних організацій педагогічних працівників з наданням їм повноважень з розроблення та затвердження стандартів відповідної професійної діяльності, методів та засобів вимірювання її результатів, відповідних професійних стандартів, методів та технологій атестації (сертифікації) відповідних педагогічних працівників;

3) Законодавчого врегулювання повноважень наглядових рад закладів ПО, в які входять представники відповідних стейкхолдерів, з надання їм повноважень стратегічного управління – затвердження плану діяльності закладу, умов стандартизованих контрактів з його керівництвом та педагогічними працівниками, організації їх відбору та системи оплати праці;

4) Розроблення стандартів професійної діяльності з вимірюваними показниками її результатів для відповідних професій та рівнів кваліфікації, а на їх основі професійних стандартів з вимірюваними індикаторами необхідної ПрК, як основи для розроблення стандартів відповідної ПО, що відповідають вимогам сучасного ринку праці на основі запропонованих інновацій маркетингу;

5) Впровадити систему грантів на розроблення та впровадження:

- відповідних стандартів професійної діяльності та професійних стандартів з методами та засобами вимірювання;

- ефективних педагогічних технологій та засобів їх впровадження та вимірювання результатів за ними з відповідних професій та предметів;

- системи отримання роялті від втілення цих стандартів і технологій;

6) Впровадити систему нормативного фінансування закладів ПО та навчання на робочих місцях, згідно відповідних нормативів на здобувача ПО;

7) Законодавчо врегулювати дуальну систему ПО на основі досвіду та на прикладі законодавства Німеччини [18];

8) Законодавчо врегулювання систему державного замовлення на ПО за кількісними та якісними показниками її результатів, досягнення яких оцінюється відповідними центрами професійної кваліфікації за валідованими методами та засобами вимірювання відповідної ПрК.

Висновки. Підвищення ефективності системи ПО можливо шляхом впровадження комплексу усіх типів інновацій в системі ПО, а саме:

а) в маркетингу шляхом:

- спонукання роботодавців надавати інформацію про наявні та вакантні робочі місця з описом умов та стандартів праці за встановленою формою;
- створення та просування реєстру працівників та здобувачів ПО з їх верифікованими е-профілями та е-портфоліо робіт та досягнень;
- створення порталу з професійної орієнтації «Державного центру зайнятості», аналогічний порталам у США або у Німеччині;

б) в продукті шляхом затвердження соціальними партнерами:

- моделі індикаторів ПрК, як професійного стандарту за відповідними професіями та рівнів кваліфікації на основі стандартів професійної діяльності;
- технологій та засобів вимірювання ефективності та продуктивності відповідної професійної діяльності та ступеня відповідності професійним стандартам працівників та здобувачів ПО за вимірюваними індикаторами;

в) в технології шляхом впровадження зміни парадигми ПО – зміна змісту та цілей ПО з освоєння знань на освоєння діяльності з виконання системи декомпованих завдань, актуальних для сучасного ринку праці, що передбачає зміну педагогічної технології на технологію онлайн-управління процесом освоєння виконання відповідних завдань кожної особи здобувача освіти особисто та у команді проєкту з використанням:

- веб сайту з просуванням її профілю та портфоліо робіт для мотивації ПО;
- підпрограм «завдання» та «справи» для організації освоєння діяльності шляхом виконання індивідуальних та командних декомпованих завдань;
- підпрограми «база знань» з контентом необхідним для освоєння виконання відповідних завдань, структурованого за етапами його освоєння;
- онлайн контролю – методу «онлайн метричного вимірювання індикаторів ПрК» для раціонального онлайн-управління розвитком особистості та методу «оцінки робіт» для відповідної кваліфікації здобувача освіти, що входять у його портфоліо та є основним наочним індикатором ПрК особи на ринку праці.

г) в організації системи ПО шляхом застосування в управлінні та організації ПО моделі «професійної бюрократії», за якою встановлення стандартів діяльності та контроль їх дотримання покладається на відповідні професійні саморегулювні об'єднання осіб, що конкурують на відповідних ринках послуг, а тому їм довіряють відповідні споживачі та ринки праці.

В подальшому необхідне дослідження з контексту та відповідної тактики впровадження запропонованих інновацій трансформацій ринку праці та системи ПО, з розроблення необхідних нормативних документів на основі стратегії інституційних реформ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. World Bank Group. (2022). Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності (Резюме 3).

2. Хімена Д.К., О. Купець, Н. Мюллер, А. Олефір. Навички для сучасної України (2017). Міжнародний банк реконструкції та розвитку та Світовий банк 1818 H Street NW, Washington DC 20433, 2017. 146 с.
3. Ничкало Н. Г. (2014). Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 125 с.
4. Радкевич В. О. (2011). Принципи модернізації професійно-технічної освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя 3 (3), С. 331-337.
5. В. Г. Кремень В.Г. (2016). Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка. 448 с.
6. Кабінет Міністрів України (2019). Наказ «Про затвердження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
7. Охременко С.В. (2023). Створення інформаційної інфраструктури ринку праці – необхідна умова ефективності системи професійно-технічної освіти в Україні. Економічний вісник Донбасу № 3 (73) С. 111-121.
8. Антонюк, В., Підоричева, І., Ляшенко, В. (2024). Професійнокваліфікаційні диспропорції ринку праці як перешкода для структурної трансформації підприємницького сектору України в сучасних і повоєнних умовах. Економіка України. 67. 2(747). 3-31.
9. Ситник О.Ю. (2016). Стан соціально-трудових відносин як чинник стратегічного розвитку персоналу підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”. 2016. Вип. 17 (3). С. 95–98.
10. Охременко С.В., Костюченко, М.П., Каленський А.А. Онлайн-індикатори професійної компетентності будівельників. Інформаційні технології та засоби навчання. 2022. Том 91, №5 С. 52-69.
11. Охременко С.В. Онлайн ассесмент-центр для онлайн вимірювання професійної компетентності в процесі професійного навчання. Colloguium-journal. Pedagogical sciences. 2021. №12 (99). С. 66-69.
12. Охременко С.В. (2022). «Формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельної галузі з використання онлайн-технологій». Дисертація доктора філософії з професійної освіти 015. ПТТО НАПНУ К.
13. Охременко С.В. Методологія метричного вимірювання професійної компетентності. Оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти: теорія, методика, практика. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (м. Київ, 14 листопада 2022 р.). Інститут професійної освіти НАПН України. С 58-61.
14. Охременко, С.В. (2019). Сайт та колл-центр для системи виробничого навчання. Актуальні проблеми професійного розвитку майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Матеріали Всеукраїнської web-конференції. (м. Київ, 20 травня 2019). Київ: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. С 93-96.
15. Охременко С.В., Лапінський В.В. Онлайн база контенту освоєння діяльності. Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з інтернет підтримкою. (м. Київ, 29–30 травня 2020р.). Київ: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. 2020. С. 190 – 194.

16. Мучински П. (2004). «Психология. Профессия. Карьера». СПб: Питер, 539 с.

17. Минцберг Г. (2004). Структура в кулаке: создание эффективной организации. Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 2004. 512 с.: ил. (Серия «Деловой бестселлер»).

18. Дуальная система обучения русско-немецкий словарь-справочник. *Duales Ausbildungssystem Russisch-Deutsches Fachwörterbuch und Nachschlagewerk.* (2014). Режим доступа: <https://www.bibb.de/veroeffentlichungen/de/publication/download/8273>

Плачинда Т. С.,

доктор педагогічних наук, професор,

заступник директора з навчально-методичної роботи,

КПНЗ «Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості

praydtan@ukr.net

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Акт уалізуєт ься пит ання збереж ення т а відновлення закладів позашкільної освіт и під час воєнного ст ану т а повоєнного відновлення. Говорит ься про основні завдання т а функції освіт нього процесу у закладах позашкільної освіт и. Наголошуєт ься на сучасних т руднощах т а наводят ься приклади вт рат у позашкільній освіт и як мат еріально-т ехнічних, т ак і людських ресурсів. Акцент уєт ься, що не зваж аючи на сучасні виклики, позашкільня продовж ує свою акт ивну діяльніст ь т а, на прикладі Кіровоградського обласного цент ру дит ячої т а юнацької т ворчост і, характ еризуєт напями діяльніст і закладів позашкільної освіт и.

Ключові слова: виклики сьогодення, заклад позаашкільної освіти, вихованці, функції закладу позаашкільної освіти, педагогічні працівники, підвищені кваліфікації педагогіє

The issue of preservation and restoration of out-of-school education institutions during martial law and post-war reconstruction is updated. It is about the main tasks and functions of the educational process in out-of-school education institutions. Modern difficulties are emphasized and examples of losses of both material and technical and human resources in extracurricular education are given. It is emphasized that, regardless of modern challenges, after-school education continues its active activity and, on the example of the Kirovohrad Regional Center for Children's and Youth Creativity, characterizes the directions of activities of out-of-school education institutions.

Keywords: today's challenges, out-of-school education institution, students, functions of out-of-school education institution, teaching staff, advanced qualifications of teachers

В умовах воєнного стану в Україні значущість позашкільної освіти стає вагомішою, враховуючи значний її потенціал як невід'ємного складника системи освіти (про що зазначено у Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту») у вирішенні найбільш важливих питань освіти дітей та молоді, а саме: створення освітнього середовища на засадах українських національних цінностей, формування компетентностей, важливих в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення країни, зокрема надання психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу тощо.

Пріоритетним завданням закладу позашкільної освіти (далі – ЗПО) є створення оптимальних умов для інтелектуального, духовного, фізичного розвитку дітей і молоді; задоволення інтересів та обдарованості вихованців; формування національної самосвідомості та самовизначення, потреби у безперервному духовному самовдосконаленні тощо. У цьому контексті основними функціями закладу позашкільної освіти є: освітня (розвиток особистості, задоволення її освітніх потреб та інтересів, забезпечення обізнаності, освіченості, вихованості), виховна (формування моральних, ціннісних та естетичних уявлень, системи поглядів на світ, здатності дотримуватися норм поведінки в суспільстві, виконувати прийняті в ньому закони), соціокультурна (розвиток спільноти людей як громади, забезпечення громадянського суспільства), економічна (формування та використання дієвих здібностей особистості як людського капіталу держави та суспільства) та, враховуючи виклики сьогодення, волонтерська (розвиток соціальних, громадянських та емоційних навичок задля добровільної безкорисливої суспільно корисної діяльності).

Як справедливо зазначено «...під час карантинних обмежень та повномасштабного вторгнення рф більшість закладів позашкільної освіти не лише продовжили надавати освітні послуги, але і стали гуманітарними хабами та центрами соціальної реабілітації дітей, учнівської молоді та їхніх сімей. У цих закладах організовано системну роботу гуртків різних напрямів, які важливі для посилення обороноздатності нашої держави в довгостроковій стратегічній перспективі» [4]. Саме під час освітнього процесу у ЗПО вихованці, учні, слухачі отримують психологічну допомогу, підтримку педагогів та набувають необхідних компетентностей задля успішної й ефективної життєдіяльності.

Проте, варто акцентувати увагу й на труднощах які, на превеликий жаль, відчуває нині позашкілля. У першу чергу варто звернути увагу громади на суттєве зменшення ЗПО через загарбницьку агресію рф і реформування освітньої галузі. На Всеукраїнському форумі «Позашкільна освіта 2023: виклики та рішення», наголошувалося, що «...протягом останніх двох років кількість закладів позашкільної освіти скоротилась на 415 закладів, відповідно

зменшилось і охоплення дітей позашкільною освітою, тобто кількість дітей, що відвідує такі заклади, зменшилась на понад 340 тисяч осіб» [7]. Наразі уточненні дані відсутні, але ми розуміємо, що за останній рік ситуація не покращилася, враховуючи цілеспрямоване знищення населених пунктів країною агресором і скорочення ЗПО через їх ліквідацію чи реорганізацію у процесі децентралізації та відсутністю фінансування для їх створення й утримання. Також потерпають ЗПО від неможливості покращення матеріально-технічної бази в умовах воєнного стану.

Широкомасштабне вторгнення РФ вплинуло й на формат роботи закладів позашкільної освіти та спричинило певну кадрову кризу, що пов'язане з мобілізацією чоловіків, переїздом дітей та педагогів у більш безпечні міста тощо. Вагомим чинником кадрової кризи є й соціальний статус педагогічних працівників ЗПО і розмір їхньої заробітної плати. Також позашкільна освіта потребує наповнення та «омолодження» кадрів. Як зазначалося на засіданні всеукраїнського круглого столу з позашкільної освіти «на початку 2023 року в закладах позашкільної освіти працювали понад 18 тисяч працівників, понад 2,5 тисячі з них – у віці до 30 років, понад 5 тисяч – у віці за 55 років. На той час незаповнених вакансій у сфері було понад тисячу» [4]. Актуалізації набуває питання необхідності професійної підготовки у закладах вищої освіти майбутніх педагогічних працівників ЗПО.

У цьому контексті вагомою є співпраця закладів вищої та позашкільної освіти. Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості став однією з баз проведення Всеукраїнського експерименту за темою «Дуальне навчання в професійній підготовці педагогічних працівників позашкільної освіти» на період від жовтня 2022 року до травня 2027 року й активно співпрацює з закладами вищої освіти щодо ефективної підготовки майбутніх педагогів позашкільної освіти [8, с. 266]. Також наш заклад бере активну участь у підвищенні кваліфікації педагогів ЗПО, а саме:

- долучаючись до співпраці з Кіровоградським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського [5];
- започатковано Регіональний науково-методичний семінар-практикум «Інноваційні підходи до організації освітнього процесу у закладі позашкільної освіти в умовах повоєнного відновлення країни» [3];
- організовано Всеукраїнську науково-практичну інтернет-конференцію «Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій» яка вперше відбулася 19 березня 2024 року [2].

Що стосується освітніх втрат, то ця дефініція наразі пов'язана з «відтоком» вихованців через безпекову ситуацію в країні: це і переїзд за кордон, і не бажання відвідування закладу освіти через відсутність укриття, і асоціалізація дітей через

пролонговану освітню роботу в онлайн формі тощо. Проте, за даними опитування Сусахіної Л. В. [9] щодо запиту підлітків на послуги позашкільної освіти, переважній більшості опитаних (62 %) подобається навчання у ЗПО та зазначається, що таке навчання пов'язане з їхніми хобі та надає можливість для самореалізації й розвитку власних можливостей.

Не можна оминати питання волонтерської діяльності педагогів і вихованців закладів позашкільної освіти. З перших днів повномасштабного вторгнення наші установи стали волонтерськими хабами та продовжують свою активну діяльність у цьому напрямі. Вихованці виготовляють обереги для наших захисників, батьки під час очікування дітей з гуртків плетуть маскувальні сітки, педагоги організують благодійні концерти на підтримку Збройних сил України тощо [1].

Не зважаючи на всі виклики та небезпеки, Кіровоградський центр дитячої та юнацької творчості активно співпрацює з такими організаціями як Unicef, German Cooperation Deutsche Zusammenarbeit, Plan International, благодійним фондом «Слов'янське серце» та ін. Ця співпраця дозволила відкрити у нашому центрі «Простір, дружній до дітей, молоді та сімей» в рамках проєкту «Building Back Better II – Будуємо, відбудовуємо, покращуємо II: Створення сприятливого середовища для дітей та підлітків в Україні». Даний простір створено з метою надання безпечного та дружнього до дітей середовища, де хлопці та дівчата безкоштовно зможуть гратися, вчитися та самовиражатися, отримувати психоемоційну підтримку та навички конструктивного спілкування з однолітками [6].

Враховуючи важливість діяльності позашкільних закладів освіти, під час Всеукраїнської науково - практичної інтернет-конференції «Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій» учасниками були окреслені напрями вирішення нагальних проблем позашкілля, заради підтримки та вдосконалення позашкільної освіти, зокрема [2]:

для Органів державної влади, місцевого самоврядування

- реалізація державної політики у сфері позашкільної освіти;
- збереження / відновлення мережі державних і комунальних закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні, недопущення їх реорганізації, перепрофілювання, перепідпорядкування, злиття, ліквідації; передачі приміщень, обладнання, техніки в оренду, відчуження (продажу) землі, майна;
- підтримка позашкільної освіти, яка має значний потенціал формування компетентностей вихованців, учнів, слухачів;
- сприяння діяльності та розвитку закладів позашкільної освіти у

територіальних громадах з метою забезпечення реалізації права кожної дитини на здобуття позашкільної освіти;

- забезпечення реалізації ключових положень Закону України «Про позашкільну освіту», Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року; облаштуванню укриттів у закладах позашкільної освіти із дотриманням вимог та рекомендацій щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти;
- забезпечення реалізації ключових положень Конституції України, Закону України «Про позашкільну освіту», Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України щодо національно-патріотичного спрямування у закладах позашкільної освіти;
- прийняття Концепції позашкільної освіти в умовах воєнного стану;
- координація зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громад і сім'ї на розвиток позашкільної освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення;
- сприяння кадрового забезпечення позашкільної освіти шляхом професійної підготовки педагогічних працівників позашкільної освіти у закладах вищої освіти;
- забезпечення реалізації професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників позашкільної освіти за дуальною формою здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання здобувачів освіти у закладі вищої освіти та навчання безпосередньо на робочому місці у закладі позашкільної освіти.

Зкладам позашкільної освіти:

- створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану;
- створення психологічно комфортного середовища для навчання в очному, дистанційному, змішаному форматі (з урахуванням безпекової ситуації), надання психосоціальної підтримки;
- створення умов для утвердження української національної ідентичності, реалізація національно-патріотичних проєктів, практик, заходів тощо;
- вдосконалення змісту, методик і технологій позашкільної освіти, спрямованих на формування компетентностей вихованців;
- підготовка та вдосконалення навчальних програм з позашкільної освіти;
- сприяння реалізації потенціалу позашкільної освіти задля формування творчої, соціально адаптованої, конкурентоздатної особистості;

- надолуження освітніх втрат у позашкільній освіті;
- розвиток безбар'єрного й інклюзивного освітнього середовища, створення умов для здобуття позашкільної освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів;
- реалізація волонтерських, соціальних і творчих проєктів, зокрема спрямованих на підтримку Сил оборони України, із залученням широкого кола дітей та молоді, зокрема тимчасово переміщених в інші регіони України та за кордон;
- удосконалення соціального партнерства у позашкільній освіті.

Таким чином, актуалізації набуває збереження та відновлення структури закладів позашкільної освіти, їх матеріально-технічної бази, кадрового ресурсу та контингенту вихованців, учнів і слухачів. Лише консолідація всіх рівнів органів державної влади, педагогічних колективів і батьківської спільноти дозволить удосконалити освітній процес ЗПО задля навчання та виховання дітей та молоді, формування висококомпетентної особистості й активного патріотично налаштованого громадянина України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волонтерська складова діяльності Кіровоградського обласного ЦДЮТ. URL: <https://ocdut.kr.ua/2023/12/06/9951/> (дата звернення 20.03.2024 р.).
2. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій». URL: <https://ocdut.kr.ua/nmd/conf/> (дата звернення 20.03.2024 р.).
3. Започатковано Регіональний науково-методичний семінар-практикум «Інноваційні підходи до організації освітнього процесу у закладі позашкільної освіти в умовах повоєнного відновлення країни». URL: <http://surl.li/rthcv> (дата звернення 20.03.2024 р.).
4. Міністерство освіти та науки України. Відбулося засідання всеукраїнського круглого столу з позашкільної освіти. URL: <http://surl.li/rtgyr> (дата звернення 20.03.2024 р.).
5. На базі Кіровоградського обласного ЦДЮТ відбулися практичні заняття для керівників хореографічних гуртків, колективів та вчителів хореографії Кіровоградщини. URL: <http://surl.li/rthbc> (дата звернення 20.03.2024 р.).
6. На базі Кіровоградського обласного ЦДЮТ відбулося урочисте відкриття «Простору, дружнього до дітей, молоді та сімей». URL: <http://surl.li/rtgtq> (дата звернення 20.03.2024 р.).
7. Освіта.UA. Кількість закладів позашкілля поступово скорочується. URL: <https://osvita.ua/school/90089/> (дата звернення 20.03.2024 р.).

8. Плачинда Т. С. Професійна підготовка педагогічного працівника закладу позашкільної освіти за дуальною системою навчання: стан та перспективи. Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Кропивницький, 19 березня 2024 р.) / За заг. ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький: ПП «Поліум», 2024. С. 266-269 URL: <http://surl.li/rtgzb>
9. Сусахіна Л. В. Організація освітнього процесу закладу позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій. Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Кропивницький, 19 березня 2024 р.) / За заг. ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький: ПП «Поліум», 2024. С. 114-118 URL: <http://surl.li/rtgzb>

Попова В. В.,
доктор економічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту професійної освіти НАПН України,
pvv33sam@gmail.com

Попов В. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент,
Національна академія статистики, обліку і аудиту
pvv33sam@gmail.com

УКРАЇНСЬКА НАУКА І ОСВІТА ТА ПЕРЕДУМОВИ ТЕПЕРІШНЬОЇ ВІЙНИ

Анотація. Наука і освіта формують світогляд сучасного суспільства. Саме через негативний вплив на них започатковується денаціоналізація і імперське підкорення свідомості. Наскільки ця обставина передувала військовому вторгненню в Україну, є актуальним питанням дослідження. В цій статті проаналізовано, наскільки адекватно в сучасних науково-освітні колах України розглядається питання колоніального впливу. Для досягнення цієї мети використовується методологія порівняльного аналізу. На основі опрацювання статистичних даних виявлено ознаки колоніальної залежності. Робиться висновок про наслідки неприйняття науково-освітніми колами України цих ознак. Запропоновано спрямувати подальші дослідження на відповідне переосмислення парадигми наукового пошуку.

Ключові слова: війна, колонізація, наука, освіта, Україна.

Abstract. Science and education are builders of society's worldview. Denationalization and imperial subjugation are carried out through them. To what extent this circumstance preceded the military invasion in Ukraine is a research urgent question. This article analyzes how adequately the colonial influence issues are considered in modern Ukraine's scientific and educational circles. To achieve this goal, it used the comparative analysis methodology. Based on the processing of

statistical data, signs of colonial dependence were revealed. A conclusion is made about the consequences of non-acceptance of these features by Ukraine's scientific and educational circles. It is proposed to direct the sequence of further research according to the national resistance paradigm.

Keywords: colonization, education, science, Ukraine, war.

Відправною постановкою проблеми є актуальне питання щодо визначення ролі української науки і освіти в утворенні передумов теперішньої війни. Українська наука впродовж 30 років формальної незалежності веде дискусії про статус України у складі колишньої Російської імперії, Радянського Союзу. Навіть у сучасних відносинах з РФ усе ще намагаються знайти «хороших росіян». Такою невпевненістю значною мірою визначався і стан освіти. Молоде покоління має хитке уявлення щодо принципів окремішності української нації та необхідності здобуття фактичної, а не формальної незалежності.

Українське суспільство після варварського нападу дало вагомі підстави для цілком однозначної відповіді у зазначених дискусіях. Ця відповідь не залишилась непоміченою навіть закордонними науковцями. Відповідно до матеріалів «Мюнхенського форуму безпеки 2024» понад 80 % українців беззаперечно впевнені у перемозі України та звільненні всіх її територій (понад 90 %) [3]. Така реакція українців нівелює підґрунтя зазначеної дискусії і є вагомим аргументом для переведення парадигми наукового пошуку в цілком однозначну площину парадигми колоніальної залежності.

Апологети архаїчних імперіалістичних амбіцій назвали розпочаті у 2022 р. масові воєнні дії на території України «спецоперація». Тобто, вони розглядають Україну не як незалежну державу, а як їхню довічну колонію. На цей раз, як і у попередні періоди колонізації, перешкодою виконанню їхніх планів є українська ідентичність. Переважна більшість можновладців-росіян погоджуються з кремлівськими намірами «денаціоналізації» України. Така відвертість є додатковим аргументом на користь наукового дослідження ознак колонізації України в історичній порівняльній ретроспективі.

Літературні джерела проаналізовані стосовно висвітлення історичних коренів царської, радянської і пострадянської колонізації України.

Існує твердження про те, що Україна була поневолена (колонізована) московщиною у середині 17 ст. з підписанням Переяславської угоди: «Коли складався договір 1654 р. Україна була фактично і юридично цілком самостійна держава... Отже, складаючи договір з Москвою як незалежна держава, Україна ставила свої умови, що їх друга сторона в договорі – Москва – прийняла» [22, с. 119]. Невдовзі підписант цієї угоди Б. Хмельницький зрозумів, що: «... був ошуканий Москвою ще за життя – люто і підло» [6, с. 283], а Україна саме з того часу почала перетворюватись на колонію московщини. Твердження про те, що «Царська Росія мала справжні колонії, як Закавказзя та Туркестан, але Україну

годі зарахувати до них» [12, с. 149] спростовується відомими істориками-економістами.

М. Яворський акцентував увагу на необхідності національно-визвольних змагань українців у кінці XIX – на початку XX ст. від російського колонізатора [21]. О. Оглоблін обґрунтував, що Україна перебувала протягом декількох століть під економічними та політичними впливами Річчі Посполитої, московського царства, а згодом російської імперії [13]. М. Слабченко переконливо показав поступове перетворення України у колонію московщини [18]. М. Яснопольський склав «фінансово-фізіологічну» картину російської імперії кінця XIX ст. та статистично довів колоніальний визиск й національне пригнічення, запроваджене російським урядом в Україні [23].

Стосовно наступного періоду М. Шаповал доводить, що Україна під більшовицькою владою стала московською колонією, якою керують етнічні меншини [20, с. 5]. Ф. Пігідо у роботі «Україна під большевицькою окупацією» однозначно стверджував, що: «Взагалі господарська політика Кремля в Україні носить неприховано колоніальний характер» [14, с. 80]. Професор Йоркського університету (м. Торонто, Канада) українець за походженням Орест Субтельний наводить таку цитату Г. Пятакова, який у листопаді 1918 р. очолив «незалежний» Тимчасовий робітничо-селянський уряд України: «Піддержувати українців нам не приходить, бо для пролетаріату цей рух некорисний. Росія без української цукрової промисловості не може існувати, те саме можна сказати й щодо вугілля (Донбас), хліба і т. д.» [19, с. 305].

Дослідник української економіки тих часів К. Кононенко оперує широким масивом статистичної інформації. Він дає таке тлумачення способів колонізації України: «Більш, ніж трирічний період боротьби українського народу за національне і соціальне визволення, у формі збройного спротиву всім окупантам, був припинений голодом, залишаючи перемогу в руках останнього окупанта – большевицької Росії» [9, с. 111].

Особливо гостра дискусія відмічається стосовно пострадянського періоду після 1991 р. Але досить впевнені крапки над «і» ставить необхідність Закону «Про основи національного спротиву» 2021 р. [17]. Тут йдеться про комплекс заходів, спрямованих на забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави в умовах збройної агресії. Наголошується на необхідності реалізації відповідної державної політики у сфері освіти і науки у закладах загальної середньої освіти.

Законодавче запровадження зазначених заходів означає наявність загроз колонізації, що залишається непоміченим деякими провідними українськими науковцями. Досить абсурдним виглядає твердження (2020 р.) про те, що Україна перестала відповідати визначенню колонії, хоча «... її політична і економічна залежність від Росії не зникла» [11, с. 583].

Наслідки такого ставлення науковців демонструє Наказ Міністерства освіти

і науки України у 2022 р., в якому констатується: «На жаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміна «національний», а «патріотичне виховання» сприймали винятково в етнонародному або неорадянському вимірі» [10].

Більш як через 30 років здобуття формальної незалежності та майже через 1,5 року після початку теперішньої війни Верховна Рада України ухвалила закон, який стосується деколонізації лише топонімії [16]. Аналіз вітчизняних літературних джерел показав, що місце науки і освіти в деколонізації всієї української системи господарювання поки залишається вакантним.

Метою даної статті є виявити ознаки колоніальної спадщини в економіці сучасної України, подолання якої варте уваги українських науковців і освітян.

Для досягнення цієї мети використовується методологія порівняльного аналізу. Йдеться про порівняння показників соціально-економічного розвитку України з іншою державою. Якщо країни перебувають у однаковому статусі незалежності, то і зміни показників їхнього соціально-економічного розвитку повинні бути якщо не тотожними, то хоча б мати високу кореляційну відповідність. На доцільності таких порівнянь наголошується у вже згаданій концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти України. У ній зазначено, що дискусійність питань знімається, коли ми розглянемо «порівняльно-історичні відомості про переривання державності в інших європейських країнах, які сьогодні представлені потужними європейськими націями» [10].

Думку щодо важливості порівняльних досліджень при визначенні причин переривання державності інших країн (колонізації) активно просувають і закордонні науковці. Відомий дослідник ірландського колоніалізму професор J. Ruane зазначає, що: «Колоніальні інтерпретації повинні ґрунтуватися на порівняльному дослідженні. Необхідність цілісного, контекстуального та порівняльного аналізу особливо важлива у ірландському випадку» [4, с. 308].

Дослідник питань російського колоніалізму в Україні С. Величенко стверджує, що чи була країна колонією і залишається нею визначається не за її географічним розташуванням на карті та положенням відносно метрополії, а за її фактичним політичним статусом «Саме тому Україну можна і треба порівнювати не лише з Європою, але й із колоніями, і тому слід визначити, якого типу колонією була Україна» [7, с. 328].

Аргументація на користь порівняльного аналізу України з Ірландією була відправною для міжнародної наукової конференції у листопаді 2019 р. [8]. Питання проведення такого порівняння не втратило актуальності й сьогодні. Наведені в даній статті результати дослідження виконано за методологією, яку було використано авторами у колективній монографії, виданій за результатами цієї конференції.

Україна має багато історичних паралелей з Ірландією. Але стосовно географічного розташування та ресурсного багатства Україна має суттєві переваги. Вона за площею у 8,6 разів більша зі стратегічним розташуванням у центрі Європи на перетині торговельних шляхів з Південного Сходу та Кавказу з чи не найкращим у світі ресурсним забезпеченням. При цьому, на початку 90-х рр. минулого століття після проголошення Акту незалежності Україна мала третій у світі за потужністю ядерний потенціал, космічну та авіаційну промисловість, розвинуте суднобудування, тощо. Чого не можна сказати про Ірландію, яка знаходиться на крайньому заході європейського континенту, та вкрай обмежені, у порівнянні з Україною, природні ресурси.

Тобто, можна висунути гіпотезу, що за однакового статусу незалежності від колоніальних впливів Україну не можна порівнювати з Ірландією. Адже набагато кращі вихідні передумови України мали-б забезпечити її абсолютне лідерство в економічному розвитку.

Для перевірки цієї гіпотези порівняємо зміни соціально-економічних показників цих країн: багатство та кількість населення нації.

Багатство нації є результатом її економічного розвитку та пов'язане з політичним статусом. Ця думка червоною ниткою проходить крізь усю «Національну систему політичної економії» Ф. Ліста. На підставі дослідження економічного розвитку Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії, тощо, він доводить, що: «Історія не знає ані однієї багатой, ані однієї торгової і промислової нації, яка у той же час не була б і нацією вільною» [2, с. 180].

В умовах сьогодення багатство нації вимірюється показником ВВП. Відповідно, порівняємо зміни підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП України та Ірландії (рис.).

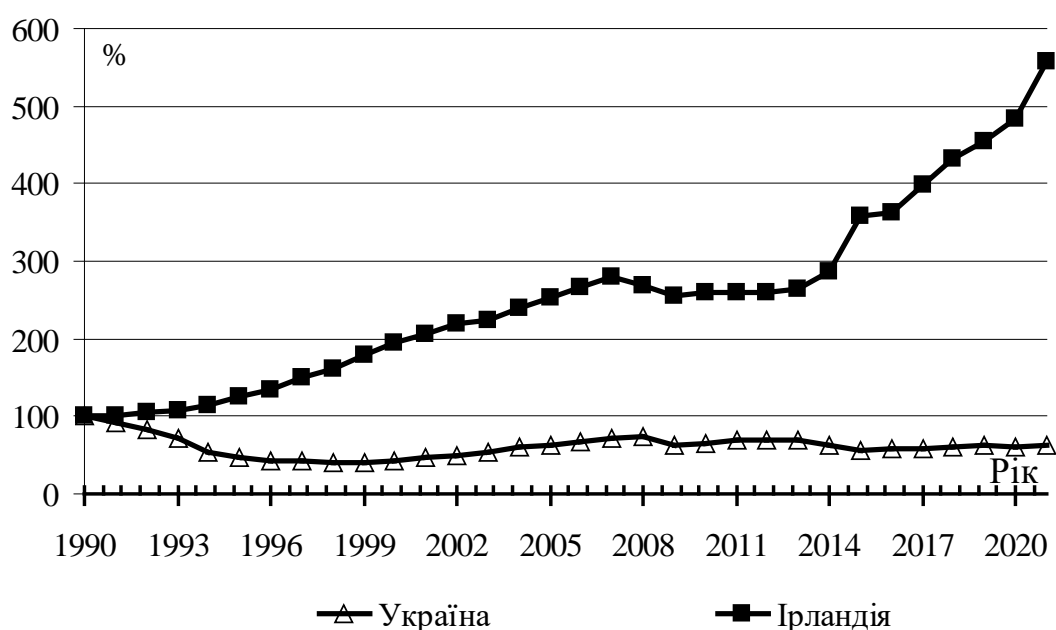

Рис. Підсумковий індекс фізичного обсягу ВВП, 1990–2021 рр. (1990 р. = 100).

Побудовано за даними: Всесвітній банк

Узагальнений тренд підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП України та Ірландії має яскраво виражені ознаки розходження – висхідний у Ірландії і спадний в Україні. ВВП у порівнянних цінах у період 1990–2021 рр. в Ірландії збільшився у 5,6 рази, а в Україні – зменшився до 62,5 % від рівня 1990 р.

Спадний характер підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП є свідченням того, що Україна після 1990 р. перебуває у затяжній кризі, безпрецедентна тривалість якої є аномальною. Відповідно до теорії циклів тренд змін цього показника вказує на стискання національної економіки України, а не її відновлення, що підтверджується динамікою макроекономічних показників [15, с. 50–66]. Тобто, протилежні зміни даного показника в Україні та Ірландії вказують на те, що ці країни у період 1990-2018 рр. рухались за розбіжними траєкторіями економічного розвитку.

На початку 90-х рр.. минулого століття населення в Україні було більшим, аніж у Ірландії майже у 15 разів (51,892 млн. чол. і 3,514 млн. чол. відповідно) (табл.).

Таблиця

Чисельність населення

Рік	млн. чол.		разів	зміна, 1990=100	
	Україна	Ірландія	Відхилення	Україна	Ірландія
1990	51,892	3,514	14,77	1,0000	1,0000
2000	49,1758	3,8052	12,92	0,9477	1,0829
2010	45,8707	4,5602	10,06	0,8840	1,2977
2021	40,9977	5,0600	8,10	0,7901	1,4400

Розраховано за даними: Всесвітній банк

На кінець 2021 р. цей кількісний розрив суттєво зменшився і становить 8,1 рази. Зменшення розриву у чисельності населення зумовлено протилежними природними та міграційними тенденціями. В Україні темпи вимирання населення істотно перевищують темпи його відтворення. Спостерігається еміграція працездатного населення за кордон внаслідок безробіття. В Ірландії, навпаки, після 1990 р. заохочувалось залучення високо кваліфікованих мігрантів. Чисельність населення тут зростала особливо потужними темпами у період між 2000 р. та 2010 р. – на 19,8%. Збільшення загальної чисельності населення відбувалось унаслідок збільшення попиту на робочу силу, кількість якої досягла більше двох мільйонів уперше в історії Ірландії. Це стало

результатом трансформації ірландського ринку праці у роки так званого «тигрового ока» (eye of the Tiger) (1997-2007 рр.). Потреби працедавців у додатковій робочій силі спочатку задовольнялися виключно за рахунок ірландських працівників, але незабаром цього стало недостатньо і були залучені мігранти. Таким чином ринок праці інтернаціоналізувався, а чиста міграція стала позитивною уперше з 1995 р. [5].

Протилежні тенденції у загальній чисельності населення та його зайнятості вплинули на кінцеві результати: якщо Україна втратила майже 21,0% свого людського потенціалу, то в Ірландії він зріс на 44,0%.

Отже, зміни досліджуваних показників у 1990-2021 рр. в Україні та Ірландії мають протилежні тенденції та асинхронні зміни: Ірландія стабільно нарощувала своє багатство та кількість населення, а в Україні у той же час зменшувалося багатство та вона втрачала своє населення. У результаті таких тенденцій Ірландія увійшла до групи найбільш розвинених країн світу та міцно утримує там свої позиції. Чого не можна сказати про Україну, у якій тенденції соціально-економічних показників не є характерними для незалежної від колоніальних впливів. Складно усвідомити, але Україна, маючи статус незалежності та атрибути суверенної держави (гімн, герб, прапор, валюту, тощо), за ознаками та показниками соціально-економічної сфери виглядає колонізованою.

Тобто, цілком правомірна гіпотеза про абсолютне лідерство України в економічному розвитку гарантоване кращими вихідними передумовами виявилась хибною. Причиною цього може бути різниця у реальному статусі незалежності від колоніальних впливів.

Таке послаблення України не залишилось непоміченим і сприяло прагненню імперських амбіцій сьогоднішнього загарбника. Воно свідчить також про те що українські наука і освіта впродовж 30 років виявились нездатними позбавитись від наслідків довготривалого перебування в тенетах колоніальної залежності. Таке позбавлення набагато складнішим процесом, ніж наведена констатація негативних змін в економіці. Воно вимагає радикального перегляду парадигми наукового пошуку, тобто: «... визнаних наукових досягнень, що упродовж певного часу дають модель постановки проблем і їхніх розв'язок науковому співтовариству» [1, с. 9].

За результатами дослідження можна запропонувати наступні висновки.

Дослідження передумов теперішньої війни передбачає вивчення історичних фактів, пошук яких стикається з низкою перешкод, пов'язаних з глибоким історичним корінням колоніальної залежності України. Саме такою залежністю можна пояснити приховування і спотворення реалій московськими «науковцями». Достовірні статистичні дані стосовно України часів царської і

радянської імперії можна знайти лише в закордонних джерелах. Їхню доступність забезпечують нащадки тих українських науковців, які змогли і уникнути переслідування в еміграції. Розуміння того, що висвітлення реального стану речей може загрожувати життю, було потужним рушієм тієї «наукової» думки, яка століттями культивувалась в Україні. Теперішні продовжувачі царсько-радянських імперських традицій демонструють ту саму політику. Загарбницьку – зовні, переслідування за оприлюднення свідчень про воєнні злочини – на теренах їхнього володарювання.

А нащадки радянської «науки» в Україні приречені дотримуватись тих стереотипів, на яких вони здобули авторитетні посади. Дотриманням цих стереотипів можна пояснити спотворення окремих історичних фактів (голодомор) для доведення відсутності колоніальної залежності. Дотримання цих стереотипів позбавляє наукового підґрунтя пошуки реальних причин економічного занепаду для зміцнення обороноздатності України.

Таким чином, в освіті залишились майже непорушними міцні шаблони колоніальної школи, налаштовані на виховування покірних кріпаків.

Такі висновки обумовлюють перспективи подальших досліджень стосовно орієнтирів перегляду парадигми української науки і освіти:

– розгортання дискусії стосовно позбавлення від рудиментів міфотворчості «історического матеріалізма» на користь історичної правди, адже значний масив історичних фактів залишається умисно прихованим і не є так само очевидним, як теперішні військові дії;

– констатація реальних наслідків колоніального панування через призму виявлення тих відцентрових сил, які призвели до розпаду радянської імперії;

– встановлення цільових орієнтирів і розроблення програмних документів затвердження національної незалежності в Україні.

Переведення наукових здобутків у практичну площину потребуватиме відповідного навчально-методичного забезпечення з перенавчанням і атестацією всього викладацького складу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Kuhn, T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press. 1962.
2. List, F. *The National System of Political Economy*, published in German, 1841 (English translation, London 1885; reprint New York: Augustus M. Kelley, 1991): http://lf-oll.s3.amazonaws.com/titles/315/0168_Bk.pdf
3. Munich Security Report 2024. (n.d.). <https://securityconference.org/en/publications/munich-security-report-2024/>
4. Ruane, J. 'Colonialism and the Interpretation of Irish Historical Development', in *Approaching the past: historical anthropology through Irish case studies*. Edited by Marilyn Silverman and P. H. Gulliver. Pp 428. New York:

- Columbia University Press. 1992., pp. 293-323.
https://www.academia.edu/31001018/Colonialism_and_the_Interpretation_of_Irish_Historical_Development
5. Timoney, N. (2010) Labour and Employment in Ireland in the Era of the Celtic Tiger. In Hogan, J., Donnelly, P. and O'Rourke, B. (eds) Irish Business and Society: Governing, Participating and Transforming in the 21st Century (pp. 3–27). Dublin: Gill and Macmillan.
 6. Білінський, В. Україна-Русь : історичне дослідження : у 3 кн. Кн.. 3 : Українська звитяга / Володимир Білінський. – Тернопіль : Начальна книга – Богдан, 2017. – 408 с.
 7. Величенко, С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – Випуск 13-14. — Харків: ТОВ «НТМТ», 2009 : http://shron1.chtyvo.org.ua/Velychenko_Stepan/Pytannia_rosiiskoho_kolonializmu_v_ukrainskii_dumtsi.pdf
 8. Ірландія, Україна та імперії: залежність, конфлікт, пам'ять. Міжнародна наукова конференція. Український науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору : <https://www.holodomor-hrec.com/news/ireland/>
 9. Кононенко, К. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї 1917 - 1960. – Мюнхен: 1965. – 535 с.
 10. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527 / <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7>
 11. Кульчицький, С. Чи була Україна колонією у царські і радянські часи? Academia. Terra Historiae. Студії на пошану Валерія Смоля : У 2-х кн. / відпов. ред. Боряк Геннадій ; упоряд. Блащук Світлана, Боряк Геннадій, Горобець Віктор, Кудряченко Андрій, Матях Валентина, Ткаченко Василь, Солошенко Вікторія, Ясь Олексій. Київ : Ін-т історії України Національної академії наук України, ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2020. Кн. 2 : Простори історика. С. 583- 594. 656 с.
 12. Лисяк-Рудшцький, І. Історичні есе. В 2 т. Том І. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєєвої - К.: Основи, 1994. - 554 с.
 13. Оглоблін, О. Проблема української економіки в науковій і громадській думці ХІХ— ХХ в. Червоний шлях. Громадсько-політичний і літературно-науковий журнал. № 9 - 10 (66 - 67) вересень - жовтень 1928 р. С. 165–179.
 14. Пігідо, Ф. Україна під большевицькою окупацією / Матеріали до історії боротьби українського народу в 1920 - 30 роках. — Мюнхен: 1956. — 142 с.
 15. Попов, В. Статистичне обґрунтування необхідності модифікації неокласичної парадигми. Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери : моногр. / [В. Г. Маргасової]. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2017. – 620 с.
 16. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 15.06. 2023 р. № 3005-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
 17. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 лип. 2021 р. № 1702-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

18. Слабченко, М. Організація господарства України від Хмельнищини до світової війни. Частина 1: Господарство Гетьманщини XVII-XVIII століттів. К.: Державне видавництво України, 1923. - 203 с.
19. Субтельний, О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
20. Шаповал, М. Хто керує Україною? // Нова Україна. — 1925. - № 2-3.
21. Яворський, М. Нариси з історії революційної боротьби на Україні. Т. 1 / М. Яворський; Укр. ін-т марксизму, Іст. від. – Харків : Держ. вид-во України, 1927. – 416 с.
22. Яковлів, А. Договір гетьмана Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем 1654 р. У Переяславська рада 1654 року : Історіографія та дослідження / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич [та ін.]. – К.: Смолоскип, 2003. – XX+890 с., 91–155.
23. Яснопольский М. О географическом распределении государственных доходов и расходов в России. — К. : В.И. Завадзкій, 1890.

Саух П. Ю.,
доктор філософських наук,
професор, академік НАПН України

ОСВІТА І НАУКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ. ВИКЛИКИ І ВІДПОВІДІ

Освіта і наука, як все наше суспільство, переживає непрості часи. Широкомасштабне вторгнення Росії, розпочате 24 лютого 2022р. завдало і продовжує завдавати потужного руйнівного впливу на інфраструктуру, економіку країни, усі сфери життя.

Значних втрат від війни зазнала і продовжує зазнавати сфера освіти і науки, яка постала перед непередбачуваними викликами. Згідно спільного дослідження Світового банку, уряду України, Європейського Союзу і ООН «Втрати та потреби української освіти через війну» пошкоджено 3583 закладів освіти, знищено 394. Найбільша частина пошкодженого припадає на школи – 1888 шкіл. Серед закладів вищої освіти пошкоджено або зруйновано 21 % закладів, серед дослідницьких установ – 31 % від загальної кількості [1].

Загальні втрати і збитки в секторі освіти і науки становлять понад 8 млрд. доларів США.

Усе це обумовило низку викликів в сфері освіти і науки, найбільш істотними з яких є:

– Повсякденна загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу. За висновком Дитячого фонду ООН російська агресія та сингулярні злочини в Україні створили безпосередню загрозу життю й добробуту 7,5 млн. українських дітей. Як наслідок війна обумовила вимушене масштабне переміщення

науковців, учасників освітнього процесу, як в межах України, так і за кордон, що призвело до паралічу роботи наукових установ та закладів освіти. З початку війни виїхали за межі країни 4887 науковців; понад 2 тис. науково-педагогічних працівників не змогли продовжити викладання в університетах; 24 тис. студентів не відновили своє навчання; понад 70 тис. іноземних студентів, які навчалися в Україні змушені були виїхати за межі країни [2].

– Війна докорінно змінила життя та вплинула на психологічний стан науково-педагогічного персоналу, студентів та учнів. 30 % викладачів закладів освіти, окрім освітньої, займаються ще й гуманітарною, волонтерською діяльністю. 73 % науковців зазначають, що вони не можуть повною мірою зосередитися на дослідницькій роботі. 84 % студентів свідчать, що їм важко зосередитися на навчанні, а 23 % переживають відчуття недоречності навчання, попри те, що розуміють його важливість загалом та в майбутньому. [3] Більш як чверть школярів (а це 26 %), які знаходяться і навчаються в Україні, заявляють, що бажали б виїхати за кордон.

Загострення проблеми стабільності та безперервності навчального процесу, що зумовлено особливостями стану окремих територій України стосовно перебігу військових дій (підконтрольні території України, тимчасово окуповані території, зони активних бойових дій). По кожній із цих позицій забезпечення стабільності проведення безперервного освітнього процесу має свої особливості, пов'язані з тим, що студенти і викладачі закладів освіти перебувають у різних обставинах (знаходяться на окупованих територіях, воюють на фронті, з деякими немає зв'язку, хтось перемістився в межах України, а хтось виїхав за кордон).

Зменшення видатків державного бюджету на освіту і науку. Зокрема у 2022 р. на вищу освіту видатки були скорочені на 18,6%, а в 2023 ще на 4,5%. Попри те, що у бюджеті 2024 р. закладено кращі показники для освіти, ситуація залишається непростю. У зв'язку з цим заклади вищої освіти змушені оптимізувати витрати на оплату праці науково-педагогічним та педагогічним працівникам (зменшується розмір доплат за науковий ступінь і вчене звання, скорочується тривалість відпустки до 24 календарних днів тощо. [4]

Проте, не зважаючи на ці та інші виклики освітньо-науковій системі України вдалося достатньо оперативно адаптуватися до війни. Як не дивно, Covid-19 допоміг нам швидко перейти на онлайн-навчання та впровадити цифрові трансформації. Ми змогли перемістити з окупованих територій 22 заклади вищої та фахової передвищої освіти й забезпечити їх роботу.

Зкладам вищої освіти надано право самостійно визначати дату початку та закінчення навчального процесу, тривалість навчального тижня тощо.

Організовано підтримку академічної мобільності здобувачів освіти. Засновано низку міжнародних програм і проектів з метою відродження переміщених університетів, посилення конкурентоспроможності та підтримки громад у тому числі за участі наукових установ НАПН України.

Розгорнута співпраця МОН України з фондом «Освіта не може чекати». З метою підтримки фінансування закладів вищої освіти, з ініціативи Президента України заснована програма «UNITED-24», в рамках якої для відновлення сфери освіти відкрито окремий рахунок Міністерства освіти і науки України для надходження коштів від міжнародних партнерів, юридичних та фізичних осіб для задоволення потреб освіти і науки. Організовано допомогу викладачам і дослідникам задля здійснення ними освітньої та наукової діяльності в умовах внутрішнього переміщення. Здійснюється психологічний супровід освітнього процесу, проводяться численні консультації, психотерапевтичні сесії, сеанси групової терапії тощо.

Не зважаючи на важкі випробування, які випали на нашу долю, ми усі, за великої та щирої підтримки міжнародної спільноти стали міцнішими і впевненими в перемозі України. І вже сьогодні думаємо про завтрашній день:

По-перше, як запровадити фінансово-економічні, соціальні та гуманітарні стимули для компенсації втрат кадрового складу наукових установ, закладів вищої освіти, які вимушені були переміститися до безпечних регіонів країни та за кордон (у т. ч. на навчання за кордоном);

По-друге, як забезпечити відповідність змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни; посилити наукоємність освітнього змісту шляхом розвитку навчання, базованого на дослідженнях, зростанні його зв'язку з потребами практики і спрямованості на створення та впровадження інновацій в системі «освіта-наука-бізнес»;

По-третє, як знайти науково обґрунтовані та продумані рішення щодо оптимізації мережі закладів вищої освіти, яка б відповідала післявоєнним потребам України та її регіонів з урахуванням наслідків війни, зміни в чисельності населення, релокації підприємств і бізнесів різних сфер економіки.

Як забезпечити містоутворюючу функцію переміщених університетів, їх роль у повоєнній відбудові та соціально-економічному розвитку регіонів.

По-четверте, як розробити систему механізмів подолання невиправдано високого кваліфікаційного розриву (skills gap), який складає понад 45%, та вжити заходів щодо 32% випускників закладів вищої освіти, які працюють неофіційно і не числяться у податковій системі України.

Як вирішити проблему «наукового розриву», розвинувши мережу Центрів «Індустрія 4.0» в університетах, індустріальних парках та наукових установах, яка б супроводжувала інновації у виробничу сферу.

По-п'яте, як розробити основні імперативи архітекτονіки освіти і науки в контексті п'ятої промислової революції, яка відповідала б логіці й перспективам становлення «супер смарт-суспільства» (Суспільства 5.0). [5]

Освіта і наука України знаходиться напередодні глибоких перетворень. За останні два роки війни економіка України і суспільство в цілому набувають кардинальних змін. Тому, найближчим часом сферу науки і освіти невідворотно очікують глибокі трансформації, з огляду на запити ринку праці, на невідкладні потреби захисту країни та підвищення її обороноздатності сьогодні і в майбутньому. Зламоподібні зміни в освіті та науці мають стати рушійною силою суспільства, здатною забезпечити інноваційний прорив в науково-технологічній, виробничо-економічній, соціально-гуманітарній сферах. Вони мають стати провідним чинником високого рівня цивілізаційної суб'єктності України, власної ідентичності і суверенної волі.

Як свідчить досвід розвинених країн сильними держави стають завдяки освіті, науці та інноваційній економіці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оцінювання втрат та потреб української освіти на основі RDNA3. 23 лютого 2024 р. //mon.gov.ua/news/ocinyuvannya-vtrat-ta-potreb-ukrayinskoyi-osviti-na-osnovi-rdna3
2. Вища освіта в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: Науково-аналітична доповідь/ В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023.172 с.
3. Vestr. (2022, квітень 22). Психологічні труднощі, мотивація та відновлення. Як викладати в умовах війни Retrieved July 29, 2022, from //https://vctr.media/ua/yak-vikladati-v-umovah-vijni-139460
4. Держбюджет на 2023: видатки на освіту та науку //mon.gov.ua/news/derzhbyudzheth-na-2023-rik-vidatki-na-osvitu-ta-nauku
5. Саух П. Ю.,Саух І. В. «Суспільство 5.0». Архітектоніка освіти в умовах п'ятої промислової революції: виклики та перспективи // Вісник НАПН України. Випуск 5, 2023

Сегеда С. П.,
доктор історичних наук, професор,
заступник начальника
Навчально-наукового інституту військової історії
Національного університету оборони України
voyen_ist@ukr.net

Веденєєв Д. В.,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Навчально-наукового інституту
військової історії Національного університету оборони України
voyen_ist@ukr.net

Левченко С. М.,
кандидат військових наук,
провідний науковий співробітник
Навчально-наукового інституту
військової історії Національного університету оборони України
voyen_ist@ukr.net

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ПРОТИДІЇ МЕНТАЛЬНІЙ ЗБРОЇ

У науковій публікації доводиться, що нині одним із провідних напрямів інформаційного протиборства та його технологічного наповнення стали споріднені технології, котрі отримали назву «ментальної» зброї. Їх особливістю є спрямованість на такі адресні прошарки (аудиторії) як персонал органів державного управління, медіасфери, актив суспільно-політичних об'єднань, гуманітарна науково-педагогічна інтелігенція. Успішне застосування технологій ментальної війни має довгострокові наслідки, дозволяє деморалізувати й дезорієнтувати кадри органів влади, нав'язувати їм неадекватні (тупикові) управлінські рішення, паралізувати або підкорювати їх вольові та професійні властивості, забезпечувати їх перехід на сторону противника.

Автори розглядають певні відомчі системи науково-педагогічного забезпечення протидії деструктивному впливу сучасних інформаційно-ментальних технологій. Наводиться приклад діяльності системи стратегічних комунікацій в системі Міністерства оборони України, яка включає у себе відповідні навчально-наукові підрозділи. Висловлюються пропозиції щодо активізації залучення до дослідження етноментальних аспектів інформаційної безпеки профільних наукових установ НАН України, НАПН України, провідних вищих закладів освіти.

Ключові слова: національна безпека, підривні інформаційні технології, інформаційна безпека, ментальні війни, когнітивна сфера.

The scientific publication proves that today one of the leading areas of information confrontation and its technological content is related technologies, which are called «cognitive», «mental», «behavioral» weapons. Their peculiarity is the focus on such target layers (audiences) as the personnel of public administration bodies, the media sphere, the active members of socio-political associations, the humanitarian scientific and pedagogical intelligentsia.

The successful use of mental warfare technologies has long-term consequences, allows demoralizing and disorienting the personnel of the authorities, imposing inadequate (dead-end) management decisions on them, paralyzing or subjugating their volitional and professional properties, and ensuring their transition to the side of the enemy. The authors consider certain departmental systems of scientific and pedagogical support for counteracting the destructive influence of modern information and mental technologies. An example of the activity of the system of strategic communications in the system of the Ministry of Defense of Ukraine, which includes the relevant educational and scientific units, is given. Proposals are made to intensify the involvement of specialized scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine, the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, and leading higher educational institutions in the study of ethnomental aspects of information security.

Key words: national security, destructive information technologies, information security, mental wars, cognitive sphere.

У сучасному світі неухильно зростає значення фактору інформаційно-психологічного протиборства, яке набуло статусу однієї із провідних складових неконвенційних (гібридних) війн. Відбувається постійне удосконалення форм, методів, технологій цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу (зокрема, ментально-когнітивної, поведінкової зброї), застосування яких супроти державних діячів, управлінського персоналу, командних кадрів військових формувань та правоохоронних органів, лідерів суспільної думки противника (країни-жертви) дозволяє досягати масштабних своєкорисливих політичних результатів, які можна співставити із наслідками «гарячих» війн.

Застосування інформаційних та психоментальних важелів впливу, витончених інформаційно-гуманітарних технологій несе загрозу глибинної деформації не тільки політичної, а й культурної сфери, національної ідентичності та стереотипів поведінки людських спільнот. Технології набули спроможності не лише до маніпуляції людською свідомістю, створення багатовимірної віртуальної реальності, але й до конструювання «ударних» сил (спільнот, структур) із завданими деструктивними політичними та соціопсихологічними властивостями, формування структур «паралельної влади» як знаряддя повалення легітимного державного ладу, переформатування культурно-цивілізаційного вектору розвитку та інституційних матриць соціально-політичного ладу.

Одним із провідних напрямів інформаційного протиборства та його технологічного наповнення стали споріднені технології, що отримали назву «когнітивної», «ментальної», «поведінкової» зброї. Сутнісною їх особливістю є, насамперед, спрямованість на такі адресні прошарки (аудиторії) як персонал органів державного управління, медіасфери, актив суспільно-політичних об'єднань, гуманітарна науково-педагогічна інтелігенція [див. докладніше:1]. Успішне застосування технологій ментальної війни має довгострокові наслідки (життя кількох поколінь тощо). Воно, зокрема, дозволяє деморалізувати й дезорієнтувати кадри органів влади, нав'язувати їм неадекватні (тупикові) управлінські рішення, паралізувати або підкорювати їх вольові та професійні властивості, забезпечувати їх перехід на сторону противника.

Виходячи із законодавчо визначених небезпек державному й суспільному ладу, в Україні з 1991 року розроблено й імплементовано в практику оборонно-безпекового будівництва концептуальні засади та нормативно-правову базу захисту інформаційної безпеки та діяльності вітчизняних сил інформаційного протиборства. З 2014–2015 рр. розвивається синтетична модель інформаційно-психологічного та когнітивного впливу – стратегічні комунікації, куди віднесено й мистецтво проведення спеціальних інформаційно-психологічних операцій. Відповідні організаційно-функціональні та концептуальні елементи Страткому впроваджуються у відомствах та органах державного управління (передовсім – МО, МЗС, МВС України, ГШ ЗС України тощо)[2-3].

Водночас, констатує «Стратегія інформаційної безпеки» України [4], в сфері Страткому ще не побудовано «дієвого механізму координації і взаємодії між усіма органами державної влади, залученими до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері. Зазначене послаблює можливості до розбудови комплексного стратегічного планування інформаційного потоку, здійснення системної комунікативної діяльності Кабінету Міністрів України, об'єднання всіх ключових суб'єктів у сфері інформаційних відносин, суб'єктів формування і реалізації державної політики щодо ефективного захисту національного інформаційного простору, утвердження позитивного іміджу України, реалізації цілей захисту національної безпеки України в інформаційній сфері».

В Україні продуктивного розвитку набула низка наукових напрямів у царині інформаційного протиборства, сформувалися відповідні спеціалізовані наукові, науково-аналітичні та науково-педагогічні установи (підрозділи), у тому числі – недержавного характеру [див. докладніше:5]. У закладах вищої військової, правоохоронно-спеціальної, відповідної технологічної освіти запроваджено у навчальний процес професійне орієнтовані дисципліни з проблематики інформаційної безпеки та інформаційної боротьби, підготовлене широке коло

- навчальної літератури. Тематика ж науково-практичних досліджень сфокусувалася у межах таких основних й змістовно взаємопов'язаних напрямів:
- вивчення ретроспективи розвитку інформаційного протиборства та структур з його ведення, світового досвіду інформаційно-психологічної боротьби, узагальнення теорії та практики психологічних та інформаційних операцій у сучасних локальних війнах і збройних конфліктах;
 - розробка концептуальних та організаційно-правових основ забезпечення інформаційної безпеки та інформаційного протиборства в інтересах розвитку (удосконалення) цього сегменту сектору безпеки і оборони України;
 - визначення теоретико-методологічних засад сутності та змісту інформаційно-психологічного впливу (операцій);
 - студіювання та адаптація до національних умов оборонно-безпекового будівництва властивих країнам – членам НАТО та ЄС доктринальних поглядів, форм і методів забезпечення інформаційної безпеки та ведення інформаційно-психологічного протиборства (зокрема – досвіду творення системи стратегічних комунікацій);
 - вивчення тактики, технологій проведення інформаційних (психологічних) операцій, питань організації діяльності структур інформаційного протиборства або інформаційної безпеки різної відомчої приналежності (функціонального спрямування);
 - дослідження технологій, методик цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу різної природи (психолінгвістичного, наприклад) на свідомість людини, цільових аудиторій тощо.

Розвиток науково-аналітичної бази забезпечення соціоментальної сфери буття України створює передумови для удосконалення нормативно-правового й концептуального забезпечення, стратегічного планування у цій царині. **Провідними безпекознавцями обґрунтовано ставиться питання про удосконалення адаптивного управління аналізом загроз національній безпеці та підготовку до розробки післявоєнного нового циклу стратегічного планування (із внесенням уточнень та новел до Стратегії національної безпеки України, та галузевих програмних безпекових документів). Зокрема, пріоритетними вважаються завдання зміцнення сектору безпеки і оборони відновлення людського потенціалу, розбудови системи національної стійкості [6].**

Водночас, до кінця не вирішеним в організаційно-правовому та методологічному відношенні залишається завдання розбудови (на загальнодержавному рівні; у рамках сектору безпеки и оборони; на відомчих рівнях) механізмів координації роботи з вивчення сутності й інструментарію технологій ментальної зброї та інших новітніх засобів інформаційної агресії в

інтересах розробки шляхів протидії новітнім технологіям інформаційно-психологічного впливу, спрямованим на ерозію свідомості й психоментальної сфери кадрів органів державного управління.

За цих умов актуальним видається створення науково-аналітичного координаційного органу із моніторингу, дослідження (узагальнення) новітніх наукових та технологічних розробок у сфері інформаційного протиборства, світового досвіду їх застосування з метою підготовки практично значущих рекомендацій для профільних органів державного управління сектору безпеки і оборони України.

З погляду перспективи наукового дослідження та аналітичних розробок проблематики інформаційного протиборства та мистецтва проведення спеціальних інформаційних (психологічних операцій), доцільно наголосити на посиленні їх міждисциплінарної спрямованості, а також необхідності урахування тих загрозливих якісних тактико-технологічних змін (явищ), котрі заявили про себе за умов глобалізації та цифровізації. Враховуючи наявність розвинутих «арсеналів» засобів соціопсихологічної інженерії, організаційної та когнітивно-ментальної зброї, висловимо думку про доцільність розробки загальнодержавного доктринального (концептуального) документу із визначення засад, державного механізму (з обов'язковим аналітико-дослідницьким компонентом та відповідними спеціалізованими структурами), форм і методів захисту саме гуманітарно-духовної сфери буття держави і суспільства.

Протидія деструктивному впливу (захист) на органи державної влади України згаданих та інших новітніх технологій інформаційно-психологічного має спиратися на *відповідну нормативно-правову, когнітивну й організаційно-функціональну систему*. Вважаємо, що провідними її компонентами (підсистемами) могли б виступати, зокрема:

- відомчі підсистеми з діяльності у сфері стратегічних комунікацій, інформаційної безпеки (впливу) із власними управлінськими органами, функціональними структурами (підрозділами) інформаційного протиборства (інформаційно-гуманітарної роботи), *науково-аналітичними та навчально-науковими установами (підрозділами)* ¹;
- підсистема науково-дослідних та навчально-наукових установ (їх підрозділів) із здійснення профільних досліджень, підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) кадрів.

¹ Пріоритетними слід вважати подібні підсистеми на основі Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, МО та Генерального штабу ЗС України, ГУР МО України, Міністерства закордонних справ, Міністерства культури та інформаційної політики, Міністерства освіти і науки України.

Видається необхідним подальший розвиток системи спеціалізованої підготовки кадрів соціально-психологічного й воєнно-гуманітарного профілю для частин ІПСО ССО, органів безпеки України, а також структур стратегічних комунікацій військового, правоохоронного та цивільного секторів України. Актуальним, на нашу думку, є запровадження додаткових навчальних спеціалізацій та внесення відповідних змін до змісту навчального процесу з підготовки фахівців з інформаційного, інформаційно-кібернетичного протиборства, контррозвідувального захисту інформаційної сфери держави для структур загальнодержавних й відомчих стратегічних комунікацій, частин ІПСО ССО ЗС України, підрозділів інформаційної безпеки (інформаційного впливу) СБ України, СЗР України, ГУР МО України та інших зацікавлених відомств. При цьому до освітньо-професійних програм доцільно внести додаткові курси з вивчення новітніх технологій інформаційного протиборства, включаючи ментальні та поведінкові війни.

Із зрозумілих причин більшого розвитку науково-педагогічне забезпечення протидії деструктивним інформаційно-ментальним впливам набуло у військових формуваннях України. Сформований у вересні 2020 р. *Директорат інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України* (правонаступник Департаменту стратегічних комунікацій МО) перебрав функції участі у формуванні, координації та моніторингу реалізації державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період. Крім того, у 2020 р. у Генеральному штабі ЗС України запроваджено *Управління стратегічних комунікацій Апарату Головнокомандувача ЗС України*.

В системі МО склалася найбільш потужна інфраструктура науково-аналітичної роботи у галузі СТК. У межах реалізації «Дорожньої карти Партнерства у сфері стратегічних комунікацій» між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО (котра, зокрема, передбачала завдання підвищення обізнаності у сфері інформаційної війни військовослужбовців та запровадження в освітній процес вищих військових навчальних закладів тематики стратегічних комунікацій), Річних національних програм під егідою Комісії Україна-НАТО, у структурі *Національного університету оборони (НУО)* створили (кінець 2018 р.) навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони (у складі центру діяла і кафедра стратегічних комунікацій).

Підрозділ спеціалізувався на підготовці та підвищенні кваліфікації військовослужбовців, цивільного персоналу структур сектору безпеки і оборони держави з питань стратегічних комунікацій, зокрема, проводилися заняття зі стратегічних комунікацій на всіх рівнях вищої військової освіти – тактичному,

оперативному, стратегічному; станом на лютий 2022 р. відбулося підвищення кваліфікації 4000 військовослужбовців та працівників ЗС України. Проводилися навчальні курси у рамках проектів оборонної реформи «Стратегічні комунікації» та «Демократичний цивільний контроль» задля підготовки фахівців-лідерів за напрямком стратегічних комунікацій. Організовувалися тренінги зі стратегічних комунікацій на замовлення Апарату РНБО України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної спеціальної служби транспорту, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної міграційної служби України, Державної компанії «Укрспецекспорт» тощо.

На базі згаданої структури створений (2023 р.) *Інститут стратегічних комунікацій НУО*, підрозділи якого за своєю спрямованістю охопили науково-педагогічною діяльністю основні напрями (структурні елементи) СТК в їх сучасному, усталеному у світі вигляді. Структуру Інституту утворюють кафедри: інформаційної боротьби; соціальної комунікації та публічної дипломатії; внутрішніх комунікацій; зв'язків з громадськістю, а також науково-дослідний відділ проблем розвитку та впровадження стратегічних комунікацій.

По суті, Інститут СТК НУО України перетворився на міжвідомчий науково-методичний та навчально-методичний центр в царині розвитку стратегічних комунікацій в Україні [6]. Ним, зокрема, здійснюється підготовка та підвищення кваліфікації військовослужбовців та працівників структур сектору безпеки і оборони держави з питань стратегічних комунікацій; науково-методичне забезпечення процесу підготовки фахівців з питань стратегічних комунікацій у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти; узагальнення досвіду у сфері стратегічних комунікацій; налагодження співпраці з національними та міжнародними науково-дослідними аналітичними установами, організаціями, що здійснюють підготовку та дослідження з питань стратегічних комунікацій.

В *Національній академії Служби безпеки України*, якісним науково-організаційним етапом стало створення (на базі заснованого ще у 2004 р. Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки) у серпні 2021 р. **Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій**. Оригінальну структуру закладу утворюють *центри – кібербезпеки та стратегічних комунікацій*. Окрім кафедр, функціонує *наукова лабораторія проактивного забезпечення страткому*. Крім того, у листопаді 2016 р. в НА СБУ започаткували навчальний курс зі стратегічних комунікацій для співробітників СБ України [7–8].

У 2020 р. в Апараті командувача Національної гвардії України виникла *служба стратегічних комунікацій Головного управління Національної гвардії*

України. В Національній академії Національної гвардії України створена у 2019 р. кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій факультету № 4 (гуманітарного, існує з 2006 р.), що здійснює підготовку офіцерів за спеціальністю «філологія» та освітньо-професійною програмою «Військовий переклад та основи стратегічних комунікацій» [9].

Крім того, виявляється доцільним впровадження відповідних спеціалізацій та спеціалізованих навчальних курсів (розробки проблематики на рівні галузевих досліджень, магістерських та дисертаційних праць тощо) у цивільних закладах вищої освіти. Передовсім, йдеться про навчально-методичні бази факультетів (кафедр) психології¹, політології², філософії провідних закладів вищої освіти.

З урахуванням світового досвіду, доробків спеціалізованих науково-дослідних установ з вивчення проблем інформаційно-психологічного протиборства й кібербезпеки в контексті інноваційних особливостей війн «шостого покоління» та неконвенційної (гібридної) конфліктності, перспективною видається підготовка новітніх науково-практичних досліджень з метою посилення наукового забезпечення функціонування загальнодержавної системи протидії інформаційним загрозам та забезпечення інформаційної безпеки.

Вважаємо важливим активізацію залучення до дослідження новітніх особливостей інформаційного протиборства, *технологій ментальної та поведінкової війни (проблем протидії ним)* потенціалу науково-дослідних та провідних навчально-наукових установ України, зокрема:

– установ НАН України (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса [див. капітальні праці із цивілізаційних та етноментальних досліджень, підготовлені під орудою директора Інституту, віце-президента НАНУ О. Рафальського: 10–13 та інші], Інститут соціології (має відділи соціальної психології, соціології культури й масової комунікації), Інститут

¹ Так, діють кафедра соціальної психології на факультеті психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (дослідження у галузях психології малих та великих груп, психології мас, методів соціально-психологічного впливу, викладання дисциплін блоку «соціальна психологія» (психологічні технології, політична свідомість, психологія політичної влади та політичних еліт, політичні конфлікти, війни та управління ними тощо), кафедра експериментальної та практичної психології, яка викладає курси «Етнокультурна психологія», «Психологія агресії», «Когнітивна та соціальна нейропсихологія» та інші.

² На філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка працює кафедра політології, яка викладає такі дисципліни як «Етнополітична безпека», «Етнополітологія», «Психологія мас та спільнот», «Психологія політичних конфліктів» тощо.

демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди, Інститут історії України (науковці цього Інституту ведуть серію науково-аналітичних праць щодо ментально-цивілізаційних аспектів російсько-українського протистояння – «Сучасна українсько-російська війна в координатах історії»; відповідальний редактор – директор Інституту, академік НАН України В.Смолій [14-17 та інші]);

- Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України (лабораторія когнітивної психології, лабораторія організаційної та соціальної психології тощо);
- Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»;
- Інституту культурології Національної академії мистецтв України (відділ культурної антропології) та інших.

Як видається, необхідне запровадження систематичного навчання державних службовців, керівників та науково-педагогічного складу закладів освіти та інших управлінських кадрів (у т. ч. під час перепідготовки й підвищення кваліфікації) основам організації забезпечення інформаційної безпеки (з урахуванням профілю професійної діяльності), включаючи ознайомлення їх із новітніми технологіями (формами і методами) деструктивного впливу на когнітивну й морально-психологічну сферу співробітників органів влади та управління. У свою чергу, це викликає необхідність налагодження гнучкої, своєчасної підготовки відповідної навчальної, навчально-методичної літератури та інших інформаційних матеріалів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веденєєв Д. «Вишукана» гібридна зброя: ураження свідомості керівників та інтелігенції. Виклики і ризики. Безпековий огляд Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння. 2020. № 9. С. 20–32; № 10. С.14–26.
2. Пилипчук В. Г., Компанцева Л. Ф., Кудінов С. С. та інші; за заг. ред. В. Г. Пилипчука: Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України: монографія. К.: АртЕк, 2018. 272 с.
3. Сивак Т. В. Стратегічні комунікації у системі публічного управління України: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 338 с.
4. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» від 28 грудня 2021 р. № 685/2021
5. Веденєєв Д. В., Семенюк О. Г. Розвиток в Україні науково-концептуальних та організаційно-функціональних засад протидії інформаційно-психологічній зброї як знаряддю гібридної конфліктності. Монографія. К.: ДП «Інфотек», 2022. 256 с.
6. Інститут стратегічних комунікацій. URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/insti/nnc-sk-sznbo/>

7. Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій. URL: <https://academy.ssu.gov.ua/ua/45-navchalno-naukoviy-institut-informaciynoi-bezpeki-struktura>.
8. Богуш В. М., Бровко В. Д., Мамченко С. М. Підготовка фахівців з кібербезпеки в межах спеціальності 256 національна безпека (забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері та кіберпросторі). Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 березня 2021 р.). Київ: НА СБУ, 2021. С.12–14.
9. Кушнір В. О., Іжотова І. В. Історико-ретроспективний аналіз формування та розвитку системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. Військово-науковий вісник. 2021. № 35. С.13–14.
10. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
11. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. К.: Генеза, 2017. 560 с.
12. Рафальський О. О., Самчук З. Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
13. Рафальський О. О., Калакура Я. С., Коцур В. П. та ін. Антропологічний код української культури і цивілізації : у 2-х кн. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020.
14. Верменич Я. «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі. Нарис. Київ: Інститут історії України, 2023. 87 с.
15. Лисенко О. Є., Маєвський О. О. Дегуманізація образу українців у російському пропагандистському дискурсі: Нарис. Київ: Інститут історії України, 2023. 82 с.
16. Удод О. Російсько-українська історіографічна війна: лекція. Київ: Інститут історії України, 2023. 28 с.
17. Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира». Аналітична записка. Київ: Інститут історії України, 2023. 72 с.

Слободянюк М. А.,
доктор історичних наук, професор
професор кафедри філософії та українознавства
Українського державного університету науки і технологій
nikslobo@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Анотація. Метою статті є дослідження місця і ролі історичної освіти під час російсько-української війни. Наукова новизна полягає у порівняльному аналізі стану історичної освіти та патріотичного виховання в Україні та Російській Федерації. Зазначено, що путінський режим проводить широкомасштабну і системну роботу з нав'язування росіянам своїх поглядів на історію, цінності та

ідеологію російської держави. Натомість в Україні, хоча і вживаються певні заходи для підтримання патріотичних почуттів, водночас робиться це несистемно, неконцентровано і непослідовно. Це особливо помітно на прикладі послідовного скорочення викладання історії як в середніх, так і вищих навчальних закладах. Висновки. Встановлено, що відсутність цілеспрямованої та системної роботи в галузі історичної освіти створює ризик посилення впливу рашистської ідеології на українське населення. Запропоновані рекомендації для підвищення рівня історичної освіти та патріотичного виховання.

Ключові слова: історична освіта, патріотичне виховання, російсько-українська війна, історія України, рашизм, цінності.

Abstract. The purpose of the article is to research the place and role of historical education during the Russian-Ukrainian war. The scientific novelty consists in a comparative analysis of the state of historical education and patriotic education in Ukraine and the Russian Federation. It is noted that Putin's regime is conducting large-scale and systematic work to impose its views on the history, values and ideology of the Russian state on Russians. On the contrary, in Ukraine, although certain measures are taken to maintain patriotic feelings, at the same time it is done unsystematically, unconcentrated and inconsistently. This is especially noticeable on the example of the successive reduction of history teaching in both secondary and higher educational institutions. Conclusions. It was established that the lack of purposeful and systematic work in the field of historical education creates a risk of strengthening the influence of racist ideology on the Ukrainian population. Proposed recommendations for raising the level of historical education and patriotic education.

Keywords: historical education, patriotic education, Russian-Ukrainian war, history of Ukraine, rashism, values.

Політика Російської Федерації від самого свого створення була спрямована на підрив української державності. Застосовувався різноманітний інструментарій. Економічний шантаж, підкуп бізнесових та політичних еліт, взяття під контроль стратегічних підприємств, насичення силових структур власною агентурою, втручання у внутрішні справи, підбурювання сепаратизму. А ще був конфлікт навколо коси Тузла, газові блокади, економічні санкції. Водночас, не менше зусиль і ресурсів Кремль спрямовував на ідеологічну обробку свого та українського населення. Першу скрипку в ідеологічних постулатах путінського режиму завжди грало спотворене розуміння історії, яке наполегливо нав'язувалось аудиторії. Чим більше загострювалися російсько-українські взаємини, тим більше уваги Москва приділяла «історичному вихованню». Процес перетворення історичної освіти на ідеологічну зброю путінського режиму докладно висвітлений у статті М. Слободянюка в «Українському історичному журналі» [1, 235–252], а важливість системного

підходу до викладання історії у вищих і середніх навчальних закладах у його ж доповіді на науково-практичній конференції «Інноваційні практики наукової освіти» [2].

Наприклад, у школах запровадили посаду радника директора по вихованню. Крім того, у школах ввели обов'язкове виконання державного гімну, підняття державного прапора та уроки «Розмови про важливе» (на кшталт радянських політінформацій).

До повномасштабного російського вторгнення в Україну «Історія Росії» не була обов'язковою для студентів. З 2023 р. в усіх вищих навчальних закладах Росії стали обов'язковими дві історичних дисципліни: «Історія Росії» та «Основи російської державності» (ОРД). 144 години виділяється на російську історію, яка читається два семестри (68 годин лекцій, 48 годин практичні заняття, 28 годин – самостійна робота).

Показово, що російське Міносвіти відмовилося від Болонської системи і повернулося до системи радянської щодо розподілу часу. Тепер більшість відведеного часу студенти засвоюють дисципліни не самостійно, а в аудиторіях за допомогою викладача.

Ще 72 години виділяється на ОРД (16 годин лекцій, 32 години практичних занять, 24 години – самостійна робота). Зауважимо, що ця дисципліна вивчається першокурсниками здебільшого на практичних заняттях. Вже на початок 2023–2024 навчального року РФ підготувала майже 6 000 педагогів для викладання нового курсу. Також оперативно були написані робочі програми, методичне забезпечення. Створені навчальні посібники окремо для студентів соціогуманітарних та природничо-наукових, інженерно-технічних спеціальностей. Зміст курсу розбитий на п'ять блоків: «Що таке Росія?», «Російська держава-цивілізація», «Російський світогляд і цінності...», «Політичний устрій Росії», «Виклики майбутнього і розвиток країни».

До 1 вересня 2023 р. міністерство науки та вищої освіти разом с товариством «Знаніє» планувалося зняти 100 фільмів (як типових відеолекцій), в якості наочного забезпечення курсу. Проєкт отримав назву «ДНК Росії» – «цикл відеороликів патріотичного змісту, спрямованих на боротьбу з фальсифікацією історії, популяризацію культурної спадщини і традиційних цінностей».

Назви деяких фільмів дають змогу зрозуміти пропагандистську спрямованість проєкту: «Російська мова. Більше, ніж слова», «Константи: духовність, стійкість, спільність, месіанство», «Солідаризм: компроміс заради процвітання», «Світовий порядок: Кісінджер, Бжезинський, Фукуяма», «Русській мір», «Держава-цивілізація».

Однак, якщо абстрагуватися від ідеологічного наповнення деяких роликів, то самі їх назви, сама ідея, повинні були б мотивувати і нашу державу на створення аналогічного відеоконтенту: «Консерватизм: розвиток без потрясінь», «Християнство», «Історія: ключ до усвідомлення сучасного і створенню майбутнього», «Великі реформатори», «Винахідники», «Самопожертва заради людей», «Емігранти і співвітчизники: спадщина Росії у світі», «Символи Росії», «Нова цифрова реальність: можливості і ризики». І хоча на означену дату встигли зняти тільки 68 фільмів, темпи виконання і масштаб проєкту вимагають від нас вивчення цього досвіду.

Заявлена мета цих курсів – формування у молодих росіян єдиної системи цінностей. Міністр освіти РФ С. Кравцов підкреслив, що суверенна система освіти є основою національної безпеки.

Через названі інструменти російська влада прагне прищепити росіянам ідеологію «пентабазису» – п'ятирівневої ціннісної моделі. Вона нагадує трирівневу модель державної ідеології Російської імперії під час правління Миколи I: «самодержавство – православ'я – народність». Тодішня ідеологічна тріада також ґрунтувалася на консервативних поглядах російського історика М. Карамзіна, висловлена у його записці «Про древню і нову Росію в її політичному і громадянському відношеннях». У 1811 р., незадоволений ліберальними реформами Олександра I, він написав, що ніякі перетворення не потрібні, адже в Росії, як в жодній «землі Європейській» «блаженствує народ, процвітає правосуддя, сяє благоустрій, серця задоволені, уми спокійні» [3].

Путінський пентабазис також декларує консерватизм і спрямований популяризацію патріотизму, національної ідентичності, суспільної єдності та громадянської активності. Ціннісна домінанта пентабазису містить такі ключові постулати:

- людина – творення (кожна людина є творцем свого життя, цінує спадщину, традиції, мову, релігію, виховання, освіту і довкілля),
- сім'я – традиції (сім'я є основою суспільства та джерелом його сили, зберігає і передає історію поколінням, заснована на любові, відповідальності, турботі і підтримці, виховує дітей в дусі патріотизму, громадянськості і злагоди),
- суспільство – злагода (суспільство складається з різних людей, які живуть в мирі і гармонії, де заохочують солідарність, взаємодопомогу, повагу до різноманітності, що сприяє активній громадянській позиції всіх груп населення, захисту їх прав і свобод),
- держава – довіра до інститутів (держава виступає гарантом суверенітету, стабільності і розвитку країни, забезпечує ефективну і справедливую владу, яка

служить інтересам народу і поважає його волю, співпрацює з іншими цивілізаціями в ім'я миру і добра, піклується про всіх живих істот та екологію),

– країна – патріотизм (країна – батьківщина всіх її громадян, зберігає історичну пам'ять, багатство і єдність народів, захищає свою територію, інтереси і безпеку, розвивається у відповідності з цілями і цінностями та напряду залежить від внеску кожного).

Мільйони мешканців демократичних країн могли б із задоволенням підписатися під цими принципами. Власне, ці принципи і запозичені кремлівськими ідеологами в цих країнах. Однак їх лицемірна путінська інтерпретація дискредитує саму ідею консерватизму і традиційних цінностей.

Як би то не було, Україна також потребує вироблення власних ціннісних орієнтирів, які консолідують суспільство і забезпечать цілеспрямований осмислений розвиток держави. Такі цінності не повинні стати (чи виродитися) елементом авторитарної ідеології, але повинні пропагуватися і впроваджуватися тими політичними силами, які їх декларують і отримують на виборах мандат від суспільства на їх реалізацію. Українська держава повинна асоціюватися не з анархічним хаосом, безвідповідальністю і регресом, а з демократичним порядком, балансом між правами і обов'язками та прогресом. Не останню роль в цих процесах може відіграти історична освіта, яка популяризує позитивний досвід минулих поколінь.

Поки що важливість історичної освіти для кожного українця не є об'єктом пріоритетної уваги ні можновладців, ні суспільства. У цьому зв'язку постає нагальне питання: що українська влада змогла протиставити довготривалій, стратегічній, широкоформатній і системній ідеологічній роботі путінського режиму? Вона, навпаки, веде політику ідеологічного роззброєння перед екзистенційним противником.

Після анексії Криму і початку гібридної війни на Донбасі 5 вересня 2017 р. Верховна Рада ухвалює Закон України «Про освіту». В рамках чергових (щоб не сказати хаотичних і нескінченних) освітніх реформ в українських школах запроваджується предмет, який об'єднує всесвітню та вітчизняну історію з відповідним скороченням часу на вивчення власної історії. І це не беручи до уваги подекуди невисоку якість історичної освіти в школі. Таким чином, відбувається розмивання головного предмету, який сприяє формуванню учнів як патріотів та громадян своєї держави.

У вищих навчальних закладах історія України де-юре взагалі перестала бути обов'язковою дисципліною і в перспективі взагалі може зникнути з

університетів. Де-факто тепер її вивчають не всі студентські групи, а кількість годин на засвоєння цієї дисципліни невпинно скорочується. Сьогодні в деяких вишах дисципліна «Історія та культура України» (або її варіації) скорочена з п'яти до трьох кредитів (тобто зі 150 до 90 годин), з яких більшість виділяється на позааудиторну самоосвіту студента. В умовах геноцидної російсько-української війни такі нововведення важко оцінити інакше, ніж антидержавні. І відповідальність за це лежить не на керівництві навчальних закладів, а на тих, хто формує державну політику в освітній галузі.

Спроби пояснити такі катастрофічні зміни економією державних видатків не витримують критики. Гіпотетична мізерна економія на скороченні історичних дисциплін не йде ні в яке порівняння із додатковими витратами на поетапне запровадження 12-річної Нової української школи, збільшення терміну навчання в аспірантурі з трьох до чотирьох років, введення в університетські програми вибіркових предметів, відкриття у вишах нових відділів з відповідним штатом (по забезпеченню якості вищої освіти та по боротьбі з корупцією). Чому у розпал війни, коли стоїть питання самого існування Української держави, пріоритет віддається необов'язковим нововведенням, які могли б і почекати до закінчення війни, а стратегічно важливі історичні дисципліни цілеспрямовано витісняються з освітнього простору? Це давно назріле питання громадянське суспільство повинно нарешті поставити перед владою.

Можна було б не дивуватися, коли таку освітню політику реалізовували б проросійські В. Янукович, М. Азаров та Д. Табачник. Але ні, її у 2016 р. почав реалізовувати «патріотичний» уряд В. Гройсмана. На жаль, з тих пір змінилося кілька урядів, ще більше міністрів освіти, але освітня політика щодо історичного та патріотичного виховання молоді залишається незмінною і її неможливо назвати державницькою і далекоглядною.

Не можна стверджувати, що центральна і регіональні власті нічого не роблять. Виділяється певне фінансування на кіно- і відеопродукцію, паперові видання, веб-сайти, проводяться конференції, акції, масові заходи, які правдиво висвітлюють минуле українського народу та сприяють формуванню патріотичного світогляду. Однак цій роботі не вистачає системності, координації та якості виконання. Певною мірою, ці зусилля доповнюються істориками-ентузіастами (О. Алфьоров, В. Мараєв, О. Палій, брати Капранови), які ведуть активну роз'яснювальну роботу через свої інтерв'ю, відеоблоги, наукову і публіцистичну діяльність. Втім, ентузіасти не можуть замінити собою адміністративні та організаційні можливості держави. Загалом порівняння зусиль російської та української влади в галузі історичної політики й освіти поки

що виглядає не на користь останньої.

Що треба зробити для забезпечення ефективного виховання патріотичного світогляду українців з урахуванням відсутності у держави достатніх коштів на його фінансування? Найперше, звільнити від бюрократичних кайданів як викладачів з учителями, так і навчальні установи загалом. Сьогодні більшість робочого часу викладач витрачає не на навчання і наукову діяльність, а на безглузду паперову роботу та імітацію активності. Друге, влада має морально підтримувати та організаційно сприяти ініціативам волонтерів та ентузіастів. Третє, історія України має стати окремою (а не інтегрованою) та обов'язковою дисципліною у середніх і вищих навчальних закладах з виділенням на неї оптимального обсягу годин. Четверте, просвітницька діяльність істориків та інших фахівців має заохочуватися якщо не прямим фінансуванням, то хоча б зарахуванням витрачених зусиль як їх робочого часу або у вигляді інших преференцій. П'яте, технічна і матеріальна підтримка істориків-відеоблогерів з високим рівнем володіння іноземними мовами, які можуть впливати на іншомовну аудиторію. Шосте, запровадження компактних щотижневих політінформацій в муніципальних та державних установах (адміністрації, освітні та медичні заклади, поліція, армія, державні і комунальні підприємства). На таких заняттях колективи мають інформуватися про поточну політичну і воєнну ситуацію, інформатори повинні роз'яснювати рішення центральної і місцевої влади, спростовувати шкідливі чутки, а також приділяти час історичному вихованню громадян та протидіяти історичній міфології російського імперіалізму. Важливу роль в таких спілкуваннях можуть відігравати професійні історики та політологи, а там, де такої можливості немає – можна обмежитися ознайомленням з відповідними медіа-ресурсами. Список не є вичерпним, але, при грамотній і сумлінній реалізації, навіть вищеназвані кроки суттєво покращать ситуацію з історичною освітою та патріотичним вихованням в Українській державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Слободянюк М. Українські й російські наративи історії ОУН та УПА // Український історичний журнал. 2023. № 6 (573). С. 235–252.
2. Слободянюк М. Наукові підходи під час викладання історичних дисциплін // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні практики наукової освіти» (Київ, 6–12 грудня 2023 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 730–737. URL: https://iod.gov.ua/content/events/54/iii-vseukrayinska-naukovo-praktichna-konferenciya-innovaciyni-praktiki-naukovoyi-osviti_publications.pdf?1703239959.6547
3. Карамзін Микола Михайлович // Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Карамзін_Микола_Михайлович#Суспільно-політичні_погляди

Ткаченко В. М.,
головний науковий співробітник
Інституту всесвітньої історії НАН України,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
vasyl.tkachenko@gmail.com
orcid id 0000-0003-1953-1808

«ХОРОШІ» ТА «ПОГАНІ» РОСІЯНИ: ІСТОРИСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД

У статті проаналізовано сучасний суспільний дискурс щодо «хороших росіян» із застосуванням порівняльного аналізу міжвоєнного і повоєнного періодів історичних подій європейської історії ХХ ст. і подій нинішнього протистояння російській агресії в Україні. Автор піднімає питання політичної відповідальності кожного з громадян РФ у розв'язаній війні проти України.

Ключові слова: російська агресія проти України, «хороше русские», аншлюс, масова свідомість, протест.

The article analyzes the modern public discourse about "good Russians" using a comparative analysis of the interwar and postwar periods of historical events in European history of the 20th century. and the events of the current confrontation with Russian aggression in Ukraine. The author raises the issue of the political responsibility of each citizen of the Russian Federation in the war against Ukraine.

Keywords: Russian aggression against Ukraine, "good Russians", Anschluss, mass consciousness, protest.

Прихована жахлива сутність абсолютної влади, яка є насправді проєкцією масової нікчемності всієї соціальної периферії, несуть у собі заряд звіриної злоби й насильства. І Буча є тому переконливим прикладом. Заперечити це неможливо.

І тут, як і після розгрому нацистів у 1945 році, рано чи пізно постане сакраментальне питання про міру відповідальності кожного росіянина за злочини, скоєні путінським режимом.

У ставленні до перспективи неминучого процесу на зразок Нюрнберзького російська громадськість поділилася на декілька категорій. Аналітик 24-го каналу Неллі Лейпіш вичленила три головні категорії: 1) «войовничих великоросів», фанатів Путіна, що самовпевнено націлені на «боротьбу за історичну справедливість» і «проти НАТО»; 2) «помірно хороших росіян», котрі стали говорити про «мир для усіх» і «лиш скоріше б усе це закінчилося»; 3) тих рішучих одиниць, які засудили неспровоковане вторгнення й висловили щирий жаль за дії своїх земляків – їм, як правило, довелося полишити Росію й мігрувати. Серед названих категорій найбільшу частину складають оті самі «помірно хороші росіяни» із своєрідною філософією життя: «Мені до цього немає діла, я ні в кого не стріляв. Я за мир у всьому світі. А українцям ліпше було б усім здатися, інакше їх усіх переб'ють» [1].

А тим часом все жорстокішими стають бої за визволення України, все інтенсивніше в Росію надходять пакети із «вантажем 200» і дедалі очевиднішою стає перспектива Гаагського трибуналу над призвідниками агресії. Відповідно все настирливіше в інформаційному полі Росії мусується тема «хороших росіян». І спрямовується вона проти одного із фундаментальних положень часів Нюрнберзького процесу про політичну відповідальність кожного із громадян за дії тієї влади, яку він обирав чи, принаймні, яку терпів. Така настанова не влаштовує «помірно хороших» – вони переводять дискурс в площину побутових розмірковувань: мовляв, є люди «хороші», а є люди «погані». А влада – то окреме питання, бо я на неї не впливаю. За війну відповідає Путін тощо.

Щодо останніх суджень на рівні масової свідомості, то віце-президент Асоціації політичних психологів України Світлана Чуніхіна застерігає: тема «хороших росіян» є в'язкою й такою, що набиває оскомину, тому що «при її обговоренні змішуються реєстри приватного й публічного, індивідуального й колективного». Так, на приватному рівні окремих доль, характерів, суджень, емоцій, люди, безумовно, можуть бути хорошими й поганими поза своєю належністю до національності. Ті чи інші особистості можуть бути здатними на вчинки, вони можуть відчувати сором за свою країну, або ж відчувати емпатію до чужої країни. Однак це все прояви приватного життя, хоча й інспіровані політично. А війна – це вже групове явище, на цьому рівні актуалізуються зовсім інші психологічні механізми й процеси: воюють держави, нації, інституції, а не окремі люди [2].

З огляду на ці зауваження, можна спілкуватися із окремими морально стійкими людьми що мешкають у фашизованому хворому суспільстві. Однак ці стосунки не впливають жодним чином на ті інституції, які уможливають війну проти України. При тому ця категорія людей не може бути кваліфікованою як «хороші росіяни». Хіба що «хорошими росіянами» стануть ті, чиї дії зможуть впливати на зміну путінського режиму, його інститути, і тим самим сприятимуть припиненню війни, унеможливлять її як зараз, так і на майбутнє. Це може бути хтось на зразок Фріца Бауера – генпрокурора землі Гессен (ФРН), що викорінював нацизм у повоєнній Німеччині. Врешті-решт, це може стосуватися тих росіян, які поповнили лави якогось підрозділу Збройних Сил України.

Тим часом політизоване і широко вживане поняття «хороші росіяни» побутує на рівні масової свідомості. Еволюція цього феномену така. В травні 2022 року у Вільнюсі на конференції опозиційного Антивоєнного комітету Росії на порядку денному обговорювалася й ідея створити спеціальний «документ «хорошого росіянина». Ідея виходила від члена Антивоєнного комітету Росії Михайла Ходорковського. Йшлося про створення спеціального посвідчення чи поручительства, де буде зазначено, що подавач цього документа, хоч він і є

громадянином Росії, однак не підтримує путінський режим і його воєнну агресію в Україні. Передбачалося, що цей документ покликаний був полегшити життя політичним емігрантам, котрим через «токсичність» російського паспорта на Заході не дають віз або ж видів на проживання, не відкривають рахунок у банках, не беруть на роботу чи не здають квартиру [3].

Врешті-решт ідея «паспорта для хорошого росіянина» з тріском провалилася, але саме поняття «хорошого росіянина» так і не було знято із порядку денного. Як зазначають аналітики, воно прижилося не в останню чергу внаслідок запозичення терміну «хороші німці» часів денацифікації після розгрому нацистської Німеччини. На той час окупаційна адміністрація союзників здійснювала там процедуру визначення причетності того чи іншого німця до нацистських злочинів. Годі було сподіватися, що ця процедура водночас очистить німецьке суспільство від нацистської скверни, адже прихильниками нацистів, а то й активними учасниками воєнних часів, було практично все населення. Лише чисельність членів нацистської партії у 1945 році досягла рівня 8 млн осіб.

Як би хто не оцінював здійснювану союзниками політику денацифікації – «успішною» чи «провальною» – вона все-таки принесла позитивні результати. Щоправда їх довелося чекати довгі десятиліття, аж поки не виростало нове покоління, що не зазнало на собі результатів нацистської пропаганди. А в перші повоєнні роки переважна більшість німців, поставши перед «денацифікаторами», стверджували, що нічого не знали ні про Голокост, ні про звірства СС. Вони запевнювали, що ніколи не схвалювали війну, а якщо хто і вступив до НСДАП, то лише тому, що так було заведено. Зрозуміло, що німці лукавили – можна було не знати про Освенцім чи Бабин Яр, але не знати про «Кришталеву ніч» чи єврейські гетто було неможливо.

Однак і самим «денацифікаторам» доводилось лукавити – часто-густо робити вигляд, що вони вірять у щирість розкаяння. І для цього були підстави. Для налагодження в зруйнованій країні нормального життя необхідно було знайти й залучити до роботи сотні й тисячі управлінців та фахових спеціалістів. Їх можна було мобілізувати лише з колишніх службовців гітлерівського режиму. Наприклад, в лікарні Бонну зі 112 лікарів 102 були колишніми членами НСДАП. Чи означало це, що лікувальний заклад треба закрити? В Баварії лише 5% суддів не мали у своїй біографії нацистського минулого. А тим часом для нормальної роботи судової системи потребувалось принаймні 12-15 суддів на 100 тисяч жителів. Велика частина співробітників дипломатичного корпусу Німеччини були колишніми членами СС, а багато управлінців взагалі служили в Гестапо. Що вже говорити про учителів шкіл – дітям слід було невідкладно організувати систему освіти. Віднайти людей без «темного минулого» було практично неможливо. І їх доводилося

залучати із того людського контингенту, який був. Але їх доводилося перевиховувати й вишукувати серед них «хороших німців» [1].

Сам процес «перевиховання» нагадував багато в чому імпровізований спектакль. Так, жителів Німеччини цілеспрямовано возили на екскурсії в табори смерті й змушували відвідувати покази документальних хронік із концтаборів Центральної і Східної Європи. Згідно свідчень сучасників подій більшість глядачів потай уникали дивитися на екран – вони або відвертали голову, або дивилися собі під ноги. Однак були змушені не покидати залу кінотеатру, бо ніхто не хотів бути скомпрометованим перед окупаційною владою, а ще після перегляду хроніки кожен міг отримати карточку на невеликий харчовий пайок. У підсумку результатів перевиховання довелося чекати довгі десятиліття. Опитування показали, що нацизм німці назагал не сприймали як абсолютне зло, зауважуючи, що «не все так однозначно». У 1951 році лише третина громадян ФРН вважала, що Німеччина одна винувата у Другій світовій війні. Щоправда у 1967 році, після судових процесів у Франкфурті над колишньою адміністрацією Освенціма таких уже було дві третини [3].

Австрія в 1945 році, відразу після формальної відміни аншлюсу (приєднання до Німеччини у 1938 році), проголосила себе «першою жертвою нацизму». Згодом на цій ідеї вповні офіційно будувалася вся повоєнна політика країни. Австрія хоч і була повноцінною частиною Третього рейху, не визнавала своєї відповідальності за злочини нацистського режиму, не платила репарацій і не переслідувала колишніх членів НСДАП та інших нацистських організацій. Так само в Італії й до цього часу побутує широко розповсюджений мем про добрих і чуйних італійців, для яких чорне двадцятиліття (1922-1943) виявилось не більше ніж прикрим випадком – просто Муссоліні заморочив голову «хорошим італійцям».

І от на авансцені сьогоденного інформаційного поля з'являється ідея про «хороших росіян», які, мовляв, побудують таку ж «хорошу Росію», визнають пріоритет міжнародного законодавства й укладуть врешті-решт нормальні відносини зі сусідами і країнами консолідованого Заходу. Як то мовиться: блажен хто вірує. Так, відстоюючи ідею «паспорта хорошого росіянина» на тій же травневій конференції у Вільнюсі, Євген Чичваркін і словом не промовився про боротьбу з путінським режимом. Зате перейнявся ідеєю як би полегшити життя в Європі заможним емігрантам із Росії, посприяти їх адаптації в країнах перебування. Судячи з різних джерел, кількість людей, що від'їхали з Росії в 2022 році вимірюється приблизно сотнями тисяч, можливо понад мільйон. Відповідно їх називають «найбільш масовою і найбільш радикальною опозиційною демонстрацією в новітній російській історії».

Та чи є серйозні підстави вважати цей контингент мігрантів радикальною опозицією? Ксенія Собчак, судячи з усього, досить близько знає цю публіку: «В

Росії немало опозиційно налаштованих людей. Але якщо їх замкнути з Путіним, вони не вийдуть проти нього. Не підуть на площі. З тих же міркувань, з яких не підтримують те, що відбувається в Україні: вони за сите комфортне життя, а не за геополітичні подвиги, для них власна справа і сім'я – важливіші за державу. Ці конформісти, і європейські і російські, – основа будь-якого суспільства. Той самий середній клас, котрого у нас, на жаль, так мало» [4].

Одним словом, це не та публіка, котра збирається наблизити час побудови «прекрасної Росії майбутнього». Найголовніше для них – уникнути санкцій з боку виконавчої влади країн Заходу. Так само важко собі уявити, чи допоможе цій категорії людей організація екскурсій в Бучу й Ірпінь, Маріуполь чи Бахмут після закінчення війни. Отже їх треба сприймати адекватно. На тепер є різні групи росіян: що проживають у пострадянських державах; радянські емігранти; пострадянські емігранти; емігранти 2022 року. Але це зовсім різні групи, котрі ні в жодну єдину діаспору, подібну до єврейської чи вірменської, поки що не склались. І далеко не факт, що ініціатива із «паспортом хорошого росіянина» призведе до формування повноцінної російської діаспори. А тим більше до їхньої опозиційної настанови.

Поки що про щось позитивне з їхнього боку важко почути. Хіба що, пише Юрій Романенко, частіше трапляється навпаки: «Заява російського публіциста Віктора Шендеровича про те, що він з Україною до першого повороту зірвало український інет. Помилка Шендеровича в тому, що він заікнувся про український нацизм і «наших мальчиків», котрі сьогодні виявилися в Україні. Його кейс в черговий раз нагадав, що на російських лібералів й інших «хороших росіян» слід дивитися дуже інструментально. Тому що ми з ними дійсно до першого повороту. А після повороту вони можуть виявитися ворогами... Шендерович може віднайти виправдання кривавим слідам «русских мальчиків» в Україні, а ми жодних виправдань не приймемо, тому що ціна омани цих «мальчиків» – руйнування нашої країни і знищення десятків тисяч, а вже можливо й більше, українців» [5].

Щоправда, висловлюються думки, що «нова російська діаспора» (та, що намагалася самоорганізуватись в 2022 році) на відміну від «старої», якщо не сьогодні, то в майбутньому має певний шанс зіграти ключову роль в реформуванні Росії після закінчення правління Володимира Путіна. Але чи здатна вона відмовитися від великодержавних амбіцій? Поки що якихось помітних зрушень не спостерігається. Отже «паспорт хороших росіян» покликаний поки що поліпшити життя одній категорії людей, в той час як проблемами зміни путінського режиму будуть перейматися зовсім інші люди, у котрих такого паспорта не буде. От така іронія історії [3].

Тобто, не варто спокушати себе сподіваннями, що еміграційна хвиля росіян є свідченням їхнього протесту проти дій путінського режиму. По-перше, не зрозуміло, яку частку складають у їх числі політично активні громадяни, тобто

чи не стосується значна частка мігрантів простої економічної релокації працівників хоч би тієї ж ІТ-галузі. По-друге, не відомо яку частку серед тих, що уникають мобілізації, складають люди, що не підтримують війну з Україною. Так, в інформаційному полі досить часто можна зустріти матеріали про добровільну участь росіян у «пропутінських» мітингах за рубежем. В той же час антивоєнна активність серед них залишається досить невиразною: із 15 тисяч російських студентів у ФРН петицію проти війни підписало за 11 місяців всього 208 чоловік – десь на рівні 0,01%. Оце і є показник «хороших росіян» [6].

Коли йдеться про саму Росію, то скидається на те, що антивоєнний протестний потенціал багато в чому перебільшений. Із своєї в'язничної камери Володимир Кара-Мурза написав, що понад 17 000 затриманих антивоєнних демонстрантів набагато перевершують по чисельності сімох людей, арештованих на Червоній площі в Москві у 1968 році, що протестували проти вторгнення в Чехословаччину. Все це правда. Але так само правдою є те, що відсоток нині протестантів складає десь понад 0,001 % від загальної чисельності населення Російської Федерації. З огляду на цю статистику важко говорити, що у розв'язуванні війни проти України винуватий лише Путін, а російський народ змушений «жити на правах заручників». Наразі соціологічні дані засвідчують, що рейтинги Путіна залишаються досить високими – згідно даних Льва Гудкова («Левада-Центр») рівень схвалення війни в російському суспільстві впродовж всього 2022 року завжди перевищував 70 % [6].

Отже, замість того, щоб всіляко лобіювати тему «хороших росіян», представники російської опозиції мали б дистанціюватися від самої ідеї «русскости» в її інтерпретації Олександром Дугіним, а натомість голосно й однозначно заявити, що Крим складає собою невід'ємну частину території України, що вони підтримують ідею відмови Росії від ядерної зброї, що виступають за поразку Росії у розв'язаній нею ж війні проти України і за торжество принципу непорушності кордонів. А в цілому, що російському народу доведеться пройти через чистилище каяття і покути своєї вини за вчинені звірства не лише в Бучі, але й в усіх спустошених містах України. Поки що «хороші росіяни» до цього не готові. Як пише Василь Рибников, «дуже хороші росіяни продовжують наполегливо скандалити в соціальних мережах – часто самі з собою, – на одвічну російську тему «А чому це я повинен почувати себе винуватим?!». Ну звичайно ж не повинен. Коли ти дуже хороший росіянин, ти взагалі нічого не повинен – навпаки, всі винні тобі, і дуже багато» [7].

Однак, судячи із рівня масового сприйняття проблеми, без курсу лікнепу на тему винуватості тут не обійтися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Неллі Лейпиш. Еволюція «хороших росіян». URL: https://24tv.ua/horoshi-rosiyani-koli-za-yakih-umov-voni-mozhut-zyavitisya_n2280329

2. Хороші та погані росіяни. Хто такі і звідки вони беруться. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/517818-horoshi-ta-pogani-rosiyani-hto-taki-i-zvidki-berutsya>
3. Хороші росіяни. Що в них поганого? URL: https://ukrudprom.com/digest/Horoshie_russkie_Chto_v_nih_plohogo.html?print
4. «Хороші росіяни» швидко перетворюються в поганих, якщо стосується їх інтересів. URL: <https://www.obozrevatel.com/politics-news/horoshie-russkie-bistro-prenraschayutsya-v-plohih-kak-tolko-kosnetsya-ih-interesov.htm>
5. Суть претензій українців до Віктора Шендеровича: "Про партнерство до першого повороту". URL: <https://hvylya.net/uk/analytics/271740-sut-pretenziy-ukraincev-k-viktoru-shenderovichu-o-partnerstve-do-pervogo-povorota>
6. Чи винні «хороші росіяни» в діях Путіна? URL: <https://uifuture.org/publications/vynovaty-ly-horoshye-russkiye-v-deyaniyah-putina/>
7. Чому хороші росіяни не повинні відчувати провину через напад ф на Україну. URL: <https://www.unian.net/society/pochemu-ochen-horoshie-russkie-ni-v-koem-sluchae-ne-dolzhen-chuvstvovat-sebya-vinovatymi-v-napadenii-uf-na-ukrainu>

Хамітов Н. В.,
 член-кореспондент НАН України,
 доктор філософських наук, професор,
 провідний науковий співробітник
 Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
 Президент Міжнародної асоціації філософського мистецтва
<https://orcid.org/0000-0001-8193-9383>

НАУКА І ОСВІТА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ І ВІДПОВІДІ ПЕРЕМОГИ ТА МИРУ

Виклики війни – це виклики не лише життя і свободі, а й людяності, без якої життя і свобода втрачають сенс. Тому освіта і наука, які в умовах війни ведуть свою країну до перемоги, захищають не тільки життя й свободу, а і людяність. За умов демократії освіта й наука завжди є носіями гуманізму. Це особливо актуально для гуманітарної освіти й науки, передусім філософської, яка є світоглядною основою цивілізаційної суб'єктності України в часи і війни, і миру.

Показана роль методології метаантропології в теоретичному осмисленні даних проблем й актуалізації їх практичного вирішення.

Ключові слова: наука, освіта, філософія, академічна доброчесність, війна, мир, гуманізм, цивілізаційна суб'єктність, метаантропологія.

Challenges of war are challenges not only to life and freedom, but also to humanity, without which life and freedom lose their meaning. Therefore, education and science, which in wartime lead their country to victory, protect not only life and freedom, but also humanity. Under the conditions of democracy, education and science are always carriers of humanism. This is especially relevant for humanitarian

education and science, primarily philosophical, which is the worldview basis of the civilizational subjectivity of Ukraine in times of both war and peace.

The role of the meta-anthropology methodology in the theoretical understanding of these problems and the actualization of their practical solution is shown.

Key words: science, education, philosophy, academic integrity, war, peace, humanism, civilizational subjectivity, meta-anthropology.

*Обставини панують над людиною
лише тією мірою, якою вона сама дозволяє їм це.
Г. В. Ф. Гегель*

Виклики війни – це виклики життю і свободі особистості й народу. Але це виклики не лише життю і свободі. Це виклики людяності. Без людяності і життя і свобода втрачають сенс. Адже формується нелюдяне суспільство, в якому і життя, і свобода руйнуються. Це суспільство, в якому розвивається спочатку авторитаризм, а потім і тоталітаризм. Україна, яка бореться за своє демократичне майбутнє в єдності з євроатлантичним світом, повинна зважати на це.

Тому освіта і наука, які в умовах війни ведуть свою країну до перемоги, захищають не лише життя й свободу. Вони захищають людяність. За умов демократії освіта й наука завжди є носіями гуманізму. Це особливо актуально для гуманітарної освіти й науки, передусім філософської, яка є світоглядною основою цивілізаційної суб'єктності України [1] й каталізатором її цивілізаційного проєкту [2].

Філософська освіта і наука нашої країни стають носіями гуманізму, роблячи перемогу справжньою, такою, що веде до гідного миру, а не до ілюзії гідного миру. Важливо усвідомлювати, що гуманістичні тенденції вітчизняної науки і освіти загалом глибинно відповідають людиноцентризму української ментальності й культури [3].

Сказане спонукає нас по-новому подивитися на такий феномен освіти і науки як академічна доброчесність.

Передусім дамо орієнтовне визначення доброчесності як здатності особистості й спільноти бути справедливими, мати повагу до власної гідності і гідності Іншого й займатися сродною працею.

Відповідно академічна доброчесність в широкому сенсі – це здатність особистості й спільноти, яка характеризується справедливістю у відносинах в пізнанні і творенні культури, повагою до власної гідності і гідності Іншого, а також спрямованістю до щирої творчості і співтворчості, яка породжує справжню культуру. Дане визначення академічної доброчесності стосується культури загалом як стрижня людського буття, охоплюючи всі її сфери, включаючи, зокрема,

мистецтво; дефініція академічної доброчесності в освіті і науці потребує більш конкретного визначення з акцентом на суб'єктах освіти і науки.

Академічна доброчесність в освіті і науці – це здатність, яка переводить із можливого у дійсне справедливність у відносинах студентів, викладачів і вчених, їх повагу до власної гідності і до гідності колег, а також спрямованість до щирої творчості і співтворчості – сродної праці у освітній і науковій діяльності. Іншими словами, академічна доброчесність в освіті і науці є здатність зберігати і розвивати репутацію сумлінного, толерантного й творчого професіонала, який не задрить таланту колег і не присвоює їх здобутки. При цьому я роблю акцент на творчості і співтворчості в освіті й науці, які, на мою думку, є основою і смислом академічної доброчесності, умовою не лише теоретичної, а й практичної значущості і науки, і освіти.

Та наскільки академічна доброчесність органічна людській природі? Чи не є представлений підхід занадто високим, морально недосяжним й утопічним? Чи не є страх покарання і саморепресивність єдино можливим способом реального набуття мінімального рівня академічної доброчесності? Чи може, навпаки, ми зможемо набути академічну доброчесність за допомогою звільнення від страху репресивності, замінюючи його на страх саморепресивності, а потім на волю до пізнання і творчості і радість від пізнання і творчості?

Вважаю, що для продуктивної відповіді на ці непрості запитання слід використати методологію такого сучасного напряму філософської антропології як метаантропологія [4]. В координатах метаантропології людське буття можна розділити на три виміри: буденне, граничне й метаграничне; вони взаємодіють як теза, антитеза та синтеза. Буденне буття породжується волею до самозбереження й продовження роду, граничне буття – волею до влади, з одного боку, й волею до пізнання і творчості – з іншого, метаграничне буття – волею до любові й свободи у їх поєднанні і волею до співтворчості [4, с. 32-40].

В буденному бутті людини будь-яка доброчесність є зовнішньою – вона формується під зовнішнім впливом і є несамостійною. Доброчесність існує до тих пір, поки діє контролююча інстанція.

В граничному вимірі людського буття в результаті дії волі до влади академічна доброчесність може ставати інструментом маніпуляцій і формального контролю. Академічна доброчесність здатна спотворюватись, стаючи не способом подолання ресентименту буденності, а способом його парадоксального підсилення в інтересах тих чи інших владних суб'єктів. У випадку, коли граничне буття породжується волею до пізнання і творчості, академічна доброчесність стає доволі органічною для окремих вчених, напрямів і шкіл. Проте вона значною мірою означатиме здатність до пізнання і творчості, а не співтворчості.

В метаграничному бутті воля до пізнання і творчості поєднується з *волею до співтворчості*. Академічна доброчесність в цьому вимірі стає найбільш природною і органічною. Відбувається поєднання індивідуального занурення вченого в свої дослідження з відкритістю не лише до свого напряму і школи, а й до всієї наукової спільноти. Це зумовлює красу вчинків і відносин [5] в цій спільноті.

Таким чином, можна припустити, що на рівні волі до самозбереження й продовження роду, а також на рівні волі до влади будь-яка доброчесність, в тому числі й академічна є умовною, більше того, можливі її деформації й перекручування. Лише під впливом волі до пізнання й творчості граничного буття людини, яка доповнюється волею до співтворчості в метаграничному бутті, академічна доброчесність набуває безумовного характеру й природності.

Можна припустити, що в метаграничному вимірі буття людини академічна доброчесність може бути названа абсолютним і безумовним благом. Вона діє у всій повноті, не може бути спотворена, деформована або перекручена. Тоді як і в буденному, і в граничному вимірах людського буття академічна доброчесність є благом відносним. Вона може бути доволі обмеженою в буденності, існуючи лише під впливом зовнішнього контролю, й доволі перекрученою в граничному бутті – передусім діями особистостей, які прагнуть набути владу в академічній спільноті.

Тепер ми можемо зрозуміти, що в буденному і граничному бутті академічна доброчесність постає моральним викликом, а в метаграничному бутті є моральною нормою. «Академічна доброчесність є моральною нормою метаграничного буття саме тому, що постає майже недосяжною в координатах буденного і граничного. Якщо метаграничне буття трактуємо як вищий рівень тріади «буденне – граничне – метаграничне», то в цьому вимірі людини нормальним стає те, що було абсолютним і недосяжним для буденного і граничного буття» [6, с. 31]. Зі сказаного очевидно, що для людей буденного виміру буття необхідний контроль дотримання ключових принципів академічної доброчесності, проте цей контроль повинні здійснювати не владні, а творчі особистості, до того ж схильні і здатні до співтворчості й партнерства. Тоді контроль над дотриманням академічної доброчесності буде своєю метою мати не страх покарання, а актуалізацію евристичних можливостей.

В часи війни результати такої діяльності науки і освіти породжують інновації, які наближають перемогу, більше того, *уможливлюють її*. Проте інноваційні ідеї одночасно й консолідують українське суспільство [7], викликаючи віру у можливості власної країни, пробуджуючи соціальний оптимізм. Для досягнення цього надзвичайно важливу роль грає філософія у

поліфонії її проявів у культурі – як філософська наука і освіта, філософська есеїстика й публіцистика, а також як філософське мистецтво [8; 9].

Варто усвідомлювати, що сьогодні на науковцях і освітянах, діячах культури – письменниках, режисерах, художниках лежить величезна відповідальність – звільнити українську людину від комплексу постколоніалізму [10], який стає на заваді перемозі й досягненню суб'єктності, і зробити це, усвідомлюючи гуманістичність суб'єктності нашої країни та її антропологічної своєрідності [11].

Отже, академічна доброчесність – це не просто відсутність плагіату. Це присутність наукової новизни і справжньої методологічної культури. В умовах війни наявність наукової новизни в статтях і дисертаціях – це не побажання, а вимога. Також вимогою є наявність академічного діалогу, який сприяє справжності новизни й використанню методології для її обґрунтування. Лише тоді освіта і наука стануть факторами перемоги, яка спричинить справжній, сталий мир, що відкриває можливість розвитку сильної й гуманістичної цивілізаційної суб'єктності України. І дана суб'єктність є важливою не тільки для нашої країни, адже новий гуманізм, якій вона несе в собі, відкриває для демократичного світу нові можливості й перспективи у протистоянні неототалітарним режимам [12].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини, К.: Наукова думка. 2020. 255 с
2. Андрущенко В., Хамітов Н. Філософська освіта і наука як каталізатор цивілізаційного проекту України // Вища освіта України. 2017. № 2. С. 5—17.
3. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка. 2009. 520 с.
4. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ, 2023.
5. Крилова, С. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу. Видання 3-є, перероблене і доповнене. Київ: КНТ, 2022. 563 с.
6. Хамітов Н.В. Академічна доброчесність як виклик, вимога і воля: контексти філософської антропології, етики й філософії освіти // Філософія освіти, 2023, № 29 (2). С. 27-47.
7. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь / ред. кол.: С.І. Пирожков, Е.М. Лібанова, О.М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. К.: НАН України, 2017. 332 с.
8. Хамітов Н.В. Академічна філософія як наука і мистецтво // Вісник НАН України, 2022, № 4. С. 59-73.

9. Хамітов Н.В. Філософське мистецтво Григорія Сковороди і дискусії щодо розвитку гуманітарної сфери України // Вісник НАН України, 2023, № 6. С. 84-99.
10. Смолій В.А., Ясь О.В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму // Вісник Національної академії наук України, № 6, 2022. С. 3 – 16
11. Рафальський О.О., Калакура Я.С., Коцур В.П., Юрій М.Ф. Антропологічний код української культури і цивілізації. Київ: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 423 с.
12. Khamitov N. The War in Ukraine and the New Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of 21st century. Sofia: Kibea. 2023. 124 p.

Чекаленко Л. Д.,

*професор, доктор політичних наук,
Заслужений діяч науки і техніки України, дипломат,
провідний науковий співробітник
Інституту всесвітньої історії НАН України,
chekaliudmila@gmail.com.
ORCID.ID: 0000-0002-2819-9424*

ПРО РОЛЬ АСИМІЛЬОВАНИХ НАРОДІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ІМПЕРІЇ

Анотація. У зв'язку із жорстокою російською війною проти України постають питання: як сформувалась московська держава, як стала російською, яким чином російській імперії, не зважаючи на низку небезпечних викликів, вдається виживати. Ці та інші проблеми автор аналізує в поданій статті.

Розглянувши фактори, що впливали на розвиток Російської імперії, професор Чекаленко Людмила Д. вперше в історичній і політологічній науці дійшла висновку: російську імперію протягом ХХ–ХХІ століть від розпаду і знищення рятували її васали – підкорені та експлуатовані народи, серед яких у першу чергу – українці. Наведемо коротку хронологію подій, що відбувалися в Росії з минулого століття.

1917 рік – більшовицька Росія вижила завдяки допомозі українського більшовицького уряду, більшовицької армії, а також інших окраїнних урядів імперії.

1922 рік – більшовицька Росія (РСФРР) творить СРСР за підтримки Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), Білоруської Соціалістичної Радянської Республіки (БСРР), Закавказької Соціалістичної Радянської Республіки (ЗСРР).

1925 рік – Узбецька та Туркменська Соціалістичні Радянські Республіки увійшли до складу СРСР.

1945 рік – перемога у Другій світовій війні зацEMENTувала СРСР, у складі якого Українська РСР за рівнем розвитку і потужністю посідає друге місце після Російської Федерації.

1991 рік – на радянських руїнах Росія, Україна, Білорусь творять новий союз під назвою Співдружність незалежних держав, що очолює Росія.

Бувши радянські республіки фактично відновили Радянський Союз на чолі з Росією. Таким чином, експлуатовані Росією народи, серед яких і український, кількоразово відтворювали Російську імперію.

Ключові слова: Україна, російська агресія, російська імперія, скандинавський синдром.

Abstract. The brutal russian war against Ukraine put the question on the agenda: how the Moscow state was formed, how it became russian, how the russian empire manages to survive, despite a number of threatening challenges.

The author analyzes these and other problems in the presented article.

Having considered the factors that influenced the development of the russian empire, Professor Liudmyla D. Chekalenko came to the author's conclusion: the russian empire during the 20th-21st centuries was saved from disintegration and destruction by its vassals – conquered and exploited peoples, among whom Ukrainians are primarily.

We will present a brief chronology of events that took place in russia during the last century.

1917 – Bolshevik russia survived thanks to the help of the Ukrainian Bolshevik government, the Bolshevik army, as well as other peripheral governments of the empire.

1922 – Bolshevik russia (RSFSR) created the USSR with the support of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR), the Byelorussian Soviet Socialist Republic (BSRR), and the Transcaucasian Soviet Socialist Republic.

1925 – the Uzbek and Turkmen Soviet Socialist Republics became part of the USSR.

1945 – the victory in the Second World War cemented the USSR, in which the Ukrainian SSR ranks second in terms of development and power after the russian federation.

1991 – on the Soviet ruins, russia, Ukraine, and Belarus created a new union called the Commonwealth of Independent States, headed by russia.

In this way, the former Soviet republics restored the Soviet Union led by russia. Thus, the peoples exploited by russia, including the Ukrainian one, recreated the russian empire several times.

Key words: Ukraine, russian aggression, russian empire, Scandinavian syndrome.

Російський загарбник активно готувався до поглинання України, починаючи з розпаду СРСР. Для цього російське керівництво вкидало в політичний простір різноманітні пропозиції щодо утворення на радянському просторі міжнародних структур з учасників бувшого союзу. Серед таких організацій росією не без підтримки Білорусі і Казахстану, а у деяких випадках і за активної участі України, було створено Співдружність незалежних держав (СНД), пізніше Митний Союз, що переріс в ЄврАзЕС, пізніше Єдиний економічний простір, який нині названо союзом (ЄАС). Безпекове питання перебувало під особливим контролем російських лідерів, які вже 1992 року оголосили про появу військового об'єднання армій СНД – Ташкентський договір, пізніше – Договір колективної безпеки, який врешті був

названий організацією ОДКБ. У 1992 році вже всі нитки впливу були в руках росії, яка практично відновила бувшу радянську сітку глибокої залежності окраїн – республік.

Ці потуги, хоча й прикривались багаточастю, однак мали єдину мету – якомога скоріше приєднати Україну по всіх безпекових, економічних і політичних параметрах. З цією метою застосовувався різноманітний шантаж, як, наприклад, без оголошення зростали ціни на російську сировину і готову продукцію, російська сторона ігнорувала попередні домовленості, тривав тиск по всіх міжнародних організаціях, де наша країна здобула членства; підкупам, обмудками, махінаціями, фейковою інформацією про начебто «неспроможність українського партнера» дотримувати правил міжнародної співпраці російською стороною блокувались або заморожувались вже узгоджені щирокомасштабні промислові і сільськогосподарські контракти і проєкти України з зарубіжними країнами.

Керівництво України, сподіваючись на вигідність економічної співпраці з росією і колишніми радянськими республіками, було неспроможним одразу перерубати інтеграційні ще радянські економічні важелі і зв'язки, що поповнювали державний бюджет, демонстрували непогані показники, покращували статистику і давали обнадійливі результати в різноманітних промислових галузях. Згадаймо найпопулярніші, такі як авіабудівництво, космічна галузь, спільні наукові розробки, ВПК та ін. Президент України Леонід Кравчук активно укладав різноманітні угоди з колегами по Спідружності незалежних держав, однак не підписував Статут цієї організації, що містить статті 11 і 12 про право втручання армій цих колег «в разі необхідності» у внутрішні справи одне одного. З особливою обережністю ставився і до військового об'єднання Організації ДКБ, на документах якої серед підписів інших бачимо: «Не відповідає інтересам України», або «Протирічить Конституції України». Вже інший президент, що підступно зірвав європейсько-український сценарій 2013 року, незважаючи на сітку євроінтеграційних зобов'язань України, разом з прем'єром уклали десятки проросійських документів, чим щільніше прив'язали українську економіку до російської, додавши зокрема і пролонгацію перебування військового флоту Росії на десятки років в наших чорноморських водах.

Отже, українському керівництву у перші роки незалежності вдавалося уникнути участі в безпекових російських структурах. Напротивагу тискові навіть створити ГУ(У)АМ, об'єднавши противників Росії, однак в низці економічних об'єднань українська економіка перебувала в російських лещатах.

Російська сторона на чолі з тимчасовим президентом РФ Медведєвим навіть розіграла специфічне шоу для світового політичного бомонду, запевняючи всіх і

вся про начебто даний росією дозвіл Україні крокувати до ЄС, оскільки це утворення є економічним. Водночас, жодним чином Україні заборонялося навіть виявляти наміри наближення до НАТО, а тим більше говорити про членство в Альянсі. А в Україні керований московією злочинний президент, не досягнувши бажаного, розстріляв своїх громадян за спробу висловленого бажання бути в цивілізованій Європі.

Підготовка російського загарбника до війни тривала роками по всіх напрямках: політичному (затягування часу з юридичним визнанням України, з підписанням базових документів; тиск з питання ядерної зброї, ліквідація оборонного і наступального потенціалу України, розхитування всіх адміністратур призначенням на високі державні посади російських службовців, втручання у внутрішні справи, «призначення» проросійських президентів тощо); безпековому (просування на територію України російських військових для створення п'ятої колони, заправка зброї, підготовка зрадників, збирання тактичної інформації тощо); економічному (загарбання всієї радянської нерухомості і власності СРСР, піднесення на недосяжну висоту цін на енергоносії, відмова від української солі, металу, вугілля, перехід на ринкові ціни по всіх складових та ін.); дипломатичному (відмова від розподілу нерухомості диппредставництв СРСР, блокування українських міжнародних ініціатив, перешкоджання відносинам України з іншими країнами тощо); інформаційному (загарбання інформаційного простору СРСР, сітки частот радіо і ТВ, супутникового-космічного зв'язку, друкованого потенціалу тощо).

Відповідна робота велась із підготовки світової думки, перекручувалась історія обох країн і СРСР, піддавались забороні українські підручники з історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Паралельно розгорталась антиукраїнська широкомасштабна інформаційна робота, вкидалися фейки сумнівного змісту, розраховані на всі верстви населення і у першу чергу молодь. Фейки, які шантажують, обманюють, підкупають. На це російська держава не жаліє колосальних мільярдних грошових сум.

Глосарій. Поняття імперія походить від лат. *Imperium* і означає наказ, верховна влада, управління однією особою – монархом на певній території, а також одну з історичних форм державно-політичного утворення [1]. До теперішнього часу цим терміном називали одноосібний суверенітет над численними та розсіяними політичними суспільствами (M. R. Weisinger, (2015) [2]. D. Lieven (2000) [3] британський історик, фахівець з історії Росії, запропонував визначати імперію як державу «з чітко розмежованою територією, що здійснює суверенітет над своїми підданими, які на різних рівнях перебувають під її прямим адміністративним наглядом». Термін «імперія» викликав багато суперечок і застосовувався до багатьох різних політичних утворень. Так, імперія може охоплювати не лише

формальні, але й неформальні процеси. Професор Оксфордського університету J. Darwin (2008) [4] говорить про неофіційну імперію «як про найвищу форму імперіалізму». За його визначенням, імперії – це «системи впливу або правління, в яких етнічні, культурні чи екологічні кордони перекривалися або ігнорувалися». Слід зазначити, що термін «імперія» стосується центральної держави об'єднання, яка здійснює політичний контроль над значною територією, що містить багато різноманітних груп населення. Центральною державою російської імперії стала Московія. Оскільки імперії доволі великі, їх часто ділять на менші, більш керовані політичні одиниці, які називають провінціями, а в росії – округами, краями, автономними республіками. Отже, для того, щоби імперія сформувалась, одна держава має взяти під контроль інші держави.

У розвиткові імперій можна віднайти спільне і диференційне. Дослідники визначили кілька різновидів імперій, простежуючи їхній шлях від зародження і до розпаду. J. Hutchinson (2017) [1] розповідає, що Імперія Маур'їв для розширення свого панування використовувала комбінацію політичного саботажу і релігійного навернення, а Перська імперія Ахеменідів була побудована шляхом жорсткого загарбання чужих територій. Водночас Рим, захопивши територію, пропонував підкореним громадянство в обмін на лояльність. Так, держава Олександра Македонського вважається класичним прикладом імперського утворення. Олександр не знищував існуючі адміністративні системи, а адаптував їх для зміцнення власного державного утворення. Аналазуючи китайську династію Цинь, учений підкреслює, що зцементувала її розгалужена імперська бюрократія і конфуціанство, закладені в її основу. Таким чином задля зростання і зміцнення імперій застосовувались різноманітні засоби і форми.

У створенні російської імперії були використані вже знайомі нам інструменти: привласнення, загарбання, жорстка експлуатація перетворених на рабів місцевих жителів і ресурсів. Досягнення цієї мети забезпечували підкуп, шантаж, нищення незадоволених, повна асиміляція захоплених народів тощо. Російська імперія активно зростала територіально за правління Петра I-го, царя «всея Русі», що оголосив себе Всеросійським імператором у 1721 році. Розпаду імперії в 1917 р. сприяла Перша світова війна і активізація підкорених народів. Причини розвалу імперій закладені у низці об'єктивних і суб'єктивних факторів. Перші пов'язані з неспроможністю центральної влади володарювати, наступні викликані війнами і військовими переділами територій. До зазначеного додамо економічні і політичні причини, а також гуманітарні негаразди.

M. R. Sarkees et al. (2003) [5] головною причиною розпаду імперій називають націоналізм. Таке твердження може бути спірним, оскільки нові держави з'являються у першу чергу в результаті військових зіткнень. Таке

доводять і результати двох світових війн. До того ж, прояви націоналізму можна легко приборкати за умови сильної влади і жорсткої внутрішньої політики (що спостерігали за часів СРСР). Так, в результаті Другої світової війни на географічній мапі світу з'явилися три десятка нових держав, які поповнили лави Організації Об'єднаних Націй. Із розпадом Радянського союзу постали нові 15 країн – колишні радянські республіки Центральної і Східної Європи, а також Центральної Азії.

Протягом минулих століть московська держава продовжувала розширюватися. Її розпад 1917 року був врятований створенням радянського союзу. Отже, «радянська імперія», що пережила революцію і громадянську війну, була збережена більшовицькою партією на колишній території імперії Романових, хоча й втратила Фінляндію, балтійські і польські території. Офіційно це була федерація рівноправних національних республік російського, білоруського, українського і транскавказьких народів, але фактично російською вотчиною, що відверто і безкарно експлуатувала населення оновленої імперії. У владних структурах і державних установах домінували росіяни, а в культурному і освітньому просторі – російська історія, культура і мова. У подальшому Радянський Союз зміцнився перемогою над Німеччиною в 1945 році і отримав кільце маріонеткових держав у Східній і Центральній Європі (Rieber, 2014) [6]. «Радянську імперію» М. Terry (2023) [7] відзначає як «імперію позитивних дій», на противагу переконанню президента США Рональда Рейгана, який сприймав Росію не інакше, як «Імперію зла».

Після Другої світової війни влада цієї імперії поширилася на Східну та Центральну Європу, з сателітів-держав яких було утворено соціалістичний табір. John Atkinson Hobson (1894) [8] обґрунтував мотивацію закордонної експансії необхідністю для розвинених капіталістичних держав експортувати свій надлишок капіталу. Ця тема також була основою роботи радянського вождя «Імперіалізм: найвища стадія капіталізму», опублікованої в 1917 році. Пізніше неомарксистичні стверджували, що військово-промисловий комплекс та інші особливості капіталістичних держав насправді створюють потребу, в капіталі. Задля нарощування капіталу запроваджують війни (Magdoff, 1979) [9].

Відносини всередині колоніальних держав підтверджують периферичні теорії, що привертають увагу до сил, які втягують імперіалістів у ієрархічні стосунки зі світом. Водночас, метроцентричні теорії зосереджені на поясненні причин прагнення імперіалістичних країн до експансії. Про це D. Gallagher & R. Robinson (1953) розповідають в своїй книзі «The Imperialism of Free Trade». Політика імперіалістичних країн щодо колоній, на думку авторів, змінювалася залежно від умов на периферії. Де периферійні утворення мали стабільні режими та ефективних колабораціоністів, імперіалісти могли керувати ними опосередковано. Там, де периферійні суспільства були політично нестабільними або не мали еліт, готових захищати власні інтереси, метрополії створювали офіційну імперську владу і керували ними безпосередньо [10].

У російській, потім «радянській імперії» такі республіки, як Татарстан, Інгушетія, Башкортостан мали стабільні режими, що працювали на центральну владу. Ними центр керував опосередковано через місцевих керівників. У регіонах «сірої зони», які не мали державних традицій, як, наприклад, Ямало-Ненецький округ, Комі, Калмикія, Якутія та ін., центральна влада створювала спеціальну систему установ з чиновників центрального апарату, призначаючи на керівні посади своїх людей, а пізніше і через офіційно призначеного представника президента, якого було наділено найширшими повноваженнями для керування «сірою зоною» (Collins & Amabile) [11]. Боротьба за виживання та вплив створює дедалі ширший простір конкуренції між великими державами, що спонукає метрополії захоплювати нові території для збільшення ресурсів. На це звертали увагу такі дослідники імперіалізму, як D. Gallagher & R. Robinson

Отже, імперська стабільність базується на поєднанні завоювання, ідеологічної легітимації, примусу та кооптації національних еліт меншин, оскільки через еліти меншин загарбник отримує повний контроль над суспільством. У першу чергу це стосується владних структур меншин, диференціацію в армії, за якої певні етнічні групи центральної держави є обраними як «військові раси», а також специфічну демографічну політику, за якої домінуюча етнічна група країни загарбника використовується для контролю над корінним населенням. На переконання R. Collins (1999), війна є центральною подією для легітимності держав, а геополітичні принципи керують етнічним поглинанням або фрагментацією країни. Держави, пише аналітик, які мають перевагу в розмірі та ресурсах над своїми конкурентами, матимуть тенденцію до територіального розширення. Негативний наслідок цього явища: з розширенням такі держави страждають від нестачі ресурсів і загрожують фрагментацією, оскільки вони породжують безліч ворогів на своїх кордонах. Більше того, кумулятивні процеси конкуруючої імперської експансії приносять періодичне загострення з масштабними гонками озброєнь і війнами, які породжують найвищий рівень ненависті і люті. Всі ці прояви поведінки імперії, як бачимо, збігаються з сучасною РФ. Американський дослідник R. Collins (2011) вивчивши балканську кризу, виявив в її розвитку три стадії або триступеневу модель активізації національних груп. Третя стадія полягає у фазі мобілізації людей, в яких в результаті кризи народжуються інтенсивні емоції, нові символи та концепції ідентичності [12].

Доповнюючи R. Collins, A. Wimmer (2013) стверджує, що націоналістична мобілізація є рушійною силою в усіх випадках краху імперії, і що націоналістичні рухи займали центральне місце у зміні міжнародної системи протягом останніх двохсот років. Аргумент дослідника частково спирається на статистичні дані, які він поєднує з детальним історичним аналізом. За деякими винятками, націоналістичні організації, які претендують на репрезентацію населення або його частини, були відповідальними як за падіння імперії, так і за перехід до національного суверенітету (Hiars & A. Wimmer, 2013) [13].

Націоналістичні рухи прямо пов'язані з переходом від імперії до національної держави. Націоналістичні визвольні війни в інших частинах імперії – «поширення ефекту націоналізму», підвищували ймовірність створення національних держав, і чим більше територій вдасться відокремити, щоб утворити національні держави, тим більша ймовірність того, що решта територій підуть тим самим шляхом. Іншими важливими факторами може бути слабка міжнародна позиція імперського центру, створення національних держав по сусідству і, нарешті, війни в самій державі. Як приклад, дві Чеченські війни або війна проти Грузії, а також війна РФ проти України. Внутрішні війни, як визнають W. Harsanyi & A. Wimmer (2013), є особливо впливовим фактором, що розхитує імперії [13]. Це підтверджує також історія ХХ ст.: серед нових вільних держав, що постали на початку минулого століття, Українська Народна Республіка, Грузія, Азербайджан та середньоазійські республіки не змогли відстояти свою незалежність. Водночас в Європі з'явилися Польща, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Чехо-Словаччина, Угорщина, Австрія, Сербо-хорватська-словенська держава. Колапс імперій ХХ століття призвів до розпаду колоніальних володінь провідних країн світу: Німецької імперії, а також Японії, Італії, Франції і Великої Британії. Ці країни позбулись імперських амбіцій. Домінуючі місця на світовій арені посіли ті, які вийшли з війни військово і політично зміцнілими: США, Велика Британія, СРСР.

Остаточно холодна війна завершилась розпадом СРСР в 1991 р., перерозподілом сфер впливу на користь НАТО, появою нових незалежних держав, погіршенням зовнішньополітичного становища центру імперії – РФ, становлення США як гегемона світового економічного та політичного розвитку, що охоче допомагав новим посталим державам. При цьому зазначимо, що наслідки появи нових держав часто штучно виокремлених із цілісних територій і з етнічно змішаного населення не є позитивним явищем як для окремих стабільних спільнот, так і для світового загалу. Поява нових об'єктів/суб'єктів міжнародних відносин зміщує стабільність і рівновагу, спричинює руйнівні наслідки широкомасштабного входження таких держав до міждержавної системи стабільного простору [14]. Враховуючи зазначене, а також спостерігаючи ознаки формування нових, зокрема і тоталітарних союзів, ми не виключаємо вірогідність появи нових/старих імперій вже в іншій якості в епоху глобальної взаємозалежності.

Підбиваючи підсумок, зазначимо наступне. У зв'язку з викладеним вище, виникає питання про роль «окраїнних земель» імперського російського простору, зокрема України. Нагадаємо, що колишні радянські республіки зіграли в тих подіях ледь не визначальну роль. Саме вони допомогли зберегти російську імперію з 1917 року, не спричинивши відповідного спротиву загарбниці, розколовшись по два боки барикади (в Україні), коли більшовицькі війська генерала Муравйова грабували Київ і потопили в крові територію України. Подібну задачу на рятування Росії реалізувало керівництво української

республіки і після Другої світової війни. УРСР «було ошасливлено» подачкою Сталіна – місце для нашої республіки в Організації Об'єднаних Націй (1945), внаслідок чого УРСР активно голосувала за всі рішення центру – Москви вже з «високої» трибуни світової міжнародної миротворчої організації.

Слід згадати також 1990-1991 роки – розпад Радянського союзу, коли всі «друзі Росії» – «братні республіки» були перелякані подіями перевороту ГКЧП. Врятували імперію від розпаду український президент, який створив разом із колегами новий союз – Співдружність незалежних держав. Отже, сама Україна врятувала нову сатрапію, оновлену імперію від знищення, імперію, яка добре підготувалася до війни проти України, спрямованої на наше знищення. Як бачимо, відродження «московської імперії» кількаразово здійснюють її «васали» – підкорені народи, серед яких і українці. Цей феномен нагадує скандинавський синдром, коли жертви починають захищати і рятувати свого мучителя, що скоїв їм непоправне зло і наніс тяжкі травми.

Росія, ще будучи російською і радянською, ніколи не полишала ідеї загарбання українських земель. У періоди, коли вона була слабкою, на такий крок не наважувалась, оскільки Україна була сильною, а за деякими ознаками навіть сильнішою за сусідку. Територіальні зазіхання вже в роки незалежності намагалася реалізувати в Криму (1992), Севастополі (1993), острові Коса Тузла (2003) тощо (Chekalenko, 2016, 2021) [15, 16].

Таким чином, враховуючи все вищевикладене, можна припустити, що російська імперія ще не пройшла свого історичного кола розвитку, яке пережили інші імперські держави. Російська імперія в результаті активного рятування своїми васалами затрималась у своєму розвитку приблизно на 50 років і значно відстала від своїх бувших імперських «колег» XIX століття. Таке доводить і ганебна для XXI століття ситуація, що склалася в РФ з соціально-економічним становищем: неосвіченою масою легше управляти, що ми й бачимо на прикладі сьогоденної московії.

Ця імперська країна має пройти шлях політичного, економічного і соціального розвитку, щоби в її надрах сформувався громадянське суспільство, визріли демократичні сили, готові зробити виклик панівному олігархату. Російська імперія має пройти цей шлях, нарешті зламатись, розсипатись на багаточисельні складові – її окраїни, що заговорять власними голосами і сформуують демократичні, громадянські суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. John Hutchinson. Warfare, Imperial Collapse, and the Mass Creation of Nation States. Get access Arrow. 2017. Pages 86–124. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198798453.003.0004>. Published: February 2017
2. Mark R. Beissinger. Ethnic struggle, coexistence, and democratization in Eastern Europe. Article. Jul 2015. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/ethnic-struggle-coexistence-and-democratization-in-eastern-europe/6E0D2D61E12DD7EC6783B97E8A933760>

3. Д. Лівен. Empire: The Russian Empire and Its Rivals, London: John Murray, 2000. https://books.google.co.th/books/about/Empire.html?id=wjMRENI5KS wC&redir_esc=y
4. Darwin, J. (2008) After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires, 1400-2000. London: Penguin. URL: <https://reviews.history.ac.uk/review/2040>
5. Sarkees, M. R., Wayman, F. W., and Singer, J. D. Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive look at their Distribution over Time, 1816-1997, International Studies Quarterly, 47: 49-70. URL: <https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/71639>
6. Alfred J. Rieber. (2014). The Struggle for the Eurasian Borderlands: From the Rise of Early Modern Empires to the End of the First World War. Cambridge: Cambridge University Press. {Рец. Seymour Becker} URL: <https://www.cambridge.org/core/books/struggle-for-the-urasian-borderlands/EF4C28708E64B98130B95C39BB53F07C>
7. Martin, Terry. An Affirmative Action Empire: The Soviet Union as the Highest Form of Imperialism, in R. Suny and T. Martin (eds.), A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin. Oxford: Oxford University Press: 67-90. URL: <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9780801486777/the-affirmative-action-empire/#bookTabs=1>
8. Papers of John Atkinson Hobson (1894). 'Evolution of modern capitalism'. URL: <https://archiveshub.jisc.ac.uk/search/archives/b87afc96-c219-3c6d-a229-8dea4696dbd4>; <https://www.hetwebsite.net/het/profiles/hobson.htm>
9. Magdoff, H. (2003). Imperialism without colonies. New York: Monthly Review. <https://www.kropfpolisci.com/class.system.theory.magdoff.pdf>
10. Gallagher-Robinson. The Imperialism of Free Trade. The Economic History Review, vol. VI, ?1, 1953. URL: https://moodle2.units.it/pluginfile.php/174112/mod_resource/content/2/Gallagher-Robinson_Imperialism_of_Free_Trade_EHR_1953.pdf
11. Collins, M. A., & Amabile, T. M. (1999). Nationalism_and_war. European War-Making and the Rise of Nation States. URL: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2015/MVZ102/um/porter_105_148.pdf
12. Collins, R. (2011) 'Time-Bubbles of Nationalism: Dynamics of Solidarity Rituals in Lived Time', Nations and Nationalism 18, 3: 383-97. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1469-8129.2011.00530.x>
13. Hiers and Wimmer (2013). Warfare_imperial_collapse. URL: <https://www.cnas.org/publications/commentary/the-downside-of-imperial-collapse>.
14. Interview of Ambassador Miller 1993-1996 (2023) "In 1996, Ukraine should definitely have been on the list for joining NATO." Memories of the US ambassador about relations with Russia, Crimean separatism and nuclear disarmament of Kyiv-Ukraine. European truth. 2023. 04.4. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/mss/mfdip/2007/2007mil02/2007mil02.pdf>
15. Chekalenko, Liudmyla D. (2016) Foreign Policy of Ukraine (in Engl): monogr. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Diplomatic Academy of Ukraine of MFA of Ukraine. Kyiv.Ukraine. 2016. 320 p.
16. Чекаленко, Людмила Д. (2021). Публічна історія: виклики XXI століття: моногр. Київ. 2021. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут всесвітньої історії НАН України. 2021. 278 с. URL: <https://ivinas.gov.ua/publikatsiji/novi-vydannia-instytutu/chekalenko-l-d-publichna-istoriia-vyklyky-khkh-stolittia-monohrafiia>

Чижевський Борис Григорович,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу економіки та управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України;
Заслужений працівник освіти України
chyzhevskiy.bg@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0002-7878-1180>

Онаць Олена Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, завідувачка відділу
економіки та управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України;
Заслужений вчитель України
olena.onats@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0003-3323-1289>

Попович Лідія Миколаївна,
науковий співробітник відділу економіки та
управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України.
plidia01@ukr.net
 <https://orcid.org/0000-0001-8231-8124>

НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНА ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА УПРАВЛІННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація: Проаналізована науково-інноваційна законодавча основа управління трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: управління, трансформація, наука, інновації, законодавство.

Summary: *The article analyzes the scientific and innovative legislative framework for managing transformation processes in general secondary education institutions.*

Keywords: *management, transformation, science, innovation, legislation.*

Національні інтереси України вимагають широкомасштабних, послідовних, негайних та ефективних заходів, спрямованих на збереження її духовно-морального, науково-технологічного та інтелектуального потенціалу, забезпечення ефективнішого його використання для оборони, захисту людини, країни, побудови соціального правового рівноправного людського суспільства, демократичної держави та подолання кризових явищ у економічному розвитку.

Значна частина науково-освітньої продукції України відповідає рівню сучасного наукового, інноваційного та технологічного розвитку, але через брак коштів та відсутність достатніх комунікацій вона невідома широкому загалу

українського суспільства, представників економіки, підприємців, промисловців, бізнесу та європейської спільноти. Швидко втрачаються можливості розвивати належним чином сферу освіти, наукові дослідження, оперативно впроваджувати їх результати у практику, реагувати на світові науково-технологічні досягнення та ефективно використовувати їх в українських інтересах.

В Україні відсутній дієвий механізм інвестування масштабних технологічних змін. Державні науково-технічні, культурно-освітні програми та проекти часто не забезпечують досягнення конкретних кінцевих результатів. Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук України, заклади освіти не мають достатніх коштів для інноваційної трансформації відповідних галузей, а недержавні комерційні структури все ще не зацікавлені у здійсненні довгострокових проектів, які б забезпечували базові змістовні та технологічні зміни.

Перспективним напрямом вирішення проблем у сфері науки та освіти є перехід на інноваційний шлях розвитку в площині позитивної зростаючої трансформації. З урахуванням ситуації, що склалася, необхідно більш чітко визначити стратегічні та концептуальні засади державної науково-технологічної, культурно-освітньої та інноваційної політики.

Враховуючи економічні, соціальні, екологічні, оборонні, захисні та інші українські інтереси, слід за короткий строк здійснити комплекс заходів, які б сприяли підвищенню якісних характеристик вітчизняного духовно-морального, науково-технологічного, культурно-освітнього потенціалу до рівня стандартів виживання, утвердження українського народу та інтенсифікації процесу опанування науковими знаннями, новими технологіями та їх практичному застосуванню.

Саме тому заклади загальної середньої освіти, функціонуючи і розвиваючись в умовах державного будівництва в період воєнного стану та повоєнної відбудови, відновлення, відродження у своїй діяльності мають опиратися на вітчизняні наукові школи, враховуючи, що у школі дітей та учнів необхідно навчати науці, науковому мисленню, науковому світогляду, найскладнішій науці – науці життя та забезпечення гармонії життя земного і вічного. Більшість духовних, соціальних, економічних, захисних та оборонних проблем буде вирішено коли політики, державні діячі, громадяни будуть розмовляти мовою вітчизняної науки побудованій на основі літературної, природної, зрозумілої української мови. Будь-які трансформації науково-освітніх ідей, починань, реформ, програм, проектів мають мати перш за все вітчизняне наукове обґрунтування та супроводження. Особливо це є актуальним для сфери освіти.

Як зазначено у преамбулі Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [2], рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід’ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

Передавати наступним поколінням, суспільству наукові знання, втілювати, розвивати наукові досягнення мають педагогічні, науково-педагогічні, наукові працівники. Їхня праця є праведною, щиросердною, відповідальною, доленосною, інтелектуальною, інтенсивною, напруженою, творчою, інноваційною. Особлива роль і місія у вирішенні окреслених проблем належить закладам загальної середньої освіти та ліцеям і ліцеям-інтернатам.

Заклади освіти мають зважати на те, що суб’єктами наукової і науково-технічної діяльності є (стаття 4 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”) [2] наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, ад’юнкти і докторанти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, що мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові організації. До суб’єктів наукової діяльності по праву належить також кращих педагогічних працівників, учнів наукових ліцеїв, ліцеїв-інтернатів, членів Малої академії наук України.

Держава створює умови для залучення учнівської молоді до наукової і науково-технічної діяльності (стаття 26 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”) [2] через систему спеціалізованих загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, зокрема, наукових ліцеїв і наукових ліцеїв-інтернатів, Малу академію наук України або інші подібні установи позашкільної освіти. Пропозиції щодо стратегії розвитку, процедур реалізації та форм підтримки діяльності, спрямованої на залучення учнівської молоді до наукової і науково-технічної діяльності, розробляє Національна рада України з питань розвитку науки і технологій.

Пунктом 2 статті 26 [2] передбачено створення наукових ліцеїв. Науковий ліцей (науковий ліцей-інтернат) здійснює освітню діяльність, спрямовану на залучення та підготовку учнівської молоді до наукової і науково-технічної діяльності. Науковий ліцей (науковий ліцей-інтернат), заснований на державній або комунальній формі власності, має статус бюджетної установи і фінансується

за рахунок коштів відповідних державного та/або місцевих бюджетів. Фінансування наукових ліцеїв (наукових ліцеїв-інтернатів) може здійснюватися за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством України.

Пункт 3 статті 26 [2] вказує, що Мала академія наук України організує та забезпечує участь учнівської молоді у дослідницько-експериментальній, науковій, конструкторській, винахідницькій та пошуковій діяльності, сприяє формуванню інтелектуального капіталу нації, вихованню майбутньої наукової зміни. Координацію діяльності системи спеціалізованих позашкільних навчальних закладів Малої академії наук України здійснює Національний центр "Мала академія наук України", який є державною організацією, кошти на забезпечення наукової, науково-технічної діяльності якої щорічно визначаються в Державному бюджеті України. Фінансування Національного центру "Мала академія наук України" може здійснюватися за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством України. Мала академія наук України щорічно подає звіт про свою діяльність та план роботи на наступний рік на затвердження Науковому комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій.

Під час партнерської співпраці з науковими установами, організації діяльності наукових ліцеїв, забезпеченні участі учнівської молоді в роботі Малої академії наук керівникам закладів загальної середньої освіти необхідно враховувати, що (пункт 1 статті 45 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність") [2] основними цілями державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є:

- 1) забезпечення наукового обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства;
- 2) досягнення високого рівня розвитку науки і техніки;
- 3) примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;
- 4) створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки;
- 5) зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;
- 6) створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- 7) забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості;
- 8) сприяння розвитку наукової і науково-технічної діяльності у підприємницькому секторі;

9) інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір.

На державу покладається забезпечення (пункт 2 статті 45 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”) [2]:

1) соціально-економічних, організаційних, правових умов для формування та ефективного використання наукового та науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб’єктів наукової і науково-технічної діяльності;

2) створення сучасної наукової інфраструктури і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки і виробництва;

3) підготовка кадрів у сфері наукової і науково-технічної діяльності закладами вищої освіти, закладами післядипломної освіти, науковими установами, а також спеціалізованими загальноосвітніми навчальними закладами, які взаємодіють між собою та з науковими установами;

4) підвищення престижності наукової і науково-технічної діяльності, підтримку та заохочення молодих вчених;

5) фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних та прикладних досліджень;

6) організація прогнозування тенденцій науково-технічного розвитку на довгостроковий та середньостроковий періоди;

7) підтримка пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрація ресурсів для їх реалізації;

8) створення ринку наукової і науково-технічної продукції та впровадження досягнень науки і техніки в усі сфери суспільного життя;

9) правова охорона інтелектуальної власності та створення умов для її ефективного використання;

10) організація і проведення статистичних спостережень у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

11) проведення наукової і науково-технічної експертизи виробництва, нових технологій, техніки, результатів досліджень, наукових (науково-технічних) програм і проектів тощо;

12) стимулювання наукової та науково-технічної творчості, винахідництва;

13) пропагування наукових та науково-технічних досягнень, винаходів, нових сучасних технологій, внеску України у розвиток світової науки і техніки;

14) встановлення взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції вітчизняної та світової науки, входження вітчизняної науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір.

Під час визначення змісту та стандарту освіти керівникам закладів загальної середньої освіти також необхідно враховувати, що під час здійснення державного управління та регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності держава керується такими (стаття 46 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”) [2] принципами:

1) єдності науково-технічного, економічного, соціального та духовного розвитку суспільства;

2) ефективного поєднання централізації та децентралізації управління у науковій та науково-технічній діяльності;

3) додержання вимог екологічної безпеки;

4) визнання свободи наукової творчості;

5) збалансованості розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок;

6) використання досягнень світової науки, можливостей міжнародного наукового співробітництва;

7) свободи поширення відкритої науково-технічної інформації;

8) відкритості для міжнародного науково-технічного співробітництва, забезпечення інтеграції української науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір із забезпеченням захисту інтересів національної безпеки;

9) визнання певного обґрунтованого ризику отримання негативного результату у провадженні наукової і науково-технічної діяльності.

Трансформація загальної середньої освіти, визначення основної освітньої проблеми та система організації освітнього процесу в школі мають корелюватися із пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. Згідно із Законом України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” (стаття 2) [3] пріоритетні напрями розвитку науки і техніки визначаються як науково, економічно та соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки України та підвищення якості життя населення.

Науково-освітня орієнтиром для закладів загальної середньої освіти є те, що на даний час визначені такі пріоритетні напрями розвитку науки і техніки “на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”

від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, та до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану (стаття 3 Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки") [3]:

- 1) національна безпека і оборона;
- 2) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;
- 3) інформаційні та комунікаційні технології;
- 4) енергетика та енергоефективність;
- 5) раціональне природокористування;
- 6) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;
- 7) нові речовини і матеріали".

Актуальною є проблема також опанування учнівською молоддю духовними, моральними (натуральними), природними законами. Семидесятирічний історичний досвід розвитку українського народу з "орієнтацією" на політичні установки та позицією, що людина є володарем природи свідчить про те, що політичні установки, як правило, є тимчасовими або хибними, а духовні, моральні (натуральні), природні закони – вічними, незмінними, непохитними, керують світом та життям і саме тому їхнє незнання або нехтування носить критичну загрозу виживанню, життєздатності, життєстійкості, життєдіяльності, життєтворчості людини, народу, нації.

Зазначені положення актуалізують необхідність співпраці та партнерської участі закладів загальної середньої освіти в розробці наукових програм, проектів, експериментальних дослідженнях наукових установ та закладів вищої освіти.

Характерними особливостями організації управління школою та навчально-виховним процесом є те, що вони носять інноваційний характер і потребують інноваційних рішень. Тому керівникам закладів загальної середньої освіти необхідно враховувати те, що (стаття 1 Закону України "Про інноваційну діяльність") [6] інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Тобто освітні програми, навчальні підручники, навчальні

заняття та результат якісної організації навчально-виховного процесу є інноваційним продуктом.

Тому навчально-виховний процес у школі має базуватися на основі того, що (стаття 3 Закону України “Про інноваційну діяльність”) [6] основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб’єктів інноваційної діяльності;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Об’єктами інноваційної діяльності також є (стаття 4 Закону України “Про інноваційну діяльність”) [6]:

- інноваційні програми і проекти;
- нові знання та інтелектуальні продукти;
- виробниче обладнання та процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва;
- організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки;
- товарна продукція;
- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

Інноваційна діяльність закладів загальної середньої освіти має підтримуватися на всіх рівнях органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також забезпечуватися змістовно, методично, інформаційно, професійними кадрами, матеріально-технічними ресурсами та належним фінансуванням.

Особливо актуальним в період війни та післявоєнної відбудови є те, що пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні науково і економічно обґрунтовані та визначені відповідно до Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” [7] – це напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень.

У даний час (стаття 4 Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”) [7] зафіксовано, що стратегічними пріоритетними напрямками є:

- 1) технологічне оновлення та розвиток сфер національної безпеки і оборони;
- 2) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- 3) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- 4) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- 5) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- 6) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;
- 7) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;
- 8) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки”.

З метою забезпечення науково-інноваційної діяльності закладів загальної середньої освіти доцільно посилити їхню партнерську взаємодію та праведну, щиросердну, сумлінну, творчу співпрацю, у тому числі на договірних засадах, із науковими установами Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, національних галузевих академій наук України, Малої академії наук України, закладами вищої освіти та інститутами післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верховна Рада України Конституція України (від 28 червня 1996 року) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Верховна Рада України Закон України “Про наукову і науково-технічну

- діяльність” (від 26 листопада 2015 року № 848-VIII) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
3. Верховна Рада України Закон України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” (від 11 липня 2001 року № 2623-III) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>
 4. Верховна Рада України Закон України “Про наукову і науково-технічну експертизу” (від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>
 5. Верховна Рада України Закон України “Про науково-технічну інформацію” (від 25 червня 1993 року № 3322-XII) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text>
 6. Верховна Рада України Закон України “Про інноваційну діяльність” (від 4 липня 2002 року № 40-IV) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
 7. Верховна Рада України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (від 8 вересня 2011 року № 3715-IV) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
 8. Верховна Рада України Постанова Верховної Ради України “Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України” (від 13 липня 1999 року № 916-XIV) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14#Text>
 9. Парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. – К.: Парлам. вид-во, 2006. – 175 с.
 10. Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації. / Упоряд. Г.О. Андрощук, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 304 с.
 11. Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України 13 березня 2013 р.; упоряд. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, В.Ю. Бурда / Верховна Рада України; Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти. – К.: Парламентське вид.-во, 2014. – 637 с.
 12. Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 18 червня 2014 р. / Верховна Рада України; Комітет ВР України з питань інформатизації та інформаційних технологій; ред. кол. В. П. Омельченко (голова), В. П. Семиноженко, Г. О. Андрощук, Л.М. Гриневич [та ін.]. – К.: Парлам. вид-во, 2014. – 196 с.
 13. Стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави: матер. парлам. слухань у Верховній Раді України 2 липня 2014 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; упорядники М.М. Шевченко, С.В. Семенюк, Г.О. Андрощук. – К.: Парлам. вид-во, 2015. – 744 с.
 14. Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку: матер. парлам. слухань у Верховній Раді України 21 березня 2018 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; упорядники Левчук О.М., Семенюк С.В., Чижевський Б.Г., Шевченко М.М.. – К.: Парлам. вид-во, 2018. – 239 с.
 15. Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки: матер. парлам. слухань у Верховній Раді України 10 квітня 2019 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; упорядники Левчук О.М., Чижевський Б.Г., Семенюк С.В., Козієвська О.І., Шевченко М.М., Сімахова А.О. .. – К.: Парлам. вид-во, 2019 № 1. – 389 с.

Шевчук Т. С.,
д. філол. н., професор кафедри
англійської філології та світової літератури
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

КОМЕМОРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ УЧАСНИКІВ, ЖЕРТВ І ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ЗВО

Третій рік Україна стоїть перед екзистенційними викликами. Війна забрала сотні тисяч життів наших воїнів, громадських активістів та цивільного населення. Втрати серед військових під час воєнного стану, за словами заступниці міністра оборони України Ганни Маляр, становлять державну таємницю: «Під час воєнного стану ця інформація становить державну таємницю. Не тому що хтось щось хоче приховати, а тому що це вимога військових. Чому ці дані таємні? Тому що під час активної фази війни кількість загиблих і поранених противник використовує для прорахунку наших ймовірних подальших дій. Йдеться не лише про загальну кількість втрат убитими та пораненими, але й про кількість втрат конкретних підрозділів та напрямків. Особливо під час боїв. Якщо у ворога буде така інформація, вони почнуть розуміти деякі наші наступні кроки» [3].

За даними Моніторингової комісії ООН з прав людини, станом на 15 лютого 2024 р. жертвами повномасштабної російської агресії стало понад 30 000 мирних громадян, серед яких щонайменше 10 582 цивільні особи загинули, а 19 875 було поранено. Ці сухі дані відображають лише верифіковану організацією кількість жертв серед населення. Насправді їх набагато більше і точну цифру до закінчення війни встановити неможливо [1].

Серед загиблих – всі верстви населення: діти, жінки, чоловіки та літні люди. Чимало з них громадських активістів, а серед воєнних – справжніх героїв, подвиги яких слід закарбувати у пам'яті молодого покоління. В українських ЗВО та ЗЗСО цим мають системно займатися структури, відповідальні за виховну роботу.

Як приклад, наведемо імена кількох непересічних героїв серед військових, які пожертвували життям заради спасіння побратимів або цивільних. Їх подвиги є прикладом самопожертви і честі, про що важливо знати і пам'ятати молоді:

- У перший день повномасштабної війни матрос Віталій Скакун (1996-2022) підірвав Генічеський автомобільний міст разом із собою, щоб зупинити просування танкової колони ворога;
- Пілоти Геннадій Матуляк (1977-2022), Дмитро Чумаченко (1999-2022), Данило Мурашко (1998-2023) відвернули свої підбиті літаки від житлових кварталів населених пунктів (Глібіка, Тригир'я, Шабельківка), аби уникнути жертв серед цивільного населення. Вони втратили висоту і не змогли

катапультиватися.

- Український військовополонений Олександр Мацієвський (1980-2022), снайпер 119 окремої бригади ТРО Чернігівської області, був розстріляний 30 грудня 2022 року на околицях Соледара за слова «Слава Україні!». Розправа була зафільмована покидьками, які перед тим змусили його викопати свою могилу. Герою було встановлені пам'ятники в Києві, Ніжині, Тбілісі, його образ фігурує на численних муралах, листівках, плакатах та відображений на сувенірній монеті НБУ. Обличчя таких героїв мають бути миттєво впізнаванні молоддю, як і їх імена. Впізнаванні навіть на зображеннях без обличчя, на прикладі зображень Олександра Мацієвського – лише за контурами фігури перед тортурами, як представлено на плакатах Андрія Єрмоленка та Нікити Тітова:

Автор: Андрій Єрмоленко

Автор: Нікіта Тітов

Чимало втрат маємо серед української інтелігенції, зокрема представників сучасного літературного руху. На наших очах формується пантеон нового розстріляного Відродження, віддати данину пам'яті його представників можна, як мінімум, через знайомство з їх творчістю:

- Дитячий письменник і поет Володимир Вакуленко (1972–2022) був закатований окупантами в захопленому Ізюмі. Волонтерка Вікторія Амеліна віднайшла його спогади періоду Ізюмської окупації, які були закопані у садку ізюмського родинного маєтку письменника. Свою останню літературну премію В. Вакуленко отримав посмертно як лавреат спеціальної відзнаки IPA Prix Voltaire Award 2023 за опублікований щоденник під назвою «Я перетворююся» (2023).
- Публіцистка, письменниця, громадська діячка Вікторія Амеліна (1986-2023), член правозахисної організації Truth Hounds, яка фіксує військові злочини на звільнених територіях України. Загинула під час ворожого ракетного удару по

Краматорську влітку 2023.

- Поет, видавець, сценарист мілітарі-фестивалю «Холодний Яр», засновник концептуального літературного проєкту «Дух Нації» Юрій Руф (1980-2022), доброволець.
- Поет і волонтер Гліб Бабіч (1969-2022), учасник АТО, після 24 лютого 2022 р. – військовослужбовець Сил територіальної оборони м. Києва.
- Письменник, науковець Максим Петренко (1983-2022), учасник АТО, автор роману-щоденника добровольця «Спокійної ночі» (2014).
- Поет, громадський діяч, доброволець Максим Кривцов (1990-2024), автор поетичної збірки «Вірші з бійниці».

Якими можуть бути комеморативні стратегії вшанування пам'яті учасників, жертв і подій російсько-української війни у виховній роботі ЗВО та закладів загальної середньої освіти?

Поняття комеморація вживається у значенні «комплекс суспільних практик, які демонструють ставлення сучасників до минулого». Як зауважує проф. Оксана Довгополова в роз'ясненні терміну у Глосарії на платформі культури пам'яті «Минуле/Майбутнє/Мистецтво», «комеморація – це не просто розміщення в публічному просторі інформації про подію або включення певної дати в реєстр державних свят. Комеморація відсилає до способів інтерпретації події, стратегії вибудовування суспільних церемоніалів, інструментів збереження / трансформації історичної спадщини тощо. Держава визначає, які події минулого варті вшанування, та чому вони важливі. Але комеморація не є синонімом історичної політики – комеморативні практики формує не тільки держава, але й суспільство та окремі групи людей» [2].

Сучасні стратегії комеморації є одним із пріоритетних напрямів дослідження зарубіжних антропологів і варто проаналізувати основні тренди, щоб уникнути радянських шаблонів і не потрапити в «петлю пам'яті» Другої світової війни. Поль Рікер у праці «Пам'ять, історія, забуття» (2000) підкреслив, що пам'ять є одночасно і видом знання, і формою дії [8]. За П'єром Нора, продуктивні технології збереження і створення «місць пам'яті» (*lieu de mémoire*) скеровані на виявлення нематеріальних, символічних та когнітивних орієнтирів, які слугують для зв'язку між групою і, конкретніше, нацією [7].

Фердінанд де Джонг (De Jong) та Майкл Роулендс (Rowlands) наголошують, що творення «ландшафтів пам'яті» у постконфліктному просторі мають викликати у мешканців продуктивні процеси пам'яті, визнання і примирення. «За допомогою різних засобів – літератури, музики, музеїв, пам'ятників, архітектури тощо – може відбутися переосмислення минулого травматичного досвіду» [6, с. 132]. Відтак, технології творення пам'яті вимагають як творчості, так і «культурної гібридизації» в процесі подолання суперечностей між державною церемоніальністю і народною пам'яттю, зокрема відхід від

культивування історично обумовленої для української нації естетики страждання.

На початку 2024 р. Український інститут національної пам'яті підготував методичні рекомендації для місцевих громад щодо збереження і вшанування пам'яті учасників, жертв і подій російсько-української війни. Розіслані по ЗВО Рекомендації мітять опис заходів, які можуть бути впроваджені у виховній роботі ЗВО. Серед них: організація меморіальних місць та місць поховання; увічнення пам'яті через встановлення меморіальних табличок, пам'ятників, меморіалів; перейменування та присвоєння назв; музеєфікація війни; комеморативні, мистецькі, дослідницькі, інформаційні та інші заходи [5]. Більшість з рекомендованих заходів розраховані на органи місцевого самоврядування, громадські організації і потребують адмінресурсу. А чим може користуватися звичайний куратор академічної групи або шкільний учитель при проведенні виховної роботи? Можемо порекомендувати кілька інформативних сайтів, які зроблять захід цікавим і змістовним.

Джерела інформації для комеморативних заходів у ЗВО та ЗЗСО:

Сайт «**Армія інформ**». Це інформаційне агентство Міністерства оборони України, створене у грудні 2018 року, яке висвітлює події у сфері оборони і безпеки. Розділ «Герої нескореної України» містить архів про подвиги загиблих українських воєнних.

Сайт «**Ukraine War Art Collection**» представляє потужну медіатеку мистецтва, створеного під час війни. Платформа ініційована Міністерством культури та інформаційної політики України та Державним агентством України з питань мистецтв та мистецької освіти з метою архівувати і записувати ті мистецькі прояви, які з'явилися під час повномасштабного вторгнення. На сайті представлені художні проекти українських митців у категоріях: візуальне мистецтво, мистецькі проекти, література, музика, театр, відеоконтент, дитяча творчість, дизайн, архітектура, проекти солідарності.

Сайт «**Минуле / Майбутнє / Мистецтво**» – платформа культури пам'яті, що реалізує комеморативні, дослідницькі та мистецькі проекти, розробляє стратегії пам'ятання важливих подій в історії України та проводить публічні дискусії для залучення широкої аудиторії до роботи з минулим. Кураторка платформи – професорка кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Оксана Довгополова. Проект засновано у 2019 році громадською організацією «Культурні практики», а після повномасштабного вторгнення РФ, проект продовжує роботу з фокусом на комеморації російсько-української війни. Наприклад, у розділі «Спецпроекти» фокус уваги зосереджено на концепті Українській Південь як одній з географічних та ментальних точок напруги повномасштабної війни (окупація та часткова деокупація, постійні обстріли прифронтової території, катастрофа

Каховської ГЕС, масштабне мінування посівних сільськогосподарчих земель, руйнація екосистеми краю тощо). На ментальному рівні Український Південь аналізується як «символ горя і мужності, виснаження та волі». Платформа також презентує дискусійний відеокурс історика і краєзнавця Олександра Бабіча «Місця трагедій та туристичний інтерес» у вигляді лекцій про стратегії відвідування локацій російсько-української війни (дарк-туризм). Окремий розділ присвячено аналізу мистецьких практик, як от: «Арт-опір Херсона»: по слідах «резиденції в окупації».

Прикладом позитивної комеморації є проєкт «Українська артзброя», розроблений в жовтні 2023 року колективом співробітників Ізмаїльського військово-патріотичного музейного комплексу (м. Ізмаїл Одеської області). В його основі лежить ідея розмалювання використаних артефактів війни: гільз, тубусів, ящиків від боєкомплектів, касок тощо. Цей проєкт не має грантової підтримки якогось окремого фонду, однак він вже об'єднав близько двохсот майстрів і майстринь з усієї України з перспективою влаштування пересувних виставок та можливістю придбання музеями України таких експонатів, а деякі з них віддаються за донати на ЗСУ. Розмалювані артефакти війни містять складну матрицю значень, цінностей, асоціацій, а долучення до акції дітей під час відвідування музею, підтримує в них оптимізм і віру в нашу Перемогу. Фото колекції взято з сайту проєкту на фейсбук [4]:

Висновки. Повномасштабне вторгнення країни-агресора стало ключовою точкою відліку нової історії України. Обличчя українського спротиву мають бути впізнаваними українською молоддю, а для цього має вестися системна і цілеспрямована виховна робота в закладах вищої та загальної середньої освіти. Травмована пам'ять і повоєнна спадщина мають перетворитися на технологію зміцнення. Стратегії вшанування пам'яті учасників, жертв і подій російсько-української війни у виховній роботі ЗВО та ЗЗСО через цілеспрямовану роботу з пам'яттю матимуть відповідні соціальні та культурні наслідки. Це наш обов'язок перед героями і жертвами війни та стимулювання змін у суспільстві, які зроблять його менш насильницьким.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дворічний звіт Моніторингової комісії ООН з прав людини. Ел ресурс. URL: [Захист цивільних осіб: вплив бойових дій на цивільних з 24 лютого 2024 р.](#)
2. Довгополова О. Комеморація. Платформа культури пам'яті Минуле/Майбутнє/ Мистецтво: Глосарій [Ел. ресурс]. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/>
3. Ми – Україна. 19 серпня 2023 р. Ел. ресурс. URL: <https://weukraine.tv/novyny/malyar-poyasnyla-chomu-ukrayina-ne-rozkryvaye-vtraty-sered-vijskovykh-tse-derzhavna-tayemnytsya/>
4. Проєкт «Українська артзброя». URL: <https://www.facebook.com/groups/1052926125894504>
5. Рекомендації для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо заходів, пов'язаних зі збереженням та вшануванням пам'яті учасників, жертв та подій Російсько-української війни. Український інститут національної пам'яті. [Ел. ресурс]. К., 2024. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/LkVYg1707824145D5tKV.pdf>
6. De Jong, F. Rowlands, M. Postconflict Heritage. *Journal of Material Culture*. Volume 13, Issue 2, 2008. P.131-247.
7. Nora, P. *Les Lieux de Mémoire*, 7 vols. Gallimard, Paris. 1984-1992.
8. Ricœur, J.P. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Seuil, 2000.

Частина II.
ДОПОВІДІ СЕКЦІЙНИХ ЗАСІДАнь

Агафонова М. В.,

*Провідний економіст відділу моделювання
та прогнозування економічного розвитку*

*ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
mymaria6610@gmail.com*

**РІВЕНЬ ОСВІТНІХ ДОСЯГНЕНЬ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ КОНФРОНТАЦІЇ
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ**

Анотація. Метою статті є проведення дослідження щодо рівня освітніх досягнень учнів в Україні в умовах війни порівняно з довоєнним періодом, а також порівняльного аналізу результатів освітніх досягнень по Україні серед країн ОЕСР за результатами міжнародних досліджень якості освіти PISA-2022 та PISA-2018. В статті окреслено роль соціально-економічного статусу учня на очікування щодо здобуття освіти та здійснено оцінку впливу війни в Україні на Індекс людського розвитку.

Ключові слова. Освітні досягнення, PISA-2022, ОЕСР, Індекс людського розвитку.

Abstract. The purpose of the article is to conduct a study on the level of educational achievements of students in Ukraine during the war compared to the pre-war period, as well as a comparative analysis of the results of educational achievements in Ukraine among OECD countries based on the results of international studies of the quality of education PISA-2022 and PISA-2018. The article outlines the role of the student's socio-economic status on educational expectations and evaluates the impact of the war in Ukraine on the Human Development Index.

Key words. Educational achievements, PISA-2022, OECD, Human Development Index

На початку грудня 2023 року було оприлюднено результати освітніх досягнень учнів за результатами участі України в міжнародній програмі PISA-2022. Як і прогнозувалось Українським центром оцінювання якості освіти, на рівень академічних досягнень учнів наклало свій відбиток сукупність чинників, пов'язаних з пандемією та повномасштабним вторгненням, наслідком чого стало дистанційне навчання (чи, навіть, його відсутність через повітряні тривоги або відключення електромережі). А саме, результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 по Україні, які увійдуть до критично важливих складових ефективною стратегії повоєнної відбудови, окрім того, що виявилися

нижчими за результати минулого циклу, залишаються статистично значно нижчими за середні по країнах ОЕСР (табл 1)¹.

Таблиця 1.

Результати освітніх досягнень PISA-2018 та PISA-2022 в Україні у порівнянні з країнами ОЕСР.

країни	середній бал PISA-2018			середній бал PISA-2022			різниця в балах		
	Математика	Природничо-наукові дисципліни	Читання	Математика	Природничо-наукові дисципліни	Читання	Математика	Природничо-наукові дисципліни	Читання
Естонія	523	530	523	510	526	511	-13	-4	-12
Польща	516	511	512	489	499	489	-27	-12	-23
Словенія	509	507	495	485	500	469	-24	-7	-26
Німеччина	500	503	498	475	492	480	-25	-11	-18
Чеська Республіка	499	497	490	487	498	489	-12	1	-1
Латвія	496	487	479	483	494	475	-13	7	-4
Франція	495	493	493	474	487	474	-21	-6	-19
ОЕСР	489	489	487	472	485	475	-17	-4	-12
Словацька Республіка	486	464	458	464	462	447	-22	-2	-11
Угорщина	481	481	476	473	494	473	-8	13	-3
Україна	453	469	466	441	450	428	-12	-19	-38
Болгарія	436	424	420	417	421	411	-19	-3	-9
Румунія	430	426	428	428	428	428	-2	2	0
Молдова	421	428	424	414	417	404	-7	-11	-20

Джерело: сформовано автором за даними [1], [2].

Результати тестування в межах PISA-2022 засвідчують, що в Україні значна частка 15-річних учнів не досягає базового рівня сформованості математичної, читацької та природничо-наукової грамотності (рівня 2 на предметних шкалах PISA). Базовий рівень визначають як рівень мінімального оволодіння 15-річним учнівством змістом предметних галузей PISA й мінімальної сформованості здатності самостійно мислити. Так, лише 58 % українських 15-річних підлітків досягли базового рівня математичної грамотності, 59 % – читацької грамотності;

¹ Через воєнні дії та пов'язані із цим ризики, дослідження не проводили в шести областях нашої країни (Донецькій, Харківській, Луганській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській), а також в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі. У Дніпропетровській області вдалося провести збирання даних у межах основного етапу PISA-2022, однак результати цього регіону не було включено до міжнародної бази даних через недостатню кількість закладів освіти від нього. Отже, у циклі PISA-2022 Україну представили 15-річні підлітки 18 із 27 регіонів.

66 % – природничо-наукової грамотності. Ці показники є нижчими за середні значення по країнах ОЕСР, де, попри загальний спадний тренд відносно результатів тестування PISA-2018 через негативний вплив масштабної кризи на системи освіти по всьому світу, базового рівня сформованості математичної грамотності досягли 69% підлітків, читацької – 74 % та природничо-наукової – 76 % [3].

З метою підтримки належної справедливості систем освіти, в межах дослідження PISA-2022 було закладено різні рівні соціально-економічного статусу учнів. Дослідження підтверджує, що шанси учнів з низьким статусом соціально-економічного індексу не подолати базовий рівень 2 з математики є значно вищими у порівнянні з учнями із середнім та високим значенням соціально-економічного індексу. Водночас, у низці референтних країн, таких як Грузія, Польща, Болгарія та Молдова, ці розбіжності є ще більш значущими (рис. 1) Порівнюючи ж шанси України та референтних країн (що складають 25 % учнів з найнижчим рівнем соціально-економічного статусу) з рештою 75 % однолітків в питанні не досягти базового рівня успішності з математики, зафіксовано, що перша група країн у 2,8 раза частіше демонструють результати з математики нижчі за базовий рівень 2 [4, С. 60].

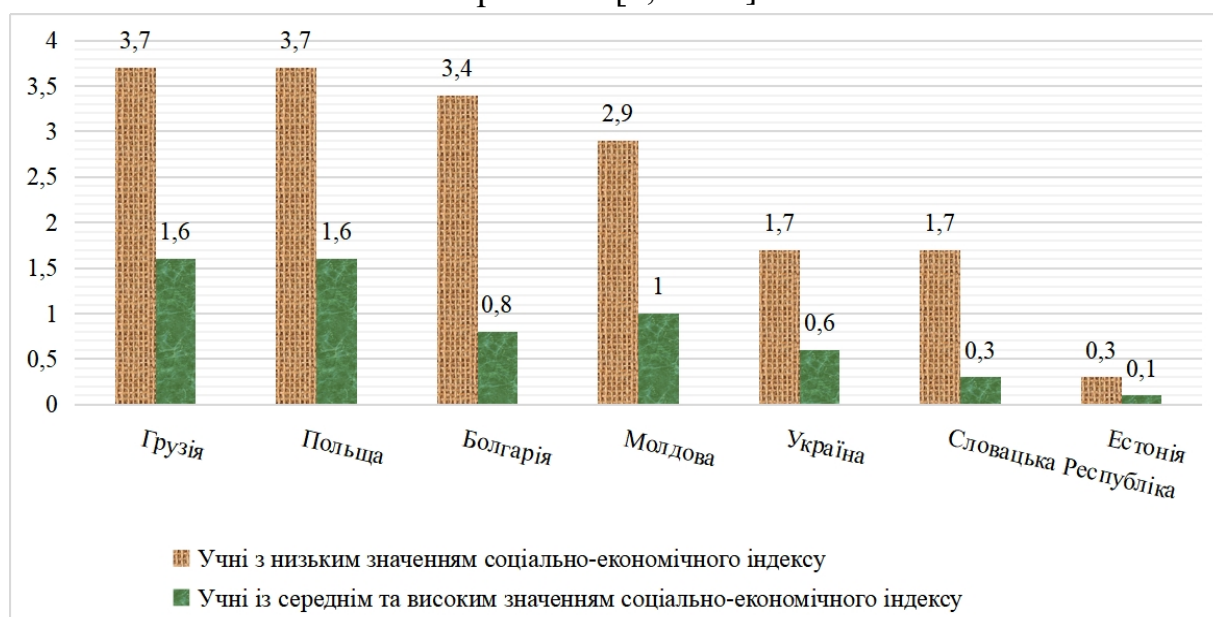

Рис. 1. Шанси учнів з різними передумовами для навчання не подолати рівень 2 з математики за шкалою PISA в Україні серед референтних країн

Джерело: [4, С. 61]

Водночас, відповідно до рівнів соціально-економічного статусу в рамках PISA-2022, було досліджено залежність очікувань щодо здобуття ступенів освіти в Україні. Так, різниця між учнями з нижчим і вищим соціально-економічним статусом в очікуваннях щодо здобуття ступеня спеціаліста, магістра чи кандидата наук становила майже 50% (рис. 2).

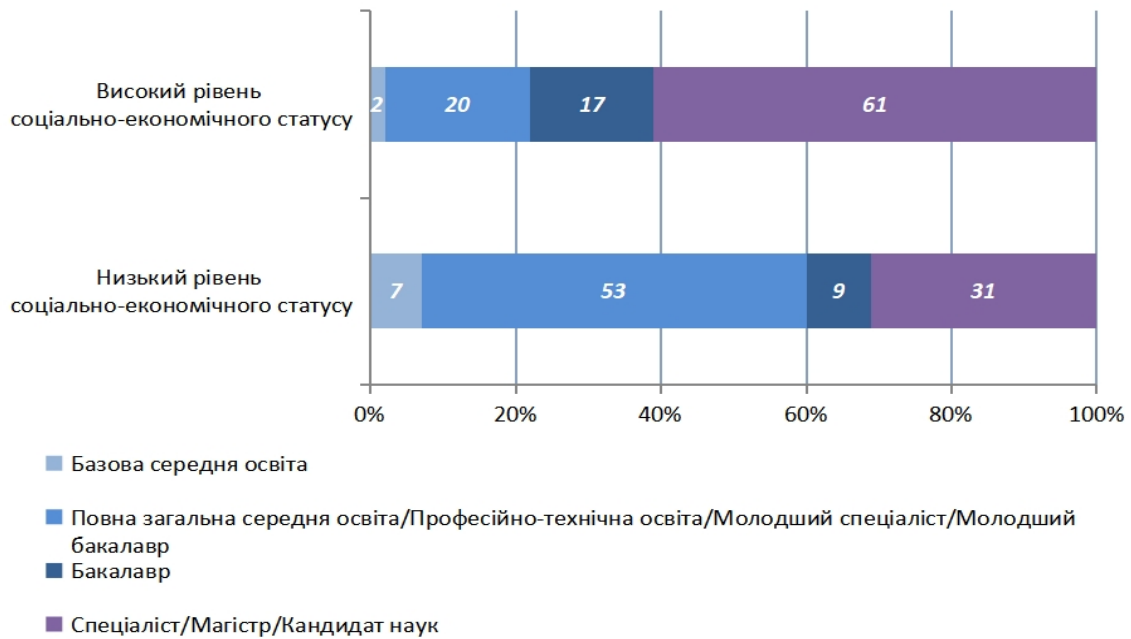

Рис. 2. Учнівські очікування щодо освіти в Україні за соціально-економічним статусом

Джерело: [4,С.138].

Розглядаючи соціально-економічний статус людини в рамках довгострокової візії, зазначимо її вплив на фінансову безпеку людини. Згідно проведених досліджень, діти з нижчим соціально-економічним статусом, як правило, мають нижчий рівень очікувань в питанні отриманні вищої освіти, що з високою вірогідністю проявиться в у нижчих доходах при досягненні ними зрілого віку. Людина із заможного соціального класу, швидше за все, матиме більше можливостей отримати вищу освіту, і, як очікується, буде прагнути до досягнення цієї мети, тоді як представники сімей із низьким доходом, зазвичай, не мають подібних можливостей.

Щодо результатів освітніх досліджень PISA-2025 для України, то вони можуть виявитися ще більш невтішними порівняно із PISA-2022, зважаючи на те, що учні, які візьмуть участь в результатах тестування, переважну частину свого часу, через військову агресію рф, продовжували вчитися дистанційно (чи то на території України чи то за її межами), що призведе до нижчої якості знань. В довгостроковій перспективі низька якість знань матиме безпосередній вплив на зниження реальних наявних доходів населення та зростання рівня соціальної ексклюзії, про що йшла мова вище. В цілому, зниження освітнього потенціалу в країні в умовах війни зумовлюватиме формування певних викликів на майбутнє щодо її відновлення.

Зважаючи на тривалість військових дій на території України, водночас із академічними досягненнями учнів, окремої уваги потребує надання належної уваги емоційному та психологічному стану учнів. Так, навесні 2018 р. задоволеними чи

дуже задоволеними життям були 82 % українських підлітків, однак восени 2022 р. таких було вже всього 70 %. Разом з цим майже вдвічі збільшилася частка учнів дуже незадоволених своїм життям (із 7,3 % – у 2018 р. до 13% – у 2022 р.) [4, С. 117]. На сьогоднішній день в Україні існує низка проєктів, спрямованих на психологічну підтримку дітей, одним з яких є спільний проєкт МОН та ЮНІСЕФ “ПОРУЧ” [5], в рамках якого проводять психологічні консультації для підлітків, батьків та освітян. Важливо, щоб психологічний і емоційний добробут усіх учасників освітнього процесу залишався у фокусі уваги уряду та інших стейкхолдерів і кількість якісних програм підтримки надалі зростала.

Відповідно до зниження рівня освітніх досягнень в Україні, а також враховуючи вплив війни на соціально-економічні фактори держави, спостерігається зниження індексу людського розвитку (ІЛР), який, згідно щорічного звіту ООН, складається з урахуванням чотирьох складових: очікуваної тривалості життя при народженні, очікуваної та середньої тривалості навчання та рівня валового національного доходу на душу населення. У довоєнний період, у 2020-2021 рр., ІЛР України складав 0,779 та 0,773 відповідно, при цьому країна посідала 74 та 78 місце серед 189 та 191 країни [6]. У 2022 р. Індекс людського розвитку опустився до найнижчого рівня з 2004 року та становив 0,734, відповідно Україна посіла 100 місце серед 193 країн і територій, тим самим втративши 22 позиції відносно показників 2021 року.

Отже, згідно проведеному дослідженню можна дійти висновку, що в період широкомасштабної військової агресії РФ проти України в країні спостерігається зниження як освітнього потенціалу, так і індексу людського розвитку, що зумовлюватиме формування певних викликів на майбутнє щодо розвитку людського капіталу як ключового активу сучасної економіки з метою ефективного відновлення держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. PISA-2018. OECD. 2019. Volume I. URL: <https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf>
2. PISA-2022. OECD. 2023. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/53f23881-en.pdf?expires=1704301886&id=id&accname=guest&checksum=293E22BDA4E4B0AB6D45873555965B3D>
3. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. Київ 2023. С. 376 URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf
4. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf
5. Проєкт психологічної підтримки ПОРУЧ. URL: <https://poruch.me/>
6. Human Development Reports. UNDP. URL: <https://hdr.undp.org/reports-and-publications>.

Айтов Спартак Шалвович,
кандидат історичних наук
доцент кафедри філософії та українознавства
Українського державного
університету науки і технологій
м. Дніпро
aytovspartak@gmail.com

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ ТА ВИВЧЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ДИНАМІКИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Дана стаття досліджує вплив теоретичних підходів історичної антропології як сучасної філософії історії на вивчення соціально-гуманітарними дисциплінами вищої освіти і пізнання сутності цивілізаційної динаміки. Проаналізовано значущість інтелектуальних надбань історичної антропології для формування соціально-гуманітарною складовою вищої освіти розуміння каузальності, сутності і перспектив розвитку геокультурних процесів

Ключові слова: філософія історії, історична антропологія, цивілізаційна динаміка, теоретичний підхід, ментальність, геокультурні процеси, вища освіта.

This article examines the influence of the theoretical approaches of historical anthropology as a modern philosophy of history on the study of social-humanitarian disciplines of higher education and knowledge of the essence of civilizational dynamics. The significance of the intellectual assets of historical anthropology for the formation of the socio-humanitarian component of higher education in understanding the causality, essence and prospects of the development of geocultural processes is analyzed.

Keywords: philosophy of history, historical anthropology, civilizational dynamics, theoretical approach, mentality, geocultural processes, higher education.

Аналіз цивілізаційної динаміки є одним із сутнісно важливих аспектів у вивченні широкого спектру історичних, політичних і соціокультурних процесів, котрі вивчаються історичними, соціогуманітарними і філософськими науками у системі вищої освіти. Історична антропологія як сучасна філософія історії має на меті дослідження ментально-культурного горизонту історичних процесів на різних онтологічних рівнях і за допомогою низки наукових концепцій. У межах цього рефлексивного поля вона може аналізувати причинність і алгоритми динаміки цивілізаційних спільнот.

Зокрема історично-антропологічні студії досліджують колективну психологію суспільств, котрі складають «локальні цивілізації» у зв'язку з траєкторією їх розвитку і проекцією останнього у майбутнє. Предметом історично-антропологічних розвідок досить часто стає проблематика бачення суспільствами минулого соціокультурних явищ як сучасної їм, так і інших епох.

Вельми характерним є дослід сприймання образу і культурної спадщини стародавнього Риму у ранньосередньовічній Європі [3, с. 934].

Дослідження цивілізаційної динаміки у соціогуманітарних і філософських дисциплінах реалізується завдяки інтеграції історично-антропологічних підходів до розуміння її марко та мікрооб'єктів. Актуальним для осмислення цього питання є дослідження ментально-культурного горизонту розвитку «локальних цивілізацій» у поєднанні з теоріями, генерованими у філософських розвідках та науках соціально-гуманітарного циклу. Осмислення даної проблеми дає можливість зрозуміти зміст утворення, розвитку цивілізаційних спільнот і його майбутніх перспектив.

Філософсько-історичні теорії О. Шпенглера, В. Шубарта, А. Дж. Тойнбі, філософсько-політична концепція С. Хантингтона, котра за суттю інтегрує наукові підходи Тойнбі і геополітичні ідеї, є вельми поширеними у науковому середовищі. При цьому аналіз сутності і особливостей траєкторії динаміки «локальних цивілізацій» є мало розповсюдженими. З точки зору філософсько-історичного рефлексивного поля дана обставина пов'язана із більшою орієнтованістю зазначеного напрямку філософської думки на розуміння каузальності розвитку цивілізаційних спільнот, їх магістральних траєкторій у історичній динаміці і суспільно-культурних процесах, без глибинного осмислення каузальності і сутності розвитку «локальних цивілізацій», зокрема їх ментально-культурної площини.

На думку дослідників, котрі здійснювали наукові розвідки у рефлексивному полі історичної антропології, комплексність, теоретична «макроорієнтованість» осмислення розвитку «локальних цивілізацій» утворюють складнощі у аналізі історично-антропологічними студіями каузальності і сутності динаміки цих геокультурних спільнот. Показовою є думка одного з засновників французької «нової історичної науки» та теоретичних підходів історичної антропології Л. Февра. Він піддавав сумніву когнітивний потенціал її теоретичного діалогу з цивілізаційними концепціями О. Шпенглера і А. Дж. Тойнбі.

Разом з цим, міждисциплінарна методологія і теоретичні можливості осмислення історичної динаміки у глобальному аспекті утворюють передумови розуміння історичною антропологією ментально-культурного горизонту причинності й сутності динаміки цивілізаційних спільнот.

Аналізу даного проблемного поля дослідниками людиновимірних аспектів історичного процесу і розвитку «локальних цивілізацій» суттєво сприяв науковий діалог з історичною антропологією таких наук, як філософська антропологія (теорії А. Бергсона), філософія культури (розвідки Й. Гойзинги), теоретична географія (вчення П. Відаля де Ла Бланш), теоретична соціологія (наукові підходи Е. Дюркгейма).

Залучення концепцій історичної антропології як сучасної філософії історії у студіях причинності і сутності динаміки «локальних цивілізацій» є науково плідними також тому, що історично-антропологічні концепції, відокремившись від гносеологічної і аксіологічної матриці «нової історичної науки», успадкувала її полідисциплінарний характер.

Даний напрям філософсько-історичних розвідок може розглядатися як міждисциплінарна теоретична система; пізнавальна сфера, яка інтегрує наукові підходи низки дисциплін (зокрема, особистісної, соціальної і етнічної психології, соціології, географії та інші).

Застосування концепцій такої теоретично складної науки, як історична антропологія, для вивчення ментально-культурної каузальності динаміки «локальних цивілізацій» у вищій освіті, дослідження психологічних і соціокультурних аспектів зазначеної проблематики, суттєво поглибить уявлення про багатоаспектний характер розвитку цих геокультурних утворень у минулому і у сучасну добу.

Соціально-психологічні і культурні аспекти середньовічної цивілізації є важливим об'єктом аналізу історичної антропології, зокрема такого його напрямку, як «історія ментальностей» [1, с. 75]. Вплив цього чиннику на розвиток сучасних соціополітичних і геополітичних процесів, формування сучасної політичної психології, мають суттєву значущість для викладення соціогуманітарних дисциплін у вищій освіті.

Одним із головних теоретичних завдань історичної антропології є відтворення «картин світу», властивих різним епохам і культурним традиціям й, таким чином, реконструкція суб'єктів реальності минулого. До складу останніх належать такі культурно-психологічні чинники динаміки цивілізаційних спільнот, як компоненти мислення людей певної доби, що впливають на її стиль і сутність, характер ставлення людей до повсякденності та суспільної реальності.

Слід відзначити, що осмислення динаміки «локальних цивілізацій» містить теоретичні підходи, які утворилися у ході розвитку історично-антропологічних концепцій. Одним із них є застосування категорії ментальності. Досліджуючи цивілізаційні спільноти, котрі складають світоустрій у кожную історичну епоху, слід враховувати психологічно-культурні чинники розвитку цих великих геокультурних систем.

У свою чергу, категорія ментальності є однією із засадничих у теоретичних розвідках історичної антропології як сучасної філософії історії. У останніх вона інтерпретуються як наявність у людей того або іншого суспільства належності до певної культури, визначену баченням світу, «психологічною оснасткою», яка впливає на оригінальне сприймання природного і соціокультурного оточення й самих себе.

Цікавою для вивчення соціогуманітарних дисциплін є концепція П. Хоффмана, згідно з якою своєрідна ментальність, котра сформувалася у Середньовічній Європі під впливом соціокультурного феномену лицарських турнірів, виявилася основою ефективних економічних і науково-технологічних трансформацій західних суспільств [2, с.10–12].

Дослідження проблематики антропологічного горизонту історичного процесу у інтелектуальному просторі сучасних історично-антропологічних розвідок реалізується на основі ідей, котрі сформувалися у таких концепціях, як «глобальна історія» Ф. Броделя, «історія ментальностей», та у певній мірі «мікроісторія». Зазначені теорії виявляють властивості пізнавально-евристичної системи. Сутнісно важливою рисою динаміки історичної антропології стало набуття нею теоретичних властивостей сучасної філософії історії.

Серед компонентів цієї системи можна виокремити: осмислення антропологічного горизонту динаміки «локальних цивілізацій»; аналіз через призму історично-антропологічних концепцій соціокультурного феномену інтелігенції як суттєвого чинника розвитку «локальних цивілізацій»; студії історично-антропологічної площини національних історичних процесів, котрі впливають на загальну цивілізаційну динаміку; реконструкція та вивчення вітчизняних філософсько-історичних студій й теоретичних підходів у сфері аналізу розвитку цивілізаційних спільнот.

Історично-антропологічний горизонт осмислення динаміки геокультурних процесів у соціогуманітарних дисциплінах вищої освіти включає цивілізаційний, цивілізаційно-регіональний, країно-етнічний компоненти. Відповідно цивілізаційний компонент знаходить прояв у виокремленні і аналізі психологічних і соціально-культурних факторів розвитку геокультурних спільнот. У його інтелектуальному просторі досліджуються чинники каузальності й шляхи їх впливу на загальну траєкторію історичного розвитку «локальних цивілізацій». Останні вивчаються у площині «сталого» і «прикордонного типів».

Цивілізаційно-регіональний компонент реалізується у розумінні психологічно-поведінкових і суспільно-культурних факторів динаміки окремих геокультурних регіонів. Вони відрізняються від основного корпусу «локальних цивілізацій» особливостями світосприймання і стереотипами суспільно-значущої діяльності їх мешканців. Оригінальними є також причини і шляхи їх впливу на історичні процеси більш значущого рівня.

Країно-етнічний компонент дослідження цивілізаційної динаміки розкривається у аналізі ментально-культурного горизонту соціального розвитку держав, суспільств й етносів, які входять до складу «локальних цивілізацій» і цивілізаційних регіонів. У цій теоретичній площині аналізуються причини і

специфіка його впливу на каузальність і особливості динаміки цивілізаційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айтов С.Ш. Соціально-історичні чинники розвитку історії ментальностей як напряму історичної антропології. Дослідження з історії і філософії науки і техніки. 2023. Том 32. №1. с.71-79.
2. Hoffman P. Why did Europe conquer the world? Princeton: University of Princeton. 2015. 272 p.
3. Woodall R. M.M. McGoran The vision of Rome in late Renaissance France. The sixteen century journal. 2002. №3. p. 934–935.

Акімов О. Є.,

*доктор філософії за спеціальністю 222 «Медицина», доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри патофізіології
Полтавського державного медичного університету, o.akimov@pdmu.edu.ua*

Соловійова Н. В.,

*к.мед.н., доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри патофізіології
Полтавського державного медичного університету, n.soloviova@pdmu.edu.ua*

Костенко В. О.,

*д.мед.н., професор, завідувач кафедри патофізіології
Полтавського державного медичного університету
v.kostenko@pdmu.edu.ua*

РОЛЬ НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Освіта, в цілому, та медична зокрема, в умовах війни та військового стану є важливою гілкою для сталого розвитку повноцінного суспільства. Адаптивними процесами в суспільстві до викликів військового стану є перерозподіл ресурсів на користь оборонних проєктів. Разом із тим, наявність достатньої кількості наукового та кадрового потенціалу є необхідною умовою ведення війни та післявоєнної відбудови країни. Досвід розвинутих країн, які перемогли в II Світовій війні, свідчить про ефективність розширення наукових досліджень в оборонній сфері (куди входить і медицина) та збереження кількості здобувачів освіти, які отримують вищу освіту на довоєнному рівні.

Ресурсна обмеженість українського суспільства в сучасних умовах ускладнює реалізацію історично-доведених рішень в цій галузі. Рішенням, яке може дати позитивні результати в умовах обмеженості матеріальних, людських та фінансових ресурсів, може стати підвищення якості медичної освіти. Нами пропонується розширення освітньої програми для здобувачів освіти медичного профілю шляхом включення до неї обов'язкового компоненту «Наукова підготовка», що покращить підготовку спеціалістів медичного

профілю та створить умови для швидкого відновлення медичної галузі в післявоєнний період.

Ключові слова: здобувач освіти, медицина, наукова підготовка, якість освіти, війна.

Education, in general, and medical education in particular, in conditions of war and martial law, is an important branch for the sustainable development of a full-fledged society. Adaptive processes in society to the challenges of martial law are redistribution of resources in favor of defense projects. At the same time, the availability of a sufficient amount of scientific and personnel potential is a necessary condition for waging war and post-war reconstruction of the country. The experience of the developed countries that won the Second World War testifies to the effectiveness of the expansion of scientific research in the field of defense (which includes medicine) and the preservation of the number of students who receive higher education at the pre-war level.

Resource limitations of Ukrainian society in modern conditions complicate the implementation of historically proven solutions in this field. Improving the quality of medical education can be a solution that can give positive results in conditions of limited material, human and financial resources. We propose to expand the educational program for students of a medical profile by including a mandatory component of "Scientific training" in it, which will improve the training of medical specialists and create conditions for the rapid recovery of the medical field in the post-war period.

Keywords: education seeker, medicine, scientific training, quality of education, war.

Війна та військовий стан створюють особливі умови для функціонування багатьох аспектів сучасного суспільства, що обумовлено необхідністю консолідації більшості матеріальних та людських ресурсів у сфері оборони для організації ефективної відсічі агресорам. Трансформація суспільства в умовах війни та військового стану має певну схожість із логікою відповіді організму людини на *стресові фактори* (зовнішні та/або внутрішні впливи на організм, повноцінна адаптація до яких не є можливою), що проявляється у вигляді *загального адаптаційного синдрому* (анг. General Adaptation Syndrome, ЗАС) [1].

Цікавою є періодизація відповіді організму за умов *загального адаптаційного синдрому*:

1. *Стадія первинних реакцій.* Спостерігається після першого контакту із *стресовим фактором* та підрозділяється на дві підстадії.

1.1. *Стадія шоку.* Супроводжується зниженням всіх життєво-важливих показників організму одразу після контакту із *стресовим фактором*. Що при екстраполяції на рівень держави може проявлятися у вигляді стагнації аж до повної зупинки діяльності певних сфер суспільного життя (параліч економіки, зупинка діяльності підприємств та організацій) або ж хаотичне їх функціонування. Наше суспільство пройшло цю стадію в перші півроку після

повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Варто зазначити, що ця стадія ЗАС може бути фінальною для організму за умов, якщо вплив *стресового фактора* перевищує адаптивні можливості організму.

1.2. *Стадія протишоку*. На цьому етапі активуються всі пластичні та функціональні резерви організму для нейтралізації впливу *стресового фактора* на організм. Українське суспільство відреагувало на вторгнення Російської Федерації максимальною мобілізацією добровольців та фінансовою підтримкою армії.

2. *Стадія максимальної адаптації*. Ця стадія характеризується глибокою перебудовою організму під впливом *стресового фактора*, яка супроводжується перерозподілом всіх наявних ресурсів до органів та систем, які безпосередньо задіяні у нейтралізації впливу *стресового фактора* на організм. Наше суспільство на сучасному історичному етапі, ймовірно, знаходиться на цій стадії. Основною проблемою цієї стадії є те, що серед органів, які знаходяться в умовах «дефіциту» внаслідок перерозподілу пластичних ресурсів знаходяться життєво-важливі, що і обумовлює перехід до наступної стадії ЗАС.

3. *Стадія виснаження*. На цьому етапі ЗАС деструктивні зміни в організмі переважають, що призводить до загибелі.

Ключовою відмінністю суспільства та організму людини, як об'єктів дослідження є те, що в організмі людини майже всі органи та системи є життєво-важливими, тому втрата їх функції призводить до критичних наслідків. Іншою важливою відмінністю є здатність керувати процесами в суспільстві шляхом прийняття політичних рішень та законів. В організмі більшість відповідей/реакцій на патогенний вплив є генетично детермінованими та підкорюються еволюційно-сформованим генетичним програмам.

Засновники Української державності визначили ключові частини суспільного життя, які є критично важливими для виживання нації, що було відображено в ст. 107 Конституції України шляхом створення Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України. До сучасного складу РНБО входить Віце-прем'єр-міністр України з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій – Міністр цифрової трансформації України, що підкреслює важливість підтримки наукової діяльності, як частини обороноздатності країни.

Яскравим прикладом необхідності збереження освіти в умовах війни може стати досвід Великої Британії та її політики в сфері освіти та науки під час II Світової війни. Студенти медичного профілю Великої Британії були евакуйовані із небезпечних регіонів країни та продовжили навчання за повною програмою, що не передбачало скорочень ні термінів ні елементів освітнього процесу [2]. Це забезпечило суспільство в цілому та військових зокрема спеціалістами

медичного профілю, якість освіти яких була збережена на довоєнному рівні. З іншого боку, уряд Великої Британії створив цілу низку дослідницьких установ, які працювали над розвитком медичних технологій та економічного потенціалу країни. Прикладом таких дослідницьких установ можуть бути: Institute of Aviation Medicine, Medical Research Council Applied Psychology Unit та Flying Personnel Research Committee. Діяльність цих установ була організована в умовах обмеженості ресурсного та кадрового потенціалу, що призвело до формування ергономічності в їх діяльності [3]. У післявоєнний період завдяки такій політиці Великої Британії в ключових галузях економіки було достатньо висококваліфікованих спеціалістів, що забезпечило плавний перехід економіки із військового до мирного часу [4]. Варто також зазначити, що контроль держави за проведенням наукових досліджень з метою дотримання принципів гуманності та доброчесності має зберігатись. В іншому випадку є ризик створення наукових інститутів, які будуть проводити аморальні дослідження, як було в Японії та Німеччині під час II Світової війни [5, 6].

Звісно економічний потенціал України та Великої Британії періоду до початку II Світової війни суттєво відрізняється. Велика Британія того часу була потужною колоніальною імперією та мала значні запаси фінансових ресурсів. Україна в умовах агресії Російської Федерації стикається із обмеженістю власних ресурсів, що ускладнює проведення ідентичної політики до Великої Британії щодо посилення фінансування наукових досліджень.

Рішенням, яке може дати схожі результати в умовах обмеженості матеріальних, людських та фінансових ресурсів, може стати підвищення якості медичної освіти. Розширення освітньої програми для здобувачів освіти медичного профілю шляхом включення до неї обов'язкового компоненту «Наукова підготовка» пропонується із застосуванням наступних структурних блоків-модулів: Модуль 1 «Моделювання типових патологічних процесів в різних органах та системах», Модуль 2 «Методи дослідження патологічних змін у органах та системах», Модуль 3 «Принципи патогенетичної корекції типових патологічних процесів» та Модуль 4 «Методичний підхід до аналізу отриманих експериментальних результатів» [7].

Модернізація освітньої програми для здобувачів освіти медичного профілю шляхом включення обов'язкового компоненту «Наукова підготовка» є перспективним засобом покращення якості освіти для здобувачів освіти II (магістерського) рівня, що навчаються за спеціальністю 222 «Медицина». Це обумовлено також тим, що засвоєння на етапі базової підготовки принципів проведення наукових досліджень збільшить науковий потенціал України, що допоможе проводити відбудову країни у післявоєнний період. Також знання та

навички, отримані здобувачами освіти підчас вивчення обов'язкового компоненту «Наукова підготовка» сприятимуть формуванню у здобувачів освіти критичного мислення, здатності до швидкого аналізу інформації та вирішенню складних (не передбачених базовою програмою) задач медичного та загальнонаукового характеру.

Включення обов'язкового компоненту «Наукова підготовка» до програм підготовки фахівців медичного профілю створить певний резерв фахівців із базовими навичками дослідників, які можуть бути застосовані в дослідженнях оборонного характеру (створення нових антибактеріальних препаратів, засобів індивідуального захисту, методів зупинки кровотеч, тощо).

Подальші перспективи, за умов позитивного результату впровадження обов'язкового компоненту «Наукова підготовка», полягають у створенні аналогічних освітніх компонентів в програмах підготовки фахівців інших спеціальностей (педагогів, інженерів, тощо), які є ключовими у післявоєнній відбудові країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Buckner SL, Mouser JG, Dankel SJ, Jessee MB, Mattocks KT, Loenneke JP. The General Adaptation Syndrome: Potential misapplications to resistance exercise. *J Sci Med Sport*. 2017; 20(11): 1015-1017. doi: 10.1016/j.jsams.2017.02.012.
2. O'Flynn K. Medical education in London during 1939-41, with special reference to the Blitz. *Med Educ*. 2006; 40(3): 235-42. doi: 10.1111/j.1365-2929.2006.02388.x.
3. Waterson P. World War II and other historical influences on the formation of the Ergonomics Research Society. *Ergonomics*. 2011; 54(12): 1111-29. doi: 10.1080/00140139.2011.622796.
4. Horrocks S. World War II, post-war reconstruction and British women chemists. *Ambix*. 2011; 58(2): 150-70. doi: 10.1179/174582311X13008456751026.
5. Mills J. Pandora's box closed: The Royal Air Force Institute of Aviation Medicine and Nazi medical experiments on human beings during World War II. *Stud Hist Philos Biol Biomed Sci*. 2020; 79: 101190. doi: 10.1016/j.shpsc.2019.101190.
6. Brody H, Leonard SE, Nie JB, Weindling P. U.S. responses to Japanese wartime inhuman experimentation after World War II. *Camb Q Healthc Ethics*. 2014; 23(2): 220-30. doi: 10.1017/S0963180113000753.
7. Акімов ОЄ, Міщенко АВ, Соловійова НВ, Назаренко СМ, Закоłodна ОЕ, Костенко ВО. Доцільність включення індивідуальної наукової роботи в якості обов'язкового компонента до освітньо-професійної програми «Медицина». Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії. 2024; 24(1): 168-172. DOI: 10.31718/2077-1096.24.1.168.

Александрова Н. О.,
Соціальний педагог, Ліцей №176 імені Мігеля де Сервантеса Сааведри
Дніпровського району м. Києва,
aleksandrovanataliya@ukr.net

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз впливу освітнього процесу в початковій школі на формування національної культури дітей молодшого шкільного віку. Виявлено значимість вивчення історико-культурного розвитку, надбань та досягнень українського народу в умовах сучасних викликів. Визначено вплив патріотичного виховання учнів/учениць як пріоритет у формуванні національної культури та розвитку патріотичного світогляду через пізнання унікальної самобутньої культури рідного народу.

Ключові слова: нація, національна культура, культура, національне виховання, патріотизм.

The article carries out a theoretical analysis of the impact of the educational process in primary school on the formation of the national culture of children of primary school age. The importance of studying the historical and cultural development, heritage and achievements of the Ukrainian people in the conditions of modern challenges has been identified. The influence of patriotic education of schoolchildren as a priority in the formation of national culture and the development of a patriotic worldview through knowledge of the unique original culture of the native people is determined.

Key words: nation, national culture, culture, national education, patriotism.

Кожний українець – це маленька частинка українського народу, національна культура – це маленька частинка світової культури.

Система поглядів, яка сформувалась історико-культурною та фольклорною спадщиною українського народу, покликана формувати світогляд та моральні цінності учнів у освітньому процесі для гармонійного та всебічного розвитку.

Відповідно до Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 № 896 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 576 від 29.05.96), одним із принципів є «національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин» [№ 4 у Списку, № 3 с. цитованого тексту].

Відповідно до нормативних документів змісту освіти: Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції Нової української

школи, Державного стандарту початкової освіти - фундаментом сучасної освіти є формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості, а саме: формування її індивідуальності, розвиток фізичних, інтелектуальних здібностей та духовних якостей, з високим національно-культурним потенціалом для становлення української державності та відродження української нації.

Ціннісні орієнтири початкової освіти – визнання унікальності та обдарованості кожної дитини, радість пізнання, цінність дитинства, розвиток вільної особистості, міцного здоров'я та добробуту, забезпечення безпеки, утвердження людської гідності, плекання любові до рідного краю та української культури, формування активної громадянської позиції.

У наш час з метою підтримання патріотичного настрою і мотивації мають неабиякий вплив історія, національна культура, традиції та звичаї народу. Незламна українська сутність з прадавніх-давен і до сьогодні протистоїть ворогам.

В умовах воєнного стану під час уроків неможливо уникнути непростих запитань учнів до вчителя про війну. Важливо не відвертатись від цих питань, а намагатись дати школярам відчуття безпеки та правдиву відповідь відповідно до їх віку, зуміти стабілізувати психологічний стан дітей, відволікти їх на конструктивну діяльність. Окрім цього, діагностувати прогалини в знаннях і допомогти їх заповнити.

Важливо пояснити учням, що перемога за Україною, бо ми велика і сильна нація свободолюбивих людей. Разом ми сильні.

«Нація (від лат. *natio* – народ, плем'я) – історична спільність людей, що складається в процесі формування певних характерних її ознак. Існує багато визначень цього поняття, що ґрунтуються на певній більшій чи меншій сукупності цих ознак. Їх можна поділити на культурологічні, психологічні, етнологічні, історико-економічні та політологічні» [№ 1 у Списку, № 209-210 с. цитованого тексту].

Національна культура – це нерозривна система пов'язаних між собою складників, сформованих народом традицій, культурно-побутових особливостей та досвід, які зберігаються та передаються із покоління в покоління.

«Культура (від лат *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а

також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [№ 2 у Списку, № 182 с. цитованого тексту].

Згідно з поняттям культури, національну культуру слід розглядати, як сукупність традиційно-побутових особливостей, досягнень та внесок народу у сучасність.

Національна культура – це люди, які є володарями культурних надбань свого народу, які продовжують та розвивають почате у різних галузях господарської, громадської та культурної діяльності, науки, літератури, мистецтва.

«Національне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Національне виховання – це виховання підростаючих поколінь у дусі українського виховного ідеалу на багатовікових традиціях. Ґрунтується на засадах родинного виховання, на ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють вищі зразки виховної мудрості українського народу. Основні принципи національного виховання – гуманізм, демократизм, народність, єдність родинного і шкільного впливу, природовідповідність, виховання у праці, самодіяльність учнів» [№ 2 у Списку, № 229–230 с. цитованого тексту].

«Патріотизм (від грец. співвітчизник, вітчизна) – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [№ 2 у Списку, № 249 с. цитованого тексту].

Знання історії, культури, звичаїв і побуту свого народу сприяє розвитку моральної культури і почуттів особистості.

Естетичне, моральне, національне, розумове, трудове, фізичне виховання виступають чинниками всебічного гармонійного розвитку особистості.

Відповідно до Державного стандарту «метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. [№ 8 у Списку, № 2 с. цитованого тексту].

У Державному стандарті початкової освіти визначено 9 освітніх галузей: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька,

фізкультурна. Кожна освітня галузь забезпечує гармонійне формування розвитку особистості.

Відповідно до Типової освітньої програми розробленої під керівництвом Савченко О.Я. для 1–2 класів затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 № 1272 та Типової освітньої програми розробленої під керівництвом Савченко О.Я. для 3–4 класів затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 № 1273 формування національної культури яскраво здійснюється у всіх освітніх галузях. Вчитель початкових класів має неабияку відповідальність у формуванні національної культури учнів початкової школи. Перший вчитель прищеплює любов учням до власної держави, до рідного дому, природи, культури, мови. Розкриває всі аспекти різносторонньої та багатогранної культури України і наголошує на унікальності кожного народу, який можна порівняти з образом створеним фарбами притаманними тільки йому, зберігаючи який, можна зробити гідний внесок у загальну скарбницю народів.

Національна культура поєднує у собі нерозривний спектр фарб, який через призму часу та, пройшовши складні випробування, виблискує у сьогоденні.

Культура українського народу увібрала у себе історичні пам'ятники, пов'язані з культом землеробства, архітектуру та монументальний живопис (Софійський собор, Михайлівський Золотоверхий монастир, Успенський храм Печерського монастиря в Києві, Спаський собор у Чернігові та інші), писемність і прикладне мистецтво, усну поетичну творчість, обрядовість, образотворче мистецтво (портрет, пейзаж, історична, побутова картина), настінний розпис на релігійну тематику та ікони, батальний живопис, книгодрукування (друкарні у Львові, Острозі, Києві, Чернігові, Почаєві тощо), гравюра, кам'яна архітектура (фортифікаційні споруди), живопис, декоративно-прикладне мистецтво (художній розпис, вишивка, килимарство, декоративне ткацтво, різьблення по дереву, металу, плетіння, декоративна кераміка), музика, церковна музика, кобзарське мистецтво, народний героїчний епос, співацькі капели, кріпацькі оркестри, балет, опера (У 1862 була поставлена перша українська опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака Артемовського), симфонічні твори, романси, народна хореографія, вертеп, театри (Український драматичний театр імені І. Франка) кіномистецтво, естрада, цирк, авторська пісня, література, досягнення вчених.

У наш час велика увага приділяється охороні пам'яток історії і культури – архітектурних споруд, творів мистецтва, рукописів, а також надбань народної поетичної творчості, яка використовується у різних галузях культури, пропагується зі сцени, по телебаченню та радіо. Митці використовують сюжети, мотиви, образи народного мистецтва. Історичному минулому присвячуються вистави, кінострічки, літературні твори. Сьогодні відроджує та розвиває

українські народні промисли. В архітектурі впроваджуються національні традиції. Сучасне життя сприяє утвердженню народної етики, моральних ідеалів.

Київ має потужний потенціал історико-культурних осередків для пізнання та знайомства з українським етносом та фольклором, наприклад, музеї, виставки, театри, майстер-класи від митців народного мистецтва, фестивалі, конкурси.

Важливу роль має піднесення національної культури учням для формування національної свідомості та національно-культурного відродження.

Завдяки морально-духовному, естетичному, національному, патріотичному вихованню національні цінності, які отримує особистість, є її найбільшими надбаннями. Завдяки цим цінностям в учнів формується почуття та переконання, виробляються уміння і навички поведінки у процесі взаємодії з оточуючим світом та суспільством, виховуються загальнолюдські морально-духовні цінності, які регулюють поведінку у всіх сферах життя – праці, побуті, сімейних та колективних стосунках. Маючи змогу доторкнутись до всієї різноманітності національної культури, багатства і краси своєї Вітчизни учні виховують у собі почуття гуманності, доброти, чесності, працелюбності, поваги до людей та батьків, милосердя, дисциплінованості, національної гідності, патріотизму.

Патріотичне виховання учнів молодших класів має особливе значення для формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості. Вчителю молодших класів важливо постійно акцентувати увагу дітей на значимість і важливість бути одним цілим з Батьківщиною, формуючи патріотичну свідомість та любов до свого народу.

Патріотичне виховання учнів початкових класів викликає духовний катарсис, спонукає душу до праці, до вироблення власної позиції, власної духовної і національної суверенності. Діти навчаються розуміти, що крила злету дає тільки рідна земля. Україна – це земля, де живуть сильні і сміливі.

«А ви думали, що Україна так просто. Україна — це супер. Україна — це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартом. В умовах сучасного світу їй немає ціни.» [№ 13 у Списку, № 25 с. цитованого тексту].

Сьогодні тракує зміни в освітньому процесі. Під час уроків слід враховувати різні категорії дітей. Є діти, які тікали з мамами та бабусями за кордон, є ті, хто були змушені залишити рідні домівки та переїхати в інші регіони України, є ті, хто чекають на повернення рідних-героїв із зони бойових дій, є ті, хто мали травматичний досвід перебування в бомбосховищах та укриттях, є ті, хто до цього часу живуть від тривоги до тривоги, є ті, хто бачили руйнування домівок. Всі ці діти зазнали або продовжують зазнавати великого стресу. Тому зараз дуже важлива підтримка вчителя, який розпізнає та допоможе у подоланні психологічних та емоційних труднощів.

У наш час вчитель – це людина творча, щира, мужня, яка не схиляє голову навіть перед найстрашнішими випробуваннями.

Важлива співпраця вчителя, учнів, батьків та підтримка один одного. Саме зараз дуже відчувається дух єдності українського народу. Бо наша нація має душу.

Сьогодні, як ніколи, актуальні пророцтва великого генія України Тараса Григоровича Шевченка: «Борітеся – поборете! Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава і воля святая» [№ 14 у Списку, № 1 с. цитованого тексту].

Освіта – це важливий інструмент національного розвитку. У реаліях сьогодення завдання освітнього процесу – виховання справжнього громадянина, патріота рідної землі.

Наразі ми повертаємось до споконвічних цінностей: любов та шана Батьківщині, бережливе ставлення до рідного краю та національних надбань нашого народу.

Патріотизм та національна свідомість – це скарб нашої нації, який передається з покоління в покоління. В Україні національно-патріотична свідомість на дуже високому рівні.

В закладах освіти діти є активними учасниками проєктів, флешмобів, патріотичних марафонів, тематичних заходів та конкурсів патріотичного спрямування, а саме: виховні години, виставки малюнків та стіннівок, конкурс відеоробіт, флешмоб відеочитань літературних творів рідною мовою, заходи з нагоди дня народження Лесі Українки, Тараса Шевченка.

Традиційно, протягом року вчитель початкових класів акцентує увагу та залучає дітей до заходів патріотичного спрямування, а саме: відзначення Дня Соборності України, Дня Єднання, Дня пам'яті Героїв Крут, Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, Дня Героїв Небесної Сотні, Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав, Дня народження Тараса Шевченка, Міжнародного дня визволення в'язнів фашистських таборів, вшанування пам'яті загиблих під час Чорнобильської трагедії, вшанування пам'яті жертв політичних репресій на території Національного заповідника «Биківнянські могили», відзначення Дня Європи, Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, Дня Конституції України, Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні, Дня Державного Прапора України, Дня Незалежності України, Дня партизанської слави, Дня пам'яті жертв Бабиного Яру, Дня захисників і захисниць України, відзначення вигнання нацистів з України, Дня Гідності та Свободи.

За час війни з'явилися нові символи героїзму та відваги, нові міфи. Маріуполь, Чорнобаївка, Баштанка, Харків, Гостомель, Буча, Ірпінь, Охтирка, Суми, Чернігів... Кожен населений пункт, який зазнав підступних обстрілів, вже є героєм.

Пріоритетним напрямком виховної роботи у закладах освіти є патріотичне виховання підростаючого покоління, поглиблення знань з історії свого краю,

вивчення героїчних і трагічних подій Другої Світової війни і сучасної війни 2014 – 2024 рр.

І саме сьогодні, виховуючи дітей в умовах воєнного стану, коли вони стали свідками Революції Гідності, вшанування героїв Небесної Сотні, війни, відчули глибину втрат, особливо звертається увага на національно-патріотичне виховання школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крупник Л.О. Історія України: формування етносів, нації, державності: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Центр учбової літератури, 2009. 216 с.
2. Український педагогічний словник/ Семен Гончаренко; [гол. ред. С. Головка]. – Київ: Либідь, 1997. – 373 с.
3. Наулко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф та ін.-2-е вид., доп. та перероб. Культура і побут населення України: навч. посіб. Київ: Либідь, 1993. 288 с.
4. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Заходи від 03.11.1993 № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про освіту: Закон Верховна Рада України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про повну загальну середню освіту: Закон Верховна Рада України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Концепція Нової української школи ухвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 27.10.2016. URL: <https://mon.gov.ua>.
8. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, Вимоги, План від 21.02.2018 № 87 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Авт. кол. за заг. ред. Коваленко Є.І., Кириленко С.В. Енциклопедія батьківства: посібник з сімейного виховання. Київ: КНТ, 2008. 592 с.
10. Сухорукова В.М. Як виховати патріота. 1-4 класи; Серія «Наш клас» Харків: Ранок, 2015. 192 с.
11. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник; – 3-тє вид., випр. Київ: Знання – Прес, 2008. 447 с.
12. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб.. - 2-ге вид, випр., доп. Київ: Академвидав, 2007. 560 с.
13. Українська література Електронна бібліотека, Ліна Костенко «Записки українського самашедшого» URL: <https://ukrclassic.com.ua>.
14. Українська література Електронна бібліотека, Тарас Шевченко «Кавказ» URL: <https://ukrclassic.com.ua>.
15. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: порадник для вчителя» URL: <https://nus.org.ua>.
16. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки від 09.10.2020 № 932 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

17. Про затвердження Плану роботи виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) на 2022 URL: <https://kyivcity.gov.ua>.
18. Офіційний портал Києва, Освіта та навчальні заклади URL: <https://kyivcity.gov.ua>.
19. Типова освітня програма розроблена під керівництвом Савченко О.Я. для 1-2 класів затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 № 1272 URL: <https://mon.gov.ua>.
20. Типова освітня програма розроблена під керівництвом Савченко О.Я. для 3-4 класів затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 № 1273 URL: <https://mon.gov.ua>.

Алексєєва С. В.,
доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник відділу дидактики
Інститут педагогіки НАПН України
E-mail: sv-05@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ І НОВІТНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті розкрито особливості підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін в умовах воєнного стану. Акцентовано, що у зв'язку із повномасштабною збройною агресією, запровадження воєнного стану з'явилися значні виклики для системи освіти в Україні, адже, освітній процес відбувається в умовах обстрілів, повітряних тривог, відсутності електрики. Виокремлено фактори погіршення якості освіти, зокрема, масштабні пошкодження та руйнування освітньої інфраструктури, вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, зростання кількості осіб з обмеженими освітніми можливостями через отримані поранення, розвиток хвороб, психологічні розлади як наслідки війни. Визначено гостру потребу в пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки, що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців. Проаналізовано потреби сучасного покоління, яке тяжіє до новітніх технологій.

Розкрито зміст інтерактивних інструментів, а саме, імерсивних технологій, які з технологічної точки зору використовують різні пристрої: інтерактивні дошки, окуляри, шоломи, рукавички віртуальної реальності тощо. Зазначено, що використання імерсивних технологій дають змогу створити зацікавленість та мотивацію до навчання майбутніх вчителів природничих наук, сприяють розвитку їхньої інноваційної компетентності. Вивчено зарубіжний досвід використання імерсивних технологій у навчанні природничих наук. Конкретизовано способи використання AR при вивченні природничих наук: візуалізація складних структур, моделювання екосистем; вивчення геологічних формацій; вивчення біологічного різноманіття; моделювання кліматичних процесів; вивчення астрономії. Схарактеризовано пріоритетні напрями і

основні завдання розвитку технологій штучного інтелекту в сфері вищої освіти та нові можливості досліджень в природничих науках засобами штучного інтелекту.

Ключові слова: новітні технології, підготовка майбутніх вчителів природничих дисциплін, імерсивні технології, штучний інтелект, інтерактивні інструменти.

The article reveals the peculiarities of training future teachers of natural sciences under martial law. It is emphasised that due to the full-scale armed aggression and the introduction of martial law, significant challenges have emerged for the education system in Ukraine, as the educational process takes place in conditions of shelling, air raids, and lack of electricity. The author identifies the factors of deterioration in the quality of education, in particular, large-scale damage and destruction of educational infrastructure, forced large-scale displacement of participants in the educational process within Ukraine and abroad, an increase in the number of people with disabilities due to injuries, development of diseases, and psychological disorders as a result of the war. The article identifies the urgent need to find new approaches to the development of education and science that should meet all the demands of the present and future and meet the needs of Ukrainians. The needs of the modern generation, which is drawn to the latest technologies, are analysed.

The content of interactive tools, namely, immersive technologies, which from a technological point of view use various devices: interactive whiteboards, glasses, helmets, virtual reality gloves, etc. It is noted that the use of immersive technologies makes it possible to create interest and motivation for the training of future science teachers, and contributes to the development of their innovative competence. The foreign experience of using immersive technologies in teaching natural sciences is studied. The ways of using AR in the study of natural sciences are specified: visualisation of complex structures, modelling of ecosystems; study of geological formations; study of biological diversity; modelling of climatic processes; study of astronomy. The priority directions and main tasks of the development of artificial intelligence technologies in the field of higher education and new opportunities for research in the natural sciences using artificial intelligence are described.

Keywords: new technologies, training of future teachers of natural sciences, immersive technologies, artificial intelligence, interactive tools.

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 р. у зв'язку із повномасштабною збройною агресією спричинило значні виклики для системи освіти. Освітній процес в Україні відбувається в умовах обстрілів, повітряних тривог, відсутності електрики.

З метою забезпечення повноцінного та безперервного освітнього процесу профільне міністерство рекомендувало ЗВО з 1 вересня 2023 р. максимально перейти до здійснення освітнього процесу в аудиторному форматі. Але забезпечення рівного доступу до освіти в Україні значно погіршилося через такі фактори: масштабні пошкодження та руйнування освітньої інфраструктури (приміщень ЗВО, матеріально-технічної бази, обладнання, навчально-

виробничих і клінічних баз практики тощо); вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон (відбувається відтік українських студентів на навчання до університетів інших країн); переміщення ЗВО з окупованих і прифронтових територій, що призвело до втрат матеріально-технічного, освітньо-дослідницького і кадрового потенціалу, контингенту здобувачів вищої освіти; проблеми з електропостачанням, стабільним доступом до мережі Інтернет та опаленням; зростання кількості осіб з обмеженими освітніми можливостями через отримані поранення, розвиток хвороб, психологічні розлади як наслідки війни тощо [3].

Це зумовлює гостру потребу в пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки, що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців. Слід зазначити, що сучасне покоління тяжіє до новітніх технологій. Використання штучного інтелекту для отримання знань та пізнання світу, використання інтерактивної взаємодії і комунікації є сучасною реальністю. Яскравим прикладом інтерактивних інструментів є імерсивні технології, які з технологічної точки зору використовують різні пристрої: інтерактивні дошки, окуляри, шоломи, рукавички віртуальної реальності тощо. Вони надають можливість реалізувати ефективно імерсивне освітнє середовище, що сприяє формуванню навчальної мотивації, інтелектуальному, емоційному, практичному розвитку, творчій самореалізації.

Використання імерсивних технологій дають змогу створити зацікавленість та мотивацію до навчання майбутніх вчителів природничих наук, сприяють розвитку критичного мислення студентів, а також формуванню творчого підходу до розв'язання проблем.

Досліджуючи зарубіжний досвід використання різноманітності імерсивних технологій у навчанні природничих наук І. Малицька зазначає, що за період карантину ІТ-компанії Великої Британії значно сфокусувалися на розвитку і підтримці імерсивних навчальних технологій, розробляючи програмні продукти, платформи спрямовані на створення імерсивного освітнього простору. Одним із таких пілотних проєктів є «Інтерактивний імерсивний клас» (Interactive Immersive Classroom). Підтримуючи інновації 5G та цифрову трансформацію освітнього сектору Великої Британії, провідна компанія постачальник телекомунікаційних послуг British Telecommunications разом з Радою школи створили цифрове навчальне середовище на базі імерсивних технологій [7].

Аналізуючи можливості використання імерсивних технологій в професійній підготовці майбутніх вчителів природничих наук зазначимо, що основними характеристиками розширеної реальності є:

– додаткова інформація: AR дозволяє користувачам отримувати додаткову інформацію про оточуючий світ, завдяки відображенню цифрових об'єктів на

екрані пристрою;

- інтерактивність: користувачі можуть взаємодіяти з цифровими об'єктами AR, наприклад, переміщати їх, змінювати їх розмір або взаємодіяти з ними за допомогою жестів або дотику;
- навчальні та інформаційні додатки: AR може використовуватися в освоєнні нових навичок, предметів або процесів;
- розваги та ігри: AR-технології використовуються для створення інтерактивного ігрового досвіду, взаємодіяти з віртуальними об'єктами у реальному світі;
- навігація та мапи: додатки AR можуть надавати розширені можливості навігації, допомагаючи знаходити шлях у невідомих місцях або знаходити цікаві об'єкти.

Використання розширеної реальності (AR) при вивченні природничих наук відкриває широкі можливості для навчання, дослідження та візуалізації складних концепцій і явищ. Ось декілька способів, коли AR може бути застосована при вивченні природничих наук:

- візуалізація складних структур: AR спроможні забезпечити візуалізацію складних структур, такі як молекули, клітини або астрономічні об'єкти, у тривимірному просторі;
- моделювання екосистем: спеціальні AR-додатки можуть створювати візуальні моделі екосистем, де студенти мають можливість спостерігати взаємодію різних організмів та факторів навколишнього середовища;
- вивчення геологічних формацій: AR може допомогти вивчати геологічні формації, які складаються з різних гірських порід, шарів та географічних особливостей, шляхом їх візуалізації на мобільних пристроях або AR-окулярах;
- вивчення екосистем і біологічного різноманіття: за допомогою AR можна вивчати екосистеми, біологічне різноманіття та взаємодію різних видів організмів у природному середовищі;
- моделювання кліматичних процесів: AR може бути використана для створення візуальних моделей кліматичних процесів, які допомагають студентам розуміти зміни клімату та їх вплив на навколишнє середовище;
- вивчення астрономії: за допомогою AR можна досліджувати планети, зорі та інші астрономічні об'єкти та досліджувати Всесвіт у тривимірному форматі.

Використання розширеної реальності у природничих науках не лише збагачує освітній процес, а й дає змогу студентам отримати більш глибоке та зрозуміле уявлення про складні наукові концепції та явища природи.

Слід зазначити, що у 2020 році Кабінет міністрів України затвердив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. Метою Концепції є

визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління. Пріоритетними сферами, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту – освіта, професійне навчання, наука.

У сфері вищої освіти для досягнення мети Концепції у сфері освіти слід забезпечити виконання таких завдань: створення спеціалізованих освітніх програм штучного інтелекту; інтеграція провідних он-лайн курсів за тематикою штучного інтелекту до освітніх програм тощо.

Штучний інтелект відкриває нові можливості для досліджень в природничих науках. Наприклад, системи штучного інтелекту можуть бути використані для розробки складних математичних моделей природних процесів, що дозволяє прогнозувати певні явища на основі наявних даних. Використання методів штучного інтелекту удосконалює технології досліджень у таких галузях, як генетика, хімія, фізика тощо, що призводить до збільшення продуктивності та швидкості наукових відкриттів. Також слід зазначити про віртуальні дослідження, зокрема, імітація природних процесів за допомогою комп'ютерних моделей, що допомагає в розумінні складних систем та явищ.

Розкриваючи аспекти підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін необхідно зазначити про їх готовність впровадження штучного інтелекту в шкільну освіту, що може мати значний вплив на процес навчання та розвиток учнів. Майбутні вчителі мають бути здатними до створення інтерактивного навчального середовища, які зацікавлюють учнів та збільшують їхню активність у процесі навчання, мають бути готовими до використання чат-ботів для підтримки дітей.

Узагальнюючи зазначимо, що в умовах війни одним із важливих завдань є формування вчителя нової генерації, здатного до реалізації новітніх підходів у навчанні майбутніх поколінь. У контексті підвищення уваги до природничої освіти учнів та студентів назріла необхідність удосконалити підготовку вчителів природничих предметів, наповнити її новими формами, методами та технологіями, оскільки важливим складником професійної підготовки майбутніх учителів біології є методична підготовка.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева, С.В. (2023) Методика навчання біології: проблеми та шляхи їх розв'язування. Наукові інновації та передові технології, 10 (24). 501-509. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739135>
2. Алексеева, С. (2023). Ключові компетентності середньої загальної освіти: компетентність у галузі природничих наук. Проблеми сучасного підручника, 30, 5-11. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-3-5-11>

3. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI:<https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023>
4. Дяченко-Богун, М., Алексєєва, С., (2023) Сучасний підхід до побудови методичної системи навчання біології. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава-Київ, 27, 241-250 <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.27.282154>
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735897>
5. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України : методичні рекомендації / кол. автор.; за загальною редакцією О. Топузова; укл. М. Головка. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2023. 19-26.
6. Кремень В. Г., Луговий В. І., Топузов О. М. (2023) Реалізація Національною академією педагогічних наук України пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності. Вісник НАПН України. № 5 (1). С. 1–12.
7. Малицька І. Імерсивні технології в навчанні природничим наукам: зарубіжний досвід. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727714/1.pdf>
8. Малихін О. В., Арістова Н. О., Алексєєва С. В. Індивідуалізація навчання як засіб компенсації освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнний час: методичні рекомендації. [Електронне видання]. Київ. Інститут педагогіки НАПН України. 59 <https://doi.org/10.32405/978-966-644-720-6-2023-59>
9. Топузов, О.М. (Ред.). (2021). Стан та шляхи підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти в Україні. Аналітико-методичні матеріали. Педагогічна думка. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-605-6-116>.

Atamanchuk Yu. M.,
Doctor of pedagogical sciences, professor
Professor of the Department of Education and
Educational Institution Management
Classical Private University
Atamanchuk78@ukr.net

THE INFLUENCE OF THE STATE ON THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE DURING THE FULL-SCALE INVASION OF RUSSIA ON THE TERRITORY OF UKRAINE

The analysis of the processes related to the formation of the global information and communication space has such a powerful effect on the entire system of education, especially higher education, that it makes us think about the prospects for its further development in the world and Ukraine in particular. The project of the mechanism for the introduction of scientific results into educational standards is presented, which should contribute to the modernization and improvement of the educational process

and overcome the difficulties faced by Ukrainian institutions of higher education as a result of the devastating consequences of the war. The main goal of using information technologies in the activities of higher education institutions is to increase the efficiency of state management mechanisms based on the creation of an information technology infrastructure, which includes state information systems and resources that ensure their functioning, interaction between themselves and the central executive authorities in Ukraine with these institutions education information provision of higher education is an urgent need and acquires an urgent importance, especially now, during the war. The implementation of the mentioned mechanism will allow to ensure a reasonable combination of the principles of centralized and decentralized management, and the vertical and horizontal integration of information systems of different levels will contribute to the effective functioning of the higher education system due to fast and reliable data exchange and coordination of actions of its various links.

Key words: globalization processes, quality management of higher education, communicative space, reformation of higher education, informatization of education.

Аналіз процесів, пов'язаних зі становленням глобального інформаційно-комунікаційного простору, настільки потужно впливає на всю систему освіти, а особливо вищої, що змушує замислитись над перспективами її подальшого розвитку в світі та Україні зокрема. Представлений проєкт механізму по впровадженню наукових результатів в освітянські стандарти, який повинен сприяти модернізації та вдосконаленню освітнього процесу та здоланню труднощів, з якими зіткнулися українські заклади вищої освіти в результаті руйнівних наслідків війни. Основною метою використання інформаційних технологій у діяльності закладів вищої освіти є підвищення ефективності механізмів державного управління на основі створення інформаційно-технологічної інфраструктури, що включає державні інформаційні системи і ресурси, які забезпечують їх функціонування, взаємодію між собою та центральних органів виконавчої влади в Україні із даними закладами освіти. Інформаційне забезпечення вищої освіти є нагальною потребою і набуває актуального значення особливо зараз, під час війни. Реалізація зазначеного механізму дозволить забезпечити розумне поєднання принципів централізованого та децентралізованого управління, а вертикальна і горизонтальна інтеграція систем інформації різного рівня сприятиме ефективному функціонуванню системи вищої освіти за рахунок швидкого і надійного обміну даними і координації дій різних її ланок.

Ключові слова: глобалізаційні процеси, управління якістю вищої освіти, комунікативний простір, реформація вищої освіти, інформатизація освіти.

Today, a global communication space is emerging in the world, which has a significant impact on all components that make up the structure of society. Globalization erases the differences between domestic and foreign policy. The influence of globalization processes on our lives has become so powerful that it forces us to adapt the entire social system to these processes. This can cause a person to lose the ability to creatively perceive the world and develop his intuitive abilities.

Informatization of education is aimed at stimulating scientific-pedagogical workers and students of higher education institutions to join forces to improve the quality of education and make innovative decisions in preparing young people for activities in a globalized space and in wartime. The responsibility for the quality of education lies with each individual higher education institution and the state of Ukraine as a whole, because high quality higher education is possible only if there is an effective organizational and economic mechanism of higher education management.

State management of higher education in Ukraine is developing and transforming in the new conditions of war, centralized rigid administrative control is replaced by flexible management of educational institutions, and influence on their activities is carried out with the help of various organizational and economic methods and tools. The problem of the quality of higher education in Ukraine is given attention in many works. The quality of education is a multifaceted phenomenon that also assesses the quality of training of specialists, i.e. it is analyzed by the availability of methods for evaluating the quality of training of graduates of higher education institutions as the final product of the educational process; examines the mechanisms of the formation of the quality management system of educational services directly in a specific higher education institution, and also carries out an analysis of the system of evaluating the quality of higher education in the countries of the world.

A full-scale war with Russia on the territory of Ukraine according to the results of national and international studies on the quality of higher education testify to the fact that indicators of the quality of higher education in Ukraine are quite heterogeneous. Modern society needs higher education to train young people who are able to meet the challenges of the times, to be competent and mobile in the modern labor market, with a public position geared towards self-development and lifelong learning. This ability itself is determined not only by awareness, but also by the level of activity of his mental functions – intelligence, will, abilities, value orientations, etc. Education is an important component of the life of society, which functions and develops according to its own laws, has a number of characteristic properties, among which it is advisable to define purposefulness, integrity, interaction with the environment and other systems as the leading ones. The Philosophical Encyclopedic Dictionary defines the category of quality as such, which expresses inseparable from the existence of the object its significant determination, thanks to which it is precisely this and not another object [1]. Scientists-philosophers interpret the quality of education as a synthesizer of all modern problems of education development in the state and at the same time an indicator of the quality of educational policy and education reforms in recent years [2, p.128].

In a broad sense, the quality of higher education is understood as the balanced compliance of the process, the result, and the educational system itself with the

purpose, need, and social standards of education; in a narrow way – as a list of requirements for the individual, the educational environment and the education system that implements them at certain stages of a person’s education, which corresponds to a certain set of indicators. First, COVID-19, and then the war on the territory of Ukraine brought drastic changes to the opportunities for young people to have the right to choose the higher education institution in which they would like to study and acquire their dream specialty. According to the assessments of the scientific and pedagogical workers themselves, the changes that took place in the system of higher education of Ukraine negatively affected its quality. Among the main reasons that lead to a decrease in the quality of education was the actual destruction of a large part of the premises of higher education institutions, including appropriate equipment for practical training, as well as a partial change of the ZVO of its territorial location.

The employees of these ZVO were forced to travel outside their own place of residence together with ZVO, as well as independently to safer cities in Ukraine or beyond.

Specific factors include:

- low level of training of graduates of secondary schools, vocational and technical (vocational) and vocational higher education institutions;
- lack of opportunity for students to apply theoretical knowledge in practice.

The level of training of the teachers themselves has a significant effect on the decline in the quality of education. The vast majority of the latter consists of “theoreticians”, they lack practical experience in research, consulting, production and organizational work. Another factor that negatively affects the quality of teaching is the overload of teachers and the low level of remuneration, which forces them to work in several places, without paying due attention to the quality of their own training [3]. In fact, the majority of teachers have changed their principles in the work on the implementation of the latest technologies and teaching methods, as well as the implementation of effective assessment mechanisms, which indicates their focus on providing quality educational services. This is proof that teachers, in the vast majority, prefer independent evaluations of the quality of education. Today, most quality management models of higher education are based on those built on the basis of a systemic approach [4].

The system process of quality management of higher education, based on the requirements of international standards ISO 9000:2000, will allow higher education institutions to:

- strengthen the emphasis on the purpose of one’s activity and the achievement of consumer expectations;
- to achieve and sustainably maintain the high quality of its services to meet the needs and requirements of consumers;

- to achieve confidence that the expected quality has been achieved and is constantly maintained;
- increase consumer satisfaction;
- to significantly improve and optimize your business activities, to increase productivity and work efficiency;
- to provide evidence for consumers and potential consumers about what ZVO is able to do for them;
- to open new opportunities or to preserve the already won market segments of services in the field of higher education;
- get recognition from customers through the certification procedure;
- participate in tenders, including international tenders, for the provision of educational services on favorable terms [5].

In the process of state management of reforming the educational system, it is necessary to clearly define the main task and directions for updating the content of education, including taking into account the Concept of Safety in Educational Institutions. The implementation of this Concept will contribute to the creation of a safe educational environment in educational institutions, improving the state of their fire and man-made safety, the opportunity for each educational institution to organize the educational process in face-to-face mode, ensuring a comfortable stay in the objects of the fund of protective structures of educational institutions, as well as transporting applicants and teachers to/from educational institutions. In addition, the implementation of the Concept will increase the effectiveness of preventive measures to prevent and prevent the commission of offenses in the educational environment and will create safe conditions for learning and teaching, comfortable interpersonal interaction, which will contribute to the emotional well-being of participants in the educational process, the absence of any manifestations of violence, while providing enough opportunities for their prevention, as well as compliance with the rights and norms of physical, psychological, informational and social security of each participant in the educational process [6].

Therefore, obtaining complete, objective, real, true and accurate information about its condition is almost the only way to ensure high-quality higher education. And here an important role is assigned to the monitoring of the quality of education-tracking on a permanent basis the state of the state of the object, fixing the state and emerging problems, which are carried out on the basis of systematization and processing of existing sources of information or on the basis of specially conducted research and measurements. Effective cooperation between the scientific and educational community, business and the public is one of the main prerequisites for the successful recovery of Ukraine after the war. The future reconstruction of the state, further European integration and harmonization of the educational and scientific and

innovative environment require a common vision, unity in planning and the maximum involvement of everyone in the preparation for the new post-war times. Reform in the system of higher education is impossible without improving the procedure for its passage, as well as information support. Information plays an important role in the functioning of the higher education system, and therefore it is necessary to improve the information support of the reform of this system.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. К.: Абрис, 2002. VI. 742 с.
2. Лукіна Т. О., Ляшенко О. І. Сутність категорії якості освіти в умовах реформування освітньої галузі. *Зб. наук. праць НАДУ при Президентові України*. К. : Наук., 2013. Вип. 2. С. 126–134.
3. Андрущенко В. П. Модернізація освіти: політика і практика. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 3. С. 12–15.
4. Деякі аспекти впровадження систем менеджменту якості освіти у вузах. Матеріали 4-ої щорічної міжнародної конференції «Розбудова менеджмент-освіти в Україні», CEUME. URL: <http://www.management.com.ua/be/be024.html> (дата звернення 01.03.2024).
5. Козак О. Аналіз факторів впливу на якість вищої освіти в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 4(37). С. 5–10.
6. Концепції безпеки закладів освіти. Розпорядження КМУ № 301-р від 07.04.2023 року URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88889/ (дата звернення 01.03.2024).

Бабко Н. М.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
natalia.babko@ukr.net*

ЛІДЕРСТВО ТА ОБДАРОВАНІСТЬ: СИНЕРГІЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У сучасному світі, де вимоги до лідерів постійно зростають, важливим стає детальний аналіз взаємозв'язку між обдарованістю та лідерством здобувачів вищої освіти. У статті досліджується синергія компетенцій, яка виникає, коли обдаровані здобувачі розвивають лідерські якості в умовах навчального середовища. Зокрема аналізуються різні підходи до ідентифікації обдарованості та лідерського потенціалу у здобувачів, а також методи, що сприяють їхньому розвитку. Висвітлюється роль вищої освіти у формуванні сучасних лідерів та надаються рекомендації щодо оптимізації навчальних програм та підтримки обдарованих здобувачів вищої освіти у досягненні свого

максимального потенціалу. Робляться висновки щодо посилення ролі вищої освіти як важливого каталізатора розвитку майбутніх лідерів у сучасному світі.

In today's world, where the requirements for leaders are constantly growing, it is important to analyze in detail the relationship between giftedness and leadership of higher education students. The article explores the synergy of competencies that arises when gifted students develop leadership skills in the learning environment. In particular, different approaches to the identification of giftedness and leadership potential in students are analyzed, as well as methods that contribute to their development. The role of higher education in the formation of modern leaders is highlighted and recommendations are made to optimize curricula and support gifted higher education students in achieving their maximum potential. Conclusions are drawn on strengthening the role of higher education as an important catalyst for the development of future leaders in the modern world.

Ключові слова: лідерство, обдарованість, вища освіта, компетенції, потенціал, навчальне середовище.

Keywords: leadership, talent, higher education, competencies, potential, learning environment.

У сучасному світі, що постійно змінюється і вимагає адаптивності та інноваційності, розуміння взаємозв'язку між обдарованістю та лідерством стає ключовим. Вища освіта має значну вагу у цьому процесі, створюючи середовище для розвитку компетенцій та виявлення талантів здобувачів. Ідентифікація обдарованості здобувачів вищих навчальних закладів є першим кроком до формування нового покоління лідерів. Вона може бути здійснена через різноманітні методи, такі як оцінка академічних досягнень, творчості, лідерських якостей та соціальної взаємодії.

Як відомо, лідерські якості відносяться до так званих «м'яких» навичок наряду з такими, як комунікація, креативність, ефективне співробітництво, розв'язання проблем, адаптація до змін, критичне мислення, здатність до вирішення конфліктів, ефективне управління часом та толерантність до стресу [3].

Одним із основних методів ідентифікації обдарованості та лідерських якостей є аналіз академічних досягнень. Обдаровані здобувачі у тому числі й ті, що схильні до лідерства, часто відзначаються високими балами, активною участю у навчальних проєктах, наукових дослідженнях та конкурсах. Додатковою ознакою може бути інтердисциплінарний підхід здобувачів до навчання, прояв творчих здібностей та вміння самостійно вирішувати складні завдання.

Крім того, обдаровані та схильні до лідерства здобувачі можуть виділятися у соціальній сфері, - бути активними учасниками студентських організацій, лідерами у спортивних командах або учасниками благодійних та волонтерських проєктів. Соціальна адаптованість та здатність до співпраці з іншими членами спільноти також свідчать про обдарованість наявність лідерських якостей.

Для успішної ідентифікації обдарованості та лідерських якостей важливо враховувати індивідуальні особливості кожного здобувача. Використання різноманітних методів оцінки, таких як портфоліо досягнень, інтерв'ю та психометричні тести, може допомогти зробити об'єктивну оцінку. Розглянемо більш детально конкретні методи такої оцінки.

Портфоліо досягнень є важливим інструментом для ідентифікації та демонстрації обдарованості та лідерських якостей. Воно складається з різноманітних матеріалів, що відображають академічні, творчі, лідерські та соціальні досягнення здобувача. До складових, які можуть бути включені до портфоліо досягнень, можна віднести наступні:

1) Академічні досягнення – результати іспитів, оцінки за курси, академічні роботи та дослідження, наукові публікації, участь у конференціях і семінарах.

2) Творчі досягнення – проєкти, творчі роботи, мистецькі виставки, літературні або музичні твори, виступи на культурних заходах.

3) Лідерські досягнення – участь у студентських органах самоврядування, волонтерська діяльність, керівництво проєктами або командами, участь у тренінгах.

4) Соціальні досягнення – волонтерська робота в громадських організаціях, участь у благодійних заходах, ініціативи з розвитку спільноти, участь у програмах соціального захисту.

5) Рекомендації – листи з рекомендаціями від викладачів, наукових керівників, роботодавців або осіб, які працювали зі здобувачем в певному контексті.

6) Сертифікати та нагороди – документи, які підтверджують участь у навчальних, культурних, спортивних або професійних заходах та програмах, а також отримані нагороди та відзнаки.

Кожен пункт портфоліо має бути докладно описаним і підтвердженим відповідними матеріалами. Портфоліо досягнень є важливим інструментом для здобувачів, воно сприяє демонстрації їх навичок, здібностей та потенціалу роботодавцям, закладам вищої освіти або іншим стейкхолдерам.

Наступний метод оцінки – інтерв'ю. Це форма спілкування, в якій одна особа, відома як інтерв'юер, задає певні питання іншій особі, відомій як респондент, з метою отримання інформації, розуміння думок, поглядів та досвіду цієї особи. Інтерв'ю може бути проведене у формі письмового тексту, аудіозапису або відеозапису. Важливим аспектом інтерв'ю є взаємодія та взаєморозуміння між обома його учасниками для того, щоб досягти максимальної ефективності в обміні інформацією.

На нашу думку, прикладами питань для інтерв'ю зі здобувачами вищого навчального закладу щодо їхніх досягнень, обдарованості та лідерських якостей можуть бути:

- Які ваші найбільші академічні досягнення за період навчання у ЗВО?

- Чи брали Ви участь у дослідницьких проєктах або наукових дослідженнях? Які результати Ви отримали?
- Які творчі проєкти Ви реалізували під час навчання? Яка була Ваша роль у цих проєктах?
- Які позиції Ви займали у студентському самоврядуванні або інших органах студентського управління?
- Які перешкоди Ви зустрічали на шляху досягнення своїх цілей і як Ви їх подолали?
- У яких соціальних чи волонтерських проєктах Ви брали участь і як вони вплинули на Ваше сприйняття світу та лідерські якості?
- Які ваші майбутні плани і цілі? Як Ви плануєте використовувати свої лідерські навички у майбутньому?
- Які підходи до навчання Ви використовуєте, щоб максимально реалізувати свій потенціал?
- Які особисті якості Ви вважаєте ключовими для успішного лідерства і як ви їх розвиваєте?
- Які напрямки Вашого потенціалу необхідно розвивати в першу чергу?

Ще одним ефективним засобом ідентифікації обдарованості є психометричні тести. Це інструменти оцінки, які використовуються для вимірювання різних психічних характеристик, таких як інтелект, особистісні риси або здатності. Такі тести часто використовуються в психологічних дослідженнях, професійному підборі кадрів, освітніх процесах та інших сферах для отримання об'єктивної інформації про психічні характеристики людини.

Психометричні тести можуть бути розділені на кілька категорій в залежності від того, які конкретні характеристики вони вимірюють. Найбільш поширеними типами психометричних тестів є [3]:

1) Тести інтелектуального розвитку, які призначені для вимірювання таких здібностей, як логічне мислення, вербальні здібності, обчислювальні навички та інші когнітивні функції.

2) Особистісні тести, що оцінюють типи темпераменту, стиль мислення, рівень емоційної стабільності та інші психологічні характеристики.

3) Тести здібностей вимірюють конкретні навички або музичні, художні, технічні чи математичні здібності.

4) Професійні тести оцінюють відповідність кандидатів на роботу конкретним професійним вимогам та навичкам.

5) Соціально-емоційні тести оцінюють рівень соціальної адаптації, емоційної стабільності, агресивності та інших аспектів соціально-емоційного функціонування.

Психометричні тести можуть бути використані як окремо, так і у комбінації з іншими методами оцінки для отримання більш повного портрета характеристик

особистості. Важливо враховувати, що правильне застосування тестів потребує відповідної кваліфікації та уважності до контексту використання.

Висновки з ідентифікації обдарованих здобувачів можуть служити основою для розробки індивідуалізованих програм навчання та розвитку, спрямованих на підтримку їхнього потенціалу та підготовку до лідерської ролі в сучасному світі. Розвиток лідерських компетенцій обдарованих здобувачів потребує спеціального підходу з боку закладів вищої освіти. Він може включати в себе курси та семінари з лідерства, можливості практичного досвіду в управлінні та керівництві, а також науково-дослідницькі проєкти, що спрямовані на вирішення викликів сучасного суспільства. Такі курси та семінари можуть бути проведені як в рамках університетських програм, так і в організаціях, які спеціалізуються на професійному розвитку та тренінгах. Вони допомагають учасникам розвинути не лише технічні навички, а й міжособистісні вміння та лідерські якості, необхідні для успішного керівника у будь-якій сфері діяльності [2].

Однак, слід зазначити, що для досягнення синергії між обдарованістю та лідерством в сучасному середовищі вищої освіти, необхідна також підтримка та стимулювання студентів (налагодження менторських програм, створення сприятливого середовища для розвитку ідей та ініціатив, а також забезпечення доступу до ресурсів для втілення проєктів).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рижов О., Іванькова Н. Зміна парадигми навчання на початку епохи штучного інтелекту. Використання штучного інтелекту в освіті: ChatGPT і більше: збірник матеріалів круглого столу, 14 червня 2023 року. Київ: УкрІНТЕІ. 2023. 53 с. С. 31.
2. Троценко А. Особливості розробки та валідації тестів особистості. Журнал соціальної та практичної психології, 2023. № 2. С. 64-70.
3. Яцишин А. В. Цифрові та м'які навички – ключ до успіху в технологчному суспільстві. Всеукраїнський інформаційно-просвітницький форум «Stem and Fem», 20.10.2023. С. 1-9.

Балла Л. В.,

*викладач, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, ballamila1@gmail.com*

АКТУАЛЬНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ – ЄДИНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЯК ГОЛОВНОГО ПИТАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація: стаття присвячена теоретичному дослідженню проблемі інклюзивної дошкільної освіти як єдиного дієвого освітнього простору сталого розвитку країни. Розкрито питання зовнішніх і внутрішніх чинників, суб'єктивних і об'єктивних, що впливають на впровадження успішної

інклюзивної освіти у всіх європейських країнах. Розкрито сутність тлумачення поняття інклюзія, інклюзивний освітній простір, інклюзивне середовище, «простір», «вмістилище». Автором акцентовано увагу на єдиних європейських цінностях таких як, свобода, довіра, соціальна відповідальність, рівність, толерантність тощо, як головної основи для побудови сильної могутньої держави з рівними правами і можливостями для створення інклюзивного освітнього простору для усіх верст населення незалежно від їх віросповідання, релігійних вподобань, соціального статусу, тощо. У статті простежуються умови отримання повноцінного інклюзивного освітнього середовища: підготовка до нового стилю роботи науково-педагогічний та педагогічний колектив; забезпечення безбар'єрності освітнього середовища; винаходження оптимальних технологій і методів навчання; створення парку технічних засобів; підготовка адаптованого навчально-методичного забезпечення; адаптування робочих програм для опанування освітою і всебічного розвитку особистості. Поєднання духовно-моральних цінностей з соціальними умовами і людським фактором дає позитивні тенденції до створення комфортного інклюзивного середовища для потребуючих його.

Ключові слова: інклюзивна дошкільна освіта, інклюзія, інклюзивний освітній простір, духовно-моральні цінності, європейські цінності, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Проблемні питання сьогодення нашої держави орієнтують суспільство на дотримання європейських цінностей: свободи, довіри, соціальної відповідальності, рівності, толерантності, поваги, гарантії права, які поступово наповнюють і формують певне інклюзивне середовище як у просторі вищої освіти так і дошкільної освіти. Поступово формуються і утворюються певні освітні осередки, що надають послуги інклюзивної освіти для все більш ширшого кола вихованців, де освітній інклюзивний простір і середовище є досить доступним і загальноприйнятим. Тож питання інклюзії і інклюзивного середовища дедалі стає все актуальнішим до якого висувуються все нові і нові вимоги сьогодення щодо трансформації інклюзивного середовища під час сталого розвитку країни.

Аналіз теоретичної бази. Нагальні питання і проблеми інклюзивної освіти в Україні детерміновані в нормативно-правовій базі законів України щодо інтеграції усіх ланок освіти в єдиний освітній інклюзивний простір. Нормативною базою інклюзивної освіти є: Закони України «Про освіту», Закон «Про вищу освіту», Закон «Про дошкільну освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про соціальні послуги», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) [4].

Зокрема питанням дослідження інклюзивного середовища і інклюзивного освітнього простору в наш час займалися такі вчені: Афузова Г., Берегова М., Бех І., Давиденко Г., Івашура Н., Козуля В., Колупаєва А., Кузава І.,

Малишевська І., Поліхроніди А., Проскурняк О., Роганова М., Талдонова Л., Тельна О., Цимбалару А., Шевченко Г. та інші.

Мета дослідження. Дослідити актуальність розвитку інклюзивної дошкільної освіти як єдиного освітнього простору формування духовно-моральних цінностей особистості в контексті сталого розвитку України.

Виклад основного матеріалу. В контексті сьогодення інклюзивне середовище розуміється як – сукупність умов, способів і засобів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей [6].

Головним питанням інклюзивності є устаткування толерантного освітнього простору в закладах дошкільної освіти із забезпечення загальних правил і норм для перебування кожного вихованця інклюзивного середовища. В даному контексті під поняттям «простір» розуміється більш глобальне «вмістилище» заклад дошкільної освіти, що вміщує в себе певні інклюзивні групи кожна з яких і створюють певне «інклюзивне середовище» [3].

Слід наголосити, що на думку дослідниці Берегової М., поняття: інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивний освітній простір – це взаємопов'язані дефініції, які базуються на загальних принципах включення дітей із особливостями психофізичного розвитку в освітній простір закладу освіти так і закладу дошкільної освіти, з метою забезпечення їм рівного доступу до якісної освіти [1].

Дослідниця Маркусь І. наголошує, що «...однією з головних умов створення успішного інклюзивного освітнього середовища є забезпечення рівного доступу до якісної освіти будь якої освітньої ланки є декілька умов, це: підготовка до нового стилю роботи науково-педагогічний та педагогічний колектив; забезпечення безбар'єрності освітнього середовища; винаходження оптимальних технологій і методів навчання; створення парку технічних засобів; підготовка адаптованого навчально-методичного забезпечення; адаптування робочих програм; забезпечення умов для всебічного розвитку особистості». Тож таким чином, розбудова інклюзивної освіти в Україні під час сталого розвитку є запорукою дієвого шляху до Європейської інтеграції [5].

Закони сталого розвитку суспільства наголошують, що, сучасне і безпечне середовище повинно мати певні закономірності і правила свого розвитку, де основним правилом є співіснування усіх верств населення незалежно від їх національності, віросповідання, рівня освіти, приналежності до певної соціальної спільноти, нації тощо [5].

Стратегії сталого розвитку – це триєдність основних категорій буття людства-соціуму, довкілля і економіки, що слугують людині для задоволення її потреб сьогодні, не ставлячи їх під загрозу та, натомість, врахування потреб і

забезпечення ресурсами майбутнього покоління. В результаті є *стійким* сталим процесом, що постійно розвивається і йде вперед.

Український соціум ХХІ століття має на меті побудувати «доступне суспільство для всіх», в якому люди з особливими освітніми потребами сприйматимуться гідним чином, як цілісна особистість, що заслуговує на всілякі багатства та добробут країни. Виконання зазначеної мети є велика спроможність поєднати у співпраці і співіснуванні людей як з інклюзією так і нормотипових.

Саме виховання і розвиток суспільно значущих соціальних цінностей людства котрі є і європейськими цінностями: свободи, довіри, соціальної відповідальності, рівності, толерантності, поваги, гарантії права, які поступово наповнюють і формують певне інклюзивне середовище як у просторі вищої освіти так і дошкільної освіти. Натомість, зазначені дефініції цінностей є запорукою формування таких високих понять як, духовні цінності, духовність, моральність.

Духовні цінності – витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури [2].

Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших» [2]. Поєднання духовних цінностей, духовності, високого рівня моралі дає нам в сукупності рішення великої проблеми утворення спільного інклюзивного освітнього простору побудованого на співрозумінні, співчутті і допомозі певним верствам населення. Таке бачення проблеми і шляхів її вирішення є підкріпленням виникнення феномену сталого розвитку суспільства і подальшої змоги втілення цієї моделі в життя наступних поколінь.

За матеріалами Міжнародної Осінньої Школи «Соціальні інновації в інклюзивній освіті: європейський досвід та сталий розвиток суспільства», що анонсується Проектом Жанна Монне зазначається, що, на впровадження успішної інклюзивної освіти впливають як зовнішні чинники так і внутрішні. В свою чергу вони поділяються на об'єктивні і суб'єктивні. До зовнішніх об'єктивних чинників відносяться: політична стабільність, соціально-економічний рівень, стабільність соціальної системи, політика щодо соціальної та освітньої різноманітності, забезпечення громадських прав і належної якості життя. До зовнішніх суб'єктивних належать: дієвість правових і моральних норм, культурних і національних традицій, готовність (або неготовність) суспільства до конструктивної взаємодії в інклюзивному соціальному середовищі. Внутрішні об'єктивні чинники розглядають необхідність в політиці закладів освіти щодо надання якісних освітніх послуг здобувачам освіти з ООП; універсальність освітніх програм і гнучкість освітнього процесу; матеріально-технічна база і система комплексної підтримки здобувачів освіти з ООП у

зкладах освіти. Внутрішні суб'єктивні чинники говорять про готовність усіх учасників освітнього процесу в закладах освіти (дошкільної освіти) до конструктивної взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі [5].

Тож слід наголосити, що успішність побудови стабільної і сильної держави, з урахуванням сталого розвитку, буде залежить від концентрації усіх ланок країни, від освітнього процесу, політичної стабільності так і соціальної згуртованості верств населення спрямованої на ефективність впровадження інклюзивної освітньої парадигми як єдиного освітнього простору.

Висновки. Отже, результативність впровадження інклюзивної освіти на українському державному просторі залежить від зовнішніх і внутрішніх суб'єктивних і об'єктивних чинників. Дієвість позитивного результату створення доступного освітнього інклюзивного простору сталого розвитку країни є цілеспрямованим спрацюванням різних інституцій і установ які створюють ієрархію педагогічних конструкцій – освітній простір, освітнє середовище, навчально-виховне середовище. Цілеспрямована і згуртована робота усіх ланок інституцій від освітньої до керівної, спираючись на рефлексивність від керівного апарату так і освітянського є запорукою побудови успішного загального інклюзивного освітнього простору для розвитку і освіти всіх верств населення.

Таким чином, доводимо актуальність теми дослідження сьогодення в призмі охоплення інклюзією усіх ланок освіти в єдиний інклюзивний простір сталого розвитку нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берегова, М. І. (2019). Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03). Львів (Berehova, M. I. (2019). Didactic and practical preparation of future correctional teachers to work in an inclusive educational space (PhD thesis). Lviv).
2. Гончаренко С.У. Педагогічний словник : Київ «Либідь» 1997. – 366 с.
3. Малишевська, І. (2016). Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. Особлива дитина: навчання і виховання, 3, 19-26 (Malyshevskaya, I. (2016). Inclusive educational environment: the genesis of the concept. Special child: education and upbringing, 3, 19-26).
4. Освіта осіб з особливими потребами. Нормативна база. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalnoserednya-osvita/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebaminormativna-baza/>
5. Матеріали Міжнародної Осінньої Школи «Лідерство, залучення та широка інклюзія в співпраці університетів та громад» Генуя (Італія) – Берлін (Німеччина) - Київ - Мелітополь (Україна), 30.10–3.11.2023 р. Центр досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті», МДПУ ім. Богдана Хмельницького (он-лайн формат на платформі Zoom) <https://zoom.us/j/92430778428?pwd=UXd2UW9kZjkrWVYVHpoOE5Cdlg2Zz09>
6. Електронний доступ <https://www.op.ua/news/osvita-v-ukraini/mon-rozpovidaye-pro-inklyuzivne-navchannya> [Режим доступу 19.01.2024]

Барабаш Л. М.,

*Директор закладу загальної середньої освіти
Шандриголівського ліцею Лиманської міської ради
Донецької області, ln.barabash.mail@gmail.com*

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК СУЧАСНА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ

У статті розглянуто актуальне питання сьогодення – організація освітнього процесу в умовах дистанційної освіти в період воєнного стану.

Здійснено короткий аналіз роботи педагогічної спільноти Шандриголівського ліцею, щодо створення іміджу сільського закладу загальної середньої освіти через участь у проєктах та професійних конкурсах.

Розглянуто особливості запровадження освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання.

Розкрито можливості онлайн-платформи HUMAN для організації освітнього процесу в дистанційному форматі.

Висвітлено роботу керівництва ліцею щодо діджиталізації сучасної української школи, а саме участь у проєктах та забезпечення здобувачів освіти гаджетами для онлайн навчання.

Акцентовано увагу на те, що в умовах війни сільський заклад освіти – це своєрідний осередок, що об'єднує здобувачів освіти, педагогічну спільноту, батьківську громадськість як територіальної громади, так і тих мешканців громади, які вимушені були покинути свої домівки, а також це місце психологічної підтримки та фізичної безпеки дитини, яке допоможе їм відволіктися від трагічних подій, а дітям-переселенцям дасть можливість легше адаптуватися до нових умов життя.

Ключові слова: виклики сьогодення, особливості організації навчання в умовах воєнного стану, безпека здобувачів освіти, діджиталізація освітнього процесу, участь у проєктах і конкурсах, педагогічна підтримка, психологічна допомога.

The article deals with a topical issue of our time – the organization of the educational process in the context of distance education during martial law.

A brief analysis of the work of the pedagogical community of the Shandryholivskiy Lyceum on creating the image of a rural general secondary education institution through participation in projects and professional competitions is made.

The features of the introduction of the educational process using distance learning technologies are considered.

The possibilities of the HUMAN online platform for organizing the educational process in a remote format are revealed.

The work of the lyceum management on the digitalization of the modern Ukrainian school, namely participation in projects and providing students with gadgets for online learning, is highlighted.

It is emphasized that in times of war, a rural educational institution is a kind of center that unites students, the teaching community, and the parent community of both the territorial community and those community members who were forced to leave their homes, as well as a place of psychological support and physical safety for

children, which will help them distract from tragic events, and will enable displaced children to more easily adapt to new living conditions.

Keywords: current challenges, peculiarities of organizing education under martial law, safety of students, digitalization of the educational process, participation in projects and competitions, pedagogical support, psychological assistance.

Онлайн-навчання може і має бути ефективним і натхненним.

В онлайн-навчанні немає відшкодування:

Ви не можете повернути час, який змарнували.

Майкл Аллен

Враховуючи виклики сьогодення, внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, Шандриголівський ліцей Лиманської міської ради Донецької області з 01 вересня 2022 року об'єднав три заклади: Шандриголівську загальноосвітню школу I–III ступенів, Рубцівську загальноосвітню школу I–III ступенів, Коровоярський навчально-виховний комплекс «загальноосвітня школа I–II ступенів – дошкільний навчальний заклад».

Важливим завданням діяльності новоствореного педагогічного колективу Шандриголівського ліцею, з огляду на виникнення нових викликів для системи освіти України в умовах воєнного стану, є цікавих форм і методів навчання та виховання дітей, створення умов для природних здібностей учнів, виховання творчої соціально-активної особистості зі стійкою громадянської позицією, бо, як зазначається у Концепції Нової української школи, дитині недостатньо дати знання, а ще необхідно навчитися користуватися ними.

Педагогічна професія – це служіння країні та суспільству. Сучасний учитель має постійно змінюватися і розвиватися, навчатися, думати й діяти. Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий сказав: «Освітня реформа – це не подорож в один день. Реформа в освіті – це безперервний процес, який потребує динамічності, гнучкості, змінності. Суспільство потребує модернізації. Тому роботу в освіті необхідно будувати з націленням на майбутнє.»

Обставини і час вимагають діджиталізації сучасної української освіти – і це величезне поле можливостей, які вносять певний позитив. На початку навчального року керівником Шандриголівського ліцею було пройдено опитування про стан підготовки до роботи у 2023/24 навчальному році, створення безпечних умов навчання та праці, забезпечення державних гарантій для учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану, визначених частиною першою статті 57/1 Закону України «Про освіту», яке проводила Державна служба якості освіти України за допомогою інформаційно-аналітичної системи

зовнішнього оцінювання і самооцінювання освітніх та управлінських процесів у закладах освіти «EvaluEd».

Для оцінки ефективності впровадження інноваційних цифрових технологій в освітній процес та виявлення, на якому етапі цифрового розвитку знаходиться заклад освіти, був використаний онлайн-інструмент для самооцінки SELFIE. Використаний інструмент показав, що за допомогою SELFIE можна відстежувати рівень опанування навичками цифровізації учасників освітнього процесу, що допоможе Шандриголівському ліцею підвищити стандарти і якість освіти, сприятиме професійному розвитку вчителів.

Основні напрямки освітньої діяльності Шандриголівського ліцею, спрямовані на досягнення високих результатів, це:

- організація освітнього процесу в умовах дистанційної форми навчання за допомогою освітньої платформи HUMAN;
- забезпечення педагогів та учнівства сучасними цифровими пристроями, з метою організації якісного освітнього процесу та підвищення результатів навчальних досягнень здобувачів освіти на засадах індивідуального й диференційованого підходів;
- посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції;
- посилення безпеки життєдіяльності, зокрема просвіта щодо цивільного захисту;
- психологічний супровід освітнього процесу в умовах воєнного стану.

З метою організації якісного освітнього процесу в умовах дистанційного навчання всі педагогічні працівники закладу 100% забезпечені ноутбуками, пройшли курси підвищення кваліфікації з цифрової грамотності. Це підвищило активність педагогів у Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Проблеми цивілізаційної суб'єктності України: місяця науки і освіти», «Інноваційні практики наукової освіти», «Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави», «Обдаровані діти – скарб нації!», «Системи управління освітою під час воєнного стану та перспективи оновлення освіти у повоєнну добу», «Актуальні питання забезпечення стійкості системи управління освітою в умовах воєнного стану» тощо, 10 педагогів мають друковані роботи у збірках конференцій.

Повномасштабна війна росії проти України стала поштовхом для педагогічних працівників Шандриголівського ліцею щодо активної участі та перемоги у конкурсах професійної майстерності на Всеукраїнському рівні «Креативність понад усе!», «Педагог – новатор», «Творчий учитель - обдарований учень», Всеукраїнських конкурсах до Дня Незалежності України та до Дня Українського Козацтва; Радіодиктанту національної єдності; переможці

та призери міжнародних конкурсів творчих робіт та навчально-методичних розробок педагогів «Педагогічна скринька», «Учительський талант», «Якби ти нас, Тарасе, чув» тощо.

Час диктує зовсім інші умови. Сьогодні з'явилися нові терміни «освітні втрати», «освітні розриви», спричинені передовсім обмеженим доступом до освітнього процесу окремих здобувачів освіти у зв'язку із воєнними діями, втратами у навчальному часі (перебої з електропостачанням, інтернетом, перебуванням в укриттях тощо), змінами в психологічному стані здобувачів освіти. З початком нового навчального року перед кожним керівником закладу загальної середньої освіти постає ряд питань, викликів, зокрема, кадровий потенціал закладу, формат організації освітнього процесу, створення безпечного освітнього середовища для всіх його учасників. У ці непрості часи ми маємо максимально – вдвічі, втричі краще – робити свою роботу тут, на освітньому фронті, робити все, що від нас залежить. Освітня Шандриголівська ліцею не розгубились, хоч психологічно було дуже важко себе опанувати. Адже вчитель не має права опускати руки. Перед педагогами закладу постало завдання не тільки навчити, виховати, але й підтримати, заспокоїти. І саме школа стала осередком, який давав не лише знання, але й психологічну підтримку, допомагав не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Усі наші дії, наше ставлення, наші думки, наша віра і власний приклад наближають спільну перемогу України.

Результат роботи педагога визначається результатами навчальних досягнень учнів. Мета кожного педагога нашого ліцею – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. Постійно працюючи з обдарованими дітьми, намагаємось пам'ятати слова В. Сухомлинського: «У дитині ми повинні бачити завтрашню дорослу людину, – ось в цьому, мені здається, і полягає життєва мудрість батька, матері, педагога, іншими словами – потрібно вміти любити дітей». Робота з обдарованими є одним із варіантів конкретної реалізації права особистості на індивідуальність, унікальність, внутрішню свободу, особистісну самореалізацію. Обдаровані діти – майбутній цвіт нації, її інтелектуальна еліта, гордість і честь України, її світовий авторитет. І наше завдання полягає в тому, щоб дбайливо рости нові таланти, починаючи з їх найменших літ. Висока результативність участі учнів у конкурсах і олімпіадах сприяла тому, що 13 учнів ліцею були заохочені відзнаками: 1 стипендіатка Лиманського міського голови, 6 стипендіатів УОМС Лиманської міської ради, 6 учнів отримали одноразову премію УОМС Лиманської міської ради.

Робота з учнівством здійснювалась за принципом безперервності, наслідуючи головні вимоги національно-патріотичного виховання,

дотримуючись вимог Законів держави про освіту і в цілому всі зусилля колективу спрямовувались на досягнення визначеної методичної теми закладу «Створення сучасного дистанційного освітнього простору на основі реалізації концептуальних засад реформування освіти для формування компетентної особистості випускника».

З листопада 2022 року, після деокупації, на території Лиманської територіальної громади створені та розпочали роботу освітньо-консультативні пункти. До освітнього процесу Шандриголівського ліцею за допомогою Старлінку, отриманого від волонтерів, змогли долучитися здобувачі освіти деокупованих територій сіл Шандриголове, Коровій Яр, Лозове, Рубці, Яцьківка. Організовані роботи двох ОКП у селах Шандриголове та Рубці, які були забезпечені ноутбуками, планшетами, отримали психолого-педагогічну підтримку педагогів та психологічної служби, активно долучались до різноманітних заходів, які проводились за співпраці з Донецького обласного еколог-натуралістичного центру та Лиманського центру позашкільної роботи.

Заклад долучився до участі у спільному проєкті СпівДія з USAID Ukraine – USAID Україна, Мріємо та діємо та Міністерства молоді та спорту України проєкті “СпівДія Ноут”, в рамках якого була запропонована можливість отримати один з 5000 сучасних ноутбуків з ліцензійним програмним забезпеченням. Дякуючи проєкту «СпівДія Ноут», Шандриголівський ліцей Лиманської міської ради отримав 26 сучасних ноутбуків НР, з ліцензійною операційною системою Windows від Microsoft, для здобувачів освіти закладу.

Для організації дистанційного навчання Шандриголівським ліцеєм обрана онлайн-платформа HUMAN, до якої були під'єднані всі педагоги, здобувачі освіти ліцею та їхні батьки. Педагогічна спільнота закладу пройшла онлайн-навчання «Цифровізація школи за допомогою освітньої системи HUMAN», під час яких педагогічні працівники змогли навчитися цифровізувати навчальні процеси за допомогою системи «HUMAN Школа». Ця система має багато можливостей. По-перше, HUMAN – це цифровий помічник керівництва ліцею, за допомогою якого можна створювати накази щодо основної діяльності закладу, вести облік руху учнів, висвітлювати рішення педагогічної ради. За допомогою системи документацію закладу зручно перевести в електронний формат, експортувати документи в Excel або pdf. По-друге, безпосередньо на платформі створені вчителями календарні планування, онлайн-уроки та їх наповнення, які по завершенню навчального року, зберігаються в «Архіві» та надана можливість доступу до всіх матеріалів минулих років. Адміністратор платформи може поширювати термінові новини й оголошення, створювати загальношкільні події, створювати опитування, фотогалереї, передавати важливу інформацію. Також на

платформі HUMAN створюється розклад уроків, ведуться електронні журнали, розміщуються завдання та тести для учнів, посилання на електронні підручники, тут можна спілкуватися в чаті з учнями та їхніми батьками, проводити відеоконференції за допомогою додатку Google Meet. Для учнів, які знаходяться за кордоном, є можливість відвідувати платформу у зручний для них час та переглядати відеоуроки, які вчителі завантажують на сторінках відповідного предмету. Освітній процес був організований так, щоб кожен його учасник відчував себе комфортно і безпечно.

За допомогою HUMAN керівництво ліцею здійснює моніторинг якості освіти в закладі: платформа надає доступ до діяльності всіх педагогічних працівників закладу, змогу переглядати та затверджувати календарно-тематичні плани, зміст уроків, навчальні матеріали, домашні завдання. Важливим є те, що за допомогою платформи ми здійснюємо моніторинг рівня знань здобувачів освіти, отримуючи візуалізований графік успішності, а також аналіз відвідування кожного учня окремо, кожного класу, а також ліцею загалом. Аналітика відображається в режимі реального часу, її можна переглянути за різні періоди. Також керівництво закладу має змогу побачити, як учні оцінюють роботу вчителя певного предмету за рівнем цікавості, корисності й зрозумілості, та порівняти ці дані зі статистикою інших учителів. Ця інформація дає повну картину діяльності всіх учасників освітнього процесу та доступна для керівництва в системі в будь-який час та з будь-якого пристрою.

Отже, в умовах інформатизації освіти, головне завдання керівництва закладу – знайти оптимальні рішення щодо організації управлінської, освітньої, виховної, організаційної діяльності ЗЗСО в режимі віддаленої роботи. Обрана Шандриголівським ліцеєм система «HUMAN ШКОЛА» має потрібний функціонал, що дозволяє вирішити всі поставлені завдання в дистанційному форматі та інтегруватися з ПАК «АІКОМ», надає можливість керівництву закладу освіти використовувати платформу для електронного документообігу, сприяє створенню позитивного іміджу сільського закладу освіти та надає змогу нарощувати спроможності закладу реагувати на цифрові виклики та керувати ними.

Заклад освіти – це місце, де народжується майбутнє нашої країни, формується воно і в нашому ліцеї. Як і в будь-якому закладі освіти, ми намагаємося дати знання учням, підготувати їх до дорослого самостійного життя. Свою мету щодо надання освітніх послуг, створення умов для творчого розвитку, формування власного погляду на суспільство – команда ліцею виконує. Ми багато робимо, але варто робити ще більше для конкурентоспроможності нашого закладу.

Враховуючи сучасні вимоги, стиль керівництва у закладі більш близький до демократичного, так як більшість рішень приймаються на основі врахування думки колективу, батьківської громадськості й інтересів справи. На Серпневій конференції 2023, прозвучала цитата Міністра освіти і науки Оксена Лісового «Демократія – це шлях, диктатура – це шлях внікуди». Рішення до управління та контролю за освітнім процесом адміністрація закладу приймає колегіально. Саме це стало запорукою успіху та створення позитивного іміджу сільського закладу загальної середньої освіти.

Імідж і репутація – найцінніше, що має Шандриголівський ліцей! Імідж не можна купити. Імідж створює команда, підкріплюючи реальними справами. Набутий нами досвід вирішення освітніх проблем забезпечить успішну практичну реалізацію завдань і викликів сьогодення, які стоять перед освітянами, спрямує інноваційний педагогічний потенціал і зусилля на формування соціальних і безпекових компетентностей учнів, необхідних в умовах війни і повоєнного часу.

За словами віце-прем'єр-міністра з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій – Міністра цифрової трансформації Михайла Федорова «Учителі – нові рок-зірки, які запалюють у дітях пристрасть до навчання.» Навчаючи наших дітей, ми робимо важливі кроки – кроки переможців у майбутнє. Бо саме освічена нація – це наше майбутнє! Очі дітей, які щоденно дивляться на нас через екран монітора на «дистанційні» – то очі майбутнього! Наше головне завдання – зберегти життя цих дітей, зберегти наше власне життя, зберегти життя тих, хто поруч з нами, зберегти життя тих, хто під рашистськими кулями та снарядами боронить нас на фронті. Інакше не можна – наше надійне майбутнє народжується в якості сьогоднішньої роботи.

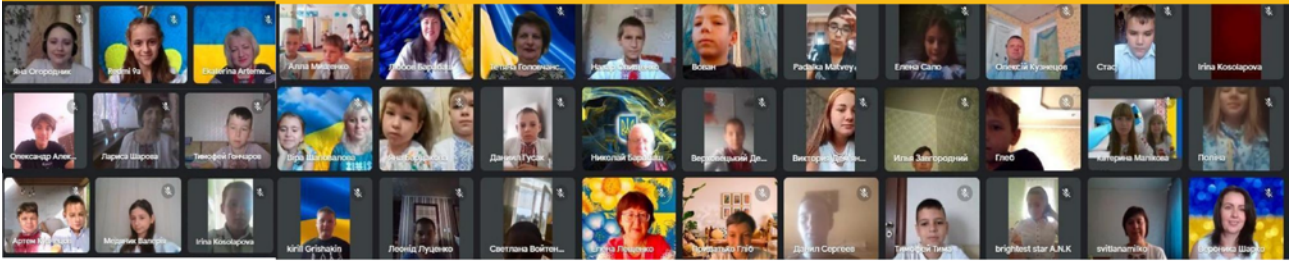
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова КМУ від 24 червня 2022 року №711 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні» – <https://mon.gov.ua/ua/news/osoblivosti-organizaciyi-202223-navchalnogo-roku>.
2. Безпечний простір, Онлайн-курс EdEra про організацію безпечного психосоціального освітнього простору для вчителів і дітей. – <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/636>.
3. Поради директору школи щодо якісного дистанційного навчання в умовах війни. – <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/poradi-direktoru-shkoli-schodo-yakisnogo-distanciynogo-navchannya-v-umovah-viyni>.
4. Як організувати навчання під час війни: досвід ізраїльських шкіл. – <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-orhanizuvati-navchannja-pid-chas-vijni-dosvid-izrajilskikh-shkil.html>.

Лиманська територіальна громада
Шандриголівський ліцей Лиманської міської ради

Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія

Шандриголівська загальноосвітня школа I-III ступенів
Рубцівська загальноосвітня школа I-III ступенів
Коровоярський навчально-виховний комплекс

Шандриголівський ліцей

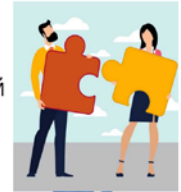
Створення освітньо-консультаційних пунктів

Організація освітнього процесу в умовах дистанційної форми навчання

Впровадження STEM в освітній процес

Індивідуальний та диференційований підхід

Психологічний супровід

Національно-патріотичне виховання

Залучення до творчих конкурсів

Посилення безпеки життєдіяльності

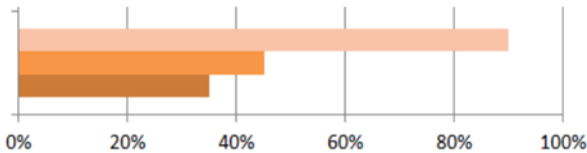
Педагоги

- Мають публікації
- Переможці фахових конкурсів
- Ментори обдарованих дітей

Учні

Кожен 5-ий занесений до міського банку обдарованих

13 учнів школи були заохочені відзнаками Лиманського міського голови та УОМС Лиманської міської ради

100% забезпечення педагогів ноутбуками

Проект «СпівДія Ноут» - 26 сучасних ноутбуків HP, з ліцензійною операційною системою Windows від Microsoft

Благодійний фонд «Слов'янське серце» - 4 планшети

8 планшетів + 3 хромбуки від ЮНІСЕФ (за підтримки ЄС і Республіки Корея та сприяння Міністерства освіти і науки України)

Барабаш М. Г.,
*вчитель закладу загальної середньої освіти
Шандриголівського ліцею Лиманської міської ради
Донецької області, barabash.nikko@gmail.com*

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯНИНА-
ПАТРІОТА ЗАСОБАМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ
ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»**

Війни виграють не генерали,
війни виграють шкільні вчителі
та парафіяльні священники.

Отто фон Бісмарк

У статті розглянуто актуальне завдання сьогодення – виховання справжнього громадянина України, патріота рідної землі в умовах дистанційної освіти в період воєнного стану.

Здійснено короткий огляд основних технологій щодо формування моральних якостей здобувачів освіти, патріотичного мислення, патріотичної свідомості, активної громадянської позиції. Визначено завдання, які реалізує вчитель під час проведення уроків з використанням елементів військово-патріотичного виховання.

Акцентовано увагу на те, що військово-патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання на уроках предмету «Захист України» є невід'ємною складовою та могутнім засобом виховання в дітей національної свідомості, гордості за свій народ, свою Батьківщину, готовності стати на її захист до лав Збройних сил України.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання; концепція військово-патріотичного виховання; національно-патріотичного виховання; виховання громадянина-патріота; сучасний урок предмету «Захист України».

The article deals with the urgent task of our time - the education of a true citizen of Ukraine, a patriot of his native land in the context of distance education during martial law.

A brief overview of the main technologies for the formation of moral qualities of students, patriotic thinking, patriotic consciousness, and active citizenship is given. The tasks that the teacher implements during the lessons using elements of military-patriotic education are defined.

The attention is focused on the fact that military-patriotic education, national-patriotic education in the lessons of the subject "Protection of Ukraine" is an integral part and a powerful means of educating children's national consciousness, pride for their people, their homeland, readiness to defend it in the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: military-patriotic education; concept of military-patriotic education; national-patriotic education; education of a patriotic citizen; modern lesson of the subject "Defense of Ukraine".

Для українського народу патріотизм був і є найбільшою національною цінністю. Патріотизм – це одна з найголовніших людських якостей, закріплених

віками і тисячоліттями, він поєднує в собі любов до своєї Вітчизни, гордість за свій народ, відповідальність за його минуле й сьогоднішнє, готовність до його захисту.

Сьогодні, коли новітні наукові відкриття швидко знаходять застосування у військовій практиці, зростає значення підготовки молоді до захисту Вітчизни.

Кожному з нас, потрібно твердо пам'ятати: у мене є дві спеціальності.

Перша – це коли ти вчитель чи агроном або інженер.

Друга в усіх нас одна – бути захисником Вітчизни.

В умовах реальної військової агресії та захоплення території України Російською Федерацією, проблема захисту Вітчизни потребує кардинального покращення та посилення. Конституцією України (стаття 17, стаття 65) визначено, що захист Вітчизни є найважливішою функцією держави та обов'язком громадян України і відповідно до статей 1, 8, 9 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» в усіх загальноосвітніх навчальних закладах та вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, в обов'язковому порядку, вивчається предмет «Захист України».

Військово-патріотичне виховання – це цілеспрямований, організований процес формування готовності юнаків старшого шкільного віку до строкової військової служби в Збройних Силах України. Його зміст визначається Конституцією, законами України, військовою Присягою та військовими статутами. Військово-патріотичне виховання здійснюється насамперед у процесі навчання, де у здобувачів освіти закладається фундамент глибоких знань, формуються світогляд, національна самосвідомість. Велику роль у підготовці юнаків до військової служби мають уроки предмету «Захист України», під час яких відбувається знайомство зі специфікою військової праці, підготовка до виконання обов'язків солдата, особливості служби в Збройних Силах України, виховуються якості, необхідні майбутньому воїнові.

Враховуючи складну сучасну ситуацію в Україні, формувати у здобувачів освіти національну свідомість та готовність з честю виконувати громадянський обов'язок, бути гідними патріотами, захисниками своєї держави є викликом сьогоднішнього та обов'язком кожного громадянина України.

Тому, питання формування національної свідомості громадянина-патріота засобами військово-патріотичного виховання в умовах дистанційного навчання в процесі викладання предмету «Захист України», є особливо актуальним сьогодні, оскільки включає такі аспекти, як:

- ✓ підготовка молоді до захисту життя та здоров'я,
- ✓ забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях у мирний і воєнний час,
- ✓ готовність до служби в Збройних Силах України, інших військових формуваннях,

✓ виконання військового обов'язку в запасі.

Для реалізації провідної педагогічної ідеї та її складових у моїй роботі склалася система, яка має цілеспрямований характер:

- визначення основних напрямів удосконалення допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді;
- забезпечення єдності навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки молоді до захисту Вітчизни;
- вироблення єдиних поглядів на проблему виховання патріота і громадянина;
- визначення ролі державних органів в організації та проведенні допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді;
- формування в молоді високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів України.

Основні напрями роботи щодо реалізації педагогічної ідеї: військовий; психолого-педагогічний; соціальний; правовий.

Засоби реалізації педагогічної ідеї:

- Військовий напрям – вивчення військової історії України, основних зразків озброєння Збройних Сил України;
- Психолого-педагогічний напрям – вивчення психологічних особливостей молоді, поширення досвіду військово-патріотичного виховання на уроці та в позаурочний час;
- Соціальний напрям – вивчення норм моралі та їх дотримання, шанобливе ставлення до культури, історії, надбань, звичаїв і традицій українського народу;
- Правовий напрям – формування правових знань, військово-правової культури.

Для цього, вчителю потрібно постійно підвищувати свій рівень знань та методику викладання предмета, займатися самоосвітою. Допризовна підготовка проводиться на основі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положення про допризовну підготовку і є складовою частиною підготовки юнаків допризовного і призовного віку до військової служби.

Виховання патріотичних почуттів у молоді в розрізі подій сьогодення набуває дедалі більшої актуальності. Важливо у стінах школи формувати готовність до виконання конституційного обов'язку та удосконалення життєво необхідних умінь та навичок кожної молодої людини.

У сучасних умовах розвитку України надзвичайно важливе значення має військово-патріотичне виховання молоді, підготовка її до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Батьківщини, формування та удосконалення умінь і навичок із предмета «Захист України».

Однією з головних вимог до керівництва допризовною підготовкою я

вважаю глибоко продумане планування освітнього процесу. Організаційною формою навчання предмету «Захист України» є урок, який починається з урочистого звучання гімну України.

Урок – основна форма навчання в школі, і обов'язковий для всіх учнів. Кожний урок становить єдиний процес, в якому виконання усіх завдань здійснюється у взаємному зв'язку. В той же час, загальні закономірності побудови уроку допомагають ефективніше підготуватися до нього.

Загальні вимоги до проведення сучасного уроку предмету «Захист України»:

1. Озброювати здобувачів освіти свідомими та міцними знаннями.
2. Формувати навички та вміння, які потрібні для життя.
3. Розвивати самостійність, творчу активність, креативність.
4. Створювати ситуацію успіху щодо підвищення авторитету армії та військової служби.
5. Виховувати почуття національної свідомості громадянина-патріота.

Під час організації освітнього процесу предмету «Захист України» застосовую такі форми навчання: індивідуальна, групова, фронтальна, парна, колективна.

Викладання предмету «Захист України» в школі вимагає від учителя сьогодні творчого підходу, особливо у виборі методичних прийомів і засобів, наочного матеріалу. На власному досвіді переконався, що монологічні підходи у висвітленні програмових тем не стимулюють учнів до активного сприйняття матеріалу, не розвивають творче мислення та уяву, не прищеплюють практичні навички.

Ще Ян Амос Каменський зазначав: «Якщо навчання дається дитині важко, то в цьому передусім винні методи, якими її навчають».

Це твердження не втратило своєї актуальності і сьогодні.

У своїй роботі, під час проведення онлайн-уроків, використовую наочність: ілюстрації, плакати, схеми, презентації, відео та застосовую різні методи навчання: словесні, наочні, практичні.

Програма предмету «Захист України» дозволяє під час вивчення кожної теми використовувати матеріали із життя воїнів у мирний час і пропагувати на уроках приклади героїчного минулого українського народу, його Збройних Сил.

З цією метою проводились:

- уроки розвитку інтересу до військової професії і служби в Збройних Силах України;
- уроки мужності та звитяги;
- уроки мінної безпеки;

- позакласні виховні заходи щодо відзначення пам'ятних дат нашої держави;
- онлайн – зустрічі з військовослужбовцями та ліцеїстами військових ліцеїв.

Війна змінює наше життя, освітнє середовище, форму здобуття освіти. Але, це не зламає нас – українців, бо наш освітній фронт потребує згуртованості, чіткості, порозуміння на тому місці, де працюємо, навчаємось та проживаємо. В умовах постійних зовнішніх викликів та відкритої військової агресії росії на території України формування національної свідомості громадянина-патріота потребує дуже виваженого та ретельного підходу, як з боку кожного педагога, так і суспільства в цілому.

Лише дієве патріотичне виховання громадян забезпечить цілісність народу України, його національне відродження, об'єднання різних етносів і регіонів, соціально-економічний і демократичний розвиток України, розбудову та вдосконалення суверенної правової держави і громадянського суспільства, соціально-політичну стабільність у державі, гідне представлення нашої країни у світі.

Тому, як вчитель предмету «Захист України», досягаючи основної мети ефективності власного педагогічного пошуку щодо впровадження педагогічної ідеї «Формування національної свідомості громадянина-патріота засобами військово-патріотичного виховання в умовах дистанційного навчання в процесі викладання предмету «Захист України», враховуючи виклики сьогодення, відчуваю постійну потребу жити задля добра для людей, бути патріотом своєї держави і формувати ці якості в учнівському колективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді: Указ Президента України // Держ. вісн. України. – 2002. – № 21.
2. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ, 2014. – 29 с.
3. Виховання громадянина: Сутність громадянського виховання / П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька // Шк. б-ка.– 2003.– № 8.
4. Качур М. М. Поняття “патріотизм” в українській науковій педагогічній думці / М. М. Качур // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2013, № 6 (32). – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. – с. 54–61.
5. Марушій О. Шляхи активізації військово-патріотичного виховання в школі / О. Марушій // Рідна шк.– 2001.– № 5.
6. Степаненко І. Ю. Виховання патріотизму й національної свідомості учнів шляхом використання елементів інноваційних технологій: прогр. вихов. роботи клас. керівника / І. Ю. Степаненко // Вивчаємо укр. мову та л-ру. Позаклас. робота. – 2014. – № 3.

Барановська О. В.,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України
panihellena@gmail.com

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ В СТАРШІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Освіта завжди була ключовим елементом розвитку кожної нації, і сучасні геополітичні, соціальні та військові виклики роблять її роль ще більш складною, поставивши перед системою освіти нові перешкоди та завдання. Освітній процес в Україні відбувається в різних умовах, які суттєво відрізняються залежно від віддаленості лінії фронту, частоти обстрілів та повітряних тривог. Надважкими є реалії, за яких відбуваються втрати серед населення включаючи школярів; пошкодження навчальних закладів; важкі умови життя дітей в деяких районах; велике психологічне навантаження на вчителів, учнів та батьків; зміна пріоритетів у життєвих планах, в тому числі у освітніх. Навчання у воєнних реаліях суттєво змінили плани старшокласників у виборі життєвої траєкторії, що вплинуло на їхній вибір профілю навчання. Через те, що це питання неможливо наразі ефективно дослідити, важливо робити спроби емпіричних досліджень в цьому напрямку. У цій статті буде розглянуто вплив цивілізаційних викликів в умовах війни на освітній процес в Україні, зокрема, перспективи профільного навчання в старшій школі.

Ключові слова: навчальний процес в умовах війни; старша школа; профільне навчання.

Abstract. Education has always been a key element in the development of every nation, and the current geopolitical, social and military challenges make its role even more complex, posing new obstacles and challenges to the education system. The educational process in Ukraine occurs under various conditions, significantly differing depending on the distance from the front line, the frequency of shelling, and air raid alerts. The realities are extremely difficult, with losses among the population, including schoolchildren; damage to educational institutions; difficult living conditions for children in some areas; a heavy psychological burden on teachers, students and parents; and a change in priorities in life plans, including educational ones. Studying in the war has significantly changed the plans of senior school pupils in choosing their life trajectory, which has affected their choice of study profile. As this issue is currently difficult to effectively study, it is important to make attempts at empirical research in this direction. This article will examine the impact of civilization challenges in wartime conditions on the educational process in Ukraine, particularly focusing on the prospects of profile education in senior school.

Keywords: educational process in wartime conditions; senior school; profile education.

Старша школа відіграє ключову роль у підготовці молоді до дорослого життя, особливо в умовах війни. Протягом останніх десятиліть, у зв'язку з наростанням усвідомлення суспільства про необхідність гнучких та адаптивних навчальних

систем, профільна освіта в старшій школі стала об'єктом інтенсивних досліджень та експериментів. Особливий внесок у цей процес був зроблений у період з 1990-х по 2000-і роки, який визначився активним пошуком новаторських методик, підходів та моделей у сфері профільної освіти. Цей період можна охарактеризувати як епоху інновацій у системі профільної освіти, коли проводилися численні експерименти з різноманітними формами організації навчального процесу з метою найбільш ефективного задоволення потреб індивідуального розвитку учнів. В цей час здійснювався пошук оптимальних стратегій та принципів профільного навчання і попередньої підготовки у загальноосвітній школі, гімназії та ліцеї. Накопичений досвід у сфері профільного навчання в старшій школі становить основу для розробки сучасної та модернізованої системи, яка відповідає сучасним цивілізаційним викликам та сприяє успішній інтеграції старшокласників у суспільство, узгоджуючи їхні особисті цілі з соціальними вимогами та перспективами особистісного розвитку. Навчальні програми предметів гуманітарного циклу повинні бути адаптовані до соціальних викликів та потреб учнів, зокрема, зосереджені на психологічній та соціальній підтримці, розвитку комунікативних вмінь старшокласників, вмінь працювати в команді, продуктивного спілкування та толерантності.

У контексті життя та навчання в умовах війни, профільне навчання може стати ефективним інструментом для підготовки учнів до викликів сучасного світу. Школярі повинні мати можливість вибирати профіль з урахуванням їхніх інтересів та здібностей, а також потреб суспільства. Профільні програми можуть включати навчання в галузях, які мають стратегічне значення для розвитку країни, такі як інформаційні технології, інженерія та медицина, соціальна реабілітація та психологічна підтримка. Старшокласники повинні зрозуміти соціальні вимоги та відшукувати свої власні можливості, здібності та інтереси в ключових сферах, які будуть активно розвиватися у майбутньому. Також важливою є можливість інтеграції молоді в європейський освітній простір та адаптація до ринку праці.

Вивчення досвіду зарубіжних країн, національна стратегія України з інтеграції в європейську спільноту та наявна вітчизняна база щодо диференціації та профілізації навчання вказали на необхідність серйозних змін у системі освіти. Розглядаючи досвід європейських країн щодо впровадження профільного навчання старшокласників, можна виділити ряд можливостей, спрямованих на розвиток їхніх індивідуальних здібностей, інтересів та перспектив у кар'єрному плані.

Серед переваг профільного навчання учнів старшої ланки навчальних закладів європейських країн, які є спільними для багатьох з них, є наступні:

– *гнучкий навчальний план*: програми профільного навчання включають гнучкі графіки та вибіркові курси, що дозволяють старшокласникам більш ефективно

- пристосувати своє навчання до їхніх індивідуальних потреб та цілей;
- *широкий спектр напрямків*: існує різноманіття профільних напрямків, які враховують різні інтереси та потенційні кар'єрні шляхи старшокласників, від гуманітарних до технічних та інженерних галузей;
 - *індивідуалізований підхід*: навчання зорієнтоване на потреби кожного учня, що дозволяє їм розвивати свої здібності та інтереси у відповідності з власними особистими цілями та амбіціями;
 - *компетентнісний підхід*: профільне навчання дозволяє відпрацювати розвинуті під час навчання ключові компетентності та створити фундамент для формування професійних компетенцій, необхідних для успішної кар'єри у вибраній галузі;
 - *практико орієнтований підхід*: профільне навчання акцентується на практичних навичках та досвіді, що дозволяє старшокласникам отримати конкретний досвід у своїй обраній галузі;
 - *підготовка до вищої освіти та ринку праці*: програми профільного навчання допомагають підготувати старшокласників до вищої освіти чи адаптуватися до ринку праці, забезпечуючи їх потрібними знаннями та навичками у вибраній галузі;
 - *підтримка від працедавців*: бізнеси та компанії забезпечують підтримку через програми стажування, практик та менторство, щоб допомогти випускникам отримати практичний досвід у вибраній галузі.

Сьогодні більше не стоїть питання про необхідність профільного навчання, а замість цього більш актуальним є розуміння, для чого воно потрібне, які завдання стоять наразі перед ним, чи можуть успішно старшокласники досягати своїх цілей. Система профільного навчання в Україні – це комплексний підхід до освіти, що надає учням можливість обирати предмети згідно з їхніми інтересами, здібностями та майбутніми кар'єрними амбіціями. Профільне навчання в Україні спрямоване на розвиток індивідуальних здібностей та врахування особистих потреб кожного учня, надаючи можливість глибшого вивчення обраних предметів та формування унікального профілю освіти для кожного учня: «...повна загальна середня освіта може здобуватися за очною (денною), дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою) формами чи формою педагогічного патронажу, а також за очною (вечірньою), заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти). Профільна середня освіта професійного спрямування може здобуватися за дуальною формою здобуття освіти. Тривалість здобуття повної загальної середньої освіти на кожному її рівні може бути змінена (подовжена або скорочена) залежно від форми здобуття освіти, результатів навчання та/або індивідуальної освітньої траєкторії учня. Здобуття профільної середньої освіти гарантується за

академічним або професійним спрямуванням. Здобуття профільної середньої освіти за будь-яким спрямуванням не обмежує право особи на його зміну, а також на здобуття освіти на інших рівнях освіти». [1].

В *Концепції профільного навчання у старшій школі* наголошено: «...профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації та удосконалення системи освіти нашої держави й передбачає реальне й планомірне оновлення школи старшого ступеня і має найбільшою мірою враховувати інтереси, нахили і здібності, можливості кожного учня, у тому числі з особливими освітніми потребами, у контексті соціального та професійного самовизначення і відповідності вимогам сучасного ринку праці...»; «...*профільне навчання* – вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального і професійного самовизначення...» [2].

Сучасна *профільна середня освіта* організована у вигляді *профільно-адаптаційного циклу* (10 років навчання) та *профільного циклу* (11–12 роки навчання), що дозволяє враховувати вікові та індивідуальні особливості, потреби та інтереси учнів. Це сприяє виявленню та надолуженню освітніх прогалів, а також формуванню індивідуальної освітньої траєкторії на основі свідомого вибору старшокласників. Освітні програми профільної середньої освіти: *академічного спрямування*: забезпечують поглиблене вивчення певних освітніх компонентів відповідних освітніх галузей; *за професійним спрямуванням*: містить інші освітні компоненти, які повністю або частково охоплюють зміст професійних стандартів, або державних освітніх стандартів з певних професій, або стандартів фахової передвищої освіти з певних спеціальностей.

В процесі трансформації *моделей організації профільного навчання в старшій школі* виокремилися наступні варіанти: навчання за одним профілем; багатопрофільна старша школа; профільне навчання на базі опорних шкіл; дистанційне навчання; варіанти кооперування навчальних закладів різних типів (професійних училищ, ВНЗ тощо); зв'язки з компаніями на ринку праці. Типи навчальних курсів, які вже частково пройшли випробування часом: базові (обов'язкові); профільні (поглиблене навчання за базовими курсами); курси за вибором (за інтересами); факультативні (додаткове або поглиблене навчання поза сіткою годин).

Серед існуючих типів навчальних закладів України існує *лицейна освіта*. Ліцей є закладом загальної середньої освіти, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти і може розробляти, удосконалювати та впроваджувати нові

освітні технології і форми організації освітнього процесу. Зокрема, в навчальному просторі ліцею можуть створюватися *міжкласні групи учнів*, в рамках яких організуються різні види проектної діяльності учнів, за якої застосовуються педагогічні технології та методи навчання, що забезпечують взаємодію під час спільної діяльності учнів різних класів одного або різних років навчання. Форми організації навчального процесу ліцею можуть варіюватися в залежності від поставлених завдань та складу груп учнів. Зокрема це: класи чи групи для вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів); міжкласні групи учнів; навчальні кабінети для вивчення інтегрованих предметів чи курсів з однієї або різних освітніх галузей; класи чи групи з вечірньою, заочною, дистанційною, змішаною формою навчання, інклюзивні класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами тощо. Дозволяється створення створюються тимчасових (від одного семестру (триместру) науково-дослідницьких класів і міжкласних груп учнів з метою організації профільного навчання. Існує досвід роботи тимчасових груп учнів з метою підготовки до участі в заходах змагального характеру (конкурсах, олімпіадах, турнірах) [3]

Досвід впровадження профільного навчання в старшій школі України свідчить про те, що основним базисом для цього слугує *допрофільна підготовка*. Науковці наголошують на тому, що ключовим фактором успіху профільного навчання є підготовка до профільної спеціалізації, оскільки це дві важливі складові одного процесу: самовизначення особистості у виборі напрямку освіти та професійної діяльності. Основна мета, яка постає перед допрофільною підготовкою – формування учнів готовності до свідомого вибору подальшого напрямку навчання; вмінь об'єктивно оцінювати свої здібності та навчальні можливості вивчення різних предметів. Орієнтиром для розвитку профільної освіти науковці вважають забезпечення *взаємодії профілізації з профорієнтацією*, враховуючи фундаментальність знань та вітчизняний культурно-історичний досвід. Якість освіти визначається балансом природи, суспільства і економіки, що є важливою передумовою стійкого розвитку суспільства [4–9].

А. Самодрин вважає, що особливість профільного навчання полягає в пошуку оптимальної моделі взаємодії між вчителем і учнями, яка ґрунтується на організації індивідуальних профілів учнів і включає формування допрофільних класів або навчальних груп, профільних класів та навчальних груп. Автор акцентує на впливі комплементарного підходу самовизначення особистості як «двопланового», сутністю якого є конкретне визначення майбутньої професії, планування подальшого життя та пошук смислу свого існування. *Профільний підхід до навчання* науковець визначає як «... реалізація особистісно-орієнтованого змісту освіти на засадах генетичної програми людини; забезпечення умови особистісно-орієнтованої перетворюючої діяльності людини культури; розвиток профільно-

диференційованих інтересів особистості» [10]. Вважаючи профільне навчання профільно диференційованим, автор визначає *зміст профільної освіти* як систему наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими сприяє формуванню в учнів наукового підходу до світу, створенню умов для особистісно-орієнтованої трансформаційної діяльності, спрямованої на розвиток культури людини на основі генетичної програми особистості. Це включає розвиток розумових, фізичних здібностей та системи емоційно-ціннісних стосунків зі світом як складного об'єкту, а також розвиток індивідуалізованих інтересів для максимальної соціалізації та творчої самореалізації особистості [там само, с. 63].

У профільних класах все частіше використовуються нові форми навчання з метою адаптації навчання у вищих навчальних закладах, зокрема, лекція, семінарські заняття, практикуми тощо. До лекційного викладу нового матеріалу вчителів змушує звертатися ускладнення змісту профільних предметів. У форматі семінарів учні вчаться різноманітним прийомам обговорення, діалогу, правилам ведення дискусій. Окрім традиційних лекцій та семінарів, існує ряд альтернативних форм, таких як: конференції, ділові ігри, захист проєктів. Методи навчання в сучасних профільних школах все більше наближаються до дослідницьких підходів до засвоєння знань [11–13].

У зв'язку з необхідністю продовження навчального процесу в умовах конфлікту, необхідно переглянути традиційні методи і форми освіти. Це означає, що на практиці освіта має надаватися у різний спосіб: шляхом зміни місць проведення занять, використання неформальних програм, прискорення навчання, залучення тимчасових навчальних закладів, домашніх навчальних груп, а також застосування дистанційних і відкритих методів навчання.

Основними складнощами організації навчання старшокласників у зв'язку з постійними змінами у ситуації безпеки та психологічним навантаженням ми виділяємо такі:

- підвищення ризику дестабілізації учнів у процесі навчання через евакуації, переселення та загальний стресовий стан учасників освітнього процесу;
- проблеми організації навчання старшокласників в умовах постійних змін ситуації безпеки та психологічного навантаження;
- постійний пошук засобів, методів та форм мотивації для навчання та вибору майбутньої професії, а також розробка нових способів активізації пізнавальної діяльності учнів у нестабільних умовах;
- потреба в оптимізації існуючих та створенні нових алгоритмів діагностики рівня освітніх втрат старшокласників;
- необхідність адаптації змісту навчальних програм до нових реалій конфліктної ситуації та підвищення вимог до підготовки учнів до подальшого життя та працевлаштування в умовах війни;
- розрив у зв'язках з вищими навчальними закладами та підприємствами;

- зміна пріоритетів у виборі професії через зміну соціального попиту;
- недостатня доступність та надійність засобів зв'язку та інформаційних технологій для забезпечення навчання в умовах віддаленості та обмеженого доступу до ресурсів тощо.

У контексті, коли більшість українських дітей перебуває у складних умовах життя та розвитку, надзвичайно важливою стає оптимізація моделей та методів індивідуалізації та диференціації навчання як засобу компенсації їхніх освітніх втрат, адаптації до нових реалій життя та реалізації життєвого вибору. Ці проблеми допомагає вирішити *індивідуалізоване та диференційоване навчання*, яке спрямоване на досягнення наступних цілей: забезпечення комплексного розвитку особистості шляхом визначення її індивідуальної освітньої та життєвої траєкторії; виявлення та врахування індивідуальних особливостей та здібностей учня; активізація механізмів психологічної адаптації в умовах воєнного конфлікту; стимулювання навчального інтересу та мотивації, відкриття широких можливостей незважаючи на труднощі. Індивідуалізація навчання, орієнтована на розвиток особистості, націлена на адаптацію форм, методів та засобів навчання до індивідуальних потреб з метою забезпечення певного рівня сформованості ключових компетентностей та освітніх результатів [14–15].

Висновок. Сучасні цивілізаційні виклики, зокрема війна, ставлять перед системою освіти в Україні низку складних завдань. Проте відповідні заходи, такі як: адаптованість навчального змісту до актуальних потреб сучасного суспільства та індивідуальних уподобань учнів; урахування сучасних тенденцій і вимог ринку праці; створення чіткої системи допрофільного та профільного навчання; індивідуалізація та диференціація навчального процесу; розвиток та модернізація форм і методів профільного навчання; психологічна підтримка учнів можуть допомогти системі освіти впоратися з викликами сучасності та забезпечити якісну освіту для молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 05.09.2020 № 831-ІХ. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984> загальну середню освіту" від 05.09.2020 № 831-ІХ
2. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі. Наказ МОН № 1456 від 21.10.13 Взято з: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/
3. Про затвердження Положення про ліцей. Кабінет Міністрів України. Постанова від 11 жовтня 2021 р. № 1062 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2021-%D0%BF#Text>
4. Липова Л., Лукашенко Г., Малишев В., Романенко Л. Профільне навчання: теорія і практика, досвід, проблеми, перспективи. Український науковий журнал «Освіта регіону», С. 275
5. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі: монографія / [авт. кол.: В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар й ін.]; за наук. ред. В. І.

- Кизенка. Педагогічна думка, 2012. 216 с.
6. Кизенко В. І. Профільне навчання: проблеми впровадження. Біологія і хімія в школі. 2008. № 3. С. 42–44.
 7. Реалізація технологій профільного навчання у закладах загальної середньої освіти: методичний посібник / О. В. Малихін, Н. О. Арістова, Л. В. Шелестова, В. І. Кизенко, О. П. Кравчук, С. Е. Кравчук, О. В. Чорноус [Електронне навчання]. Київ: Конві Прінт, 2021. - 197 с.
 8. Технології профільного навчання : кол. монографія / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, С. В. Косянчук, В. І. Кизенко, О. В. Барановська, Л. В. Шелестова, О. П. Кравчук] ; за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. Г. О. Васьківської. Київ, 2021.
 9. Профільне навчання: теорія і практика / Інститут педагогіки АПН України; Гімназія № 290 м. Києва / наук. ред. Л. А. Липова. – К.: ВВП «Компас», 2007. – 192 с.
 10. Самодрин А. П. Вступ до профільного навчання: Навчальний посібник. 2-е вид. – Кременчук: ПП Щербатих, 2006. – 188 с.
 11. Барановська О. В. Впровадження сучасних форм організації навчального процесу в умовах профільного навчання / Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. – № 5. – С. 44–47.
 12. Барановська О. В. Форми навчання в профільній школі / Біологія і хімія в школі. – 2007. – № 4. – С. 38–41.
 13. Барановська О. В. Варіативність форм диференційованого навчання // Біологія і хімія в школі . 2011. № 4 (86). С. 26–29.
 14. Барановська О. В. Індивідуалізація навчання: здобутки, труднощі, перспективи / Innovative technologies in science and education. Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. Jerusalem, Israel, 2021. – Pp.159–164.
 15. Барановська О. В. Теоретико-методологічні основи індивідуалізації навчання в початковій школі / Theoretical foundations of the functioning of Education. Ways to improve the effectiveness of educational activities: collective monograph / Baranovska O. – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia Launch, 2021. P. 16–23.

Басюк Н. А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка
natabasyuk@ukr.net*

ЕМОЦІЙНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті проаналізовано педагогічну діяльність вчителя початкової школи як енергозатратну й стресогенну. Розкрито зміст понять «резильєнтність», «емоційна резильєнтність». Визначено роль емоційного інтелекту в структурі емоційної резильєнтності та окреслено основні підходи до його формування.

Ключові слова: резильєнтність, емоційна резильєнтність, емоційний інтелект, вчитель початкової школи, протокол «Чотири стихії».

Abstract. The article analyzes the pedagogical activity of an elementary school teacher as energy-consuming and stressful. The meaning of the concepts “resilience”, “emotional resilience” is revealed. The role of emotional intelligence in the structure of emotional resilience is determined and the main approaches to its formation are outlined.

Key words: resilience, emotional resilience, emotional intelligence, primary school teacher, «Four Elements» protocol.

Відомо, що професії типу «людина – людина» належать до групи ризику, представники якої найчастіше потерпають від синдрому психологічного вигорання. До цієї групи відноситься і професія вчителя початкових класів, оскільки її зміст складають взаємини з людьми: учнями, батьками, іншими педагогами. Вчитель повинен постійно перебувати в тонусі, що, безумовно, зумовлює високе нервово-психічне напруження та виснажує. Метою педагогічної діяльності є інтелектуальний, соціально-емоційний, фізичний розвиток зростаючої особистості, формування її внутрішнього світу. Завдання учителя полягає в тому, щоб керувати усіма процесами, які супроводжують становлення особистості вихованця. Це здійснюється в умовах спілкування і взаємодії між учителем і учнем. Як слушно зазначав К. Ушинський, «особистість формується особистістю, характер формується характером» [5].

Водночас учительська професія вимагає від педагога не тільки професійних знань, практико-методичних умінь, розвинених комунікативних навичок, лідерських якостей, креативного підходу, інноваційних рішень. До педагога ставляться високі вимоги й щодо його особистісних якостей. Запорукою успішної взаємодії вчителя початкової школи з учасниками освітнього процес є вдало побудований процес спілкування, який ґрунтується на демократичних і гуманістичних засадах. Щоденна необхідність проявляти розуміння, співпереживання, співчуття, вміння поставити себе на місце іншого, чуйність, витримку, терпіння, самовладання, відповідальність за життя і здоров'я школярів потребують від педагога значних енергетичних ресурсів. Крім того, робота з молодшими школярами, емоційними в силу своїх вікових особливостей, вимагає від нього інтелектуальних та емоційно-вольових затрат. Постійна взаємодія зі значною кількістю людей, комунікація, необхідність ухвалювати рішення, емоційна завантаженість здатні викликати емоційну та фізичну втому. Провокуючим фактором емоційного виснаження можуть стати й необґрунтовано підвищені вимоги з боку батьків та хворобливе ставлення педагога до критичних зауважень від керівництва. Відтак, професія вчителя початкових класів є однією з найбільш виснажливих та енергозатратних в емоційному й інтелектуальному плані.

Додаткові навантаження на вчителів початкових класів поклала війна. Вона стала для них справжнім випробуванням на стійкість. Опинившись у ситуації

психологічного тиску, створеного умовами воєнного стану, педагоги зіткнулися з новими проблемами. З початком війни навантаження на вчителя початкових класів зросло вдвічі. Він має не лише впоратися з власними емоційними негараздами, але й дбати про безпеку, життя та емоційний стан своїх вихованців. Перед вчителем початкових класів постали нові виклики: забезпечити якісне надання знань в нестабільних і напружених умовах, відволікати увагу молодших школярів під час сигналів повітряної тривоги, надати психоемоційну підтримку, водити дітей в укриття, спілкуватися на тему втрат, перебування рідних на фронті, почути й зрозуміти кожного свого учня. При цьому він має враховувати вікові особливості молодших школярів та можливі травматичні наслідки, зокрема, розвиток нервозності. Тому вчителі початкової школи роблять усе можливе, щоб захистити дітей. Усе це емоційно виснажує вчителя, призводить до його внутрішньої розбалансованості. Він систематично знаходиться в умовах підвищеного стресу. Невміння справлятися зі стресом здатне призвести до емоційного й професійного вигорання й виходу багатьох педагогів з професії. Щоб стабілізувати власний емоційний стан, учителю потрібна міцна опора, роль якої може виконати розвинений емоційний інтелект та емоційна стійкість, або, як її називають, емоційна резильєнтність. Саме емоційний інтелект забезпечує стресозахисну й адаптивну функцію особистості й допомагає самостійно впоратися з негативними емоціями, що виникають, і пристосуватися до нової реальності. Він є одним з компонентів резильєнтності.

У вітчизняній і зарубіжній психологічній науці природу феномену резильєнтності та його психологічні особливості вивчали G. A. Bonanno, N. Garmezy, E. D. Miller, M. Rutter, E. Werner, A. Віру, А. Вольдман, М. Козловська, Ф. Лозель, А. Локтіонова, А. Муравйова, О. Олійникова, О. Рильська та інші. Серед науковців, предметом вивчення яких стала стресостійкість педагогів, варто відмітити К. Абульханову-Славську, В. Бодрова, А. Боковикова, В. Журавкову, Л. Мітіну та інших. Проблема емоційної резильєнтності вчителя початкової школи залишається маловивченою і потребує наукової уваги.

Термін «резильєнтність» набув популярності в українській науці не так давно – в останні кілька десятиліть. У перекладі з англійської мови він означає «стресостійкість», «життестійкість», «психологічна стійкість», «стійкість до травми», «психологічна гнучкість». У сучасній науці на сьогодні немає єдиного визначення цього поняття. Трактують, що пропонують науковці, взаємодоповнюють одне одного. За визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, резильєнтність – «це здатність людини відносно добре справлятися з важкими ситуаціями, особистісна ресурсність» [7]. Автори «Резильєнс-довідника» О. Кокун і Т. Мельничук [2] наводять низку тлумачень терміну «резильєнтність», здійснених зарубіжними і вітчизняними дослідниками. Так, за визначенням

A. Feder, резильєнтність означає здатність успішно адаптуватися до негараздів, стресових життєвих подій, значної загрози або травми [8]. На думку С. Folke, резильєнтність – це «здатність вистояти перед обличчям змін, продовжувати розвиватися в умовах, що постійно змінюються» [9]. О. Кокун розуміє це поняття як «розумову, фізичну, емоційну та поведінкову здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач» [3].

Як бачимо, резильєнтність розглядається як особливість людської психіки відновлюватися після впливу негативних зовнішніх факторів, здатність вистояти та навігувати у складних життєвих обставинах. Резильєнтність надає силу особистості впоратися з труднощами та стресом, долати кризові ситуації, зберігаючи при цьому психічне здоров'я й особистісну цілісність. З кожним досвідом подолання труднощів та викликів життя, рівень резильєнтності зростає. Вийшовши з психотравмуючої ситуації, відбувається «післякризове зростання особистості» [4, с. 41], тобто людина стає сильнішою, психологічно стійкішою, здатною протистояти стресам у майбутньому. А зіткнення з майбутніми стресовими ситуаціями потребуватиме менших психологічних затрат.

Науковці стверджують, що здатність до резильєнтності є вродженою характеристикою людини. Проте її рівень залежить від розвитку цієї якості, від того, чи вміє людина користуватися власними психологічними ресурсами. Складовими резильєнтності, на думку науковців D. C. Johnson, M. D. Madsen, N. Abell, Т. Федотової, є комунікабельність, доброзичливість до себе й до інших, емоційний інтелект, здатність до рефлексії, асертивність, когнітивна гнучкість, схильність до оптимізму, ефективна та екологічна взаємодія з оточуючими людьми, самоефективність, уміння організовувати власну діяльність, бажання постійно розвиватися, духовність. У моделі резильєнтності, розробленій Е. Morel [9], виокремлено сім структурних компонентів: оптимізм, орієнтація на вирішення проблеми, почуття відповідальності, орієнтація на майбутнє, фокус на мережу контактів, самоусвідомлення, прийняття. До ознак резильєнтності К. Cherry [6] відносить: менталітет уцілілого; ефективну емоційну регуляцію; відчуття контролю; вміння ефективно вирішувати труднощі; співчуття до себе; соціальну підтримку.

Одним з різновидів резильєнтності є емоційна резильєнтність, яка полягає в спроможності особистості ефективно регулювати свої емоції в умовах стресу. Домінуючим компонентом емоційної резильєнтності виступає емоційний інтелект, який допомагає усвідомлювати й регулювати власні емоційні реакції й емоційні стани при зустрічі з емоційно насиченими негативними ситуаціями і залишатися в гармонії зі своїм внутрішнім світом.

Щоб уникнути руйнівного впливу своєї емоційної сфери та психіки, вчитель початкових класів має дбати про розвиток власної емоційної резильєнтності, яка

є важливим фактором його ефективної педагогічної діяльності. Розпочати роботу варто з розвитку емоційного інтелекту, який у сучасній науці означає здатність розуміти емоції та емоційні стани власні та інших людей і керувати ними. Першим кроком на цьому шляху є самопізнання й оволодіння навичками самоконтролю й саморегуляції. Емоційне самопізнання, або усвідомлення власних емоцій, – це внутрішній процес, який допомагає людині з'ясувати, що вона відчуває, переживає, розпізнати й проаналізувати свій настрій і свої емоції. Емоційне самопізнання дає змогу отримати інформацію про свій власний емоційний стан у конкретний момент. За висловленням Т. Кириленко й О. Льошенко [1], емоційне самопізнання – це пізнання власних емоцій і почуттів, які розкривають особистість їй самій і для неї з метою її самозміни. Здатність усвідомлювати власні емоції дозволяє особистості педагога зрозуміти, чому та чи інша емоція виникла, про що сигналізує, яку функцію призначена виконувати, формує ставлення до власного емоційного світу.

- Подальша вербалізація емоцій, тобто здатність за допомогою слів описати власні емоційні стани і переживання, обговорення емоцій, знижує рівень негативних переживань, сприяє осмисленню проблеми і пошуку шляхів її розв'язання. В залежності від того, наскільки глибоко особистість усвідомлює власний емоційний стан і відображає його в мовленні, психологи виділяють чотири рівні вербалізації:
- «нульовий рівень», тобто відсутність вербалізації, неспроможність описати словами свій емоційний стан. На запитання «Як почуваєшся?» людина відповідає фразами «Не знаю», «Нормально», «Нейтрально», «Не можу зрозуміти»;
- перший рівень, тобто узагальнене позначення емоцій. Людина намагається охарактеризувати свій емоційний стан, хоча робить це в загальних рисах. Наприклад, «Мені погано», «Я задоволена», «Трохи занепокоєна». Ступінь емоційного переживання мовець виражає за допомогою слів «дуже», «злегка», «трохи». Слова, якими людина прагне описати власні емоції, характеризуються багатозначністю і розмитістю;
- другий рівень, тобто усвідомлення та контроль свого емоційного стану у тій чи іншій модальності. Мовець намагається описати свій емоційний стан, використовуючи емотивну лексику, тобто назви почуттів. Наприклад, «Я дуже розгнівана», «Мені соромно»;
- третій рівень характеризується не тільки словесним вираженням емоції, але й доповнюється аналізом індивідуального стану з наявністю причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, «Я дуже розгнівана на нього. Не сподівалась, що він так вчинить по відношенню до мене, близької людини. Я поклала на нього великі надії і сподівання. Він розчарував мене. І ці думки

гнітять і засмучують мене». Третій рівень вербалізації властивий особам з високим рівнем емоційного інтелекту, які часто релаксують і мають значний лексичний запас. Загалом, чим краще людина усвідомлює власні емоції, тим вищий рівень її вербалізації. Вербалізована, тобто омовлена, емоція втрачає інтенсивність прояву і з нею вже можна працювати у когнітивній зоні. Самоставлення до власного емоційного світу є тією основою, на якій формується ставлення до емоційного світу інших людей.

Здатність усвідомлювати власні емоції й емоційні стани розвивається шляхом тренувань. Задля цього вчителі початкової школи та майбутні фахівці початкової ланки можуть використовувати низку методів, прийомів, вправ, які не тільки сприятимуть розвитку здатності до емоційного самопізнання, але й допоможуть впоратися з негативними емоціями у кризовій ситуації. У нагоді фахівцям початкової школи стануть вправи-мінімедитації, практики уважності або практики-майндфулнес, ведення «Щоденника емоцій», техніки стабілізації емоційних станів.

Методика майндфулнес представлена різноманітними вправами, практиками й техніками. Ізраїльські експерти, що працюють з постраждалими внаслідок воєнних дій, розробили протокол «Чотири стихії», в основу якого покладена методика майндфулнес. Це протокол першої психоемоційної допомоги, що використовується в Ізраїлі, Великобританії, США і містить групу прийомів і технік саморегуляції, дихальні практики, вправи для заспокоєння, практики тілесної терапії, релаксацію за Джекобсоном. Кожна стихія – повітря, вода, земля, вогонь – включає серію вправ для вироблення нейронних зв'язків у мозку. Таким чином, протокол «Чотири стихії» враховує результати найсучасніших наукових досліджень щодо роботи людського мозку.

Людський мозок поділяється на три зони:

- рептильний мозок – відповідає за базові потреби людини (несвідоме, інстинкти виживання);
- лімбічний мозок, або лімбічна нервова система – відповідає за вироблення емоцій;
- неокортекс – відповідає за раціональне мислення, прийняття рішень, орієнтацію у просторі.

Незважаючи на те, що у звичному режимі усі зони рівноправно виконують свої функції, під час стресової ситуації починає домінувати лімбічний мозок. Виконання вправ «Чотирьох стихій» запускає механізми, щоб розвантажити лімбічну нервову систему. Пропонована техніка допомагає переорієнтувати увагу з власного емоційного стану на внутрішні процеси, що відбуваються в тілі, і, таким чином, зменшити навантаження на лімбічний мозок і «вимкнути» негативні процеси, що запустились під дією стрес-фактору. Це дає змогу

відновити контроль за власним тілом, знизити інтенсивність емоцій, викликаних стресовою ситуацією, відволікти від негативних емоцій, активізувати неокортекс. Як результат – людина приходиться в стан усвідомленості й відновлює здатність швидко діяти й приймати рішення.

Отже, емоційна резильєнтність вчителя початкових класів є ознакою його професіоналізму, необхідною умовою педагогічної діяльності. Вона важлива не тільки для самого вчителя, але й для його учнів. Резильєнтний педагог для молодших школярів є психологічною і духовною опорою, символом стійкості й сили, що дає учням відчуття захисту й безпеки. Для того, щоб розвинути й зміцнити у собі емоційну резильєнтність, майбутнім та практикуючим педагогам насамперед треба звернути увагу на розвиток навичок емоційного інтелекту як однієї зі складових емоційної резильєнтності. Це можливо завдяки опануванню і систематичному використанню методичного інструментарію, що забезпечить поступовий розвиток емоційної резильєнтності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кириленко Т. С., Льошенко О. А. Аналіз самопізнання особистості в аспекті самопомоги. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 1. С. 66 – 74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_1_10
2. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник : практичний посіб. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
3. Кокун О. М., Ключков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
4. Кузікова С. Б., Щербак Т. І. Теоретико-емпіричний аналіз проблеми резильєнтності та стресостійкості в педагогічній діяльності. Психологічний журнал. 2022. Вип. 8. С. 39 – 46.
5. Ушинський К. Д. Твори : у 6 т. Київ : Радянська школа, 1952-1955. Т. 1. С. 123 – 124.
6. Cherry K. What Is Resilience? Verywell mind. 2022. URL : <https://www.verywellmind.com/what-is-resilience-2795059>
7. Facilitator Guide MHPSS in Complex Emergencies Training Course. Setting Up Community-Based Supports : Training materials, 2016. 17 p.
8. Feder A., Fred-Torres S., Southwick S. M., & Charney D. S. The biology of human resilience: Opportunities for enhancing resilience across the life span. Biological Psychiatry. 2019. № 86 (6). P. 443–453.
9. Folke C. Resilience. Ecology and Society. 2016. № 21 (4). P. 44.
10. Heshmat. Sh. The 8 Key Elements of Resilience. Psychology Today. 2020. URL : <https://www.psychologytoday.com/us/blog/sciencechoice/202005/the-8-key-elements-resilience>

Безена І. М.,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти,
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради» (Дніпро, Україна)
ivanbezen@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7169-2038>

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ В ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУКОВИХ ТА ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ У ПРИФРОНТОВОМУ РЕГІОНІ

Анотація. Війна і освіта та наука речі не сумісні. Виклики військових дій негативно вплинули на все суспільство та науково-освітню галузь. Науковці та педагоги вийшовши з цейтноту перших днів агресії, з новими силами продовжили забезпечувати функціонування галузей розвитку особистості.

Особливої актуальності у часи війни набувають питання змісту й ефективності наукової і освітньої діяльності в контексті реалій українського суспільства. Зважаючи на виклики війни, продовження реформування національної системи науки й освіти, активне використання як власного досвіду, так і запозичених новаторських ідей, власних напрацювань і стратегій, продовжується дослідницька, освітня і розвиваюча робота відповідно до постійно змінюваного світу та зростаючих інноваційних темпів науково-технічного й інформаційно-високотехнологічного прогресу.

Наше дослідження проведено на основі різних методів наукового аналізу, співставлення, статистичного прогнозування, моделювання, крізь призму методології філософії освіти, педагогіки та освітнього менеджменту, які є актуальними чинниками для широкого кола науковців, для педагогів та управлінців системи освіти України. Наші попередні результати дослідження є першими кроками у аналізі розвитку науки і освіти в прифронтовому регіоні в умовах повномасштабної війни.

Ключові слова: наукові дослідження, освітній проект, прифронтовий регіон, ментальне здоров'я, право на освіту, якість освіти, дистанційне навчання.

Abstract. War and education and science are not compatible. The challenges of hostilities have had a negative impact on the entire society and the scientific and educational sector. Scientists and educators, having come out of the time pressure of the first days of aggression, continued to ensure the functioning of the spheres of personal development with new forces.

In times of war, the issues of the content and effectiveness of scientific and educational activities in the context of the realities of Ukrainian society become particularly relevant. Given the challenges of the war, the continuing reform of the national system of science and education, the active use of both own experience and borrowed innovative ideas, own developments and strategies, research, education and development work continues in accordance with the constantly changing world and the growing innovative pace of scientific, technical, information and high-tech progress.

Our research was conducted on the basis of various methods of scientific analysis, comparison, statistical forecasting, modelling, through the prism of the methodology

of educational philosophy, pedagogy and educational management, which are relevant factors for a wide range of scientists, teachers and managers of the Ukrainian education system. Our preliminary research results are the first steps in analysing the development of science and education in the frontline region in the context of a full-scale war.

Keywords: research, educational projects, frontline region, mental health, right to education, quality of education, distance learning.

Російська агресія стала одним із найтяжчих викликів сучасності для української державності, суспільства, культури та економіки. Адже аргументи ворога для розв'язання агресивної війни поєднували саме окреслені вектори розвитку України, які мають глибокі коріння і стратегії – свободи, незалежності, демократії, традиції та перспективи. Ключовим генератором нашого суспільного розвитку є людина, галузі освіти і науки, які визначають сталі стратегії інноваційного розвитку всього багатогалузевого економічного сектору України.

Наше дослідження проведено з проблем стратегій наукової діяльності, освіти, педагогічної та управлінської роботи у контекстах розвитку розвиваючого середовища, задоволення запитів людини на індивідуальні освітні потреби в особливий період – війни. Це дослідження здійснено в рамках науково-дослідницької роботи кафедри соціально-гуманітарної освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»: «Особистість в освітньому середовищі сучасного суспільства»/ "Personality in the Educational environment of modern society"», зареєстровану в ДНУ УкрІНТЕІ за номером 0123U104510 від 07.11.2023 р.. Метою цього дослідження є узагальнення наукових, освітніх та управлінських процесів у формуванні середовища для сталого розвитку вказаних сфер на регіональному рівні в умовах сучасних викликів війни.

Російська агресія проти України перевела у інший вимір життя і діяльність українського народу та науку й освіту безпосередньо. Дослідники Gaétan de Rassenfosse, Tetiana Murovana & Wolf-Hendrik Uhlbach провели досить не просте осмислення процесів, які відбулися з моменту повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну, та відзначили, що «на початку 2023 року близько 18% населення, або вісім мільйонів людей, знайшли притулок у Європі, а значна частина населення переїхала до безпечніших регіонів України». Розв'язана війна руйнує багато сфер діяльності людини та впливає на навколишню природу. Не є винятком і українська наукова й освітня сфера, коли заклади вищої освіти (далі – ЗВО) та наукові установи обмежено діють, що залежить від територіального розташування (закриті або зруйновані), а українські вчені розділились на три категорії: перша, науковці, які залишились на місці (на контрольованих українською владою і не контрольованих територіях (тимчасово окупованих)); друга, вчені, які стали внутрішньо переміщеними в Україні та змінили місце

своєї професійної діяльності, разом із ЗВО; третя, які тимчасово або назавжди змінили місце роботи, професійну діяльність та виїхали з країни (процеси «відтік мізків»). Війна, що триває в Україні, глибоко порушила науковий й освітній ландшафт і досить неоднозначно вплинула на українську наукову спільноту та можуть мати довгострокові наслідки [1].

Ці впливи війни, окреслюють професійні, дослідницькі, психолого-емоційні та соціальні аспекти, які теж будуть позначатися на наукових дослідженнях та дослідниках. Ми розуміємо, що конкурентоспроможний науковий сектор суспільного середовища робить ефективною і дієздатною українську націю та визначає її стратегічні перспективи. Всі перспективи будуть залежати від сприятливої державної політики та управління, діяльність яких буде з цілеспрямованими зусиллями та конкретними заходами, які не заперечно дадуть ефективні результати розвитку наукових досліджень та підготовки високопрофесійних кадрів для відбудови господарського, інфраструктурного, житлового секторів та природного середовища України.

Вільчинський С. відмічає, що «навіть війна не може зупинити дослідження. Коли вчені мають хоча б найменшу можливість працювати – вони працюють. Наука нагадує хороший детектив: ти маєш задачу і шукаєш шляхи її розв'язку. Звичайно, що така робота не зупиняється навіть, якщо грантове фінансування зупинено» [2]. Окреслюючи вказані аспекти є розуміння складної ситуації перебігу війни і стратегії процесів продовження наукових досліджень у різних галузях знання – гуманітарних, природничих, математичних, технічних, оборонних тощо. Адже система ЗВО забезпечує виконання повноважень із двох основних напрямків діяльності – наукові дослідження та підготовка кадрів вищої кваліфікації для господарського комплексу України.

Досліджуючи питання виконання окреслених повноважень ЗВО, відмічаємо, що освітні процеси проходять в складних умовах ближнього і дальнього перебування закладів освіти від районів бойових дій, періодичним терором країною-агресором всієї території держави, населення та господарського сектору. Не дивлячись на виклики війни вища школа виконує свої стратегічні завдання з підготовки спеціалістів за змішаною та дистанційною формами професійної підготовки. Війна є чи не насамперед змаганням різних оборонних технологій, але є і змістовим прикладом, що розвиток багатогалузевих досліджень і підготовка кадрів в інших наукових галузях знання теж мають суттєве значення для сьогодення та завтрашнього дня української держави. Одна із них є педагогічна сфера вищої освіти, де ведеться системна дослідницька робота освітніх процесів, розроблення алгоритмів стратегій реформи освіти, здійснення підготовки професійних кадрів для системи освіти регіонів і освітнього й життєвого розвитку людини [3; 4; 5]. Адже освітній розвиток особистості не можна зупинити та перенести на пізніший час. Сьогодні, потрібно створювати безпечне і розвиваюче освітнє середовище, формувати

активних громадян держави, які є і будуть патріотами, відповідальними і інноваційними для розвитку нашої держави.

Наукові і освітні процеси, які були притаманні для мирного часу продовжують реалізовуватися і в особливий період. Адже особистий освітній розвиток людини та науково-технічний прогрес, неможливо зупинити або відкласти, мають здійснюватись дослідження з використанням міжнародних грантів, регіональних ініціатив та запитів господарського сектору регіону, які стали одними із ключових напрямків у стратегії розвитку наукових розвідок та надання освітніх послуг з підготовки спеціалістів вищої кваліфікації для потреб регіону.

Базовим конструктом для сталого розвитку особистості та освітньої галузі регіону постає саме широко розгалужена система закладів середньої, дошкільної, позашкільної, професійної і вищої освіти. Вони виконують регіональні наукові і освітні повноваження, які відповідно до стандартів освіти закладають індивідуальні основи освітнього розвитку особистості, повноцінного змісту і високої якості освіти. Таким чином, наукова й освітня галузі задовольняють індивідуальні запити на відповідні знання і гнучкі компетентності, розвиваючи навички індивідуального розвитку для самореалізації та створюють регіональний фонд працівників у різних галузях господарювання Дніпропетровщини. Сьогодні, Дніпропетровська область перебуває у безпосередній близькості до бойових дій на півдні та сході України та є майданчиком для повноцінного тилу нашим Збройним Силам України.

Виходячи з вище окресленого, основною функціональною й діяльнісною ідеологією Дніпропетровського регіону, який був і є найбільшим промисловим і аграрним центром України постає питання про стратегічний розвиток багаторівневої системи освіти та визначено пріоритети: по-перше, чітка і гнучка система функціонування закладів освіти (далі – ЗО) з метою збереження життя і повноцінного задоволення її освітніх потреб людини; по-друге, наша згуртованість, професійна єдність (наукова, освітня, педагогічна, волонтерська) та широка залученість громадянських інституцій до потреб військового часу – це потужна суспільна сила, яка показала реальні ефективні ресурси ідеологічної єдності громадян для активного відстоювання загальнолюдських принципів – свободи, суверенітету, державності і захисту демократичних основ держави.

Наше загальне розуміння стратегічних проектів освітніх ініціатив в умовах особливого періоду – військового стану, повномасштабної і гібридної війни. Ми всебічно акцентуємося на наступних твердженнях: в часи миру і війни – наука і освіта має повноцінно й ефективно працювати, виконувати дослідницьку, освітню й гуманітарну місію задля розвитку особистості, формувати громадсько-активну особистість та вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію розвитку для післявоєнної відбудови нашого краю.

На реалізацію окреслених концептуальних напрямків і тем зорієнтовано роботу органів влади Придніпров'я, Дніпровської академії неперервної освіти,

як закладу вищої освіти і підвищення кваліфікації педагогічних працівників, 870 закладів середньої (далі – ЗСО, ЗО), 76 закладів професійної та мережі ЗВО регіону й внутрішньо-переміщені заклади освіти півдня та сходу України.

Ми окреслили думку, що національні і регіональні освітні ініціативи можуть проводитися, які також функціонально і просторово виокремлено в наступні групи: **у часовому вимірі стратегії реалізації:** по-перше, довгострокові та короткострокові; по-друге, в період сталого розвитку (мирний час) та в особливий період кризи (війна, катастрофа, аварії, стихії) тощо; **за стратегічною ціллю реалізації освітньої ініціативи:** по-перше, розвиток ціннісних основ, життєвих й освітніх компетентностей особистості: по-друге, поглиблення демократії (розвиток громадянських компетентностей, демократичних процедур; навчання технологіям вивчення громадської думки та консультування з громадянами; реалізації проєктів добросусідства та толерантності тощо); по-третє, прозорість і відкритість: залучення до процедур обговорення і прийняття рішення; інформування і комунікація з загально суспільних питань; експертиза проєктів громади; звітність влади за ефективність реалізації проєкту і його бюджетування; **за охоплюваною категорією громадян:** цільова аудиторія (педагоги, громадяни, батьки (особи-опікуни), діти тощо); **за напрямками на ресурсне зміцнення матеріальної бази системи освіти** або критичної інфраструктури громади (енергозбереження, активні цифрові всемережі, оцифровування змісту і додаткових сегментів наповнення змісту освіти; гнучка оптимізація змісту і технологій навчання із застосуванням цифрових мереж, розбудова дистанційної освіти тощо); **за групами учасників освітньої ініціативи:** органи влади (місцеві, регіональні), суб'єкти господарювання-бізнесу громади, місцеві громадські організації, громадяни тощо; **за направленістю стратегічних ідей з місцевої освітньої ініціативи:** привернути увагу регіональних інституцій на системну проблему місцевої освіти, віднайти та вибудувати стратегічні шляхи вирішення/подолання проблеми (безпека, ресурсне забезпечення, кадри педагогів тощо), розвиток ресурсного простору тощо; **за суб'єктним статусом учасників освітньої ініціативи:** міждержавні, загальнонаціональні, регіональні, місцеві, локальні тощо.

Крім окресленого, освітні ініціативи ми спробували згрупувати за наступними загальними індикаторами реалізації: **організаційно-структурні ініціативи:** мережа закладів освіти громади (ЗСО, Гімназії, Ліцеї, спеціалізовані школи та спеціальні заклади освіти); освітні округи, опорні заклади і їх філії; Інклюзивно-ресурсні центри; Центри професійного розвитку вчителів; організації-партнери освітніх проєктів та ініціатив; тощо; **бюджетування процесів** (залучені кошти, бюджет, інвестиції, гранти тощо); **терміни реалізації** (коротко- та довготермінові); **стратегічні цілі проєктів** (подолання проблеми, вирішення системної проблеми, поетапність вирішення проблеми); **ефективність реалізації** та досягнення мети (часткове або повне вирішення вирішення проблеми, розмір бюджетування проєкту).

Освітня система Дніпропетровщини й сьогодні працює над стратегією реалізації наступних освітніх ініціатив, які розпочаті ще у мирні часи: **структурно-ресурсні ініціативи:** енергозберігальні проекти; нові цифрові ресурси для освіти; благоустрій територій ЗО та навчальних приміщень; створення сервісної мережі цифрових освітніх центрів розвитку; тощо; **змістовно-освітні ініціативи:** реалізація нового Державного стандарту базової освіти; підвищення кваліфікації педагогів в рамках реалізації Концепції НУШ; повноцінне функціонування української мови (мережа курсів для дітей та батьків здобувачів освіти, для громадян), заходи з національно-патріотичного виховання здобувачів освіти; відкрито електронний ресурс «Українська мова: від вимови до розмови»; реалізація освітніх ініціатив Національної програми «Інтелект України» та ОЗОНу; НУШ: проект СТО – апробація змістового компоненту нового освітнього середовища 1–4 та 5–9 класи; співпраця із ЗО зарубіжних країн у сфері середньої та вищої освіти; освітні ініціативи і проекти регіонального рівня з підвищення наповнення новим методичним портфелем вчителя «Учитель: advented level» та професійної діяльності за новими змістовими інтегрованими напрямками («Драматургія і театр» (5–6 класи), «Культура добросусідства» (5–6 класи), проекти «Демократична школа», «Активні громадяни», тощо; участь у міжнародних освітніх проєктах: (норвезько-українському «Демократична школа»; шведсько-українському «Культура добросусідства»; швейцарсько-українському «Освіта для демократичного громадянства» та «Розвиток громадянських компетентностей»; німецько-українському «Культура толерантності»; STEM-освіта для сталого розвитку; «Інклюзивне середовище»; американсько-українському «Вивчай і розрізняй: інфо-медійна грамотність; тощо)). Нова лінія освітніх ініціатив від ДАНО, який виконує задачі з підготовки для регіону за освітніми програмами (далі – ОП) бакалаврів, магістрів та аспірантів, здійснює підвищення кваліфікації педагогів області; враховуються запити регіонального ринку праці на підготовку педагогів (за ОП бакалаврів: 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 053 «Психологія»; магістрів – ОП 011 «Освітні, педагогічні науки» (Загальна педагогіка, Інклюзивна освіта), 053 «Психологія», 073 Менеджмент (Освітній менеджмент), 281 «Публічне управління та адміністрування»; PhD – 281 «Публічне управління та адміністрування»); **освітні ініціативи воєнного часу:** волонтерські програми допомоги ЗСУ (кошти, донорство, збір продуктових наборів, одяг, білизна, медикаменти, побутова техніка, приймаємо внутрішньо-переміщених осіб (далі – ВПО) й ЗО із Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей, громадяни ВПО з інших територій, які постійно піддаються численним обстрілам і терору з боку окупантів; виконання інформаційних і гуманітарних задач по сприянню супротиву російській агресії та пропаганді: інформаційні проекти із попередження мови ворожнечі і дезінформації громадян, просвітництво з питань минулої історії краю та подолання імперських наративів, тлумачення окремих освітніх ініціатив та пошук нових партнерських інституцій тощо.

Отже, підбиваючи підсумки роботи з освітніх ініціатив можна окреслити наступне, що наукова й освітня галузь регіону виконує місію формування життєвих компетентностей людини. Менеджмент освіти та педагогічна громада реалізують пріоритетні задачі направлені на розвиток особистості та забезпечення повноцінного змісту і якості освіти. Основні освітні ініціативи реалізуються в контексті розбудови демократичних основ суспільства, формування громадсько-активних громадян, утвердження загальноєвропейських ціннісних основ, які є основоположними у реалізації євроінтеграційних прагнень, захисту демократії, свободи, цілісності нашої держави та зорієнтованої на перемогу і її відбудову у післявоєнний час [6]. В той же час, ми відмічаємо деякі проблеми діяльності ЗВО з підготовки кадрів, що проявляється у досить низькому відсотку поповнення педагогічних колективів ЗО молодими педагогами. Але це тема для наступних наукових досліджень і апробації деяких діючих практик.

Сучасна війна, має всі ознаки гібридності, починаючи від полів боїв та інформаційних атак і пропагандистських закидів. Відмічаємо, що російсько-українська інформаційна війна має давні історичні коріння, які проходять через віки та для неї характерними є комплекс імперських, радянських та російських імперативів, які поглиблюють протистояння та зорієнтовано на досягнення переваг та перемоги в ідеологічному й пропагандистському просторах [7].

В Україні, завдячуючи міжнародним партнерам та дослідникам даних проблем було закладено певні базові принципи для розвитку інфо-медійної грамотності особистості, створення загальносуспільних й індивідуальних фільтрів та бар'єрів дезінформації, фейкам, відвертій брехні, яку ворог розповсюджує різними цифровими та іншими мережами. Сьогодні, гібридним полем наукового протиборства стала історична минувшина, розвиток і традиції української культури та віросповідання - православ'я.

У попередні часи до навчальних планів ЗСО почала реалізовуватися нова інтегрована дисципліна «Громадянська освіта» за напрямками: ідентичність особистості, права і свободи людини, демократичні основи держави, інфо-медійна грамотність, розвиток врядування та залучення громадян до державних справ та почала оновлюватися навчальна програма з історії й зарубіжної літератури [8].

У період з 2018 року навчальні підручники «Громадянська освіта» пройшли глибоке апробування в освітньому середовищі та створило певні передумови до розширення рівнів набуття громадянських компетентностей починаючи вже із 1 класу початкової школи. Доречними у процесах просвітництва є практичні доробки, посібники, тренери, аудіо- і відеопроєкти різних освітніх інституцій «Нова доба», «Освіторія», IREX, Prometheus, іноземні освітні партнери, які допомагають поглиблювати розвиток громадянських компетентностей у людей різних вікових груп. Адже всі окреслені питання зачіпляють кожного і все суспільство, та потребують постійного розвитку. Сьогодні, ведеться мова про цифрові, друковані та інші ресурси, які були б цікавими для школярів, освітян, дорослих українців.

Після затвердження Стратегії розвитку громадянської освіти вже розпочалась підготовка системи правової освіти для сучасних і майбутніх виборців як елемента освіти.

Ми живемо у потужному і постійному інформаційному потоці. Щоденно-щохвилинно, кожна людина опрацьовує безліч різноманітної інформації (друкованої, усної, візуальної, аудіо та відео тощо). Кількість різних повідомлень зростає щодня, що інколи тяжко розібратися в усіх її змістових моментах та зацікавлених особах. Тому наше освітянське завдання – не потонути у щоденному вирі інфо-простору та допомогти здобувачам освіти, дорослим людям знайти істину і правду. Для освітян ці процеси важливі ще й тим, що здобувачі освіти знають про сучасні інформаційні технології і канали розповсюдження інформації більше за своїх педагогів. Саме тому медіаосвіта освітянської спільноти надзвичайно важлива для спільного збагачення обізнаністю і вміннями. Сучасне цифрове суспільство потребує громадян, які не тільки знають, які небезпеки несуть із собою різнобарвні цифрові технології, як на нас впливає інформаційний тиск та навчитися далі адекватно реагувати через індивідуальні дії.

Дніпровська академія неперервної освіти постійно проводить навчальні освітні заходи з педагогами та керівниками ЗО щодо оволодіння новими педагогічними технологіями, тематикою через тренінги, які зорієнтовані на набуття практик бачити, розвивати та застосовувати медіаосвітні компетентності. Сучасна освітня методологія IREX передбачає широку й глибоку інтеграцію інфо-медійної грамотності, відповідно занурюючи її в навчальну програму шкільних предметів та з метою набуття здобувачами освіти актуальних навичок критичного сприйняття інформації і усвідомлення ними цінності високоякісної й правдивої інформації [9; 10].

Виклики війни, які пов'язано із змістом освіти й підручниками для здобувачів освіти, чинне законодавство визначає шляхи з деколонізації історичного минулого та сучасного світу їх топонімів, тому проводиться системна робота у переосмисленні історії України та світу. Відкриваються нові теми для дослідження, вивчення та оцінка подій минулого і сьогодення. Імперські, комуністичні та російські топоніми відходять в минуле, але ще потрібен час для осмислення громадянами і здобувачами освіти важливості знати свою історію і своїх героїв. Адже історична освіта стає новою площиною у змістовому протистоянні демократії та авторитаризму.

Необхідно відзначити, що пріоритетною умовою ефективної реалізації концепції розвитку освіти і її змісту є її наукове забезпечення. Так, наприклад, започаткована міжвідомча програма з розвитку медіаосвіти в Україні, яка забезпечила координацію зусиль установ Національної академії педагогічних наук та інших зацікавлених організацій щодо реалізації стратегій, вже отримала розроблення науково-методичних засад забезпечення різних форм освіти в

умовах реформування та розбудови освітньої системи України в контекстах євроінтеграції [8; 9; 10].

Таким чином, за результатами нашого дослідження окреслюємо наступні загальні висновки: 1) наукова і освітня діяльність мають особливу вагу в умовах гібридної російської агресії та перспективах післявоєнного розвитку; 2) залишається нагальна потреба в розбудові наукових шкіл різних галузях знання, залучення їх до регіональних проєктів розвитку та підвищення їх ефективності наукових досліджень; 3) актуалізуються питання про збалансоване регіональне замовлення високопрофесійних кадрів та залучення господарюючих суб'єктів до їх практичного компоненту освіти (дуальна освіта); 4) потребують підвищення ефективності закладів середньої освіти, розширення освітніх ініціатив та залучення їх до співпраці із закладами освіти ЄС; 5) медіа-освіта набула нового рівня потреби для критичного осмислення інформації; 6) потребує поглиблення питання концепції історичної освіти та викладу національної історії, проведення докорінної деколонізації і подолання комуністичних та російських підривних наративів у змісті історичної освіти, навчальних підручниках і освітньому середовищі; 7) актуалізується питання з подолання негараздів із управління закладами освіти як основи інноваційного розвитку освітнього середовища та досягнення ефективних результатів у освітньому і громадянському розвитку особистості; 8) актуалізується питання із стратегії розвитку педагогічної освіти та забезпечення ЗО молодими педагогами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gaétan de Rassenfosse 1✉, Tetiana Murovana^{1,2} & Wolf-Hendrik Uhlbach¹ The effects of war on Ukrainian research. *Humanities and Social Sciences Communications* volume 10, Article number: 856 (2023). URL; file:///C:/Users/1/Downloads/s41599-023-02346-x.pdf
2. Вільчинський Станіслав: Навіть війна не може зупинити наукові дослідження. *Вісник. Національний фонд досліджень України*. Випуск 9. Березень 2024. URL; chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/visnik_berezen_2023.pdf
3. Clark H., Krych M. Speaking while monitoring addresses for understanding. *Journal of Memory and Language*. 2004. №50 (91). P. 62-81.
4. Вооглайд Ю. Оцінки ставлять тільки в старших класах, але вони взагалі непотрібні. URL: <http://www.tutkatamka.com.ua/nathnennya/zhittya/yulo-voogljajd-v-estoni%D1%97-ocinki-stavlyat-tilki-v-starshix-klasax-ale-voni-vzagali-ne-potribni/>
5. Робінсон Кен, Ароніка Лу Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту. Переклала з англ. Г.Лелів. Львів: Літопис, 2016. 258с.
6. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. №898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
7. Безена І., Ващенко М. Медіаосвіта та медіаграмотність: освітні процеси

формування компетентностей. Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. 371 с. С.53-58. URL; https://pp-ss.pro/publication_status_2023-12-12/

8. ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА (інтегрований курс) 10 клас Рівень стандарту Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф Наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698. URL; <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
9. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. №710-р «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
10. Медіаграмотність для освітян. Prometheus. URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:CZ+MEDIA101+2018_T3

Bereda M. V.,
cadet of the 2nd year of the Educational and Scientific Institute of Law and Specialist Training for the National Police of Ukraine of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
e-mail: beredamaria14@gmail.com

Supervisor:
Pakulova T. V.,
senior lecturer of the Department of Ukrainian and Foreign Languages at the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

EDUCATIONAL POLICIES AND THEIR IMPACT ON LEARNING AND EDUCATION

The text discusses the importance of educational policies in shaping a country's education system. Educational policies are guidelines set by governments to define what is taught, how it is taught, and who gets to learn. These policies affect everything from the curriculum to teacher training to the use of technology in schools. Effective educational policies can lead to equitable access to education, a well-prepared workforce, and a more prosperous society. Keywords: educational policy, equitable access, curriculum, teacher training and technology.

Ключові слова: освітня політика, справедливий доступ, навчальний план, підготовка вчителів та технології

Educational policies play a pivotal role in shaping the landscape of learning and education within a country or region. These policies are a set of guidelines, regulations, and objectives established by governments or educational authorities to guide the development and implementation of educational programs. They have a profound

impact on various aspects of the educational system, ultimately influencing the quality of education, student outcomes, and the overall well-being of society.

One of the fundamental goals of educational policies is to ensure equitable access to education for all members of society. These policies address issues like compulsory education, funding for schools in economically disadvantaged areas, and provisions for students with special needs. Policies that prioritize access help bridge the education gap, providing opportunities for learners from diverse backgrounds to acquire knowledge and skills [1].

Educational policies determine the content and structure of the curriculum. They outline what subjects are taught, the standards that students are expected to meet, and the methods of assessment. These policies influence what students learn, the depth of their knowledge, and how well they are prepared for the challenges of the modern world [3].

Effective teaching is critical to the learning process. Educational policies often address teacher training, licensure, and ongoing professional development. High-quality professional development opportunities lead to more skilled and motivated educators, which, in turn, benefits students' learning experiences.

Policies often prescribe standardized assessments to measure student progress and school performance. These assessments help identify areas of improvement, allocate resources more efficiently, and ensure that schools are accountable for the quality of education they provide. However, overreliance on standardized testing can have negative consequences, such as "teaching to the test." [2]

The advent of technology has led to the integration of digital tools and resources in education. Educational policies may address the use of technology in the classroom, ensuring that schools have the necessary infrastructure and that teachers are adequately trained in technology integration. These policies influence the extent to which technology enhances the learning experience [3].

Policies that encourage innovation and support educational research contribute to the advancement of teaching and learning methods. They promote experimentation with new teaching strategies, learning materials, and pedagogical approaches, ultimately enhancing the quality of education.

Educational policies extend to higher education and vocational training, influencing access, funding, and the alignment of programs with labor market demands. These policies affect the preparedness of individuals for the workforce and their prospects for career advancement.

In many regions, educational policies aim to create an inclusive environment that values diversity. They address issues related to gender, ethnicity, and socioeconomic status, striving to ensure that all students feel welcome and supported in their learning journey.

Educational policies may be designed to enhance a country's global competitiveness. This includes a focus on science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education, as well as the development of 21st-century skills like critical thinking, problem-solving, and creativity.

Perhaps the most significant impact of educational policies is on a nation's economic and social development. A well-structured and effectively implemented education policy can lead to a more skilled workforce, reduced unemployment, higher income levels, and improved overall quality of life [1].

In conclusion, educational policies are a driving force behind the evolution of learning and education. They can either enable or impede progress, and their success ultimately hinges on their alignment with the evolving needs and aspirations of learners, educators, and society as a whole. An effective educational policy framework is a cornerstone for building a brighter future through improved learning and education opportunities.

REFERENCES:

1. Zhang, Wunong, Suspending classes without stopping learning: China's education emergency management policy in the COVID-19 outbreak. *Journal of Risk and financial management* 13.3 2020. 55.
2. Hanushek, Eric A., Ludger Woessmann. The economic impacts of learning losses. 2020
3. Normand, Romuald, et al., eds. Education policies and the restructuring of the educational profession: Global and comparative perspectives. Springer, 2018.

Березінська О. В.,

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування
Міжнародного гуманітарного університету,
vlady22helen@gmail.com*

КОУЧИНГ ЯК ПЕДАГОГІЧНА МЕТОДИКА В ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ

У статті проаналізовано ключові технології, отримані в результаті інтеграції принципів коучингу в освітніх установах. Уточнено дефініцію поняття коучингу в освіті, його переваги. Визначено швидкі трансформації у цілях викладача як коуча, які допоможуть кожному учню досягти успіху. Щоб отримати доступ до своєчасних стратегій залучення учнів, вирішенню оптимальних завдань, забезпеченню значимого зворотного зв'язку, підвищенню очікувань рівності для всіх учнів, необхідно керуватися особливостями організації комунікації суб'єктів навчально-виховного процесу у ЗВО. Коучинг активно поширюється в системі вищої освіти. Використання його елементів допоможе ввести невеликі зміни до навчальної практики викладача для професійного розвитку та самореалізації студентів.

Ключові слова: навчальний коучинг, структура коучингу, модель коучингу, підхід модифікованої обґрунтованої теорії, активні інгредієнти.

The article analyzes the key technologies obtained as a result of the integration of coaching principles in educational institutions. The definition of the concept of coaching in education, its advantages, has been clarified. Identify rapid transformations in teacher-coach goals that will help each student succeed. In order to gain access to timely strategies for engaging students, solving optimal tasks, providing meaningful feedback, and raising expectations of equality for all students, it is necessary to be guided by the peculiarities of the organization of communication of the subjects of the educational process in higher education institutions. Coaching is actively spreading in the system of higher education. Using its elements will help introduce small changes to the teacher's educational practice for the professional development and self-realization of students.

Key words: educational coaching, coaching structure, coaching model, modified grounded theory approach, active ingredients.

Ефективний розвиток вчителів має вирішальне значення для того, щоб йти в ногу з постійно змінюваним характером освіти. Нещодавні зусилля щодо забезпечення підзвітності вчителів вплинули на організацію навчального процесу так, щоб викладання сприяло самореалізації студентів. Впровадження нових навчальних програм для відповідності цим стандартам, що розвиваються, часто передбачає навчання вчителів у формі професійних семінарів або майстер-класів. Дослідження показали, що традиційні форми професійного розвитку вчителів «сидять і отримують» рідко ефективні в забезпеченні вчителів адекватними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для успішного впровадження нової навчальної програми. Типовий професійний розвиток викладачів в Україні описується як «короткий, епізодичний і відірваний від практики» [5, С. 35].

Теоретичні та практичні питання коучингу розробляли в різних галузях науки: Т. Леонард, Т. Голві, Дж. О'Коннор, А. Лейджес, К. Дуглас, М. Доуней, Д. Питерсон, Л. Уитворт, П. Зеус, Дж. Уйтмор, Е. Тач та ін. Можливості використання коучингу в навчальному процесі в секторах середньої й вищої освіти розглянуто за допомогою модифікації методу Ван Каама Мустакаса (1994). У результаті цього дослідження було зроблено п'ять висновків [4]. По-перше, коучинг є більш значущим для учасників, якщо коуч враховує внесок викладачів щодо їхніх потреб у покращенні своєї практики. По-друге, спостереження педагогів за моделюванням тренерів підтверджують зміни на практиці. По-третє, конкретні відгуки, засновані на відеозаписах спостережень педагогів, мали значення для розуміння педагогами своєї практики. По-четверте, тренери ведуть викладачів через значущі запитання для саморефлексії над практикою під час сеансів зворотного зв'язку. Нарешті, досвід коучингу може

підтримувати стійкі зміни в практиці педагога. Було визнано практичні наслідки, які включали такі міркування, як визначення необхідних навичок, якими люди повинні володіти перед тим, як взяти на себе роль тренера, а також визначення фокусу професійного розвитку для тренерів.

Зростання вимог до якості вищої освіти, здатність задовольняти різноманітні потреби студентів переводять взаємостосунки викладача та студента в нову площину: гнучкого, активного навчання, вільного часу та структури навчання, підвищення мотивації до навчання, підвищення його самостійності й відповідальності, постійної самоосвіти.

Значно ширшим видається поняття «освітнього коучингу» в роботах Борової Т. А., що передбачає «встановлення взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу з метою досягнення взаємно визначених цілей як з удосконалення професійної діяльності, так і підвищення якості навчання...» [1, С. 11–12].

Викладач організує навчальний процес за допомогою принципів коучингу у такий спосіб, який сприяє:

Трансформації та розширенню можливостей студентів: підвищена впевненість, незалежність, емоційний інтелект і більше володіння шляхами навчання. Методи коучингу дозволяють студентам вміло долати виклики, розвивати мислення для зростання та брати проактивну відповідальність за особистий розвиток.

Розширенню стосунків та комунікацію між викладачами та студентами: взаєморозуміння, довіри, створення умов, що сприяють відкритому діалогу, спільному вирішенню проблем та збагаченню досвіду навчання.

Особистісному та професійному зростанню, яке спостерігається як серед викладачів, так і серед студентів. Відзначаються зміни у методології викладання, розширення ролей та набуття покращених навичок, таких як активне слухання та ефективно вирішення проблем. Крім того, студенти демонструють зростання за межами академічної сфери, розвиваючи такі якості, як стійкість, впевненість, незалежність та вміло спілкування.

Цілісний підхід до освіти. Особлива увага приділяється просуванню цілісного підходу до освіти у вигляді принципів коучингу. Крім традиційних академічних цілей, практика коучингу включає особистісний розвиток, емоційне збагачення та психічне благополуччя. Заохочується пропаганда інтеграції стратегій коучингу до освітніх систем, визнаючи їх ширшу застосовність у різних аспектах життя.

Уважності та благополуччю. Підкреслюється інтеграція технік усвідомленості та акцент на добробуті для покращення механізмів подолання труднощів, управління стресом та загального навчання учнів. Спостерігається зсув у бік цінності зусиль, постійного зростання та цілісного благополуччя, а не фіксованих

якостей, що сприяє створенню більш стійкого та адаптованого середовища навчання.

Пропаганді та натхненню. Приділяється особлива увага пропагандистським зусиллям по впровадженню принципів навчання в освіті. Особисті оповідання вселяють зацікавленим сторонам упевненість у вивченні методів навчання, що потенційно може призвести до створення екосистем навчання, заснованих на довірі, автономії та навчанні, орієнтованих на суспільство.

Звертаючи увагу на викладені вище характеристики, доцільніше було б визначити коучинг в освіті, як творчу взаємодію рівноправних учасників освітнього процесу, спрямовану на виявлення та реалізацію потенціалу того, хто навчається, для досягнення ним високого освітньо-професійного, соціального, особливого розвитку.

У докладному посібнику Джеймса А. Ноттінгема, творця відомої моделі навчання Learning Pit, зібрано передові дослідження та найкращі практики навчальних закладів по всьому світу [3]. Автор підкреслює, що ефективний коучинг потребує цілеспрямованого процесу, в якому тренер та вчитель спільно планують цілі на кожний період коучингу. Потім вчителі мають можливість практикувати цільові навички у класі. І тренер, і викладач самостійно спостерігають за цією практикою за допомогою відеоогляду та розмірковують над впровадженням нових навичок. Вчитель ділиться своїми роздумами з тренером, а тренер дає зворотний зв'язок з урахуванням спостережень. Водночас викладач та тренер беруть участь у рефлексивній дискусії, щоб закріпити свій досвід. Потім процес повертається до етапу спільного планування підготовки до наступної коуч-сесії. Прогрес впливає на безліч результатів, які використовуються обґрунтуванням рішень. Коли тренер і вчитель відчувають, що їхньої мети досягнуто і нові навички «засвоєно», процес коучингу закінчується. Викладачі розширюють свої знання в тренувальній предметній галузі та вдосконалюють навички на практиці у класі, що, у свою чергу, призводить до більш позитивних результатів у навчанні. Вчителі вважають, що ця модель, якщо її правильно застосовувати як тренером, так і вчителем, дає результати, які можна зберегти і поза періодом коучингу.

Результатом діалогічного спілкування з використанням елементів коучингу має стати набуття студентами цінного досвіду в спільній творчій діяльності, розуміння його значення для освітньо-професійного розвитку та як найповнішої реалізації власних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борова Т. А. Концепція освітнього коучингу. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2011. Випуск 12. С. 12-16.
2. Каплінський В. В. Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика: монографія. Вінниця: «Твори», 2018. 492 с.

3. Нежинська О. О. Н 43 Основи коучингу : навчальний посібник / О. О. Нежинська, В. М. Тименко. – Київ ; Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. – 220 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін.; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). – К.: ВПЦ "Київський університет", 2018. – 607 с.
5. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. – Суми :

УДК 811.161.2

Тетяна Петрівна Беценко,
доктор філологічних наук, професор
Суми, Україна
tpb2016@ukr.net

**КУРС «ЛІНГВОПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ПІДХОДИ» ДЛЯ МАГІСТРАНТІВ-ФІЛОЛОГІВ
(ДЕЯКІ ДИДАКТИЧНІ ЗАУВАГИ)**

У статті подано спробу окреслити основні дидактичні підходи до організації навчального курсу для магістрантів-філологів, орієнтованого на пізнання природи художньої мовотворчості, законів художнього мовотворення, осмислення методів і прийомів різнорівневого аналізу мовно-образної організації художніх текстів, інтерпретації їх змісту на основі усвідомленого сприйняття й потрактування денотативно-конотативної семантики словесних образів, їх мовно-естетичних функцій. Визначено предмет навчальної дисципліни, міждисциплінарні зв'язки, мету і завдання курсу; сформульовано уміння й навички, що їх повинні набути здобувачі вищої освіти.

Ключові слова: лінгвопоетика, лінгвопоетика художнього тексту, інтерпретація художнього тексту, словесно-образні засоби, мовно-образна організація художнього тексту, лінгвопоетичний аналіз художнього тексту.

The article attempts to outline the main didactic approaches to the organization of an educational course for philology graduate students, focused on learning about the nature of artistic language creation, the laws of artistic language creation, understanding the methods and techniques of multilevel analysis of the linguistic and figurative organization of artistic texts, interpreting their content on the basis of conscious perception and interpretation denotative-connotative semantics of verbal images, their linguistic and aesthetic functions. The subject of the academic discipline, interdisciplinary connections, the purpose and tasks of the course are determined; abilities and skills that must be acquired by students of higher education are formulated.

Keywords: linguopoetics, linguopoetics of an artistic text, interpretation of an artistic text, verbal and figurative means, linguistic and figurative organization of an artistic text, types of analysis of an artistic text.

Нині виникає інтерес до міждисциплінарного інтегрованого наукового напрямку, орієнтованого на заглиблення у природу художньо-образного

текстотворення, на осмислення характеру організації поетикальної системи словесно-образної творчості, на витлумачення змісту тексту на основі декодування семантики його різнорівневих мовних одиниць та художніх засобів. Цими питаннями займається **лінгвопоетика** – «наука про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв'язку із стильовими напрямками у літературі» [5, с. 85].

Вважаємо, є необхідність упровадження в навчальний процес для студентів-магістрантів філологічного напрямку підготовки курсу «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи», що сприятиме розширенню їх наукового світогляду та формуванню системних знань з профільних дисциплін, разом з тим розвиватиме мовне чуття, продукуватиме культуру художнього мовотворення.

Мета статті – окреслити основні дидактичні підходи до організації навчального курсу «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи».

Виклад основного матеріалу.

Навчальна дисципліна «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи» спрямована на те, щоб здобувачі вищої освіти філологічного напрямку підготовки змогли проникнути в секрети мовно-художнього мовотворення; щоб навчилися відчувати і осмислено сприймати, поцінювати красу, силу і довершеність високохудожніх мовних образів, їх змістово-ідейну, інтелектуально-емоційну вагу в літературному контексті вітчизняного та світового простору, кваліфіковано їх потрактовувати, витлумачувати семантику та естетичні функції; щоб змогли в певних межах пізнати природу мовно-художньої творчості, закономірності словесно-образної організації художніх текстів. Водночас у студентів розвиватиметься тонке мовне чуття (чуття словесного художнього образу, відчущання гармонії словесно-образної матерії, естетики мовних одиниць), формуватиметься художній мовний смак, культура художнього мовотворення, художнє мовомислення (для спостереження й аналізу можна навести, скажімо, такі приклади: *не дивися так привітно, яблуновоцвітно* (П. Тичина); *Душа причастилася кротості трав* (П. Тичина); *Зоре моя вечірняя, Зійди над горою, Поговорим тихесенько В неволі з тобою* (Т. Шевченко); *Село на нашій Україні – Неначе писанка село* (Т. Шевченко); *Уже зоря золоторога, / де полями зацвіло, / кладе на огненні пороги / своє сивіюче крило* (В. Сосюра). Можливості словесно-образної організації як джерела для вивчення та аналізу законів художнього мовотворення, спостереження за природою словесної художньої творчості – безмежні. Пропонований курс – своєрідна спроба зануритися в лабораторію художньої творчості, намагання проникнути в

майстерню словесно-образного текстотворення, підґрунтя для набуття інтелектуального досвіду у витлумаченні, поясненні словесно-образного конструювання думки. Наприклад, на основі поетичного висловлення:

В поля з пахучої долоні

Червінці осінь просіва... (В.Сосюра «Уже зоря золоторога...»)

можна запропонувати розв'язати низку задач: 1) у якій формі реалізоване поетичне висловлення? 2) яка картина світу відтворена? як можна витлумачити і сформулювати зміст (тему) поетичного висловлення; на підставі чого? 3) які образи реалізовані? 4) яке значення мають словесні образи-знаки *долоні, червінці*? 5) яке емоційно-експресивне забарвлення характерне для словесних образів? 6) що є звичним і що постає оригінальним у словесно-художньому змалюванні образу осені? 7) які словесні знаки вжиті в прямому, які – в переносному значенні? 8) чи спостережено використання тропів? яких саме? схарактеризуйте спосіб їх вираження, 9) який настрій притаманний поетичному висловленню? На підставі яких мовних і позамовних фактів робите такий висновок? 10) підсумуйте, які мовні та мовностилістичні засоби (тропи) використано для моделювання картини світу **осінньої пори**; поміркуйте, у чому їх своєрідність

Інші завдання: 1. 1) Встановіть, одиниці яких мовних рівнів актуалізовані для відтворення образу міста у поезії М. Семенка? 2) Визначте, які мовностилістичні засоби використав автор. 3) У чому полягає оригінальність мовно-образної організації поетичного твору митця? 4) Поясніть значення та обґрунтуйте поетичні функції лексем *бігорух, рухобіги, рухливобіги*.

Осте сте

бі бо

бу

візники – люди

трамваї – люди

автомобілібілі

бігорух рухобіги

рухливобіги (М. Семенко «Місто»).

2. Прочитайте. 1) З'ясуйте, які образи створив митець у поданому тексті. 2) Поясніть, як ви розумієте, що уособлює образ **змії**? 3) Які тропи використав митець? Яка їх роль у тексті? 4) Схарактеризуйте виділені слова, витлумачте їх значення і поетичні функції. 5) Поміркуйте, яке відношення має мовно-образна організація твору до змісту поезії? 6) Як назва вірша пов'язана з його словесно-образним наповненням?

Зміяється змії рівнобіжно.

Навколить мла. Побіг експрес.

За ним я мчу *безшумногнівно*
І чуда жду з брудних небес.
Ліхтарить світло. *Блещуть* змії.
Зникають вогники у млі.
І *сльозять* тихо мої вії,
Бо мало місця на землі! (М. Семенко «Настрій»).

3. Визначте тему вірша. Які мовні засоби і з якою метою використані у тексті? у чому вбачаєте оригінальність мовно-образної організації тексту в плані вираження його змісту? Чи вирашним є реалізований задум автора?

Мови данина... Дивом
Нотую у тон:
О – соло гожо-голосо.
Е – Лель, леле.
А – Вада, гадав...
У – гуд у дугу.
И – бурану наруби.
І – лети, Боже, меж обителі...
Ноті тут і тон.
У нурт – струну
Мови, де дивом –
І леза на зелі. (А. Мойсієнко «Мови данина...»).

Поетична мова, робота над поетичним словом – безмежний простір для інтелектуального розвитку. Лінгвопоетичний аналіз віршового твору – шлях до різнобічного самовдосконалення, духовного збагачення, поглиблення знань, шліфування, коригування професійних умінь, навичок. Це спосіб сприйняття художнього тексту (його теми, ідеї, системи образів, композиції) через слово, висловлення, їх естетику. Також це вміння відчувати, вловлювати, поцінювати і розуміти поетичну думку, втілену в естетизовану мовну форму. Зрештою, в подальшому – це вправність у поясненні, інтерпретації поетично закодованої думки: адже відомо, що художній, надто – віршовий, текст відзначається потужною інакомовністю, обов'язковою наявністю підтексту, натяку, завуальованістю, латентністю.

Не менш значущим постає лінгвопоетичний аналіз прозового твору. Наприклад: *Сонце поволі сідало за липи та акації, поверталась з пасовиська худоба, видзвонювали вівці малими дзвониками на шиях, тріскотіли коники у травах... Думка перебивала думку. Спогади сплутувались, рвались, як старе прядиво, що залежалося у скрині, і вона ніяк не могла дати з ними ради* (Р. Горак «Тричі мені являлася любов»).

Завдання: Визначте, які мовностилістичні засоби (тропи) використав автор

з метою відтворення душевного стану героїні. Які способи їх вираження? Обґрунтуйте функції цих засобів у тексті.

Пересвідчуємося, що у процесі лінгвопоетичного аналізу художнього тексту важливим є звернення уваги на його структуру, функціональні особливості окремих компонентів, текстотвірні властивості мовних одиниць усіх рівнів, специфіку використання мовних засобів у дискурсі того чи іншого митця.

Орієнтовна схема лінгвопоетичного інтерпретаційного аналізу художнього тексту.

1. *Визначте, яка картина світу представлена в художньому тексті.*

2. *Поспостерігайте, які мовні одиниці актуалізовані для її відтворення. Встановіть, у чому своєрідність мовної організації художнього тексту.*

3. *Користуючись лексикографічними джерелами, з'ясуйте семантику мовно-образних одиниць, що складають основу словесно-образної організації тексту (денотативно-конотативний зміст); визначте їх образно-семантичний підтекст (переосмислення) (контекстуальне значення). Визначте, які лексичні засоби актуалізовані в тексті. Схарактеризуйте особливості лексичної сполучуваності слів. Означте, як співвіднесена картина світу, оприявлена в тексті, з лексичним рівнем його мовного відтворення.*

Встановіть, які граматичні засоби (морфологічні, словотвірні, синтаксичні) актуалізовані в тексті. Як вони впливають на відтворення картини світу, відтвореної в тексті?

Обґрунтуйте стиліове, стилістичне, змістове, сюжетно-композиційне тощо навантаження означених одиниць. Які функції вони виконують?

4. *Які мовно-стилістичні (мовнопоетичні, словесно-образні, художньо-образні, мовно-естетичні) засоби (образи, символи, тропи, стилістичні фігури тощо) актуалізовані в тексті?*

5. *Поміркуйте, як мова (словесно-образна структура) тексту впливає на презентацію та відповідне сприйняття поданої в ньому інформації.*

7. *Які естетичні, емоційні виміри (параметри) мовно-образної організації художнього тексту?*

8. *Поспостерігайте, як одиниці різних рівнів взаємопов'язані в тексті. Як це впливає на висвітлення теми, ідеї, на досягнення авторського задуму в цілому?*

9. *Поміркуйте, чи взаємопов'язані і як назва твору і його мовно-образна система?*

10. *У чому полягає оригінальність, своєрідність, неповторність мовно-образної організації тексту? Що особливо привертає увагу в тексті, в мовному його оформленні?*

11. Спробуйте сформулювати взаємозв'язок реалій, засвідчених у тексті: мова – поетика (образність) – зміст.

12. Спробуйте визначити внесок автора у розвиток та збагачення стильової, стилістичної системи художньої мови.

Звичайно, поданий алгоритм може бути видозміненим, доповненим чи спрощеним – відповідно до навчальних цілей.

Отже, **предметом** вивчення навчальної дисципліни «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи» постає змістова і формальна структура літературного тексту, мовні елементи, актуалізовані для створення його художнього ефекту, особливості розвитку мови письменства, зумовлені стильовими тенденціями та напрямками; правила, принципи, методи та техніки опрацювання україномовних художніх текстів, розгляд спільних та відмінних рис художніх (поетичних) текстів різних типів; методи інтерпретації різних типів художніх текстів на основі лінгвопоетичного аналізу.

Міждисциплінарні зв'язки. Програма дисципліни базується на знаннях студентів навчального матеріалу з курсів сучасної української літературної мови (розділів фонетики, лексикології та фразеології, граматики), стилістики української мови, лінгвістики тексту, лінгвістичної філософії, лінгвофольклористики тощо. Висвітлення теоретичних основ, методології та методичної інтерпретації тексту ґрунтується на сучасних досягненнях лінгвістики, поетики, літературознавства та стилістики.

Мета викладання навчальної дисципліни:

- ознайомити магістрантів із предметом інтерпретації тексту з погляду використання засобів і прийомів лінгвопоетики як науки, із зв'язками курсу з іншими лінгвістичними дисциплінами;

- навчити магістрантів-філологів правильно розуміти і декодувати художні тексти на основі лінгвопоетичного аналізу його різнорівневих складників; вдосконалювати уміння та навички тлумачити зміст тексту, потрактовувати його образи, пояснювати їх семантику, обґрунтовувати художні функції;

- навчити усвідомлено сприймати і осмислювати взаємодію змістових і формальних структур літературного тексту, осягати роль мовних елементів у створенні художнього ефекту, пізнавати і аналізувати особливості розвитку мови письменства, зумовлені стильовими тенденціями на напрямками;

- сформулювати уявлення про функціонально-стильову, жанрову належність тексту; навчити обґрунтовувати використання мовних одиниць, засобів виразності та стилістичних прийомів, встановлювати інтертекстуальні зв'язки та адресантно-адресатну спрямованість різних типів текстів;

- виробляти розвиток у студентів практичних навичок аналізу та тлумачення художніх текстів, прагнути до вдосконалення їхніх творчих мовленнєвих умінь, формувати загальнокультурну, комунікативну та професійну компетенції.

Основними завданнями вивчення дисципліни є :

- 1) ознайомити студентів зі специфікою лінгвопоетичного та інших різновидів аналізу тексту;
- 2) з'ясувати поняття про прийоми і методи лінгвістичного/ лінгвопоетичного аналізу тексту;
- 3) удосконалювати вміння оперувати теоретико-літературними й лінгвістичними поняттями і термінами як інструментом аналізу художнього тексту;
- 4) навчити вдало добирати й практично застосовувати методи аналізу художнього тексту залежно від його особливостей та відповідно до поставленої мети;
- 5) формувати навички дослідницької діяльності студентів;
- 6) розвивати й удосконалювати практичні навички аналізу та інтерпретації художнього тексту;
- 7) навчити здійснювати філологічний аналіз художнього твору як естетичного феномену та виявляти його ідейну сутність через інтерпретацію текстової та позатекстової інформації;
- 8) сформувати вміння проникати в суть художнього твору, осмислювати його підтекст;
- 9) навчити бачити взаємозв'язок між реаліями тексту: мова – поетика (*образність*) – зміст.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- основні поняття: інтерпретація тексту, декодування тексту, перцепція тексту, аперцепція тексту; образ автора, погляд (позиція) автора, погляд відправника мовлення; типи інформації, матеріальні сигнали передачі інформації; типи оповіді, оповідна перспектива художнього тексту; поняття образу (поняття словесного образу, художнього образу, розвиток образу, засоби вираження образу); композиційно-сюжетний поділ тексту, експліцитні та імпліцитні засоби викладу, системність усіх засобів виразності, поетика тексту, поетична (художньо-образна, мовно-образна) система тексту, засоби лінгвопоетики тексту і способи їх декодування;
- основні текстознавчі категорії та поняття, закономірності побудови художнього тексту;
- мовні особливості текстів усіх стилів сучасної української літературної мови;
- поняття про види розбору художнього тексту, специфіку лінгвістичного та літературного аналізів, принципи та прийоми лінгвістичного аналізу художнього твору, основні методи і прийоми лінгвістичного, лінгвопоетичного / лінгвостилістичного, герменевтичного аналізу, етапи розвитку філологічного аналізу у вітчизняному текстознавстві;

вміти:

- розглядати текст як єдність ідейно-естетичного змісту та архітектонічно-мовленнєвої форми, аналізувати художні тексти різних жанрів на усіх рівнях текстової структури, поєднувати текстову та позатекстову інформацію для більш повного й адекватного тлумачення змісту (теми та ідеї) художнього твору, виявити словесні засоби вираження ідейно-естетичного змісту, виховного та емоційного впливу на читача, аналізувати мовні елементи усіх рівнів, виконувати системний, комплексний лінгвістичний аналіз мовностилістичної структури текстів різних художніх жанрів;
- осмислювати значення інтерпретації тексту для цілісного і глибинного його сприйняття; окреслювати об'єкт інтерпретації тексту; формулювати дефініцію термінів поняття сюжету та композиції художнього твору; типологізувати образи / персонажі художнього твору; визначати тип розповіді; встановлювати художні засоби, що створюють відповідну атмосферу у художньому творі; формулювати основну ідею художнього твору та обґрунтовувати вибір мовно-образних засобів для її досягнення; з'ясовувати тип, мету та адресантно-адресатну спрямованість тексту; давати оцінку авторському внеску в розбудову стильової та стилістичної системи мови;
- фахово аналізувати тексти й уривки з оригінальних текстів художньої літератури за всіма рівнями; здійснювати комплексний лінгвістичний (лінгвопоетичний, філологічний) аналіз, у процесі якого вміти характеризувати роль та місце мовних (фонічних, лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних), графічних засобів у побудові смислової перспективи тексту; аналізувати текст як єдине ціле, базуючи його інтерпретацію на зіставленні та врахуванні взаємодії мовних засобів художнього зображення, до яких вдається автор.
- самостійно добирати, опрацьовувати і систематизувати наукові джерела до поданого курсу.

Висновки. Отже, «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи» – багатовимірна і різновекторна навчальна дисципліна. Вона орієнтована на те, щоб допомогти осмислено сприймати художній текст як простір реалізації думки, як продукт креативної мовно-мисленнєвої діяльності, також – щоб дати поштовх для розвитку інтелектуально-творчих здібностей інтерпретатора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беценко Т. П. Робоча програма навчальної дисципліни для магістрів спец. «Українська мова і література» «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи». Суми: СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021
2. Беценко Т. П. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту на уроці літератури // Вивчаємо українську мову та літературу. 2016. №19-21. С.8-10

3. Беценко Т. П., Голуб І. Б. Стилiстика сучасної української мови. Фонiка. 2-ге вид., доп. Суми: ВВП "Мрія", 2015. 324 с.
4. Вишницька Ю. В. Аналіз та інтерпретація художнього тексту: навчально-методичний посiбник зі спецкурсу з історії зарубіжної літератури. К. : Київ. університет ім. Б. Грінченка, 2012. 204 с.
5. Єрмоленко С. Я. та ін. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. К.: Либідь, 2001
6. Іванишин П. В. Теорія будови та інтерпретації літературного твору : навчальний посiбник. Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2009. 78 с.
7. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту: навч. посiб. / Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я. К.: Вища школа, 1984. 120 с.
8. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навч. посiб. Тернопіль: Підручники і посiбники, 2005. 416 с.
9. Марко В. П. Аналіз художнього твору : навч. посiбник . К. : Академвидав, 2013. 280 с
10. Ситченко А. Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу : [монографія]. К. : Ленвіт, 2004. 304 с.
11. Скорина Л. Аналіз художнього твору: навч. посiбник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2013. 424 с.

Богашко О. Л.,

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
bohashko.o@udpu.edu.ua*

Богашко І. О.,

*здобувачка вищої освіти факультету іноземної філології
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
23fif.i.bohashko@std.udu.edu.ua*

ІДЕОЛОГІЯ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА: УСВІДОМЛЕНІСТЬ, ВПЛИВ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Анотація. Соціально-економічні трансформації, що відбуваються в українському суспільстві, створюють належні передумови для пошуку новітніх концепцій розвитку системи управління. Одним з вирішальних факторів для досягнення ефективності в діяльності установ є оптимізація управлінського процесу керівників. Очевидною стала неспроможність традиційних принципів, методів та інструментів управління забезпечувати поступовий розвиток організацій. Управління в сучасних умовах вимагає, щоб керівники не лише володіли професійними знаннями, уміннями і навичками, але й інноваційним мисленням задля успішного здійснення управлінських функцій.

Ключові слова: лідерство, концепція лідерства; класифікація лідерства; менеджмент організацій.

Abstract. The socio-economic transformations taking place in Ukrainian society create the necessary prerequisites for the search for the latest concepts of the

development of the management system. One of the decisive factors for achieving efficiency in the activities of institutions is the optimization of the management process of managers. The inability of traditional principles, methods and tools of management to ensure the gradual development of organizations became obvious. Management in modern conditions requires that managers not only possess professional knowledge, skills and abilities, but also innovative thinking for the successful implementation of management functions.

Key words: leadership, concept of leadership; classification of leadership; Management of Organizations.

У сучасному світі, який переживає епоху глобалізації та швидкого розвитку, зростає потреба у формуванні інтелектуальної та культурної молоді, а також досвідчених працівників, які здатні не лише інноваційно мислити, але й діяти в умовах соціальних, економічних, політичних змін. Це люди, які можуть стати не тільки лідерами у своєму особистому житті, але й запровадити ідеї, що сприяють змінам.

Тема лідерства покликана зрозуміти значення діяльності людини та розуміння того, який величезний потенціал особистості ще не реалізований. Лідерство – це також надихати інших реалізувати свій інтелектуальний потенціал при досягненні своїх цілей. Коли команду очолює справжній лідер, то загальна мета може бути досягнута швидше, легше і ефективніше, порівняно з працею однієї окремої особи. Справжній лідер має свою місію, що уособлює філософію «усвідомленості, впливу та відповідальності» і включає такі аспекти, як визначення мети та сенсу в роботі, розкриття внутрішнього потенціалу та креативності, максимальне використання всіх внутрішніх ресурсів та мотивації, стимулювання інших осіб, а також взяття на себе відповідальності за виконання роботи всією командою.

За законами соціальної динаміки, лідерство неодмінно з'являється у будь-якій групі, що об'єднує дві або більше особи, а тим більше, у великих організаціях та інших соціальних структурах. Лідерські відносини виникають у контексті вирішення проблем, що стосуються інтересів групи, якими поділяються її члени. Особливо видимими стають ці відносини, коли група стикається з необхідністю розподілу різноманітних ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові та інформаційні. Поняття лідерства має ширший контекст, охоплюючи соціальні сфери життя, такі як політика, економіка, культура, освіта і наука, а також різні мікро- й макрорівневі взаємодії між людьми, від взаємодії в невеликих групах до управління державою та міжнародною політикою. Це підходить як до формальних, так і до неформальних організацій.

Зрозуміло, що лідерство набуває особливого значення тоді, коли необхідна координація зусиль спільноти, групи або організації для захисту їх інтересів,

подолання кризових ситуацій, впровадження соціальних реформ чи організаційних змін. Враховуючи роль, яку лідерство та особи-лідери відіграють у житті суспільства, вчені досліджували питання щодо сутності лідерства, коренів, факторів, сил, здібностей та навичок, які дозволяють особистості розкрити свій потенціал у якості лідера. Крім того, досліджується відмінність між різними лідерами, можливість набуття лідерських навичок та інші аспекти цього явища.

Р. Стогділл впровадив класифікацію лідерства на основі одинадцяти ключових ідей [3].

Таблиця 1

Класифікація лідерства Р. Стогділла

Номер з/п	Ключова ідея	Опис ідеї
1.	Центр групових процесів	Визначення лідера як духовно-емоційного центру групи, що має владу над нею. Лідер формує структуру групи, атмосферу, ідеологію та інтереси групи, а також визначає її напрямок руху.
2.	Вияв особистісних рис	Спрямування на виявлення оптимального набору особистісних рис, які дозволяють людині успішно досягати та утримувати лідерські позиції. Прихильники цієї концепції вважають лідерство одностороннім процесом впливу лідера на підлеглих, в якому лідер здійснює підкорення групи своїй волі без врахування прав, потреб і інтересів самої групи.
3.	Мистецтво досягнення згоди	Наголошення на навичках ефективного лідера у досягненні згоди, розуміння, консенсусу та співробітництва зі сторони підлеглих. Лідерство розглядається як інструмент впливу, але заснований на моральних нормах.
4.	Дія і поведінка	Описування дій, які лідер виконує для керування та координації групової діяльності. Включає розподіл обов'язків, стимулювання або критику окремих учасників групи, зацікавленість у їх успіхах і надання допомоги, а також мотивацію досягнення результатів. Усі ці елементи формують лідерську поведінку і сприяють ефективному керівництву.
5.	Лідерство, як інструмент для досягнення мети або результату	Переконання, що лідерство має інструментальну цінність в контексті досягнення результатів і задоволення потреб групи. У обох випадках, лідерство визнається вирішальною функцією в груповій діяльності.

Номер з/п	Ключова ідея	Опис ідеї
6.	Лідерство як результат групової взаємодії, а не засіб керівництва чи контролю зі сторони лідера	Сприйняття як процесу. Лідерство можна вважати міжособистісними взаєминами, де члени групи виконують завдання, тому що вони хочуть це робити, особливо через сприйняття лідера як найбільш відповідного для цієї ролі.
7.	Уміння переконувати	Визначення відмінностей від управління. Якщо останнє є мистецтвом примусу й використання сили чи загрози її застосування, аби змусити людей рухатися в заданому напрямку, то лідер управляє за допомогою переконання, заохочення й спонукання до дій власним прикладом.
8.	Лідерство як вплив на інших	Формулювання, що лідером може бути той, хто має найбільший вплив серед інших членів групи. Успішним лідерством вважається процес, в якому інші члени групи змінюються, а ефективним лідерством – якщо ці зміни в інших посилюються, підтримуються та винагороджуються.
9.	Відносини влади	Трактування лідерства як прояву влади, що реалізується від «верху донизу» і характеризується здатністю однієї особи домінувати над іншими та примусити їх здійснити дії, які вони не здійснили б у протилежному випадку. Відносини влади сприймаються як відносини нерівності.
10.	Диференціація ролей	Використання рольової теорії сучасної соціології, відповідно до якої кожен член суспільства, групи або громадської організації має визначене місце в системі соціальних статусів. Оскільки лідерство включає взаємодію між особою та групою або, конкретніше, між лідером та членами групи, кожен учасник цієї взаємодії відіграє певну роль.
11.	Ініціація чи запровадження структури	Охарактеризування як активного процесу, що призводить до формування та підтримки рольової структури у групі. Лідер і члени групи мають різні мотиви для структурування групи, однак мотив лідера є більш сильним, оскільки через цей процес його влада набуває легітимності

Сьогодні світ переживає значні трансформації. Швидкий темп змін в оточуючому середовищі викликає фундаментальні перетворення, які суттєво впливають на діяльність організацій та ставлять перед їхніми лідерами суттєві виклики. Лідерам необхідно усвідомлювати неминучість змін і криз, шукати в них джерело енергії та можливості для власного самонавчання. Такі лідери

повинні ініціювати зміни всередині організацій для розвитку персоналу та досягнення прогресивних результатів.

Сфера управління людськими ресурсами в організаціях зазнала значних змін, які вимагають нових принципів та методів для ефективного управління персоналом, мотивації та стимулювання, а також впровадження нових алгоритмів взаємодії між керівниками та підлеглими [1].

У соціальних дослідженнях, П. Друкер пропонує змінити акценти в управлінні персоналом з підходу, що базується на взаємних відносинах «влади-підкорення», на відносини партнерства і співробітництва, взаємний вплив і переконання. Для лідерів важливо не лише концентрувати владу в своїх руках, але також передавати цю владу підлеглим, створюючи умови для особистого розвитку персоналу та залучення всіх працівників у розв'язання організаційних проблем [2].

Лідерські компетенції представляють собою сильні сторони та навички, які демонструються людьми, які здатні контролювати процеси, керувати ініціативами та впливати на своїх співробітників з метою досягнення поставлених цілей.

Ефективний лідер активно забезпечує відкриту комунікацію з членами своєї команди, використовуючи різні засоби зв'язку, такі як особисті зустрічі, електронна пошта, відео, чат, телефонні дзвінки та соціальні мережі, щоб чітко пояснити цілі та завдання в межах організації.

Стратегічне мислення є необхідною компетенцією для лідерів, оскільки вони зобов'язані займатися прийняттям складних рішень. Успішний лідер проявляє здатність до прийняття об'єктивно обґрунтованих рішень, які базуються на глибокому аналізі та оцінці. Крім того, лідерство з позиції стратегічного мислення вимагає розвитку критичного мислення, яке дозволяє здійснювати об'єктивну критику рішень та вдосконалювати їх.

Створення новаторських ідей є важливою характеристикою креативного лідера. Інколи успішні лідери надихають та стимулюють креативність та інновації у своїх співробітників.

Лідерство сприяє створенню позитивної атмосфери на робочому місці, що стимулює працівників до кращої працездатності. Підтримка позитивної атмосфери може бути досягнута шляхом виявлення турботи, поваги, дипломатичного ставлення до команди.

Гнучкість представляє собою важливу характеристику успішних лідерів, які здатні вийти за межі своєї зони комфорту та швидко адаптуватися до мінливих умов роботи. Вони володіють навичками розв'язання проблем та навмисним імпровізуванням.

Будучи схильними до привернення співробітників, успішні лідери також

відкриті до конструктивного зворотного зв'язку від своєї команди. Управління конфліктами є ще однією ключовою навичкою для ефективного лідера. Він не тільки знає, як запобігти конфліктам на робочому місці, але й проявляє вміння вирішувати їх ефективно та своєчасно. Ухвалюючи аналітичні рішення, лідер зберігає спокій та розважливість.

Наставництво також є важливим аспектом успішних лідерів, які завжди готові передавати знання та навички для розвитку найкращих потенційних можливостей своїх співробітників. Вони вкладають значні зусилля в те, щоб забезпечити успішність команди, використовуючи позитивне підсилення, чіткість, мотивацію та винагородження досягнень.

Визначення потенціалу є важливим аспектом лідерства. Адже успішні лідери мають дар розпізнавання потенціалу та компетенцій своїх співробітників. Вони відкрито визнають здібності та досягнення інших.

Лідери мають прийняти на себе відповідальність за успіхи та невдачі своєї команди. Вони повинні бути готовими визнати свої помилки та взяти на себе вину, коли виникають труднощі. Замість звинувачувань, великі лідери вміють розробляти стратегії для вдосконалення.

Організаційні навички є необхідними для успіху в лідерстві. Успішні лідери можуть ефективно працювати над різними проектами, розподіляючи достатньо часу на кожен з них, визначаючи пріоритети та забезпечуючи своєчасне виконання завдань.

Отримані дані демонструють імператив зміцнення розвитку лідерського потенціалу менеджерів, стимулювання та збагачення відповідних якостей та навичок, сприяючи утвердженню внутрішньої мотивації, постійному прагненню до лідерства, професійній компетентності, гнучкості, вірі у себе, здатності планувати та ставити перед собою цілі, готовності приймати рішення та нести відповідальність. Це свідчить про критичне значення готовності керівників здійснювати не лише функціональні обов'язки та професійні завдання, але й бути лідером у своїй команді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bohashko O. L. The «Knowledge Triangle» is a modern concept for managing the development of education, science and innovation. Proceedings of the 35th International Business Information Management Association Conference (IBIMA). 1-2 April 2020. Seville. Spain, 2020. pp. 5964–5971. URL: <https://ibima.org/accepted-paper/the-knowledge-triangle-is-a-modern-concept-for-managing-the-development-of-education-science-and-innovation/>
2. Kennie T. Academic leadership: dimensions, dysfunctions and dynamics. International Scientific Journal of Universities and Leadership, 2016. Volume 2. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/19>
3. Stogdill R. Handbook of leadership: a survey of theory and research. N. Y. : Macmillan, 1974. 800 p.

Бойко С. Т.,
*науковий співробітник лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України
lana.svit.boiko@gmail.com*

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ В ОСВІТІ: КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному цифровому середовищі, яке швидко розвивається, медіаграмотність відіграє ключову роль у формуванні того, як люди сприймають, аналізують інформацію та взаємодіють із нею. У статті досліджено значення медіаграмотності у сфері освіти, із врахуванням ключових викликів і перспектив. Розглянуто різні аспекти, зокрема важливість медіаграмотності, інноваційні підходи до викладання, інтеграцію в навчальні програми та стратегії підвищення кваліфікації педагогів у цій галузі. Дослідження багатогранного характеру медіаграмотності виявляє її значення для виховання критичного мислення, творчого самовираження та інформованої громадянської позиції учнів. Крім того, визначено поточні проблеми, як-от потреба в постійному оновленні навичок, належній фінансовій підтримці та розробленні доступних і ефективних методологій навчання. Наголошено, що медіаграмотність в освіті має важливе значення для озброєння людей навичками, необхідними для процвітання в цифровому суспільстві та значущої участі в сучасному дискурсі.

Ключові слова: медіаосвіта під час війни, медіаграмотність, освітній процес, критичне мислення, методології навчання, цифрове суспільство.

In today's rapidly evolving digital landscape, media literacy plays a pivotal role in shaping how individuals perceive, analyze, and interact with information. This article explores the significance of media literacy within the realm of education, focusing on its key challenges and promising outlooks. It delves into various aspects, including the importance of media literacy, innovative approaches to teaching, its integration into educational curricula, and strategies for enhancing educators' proficiency in this domain. By examining the multifaceted nature of media literacy, this article underscores its critical importance in fostering critical thinking, creative expression, and informed citizenship among students. Additionally, it identifies ongoing challenges such as the need for continuous skill updates, adequate financial support, and the development of accessible and effective teaching methodologies. Overall, the article emphasizes that media literacy in education is essential for equipping individuals with the skills necessary to thrive in a digital society and participate meaningfully in contemporary discourse.

Keywords: media education during the war, media literacy, educational process, critical thinking, teaching methodologies, digital society.

Медіаграмотність є критично важливою в освіті під час війни в Україні, оскільки вона допомагає людям розуміти, аналізувати інформацію, що

надходить, та реагувати на неї, забезпечуючи безпеку, етичність та стабільність суспільства та особистості. У «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» медіаграмотність визначається як «складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують» [3, с. 8].

Значення медіаграмотності в сучасному світі надзвичайно важливе, оскільки медіа та інформаційні технології є неодмінною частиною нашого повсякденного життя. Ключовими аспектами медіаграмотності є:

- *Критичне мислення.* Медіаграмотність допомагає людям розвивати критичне мислення та аналітичні навички. Уміння аналізувати інформацію, відрізнити факти від спекуляцій та розпізнавати маніпулятивні прийоми дає змогу людям уникати впливу дезінформації та фейків.
- *Здатність до ефективного спілкування.* Медіаграмотність сприяє розвитку навичок ефективного спілкування в онлайн-середовищі. Люди, які володіють цими навичками, здатні краще розуміти аудиторію, висловлювати свої думки та ідеї зрозуміло та переконливо, а також взаємодіяти з іншими користувачами медіаресурсів.
- *Безпека в інтернеті.* Медіаграмотність є ключовою у забезпеченні безпеки в інтернеті. Уміння розпізнавати шахрайство та онлайн-загрози, управляти особистими даними та захищати себе від кібербулінгу є невід'ємною частиною медіаграмотності.
- *Активна участь у суспільному житті.* Медіаграмотність стимулює активну участь у суспільному житті. Люди, які розуміють, як працюють медіа та як впливають на суспільство, здатні бути більш активними громадянами, усвідомлювати свої права та обов'язки, а також брати участь у важливих дискусіях та рішеннях.
- *Професійний розвиток.* У сучасному світі багато професій вимагають від людей високого рівня медіаграмотності. Уміння ефективно користуватися медіа та технологіями, відрізнити правдиву інформацію від маніпуляцій та навички в галузі медійного виробництва можуть значно підвищити конкурентоспроможність на ринку праці.

Розуміння і критичне сприйняття інформації є ключовими компонентами медіаграмотності в сучасному світі, особливо в контексті розмаїтості джерел інформації та швидкості її поширення через різноманітні медіаплатформи. Зокрема, важливою є здатність відрізнити факти від думок та оцінок. Це означає

розуміння того, що факти – це об'єктивні дані, які можна перевірити, тоді як думки та оцінки можуть бути суб'єктивними та базуватися на особистих переконаннях чи припущеннях.

Критичне сприйняття інформації передбачає перевірку джерел, з яких вона отримана. Важливо переконатися, що інформація походить від авторитетних джерел, які мають достовірність та досвід у відповідній галузі. Також має значення аналіз контексту, тобто здатність розуміти контекст, у якому інформація була створена та поширена. Це означає розгляд інформації у широкому соціокультурному, політичному та історичному контексті. Медіаграмотність також включає розвиток аналітичних навичок для оцінки та критичного аналізу інформації. Критичне сприйняття інформації включає усвідомлення впливу, який вона може мати на думки, переконання та поведінку людей. Це означає активне розуміння, як медійні повідомлення та інформаційні кампанії можуть формувати громадську думку та впливати на суспільні процеси.

Розуміння і критичне сприйняття інформації допомагає людям робити осмислені та інформовані рішення, уникати маніпуляцій та фейків, а також активно приймати участь у суспільних дискусіях та діяльності. Як зазначає Т. Гурлева, «передавати навички розпізнавання маніпулятивних текстів і протистояти деструктивним впливам важливо комплексно: це і виховні та освітні заклади, і психологічна служба, і сім'я, і коло друзів» [1, с. 58].

Надзвичайно важливими в сучасному світі є аналіз та оцінка джерел інформації, оскільки доступ до інформації швидко зростає, але якість та достовірність цієї інформації може значно варіюватися.

Зокрема, насамперед важливо з'ясувати, *хто (що) є джерелом інформації*. Це може бути окрема особа, організація, урядова структура, ЗМІ або інші медіаплатформи. Розуміння того, хто стоїть за інформацією, може допомогти в оцінці її об'єктивності та достовірності. Наступним кроком є оцінка *достовірності джерела інформації*. Це включає перевірку репутації та авторитетності джерела, його історії та методів збору інформації. Наприклад, наукові публікації, урядові джерела та визнані новинні агенції часто вважаються більш достовірними, ніж невідомі блоги або соціальні медіаплатформи. Важливо також розглядати можливу *упередженість чи заангажованість* джерела інформації. Це можуть бути політичні, ідеологічні, комерційні чи інші аспекти, які можуть впливати на представлення інформації. Розуміння цього може допомогти в оцінці об'єктивності та повноти інформації. Важливим аспектом є *перевірка фактів та інформації*, представленої в джерелі. Це включає перевірку даних, статистики та інших деталей, щоб переконатися в їх точності та достовірності. *Порівняння інформації з різних джерел* може допомогти

визначити її достовірність та об'єктивність. Часто корисно шукати незалежні джерела, які підтверджують той самий факт чи подію.

Загалом аналіз та оцінка джерел інформації в сучасному світі є необхідними навичками для розуміння складних проблем, прийняття інформованих рішень та уникнення маніпуляцій та дезінформації. Володіння цими навичками допомагає створити об'єктивне та збалансоване уявлення про світ навколо нас.

Сучасна освіта повинна готувати учнів до ефективного функціонування у цифровому суспільстві. Так, Т. Гурлева зазначає: «Освітній медіапростір, збагачений новими знаннями, безперечно, має прогресивне значення для становлення особистості як суб'єкта, який творчо самовдосконалюється та успішно інтегрується в соціумі» [1, с. 53]. Тому в навчальних програмах є надзвичайно важливою роль медіаграмотності. Зокрема, навчальні програми повинні включати навчання з медіаграмотності, щоб учні вміли розрізняти достовірну інформацію від дезінформації та фейків. Це допомагає уникнути поширення маніпуляцій та сприяє формуванню критичного мислення. Також навчання медіаграмотності сприяє розвитку учнівських навичок аналізу та оцінки різноманітної інформації, що надходить через різні медіаплатформи. Це включає перевірку достовірності джерел, оцінку заангажованості та об'єктивності інформації.

Медіаграмотність також має стимулювати учнів до творчого медійного виробництва. Учні можуть навчатися створювати різноманітний контент – відео, аудіо, текстовий матеріал, що допомагає розвивати їхні комунікаційні та творчі навички. Також медіаграмотність є частиною загальної цифрової грамотності, тому здобуття цих навичок допомагає учням ефективно користуватися інформаційними технологіями, розуміти їхні можливості та обмеження, а також брати участь у цифровому суспільстві. Навчання медіаграмотності допомагає учням розуміти ризики та небезпеки онлайн-середовища, як-от кібербулінг, кіберзлочинність та незаконний контент. Це сприяє створенню безпечного та етичного онлайн-середовища для учнів. Науковці зазначають: «Сьогодні незаперечним є вплив інформаційного середовища на розвиток дітей, які мають доступ до медіапродукції всього світу. Створюючи особливий інформаційний простір, численні і різноманітні медіа впливають на формування соціальних, моральних, художніх, естетичних цінностей та інтересів особистості, стають важливим чинником впливу на її свідомість, світоглядні позиції, що особливо важливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення країни» [2, с. 8].

Критично важливим завданням натеper є підвищення кваліфікації педагогів у галузі медіаграмотності та медіаосвіти, оскільки вони відіграють ключову роль у формуванні навичок учнів (студентів) у цих сферах. Це може бути досягнуто через:

- *спеціалізовані курси та тренінги*. Організація спеціалізованих курсів та тренінгів для педагогів з медіаграмотності та медіаосвіти. Ці заходи можуть

включати в себе навчання новітніх методик викладання, ознайомлення з ресурсами та інструментами для медіаосвіти, а також обмін досвідом;

- *інтеграцію в навчальні плани і програми.* Включення питань медіаграмотності та медіаосвіти в навчальні плани і програми для педагогічних закладів. Це може стати основою для систематичного впровадження цих тем у навчальний процес та стимулювати педагогів до дослідження та вдосконалення своїх педагогічних підходів;

- *співпрацю з експертами та професіоналами.* Залучення експертів та професіоналів у галузі медіаграмотності та медіаосвіти для проведення лекцій, семінарів та майстер-класів для педагогів. Це дає змогу педагогам отримати актуальні знання та практичні навички від людей, які працюють безпосередньо в цій сфері;

- *онлайн-курси та вебінари.* Використання онлайн-курсів та вебінарів для підвищення кваліфікації педагогів у галузі медіаграмотності та медіаосвіти. Це дає змогу педагогам отримати нові знання та навички у зручний для них час та місце;

- *спільні проекти та ресурси.* Співпраця між педагогами для розроблення спільних проектів та обміну ресурсами з медіаграмотності та медіаосвіти сприяє обміну досвідом та практиками, а також стимулює колективну роботу над підвищенням кваліфікації.

Загалом підвищення кваліфікації педагогів у галузі медіаграмотності та медіаосвіти вимагає комплексного підходу, який поєднує в собі різноманітні методи та ресурси для навчання та підтримки.

Важливим аспектом освіти є інтеграція медіаграмотності у різні предмети, оскільки це допомагає створити контекстуалізоване та цілісне уявлення про медійну культуру та інформаційне суспільство.

Так, у рамках уроків *мови та літератури* можна вивчати різні аспекти медіаграмотності, як-от аналіз медійного тексту, розуміння структури новин, критичне мислення під час читання та рефлексія над медійною пропагандою. На уроках *історії та суспільних наук* можна досліджувати роль інформації в історичних подіях, вивчати вплив медіа на формування громадської думки та політичних процесів, а також аналізувати медійні технології та їхні наслідки для суспільства. У контексті *математики* можна вивчати статистичні методи та інформаційну грамотність для аналізу даних та висновків, які представлені в медійних матеріалах, а також вивчати алгоритми та технології, що використовуються в цифрових медіа. Вивчаючи *мистецтво та музику*, можна аналізувати творчі аспекти медійного виробництва, створювати власні медійні проекти, а також досліджувати різноманітні види мистецтва та музики через призму їхньої ролі в медійній культурі. Через *комп'ютерні науки* можна навчати

учнів створювати медійний контент, використовуючи різноманітні цифрові інструменти та програми, а також навчати їх основам інформаційної безпеки та кібергігієни. У рамках *фізичного виховання* можна вивчати вплив медіа на фізичне та психічне здоров'я, а також пропонувати учням активні вправи та ігри, спрямовані на зменшення часу, проведеного перед екранами. Інтеграція медіаграмотності у різні предмети допомагає створити цілісний підхід до освіти, що враховує важливість розуміння медійної культури та цифрових технологій у сучасному світі.

Зростання впливу цифрових медіа на сучасних учнів є значним і має великий вплив на їхній спосіб сприйняття інформації, соціальні зв'язки, освіту та культурні уподобання. Зокрема, школярі проводять значну частину свого часу в онлайн-середовищі соціальних мереж, як-от Facebook, Instagram, Twitter (X) тощо. Це впливає на їхню соціальну взаємодію, ставлення до себе та інших, а також на формування їхньої самооцінки. Відеоплатформи, такі як YouTube та TikTok, зростають у популярності серед молоді, надаючи їм необмежений доступ до різноманітного відеоконтенту. Це впливає на їхні уподобання, інтереси та сприйняття світу. Відеоігри стають не лише дозвіллям, а й важливим елементом культури для багатьох молодих людей. Вони можуть впливати на розвиток креативності, критичного мислення та навичок співпраці, але також можуть мати вплив на здоров'я та соціальну адаптацію. Молоде покоління отримує більшість новин та інформації через цифрові медіа, як-от вебсайти новин, соціальні мережі та блоги. Це може впливати на їхнє розуміння світових подій та політичних процесів. Цифрові технології змінюють способи навчання та освіти, пропонуючи доступ до онлайн-курсів, відкритих освітніх ресурсів та інтерактивних навчальних платформ. Це робить навчання більш доступним та інтерактивним, але також ставить виклики перед традиційною системою освіти.

Загалом зростання впливу цифрових медіа на молоде покоління має значний вплив на їхній розвиток, соціальні зв'язки та спосіб сприйняття світу. Це створює як можливості, так і виклики, які вимагають уважного розгляду та виваженого підходу до використання цифрових медіа.

Існує потреба у постійному оновленні навичок медіаграмотності. Це обумовлено кількома факторами:

- *Швидкість змін в медіа.* Медіа постійно розвиваються та змінюються. Нові технології, платформи та стратегії з'являються зі швидкістю світла. Тому, щоб залишатися впевненими та компетентними у використанні медіа, необхідно постійно оновлювати свої знання та навички.
- *Поява нових видів медіа.* Сьогодні ми маємо різноманіття медіаформатів, включаючи соціальні мережі, стрімінгові платформи, відеоігри та багато іншого. Кожен з цих форматів має свої унікальні характеристики та

особливості, які вимагають специфічних навичок для ефективного користування.

- *Розвиток нових технологій.* Технології швидко змінюються, вносячи в медіа нові можливості та функціонал. Наприклад, штучний інтелект, віртуальна реальність, блокчейн – усі ці інновації впливають на те, як ми сприймаємо та споживаємо медіа.
- *Еволюція соціокультурних та політичних контекстів.* Суспільство постійно змінюється, і разом з ним змінюються й уявлення про медіаграмотність. Наприклад, у зв'язку зі зростанням впливу фейків та дезінформації навички розпізнавання маніпуляцій стають все важливішими.
- *Зміни в інформаційному ландшафті.* Інформаційний ландшафт постійно змінюється, і з ним змінюються підходи до сприйняття та аналізу інформації. Постійне оновлення навичок медіаграмотності дає змогу людям ефективно адаптуватися до цих змін.

Отже, постійне оновлення навичок медіаграмотності є необхідним для того, щоб залишатися компетентними та впевненими в цифровому світі, де медіа відіграють ключову роль у нашому повсякденному житті.

Інноваційні підходи до навчання медіаграмотності включають в себе використання новітніх технологій, активного залучення учнів та створення адаптивних навчальних середовищ. Зокрема, це: *інтерактивні ігри та симуляції* – використання ігор та симуляцій для навчання медіаграмотності може бути дуже ефективним, ці інтерактивні засоби дають змогу учням експериментувати з різними ситуаціями, вирішувати проблеми та розвивати критичне мислення; *проекти з медіавиробництва* – залучення учнів до створення власного медіаконтенту (відео, аудіо, блоги тощо) дає змогу їм не лише розвивати творчі навички, але й краще розуміти процеси захоплення уваги та маніпуляції інформацією; *освітні відео та вебінари* – створення освітніх відео та вебінарів, які надають короткі та зрозумілі пояснення ключових концепцій медіаграмотності, може зробити процес навчання цих навичок більш доступним та цікавим; *онлайн-курси та платформи е-навчання* – використання спеціалізованих онлайн-курсів та платформ е-навчання дає змогу учням навчатися медіаграмотності у зручний для них час, ці ресурси можуть надати доступ до актуальної інформації та практичних завдань; *співпраця з медіапартнерами та експертами* – організація спільних проєктів з медіапартнерами та експертами у галузі медіаграмотності дає змогу учням отримати унікальний внесок та практичні знання від фахівців; *інтердисциплінарні підходи* – інтеграція питань медіаграмотності у різні предмети (наприклад, мова, інформатика, громадянська освіта) дає змогу учням розуміти значення медіаграмотності в різних контекстах та розвивати ці навички в широкому спектрі сфер.

Загалом інноваційні підходи до навчання медіаграмотності створюють можливості для більш ефективного та цікавого засвоєння цих важливих навичок учнями.

У підвищенні рівня медіаграмотності відіграють ключову роль технології, оскільки вони надають доступ до інформації, навчальних ресурсів та інструментів, що допомагають розвивати ці навички. Зокрема, це *доступ до інформації* – інтернет надає безліч можливостей для отримання інформації з різних джерел, технології дають змогу швидко знаходити та аналізувати новини, статті, відео та інші джерела інформації, що допомагає розвивати навички критичного мислення та оцінки інформації; *електронні інструменти для перевірки фактів* – технології дають змогу створювати та використовувати інструменти для перевірки фактів та визначення достовірності інформації, електронні бази даних, онлайн-сервіси та розширення браузера можуть допомогти у перевірці джерел та підтвердженні інформації; *онлайн-курси та навчальні платформи* – існує безліч онлайн-курсів та навчальних платформ, спеціалізованих на медіаграмотності, ці ресурси надають доступ до актуальних знань, практичних завдань та інтерактивних матеріалів, що допомагають у розвитку медіаграмотності; *ігрові платформи для навчання*, що можуть бути ефективними інструментами для навчання медіаграмотності, адже вони створюють ігрові сценарії, у яких учні можуть випробувати свої навички та приймати рішення в ситуаціях, пов'язаних з медіа; *мультимедійні ресурси* – відеоуроки, аудіоподкасти, інтерактивні презентації та інші формати, які допомагають учням краще засвоювати матеріал.

Загалом технології відіграють важливу роль у підвищенні рівня медіаграмотності, роблячи навчання більш доступним, цікавим та ефективним для всіх користувачів медіа.

Важливим є загальносистемний підхід до розвитку медіаграмотності, зорієнтований на створення комплексної системи, яка включає різноманітні аспекти освіти та інформаційних ресурсів з метою підвищення рівня медіаграмотності в суспільстві. Зокрема:

Освітні програми. Розробка і впровадження освітніх програм з медіаграмотності у школах, вищих навчальних закладах та позашкільних установах. Ці програми повинні охоплювати різні аспекти медіаграмотності, такі як критичне мислення, розуміння медіафункцій, перевірка достовірності інформації тощо.

– *Навчальні ресурси.* Розроблення та розповсюдження навчальних матеріалів, онлайн-курсів, відеоуроків та інших ресурсів з медіаграмотності, доступних для широкого кола користувачів. Це допомагає зробити навчання медіаграмотності більш доступним та зручним.

- *Сприяння самостійному навчанню.* Створення умов для самостійного навчання медіаграмотності, включаючи розвиток навичок самоорганізації та саморегуляції. Це може включати в себе створення інтерактивних онлайн-платформ, де користувачі можуть вивчати матеріали на свій власний ритм.
- *Широкий спектр аудиторії.* Забезпечення доступності освітніх програм та ресурсів для різних соціальних та вікових груп. Важливо залучити до цього процесу якомога більше людей, незалежно від їхнього соціального статусу або освіти.
- *Партнерство з громадськими та приватними секторами.* Співпраця з громадськими організаціями, медіакомпаніями, технологічними компаніями та іншими зацікавленими сторонами для спільної розробки та реалізації програм та ініціатив з медіаграмотності.
- *Моніторинг та оцінка.* Проведення систематичного моніторингу та оцінки ефективності освітніх програм та ініціатив з медіаграмотності для постійного вдосконалення системи.

Загальносистемний підхід до розвитку медіаграмотності має на меті створення повноцінної та динамічної системи, яка сприяє підвищенню рівня медіаграмотності всієї суспільності.

Висновки. У воєнний час інформація може бути використана для маніпуляцій та впливу на суспільство. Медіаграмотність допомагає людям розпізнавати факти від маніпуляцій і здійснювати об'єктивну оцінку інформації. Також медіа можуть публікувати матеріали, які порушують морально-етичні норми. Медіаграмотність навчає розпізнавати такі матеріали та вміло з ними працювати. Медіаграмотність надає інструменти для аналізу інформації щодо потенційно небезпечних ситуацій. Це допомагає людям уникати небезпеки та приймати обдумані рішення. Медіаграмотність сприяє активній участі громадян у політичному процесі. Вона надає знання про те, як шукати, оцінювати та аналізувати інформацію, що дає змогу людям бути більш інформованими та відповідальними учасниками суспільства. У воєнний час інформація може бути дуже стресовою та травматичною для людей. Медіаграмотність допомагає зменшити стрес та тривогу, надаючи інструменти для критичного осмислення та оброблення інформації.

У сучасному цифровому світі медіаграмотність стає ключовою компетенцією для успішної адаптації до інформаційного оточення. Дедалі більший обсяг і доступність медіаконтенту створює нові виклики, вимагаючи від нас більшої уваги та критичного мислення щодо інформації, яку ми споживаємо.

Розгляд різних аспектів медіаграмотності в освітній галузі, включаючи її значення, методи навчання, роль в навчальних програмах та шляхи підвищення кваліфікації педагогів у цій сфері, дає змогу зазначити, що медіаграмотність – це більше, ніж просто вміння розрізняти правдиву інформацію від фейкової. Вона

включає в себе також уміння аналізувати, оцінювати, спілкуватися за допомогою медіаресурсів, а також створювати їх.

Інтеграція медіаграмотності в освітній процес відкриває нові можливості для учнів (студентів) та вчителів. Це дає змогу створювати адаптивні навчальні середовища, сприяти розвитку критичного мислення та творчих навичок, а також підготувати здобувачів освіти до активної участі в суспільному та політичному житті.

Незважаючи на досягнуті успіхи, існують деякі виклики, які потребують уваги, як-от постійне оновлення навичок у зв'язку зі змінами в медіаландшафті, необхідність ефективної фінансової підтримки та розроблення більш доступних та ефективних методик навчання.

Загалом медіаграмотність в освіті є важливим складником сучасної освіти, яка допомагає формувати, творчих та інформованих громадян, що критично мислять і готові до життя в цифровому суспільстві.

Подальші дослідження та дії у галузі медіаграмотності можуть включати дослідження, спрямовані на: 1) оцінку та порівняння різних методів навчання медіаграмотності, що дадуть змогу визначити найбільш ефективні підходи та розробити стандартизовані методики; 2) вивчення розвитку медіаграмотності у різних контекстах, зокрема медіаграмотність у різних груп населення (наприклад, молоді, дорослі, люди похилого віку), у різних культурних та соціальних контекстах, дадуть змогу краще зрозуміти, як адаптувати програми медіаграмотності для різних аудиторій; 3) вплив медіаграмотності на громадську участь та політичну діяльність; 4) зв'язок між рівнем медіаграмотності та активністю учасників громадянського суспільства, їхню здатність розпізнавати маніпуляції в медіа та вплив на політичні процеси; 5) технологічні інновації у навчанні медіаграмотності: ефективність нових технологій, таких як використання штучного інтелекту або віртуальної реальності, у навчанні медіаграмотності та їхній вплив на здатність учнів аналізувати й розуміти медіаконтент; 6) взаємодію з медіаплатформами та індустрією: роль медіаплатформ та індустрії у формуванні медіаграмотності, включаючи їхню відповідальність за поширення маніпулятивної або фейкової інформації; 7) розроблення й оцінку публічної політики – дослідження можуть визначати ефективні стратегії публічної політики для підтримки та розвитку медіаграмотності, включаючи освітні програми, регулювання медіа та сприяння створенню критичного медіасередовища.

Ці напрями досліджень та дій допоможуть подальшому розвитку галузі медіаграмотності та сприятимуть формуванню більш інформованого та критичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гурлева Т. Я – свідомий читач: як убезпечити себе від маніпулятивного впливу через медіа текст : poradnik dla czytacza. Київ : Каравела, 2023. 88 с. URI:

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735186>

2. Інноваційні психологічні засоби розвитку медіаосвіти в умовах екстремальної дистанційності війни: методичний посібник / Л. А. Найдьонова, О. Вознесенська, Н. Л. Дятел, Н. Ф. Умеренкова, Ю. С. Чаплінська, Н. І. Череповська; за наук. ред. Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2023. 335 с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/736866/>
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.

Бондаренко Н. В.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України
nelly.bondarenko@ukr.net*

Косянчук С. В.,

*кандидат педагогічних наук,
методист
Київської гімназії східних мов № 1
e-mail: 358sv@ukr.net*

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ПАТРІОТИЗМУ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ, ЗБАГАЧЕННЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ

Досліджено сутність понять патріот, патріотизм, герой, героїзм, героїзація; відстежено їх нерозривну єдність і еволюцію у ретроспективі й сьогоденні; актуалізовано зв'язки з такими поняттями як цінності, совісність, геніальність, дбайливість, емпатія; констатовано співіснування різних концепцій героя; розкрито феномен і природу патріотизму й героїзму в історії України і в умовах нинішніх екзистенційних викликів українству; з'ясовано й підтверджено прикладами специфічні ознаки українського патріотизму й героїзму у контексті російсько-української війни. Акцентуація сучасного відтинку героїчної історії України майбутніми поколіннями, чимдовше збереження й міжпоколінна трансмісія пам'яті про Героїв узалежнені від того, наскільки учнівство буде обізнане з індивідуальними історіями Героїв, які поклали життя і здоров'я за незалежність України. Надано конкретні методичні рекомендації.

Ключові слова: український патріотизм; патріот; героїзм; герой; національно-патріотичне виховання; заклади загальної середньої освіти.

The essence of the concepts of patriot, patriotism, hero, heroism, heroization was studied. The inseparable unity of these concepts and their evolution in retrospect and in the present are traced. Connections with such concepts as values, conscientiousness,

genius, caring, empathy have been updated. the coexistence of different concepts of the hero has been ascertained. The phenomenon and nature of patriotism and heroism in the history of Ukraine and in the conditions of the current existential challenges to the Ukrainian nation are revealed. Specific signs of Ukrainian patriotism and heroism in the context of the Russian-Ukrainian war have been clarified and confirmed with examples. The modern heroic history of Ukraine will be passed on to future generations. The longer the historical memory is preserved, the longer the intergenerational transmission of the memory of the Heroes will be. And it also depends on the extent to which the school pupils will be familiar with the individual stories of the Heroes who gave their lives and health for the independence of Ukraine. Specific methodical recommendations are provided.

Ключові слова: Ukrainian patriotism; patriot; heroism; hero; national and patriotic education; institutions of general secondary education.

***Герой – це своєрідний екран,
на який проєктуються уявлення суспільства про ідеал
Ілля Калінін***

Світова інтелектуальна спільнота має виробити нову філософію людиноцінної освіти, яка забезпечить комфортне життєздійснення людства у ХХІ столітті. Нова теорія і практика освіти покликана убезпечити світ від повторення варварської війни, що її розв'язала складнокерована країна з комплексом несамодостатності проти мирної України, яка героїчною боротьбою й ціною життя найкращих підтверджує відданість абсолютним цінностям. Українській нації упродовж історії не бракувало героїв. «Якби українці не були нацією», то вони навряд чи вижили б і збереглися як нація, «давно б уже перестали бути українцями», – висловлює «самоочевидну річ» Ліна Костенко [6, с. 7]. Героїзм українців – це відданість принципам свободи, яка є ключовою цінністю українства, жертвна готовність віддати життя за Україну, за її мову, культуру, традиції, віру. Нинішня війна сформувала нове покоління харизматичних лідерів – громадських і військових – які після перемоги України відіграватимуть важливу роль у повоєнному політичному житті й відновленні країни.

Від нинішніх освітян залежить, як прийдешні покоління акцептуватимуть сучасний нам відтинок героїчної історії України у контексті української і світової системи цінностей, на захист яких стали наші Герої, що вразили світ. Чимдовше збереження й міжпоколінна трансмісія пам'яті про Небесну Сотню, Кіборгів, захисників, які щодня гинуть за свободу, незалежність і територіальну цілісність України, залежить від персоніфікації їх героїчних образів. Учні мають знати – і їм це цікаво – про героя як про цікаву унікальну особистість, яка віддала власне життя, щоб зберегти їхні.

У контексті російсько-української війни смислове наповнення таких понять як держава, цінності, герой, героїзм, патріот, патріотизм, а також демократія, честь,

мораль, совість, добро потребують переосмислення з огляду на українську специфіку і змінність понять у часі й просторі. Проблема переосмислення, збагачення і трансформації синергетичного феномена патріотизму й героїзму у контексті російсько-української війни потребує з'ясування таких питань: сутність, єдність і взаємопроникність понять *патріотизм* і *героїзм*; актуальність образу Героя і природність героїзації в сучасному суспільстві; чим сучасні герої ХХІ століття споріднені з героями попередніх поколінь і чим вони різняться; через які історії учням слід доносити феномен героїзму й патріотизму; наскільки він зрозумілий іншим народам; у чому полягають особистісний і суспільний виміри героїзму й патріотизму; якою має бути суспільна й державна практика вшанування героїв.

Поняття патріотизму розглядається в історичному, політичному, культурному, морально-етичному аспектах. Синергізований феномен героїчного й патріотичного перебував у полі зору філософії, історії, педагогіки, мистецтвознавства, етики, естетики, інших галузей науки. Його сутність досліджували Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, Томас Карлайл, Фрідріх Вільгельм Ніцше, Карл Густав Юнг, Григорій Ващенко, Юрій Липа, Василь Сухомлинський, Костянтин Ушинський, Іван Франко, Яків Чепіга, Сергій Плачинда, Іван Бех, Василь Хитрук, Василь Балашок, Віктор Давидюк.

Патріот – слово іншомовного походження (*грец.* πατριώτης – земляк, співвітчизник) – людина, яка любить свою Батьківщину, віддана своєму народові, йде на жертви і подвиги заради їх інтересів і демократичних традицій.

Патріотизм – одна із засадничих цінностей суспільства, акумульована упродовж усіх періодів історичного розвитку. Патріотизм – це любов до Батьківщини, до свого народу, відданість їм, усвідомлення й особливе емоційне переживання своєї належності до країни, народу, її мови, історії, традицій; готовність іти на жертви й подвиги в інтересах Батьківщини, свого народу всупереч особистим і стати на їх захист у разі необхідності. Патріотизм передбачає захист інтересів кожного окремого співвітчизника, своєї громади, народу загалом. Патріотизм означає гордість громадянина за героїчну історію, матеріальні й духовні надбання національної культури, прагнення зберегти унікальні особливості, що вияскравлюють державу з-поміж інших. Патріотизм невіддільний від мови народу, з яким ідентифікує себе патріот і яка є екзистенційною гарантією буття українців як нації. *Український патріотизм* – синтетична категорія, яка включає все беззаперечно цінне в історії державності. Він стимулює національно-державний розвиток, спрямований на становлення громадянського суспільства.

У нормативно-правових документах патріотизм визначають як прагнення до свободи, любов до Батьківщини, вірність і служіння їй і своєму народові, дієву турботу про їх благо, активне сприяння утвердженню й розвитку України як

вільної суверенної правової демократичної соціальної держави, готовність обстоювати і захищати її територіальну цілісність, незалежність; сприяння гармонізації державних, суспільних, громадських і особистих інтересів; невіддільність від неї своєї долі [5]. Патріотизм відзначається здатністю мобілізувати суспільство, залучати матеріальні й людські ресурси для досягнення благородної мети, зокрема у разі загроженості зсередини і ззовні в критичні моменти історії.

Розвинуте й збагачене у конкретно-історичному контексті, патріотичне почуття набувається особистістю через ДНК нації й розвивається під впливом соціального середовища, виховання, соціалізації. Тому цілеспрямоване патріотичне виховання українського учнівства, **ґрунтоване на національних цінностях, має неабияке значення. Особливої значущості воно набуває в умовах жорстокої війни за відновлення територіальної цілісності України і право нації на існування. Актуальність патріотичного виховання у період незалежної України артикульовано у ряді документів. Це Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023).**

Педагогам, що здійснюють національно-патріотичне виховання на основі цих законів засобами таких шкільних предметів як «Захист України», «Українська мова», «Українська література», «Історія», стануть у пригоді методичні рекомендації «Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів» [3], які набрали майже 11 000 завантажень в Електронній бібліотеці НАПН України.

Учителям стане у пригоді розроблений авторами у розвиток рекомендацій навчально-методичний посібник «Українська патріотика: тексти і завдання. 5–11 класи», який у березні 2024 року побачив світ у столичному видавництві «Фенікс» [4]. У посібнику представлено тексти патріотичного змісту з відповідною системою роботи з ними у річищі актуалізації основних положень згаданого Закону України і державної Стратегії розвитку читання на період до 2032 року [2; 8]. Відновленню історичної правди сприятиме робота з інформаційними джерелами про знакові постаті української науки, історії і культури, які усамодостатнювали українську збірноту, утверджували національну самоідентичність, самоцінність нації, увиразнювали честь і прославляли Україну у світовому вимірі [1].

Історичне джерело українського патріотизму сягає плеканої віками віри наших пращурів, рідної мови, народних традицій і культури, невіддільності від землі свого народу, любові до своєї країни. У XVI–XVIII століттях освіта українського козацтва **ґрунтувалася на ідеях народності, демократизму, гуманізму й виховувала такі якості як честь, гідність, мужність, любов до країни, народу, відданість їх інтересам, патріотизм, готовність покласти життя за волю країни,**

взаємодопомога, побратимство, віра. Упродовж XIX й на початку XX століття засновані на універсальних засадах справедливості і свободи патріотичні ідеї у контексті національного визволення розвивали Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Драгоманов, Борис Грінченко, В'ячеслав Липинський, Михайло Грушевський, Юрій Липа. Патріотичні ідеї знайшли подальший розвиток у спадку ідеологів так званого інтегрального націоналізму Дмитра Донцова, Миколи Сціборського, Степана Бандери, інших. Тому, формуючи в учнів поняття патріотизму, доцільно звернутися до золотої спадщини українських інтелектуалів: *Патріотизм для українця* не є декоруванням рідного краю й бомбастичним повторенням абстрактних гасел, – стверджує Юрій Липа. «Про Україну і про свій патріотизм пересічний українець взагалі не любить говорити. Хто пригадує людей, що йшли на <...> смерть за свій край, ствердить, що вони робили це без зайвих слів і без декламацій. Характер прив'язання до краю був глибоко родинний. Це – дім, «своя хата» – ідеал українського патріотизму, де є «своя правда». Поняття краю як Родини, як Хати, як Дому – це осердя всього найлюдянішого, усіх ідеалів людини, праджерело усіх найкращих почувань і всі можливості розвою. «Дім – це те місце, де найбільше людина є людиною. Це осередок людства для українця» [7, с. 164–165].

Саме патріотичне почуття єдності з Батьківщиною і її народом спонукало світову зірку опери Василя Сліпака повернутися в Україну ще 2014-го і стати волонтером, а потім – і захисником, як не залишив би люблячий син в біді стару немічну матір. Учні матимуть змогу усвідомити геніальність і велич цієї особистості, мотиви її героїчної поведінки, зрозуміти, що спонукало успішного, вільного у виборі творчих і життєвих пріоритетів оперного співака з унікальним голосом і знанням вісьмох мов, до такого подвигу. «Це нічого, що Василь був артистом, а не професійним військовим, – каже побратим Григорій Півоваров. – Навчитися воювати, коли любиш свою країну, нескладно, головне – бажання і віра. Він на своєму прикладі показав, що таке любити Батьківщину по-справжньому. Воїн із нього вийшов хороший. А ще він співав нам інколи» [4, с. 135]. Воїн-доброволець, кулеметник Василь Сліпак, який 19 років прожив у Франції, загинув 29 червня 2016 року в районі Дебальцевого на Донбасі від кулі снайпера із автоматом в руках, коли відбивали атаку ворога за участі військової техніки. Йому навіки 41 рік.

Розвиваючи Сковородинівську традицію пошуку й передачі учням знань, наповнених *совістю*, педагогічна спадщина прирощує поняття патріотизму *совісністю*, яку Василь Сухомлинський називав стрижневою і такою, що визначає решту людських якостей; повагою до людини загалом, любов'ю до сім'ї, до рідного міста / села, до природи, до рідної мови, почуттям обов'язку, відповідальності й вірності Батьківщині, працелюбністю і прагненням брати активну участь у її перетворенні, ненавистю до її ворогів, бережливим

ставленням до природи [10, с. 229–239]. Крім совісності, специфічною рисою українського патріотизму є *дбайливість* і *емпатія* – здатність співпереживати. Адже справжній патріотизм передбачає не просто абстрактну любов до народу, а *піклування про кожну конкретну людину*. Саме ці якості Бориса Чубіна спонукали його, вихованця Малої академії наук України, створити унікальний винахід – своєрідний голосовий комп'ютерний навігатор для незрячих і слабозорих людей, який допомагає їм безперешкодно пересуватися містом. Спонукою до відкриття було брутальне ставлення молодиків до незрячої людини на зупинці громадського транспорту, що вразило підлітка в саме серце.

Патріотизм – це віра в майбутнє України і неможливість жити поза нею. Патріотизм Бориса Чубіна вияскравився в тому, що заради розробки проєктів для українських військових 14-річний підліток відмовився від гранту на навчання в Німеччині, від стажування в бізнес-школі Сполучених Штатів Америки, від запрошення представити свій геніальний винахід у знаменитій Силіконовій долині, а Україну вважав країною з великим майбутнім. У свої 15 років він уже змінював рідну Одесу, країну і світ загалом.

Патріотичне почуття нерозривної єдності з рідною землею, народом і життєва потреба працювати для їх блага, віра в світле майбутнє України спонукала Бориса Чубіна – єдиного сина у Матері – допомагаючи військовим, наближати перемогу, взяти до рук зброю і загинути смертю героя у 24 роки. Про унікальну особистість – генія, який ще будучи першокласником мріяв стати Президентом України, учні дізнаються в процесі роботи з текстом «Український самородок Борис Чубін... На щиті» [4, с. 102–106].

В ссрр панувала класова і водночас революційна форми патріотизму – радянський і соціалістичний. Тодішня ідеологія відзначалася своєрідними розумінням патріотизму, **грунтованого на історичній місії робітничого класу в побудові соціалізму з його специфічним трактуванням справедливості**.

Антиподом і антагоністом патріотизму є космополітизм – (від *грец.* *kosmopolites* – громадянин світу) – ідеологія т. зв. світового громадянства, яка проповідує байдуже ставлення до Батьківщини, до свого народу, відмову від національної самобутності, протиставляючи їх належності особи до людства загалом і гіперболізуючи пріоритет загальнолюдських цінностей над культурними традиціями окремих націй, народів, держав. Необхідно протидіяти також загрозі девальвації поняття патріотизму з огляду на неприйнятну тенденцію номінувати цим словом усе що завгодно – від компанії з послуг миттєвої лотереї до назви цукерок.

Поняття *патріотизм* синергетично пов'язане з героїзмом. Почуття патріотизму в учнівства формується на прикладі героїчної історії українського народу, подвигів кращих його синів і актуалізується у контексті нинішньої війни.

Українському суспільству надзвичайно важливо зберігати пам'ять про героїчні вчинки пращурів – князів, гетьманів, борців за незалежність України у ХХ столітті. Сучасні герої, які тримають небо не лише над Україною, а й над усім світом, довели, що гідні своїх попередників.

Героїзм – слово іншомовного походження (*франц.* *héroïsme*, від *давньогрецьк.* ἥρω – воїн, богатир). *Героїзм* визначають як стан, коли високоморальна людина з ціннісним стрижнем проявляє свої вершинні якості, надзвичайну сміливість і самовідданість, здатність мужньо діяти за критичних обставин; найвищий ступінь громадянської/військової мужності, стійкості, рішучості, самовідданості, готовності віддати життя за ідеали; людина, що діє всупереч інстинкту самозбереження незважаючи на особисті інтереси і всупереч їм під час здійснення визначних за значенням дій задля досягнення високих суспільних і моральних цілей.

Концепція героїзму ґрунтується на винятковій мужності, здатності ризикувати життям і діяти всупереч інстинкту самозбереження і прагненню жити, притаманному людині за визначенням.

З погляду обдарованості учнівства інтерес становить дослідження Назіпа Хамітова «Філософія людини: від метафізики до антропології», де автор протиставляє героїзм і геніальність і водночас розглядає їх як взаємодоповнювані поняття: Героїзм – це «влада людського духу над власним тілом з його інстинктом самозбереження і над соціальними життям людей»; симбіоз волі й насаги особистості спрямовує їх на служіння світові задля його якісної зміни. Взірцем синергії геніального і героїчного є подвиг українського генія-винахідника Бориса Чубіна.

Героїзм може проявлятися на різних рівнях і в різних ситуаціях – від порятунку побратимів на полі бою до випадків зі щоденного життя. Прояви героїзму можуть бути як одиничними, так і масовими. Героїзм стверджує велич особистості, її шляхетність, духовну зрілість і міць. Героїзм невіддільний від патріотизму, безмежної відданості своїй Батьківщині й готовності ризикувати й віддати життя за її свободу, незалежність і територіальну цілісність. Сутність героїзму, його стрижень сформовані тривалим досвідом концентрації людського духу.

Феномен героїзму вкорінений в античність, де героями вважали людей, які здійснили виняткові вчинки і стали прикладом, що надихає інших. Міфічностізаурусне визначення героїзму і наповнення цього поняття зазнало істотних змін у контексті жорстокої війни з московією за захист незалежності й територіальної цілісності України. Героїзм задає моральні й ціннісні орієнтири суспільству. Без задоволення запиту на героїзм неможлива перемога у цій війні. Український героїзм включає вияв відваги, високі моральні якості захисників, їх непохитність у доленосні для України моменти її героїчної історії. Героїзм

українців завжди був і є масовим, що дає підстави говорити про нас як про націю героїв, націю-герой, народ-герой. Колись герої були тільки в підручниках, а тепер вони – наші сучасники. Герої, які захищають Україну, стають взірцем для співгромадян і всіх людей доброї волі, надихаючи на підтримку і власні екстраординарні вчинки на благо цієї держави.

Слово *герой* має кілька значень, але зосередьмося на основному. Герой – (*грец.* ἥρω – воїн, богатир, захисник, людина казкової сили й мужності, напівбог); людина, здатна приймати рішення і діяти в ім'я блага інших, незважаючи на смертельні ризики, яка виявляє найвищу форму мужності, здійснила акт самопожертви заради інтересів людей, завдяки чому стала уособленням ідеї визволення, ідеалом, взірцем для наслідування співгромадянами і яку ставлять за приклад нащадкам. Герой – патріот і громадянин за визначенням, чия сутність – любов до Батьківщини і неможливість перебувати деінде у складний доленосний для неї час. Герой – особистість, наділена певними якостями, такими як цілеспрямованість, безстрашність, відвага, стійкість, рішучість, здатність до самопожертви в ім'я високої мети. Це прагнення жити згідно з моральним кодексом і загальнолюдськими цінностями. Готовність пожити собою заради високої мети – те, що вирізняє героя серед пересічних людей. Це виявляється у численних прикладах героїзму українських захисників. Учні мають знати: російсько-українська війна почалася не в 2022, а в 2014, а перший український герой і Герой України – прапорщик Сергій Кокурін, який перебував на спостережній вежі, – був розстріляний рашистськими спецназівцями під час штурму 13-го картографічного центру в Сімферополі 18 березня 2014 року. Молодший син, названий на честь батька, народився через два місяці після його загибелі. 25-річний морський піхотинець Віталій Скакун – один із тих, хто загинув у перші години наступу московитів на Україну 24 лютого 2022 року. Він підірвав Генічеський міст разом із собою, щоб зупинити просування танкової колони ворога на Київ, і його жертвність зберегла життя сотень і сотень наших захисників і співвітчизників.

Героїзація – від герой – наділення когось героїчними рисами; процес зведення особистості в героїчний статус, зокрема й національного героя, який стає прикладом для наслідування всіма громадянами.

Герой відрізняється від решти людей тим, що він здатен на подвиг. *Подвиг* – важлива своїм значенням дія; доблесний героїчний вчинок, здійснюваний у важких небезпечних умовах.

Дослідження героїстики має солідну традицію й охоплює значний масив літератури ХХ століття починаючи від Джозефа Джона Кемпбелла. Уконтекстування в історію дасть глибоке розуміння того, як виникло, формувалося, розвивалося й трансформувалося поняття героїзму упродовж

історичного розвитку суспільства, які мало історичні конотації і як його осмислення впливало на перебіг історичних подій. Це дасть можливість спрогнозувати, як нам, українцям, творити власне майбуття, адже історія – наука, яка досліджуючи минуле, формує бачення прийдешнього через систему чинних на сьогодні культурних кодів і цінностей, що визначатимуть прийдешнє. Спосіб, у який ми вивчаємо наше минуле, певним чином продиктоване сьогоднішнім, адже з огляду на наявні знання і потреби ми ставимо запитання щодо минулого, – джерел, які донесли до нас певну інформацію про історичні події і явища. Від цих запитань і зрозумілих відповідей на них залежить, яку інформацію ми акцептуватимемо.

Поняття герой коріниться в античності. Він є ключовим персонажем давньогрецьких міфів, напівбог, завдяки чому перевершує можливості пересічної людини. Визначальною рисою героїв є не тільки мужність, а й надзвичайна сила духу і розум. Підтвердженням тому є поіменний список пантеону українських героїв від давнини до сучасності, коли Україна щодня втрачає кращих своїх синів, які вже розбудовували її світле майбутнє. Герой – завжди на світлому боці Добра і його покликання – знищити зло. Він є уособленням місії олюднення. Вступаючи в боротьбу з потворами й перемагаючи їх, Герой дає людям радість життя.

Зі зміною суспільних ідеалів трансформується уявлення про героїв і героїзм. Більшість міфічних героїв – сильні відважні воїни, які борються з потворами-монстрами й іншими небезпечними супротивниками.

У XVIII столітті італійський філософ епохи Просвітництва Дж. Віко співвідносив героїзм із певною фазою розвитку людства, так званим «століттям героїв», що передує «століттю людей». Його думку розвинув Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. До середини XIX століття героїчне розглядали у контексті «теорії великої людини» Томаса Карлейля, яка здатна бути взірцем у військовій, духовній, інтелектуальній сферах і вести за собою. Філософська думка XX століття відзначалася розмаїттям поглядів на героїчне – від героя як «надлюдини» (Т. Карлейль) до дегероїзації, що заперечує його імовірність і запитаність у постмодерному суспільстві. Німецький філософ Фрідріх Ніцше розглядав героїзм як «волевиявлення до абсолютної самозагибелі».

У XVI–XVII століттях козаки боронили нашу землю як нащадки воїнів Руси. У період Перших визвольних змагань позиціонували себе спадкоємцями славетного козацтва. Українські націоналісти 20–50-х років минулого століття продовжували традиції звитяжців 1917–1921 років.

Іван Франко вважав рушійною силою особистості в історії нації ідеал, який проходить крізь розум і серце і є результатом знання й віри, і віру в такі ідеали: «Усякий ідеал – се синтез бажань, потреб і змагань близьких, практично легших,

і трудніших до досягнення, і бажань та змагань далеких, <...> поза межами можливого. <...> Що такі ідеали можуть повставати, можуть запалювати серця широких кругів людей, вести тих людей до найбільших зусиль, до найтяжчих жертв, додавати їм сили в найстрашніших муках і терпіннях, се лежить, мабуть, у крові індоарійської раси і тільки її одної; серед інших рас ми того явища не зустрічаємо. <...> Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уявляти собі його...». За Іваном Франком, героїзм – це явище, коли «мука і терпіння одиниці здобуває або окуплює добро цілого народу» [11, с. 276–285].

Націоналіст ХХ століття, для якого «Україна понад усе», для патріотів був справжнім героєм – носієм національних чеснот і борцем за визволення України від імперського ярма попри загрозу бути знищеним сумнозвісною «трійкою», на противагу московії, яка демонізувала український націоналізм, спотворюючи його істинну суть. Проблематику, пов'язану з правдивим українським націоналізмом, розкрито в статті Сергія Плачинди «Сучасний український націоналізм як ідеологія» [9] й інтерпретовано Неллі Бондаренко і Сергієм Косянчуком в аспекті з'ясування і розведення понять *етнос*, *народ*, *нація*, *національний*, *націоналістичний*, *націоналізм*, *патріотизм*, *патріотичні цінності* тощо [3, с. 13].

Марксистсько-ленінська теорія пов'язувала героїзм із будівництвом комунізму. В часи срср героїзм упаралелювали з боротьбою за панування світового пролетаріату й вибірковими трудовими досягненнями. Героя асоціювали з історичними подіями в їх нерідко сфальшованому трактуванні. Так було викреслено з нагородних списків і стерто з історії українця Олексія Береста, який керував встановленням прапора Перемоги 1945 року над рейхстагом разом із московитом Єгоровим і грузином Кантарією. Про цю визначну особистість десятикласники дізнаються під час роботи з текстом «Невизнаний кремлем герой Олексій Берест» у згаданому навчально-методичному посібнику «Українська патріотика» [4, с. 91–95]. Так само вчинили з «одним із двадцяти асів радянської авіації, які під час Другої світової війни збили 40 і більше ворожих літаків і який особисто знищив їх 36, але якому вдруге не присвоїли звання Героя Радянського Союзу тільки через те, що кремлю здалося: серед двічі героїв війни і повітряних асів аж надто багато українців. Позбавлений законного права бути в когорті найвидатніших пілотів Другої світової війни, Іван Бабак до кінця свого життя утверджував освіченість і справедливість, учителюючи в Полтаві» [3, с. 50–51].

У той час як головним аж шестикратним «героєм» був відомий персонаж, який дискредитував саме поняття *герой*, патріотів України, таких як харизматичний отець Української греко-католицької церкви з Івано-Франківщини Ярослав Лесів, катували в ГУЛАГу. Його не зламали навіть 192 дні голодування. «Лист до сина» з-за ґрат **Ярослава Лесіва у навчально-**

методичному посібнику «Українська патріотика» містить потужний виховний заряд, а робота з ним сприятиме вихованню патріотичних почуттів у дев'ятикласників [4, с. 78–80].

Загалом список замовчуваних кремлем героїв, які були взірцем стійкості, незламності, відданості ідеалам, – нескінченний, і місія освіти – донести правду про них до нашого учнівства й суспільства загалом.

Падіння інтересу до героїки після розпаду срср пояснюють її незапитаністю у відносно мирний час і зміною суспільних цінностей.

Процес становлення України як самодостатньої держави на початку 90-х років минулого століття сприймався як негероїчний з огляду на безкровне здобуття незалежності. Й так тривало аж до нульових.

Старше покоління українців читало про героїв лише в підручниках історії. Нинішній час особливий тим, що віддаючи шану Небесній Сотні й героям минулих поколінь, від Революції Гідності й наступних подій 2014 року ми живемо серед справжніх героїв і щодня дізнаємося про нових. Горді тим, що є їх сучасниками, переживаємо і водночас переосмислюємо феномен героїзму.

Сучасна звитяга українських воїнів глибоко вкорінена в трагічну і водночас героїчну історію українського народу, який століттями боровся й вистояв, відбувся, переміг попри страшні випробування московією, геноцидом, голодом, війнами, репресіями. Попри дещо інше розуміння сучасних сенсів героїзму він зберіг свою основу – самоперевершення героєм себе самого у реальному житті. Герой постає з героїчного діяння, що називається коротким, як спалах, словом – подвиг. Його ціною в нинішніх українських реаліях нерідко стає власне життя.

Героїзм воїнів Збройних Сил України – історично й генетично закономірний. Він постав із мужності наших пращурів, що надихнули нинішнє покоління на продовження боротьби за свободу, незалежність і територіальну цілісність України, за її право бути самодостатньою державою зі своєю мовою, невикраденою правдивою історією, культурою.

Українську звитягу уможливила високопатріотична мотивація захисників боронити святу рідну землю, що є вагомим складником перемоги, навченість наших воїнів, спроможних виконувати найскладніші бойові завдання.

У таких країнах як США, де упродовж останніх десятиліть у медіа панував культ антигероя, героїзм трактується зовсім інакше. Це зумовлює різновекторність серед впливових політиків і спричинює складність комунікування щодо пріоритетів, коли йдеться про нинішню війну. Україна кинула виклик такому сприйняттю. На подив решті цивілізованого світу вияскравився взірець героїчної нації на чолі з героєм Зеленським. Те, як українці проживають війну – вражає. Це зумовило тектонічний зсув у свідомості зокрема й американців, які доти були переконані, що за визначенням

перемагають антигерої, і просто спостерігали у перші дні повномасштабного вторгнення. Нині увесь цивілізований світ включно зі США надає Україні безпрецедентну підтримку. Війна показала героїчну сутність українського народу загалом. Недарма світові знаменитості почали згадувати й відшукувати своє українське коріння, щоб заприналежнитися до героїчної нації. Це такі найяскравіші голлівудські зірки як Майкл Дуглас, Сильвестр Сталлоне, Стівен Спілберг, Мілла Йовович, Міла Куніс, Віра Фарміга, Леонардо Ді Капріо, Дастін Гоффман, Девід Духовни, Боб Ділан, Вайнона Райдер, Лієв Шрайбер, Ленні Кравіц, Вупі Голдберг, інші.

Герої для українців оприявнюються через історії, які ми розповідаємо дітям у школі й маємо транслювати назовні. Національно-патріотичні почуття й критичне мислення природно формуються через ознайомлення учнів із життєписом славетних українців, зокрема Героїв, знищених або упосліджених режимом через їх українське походження і протидію україноненависницькій ідеології; державних і культурних діячів, представників наукової еліти, винахідників, які зробили вагомий внесок у розбудову Української держави й уславили нашу націю. У методичних рекомендаціях «Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів» [3] подано стислі відомості про таких визначних українців як *Микола Кибальчич, Якій Роценій, Петро Нестеров, Данило Щербаківський, Лесь Курбас, Антон Турчанович, Юрій Кондратюк (Олександр Шаргей), Олексій Берест, Іван Бабак, Іван Драченко, Олекса Гірник, Валерій Марченко, Володимир Івасюк, Петро Григоренко, Леонід Каденюк, Василь Сліпак*. І це далеко не повний перелік Славетних Українців. У згаданих рекомендаціях стисло розкрито життєві кредо й заслуги привласнених чужими культурами визначних Українців, яких ми повертаємо Україні. Це *Костянтин Ушинський*, який рішуче стверджував свою українськість, *Ігор Сікорський, Олександр Кованько, Іван Пулюй, Георгій Вороний, Михайло Кравчук, Архип Люлька, Валентин Глушко, Володимир Чоломей (Чоломій), Зельман Ваксман, Марі Гелл-Ман, Іван Піддубний, Георгій Седов, Володимир Палагнюк – Джек Паланс*, інші.

Працюючи з текстами посібника «Українська патріотика», учні дізнаються про геніального авангардного українського режисера світового рівня, зодчого українського європейського театру ХХ століття *Леся Курбаса*, розстріляного разом із цвітом української культури в урочищі Сандормох; про подвиг Українського Прометея *Олекси Гірника*, про руфера *Григорія Мустанга*, який зробив найдорожчий за всю історію подарунок Україні до Дня Незалежності. Учні довідаються про життєвий шлях таких героїв російсько-української війни як *Степан Тарабалка, Дмитро Чумаченко, Борис Чубін, Василь Сліпак*, про *Кіборгів* як воїнів нового типу, цікаві факти й подробиці їх життя починаючи з

дитинства, про юнацькі мрії, героїчні вчинки як взірць відваги й самопожертви, внесок у захист незалежності України і дане Богом право співвітчизників на життя, яке безцінне.

З огляду на актуальність проблеми обороноздатності України актуалізується потреба в знаннях учнів про те, яким має бути сучасний розвідник, про військову розвідку козаків, про постаті Великих Українців, які закладали фундамент військової міцності нашої держави відкриттями світового рівня. Цьому сприятиме робота з вміщеними у посібнику «Українська патріотика» текстами про автора «мертвої петлі» льотчика-аса *Петра Нестерова*, родоначальника ракетобудівної галузі *Олександра Засядька*, *Якова Роценія* – українського зброяра, що випередив час. Учні переймуться гордістю за те, що Україна показала всьому світові, як треба воювати у XXI столітті; ознайомляться з десятьма унікальними фактами про українську визвольну війну і з'ясують, чому перемога України настільки важлива для людства.

На сьогодні сформувалася велетенська генерація героїв, яка робить неможливе – нищить ворога, що уособлює вселенське зло. Нинішні українські воїни увібрали кращі риси своїх історичних попередників і своєю чергою є взірцем для наслідування сучасниками і прийдешніми поколіннями. Ця висока честь жити – в один час і поруч із ними – припала на нашу генерацію. Водночас масовий героїзм має тенденцію нівелювати подвиги окремих героїв. Немає в Україні людини, яка нічого не чула про Крути, але чи зможе хтось назвати ім'я бодай когось із *Героїв Крут* – юнаків, які ціною життя намагалися зупинити орди муравйова, що сунули на Київ. Чи не нагадує це український спротив, який унеможливив путінський бліцкриг «Київ за три дні», й чи не зумовлює бажання упаралелити для учнів ці масовогероїчні віддалені в часі події?

Героїзація знеособила героїв, удругорядивши індивідуальність. Те саме можна сказати про Небесну Сотню, яка стала збірним поняттям попри те що кожен загиблий – насамперед людина зі своїм ім'ям, унікальна особистість, а вже потім – герой. Крім *Сергія Нігояна*, *Михайла Жизневського* і *Юрія Вербицького* мало хто назве прізвища з поіменного списку героїв Революції Гідності. Мине не так багато часу – і в пам'яті нащадків може залишитися абстрактний збірний образ, безликий символ, який болітиме і кровоточитиме лише в серцях сучасників. А не нащадків. Щоб уникнути цього, маємо виховати «культурозобов'язане» покоління патріотів України [4, с. 49–51], гідних нащадків нації-героя.

Попри неоднакове сприймання різними суспільствами навіть таких очевидних понять як патріотизм і героїзм, маємо оприявнювати й максимізувати зовнішні наративи, які враховуватимуть різні й навіть зовсім несумісні з українськими прагматичні контексти інших суспільств. Так, горе української

матері, яка втрачає на війні єдиного сина, незіставне з горем рязанської навіть попри універсальність його сутності – втрати дитини. Адже українка виростила й виховала сина-героя, а інша – вбивцю. У тексті «Матері Героїв» [Там само, с. 69–70] ідеться про значущий для всіх народів і культур образ Матері, у якому зійшлися всі вершинні цінності людства, про нерозривний зв'язок Матері й Сина, який завдяки материнській любові виростає справжнім чоловіком, патріотом, захисником. Це викликає захоплення й безмежну вдячність. «Нам усім іще належить осмислити їх велич, щоденний подвиг і жертвність» [Там само, с. 69].

Наші медіа сповнені меседжами про поцінювання і вшанування героїзму, однак неприпустиме перетворення його на абстрактну глорифікацію. Ідеться про гідне ставлення держави до потреб реального героя – воїна, який втратив здоров'я на війні, і до сімей загиблих.

На превеликий жаль, від Небесної Сотні й 2014 року щодня зростає пантеон українських героїв, які віддають життя і здоров'я за волю, незалежність і територіальну цілісність України. Не погоджуючись із тим, що остаточним підтвердженням героїзму є загибель героя, для кожного українця і країни загалом важливо, щоб герой залишився живим. Тож будьмо гідними своїх героїв, а доля нехай оберігає їх дорогоцінне життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Н. В. Знакові постаті у ціннісному вимірі STEM-освіти STEAM-освіта: від теорії до практики : матеріали круглого столу (Київ, 24 березня 2023 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 15–24. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/735192/>.
2. Бондаренко Н. В. «Читання як життєва стратегія»: реалізація державної політики книгочитання-2032 у підручникотворенні. Проблеми сучасного підручника. 2023. №30. С. 19–31. (DOI: 10.32405/2411-1309-2023-30-19-31). URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736229/>.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732103/>.
4. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Українська патріотика: тексти і завдання. 5–11 класи. Навчально-методичний посібник. Київ: Фенікс, 2024. 144 с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738206/>.
5. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 46, ст. 116.
6. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. Психологія і суспільство. 2015. № 1. С. 6–15. Першодрук: Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 1999. 31 с.
7. Липа Ю. Призначення України. Друге незмінене видання. Львів: Просвіта, 1992. 272 с.

8. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія». 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-p#Text>.
9. Плачинда С. Сучасний український націоналізм як ідеологія. Літературна Україна. 1992. 23 лип. С. 7.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Рад. шк. Т. 3, 1977. 668 с.; Т. 5, 1977. 670 с.
11. Франко І. Поза межами можливого. Зібрання творів у 50-ти т. Київ: Наукова думка. Т. 45. 1986. 575 с.

Будовська М. В.,

вихователь

Закладу дошкільної освіти (ясел – садка) № 196 «Рожева зоренька»

Запорізької міської ради

bonybonybony2009@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація: В статті розглянуто формування у дітей в освітньому процесі емоційно-ціннісного ставлення до національної культури українського народу, історичного минулого, мови, звичаїв, традицій, свят України.

Ключові слова: емоційно-ціннісне, українська культура, ігрова діяльність.

Abstract: The article examines the formation of children's emotional and valuable attitude to the national culture of the Ukrainian people, historical past, language, customs, traditions, holidays of Ukraine in the educational process.

Keywords: emotional and value, Ukrainian culture, game activity.

Сучасні виклики, які переживає Україна, актуалізують важливе завдання, яке стоїть національною освітою – зрощення громадян, здатних до визнання цінності культурно-історичного досвіду і виявлення поваги до національної спадщини. Завдання з формування цінностей поряд із розвитком здібностей, компетентностей та наскрізних умінь, самостійності, творчості та допитливості дитини, знайшли своє підтвердження в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні, Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 рр., Державному стандарті дошкільної освіти в Україні.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та запровадженням воєнного стану згідно з Указом України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», враховуючи рекомендації Міністерства освіти і науки України (листи МОН від 25.02.2022 № 1/3276-22

«Про організацію освітнього процесу», від 06.03.2022 № 1/3371-22), зважаючи на безпекову ситуацію, в закладі було припинено освітній процес з 25.02.2022 р. до стабілізації ситуації, адже пріоритетом для всіх нас є забезпечення максимально можливої безпеки кожної дитини, кожного працівника. За таких умов педагоги працюють з вихованцями віддалено – організовують освітній процес за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [2, с. 1].

Під час воєнного стану роботу спрямовано на профілактику стресостійкості та психологічну підтримку дітей, родини яких знаходяться у надзвичайному стані. Вихователі готують консультації з питань поведінки дітей та дорослих під час обстрілів, надають поради щодо організації ігор в бомбосховищах, проводять онлайн бесіди та заняття з дітьми з метою підтримки дітей.

Проблема зрощення патріота України перебуває в центрі уваги державної політики й освіти, які спрямовують освітній процес на виховання в дитини любові до рідної країни, усвідомлення нею своїх громадянських прав і обов'язків на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей. Тому ціннісна складова патріотичного виховання є важливим компонентом у формуванні емоційно-ціннісного ставлення в дітей до української культури [4, с. 2].

Патріотичне виховання як один із найважливіших напрямів освіти особистості, який вирішує завдання з формування ціннісного ставлення, розглядається відомими педагогами і науковцями, такими як: Л. Артемова, І. Бех, Г. Ващенко, О. Вишневський, Б. Грінченко, О. Духнович, Я. Коменський, О. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Однією з особливостей патріотичного виховання науковці називають різнобічність розвитку особистості: розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного та взаємовплив кожної сфери на формування цінностей в дитини.

Так, В. Сухомлинський у визначенні патріотичного виховання вказував на духовну цінність життя, яка «проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» [2, с. 293].

У Державному стандарті дошкільної освіти завдання з формування емоційно-ціннісного ставлення в дітей до української культури вирішуються через реалізацію змісту освітнього напрямку «Дитина в соціумі». Результатом емоційно-ціннісного ставлення визначено наступні показники: демонструє інтерес до загальнолюдських цінностей (здоров'я, сім'я, повага і любов до батьків, роду, держави, Батьківщини, дружба, мир, доброта тощо), громадянських цінностей (обов'язки перед іншими людьми, повага прав, честі та гідності інших людей), цінностей спілкування, діяльності. Проявляє особистісні якості (самостійність, відповідальність, працелюбність, лідерство, людяність, спостережливість, справедливість, ініціативність, активність, креативність та

інші) у взаємодії з іншими людьми. Виявляє зацікавленість до спілкування із знайомими дорослими, однолітками, молодшими та старшими за себе дітьми; проявляє обачливість до незнайомих людей. Демонструє інтерес до національних культурних цінностей свого народу та інших культур. Виявляє зацікавленість культурою українського народу, його історичним минулим, мовою, звичаями, традиціями. Емоційно реагує на власну участь та участь інших у різних видах діяльності: вміє співпереживати та співчувати, оптимістично ставитися до труднощів та визначати шляхи їх подолання. Виявляє почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина; демонструє дружнє та неупереджене ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Демонструє відповідальність за свої вчинки [1, с. 16].

Складовими ціннісних орієнтацій сучасні науковці називають ціннісне ставлення до природи, життя, що інтегрує в собі такі утворення, як:

- визнання права на життя кожної істоти;
- бережне ставлення до будь-яких проявів життя;
- сприймання життя в усій його різноманітності, усіх його проявах і формах;

рукотворного світу – розуміння того, що предмети створені завдяки праці людини, до них слід бережливо ставитися, розуміння їх корисності в житті людини, отримання насолоди від сприймання рукотворного світу; людини – прийняття людини як цінності, повага до її автономії, самопочуття, інтересів.

Час невинно задає новий темп та настрій для освітян. Працюємо над безперервним освітнім процесом навчання дітей у змішаній формі. Реалізовуючи завдання, створюю сприятливі умови для успішного розвитку, навчання та виховання дітей. Заняття є провідними в освітньому процесі, але не єдиною формою навчання дітей. На заняття виносяться лише першорядний зміст програми, який знаходить своє продовження в цільових прогулянках, ігровій діяльності, рухливих іграх, вільній грі, пошуково-дослідницькій діяльності. В роботі з дітьми використовую як традиційні так і нетрадиційні підходи; впроваджую квести, освітні ситуації, заняття проходять у формі змагань, подорожей, тематичні, комплексні, комбіновані, інтегровані, домінантні, заняття плануються в залежності від освітніх напрямів. Резервом є вивчення та впровадження технології ECERC-3: Шкала оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, з метою подальшого розвитку розвивального середовища закладу.

В освітньому процесі використовую різноманітні виховні технології, такі як: соціоігрові технології, освітні практики: ранкове коло, створення ситуацій успіху, ігрові технології М. Шутя, проектна методика, схеми – моделі, інтелектуальні карти, оздоровчі технології, вони орієнтовані на самостійну активнопізнавальну практичну діяльність дитини під час розв'язання особистіснозначущих проблем.

Долучення дитини дошкільного віку до суспільно значущих цінностей відбувається в тісному зв'язку з емоційно-ціннісною сферою, важливу роль у розвитку якої відіграє гра, яка сприяє пізнавальному розвитку, набуттю емоційно-чуттєвого досвіду, формуванню ціннісного ставлення до навколишнього світу. Специфіка емоційно-ціннісного ставлення полягає не стільки в знаннях і уміннях, хоча й передбачає їх, а в оціночному ставленні до світу, до діяльності, до людей, до себе.

Модернізаційні зміни в дошкільній освіті надають пріоритет формуванню емоційно-ціннісному ставленню в пізнавальному процесі дитини, що зумовлює запровадження діяльнісного підходу й ігрових методів навчання.

Емоційно-ціннісне ставлення є важливою характеристикою психічного розвитку дитини. В ньому відбивається рівень суб'єктної активності малюка, ступінь дорослішання та гармонізації всіх його психологічних надбань, що зовні проявляються в поведінці, взаєминах з іншими людьми, у пізнавальній, предметно – практичній та ігровій діяльності.

Система освітньої діяльності з дітьми з формування емоційно-ціннісного ставлення до української культури включає заняття за різними освітніми лініями БКДО, свята і розваги, дидактичні ігри, читання художньої літератури, легенд, казок, віршів, вивчення прислів'я та приказок, відгадування загадок із використанням ігор.

Система ігор із формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до української культури вирішує завдання:

- створення умов для знайомства дітей через гру з культурними здобутками українського народу: звичаями, традиціями, святами України;
- формування інтересу до пізнавальної інформації про Батьківщину, природу рідного краю, державні і народні символи, українську культуру, народні традиції, видатних поетів України;
- розвиток здатності до емоційного відгуку у сприйманні української мови, народної казки, прислів'я, традицій, свят тощо;
- сприяння виявленню особисто-ціннісного ставлення до української культури, народних традицій в процесі ігрової діяльності;
- стимулювання мовленнєвої активності дітей засобами ігрових вправ із використанням віршів видатних українських поетів, прислів'я;
- прищеплення та підтримка в дітей бажання брати участь в ігровій діяльності;
- збагачення духовного світогляду дитини через українські народні цінності.

Структуру запровадження системи ігор із формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до української культури представлено в моделі.

Моделювання освітньої діяльності дозволило поєднати в педагогічній системі шляхи вирішення завдань патріотичного виховання: освітнє середовище, освітню діяльність із дітьми і види ігор із формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до української культури.

Запровадження в процесі занять дидактичних, творчих ігор, ігрових вправ сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до української культури.

Таким чином, розроблену та запроваджену в освітній процес дітей систему ігор було спрямовано на формування інтересу до пізнавальної інформації про Батьківщину, українську культуру, народні традиції, видатних людей України; виявлення прояву емоційного відгуку на українські народні казки, традиції, свята; виявлення особисто-ціннісного ставлення до української мови, народних традицій в процесі ігрової діяльності. Розроблена система ігор із формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до української культури дозволила вирішити завдання: створено умови для знайомства дітей через гру з культурними здобутками українського народу: звичаями, традиціями, святами України; сформовано інтерес до пізнавальної інформації про Батьківщину, природу рідного краю, державні і народні символи, українську культуру, народні традиції, видатних поетів України; розвинуто здатність до емоційного відгуку у сприйманні української мови, народної казки, прислів'я, традицій, свят тощо; в дітей сформовано здатність до виявлення особисто-ціннісного ставлення до української культури, народних традицій в процесі ігрової діяльності; активізовано мовленнєвий розвиток дітей засобами ігрових вправ із використанням віршів видатних українських поетів, прислів'я; підтримано в дітей бажання брати участь в ігровій діяльності; збагачено духовний світогляд дитини завдяки українським народним цінностям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu->

doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya (дата звернення: 25.06.23).

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 283– 582
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL:https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154
5. Стратегія патріотичного виховання. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

Булах І. І.,

*викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист,
ВСП Уманський фаховий коледж технологій та бізнесу
Уманського національного університету садівництва,
bulah.ira123@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. Дана стаття розглядає вплив повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану на сферу освіти. В умовах воєнної агресії освітній системі було визначено нові імперативи розвитку, зокрема: забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, створення нормативно-правового фундаменту для розвитку освіти в умовах воєнного стану, розробка концептуальних програм відновлення та трансформації освітньої системи з урахуванням наслідків конфлікту.

Важливими завданнями також стали розширення експертно-аналітичної діяльності для оцінки стану всіх рівнів освіти, забезпечення оперативної підготовки рекомендацій для різних суб'єктів освітнього процесу та громадян в умовах кризи.

Стаття підкреслює необхідність адаптації освітньої системи до викликів воєнної ситуації та активного впливу на усі аспекти суспільного життя. У статті розкрито проблеми та виклики в умовах війни та післявоєнної відбудови, де важливого значення набувають питання створення комфортного освітнього середовища та організації освітнього процесу, особливо для тих дітей, які отримали психологічну травму.

Ключові слова: повномасштабне вторгнення, система освіти, психологічна травма, нормативно-правове забезпечення розвитку освіти.

Abstract. This article examines the impact of the full-scale invasion of Ukraine by the russian federation and the introduction of martial law on the education sector. In the context of military aggression, the educational system has been assigned new development imperatives, including: ensuring the safety of participants in the educational process, creating a regulatory framework for the development of education under martial law, and developing conceptual programs for the restoration

and transformation of the educational system, taking into account the consequences of the conflict. Important tasks also include expanding expert and analytical activities to assess the state of all levels of education, ensuring prompt preparation of recommendations for various actors in the educational process and citizens in times of crisis. The article emphasizes the need to adapt the educational system to the challenges of the military situation and to actively influence all aspects of public life. The article reveals the problems and challenges in the conditions of war and post-war reconstruction, where the issues of creating a comfortable educational environment and organizing the educational process become important, especially for those children who have suffered psychological trauma.

Keywords: full-scale invasion, education system, psychological trauma, regulatory and legal support of education development.

Широкомасштабна агресія російської федерації проти України спричинила низку гострих проблем у сферах освіти, науки та інновацій, серед яких: зменшення охоплення здобувачів освіти безперервним навчанням, зниження доступності якісної освіти та, як наслідок, зниження якості освіти в цілому; вимушене переміщення учасників освітнього процесу у регіони України та країни, де безпекова ситуація є кращою. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 16 червня 2022 року кількість українців, які перетнули кордон з країнами ЄС з 24.02.2022 року, склала понад 7,70 млн осіб. Тимчасово переміщено понад 130 закладів фахової передвищої та вищої освіти, їх відокремлених структурних підрозділів [6; 13].

Освітня інфраструктура України стала стратегічною мішенню для російських загарбників, адже внаслідок бомбардувань і обстрілів пошкоджено понад 2 600 закладів освіти, більш ніж 330 із них зруйновано повністю. На жаль, заклади освіти, розташовані на захоплених українських землях, не мають змоги виконувати свою первинну функцію — забезпечення сприятливого й безпечного освітнього середовища, надання підтримки учасникам освітнього процесу.

Ескалація російсько-українського воєнного конфлікту, розпочатого у 2014 році, призвела до широкомасштабної війни, що зчинилася 24 лютого 2022 року. Означене викликало серйозні гуманітарні кризові явища, пов'язані з людськими жертвами, руйнуваннями інфраструктурних, житлових, побутових, освітніх, культурних, промислових об'єктів тощо. Внаслідок чого усі сфери людської діяльності були змушені переформатуватися, пристосовуватися та функціонувати в складних умовах війни. Працівники освітньої сфери стикнулися з низкою проблем, що потребують негайного ефективного вирішення: де та як організувати освітній процес, як будувати взаємодію між здобувачами та викладачами, що знаходяться в окупованих або деокупованих містах, у місцях евакуації або за кордоном, як психологічно підтримувати, адекватно оцінювати навчальні досягнення здобувачів, забезпечувати зарплатню педпрацівникам тощо.

За оцінками Генерального секретаря ООН, повномасштабне російське вторгнення в Україну призвело до глобальної кризи, коли відбулося масове переміщення українського населення як у межах країни, так і за кордон. Тисячі українських школярів, студентів, педагогів та науковців отримали статус ВПО чи біженця.

Верховна Рада уповноважила МОН в умовах воєнного стану здійснювати нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти і науки та видавати накази з питань, які не врегульовано законом. Це сприяло розширенню можливості оперативного реагування на виклики в системі освіти і спростило механізм прийняття необхідних управлінських рішень.

Продовження підготовки висококласних фахівців в умовах воєнного стану є одним із основних завдань у сфері освіти, при цьому велика увага приділяється саме управлінню освітою.

Специфіку питань управління освітою в Україні висвітлювали у своїх працях такі науковці, як А. І. Прокопенко, Т. В. Рогова, І. Ю. Хамишин, В. І. Луговий та ін. Авторами Конопляник Л., Пришупа Ю., Чернов М. на основі «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» розглянуто реалізацію трансформаційних заходів, у тому числі стосовно і вищої педагогічної освіти. Визначено, що найбільш важливими векторами розвитку вищої педагогічної освіти в Україні у період 2022-2026 рр. є: інтеграція у європейський і світовий простір з урахуванням національних інтересів; покращення системи управління освітою та забезпечення автономії педагогічних закладів вищої освіти; забезпечення відкритості та доступності педагогічної вищої освіти; забезпечення професійного розвитку освітян; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом усього життя; запровадження дуальної, змішаної, дистанційної форм освіти; інформатизація та діджиталізація освіти; запровадження інноваційних технологій [1].

Повномасштабне вторгнення РФ на початку 2022 року унеможливило діяльність закладів освіти у правовому полі України на нових окупованих територіях та територіях, де відбуваються активні бойові дії. Через це українською владою було прийнято жорстке рішення про те, що для продовження своєї діяльності заклади фахової передвищої та вищої освіти мають переміститися з охоплених війною та окупацією регіонів на підконтрольну Україні територію. Цим закладам освіти до моменту їхнього переміщення було тимчасово зупинено казначейське (банківське) обслуговування (отже, вони не могли здійснювати фінансові операції та платежі) та закрито доступ до ЄДЕБО (отже, заклади не могли змінювати інформацію про своїх працівників та студентів у цій базі, зокрема не могли оформлювати й видавати дипломи випускникам). Для відновлення доступу до ЄДЕБО та казначейського

обслуговування ЗВО мали переміститися до неокупованих регіонів України, що й було зроблено ними у лютому-травні 2022 року. Якогось одного найпопулярнішого регіону переміщення для закладів освіти з тимчасово окупованих територій немає: заклади релокувались до різних областей України.

Заклади фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану зазнали радикальних змін. Багато викладачів і студентів швидко адаптувалися до нових реалій освітнього процесу, а решта учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій, втрати домівок вимушено перемістилися в межах України або виїхали за кордон. Прикро, що чимало освітян та здобувачів досі перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Повномасштабна війна створює численні проблеми не тільки для українців, а й для всього світу. Основними проблемами є гуманітарна й соціальна катастрофи. Заклади освіти зазнають бомбардувань і атак із боку росії, котра порушує всі писані та неписані правила ведення військових конфліктів, щодня гинуть люди.

Війна, крім фізичного насилля, принесла цілу низку психологічних проблем. Їх потрібно розв'язувати, а також будувати освітній процес в умовах постійної загрози ракетних ударів, артилерійських обстрілів чи бомбардування, а саме змінювати норми очного навчання відповідно до спроможності закладу, забезпечення захисту учасників освітнього процесу під час повітряних тривог тощо.

Міністерство освіти і науки України, міжнародні організації, обласні військові адміністрації та міжнародна спільнота докладають чималих зусиль із розроблення рекомендацій і механізмів захисту учасників освітнього процесу, планування навчального процесу в умовах надзвичайних ситуацій та військових дій [2, с. 78].

З початком війни освіта зіткнулася з новими викликами та проблемами. Частину цих проблем розв'язано, решту – ні, з певних причин. Працюючи в умовах воєнного стану, ми повинні реагувати на його виклики й водночас забезпечувати надання якісної освіти, що вимагає додаткової мобілізації й зосередження зусиль усього педагогічного колективу, кожного працівника та здобувача освіти. Надання освітніх послуг і патріотичне виховання молоді є основними завданнями на теренах освіти[3].

Отже, війна внесла непередбачувані корективи в життя населення України та безпосередньо вплинула на умови, в яких перебувають усі учасники освітнього й навчального процесів. Тому основним завданням, що стоїть перед закладами фахової передвищої освіти, є максимально забезпечити освітній процес для тих студентів, які переміщені з тимчасово окупованих територій у межах України та за кордоном.

Проблематична ситуація, що склалася в Україні, надзвичайно посилила

протиріччя в освітній системі, що впливає на життєдіяльність багатьох людей, адже економіка починає відновлюватися в евакуації або на деокупованих територіях, вимагаючи чіткого усвідомлення відбитків кризи на сфері затребуваних ринком праці професійних навичок.

Освітній процес змінився, запровадивши інновації – це технології дистанційного й електронного навчання, система управління навчанням LMS, змішані формати навчання, освітні онлайн-курси, дистанційні платформи тощо. Українські заклади вищої освіти активно використовують хмарні сховища, віртуалізують навчальний процес, надаючи доступ до медіа ресурсів, необхідного програмного забезпечення, укладають і реалізують індивідуальні освітні траєкторії тощо[4].

Уважаємо за необхідне також наголосити на тому, що надмірна завзятість щодо дистанцізації та медіатизації освітнього процесу зумовлює деяке занепокоєння: чи не стає це самоціллю саме по собі, втрачаючи головну мету, роль і значення освіти? Беззаперечно, що реалії сьогодення пріоритетують дистанційну освіту, дозволяючи заощаджувати на ресурсах і вможливаючи навчання в будь-який зручний, безпечний і доступний час. Не можна нехтувати також соціально-психологічним та емоційним станом кожного учасника освітнього процесу, адже самопочуття найсильніше впливає на ефективність і продуктивність освітньої діяльності. Для успішного виявлення та розвитку здібностей особистості, формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача необхідно знати та враховувати психофізіологічні особливості та зважати на емоційну залученість.

Зазначимо, що фундаментальна трансформація освітньої сфери ще триває, традиційні моделі навчального процесу зазнали змін, відповідно до ситуації, потреб у сучасній технологічності, швидкої соціальної динаміки. Необхідно також зважати на формування новітніх потреб вищої освіти, запити ринку праці на дефіцитні та затребувані професії для ефективного створення, розвитку, результативного функціонування інноваційного освітнього середовища. Це такі професії, як фахівець із психолого-педагогічного супроводу, тьютор, освітній data engineer, спеціаліст із педагогічного маркетингу та проєктування, освітній консалтер, едвайсер, коуч, продакт менеджер освітніх рішень, фасилітатор, ментор, фахівець із цифрових трансформацій, спеціаліст із педагогічного дизайну тощо.

Підсумовуючи зауважимо, що переважна більшість української науковопедагогічної спільноти не залишається осторонь інноваційних змін, долаючи численні труднощі та перешкоди, впроваджуючи технології та оновлюючи методологію освіти. Звичайно, процес ускладнений інерцією традиційних освітніх систем, перенавантаженням «паперовою роботою»

педагогічних працівників, надмірністю формальних вимог, перебільшеним документообігом, недостатнім рівнем фінансування, матеріального та кадрового забезпечення фахівцями ІТ сфери тощо[5].

В Україні триває війна, але освітня сфера будує плани та змальовує перспективи на майбутнє, закладаючи міцний фундамент на післявоєнну відбудову та подальший успішний розвиток. Вбачаючи можливості в кожному виклику сьогодення, педагоги складають і, по можливості, реалізують освітні плани, залучаються до міжнародних заходів і проєктів, прагнучи зберегти кращі освітні здобутки минулого та впровадити ефективні інноваційні ідеї та практики провідних країн світу.

Головним нормативно-правовим актом України, де буде сформульовано основні засади й положення державної політики щодо регулювання сфери вищої освіти України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України на період до 2032 р., стане План відновлення України, проєкт якого розробляється відповідно до Указу Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21.04.2022 № 226/2022 [6]. У Плані передбачається окремий розділ «Освіта і наука», де в підрозділі «Вища освіта» буде висвітлено «Основні проблеми, які необхідно вирішити в рамках Плану відновлення за напрямом “Вища освіта”» [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусейнов С., Гарань Н., Ахмедова Г. Формування ІКТ-компетентності майбутніх фахівців у дистанційному навчанні. III international Scientific and theoretical conference «Science of XXI century: development, main theories and achievements». 02.12.2022. Helsinki, Finland. С. 112-114.
2. Марчук А. Якість вищої освіти в надзвичайних умовах: освітні втрати й дисфункції цифровізації вищої освіти та дистанційного навчання. *SocioEconomic Relations in the Digital Society*, 2023. 1 (47), С. 80-89. URL: <https://doi.org/10.55643/ser.1.47.2023.482>
3. Сипченко О., Гарань Н., Пилипенко В. Дисемінація онлайн-ресурсів в освітній процес в умовах воєнного часу. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. д-ра пед. наук., проф. С.А. Саяпіної. Краматорськ: Видавництво ЦТРІ «Друкарський дім», 2022. № 2 (102), С. 26-35. URL: <http://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/274869>
4. Сиченко В., Шевченко О., Рибкіна С. Проблеми системи вищої освіти в Україні та шляхи їх вирішення в післявоєнний період. *Учені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 2022. Том 33 (72), № 6. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/23.pdf
5. Чернов М., Конопляник Л., Пришупа Ю. Педагогічна вища освіта України 2022-2026 рр.: вектори розвитку. *Академічні візії*, 2022. № 15. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/110>
6. План відновлення. Освіта і наука (проєкт станом на 03.08.2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/НО.royekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>.

Бурдун С. І.,
*директор Іллінівського опорного закладу загальної середньої освіти
з поглибленим вивченням іноземних мов Іллінівської сільської ради
Краматорського району Донецької області
directorsv69@gmail.com*

Кашуба О. І.,
*практичний психолог Іллінівського опорного закладу загальної середньої освіти
з поглибленим вивченням іноземних мов Іллінівської сільської ради
Краматорського району Донецької області
aven7770@ukr.net*

Єгорова О. П.,
*заступник директора з навчально-виховної роботи Іллінівського опорного
закладу загальної середньої освіти з поглибленим вивченням іноземних мов
Іллінівської сільської ради Краматорського району Донецької області
egorovaok1@gmail.com*

ВАЖЛИВІСТЬ ЗДОРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Аналізуючи важливість здорової комунікації серед учасників освітнього процесу для психологічного благополуччя під час війни, можна зазначити, що якісна комунікація може відігравати ключову роль у підтримці емоційного стану та ментального здоров'я учасників освітньої спільноти. Негативні впливи військового конфлікту можуть призвести до стресу, тривоги та депресії серед учасників, тому підтримка через позитивну та емпатичну комунікацію є важливою складовою їхнього психологічного благополуччя. Розвиток навичок ефективного спілкування та підтримки одне одного може позитивно позначитися на загальному самопочутті та взаєморозумінні серед учасників освітнього оточення під час складних обставин воєнних дій.

Ключові слова: соціально-психологічні аспекти, підтримка, безпечне сприятливе середовище, інформація, здорова комунікація, методи комунікації.

Abstract. Analysing the importance of healthy communication among participants in the education process for psychological well-being during the war, we can note that quality communication can be a main component in supporting the emotional state and mental health of participants in the educational community. The negative effects of military conflict can lead to stress, anxiety, and depression among participants; therefore, support through positive and empathetic communication is an important component of their psychological well-being. Developing effective communication skills and supporting each other can positively affect overall well-being and mutual understanding among participants in the educational environment during the difficult circumstances of military actions.

Keywords: socio-psychological aspects, support, a safe supportive environment, information, healthy communication, communication methods.

Соціально-психологічні аспекти розвитку українського соціуму під час війни є дуже складними та важливими. Військові конфлікти часто викликають стрес, тривогу та негативні емоції серед населення. На додаток до фізичних руйнувань та людських жертв вони можуть також викликати психологічні та емоційні травми у людей. Під час війни український соціум зазнає впливу психологічних факторів, які обумовлені постійною загрозою для безпеки, втратою близьких, постійним стресом та неспокоєм за майбутнє. Люди почувають себе безпорадними чи беззахисними, що впливає на їх поведінку та психологічний стан. Проте важливо враховувати, що в умовах війни соціально-психологічні аспекти можуть виявитися і як джерело підтримки та солідарності. Спільна боротьба за власну країну зміцнює почуття єдності та патріотизму серед громадян. Таким чином, розвиток українського соціуму під час війни потребує комплексного підходу, який враховуватиме як негативні, так і позитивні аспекти психологічного впливу воєнних подій на населення. У складних ситуаціях війни люди частіше починають співпереживати один одному, допомагати тим, хто опинився у скрутному становищі. Це зміцнює взаємозв'язки та сприяє формуванню сприятливого соціального середовища. Треба розробити інформаційну стратегію середовища, в якому знаходяться люди.

Інформаційна стратегія в освітньому середовищі закладу освіти має бути чіткою та ефективною, щоб забезпечити оптимальний обмін інформацією між учасниками освітнього процесу. Ось деякі поради щодо розробки такої стратегії:

1. Встановлення чітких комунікаційних каналів: визначення, яким чином інформація буде передаватися в межах закладу освіти, будь то електронною поштою, внутрішніми чатами чи особистими зустрічами.

2. Надавання доступності до інформації: забезпечення працівникам легкого доступу до всієї необхідної інформації через внутрішню мережу або інші зручні засоби.

3. Забезпечення швидкої обробки запитів: створення системи, яка дозволяє ефективно залишати запити на інформацію та отримувати відповіді у найкоротший термін.

4. Посилання на надійні джерела: перевірка достовірності інформації, що поширюється в межах закладу освіти, щоб уникнути поширення помилкової або недостовірної інформації.

5. Проведення регулярних оновлень: стратегія повинна бути постійно оновлювана та адаптована до змін у потребах та умовах внутрішньої комунікації в закладі освіти. З'ясування потреб учасників освітнього процесу і надання підтримки забезпечує заспокоєння.

Здорова комунікація дітей під час війни відіграє важливу роль у їх психологічному благополуччі. Якщо дитина зазнає травми, її душевні рани

проявляються у вигляді тривоги, страшних снів та недобрих спогадів, які непередбачувано виникають та викликають емоційне порушення. Це є нормальною відповіддю на аномальні життєві обставини. Велика чутливість та турбота близьких, а також професійна психолого-педагогічна підтримка можуть допомогти зцілити ці рани та запобігти розвитку посттравматичного стресового розладу та інших післятравматичних порушень. Для цього організовується комплексна підтримка на різних рівнях. Для забезпечення здорової комунікації важливо створити безпечне середовище, де діти можуть відчувати себе підтриманими та відчувати, що їх почуття та думки важливі. Важливо слухати дітей, виявляти їх почуття та допомагати їм виражати свої емоції. Також важливо надавати дітям інформацію в доступній формі про те, що відбувається, та відповідати на їхні запитання. Допомагаючи дітям розуміти ситуацію та висловлювати свої почуття, ми можемо сприяти їхньому психологічному благополуччю та допомогти їм краще впоратися зі стресом, пов'язаним з війною.

Намагатися говорити з дітьми про війну, особливо якщо вони можуть бути під впливом конфлікту, дуже важливо. На здорову комунікацію з дітьми під час воєнного часу можна розраховувати, коли використовувати такі методи:

- вислуховувати їхні розповіді про почуття та думки без засудження;
- проводити регулярні розмови, заохочувати до висловлення. Важливо створювати відверте та підтримуюче середовище, де діти відчують, що їхні емоції та думки важливі;
- давати інформацію на рівні їхнього розуміння, говорити з ними просто та відверто, враховуючи їх вік та рівень розуміння. Давати зрозуміти, що вони можуть ставити будь-які запитання;
- забезпечувати відчуття безпеки і чітко пояснювати, як ви це здійснюєте;
- допомагати висловлювати емоції і шукати способи з розробки стратегії для їхнього розуміння і доленосної поведінки;
- дотримуватися розпорядку дня, забезпечувати стабільність та рутину;
- спільно займатися релаксувальними заняттями, такими як малювання, читання або вправи для розслаблення. Використовувати творчі методи, залучати до рольових ігор для висловлення своїх емоцій без слів;
- використовувати способи комунікації, такі як казки або ігри, для полегшення сприйняття складних інформаційних повідомлень;
- підтримувати позитивний настрій та підсилювати віру в майбутнє навіть у складних ситуаціях;
- створювати дайджест. Давати дітям можливість складати власний дайджест того, що вони помічають навколо себе. Це допоможе їм аналізувати свої спостереження та почуття.

Ці методи комунікації можуть допомогти створювати сприятливе середовище для самовираження дітей. Так, активне слухання є ключовою навичкою для вчителів, щоб залучати та спілкуватися зі своїми учнями. Це передбачає приділяти учням цілковиту увагу, відповідати належним чином і показувати, що ви цінуєте їхній внесок. Деякі стратегії активного слухання в класі включають підтримання зорового контакту, кивання головою та використання словесних підтверджень, узагальнення сказаного учнем і постановка уточнювальних запитань. Практикуючи активне слухання, вчителі можуть створити більш сприятливе та інклюзивне навчальне середовище для своїх учнів. Коли учитель вислуховує думки та почуття дітей без переривань або осуду, допомагає їм почуватися зрозумілими і підтриманими.

Позитивне підкріплення – це метод заохочення бажаної поведінки шляхом пропозиції винагород або похвали, коли така поведінка демонструється. У контексті освіти позитивне підкріплення може бути потужним інструментом для мотивації учнів і сприяння придатному навчальному середовищу. Вчителі можуть використовувати різноманітні методи, такі як: словесна похвала, наклейки, додаткова перерва або інші винагороди, щоб зміцнити позитивну поведінку учнів. Зосереджуючись на тому, що учні роблять добре, винагороджуючи цю поведінку, вчителі можуть допомогти учням відчувати мотивацію та заохочення продовжувати поводитись позитивно. Позитивне підкріплення може сприяти покращенню залучення учнів, академічних досягнень і загальної атмосфери в класі. Емпатія учнів у воєнний час є складним і важливим питанням, яке слід розглядати. Для педагогів надзвичайно важливо створити безпечне та сприятливе середовище, щоб учні могли висловлювати свої емоції та хвилювання. Крім того, надання учням можливостей брати участь у заходах, які сприяють співпереживанню, наприклад, громадські проекти чи обговорення глобальних проблем, може допомогти їм розвинути почуття емпатії до інших, які постраждали від конфлікту. Загалом, виховання емпатії в учнів під час війни може допомогти побудувати більш співчутливе та пов'язане суспільство. Відкритість думок учнів є складним питанням, яке може змінюватись залежно від конкретних обставин конфлікту. Загалом сприяння обставинці розуміння та співпереживання є важливим навіть під час кризи. Важливо вислухати точки зору, проблеми та досвід учнів, а також забезпечити безпечний простір для обговорення та роздумів. Під час війни вкрай важливо підтримувати відкриті канали спілкування з учнями, прислухатися до їхніх страхів, тривог і усувати будь-які хибні уявлення чи дезінформацію, які вони можуть мати. Вчителі та вихователі можуть відігравати значну роль у розвитку критичного мислення, емпатії та розумінню серед учнів, навіть під час конфлікту. Зрештою, сприяння відкритому діалогу та сприяння культурі поваги

та інклюзивності може допомогти створити сприятливе середовище для учнів у такі складні часи, як війна.

Використання позитивних мовних прийомів має важливе значення в спілкуванні для покращення стосунків, мотивації інших і створення сприятливого середовища. Деякі ефективні прийоми включають використання позитивних слів, демонстрацію вдячності, компліменти та підбадьорення. Використовуючи ці методи у своєму спілкуванні, ви можете створити більш позитивну та піднесену атмосферу у своїй взаємодії з іншими. Використання позитивних мовних засобів учнями є дуже важливим для позитивної атмосфери в навчальному середовищі. Коли учні вживають позитивну мову, вони виявляють більше впевненості, відчуття гідності та здатність бути співпрацівниками. Треба заохочувати учнів вживати слова подяки, підтримки та похвали один до одного. Розгляньмо декілька способів, які можна використовувати для підтримки позитивної мови учнями:

1. Підтримуйте та заохочуйте учнів, коли вони висловлюються позитивно.
2. Вживайте позитивну мову у своїх власних висловлюваннях до учнів.
3. Навчіть учнів використовувати конструктивне спілкування та взаємодіяти з іншими позитивно.

4. Проводьте групові вправи та дискусії, щоб стимулювати позитивне спілкування серед учнів. Згадайте, що використання позитивної мови може покращити емоційний клімат в класі та сприяти успішному навчанню та розвитку кожного учня.

5. Використовуйте позитивні мовні засоби. Слова мають велику силу, тому використовуйте позитивну мову для підтримки самовираження дитини.

Ці методи комунікації можуть сприяти розвитку довіри між вами та дитиною, що створить сприятливе середовище для її самовираження. Підтримка та похвала учнів під час війни є надзвичайно важливими аспектами для їх добробуту та моральної підтримки. Важливо створювати сприятливі умови для учнів у такі непевні та важкі часи, підтримувати їх психологічно та допомагати з відвідуванням уроків та виконанням завдань. Похвала та підтримка повинні бути постійними, щоб дати учням впевненість у собі та в їх можливостях. Важливо вислухати їхні страхи та побоювання, підтримувати їх у рішеннях та викликах, з якими вони зіткнулися. Створення дружної та доброзичливої атмосфери у класі допоможе учням відчувати себе безпечно та захищено під час війни. Коли ви чутливі до їхніх потреб та емоцій, ви допоможете їм подолати будь-які труднощі та зберегти позитивне ставлення до навчання та життя в цілому.

Заохочення дітей у творчості, пов'язаної зі здоровим спілкуванням під час війни, може бути важливим способом підтримати їхнє психічне здоров'я та допомогти зберегти позитивний настрій. Додатково, творчі заняття можуть

стимулювати інтелектуальний та емоційний розвиток. Наприклад, організація мистецьких та ремісничих майстерень для дітей під час війни може допомогти їм відволіктися від стресу та відчуття страху, а також розвинути таланти й можливості. Такі дії можуть створити атмосферу підтримки та надії, яка допоможе дітям вижити та процвітати в умовах війни. Заохочення учнів виражати свої емоції за допомогою мистецтва та спілкування: надання учням можливості створювати малюнки, картини чи інші форми мистецтва може стати терапевтичним виходом для їхніх почуттів у складні часи. Залучення учнів до діяльності з вирішення проблем: заохочення учнів мислити нестандартно та знаходити творчі рішення реальних проблем може допомогти розвинути їхнє критичне мислення, мовлення та творчі навички. Використання методу проєктів заохочує учасників освітнього процесу до спільної роботи над груповими проєктами та сприяє командній роботі, розвитку комунікативних навичок та творчості під час обдумування ідей, праці над спільною метою. А надання можливостей для саморефлексії заохочує вести щоденник або писати про свої думки та досвід з метою кращого розуміння своїх емоцій та розвитку творчості за допомогою письма. Загалом, сприяння креативності учнів під час війни може допомогти їм подолати стрес, розвинути стійкість і виховати почуття спільності та зв'язку з однолітками. Стимулювання самовираження надає можливості для самовираження дітей через мистецтво, музику, танець, письмо та інші форми творчості. Ці методи допоможуть створити сприятливе середовище, де діти можуть почувати себе впевнено та вільно виражати свої почуття та думки. Велика роль відводиться психологічній допомозі, яка забезпечує доступ до психологічної підтримки та послуг. Шкільний практичний психолог допоможе дітям зрозуміти та краще розібратися у своїх емоціях. За необхідності може надати стратегії, як впоратися зі стресом і тривогою. Професійні психологи та консультанти можуть допомогти особистості з розв'язанням психічних проблем, які виникають через війну. Також важливо створити сприятливі умови для відновлення психічної рівноваги, включаючи підтримку від близьких, можливість відпочивати та займатися релаксуючими заняттями.

Протягом останніх років у закладі освіти проводяться просвітницькі психологічні тренінги, практикуми та семінари для педагогічних працівників та батьків щодо психосоціальної підтримки дітей та надання їм першої психологічної допомоги в умовах воєнного стану. А також навчання працівників, батьків базових правил турботи про своє психологічне здоров'я. У разі потреби класні керівники разом зі шкільним психологом розглядають можливість створення групи підтримки для учнів. Ми закладаємо учням навички самопомоги, однією з яких є вміння організовувати своє життя, займатися корисною діяльністю, створювати розклад дня, знаходити ресурси, навчатися та

інше. Для цього використовуються такі методи, як дихальні вправи, техніки керування м'язовим тонусом, дистанціювання, методи заземлення, регулювання емоційного стресу, позитивна візуалізація та активація внутрішніх ресурсів. Надання соціальної підтримки є дуже важливою. Важливо зберігати та підтримувати контакти, знайомитися з новими людьми. Надавати можливість дітям спілкуватися, наприклад, під час ранкового кола. Кожен може поділитися враженнями від вихідних або обговорити запропоновані теми. На уроках рекомендується впроваджувати веселі паузи-руханки з віршиками, під час яких учні можуть самостійно обирати музичний плейлист для динамічного рухання. Цікавим і ресурсним є використання квестів та ігор на онлайн-заняттях. Так, ігровий квест «Прокачайся», онлайн-квест «Здоровим бути зорово», тренінг-гра «Занурення у щасливий світ» тощо допомагають розвитку здорового спілкування. За допомогою цих вправ дитина може розвивати свої комунікативні здібності та відновлювати психологічний стан. Гра – природній і чи не єдиний спосіб дитини висловити та прожити власні емоції. Комунікаційна гра має вплив на особистість, таким чином:

- гра пом'якшує наслідки помилок і невдач (дає відчуття радості, задоволення, впевненості в собі і своїх силах);

- у грі є простір для фантазії й варіативності (у ході гри можна змінювати цілі відповідно до нових засобів або засоби стосовно нових цілей);

- гра проєктує дитину чи дорослого на сприйняття зовнішнього світу, і вона ж є трансформацією навколишнього світу;

- гра сприяє залученню людини до цінностей культури й відображає певні ідеали й культурні цінності, що існують у суспільстві.

Для педагогів закладу використовували презентацію «Використання елементів арттерапевтичних технік для відновлення емоційного стану учасників освітнього процесу в поєднанні з комунікативними вправами». Учасники отримали гарний настрій, позитивні емоції, покращили психологічний стан, підняли життєвий тонус. Такі вправи являють собою методіку лікування за допомогою слова та художньої творчості. Арт сьогодні вважається одним з найбільш м'яких, але ефективних методів, що використовується в роботі практичного психолога. Важливо, що будь-яка людина набувши навички на занятті потім самостійно, без допомоги фахівця, може займатися арттерапією. Вона не потребує спеціальної підготовки, допомагає розслабитися і зняти напругу. Надає можливість учасникам освітнього процесу подолати емоційний біль, ситуації, які травмують, агресію, тривожність, страхи, справитись з труднощами, відкоригувати негативні поведінкові прояви.

Психодіагностичне дослідження здорового спілкування - це процедура, яка допомагає визначити рівень навичок спілкування та взаємодії особистості. Це

може включати аналіз мови тіла, здатність слухати та виявляти емпатію, а також вміння вирішувати конфлікти та встановлювати позитивні відносини. Дослідження може використовувати різні методики, такі як: анкети, спостереження або рольові ігри. Під час занять було проведено психодіагностичне дослідження за допомогою метода спостереження, яке включало оцінку таких якостей, як чесність, емпатія, слухання та ввічливість. Описуючи цей метод, були враховані об'єктивні результати спостереження. Діаграма психодіагностичного дослідження здорового спілкування включала такі складові:

1. Чесність: При спостереженні чесності, звернули увагу на такі ознаки, як правдивість висловлювань, відкритість та відповідність між словами та діями. Наприклад, чесна особа буде уникати брехні, дотримуватися обіцянок та

2. Емпатія: Для оцінки емпатії спостерігали, як особа виявляє співчуття та розуміння почуттів та потреб інших людей. Емпатична особа буде проявляти зацікавленість, слухати уважно, виявляти турботу та розуміння у взаєминах з іншими. Спостерігали, як особа реагує на емоції інших, чи виявляла вона здатність поставитися на місце іншої людини та чи виявляла інтерес до її потреб.

3. Слухання: Під час спостереження слухання звернули увагу на те, як особа сприймала та реагувала на інформацію, яку отримала. Особа, яка слухала, не перебивала та показувала зацікавленість. Вона могла задавати питання або повторювати ключову інформацію, щоб продемонструвати свою увагу та розуміння.

4. Ввічливість: При спостереженні ввічливості звернули увагу на те, як особа взаємодіє з іншими та як проявляє повагу до їхнього простору та потреб. Ввічлива особа використовувала ввічливі форми звертання, показувала турботу про комфорт інших людей, виявляла повагу до їхніх думок та дотримувалася соціальних норм.

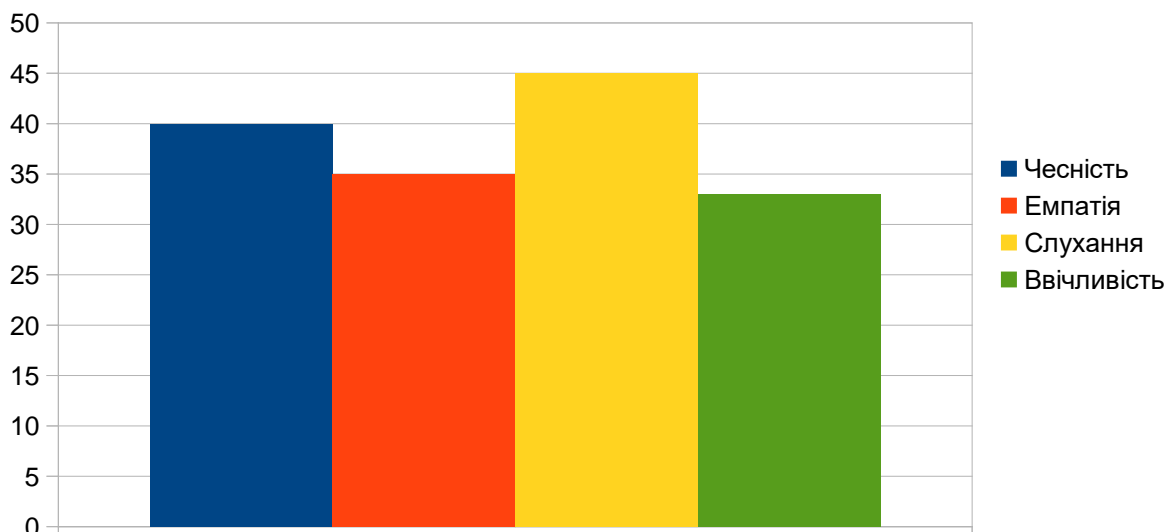
Під час проведення психодіагностичного дослідження за допомогою методу спостереження, важливо використовувати систематичний підхід і реєструвати спостереження з урахуванням контексту і обставин. Також важливо мати на увазі, що результати спостереження є тільки одним з джерел інформації і повинні доповнюватися іншими методами, такими як інтерв'ю, тестування або анкетування, для отримання повної карти психологічного стану особи.

У процесі дослідження прийняли участь 153 здобувача освіти 7-11 класів. Було з'ясовано вибір складових: чесність – 40 осіб; емпатія – 35 осіб; слухання – 45 осіб; ввічливість – 33 особи.

Надалі важливо враховувати індивідуальні особливості кожної особистості для підтримки здорового спілкування в освітньому процесі.

Результати психодіагностичного дослідження представлені на рис.1

Психодіагностичне дослідження здорового спілкування

Підсумовуючи, неможливо переоцінити значення здорового спілкування учасників освітнього процесу для психологічного благополуччя під час війни. Віддаючи пріоритет відкритому діалогу, співчуттю та підтримці, ми можемо створити стійке та інклюзивне освітнє середовище, яке сприятиме психічному здоров'ю та благополуччю всіх учасників. Треба брати на себе зобов'язання сприяти здоровій комунікації, яка зміцнює зв'язок, розуміння та емоційну силу посеред труднощів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безкоровайна О. В. Проблема виховання толерантної особистості в умовах полікультурності сучасного освітнього простору/ О.В.Безкоровайна // Нова педагогічна думка. – 2017. – № 1 (89). – С. 85–89.
2. Дейніченко Т.І. Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя / Т.І. Дейніченко // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць – Х.: ОВС, 2002. – Випуск 22. – С. 88-92
3. Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови / методичний поради́ник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року: методичні рекомендації / за заг. ред. Олега Топузова, Тетяни Засе́кіної: Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. - 296 с.
4. Ільїн Г. В. Феномен Інновації: освіта, суспільство, культура за редакцією академіка Василя Кременя/ Авторський колектив за редакцією академіка Василя Кременя //Київ, 2008
5. Корнієнко І. О., Лісовецька І.М., Луценко Ю.А., Романовська Д.Д. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям-жертвам військового конфлікту: практ. посіб. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.
6. Нова українська школа: поради́ник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.
7. Психологічний словник / Авт.-уклад. В.В.Синявський, О.П.Сергеєнкова/ За ред. Н.А.Побірченко. 336 с.

Ваганова Н. А.,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ
navaganova@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ ТА ЛІДЕРСТВА У ДІТЕЙ

У статті розглядаються питання загальної сутності обдарованості і лідерства, їх взаємозв'язок, психологічні характеристики та особливості розвитку у дітей.

Ключові слова: обдарованість, лідерство, психологічні характеристики, взаємозв'язок та особливості розвитку, особистість.

In the paper the analysis of psychological research of peculiarities of giftedness and leadership, their relationship, psychological characteristics and features of development in children.

Keywords: giftedness, leadership, psychological characteristics, relationship and development features, personality.

Необхідність поглибленого вивчення проблеми розвитку та становлення творчої особистості дитини, розвитку її обдарованості пов'язана з розробкою подальших нових психолого-педагогічних засобів стимулювання творчої активності дітей, готовності до розв'язання ними творчих задач за умов інформаційної насиченості, та взагалі до готовності людини до творчої праці в різних сферах діяльності. У якості основних шляхів здійснення і оптимізації можна виділити впровадження у практику особистісно орієнтованої моделі навчання, спрямованої на формування механізмів саморозвитку дитини, формування універсальних, у тому числі творчих, здібностей та оптимізацію психолого-педагогічних умов розвитку творчої особистості у сучасному українському суспільстві.

Пошук оптимальних шляхів здійснення розв'язання поставлених завдань та удосконалення напрямків розвивальної взаємодії педагога і дитини мають ґрунтуватися, на наш погляд, на гуманістичних принципах, а саме на таких як принцип рівності на відміну від традиційного принципу субординації в дисциплінарно-авторитарній моделі навчання і виховання; принцип діалогізму на відміну від принципу монологізму, коли взаємодія відбувається лише в одному напрямку – від дорослих до дітей; на суб'єкт-суб'єктному принципі взаємодії та співіснування світу дорослих і світу дітей на відміну від авторитарного принципу контролю з боку дорослих; та принципі свободи, який забезпечує можливість дітей обирати власний шлях самовизначення, самотворення у межах вікових можливостей (зрозуміло, у дошкільному віці здатність дитини до самовизначення,

самореалізації, що тільки зароджується) на відміну від принципу сваволі, коли світ дорослих нав'язує свої закони світу дітей.

Вивчаючи обдарованість та її розвиток у дітей, слід зазначити, що проблема обдарованості і її специфіка в дошкільному віці нерозривно пов'язана з проблемою розвитку здібностей дитини. Саме дошкільний вік є важливим періодом розвитку здібностей, розвитку інтегративних процесів у психіці та становлення творчої особистості дитини. Рівень і широта інтеграції, її динаміка характеризують формування і зрілість такого явища як обдарованість. Рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованості є результат складної взаємодії спадковості (природних задатків) і соціального середовища, опосередкованого діяльністю дитини (ігровою, учбовою, трудовою). В той же час не можна ігнорувати і роль психологічних механізмів саморозвитку особистості, які лежать в основі формування і реалізації індивідуального обдарування.

Сучасні дослідження в даній області направлені на уточнення основних понять «обдарованість», «здібності», а саме: на вивчення психологічної структури обдарованості; на виявлення місця здібностей в структурі діяльності; на аналіз взаємозв'язків між інтелектом і креативністю; гендерним аспектам обдарованості. Спеціальна увага приділяється також лонгітюдним дослідженням обдарованих дітей та вивченню різних видів обдарованості.

Так, для обдарованих дошкільників ядром їх інтелектуальної обдарованості є розумові здібності, які включають швидкість і точність виконання розумових операцій, схильність до систематичної інтелектуальної діяльності, широке використання своїх знань, зокрема у співставленні, порівнянні, проведенні аналогій, розумова варіативність у пошуках розв'язань. У дослідженні О. М. Дьяченко (Дьяченко, 1997) виділено дві основні групи розумових здібностей дітей дошкільного віку з позиції розвитку різних засобів опосередкування. Перша група – це здібність до наочного моделювання, за допомогою яких дитина розкриває об'єктивні зв'язки і відношення.

Друга група здібностей – це здібності до символізації, за допомогою яких дитина проявляє і узагальнює своє відношення до дійсності, її осмислення через символічні засоби (колір, форма, структура і т. п.).

Взагалі, підвищена розумова активність – характерна риса дитинства, зокрема дітей дошкільного віку, яка виражається в природньо обумовленій потребі дитини в розумових враження і інтелектуально-пізнавальних діях. Домінуюча у дошкільників пізнавальна мотивація і пізнавальна активність виражаються у формі дослідницької пошукової діяльності і проявляються в більшій чутливості до новизни. Так, на думку психологів, найбільш загальною характеристикою і «механізмом» розвитку пізнавальних здібностей дитини є

яскраво виражені пізнавальні потреби, які у обдарованої дитини виступають у формі дослідницької пошукової активності.

Творчо обдарованого дошкільника з високим рівнем розвитку пізнавальних здібностей відрізняє підвищена концентрація уваги і наполегливість у досягненні своєї мети, пізнавальна активність і висока чутливість до новизни і знаходженню нового в звичайному. Прикладом ранньої обдарованості є, так звані вундеркінди, діти з надзвичайно яскравими успіхами в якійсь певній діяльності, з дуже високим та раннім розвитком окремих пізнавальних процесів, таких як феноменальна пам'ять, спостережливість, кмітливість та яскраво виражена допитливість. Саме пізнавальні психічні процеси (уява, пам'ять, мислення), за допомогою яких формуються образи навколишнього середовища, забезпечують отримання дитиною знань про навколишній світ і про саму себе. Накопичення чуттєвого досвіду призводить до розвитку перцептивної діяльності, мови і мислення та розвитку пізнавальних здібностей, ранній допитливості і дослідницької активності дитини.

У роботах Г. С. Костюка, О. Л. Кононко, J. Renzulli та інших дослідників вивчаються питання розвитку інтелектуальних та творчих здібностей дошкільників. Автори доводять, що саме у дітей в дошкільному віці порівняно з іншими віковими періодами, виникають особливо сприятливі передумови розвитку здібностей, обдарованості, забезпечується різнобічний розвиток психічних якостей особистості дитини. Саме дошкільне дитинство є періодом творчості, появи творчої уяви, виникнення якісних новоутворень як у розвитку психофізіологічних функцій, так і в особистісній сфері дитини. Такий стрибок у розвитку відбувається завдяки багатьом чинникам, основними з яких є: інтенсивний розвиток мови в процесі спілкування з дорослими і однолітками, різноманітні форми пізнання (спостереження, гра, читання, художньо-творчі заняття тощо), включення в різні види діяльності: ігрові, продуктивні, побутові [2, 3, 6].

З розвитком здібностей і з віком дитини зростає роль психологічної ціннісної підтримки, яка полягає у створенні умов для розвитку суспільно схвалюваних способів задоволення потреби у визнанні і набуття ними у свідомості особистості ціннісного статусу. Особливістю здійснення ціннісної підтримки є її зорієнтованість на розвиток провідної діяльності окремого вікового періоду і на тих психічних новоутвореннях, які виникають у цій діяльності.

Отже, розвиток усіх компонентів пізнавально-творчої діяльності, творчих здібностей та пізнавальних вмінь дитини відбувається у процесі взаємодії з дорослим, під час спілкування в навчальній та ігровій діяльності, а також музичних та художньо-творчих занять. Будь-які види творчої діяльності (ігрової, театралізованої, образотворчої тощо) повинні спиратися на принцип єдності всіх

сфер життєдіяльності дитини: емоційної, комунікативної та пізнавальної, що передбачає забезпечення всіх сфер психічного розвитку: інтелектуального, емоційного, вольового, а також культурологічного і духовного аспекту розвитку особистості.

Якщо говорити про дошкільний вік, то зрозуміло, що значна роль належить іграм, як провідному виду діяльності дітей, зокрема сюжетно-рольовим іграм, у процесі яких у дітей розвиваються такі психічні процеси, як сприймання, мислення, уява, пам'ять, а також мова, комунікативні здібності, особистісна і мотиваційна сфери дитини [2, 3]. Так, у процесі гри, яка є своєрідною формою активного пізнання навколишнього світу, у дітей розвивається самосвідомість, формується здатність до супідрядності мотивів та змінюється сприймання себе і оточуючих, «свого місця» в системі відносин з оточуючими, прагнення і вміння оцінювати вчинки, поведінку інших дітей та дорослих.

Розглянемо тепер як лідерські якості пов'язані з проявами творчого мислення та творчої обдарованості у дітей. Як відомо, в основі творчого мислення лежить дослідницький інтерес, зацікавленість, пошук оригінальних вирішень при розв'язанні нових питань/проблем. Говорячи про лідерські якості, надзвичайно необхідно й важливо для лідера будь-якого віку набуття саме навичок інтелектуально-творчого пошуку починаючи вже з дошкільного віку, коли дитина виступає в ролі дослідника, експериментатора, творчого організатора.

Усі вищеназвані характеристики дитини-лідера можна віднести й до дитини з високим рівнем розвитку творчого мислення, який дозволяє такій дитині вигадувати та організовувати різноманітні ігри, сюжети, пропонувати й розподіляти ігрові ролі, вигадувати казкові образи та оригінально використовувати предмети-замінники відповідно з роллю чи ігровим образом та надавати емоційну насиченість.

Саме дітям з високим рівнем творчого мислення, з багатою уявою, фантазією віддають перевагу в дитячому колективі як лідеру та партнеру по іграм чи заняттям (дошкільники так характеризують своїх однолітків з лідерськими задатками: «З ним цікаво грати!», «Він може вигадати нову гру!», «Він знає багато казок, історій, й ми можемо інколи грати без іграшок!»).

Дослідження в області дитячого лідерства дозволяють виділити універсальні якості, які сприяють досягненню статусу лідера серед дітей. У дитячому колективі діти, які мають високий статус у однолітків, зазвичай активні, впевнені, ініціаторні, можуть організувати та повести за собою інших, змінити або координувати будь-яку зовнішню ситуацію, будь-то ігри, заняття чи розваги. Для дітей-лідерів є характерними такі риси, як успішність спільної діяльності серед однолітків, висока соціальна активність, ініціативність, високий рівень розумового розвитку й ігрових

вмінь, яскраво виражена потреба в визнанні та спілкуванні, а також моральні якості (доброзичливість, справедливість, вміння дружно грати тощо).

Взагалі, тема лідерства привертає увагу вчених протягом багатьох століть, починаючи ще з часів Платона, Аристотеля, Маккіавеллі та ін. Зігмунд Фройд писав, що у будь-якої групи є інстинктивна потреба у лідерстві і що індивіди, у яких особистісні якості сильні й значимі для групи, можуть бути лідерами у колективі. Як відомо, лідерство це соціально-психологічний процес в колективі чи в групі, побудований на особистісному авторитеті, на здатності однієї людини спонукати інших добровільно слідувати за нею, здатність спонукати інших діяти, надихати їх на певну активність і діяльність. Лідерський потенціал – це системне поєднання природних та набутих характеристик особистості, що дозволяє виявляти оптимальну активність у життєдіяльності колективу, та сприяє успішному самовираженню і самореалізації особистості.

У групі дітей емоційно привабливою буде виступати така дитина, яка є доброзичливою, доброю, позитивною, неагресивною, яка вміє жаліти, вибачати, заспокоювати, радіти за інших, надавати своєю поведінкою та вселяти впевненість, спокій, надійність, захист. Чим краще дитина-лідер здібна розуміти емоційний стан інших дітей, чим вище рівень розвитку її комунікативних вмінь, тим більш привабливою вона є для однолітків, є лідером, який може добре адаптуватися до різноманітних ситуацій, самостійно розв'язувати конфлікти, приймати оригінальні рішення, продукувати оригінальні ідеї, нестандартно творчо мислити тощо. Отже, можна зазначити, що творче мислення грає першочергову роль в проявах лідерських якостей особистості., а також вкрай важливі не тільки оптимальний прояв власної емоційності, а й ще вміння розуміти і враховувати емоційний стан інших, вміння проявляти емпатію та співчуття.

Розглядаючи соціально-психологічні аспекти розвитку лідерства постає питання: як же розвивати лідерські якості у дітей?

Так, розвиток лідерського потенціалу дитини обумовлений взаємодією біологічних та соціальних факторів розвитку, таких як:

1) фізичне здоров'я. Лідер виконує функції ініціатора, організатора, відповідно йому, в першу чергу, необхідно мати сильну нервову систему, бути енергійним, фізично сильним, щоб проявляти високу ступінь загальної поведінкової активності;

2) індивідуальні особливості темпераменту, які необхідно враховувати у виховній роботі педагогам, психологам, батькам. Так, завдяки пластичності нервової системи можливо впливати на темперамент дитини, розвиваючи його сильні сторони розвитку та бажані якості лідера;

3) формування внутрішньої автономної позиції дитини. Почуття автономності починає розвиватися в 2–3 роки, тому основна задача батьків і

психологів забезпечити безпечний простір для активності, самостійності і безпеки для дітей, задоволення їхніх потреб. При гіперопіці або, навпаки, відсутності необхідного захисту дитини самостійність заміщається нерішучістю, невпевненістю, що веде в майбутньому до закріплення підлеглого, залежного становища у соціумі;

4) переживання дитиною успіхів в діяльності. В 3–4 роки діти прагнуть досягнути позитивних результатів в будь-якій самостійній діяльності. Отримуючи схвалення з боку дорослих, дитина відчуває гордість за свої досягнення, що в свою чергу підвищує її ініціативність, самостійність, впевненість у рівні своїх домагань та сприяє більш інтенсивному процесу взаємодії дитини з соціальним і предметним світом та формуванню у неї активної – лідерської – поведінки;

5) особливості дитячо-батьківських відносин. Згідно з теорією прихильності Дж. Боулбі і М. Ейнсворт, досвід відносин з матір'ю, який дитина отримує в ранньому дитинстві, багато в чому визначає її подальше соціальне життя. Якщо мати забезпечує дитину безпекою, надійністю та впевненістю у своїй захищеності, то у майбутньому така дитина легко налагоджує стосунки з іншими людьми та адаптується в соціумі;

6) Оцінювання дорослими діяльності дитини та формування у дітей самооцінки. Так, у 6–7 років починає формуватися самооцінка. Критерії, які застосовує дитина при самооцінці в значній мірі ще залежать від оцінки батьків та педагогів, які на жаль не завжди бувають об'єктивними. Наприклад, головною причиною, що сприяє формуванню у дитини заниженої самооцінки є прагнення батьків за окремими діями та вчинками робити узагальнені негативні висновки про особистість дитини в цілому. А причина завищеної самооцінки полягає в тому, що будь-який найменший успіх дитини батьки відносять до найвидатніших якостей її особистості. Таким чином, дитина з завищеною самооцінкою переоцінює свої можливості, а дитина з заниженою, навпаки, стає самокритична, не вірить у свої себе й тому не докладає належного старання та зусиль, щоб досягти успіху.

Ще раз наголосимо, що обдарованість, лідерство, творчу особистість дитини можна розвинути тільки в умовах розвиваючого середовища, яке має бути побудоване на принципі добровільності та реалізації особистісної індивідуальності, коли ефективним засобом розвитку буде виступати творча діяльність, яка більш за все притаманна дітям дошкільного віку і є для них органічною: ефект новизни, оригінальності, емоційної виразності як характеристик творчості відповідають самій природі дитинства, його позитивним відношенням до художніх форм пізнання. Так, процес становлення творчої особистості дитини включає декілька етапів, а саме: пробудження,

наслідування, перетворення, етап альтернатив, у процесі якого відбувається гармонізація та становлення творчої індивідуальності дитини (Баришева, 2004).

Відчуття компетентності і віра у власні сили формується ще з дитинства. Розвитку людини немає меж, він відбувається протягом усього життя, тому кожен може ціленаправлено розвивати і удосконалювати закладений в ньому творчий та лідерський потенціал, починаючи з дошкільного віку.

Мислення, його розвиток у дітей є одним із найважливіших аспектів формування у дітей необхідних якостей. Так, зокрема творче мислення дошкільників розвивається у процесі організованих занять (навчання), у ігровій, художньо-творчій діяльності, що надає дітям можливість привласнювати досвід інших людей (так зване репродуктивне мислення), самостійно вирішувати суб'єктивно нові завдання (творче мислення) та здійснювати прогнозування, що виражається у формі «інтелектуальної ініціативи», надситуативної активності.

Англійський дослідник Р. Джанкінс у своєму дослідженні веде мову про мистецтво творчого мислення та реалізацію творчого потенціалу суб'єкта, додаючи свої поради до загальної концепції мозкового штурму [1]. Якщо до цієї роботи додати, скажімо, ще «інтенсивний курс розвитку творчого мислення», розроблений Б. Клегом та П. Бічем (Клег, Біч, 2004), то ми матимемо можливість залучити ці методичні розробки й рекомендації до наших розробок на основі системи КАРУС, що здійснюються протягом останніх років в Інституті психології імені Г.С. Костюка під керівництвом академіка В.О. Моляко.

В.О. Моляко, досліджуючи проблему творчості та обдарованості, виділяє такі основні складові творчого потенціалу людини як: прагнення до розвитку, духовного зростання; здатність дивуватися, здібність повністю орієнтуватися в проблемі; спонтанність, безпосередність; адаптивна гнучкість; оригінальність, дивергентність мислення; здібність до швидкого засвоєння нових знань, «відкритість» новому досвіду; здібність до синтезу, аналізу, комбінування, диференціації явищ; ентузіазм; здібність до самовираження, внутрішня зрілість, скептицизм, сміливість, мужність та ін. [4, 5].

Висновки. Аналіз сучасних тенденцій особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору вказує на безліч відкритих питань, серед яких принципово важливого значення набуває проблема дослідження розвитку й формування інтегративних когнітивних і творчих якостей особистості, в тому числі розвитку обдарованості та лідерських якостей у процесі розвивальної взаємодії з дорослими в умовах ціннісних трансформацій та інноваційного освітнього простору. У той же час не можна ігнорувати і роль психологічних механізмів саморозвитку особистості, які лежать в основі формування і реалізації індивідуального обдарування дітей та молоді в новому освітньому середовищі. Досліджуючи проблему лідерства та обдарованості, необхідно зазначити, що

специфіка їх розвитку у сучасних дітей обумовлена змінами соціального контексту, особливостями когнітивного та особистісного розвитку в умовах існуючого інформаційно-насиченого середовища.

Дошкільний вік можна вважати принципово важливим стартом у майбутнє життя людини, яке має виняткове значення для розвитку здібностей, обдарованості та становлення творчої особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джаджкінс Р. Искусство креативного мышления / Род Джаджкінс; пер. с англ. М.: Азбука Бизнес, 2018. 288 с.
2. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника / О.Л. Кононко. К.: Стилос, 2000. 336 с.
3. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. К.: Знання, 1963. 69 с.
4. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности. К.: Знание, 1995. 52 с.
5. Моляко В. А. Психология детской одаренности / В.А. Моляко. К.: Знание, 1995. 80 с.
6. Renzulli J. What makes giftedness? Reexamining a definition. Phi Delta Kappan, 1978. 285 p.

Вітомський Ю. Л.,

*доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
u.vitomskyi@gmail.com*

Бондаренко С. Ю.,

*співробітник НА СБ України
bondarenko.stephan@ukr.net*

АНАТОМІЯ СТРАХУ: КАРТОГРАФУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ПУБЛІЧНИЙ ПРОСТІР

Анотація. Війна – це не просто конфлікт, що точиться на полях битв; це всепроникна сила, яка проникає в усі сфери життя суспільства, включно з публічним простором. Психологічний вплив війни виходить далеко за межі фізичної сфери, формуючи колективну психіку спільнот і залишаючи довготривалий відбиток на публічних просторах. У цій роботі ми заглиблюємося у складну анатомію страху під час війни, досліджуючи, як він проявляється у публічному просторі та його глибокі наслідки для окремих людей і суспільств.

Ключові слова: війна, анатомія страху, психологія, вплив, колективна психіка.

Abstract. War is not just a conflict that takes place on battlefields; it is a pervasive force that penetrates all spheres of society, including public space. The psychological impact of war extends far beyond the physical realm, shaping the collective psyche of communities and leaving a lasting imprint on public spaces. In this paper, we delve

into the complex anatomy of fear in war, exploring how it manifests itself in public space and its profound effects on individuals and societies.

Key words: war, anatomy of fear, psychology, impact, collective psyche.

Публічні простори, колись жваві центри активності та соціальної взаємодії, під час війни зазнають глибокої трансформації. Загроза насильства і небезпеки, що насувається, кидає тінь на ці простори, вселяючи в мешканців почуття страху і занепокоєння. Вулиці, які колись кипіли життям, стають безлюдними, парки і сквери втрачають свою жвавість, а громадські зібрання зменшуються, оскільки люди відступають у безпечні місця своїх домівок. Психологічний ландшафт страху пронизує кожен куточок публічного простору, змінюючи спосіб взаємодії людей з навколишнім середовищем та один з одним.

Страх, вроджена і первинна емоція, відіграє ключову роль у людському досвіді, формуючи нашу поведінку, рішення і сприйняття світу. Хоча страх часто розглядається як психологічний феномен, анатомія страху виходить далеко за межі пізнання, охоплюючи складну взаємодію нейробіологічних, фізіологічних та еволюційних факторів.

В основі анатомії страху лежить складна схема мозку, де міради нейронних шляхів організують сприйняття і реакцію на загрозові стимули. Мигдалеподібне тіло, невелика мигдалеподібна структура, розташована в скроневій частці, є центральним вузлом у системі реагування на страх. Завдяки складній мережі зв'язків з центрами обробки сенсорної інформації та вищими відділами кори головного мозку мигдалеподібне тіло швидко оцінює вхідну сенсорну інформацію, розрізняючи потенційні загрози від безпечних стимулів. Ця швидка оцінка запускає каскад нейрохімічних подій, кульмінацією яких є активація системи реагування організму на стрес.

Активація системи реагування на стрес, організована гіпоталамо-гіпофізарно-наднирниковою (ГГН) віссю та симпатичною нервовою системою, провіщає низку фізіологічних змін, спрямованих на підготовку організму до дії. Вивільнення гормонів стресу, зокрема кортизолу та адреналіну, викликає різке збільшення частоти серцевих скорочень, дихання та кров'яного тиску, посилюючи доставку кисню до життєво важливих органів і готуючи м'язи до швидких рухів. Одночасно потік крові відволікається від другорядних функцій, таких як травлення і розмноження, і спрямовується до скелетних м'язів, забезпечуючи швидку і рішучу реакцію на сприйняту загрозу.

З еволюційної точки зору, анатомія страху являє собою тонко відточений механізм виживання, який тисячоліттями налаштовувався для забезпечення збереження виду перед обличчям небезпеки. Швидка, інстинктивна природа реакції страху дозволяла нашим предкам швидко реагувати на хижацькі загрози, полегшуючи втечу або протистояння в небезпечних ситуаціях. Хоча сучасні

загрози можуть відрізнятися від тих, з якими стикалися наші предки, основні фізіологічні та психологічні механізми залишаються глибоко вкоріненими в людській психіці, формуючи наші реакції на широкий спектр стресів.

Хоча страх слугує важливим адаптивним механізмом перед обличчям неминучої небезпеки, порушення регуляції системи реагування на страх може мати глибокі наслідки для здоров'я і благополуччя. Хронічний вплив стресу і травми, чи то від стресових факторів навколишнього середовища, чи то від психологічної травми, може призвести до дезадаптивних моделей обробки страху, сприяючи розвитку тривожних розладів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших розладів психічного здоров'я. Таким чином, розуміння тонкощів анатомії страху має вирішальне значення для обґрунтування терапевтичних втручань, спрямованих на пом'якшення згубних наслідків розладів, пов'язаних зі страхом.

Отже, анатомія страху являє собою багатогранну взаємодію нейробіологічних, фізіологічних і еволюційних факторів, що формують наші реакції на сприйнятті загрози і гарантують наше виживання перед обличчям небезпеки. Заглиблюючись у складні механізми, що лежать в основі реакції страху, ми отримуємо цінне розуміння складності людської фізіології та поведінки, прокладаючи шлях до більш цілеспрямованих підходів до лікування розладів, пов'язаних зі страхом, та сприяння психічному благополуччю.

Передусім зазначимо, що ця тематика заглиблюється у складний взаємозв'язок між війною та людською психікою, особливо у тому, як він проявляється у спільному середовищі публічних просторів. По суті, це дослідження переплітає сфери психології, соціології та урбаністики, з'ясовуючи глибокі наслідки конфлікту для колективної свідомості та просторової динаміки спільнот. Наприклад, доктор Роберт Ліфтон – психіатр і відомий автор, відомий своїми дослідженнями психологічних наслідків війни і травми. Його роботи, серед яких «Смерть за життя: ті, що вижили в Хіросімі» та «Нацистські лікарі: медичні вбивства та психологія геноциду» [Death in Life: Survivors of Hiroshima and The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide], досліджують складну взаємодію між насильством, травмою та колективною пам'яттю [1,2]. Доктор Джудіт Льюїс Герман – психіатр і експерт з травми, чії дослідження зосереджені на психологічних наслідках війни, в тому числі на впливі насильства на окремих людей і громади. Її впливова книга «Травма і відновлення: наслідки насильства – від домашнього насильства до політичного терору» [Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence--from Domestic Abuse to Political Terror] пропонує розуміння психологічної динаміки травми та відновлення [3]. Доктор Стівен Пінкер – когнітивний психолог і письменник, який, хоча, і не займався безпосередньо війною, він досліджував природу

насильства та його зниження протягом всієї історії людства. Його роботи, такі як «Кращі ангели нашої природи: чому насильство пішло на спад» [The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined], надає ширший погляд на фактори, що впливають на ставлення суспільства до конфліктів і страху [4]. Доктор Елейн Скаррі, професор англійської та американської літератури і мови, досліджувала взаємозв'язок між насильством і тілом, зокрема у своїй книзі «Тіло в болю: створення і руйнування світу» [The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World]. Її міждисциплінарний підхід пропонує розуміння того, як фізичне страждання перетинається з психологічними та соціальними вимірами [5]. Доктор Карен А. Церуло – соціолог, досліджує соціологію страху та сприйняття ризику, вивчаючи, як окремі люди та суспільства концептуалізують загрози та реагують на них. Її роботи, зокрема «Ніколи не бачили, як це сталося: культурні виклики в уяві найгіршого» [Never Saw It Coming: Cultural Challenges to Envisioning the Worst], пропонує цінне розуміння соціокультурних чинників, що формують сприйняття страху та незахищеності [6].

Війна, з притаманними їй хаосом і насильством, має багатогранний вплив на публічні простори, змінюючи їхній фізичний ландшафт і впливаючи на психологічне самопочуття мешканців. Панівні настрої страху стають відчутними, пронизуючи саму тканину суспільства і перетворюючи публічні простори на арени побоювань і вразливості. Цей всепроникний страх є не просто ефемерною емоцією, а радше глибоко вкоріненою когнітивною реакцією, що породжує підвищене почуття настороженості та гіперпильності серед людей.

У рамках цієї парадигми психологічний вплив війни на публічний простір проявляється через безліч механізмів, кожен з яких робить свій внесок у складну анатомію страху. Одним із важливих аспектів є зміна просторового сприйняття, коли колись знайомі ландшафти зазнають глибокої метаморфози, просякнуті привидом небезпеки та невизначеності. Вулиці, парки та площі, які колись слугували вузлами соціальної взаємодії та громадської згуртованості, тепер стають сповненими побоювань, спонукаючи людей пересуватися цими просторами з трепетом і підозрою.

Більше того, ерозія довіри та солідарності загострює почуття страху, фрагментуючи соціальні зв'язки та сприяючи формуванню атмосфери недовіри в громадах. Розрив міжособистісних стосунків у поєднанні з поширеною атмосферою незахищеності породжує всеохоплююче відчуття відчуження та ізоляції серед людей, що ще більше посилює психологічні наслідки війни для громадського простору.

Крім того, феномен просторового відчуження стає яскравим проявом психологічного впливу війни, окреслюючи межі між привілейованими анклавами безпеки та небезпечними внутрішніми районами конфлікту. Коли

публічні простори просякнуті стигмою небезпеки, певні верстви населення систематично маргіналізуються та виключаються, поглиблюючи існуючу нерівність та увічнюючи соціальний поділ.

Окрім матеріальних проявів, анатомія страху також пронизує сферу колективної пам'яті, формуючи наративи та ідентичності спільнот у постконфліктний період. Шрами війни, як фізичні, так і психологічні, незгладимо вкарбовуються в міський ландшафт, слугуючи гострим нагадуванням про минулі травми та увічнюючи цикл страху і побоювань.

Щоб розібратися в складнощах анатомії страху в контексті війни, необхідно застосувати міждисциплінарний підхід, що поєднує знання з психології, соціології та урбаністики. Висвітлюючи складний взаємозв'язок між війною та просторовою динамікою публічних просторів, це дослідження пропонує нюансоване розуміння глибоких наслідків конфлікту для людської психіки та колективної свідомості. Зрештою, саме через такий міждисциплінарний діалог ми можемо почати розгадувати анатомію страху та культивувати простори стійкості та примирення після війни.

Страх у воєнний час проявляється у безліч способів, кожен з яких залишає свій слід у публічному просторі. Фізичні маркери страху, такі як барикади, блокпости та озброєні патрулі, стають повсюдною присутністю, слугуючи видимим нагадуванням про загрозу насильства, що насувається. Ці фізичні бар'єри не лише обмежують пересування, але й посилюють відчуття вразливості та незахищеності серед цивільного населення. Крім того, відсутність нормального життя в громадських місцях, що характеризується порушенням повсякденного розпорядку та ерозією соціальної довіри, ще більше загострює почуття страху і невпевненості.

Психологічний вплив страху у воєнний час виходить за межі індивідуального досвіду, впливаючи на цілі громади та соціальні структури. Дослідження показали, що тривалий вплив страху і стресу може призвести до цілої низки психологічних розладів, включаючи тривогу, депресію і посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Крім того, ерозія соціальної згуртованості та довіри в громадських місцях може мати глибокі наслідки для стійкості громади та її відновлення після війни. Втрата почуття безпеки та приналежності до громадського простору може залишити глибокі шрами в особистостях і громадах, перешкоджаючи їхній здатності до відновлення та зцілення.

В умовах всепроникного страху окремі особи та громади повинні орієнтуватися в публічному просторі з обережністю та стійкістю. Незважаючи на виклики війни, акти колективної непокори та солідарності можуть слугувати потужними протиотрутами від страху, перетворюючи публічні простори на місця опору та стійкості. Ініціативи, спрямовані на відновлення довіри та

соціальної згуртованості, такі як громадські програми та проекти публічного мистецтва, можуть допомогти відновити почуття нормальності та приналежності у постраждалих від війни громадах.

Картографування психологічного впливу війни на публічний простір – це багатогранна робота, яка вимагає розуміння як фізичного, так і емоційного виміру конфлікту. Авторами пропонується здійснити загальний план того, як може розгортатися такий аналіз (таблиця 1).

Таблиця 1. Характеристика компонентів плану картографування страху

№ з/п	Компонент	Характеристика
1	Фізичні руйнування	Війна часто залишає фізичні шрами у громадських місцях, включаючи будівлі, інфраструктуру та природні ландшафти. Ці руйнування можуть викликати у постраждалого населення почуття втрати, горя та вразливості. Картографування масштабів фізичної шкоди може дати уявлення про серйозність впливу.
2	Вимушені переселення та переміщення	Через війну багато людей змушені покинути свої домівки, що призводить до масового переміщення та розриву зв'язків між громадами. Переміщене населення може відчувати почуття ізоляції, незахищеності та втрати приналежності. Картографування переміщення переміщених осіб і територій, які вони залишають, може допомогти визначити регіони, які найбільше постраждали від соціальних потрясінь.
3	Військова присутність і заходи безпеки	Під час війни громадські місця часто стають мілітаризованими, з посиленням наглядом, контрольно-пропускними пунктами та обмеженим доступом. Така мілітаризація може викликати у цивільного населення почуття страху, підозри та безсилля. Картографування розміщення військових сил і заходів безпеки може виявити схеми контролю і репресій у міських і сільських районах.
4	Травми та психічне здоров'я	Насильство і травми можуть мати глибокі психологічні наслідки для окремих осіб і громад. Травми, пов'язані з війною, можуть проявлятися у вигляді тривоги, депресії, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших розладів психічного здоров'я. Картографування поширеності проблем психічного здоров'я та доступу до служб підтримки може виявити сфери, які потребують втручання та підтримки.
5	Культурна спадщина та ідентичність	Війна часто націлена на об'єкти та символи культурної спадщини, стираючи колективну пам'ять та ідентичність постраждалих громад. Руйнування культурних пам'яток може викликати почуття культурної втрати, гніву та обурення. Картографування руйнування об'єктів культурної спадщини та зусиль зі збереження чи відбудови може пролити світло на стійкість і опір постраждалого населення.
6	Відновлення та примирення	Після припинення бойових дій зусилля з відбудови та примирення громад мають вирішальне значення для зцілення та відновлення. Проекти реконструкції можуть слугувати символами стійкості та надії, відновлюючи публічні простори як місця колективної пам'яті та соціальної взаємодії. Картографування прогресу зусиль з реконструкції та ініціатив, що сприяють миру і примиренню, може оцінити довгостроковий вплив війни на громадський простір.

Загалом, картографування психологічного впливу війни на публічний простір вимагає цілісного підходу, який враховує взаємодію фізичних, емоційних та соціокультурних чинників. Розуміння того, як війна формує антропогенне середовище і впливає на поведінку людей, дозволяє політикам і практикам розробляти більш ефективні стратегії постконфліктної реконструкції та розбудови миру.

Взагалі, страх, ця первісна емоція, закарбована глибоко в людській психіці, є багатогранним явищем, що має хитромудрі шари, які чекають на своє розгадування. Від серцебиття при зустрічі з небезпекою до ледь чутного шепоту побоювань у повсякденному житті, страх пронизує наше існування у незліченних формах. З точки зору психології, розуміння анатомії страху передбачає заглиблення в його когнітивні, емоційні та фізіологічні основи, що проливає світло на його глибокий вплив на людську поведінку та психічне благополуччя.

За своєю суттю, страх слугує фундаментальним механізмом виживання, відточеним еволюцією, щоб захистити нас від шкоди. Вкорінений у древніх структурах мозку, зокрема мигдалині, страх запускає каскад фізіологічних реакцій, спрямованих на готовність до дії – сумнозвісну реакцію «бий або тікай». У моменти відчутної загрози адреналін розливається по наших венах, загострюючи наші почуття і готуючи наше тіло до швидкої реакції. Ця інстинктивна реакція, закодована в наших нейронних ланцюгах, підкреслює адаптивну природу страху, що забезпечує наше виживання перед обличчям небезпеки.

Однак анатомія страху виходить далеко за межі простого інстинкту виживання, переплітаючись зі складними когнітивними процесами та емоційними переживаннями. У складному танці між сприйняттям і пізнанням страх часто виникає через очікування потенційної шкоди, а не безпосередньої небезпеки. Наш розум, вправний у плетінні складних наративів, може створювати уявні загрози, які викликають таку ж вісцеральну реакцію, як і реальні. Цей когнітивний аспект страху підкреслює його суб'єктивну природу, сформовану індивідуальним досвідом, переконаннями та культурними впливами.

Крім того, страх має глибокий емоційний резонанс, забарвлюючи наше сприйняття і формуючи нашу взаємодію зі світом. Від дитячих фобій до глибоко вкорінених тривог, страх може чинити потужний вплив на нашу психіку, впливаючи на прийняття рішень і поведінку. Складний взаємозв'язок між страхом та іншими емоціями, такими як тривога, страх і жах, підкреслює його нюансовані прояви в різних контекстах. Незалежно від того, чи викликаний він травматичними спогадами, чи поширеними суспільними тривогами, страх панує над нашим емоційним ландшафтом, глибоко формуючи наші погляди та переконання.

У сфері психології вивчення страху охоплює широкий спектр теоретичних засад та емпіричних досліджень, що дають уявлення про його глибинні механізми та терапевтичні втручання. Від класичного обумовлення до когнітивно-поведінкових підходів, психологи розробили безліч стратегій для розуміння і подолання явищ, пов'язаних зі страхом. Наприклад, експозиційна терапія використовує поступову експозицію до страхітливих стимулів для полегшення фобій і тривожних розладів, використовуючи принципи навчання та адаптації для переосмислення реакцій страху.

Більше того, анатомія страху виходить за межі індивідуальної психології і охоплює ширші соціальні та культурні виміри. Суспільні тривоги, підживлювані зображеннями в ЗМІ та колективними травмами, можуть формувати колективне ставлення до уявних загроз, породжуючи такі явища, як моральна паніка та пошук «цапів-відбувайлів». У взаємопов'язаному світі, сповненому геополітичної напруженості та глобальних криз, розуміння суспільної динаміки страху має першочергове значення для зміцнення стійкості та соціальної згуртованості.

Отже, анатомія страху – це багатий гобелен, витканий із заплутаних ниток біології, пізнання та емоцій. Від своїх первинних витоків у глибинах мозку до нюансованих проявів у повсякденному житті, страх відіграє центральну роль у формуванні людського досвіду. Заглиблюючись у його психологічні глибини, ми отримуємо глибше розуміння себе і навколишнього світу, висвітлюючи шляхи до зміцнення, стійкості та зростання перед лицем грізної присутності страху.

Анатомія страху у воєнний час – це складне і багатогранне явище, яке залишає незгладимий слід у публічному просторі та колективній психіці громад. Картографуючи психологічний вплив страху на публічний простір, ми отримуємо уявлення про глибокі виклики, з якими стикаються окремі люди та суспільства під час війни. Лише завдяки глибокому розумінню цієї динаміки ми можемо почати працювати над усуненням першопричин страху та розбудовою більш стійких та інклюзивних громад у постконфліктний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Robert Jay Lifton. *Death in Life: Survivors of Hiroshima*. JSTOR. URL: https://www.jstor.org/stable/10.5149/9780807882894_lifton (date of access: 07.03.2024).
2. Lifton R. J. *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of...* Goodreads. URL: https://www.goodreads.com/book/show/173187.The_Nazi_Doctors (date of access: 07.03.2024).
3. Herman J. *Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror*. APA PsycNet. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2015-30136-000> (date of access: 07.03.2024).
4. *The Better Angels of our Nature*. Steven Pinker. URL: <https://stevenpinker.com/publications/better-angels-our-nature> (date of access: 07.03.2024).

5. Elaine Scarry. The body in pain: the making and unmaking of the world - PhilPapers. PhilPapers: Online Research in Philosophy. URL: <https://philpapers.org/rec/SCATBI> (date of access: 07.03.2024).
6. Dr Karen A. Cerulo. Never Saw It Coming Cultural Challenges to Envisioning the Worst. University of Chicago Press. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/N/bo3793419.html> (date of access: 07.03.2024).

Власенко Ю. М.,
*вчитель інформатики та математики,
спеціаліст вищої категорії, «старший вчитель»
ліцею №9 «Гармонія» Оболонського району м. Києва
yuzefa89school9@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ АРКУШІВ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття присвячена інтерактивним аркушам на платформі Wizer.me та їх використанню в освітньому процесі. Вона описує переваги використання цих аркушів, зокрема інтерактивність, зручність у роботі та можливість індивідуалізації навчання. Розглядаються різні типи завдань, що доступні на платформі, такі як питання з вибором відповіді, заповнення пропусків, розміщення маркерів на зображенні, робота з мультимедіа та інше. Також у статті описується алгоритм створення власних інтерактивних аркушів та аналіз результатів навчання учнів. Загалом, стаття розкриває потенціал інтерактивних аркушів Wizer.me для підвищення ефективності навчання та зменшення освітніх втрат.

Ключові слова: інтерактивні аркуші; Wizer.me; дистанційна освіта; технології навчання; освітні втрати.

Abstract. The article is dedicated to interactive sheets on the Wizer.me platform and their use in the educational process. It describes the advantages of using these sheets, including interactivity, ease of use, and the possibility of individualized learning. Various types of tasks available on the platform are discussed, such as multiple-choice questions, fill-in-the-blank, placing markers on images, working with multimedia, and more. The article also describes the algorithm for creating custom interactive sheets and analyzing students' learning outcomes. Overall, the article reveals the potential of Wizer.me interactive sheets for improving the effectiveness of learning and reducing educational losses.

Keywords: interactive sheets; Wizer.me; distance learning; learning technologies; educational losses.

За останні кілька років дистанційна освіта стала все більш поширеною через розвиток технологій та зміни в умовах навчального процесу. На сьогоднішній день учасники освітнього процесу постійно змушені адаптуватися до нових

умов. Через тривалі перебої й відсутність електропостачання, доступу до Інтернету, перебування в укриттях в учнів спостерігаються освітні втрати.

Використання інтерактивних аркушів під час дистанційного навчання є одним з ефективних інструментів, які допомагають зменшити ці втрати. Адже у вчителя є можливість створювати цікаві та зрозумілі завдання, які сприяють збереженню уваги учнів та розвитку їхніх навичок. Крім того, такі аркуші можуть бути зручним інструментом для самостійного навчання та розвитку навичок учнів у домашніх умовах, їх застосування може забезпечити рівний доступ до якісної освіти для учнів з різних регіонів та соціальних груп. Це особливо актуально в умовах карантину та віддаленого навчання, коли учні мають різний доступ до комп'ютерів та Інтернету. Інтерактивні аркуші можуть бути доступні для всіх учнів, що забезпечує рівний доступ до навчального матеріалу та сприяє зменшенню освітніх втрат, які виникають в умовах навчального процесу в Україні.

Переваги використання інтерактивних робочих аркушів в освіті:

- дозволяють учням краще зрозуміти предмет. Різні типи запитань захоплюють дітей, а голосові записи дозволяють учням краще запам'ятати тему.
- дозволяють учням контролювати своє навчання, рухаючись у власному темпі. Крім того, вони можуть завантажувати посилання, відео та аудіозаписи для підтвердження своїх відповідей.
- за допомогою живих інтерактивних аркушів вчителі отримують відповіді в режимі реального часу, для того, щоб мати миттєвий зв'язок з учнями. Таким чином учні можуть швидко виправити свої помилки.
- інтерактивні робочі аркуші містять елементи, які заохочують і мотивують учнів виконувати завдання раніше встановленого терміну. Це також спонукає їх мати позитивне ставлення до освіти.
- багато інструментів для створення робочих аркушів автоматично оцінюють інтерактивні аркуші, що звільняє час вчителів. Вчителі не тільки витрачають менше часу на оцінювання робочих аркушів, але й більше часу приділяють спілкуванню з учнями безпосередньо.

Wizer.me є одним з найбільш популярних інструментів для створення інтерактивних робочих аркушів. Ця платформа є ефективним інструментом для навчання, який може допомогти учням краще зрозуміти і запам'ятати матеріал [1].

Для того, щоб почати роботу зі швидким та простим онлайн-сервісом Wizer.me, потрібно перейти за посиланням <https://app.wizer.me/>

Платформа англomовна, проте інтуїтивно зрозуміла. Вона підтримує кирилицю для створення завдань. Щоб полегшити роботу з сервісом, можна використовувати вебперекладач. Реєструватися на платформі потрібно як учителю, так і учню.

Wizer.me дозволяє вчителям створювати як свої власні робочі аркуші, використовуючи широкий спектр інструментів, так і використовувати вже готові.

1. Покроковий алгоритм створення нового аркуша в запропонованому сервісі;
2. Визначення теми та мети уроку, до якого створюється інтерактивний аркуш.
3. Створення аркуша, обравши тему оформлення.
4. Наповнення сторінки (додавання навчальних відео, матеріалів, завдань).
5. Збереження та попередній перегляд аркуша.
6. Поширення.

Готуючи контент інтерактивного аркуша, потрібно пам'ятати, що матеріал повинен містити завдання різних рівнів від найпростіших (переглянути відео, прочитати замітку) і до найскладніших (оцінити, порівняти, довести).

Wizer.me дає змогу використовувати такі *типи завдань*:

- відкрите питання (Open Question);
- широкий вибір (Multiple Choise);
- заготовки (Blanks) ;
- відмітки на зображенні (Fill On An Image);
- зіставлення (Matching);
- таблиця (Table);
- сортування (Sorting);
- малювання (Draw);
- текст (Text), зображення (Image), відео (Video), посилання (Link);
- вставлення вбудованих об'єктів (Embed);
- головоломка пошуку слів (Word Spearch Puzzle) та ін. [2]

У багатьох завданнях можна вказати відповіді для автоматичної перевірки. Це полегшує роботу вчителя та пришвидшує зворотній зв'язок.

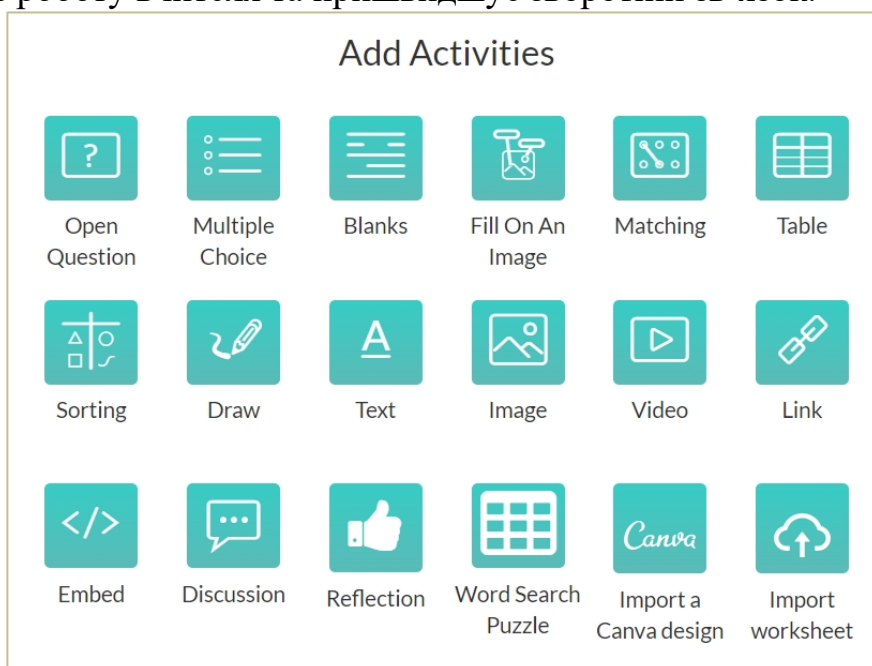

Рис. 1. Типи завдань в сервісі Wizer.me

У цій статті розглянемо основні типи завдань в сервісі Wizer.me.

Такі типи завдань як додавання *тексту (Text)*, *зображення (Image)*, *відео (Video)*, *посилання (Link)* допоможуть наповнити теоретичним матеріалом інтерактивний аркуш для вивчення нової теми, закріплення або повторення, а також поєднати різні типи медіа в одному файлі.

За допомогою кнопки *Embed* можна вбудувати в аркуш презентації, опубліковані в Інтернеті, та інтерактивні вправи, наприклад Wordwall чи LearningApps. Учні зможуть проходити вправи та переглядати презентації на аркуші, не переходячи на іншу платформу.

Тип завдання *Open Question* дає можливість створити завдання, на яке дітям потрібно дати відповідь або прикріпити зображення, або записати звук (наприклад, на англійському при говорінні). В цьому типі завдань немає однозначної відповіді, тому учні повинні застосовувати свої знання та досвід для створення відповіді на запитання. Це дозволяє їм використовувати творчі підходи та досліджувати різні шляхи розв'язання проблеми.

Multiple Choise – питання з вибором відповіді (тест). Цей тип завдань дозволяє створювати запитання з декількома варіантами відповіді, з яких учні повинні вибрати правильну. Тестові завдання перевіряються автоматично з присвоєнням відповідної кількості балів, що вказав вчитель.

Тип завдання *Blanks* (заповнення пропусків) має три можливі варіанта:

- введення слів учнями самостійно без підказок;
- вибір слів із вказаного нижче банку даних;
- вибір слів із випадającego списку.

Наступний тип завдання – це *Fill On An Image* (відмітки на зображенні). Для цього завдання вчителю обов'язково потрібно завантажити малюнок. Досить зручно використовувати такі завдання, наприклад, при роботі з картами на уроках географії, історії або з координатною площиною на математиці.

Matching – ще один тип завдання на платформі Wizer.me, який дозволяє учням встановлювати відповідність між двома частинами. У завданні можна використовувати як текстові елементи, так і зображення. Наприклад, можна подати список держав та їх столиць і учні повинні з'єднати правильну державу з її столицею. Це завдання може бути корисним для вивчення іноземних мов, при вивченні нових термінів або в математиці для встановлення відповідності між рівними виразами.

Функція *Sorting* дає дозволяє створити список елементів, який діти повинні впорядкувати в групи за заданим критерієм. Цей тип завдання допомагає учням розвивати навички аналізу, логічного мислення, класифікації та сортування.

Використання різних типів завдань на дозволяє створювати різноманітні інтерактивні аркуші для різних потреб та предметів.

На платформі Wizer.me є можливість Попереднього перегляду аркуша, щоб подивитися як завдання відображаються для учнів.

Wizer.me дозволяє користувачам легко поділитися своїм робочим аркушем зі своїми учнями або колегами. Можна скористатися такими способами, як Google Classroom, отримати посилання на аркуш, пін-код для входу учнів або вбудувати аркуш на свою веб-сторінку. Це робить процес навчання більш зручним і доступним, особливо для дистанційного навчання.

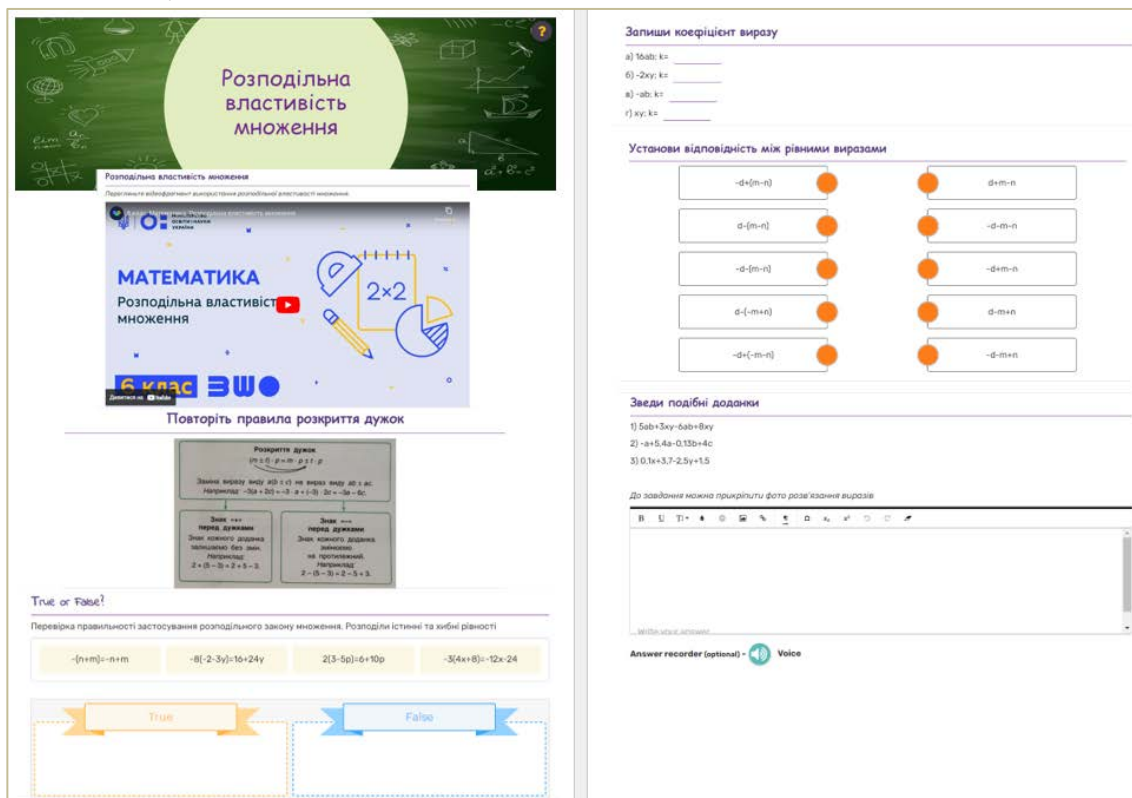

Рис. 2. Приклад інтерактивного аркуша

Відповіді учнів переглядаємо у розділі Оцінити. Вчитель може відслідковувати кількість набраних балів за завдання з автоматичною перевіркою, залишати коментарі, якщо є помилки в завданнях, та перевіряти завдання, що потребують виставлення балів. Саме в цьому розділі вчителю надається можливість стежити за успішністю учнів та забезпечити їм необхідний рівень підтримки та допомоги в навчанні.

Сервіс Wizer.me є корисним інструментом, за допомогою якого можна створювати інтерактивні робочі аркуші з різними видами завдань, що можуть бути доступні з будь-якого мобільного пристрою або зі звичайного комп'ютера, а це значно полегшує процес навчання. Особливо цінною є можливість записувати голосові вказівки для учнів, що дуже корисно при вивченні складних тем. Крім того, сервіс надає зручну систему оцінювання завдань та можливість ділитися робочим аркушем з учнями через Google Classroom, посилання або пін-

код. Усі ці функції роблять сервіс Wizer.me чудовим інструментом для вчителів, які хочуть спробувати щось нове та зручне для своїх учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Narentheren Kaliappen. Wizer.me and Socrative as innovative teaching method tools: Integrating TPACK and Social Learning Theory / International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE) – Vol. 10, No. 3, September 2021, pp. 1028~1037.
2. Wizer.me [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://app.wizer.me/>

Воєвідко Л. М.,
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
voeyevidko@kpmi.edu.ua*

ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ: СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. В статті розглядаються аспекти фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, яким має відводитись чинне місце в освітньому процесі закладів вищої освіти в Україні під час війни.

Ключові слова: Нова українська школа, освітньо-професійна програма, системність, компетентності, програмні результати навчання, інформаційна гігієна, стресостійкість, конструктивна комунікація, ціннісні орієнтири, креативна самобутність, національна гідність.

Abstract. The article examines the aspects of professional training of future music teachers, to which should be assigned a valid place in the educational process of higher education institutions in Ukraine during the war.

Keywords: New Ukrainian school, educational and professional program, systematicity, competences, learning program results, informational hygiene, stress resistance, constructive communication, value orientations, creative identity, national dignity.

Агресивна війна російської федерації проти нашої суверенної держави вносить безліч коректив, які необхідно враховувати нині у підготовці вчителя / вчительки до роботи в Новій українській школі. Мистецька складова процесу становлення особистості учня / учениці потребує прискіпливої уваги та фундаменталізації цього процесу, а отже, потребують інтенсифікації, системності та сучасності підходи до підготовки вчителя музичного мистецтва в закладах вищої освіти.

Підготовка вчителя / вчительки музичного мистецтва розглядається в працях великої кількості науковців та педагогів сучасності: А. Авдієвський, Л. Аристова,

А. Болгарський, Т. Бодрова, С. Горбенко, Н. Гуральник, Т. Завадська, В. Касьянова, А. Козир, В. Лісовий, А. Мартинюк, Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, Л. Паньків, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Савчук, В. Федоришин, О. Хижна, В. Черкасов, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.

С. Горбенко зазначає, що численні дослідження, думки державних і громадських діячів, учених, практиків зводяться до позиції про те, що освіта – це складний соціокультурний феномен, вона є відображенням культури певної епохи засобом відвернення соціальної деградації, встановлення суспільної моральності, культури, духовності людської особистості. Освіта розуміється як культурний процес завдяки якому реалізуються такі важливі функції як входження людини у світ культури, трансляція культурно сформованих зразків людської діяльності та ін. За нинішніх обставин усі проблеми держава може вирішити тільки через освічену, виховану, соціалізовану і культурну людину. Разом з тим, її дедалі більш поглинає потік масової культури, споживацьких намірів і стандартів. Щоб не захлинутися у цьому безладі, не втратити ідентичності, людина потребує вироблення певної життєвої позиції, яка б ґрунтувалася на особистих уявленнях про сенс життя, які є унікальними та неповторними, вибудовуються і переживаються суб'єктивно, але не втрачають власних характеристик [3, с. 9].

За визначенням С. Гончаренка, учитель в широкому суспільному значенні – мислитель, громадський діяч, який формує погляди й переконання людей, допомагає їм знайти свій шлях у житті. Учителем часто називають людину, чия мудрість і життєвий досвід залишили глибокий слід у розвитку окремої особистості та її долі. В педагогічному, більш вузькому й безпосередньому, значенні учитель – це спеціаліст, який проводить навчальну й виховну роботу з учнями в загальноосвітніх школах різних типів. Учитель – одна з найстаріших професій. В Єгипті, Вавилоні та інших державах стародавнього Сходу учителями були жерці. У Стародавній Греції учителями ставали вільнонаймані громадяни. В Римській імперії учитель був державним чиновником, який призначався від імені імператора. В середні віки обов'язки учителя виконували священники, монахи, пізніше в містах – наймані особи. Діяльність сучасного учителя включає навчання й виховання учнів у школі, класне керівництво, проведення позакласної роботи, зв'язок з батьками і пропаганду педагогічних знань [2, с. 341].

Варто наголосити, що В. Кремень наголошує на потребі більшої технологізації викладання педагогічних дисциплін. Знання, як відомо завжди корисні. Але, скажімо, чи доцільно обмежуватися при вивченні історії педагогіки тим, щоб студент знав біографію того чи іншого педагога, його основні праці, навіть ідеї. Мабуть важливо навчити студента використовувати ці ідеї на практиці. Слід зробити вивчення педагогічних дисциплін більш прагматично орієнтованим.

Науковець наголошує на тому, що досвід показує, що у пересічного випускника – майбутнього педагога, а значить і у більшості працюючих вчителів недостатня психологічна кваліфікація, що не дає змоги реалізувати дитиноцентричні методи навчання, тобто розрізнити особисті риси, здібності, недоліки кожного учня і на цій основі будувати освітній процес з ним [5, с. 3].

Освітньо-професійні програми першого та другого рівнів вищої освіти Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) уможлиблює підготовку сучасного висококваліфікованого, конкурентоспроможного спеціаліста у області музичного мистецтва, здатного до розв'язання складних спеціалізованих завдань з проблем музично-педагогічної та професійної мистецько-освітньої діяльності. Зміст програм спрямований на розвиток у здобувачів вищої освіти інтегральної, загальних та професійних компетентностей, що забезпечують ефективну науково-дослідницьку музично-педагогічну, мистецьку, методико-технологічну, виконавську, арт-комунікаційну, івент-проективну, маркетингову та організаційно-управлінську діяльність з музичного мистецтва з використанням інноваційних мистецько-педагогічних та цифрових технологій навчання.

Вважаємо, що необхідно під час війни в закладах вищої освіти в здобувачів / здобувачок для подальшої екстраполяції в освітній процес закладів загальної середньої освіти сформувані:

- чітку позицію щодо використання музичного матеріалу для всіх необхідних формувальних аспектів сучасного гуманістичного освітнього простору України, згідно нормативних документів в Україні;
- повну відмову від музичного контенту російського походження та російськомовного музично-мистецького продукту;
- знання та розуміння викрадених музичних зразків українців росіянами;
- розуміння у використанні теоретичного матеріалу, враховуючи те, що велику кількість напрацювань в галузі історії, теорії та методики музичного навчання здобувачів, було викрадено росіянами та присвоєно, як їхнє, а українські митці та музично-педагогічні діячі піддавались знищенню (знеславленню) з боку російської (царської, срср) окупаційної влади;
- чіткі грані української ідентифікації (знання української музики та вміння її ефектної подачі в Україні (в освітньому процесі, в просвітницьких та формувальних заходах) та цивілізованому світі);
- неприпустимість використання всього російського матеріалу в освітньому процесі закладів освіти в Україні;
- розуміння токсичності всього російського, їх подвійних стандартів та агресії (війни), яку вони розпочали та продовжують на території нашої держави;
- стійкість світоглядних та ціннісних орієнтирів, сформованих на позиціях

естетичних ідеалів, педагогічної культури, педагогічної етики, педагогічного такту, гуманності, толерантності, виваженості, стійкості, стресостійкості, соціально-емоційних навичок (СЕН), відповідальності, громадянської активності, патріотичної ідентифікації та ін.;

- резильєнтність як здатність здобувача / здобувачки вищої освіти успішно впоратися зі стресом, труднощами, негативними подіями або навіть травматичними ситуаціями (інформаційне поле насичене жорстокими вчинками російських солдатів по відношенню до населення України) і повертатися до стану психологічного добробуту та функціонування в час війни;
- інформаційну гігієну здобувачів / здобувачок вищої освіти, що особливого загострення отримала під час російсько-української війни з 2014 року.

Разом з тим у підготовці сучасного вчителя музичного мистецтва для Нової української школи важлива роль відводиться формуванню національної свідомості, як засобу консолідації нації та своєрідної мети, суспільного ідеалу, до досягнення якого прагне нація. Національна ідея має бути фактором, що об'єднує в суспільстві і різні прошарки населення, і різні покоління. Система освіти у загальному вигляді має за мету, перш за все, передачу соціального досвіду зі здобування знань, а не тільки самі знання. Тому становлення української державності, утвердження національної ідеї, набуття особою етнічної ідентичності невіддільне від розвитку освітньої системи. Освіта, як визначено в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні», повинна мати гуманістичний характер і ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності. Важливою умовою досягнення цієї мети є підготовка нової генерації педагогічних та науково-педагогічних кадрів, яким буде притаманний дух нашого народу, його самобутній менталітет. Національній школі потрібні фахівці високоосвічені й високодуховні, соціально активні й національно свідомі, здатні вишкелити з кожної дитини індивідуальну самобутню особистість на основі цінностей вітчизняної та світової культур [6].

Варто зазначити, що в сучасних умовах у закладах вищої освіти підготовка здобувачів за освітньо-професійною програмою Середня освіта (Музичне мистецтво) набуває особливої ваги через актуалізацію вимоги щодо якості підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Професія вчителя музичного мистецтва для закладу загальної середньої освіти поєднує риси та вміння педагога-просвітника, педагога-комунікатора, вчителя-диригента (керівника хорового колективу, ансамблю, студії, хабу) вчителя-ілюстратора, вчителя-вокаліста, лектора-музикознавця, носія духовної культури та естетичного смаку. Проблема підвищення рівня фахової підготовки здобувачів вищої освіти значною мірою залежить від музично-теоретичної підготовки, спрямованої на різні види музично-творчої діяльності, які є важливими для теорії

та практики професійного становлення майбутніх вчителів музичного мистецтва для закладів загальної середньої освіти, НУШ [1, с. 19].

Презентуючи Стратегічний план діяльності МОН до 2027 року, О. Лісовий зазначив, що Україна переживає період трансформації та викликів, пов'язаних із військовою агресією РФ. Та є переконання, що освіта має готувати людину саме до завтрашнього дня. Навіть не до сьогоднішнього. І саме тому, нам недостатньо зробити «косметичний ремонт» системи освіти і науки. Нам потрібно трансформувати її. І що найважливіше – процес розвитку не повинен зупинятись ніколи, якщо ми хочемо не лише встигати за динамічним сучасним світом, а й задавати в ньому тренди. Освіта нової України – про практичні знання, розвинені м'які навички, ментальну безпеку та свободу вибору. І звісно – про навчання протягом життя. Такі зміни на рівні системи потребують часу і ресурсів, складних рішень і нових підходів. В умовах війни – це подвійний виклик, але також додаткова мотивація, адже час цих змін давно настав [7].

А. Козир наголошує на тому, що креативність дозволяє ефективно використовувати наявні в арсеналі вчителя знання, уміння та навички в нових непередбачених ситуаціях для вирішення нестандартних педагогічних завдань. Завдяки креативності вчитель конструює нові засоби взаємодії з учнями, відкриває нові для себе грані цього процесу. В психолого-педагогічній науці під креативністю розуміють здатність суб'єкта до творчості, до конструктивного та нестандартного вирішення педагогічних завдань, а також до усвідомлення власного досвіду. Креативність дозволяє вчителю знаходити нові засоби поведінки, адаптуватися до змінних умов життя, оптимально використовувати внутрішні резерви особистості. З цієї позиції доцільно виділити два типи креативності: поведінкову, як засіб адаптації та самовиразу, й інтелектуальну, котра ефективно впливає на продуктивність діяльності [4, с. 117].

Нині важливого значення набуває персоніфікація освітнього середовища, що несе в собі більш прискіпливу вимогу до формування, модифікації та модернізації освітньо-професійних програм та забезпечення їхньої ефективної реалізації через сформульовані програмні результати навчання. Оновлення освітньо-професійних програм має виходити з сучасних потреб Нової української школи, потреб роботодавців та ефективних пропозицій стейкхолдерів щодо забезпечення цілковитої готовності майбутнього фахівця до роботи в сучасній школі. Слід уникати формалізму в перегляді освітніх програмах. Вся освітня програма має також враховувати необхідність у персоніфікації в освітньому середовищі. Учитель має бути готовий до реалізації цього складного аспекту освітнього процесу в Новій українській школі. Персоніфікація освітнього процесу великою мірою забезпечить мету Концепції Нової української школи – становлення особистості учня / учениці в процесі

навчання в НУШ. Вважаємо, що персоніфікація сприятиме формуванню ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу в Новій українській школі.

Переконані, що прискіплива увага у підготовці майбутніх вчителів має приділятися Soft skills (т. зв. «м'які навички», «соціальні навички», «універсальні навички» чи «навички успішності»), які дозволяють випускникам закладів вищої освіти бути успішними на своєму робочому місці. До soft skills зараховують навички комунікації, лідерство, здатність брати на себе відповідальність і працювати в критичних умовах, вміння полагоджувати конфлікти, працювати в команді, управляти своїм часом, розуміння важливості дедлайнів, здатність логічно і системно мислити та інше. Кожен заклад вищої освіти повинен мати свою політику стосовно розвитку soft skills у своїх здобувачів вищої освіти та викладачів (через систему професійного розвитку/підвищення кваліфікації). Ця політика також зумовлює співпрацю з працедавцями та випускниками, впливає на репутаційний капітал закладу вищої освіти.

В. Кремень наголошує, що російсько-українська війна є не тільки жорстоким випробуванням для українського народу, а й наріжним каменем оцінки стану речей у різних сферах суспільного життя, зокрема, в освіті. І сьогодні з повним правом можна засвідчити, що українська освіта з честю витримала цей іспит [5, с. 2]. Маємо натхненно працювати над підготовкою педагогічних кадрів у галузі музичної педагогіки в ракурсах: високої ефективності сформованих компетентностей освітньо-професійних програм та якості знань студентів. Окрім того, варто наголосити на сформованості у майбутніх вчителів музичного мистецтва цілого спектру мистецтва педагогічної діяльності. Майбутні фахівці мають вирізнятися: креативною самобутністю, вміннями провадити практико-орієнтоване навчання, практикуванням діяльнісних підходів в освітньому процесі, готовністю до застосування сучасних практик, володіннями елементами педагогічної взаємодії та педагогічного супроводу, вміннями конструктивної комунікації, володіннями всією гамою стресостійкості, громадянської свідомості, патріотичної ідентифікації, національної гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воевідко Л. М. Музична педагогіка : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2022. 240 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Горбенко С. С. Основи методики музичної освіти: особистісний дискурс : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во УДУ імені М. П. Драгоманова, 2024. 206 с.
4. Козир А. В. Креативний напрям підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до продуктивної роботи з учнями. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 2. С. 116-119.

5. Кремень В. Г. Підготовка вчителя: виклики і відповіді. За результатами наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 1 березня 2023 р. Вісник НАПН України, 2023, 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5104>
6. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
7. Стратегічний план діяльності МОН до 2027 року. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/ua/strategichnij-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>

Воронкова В. Г.,
*доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри управління та адміністрування,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com*

Нікітенко В. О.,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету
E-mail: vitalina2006@ukr.net*

Череп А. В.,
*доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет
E-mail: cherep.av.znu@gmail.com*

РОЛЬ ОСВІТИ В АДАПТАЦІЇ УКРАЇНИ ДО СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджується актуальність вивчення впливу гнучкості, інноваційності та глибокого розуміння потреб суспільства та економіки на освіту в Україні. Сучасні цивілізаційні виклики, такі як глобалізація, технологічна революція та зміни в ринку праці, вимагають від освітньої системи гнучкості та адаптивності. Аналізуються ключові аспекти цього впливу, включаючи розвиток міжкультурної компетентності, впровадження цифрових технологій у навчальний процес, а також підготовку учнів до змін на ринку праці. Зокрема, обговорюється необхідність розробки та реалізації програм інклюзивної освіти, підтримки інновацій у навчальних програмах та методиках викладання, а також забезпечення взаємодії освіти з потребами економіки. Стаття підкреслює важливість постійного аналізу та вдосконалення освітньої системи для забезпечення конкурентоспроможності та соціального розвитку країни. Висвітлюється роль освіти в адаптації

України до сучасних цивілізаційних трансформацій, інтеграція України до європейського освітнього простору, виклики та можливості освітньої системи України в умовах глобалізації, інновації в освіті як стратегічна відповідь на виклики сучасного світу.

The article explores the relevance of studying the impact of flexibility, innovation and a deep understanding of the needs of society and the economy on education in Ukraine. Modern civilisational challenges, such as globalisation, the technological revolution and changes in the labour market, require the educational system to be flexible and adaptable. The key aspects of this impact are analysed, including the development of intercultural competence, the introduction of digital technologies in the educational process, and the preparation of students for changes in the labour market. In particular, the article discusses the need to develop and implement inclusive education programmes, support innovations in curricula and teaching methods, and ensure that education is aligned with the needs of the economy. The article emphasises the importance of continuous analysis and improvement of the educational system to ensure the competitiveness and social development of the country. The article highlights the role of education in Ukraine's adaptation to modern civilisational transformations, Ukraine's integration into the European educational space, challenges and opportunities of the Ukrainian educational system in the context of globalisation, and innovations in education as a strategic response to the challenges of the modern world.

Актуальність вивчення проблеми освіти в Україні в контексті сучасних цивілізаційних викликів важлива з кількох причин. По-перше, освіта є основним інструментом для розвитку суспільства та формування громадянського суспільства. Розуміння сучасних викликів у сфері освіти допомагає забезпечити ефективну відповідь на потреби суспільства. По-друге, конкурентоспроможність економіки у сучасних умовах вимагає високорівневої освіти та навичок, що відповідають вимогам ринку праці. Дослідження в області освіти дозволяють визначити, які конкретні компетентності необхідно розвивати учням для успішної адаптації до сучасних економічних реалій. По-третє, швидкі зміни у технологічному ландшафті потребують постійного оновлення методів навчання та впровадження новітніх технологій у навчальний процес. Дослідження в галузі освіти допомагають виявити ефективні підходи до інтеграції технологій у навчальну практику. По-четверте, освіта також грає важливу роль у підвищенні рівня громадського здоров'я. Вивчення питань, пов'язаних з формуванням здорового способу життя та профілактикою шкідливих звичок, є важливим аспектом досліджень в галузі освіти. По-п'яте, у світі, де глобалізація приводить до зближення різних культур, релігій та мов, важливо вивчати та розуміти інші культури. Освіта грає ключову роль у вихованні толерантності та розумінні різноманітності. Таким чином, дослідження проблем сучасної освіти в Україні є актуальними і важливими для подальшого розвитку суспільства та економіки.

Освіта в Україні, подібно до багатьох інших країн, стикається з рядом сучасних цивілізаційних викликів, які впливають на її структуру, зміст і методи навчання. Зростання світової конкуренції та зміни в економіці вимагають від освіти в Україні готовності до міжнародного співробітництва, вивчення іноземних мов, розвитку міжкультурної компетентності та адаптації до глобальних трендів [1].

Швидкий розвиток технологій, таких як штучний інтелект, інтернет речей, віртуальна реальність, вимагає від освіти в Україні переосмислення підходів до навчання, впровадження цифрових технологій у навчальний процес, підготовки учнів до роботи з новими технологіями та розвитку навичок, які потрібні у цифровому світі. Швидкий розвиток технологій також призводить до змін у вимогах до робочої сили. Освіта в Україні повинна надавати молодим людям не лише академічні знання, а й розвивати навички, такі як критичне мислення, творчість, співпраця та комунікація, які стануть важливими на ринку праці майбутнього. Освіта в Україні повинна бути доступною та якісною для всіх верств суспільства, включаючи людей з інвалідністю, мігрантів, обдарованих дітей, що вимагає розробки і реалізації програм інклюзивної освіти та підтримки різних груп населення. Освіта повинна сприяти формуванню екологічної свідомості та виховувати в учнів знання про принципи сталого розвитку. Це означає включення екологічних тем у навчальні програми та практичні дії на рівні навчальних закладів для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Освіта в Україні відіграє ключову роль у подоланні цих викликів, і для цього потрібна системна реформа, спрямована на модернізацію навчальних програм, методів викладання та інфраструктури навчання. Україна – це країна з багатою культурною спадщиною та різноманітністю релігійних та етнічних груп, повинна сприяти розвитку толерантного ставлення до різниць, виховувати в учнів повагу до різноманітності та сприяти міжкультурному діалогу. Це важливо для зміцнення соціальної стабільності та сприяння мирному співіснуванню в суспільстві. Незважаючи на всі виклики, освіта в Україні повинна гарантувати якість знань та компетентностей, які надаються учням, а це означає не лише вдосконалення змісту навчання, а й підвищення кваліфікації вчителів, розвиток системи оцінювання та моніторингу якості освіти. Освіта в Україні має грати ключову роль у підготовці конкурентоспроможної робочої сили та сприяти економічному розвитку країни, що означає забезпечення зв'язку між освітою та потребами ринку праці, підтримку підприємницької активності та інновацій. Освіта має сприяти розбудові гендерної рівності у суспільстві. Це означає забезпечення рівних можливостей для хлопців і дівчат у доступі до освіти, усунення стереотипів щодо вибору професій, та підтримку жінок у кар'єрному зростанні та лідерстві [2].

Глобалізація та цифровізація впливають на освіту у всьому світі, розширюючи можливості доступу до знань, перетворюючи методи навчання та

створюючи нові виклики. Приведемо приклади концепції та авторів, які досліджують ці явища: 1) Глобалізація освіти: Йоргенсен, Барбара Кейтон, Джон Марінек, досліджують, як глобалізація впливає на освітній процес. Це означає, зокрема, зростання міжнародного обміну студентів та викладачів, стандартизацію освітніх програм і оцінювання, а також поширення міжнародних стандартів навчання. 2) Цифрові технології в освіті: Марк Пегратт та Катріна Стревенс досліджують вплив цифровізації на навчання та навчальні процеси. Це включає в себе використання онлайн-платформ для навчання, віртуальні класи, мобільні додатки та інші цифрові інструменти для покращення доступу до освіти та розвитку нових методів навчання. 3) Глобальні виклики і нерівності в освіті: Едвардс та Хелен Сміт розглядають, як глобалізація і цифровізація можуть поглиблювати нерівності в освіті, зокрема, щодо доступу до цифрових технологій та якості освіти. 4) Навчання інтеркультурному розумінню: Майкл Біггс та Річард Соррелл досліджують, як глобалізація сприяє потребі у розвитку міжкультурного розуміння та міжкультурної освіти, щоб підготувати студентів до життя та роботи в глобалізованому світі. Ці концепції та автори вказують на складний і важливий вплив глобалізації та цифровізації на освіту, який вимагає уваги та досліджень для забезпечення якості та доступності освіти для всіх.

Загальний успіх освітньої системи України у сучасних цивілізаційних викликах глобалізації та цифровізації залежить від гнучкості, інноваційності та глибокого розуміння потреб суспільства та економіки. Актуальність вивчення проблеми впливу гнучкості, інноваційності та розуміння потреб суспільства та економіки на освіту в Україні важлива з кількох причин. По-перше, у силу швидких змін. Сучасне суспільство та економіка швидко змінюються через розвиток технологій, демографічні та соціокультурні трансформації. Тому освітня система повинна бути гнучкою, щоб адаптуватися до цих змін та надавати учням актуальні знання і навички. По-друге, гнучкість та інноваційність у навчальних програмах і методиках дозволяють освітній системі України зберігати і підвищувати конкурентоспроможність у міжнародному контексті, привертаючи якісних студентів та інвестиції в галузь освіти. По-третє, глибоке розуміння потреб сучасного ринку праці є ключем до успіху випускників. Освітні програми мають відповідати потребам промисловості та економіки, надаючи студентам практичні навички і знання, які потрібні для успішної кар'єри. По-четверте, освітній сектор відіграє важливу роль у формуванні громадянського суспільства та розвитку демократії. Розуміння соціальних та економічних потреб допомагає освіті відповідати на виклики, такі як боротьба з бідністю, нерівністю та іншими соціальними проблемами. Отже, дослідження та розуміння впливу гнучкості, інноваційності та розуміння потреб суспільства та економіки на освіту в Україні є актуальними для розвитку

ефективної та конкурентоспроможної освітньої системи, яка задовольняє потреби сучасного суспільства [3].

Глобалізація, технологічна революція та зміни на ринку праці суттєво перетворюють сучасне суспільство та економіку. Ці тренди створюють нові виклики для освітньої системи, яка повинна бути гнучкою та адаптивною, щоб відповідати на плинні потреби. Зростання міжнародних зв'язків та руху людей, ідей та капіталу створює потребу в готовності до міжкультурного спілкування та розуміння різних культур. Освітня система повинна надавати учням навички міжкультурної комунікації та готувати їх до життя та роботи в глобальному середовищі. Швидкий розвиток технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та автоматизація, ставить під сумнів традиційні методи навчання. Освітня система повинна бути готова до інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та відповідати на зміни у вимогах до навичок, які потрібні для працевлаштування у цифровій економіці. Швидкі технологічні зміни призводять до переплетення та зникнення деяких професій, водночас створюючи нові можливості. Освітня система повинна забезпечити учням навички, які дозволять їм адаптуватися до змін у ринкових умовах, навчити їх критично мислити та вирішувати проблеми, а також підготувати до навчання протягом життя. Отже, освітня система повинна бути гнучкою та адаптивною, щоб відповідати на глобальні виклики, які виникають у зв'язку з глобалізацією, технологічною революцією та змінами на ринку праці.

Як свідчить аналіз, розвиток міжкультурної компетентності, впровадження цифрових технологій у навчальний процес і підготовка учнів до змін на ринку праці є важливими аспектами сучасної освіти. Приведемо приклад ключових ідей та стратегій, які можна використовувати для досягнення цих цілей: 1) Використання цифрових платформ і інструментів може сприяти співпраці та взаємодії між учнями з різних культур. Віртуальні проекти, спільні дослідження та дистанційні обговорення можуть розвивати розуміння й повагу до інших культур. 2) Використання цифрових технологій дозволяє доступним способом навчатися про культури та традиції інших народів. Онлайн-курси, відеоматеріали, інтерактивні екскурсії та віртуальні музеї можуть стати чудовими ресурсами для навчання міжкультурної освіти. 3) Інтегрування міжкультурної освіти у різні періоди навчання може зробити її більш доступною та цікавою для учнів. Наприклад, вивчення історії може поєднуватися з аналізом культурних взаємозв'язків, а вивчення літератури може включати твори різних країн та епох. 4) Організація обміну учнями з іншими країнами або регіонами може сприяти розвитку міжкультурної чутливості та розумінню, що дає учням можливість навчатися в іншому середовищі та впроваджувати свої цифрові

навички у реальних ситуаціях. 5) Підготовка учнів до змін на ринку праці також включає розвиток навичок м'яких, таких як комунікація, співпраця, критичне мислення, адаптивність, лідерство. Ці навички можна активно розвивати через міжкультурні взаємодії та використання цифрових інструментів. 6) Оскільки ринок праці постійно змінюється, важливо навчати учнів навичкам самостійного навчання та адаптації до нових технологій та вимог. Це може бути досягнуто через підтримку дистанційного навчання, самостійні проекти та навчальні курси онлайн. Загалом, поєднання міжкультурної освіти з використанням цифрових технологій може створити стимулююче та ефективне навчальне середовище, яке підготує учнів до успішної адаптації до глобального ринку праці [4].

Розробка та реалізація програм інклюзивної освіти, підтримка інновацій у навчальних програмах та методиках викладання, а також забезпечення взаємодії освіти з потребами економіки є ключовими викликами для сучасної освітньої системи. Назвемо кілька стратегій, які можуть бути використані для вирішення цих завдань: 1) Розробка і впровадження програм інклюзивної освіти, які забезпечують доступність навчання для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей і потреб. Це може включати створення спеціалізованих програм для дітей з особливими потребами, підтримку інклюзивних класів та забезпечення відповідного педагогічного супроводу. 2) Інноваційні методики викладання, в основі яких підтримка інноваційних підходів до навчання, таких як активне навчання, змішане навчання, проектне навчання та інше. Використання цифрових технологій, інтерактивних ігор та інших інструментів може сприяти залученню учнів і поліпшенню якості навчання. 3) Підготовка до ринку праці включає врахування потреб сучасного ринку праці при формуванні навчальних програм і навичок учнів. Це може включати впровадження курсів з підготовки до кар'єри, стажування в компаніях та підприємствах, а також активну співпрацю з роботодавцями. 4) Партнерство зі стейкхолдерами, в основі якого залучення роботодавців, громадських організацій, громадськості та інших зацікавлених стейкхолдерів до процесу освіти. Це може допомогти забезпечити відповідність навчальних програм потребам ринку праці та розвитку суспільства. 5) Креативність та інновації, що націлені на сприяння та підтримку креативності та інновацій серед учнів та вчителів. Це може бути досягнуто через створення стимулюючого середовища для експериментів та новаторських проектів. Загалом, ці стратегії можуть сприяти створенню освітньої системи, яка ефективно відповідає потребам сучасного суспільства, забезпечуючи якісну та доступну освіту для всіх учнів і підготовку їх до успішного вступу на ринок праці.

Зарубіжний досвід може надати цінних вказівок щодо реалізації програм

інклюзивної освіти, підтримки інновацій у навчальних програмах та методиках викладання, а також забезпечення взаємодії освіти з потребами економіки. Деякі приклади цього досвіду. Швеція відома своєю відмінною практикою щодо інклюзивної освіти, яка реалізується через створення спеціальних класів та індивідуальну підтримку для дітей з особливими потребами. Діти з різними рівнями навчальних можливостей навчаються разом зі своїми ровесниками, що сприяє їхньому інтегруванню в суспільство. Шведські школи активно застосовують інтерактивні методи навчання, сприяючи активній участі учнів у навчальному процесі. Сполучені Штати Америки впроваджують різноманітні інноваційні методики викладання та навчання, такі як проектне навчання, змішане навчання та персоналізоване навчання. Ці підходи активно застосовуються в школах та університетах для залучення учнів, стимулювання їхнього інтересу та розвитку креативності. Німеччина відома своєю ефективною системою підготовки кадрів, яка базується на тісній співпраці між освітніми установами та промисловістю. Дуальна система освіти надає учням можливість одночасно отримувати теоретичні знання в навчальних закладах та практичний досвід на робочому місці, що допомагає їм легше вступати на ринок праці. Канада визнана своєю підтримкою інклюзивної освіти для дітей з різними потребами. Країна активно впроваджує програми підтримки, індивідуальний підхід до кожного учня та сприяє їхньому повному розвитку та інтеграції в суспільство. В Ірландії існують програми, спрямовані на створення інклюзивної освіти, що представляє освітню стратегію, яка розвивається з метою забезпечення рівних можливостей для всіх учнів. Ця стратегія включає в себе підтримку вчителів, інклюзивні підходи до навчання та створення сприятливого навчального середовища для усіх дітей. Фінляндія славиться своєю інноваційною освітньою системою, де акцент зроблений на індивідуальному навчанні та розвитку креативності. Використання інноваційних методик викладання, таких як проблемне навчання та групові проекти, сприяє розвитку ключових навичок серед учнів. В Нідерландах активно впроваджуються програми співпраці між освітніми закладами та промисловістю з метою підготовки кадрів, які відповідають потребам ринку праці. Це може включати стажування, професійну підготовку та програми партнерства з підприємствами. Країни Європейського Союзу володіють багатим досвідом у розвитку інклюзивної освіти, інноваційних підходів до навчання та співпраці з промисловістю, який може бути використаний як зразок для інших країн і регіонів. Ці приклади свідчать про те, що успішні практики інклюзивної освіти, інноваційного навчання та співпраці з промисловістю вже існують у різних країнах світу і можуть бути використані в інших контекстах для покращення освітньої системи [5].

Постійний аналіз та вдосконалення освітньої системи є критично важливими для забезпечення конкурентоспроможності та соціального розвитку країни з кількох причин. 1) Глобальна конкурентоспроможність, так як світ стає все більш глобальним, країни змагаються за місце на світовому ринку, сучасна економіка потребує висококваліфікованих робітників і фахівців. Постійне оновлення освітньої системи дозволяє країні триматися на швидкому темпі змін і забезпечувати собі доступ до новітніх технологій та інновацій. 2) Технологічний прогрес, у результаті якого швидкий розвиток технологій постійно змінює потреби суспільства та ринку праці. Тому й освітня система повинна адаптуватися до цих змін, навчати студентів новим навичкам і підготовлювати їх до майбутніх викликів. 3) Соціальна справедливість, у контексті якої освіта є ключовим чинником соціального розвитку. Постійне вдосконалення освітньої системи допомагає зменшувати соціальні нерівності, надаючи всім громадянам рівні можливості для отримання якісної освіти незалежно від їхнього походження чи матеріального статусу. 4) Інноваційний потенціал, так як сучасна економіка базується на інноваціях. Постійне оновлення освітньої системи сприяє розвитку інноваційного потенціалу країни, створюючи умови для розвитку нових ідей, технологій та підприємництва. 5) Громадянське суспільство і демократія: якщо громадяни мають доступ до якісної освіти, вони стають більш освіченими і критично мислячими громадянами. Це сприяє зміцненню громадянського суспільства, демократії та соціальної стабільності. Отже, постійний аналіз та вдосконалення освітньої системи є необхідними для того, щоб країна могла ефективно конкурувати на світовій арені, забезпечувати свій соціальний розвиток і відповідати потребам сучасного суспільства.

Протягом ХХ століття освіта в Україні стикалася з численними проблемами, які впливали на її якість, доступність і ефективність. Деякі з найбільш серйозних проблем включають: 1) Україна часто стикалася з проблемою недостатнього фінансування освіти. Недостатні кошти призводили до відсутності необхідного обладнання, застарілих підручників, низьких заробітних плат вчителів та недостатньої підтримки наукових досліджень. 2) Багато шкіл і вищих навчальних закладів залишалися відсталими від сучасних педагогічних підходів і методик. Це часто призводило до відчутного розриву між освітніми стандартами України та стандартами розвинених країн. 3) Українська освітня система часто відставала від світових тенденцій і вимог. Наприклад, впровадження новітніх методів навчання, використання інформаційних технологій у навчальному процесі, адаптація програм до потреб сучасного ринку праці - усі ці аспекти потребували значних зусиль для оновлення. 4) Система освіти часто не забезпечувала належної підтримки для обдарованих дітей і

студентів. Відсутність спеціалізованих програм, класів чи інших можливостей для розвитку їхнього потенціалу призводила до втрати талановитих кадрів для країни [5].

Ці проблеми вимагають системних реформ і наполегливих зусиль для вирішення, а також активної участі держави, громадськості та освітніх фахівців. Ці проблеми створювали складнощі для розвитку суспільства, економіки та культури України, і вимагали системних реформ для вирішення. У новому цифровому столітті було запроваджено кілька системних реформ у сфері освіти, спрямованих на адаптацію до викликів та можливостей цифрової епохи. Назвемо деякі з найважливіших: 1) Розвиток електронного навчання (e-learning), в основі якого запровадження технологій інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес сприяло появі електронних платформ для дистанційного навчання. Це зробило освіту більш доступною та гнучкою, забезпечуючи можливість навчання з будь-якої точки світу та в будь-який час. 2) Розробка онлайн-курсів та відкритих навчальних ресурсів (Open Educational Resources, OER), у результаті чого велика кількість безкоштовних онлайн-курсів та відкритих навчальних ресурсів стала доступною для учнів і студентів. Це робить можливим отримання якісної освіти навіть без фізичного присутності в учбовому закладі. 3) Розширення використання цифрових технологій у навчальному процесі, що включало введення інтерактивних дошок, комп'ютеризованих тестів, мультимедійних матеріалів та інших цифрових засобів у класну кімнату сприяє покращенню залученості учнів та підвищенню ефективності навчання. 4) Запровадження STEM-освіти (наука, технології, інженерія, математика), що сприяло тому, що освітні програми стали більш спрямованими на розвиток навичок у сферах науки, технологій, інженерії та математики, що відповідає потребам сучасного ринку праці та інноваційного розвитку. 5) Розширення доступності до освіти через цифрові технології, що відбулося у зв'язку з тим, що у деяких країнах, де освіта раніше була менш доступною через віддаленість або недостатність учбових закладів, цифрові технології дозволили розширити доступність освіти. 6) Розвиток інноваційних методик навчання, що включає використання віртуальної реальності, штучного інтелекту, гейміфікації та інших інноваційних підходів дозволяє створювати більш захопливі та ефективні методи навчання. 7) Зміни у змісті освіти з огляду на швидкоплинний світ, у результаті чого більший акцент починається робитися на розвиток критичного мислення, проблемного мислення, комунікаційних навичок та інших ключових компетенцій, які необхідні для успіху в сучасному суспільстві. Ці системні реформи мають на меті не лише адаптувати освіту до цифрового віку, але й покращити якість навчання, розширити доступність та підготувати учнів і студентів до викликів майбутнього [6].

Розвиток цифрових компетентностей у сучасній цифровій освіті є критично важливим, оскільки ці навички необхідні для успішної адаптації до цифрового суспільства та ринку праці. Освіта в галузі інформаційних технологій (ІТ) включає навчання основам комп'ютерних наук, програмування, веб-розробки та інших аспектів ІТ, які стають все більш поширеним у навчальних програмах. Це допомагає учням розвинути навички використання комп'ютера та програмного забезпечення. Цифрова грамотність включає в себе вміння ефективно користуватися Інтернетом, шукати та оцінювати інформацію, розуміти принципи безпеки в Інтернеті та критично мислити про цифрові джерела. Робота з медіа включає розвиток навичок аналізу та створення мультимедійного вмісту, у тому числі відео, аудіо та графіки, вміння розпізнавати медійну маніпуляцію та вміння створювати якісний медійний вміст. Навички обробки та аналізу даних стають все важливішими в цифровому суспільстві. Учні повинні вміти працювати з базами даних, статистикою та використовувати аналітичні інструменти для прийняття рішень. Цифрова творчість включає розвиток навичок творчого мислення та вміння використовувати цифрові інструменти для створення нових ідей, проектів та продуктів. Соціальні мережі та медіа формують вміння ефективно використовувати соціальні мережі для спілкування, співпраці та розповсюдження інформації, а також розуміння етичних та безпечних практик використання цих платформ. Розвиток цифрових компетентностей важливий не лише для успіху у навчанні, але й для успішної кар'єри в сучасному цифровому суспільстві. Ці навички допомагають учням стати активними учасниками цифрового середовища та ефективно використовувати технології для досягнення своїх цілей.

Розвиток цифрових компетентностей важливий як для навчання, так і для успішної кар'єри в сучасному цифровому світі. Сучасний ринок праці все більше вимагає від працівників цифрових навичок. Робочі місця вже давно перейшли на цифрові платформи, і для успішної кар'єри важливо вміти працювати з комп'ютером, програмами та онлайн-інструментами. Цифрові технології відкривають безмежні можливості для самоосвіти та саморозвитку. Інтернет забезпечує доступ до великої кількості безкоштовних матеріалів для навчання, онлайн-курсів, відеоуроків та інших ресурсів, які можна використовувати для вдосконалення навичок у будь-якій галузі. Інтернет і соціальні медіа надають можливості для спілкування з людьми по всьому світу. Вміння ефективно взаємодіяти з іншими в онлайн-середовищі є важливим для багатьох сучасних робочих посад. Цифрові навички допомагають створювати інноваційні ідеї, запускати власні проекти та бізнеси в онлайн-сфері. Успішні підприємці часто володіють високим рівнем цифрових компетентностей, що дозволяє їм

використовувати нові технології для розвитку своїх ідей. Отже, розвиток цифрових компетентностей не лише полегшує процес навчання, але й стає важливою складовою успішної кар'єри в сучасному цифровому світі. Ці навички дають можливість стати активним учасником цифрового середовища та досягати своїх цілей в ефективний спосіб.

Швидка глобалізація та цифровізація суттєво впливають на сучасну освіту, вносячи як позитивні, так і виклики. Завдяки глобальному доступу до Інтернету і онлайн-ресурсів, освіта стає більш доступною для людей у всьому світі. Онлайн-курси, відкриті навчальні ресурси і відеоуроки дозволяють отримувати якісну освіту, незалежно від місця проживання. Цифрові технології дозволяють впроваджувати нові методи навчання, такі як гейміфікація, віртуальна реальність та інтерактивність, що зроблять навчання більш захопливим і ефективним. Інтернет та цифрові комунікаційні засоби забезпечують можливість для глобального співробітництва між студентами та вчителями з різних країн. Це розширює можливості для обміну знаннями, ідеями та культурою. Освіта в глобальному світі стає все більш конкурентною. Студенти та учні мають можливість вибирати з більш широкого спектру програм і вищих навчальних закладів з усього світу, що стимулює підвищення якості освіти. Нерівність у доступі до технологій може призвести до посилення розривів між бідними та багатими, а також між розвинутими та менш розвинутими країнами. Це може посилити проблему відставання в освіті для певних груп населення [7].

Швидкі технологічні зміни вимагають постійного оновлення навчальних програм та підручників, щоб відповідати потребам сучасного світу. Узагальнюючи, глобалізація та цифровізація принесли значні переваги у сфері освіти, але також висунули перед нею нові виклики, які потребують адаптації та інноваційних рішень. Дослідження впливу глобалізації та цифровізації на освіту має безпосереднє практичне значення для освітніх систем, вчителів, учнів і суспільства в цілому.

Дослідження впливу цифровізації допомагають розробляти та впроваджувати нові методи навчання, що враховують сучасні технології та потреби учнів. Розуміння того, як глобалізація впливає на навчальні процеси, дозволяє розробляти та впроваджувати політики, спрямовані на покращення якості освіти та забезпечення доступу до неї для всіх. Дослідження допомагають визначити навички та компетенції, які необхідні вчителям для ефективного використання цифрових технологій та роботи в глобалізованому середовищі. Розуміння глобальних викликів допомагає розробляти підходи до освіти, які враховують різноманітність учнів і забезпечують їхнє успішне навчання. Дослідження впливу глобалізації та цифровізації надають інформацію для

розробки нових освітніх програм, які відповідають сучасним вимогам та потребам суспільства.

У цілому, дослідження впливу глобалізації та цифровізації на освіту допомагають розвивати сучасні, ефективні та інклюзивні освітні системи, які відповідають викликам сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Voronkova, Valentyna, Kyvliuk, Olga Nikitenko, Vitalina. The concept of smart education as a factor in enhancing digitalization and intellectualisation (Концепція smart освіти як чинник посилення цифровізації та інтелектуалізації). Prospective directions of scientific and practical activity : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2023. С. 91-110.
2. Воронкова В.Г., Череп А.В., Нікітенко В.О., Череп О.Г. Штучний інтелект та його атрибути: умови поліпшення функціональності та взаємодії з користувачами. Actual problems of education and science in the conditions of war : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks California : GS Publishing Services, 2023. С. 39-55.
3. Воронкова Валентина, Нікітенко Віталіна, Васильчук Геннадій, Каганов Юрій, Метеленко Наталя. Формування моделі форсайту цифрової економіки, освіти, культури. Humanities studies: Collec. tion of Scientific Papers / Ed.V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishinghouse “Helvetica”, 2024. 18 (95). С.119-130.
4. Кивлюк О.П., Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Інтеграція віртуальної реальності та освіти в контексті креативності та сучасних тенденції цифрового розвитку / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2023. С.47-63.
5. Нікітенко Віталіна, Воронкова Валентина, Тупахіна Олена, Сорокіна Олександра. Європейські практики цифрового гуманізму у контексті глобальних викликів. Humanities studies: Collec. tion of Scientific Papers / Ed.V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishinghouse “Helvetica”, 2024. 18 (95). С.52-64.
6. Нікітенко, В.О., Олексенко, Р.І., & Кивлюк О.П. Становлення і розвиток освіти у діджиталізованому суспільстві. HUMANITIES STUDIES : Collection of Scientific Papers / ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2022. 10 (87). С. 53-63.
7. Transformation of digital education in the era of the fourth industrial revolution and globalisation : monograph / Valentyna Voronkova, Gennadiy Vasyl'chuk, Vitaliia Nikitenko, Yurii Kaganov, Nataliia Metelenko. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 220 p.

Газізова О. О.,

к.і.н, завідувачка відділу українознавства в науково-освітньому просторі
Науково-дослідного інституту українознавства,
olena.gazizova@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Анотація. Дослідження зорієнтоване на визначення українознавчого сучасних освітніх практик в умовах гуманітарних викликів та загроз. Одним із головних завдань освітньої політики має стати формування в учнів та молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності.

За концептуальну основу до такого підходу варто взяти українознавство як систему наукового знання про Україну, українців, українськість, що розглядаються через практичний досвід культуротворення і спільнотного єднання. Інтегративний характер українознавства сприяє формуванню дієвого усвідомленого патріотизму підростаючого покоління: від усвідомлення ціннісних ідеалів своєї родини, багатства і різноманіття рідного краю до усвідомлення ролі України в сучасному геополітичному просторі. У статті актуалізується увага на важливості формування українознавчої компетентності підростаючого покоління як одного із ключових факторів безпеки української нації, яка проявляється у внутрішньому факторі – національній самоідентифікації, що втілюється у почуттях-цінностях – «Я – Українець» – «Ми – Українці». Сутність цих почуттях-цінностях полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова.

Основним завданням українознавства як освітнього напрямку і як окремого навчального курсу є виховання в учнів високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності та незалежності України.

Ключові слова: українознавство, ідентичність, духовні цінності, національні ідентитети, українство, культуротворення, соціокультурні трансформації, освіта.

Annotation. The research is focused on the definition of modern educational practices of Ukrainian studies in the conditions of humanitarian challenges and threats. One of the main tasks of educational policy should be the formation of national social and state values in students and youth as the ideological basis of Ukrainian identity.

As a conceptual basis for such an approach, it is worth taking Ukrainian studies as a system of scientific knowledge about Ukraine, Ukrainians, and Ukrainianness, which are considered through the practical experience of cultural creation and community unity. The integrative nature of Ukrainian studies contributes to the formation of an effective conscious patriotism of the younger generation: from awareness of the valuable ideals of one's family, the wealth and diversity of one's

homeland to the awareness of the role of Ukraine in the modern geopolitical space. The article pays attention to the importance of the formation of the Ukrainian studies competence of the younger generation as one of the key factors of the security of the Ukrainian nation, which is manifested in the internal factor - national self-identification, which is embodied in feelings-values - "I am a Ukrainian" - "We are Ukrainians". The essence of these feelings-values lies in the effective involvement of the individual in his nation, in the broad sense of the word.

The main task of Ukrainian studies as an educational direction and as a separate educational course is to educate students in high patriotic consciousness, readiness to fulfill their civic and constitutional duty to protect the national interests, integrity and independence of Ukraine.

Key words: Ukrainian studies, identity, spiritual values, national identities, Ukrainianness, cultural creation, socio - cultural transformations, education.

В Україні в умовах воєнної агресії РФ та інформаційно-психологічного впливу одним із головних завдань державної політики має стати формування в учнів та молоді патріотичних цінностей, відданості загальнодержавній справі захисту та зміцнення країни, активної громадянської позиції. Патріотичне виховання розпочинається з формування патріотичних поглядів. Знання про минуле і сучасне України, складають ядро патріотичної свідомості і служать механізмом, який регулює і спрямовує діяльність особистості. Засвоєння знань – це тільки початок патріотичного виховання, яке обов'язково передбачає втілення їх у вчинок, у практичну діяльність. У процесі діяльності знання перетворюються у переконання, ставлення особистості до минулого і сучасного України, у вміння та готовність діяти [6, с. 14].

Фундатор сучасного українознавства академік Петро Кононенко наголошував на особливій ролі українознавства у сфері виховання «...тільки воно може дати цілісний часопросторовий образ України і тим самим сформувати цілісний світогляд як патріотичний ідеал людини. Учні не варто закликати бути патріотами – їм необхідно всебічно показати, за що її можна любити й пишатися тим, що ти є її сином» [4, с. 6].

Війна має потужний вплив на утвердження української ідентичності, масове усвідомлення українськості, розуміння небезпеки і необхідності захищати Батьківщину. Як наголошує Ярослав Калакура: «Українськість виступає не лише як ознака тієї чи іншої людини, але й суспільства загалом, усіх його сфер, включаючи й розвиток культури, науки, освіти, видавничої та енциклопедичної сфери. Вона покликана стати маркером творення національної науки, освіти і культури загалом, їх світоглядно-ідейного спрямування та змісту» [3, с. 16].

Важливу роль у цьому процесі відіграють законодавчі ініціативи, спрямовані на посиленні національних ціннісно-сміслових ідентитетів українського суспільства. В умовах сучасних викликів освітня політика

спрямовується на реалізацію Закону України від 13 грудня 2022 р. N2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [2]. В ньому національно-патріотичне виховання визначено як наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України [2].

Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 06. 06. 2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 № 641» [7]. Серед основних складових національно-патріотичного виховання виокремлено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання.

Метою визначено становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, готового до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, виконання громадянських і конституційних обов'язків, формування активної позиції, утвердження національної ідентичності на основі духовно-моральних цінностей українського народу та самобутності [7].

На нашу думку, саме українознавча компетентність є одним із ключових факторів безпеки української нації, яка проявляється у внутрішньому факторі – національній самоідентифікації, що втілюється у почуттях-цінностях – «Я – Українець» – «Ми – Українці». Сутність цих почуттях-цінностях полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова .

Українознавство в науковому дискурсі виступає як система наукового знання про Україну, українців, українськість, що розглядаються через практичний досвід культуротворення і спільнотного єднання. Основоположник сучасної школи українознавців академік П. Кононенко вказував, що завданням українознавства є не тільки відродження пам'яті історії, а й створення на ґрунті уроків минулого передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення мети в майбутньому [4, с. 20].

Погоджуємось з думкою Я. Калакури, який стверджує, що в умовах війни до магістральних завдань українознавців відноситься наукова підтримка

ініціатив усіх ланок системи освіти, спрямованих на оновлення навчальних програм, підручників і навчально-методичних посібників, модернізацію змісту освіти, підвищення її ролі у формуванні світогляду учнівської і студентської молоді, утвердженні українськості у суспільній свідомості [3, с. 23]. А. Ціпка наголошує на ролі українознавства в системі освіти: «Питома можливість українознавчого синтезування та систематизування має бути особливим запитом сучасної української школи, де пропагуються сумарні підходи до здобування знань» [8, с. 27].

Філософсько-методологічним засадам українознавства присвячені праці П. Кононенка, Т. Кононенка, Л. Токаря, Я. Калакури, А. Ціпка, П. Гай-Нижника, С. Наливайка, О. Хоменка, О. Газізової, С. Бойко, Л. Сорочук та ін., методичні аспекти українознавства як навчальної дисципліни розглядаються в працях А. Богуш, Л. Касян, Т. Усатенко, Л. Мартинець, Т. Мінченко, Т. Присяжної та ін.

Сьогодні важливим напрямом державної політики є історична пам'ять, яка формує національну ідентичність, національну позицію, соціальні та культурні координати, збагачує соціальний капітал особистості, продукує неперервне стимулювання обговорення минулого через різні форми його інституціоналізації. Т. Бевз наголошує, що історична пам'ять є важливим елементом національної самототожності [1, с. 162]. Актуальною складовою формування історичної пам'яті стало визнання виняткової ролі всіх Збройних сил України, а також всіх Сил оборони України, волонтерів та усвідомлення громадянами власної ролі як єдиного народу.

У цьому контексті важливим є розроблення українознавчої концептології осмислення та формування новітньої історичної пам'яті щодо відзначення подвигів героїв російсько-української війни. Основним завданням українознавства як освітнього напрямку і як окремого навчального курсу є виховання в учнів високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності та незалежності України.

Зокрема, у навчальній програмі для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти «Українознавство» (автори-укладачі А. Ціпка, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова) («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист МОН України від 10.08.2020 № 1/11-5310) важливою складовою є формування дієвого патріотизму учнівської молоді [9].

П. П. Кононенко зазначав, що «українознавство – шлях до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії. Воно органічно поєднує (синтезує) процеси пізнання, виховання й навчання, народної та академічної педагогіки, вітчизняного і зарубіжного досвіду, органічно переростає в українолюбство та українотворення» [4, с. 6].

Уроки українознавства – перш за все уроки самопізнання українського буття, самовиховання національної гідності, самоствердження громадянської свідомості, а тому й вимагають особливої фахової підготовки учителя-професіонала, учителя-тьютора, наставника, який постійно знаходиться у науковому пошуку новітніх освітніх підходів, які б спонукали і забезпечили максимальне саморозкриття, самореалізацію, цілісний розвиток соціально зрілої особистості учня. Учитель українознавства має побудувати роботу так, аби сприяти виробленню активної життєвої позиції, бажання ідентифікувати себе з українською нацією, Україною.

Започатковані НДІУ науково-освітні проекти «Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів» та Міжнародний конкурс для вчителів «Українознавчі пріоритети освітнього процесу» стали дієвою силою в організації українознавчої спрямованості сучасної системи освіти, у розбудові і модернізації національної освіти, утвердженні єдності освітнього простору України.

Варто відзначити, що цьогорічний конкурс з українознавства ознаменувався рекордною кількістю переможців – 293 з різних куточків України і закордоння. Тематичне спрямування науково-дослідних робіт, їхня наповненість відобразила комплексність українознавчих студій. У цьогорічному конкурсі одним із важливих напрямів досліджень є опис та поширення фактів про героїчні подвиги українських військовослужбовців, які мужньо боронять нашу державу та вшанування пам'яті ветеранів війни. У роботах юних дослідників велика увага приділяється дослідженню історії України, етногенезу українського народу, процесів державотворення, волонтерському руху, культурологічним процесам під час війни, проблемі інформаційної безпека в сучасному гуманітарному просторі України тощо.

З метою вивчення, узагальнення та поширення кращого педагогічного досвіду вчителів різних типів і форм власності в Україні та українських освітніх закладів за кордоном щодо українознавчого наповнення системи освіти, викладання курсу за вибором «Українознавство», а також використання елементів українознавства в різних галузях освіти в Україні та в українських освітніх осередках за кордоном у січні 2024 року НДІУ проводився 4 Міжнародний конкурс для вчителів закладів загальної середньої освіти України та освітніх установ української діаспори «Українознавчі пріоритети освітнього процесу».

Великою несподіванкою стала велика кількість робіт, особливо з областей, які нині найбільше потерпають від жорстокої агресії рф: Харківської, Донецької, Сумської, Луганської, Херсонської, Запорізької. Активно долучилися до конкурсу й вчителі з Івано-Франківської, Вінницької, Київської, Львівської, Полтавської, Чернігівської, Чернівецької, Дніпропетровської, Кіровоградської,

Одеської, Хмельницької та інших областей України. Загалом заслужену перемогу в конкурсі цього року здобули більше 500 педагогів з усіх регіонів України і закордоння.

Поглиблюючи знання про рідну землю, про Україну, про рідну державу педагоги ставлять за мету розвивати почуття патріотизму та національної самосвідомості, прагнення бути свідомим громадянином України; спонукання учнів до усвідомлення ними необхідності бути корисними своїй країні; виховання любові і поваги до рідного краю, своєї держави, почуття патріотизму, національної гідності та гордості за свій народ.

Конкурсні конспекти уроків учасників педагогів, призерів конкурсу «Українознавчі пріоритети освітнього процесу спрямовані на формування патріотичної свідомості, активної громадянської позиції підростаючого покоління.

У свою чергу Науково-дослідний інститут українознавства намагається сьогодні бути координатором нових освітніх ідей, підтримуючи партнерські зв'язки науковців-українознавців і педагогів-практиків. Міжнародні конкурси з українознавства стали своєрідним підсумком науково-теоретичної і практичної роботи, проведеної колективом НДІУ та численним активом науковців-українознавців, вчителів і викладачів українознавства в Україні й за кордоном.

Партнерство в науково-освітній сфері між Науково-дослідним інститутом українознавства та Обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти сприяє розширенню взаємозв'язків, обміну передовим досвідом у сфері науки та освіти, об'єднанню творчих зусиль у напрямку наукових досліджень в галузі українознавства, створенню методичних розробок, узагальнень, апробаційно-експериментального і практичного впровадження українознавчих практик в освітній процес. Наприклад, у співпраці з Івано-Франківським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти відбуваються спільні наукові та науково-методичні заходи, спрямовані на дослідження етнічних особливостей субетносів Прикарпаття (бойків, гуцулів, ополян, покутян). У рамках роботи етномайстерень співробітники НДІУ протягом 2022–2023 рр. взяли участь у круглому столі з українознавства та етнопедагогіки та тему: «Українознавство та етнопедагогіка в сучасному освітньому процесі Прикарпаття: здобутки і сподівання», етнокультурному діалозі на тему: «Гастрономічна спадщина та кулінарні традиції субетносів Прикарпаття: їжа та історія», круглому столі та етнобранчі «Етнокультурні феномени Гуцульщини: етнопсихологічний та етнокультурний коди українців» тощо. За результатами науково-методичних заходів упорядковано авторські учнівські, педагогічні, спільні учнівсько-педагогічні науково-методичні матеріали дослідницьких проєктів, статей, доповідей, тез круглого столу з українознавства та етнопедагогіки, матеріали

етнокультурного діалогу, які прорецензовано провідними науковцями, педагогами-практиками та схвалено Вченою радою Науково-дослідного інституту українознавства.

Головною метою співпраці є надання взаємної допомоги в підготовці й підвищенні кваліфікації науково-педагогічних кадрів у галузі теорії українознавства, практичних досліджень з історії, етнології, культури і мови України та українців, проведення наукових, мистецько-культурних заходів для учнів та педагогів.

Це дає можливість на локальному рівні домогтися об'єднання українських сил; активізації діяльності наукових, освітніх, культурно-мистецьких, політологічних організацій; піднесення патріотизму української молоді, готовності утверджувати традиції, мову, культуру, ідеали українського народу на світовій арені.

Таким чином, компетентнісний потенціал українознавства як окремої галузі знань, так і напрямного вектора сучасного освітнього дискурсу в умовах безпекових загроз сприяє формуванню національної ідентичності молоді з чітко визначеною громадянською позицією. Осмислення проблематики визначення феномену та природи героїзму в контексті сучасної російсько-української війни, значення історичної традиції вшанування пам'яті борців за незалежність та формування державної політики щодо вшанування героїв сприяє формуванню новітньої історичної пам'яті та стратегії національної безпеки держави в гуманітарній сфері. Важливими є українознавчі практики героїзації в закладах освіти України з метою формування національної ідентичності та підвищення рівня патріотизму молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевз Т. Проблема актуалізації історичної пам'яті у контексті політичного впливу регіональних еліт Сумщини. Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: монографія / відп. ред. Тюрменко І. І. Київ: НАУ, 2021. С. 162–171.
2. Закон України від 13 грудня 2022 року N2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 10.01.2024).
3. Калакура Я. Українознавство у викликах війни московії проти України. Українознавство. 2023. №1 (86). С. 15–25.
4. Кононенко П. П., Пономаренко А. Ю. Українознавство: Конспект лекцій. Київ: МАУП, 2005. 392 с.
5. Кононенко П.П. Українознавство: підручник для вищих навчальних закладів. Київ, 2005. 680 с.
6. Мірошніченко В. І. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у сучасних умовах. Психологічні та педагогічні проблеми

професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2017. С. 14–16.

7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
8. Ціпко А. Українознавчий науковий дискурс: домінанти комунікативних проєкцій. Українознавство. Київ: НДПУ, 2019. № 2. С. 16–30.
9. Ціпко А., Бойко Т., Газізова О., Бойко С. Програма курсу за вибором «Українознавство» для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України. Українознавство. 2020. № 1 (74). С. 98–147.

Гвоздик Інна Олександрівна,
*«старший вчитель», вчитель біології
заступник директора з виховної роботи
Жашківського опорного ліцею №2
Жашківської міської ради Черкаської області
hvozinna1984@gmail.com*

Стефанюк Євген Олександрович,
*лікар-психіатр, медичний психолог
КНП "Жашківська багатoproфільна лікарня"
Жашківської міської ради Черкаської області
ito1984@ukr.net*

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я УЧНЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

Доповідь присвячено дослідженню ментального здоров'я у Жашківському опорному ліцеї № 2 та серед людей, які мене оточують.

Детально досліджено тему ментального здоров'я. Його визначення, значення важливості психічного здоров'я для загального благополуччя, основні проблеми та способи збереження ментального здоров'я.

Також було проведено окремі дослідження, які включають в себе використання різноманітних методів та інструментів для збору даних і оцінки психічного стану, функціонування особистості.

Взято під спостереження, на кілька місяців, різні класи Жашківського опорного ліцею № 2. Проведено порівняння результатів окремих досліджень, з'ясовано ефективні шляхи подолання психологічних травм та методики розвитку стресостійкості.

Співпрацювала з КНП "Жашківська багатoproфільна лікарня" лікарем-психологом Стефанюк Євгеном Олександровичем, який в свою чергу, надав статистичні дані.

Проаналізовано та структуровано результати всіх досліджень та отримані дані.

Ключові слова: ментальне здоров'я, психологічна травма, стрес, війна.

Ментальне здоров'я - це стан, в якому людина може реалізувати свій потенціал, ефективно впоратися зі стресами життя, працювати продуктивно та приносити користь своїй спільноті. Це також включає в себе здатність підтримувати емоційну стійкість, підтримувати здоров'я взаємини з іншими людьми та розуміти власні емоції.

Сучасне життя українців сповнене стресів, що впливають на їх поведінку, працездатність, ментальне здоров'я, взаємини з оточуючими та в сім'ї, провокують виникнення майже будь-яких захворювань.

Піклування про ментальне здоров'я має бути на часі для кожного українця. В межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», ініційованої першою леді України Оленою Зеленською, яка має на меті допомогти українцям знайти джерело сили, створення систем сервісів і послуг, зробити піклування про ментальне здоров'я щоденною звичкою для українців.

На сьогодні основним стресором для українців виступає тема війни. Це ті реалії, в яких нам доводиться жити щоденно: працювати, навчатись, кохати, виховувати дітей. В цих реаліях ми засинаємо і прокидаємось.

На жаль війна не жаліє нікого – ні старого, ні малого...

Від початку війни в Україні гинуть та отримують поранення дорослі та діти. Їх глибоко травмує насилля, яке відбувається навколо. Деякі з них втратили свої домівки, деякі – батьків та рідних. Життя багатьох наших людей війна змінила докорінно. Вони живуть з постійним відчуттям страху. Його підсилюють звуки тривоги, вибухів, обстрілів та залпів артилерії.

Всі ці фактори руйнують психіку українців, сприяють появі психологічних травм. Травмуючі життєві події часто спричиняють виникнення стресів, погіршення психічного здоров'я, а потім і виникнення різних психічних розладів та хвороб.

У зв'язку із трагічними подіями ми розуміємо, що всім нам потрібна допомога, підтримка, аби вистояти, вберегти себе і близьких, зберегти своє емоційне й психічне здоров'я. Тож нині розширюється потреба отримати якнайбільше інформації про стрес та шляхи його подолання.

Також слід зазначити, що стрес має й позитивні функції. Виступаючи одним з найважливіших інструментів тренування та загартовування, він сприяє збільшенню опірності організму, тренуючи його заборонені механізми. Саме стрес допомагає нашому організму адаптуватися до змін навколишнього середовища.

Важливу роль для збереження здоров'я будь-якої людини, активізації її до ефективної праці та творчого самовираження відіграє правильне розуміння

негативних та позитивних сторін стресу, що дозволяє виробити дієву стратегію його використання чи боротьби з ним.

Кожна людина постійно стикається зі стресовими ситуаціями. Сварка вдома, складне завдання на роботі, водій маршрутки не в настрої, не слухається дитина - усе це може бути якоюсь мірою стресом.

Тому ми повинні боротися з ним ледь не щодня і кожен справляється з ним як може. Бувають випадки, коли вже нема сил терпіти стрес.

Для підтримки ментального здоров'я дорослих та дітей, покращення їхнього емоційного настрою у Жашківському опорному ліцеї №2 з початку 2023-2024 навчального року підтримано ініціативу Дитячого фонду ООН UNICEF Ukraine, ГО «Рух Олександра Педана Junior» під час навчання проводити учням і вчителям руханку. «Руханка сили» допомагає регулювати емоції та зменшувати симптоми депресії та тривожності як учнів, так і вчителів. Вона також допомагає розвивати позитивне ставлення до життя та підвищувати рівень задоволення.

Медитація та релаксація можуть мати позитивний вплив на психічне здоров'я людини. Ось деякі з можливих ефектів:

- Зниження стресу. Медитація та релаксація допомагають зменшити рівень стресу. Вони можуть сприяти вивільненню напруги в м'язах, покращенню дихання та зниженню вироблення стресових гормонів.
- Покращення концентрації та уваги. Регулярна медитація може сприяти покращенню концентрації та збільшенню уваги. Вона знижує вплив розсіювальних думок та покращує здатність фокусуватися на даному моменті.
- Покращення якості сну. Релаксаційні техніки можуть сприяти покращенню якості сну. Розслаблене фізичне та психічне стан, досягнуте через релаксацію, може сприяти легшому засинання та глибокому сну.
- Підвищення відчуття благополуччя. Медитація може допомогти людям більш осмислено поставитися до свого життя, розмістити глибший зміст і відчути більше внутрішнього спокою.
- Зміна фізичних симптомів. Регулярна практика релаксації може допомогти зменшити фізичні симптоми, такі як біль, напруга та головний біль.

Хоча вплив медитації та релаксації можна варіювати у зв'язку з індивідуальними особливостями, багато людей відзначають позитивні зміни у своєму психічному здоров'ї завдяки цим практикам.

Протягом другої декади вересня у Жашківському опорному ліцеї № 2 серед учнів було організовано флешмоб "Візьми з собою улюблену іграшку", мета якого - підбадьорити дітей та краще мотивувати їх до навчання. З початку дослідження лише 25% дітей до закладу приходили зі своїми улюбленими іграшками. Проте уже за короткий проміжок часу відсоток тих, хто не соромився прийти з іграшкою на урок значно збільшився – до 88 %. Варто зазначити, що настрої учнів у закладі покращився, мотивація до навчання зростає. Вбачаючи у

даному флешмобі позитивні якості, учням й надалі рекомендовано носити до закладу улюблені іграшки.

Воєнні події, які відбуваються у нашій країні вже два роки, призводять до виникнення постійних стресових ситуацій та глибоких переживань за себе та своїх близьких. Щоб зменшити наслідки стресу та адаптуватися до реалій сьогодення, ми вирішили розробити корисні поради, що допоможуть нашим співгромадянам, а також нашим учням «бути в ресурсі»:

- По-перше, слід зосередитися на тому, що ви в змозі контролювати (турбуйтеся про близьких та рідних, створюйте більш безпечні умови життя).
- По-друге, не переглядайте цілодобово новинні пабліки та споживайте інформацію лише з достовірних джерел.
- По-третє, навчіться критично сприймати інформацію.
- По-четверте, зробіть запаси їжі та води у місці вашого укриття.
- По-п'яте, намагайтеся дотримуватися режиму сну – використовуйте будь-яку можливість виспатись або, хоча б, трішки поспати.
- По-шосте, рухайтесь. Навіть мінімальний рух допомагає справлятися зі стресом, тривогами та панічними атаками.
- По-сьоме, не відмовляйтесь від психологічної підтримки самі та надавайте її тим, хто потребує.
- По-восьме, робіть добрі справи. Волонтерство та підтримка оточуючих значно покращують самопочуття та допомагають боротися зі стресом.
- По-дев'яте, коли розумієте, що вас накриває тривога, паніка – дихайте. Глибоке, зосереджене дихання під рахунок вдихів-видихів допоможе зменшити стресовість ситуації.
- По-десяте, робіть рутинні справи (готуйте їжу, їжте, прибирайте, приймайте душ).
- По-одинадцять, контакуйте з сусідами, щоб відчувати підтримку.
- По-дванадцять, дайте собі можливість проявляти емоції (якщо хочеться плакати – плачте, якщо хочеться сміятися - смійтеся).
- По-тринадцять, відволікайтесь. Наприклад, можна пограти в гру на телефоні.
- По-чотирнадцять, подолати панічну атаку допоможе надавлювання точки між мізинцем та безіменним пальцем.
- По-п'ятнадцять, якщо маєте змогу – займіться йогою. Вона допоможе зняти спазми м'язів викликані стресом.

Протягом вересня-жовтня у Жашківському опорному ліцеї № 2 серед учнів та педагогічних працівників проведено гру «Будиночок, щоб не поїхати дахом». На початку дослідження діти, які рухалися з будиночками, не завжди могли їх вчасно втримати. Проте у подальшому учасникам гри вдавалось це робити краще. Це підтверджувало взаємопідтримку та допомогу оточуючих, відпочинок, навчання допомагати іншим, дружню атмосферу.

Отже, результатом проведених досліджень стали такі висновки.

Під час війни багато українців зазнали психологічних травм, з якими треба жити далі.

Першою реакцією на травму може бути як реакція заціпеніння, так і навпаки – стан психомоторного збудження. У таких випадках важливо бути поруч із дитиною та надавати їй допомогу – говорити втішні слова, заспокоювати, створювати атмосферу довіри та безпеки. Цього буде достатньо, щоб дати дитині можливість вийти з гострого періоду травми і не дати їй перейти в хронічну форму. У гострому періоді потрібно якнайшвидше повернути дитину до стану реальності «тут і зараз».

Щоб допомогти впоратися з травмою, треба, насамперед, відновити повсякденну рутину. Після травми краще якнайшвидше повернутися до свого звичного життя. Це допоможе мінімізувати наслідки стресу, знизить рівень тривоги та почуття безвиході. Наприклад, дотримуватись режиму їжі та сну, приділяти час дозвіллю.

Слід зайнятися чимось, що відволікає від болючих нав'язливих спогадів – читати, дивитися фільми, грати, залучати до спільної побутової діяльності. Таким чином вся енергія та увага не концентруються на травматичних подіях.

Створити умови для спілкування з іншими. Існує теорія, що кожна людина, щоб почуватися впевнено, повинна мати хоча б п'ять «безпечних людей», на яких можна було б покластися будь-коли. Складіть разом з дитиною список таких людей, отримайте підтвердження про готовність прийти на допомогу. Підтримуйте зв'язок та спілкуйтеся з «безпечними людьми».

Травма змушує почуватися безсилим і вразливим. Потрібно нагадати травмованій дитині, що у неї є сили все подолати, що вона може багато отримати, пройшовши через важкі часи.

З наслідками цієї війни ми боротимемося ще десятиліття. Головне, щоб люди не вважали себе жертвами, а знайшли спосіб та сили адаптуватися.

Збереження ментального здоров'я важливо для досягнення щасливого та вдалого життя. Воно впливає на наше емоційне благополуччя, якість нашого життя, здатність розпізнавати та управляти стресом, сприйняття світу навколо, а також на взаємодію з іншими людьми. Також допоможе збалансувати життя, розвивати позитивні міжособистісні стосунки, використовувати ефективні стратегії управління емоціями та досягти особистих та професійних цілей.

Засоби підтримки психічного здоров'я, такого як здоровий спосіб життя, медитація, соціальна підтримка та звернення за професійною допомогою, залишаються необхідними компонентами для досягнення повноцінного та задовільного життя.

Отже, завдяки ментальним іграм та флешмобам в учнів Жашківського опорного ліцею № 2

– покращився настрій та зросла мотивація до навчання,

- «Руханка сили» допомагає регулювати емоції та зменшувати симптоми депресії та тривожності як учнів, так і вчителів,
- комплекс методів та засобів, що використовуються в ідеомоториці, є ефективним способом зняття психологічного стресу,
- засоби підтримки психічного здоров'я, такого як здоровий спосіб життя, медитація, соціальна підтримка та звернення за професійною допомогою, залишаються необхідними компонентами для досягнення повноцінного та задовільного життя.

Також ліцеїсти Жашківського опорного ліцею № 2 спільними зусиллями створили Стіну Подяки зі словами вдячності ЗСУ, воїнам – оборонцям та власноруч змайстрували Скриньку добра із закликом «Добро робити легко! Дякувати слід невтомно та дієво! Щодня!

Таким чином, свідомість, увага до психічного здоров'я допоможе створити основу для щасливого, здорового та задоволеного життя.

Герасимова Т. І.,

Годованюк А. В.,

*викладачі Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
tamarakp59@ukr.net, AlyonaGod2017@gmail.com*

ДОСТУПНІСТЬ ТА БЕЗПЕКА ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Війна ще триває. Ми не можемо чекати закінчення війни. Попри війну, ми продовжуємо жити, боротись навчатись, ремонтуємо та відновлюємо пошкоджену інфраструктуру. Війна сильно вплинула на якість освіти. Заняття почали проводитись через онлайн, перебої та відсутність електроенергії порушили системність навчання, в пошуках безпеки вимушеність покинути країну і довелось стикнутись з мовним бар'єром. Проблем безліч. Всі проблеми навіть важко перерахувати.

Освіта під час війни повинна бути доступною для всіх, незалежно від їх соціального статусу та релігійної приналежності. Для того, щоб зменшити негативні наслідки війни на освіту необхідні зусилля для забезпечення безпеки та стабільності в освітній системі, а також забезпечення доступу до ресурсів. Необхідно забезпечувати доступні й рівні можливості освіти для всіх, щоб запобігти дискримінації та забезпечити рівні шанси для всіх дітей на майбутнє. Війна має негативний вплив на освіту, проте з відповідними зусиллями та підтримкою можна зменшити ці наслідки та допомогти молодому поколінню у майбутньому.

Ключові слова: доступність, освітній процес, якість освіти, загроза життю, безпека, стабільність, захист, укриття.

Abstract. The war is still going on. We cannot wait for the war to end. Despite the war, we continue to live, fight, study, repair and restore the damaged infrastructure. The war greatly affected the quality of education. Classes began to be conducted online, interruptions and lack of electricity disrupted the systematicity of education, in search of safety I was forced to leave the country and had to face a language barrier. There are many problems. It is even difficult to list all the problems.

Education during the war must be available to all, regardless of their social status and religious affiliation. In order to reduce the negative effects of war on education, efforts are needed to ensure security and stability in the education system, as well as ensuring access to resources. Affordable and equal educational opportunities for all must be ensured to prevent discrimination and ensure equal opportunities for all children for the future. War has a negative impact on education, but with the right efforts and support, these effects can be reduced and help the younger generation in the future.

Key words: accessibility, educational process, quality of education, threat to life, safety, stability, protection, shelter.

Статтею 53 Конституції України гарантовано право на освіту.

«Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [1].

Відповідно до вимог Конституції України, держава створює рівні умови для доступу до освіти, ніхто не може бути обмежений у праві на її здобуття. Кожна дитина в Україні, незалежно від місця її перебування, має право на гарантоване безоплатне здобуття середньої освіти в державних та комунальних закладах на конкурсній основі. Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Втім, сьогодні, в умовах війни, освітній процес зазнає численних змін як за формою так і за змістом. Вже третій рік, внаслідок ведення бойових дій діти навчаються під звуки повітряних тривог. Через ракетні обстріли агресора, існує щоденна загроза життю та не гарантована повна безпека їх життю, вцент знищуються та руйнуються заклади освіти, а також, неповноцінний сон дітей, високе емоційне та психологічне навантаження через тривоги.

Всі ці фактори негативно впливають як на здоров'я, так і на якість освіти, порушуються права та умови на здобуття освіти. Всупереч складним умовам, внаслідок військової агресії рф, освітній процес не зупинився в закладах освіти України.

Питання освіти під час війни є важливою темою, яка потребує балансу між безпекою освітнього процесу та його якістю і питання захисту життя і здоров'я наших громадян набувають особливої важливості.

За результатами соціальних опитувань, більшість батьків дітей, а також здобувачів вищої освіти висловлюються за очну форму навчання. Однак, на сьогодні навчальний процес в Україні проходить офлайн, онлайн або змішано тобто, в залежності від безпекових ситуацій в регіонах за визначеністю обласними військовими адміністраціями на місцях. При забезпеченні навчання враховується наявність захисних споруд в закладах освіти та переривання навчання у разі ввімкнення сигналу «повітряна тривога».

«За інформацією обласних, Київської міської військових адміністрацій (за виключенням Донецької, Луганської та Херсонської областей) станом на 15 серпня 2023 року до освітнього процесу в очній формі навчання за показниками забезпеченості учасників освітнього процесу об'єктами фонду захисних споруд цивільного захисту були готові 19170 об'єктів (будівель) закладів освіти, що становить 67,97% від загальної кількості таких об'єктів та дозволяє забезпечити укриття 4 687,413 тисяч учасників освітнього процесу (56,7%).

Враховуючи, що більшість закладів освіти знаходяться у старих будівлях, в яких відповідно до Державних будівельних норм на час прийняття в експлуатацію закладу освіти не було передбачено наявності жодної захисної споруди, типовими причинами відсутності або неналежного облаштування укриттів у закладах освіти на початок навчального року були:

- відсутність придатних для облаштування найпростіших укриттів приміщень навчальних корпусів у підвалах або цокольних поверхах;
- недостатнє фінансування заходів з облаштування відповідних укриттів, знаходження закладу освіти на тимчасово окупованій території або поближенні до районів ведення активних бойових дій» [2].

За наведеними даними Міністерства освіти та науки України, за період з 24 лютого 2022 року, від початку повномасштабного вторгнення, до вересня 2023 року від бомбардувань та обстрілів постраждали 3793 заклади освіти, а із них 365 закладів зруйновані вщент, зокрема по регіонах:

Область	Пошкоджено	Зруйновано	Область	Пошкоджено	Зруйновано
Вінницька	4	0	Миколаївська	246	33
Волинська	0	0	Одеська	81	0
Дніпропетровська	283	9	Полтавська	17	0
Донецька	770	160	Рівненська	2	0
Житомирська	126	1	Сумська	130	8
Закарпатська	0	0	Тернопільська	1	0
Запорізька	212	14	Харківська	579	51
Івано-Франківська	0	0	Херсонська	296	51
Київська	198	13	Хмельницька	5	0

Область	Пошкоджено	Зруйновано	Область	Пошкоджено	Зруйновано
Кіровоградська	9	0	Черкаська	11	0
Луганська	182	23	Чернівецька	0	0
Львівська	8	0	Чернігівська	144	2

Рис. 1. Зруйновані та пошкоджені заклади освіти в регіонах України

Найбільших пошкоджень закладів освіти зазнала Донецька, Харківська, Херсонська, Дніпропетровська, Миколаївська, Запорізька, Київська, Луганська, області, а найбільших руйнувань зазнала Донецька область.

«Однією з найбільш постраждалих сфер за сумою збитків також є освіта. Станом на серпень 2023 року прямі втрати оцінюють в \$9,7 млрд. Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень закладів освіти – у Харківській, Донецькій, Чернігівській, Запорізькій та Київській областях» [3].

Війна російського агресора поставила освіту перед вирішенням глобальних завдань (рис. 2).

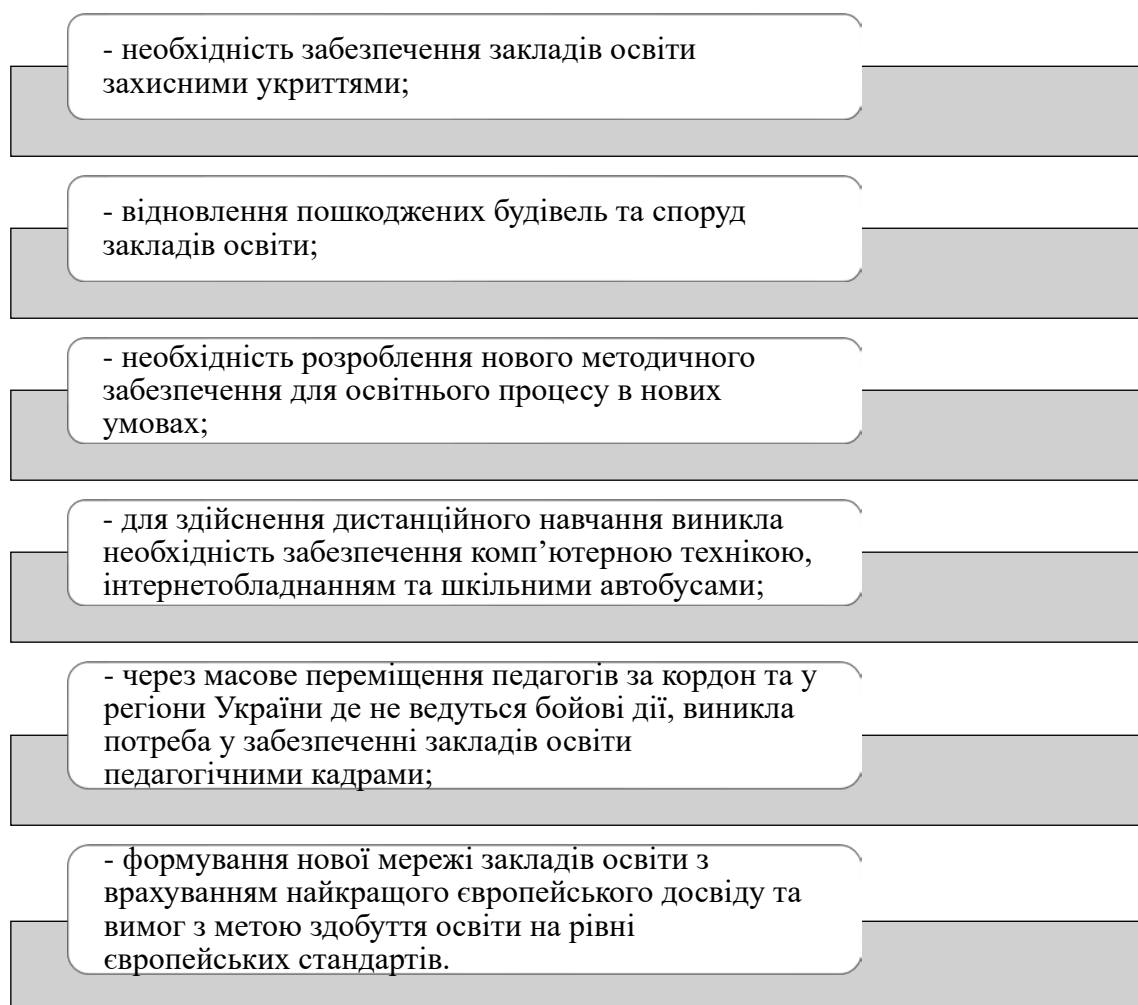

Рис. 2. Глобальні завдання освіти в Україні в період війни

Зазвичай, ціллю для нападів під час обстрілів стають заклади освіти, що призводить руйнування будівель, майна, а також, втрати життя дітей та вчителів. Тому, найважливішим завданням є забезпечення безпеки, щоб захистити їх життя і створити умови для неперервності освітнього процесу. До того ж, під час війни освіта має бути доступною для всіх учнів і студентів незалежно від їх соціального статусу та релігійної приналежності. Враховуючи, міграцію від війни, потрібно створювати рівні і доступні можливості доступу до освіти для всіх дітей і молодді, щоб не призвести до дискримінації та забезпечити їм рівні шанси на майбутнє.

В загальній складності, війна має негативний вплив на освіту, однак, з відповідними діями можна вирішувати ці проблеми та забезпечувати доступ до освіти для всіх. Забезпечення доступу до ресурсів і стабільності в освітній системі, важливі фактори, завдяки яким можливо зменшити негативні наслідки війни.

Потрібні додаткові зусилля для забезпечення психологічної допомоги і підтримки для учасників освітнього процесу, які проживають у військовій зоні та які страждають від травм, стресу, страху, втрат і змушені справлятися не тільки з небезпекою та нестабільністю, але також з психологічними та емоційними навантаженнями. Цим дітям необхідна допомога, щоб адаптуватися до ситуації та зберегти їхню ментальну та емоційну благополучність. Психологічна підтримка дітей у воєнний час надзвичайно важлива, адже дітям необхідно відчувати себе у безпеці.

Система освіти і надалі переживає величезні стреси через міграцію, недостатність фінансування, економічні зміни, які спричинені війною. Однак, не зважаючи на всі фактори докладаються великі зусилля, щоб адаптувати систему освіти до наявних умов.

Міністерство освіти і науки України у співпраці з міжнародними партнерами, з місцевими організаціями, соціальними службами доклали і докладають максимально старань для функціонування мережі освітніх закладів в умовах воєнного стану. З перших днів війни МОНУ стало оперативно реагувати на події, які негативно впливали на діяльність закладів освіти. Було оперативно прийнято і запроваджено низку нормативних документів з питань адаптації роботи закладів у воєнний час; з перших місяців військової агресії проведено оперативне переміщення контингенту студентів педагогічних і науково-педагогічних колективів з окупованих та прифронтових територій до безпечніших регіонів України. Крім того, щоб заклади фахової перед вищої освіти від початку війни могли підтвердити свою готовність надавати якісну освіту, служба якості освіти ввела в дію процедуру акредитації та експертизи

освітньо-професійних програм і запропонувала методіку для зовнішнього оцінювання і самооцінювання.

Також, Міністерством охорони здоров'я України надано рекомендації про те, як надавати першу домедичну допомогу в умовах військового стану, розроблено низку рекомендацій щодо того, як діяти під час кризових станів.

Керівники та педагогічний персонал закладів освіти України, продовжуючи працювати в складних умовах, формують унікальний педагогічний досвід і беруть на себе новий рівень відповідальності, мають володіти навиками та інформацією щодо захисту життя і здоров'я, докладаючи при цьому максимальних зусиль для створення безпечного середовища в умовах війни.

Інститутом аналітики та адвокації в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні представлено:

«Рекомендації та перспективи відновлення галузі освіти в Україні:

- освіта під час війни потребує координації та співпраці між державними органами, міжнародними співтовариствами, місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту дітей в умовах навчання;
- для гарантування доступності освіти необхідно забезпечити систему достатнім фінансуванням, інфраструктурою та обладнанням;
- необхідно забезпечити навчальні процеси не лише методичними матеріалами, а й соціальною та емоційною підтримкою, культурними заняттями, доступом до новітніх технологій;
- впровадити та дотримуватися заходів, які гарантуватимуть безпеку для всіх учасників навчального процесу;
- необхідно забезпечувати доступні та рівні можливості для всіх учасників освітніх процесів із метою запобігання дискримінації та нерівності можливостей;
- сприяти підготовці й компетенції вчителів та викладачів до роботи з учнями, які мають відставання у навчальному процесі або психологічні травми, які перешкоджають цілковитій адаптації учнів у колективі або освітньому середовищі» [3].

Після повномасштабного вторгнення агресора, з 24 лютого 2022 року, система освіти України забезпечує неперервність освітнього процесу і цим демонструє високий рівень стійкості.

Виклики сьогодення диктують необхідність пошуків нових підходів в освіті у відповідності до запитів сучасності з метою задоволення потреб наших українців; для утвердження України як рівноправного члена європейської

спільноти; для розбудови ефективної та конкурентоспроможної економіки; для забезпечення високих стандартів якості життя.

Питання безпеки освітнього процесу в Україні, сьогодні набуло особливої актуальності і найбільш важливим є створення всіх можливих умов для забезпечення захисту життя та здоров'я наших дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Лубінець Д. Право на освіту в умовах війни: між навчанням і безпекою. Блог Дмитра Лубінця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Новини України. 13 жовтня 2023 р. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/579376_pravo_osvitu_umovah_viyni_mizh.html
3. Мигаль М. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи. Інститут аналітики та адвокації в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!». 23 жовтня 2023 р. URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>

Голобородов К. В.,

Вчитель історії

*Одеського ліцею №56 Одеської міської ради
goloborodovkostia1@gmail.com*

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ШКІЛЬНОГО КІНОМУЗЕЮ «ПАМ'ЯТЬ»)

У статті досліджується музейна педагогіка в умовах агресії російської федерації та аналізується досвід роботи шкільного кіномuzeю «Пам'ять» Одеського ліцею №56 Одеської міської ради. На основі узагальненого досвіду представлено перспективи розвитку шкільних музеїв в умовах війни та приклади їх розвитку в цих реаліях.

Ключові слова: музейна педагогіка, шкільний музей, компетенції.

This article explores museum pedagogy in the context of the war with the Russian Federation and analyzes the experience of the "Memory" school cinema museum of Odesa Lyceum No. 56 of Odesa City Council. Based on the generalized experience, the prospects for the development of school museums in wartime conditions are presented, as well as examples of their development in these realities.

Keywords: museum pedagogy, school museum, competences.

Шкільний музей – це освітня та культурна установа, яка є складовою частиною закладу освіти. Їх зазвичай створюють для того, щоб зберігати, вивчати та популяризувати історію, культуру та традиції рідного краю. Насправді, феномен шкільного музею притаманний вітчизняній культурі та

освіти, який має доволі довгу історію. До речі, саме шкільні музеї є найчисельнішою групою музейною мережі нашої країни, для прикладу: в міста Одесі більше половини закладів освіти мають музеї. Це музеї різних профілів – історичні, краєзнавчі, етнографічні, літературні, бойової слави, історії освіти. В умовах війни шкільний музей може стати важливим чинником у формуванні громадянської свідомості, патріотизму та ціннісної орієнтації учнів. Він може допомогти здобувачам освіти краще зрозуміти історію своєї країни, її культуру та традиції, а також значення свободи та незалежності.

Шкільний музей – це важливий освітній ресурс, який може сприяти розвитку ключових компетентностей здобувачів освіти в рамках реформи Нової української школи та загалом для подальшого державотворення України [4]. Він може допомогти їм у формуванні таких компетентностей, як:

- громадянська відповідальність;
- критичне мислення;
- комунікативна компетентність;
- соціальна та міжкультурна компетентності;
- підприємницька компетентність.

В умовах російсько-української війни шкільний музей повинен стати особливо важливим. Тому що музей це особливий позашкільний простір, який неодмінно може стати цікавим для сучасних підлітків. Він може допомогти сучасним здобувачам освіти:

- зрозуміти причини сучасної російсько-української війни та її наслідки, як глобальні, так і національні;
- усвідомити важливість захисту своєї країни, свого рідного краю;
- розвинути відчуття солідарності з іншими людьми, які страждають від війни та спонукати їх до допомоги ближньому.

Упродовж історії шкільні музеї неодноразово використовувалися для освітньої роботи в умовах війни. Так, під час Другої світової війни шкільні музеї використовувалися для пропаганди антифашистських ідей та для виховання патріотизму, для підняття бойового духу населення загалом. Загалом, в роки радянського режиму музеї були головними інструментами пропаганди тоталітарної держави. Їхньою місією було: творити радянську людину, формувати одностайний «патріотизм», заснований на фальшивій історії, забутті національного коріння, маніпуляціях колективною свідомістю. Тому перед сучасною Україною постало завдання переосмислити місію музеї. За словами американського музеєзнавця Стівена Вайла, слід переорієнтувати музеї від «бути про щось» до «бути для когось» [1, с. 23].

За умов бойових дій на сході України (починаючи з 2014 року), а особливо після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року проблема

боротьби за національну ідентичність та встановлення історичної справедливості постала гостро. 30 років Незалежності державна історична політика та музейна справа розвивалась суперечливо, з великими проблемами на місцях, що йшло не на користь розвитку музейної справи при закладах освіти. Музеї мають впливати на формування світогляду, актуалізуючи не лише питання пам'яті про минуле, а й визначаючи майбутню траєкторію розвитку суспільства, але як це зробити на прикладі музею Другої світової війни, де все було зведено до двох основних парадигм: радянські солдати та партизани — герої, нацистські та румунські загарбники — абсолютне зло. Спробуємо презентувати власний погляд змін на прикладі нашого кіномuzeю «Пам'ять», який є в нашому ліцеї.

Музей нашого ліцею був створений, на базі музею воїнів 15-ї зенітно-артилерійської бригади ППО, створеного ще в 1975 році, в 2010 році він був оновлений та перереєстрований як кіномузей «Пам'ять». Музей військово-історичного профілю, і в основній експозиції представлена історія Одеси в роки Другої світової війни.

Починаючи з 2014 року перед музеєм постав головний виклик – це переосмислення історії Другої світової війни з відмовою від усіх радянських пропагандистських кліше. 2015 року Верховна рада України прийняла Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», який став першим в із так званого антикомуністичного пакету законів України [7]. Метою цього закону умовно можна сказати те, щоб музей дав відповідь на питання: «Хто наші герої в 1917–1991 роках?».

Враховуючи той факт, що наш музей засновувався на основі історичної парадигми «великої отчєственної війни», де всі борці з радянською владою повинні були бути однозначно ворогами, а українці це «молодший брат великого російського народу» – цей закон став своєрідним викликом нашому музею. Потрібно було переглянути усю філософію його існування. Починаючи з 2015 року, і як виявилось цей напрям став ще більш актуальнішим після 24 лютого 2022 року, музей почав інформаційну кампанія «Це твої герої, Україно!» метою якого стала популяризація борців за незалежну Україну під час більшовицько-радянської окупації. Цей проект розпочався з українських патріотичних діячів Одеси: для прикладу історія Одеської «Просвіти», або життя Івана та Юрія Липи, Святослава Караванського та інших. Потім він переріс у висвітлення загальнонаціональних борців цього періоду.

З прийняттям Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року [6], розпочалась кропітка робота з реекспозиції музею. Цю роботу проводили також у відповідності до Законів України «Про освіту» та «Про забезпечення

функціонування української мови як державної». Проблема полягала в тому, що музей, був створений у 2010 році коли існував ще так званий «закон Ківалова-Колісниченка» і стенди були представлені російською та з радянською символікою. Тому оновлення музею стало грандіозним, з одночасним доповненням історіями про Революцію Гідності та російсько-українську війну.

Третій головний виклик війни, це стало переосмислення ролі музею. Сучасний музей перестав бути так званим «сейфом речей» чи інструментом політики, натомість він повинен бути майданчиком діалогу, інтерактивним освітнім інструментом формування критичного мислення та формування активних громадянської позиції [1, с. 23–25]. Тому важливо було змінити філософію. Новим підходом у роботі нашого музею стало висвітлення історії окремо взятої людини в загальнонаціональних подіях, коли людина стає на порозі грандіозних змін. Для цього учні почали вивчати історії окремо взятих людей за допомогою музейного експонату. Тому традиційні для музею «Руками не чіпати» ми замінили «Обережно, але можна взяти та подивитись». Ефект не змусив себе чекати – вже на першій подібній екскурсії серед учнів початкової школи це викликало неабиякий інтерес, коли вчитель дозволив взяти до рук музейний експонат.

Війна, яка триває з 2014 року, змусила подивитись по-новому на Другу світову війну. Тому музей збагатився історіями підпіллям ОУН та УПА в нашому місті, темою, яка раніше була під забороною. Також, якщо раніше музей висвітлював радянських партизанів в одеських катакомбах як однозначних героїв, то знаючи нові розсекречені відомості все не так однозначно, що інколи викликає бурхливі відгуки серед батьків здобувачів освіти. Також, темою під забороною була історія знищення єврейства під час війни. Саме над цією темою останні ріки ми працюємо з нашим музейним гуртком. Проміжні результати ви можете переглянути в уоoutube-роліках [3].

Звісно, окрім оновлення вже наявної експозиції, сучасна російсько-українська війна змінила і експозицію музею. Були додані зовсім нові матеріали та експонати, які стосуються війни. Цей розділ музею неперервно поповнюється речами, які передають нашому лицю військові. На сьогодні це три постійно діючі експозиції, а саме: уламки від російських снарядів та прапори України підписані нашими військовослужбовцями; експозиція військових марок України та фото історія допомоги військовим. Окремим пунктом в діяльності музею є виховання поваги до українських оборонців, з цією метою створено спеціальні фотостенди під назвою «Захист свободи», з висвітленням фотографій дій Сил оборони України протягом вторгнення.

Останні роки тематика заходів визначилась під впливом подій, акцентуючи увагу на національному історичному календарі з урахуванням специфіки нашого кіномuzeю. Поряд з традиційною моделлю (екскурсіями, лекціями, обговореннями

та майстер-класами) учні відвідують спеціальні кінопокази історичних фільмів або фільмів заснованих на реальних подіях з подальшим їх аналізом та обговоренням. Фільмотека музею підготовлена за рекомендаціями Українського інституту національної пам'яті [5]. У кожному заході присутні освітня, виховна та емоційна складова. Емоційна полягає в естетичному сприйнятті кінофільму, освітня передбачає перегляд кінофільму з точки зору критичного мислення та аналізу, а виховна полягає у вихованні патріотичних почуттів у молодого покоління громадян України.

У мовах дистанційного навчання, у зв'язку з карантинном та війною, на жаль, змушені були призупинили відвідування музею учнями, тому що в закладі освіти не було укриття, але це не зупинило роботу музею. Музей перейшов у онлайн-формат у вигляді підготовки різноманітних відеороликів та zoom-уроків в музеї. Колективу музеї за рік повномасштабного вторгнення та роботи онлайн вдалось провести понад 500 масових заходів, 913 учнів відвідало музей онлайн та понад 50 тисяч переглядів відеолекцій, підготовлених музеєм.

Важливою роботою кіномузею є гідне вшанування пам'яті полеглих захисників України – мешканців Одеси. З цією метою колектив музею реалізує спеціальний відеопроект під назвою «Герої нашого краю». Головною метою якого є розповсюдження та вшанування життєвого шляху герої-одеситів, захисників України, які загинули захищаючи незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України [2]. Вшанування пам'яті полеглих співгромадян здобувачі освіти проявляють через створення символічних голубів пам'яті для «Дерева пам'яті невинних загиблих дітей».

Війна в Україні призвела до значних змін у житті всіх українців, включаючи і шкільні музеї. Багато шкільних музеїв були пошкоджені або зруйновані внаслідок бойових дій. У багатьох школах були запроваджені онлайн-навчання, що значно ускладнило роботу шкільних музеїв.

Незважаючи на ці труднощі, шкільні музеї продовжують відігравати важливу роль у освітньому процесі. Вони допомагають учням краще зрозуміти історію та культуру України, розвивають їхню пізнаваність, творчі здібності та патріотизм.

В умовах війни в перспективах розвитку музейної педагогіки можна виділити:

1. **Цифрову трансформацію.** Шкільні музеї можуть використовувати цифрові технології для збереження, вивчення та популяризації музейних предметів. Це дозволить їм продовжувати працювати навіть у разі пошкодження або руйнування фізичних приміщень.
2. **Співпрацю з іншими музеями.** Шкільні музеї можуть співпрацювати з іншими музеями, щоб обмінюватися досвідом та ресурсами. Це допоможе їм зміцнити свою роботу та розширити доступ учнів до музейних предметів.

3. **Інтеграцію з освітнім процесом.** Шкільні музеї можуть бути більш тісно інтегровані з освітнім процесом. Це дозволить їм ефективніше використовувати свій потенціал у навчанні учнів.

В умовах військового стану шкільні музеї мають значний потенціал для розвитку, про що свідчить і діяльність нашого кіномuzeю. Вони можуть стати важливим інструментом у формуванні громадянської свідомості та патріотизму учнів в закладі освіти.

І на останок, вважаємо, що за період десятирічної агресії росії проти України нашому кіномuzeю вдалося успішно перебудувати освітньо-виховну роботу музею відповідно до потреб сучасного покоління та реалій нашого часу. Війна обов'язково закінчиться перемогою, в історії всі загарбницькі війни завершувались поразкою агресора. Музей нашого закладу освіти продовжить працювати у звичних, мирних для нас реалій і ми, проводячи екскурсії, будемо розповідати поряд з тим, що вже ми знаємо, про героїзм захисників та захисниць українських воїнів і про увесь незламний український народ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байкеніч Г., Охрімчук О. Революція в музеї: посібник щодо оновлення змісту експозицій шкільних музеїв. Дніпро : ЛПА, 2021. 188 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/posibnyk-shchodo-onovlennya-zmistu-ekspozyciy-shkilnyh-muzeyiv-revoljuciya-v-muzeyi>
2. Голобородов К. Командир 28-ї ОМБ ім. Лицарів Зимового Походу Віталій ГУЛЯЄВ, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NslgXowrVS0>
3. Голобородов К. Музейний пошуковий проєкт Одеської ЗОШ№56 «Зламани життя тисяч невинних», 2021. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RqDvcxMrxOo>
4. Міністерство освіти і науки України - Державний стандарт базової середньої освіти. Головна /| Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 18.03.2024).
5. Пам'ятаємо! Перемагаємо! До Дня пам'яті та примирення та Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Український інститут національної пам'яті – офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyatayemo-peremagayemo-do-dnya-pamyati-ta-prymyrennya-ta-dnyaperemogy-nad-nacyzmozom-u-drugiy-svitoviy-viyeni>
6. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
7. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті : Закон України від 09.04.2015 р. № 314-VIII : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>

Гонтар Д. А.,
*вчитель вищої категорії, старший учитель,
вчитель історії, правознавства та громадянської освіти
Криворізького ліцею №129
Криворізької міської ради Дніпропетровської області
hontar@knvk129.dp.ua*

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню окремих аспектів національно-патріотичного виховання як виховного ідеалу сучасної історичної освіти. Наведено підходи до розуміння змісту національної системи освіти, висвітлено зміст національно-патріотичного виховання у сучасній школі, виокремлено проблеми сучасного патріотичного виховання.

Ключові слова: національна система освіти, національно-патріотичне виховання, родинне виховання.

Annotation. The article is devoted to highlighting certain aspects of national-patriotic education of students as an educational ideal of modern historical education. Approaches to understanding the content of the national education system are presented, the content of national-patriotic education in modern schools is highlighted, and the problems of modern patriotic education are highlighted.

Key words: national education system, national-patriotic education, family education.

Інформатизація суспільства, глобальні виклики сьогодення та реалії простору, що нас оточує, зумовлюють зміни у підходах до розуміння змісту освіти і виховання підростаючого покоління, зміщуючи акценти як під час викладання предметів інваріантної і варіативної складової навчального плану, так і в процесі позакласної роботи зі здобувачами освіти.

На думку Г. С. Сазоненка, система освіти має на меті «формувати демократичне суспільство з поколінь особистостей, які б гармонійно поєднували в собі найвищий фізичний, духовний, інтелектуальний і психічний рівень розвитку, самопізнання з пізнанням природи буття людини, Всесвіту і суспільства, нації і вселюдства, основ розвитку матеріальної і духовної культури та були б спроможні втілювати в життя високі ідеали гуманізму, демократії та свободи, чесних і справедливих відносин між людьми, націями та конфесіями, перебувати в гармонії з собою та оточенням» [4, с. 17].

Погляди Г. С. Сазоненка щодо складових національної системи освіти узагальнено та візуалізовано на рис. 1.

Авторський колектив посібника «Практична педагогіка виховання» [3] вважають, що «у сучасному світі освіта і виховання учнів повинні виконувати два органічно пов'язаних завдання: а) розвиток національного характеру, способу мислення, особистісного розуміння вітчизняної і світової культури;

б) формування планетарного мислення, розуміння взаємозв'язків між націями, державами, що забезпечують гармонійний розвиток особистісного, національного і загальнолюдського» [3, с. 39].

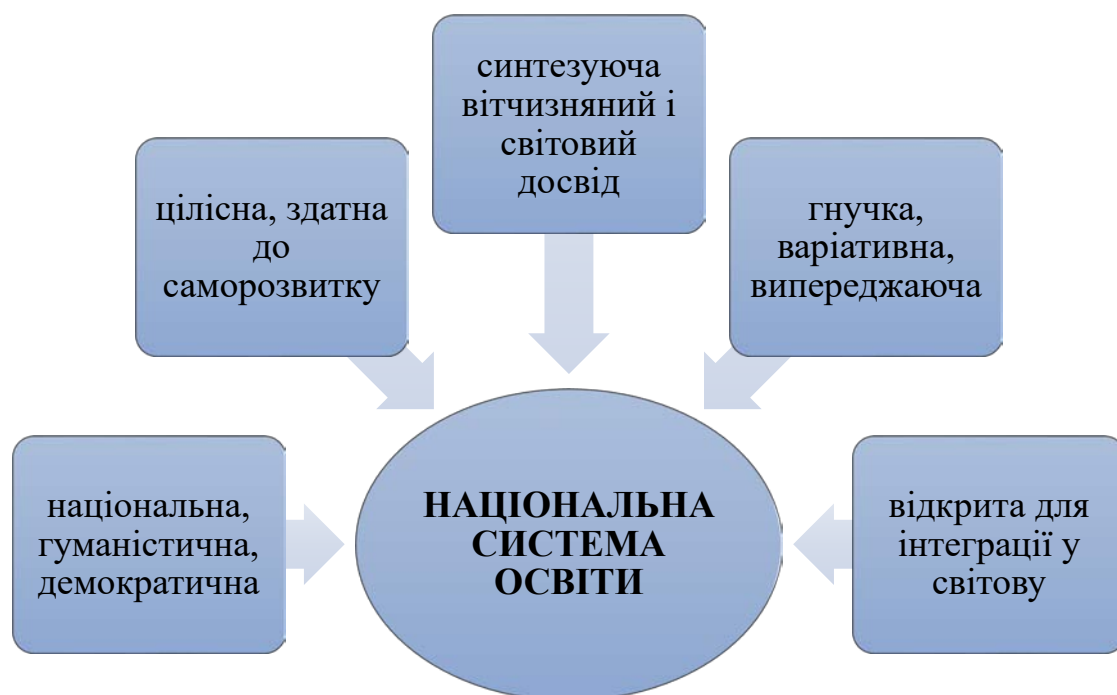

Рис. 1. Державна система освіти та її складові (за Г. С. Сазоненком)

Згідно із спостереженнями Г. С. Грай, «сучасний світ потребує людини з високим рівнем загальної культури, людини «успішної», «ефективної», здатної швидко орієнтуватись і приймати оптимальні рішення в складних обставинах, у критичних ситуаціях; людини, яка вміє долати власний егоїзм, поступатися в разі потреби своїм «Я», вміє спілкуватись, розуміти, поважати думку інших... Перелік вимог сучасності до людини можна продовжувати і продовжувати. А безперечним є одне: чим вищий рівень знань людини, тим більше вона відповідає всім цим вимогам, тим ширші можливості відкриваються перед нею, тим легше знаходить вона своє місце у суспільстві» [1, с. 3].

У контексті історичної освіти особливої актуальності набуває проблема національно-патріотичного і громадянського виховання, особливо – в умовах сучасних українських реалій. На думку В. М. Сухорукової та Л. П. Царик, «патріотичне виховання спрямоване на формування морально і духовно розвиненої, життєво компетентної, відповідальної особистості, здатної до саморозвитку, успішної самореалізації в сучасному житті та спроможної змінювати на краще себе та навколишній світ» [5, с. 6]; «сучасне виховання має стати засобом відродження національної культури, зупинення соціальної деградації, стимулом пробудження високих моральних якостей, запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві» [5, с. 7].

Однак, незважаючи на важливість національно-патріотичного складника в освітньому процесі, маємо і певні недоліки та прорахунки у даному напрямку.

Зокрема, серед проблем сучасного патріотичного виховання В. П. Матящук виділяє наступні: «загострення проблем політико-соціально-економічно-культурного розвитку українського суспільства; знецінення моральних норм і цінностей, закріплення в поведінці проявів хамства, байдужості, соціального егоїзму, цинізму, невмотивованої агресивності й жорстокості; правовий і патріотичний нігілізм, негативне сприйняття української держави як гаранта дотримання задекларованих у Конституції прав і свобод; відсутність мілітарної свідомості громадян внаслідок насадження виключно пацифістських поглядів на вибудовування міждержавних відносин; невизначеність в оцінці подій історичного розвитку, поділ суспільства на основі різного бачення історичного минулого та продовження виховання молоді на різних оцінках історії України; несформованість української національної свідомості; нерозвинутість інститутів громадянського суспільства, здебільшого залежних від політичних партій; масовані ідеологічні та інформаційні атаки з боку Росії з метою дискредитації Української держави, приниження українців, фальшування історії та нагнітання міжнародної напруги; фактична окупація інформаційного простору нашої країни з боку Росії та міжнародних корпорацій; могутній наступ глобалізації, який супроводжується стиранням місцевих особливостей, особливо небезпечним для України як держави, яка тільки стала на шлях незалежного розвитку» [2, с. 6–7]. Водночас найпершою передумовою успішного патріотичного виховання В. П. Матящук називає родинне виховання.

На уроках історії і в позакласній діяльності традиції родинного виховання доцільно поєднувати із навчальним матеріалом з історії рідного краю. Розглянемо складові подібного формату національно-патріотичного виховання на прикладі проведення виховного заходу (або ж окремого уроку чи його складових) для учнів 10 класу за темою «Тепло рідного дому». Технологічна карта виховного заходу подана у таблиці 1. Захід може бути проведений як в онлайн, так і в офлайн форматах.

Таблиця 1. Технологічна карта виховного заходу «Тепло рідного дому»

Етапи проведення виховного заходу	Складові етапу (форми роботи зі здобувачами освіти)	Опис діяльності вчителя та учнів
Організаційний момент	Перевірка залученості учнів до участі у заході	Налаштування мультимедійної техніки, підключення до відповідних онлайн-платформ
Емоційне налаштування на проведення заходу	Музична хвилинка	Перегляд відеокліпу на пісню І. Зінковської «Мамина хатина»

Етапи проведення виховного заходу	Складові етапу (форми роботи зі здобувачами освіти)	Опис діяльності вчителя та учнів
Організація та проведення виховного заходу	Інтерактив №1. «Спогади про мою домівку»	Учні за допомогою цифрової дошки «Jamboard» онлайн-платформи G-Suite прикріплюють стікери, куди вписують свої асоціації/спогади, з якими у них пов'язані слова «хата», «дім», «домівка». Окрема ініціативна група прикріплює фото української хати, взяті з мережі Інтернет
	Інтерактив № 2. «Анімація-аплікація»	Залучено троє учнів. Один – склеює задалегідь підготовлені паперові елементи для аплікації «Українська хатина»; другий учень – зачитує поетичні рядки, доки перший збирає та прикріплює елементи аплікації до аркушу паперу; третій учень – проводить зйомку та онлайн-трансляцію
	Інтерактив № 3. Інсценізація «Монолог з домівкою»	Театральна хвилинка; у відеозапису, виготовленому задалегідь
	Інтерактив № 4. «Традиції моєї родини»	Окремі учні класу формують сторітелінг про традиції своєї родини (разом із батьками) – вишивання, різьба по дереву, виготовлення сувенірів, колекціонування тощо. Паралельно – відеоряд, що ілюструє розповіді
	Інтерактив № 5. «Знайомство з родинами»	Учні класу за допомогою онлайн-додатку формують кінострічку історії своїх родин, додаючи до кадру свої фото разом зі своїми батьками та рідними. Музичний супровід під час інтерактиву – пісня «Батько і мати» у виконанні Н. Яремчука
	Інтерактив № 6. «Знавці фольклору»	За допомогою онлайн-ресурсу «Wordwall» учні мають скласти частину прислів'я, де потрібно з довідки вставити пропущені слова. Демонстрація учнівського проєкту «Мій дім, зруйнований війною...»
	Інтерактив № 7. «Намалюй свою хату»	За допомогою додатку «Paint» або Zoom-посилання учні класу малюють дім своєї мрії. Музичним супроводом під час виконання роботи є пісня «Душі криниця» (сл. А. Демиденка, муз. О. Морозова)
Заклучна частина. Підведення підсумків заходу	Фотографування у віртуальній оселі –гугл-класі заходу	Віртуальне фото-скрін напам'ять

Таким чином, виховним ідеалом сучасної історичної освіти має стати формування у здобувачів освіти відчуття української ідентичності; формування рис свідомого громадянина України, обізнаного у традиціях своєї родини, свого народу, своєї держави; патріота, здатного відстоювати цінності та ідеали своєї нації у поєднанні із загальнолюдськими цінностями; формування культури добросусідства та міжнаціональної толерантності; утвердження компетентної особистості, гнучкої до глобалізаційних викликів сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Майбутнє України в руках молоді. Бесіди з правового виховання / Укладач Г. С. Грай. Тернопіль: Астон, 2005. 272 с.
2. Матящук В. П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 384 с.
3. Практична педагогіка виховання: посібник з теорії та методики виховання / За ред. Красовицького М. Ю.; упоряд. Іванюк Г. І. Київ-Івано-Франківськ: ПЛАЙ, 2000. 220 с.
4. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). Київ: Гнозис, 2004. 684 с.
5. Сухорукова В. М., Царик Л. П. Національно-патріотичне виховання. 9 – 11 класи. Харків: Ранок, 2017. 192 с.

Гончарук В. А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
goncharuk424@ukr.net*

НАУКА І ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено вплив війни РФ на сферу науки та освіти в Україні. Розкрито, як ці умови впливають на наукові дослідження, розвиток освіти та міжнародну співпрацю в цих галузях. Проаналізовано заходи, які можуть бути вжиті для збереження та підтримки наукового потенціалу та освітніх ініціатив в умовах війни.

Ключові слова: наука, вища освіта, війна, наукові дослідження, розвиток науки, підтримка вищої освіти, міжнародна співпраця.

Abstract. The article examines the impact of the Russian war on the sphere of science and education in Ukraine. It reveals how these conditions influence scientific research, the development of education, and international cooperation in these fields. The measures that can be taken to preserve and support scientific potential and educational initiatives in the conditions of war are analyzed.

Keywords: science, higher education, war, scientific research, science development, support for higher education, international cooperation.

Україна нині стикається з важкими викликами та перешкодами у сфері вищої освіти та науки через війну, яку веде Російська Федерація. Ця агресія не лише призвела до людських жертв та руйнувань, але також має серйозний вплив на розвиток освітніх та наукових секторів країни. В умовах війни пошкоджено дослідницьку інфраструктуру, скорочено фінансування, тисячі науковців виїхали за кордон чи в інші регіони країни.

Одним із важливих аспектів, які потребують уваги української науки та вищої освіти в умовах війни, є підтримка наукових досліджень та освітніх проєктів, спрямованих на вирішення внутрішніх і зовнішніх викликів, що виникають [1].

Наприклад, важливим завданням є підтримка досліджень із безпеки, оборони та кібербезпеки, а також розробка новітніх технологій для захисту країни від агресії. Це включає розробку новітньої військової техніки, кіберзахисту, а також підвищення ефективності систем безпеки та контррозвідки [2].

Однією з головних проблем, які виникають в умовах війни, є доступність вищої освіти. Багато університетів та навчальних закладів знаходяться в зонах конфлікту або під загрозою нападу, що робить навчання більш складним та небезпечним. Існує також проблема з евакуацією студентів та науковців із зони конфлікту, що ускладнює їхні можливості отримання освіти та продовження наукової роботи.

Загрозливими для розвитку системи освіти в Україні, зокрема, вищої, стали: «погіршення психологічного стану як освітян, так і учнівської та студентської молоді; зменшення кількості іноземних студентів до вітчизняних університетів; скорочення державних видатків на вищу освіту через зростання воєнних витрат та зменшення бюджетних місць у закладах вищої освіти; зниження доходів населення; значне посилення «освітньої міграції»» [3, с. 25].

Актуальним постає завдання створення доступного, безпечного, комфортного освітнього середовища, яка потребує ретельного вивчення наявних викликів та врахування потреб, думок і пропозицій головних учасників освітнього процесу, а саме вчителів і школярів [4, с. 6].

Важливою є підтримка освіти в зоні ведення бойових дій, зокрема забезпечення доступу до навчальних закладів та ресурсів дітей та молоді, які постраждали від війни. Це може включати організацію додаткових занять, психологічну підтримку та інші заходи, спрямовані на відновлення навчального процесу в умовах кризи.

Уряду України належить забезпечити безпеку навчальних закладів та створити програми підтримки для студентів та науковців, які постраждали внаслідок війни [5].

Крім того, війна впливає на фінансування науки та освіти. Умови війни змушують уряд сконцентрувати свої ресурси на оборону та безпеку, що може призвести до скорочення інвестицій у науку та освіту. Недостатнє фінансування може призвести до зниження рівня освіти та наукового потенціалу країни, що має негативний вплив на її майбутній розвиток.

Щоб подолати ці виклики, потрібні рішучі дії та міжнародна підтримка. Важливо залучати міжнародних партнерів та організації для надання допомоги у відновленні освіти та науки в Україні. Важливими постають рекомендації міжнародних і неурядових організацій щодо забезпечення навчального процесу в умовах війни [6].

Обмін досвідом, технологіями та ресурсами з іншими країнами може сприяти залученню додаткових ресурсів та знань для вирішення проблем, що виникають у зв'язку з війною [7, 8].

Отже, наука та вища освіта в Україні перебувають під великим впливом війни з боку Росії, але водночас мають можливості для вирішення внутрішніх та зовнішніх викликів. Підтримка наукових досліджень, освітніх проєктів та міжнародна співпраця стануть ключовими факторами, які допоможуть Україні зміцнити свій інтелектуальний потенціал і забезпечити безпеку країни.

Перспективами подальших наукових розвідок в цьому напрямку є дослідження неперервності освіти на всіх рівнях в умовах війни, можливостей надання допомоги жертвам війни, у першу чергу, дітям та молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>
2. Наказ № 1104 від 07.09.2023 р. про затвердження пріоритетної тематики при проведенні конкурсів фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/Konkurs.vidbir.proektiv.nauk.robotmolodykh.vchenykh-2023/2023/09/21/Nakaz.MON.vid-07.09.2023-1104.pdf>
3. Трофименко М. Університети України в умовах війни: стратегії розвитку. Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7-8 грудня 2023 р. / за заг. ред. М. В. Трофименка: Маріуп. держ. ун-т. Київ: МДУ, 2023. С. 25–27.
4. Організація доступного освітнього середовища: Методичні рекомендації за результатами дослідницького проєкту «Організація доступного освітнього середовища для вимушено переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні», спрямованого на вивчення та впровадження кращих практик організації доступного освітнього середовища для дітей шкільного віку (ВПО) / уклад. О. Біляковська, Н. Горук, О. Караманов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 34 с.

5. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
6. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/593/537>
7. Smith, J. (2021). The impact of war on higher education. *Journal of Education Conflict*, 15(3), 45-58.
8. Brown, L. (2020). Funding challenges in times of conflict. *Educational Policy Review*, 12(1), 102-117.

Горбань Л. В.,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу підтримки обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України
lvgorban@ukr.net*

НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ: РОЛЬ НАУКИ І ОСВІТИ У ВИХОВАННІ НОВИХ ЛІДЕРІВ ТА ПІДТРИМЦІ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглянуто роль науки і освіти у розвитку національної стійкості та формуванні нового покоління лідерів. Досліджено вплив освітніх програм, наукових досліджень та педагогічних підходів на розвиток обдарованих молодих людей, які мають потенціал стати майбутніми лідерами. Висвітлюються стратегії та ініціативи, спрямовані на підтримку та розвиток обдарованої молоді в контексті швидкозмінних вимог сучасного світу, а також аспекти формування національної ідентичності та патріотизму серед молодого покоління.

Ключові слова: національна стійкість, лідерство, наука, освіта, обдарована молодь, патріотизм, національна ідентичність.

Abstract. The article explores the role of science and education in fostering national resilience and shaping the next generation of leaders. It examines the influence of educational programs, scientific research, and pedagogical approaches on the development of gifted young individuals who have the potential to become future leaders. The strategies and initiatives aimed at supporting and nurturing gifted youth in the context of changing demands of the modern world are highlighted, along with aspects of shaping national identity and patriotism among the younger generation.

Keywords: national resilience, leadership, science, education, gifted youth, patriotism, national identity.

У сучасному світі, де загрози стають все більш складними та мінливими, національна стійкість є ключовим фактором виживання та процвітання будь-якої країни. Її основою слугує не лише потужна економіка та сильна армія, але й розвинена наука та освіта, які забезпечують інноваційний розвиток, формують

нове покоління лідерів та дають шанс обдарованій молоді реалізувати свій потенціал на благо людству. Стійкість нації дає можливість країні: захищати свої суверенні інтереси та протистояти зовнішній агресії; ефективно реагувати на природні та техногенні катастрофи; долати економічні кризи та політичну нестабільність; зберігати свою ідентичність та культурну спадщину; забезпечити сталий розвиток та добробут своїх громадян.

Національна стійкість – це здатність країни витримувати та адаптуватися до різноманітних загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх, не втрачаючи при цьому своєї ідентичності, єдності та здатності до саморозвитку [4].

Перш за все варто визначити внутрішні та зовнішні загрози національної стійкості. Так, до внутрішніх загроз можна віднести: нестабільність політичної системи, часті зміни влади, корупція у владних структурах, що робить країну вразливою до зовнішніх впливів та гальмують її розвиток; економічну кризу, що призводить до зниження рівня життя населення, зростання безробіття, соціальної напруженості; зростання соціальної нерівності, розшарування суспільства на багатих і бідних може призвести до соціальних конфліктів; зростання злочинності, терористичні акти дестабілізують ситуацію в країні, роблять життя людей небезпечним; забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів, зміна клімату негативно впливають на здоров'я людей, економіку та довкілля.

До зовнішніх загроз відносяться: військова агресія з боку інших країн становить пряму загрозу суверенітету та територіальній цілісності країни; економічні санкції та торгові війни з боку інших країн можуть призвести до економічної кризи; кібератаки та інформаційна війна можуть завдати шкоди економіці, інфраструктурі та суспільству; глобальні епідемії та пандемії можуть призвести до значних людських втрат, економічної кризи та соціальних потрясінь; зміна клімату та природні катастрофи можуть призвести до екологічних проблем, економічних втрат та міграції населення.

Отже, національну стійкість забезпечують: сильна та розвинена наука, адже наукові дослідження та інновації дають можливість зміцнити економіку, обороноздатність країни, підвищити рівень життя населення; сучасна та якісна освіта, оскільки освіта має формувати нове покоління лідерів, відповідальних громадян, здатних до критичного мислення, вирішення проблем, а також з почуттям патріотизму та національної свідомості; ефективна система державного управління, здатна забезпечувати верховенство права, боротися з корупцією, створювати сприятливі умови для розвитку економіки та суспільства; сильне та згуртоване суспільство, яке готове до спільних дій для захисту своїх інтересів; сприятливе геополітичне середовище, зокрема відносини з сусідніми країнами.

Варто зазначити, що розвинуті країни вкладають значні зусилля у забезпечення цієї стійкості через розвиток науки, технологій та освіти. Вони усвідомлюють, що лише завдяки цьому можна не лише вижити в умовах глобальних викликів, але й процвітати. Тому, для протистояння різноманітним викликам українській нації, перш за все, необхідний розвиток науки та нових технологій, що дає змогу зміцнити економіку, обороноздатність країни, підвищити рівень життя населення. А підготовка кваліфікованих наукових кадрів дозволить вирішувати складні завдання, генерувати нові знання та технології. В свою чергу, створення сприятливого середовища для наукових досліджень стимулює наукову діяльність, сприяє появі нових знань та інновацій.

Зокрема, освіта дає можливість виховати нове покоління лідерів, здатних вести за собою націю, приймати відповідальні рішення, долати складні виклики. Для цього, перш за все, важливо підтримувати обдаровану молодь, давати їй можливість розкрити свої таланти, отримати необхідні знання та навички. Освіта має формувати у громадян критичне мислення, навички вирішення проблем, а також розвивати патріотизм та національну свідомість.

Сьогодні планування майбутнього неможливе без розуміння нових технологій. Яким є майбутнє технологій? Як технології вплинуть на майбутнє нашого суспільства? Як можна стимулювати позитивні зміни за допомогою технологій?

Науковцями досліджено п'ять визначних технологічних мегатрендів, які, судячи з усього, зроблять значний прорив у найближчому майбутньому [6]:

1. Генеративний ШІ (штучний інтелект) охоплює розвиток систем штучного інтелекту та фокусується на створенні нових даних, а не на аналізі вже існуючих. Очікується, що генеративний ШІ матиме значний вплив на медицину (розробка нових ліків та методів лікування), матеріалознавство (створення нових матеріалів з заданими властивостями), мистецтво (генерація музики, картин, текстів та інших творів мистецтва).

2. Квантові технології відкривають нові можливості для обчислень, забезпечуючи швидше та ефективніше розв'язання складних завдань, що не під силу класичним комп'ютерам. Це може вплинути на області криптографії (забезпечення абсолютної безпеки даних), медицини (квантові датчики для ранньої діагностики захворювань), матеріалознавства (створення значно швидших та потужніших комп'ютерів) та багато інших.

3. Розвиток напівпровідникових технологій дозволяє створювати більш потужні та енергоефективні пристрої, що використовуються в електроніці, від смартфонів до суперкомп'ютерів. Очікується, що розвиток напівпровідників призведе до: зменшення розмірів та енергоспоживання електроніки; збільшення

потужності та швидкості роботи електронних пристроїв; розробки нових типів електроніки, таких як гнучкі та біорозкладні пристрої.

4. Прогрес у розвитку батарей може забезпечити більш тривалий час роботи для портативних пристроїв, розвиток електромобілів та збільшення ефективності енергоспоживання. Очікується, що розробка нових типів батарей призведе до: збільшення ємності та щільності енергії батарей; зменшення часу зарядки батарей; зниження вартості батарей.

5. Технології, спрямовані на дослідження космосу (SpaceTech), можуть принести великі відкриття в області науки, технологій та ресурсів. Це може включати розвиток космічного туризму, розширення присутності людини в космосі, добування корисних копалин на астероїдах, дослідження Марсу та інші космічні місії.

Ці мегатренди мають потенціал змінити світ і створити нові можливості для людства. Суспільство знань, яке стрімко розвивається, вносить якісні зміни в методологію та зміст сучасної освіти, зокрема – наукової освіти.

Термін «наукова освіта» може варіювати в значенні залежно від контексту. У широкому розумінні, це процес вивчення наукових фактів, теорій, методів і цінностей у природничих і соціальних науках. У вузькому розумінні, наукова освіта – це концепція, що поєднує освіту і науку, акцентуючи на дослідницькій діяльності для розвитку дослідницької компетентності та наукової грамотності [1; 2; 5]. Різні тлумачення наукової освіти можуть бути зумовлені дисципліною, країною, історичним контекстом або філософськими підходами. Проте, головне, що для учнів наукова освіта – це не лише спосіб збільшення знань, але й платформа для розвитку обдарованості, критичного мислення та лідерських якостей.

Наукова освіта ставить перед обдарованими учнями ряд викликів, які включають у себе адаптацію до швидкозмінюваного сучасного світу, відчуття відповідальності за наслідки наукових відкриттів, конкуренцію з іншими талановитими особистостями, розв'язання складних та нетривіальних завдань, а також пошук новаторських ідей та рішень [3; 5]. Однак, в той же час, наукова освіта відкриває перед ними унікальні можливості, такі як розвиток наукового мислення, творчого потенціалу, креативності, дослідницьких умінь, самореалізація, внесок у суспільний прогрес, співпраця з однодумцями, участь у наукових проектах, конкурсах, олімпіадах, стажуваннях тощо. Зокрема, цей процес відбувається з допомогою сучасних **методик педагогічного супроводу наукової освіти учнів**, які включають: індивідуалізацію навчання, проектну діяльність, розвиток творчості, менторство та експертну підтримку, коучинг, використання сучасних технологій, створення класів для обдарованих учнів.

Індивідуалізація навчання учнів – це процес зміни та коригування змісту, форми, методів та засобів навчання, що сприяє розвитку творчого потенціалу,

інтелектуальних здібностей, наукового світогляду та інтересу до пізнання. Адаптація програм та завдань до індивідуальних потреб та рівня здібностей кожного учня може бути здійснена на рівні навчальної програми, на рівні навчального плану, на рівні навчального процесу та на рівні навчального завдання.

Наукова освіта – це простір дослідницького світогляду учня, де він повноцінно реалізує свої потреби. Тому вся діяльність щодо впровадження наукової освіти вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості як дослідника і проектна робота у цьому ракурсі є однією з найперспективніших. **Проектна діяльність** дозволяє органічно інтегрувати знання дітей з різних дисциплін під час розв'язання реальних проблем, обумовлює їх практичне використання, генерує при цьому нові ідеї, формує всі необхідні життєві компетенції, зокрема, полікультурні, мовленнєві, інформаційні, соціальні.

Сприяння **розвитку творчого мислення** в науковій освіті є важливим для досягнення інноваційних результатів. Активний обмін ідеями, використання нетрадиційних підходів до вирішення наукових завдань, застосування методів генерації ідей, співпраця та аналіз оточуючого середовища сприяють розвитку креативного мислення у наукових зусиллях. Для розвитку творчого потенціалу у наукових проектах та дослідженнях рекомендується використовувати мультидисциплінарний підхід, проводити експерименти та надавати можливість робити помилки. Активний пошук нетрадиційних рішень, взаємодія з колегами та освоєння нових технологій сприяють розширенню та удосконаленню творчого потенціалу у науковій сфері. Ключову роль у розвитку такого типу мислення відіграє менторство.

Менторство – це процес надання допомоги, підтримки, наставництва та сприяння розвитку дітей у науковій сфері. Ментори – це досвідчені науковці, вчителі, студенти або інші особи, які мають глибокі знання та інтереси у певній науковій галузі та готові ділитися ними з дітьми. Менторство може мати різні форми та формати, такі як індивідуальні або групові консультації, спільні наукові проекти, участь у наукових конкурсах, олімпіадах, фестивалях тощо. Метою менторства в науковій освіті дітей є стимулювання їх наукової творчості, розвиток їх наукових здібностей та інтересів, формування їх наукового світогляду та цінностей, підготовка їх до наукової кар'єри та соціальної відповідальності.

В свою чергу, **коучинговий підхід** у роботі з учнями може включати в себе розвиток саморегуляції, сприяння самовизначенню та самореалізації через використання принципів коучингу. Важливо створювати стимулююче навчальне середовище, де учні можуть розкривати свій потенціал, отримуючи відповідну підтримку та спрямування. Завдання коучингу в роботі з учнями можуть бути

різноманітними. Наприклад, допомога учням визначити свої особисті та навчальні цілі, сприяння розвитку самовідданості та внутрішньої мотивації, розробка ефективних стратегій навчання, розвиток критичного мислення та аналітичних навичок для розв'язання складних завдань, навчання учнів ефективно управляти своїм часом та ресурсами для досягнення оптимальних результатів, активна підтримка та розвиток сильних сторін учнів, стимулювання їхнього творчого потенціалу, допомога учням розуміти та подолати виклики, які можуть виникнути в процесі навчання тощо. Ці завдання спрямовані на створення індивідуалізованого підходу до навчання та розвитку учнів.

Якість, ефективність і цікавість педагогічного супроводу наукової освіти забезпечують *сучасні інноваційні технології*. Серед найпопулярніших:

Електронне навчання: онлайн-курси та платформи (доступ до знань з будь-якої точки світу, можливість самостійного вивчення тем у зручному темпі); віртуальні лабораторії (проведення дослідів та експериментів без ризику для здоров'я та довкілля); інтерактивні симуляції (візуалізація складних наукових концепцій та процесів).

Інформаційно-комунікаційні технології: мультимедійні презентації (візуалізація інформації, підвищення зацікавленості та розуміння матеріалу); соціальні мережі та онлайн-спільноти (спілкування з однодумцями, обмін досвідом та ідеями); вебінари та онлайн-конференції (доступ до лекцій та виступів провідних вчених).

- Ігрофікація: навчальні ігри (засвоєння знань та навичок у цікавій та захоплюючій формі); симуляції та віртуальні світи (дослідження складних систем та явищ у безпечному та контрольованому середовищі); інтерактивні завдання та головоломки (розвиток логічного мислення, креативності та нестандартного підходу до вирішення проблем).
- Штучний інтелект: персоналізація навчання (адаптація навчальних програм до потреб та інтересів кожного учня); автоматизована оцінка знань (швидка та об'єктивна оцінка результатів навчання); віртуальні помічники (допомога у вивченні матеріалу, відповіді на питання).
- Доповнена та віртуальна реальність: візуалізація складних наукових концепцій (3D-моделі, віртуальні екскурсії, інтерактивні досліді); занурення в наукові середовища (дослідження космосу, дна океану, людського тіла); віддалена співпраця (спільна робота над проектами з людьми з різних куточків світу).

Сучасні технології пропонують безліч можливостей для покращення наукової освіти учнів. Приклади застосування сучасних технологій у науковій освіті обдарованих учнів представлено у таблиці 1.

Сучасні технології у науковій освіті учнів

Технологія	Можливості	Приклади
<i>Віртуальні лабораторії</i>	Проведення дослідів та експериментів, неможливих або небезпечних в реальній лабораторії	Віртуальні лабораторії з хімії для дослідження хімічних реакцій
<i>Інтерактивні симуляції</i>	Візуалізація складних наукових концепцій та процесів	Симуляції з фізики для дослідження законів руху
<i>Онлайн-курси та ресурси</i>	Вивчення науки в інтерактивному та захоплюючому форматі	Khan Academy: безкоштовні онлайн-курси з математики, науки та інших предметів
<i>Збір та аналіз даних</i>	Збір та аналіз даних з реального світу	Використання датчиків для вимірювання температури, вологості та інших параметрів навколишнього середовища
<i>Робототехніка та програмування</i>	Дослідження науки та інженерії в практичному контексті	Будівництво та програмування роботів для виконання різних завдань

Використання сучасних технологій в науковій освіті – це підвищення мотивації та зацікавленості учнів у науці, покращення розуміння наукових концепцій та процесів, розвиток критичного мислення та навичок вирішення проблем та підготовка учнів до майбутніх кар'єр в STEM-галузях.

Важливо зазначити, що використання сучасних технологій потребує відповідної професійної підготовки вчителів. Зокрема, вчителі повинні знати, як ефективно використовувати ці технології в навчальному процесі. Наприклад, варто обирати технології, які відповідають потребам та цілям навчання, використовувати їх як доповнення до традиційних методів навчання, надавати учням чіткі інструкції та підтримку, заохочувати учнів до самостійного дослідження та використання технологій. Вдале використання сучасних технологій робить наукову освіту більш цікавою, ефективною та доступною для всіх учнів.

Свої переваги та особливу цінність мають класи для обдарованих учнів. **Класи для обдарованих** – це освітні програми, спрямовані на задоволення потреб та розвиток обдарованих учнів. Їх можна організовувати в рамках загальноосвітніх шкіл або створювати спеціальні класи чи групи. Деякі школи надають перевагу створенню окремих класів для обдарованих учнів, де навчання адаптоване до їхніх потреб. Тут використовуються розширені чи вдосконалені програми, які враховують високий рівень здібностей учнів. У деяких школах обдаровані учні можуть навчатися у звичайних класах, але вони можуть брати участь у спеціальних групах чи проектах для розвитку своїх здібностей. Деякі обдаровані учні можуть брати участь у зовнішніх програмах, які пропонують додаткові ресурси та виклики для їхнього розвитку. В кожному варіанті важливо

забезпечити збалансований підхід, щоб уникнути ізоляції обдарованих учнів від інших та забезпечити їм широкий спектр можливостей для розвитку. Наведемо деякі ключові переваги таких класів: індивідуалізація навчання: спеціальні класи дозволяють адаптувати навчальні програми до потреб обдарованих учнів, надаючи більше вдосконалення та глибини вивчення предметів; спілкування з однодумцями: участь в таких класах дозволяє обдарованим учням спілкуватися та взаємодіяти з однодумцями. це створює стимулююче середовище, де вони можуть поділитися інтересами та розвивати свої здібності разом; додаткові виклики: спеціально підготовлені завдання та проекти можуть надавати обдарованим учням додаткові виклики, що сприяє їхньому розвитку та поглибленню знань; спеціалізовані вчителі: важливо мати вчителів, які розуміють потреби обдарованих дітей і можуть надати відповідне навчання та підтримку; соціальний розвиток: окремий клас для обдарованих учнів допомагає їм розвивати соціальні навички та знаходити однодумців серед своїх однолітків. Запровадження таких класів вимагає виваженого підходу, щоб забезпечити різноманітність та інклюзію, а також забезпечити відповідний розвиток у всіх сферах життєдіяльності учнів.

Висновок. Для того, щоб Україна могла успішно протистояти викликам сучасності, їй необхідні нові лідери, які володіють глибокими знаннями, сучасними навичками та стратегічним баченням. Їй також потрібна обдарована молодь, яка зможе генерувати нові ідеї, творити інновації та вести країну до нових вершин. Важливу роль у вихованні нових лідерів та підтримці обдарованої молоді відіграє наукова освіта.

Наукова освіта вчить молодь аналізувати інформацію, формулювати гіпотези, проводити дослідження та робити обґрунтовані висновки, вирішувати складні проблеми, генерувати нові ідеї та знаходити інноваційні рішення, ефективно спілкуватися, працювати в команді та досягати спільних цілей, ризикувати, бути самостійними та брати відповідальність за свої дії.

Держава, освітні заклади та громадські організації повинні співпрацювати, щоб забезпечити всім дітям можливість отримати якісну наукову освіту.

Наукова освіта – це інвестиція в майбутнє, адже вона дає молодим людям знання, навички та досвід, необхідні для того, щоб стати лідерами та зробити світ кращим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабійчук С. Наукова освіта як педагогічний концепт / С. Бабійчук // Молодь і ринок. – 2018. – № 2. – С. 60–63.
2. Гальченко М. Концепт наукової освіти: сенс і призначення в сучасному світі / М. Гальченко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2021. – Вип. 1. – С. 70–75.

3. Гальченко М. Метод наукової освіти / М. Гальченко // Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. – 2021. – Вип. 1. – С. 29–34.
4. Пирожков С. Національна стійкість України: стратегія забезпечення / С. Пирожков // Укр. геогр. журн. – 2022. – № 2. – С. 3–10.
5. Поліхун Н. Наукова освіта як інновація в системі освіти України / Н. Поліхун, І. Сліпухіна, І. Чернецький // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. – 2018. – Вип. 168. – С. 186–189.
6. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: виклики воєнного часу: тези доп. XIV Міжнар. бізнес-форуму (Київ, 23 березня 2023 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. – Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. – 197 с.

Горбурков В. В.,
*канд. тех. наук, науковий співробітник,
Національний центр «Мала академія наук України»,
slavon07@gmail.com*

Приходнюк В. В.,
*канд. тех. наук, завідувач відділу
Національний центр «Мала академія наук України»,
tangens91@gmail.com*

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Анотація. Для забезпечення якісного освітнього процесу, навчальні курси мають розроблятися на основі державних програм з дотриманням відповідних вимог, адже вони визначають єдиний стандарт освіти та встановлюють чіткі вимоги до знань і навичок, які мають бути набуті учнями. Тому при розробці нових та вдосконаленні існуючих навчальних курсів пропонується використувати лексикографічне представлення державних програм в онтологічній формі, що організує інформацію програми у зручному та зрозумілому вигляді. Таке представлення може бути створене за допомогою автоматизованої обробки тексту програми з використанням методу рекурсивної редукції та нейронних мереж, і може бути використане для подальшого розгортання певних освітніх, когнітивних та онтолого-керованих сервісів.

Ключові слова: навчальні програми, лексикографічне представлення.

Annotation. In order to ensure a high-quality educational process, educational courses must be developed on the basis of state programs in compliance with the relevant requirements, because they determine a single standard of education and establish clear requirements for knowledge and skills that must be acquired by students. Therefore, when developing new and improving existing training courses, it is suggested to use the lexicographic representation of state programs in an ontological form, which organizes program information in a convenient and understandable way. Such a representation can be created with the help of automated text processing of the program using the method of recursive reduction and neural

networks and can be used for the further development of educational, cognitive and ontology-driven services.

Keywords: educational programs, lexicographic presentation.

Державні навчальні програми встановлюють єдиний стандарт освіти, що має гарантувати однаковий рівень знань серед учнів незалежно від регіону або типу навчального закладу. Такі програми розробляються з метою встановлення чітких вимог до знань і навичок, які повинні бути засвоєні учнями та студентами в процесі навчання. Вони слугують фундаментом для планування та викладання навчального матеріалу, забезпечуючи послідовність та структурованість освітнього процесу.

Для забезпечення високої якості освіти в загальному випадку необхідно забезпечувати відповідність навчальних курсів відповідним державним програмам, що, однак, може бути досить трудомістким процесом. Для спрощення цього процесу необхідне якісне структуризоване представлення програм, що суттєво зменшуватиме витрати часу на пошук потрібної інформації в тексті програми, а також може слугувати основою для автоматизованого порівняння курсів з програмами. Саме для таких цілей пропонується застосування лексикографічного представлення державної програми в онтологічній формі (рис. 1).

Таке представлення дозволяє організувати великий обсяг інформації, наявної в програмі, у легкодоступній формі. Кожне поняття, термін або тема має своє визначення, пояснення та, за потреби, посилання на пов'язані поняття. Така структура допомагає краще охарактеризувати матеріал та зв'язки між різними елементами знань.

Лексикографічне представлення може бути сформоване в результаті автоматизованої обробки тексту програми за допомогою методу рекурсивної редукції [1], зокрема – з застосуванням нейронних мереж. При потребі на основі такого представлення можуть бути розгорнуті певні когнітивні онтологокеровані сервіси [1,2].

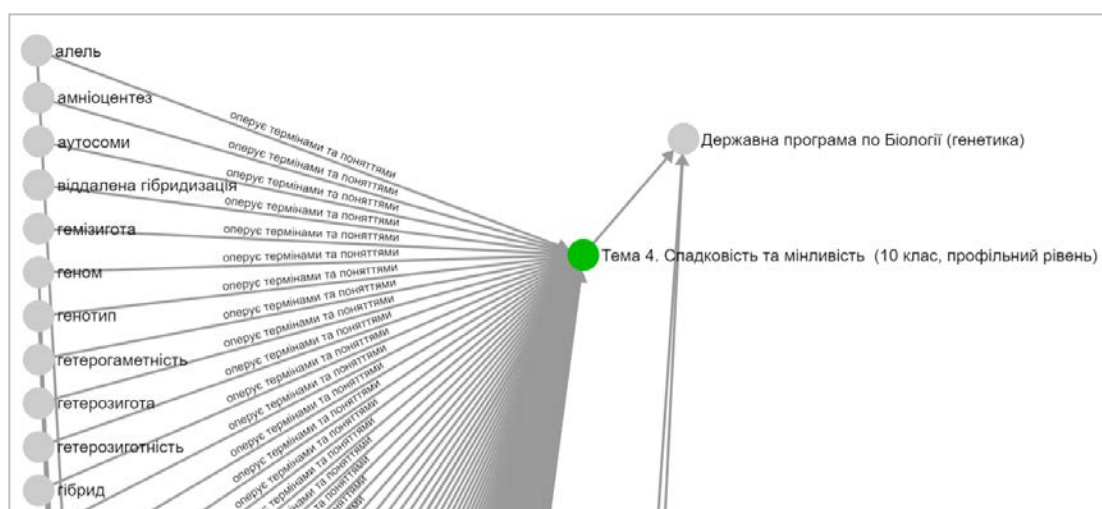

Рис.1. Лексикографічне представлення державної програми по біології (генетика)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Stryzhak O., Prykhodniuk V., Popova M., Nadutenko M., Haiko S., Chepkov R. Development of an Oceanographic Databank Based on Ontological Interactive Documents. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham : Springer. 2021. С. 97–114. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-80126-7_8
2. Nadutenko M., Prykhodniuk V., Shyrovkov V., Stryzhak O. Ontology-Driven Lexicographic Systems. Advances in Information and Communication. FICC 2022. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham : Springer. 2022. С. 204–215. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-98012-2_16

Гордієнко М. Г.,

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Яготинський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» mgordo@bigmir.net*

ДУХОВНІ РЕСУРСИ НАЦІЇ В ПАРАДИГМІ ОСВІТИ

У статті розглядається феномен освіти в національній опції, що корелює з утвердженням української ідентичності. Автор з'ясовує проблеми освіти у площині тягlosti національного державотворення. В добу постправди освіта й кваліфіковані знання стають продуктивною силою суспільства. Системне оновлення й поглиблення знань дає можливість адекватно реагувати на виклики часу. Висловлюється думка, що синергія духовно-культурних цінностей та сучасних знань відіграє ключову роль у подоланні соціальних викликів, спричинених війною. Автор переконаний, що освіта має бути передусім демократичною. Її основне призначення – не тільки давати знання, а й плекати моральні цінності та формувати громадянську позицію людей.

Ключові слова: освіта, духовність, інтелект, знання, культура, нація, цінності.

The article examines the phenomenon of education in the national option, which correlates with the establishment of Ukrainian identity. The author elucidates the problems of education in the plane of national state formation. In the post-truth era, education and qualified knowledge become a productive force of society. Systematic updating and deepening of knowledge makes it possible to adequately respond to the challenges of the times. The opinion is expressed that the synergy of spiritual and cultural values and modern knowledge plays a key role in overcoming the social challenges caused by the war. The author is convinced that education should be primarily democratic. Its main purpose is not only to impart knowledge, but also to nurture moral values and shape the civic position of people.

Key words: education, spirituality, intelligence, knowledge, culture, nation, values.

За всіх часів буття людської цивілізації універсальним критерієм її розвитку й засадничим чинником прогресу була освіта, духовність, інтелект. Про це

сказано і написано вже чимало. Але розставити нові акценти й ключові пріоритети необхідно, адже сьогодні соціальні реалії змінюються швидкими темпами. Стрімка динаміка соціального розвитку надає нових імпульсів прагненню людей пізнавати оточуючу дійсність засобами навчання й учіння. Цим шляхом відбувається передача знань, умінь, досвіду. Суспільне життя визначається такими субстанціями, як спілкування й освіта. Ми розглядаємо освіту в національній опції, що корелює з утвердженням української ідентичності. Ніщо так не виявляє сутність людини й потенційні можливості суспільства, як рівень його освіченості та поваги до культури. Український народ в своїй історії переживав тяжкі, буремні, апокаліптичні часи, але завдяки шануванню своїх традицій, звичаїв, культури, жадоби до знань, системного просвітництва й жертвному змаганні за свободу та мужній боротьбі з імперським експансіонізмом його ніхто не спромігся поневолити.

Духовність народу тісно корелюється з освітою, як чинником інтелектуальних ресурсів, креативним менеджером перспективного розвитку суспільства та гарантом його національної безпеки. Наразі безпековий сектор України найбільше потребує не тільки воєнної допомоги, але й захисту духовно-культурного простору. Адже московська орда нищить усе на своєму шляху. Сьогодні фарисейський політичний режим кремля прагне нав'язати стигму про те, що Україна – це васал Заходу, яка не має права на самостійне існування. Тому український етнос треба підкорити та знищити. Московити мають чисельну перевагу в усіх аспектах ведення війни: боєприпасах, живій силі, професійних навичках солдатів, техніці, пропаганді тощо. Але у них відсутній провідний компонент – бойовий дух армії, відвага й мотивація солдатів. Їх мало що поєднує з людяністю. Це контингент примітивних істот з атрофованою гідністю, яким властиві тваринницькі інстинкти та руйнівні рефлекси. Вони породжені браком освіти й виховання. Натомість українці мають потужний духовний ресурс, усвідомлюють своє коріння, культурні надбання нації й тому мужньо борються за свою землю. У силу примітивних знань та нав'язаних пропагандистських наративів московська орда не спроможна усвідомити просту річ: територію можна захопити, населення можна залякати, але знищити дух української нації не можна жодним калібром зброї. Свобода – це спосіб життя українців.

Феномен освіти так чи інакше торкнувся кожної людини і впливає на формат спільноти. В процесі освітньо-виховної діяльності відбувається соціалізація людини та формування парадигми нації. Впродовж віків українська спільнота виховується й утверджується жертвовною боротьбою за свободу і право на суверенне буття. Сьогодні завдання освіти полягає в пошуку екзистенційних й духовних мотивацій збереження національної ідентичності, обґрунтуванню гуманістичних альтернатив утвердження свободи й людської гідності.

Сполучною ланкою між волею народу і владними структурами, між національними цінностями й колективною свідомістю суспільства була і залишається освіта. Через освітню парадигму передається культурно-історичний й державотворчий досвід від покоління до покоління. І коли в силу різних обставин українці не засвоюють свої перемоги і поразки, легковажно ставляться до здобуття належної освіти, тоді домінують не раціональні аргументи, а екзальтовані емоції, що активізують чари, образи, протистояння, ворожнечу, чим користаються наші вороги.

Агресія московитів порушила період пострадянського затишшя. Наразі тенденція соціального протистояння та ескалації насилля впевнено долає імперативи моралі й нарощує свою ходу. Сьогодні центром неоімперської експансії є Україна. На теренах нашої держави зіткнулися два антагоністичні світи: варварський світ експансії з центром у москві, й демократичний світ колективного заходу, лінію оборони якого тримає український народ. Це дві протилежні системи, в яких конкурують не лише мілітарні потуги, але й світоглядні цінності та освітні модальності. У цьому контексті В. Кремень зауважує: «Встановлення лідерства і поділ ринків у світовій спільноті відбувається на основі нового загальнокультурного критерію, а саме за ступенем володіння країною науковим знанням і за формами цього володіння. Ставлення до наукового знання визначає напрям розвитку світової спільноти і можливості кожної окремої країни посісти певне місце в ній. Важливо, що наявність у країні дефіциту знання не можна розглядати як питання про «неучасть» її у глобальному процесі розвитку. Розв'язання проблеми дефіциту знання в країні згідно з ідеологією сучасного етапу глобалізації є ключовим моментом форм, темпів входження країни в нову світову структуру. Недостатність інформації класифікується як проблема інформування. Отже, не інформація, а знання є стратегічною основою розвитку суспільства... Таким чином, головною ознакою і основою нового світового порядку третього тисячоліття є перетворення наукового знання на основний стратегічний і комерційний продукт, умови отримання і використання якого визначають лідерство і відносини між країнами в новій світовій спільноті» [11, с. 193]. Іншими словами, вплив на формування архітектури сучасного світу відбувається між країнами, що виробляють знання, і країнами з дефіцитом знань, між країнами-донорами людського капіталу і країнами-реципієнтами.

Освічена верства людей усвідомлює необхідність пошуку соціального консенсусу й посилення діалогу між різними верствами суспільства. Плюралізм думок – це краще, ніж диктатура влади. Але коли суб'єкти політичних відносин ведуть непримиренні дискурси лише навколо локальних питань меркантильного характеру, ігноруючи національні інтереси, тоді соціальна криза переростає в

загрозу утилізації держави. На глобальному рівні соціальна конфронтація розростається у геометричній прогресії. Дієвими чинниками її стримування може стати розширення ребусів освіти. «До ери ядерної зброї та глобальних екологічних проблем людина не була здатна до самознищення. З появою таких можливостей людство перейшло рубікон. Збільшується кількість країн, спроможних виробляти зброю масового знищення... Суспільство стає більш людиноцентричним. Індивідуальний розвиток людини, особистості за таких умов стає... передумовою розвитку суспільства. Ось чому саме найпріоритетнішими сферами у XXI ст. стануть наука як сфера, що продукує нові знання, та освіта як сфера, що олюднює знання і насамперед забезпечує індивідуальний розвиток людини. Тільки країна, яка спромоглася забезпечити пріоритетний розвиток цих сфер, зможе претендувати на гідне місце у світовому співтоваристві, бути конкурентоспроможною. Але завдання полягає не тільки у забезпеченні реальної, а не декларативної пріоритетності освіти. Не менш важливо побудувати освіту в контексті вимог і можливостей XXI ст., тобто осучаснити й модернізувати всі її складові» [11, с. 384–385]. В добу постправди об'єктивна інформація й кваліфіковані знання стають продуктивною силою суспільства. Лише системне оновлення й поглиблення знань дає можливість адекватно реагувати на виклики часу.

Ми переконані, що освіта має будуватися на основі національних пріоритетів держави. Освічені й виховані крізь призму національної парадигми люди матимуть значно більше спільних цінностей і пріоритетів, ніж ті, хто навчений мислити космополітичними категоріями. Провідним завданням, як у політичному вимірі, так і в освітньому процесі є подолання фрагментації сучасної української нації. «Початок формування нашої модерної (новітньої, сучасної) нації, мабуть, доречно пов'язати з національно-визвольною війною під проводом Богдана Хмельницького, коли українці виступили як цілість і майже повністю перетворилися в єдину козацько-селянську націю на всіх етнічних землях. Незважаючи на роз'єднання українців, після Хмельниччини вони завше почували себе єдиною спільнотою. Та треба зважити, що, за словами О. І. Бочковського, «модерна нація є кінцевим виявом новітнього культурно-історичного процесу». Цей процес дуже складний, і для українців він не завершився до теперішнього часу. Така складність зумовлена певними причинами. По-перше, ліквідація в 1764 році автономної гетьманської держави і в 1775 році християнської козацької республіки Запорізької Січі загальмувала на ціле століття національно-духовне відродження, без якого про модерну націю не може бути й мови. По-друге, народжена у вогнях національно-визвольної війни українська нація впродовж тривалого часу була роз'єднана між різними державами... По-третє, українська нація не мала впродовж цілих століть повної

соціальної структури. Майже сто п'ятдесят років, із часу ліквідації Запорізької Січі, вона була селянською нацією. Як у Галичині, так і на землях Наддніпрянщини інтелігенція залишалася слабкою і, в основному, денационалізованою... По-четверте, не могла сприяти консолідації нації також міжконфесійна роз'єднаність» [9, с. 88–89]. Освітній процес на всіх рівнях покликаний культивувати історичну правду для об'єктивного розуміння того, хто спричиняє для України системні біди і руйнації. Модерна українська нація має бути навчена гірким досвідом колоніального панування імперій, які прагнули асимілювати наш етнос, щоб не потрапити в сучасні жорна неоімперського поневолення.

Нинішньому поколінню українців випала честь завершити формування модерної нації. Процес легітимації суб'єктності новітньої України відбувається у внутрішній і зовнішній площині. Внутрішня парадигма українського державотворення здійснюється в пасіонарній площині Майдану. Його суб'єктами виступили активні, освічені й національно свідомі громадяни, що бачать свою перспективу життя у вільній, демократичній і суверенній державі. «Насправді під час протестів на Майдані народилася нова українська нація, окреслена територіально, а не етномовно, яка загартувалась у подальші місяці російської агресії. Це народження стало завершенням багаторічного процесу націєтворення, що нарешті утворив виразну спільноту – а наявність такої спільноти є обов'язковою передумовою для подальшого розвитку тривалих суспільних інституцій... Майдан став декларацією гідності: він відбивав зміну цінностей, перехід від державоцентричного спадку та парадигми радянської доби до номінально «постмодерного» світогляду... Але на більш фундаментальному рівні «габітус» буржуазного «креативного класу» України сягнув ще глибших філософських уявлень. Майдан став творцем феноменологічних сенсів, що були новими не лише для України. Вони були новими і для Європи. Я стверджую, що через це українська революція – ймовірний крок вперед для того, що ми зараз називаємо «західною» цивілізацією» [2, с. 58–59]. Українські майданні революції – це не випадкові чи спонтанні протести незадоволених владою людей. Майдан – це синергія волі, духу й патріотизму модерної української нації, що максимально дистанціюється від росії й робить європейський вибір своєї цивілізаційної перспективи.

Через драматичні події Майдану, криваві жахіття війни з путінською ордою модерна українська нація проходить бойове хрещення, гартує свій дух й кристалізує свою ідентичність. Найгострішим викликом у збереженні ідентифікаційного коду українського етносу є зовнішній фактор – московська експансія. У контексті нашого дослідження ми звернемо увагу на токсичну психіку російського експансіонізму, яку тривалий час не може зрозуміти

людство. Психіку московського народу на думку теоретика інтегрального націоналізму Д. Донцова «можна відчути навіть на обличчі кожного пересіяного «руссака челавека»: є на тім обличчі щось невиразне, неозначене, нерішене. Ніколи не знаєте, що він за хвилину зробить: вас в руку поцілує чи горло перегризе. Тому кожний політик, який говорить з москалем про «апізмент» є в його очах вівця, і поступає він з нею належно. Інакше – коли вичуває, що політик, який стоїть перед ним, – вовк або добрий домптер. Перед вовком він відступає, затаївши злість, а б'ється з ним тільки, коли вовк сам на нього нападе... Пошесть «москвобісся», захоплення всім московським, яка – на ганьбу оксидентальної культури – шириться тепер по західних видавництвах, часописах, університетських катедрах і концертних залах. Пропорційно до того, як занепадає віра Заходу в свою місію і свою культурну вищість, росте віра в свою силу, росте ароганація і жадоба експансії москаля... На цю психіку москаля особливу увагу треба звернути нам. Деклямували колись сентиментальні земляки: «садок вишневий коло хати». Це був їх ідеал. Прийшов москаль, садок вирубав, хату знищив, хрущі й солов'ї повиздыхали, мати – на новій колгоспній панщині жне, «плугатарі» в концентраках та в могилах. А українці, навіть «у вільнім світі», оглядаючи той «рай», чухають потилицю: «а може справді так і треба? Прогрес же ж! І машинізація!» Тоді москаль радіє: «Ага! Уступаєте, значить боїтеся!» – І тоді ви пропали» [5, с. 262–263]. Нам видається, що викорінювати ілюзії про «добрих росіян» потрібно починати з освітньо-виховного простору. Будь-які літературні джерела з проросійськими наративами мають бути негайно утилізовані. Очищення нації повинно починатися із дезінфікації її свідомості від постколоніальних атавізмів. У гібридній війні виграє той, кому першим вдасться колонізувати свідомість людей.

Важливим маркером впливу на свідомість є мова. Вона формує систему координат і духовний всесвіт людини, є визначальним чинником державної політики та ключовим атрибутом національної ідентичності суспільства. «Україна своєю Конституцією визначила прийнятну (оцінену багатьма зарубіжними експертами як зразкову) парадигму мовного буття суспільства: українська мова – єдина державна (з усіма визначеними сферами і правилами застосування), окресливши статус, функції й сфери використання всіх інших мов, що побутують у державі. І цих засадничих вимог Основного закону України необхідно послідовно дотримуватися, удосконалюючи форми забезпечення мовно-освітнього культурного розвитку громадян з їхніми різними мовними й національно-культурними пріоритетами. Цей шлях – вдумливе, неметушливе й толерантне розв'язання проблем мовного, духовного життя громадян – єдиний з можливих у сучасних українських реаліях. Адже не треба забувати, що українці виростили, виховувались на великій культурі, літературі, мають розвинену

наукову інфраструктуру, свої академії й університети, частина з яких належать до кола найстаріших у Європі, мають великий досвід боротьби за незалежність і свободу, за свою мову і сою церкву... Адже ми завжди були мовно відкритими, толерантними до сусідів, їхніх культур, брали безпосередню участь у формуванні й розбудові культур сусідніх народів. А головне, завдяки силі знань, інтелекту, високій культурі, знанню мов українці перемагали в багатьох протистояннях і випробуваннях, з гідністю відповідали на виклики історії. Ці традиційні переваги необхідно зберегти сьогодні» [7, с. 84–85]. Наближати перемогу над московією можна не лише мілітарним шляхом, а й вербальними засобами. Мова – це не просто слова, це клітини і кровоносна система соціуму, а також це наша зброя у боротьбі з москалями. Її треба використання скрізь і в усьому: переходить на українську мову, популяризувати вітчизняні джерела, всіляко розширювати простір україномовних контентів тощо.

Сепарація України від багатовікової російської кабали має здійснюватися двома паралельними курсами. Найперший – онтологічний курс сьогодення, пріоритетне завдання для виживання нації – це угамування й перемога московської орди. Висвітлення цієї проблеми потребує окремого дослідження. Об'єктом нашої роботи є аргументація другого напрямку, який напряму корелює з освітньо-виховними концептами – мотиваційної складової життєдіяльності суспільства в умовах зовнішньої інвазії, що рельєфно відображається в понятті «національна ідея». Це поняття не можна вважати панацеєю, що долає всі труднощі суспільного життя. Однак вона репрезентує сукупність ідей та концепцій, що складають уявлення про об'єктивне становище нації, відображає її цінності й проблеми та визначає стратегічний напрямок розвитку держави. «Національна ідея на рівні етносу формується як певна національна ментальність, на рівні нації – як ідеологія, бо розробка та впровадження ідеалу є завданням будь-якої ідеологічної системи. Як ідеологічна конструкція національна ідея є певним образом інтерпретації, певною нормою, стратегією інтерпретації дійсності. Національна ідея, що утворюється як ідентичність, як усвідомлення нацією самої себе, з часом перетворюється в ідеологічний конструкт, ставиться, так би мовити, на конвеєр виробництва... Завершальною стадією формування національної свідомості є національна ідея або ідеал. У будь-якому разі зміст української національної ідеї, попри всю численність її об'єктивних ознак, сукупність яких дала змогу визначити націю та її національну ідею (як-от – спільність проживання, мови, рис характеру тощо), утворює усвідомлення нацією себе та свого існування. Тобто нація визначається «суб'єктивно», через її національну ідею, через ту сукупність ознак, якими вона, нація, себе вирізняє – протиставляє – позначає» [8, с. 101–102]. Ці теоретичні рефлексії й діалектичні конструкти етногенезу українців та формування їх

національної ідентичності мають стати пріоритетною складовою вітчизняного освітньо-виховного процесу.

Здійснення процесу соціалізації індивіда неможливе без поняття «виховання». Воно передбачає проведення необхідних заходів для всебічного розвитку людини, створення спрямованих умов для становлення її як особистості. Виховання особистості здійснюється в сім'ї, школі, колективі та під впливом різноманітних факторів, зокрема, ідеологічного впливу. В радянські часи монопольний вплив на виховання особи мала комуністична ідеологія, партійні структури, культурні та освітні заклади. З часу проголошення суверенітету і до повномасштабного вторгнення РФ український політичний ландшафт був наповнений плюралізмом ідеологічних доктрин. Після початку війни з росіянами нарешті прийшло усвідомлення того, що весь проросійський контент згубно впливає на свідомість і поведінку людей. Кремлівський вождь публічно називає Україну «антиросією» і продовжує розбудову імперської росії, як «антисвіту». Путінська московія перебуває в режимі антагонізму до всього демократичного світу, який донедавна забезпечував її активний технологічний розвиток. Оскільки схиблений диктатор кремля культивує ксенофобію та ненависть, то цілком природно, що сьогодні існує запит на українську автентичну культуру й ідеологію та максимальне дистанціювання від токсичного режиму росії.

Враховуючи об'єктивні реалії нашого північного сусіда, а саме формування путіним у росії диктатури фашистського типу, нам треба готувати адекватний вишкіл наших громадян на засадах українського націоналізму. Чільний представник цього напрямку Д. Мирон вважає, що «виховання у своїй генезі, підставах, методах і цілях, – творить одну нерозлучну цілість з цілим національним життям. То ж з одної сторони ціле національно-суспільне життя зі своїми надбаннями, вартостями, звичаями, порядками й установами відповідно несвідомо або свідомо виховує й відповідно наставляє людей; з другої сторони виховання, формуючи людей, впливає на формування й розвиток національно-суспільного життя. Тому при розгляді проблеми виховання, треба взяти під увагу цю подвійну функцію виховання: стихійну виховну чинність національно-суспільних впливів і плавно зорганізоване виховання й освіти... Тільки ідея нації й добро нації можуть стати джерелом, підставою і ціллю виховання... Тільки ідея національної спільності в'яже органічно виховання з даною духовною й суспільно-історичною дійсністю та з усіма ділянками й потребами життя в одну нерозлучну цілість: з родиною, культурою й релігією, з політикою, державою і з правом та господарством. Тільки ідея нації в'яже виховання з надбаннями минулого, з потребами сучасності та зі змаганнями та творчістю майбутнього, надає їм розвоєвої тяглості й єдності» [6, с. 200–201]. Вчений стверджує, що

національні вартості – це великі етико-виховні вартості. Виховання мусить прямувати до формування волі нації до життя та єдності всіх поколінь.

За логікою Д. Мирона національне виховання має забезпечити формування сильного національного характеру, суцільної національної духовності – одної соборної Української Нації на підставі національної ідеї, спрямованої на становлення нової української людини. Також шляхом націоналістичного виховання мають формуватися нові духовно-моральні, світоглядні, культурно-цивілізаційні і суспільно-політичні вартості, а на зміну ворожим матеріалістичним догмам має прийти світ українського ренесансу. На питання: що характеризує й визначає націоналістичне виховання Д. Мирон дає таку відповідь: «Націоналістичне виховання має за свою підставу й ціль добро, силу та творчий розвиток національної спільноти, а в нації – всебічний розвиток суспільно-активної особистості. Націоналістичне виховання має плекати й розвивати національно-державницькі, владарні, героїчні первні й сили, щоб Україна не була тою історичною чайкою, що скиглить над зруйнованим гніздом при битій дорозі, але показала давню левину силу, щоби стала знову володарем і творцем нового, могутого життя... Плекати сильну волю могутності, владарності та творчості в рамках залізної моральної дисципліни й суспільної зорганізованості, національної самостійності й солідарності під кутом великої ідеї та добра нації. Сила й витривалість волі, залізна дисципліна й зорганізованість, почуття самостійності, самодіяльності та владарності духа, агресивності та здобування, щирості праці та боротьби, радість труда, культ сили, твердість, мужність, почуття обов'язку й відповідальності – оце прикмети, що їх нам треба здобути» [6, с. 203]. Отже, націоналістичне виховання, за версією Д. Мирона, дає нову теорію й систему вартостей, що детермінуються методами волюнтаристично-національної педагогіки. При цьому важливо формувати єдність національного характеру, дух історичності, героїчного активізму. Це надає вихованню оптимістичних перспектив.

Під час військового протистояння з путінською росією як ніколи потрібно згуртування національно-патріотичного духу для мобілізації спротиву і єднання. До цього має адаптуватися й методологія освітньо-виховного процесу. «У пошуках нової моделі освіти слід рухатись, насамперед, шляхом творчого відродження власного культурно-історичного досвіду в його органічному поєднанні з найновішими досягненнями сучасної науки, культури і соціальної (у першу чергу, педагогічної) практики. Нова модель української освіти має базуватись на українській національній культурно-історичній традиції, теоретичних надбаннях української педагогіки, досвіді поколінь у самому широкому його розумінні. Вона повинна враховувати й відтворювати менталітет нації, народні традиції і звичаї, відповідати характеру української людини,

відтворювати її світовідчуття і життєоблаштування. Зрозумілим є й те, що в неї повинне ввійти все передове й прогресивне, вивірене досвідом зарубіжних країн світу» [1, с. 375]. В освітньо-виховному процесі треба враховувати героїчну жертвність і болісний трагізм, що переживає сучасна Україна. Війна – це не привід опускати руки, а навпаки, ще більше активізувати зусилля у боротьбі з ворогом, продовжувати творити, навчати, волонтерити і тим самим наближаючи нашу перемогу.

Коли йдеться про подолання соціальних викликів, спричинених війною і поствоєнною відбудовою країни, то синергія духовно-культурних цінностей та сучасних знань відіграє у цьому процесі ключову роль. Рівень інтелектуальних рефлексій і творчих здобутків залежить від освіти й професійних навиків суб'єктів, що генерують нові знання. Модерні знання і духовно-культурні феномени в сучасну інформаційну добу визначають динаміку розвитку соціуму. «Ми живемо у суспільстві знань, залучені до сфери знань, інтенсивно працюємо з великими обсягами знань, знання є продуктами нашої праці та предметом зі сфери послуг. Ми підбиваємо баланси знання, ми є складовою мережі знань, створюємо географічні карти знань, одержуємо інформацію з баз даних знань, робимо відкриття на рівні нових знань та організуємо кооперацію знань. Ми генеруємо, розподіляємо, інтернаціоналізуємо, комбінуємо, соціалізуємо, організуємо, репрезентуємо, переробляємо, ідентифікуємо, одержуємо, моделюємо, розвиваємо, трансформуємо, кодифікуємо, передаємо, оцінюємо, захищаємо та зберігаємо знання. Знання знаходиться у книгах, інформаційних системах, зібраннях даних, організаціях, нових засобах інформації, у свідомості людей, у продукції, процесах, когнітивних структурах, патентах, діях та соціальних системах» [12, с. 106]. Сьогодні триває «революція знань». Сукупність знань утворюють певні парадигми, визначають нові методики пізнання.

Можна стверджувати, що «культ знань» витісняє індустріальне суспільство передусім шляхом стрімкого розвитку інформаційних технологій, надмірної експансії соціальних мереж та пропаганди. Для характеристики соціальних реалій сьогодення активно використовують поняття «інформаційне суспільство» та «суспільство знань», які часто ототожнюються. Усталеної конотації набувають явища «віртуального простору» інформаційних контентів та «мережева» комунікація. Вони базуються на знаннях та інформації і створюють «нову соціальну морфологію» нашого суспільства. Революційність віртуального простору полягає в безперервності й швидкості циркуляції інформації по земній кулі. Цифрові технології й мультимедійні системи сприяють розвитку інтерактивних засобів інформації, забезпечують зручний формат спілкування в

он-лайн режимі. «Сьогоднішнє розуміння того, що ми живемо в одному світі, значною мірою є результатом міжнародного масштабу засобів комунікації. Світовий інформаційний порядок – міжнародна система виробництва, розподілу та споживання інформаційних благ – став реальністю. За умов панівного становища індустріальних країн у світовому інформаційному порядку багато людей вважає, що на країни «третього світу» чекає нова форма інформаційного імперіалізму» [3, с. 465]. При цьому механізми контролю за поширенням інформації у соціальному просторі досить обмежені. Найкращий спосіб убезпечити свідомість від інформаційного зомбування – не бути пасивним споживачем, а розвивати критичне мислення і крізь його призму сприймати існуючий соціальний порядок. Треба чітко усвідомити, що у віртуальному просторі циркулює багато інформації подвійного характеру. З одного боку, – це об'єктивна й верифікована інформація, а з іншого – хибна і фейкова. Щоб інформація стала засобом збагачення знань і була корисною потрібно прикласти зусиль для її ретельного засвоєння, аналізу і селекції.

Розумові рецептори людини системно програмують пошук нових знань та інформації. Ці людські запити реалізуються шляхом навчання і освіти. «Для того щоб зрозуміти важливість освіти, нам досить глянути лише на одну відмінність між нами і тваринами. На початку нашої земної подорожі із світу душ до вічності, ми слабкі, потребуємо допомоги й перебуваємо у безпорадному стані, в якому у всьому залежимо від інших. Однак тварини з'являються на світ у такому вигляді, немов їм було даровано досконалість в іншому світі. Протягом двох годин, двох днів або двох місяців після свого народження вони пізнають практично все, що їм необхідно знати, а також устанавлюють повний взаємозв'язок зі світобудовою й пізнають закони життя... Це означає, що найважливіший обов'язок тварини не в тому, щоб удосконалюватися шляхом навчання й розвитку за допомогою набуття знань або пошуку допомоги; ці речі передбачають наявність слабкості, яка не характерна для природи тварин... Натомість ми, люди, повинні вивчати все, коли приходимо в цей світ, тому що ми нічого не знаємо про закони життя. По суті протягом усього життя ми так і не можемо повністю осягнути природи й значення законів та умов життя, а також не можемо повністю зрозуміти наших стосунків з усією світобудовою. Ми приходимо сюди в дуже слабкому й безпорадному стані. Наприклад, ми можемо стояти на ногах тільки через рік після народження. Більше того, практично все своє життя ми вивчаємо, що є справді в наших інтересах, а що ні. Тільки за допомогою суспільного життя ми можемо звернутися до того, що в наших інтересах, і уникати небезпеки... Більше того, виконуючи наші обов'язки перед Богом, ми повинні активізувати свої серця, душі й усі наші вроджені здібності»

[10, с. 302–303]. Така діалектика гносеологічної сутності освіти змушує людину системно мобілізувати свої вольові й інтелектуальні зусилля для пізнання соціальних реалій. Ключова відмінність людини від тварини полягає у тому, людина прагне здійснювати системні перетворення оточуючої дійсності з метою її удосконалення та розвитку.

Говорячи про формат і перспективи розвитку освіти ми поділяємо погляди відомого американського філософа і педагога Джона Д'юї, який вважає, що освіта має бути передусім демократичною. Її основне призначення – не тільки дати знання, а й формувати моральну та суспільну позицію учнів. Окрім цього Д. Д'юї вважає: «Нова освіта покликана сформувати нове суспільство, і її впровадження залежатиме все-таки від діяльності держави... Історичні події, а саме націоналістичні тенденції в політичному житті, наклали свій відбиток на рух за державну підтримку освіти... Будь-яка публічна функція реалізується в ідеалах національної держави. Держава замінила людство, космополітизм поступився націоналізму. Формування громадянина, а не просто людини стало завданням освіти... Систематична увага до освіти стане найкращим засобом для відновлення й збереження політичної цілісності та влади... Шкільна система – від початкової освіти й до навчання в університеті – повинна пропагувати патріотичне виховання, формувати громадян, воїнів, майбутніх державних діячів і керівників, забезпечувати себе військовими, виборчими й політичними засобами захисту чи експансії... Природа дає лише зародок того, що згодом покликана розвивати й поліпшувати освіта. Людина сама повинна творити себе, без примусу, власними зусиллями – у цьому особливість справді людського життя. Вона мусить сформувати себе як моральну, раціональну і вільну істоту. Ці творчі зусилля йдуть від освітньої діяльності кількох поколінь. Прискорення цього процесу залежить від тих свідомих людей, які прагнуть дати освіту не задля державних справ, але для майбутнього вдосконалення людства» [4, с. 78–79]. Продовжити ці роздуми можна таким доповненням: розбудова демократії – це не лише питання політичної сфери. Реалізація демократичних принципів передбачає широку просвітницьку роботу та роз'яснення цінностей свободи, плюралізму, конкуренції, ринку, власності та інших атрибутів відкритого суспільства.

Підводячи підсумки, треба сказати очевидну річ: майбутнє належить тим видам діяльності, що базуються на знаннях, інформації й технологіях. До недавнього часу ключові позиції в ієрархії соціального престижу і людських прагнень займали гроші та влада. Тепер суттєву конкуренцію їм складають інформація, знання, освіта та творчий потенціал. Вони генерують стратегічні ресурси відтворення і розвитку суспільства. Проте знання й освіта – це не статичні величини, а динамічні константи, які весь час потребують

реконструкції, аналізу й критичного осмислення для забезпечення адекватності їх практичної реалізації. У цьому дослідженні ми намагалися з'ясувати ті освітньо-виховні та інтелектуальні потуги, що сприяють становленню особистості та зміцнюють національну консолідацію суспільства. Концептуальний висновок із вищесказаного полягає в тому, що парадигму освіти треба системно удосконалювати, з метою виховання національної свідомості громадян, нарощування інтелектуального потенціалу суспільства, забезпечення його конкурентоздатності та сприяння розвитку демократії. Ми переконані: оскільки український народ веде вирішальну битву за право на життя й утвердження власної державності, то й освітній процес має здійснюватися в парадигмі національно-державницьких інтересів. Людина духовна, освічена й патріотична априорі мотивована стати на захист мови, нації, держави. Роль освіти в умовах екзистенційних викликів полягає у перетворенні людини в особистість і громадянина, що готовий боронити свою державу і дбати про її майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю: 2-ге вид., допов. К.: Знання України, 2008. – 819 с.
2. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності [Текст] / Михайло Вінницький; переклад з англ. Романа Ключка. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 560 с.
3. Гіденс Ентоні Соціологія / Пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; Наук. ред. О. Іващенко. К.: Основи, 1999. 726 с.
4. Д'юї Джон Демократія і освіта / Джон Д'юї. – Львів: Літопис, 2003. – 294 с.
5. Донцов Д. Московська отрута. Київ: ФОП Стебеляк, 2015. 296 с.
6. Мирон Д. Ідея і чин України / Дмитро Мирон–«Орлик». УВС ім. Ю. Липи. Київ, 2017. 316 с.
7. Мова – наш останній рубіж: Публіцистика. К.: Укр. Письменник, 2012. 336 с.
8. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / М. В. Попович, А. М. Єрмоленко, В. Б. Фадєєв та ін. К.: Український центр духовної культури, 2005. 328 с.
9. Сележан Й. Основи національного виховання (Українознавство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти); Хрестоматія. Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. 306 с.
10. Фетхуллах Гюлен Діалог і толерантність / Пер. з турецької О. Зубань, В. Підвойного. К.: «Український письменник», 2013. 416 с.
11. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / авт. В. Г. Кремень. К.: Педагогічна думка. 2008. 520 с.
12. Ханс-Дітер Кюблер Міфи по суспільство знань. К.: Переклад з німецької. Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 264 с.

Грищенко О. Б.,
викладач загальноосвітніх дисциплін
КЗО «Криворізький професійний гірничо-технологічний ліцей»
Дніпропетровської обласної ради»
oleggob1990@gmail.com

ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Функціонування освітньої системи України в умовах тривалої війни вимагає від педагогічних працівників зміни виховної парадигми, яка базується на новій законодавчій базі. У даній статті проаналізовано основні нормативно-правові акти, які регулюють процес національно-патріотичного виховання здобувачів освіти та надано їм ґрунтовну характеристику.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, виховна робота, нормативно-правова база, війна.

Summary. The functioning of the educational system of Ukraine in the conditions of a long war requires pedagogical workers to change the educational paradigm, which is based on a new legislative framework. This article analyzes the main regulatory and legal acts that regulate the process of national-patriotic education of students and gives them a thorough description.

Key words: national-patriotic education, educational work, legal framework, war.

З давніх-давен людство замислювалось над тим, як зробити із дитини чи підлітка не просто самодостатню особистість чи професіонала у своїй справі, а свідомого громадянина, здатного приймати активну участь у громадському й політичному житті держави, а найголовніше – щирого патріота, який в будь-який момент готовий стати на захист Батьківщини. Остання вимога набуває надзвичайної важливості в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації. Війна вимагає від кожного українця бути національно свідомою людиною, яка добре розуміє власну ідентичність та шанує рідну, мову, культуру, історію й традиції своїх предків.

Під час воєнного лихоліття для системи освіти виникає нагальна необхідність переосмислення існуючої стратегії виховної роботи та здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання підростаючого покоління, результатом якого неодмінно має стати формування нового українця, який у своїй життєдіяльності керується національними та європейськими цінностями. Для реалізації поставленої задачі Міністерство освіти і науки України розробило та затвердило Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України, відповідно до наказу від 06 червня 2022 р. № 527 [2]. Даний нормативно-правовий акт передбачає принципово нові підходи до

формування національної самосвідомості та патріотизму як базових якостей особистості, а також ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості серед дітей та молоді.

Згідно із вищезазначеною Концепцією національно-патріотичне виховання у закладах освіти має будуватися на 4-х складових: громадянсько-патріотичному, духовно-моральному, військово-патріотичному та екологічному вихованні. Ці засадничі умови повністю відповідають не тільки нагальним-умовам та викликам сучасності, а й закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку та успішної реалізації власного потенціалу [2].

Відповідно до Концепції національно-патріотичне виховання заклади освіти мають розробити комплексну систему національно-патріотичного виховання, зафіксовану у власних планах роботи. Її практична реалізація повинна передбачати підготовку національно свідомого патріота з активною громадянською позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, і водночас з цим – інноватора та всебічно розвиненої особистості, здатної критично мислити, змінювати навколишній світ, вчитися впродовж життя, ефективно конкурувати на ринку праці та розвивати економіку.

Ще одним законодавчим актом концептуального характеру є розроблена у 2019 р. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр., затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019. І хоча низка її положень, у зв'язку з воєнними подіями, певною мірою втратила свою актуальність [3]. Однак слід звернути увагу на те, що стрижневою основою патріотично-виховної роботи під час воєнного стану мають стати, передусім, приклади героїчної боротьби Українського народу за самовизначення та творення власної держави, а також ідеали свободи, гідності та справедливості. Зазначена Концепція передбачає звернення як до подій сивої давнини (героїчних подвигів запорозького козацтва, діяльності учасників Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., самопожертви бійців Української повстанської армії, дисидентів та інших борців з радянським режимом), так і до подій останнього десятиліття: Революції Гідності, Антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил та Війни російської федерації проти України. За таких умов переважна більшість урочистих заходів має бути приурочена саме до таких свят та пам'ятних дат, як День захисника і захисниць України, День Гідності і Свободи, День

Збройних Сил України, День Соборності України, День Героїв Небесної Сотні та День українського добровольця.

Однак педагогічні працівники не можуть оминати увагою річниці життя й діяльності видатних українських діячів (наприклад, Тараса Шевченка, Михайла Грушевського, Григорія Сковороди, Лесі Українки), а також знаменні події україноцентричного та громадсько-патріотичного характеру, таких як День української мови та писемності, День рідної мови, День вишиванки, День Європи тощо [3].

Не слід забувати й про таку важливу складову виховної роботи як медіаграмотність. Інформаційна війна, яка є невід'ємною складовою ворожої агресії, ставить перед системою освіти задачу щодо необхідності прищеплення здобувачам освіти навичок елементарної протидії пропаганди. Діяльність педагогів у цьому напрямі має бути спрямована на те, щоб підлітки та молодь вміли виявляти фейки та маніпуляції, зберігаючи при цьому емоційну та психологічну стійкість, і ухвалюючи раціональні рішення виключно на основі ретельно перевіреної інформації [1].

Таким чином, національно-патріотичне виховання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти передбачає формування національної самосвідомості здобувачів освіти. Завдяки такому підходу, юнаки та дівчата мають змогу успішно реалізовувати соціальну роль громадянина України, тобто відповідально використовувати свої громадянські права і свободи, але водночас виконувати свої обов'язки перед суспільством та державою. Саме він надає можливість системі закладів освіти виконати свою стратегічну мету – підготувати не просто кваліфікованого спеціаліста у своїй справі, здатного до постійного професійного зростання, а перш за все громадянина з високим рівнем національного самоусвідомлення й відповідальності за власні рішення, при цьому відданого демократичним цінностям та ідеям соціальної справедливості, і звичайно ж – патріота, готового захищати рідну землю від ворожої агресії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виховна робота в умовах війни: важливі аспекти. URL: http://sokolove-nvk.kh.sch.in.ua/vihovna_robota/. (дата звернення: 12.03.2024).
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>. (дата звернення: 12.03.2024).
3. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020 – 2025 рр. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025> (дата звернення: 12.03.2024).

Гуз К. Ж.,
д.п.н., професор Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
konstantin.guz@gmail.com

Зелюк В. В.,
кандидат педагогічних наук, директор
Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
vvzeliuk@gmail.com

Ільченко В. Р.,
дійсний член НАПН України, д.п.н., професор
Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
info.dovkillya@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНУ НАУКУ І ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС У КОЖНУ ШКОЛУ

В статті зроблена спроба розкрити роль національної науки національної освіти як соціально-значущої людської діяльності, втілення науки завдяки змістові її загальних закономірностей в цілісному змісті освіти з метою інтелектуального озброєння молодих поколінь, в змісті освіти втілення рис менталітету української нації в процесі навчання, «вирощення» кожним учнем/ученицею свого життєствердного національного образу світу як особистісно значимої складової наукової картини світу, технологію моделювання якої мають включати програми, підручники всіх освітніх галузей.

Ключові слова: наука – складова духовної культури суспільства; технологія формування НКС; менталітет української нації; життєствердний образ світу – освітня характеристика учня; модель освіти для сталого розвитку суспільства в змісті освітньої галузі.

The article attempts to reveal the role of the national science of national education as a socially significant human activity, the embodiment of science due to the content of its general regularities in the integral content of education with the aim of intellectually arming young generations, in the content of education the embodiment of the features of the mentality of the Ukrainian nation in the process of learning, "growing up" each student of his/her life-affirming national image of the world as a personally significant component of the scientific picture of the world, the modeling technology of which should be included in programs and textbooks of all educational fields.

Key words: science is a component of the spiritual culture of society; the technology of forming a scientific picture of the world; the mentality of the Ukrainian nation; a life-affirming image of the world – a student's educational characteristic; model of education for the sustainable development of society in the content of the educational field.

Першим президентом НАПН України був В. І. Вернадський, завдяки якому національна наука почала втілюватись як природне явище, яке пов'язує кожен

людину зокрема і суспільство в цілому з біосферою і ноосферою; наука починається там, де думка опирається на закони, відкриті наукою [1, с. 33–34].

Національна освіта втілює ідеї В. І. Вернадського завдяки Державним стандартам освіти, які ставлять мету – формування вільної особистості [3], освітньою характеристикою якої є її життєствердний національний образ світу – особистісно значима складова наукової картини світу [4], в основі якої лежать загальні закономірності науки.

Наука – соціально-значима сфера діяльності, функцією якої є вироблення і використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність. Наука є складовою духовної культури суспільства. Поняття «наука» включає в себе як діяльність по здобуванню нового знання, так і результат цієї діяльності – суму набутих на даний момент наукових знань. Наука характеризується доцільно організованою творчою діяльністю по постановці, вибору і розв'язанні проблем духовного і практичного освоєння світу як система знань, наука охоплює не тільки фактичні дані про предмети навколишнього світу, людської думки й дії, не лише закони і принципи вивчення об'єктів, а і певні форми і способи усвідомлення їх, а в кінцевому підсумку – філософське тлумачення. Цим самим наука виступає як форми суспільної свідомості [2, с. 227–228].

Кожному учню/учениці мають бути створені умови для оволодіння загальними закономірностями науки, єднання з біосферою, ноосферою з перших кроків навчання.

Привертаємо увагу до проблеми інтеграції змісту освіти з метою формування наукової картини світу, образу світу учнів, їхнього наукового мислення, цілісного світогляду, оскільки це важливо для молодих поколінь.

Кожній людині нині потрібне цілісне світорозуміння і цілісний світогляд, що уможлиблює відповідальне ставлення до втручання процесів техногенної цивілізації в рівновагу природних і соціальних систем довкілля, завдяки світорозумінню, що забезпечує зважені рішення стосовно завдань, що відносяться до екологічних проблем, питань раціонального природокористування, маніпуляції свідомістю за допомогою ЗМІ тощо. Різко загострилося протиріччя між високим ступенем відповідальності сучасної людини перед довкіллям, людством, майбутніми поколіннями за результат трудової, професійної діяльності, вибір рішень екологічних проблем і відсутністю у свідомості учнів загальноосвітньої школи наукової картини світу, наявності у них життєствердного образу світу, що забезпечує розуміння цих проблем і вироблення адекватних підходів до їх вирішення.

Поняття «наукова картина світу», її особистісно значимої складової – життєствердного національного образу світу дозволяють розкрити сутність процесу відображення системи знань, накопичених людством, у свідомості

окремої людини, її світосприйнятті й світогляді. Наукова картина світу – це форма систематизації знань, що включає вихідні теоретичні поняття, принципи і гіпотези різних галузей науки під час навчального процесу [5].

У процесі систематизації змісту предметів, згортання і компактного виразу значних обсягів змісту різних освітніх галузей в учнів формується цілісне уявлення про дійсність, досягається розуміння знань учнями.

В освітньому процесі НКС виконує різні функції – світоглядну, функцію системного представлення знань, функцію формування наукового стилю мислення учнів.

Формування в учнів НКС, яка б об'єктивно відображала реальність, вимагає включення в процес навчання елементів знань не тільки тих, які зустрічаються в підручнику, а й отриманих у процесі взаємодії з об'єктами середовища життя на уроках у докільлі, осмислення ролі наукового знання і мислення в розв'язанні проблеми збереження життя на Землі.

Формування НКС учнів – процес складний. Дослідження показують, що в більшості випадків цей процес носить нині переважно стихійний характер. Як показало проведене нами опитування керівників шкіл, учителів різних предметів, основними причинами такої ситуації є: відсутність в навчальних програмах цільової установки на формування НКС, образу світу у школярів.

Майже 80 % педагогів оцінюють як недостатню свою компетентність у питанні формування НКС та образу світу учнів. Одна з основних причин – ці поняття не фігурують в ЗНО. Не дивлячись на те, що еліта планети – Римський клуб оголосили XXI ст. віком Нової освіти, основним пунктом якої є цілісний світогляд, цілісне світорозуміння молодих поколінь [7], які можливо формувати в процесі інтеграції змісту освіти, що призводить до наявності в учнів наукової картини світу, життєствердного образу світу як її особистісно значимої складової.

Під час формування НКС, образу світу спільними зусиллями вчителів всіх предметів формується ядро знань про дійсність, яке має бути засвоєно всіма без виключення учнями [5, с. 10–13].

Аналіз матеріалів, представлених в науковій і методичній літературі, й діагностичній експеримент показали, що переважна більшість учнів старших класів, незалежно від профілю класу, мають стихійно сформовані уявлення про поняття НКС, образ світу.

Умови формування НКС, її особистісно значимої складової – образу світу визначають науковий потенціал суспільства і, отже, рівень розвитку держави. У Ювілейній доповіді Римського клубу ця думка набула підтвердження – XXI ст. проголошено віком Нової освіти, центральним пунктом якої має бути цілісний світогляд суспільства тих країн, які залишаться на політичній карті світу [7]. Експлікатом цілісності є підлягання її елементів єдиним загальним

закономірностям [8, с. 217]. В навчальному процесі це можуть бути загальні закономірності науки.

Відзначимо, що пояснювальна записка навчальної програми з математики визначає мету базової загальної освіти: розвиток особистості, яка поєднує в собі творчий потенціал, готова змінювати і відстоювати національні цінності українського народу; застосовувати набуті знання в реальних життєвих ситуаціях, під час розв'язання практичних завдань і здатності визначати й обґрунтовувати власну життєву позицію. Фактично в меті задекларовано формування життєствердного національного образу світу учнів, оскільки освітньою характеристикою особистості є її образ світу – особистісно значима складова наукової картини світу, як системи знань про дійсність, яка формується внаслідок інтеграції змісту освітніх галузей на основі загальних закономірностей науки. Отже, в усіх підручниках з математики має бути наявною технологія формування НКС, образу світу, уроки в доквіллі, під час яких учні «відкривають» загальні закономірності науки, які є основою НКС, їхнього образу світу.

Образ світу зароджується й розвивається у процесі освоєння й удосконалення діяльності та спілкування людини з дійсністю. Відображення у ньому найглибших істотних характеристик світу утворює ядерні структури образу світу, що характеризують найзагальніші взаємозв'язки в дійсності. Вони відображені в загальних закономірностях науки, що проявляються під час вивчення всіх дисциплін як основа формування цілісності знань в процесі їхньої інтеграції. Загальні закономірності науки разом із поняттями, пов'язаними з ними, є основою систематизації знань.

Початковою ланкою формування образу світу є система пізнавальних гіпотез, що невпинно генеруються суб'єктом щодо зовнішнього оточення. Цілісна система таких гіпотез, що будується на різних рівнях, і становить образ світу людини, що робить головний внесок у процес формування образу будь-якого предмета або явища, виступаючи як початок і результат окремого пізнавального акту. Такі функції образу світу роблять його участь у процесі психічного відображення реальності найважливішою формою вияву пізнавальної активності суб'єкта навчання. Саме через образ світу здійснюється вирішальний вплив суспільно-історичного досвіду і результатів загальнолюдської практики на пізнавальну діяльність індивіда. Тому освітній процес як провідна ланка формування образу світу молодих представників певного суспільства має спиратися на образ його світу. З цієї точки зору мають аналізуватися всі нововведення у зміст освіти та новації в технології навчання, перш за все, інтеграція змісту освіти, формування в учнів наукової картини світу. Розуміння образу світу, його соціальної і діяльнісної природи дає змогу

інтерпретувати цей психічний образ як результат діяльності суб'єкта і водночас як форму відображення об'єктивної реальності.

Учителі думають, чому діти роблять протилежне моїм очікуванням від проведених екологічних бесід? Діти перекладають «отриманий» матеріал на мову того образу спілкування з природою, який у них уже сформований (можна робити з природою, зокрема з кожною її частиною, все, що забажає людина). Загальні закономірності науки мають бути співзвучними із загальними закономірностями природи (збереження, спрямованості процесів до рівноважного стану, періодичності процесів у природі), які учні відкривають на уроках у довкіллі.

Трохи історії. На початку апробації моделі освіти сталого розвитку «Довкілля» (1990 р., м. Полтава, ЗОШ № 37) із семи 5-х класів психологи відібрали 2 класи, в яких почав вивчатися предмет «Довкілля» таким чином: тестуванням було виявлено учнів, які мають математичні і лінгвістичні здібності, з числа цих учнів були організовані класи з поглибленим вивченням математики, інформатики та класи з вивченням іноземних мов. Відповідно на предмети, які вивчалися поглиблено, у навчальному плані виділялося додатково по 3 год. на тиждень (за рахунок шкільного компоненту). Не відібрані в елітні класи діти почали вивчати предмет «Довкілля» (4 год. на тиждень замість 1 год., яка виділялася типовим навчальним планом на вивчення предмета «Рідний край»).

Коли всі учні перейшли у 8 клас, директор школи О. Писанський запропонував дати одну й ту саму контрольну роботу в класах із поглибленим вивченням математики та класах із вивченням «Довкілля». Результатам роботи вчителі спочатку не могли повірити: «довкіллята» отримали всього 3 «трійки» (із 28 учнів), а «математики» – 13 «трійок» і 1 «двійку» (з 26 учнів), п'ятірок же було в обох класах порівну.

Повторні контрольні засвідчили, що «довкіллята» мають більшу здатність до розв'язування задач. Це було зумовлено тим, що у них інший образ світу, інші фундаментальні структури мислення, ніж в однолітків, які навчалися за іншими програмами (де були відсутні технологія формування НКС, образу світу, уроки в довкіллі), незважаючи на те, що в останніх проводилося більше уроків математики [6].

Важливий внесок у вивчення активних складників пізнавального процесу вносять дослідження впливів емоцій, мотивів, інтересів, установок, однак кожен із цих факторів розглядається, як правило, ізольовано, а не в комплексі їхніх впливів на образ світу учня, тобто найчастіше передбачається їх прямий, а не опосередкований вплив – через модифікацію цілісного образу світу. Необхідно вивчати вплив, що йде від образу світу і передує впливові релевантного стимулу, який несе інформацію про об'єкт, процес пізнання якого ми хочемо вивчити. Без

виявлення сформованості образу світу, дослідження його впливу на результативність освітнього процесу при різних методиках вивчення предметів проблематично знайти шляхи підвищення ефективності дидактичного процесу.

Розкриваючи єдність сприймання, мовлення й моторики у відтворенні світу, американський фахівець із генетичної психології мислення Дж. Брунер пише, що відповідність дійсності досягається не так за допомогою простої функції «уявлення світу», як завдяки тому, що вчений називає «побудовою моделі» світу, формування НКС і її особистісної складової образу світу. Навчаючись сприймання, учні засвоюють відношення між властивостями об'єктів, що їх спостерігають, і подіями, що з нами відбуваються, навчаються передбачати взаємозалежності подій і перевіряти ці передбачення. Як бачимо, згідно з Дж. Брунером, побудова моделі світу у мисленні людини потребує поєднання спостереження, висловлення думки про нього і практичної перевірки застосування знань про предмет пізнання [6].

Інтеграція позитивних і негативних емоцій, які є пусковим механізмом будь-якої дії людини, визначається радістю від успіху у процесі мислення і побоюванням невдач, негативних результатів. Формування образу світу пов'язане з формуванням складників інтелекту: IQ, EQ, LQ – логічного, емоційного складників та інтелекту любові [6].

Систематизація знань у процесі формування наукової картини світу як результату інтеграції знань, приводить до створення у свідомості кожного з учнів образу світу, сприяє переростанню дитячого егоїстичного, необ'єктивованого і через те малозв'язного мислення в розум соціально зрілої особистості, зумовлює цілісність знань учнів про дійсність. Освітній процес має задовольняти ці умови.

Математика як мова природи і основи математичного моделювання в психологічних і соціальних дослідженнях відіграє в цьому процесі головну роль.

Звернувшись до навчальної програми з математики, побачимо, що вона викликає багато запитань. Так, сформульована на початку програми мета базової загальної середньої освіти визначає її як розвиток особистості. Освітньою характеристикою особистості є її образ світу [4], який може бути життєствердним, агресивним чи деструктивним. У пояснювальній записці та змісті навчального матеріалу, очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності це поняття не фігурує, як не згадуються й основи систематизації знань із математики – загальні закономірності науки (збереження, спрямованості процесів до рівноважного стану, періодичності процесів у природі) та поняття, пов'язані з ними (однорідність простору і часу, симетрія простору і часу).

Співробітники ПАНО ім. М. В. Остроградського розпочали роботу по впровадженню освіти для сталого розвитку суспільства в усіх освітніх галузях [9], обладнання кабінетів «Довкілля» та цілісного світогляду в школах, співробітники яких підтримують «Концепцію економічного світогляду»

розроблену в ПАНО ім. М. В. Остроградського з метою впровадження її в змісті предметів всіх освітніх галузей. Кабінети «Довкілля», цілісного світогляду [10] містять осередок архетипу української нації, який разом з іншими осередками (міні музей, міні театр, міні майстерня, осередок віртуальної та доповнювальної реальності та ін.) дає можливість учням, під час уроків у довкіллі, набувати високих рівнів інтелекту (інтелектуального озброєння та здоровлення), що необхідно молодим поколінням у воєнний і післявоєнний час.

Національна освіта має формувати у молодих поколінь менталітет нації – спосіб сприйняття і інтерпретації нацією свого внутрішнього світу із зовнішніми обставинами. Менталітет українського народу має такі основні риси: волелюбність, індивідуалізм, прагнення соціальної рівності, духовний аристократизм, оптимізм, філософічність, глибока релігійність, миролюбність, щедрість, працелюбність [2, с. 204–205]. Ці риси національного менталітету освіта має втілювати в технології формування життєствердного національного образу світу в кожному підручнику.

Підводячи підсумки, висловленим у статті думкам, маємо надію, що втілення в навчальних програмах і підручниках ідей економічного світогляду, зменшення предметів у розкладі учнів до кількості освітніх галузей, втілення в навчальних предметах і всіх навчальних програмах технології формування НКС, образу світу, уроків у довкіллі, за що бореться ПАНО ім. М. В. Остроградського, буде сприяти інтелектуальному озброєнню і оздоровленню молодих поколінь [9].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільченко В.Р., Гуз К.Ж. Освітня програма «Довкілля». Концептуальні засади інтеграції змісту природничо-наукової освіти. Київ-Полтава: ПОППО. 1999. 125 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко; [гол. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 11.3.2024).
4. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава: Довкілля-К, 2004. 472 с.
5. Ільченко В.Р. Інтеграція змісту профільної школи як умова формування цілісного світогляду молодих поколінь. Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. пр. Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», 17 квітня 2019 р. Вип. 11. Полтава : ТОВ «АСМІ». 2019. С. 10-13.
6. Гуз К.Ж. Роль предметів математичного циклу у формуванні життєствердного образу світу старшокласників. Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. пр. Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», 17 квітня 2019 р. Вип. 11. Полтава : ТОВ «АСМІ». 2019. С. 14-19.

7. Weizsaecker, E., Wijkman, A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. Springer, 2018. 220 p. URL : <https://matveychev-oleg.livejournal.com/6653054.html>].
8. Цофнас А. Ю. Теорія систем і теорія пізнання. Одеса : Астро-Принт, 1999. 307 с.
9. Гуз К.Ж., Зелюк В.В., Ільченко В.Р. Ідеї економічного світогляду в освіті для сталого розвитку суспільства. «Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка» : наук. фах. журн. 2023. № 3 (53). С. 206-212. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RYjazf3fuaudrWkRu26f-3FuUATb3TjS/view>
10. Ільченко О. Г. Методичні рекомендації організації кабінету доквілля. Полтава : Наук.-метод. центр інтеграції змісту освіти АПН України, 2000. 20 с.

Гусак І. В.,
викладач ВСП КФКТЕ НАУ
ira888gusak@gmail.com

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглядається проблема культурно-національних цінностей, які впливають на формування духовного потенціалу майбутнього фахівця. Аналізуються процес формування ціннісних орієнтацій особистості, а також висвітлено основні фактори, що впливають на формулювання ціннісних орієнтацій особистості.

Ключові слова: духовність, ціннісні орієнтації, культурно-національні цінності, саморозвиток і самовдосконалення майбутнього фахівця.

The article examines the problem of cultural and national values that affect the formation of the spiritual potential of the future specialist. The process of forming personal value orientations is analyzed, and the main factors affecting the formulation of personal value orientations are highlighted.

Key words: spirituality, value orientations, cultural and national values, self-development and self-improvement of the future specialist.

Десятий рік триває війна в Україні. Ця війна впливає на всі сфери нашого життя, особливо на освіту. У цей час велику увагу потрібно приділити формуванню суспільної свідомості та світоглядної позиції українців.

Сьогодні ми є свідками й учасниками потужного опору та загальнонаціональної єдності українського народу, героїчних подвигів наших мужніх воїнів, а також формування культурно-національних цінностей, що впливають на самоусвідомлення та самовираження кожного українця, особливо молоді.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського

народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013 - 2014 років, Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим російською федерацією, війни російської федерації проти України [2].

Ціннісні орієнтації розглядаються як один із компонентів, що входить до структури особистості: ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я». Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань [1, с. 12-14].

Ціннісні орієнтації визначають:

- 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості;
- 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків;
- 3) цільові і мотиваційні програми;
- 4) рівень вподобань;
- 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості;
- 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проєкту життя» [5, с. 227].

На думку французьких матеріалістів XVIII ст. Вольтера, Гольбаха, Гельвеція, Дідро загальнолюдськими цінностями є добро, милосердя, справедливість, щастя, які виникають у суспільстві з гарним державним ладом.

Культурно-національні цінності- це ті цінності, що втілюють в собі ідеали та цілі українського народу, а також українську ідею, поняття національної свідомості, гідності, шанобливе ставлення до державних символів, української мови, культури та історії.

Отже, цінності – це, з одного боку, властивість того чи іншого суспільного предмета, явища, які задовольняють потреби, інтереси, бажання. Інакше кажучи, це соціальнозначущі уявлення про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо. Вони, зазвичай, не піддаються сумніву, але видозмінюються, є еталоном, ідеалом для людей. З іншого боку – це відношення суб'єкта до предметів та явищ реальності, яке виражається ціннісними

орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості. Тут вони виступають як певна структура особистості. Перший аспект суспільний, другий – особистісний [3, с. 28].

Духовний потенціал особистості є найвизначальнішою характеристикою людяності. Його наявність підносить особистість над усім тваринним світом і розглядається дослідниками як міра людської досконалості. Для дослідження духовного потенціалу доцільно використовувати окремий духовно-особистісний підхід, який дозволяє враховувати наукові уявлення про духовність, її смислоутворювальні категорії, процес актуалізації і розвитку духовного потенціалу особистості. Духовний потенціал характеризує вищий ступінь людської самоорганізації, який позначається високим рівнем свідомості, самосвідомості та вольової саморегуляції особистості, зумовлює свідому стійкість, непохитність, рішучість, відданість власному покликанню, життєвій місії, визначається спрямованістю особистості на вищі духовні ідеали, смисли та цінності, зокрема, естетичні, гуманістичні, екологічні, пізнавальні, самовдосконалення та самореалізації [4, с. 63]. Академік І. А. Зязюн носіїв духовного потенціалу називав «духовною елітою суспільства».

Культурно-національні цінності – це визначальні моральні принципи, норми, ідеали, традиції, ідеї, сформовані нацією упродовж свого історичного розвитку, відображають її світогляд, менталітет й відрізняють з-поміж інших. Серед них виділяють: волелюбність, взаємоповага, доброта, працелюбність, мудрість, суверенність, соборність, почуття гумору, привітність, щедрість, гостинність та інші.

Культурно-національні цінності впливають на формування духовно-моральних норм особистості, які вона вже вважає життєвими орієнтирами, які не можна переступати. Цінності стають критеріями самосвідомості, поведінки та діяльності особистості, вирішенні повсякденних питань, мірилом добра та справедливості.

Освіта є пріоритетною сферою розвитку духовного потенціалу особистості. Тому головне завдання сучасної освіти – це розвиток духовної потенціалу особистості на основі культурно-національних цінностей, що в підсумку стає основою формування і становлення особистості майбутнього фахівця.

На формування духовної культури молоді впливають заняття з національно-патріотичного виховання, заходи виховного характеру, а також оформлення навчальних кабінетів, використання інтерактивних, комп'ютерних, проєктних технологій, похід у музеї, театри, кінотеатри, екскурсії до визначних місць та пам'яток, патріотичні клуби, засоби масової інформації, літературні твори, мистецтво, кінематограф.

У навчально-виховному процесі для формування духовного потенціалу особистості майбутнього фахівця має переважати інформація про духовну сутність людини, її духовно-моральні ідеали, цінності, орієнтири, про

необхідність духовного й морального самовдосконалення, також важливим є індивідуальний підхід на культурологічній основі, використання міжпредметних зв'язків, інтеграція окремих дисциплін, забезпечення умов для самореалізації, та творчого розвитку, створення позитивної та комфортної атмосфери, толерантного ставлення один до одного в навчальному колективі. Особливу роль відіграє образ самого вчителя/викладача та його методи і форми, які безпосередньо впливають на формування молоді.

Отже, формування духовного потенціалу особистості майбутнього фахівця залежить від тих умов, які створює держава, заклади освіти, викладачі, від культурно-національних цінностей, які культивуються та підтримуються на всіх рівнях: і на особистісному, і на рівні країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : [навч. посіб.] / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. – 124 с.
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України.– Режим доступу: <http://surl.li/kzem>
3. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. – Режим доступу: <http://surl.li/bytae>
4. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник / Е.О. Помиткін. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 144 с.– Режим доступу: <http://surl.li/klvzx>
5. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / О. М. Целякова // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2009. – Вип. 38. – Режим доступу : <http://surl.li/sdova>

Данко Антоніна Юріївна,
*науковий співробітник відділу економіки та управління
загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України,
аспірантка Інституту педагогіки НАПН України
antoninadanko@gmail.com
Orcid ID:0000-0001-9551-4327*

ПРИЙОМИ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Військові події на території України, що зумовлені вторгненням російської федерації викликали ряд проблем в освітній діяльності закладів загальної та середньої освіти. З першого дня війни освітній процес був переведений в дистанційний формат, що зумовило відмову від традиційних форм навчання, які

використовувались в класній кімнаті, натомість відбулась цілісна цифровізація освітнього процесу.

Працюючи в дистанційному форматі, вчителі були вимушені не просто трансформувати освітній процес, а й повинні були шукати способи активної постійної взаємодії як із здобувачами освіти, так і з батьками, і з громадськими організаціями, які є безпосередніми учасниками освітнього процесу. Одним із пріоритетних способів вирішення проблеми активної взаємодії учасників освітнього процесу є цілісне або часткове застосування прийомів педагогіки партнерства.

Педагогіка партнерства – система активної, постійної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, яка ґрунтується на принципах довіри, толерантності, демократичності, рівноправності та патріотизму [2].

Подолання проблем комунікації в дистанційному форматі навчання на основі прийомів педагогіки партнерства не просто дозволяє залучати до взаємодії учнів, батьків та громадські організації, а й сприяє становленню між ними партнерських стосунків, які цілісно спрямовані на досягнення спільної мети у загальному розвитку майбутнього покоління та становлення у нього правильної системи цінностей, пріоритетів та патріотизму [4].

Паралельно із змінами, що були зумовлені трансформацією освітнього процесу через воєнні події, про позитивний вплив педагогіки партнерства на освітню діяльність здобувачів освіти відмічається у Концептуальних засадах Нової української школи, саме тому вона спрямована на розвиток ключових 12 компетенцій майбутнього випускника закладу середньої освіти[1;3].

У дистанційному форматі, в період війни, який характеризується не лише ускладненням освітньої діяльності через її переведення у дистанційний формат, а й через постійну напругу зумовлену небезпекою, саме педагогіка партнерства дозволяє вчителям взаємодіяти з батьками та долучати їх до контролю над освітньою діяльністю дитини, громадські організації залучати безпосередньо до освітнього процесу за рахунок проведення тематичних зустрічей у дистанційному форматі, але в режимі реального часу, а також дозволяє чітко розподілити ролі кожного з учасників освітнього процесу та на основі цього здійснювати позитивний вплив на освітній процес та один на одного.

До основних аспектів педагогіки партнерства, що реалізуються в дистанційному форматі в закладах освіти належать:

- постійна взаємодія з учасниками освітнього процесу під час їх безпосереднього відвідування уроків в дистанційному форматі, в реальному часі, тобто синхронно;
- періодична взаємодія із батьками, як в груповому так й індивідуальному форматах за рахунок застосування технологій дистанційної взаємодії, зокрема месенджерів та мобільних застосунків;

- залучення представників громадських організацій у дистанційному форматі до тематичних зустрічей в режимі реального часу;
- формування та розвиток громадської компетенції через залучення учасників освітнього процесу до виховних заходів, просвітницької та волонтерської діяльності.

В результаті впровадження прийомів педагогіки партнерства в закладах середньої загальної освіти у дистанційному форматі вдається досягнути не просто взаємодії учасників освітнього процесу один з одним, а й сприяти їх спільному руху задля досягнення спільної мети, яка полягає у вихованні розумного, толерантного, патріотичного покоління, яке знає що від нього залежить майбутнє України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року (розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р) URL:<https://imzo.gov.ua/osvita/nush/>.
2. Ніколенко Л. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710749/1/%D0%9D/>.
3. Про освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2018. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Смагіна, Т.М., Шуневич, О.М. Параметри та індикатори реалізації принципів педагогіки партнерства в освітньому процесі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2020. Вип. 1, 201–206. URL: <http://doi.org/10.24144/2524-0609>.

Демидова Є. В.,
викладач ДНЗ «Сумське вище професійне училище
будівництва та автотранспорту»,
lera072010@ukr.net

OURBOOX В ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Перехід на дистанційне навчання, спричинений повномасштабним вторгненням РФ, став важливим випробуванням для всіх учасників освітнього процесу. Спочатку він викликав розгубленість, але потім всі були змушені прийняти цей виклик та адаптуватися до нових умов. Для забезпечення повноцінного освітнього процесу на відстані викладачам потрібно володіти рядом професійних та особистих компетентностей. Важливо створити зацікавленість та організувати учнів на початковому етапі, а також зберегти їхню увагу протягом усього навчання. Наявність доступу до Інтернету та технічного забезпечення, а також володіння навичками дистанційного навчання є

ключовими факторами для успішної реалізації дистанційного навчання. Для забезпечення ефективного вивчення спецдисципліни за професією "Лаборант хіміко-бактеріологічного аналізу (II-III розряд)" під час повномасштабного вторгнення, створено платформу Ourboox. Ourboox дозволяє створювати та обмінюватися фліпчартами будь-якого жанру, що сприяє навчанню та обміну інформацією.

Ключові слова: онлайн-курс, дистанційне навчання, освітній процес, ourboox, електронний інтерактивний підручник

Abstract. The transition to distance learning caused by the full-scale invasion of the Russian Federation has become an important test for all participants in the educational process. At first, it caused confusion, but then everyone was forced to accept this challenge and adapt to the new conditions. To ensure a full-fledged educational process at a distance, teachers need to have a number of professional and personal competencies. It is important to create interest and organise students at the initial stage, and to keep their attention throughout the course. Having access to the Internet and technical support, as well as having the skills to deliver distance learning, are key factors for the successful implementation of distance learning. To ensure the effective study of the special discipline in the profession "Laboratory assistant of chemical and bacteriological analysis (II-III category)" during the full-scale invasion, the Ourboox platform was created. Ourboox allows you to create and share flipcharts of any genre, which facilitates learning and information exchange.

Keywords: online course, distance learning, educational process, ourboox, electronic interactive textbook

Перехід на дистанційне навчання, спричинений повномасштабним вторгненням РФ, став несподіваним та важливим випробуванням для всіх учасників освітнього процесу.

Після спочатку відчутної розгубленості всім було необхідно прийняти цей виклик та швидко адаптуватися до нових умов. Проте питання розвитку дистанційної освіти стало дуже актуальним.

Для забезпечення повноцінного освітнього процесу на відстані, крім належного технічного забезпечення, викладачеві потрібно володіти рядом професійних та особистих компетентностей, які дозволять зацікавити, організувати учнів на початковому етапі та зберегти їхню увагу протягом усього процесу навчання.

Не всі викладачі готові до створення власного контенту в мережі Інтернет з предмету, який вони викладають. Тому педагог не обмежений у використанні різних онлайн-ресурсів. Проте важливо пам'ятати, що необхідно завжди надавати коректні посилання на джерела використаної інформації з метою виховання учнів у дотриманні академічної доброчесності.

Дистанційне навчання, як форма освіти, вимагає наявності доступу до Інтернету та відповідного технічного забезпечення (комп'ютера, планшета,

смартфона тощо) у всіх учасників освітнього процесу, а також володіння навичками використання технологій дистанційного навчання.

Під час дистанційного навчання роль викладача перетворюється на фасилітатора або спостерігача, який контролює освітній процес, надає рекомендації учням щодо використання веб-ресурсів, послідовності виконання завдань та оцінювання.

Дистанційне навчання має низку переваг перед іншими формами освіти. Воно дозволяє підтримувати регулярний контакт з викладачем та отримувати структурований навчальний матеріал, не виходячи з дому або не покидаючи робочого місця. Також можливість проведення частини навчального процесу заочною формою дозволяє ефективно поєднувати дистанційне та очне навчання.

Основними ознаками дистанційного навчання є екстериторіальність, синхронний і асинхронний режими взаємодії між учасниками освітнього процесу, можливість залучення спеціалістів з певних галузей, а також одночасне з вивченням інших предметів практичне засвоєння інструментів ІКТ.

Щодо дистанційного навчання, активна роль викладача полягає в сприянні самостійному навчанню учнів, стимулюванні їх до власних досліджень та відкриттів. Викладач має забезпечувати доступ учнів до необхідних матеріалів, завдань та ресурсів, а також надавати консультації та підтримку у процесі навчання.

Дистанційний режим роботи передбачає гнучке планування робочого часу як для учнів, так і для викладачів. Взаємодія відбувається в асинхронному режимі, що означає, що учні можуть працювати над матеріалами у зручний для них час та темп. Викладачі публікують матеріали та завдання, а учні самостійно їх опрацьовують у визначені терміни.

Для успішного впровадження такого режиму навчання, викладачам важливо ретельно планувати та формулювати інструкції для учнів, забезпечуючи доступність консультацій та підтримки. Також важливо мати графік доступності для надання допомоги в процесі навчання.

Для реалізації освітнього процесу у форматі онлайн та забезпечення ефективного вивчення спецдисципліни за професією "Лаборант хіміко-бактеріологічного аналізу (II-III розряд)" під час повномасштабного вторгнення рф створено ourboox.

Ourboox – це найпростіша у світі безкоштовна платформа для створення та обміну фліпчартів будь-якого жанру. Ці електронні книги з перегортанням сторінок легко створювати та ними легко ділитися. Вони добре піддаються пошуку та просуваються одна одну. Книги можуть містити текст, зображення,

відео, карти, ігри, пазли та багато іншого. Автори можуть редагувати свої «книги» [1].

Ourboox заснували професор Мел Розенберг, письменник, науковець, винахідник і музикант, та Ран Штернін, провідний веб-розробник. Шулі Сапір-Нево, поетеса, письменниця та адміністратор з більш ніж двадцятирічним досвідом в управлінні, є генеральним директором [1].

У березні 2009 року Мел Розенберг відвідав Болонський ярмарок дитячої книги. Він повернувся з ідеєю простої та безкоштовної веб-платформи, де автори книжок з картинками могли б ділитися своїми роботами один з одним та зі світом. У середині 2013 року Мел познайомився з Раном Штерніним, гуру веб-розробників, який одразу ж підтримав цю ідею. За кілька місяців Ран розробив геніально просту власну платформу.

Ourboox був представлений світу на конференціях у Мюнхені (DLD) та Лондоні (BETT) у січні 2014 року [1].

Учні мають вільний доступ до книг на ноутбуках, мобільних телефонах, планшетах на інших спеціалізованих пристроях. Забезпечення модернізації освітнього процесу, його змістове наповнення вимагає використання різноманітних ЕОР, в тому числі створення навчальних е-книг [2].

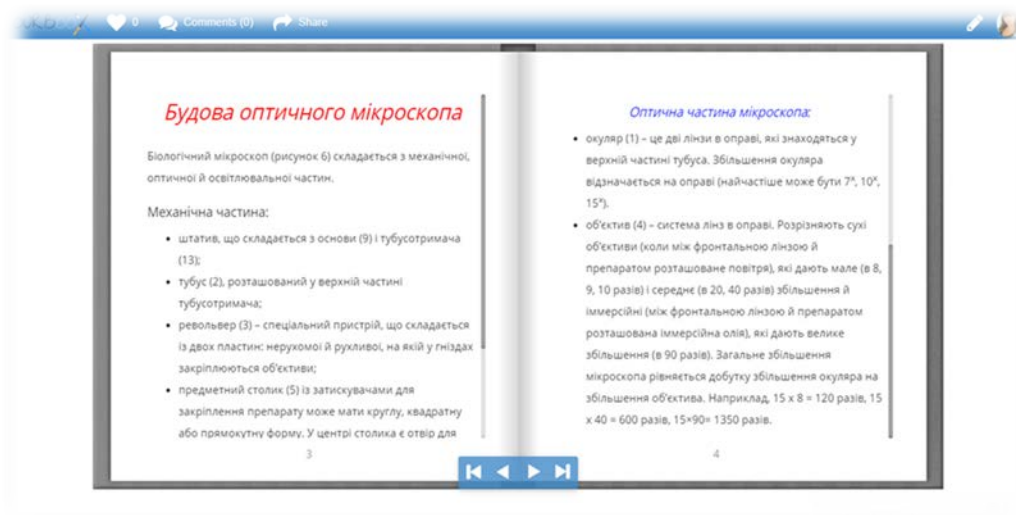
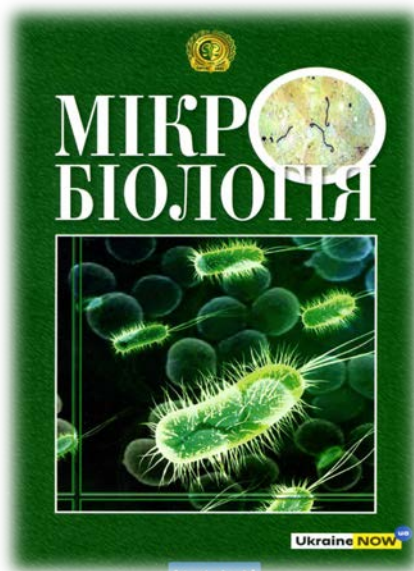
Вивчення дисципліни здійснюється через поєднання теоретичного курсу з проведенням лабораторних занять під керівництвом викладача та самостійного опанування певних тем.

Для забезпечення дистанційного навчання створено електронний підручник, який об'єднує різноманітні ресурси, такі як методичні матеріали, відеозаписи уроків, віртуальні лабораторні роботи, тестові завдання, ігрові інтерактивні завдання, електронні бібліотеки та інші ресурси навчального призначення. Ці матеріали можна використовувати як під час очного, так і дистанційного навчання.

Використання мультимедійних програм у навчанні дозволяє об'єднувати різноманітні інформаційні компоненти, такі як текст, звук, відео, графіка та анімація, в одній комп'ютерній програмі. Це створює нові можливості для оптимізації навчального процесу на заняттях професійно-теоретичної підготовки.

Онлайн підручник для дистанційного навчання створений на платформі Ourboox складається з сторінок, кожна яка відповідає темі уроків з предмету «Основи мікробіології». На web-сторінках розміщені гіперпосилання на дидактичні матеріали в електронному вигляді до кожного уроку :

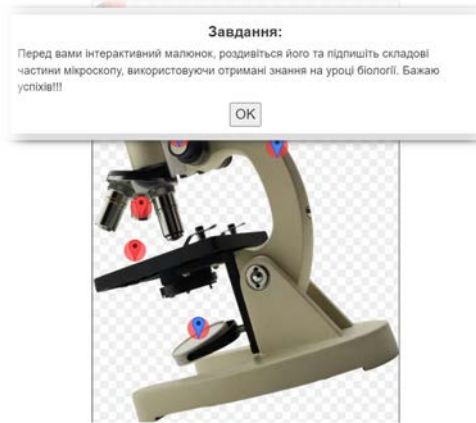
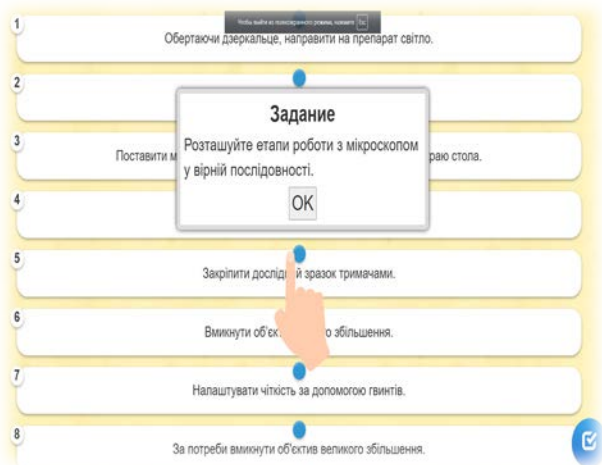
1. Теоретичні відомості з предмету «Основи мікробіології»: конспекти, навчальні посібники та онлайн-ресурси з мікробіології.

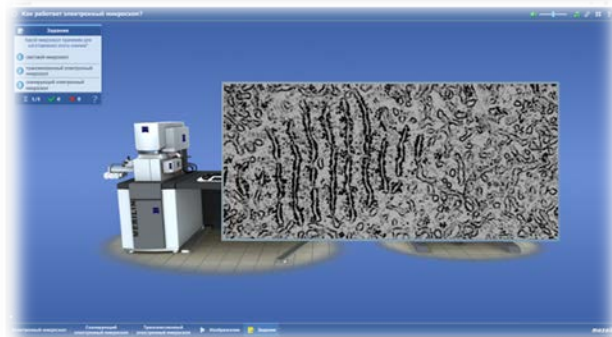
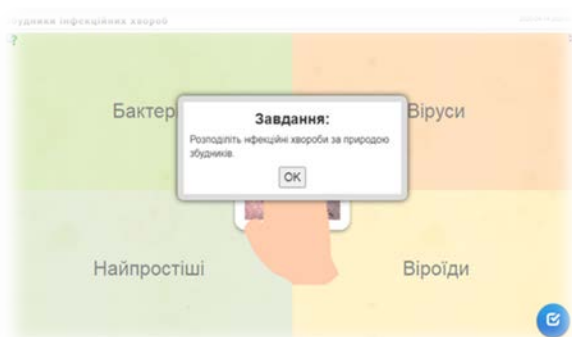
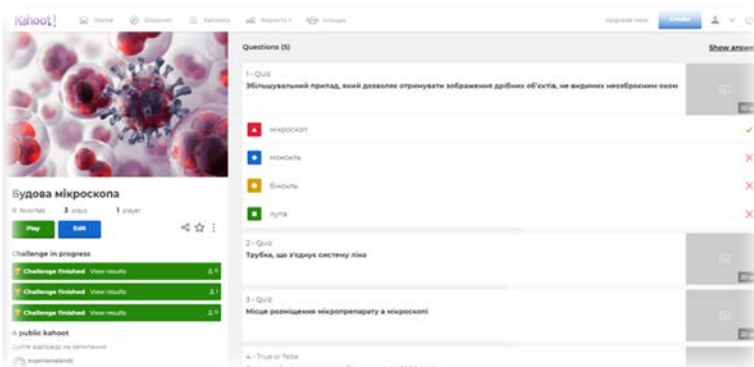
2. Презентації до уроків у програмі PREZI, PowerPoint та Canva:

3. Демонстраційні відеоролики: відео з демонстрацією оптичного обладнання, методів фарбування та класифікації мікроорганізмів. (записані особисто)

6. Тести, кросворди, онлайн-форми для перевірки розуміння матеріалу.

7. Список рекомендованої літератури: перелік книг, статей та ресурсів, які можуть бути корисними для додаткового вивчення предмету.

Ці матеріали можуть бути доступними онлайн або завантажені для використання в освітньому процесі. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити ефективне навчання та зрозуміле усвідомлення матеріалу студентами.

Висновки. Мультимедійні програми дозволяють забезпечити діалоговий обмін інформацією між учнем і технічною системою, що сприяє формуванню нової якості навчання. Вони органічно вписуються в класичну систему навчання, розвивають та раціоналізують її, забезпечуючи можливості для організації паралельного навчання і контролю знань, а також індивідуалізованого навчання.

Серед цілей уроку важливе місце відводиться формуванню етичних, комунікативних та інформаційних компетентностей учнів. Розробка та впровадження електронних дидактичних засобів навчання сприяє цьому процесу, створюючи нове освітнє середовище, яке сприяє підвищенню якості професійної підготовки та впровадженню освітніх інновацій.

Для успішного використання мультимедійних програм викладач повинен мати інформацію про популярні сайти, канали, пристрої, блоги тощо. Це дозволить створити нове освітнє середовище, яке здатне залучити до світового інформаційного простору та підвищити якість навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. About Ourboox. Електронний ресурс: URL:<https://www.ourboox.com/about/>
2. Власова А. Ю., Григорчук, О. М. (2020). Технологія створення навчальної е-книги за допомогою редактора MBOOK EDITOR. Схвалено і рекомендовано до друку вченою радою Центрального інституту післядипломної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Протокол № 4 від 9 червня 2020 р., 48.

Дем'яненко В. Б.,
*кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу інформаційно-дидактичного моделювання,
Національний центр «Мала академія наук України»,
valentyana.demianenko@gmail.com*

Дем'яненко В. М.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник НАПН України,
demyanenko@ua.fm*

Савченко І. М.
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар Національного центру «Мала академія наук України»,
savchenko_irina@ukr.net*

ЗМІСТОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРЕЗ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНУ КОНСОЛІДАЦІЮ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Анотація. В статті акцентовано на аналізі створення нових моделей, методів та засобів формування, опрацювання та відображення цифрових образів об'єктів збереження історико-культурної спадщини нарративного формату, що може надати користувачеві можливість їх використання у вигляді консолідованих інтерактивних систем знань. Запропоновано подання відповідного інформаційного контенту на основі когнітивних онтологій, як семантичної моделі предметної галузі, що слугує ефективним інструментом

пошуку, агрегації, відображення та інтерпретації трансдисциплінарних інформаційних джерел. Зазначається, що онтологічний підхід до консолідованого управління цифровими образами об'єктів історико-культурної спадщини з мережевими інформаційними ресурсами забезпечує формування когнітивно-комунікативних сценаріїв для формування сучасних систем знань.

Ключові слова: цифровий формат, культурна спадщина, трансдисциплінарність, онтологія, семантична модель.

Abstract. The article focuses on the analysis of the creation of new models, methods and means of forming, processing and displaying digital images of objects of preservation of historical and cultural heritage in a narrative format, which can provide the user with the opportunity to use them in the form of consolidated interactive knowledge systems. The presentation of the relevant information content on the basis of cognitive ontologies is proposed, as a semantic model of the subject area, which serves as an effective tool for searching, aggregating, displaying and interpreting transdisciplinary information sources. It is noted that the ontological approach to the consolidated management of digital images of objects of historical and cultural heritage with network information resources ensures the formation of cognitive-communicative scenarios for the formation of modern knowledge systems.

Keywords: digital format, cultural heritage, transdisciplinarity, ontology, semantic model.

Розвиток цифрових форматів в різноманітних ланках суспільних відносин, широке впровадження ІТ-індустрії реалізують масовий доступ до оцифрованого надбання світової цивілізації. Цифровий вимір об'єктів культурної спадщини на сьогоднішній день дуже обмежений, відповідні ресурси важко об'єднати, дані досить часто не структуровані, а дії суб'єктів все ще не скоординовані. Історико-культурна спадщина – це складна екосистема, що включає інституції та суб'єктів, які забезпечують безперервне виробництво даних та знань про об'єкти з різних галузей спадщини (музеї, архітектурна спадщина, археологічна спадщина, палеонтологія тощо) та матеріалів різної природи (картини, метал, дерево, камінь, бетон, скло, органічні матеріали тощо), а також тексти та об'єкти нематеріальної культурної спадщини. Вивчення, збереження та розповсюдження об'єктів спадщини вимагає широкого спектру дійових осіб, які беруть участь у дуже широкому спектрі заходів.

Керуючись загальними принципами науки про історико-культурну спадщину людства, кілька ініціатив на національному та міжнародному рівнях у Європі уможливили розробку, розгортання та обмін інноваційними аналітичними інструментами для вивчення творів мистецтва, археологічних об'єктів, пам'яток та місць, а також проклали шлях до нового наскрізного, трансдисциплінарного та рефлексивного підходу до всебічних досліджень матеріальної культурної спадщини, забезпечуючи при цьому її збереження для майбутніх поколінь. Цей процес трансформації включає як оцифрування, так і

онлайн-доступність культурної та наукової спадщини з метою їх вивчення та збереження для майбутніх поколінь. Хоча мета полегшення використання загальноєвропейських ресурсів у мультикультурному та багатомовному контексті значною мірою досягнута, але як цифрове архівування різноманітних даних та творів, так і дематеріалізація культурної спадщини потребують постійного вдосконалення з інтегруванням технологічного прогресу. Темпи та масштаби технологічних інновацій повинні супроводжуватися відповідними змінами в тому, як оцінюються об'єкти культурної спадщини та відповідними новими бізнес-моделями.

Сучасні програмні рішення забезпечення взаємодії з цифровими образами об'єктів збереження історико-культурної спадщини розвиваються за двома напрямками: перший – забезпечує високій рівень візуалізації об'єктів шляхом формування образів доповненої та віртуальної реальності у тривимірному просторі, другий – забезпечує формування цифрових нарративних описів документальної спадщини шляхом цифровізації архівів, бібліотек, репозиторіїв, музейних фондів тощо. Однак останній характеризується неструктурованістю та невпорядкованістю, хаотичною як просторовою, так і тематичною розподіленістю, що призводить до виникнення проблеми великих даних (Big Data). Проблема Big Data ускладнює взаємодію з розподіленими мережевими інформаційними ресурсами в процесі ознайомлення, вивчення та дослідження надбання світової цивілізації. Відповідно методи та засоби, які сьогодні використовуються для доступу та відображення цифрових образів об'єктів збереження історико-культурної спадщини не можуть задовольнити, повною мірою інформаційні потреби користувача. Отже, постає проблема створення нових моделей, методів та засобів їх формування, опрацювання та відображення нарративного формату, які можуть надати користувачеві можливість їх використання у вигляді консолідованих інтерактивних систем знань.

Подання відповідного інформаційного контенту найбільш ефективно реалізовувати на основі когнітивних онтологій, як семантичної моделі предметної галузі, що слугує ефективним інструментом пошуку, агрегації, відображення та інтерпретації трансдисциплінарних інформаційних джерел, що отримується з гетерогенних даних в процесі ознайомлення, вивчення та дослідження. Саме онтологічний підхід до консолідованого управління цифровими образами [1] об'єктів історико-культурної спадщини з мережевими інформаційними ресурсами забезпечує формування когнітивно-комунікативних сценаріїв взаємозв'язку з цифровими образами об'єктів збереження історико-культурної спадщини як інтерактивними системами знань. Саме такий підхід зафіксовано у звіті Європейської комісії «Про європейську співпрацю в галузі культурної спадщини» [2]. Останніми роками дослідницькі лабораторії,

інституції культурної спадщини та IT-компанії активно сприяли розвитку міждисциплінарного поля цифрової культурної спадщини в Європі. Спочатку шляхом організації наукових заходів на цю тему, а потім шляхом участі в кількох національних та міжнародних дослідницьких проєктах, що стосуються наукових, методологічних та технологічних аспектів збору, моделювання, обміну та поширення цифрових даних для знання, збереження та поширення знань про культурну спадщину. Ці ініціативи, у поєднанні з багатьма іншими спільними проєктами та заходами, дозволили міжнародному співтовариству, особливо на європейському рівні, спільно вирішувати важливі питання, пов'язані з:

- формалізацією знань у галузях, мобілізованих дослідженнями культурної спадщини,
- простежуваністю та інтегрованістю опрацювання даних,
- впровадженням рішень для створення мереж, обміну та дослідження різнорідних наборів даних,
- проєктуванням, розробкою та тестуванням методів та інструментів для розробки 2D, 3D та 4D представлень поточних та гіпотетичних станів об'єктів, пам'яток та місць.

Ця цифрова трансформація має багато наслідків для вивчення спадщини, оскільки вона відкриває нові джерела даних, одночасно стимулюючи оновлення дослідницьких питань і методів. Хоча вся спільнота і визнає важливість потенціалу цифрових даних, важливо також врахувати методологічні обмеження, пов'язані з механізмами їх виробництва в конкретному контексті дослідження спадщини, особливо з метою тіснішого зв'язку їх з виробництвом наукових знань. Для цього потрібно спочатку простежити дві основні зміни, які спричинила цифрова трансформація за останні двадцять років. Перший варіюється від оцифрування текстів до опрацювання багатовимірних цифрових даних; другий – від індивідуального дослідження об'єкта дослідження до розробки веб-платформ, які сприяють спільному та партисипативному підходам. На перетині цих двох шляхів повсякденна практика кожного дослідника зі збору, категоризації та зберігання даних все більше пов'язана з побудовою цифрових середовищ, які примножують контексти аналізу та інтерпретації, впроваджуючи нові методи спільного виробництва знань. Поєднання та інтеграція цифрових репрезентацій з метаданими та семантикою здійснюється для того, щоб зробити контент культурної спадщини доступним, сумісним та повторно використовуваним, відповідно до загальноприйнятих принципів проєкту USAID «Справедливе правосуддя» [3], метадані мають бути прикріплені до цифрових об'єктів. У зв'язку з цим виникає кілька питань, на які слід звернути увагу при

проектуванні / використанні спільного європейського цифрового простору для культурної спадщини.

1. Які моделі метаданих слід використовувати для подання матеріального та нематеріального вмісту культурної спадщини в різних сферах застосування?

2. Які лексики слід використовувати для формування моделей метаданих при описі об'єктів культурної спадщини?

3. Як зробити гетерогенні метадані, засновані на різних моделях даних і словниках, написані різними мовами, сумісними, щоб набори даних могли збагачувати один одного?

4. Як зробити дані доступними через інтерфейси користувача?

5. Як реалізувати конвеєри створення даних для метаданих?

6. Як опублікувати моделі даних, словники, метадані, дані, щоб вони могли бути легко знайдені та використані потенційними користувачами?

7. Як підтримувати метадані та дані у сталий спосіб, коли реальний світ та його концептуалізації розвиваються в часі?

Національний центр «Мала академія наук України» (яка у 2017 році отримала статус Центру ЮНЕСКО 2-ї категорії зі стратегічною ціллю розвивати наукову освіту в Східноєвропейському регіоні та інших країнах світу), починаючи з 2009 року цілеспрямовано проводить дослідження в галузі цифровізації й віртуалізації історико-культурної спадщини та вже створив ряд практичних рішень.

Дослідження Національного центру «Мала академія наук України» (в тому числі дистанційний доступ до інформаційних ресурсів) максимально наближені до філософії цифрового суспільства – суспільства знань і реалізуються в напрямі створення цілісних віртуальних систем наукового знання [4] для забезпечення ефективної управління процесами створення сучасних систем знань на засадах використання науково-технічних досягнень наукових установ України.

Підсумовуючи вище зазначене, для розв'язування зазначених проблем, що пов'язані з організацією ефективного аналізу, систематизації, класифікації та подання і використання інформаційних ресурсів збереження історико-культурної спадщини через трансдисциплінарну консолідацію інформаційних ресурсів цифрових баз знань, пропонуємо використання програмного комплексу когнітивної ІТ-платформи «Поліедр», розробленої науковцями НЦ «МАН України» (рис. 1).

Слід також відзначити, що когнітивна ІТ ПОЛІЕДР, засоби якої вже широко використовуються, конкурентноздатна на світовому ринку ІТ і порівнянна з такими відомими рішеннями як, IBM Analytics, Palantir Gotham, Oracle-BI, Logical Decisions та іншими когнітивними рішеннями [5].

Рис. 1. Трансдисциплінарний кластер науково-освітніх ресурсів НЦ «МАН».

Цифровий освітній простір Малої академії наук України заохочує учнівську молодь досліджувати й пізнавати, створювати соціальні проєкти і запускати стартапи, стажуватися в NASA і вигравати міжнародні олімпіади та конкурси. МАН – це наукові гуртки і секції, лабораторії і музеї, online-проєкти, освітня цифрова платформа та багато чого іншого (<https://platform.man.gov.ua/>). І розробки МАНівців вже слугують людству і забезпечують добробут суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dovgyi S., Stryzhak O. (2021) Transdisciplinary Fundamentals of Information-Analytical Activity. In: Ilchenko M., Uryvsky L., Globa L. (eds) Advances in Information and Communication Technology and Systems. MCT 2019. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 152. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58359-0_7.
2. Report on a European collaborative cloud for cultural heritage. URL: <https://op.europa.eu/en/publication%20detail/-/publication/90f1ee85-ca88-11ec-b6f4-01aa75ed71a1/language-en>.
3. USAID's Justice Project. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/en/international-cooperation/usaid-justice-project/>.
4. O. Stryzhak, S. Dovgyi, V. Demianenko, M. Popova, O. Gayevska. (2021). Cognitive digital platforms of scientific education. Interdisciplinary studies of complex systems. № 19. <https://doi.org/10.31392/iscs.2021.19.035>.
5. Стрижак О. Є., Приходнюк В. В., Величко В. Ю., Надутенко М. В. та інші. Комп'ютерна програма «Програмна система ПОЛІЕДР – Структуризація і відображення (ПОЛІЕДР-СВ) Авторське свідоцтво «Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір», № 110435, Дата реєстрації 20 грудня 2021 р.

Дендешій Т. З.,
Вчитель географії ужгородського ліцею ім. Дойко Габора,
tibor971121@gmail.com

ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗМІСТ, МЕТОДИ, ЗАСОБИ

У сучасних умовах освітнього середовища, що супроводжується пандемією та війною, викладання географії набуває особливого значення для української системи освіти. Ця стаття аналізує особливості викладання географії українськими педагогами в умовах сучасності. Досліджено вплив пандемії COVID-19 та війни на навчальний процес та методика викладання географії. Розглянуто стратегії адаптації до змінених умов та використання інноваційних технологій для забезпечення ефективного навчання. Автор підкреслює важливість врахування контексту пандемії та воєнного конфлікту при плануванні та реалізації навчального процесу з метою забезпечення якісної географічної освіти в Україні.

Ключові слова: освіта в Україні, пандемія, війна, викладання географії, методика навчання, інновації.

In the contemporary educational landscape, accompanied by a pandemic and war, the teaching of geography assumes particular significance within the Ukrainian education system. This article examines the peculiarities of geography instruction by Ukrainian educators in present-day conditions. It investigates the impact of the COVID-19 pandemic and war on the educational process and geography teaching methodology. Strategies for adapting to changing circumstances and utilizing innovative technologies to ensure effective learning are discussed. The author underscores the importance of considering the pandemic and wartime context in the planning and implementation of the educational process to ensure quality geographical education in Ukraine.

Keywords: education in Ukraine, pandemic, war, geography teaching, teaching methodology, innovations.

Українська система освіти передбачає вивчення географії, схоже до інших країн. Освітня система України складається з наступних рівнів: дошкільна освіта, загальна середня освіта, середня освіта та вища освіта. Географія як предмет вивчається на загальній та середній освіті, і також в університетах студенти можуть навчатися на географічних факультетах.

Географія, як предмет, може відображати просторовий порядок всіх особливостей і процесів природничих і суспільних наук, оскільки його основним орієнтиром є простір. Звідси випливає, що учні, вивчаючи географію, засвоюють методи орієнтування в просторі, різницю між територіальними особливостями функціонування суспільств (включаючи економіку) та розвивають просторовий інтелект. Цей предмет допомагає їм орієнтуватися у світі в прямому і переносному значенні цього слова [1].

Географія одночасно відображає природний і суспільний розвиток, оскільки вона займається історичним розвитком життя на Землі, впливом природних процесів на суспільне життя, аналізом економічно-політичних ситуацій на щодень, а також впливом суспільства на навколишнє середовище. Крім того, вона робить передбачення, розкриваючи тенденції, що проявляються в процесах.

Географія, як предмет, є єдиним представником шкільної програми серед численних природничих наук (геологія, кліматологія, метеорологія, гідрологія, ґрунтознавство, картографія) і багатьох суспільних наук (демографія, урбаністика, статистика, економіка). Вона передає знання з цих наук в інтегрованому підході та прагне до практичного використання набутих знань студентами [1].

Сучасна географія України стає все більш актуальною та цікавою, оскільки сприяє розумінню складних проблем, з якими стикається наше суспільство в епоху глобалізації та зміни клімату. Умови вивчення географії в Україні за останні роки суттєво змінилися, відображаючи нові вимоги та можливості сучасного світу.

Нині в Україні активно впроваджуються нові освітні технології та системи перевірки знань, все більшої популярності набуває комп'ютеризоване навчання географії. Продовжують з'являтися електронні посібники та підручники, а вчителі все більше озброюються геоінформаційними технологіями.

Основними завданнями географічної освіти середньої школи є: оволодіти основними географічними поняттями та закономірностями, зрозуміти взаємозв'язок між фізичним складом, населенням і господарством різних територій, розвинути уявлення про материки, океани та їх складові в контексті природних і соціально-економічних факторів [10]. Навчитися шукати, інтерпретувати та візуалізувати географічні дані та розвивати ключові навички, використовуючи географічну інформацію з різних джерел, таких як картографічні, статистичні та географічні інформаційні ресурси. Використовувати географічні знання для пояснення й оцінки географічних процесів і явищ. Сприяти розвитку пізнавальних інтересів, кмітливості та творчих здібностей учнів шляхом географічних спостережень, розв'язування задач і самостійного набуття нових географічних знань. Розвивати здатність застосовувати географічні знання та навички в повсякденному житті, приймати соціально відповідальну поведінку щодо навколишнього середовища, збереження природи та адаптації до умов життя на певній території. Виховувати екологічну свідомість, національну гордість і толерантне ставлення до інших народів, а також повагу до природних і культурних цінностей різних регіонів і країн світу [7].

Основні географічні знання учні початкової школи здобувають у курсі «Природознавство». Подальше поглиблення цих знань відбувається у п'ятому

класі, коли навчання продовжується підготовчим курсом «Природознавство», предметом, який нині називають інтегрованим курсом «Пізнаємо природу». На цьому етапі сформувалися попередні уявлення про Всесвіт, Землю як невід'ємну частину планет Сонячної системи, геосферу та середовище існування людини [8]. Географія в шостому класі, що охоплює «загальну географію», є першим систематичним курсом цього нового предмета. У 7 класі вивчається «Материки та океани», який є логічним продовженням і значною мірою розвиває матеріал, вивчений у 6 класі. У восьмому класі учні вивчають тему «Україна у світі: природа, населення», яка спрямована на формування науково-географічної картини своєї країни як частини міжнародної спільноти націй. Базова географічна освіта завершується у дев'ятому класі вивченням теми «Україна і світове господарство» [10]. Географія продовжується в десятому класі. Курс тут називається: Географія. Регіони і країни. У 9-10 класах предмет викладається 1,5 години на тиждень. Курс одинадцятого класу охоплює географічний простір Землі і викладається по одній годині на тиждень. З шостого по восьмий клас географія викладається дві години на тиждень [3].

Загалом сучасні умови вивчення географії в Україні сприяють глибшому розумінню географічної проблематики та її впливу на суспільство. Студенти отримують не лише знання, а й навички, які допоможуть їм у майбутній кар'єрі та досягнуть професійних цілей. Проте в сучасній ситуації епідемії та війни завдали величезної шкоди освіті. Пандемія COVID-19 змінила навчальні середовища в усьому світі, і географія як дисципліна не залишилася осторонь цього процесу.

В умовах подолання наслідків російської агресії та відбудови України наукова освіта в школі стала одним із ключових чинників формування особистості з активною громадянською позицією, що володіє ключовими здібностями, необхідними для побудови успішної життєвої траєкторії та вміє застосувати їх на практиці. Тому одним із актуальних напрямів сучасної шкільної природничої освіти є якісне оновлення її змісту з урахуванням тенденцій європейського освітнього простору. Вітчизняними та зарубіжними дослідженнями та аналізом підтверджено, що одним із напрямків природничо-наукової освіти є реалізація принципу інтеграції природничо-наукової освіти для забезпечення формування в учнів основних здібностей у галузі природничих наук та інженерних технологій [13]. У сучасному глобалізованому світі природнича та наукова грамотність має стати надбанням висококваліфікованих фахівців, які займаються науковими дослідженнями та впроваджують науково-технічні інновації, а також кожного громадянина, який щодня стикається з економічними, соціальними та екологічними проблемами [11].

Курси включають різні види навчальної діяльності, такі як практична робота, спостереження, моделювання, дослідження, проекти, встановлення

зв'язків між природою та суспільством, систематизація та критична оцінка географічних даних. Аналіз модельних курсів підтвердив, що вони враховують передумови розвитку методики навчання географії в компетентнісному контексті з використанням дослідницького, проблемного та системного підходів. Це забезпечує дотримання національних стандартів базової середньої освіти та загального оцінювання результатів навчання. Але оскільки географія є описовою наукою, то навчальні роботи експериментального типу в проекті відсутні.

Новим напрямком досліджень є впровадження географічної складової в курси «природознавство». Вперше в Україні запроваджено навчальну програму з природознавства, яка комплексно враховує всі компоненти природничої освіти, не виділяючи окремого курсу географії у шостому класі. Модельний курс «Природознавство» та курси географії для 5-6 класів зберігають традиційний географічний зміст. Його дослідження поєднують фізико-хімічні та біологічні матеріали та базуються на експериментальних методах вивчення природи, що відповідає вимогам освітніх стандартів щодо формування в учнів умінь вивчати природу. Вивчення географічних об'єктів ґрунтується на фізико-хімічних законах природи [4].

У курсах «Географія» та «Природознавство» рекомендується робити акцент на організацію дослідницької діяльності учнів, спрямовану на формування вміння досліджувати природу. Це включає визначення та формулювання питань дослідження, визначення цілей і завдань, формулювання гіпотез, планування та представлення результатів. Важливою частиною цього процесу є застосування різноманітних методів дослідження, таких як спостереження, експерименти, вимірювання тощо. Дослідницька діяльність з географії пов'язана з вирішенням проблем і діалектичних суперечок, які виникають під час дослідження нових матеріалів. Адекватна побудова змістово-методичної системи підручників географії та природознавства є передумовою їх ефективності. Актуальним є питання розробки підручника географії нового покоління, що реалізує дослідницьку модель навчання. Він має поєднувати структуровані інструменти, щоб надати студентам поглиблену теоретичну та практичну підготовку. Зміст підручника може включати теоретичні дослідження шляхом пошуку та відкриття нових явищ і законів. Основна ідея даного методу полягає у вирішенні завдань теоретичного навчання [5].

У сучасних умовах ми стикалися з багатьма проблемами як і в побуті, так і в освіті. На початку війни перейшли школи на онлайн навчання. З вересня 2022 року почалися працювати в очній, змішаній формі. Дітям і вчителям потрібно було знову адаптуватися до нових умов. Навчання географії в умовах війни вимагає творчого та адаптивного підходу. Головною метою є забезпечення

доступності освіти для всіх, незалежно від складних обставин конфлікту, що можуть впливати на навчання.

Отже, науково-педагогічні дослідження в сучасній шкільній географічній освіті спрямовані на формування природничо-наукової грамотності, організацію дослідницької діяльності, розвиток умінь досліджувати природу, інтеграцію змісту природничої освіти та створення підручників, які впроваджують модель навчання через дослідження.

Особливості викладання географії під час дистанційного навчання пов'язаного з COVID

Викладання географії під час дистанційного навчання, пов'язаного з COVID-19, призвело до ряду труднощів і викликів як для вчителів, так і учнів. Деякі з них: обмежений доступ до ресурсів, поширення фейкових інформацій, втрата інтерактивності, зміни в програмах та оцінюванні, психологічний тиск, технічні проблеми, відсутність особистого нагляду.

На початку пандемії COVID-19 в Україні було введено карантин та введені обмеження з метою запобігання поширенню вірусу. Це також вплинуло на систему освіти. Навчання під час пандемії COVID-19 в Україні проводилося з урахуванням наступних особливостей: було введено дистанційне навчання, під час якого учні вивчали навчальний матеріал вдома за допомогою комп'ютерів, планшетів або смартфонів та зв'язку в Інтернеті; вчителі проводили уроки онлайн, надсилали завдання та оцінювали роботу учнів.

Організація навчання в умовах дистанційного режиму стала викликом для багатьох шкіл та вчителів. Потребувалася підготовка до викладання у віртуальному середовищі та використання онлайн-платформ для навчання.

Уряд України робив спроби забезпечити учням доступ до необхідних технічних засобів, які б дозволили їм брати участь у дистанційному навчанні. Однак деякі учні, особливо з менш розвинутих регіонів, мали обмежений доступ до цих ресурсів.

В умовах пандемії була важливою психологічна підтримка для учнів, вчителів та їхніх батьків. Зміна умов навчання та соціальної ізоляції може викликати стрес та тривожність. Під час дистанційного навчання було введено спеціальні правила щодо заліку та оцінки з урахуванням особливостей нового навчального середовища.

У цілому, дистанційне навчання під час пандемії COVID-19 в Україні було викликом для освітньої системи та вимагало спільних зусиль вчителів, учнів, батьків та уряду для забезпечення якості навчання в цих незвичайних умовах. За результатами опитування під час дистанційного навчання більшості вчителів використовував класрум, гуглміт та різні месенджери.

Під час онлайн навчання найчастіше використовували такі нетрадиційні методи: урок віртуальної подорожі, інтегрований урок, віртуальна лабораторія, комбінований нетрадиційний урок перевернутого класу, урок-мандрівка, ігри, квести, наукова гра, інтерактивні ігри, географічні пазли, розмальовки [2].

Особливості викладання географії під час військового стану

Під час військового стану усі школи перейшли на дистанційну форму навчання. У вересні 2022 року, школи могли працювати очно лише при наявності укриттів. У деяких регіонах залишилися учні на дистанційному або змішаній формі навчання. Також за рекомендаціями Міністерства Освіти і Науки України батьки можуть вибрати форму навчання. Це може бути дистанційна, сімейна, екстернат та очна [9].

Викладання географії під час воєнного стану в Україні охоплює деякі особливості і виклики через нестабільну ситуацію та конфліктну обставину. Нижче назвимо деякі з цих особливостей:

Під час воєнного стану може бути необхідно адаптувати навчальні програми та вміст уроків географії, щоб відобразити геополітичну ситуацію та події, які відбуваються в країні. Забезпечення безпеки учнів та вчителів стає пріоритетом. Існує ризик, пов'язаний з небезпекою на підконтрольних конфлікту або воєнних зонах. Вчителі та учні повинні бути обізнані з безпечними процедурами та правилами в разі надзвичайних ситуацій.

В умовах війни важливо включити аналіз геополітичних подій у навчальний процес. Учні можуть вивчати географічні аспекти конфлікту, географію прикордонних регіонів та геополітичні взаємодії між країнами. У таких умовах навчання географії може сприяти розвитку критичного мислення та аналізу інформації. Учням повинно вміти критично оцінювати джерела інформації та розуміти, як геополітичні рішення впливають на їхню країну та світову ситуацію.

Викладання географії може також включати обговорення гуманітарних аспектів конфлікту, включаючи питання біженців, внутрішньо переміщених осіб, гуманітарної допомоги та інших аспектів, пов'язаних зі стражданнями людей в умовах війни. На окупованих територіях України, зокрема в анексованому Криму та південному сході країни (Донецька та Луганська області), організація навчання має свої особливості через складну політичну та безпекову обставу. Ось деякі з особливостей організації навчання на цих територіях:

Після окупації Криму та початку військового конфлікту на сході України Росія внесла значні зміни в систему освіти в цих регіонах, зокрема запровадила російські освітні стандарти та російську мову навчання. Здобувачі освіти на окупованих територіях не мають змоги навчатися українською та отримати підручники на українській мові. Вони навчаються за російською або спеціально

розробленою місцевою програмою. Багато навчальних закладів на окупованих територіях ведуть навчання російською мовою. Викладання українською для багатьох здобувачів освіти стало недоступним. Здобувачі на окупованих територіях мають обмежені можливості брати участь у культурному обміні та міжнародних освітніх заходах, які могли б розширити їх глобальне розуміння та можливості. Політична та військова ситуація призводить до соціальної ізоляції та обмежує контакти з рештою України та світом, що може вплинути на розвиток та освіти студентів [12].

Загальна ситуація на окупованих територіях є складною, а доступ до якісної освіти та можливостей навчання за кордоном залишається обмеженим. Українська влада, міжнародні організації та громадські активісти продовжують працювати над забезпеченням доступу до освіти та покращення умов для здобувачів освіти на окупованих територіях [12].

На запитання як змінилось навчання під час військового стану – дали наступні відповіді:

Через повітряні тривоги пропало багато уроків, більше звертається увага на вивчення топографічних карт, і змінюється сама інформація, особливо у 9 класі, важче проводити уроки, тривоги, відключення електроенергії

Проведення уроків під час повітряної тривоги в Україні відбувається в рамках загальних правил та рекомендацій щодо дій у випадку військових загроз або повітряних тривог. Загальний підхід містить наступні аспекти:

Усі учні та вчителі повинні дотримуватися інструкцій та рекомендацій місцевих влад у разі повітряної тривоги. У навчальних закладах мають бути визначені безпечні місця для захисту від можливих атак. Вчителі повинні допомагати учням швидко знайти та увійти в ці місця під час тривоги. Вчителі можуть використовувати час під час перебування в укритті для проведення коротких уроків, обговорення ситуації та надання психологічної підтримки [7].

Повітряна тривога та загроза можуть створити стрес серед учнів та вчителів. Важливо надавати психологічну підтримку та сприяти розумінню ситуації. Після завершення повітряної тривоги, уроки можуть відновлюватися. Важливо надавати інформацію та оновлення щодо подій та можливих наслідків.

Загальний підхід до проведення уроків під час повітряної тривоги базується на безпеці та забезпеченні захисту учнів та персоналу. Вчителі та шкільні адміністрації мають дотримуватися інструкцій та сприяти безпеці під час подібних ситуацій.

Труднощі, які виникали під час викладання географії у сучасних умовах

Викладання географії у сучасних умовах пов'язано з дистанційною формою навчання та військовим станом. Під час викладання географії в Україні, в

сучасних умовах, можуть виникати різні труднощі, які впливають на процес навчання та викладання. Один з основних викликів української освіти полягає у використанні застарілих підручників і навчальних матеріалів. Сучасні географічні дані, особливо у глобальному контексті, можуть швидко змінюватися, і застарілі матеріали можуть дати неправдиву інформацію. В різних регіонах України може бути обмежений доступ до сучасних географічних ресурсів, таких як картографічні дані, географічні інформаційні системи та інші онлайн-ресурси. Недостатнє фінансування для навчальних закладів може обмежувати доступ до сучасного обладнання та лабораторних засобів для навчання географії.

Також Україна може стикатися з браком кваліфікованих вчителів, які мають необхідні знання та навички для ефективного викладання географії, тому що багато вчителів виїхали закордон. Це може впливати на якість освіти.

Деякі аспекти географії, такі як вивчення природних ресурсів, можуть бути пов'язані з екологічними питаннями та сталою розвитком, які вимагають спеціалізованих знань та ресурсів. Для подолання цих труднощів важливо надавати підтримку вчителям, створювати сучасні навчальні матеріали, сприяти професійному розвитку вчителів та розвивати співпрацю між освітніми установами та організаціями з метою покращення якості географічної освіти в Україні.

Навчальний процес у безпечних районах був порушений тривалими авіаударами та багатогодинними відключеннями електроенергії. Адже учасники освітнього процесу не можуть продовжувати очне чи дистанційне навчання в цей час, коли вчителі та учні перебувають в укриттях під час авіанальотів або без електрики та відповідного якісного інтернету. У результаті діти значну частину навчального часу опановують самостійно. Усе це лише додає освітніх втрат. Деякі населені пункти та навчальні заклади перенесли осінні канікули на зимові, а деякі заклади по-різному стисли навчальний процес, зокрема змінивши п'ятиденне навчання на шестиденне, щоб зменшити перерви у навчанні через можливі відключення електроенергії. Під час зимових канікул у школі працює мінімальне опалення для підтримки системи опалення [12].

Також можна назвати труднощами, коли багато шкіл західної України перетворили на прихисток для внутрішньо переміщених осіб. Педагогічним працівникам потрібно було чергувати в школі, та проводити заняття дистанційно.

Під час повітряної тривоги діти спускаються до укриттів, де не такі умови як в класі. Менші діти зовсім не знали куди їх несуть, що буде далі. За результатами дослідження 87,5 % вчителів не проводить заняття під час повітряної тривоги, і тільки 12,5 % педагогічних працівників проводить уроків у безпечних умовах. Також вчителі продовжують використовувати нетрадиційні форми навчання географії в сучасних умовах. На цей час до освітнього процесу

в очній формі навчання за показниками забезпеченості учасників освітнього процесу об'єктами фонду захисних споруд цивільного захисту готові 18 680 об'єктів (будівель) закладів освіти, що становить 66,3 % від загальної кількості таких об'єктів, та дозволяє забезпечити укриття 4572,9 тис. учасників освітнього процесу (55,3 %) [6].

Також помітно, що діти стали агресивнішими, особливо менші. Коли, наприклад на карті знайдуть державу агресора починають кричати, у шкільних атласах та підручниках починають розписати прапори, інформації викреслити.

Маючи дидактичну гру прапори світу, і багато разів, коли повітряна тривога граємо з учнями з цими картами. Одного разу без нагляду віддав дітям ці карти, і вони принесли без прапорів Ірану, Білорусі та Росії. Вони просто розірвали ці прапори, і їх не цікавить що це не їхня власність. На жаль вони не усвідомлюють що розмовляють російською мовою, але побачивши ці символи стають агресивними [2].

Вчителі, серед яких було проведено дослідження, найважчими труднощами назвали такі: відсутність підручників для шостого класу, неможливість проводити уроки під час повітряних тривог, багато уроків пропадає через повітряні тривоги, приходиться поєднувати теми, щоб пройти навчальний матеріал.

Зараз багато чого змінилося (особливо в економічній географії України), Діти часто пропускають уроки, що дається взнаки на якість знань. У 9 класі підручник дає тепер неактуальні дані про економіку України, пошук актуальної інформації займає велику кількість часу.

На запитання якими найчастіше методами викладаєте географію в сучасних умовах дали такі відповіді: інтерактивний, комбінований нетрадиційний урок, змішаними, дослідження, проектування, різні ігри, урок-мандрівка, змагання, географічні квести і звичайно традиційні методи викладання географії з унаочненням [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dr. Farsang A. Korszerű módszerek a földrajzoktatásban / SZTE Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék Korszerű módszerek a földrajzoktatásban TÁMOP-4.1.2-08/1/B-2009-0005
2. Дендешій Т.З. «Нетрадиційні форми навчання географії в закладах загальної середньої освіти». Кваліфікаційна робота магістра. Спеціальність: 014.07 - «Середня освіта. Географія». ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, 2023 р. – 69 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.
4. Засекіна Т. М. (2020). Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика : монографія. Київ: Педагогічна думка. 400 с.
5. Лист № 1/9-343 від 01.07.2014 Про організацію(2023). /zakononline.com.ua/documents/show/122567___122567

6. Методичні рекомендації щодо викладання предмета / znaayshov.com
7. Міністерство освіти і науки України / Загальна середня освіта / – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/zagalna-serednya-osvita>
8. Міністерство освіти і науки України / НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА / – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
9. Міністерство освіти і науки України / Очна, дистанційна, екстернат, сімейна: батьки можуть обрати форму навчання / – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/ochna-distancijna-eksternat-simejna-batki-mozhut-obrati-formu-navchannya>
10. Модельні навчальні програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. (2021). <https://undip.org.ua/modelni-navchalni-prohramy-dlia-5-6-klasiv>
11. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с. URL : http://pisa.testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf.
12. Освітній омбудсмен України / Де і як навчаються українські діти в часи війни: проблеми, пропозиції, рекомендації/ - Режим доступу: <https://eo.gov.ua/de-i-iak-navchajutsia-ukrainski-dity-v-chasy-viyny-problemy-propozytsii-rekomendatsii/2022/11/16/>
13. Топузов О. М. Актуальні проблеми шкільної географічної освіти

Дідик Н.М.,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології освіти*

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
didyk.natalya@kpmi.edu.ua*

Хотинська М.,

студентка 4 курсу

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано професійно значущі характеристики у майбутніх психологів. Обґрунтовано результати констатувального та формувального експерименту. Описано особливості розвитку професійно значущих характеристик особистості у майбутніх психологів.

Ключові слова: професійно значуща характеристика, майбутній психолог, розвиток.

The article analyzes the professionally significant characteristics of future psychologists. The results of the ascertaining and formative experiment are substantiated. Features of the development of professionally significant personality characteristics in future psychologists are described.

Key words: professionally significant characteristic, future psychologist, development.

В умовах теперішніх соціально-економічних змін держава потребує фахівців з високим рівнем професіоналізму, здатних реалізувати свій професійний потенціал та здібності, що прагнуть до професійного самовдосконалення. Сьогодні важливе значення відіграє проблема становлення фахівця з високим рівнем розвитку професійних якостей. Значну роль у формуванні професійно важливих характеристик відіграє підготовка фахівців у закладі вищої освіти.

Особливої актуальності особистісні якості набувають у професійній підготовці майбутніх психологів, які працюють з особистістю клієнта і повинні бути прикладом стресостійкості, високої мотивації та саморозвитку. Об'єкт і суб'єкт психологічної допомоги співпадають, оскільки інструментом психологічної діяльності є особистість психолога. Це ставить підвищені вимоги до особистості спеціаліста, потребує високого рівня розвитку його професійно значущих характеристик.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є дослідження формування особистості психолога (Ж. П. Вірна, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко, Т. С. Яценко та ін.); акмеологічна концепція особистісно-професійного розвитку (Л. Е. Орбан-Лембрик та ін.).

Останні дослідження професійних якостей майбутніх психологів стосуються наукових праць М. О. Гутирі, Н. М. Дідик, О. Камінської, М. М. Кононової, М. О. Марценюк, А. В. Ткаченко, В. Синишиної, Н. В. Старинської та ін. [1–7].

Теоретичний аналіз відповідних психологічних досліджень дозволяє виділити такі професійно значущі характеристики особистості психолога:

- гуманістична спрямованість (Н. О. Антонова, Т. М. Данилова, І. М. Кирилюк, О. О. Кондрашихіна, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Л. І. Рибачук, Л. В. Скрипко, Н. В. Чепелева та ін.);
- безумовне прийняття клієнта (П. П. Горностай, І. А. Мартинюк, Н. І. Пов'якель, К. Роджерс, Н. В. Чепелева та ін.);
- самоприйняття (І. П. Андрійчук, Л. С. Базілевська, І. О. Блохіна, Т. Іванова, І. А. Мартинюк, В. Павлюх, Н. І. Пов'якель, Р. Попелюшко, К. Роджерс, С. Собкова та ін.);
- аутентичність, конгруентність (І. М. Кирилюк, К. Роджерс, С. Собкова, Н. А. Сургунд, І. Ялом та ін.);
- відповідальність, інтернальність (Н. О. Антонова, Л. І. Рибачук, А. Г. Самойлова, І. Г. Тимошук та ін.);
- постановка реалістичних цілей (О. О. Міненко та ін.);

- емпатійність (Л. С. Базілевська, М. В. Барна, А. С. Борисюк, П. П. Горностай, І. М. Кирилюк, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Л. І. Рибачук, К. Роджерс, А. Г. Самойлова, С. Собкова, Н. А. Сургунд, Т. І. Федотюк, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін.);
- рефлексія (Н. О. Антонова, С. А. Грищенко, А. О. Деркач, І. М. Кирилюк, Н. І. Пов'якель, Л. І. Рибачук, А. Г. Самойлова, Л. В. Скрипко, Г. О. Хомич, Н. В. Чепелева, Н. О. Яцюк та ін.);
- асертивність (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева та ін.);
- альтруїзм (П. П. Горностай, І. А. Мартинюк, Л. В. Скрипко, І. Г. Тимошукта ін.);
- інтелектуальність (Н. О. Антонова, А. С. Борисюк, П. П. Горностай, С. А. Грищенко, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Р. Попелюшко, Л. І. Рибачук, Л. В. Скрипко, С. Собкова, Н. А. Сургунд, Т. І. Федотюк, Н. В. Чепелева та ін.);
- професійний інтелект, професійне мислення (Н. Ф. Литовченко, Н. І. Пов'якель, Г. О. Хомич, Н. В. Чепелева, Л. Ф. Щербина, Т. М. Шкурська та ін.);
- практичний інтелект (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева та ін.);
- креативність (Н. О. Антонова, О. Г. Артемчук, П. П. Горностай, С. А. Грищенко, О. М. Ігнатович, О. В. Лобода, І. А. Мартинюк, І. М. Кирилюк, Н. І. Пов'якель, Л. І. Рибачук, Л. В. Скрипко, Н. В. Чепелева та ін.);
- інтуїція (І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, С. Собкова, Н. В. Чепелева та ін.);
- емоційна врівноваженість (М. О. Амінов, О. О. Бодальов, В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, М. В. Молоканов, Н. І. Пов'якель, М. С. Пряжников, Л. І. Рибачук, Л. В. Скрипко, С. Собкова, Н. В. Чепелева, та ін.);
- стресостійкість (А. С. Борисюк, О. Камінська, Н. І. Пов'якель та ін.);
- комунікабельність (А. С. Борисюк, П. П. Горностай, Л. О. Ляховець, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Ю. А. Паскевська, Н. І. Пов'якель, Л. І. Рибачук, Л. В. Скрипко, Н. А. Сургунд, Н. В. Чепелева та ін.);
- соціальний інтелект (Л. О. Ляховець, Н. І. Пов'якель, Л. І. Рибачук, Н. В. Чепелева та ін.);
- соціальна активність (Л. В. Долінська);
- діалогізм (І. М. Кирилюк, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева та ін.);
- адекватна самооцінка (Н. О. Антонова, Н. І. Пов'якель, Л. І. Рибачук, Л. В. Скрипко, С. Собкова, Н. В. Чепелева та ін.);
- незалежність (Н. О. Антонова, А. С. Борисюк, Р. Кочюнас, О. О. Міненко, Н. І. Пов'якель та ін.);
- здатність прогнозувати (С. А. Грищенко, Н. І. Пов'якель, Л. В. Скрипко та ін.);
- саморегуляція (А. С. Борисюк, Ж. П. Вірна, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Л. І. Рибачук, Л. В. Скрипко, С. Собкова, О. А. Тимошенко, Н. В. Чепелева та ін.);
- професійна ідентичність (А. С. Борисюк, І. А. Дружиніна, Н. В. Пов'якель,

- Г. Д. Суходубова, О. Ф. Турченко, Н. В. Чепелева, Є. В. Чорний та ін.);
- прагнення до самопізнання і самоаналізу (Н. О. Антонова, Н. Ф. Литовченко, Л. І. Рибачук, О. А. Тимошенко, Н. В. Чепелева та ін.)
 - прагнення до особистісного зростання, самоактуалізації (Н. О. Антонова, Л. С. Базілевська, Г. Б. Бердник, Н. А. Вовчак, М. О. Гутиря, Ю. Г. Долінська, І. М. Кирилюк, Л. М. Кобильник, М. М. Кононова, О. О. Кондрашихіна, І. А. Мартинюк, О. О. Міненко, Л. В. Мова, Т. Б. Партико, Л. А. Пастушенко, Р. Попелюшко, Л. І. Рибачук, Н. В. Старинська, А. В. Ткаченко, О. Л. Туриніна, В. М. Федорчук, Я. Чаплак, О. М. Чернописький, Л. Шекеряк та ін.);
 - розуміння професії психолога як сенсу власного життя (О. А. Ліщинська, В. Г. Панок, Н. В. Чепелева та ін.);
 - смисложиттєві орієнтації (А. С. Борисюк, Т. А. Вілюжаніна, Ж. П. Вірна, Х. М. Дмитерко-Карабин, О. Л. Музика, Л. А. Пастушенко та ін.);
 - моральність (А. С. Борисюк, О. В. Брюховецька, О. В. Винославська, І. Г. Тимошук та ін.);
 - професійна свідомість (Т. Іванова, І. М. Кирилюк, А. Г. Самойлова, Н. Ф. Шевченко та ін.);
 - мовленнєва компетентність (А. С. Борисюк, Ю. А. Паскевська, Н. Ф. Шевченко та ін.).

На нашу думку, професійно значущі характеристики майбутніх психологів складають характеристики особистості, які забезпечують успішне професійне становлення майбутніх психологів [2]. Саморегуляція – особистісний рушійний механізм для самозмінювання і професійного зростання майбутнього психолога. На нашу думку, критеріями професійно значущих характеристик майбутніх психологів є:

- інтраперсональна конструктивна активність, що виражає характеристики вдосконалення структури та функцій особистості (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність);
- інтерперсональна конструктивна активність, що відображає характеристики вдосконалення способів міжособистісної взаємодії та конструктивного особистісного впливу (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність);
- трансперсональна конструктивна активність, що виражає характеристики вдосконалення структури самоідентичності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація) [2].

На основі показників професійно значущих характеристик майбутніх психологів виділено три рівні розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів: високий, середній і низький.

Високий рівень розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів виявляється у тому, що інтраперсональній конструктивній активності студента властива висока здатність до вибору, вольового керівництва власними потребами і мотивами, присутні вчинки самокорекції, розвинуті інтелектуальні здібності, прагнення до творчості; в інтерперсональній конструктивній активності майбутніх психологів переважають високий рівень соціальної сенситивності, яскраво виражена емпатійна спрямованість, суспільно конструктивна поведінка, здатність до відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність респондентів виражається у зрілій ідентичності, адекватно високій самооцінці, здатності до самоаналізу, відкритості новому досвіду, довірі до себе, наявності трансцендентних переживань, прагненні до самовираження.

Середній рівень розвитку професійно значущих характеристик відзначається тим, що у студентів в інтраперсональній конструктивній активності переважаючим є нестійкі прояви керівництва своїми потребами, посередня здатність до вибору, ситуативні вчинки самокорекції, посередньо розвинуті інтелектуальні здібності і прагнення до творчості; інтерперсональна конструктивна активність характеризується недостатнім проявом соціальної сенситивності, помірно вираженою емпатійною спрямованістю, ситуативною суспільно конструктивною поведінкою, посередньою здатністю до відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність досліджуваних виявляється у недостатньо зрілій ідентичності, амбівалентній самооцінці, посередньою здатністю до самоаналізу, ситуативній довірі до себе і частковій відкритості новому досвіду, недостатньо розвиненими трансцендентними переживаннями, нестійким прагненням до самовираження.

Низький рівень сформованості професійно значущих характеристик у майбутніх психологів виражається відсутністю в інтраперсональній конструктивній активності проявів вольового керівництва своїми потребами, нездатністю до вибору, невмінням здійснювати вчинки самокорекції, низькими інтелектуальними здібностями і відсутністю прагнення до творчості; інтерперсональній конструктивній активності властиві низька соціальна сенситивність, невиражена емпатійна спрямованість, дефіцитарні форми суспільної поведінки, нездатність до відповідального вчинку; у трансперсональній конструктивній активності переважаючим є незріла ідентичність, занижена самооцінка, нездатність до самоаналізу, відсутність довіри до себе і закритість до нового, невиражені трансцендентні переживання, відсутність прагнення до самовираження.

Нами проведено емпіричне вивчення рівня розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів. Нами використано комплекс таких

психодіагностичних методик: особистісний 16 PF-опитувальник Р. Кеттела, самоактуалізаційний тест (САТ) Е. Шострома, короткий індекс самоактуалізації (SI) А. Джонса, Р. Крендела, шкала ясності Я-концепції (SCC) Д. Кемпбела, опитувальник “Ставлення до життя, смерті і кризової ситуації” А. А. Баканової, опитувальник емпатійності І. М. Юсупова.

Рівень розвитку кожної з професійно значущих характеристик майбутніх психологів неоднаковий і має свої особливості. Найвищий рівень вираженості мають професійно значущі характеристики, що належать до трансперсональної конструктивної активності (Его-ідентичність, самоприйняття, трансцендентність, самоактуалізація) і виражають високі прояви вдосконалення структури самоідентичності. Майже однаковий рівень розвитку властивий для характеристик інтраперсональної (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність) та інтерперсональної (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність) конструктивної активності, що відображають прояви вдосконалення структури та функцій власної особистості та вдосконалення способів міжособистісної взаємодії та конструктивного особистісного впливу.

Майбутнім психологам притаманні такі рівні розвитку професійно значущих характеристик:

1. Високий рівень розвитку професійно значущих характеристик у 13,5% майбутніх психологів виявляється у тому, що інтраперсональній конструктивній активності студента властива висока здатність до вибору, вольового керівництва власною поведінкою та емоціями, присутні вчинки самокорекції, розвинуті інтелектуальні здібності, прагнення до творчості; в інтерперсональній конструктивній активності майбутніх психологів переважають високий рівень соціальної сенситивності, яскраво виражена емпатійна спрямованість, суспільно конструктивна поведінка, здатність до відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність респондентів виражається у зрілій ідентичності, адекватно високій самооцінці, здатності до самоаналізу, відкритості новому досвіду, довірі до себе, наявності смислу життя, прагненні до самовираження.

2. Середній рівень розвитку професійно значущих характеристик відзначається тим, що у 79% студентів в інтраперсональній конструктивній активності переважаючим є нестійкі прояви керівництва своїми потребами, посередня здатність до вибору, ситуативні вчинки самокорекції, посередньо розвинуті інтелектуальні здібності і прагнення до творчості; інтерперсональна конструктивна активність характеризується недостатнім проявом соціальної сенситивності, помірно вираженою емпатійною спрямованістю, ситуативною суспільно конструктивною поведінкою, посередньою здатністю до

відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність досліджуваних виявляється у недостатньо зрілій ідентичності, неадекватно високій самооцінці, посередньою здатністю до самоаналізу, ситуативній довірі до себе і частковій відкритості новому досвіду, недостатньо розвиненими трансцендентними переживаннями, нестійким прагненням до самовираження.

3. Низький рівень сформованості професійно значущих характеристик у 7,5% майбутніх психологів виражається відсутністю в інтраперсональній конструктивній активності проявів вольового керівництва своїми потребами, нездатністю до вибору, невмінням здійснювати вчинки самокорекції, низькими інтелектуальними здібностями і відсутністю прагнення до творчості; інтерперсональній конструктивній активності властиві низька соціальна сенситивність, невиражена емпатійна спрямованість, дефіцитарні форми суспільної поведінки, нездатність до відповідального вчинку; у трансперсональній конструктивній активності переважаючим є незріла ідентичність, занижена самооцінка, нездатність до самоаналізу, відсутність довіри до себе і закритість до нового, невиражені трансцендентні переживання, відсутність прагнення до самовираження.

Третина студентів вважають себе особистісно зрілими. Студенти старших курсів описують більшу кількість доцільних і ефективних шляхів професійного та особистісного зростання, з якими вони більш знайомі, ніж студенти молодших курсів. Динаміка розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів незначна і до кінця навчання відсутній бажаний високий рівень вираженості відповідних характеристик. Це потребує їх розвитку.

Розвиток професійно значущих характеристик майбутніх психологів передбачає цілеспрямований психологічний вплив з підвищення рівня розвитку характеристик інтраперсональної конструктивної активності (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність), інтерперсональної конструктивної активності (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність), трансперсональної конструктивної активності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація).

Розвиток професійно значущих характеристик майбутніх психологів повинен бути спрямований на реалізацію таких завдань:

- розвиток інтраперсональної конструктивної активності (навичок саморегулятивної поведінки, самостійного і творчого виконання завдань, актуалізації інтелектуальних інтересів),
- інтерперсональної конструктивної активності (здатності до встановлення глибоких емоційно насичених контактів, емпатійного ставлення до оточуючих, навичок етичної поведінки, усвідомлення себе автором вчинку),

– трансперсональної конструктивної активності (тотожності зі своїм Я, позитивного ставлення до себе, прийняття своїх переживань, актуалізації пошуку смислу життя і прагнення до реалізації власних здібностей).

Ефективними засобами розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів є ведення щоденників самоаналізу, щоденників професійного зростання і тренінг особистісного зростання, що дозволяють розвивати більш динамічні професійно значущі характеристики, які легше і швидше піддаються розвитку за відносно короткий проміжок часу.

Результатом впровадження формульованого експерименту стало значне підвищення рівнів розвитку професійно значущих характеристик інтраперсональної конструктивної активності (саморегуляції), інтерперсональної конструктивної активності (комунікабельності, емпатійності), трансперсональної конструктивної активності (Его-ідентичності, самоприйняття, аутентичності), що призвело до підвищення загального рівня розвитку професійно значущих характеристик. Показник високого рівня розвитку професійно значущих характеристик у майбутніх психологів експериментальної групи збільшився від 17,5 % до 32,5 %. Показники середнього рівня знизилися від 72,5 % до 65%. Низький рівень також зменшився від 10 % на етапі констатувального експерименту до 2,5 % досліджуваних експериментальної групи після формульованого етапу.

Отже, розвиток професійно значущих характеристик майбутніх психологів буде ефективним із застосуванням щоденників самоаналізу, щоденників професійного зростання і тренінг особистісного зростання, відповідних психологічних та педагогічних методів.

Подальші перспективи дослідження полягають у більш ґрунтовному теоретичному і практичному дослідженні умов розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів, впровадження розвивальної програми в освітній процес професійної підготовки майбутніх психологів для оптимізації їх професійно-особистісного становлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гутиря М.О., Кононова М.М. Особливості професійної самоактуалізації студентів-психологів, які переживають кризу фахової готовності. Психологія і особистість. 2021. № 2 (20). С. 82-92.
2. Дідик Н.М. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 353 с.
3. Камінська О. Психологічні особливості стресостійкості майбутніх психологів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Вип. 13 (58). С. 26-34.
4. Кононова М.М., Ткаченко А.В. Професійна самоактуалізація та професійна я-концепція майбутніх психологів. Габітус. Випуск 46. 2023. С. 171-175.

5. Марценюк М.О. Особливості професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. Вип. 2 (9). С. 366 -382.
6. Синишина В. Професійна підготовка майбутніх практичних психологів: проблеми методології і методики. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини, 2019. Вип. 15. С. 92-96.
7. Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ: Інтерсервіс, 2015. 178 с.

Oksana Didyk,
*PhD Fellow at the Department of Political Science,
Sociology and Cultural Studies,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Research Assistant at the Institute of Cross-Cultural and Regional Studies,
University of Copenhagen, Denmark
didykthestrategist@gmail.com*

UKRAINIAN SCIENCE IN 2024 AS A KEY DIRECTION OF CULTURAL DIPLOMACY

Abstract: This paper highlights the multifaceted engagement of Ukrainian science in cultural diplomacy, illustrating its role in promoting Ukraine's cultural heritage and fostering international collaboration. Despite challenges stemming from disruptions due to the Russian aggression, Ukrainian scientists actively participate in global scientific events, collaborative research endeavours, and cultural exchanges. Ukrainian science shapes global perceptions through these efforts, strengthening diplomatic ties and advancing shared goals internationally.

Keywords: cultural diplomacy, science, scientific diplomacy, Ukrainian science

Анот ація: Робот а відображ ає багат огранніст ь участ і української науки в культ урній дипломат ії, ілюст руючи роль науки у просуванні культ урної спадщини України т а сприянні між народному співробіт ницт ву. Попри виклики, пов'язані з російською агресією, українські вчені акт ивно берут ь участ ь у глобальних наукових заходах, спільних дослідницьких проєкт ах т а культ урних обмінах. Через ці зусилля українська наука сприяє формуванню світ ових уявлень, зміцненню дипломат ичних зв'язків т а просуванню спільних цілей на між народній арені.

Ключові слова: культурна дипломатія, наука, наукова дипломатія, українська наука

As a result of the Russian full-scale invasion of Ukraine that started on February 24 2022, the need to expand relations with possible political, economic, humanitarian, and cultural alliances has become crucial not only to further international positioning of Ukraine but also for its existence in the times of significant challenges and

multidimensional threats. Cultural diplomacy is critical to establishing and strengthening ties with international partners. Before continuing on the role of science in it, there is a need to focus on what is usually meant by *cultural diplomacy*. The term uses cultural elements, such as art, literature, music, language, traditions, academic works and heritage, to foster mutual understanding, build relationships, and promote a country's positive image abroad [Clarke, 2020]. It operates on the premise that culture is a powerful means of communication that transcends borders and facilitates dialogue between nations. Cultural diplomacy encompasses various dimensions, including cultural exchanges, educational programs, artistic performances, exhibitions, language promotion, heritage preservation, and public diplomacy initiatives. These dimensions showcase a country's cultural richness, diversity, and creativity while facilitating intercultural dialogue, enhancing soft power, and fostering cooperation and peace between nations. Cultural diplomacy aims to strengthen relationships, promote collaboration, and address global challenges through the lens of culture and cultural understanding. In other words, as Patricia M. Goth suggests, cultural diplomacy allows the country to get known better worldwide [Goff, 2013, p. 423].

The act of Russian aggression against Ukraine has inflicted significant challenges upon the country's scientific community, intensifying pre-existing obstacles and impeding progress on multiple fronts. The deliberate targeting of university buildings and research facilities has caused widespread destruction, severely disrupted academic activities and impeded research initiatives. Tragically, the loss of scientists due to the aggression has dealt a devastating blow to Ukraine's intellectual capital, resulting in the depletion of invaluable expertise and knowledge within the scientific community. Furthermore, the displacement of scientists fleeing dangerous zones has further exacerbated the talent drain, disrupting collaborative efforts and hindering scientific advancement. Infrastructure damage and utility disruptions, including blackouts, have led to the loss of critical laboratory spaces and technical equipment, severely limiting research capabilities and innovation [Perminova, 2022, p. 65]. Missile attacks directed at scientific institutions have only exacerbated these challenges, causing irreversible damage and setbacks to scientific endeavours amidst the ongoing aggression perpetrated against Ukraine.

Ukrainian science in 2024 emerges as one of the critical directions of cultural diplomacy, shaping influence and facilitating the establishment of international relations. As a country with a rich history and culture, Ukraine turns to its scientific heritage to engage with the world, showcasing significant contributions to developing the scientific and cultural landscape. One of the main aspects of cultural diplomacy supported by Ukrainian science is active participation in international scientific events, conferences, and exchange programs. Scientists and researchers from Ukraine actively

engage in joint research projects, scientific exchanges, and international cooperation programs, fostering long-term partnerships with scientific communities worldwide.

Furthermore, Ukrainian science actively promotes Ukraine's cultural values and identity internationally. Scientific achievements in various fields, including literature, arts, history, and language, contribute to popularising Ukrainian culture and heritage beyond the country's borders. This is reflected in organising exhibitions, concerts, lectures, and other cultural events. Associations of Ukrainians abroad, Ukrainian cultural houses and institutes have been established in different European countries since the start of the full-scale Russian invasion.

Ukrainian science is a vital force in cultural diplomacy, serving as a conduit for Ukraine's historical, cultural, and scientific legacy to the world. The nation, steeped in a rich tapestry of heritage and knowledge, possesses immense potential to utilise its scientific achievements in fostering and expanding diplomatic ties with other countries. In this discourse, we delve into the multifaceted impacts of Ukrainian science on cultural diplomacy and its capacity for collaboration with global scientific communities.

Ukrainian scientific endeavours have indelibly impacted global culture and scientific progress. Acclaimed for breakthroughs in fields ranging from mathematics and physics to medicine and literature, Ukrainian scientists have earned international acclaim for their contributions. Furthermore, Ukrainian science represents a nexus of collaboration and innovation, holding promise for partnerships with other nations and scientific communities worldwide. With a wealth of scientific expertise and advancements across various domains, Ukraine stands poised to offer valuable insights and solutions to shared global challenges. For instance, Ukrainian scientists actively engage in pioneering research in technology development, energy efficiency, biology, and humanities. Collaborative efforts between Ukrainian and foreign scientific teams facilitate the exchange of knowledge and technologies, addressing pressing global issues and fostering mutual understanding among nations.

Moreover, Ukrainian science is pivotal in safeguarding and promoting Ukraine's cultural heritage. Through scholarly research and exploration, scientists contribute to preserving and exploring the Ukrainian language, literature, arts, and other cultural facets. Their endeavours uphold Ukrainian identity and cultural values and draw global attention to Ukraine's rich cultural tapestry, elevating its presence and influence on the international stage. It is necessary to admit that Ukrainian scientists in political studies, history, and social science take part in the initiatives under the slogan of *decolonisation of Eastern-European studies* [Stasiuk, 2022]. Since the dissolution of the Soviet Union in 1991, the practice of prioritising Russian studies as the focal point of regional studies concerning post-Soviet republics has persisted across numerous prominent educational institutions globally, attributable to several distinct rationales. Chief among these

motivations is the impact of Russian state-sponsored disinformation campaigns, which have engendered the dissemination of pseudo-historical narratives accentuating the concept of Russian-Ukrainian historical cohesion while concurrently negating the distinctiveness of Ukrainian culture, language, and national identity as entities separate from those of Russia. This persistence in prioritising Russian-centric perspectives within academic discourse regarding post-Soviet regions underscores enduring challenges stemming from geopolitical dynamics and informational warfare tactics, contributing to the perpetuation of narratives that undermine the recognition of Ukraine's unique cultural heritage and national identity.

As a cornerstone of cultural diplomacy, Ukrainian science holds vast potential for enhancing cooperation and forging enduring relationships with other nations. Reflecting Ukraine's cultural richness and intellectual legacy, it serves as a catalyst for collaboration in science and education, fostering mutual understanding and cooperation across borders. The continued development of Ukrainian science propels the nation forward and strengthens international cooperation and appreciation for diverse cultures.

Ukrainian scientists have contributed significantly to cultural, scientific, and educational diplomacy through various means:

International Collaborations. Ukrainian scientists actively seek out partnerships and collaborations with researchers and institutions across the globe. These collaborations often involve joint research projects spanning physics, chemistry, biology, and engineering disciplines. By working together with international partners, Ukrainian scientists gain access to diverse expertise, technologies, and resources that enhance the quality and impact of their research.

Additionally, international collaborations often result in co-authored publications in prestigious scientific journals, further increasing Ukraine's visibility and reputation in the global research landscape. Ukrainian scientists forge long-term relationships with their counterparts abroad through joint projects and research networks, laying the foundation for sustained cooperation and knowledge exchange. These collaborations extend beyond academia, encompassing partnerships with industry, government agencies, and non-profit organisations, fostering innovation, economic growth, and societal development. There have been different initiatives to support displaced Ukrainian scientists around the globe [International Science Council, 2024].

Participation in Conferences and Workshops. Ukrainian scientists actively participate in various international conferences, workshops, and symposiums spanning multiple scientific disciplines. These events serve as crucial platforms for knowledge exchange, where researchers present their latest findings, discuss emerging trends, and engage in scholarly debate with peers worldwide. By showcasing their research on an international stage, Ukrainian scientists not only contribute to the advancement of their

respective fields but also enhance Ukraine's visibility and reputation in the global scientific community. Moreover, participation in such events fosters collaboration opportunities, as researchers connect with potential collaborators and establish professional networks that transcend geographical boundaries.

Hosting International Events. Ukraine serves as a host country for numerous international scientific events, including conferences, seminars, and workshops. These events unite scientists, researchers, and experts worldwide to exchange ideas, share knowledge, and collaborate on pressing global issues. Hosting such gatherings enhances Ukraine's profile as a hub for scientific inquiry and provides a platform for showcasing the country's rich cultural heritage and hospitality. International attendees can explore Ukraine's historical landmarks, museums, and cultural sites, fostering cross-cultural understanding and appreciation.

Moreover, hosting international events allows Ukrainian scientists and institutions to demonstrate their capabilities and achievements on a global stage. It provides an opportunity to showcase cutting-edge research facilities, laboratories, and academic programs, attracting international attention and potential collaborations. Through these events, Ukraine strengthens its position in the global scientific community, fostering collaboration, innovation, and knowledge transfer across borders.

Cultural Exchanges. Ukrainian scientists actively participate in cultural exchange programs that promote cross-cultural understanding and appreciation. These programs often involve collaborations with international institutions and organisations to showcase Ukraine's cultural heritage, traditions, and artistic achievements. Through exhibitions, performances, and cultural events, Ukrainian scientists share their country's history, literature, music, and arts with audiences worldwide, fostering mutual respect and appreciation for diverse cultures.

Furthermore, cultural exchanges allow Ukrainian scientists to engage in dialogue and collaboration with their counterparts from different cultural backgrounds. They build bridges between nations by participating in international cultural events and exchanges, promoting peace, understanding, and cooperation. These exchanges also contribute to Ukraine's soft power diplomacy, enhancing its global influence and reputation as a culturally rich and diverse nation.

Educational Outreach. Ukrainian scientists are actively involved in educational outreach activities to inspire the next generation of scientists and promote scientific literacy. These activities include science festivals, public lectures, school visits, and outreach programs targeting students of all ages. Through interactive workshops, demonstrations, and hands-on experiments, Ukrainian scientists ignite curiosity and passion for science among young people, encouraging them to pursue careers in STEM fields. Educational outreach efforts also aim to bridge the gap between the scientific

community and the general public, fostering public understanding of scientific concepts and principles.

Research Publications and Media Outreach. Ukrainian scientists actively publish their research findings in international journals and engage with the media to disseminate scientific knowledge to a broader audience. Through peer-reviewed publications, Ukrainian scientists contribute to the global scientific literature, advancing knowledge in their respective fields and gaining recognition for their work. Publishing in reputable journals enhances Ukraine's visibility and reputation in the international research community, attracting attention from fellow scientists, policymakers, and funding agencies.

Additionally, Ukrainian scientists leverage various media channels, including newspapers, television, radio, and social media platforms, to communicate their research findings and promote scientific awareness. They participate in interviews, write popular science articles, and create educational content to engage the public and raise awareness about critical scientific issues. Media outreach efforts aim to demystify complex scientific concepts, debunk myths, and foster a culture of evidence-based decision-making. By effectively communicating their research to the public, Ukrainian scientists bridge the gap between academia and society, building public trust in science and promoting informed public discourse on critical issues.

In conclusion, how Ukrainian science participates in cultural diplomacy underscores its pivotal role in promoting Ukraine's cultural heritage, fostering international collaboration, and shaping global perceptions. Through active participation in international scientific events, collaborative research projects, and cultural exchanges, Ukrainian scientists contribute to advancing knowledge while showcasing the country's intellectual prowess and creative achievements. Despite facing challenges such as disruptions and resource constraints, Ukrainian science remains resilient, leveraging its cultural and scientific capital to strengthen diplomatic ties, promote mutual understanding, and advance shared goals on the global stage. By harnessing the power of science as a universal language, Ukraine continues to assert its presence and influence in the international community, reaffirming its commitment to cultural diplomacy and scientific cooperation amidst evolving geopolitical dynamics.

REFERENCES:

1. Assessing the support offered to displaced Ukrainian scientists - International Science Council. (2024, January 26). International Science Council. URL: <https://council.science/current/blog/assessing-the-support-offered-to-displaced-ukrainian-scientists/>
2. Clarke, D. (2020). Cultural diplomacy. Oxford Research Encyclopedia of International Studies. Oxford: Oxford University Press.

3. Goff, P. M. (2013). Cultural Diplomacy. Oxford: Oxford University Press. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199588862.013.0024>
4. Perminova, L. (2022). SCIENCE DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT OF EDUCATION. Three Seas Economic Journal, Vol. 3(3), 64–72. URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2022-3-10>
5. Stasiuk, Y. (2022, December 8). Decolonizing Eastern European and Eurasian Studies. Yale Daily News. URL: <https://yaledailynews.com/blog/2022/12/08/stasiuk-decolonizing-eastern-european-and-urasian-studies/>

Довга Марія Ігорівна,
Доктор філософії,
науковий співробітник
НЦ МАНУ, Інституту обдарованої дитини НАПН України
dmacha517@gmail.com

CHATGPT В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ЧИ СУМІСНІ СПРАВЖНІЙ ІНТЕЛЕКТ І ШТУЧНИЙ?

Анотація. В останні роки спостерігається стрімке поширення технологій штучного інтелекту (ШІ) в усіх сферах, включаючи освіту. Серед створених технологій в контексті освіти особливу увагу привертає ChatGPT. Зокрема, зростає занепокоєння щодо переходу списування та недоброчесності на новий рівень. У статті представлено пілотне дослідження впливу ChatGPT на академічне списування, досліджуються сприймання ролі ChatGPT учнями та способи його використання в школі. Дане дослідження є першим кроком до формування розуміння взаємодії між технологіями та академічною доброчесністю, а також пошуку ідей щодо вирішення проблем, пов'язаних із використанням штучного інтелекту в навчальному середовищі.

Ключові слова: ChatGPT, освіта, академічна доброчесність, списування.

Abstract. In recent years, there has been a rapid spread of artificial intelligence (AI) technologies in all areas, including education. In educational context ChatGPT draws special attention. In particular, there is growing concern about it's role in promoting academic dishonesty. The article presents a pilot study of the impact of ChatGTP on academic writing, examines students' perceptions of the role of ChatGTP and it's use in school. This research is a first step toward building an understanding of the interaction between technology and academic integrity, as well as finding ideas for solving problems related to the use of artificial intelligence in the educational environment.

Key words: ChatGPT, education, academic dishonesty, academic integrity

Поява штучного інтелекту (ШІ) революціонізувала різні аспекти людського життя, від водіння автомобілів, до наукової діяльності. У сфері освіти технології штучного інтелекту мають перспективи у покращенні навчального досвіду через

персоналізацію навчання та збільшення залучення учнів, профілактики вигорання вчителів через розвантаження їх від рутинної роботи. Проте широка доступність ШІ дуже швидко почала викликати занепокоєння щодо їх впливу на академічну недоброчесність [1, 2]

Академічне списування в різних формах вже давно є проблемою для навчальних закладів всіх рівнів у всьому світі. Учні та студенти винаходять все нові і нові способи обійти навчальні вимоги, або забезпечити виключно формальне їх виконання. Колись це були «шпаргалки» всіх видів, з появою доступного інтернету роль «шпаргалок» дещо знизилася, а зараз занепокоєння вчителів викликає потенціал ChatGPT та подібних платформ на базі штучного інтелекту. Слід зазначити, що в Україні традиційно не всі викладачі сприймають шпаргалки як щось категорично неприйнятне. Зокрема, можна було почути думку про те, що учень, який написав шпаргалку, вже доклав значних зусиль до вивчення предмету, і з цієї причини деякі вчителі більш поблажливо ставилися до писаних від руки шпаргалок, порівняно з друкованими. Аналогічним чином, з появою інтернету деякі педагоги висловлювали думку про те, що для отримання правильної відповіді в інтернеті необхідно ще правильно згенерувати запит, що потребує певних знань та навичок. На відміну від традиційних інструментів списування ChatGPT здатний генерувати контекстуально відповідний і зв'язний текст, який достатньо якісно імітує відповіді, написані людиною. Навчений на великих масивах попередньо існуючих знань і здатний вчитися на нових взаємодіях, ChatGPT здається більш складним інструментом для списування всіх видів, який дозволяє отримувати кращий результат з меншими зусиллями.

Попередні дослідження показують, що викладачам важко відрізнити текст, написаний ШІ, від справжньої учнівської роботи і педагоги істотно переоцінюють свої сили в цій задачі. Як наслідок, традиційні механізми та стратегії, які використовуються для підтримки академічної доброчесності, можуть виявитися недостатніми в умовах цього технологічного середовища, що розвивається.

У світлі цих подій вкрай важливо критично вивчити вплив ChatGPT на академічне списування, зрозуміти поширеність його використання серед учнів та зрозуміти потенційні наслідки для освітньої практики та політики. З'ясувавши цю динаміку, ми можемо краще підготувати педагогів та інші зацікавлені сторони до орієнтування в етичних, педагогічних і технологічних аспектах інтеграції штучного інтелекту в освітньому контексті.

З метою започаткування роботи в цьому напрямку, ми провели пілотне дослідження, що складалося із групового інтерв'ю з учнями 10 класу хіміко-біологічного профілю ліцею № 15 м. Чернігова. Кількість учасників склала 11 осіб, всі опитувані були дівчатами. Оскільки інтерв'юер був добре знайомий

з опитуваними, однак, не був їх постійним викладачем, можна передбачати, що отримані відповіді забезпечують прийнятний рівень достовірності.

В процесі інтерв'ю були поставлені наступні питання:

- Чи користуєтеся ви ШІ в школі?
- Для списування на яких предметах ви користуєтеся ШІ найчастіше?
- Як би ви оцінили ефективність ШІ для списування?
- На яких предметах, на вашу думку, використання ШІ не має сенсу?
- Як ваші вчителі ставляться до використання вами ШІ?

За результатами бесіди з'ясувалося, що всі присутні учасники так чи інакше використовували, або пробували використовувати ШІ для списування. Загалом, опитувані зазначили, що пробували користуватися ШІ майже на всіх предметах, однак, з різною успішністю. Зокрема, було зазначено, що найбільш корисним ШІ є на уроках інформатики, оскільки він здатний писати простий код. За твердженнями учнів, їх вчитель *«не надто заперечує проти використання ШІ»*, вважаючи, що здатність написати код з його допомогою також свідчить про певний рівень комп'ютерної грамотності.

Корисність ШІ для списування на інших предметах, на думку учнів, є істотно нижчою. Зокрема, вони зазначили, що ШІ дуже погано справляється з вирішенням задач з фізики та математики. Аналогічним чином вони не використовують ШІ для розв'язання задач з хімії та біології, оскільки, як учні профільного класу, вони здатні швидше впоратися з ними самостійно. Також учнів розповіли, що не користуються ШІ для вирішення тестів з історії, оскільки ШІ часто пропонує *«рандомні дати»*, які не відповідають тим, що очікує педагог.

Також опитувані повідомили, що пробували використовувати ШІ для створення презентацій з географії, однак, створені ним презентації не відповідали вимогам вчителя, оскільки містили надзвичайно багато абстрактного тексту, і включали дуже мало конкретних цифр та фактів.

Окрім цього, були спроби використовувати ШІ для написання творів з літератури та мови, однак, їх вчитель наразі дуже добре розрізняє твори, написані учнями та твори, написані ШІ, навіть за умов *«істотного редагування»*. Одна учениця стверджувала, що вчитель перевіряє оригінальність та самостійність написання творів за допомогою того ж ШІ. Тому ШІ, за твердженням досліджуваних, використовується переважно як джерело *«натхнення»*, щоб зорієнтуватися у загальному напрямку міркувань у творі, а не для списування напряму. Втім, найбільш типовим способом боротьби зі списуванням учні назвали заборону на користування мобільними телефонами під час контрольної, що автоматично знімає питання про використання ШІ для розв'язування тестів.

В цілому, учні оцінюють корисність ШІ як нижчу, в порівнянні з традиційним пошуком в інтернеті, і зазначають, що звертаються до ШІ лише в

крайніх випадках, коли не можуть знайти відповідь в Google, або мають потребу виконати *«термінове, але тупе завдання»*.

Варто додати, що всі опитані користувалися лише безкоштовними сервісами, і, за власним, твердженням, не докладали зусиль, експериментуючи з формулюваннями запитів.

Слід також зазначити, що відповіді опитуваних вказували на сприйняття списування як способу швидко «закрити» непотрібну задачу, а не як типового підходу у навчанні. Зокрема, четверо опитуваних сказали, що вважають категорично неприйнятним списувати на заняттях з профільного предмету.

Результати цього пілотного дослідження проливають світло на стосунки між студентами та ChatGPT у контексті академічного списування. Всупереч поширеним занепокоєнням щодо нищівного впливу ChatGPT на навчання та розвиток інтелектуальних здібностей, результати свідчать про те, що студенти сприймають його як менш сприятливе джерело інформації порівняно зі звичайними пошуковими системами, такими як Google. Подібні результати спостерігалися також в дослідженнях в інших країнах [3].

Крім того, результати підкреслюють важливість обізнаності вчителів для зниження можливого зловживання ChatGPT. У нашому дослідженні здатність вчителів розрізняти контент, створений ChatGPT, призвів до зниження його використання.

Цікаво, що дослідження також вказує на відмінності у сприйнятті вчителями використання ChatGPT у певних галузях, зокрема, в інформатиці. Це свідчить про те, що педагогам, можливо, доведеться виробити індивідуальний підхід до інтеграції технологій штучного інтелекту, визнаючи їхні потенційні переваги в одних контекстах, але зберігаючи пильність щодо зловживання в інших.

Загалом, наше дослідження дозволяє прийти до висновку, що технології ШІ не стали чимось революційним у питанні порушення академічної доброчесності. Імовірно, їх вплив на порушення є не суттєво більшим, ніж вплив інтернету. Відповідно, для вирішення проблем, пов'язаних з використанням ШІ в школі, необхідний відкритий діалог, спрямований на розробку стратегій взаємодії та інтеграції ШІ у навчальний процес [4]. З іншого боку, необхідним, як і раніше, залишається розвиток культури академічної чесності та інтелектуальної доброчесності.

Серед обмежень нашого дослідження слід зазначити невелику вибірку та групове проведення бесіди, що могло позначитися на результатах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Fütterer, T., Fischer, C., Alekseeva, A., Chen, X., Tate, T., Warschauer, M., & Gerjets, P. (2023). ChatGPT in education: global reactions to AI innovations. *Scientific reports*, 13(1), 15310. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-42227-6>

2. Halaweh, M. (2023). ChatGPT in education: Strategies for responsible implementation. *Contemporary Educational Technology*, 15(2), ep421. <https://doi.org/10.30935/cedtech/13036>
3. Ngo, T. T. A. (2023). The Perception by University Students of the Use of ChatGPT in Education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 18(17), pp. 4–19. <https://doi.org/10.3991/ijet.v18i17.39019>
4. Gustilo, L., Ong, E. & Lapinid, M.R. Algorithmically-driven writing and academic integrity: exploring educators' practices, perceptions, and policies in AI era. *Int J Educ Integr* 20, 3 (2024). <https://doi.org/10.1007/s40979-024-00153-8>

Довганенко Р. О.,
вчитель історії та правознавства,
Дніпровська гімназія № 50 ДМР
r.d.lectiones@gmail.com

Кухар Р. Р.,
вчитель української мови та літератури,
Дніпровська гімназія № 50 ДМР
kuharr798@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

В статті розглядаються проблеми еволюції сутнісного наповнення терміну «лідер», а також теоретичні та практичні аспекти формування лідерських якостей учнів в контексті сучасних теорій лідерства.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості.

The article examines the problems of the evolution of the substantive meaning of the term “leader”, as well as the theoretical and practical aspects of the formation of leadership abilities of students in the context of current theories of leadership.

Key words: leader, leadership, leader's yaks.

Феномен лідерства привертав увагу вчених із різних галузей гуманітарного знання ще починаючи з доби античності. Особливої актуальності пізнання проблеми лідерства набирало в кризові періоди історії, коли перед суспільством, державою поставали виклики, своєчасна і адекватна відповідь на які визначала їхній подальший шлях розвитку чи занепаду. При чому образ лідера змінювався в залежності від конкретного суспільства, суспільно-економічних, культурних та політичних умов. Однак з розвитком наукових знань неодноразово виникали спроби виокремити універсальні сутнісні характеристики феномену лідерства. Проблема лідерства, виховання лідерських якостей особливо актуальною є й для України не тільки в зв'язку з війною, а й з необхідністю підготовки спеціалістів в різних галузях суспільного життя, які будуть визначати подальший розвиток нашої держави після війни.

Історіографія феномену лідерства налічує значний і достатньо різноманітний масив наукових праць, в яких лідерство розглядалося з позицій філософії, культурології, історії, соціології. Перші спроби осягнення даного феномену можна знайти як у Конфуція так і у давньогрецьких філософів – Сократа, Платона, Арістотеля. Спільною рисою для робіт цього періоду є ототожнення лідера з людиною-правителем, який визначає подальшу долю народу, робить доленосний вибір. Як давньокитайські філософи, так і античні пов'язували лідерство з етичними, духовними та моральними якостями людини, зображуючи лідера перш за все як носія найвищих моральних чеснот. У Конфуція лідер виступає ще й як людина, яка здатна поважати інших людей як саму себе, що свідчить про наявність гуманістичної складової в образі лідера. В давньогрецькій філософській думці ідеалізований образ лідера наповнюється не тільки наявністю у нього високих морально-духовних особистісних якостей, а й таких категорій як краса, фізична сила. Цікаво, що в давньогрецькій філософії поряд з ідеалізацією образу правителя-лідера ставиться проблема деформації особистості людини-лідера, наділеної значними можливостями, яка нерідко може призводити до відчуття всевладдя і як наслідок – необдуманих вчинків. В цілому уявлення про лідера в античності своєї завершеності набуло в образі полководця-філософа [1].

Подальшого розвитку концепція лідерства набула в добу середньовіччя, коли внаслідок домінування християнської релігії образ лідера уявлявся перш за все як носія християнських духовних та моральних чеснот. Із добою Відродження та в Новий час поступово європейська наукова думка приходить до ідеї лідерства як результату природного розвитку людства, як соціальної історично обумовленої потреби людини, що не в останню чергу було пов'язано з бурхливим розвитком природничих наук та натурфілософії. Починаючи з XIX ст. в історіографії проблеми лідерства з'являється все більше міждисциплінарних підходів до її вивчення, зокрема соціально-психологічних. Визначальну роль у в даному контексті відіграли роботи Ф. Ніцше, Г. Ле Бона, З. Фрейда. Надалі вже в новітній період історії психоаналітичні концепції лідерства набули подальшого розвитку в роботах М. Вебера, К.Юнга, Е. Фромма, в яких вістря уваги концентрувалося на питанні аномальності чи природності явища лідерства.

Сучасні концептуальні підходи та теорії лідерства сформувалися на початку XX ст. і були представлені у вигляді «теорії рис», яка ототожнювала лідерство як сукупність унікальних особистісних психологічних рис; «ситуаційної теорії», яка визначає лідерство як реакцію людини на конкретну кризову ситуацію; «поведінкової теорії», яка представляє лідерство як результат певного стилю поведінки; «системної теорії», яка стала продуктом міжпредметних підходів і розглядає лідерство як інструмент управління конкретними соціальними групами та організації міжособистісних відносин [6].

Сучасні підходи вивчення феномену лідерства відрізняються спробами синтезувати універсальну теорію, яка б інтегрувала в собі сучасні здобутки гуманітарного знання в цілому. В сучасній зарубіжній історіографії лідерства можна виокремити роботи Дж. Скоулера, Дж. Бернса, К. Бланшара.

У вітчизняній історіографії вивчення феномену лідерства також набуло значного поширення. Слід відзначити переважання утилітарного прикладного підходу у його вивченні, тому що пріоритетними є дослідження лідерства в сфері політики та менеджменту. Серед сучасних українських дослідників, які розвивають даний напрямок наукових досліджень можна назвати А. Мітлош, Т. Слабчук, І. Похило, С. Нестулю, В. Корнієнко та ін. [2].

Сучасна наука визнає лідерство як продукт суспільної взаємодії. Лідер виникає і реалізується в колективі, суспільній групі. При чому функції лідера в групі визначаються у формі широкого кола завдань, які полягають в донесенні свого бачення та місії до певної спільноти. Крім того важливою якістю лідера визнається його здатність впливати на оточення та управляти його діями. Характерною особливістю сучасного бачення сутності лідерства полягає в переході від розуміння лідерства як харизматичної особливості до лідерства як одночасно продукту та цілі командної роботи. Звідси витікає взаємовплив лідера на колектив та колективу на лідера.

Сучасний лідер крім класичних, сформованих ще в попередні історичні періоди якостей наділяється додатковими здібностями. На думку дослідників він виступає стимулятором ефективних робочих відносин, створює умови конструктивної взаємодії задля досягнення спільної мети. Також він повинен налагоджувати співпрацю з опонентами та стейкхолдерами. Достатньо популярною в сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії є схильність бачити в лідері перш за все «емоційного лідера». Це полягає у визначальному впливі лідера на прояв емоцій в колективі і здатності «запалювати людей». Звідси витікає розуміння, що неодмінною складовою лідерства є розвинений емоційний інтелект (дану концепцію розвивали в кінці ХХ ст. Дж. Майєр та Д. Гоулман). Відповідно до цієї концепції лідер створює специфічну атмосферу, спрямовує емоції членів колективу в певному напрямку. Тобто емоційне лідерство визначається як здатність сформувати команду та спрямовувати колективні зусилля на досягнення певної мети [3].

Сучасна соціологія, психологія та педагогіка розглядає лідерство, як феномен, який можливо і варто формувати особливо серед молоді. То ж зрозумілим є приділення уваги розвитку лідерських якостей в тому числі в рамках системи освіти. Тому що саме в процесі навчання відбувається формування ціннісних орієнтирів, громадянської позиції, життєвих пріоритетів та поглядів людини. Трансформаційні процеси в українській освіті спрямовані

не тільки на зміни в змістовному наповненні, але й розвитку в тому числі й лідерських компетентностей української молоді. Актуальність формування та розвитку лідерських якостей саме в рамках шкільної освіти обумовлена в тому числі тим, що саме на даному етапі відбувається формування стійких цінностей, формуються мотиви, пов'язані з життєвими планами, намірами, світоглядними позиціями. Саме на етапі навчання в школі на перший план виходить з одного боку потреба в спілкуванні, бажання бути прийнятним, необхідним значимим, а з іншого зростає небезпека соціального відторгнення. Саме для шкільного віку дуже характерним є формування внутрішньої позиції, ціннісно-сміслового розуміння якостей, які визначають статус та лідерські якості особистості. Учнівська молодь сприймає лідера як особу, яка виділяється з натовпу, за якою хочеться слідувати, то ж дуже важливим завданням системи освіти в даному контексті є надання можливості учням виявити свої лідерські якості [5].

Сучасна концепція нової української школи орієнтує на виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання ті вміння для розв'язання проблем.

Покликання сучасної школи – це виховання самостійної, соціально адаптованої особистості із сформованим національно-патріотичним світоглядом, готової реалізувати себе, стати успішною людиною, обирати правильні життєві пріоритети.

Завданням освітнього процесу гімназії є об'єднання усіх учасників освітнього процесу навколо загальної мети, самовираження і саморозвиток учнів, спрямований на виховання людини-патріота. Саме тому управління освітніми процесами щодо формування національної свідомості учнів, розвиток лідерських якостей, обдарованості набуває важливого значення. Усі учасники освітнього процесу (учні, батьки, вчителі) залучаються до різноманітних за формою і змістом заходів, які спрямовані на мотивацію їх до активних дій, що є необхідною складовою лідерства.

Чільне місце у формуванні лідерських якостей особистості посідає учнівське самоврядування гімназії. Це дитяче об'єднання «Дивоцвіт», яке згуртовує учнів 1–4 класів «Країна барвінкова», 5–7 класів «Квітка-семицвітка», Рада лідерів «Паросток» 8–11 класи. Уся діяльність дитячого об'єднання спрямована на розвиток творчої особистості, вміння грати різні соціальні ролі, бути активними учасниками навчально-виховного процесу.

Важливим кроком на шляху демократизації, лідерства, обдарованості учнів є створення шкільної газети. Газета – один із інструментів, за допомогою якого учні можуть висловити свої думки, розкрити свій творчий потенціал. Для педагогів це можливість тісно співпрацювати з учнями, передаючи їм усі свої

вміння, знання, досвід. Ідея створення газети виникла на підґрунті виховної мети, яку ставить перед собою гімназія: виховати творчу особистість, що вміє спілкуватися з людьми різного віку і соціального положення, вміє самостійно критично мислити. Участь в роботі шкільного прес-центру є важливим шаблоном процесі соціалізації дитини й переході її на наступний її етап – вибору майбутньої професії та активної участі в громадському житті. Саме робота у команді – це саме те, що потрібно творчій, активній учнівській молоді, яку об'єднує шкільна газета.

Наш прес-центр має чітку структуру: координатор (керівник прес-центру), працює з редколегією до складу якої входять учні 8–11 класів. За кожний розділ газети відповідають незалежні кореспонденти. Участь в роботі газети дає можливість учням розглянути різні в тому числі серйозні соціальні проблеми громадського життя з іншої точки зору, що неодмінно розвиває та формує їхню громадянську позицію. Можливість виконувати важливі доручення в рамках роботи над шкільною газетою спонукає учнів виявляти ініціативу та вмотивовує реалізувати свої лідерські якості.

Колектив дітей не готується до майбутнього життя, а уже живе. Актив учнівського самоврядування бере участь у різноманітних заходах гімназії, присвячених визначним та святковим подіям, допомагаючи організувати свята, благодійні акції, ярмарки. Також учасники учнівського самоврядування активно долучаються до волонтерської діяльності нашого закладу, що позитивно впливає на розвиток лідерських якостей, зміцнення впевненості у власних силах.

Таким чином залучення учнів до різноманітних активностей як в рамках освітнього процесу так і в позакласній роботі сприяє їхній вмотивованості, вираженню громадянської активності, розвитку та вдосконаленню лідерських якостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Караганова Н. Ю. Сутнісна характеристика категорії «лідер»: історико-педагогічний аспект (VII до н. е. – XVIII ст. / Наталя Юрійівна Караганова. // Вісник Черкаського Університету. – 2021. – №2. – С. 92 – 99.
2. Лі Цзіці. Лідерські якості як вектор успішної професійної підготовки фахівця. / Лі Цзіці // innovative solutions in modern science. – 2016. - №8. – С. 1- 8.
3. Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 29-30 вересня 2020 року / За заг. ред. Романовського О. Г. – Х.: НТУ «ХП», 2020. – 226 с.
4. Нестуля С. Концепція лідерства-служіння як дидактична основа формування лідерської компетентності майбутніх менеджерів. / Світлана Нестуля // International Journal of Innovative Technologies in Social Science. – 2018. – № 6(10). – С. 17 – 23.

5. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / авт. кол. ; за наук. ред. В. Р. Міляєвої ; Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронне видання]. – Київ ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. – 296 с. . – URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659>.
6. Собчишин О. Феномен лідерства у філософії соціальної роботи: ретроспективний аналіз. / Оксана Собчишин // Social Work and Education / Оксана Собчишин. – Тернопіль, 2020. – С. 466–482.

Долінська Л. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент, викладач вищої категорії,
викладач-методист ВСП «Одеський фаховий коледж комп'ютерних
технологій Одеського державного екологічного
університету», super_lshvvas@ukr.net*

Бриль О. О.,

*викладач ВСП «Одеський фаховий коледж комп'ютерних технологій
Одеського державного екологічного університету» brilochik@gmail.com*

Ковальчук В. В.,

*доктор фізико-математичних наук, професор,
ректор Одеського державного екологічного університету lshvvas@ukr.net*

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ

Наведено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей емоційного стану студентів коледжу. Розроблено програму емпіричного дослідження. Індикаторами емоційного стану виступають адаптивність, емоційне сприйняття, оптимізм, емпатія, стресова стійкість. Емпірично встановлено, що позитивна динаміка емоційного стану респондентів визначається формуванням музичних навичок зокрема. Музика позитивно впливає на створення емоційного комфорту особистості під час випробувань і викликів сьогодення, в умовах широкомасштабної війни в Україні. У незацікавлених музикою (контрольна група) осіб спостерігається висока тривожність, напруженість міжособистісних відносин, емоційна нестійкість, підвищена стомлюваність, спалахи грубості по відношенню до інших людей, простежується наявність протиріч тощо.

Ключові слова: студенти, музиканти-аматори, емоції, мотивація, динаміка.

The article presents the results of an empirical study of the psychological characteristics of the emotional state of college students. The programme of empirical research is developed. The indicators of the emotional state are adaptability, emotional perception, optimism, empathy, stress resistance. It has been empirically established that the positive dynamics of the emotional state of respondents is determined by the formation of musical skills in particular. Music has a positive effect on creating

emotional comfort for individuals during the trials and challenges of today, in the context of a large-scale war in Ukraine. People who are not interested in music (control group) have high anxiety, tension in interpersonal relationships, emotional instability, increased fatigue, outbursts of rudeness towards other people, contradictions, etc.

Keywords: students, amateur musicians, emotions, motivation, dynamics.

Актуальність дослідження. Людина здатна зрозуміти не лише свої емоції, усвідомити їх вплив на себе, але й сприйняти емоційний стан інших. Згідно до сучасних наукових тверджень [1,2] це пов'язано з тим, що, власне, емоційний стан є досить багатфакторною характеристикою психологічного стану людини. Він впливає і, навіть, визначає, соціальну поведінку суб'єкта. Такі психологічні ефекти необхідно не лише вміти передбачати, але й визначати, щоб вони були, по можливості, прогнозованими і диференційованими відповідно до типологічних груп, з урахуванням індивідуального (власного) типу особистості. Спектр емоційних переживань людини є досить широким, а отже вивчення динаміки емоційного стану людини, особливо, в умовах викликів сьогодення є непересічною і надзвичайно актуальною задачею сучасної науки. Диференціація індивідуальних психологічних властивостей людини, особливо підліткового, або молодого віку, показує, що ознаки розладів, що спричинені поточною широкомасштабною війною в Україні, можуть призводити, до розладу емоційного стану особистості.

Мета дослідження була спрямована на проведення теоретичного вивчення та емпіричного визначення динаміки емоційного стану студентів, як представників освітнього середовища коледжу. У контексті цієї мети поставлена задача: розробити систему організаційних заходів (шляхом впливу музики) психологічно-профілактичної спрямованості, із залученням студентів (як суб'єктів: музикантів-аматорів) із психологічними запитами, що викликані широкомасштабною війною України, з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

Відповідно до мети дослідження визначились наступні завдання:

- 1) провести оцінку емоційного стану респондентів;
- 2) виокремити основні детермінанти емоційного стану та проаналізувати їх динаміку;
- 3) ґрунтуючись на науково-методологічних концепціях відібрати надійний інструментарій щодо проведення діагностики емоційного стану особистості;
- 4) розробити рекомендації щодо покращення емоційного поля освітнього середовища коледжу.

Об'єкт дослідження – динаміка емоційного поля освітнього середовища коледжу.

Предмет дослідження – психологічні особливості емоційного стану респондентів.

Оцінка емоційного стану респондентів. Емоційна природа людини розвивалася паралельно з іншими еволюційними процесами, і сьогодні ми можемо ідентифікувати понад сотню відтінків почуттів [3,4]. Розрізняти емоції важливо, але необхідно їх вміти правильно вербалізувати. Саме їх ознака визначає і, навіть, закладає, стає підґрунтям основи міжособистісних відносин. Це також впливає і на самовідчуття особи.

Цілі нашого дослідження полягали в тому, щоб не лише визначити динаміку емоційного стану представників освітнього середовища коледжу (а це були студентів, які є музикантами-аматорами), але й вивчити умови, за яких ця динаміка мала б стати позитивною. Нами була зосереджена увага на тому, щоб оцінити наслідки впливу саме уроків музики на емоційний стан особистості. Такий підхід відповідає основним принципам теорії емоцій та теорії взаємовідносин [5]: незважаючи на те, що деякі люди можуть мати нестійкий психологічний стан (наприклад, спровокований широкомасштабною війною в Україні), цей стан може змінюватися у позитивний бік шляхом певних тренінгів, серед яких ефективним є заняття мистецтвом, фізичними вправами, музикою тощо.

Власне, музиканти-аматори є досить творчими особистостями із різним життєвим досвідом і потребами. У ході розвитку і формування їхніх творчих здібностей деякі складові емоційного інтелекту можуть майже не змінюватися [5]. Такими є, наприклад, *адаптивність, емоційне сприйняття, оптимізм, емпатія, стресова стійкість*. В ході ознайомчої бесіди, анкетування та аналізу цих характеристик було з'ясовано: хто зі студентів готовий був долучитися до участі в дослідженні щодо вивчення їхнього емоційного стану. Після проведення вимірювань цих параметрів, студенти, як представники освітнього середовища коледжу розподілялися згідно ранжування за балами і визначено до якої групи їх було віднесено.

Для подальшого дослідження були виділені дві групи респондентів: «експериментальна» (ЕГ: 25 осіб), яку об'єднали люди з високим негативним рівнем психологічного стану і які бажають займатися музикою (музиканти-аматори) та «контрольна» (КГ: 25 осіб) – група з достатньо прийнятними показниками, але ті, яких лише тестували і ніяким чином не впливали на їхній психологічний стан. Відповідно до вимог нашої методики, проводилася інтерпретація отриманих результатів для респондентів з досліджуваних груп: КГ та ЕГ. Порівняння результатів для респондентів КГ та ЕГ (на початку експерименту: грудень 2022 року), продемонструвало незначні відмінності між студентами з КГ та ЕГ. Зокрема. Рівень адаптивності для КГ є на 2% меншим за

цей показник у ЕГ; емоційне сприйняття є меншим – на 1 %; стресова стійкість – на 5 %; у КГ *більшим* за показники для ЕГ є емпатія – на 3 %; оптимізм – на 4 %; емоційне сприйняття – на 1 %. Така картина свідчить про те, що на початку проведення психологічного експерименту обидві вибірки (і КГ, і ЕГ) є однорідними.

Детермінанти емоційного стану. Емоції, як відомо, народжуються в центральних ділянках мозку. Дуже важливу роль в цьому процесі відіграє гіпоталамус [6]. Його відсутність чи сильне порушення можуть призвести до повного зникнення емоційних переживань. Діючи на цю ділянку мозку, музика викликає емоції. Це особливо важливо враховувати, якщо людина особисто захоплюється, або займається музикою.

Сприйняття музики – складний психологічний процес [7]. Психологи та музиканти визначають дві складові впливу музики на особистість. Перше. Це звичайне сприйняття звуків: у вигляді певної акустичної поліфонії, звукового ряду, звукової какофонії, тобто чогось такого, що просто діє на органи слуху. Друге. Художній музичний твір, симфонія, арія, ораторія тощо, тобто те, що має звукову насиченість, звуковий сенс. Сприймаючи музику, людина виражає своє емоційне «Я». У свідомості утворюються переживання, образи та думки, утілені у музичному творі певної сукупної естетичної інформації, того, що посилом свого твору робить композитор, диригент, музикант. Саме музичний твір формує у нас величезну гаму емоційних переживань, що не можна вербалізувати. У нашій душі музика формує відбиток переживань і захоплень, що не можна передавати словами, того, що закарбовується не лише у пам'яті людини. Мова музики є зрозумілою багатьом людям. Мова музики не лише впливає, але й визначає емоційний стан (ЕС) особистості. Науково, за допомогою комп'ютерної томографії встановлено, що музика впливає на конкретні ділянки людського мозку [7]. Ритм і висоту звуку – фіксує ліва півкуля головного мозку. Тембр та мелодію сприймає права. Прослуховування музики сприяє розвитку цих фізіологічних частин людського організму, чим і пояснюється лікувальний ефект музичних творів, особливо класиків. Музика викликає в нас не лише почуття, але цілий спектр емоцій.

Показником ефективності пристосування до мінливої життєвої ситуації особи ми пов'язували з такою складовою емоційного стану, як «**адаптивність**». Адаптивна людина пристосовується до оточуючого соціального, або природного середовища, у будь-яких умовах [8]. Можливості людини пристосовуватися до викликів життя характеризують, як адаптаційні можливості. Це досить незмінні характеристики, що забезпечують захист особистості від викликів з якими стикається людина. Такі характеристики мають конкретні індивідуально-типологічні прояви певного рівня людської індивідуальності. Саме тому особа

здатна успішно адаптуватись до різних проявів життя. Це проявляється з точки зору фізіології людини (у діапазоні біохімічної – умовно-рефлекторної регуляції), а також у психологічному, зокрема, емоційному напрямку. Такі адаптаційні спроможності людини спрямовують поведінку людини до виживання. Адаптаційні можливості визначаються інстинктами, конституцією, темпераментом, емоціями, рівнем властивостей інтелекту, спеціальними здібностями, зовнішніми параметрами та фізичним станом організму. Високий, або нормальний рівень адаптивності визначають сприятливі психологічно-фізичні показники, високий рівень працездатності, стійкість до стресу, психічну та фізичну гармонію тощо [19, 20].

Відомо, що рівень адаптивності може збільшуватися, або зменшуватися завдяки навчанню, вихованню, забезпечення відповідних умов і способу життя. Особливий вплив на адаптацію людини у реальному житті мають також соціальна орієнтація, система цінностей суспільства, цілі і потреби, рівень інтелекту, культура, емоціональна експресія, а також стосунки між членами колективу.

Приймаючи це до уваги, ми наважилися на зміну адаптаційних можливостей особистості – музиканта-аматора шляхом занять гри на гітарі в умовах широкомасштабної війни в Україні. Адаптаційні можливості громадян нашої держави сьогодні полягає у тому, наскільки швидко та ефективно вони здатні компенсувати вплив несприятливих факторів, зокрема тих, з якими зіштовхнулися громадяни України, що проживають м. Одесі, яке потерпає від постійних ракетних атак та шахедів. Динаміка такого показника, як «адаптивність», що отримана шляхом проведення тестування за методикою К. Петрідіса [2].

Особливу увагу привертають результати тестування у липні 2023 року, коли кількість обстрілів території України була надзвичайно інтенсивною. Зниження показника «адаптивність» у цей місяць сягнув свого мінімуму як для КГ так і для ЕГ. І все ж таки, показники для респондентів ЕГ є вищими ніж для суб'єктів КГ.

Емоційне сприйняття - це цілісне психічне відображення різних об'єктів, подій та ситуацій, що представляють для людини конкретну значущість, що пов'язані з формуванням емоційних образів цих ситуацій, що провокують у неї появу конкретного актуального емоційного стану. Наукові дослідження емоційного сприйняття, дозволили провести диференціювання за віковими ознаками особистості. Слід зазначити, що «вираження емоцій» – це опосередкування, вербальний (через промову), або невербальний (міміка, жести, пантоміма) вираження емоцій, з внутрішнім та зовнішнім переживаннями. Щодо правильності вираження емоцій, наведемо невеликий приклад з роману «Їсти, молитися, кохати» (Е. Гілберт) де є така фраза: «Ми те, що ми думаємо. Наші

емоції – раби наших думок, а ми, в свою чергу, раби емоцій» [9]. Динаміка емоційного сприйняття і вираження емоцій наших респондентів (КГ та ЕГ) за період проведення досліджень засвідчила, що емоційне сприйняття для респондентів ЕГ завжди є більшим, ніж для респондентів КГ. Щодо «емоційного сприйняття», за результатами тестування у липні 2023 року, коли кількість обстрілів території України була надзвичайно інтенсивною, цей показник для ЕГ є максимальним, а для КГ – мінімуму. Тут можна припустити, що музиканти-аматори, які приймали участь у дослідженні, більш емоційно реагували на небезпеку, як особи з тонким відчуттям небезпеки. Динаміка такого показника, як **«вираження емоцій»** респондентів КГ та ЕГ є доволі передбачуваною: усіх учасників ЕГ переповнювали позитивні емоції щодо участі у заняттях з музики – грі на гітарі. Суттєва різниця у ЕГ та КГ спостерігається для цього показника за липень місяць 2023 року. Саме у цей час збільшилася кількість ракетних атак і атак шахедів на Одещину.

Оптимізм – це саме той погляд на життя, що називають позитивною точкою зору. Динаміка зміни показника «оптимізм» для наших респондентів має нелінійний характер для респондентів як КГ так і ЕГ. Але ті респонденти, які навчалися грі на гітарі покращили цей показник порівняно з початковими значеннями. Оптимізм у респондентів КГ у перші п'ять місяців був більшим ніж у їхніх колег з ЕГ. Станом на грудень 2022 року він дорівнював 62 одиниці, а у листопаді 2023 року – вже 82. Це свідчить про те, що музичні заняття позитивно впливають на таку характеристику, якою є «оптимізм» (рис.1).

Щодо такої емоційної ознаки, як **«емпатія»**, визначимо, що емпатія – це співпереживання розуміння стосунків, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання. Слово «емпатія» походить від римського «patho», що означає глибоке, сильне, чутливе почуття (відчуття), близьке до страждання. Префікс «ем» означає спрямований (скерований) усередину [10]. Емпатія може бути розглянута як афективна (емоційна) форма ідентифікації. Якщо при ідентифікації стан іншої людини визначається на основі раціональної інтерпретації, то при емпатії – на основі емоційного співпереживання. Емпатія пов'язана з прийняттям іншої людини такою, якою вона є. Її також називають *емоційним резонансом* на переживання іншої людини. Емпатія базується на почуттях і не залежить від інтелектуальних здібностей. На рис.2 представлена динаміка «емпатії» для респондентів КГ та ЕГ. Більше половини усього терміну проведення досліджень (грудень 2022 року до липня 2023 року) рівень «емпатії» в ЕГ був меншим за цей показник для музикантів-аматорів з КГ. Потім цей показник почав зростати.

Далі розглянемо таке поняття, як **«стресова стійкість»** особистості, яку ми теж дослідили за допомогою тестування наших респондентів. Стресова стійкість

– це сукупність характерних для людської особистості якостей, що дозволяють справитися зі стресовими ситуаціями без наслідків для діяльності індивіда і оточення. Як ми переживаємо стрес – визначає, власне, стресова стійкість. Якщо проаналізувати різні наукові підходи, виявиться, що єдиного визначення стресової стійкості немає – кожен з авторів трактує її на власний розсуд.

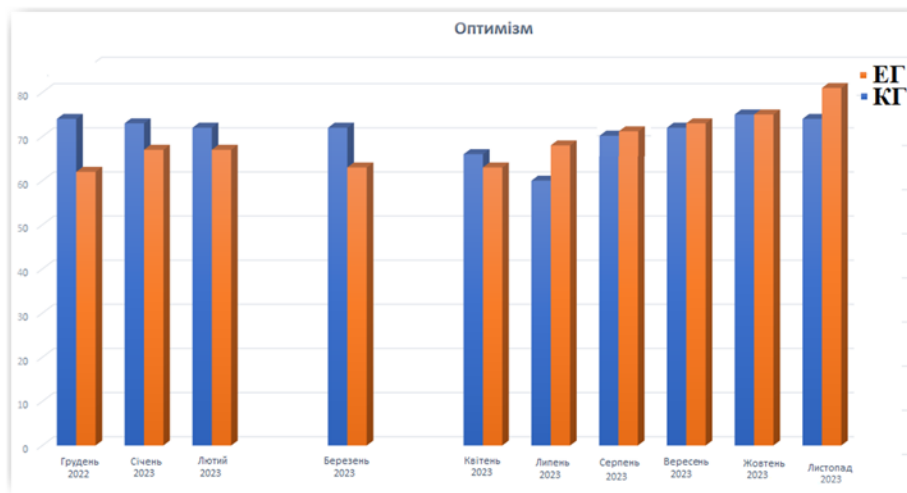

Рис. 1. Динаміка «оптимізму» респондентів КГ (синій) та ЕГ (жовтий) у період грудень 2022 року – листопад 2023 року

Стрес – це неминуча реальність сьогоденного життя українців. На жаль, негативна. І все ж таки, стрес дозволяє приймати рішення та ефективно діяти у дуже неординарних ситуаціях. Якщо така функція у людей була б відсутньою, то люди перестали б існувати. Тіло людини здатне ефективно реагувати на невеликі дози стресу. Тобто, стрес може бути у певній мірі позитивним, в залежності від ситуації. Наприклад, початок нового, зокрема, занять музикою – гри на гітарі, може бути абсолютно захопливим, навіть якщо решта життя не є стабільною і позитивною. З невеликою кількістю стресу тіло людини може впоратись.

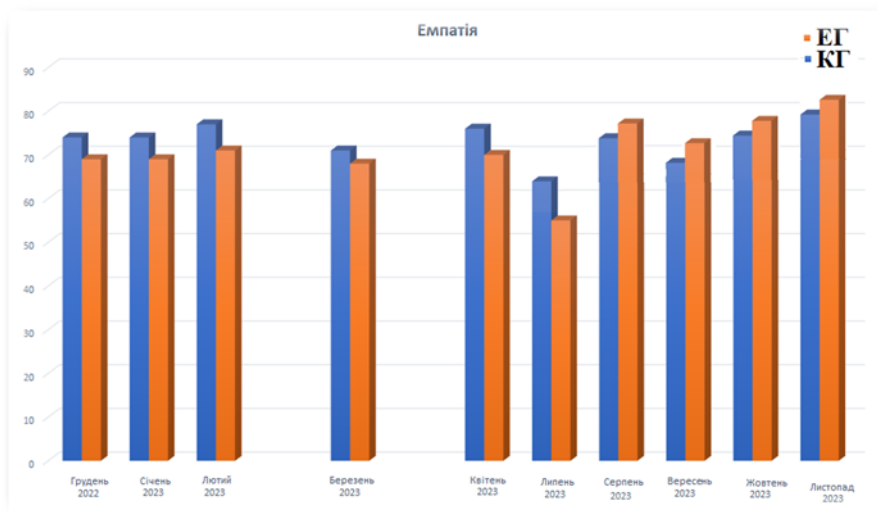

Рис.2 Динаміка емпатії респондентів КГ (синій) та ЕГ (жовтий) у період грудень 2022 року – листопад 2023 року

Хронічний стрес призводить до серйозних проблем в організмі. Порушується нормальне функціонування внутрішніх органів, імунної системи. Зниження функціонування імунної системи організму людини спричиняє хвороби, серцевих захворювань, підвищеного артеріального тиску, цукрового діабету, тривожності, хронічної депресії. З практичної точки зору: стресова стійкість – це комплекс особистісних якостей, що дозволяють переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без особливих шкідливих наслідків для власного здоров'я, оточуючих і своєї професійної діяльності.

Отже, важливо виробити стресову стійкість особистості. За останні два роки світ стрімко змінився і продовжує змінюватися. Нестабільність, мінливість зовнішніх умов, що спровоковані широкомасштабною війною в Україні чітко дають зрозуміти, що сьогодні ми живемо у VUCA-світі (акронім англійських слів *volatility* – нестабільність, *uncertainty* – невизначеність, *complexity* – складність і *ambiguity* – неоднозначність) [11]. Вочевидь, у поточних умовах розвиток стресової стійкості особливо є важливим. Це може позитивно вплинути на здоров'я і результати, яких людина досягає у житті.

Динаміка стресової стійкості учасників нашого дослідження доводить, що рівень стресової стійкості учасників ЕГ – музикантів-аматорів є вищою за аналогічний показник для респондентів КГ. І знову ж таки, звертаючи увагу на показники за липень 2023 року, коли кількість обстрілів по Одещині збільшилася стресова стійкість респондентів ЕГ була кращою, ніж для осіб з КГ. З метою визначення стресової стійкості також був запропонований тест на стресову стійкість, що описаний у роботі [12]. В основі тесту покладене підтверджене дослідженнями твердження, що стійкі до стресу люди мають переваги в трьох аспектах: труднощі, контроль і зобов'язання. Для них норма – це зміни, а не стабільність; вони переконані, що самі керують своїм життям, і цікавляться навколишньою дійсністю. Тест допоміг проаналізувати сильні та слабкі сторони в цих трьох сферах і зрозуміти, що треба робити далі.

Результати та висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел з питань визначення ступеня взаємозв'язку між ЕС та соціальних параметрів особистості (адаптивність, оптимізм, стресова стійкість, емпатія – хороший настрій тощо) музикантів – аматорів дозволив з'ясувати тісний взаємозв'язок між ними. Результати проведеного нами психологічного дослідження слід виокремити у наступний спосіб.

1) проведена оцінка емоційного стану респондентів. Складена програма емпіричного дослідження.

2) виокремлено основні детермінанти емоційного стану та проаналізовано їх динаміку. Індикаторами емоційного стану особистості є такі поняття, як

«адаптивність», «оптимізм», «емпатія», «емоційне сприйняття», «стресова стійкість».

3) ґрунтуючись на науково-методологічних концепціях, відібрано інструментарій, що спрямований на діагностику емоційного стану студентів коледжу, як представників освітнього середовища коледжу;

4) запропонована нами система організаційних заходів психологічно-профілактичної спрямованості, шляхом занять музикою, довела свою ефективність. Емоційний стан людей із психологічними розладами, що викликані широкомасштабною війною в Україні, може бути скорегована з урахуванням індивідуальних особливостей шляхом залучення їх до участі занять музикою, зокрема, грі на гітарі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуман Д. Емоційний інтелект / Д. Голуман // Чому він означає більше, аніж IQК.: Форс Україна, 2022. – 544 с.
2. Petridis K. etc. Subarachnoid Hemorrhage in Germany Between 2010 and 2013: Estimated Incidence Rates Based on a Nationwide Hospital Discharge Registry // Petridis A.K., Lieshout J.H., Fischer I., Marcel, Kamp A.// World Neurosurg, 2017 Aug;104:516-521 doi: 10.1016/j.wneu.2017.05.061
3. Goleman D. The Brain and Emotional Intelligence и Leadership: Selected Writings, More Than Sound / D. Goleman // NY Press, 2005. – P.11-156
4. Ekman P. An argument for the basic emotions / P. Ekman // Cognition an Emotion, 2002. – V.6. – 175 p.
5. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога сім'ї: навчальний посібник / З. Г. Кісарчук, О. І. Єрмусевич // К. : Главник, 2006. – 128 с.
6. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності (підручник для студентів вищих навчальних закладів) / М.С. Корольчук // К: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 400 с
7. Дьомін К. П. Вплив музичних і пісенних звуків на емоційний стан і здоров'я людини / К. П. Дьомін, С. П. Дьомін, О.С. Стеценко // Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету, вип.10, Ч.І, 2009. – С. 23-29
8. Лозниця В.С. Психологія менеджменту (навчальний посібник) / В.С. Лозниця // Київ : ТОВ «УВПК«ЕксОб». 2013. - 151 с.
9. . Психологія (підручник) / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К., 2000. – 234 с.
10. Dolins'ka L.V. Pedagogical conditions of training of specialists of the technical profile to carrying out study in higher education shool / L.V. Dolins'ka // «East - West» Higher Education GmbH. Vienna (Austria), 2018. – Issue 3(4). – P.157–160
11. Ковальчук В. В. Основи системного аналізу. Одеса: ТЕС, 2019. – 197 с.
12. Socrates L.J. The Public Conscience of Golden Age Athens / L.J. Socrates // The Rosen Publishing Group, 2015. – 112 p.

Домбровська Катерина Олександрівна,
здобувачка освіти 4 курсу спеціальності 053 „Психологія”
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”
byglas2002@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Теза розглядає психолого-педагогічні особливості підготовки майбутніх військовослужбовців в умовах війни. Вона аналізує вплив військових конфліктів на підготовку та виховання учнів військових навчальних закладів, визначає основні стратегії та методи роботи з цією категорією молоді у контексті воєнного стану.

Ключові слова: психолого-педагогічні особливості, майбутні військовослужбовці, воєнний стан, умови війни, патріотизм.

The thesis examines the psychological and pedagogical features of preparing future military personnel in the conditions of war. It analyzes the impact of military conflicts on the training and education of students in military educational institutions, identifies the main strategies and methods of working with this category of youth in the context of wartime.

Keywords: psychological and pedagogical features, future military personnel, wartime situation, conditions of war, patriotism.

Підготовка майбутніх військовослужбовців в умовах воєнного стану в нашій країні суттєво відрізняється від підготовки зазначеної категорії юнаків в мирний час життя.

До таких психолого-педагогічних особливостей підготовки майбутніх військовослужбовців в умовах війни можемо віднести наступні характеристики:

1. Загальна готовність до дій у стресових і небезпечних умовах: майбутні військовослужбовці повинні навчитися працювати в небезпечних ситуаціях, де швидке та ефективно прийняття рішень може врятувати життя.

2. Підвищена фізична підготовка: у військових операціях майбутні військовослужбовці повинні бути в хорошій фізичній формі, оскільки вони можуть опинитися в ситуаціях, коли їм потрібно швидко реагувати та виконувати фізичні завдання.

3. Морально-психологічна стійкість: мета військової підготовки в умовах війни полягає в тому, щоб підвищити дух майбутніх військових, їхню впевненість у собі та здатність справлятися з труднощами.

4. Тактика та бойова готовність: великий акцент робиться на навчання тактиці та стратегії, умінню працювати в складних бойових умовах і координації з іншими військовослужбовцями.

5. Підготовка до дій в умовах інформаційного впливу: майбутні військовослужбовці повинні бути навчені боротися з психічним впливом противника та відрізнити правду від дезінформації.

6. Робота з технікою та озброєнням: майбутні військовослужбовці повинні мати здатність ефективно використовувати різноманітну військову техніку та озброєння.

Загалом, підготовка майбутніх військовослужбовців до умов війни є комплексним підходом, який включає фізичну, морально-психологічну, тактичну та технічну підготовку, з пріоритетом ефективності в бойових умовах.

До прикладу, візьмемо майбутніх військовослужбовців ліцеїстів м. Хмельницького. У такому закладі заняттям військової підготовки відведено велику частину. На відмінно від прямої специфіки, сама організація занять і шкільної програми, проживання, побудовані на військових заставах. Тож усі фактори та чинники, які принесли умови війни безпосередньо у підготовку військовослужбовців, змінюють навчання ліцеїстів, підходи до викладання, програму в цілому, статут, якого дотримуються ліцеїсти військового закладу.

Від початку повномасштабного вторгнення зміни в військовій системі продовжуються, адже майбутні військовослужбовці долають прогалини та адаптуються до реальних умов воєнного стану країни. Вони творять історію та новий досвід, нові методи бою. Наприклад, до повномасштабного вторгнення підготовка військовослужбовців не вкладала великого значення та поглибленого вивчення ведення віддаленого бою дронами та іншою подібного роду технікою, а саме це дає велику ефективність нашій армії та своєрідну безпеку в ході ведення боїв, а також розвідки, що теж не менш важливо. Опановування нової техніки, амуніції, способів ведення бою в умовах розвитку різноманітної робототехніки – ряд нових можливостей та напрямку розвитку майбутніх військовослужбовців, що вносить ряд змін у ведення служби і у підготовку та навчання майбутніх військовослужбовців[2].

Патріотизм під час війни є дуже важливим напрямом підготовки майбутніх військовослужбовців. Виховання патріотизму в учнівській молоді в умовах військового ліцею відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості та національної самосвідомості. Застосування патріотичних символів у внутрішньому оформленні ліцею, проведення тематичних заходів та конкурсів з патріотичною спрямованістю допомагають створити атмосферу національної гідності та підтримки держави [2].

Невід'ємною частиною підготовки майбутніх військовослужбовців є і морально-психологічна підготовка. З початком повномасштабного вторгнення цей напрям підготовки є особливою потребою військових та усіх цивільних. У закладах освіти, де здійснюють підготовку майбутніх військовослужбовців, активно працюють практичні психологи, які проводять ряд тренінгів, різноманітних заходів задля позитивного стану кожного ліцеїста, розвитку Я-

концепції, підтримки у навчанні та спонукання до розвитку, враховуючи умови, події, зміни у країні та військовій системі освіти.

Отже, війна вплинула на всі напрями підготовки майбутніх військовослужбовців в освітньому процесі: на освітні програми, методи викладання, форми та способи ведення навчальної діяльності, на особистість кожного ліцеїста, ставлення та особистісну мотивацію до навчання, на патріотизм та сприйняття світу і умов війни. В результаті, досі відбуваються такі процеси, як: адаптація, корегування, зміни, особливо в навчальних закладах з військовою підготовкою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горліченко М. Г. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2004. 246 с.
2. Мотика С. М. Виховання патріотизму в учнівської молоді в умовах військового ліцею: експериментальне дослідження. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Вип. 20. Київ, 2016 . С. 33-47.

Драгунова Віра Валентинівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри менеджменту освіти та права

Центрального інституту післядипломної освіти

Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»

м. Київ, Україна

КОНСАЛТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКАХ

Актуальність оглядового матеріалу зумовлена зростанням попиту на консалтингові послуги, обумовлює вдосконалення інституційних інструментів взаємодії держави, науки і освіти на підвищення якісної професійної активності закладу вищої освіти. У статті акцентується увага на сучасних цивілізаційних викликах, які зумовлюють розвиток освітнього консалтингу. Підкреслюється стрімке зростання консалтингових послуг, що сприяє консалтинговій діяльності, яка передуює значним втратам спричиненими через допущення помилок керівниками при управлінській діяльності. Висвітлюється специфіка консалтингової діяльності, розкриваються особливості управлінського консультування в сучасній діяльності менеджера та виокремлюються особливості надання суб'єктам освітньої діяльності консалтингових послуг. Розглядаються труднощі та суперечності, притаманні становленню консалтингового середовища закладу освіти та впровадження технології проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти.

Ключові слова: консалтинг, консалтингові послуги, консалтингова діяльність, технологія проєктування, менеджмент, управління закладом вищої освіти.

The relevance of the review material is determined by the growth in demand for consulting services, which conditions the improvement of institutional tools for the interaction of the state, science and education to increase the quality of professional activity of the institution of higher education. The article focuses attention on modern civilizational challenges that determine the development of educational consulting. The rapid growth of consulting services is emphasized, which contributes to consulting activity, which precedes significant losses caused by mistakes made by managers in management activities. The specifics of consulting activity are highlighted, the features of management consulting in the modern activity of a manager are revealed, and the features of providing consulting services to subjects of educational activity are highlighted. The difficulties and contradictions inherent in the formation of the consulting environment of the educational institution and the implementation of the technology of designing consulting activities in the institution of higher education are considered.

Keywords: consulting, consulting services, consulting activity, design technology, management, management of a higher education institution.

Активний розвиток сучасних цивілізаційних викликів зумовлює необхідність впровадження та використання консалтингу в освітній сфері на професійному рівні, що сприятиме підтримці та розвитку закладу освіти на ринку освітніх послуг, тим самим забезпечить якість освіти та сприятиме наданню якісних освітніх послуг. Проте, в умовах невизначеності України, в умовах викликів та суспільних загроз спостерігаються часті зміни законодавства, особливо в частині актуальності функціонування закладу освіти, конкуренції на ринку праці, антикризового менеджменту, забезпеченості якості освіти та освітньої діяльності. Особлива увага розвитку діяльності закладів вищої освіти зосереджена на умовах євроінтеграційних прагнень України [Драгунова. 2023]. Потребує уваги той факт, що саме заклади вищої освіти займають одну з найбільших ніш освітнього консалтингу, експертної діяльності та консультування в галузі фундаментальних досліджень та інноваційних розробок. З розвитком системи вищої освіти виникла потреба в різних характерних саме для конкретного закладу консалтингових послугах таких як: консультування з питань організації освітньої діяльності; проведення різноманітних досліджень (соціологічних, психолого-педагогічних, маркетингових тощо) в освітній галузі або для потреб освітньої галузі; правове забезпечення освітньої діяльності в закладах освіти різного типу й рівня; супровід процесів ліцензування, атестації та державної акредитації; розробка освітніх програм, навчальних планів і програм, навчально-методичних матеріалів тощо.

Аналізування наукової літератури та нормативних документів щодо сутності і змістовного наповнення поняття консалтингової діяльності в закладах вищої освіти свідчить про наявність дискусій навколо побудови моделі освіти, фундаментальних протиріч розвитку як суспільства так і освіти, зокрема в умовах сучасних цивілізаційних викликів. По-перше, саморозуміння освіти, як передачі (а також накопичення, відтворення) знань і культури від минулих поколінь теперішнім виявилось недієздатним щодо задоволення потреб сучасності. По-друге, сучасний освітній процес знаходиться у протиріччі не тільки з сучасністю, але і з майбутнім, оскільки система цінностей, цілей та ідеалів, що функціонують сьогодні в освітньому просторі не адаптована до майбутнього яке б влаштувало як усе людство так і конкретну особистість [Драгунова. 2023].

Сформований авторський підхід дозволяє розглядати консалтинг як комплексну діяльність з розробки та надання допомоги у вигляді консультаційних послуг закладу освіти для вирішення проблем його функціонування в процесі взаємодії консалтингової організації та клієнта. Відповідно, консалтингова діяльність спрямована на формування й забезпечення досягнення будь-якою організаційною структурою цілей шляхом раціонального використання матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів.

Реалії сьогодення вказують на потребу розробки теоретичної й практичної бази та інструментів управління, спрямованих на впровадження консалтингової діяльності. Необхідність досліджуваної діяльності в закладі вищої освіти зумовлена створенням адаптованого організаційно-економічного механізму, зорієнтованого на розробку й модернізацію перспективного, конкурентоспроможного закладу, перебудову організаційно-планової підготовки менеджменту, підвищення рівня проєктування, зміну стилю управління. Головною метою консалтингової діяльності у сфері вищої освіти можна вважати поширення та впровадження в цей процес сучасних досягнень науки, техніки і технологій, надання суб'єктів освітньої діяльності та населенню дорадчих послуг із питань застосування сучасних технологій та розвитку соціальної сфери, надання консультації та підтримка участі в різних проєктах, підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок тих, хто залучений до управлінської взаємодії [Рябова. 2022].

Основою реалізації консалтингової діяльності в закладі вищої освіти є формування, розвиток та задоволення потреб суб'єктів освітньої діяльності. Відповідно, впровадження консалтингової діяльності передбачає управління процесом, життєвим циклом, ресурсами й результатами при дотриманні вимог до його цільового призначення й вихідних характеристик, вартості та термінів реалізації.

Зазначимо, що у процесі консалтингового управління діяльністю заклад вищої освіти може функціонувати з найбільшою результативністю тільки тоді, коли чітко орієнтується на конкретний об'єкт і керується максимальною кількістю факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Заразом орієнтоване консалтингове управління діяльністю закладу вищої освіти є інструментом для здійснення контролю, координації тимчасових і просторових аспектів виконання завдань, пов'язаних з розробкою, впровадженням і поширенням консалтингу в закладі. При цьому під консалтингово-зорієнтованим управлінням впливів розуміється завершена послідовність логічно пов'язаних між собою операцій, необхідних для впровадження і поширення консалтингу в закладі вищої освіти.

Варто вказати, що консалтингово-зорієнтоване управління впливів у закладі вищої освіти забезпечує зв'язок між окремими процесами в рамках системи процесів, а також їх комбінацію і взаємодію. Його застосування має наступні переваги:

- дозволяє знизити функціональні бар'єри між підрозділами закладу освіти за рахунок посилення горизонтальних зв'язків;

- забезпечує трансформацію підходів до організації діяльності, таким чином підсилює горизонтальні зв'язки послабляючи вертикальні:

- сприяє більш чіткому визначенню зв'язку між співробітниками закладу вищої освіти та конкретними завданнями, за виконання яких вони несуть відповідальність, що дозволяє їм краще зрозуміти вимоги та специфіку виконання робіт. Як наслідок, прослідковується підвищення ефективності використання людських та інших матеріальних ресурсів;

- дає можливість відслідковувати різні напрямки діяльності закладу вищої освіти, робить їх більш прозорими за рахунок єдності інформаційних потоків, що сприяє своєчасному здійсненню коригувальних дій для ліквідації причин зниження ефективності і, як наслідок, забезпечує оптимізацію діяльності закладу освіти;

- дозволяє знизити витрати закладу освіти, зумовлені дублюванням функцій, що спостерігається у функціонально-орієнтованих закладах [Каражия. 2021].

У контексті досліджуваної проблеми доречним вважаємо виокремити певні недоліки консалтингово-зорієнтованого управління впливів у закладі вищої освіти. По-перше, надання пріоритетного значення розвитку одного напрямку діяльності призводить до зменшення уваги щодо розвитку інших сфер та напрямків діяльності закладу освіти. По-друге, існує відносна складність повноцінного, практичного впровадження та реалізації консалтингу.

Доречно відзначити, що ефективна система консалтингово-зорієнтованого управління впливів у закладі вищої освіти сприяє:

- планувати доходи і видатки;

- рухатися у напрямку стратегічних цілей;
- відстежувати та контролювати результати діяльності закладу освіти за окремим напрямками відповідальності;
- будувати і оцінювати внутрішні показники ефективності та продуктивності.

У практичному аспекті покрокова характеристика процесів консалтингово-зорієнтованого управління сприяє викремленню інструментів управлінського впливу для розробки комплексної програми розвитку закладу вищої освіти:

- стратегічний управлінський вплив дозволяє чітко визначити пріоритетність плану дій та максимально ефективно реалізовувати наявні ресурси для вирішення;

- планування діяльності розглядає різні варіанти розвитку закладу освіти в умовах системних змін та невизначеності;

- організаційна структура орієнтована на досягнення стратегічних цілей закладу освіти. Від запитів сучасних вимог, розподілу обов'язків між структурними підрозділами залежить життєздатність, успішність функціонування, розвиток та позиціонування закладу вищої освіти;

- інформаційне забезпечення діяльністю закладу освіти сприяє максимізації розвитку закладу освіти за рахунок прискорення руху матеріальних та інформаційних ресурсів у внутрішньому та зовнішньому середовищі;

- управління фінансовими дозволяє ретельно спланувати та контролювати діяльність структурних підрозділів закладу освіти, формувати план дій розвитку закладу в цілому;

- мотивація та стимулювання суб'єктів освітньої діяльності орієнтоване на створення та підтримання міцної команди однодумців, націлених на стратегічну ціль розвитку закладу освіти;

- діагностика стану функціонування закладу освіти дозволяє визначити показники якості, вимоги, запити споживачів та ризики.

Враховуючи виокремлені інструменти консалтингово-зорієнтованого управління впливів заклад вищої освіти має можливість досягнути максимальної ефективності діяльності, вирішити ряд типових проблем, зокрема:

- недостатня ефективність і не систематичність планування діяльності структурних підрозділів та закладу вищої освіти;

- низька оперативність одержання фактичної інформації поточної діяльності структурних підрозділів та закладу вищої освіти в цілому;

- недосконалість внутрішньої системи діяльності закладу освіти;

- недостатня налагодженість системи документообігу ЗВО;

- недостатня мотивація суб'єктів освітньої діяльності сприяє зниженню рівня продуктивності та ефективності діяльності закладу освіти та ін.

З огляду на окреслену нами проблему, консалтингово-зорієнтованим управлінням впливів вважатися той заклад вищої освіти в якому: ідентифіковано процеси, побудовано карти зв'язків процесів, існує система оцінювання результативності процесів та реалізується процес управління ними, що спрямований на їх постійне вдосконалення.

Аналіз процесів, що реалізуються в закладі вищої освіти на консалтингово-зорієнтованому управлінні дозволив виявити характерні проблеми функції контролю, що наведені в таблиці 1. На наше переконання цей процес сприятиме пришвидшенню реалізації консалтингової діяльності з подальшим можливим коригуванням етапів: ресурси, ефективність реалізації.

Таблиця 1.

Оптимізація функцій контролю на основі аналізу консалтингово-зорієнтованого управління впливів в закладі вищої освіти

<i>Реалізація процесу консалтингово-зорієнтовано управління</i>	<i>Мінімалізація контрольної функції у процесі консалтингово-зорієнтовано управління</i>
- прийняття рішення щодо впровадження консалтингової діяльності; - підготовка нормативної та матеріально-технічної бази по реалізації консалтингової діяльності; - контроль на рівні нормативної та матеріально-технічної бази; - формування ресурсів для реалізації консалтингової діяльності; - контроль на рівні ресурсів; - організація впровадження консалтингової діяльності; - контроль на рівні організації впровадження; - організація надання доступу до консалтингової діяльності суб'єктів освітньої діяльності; - контроль на рівні реалізації; - коригування процесу надання консалтингових послуг; - контроль на рівні процесу; - розрахунок вартості консалтингових послуг та інших параметрів консалтингової діяльності.	- прийняття рішення щодо впровадження консалтингової діяльності; - підготовка нормативної та матеріально-технічної бази по реалізації консалтингової діяльності; - формування ресурсів для реалізації консалтингової діяльності; - контроль на рівні ресурсів; - організація впровадження консалтингової діяльності; - організація надання доступу до консалтингової діяльності суб'єктів освітньої діяльності; - контроль на рівні реалізації; - коригування процесу надання консалтингових послуг; - розрахунок вартості консалтингових послуг та інших параметрів консалтингової діяльності.

*Примітка: * – оптимізація функцій контролю на основі аналізу консалтингово-зорієнтованого управління впливів в закладі вищої освіти, запропонований автором*

Таким чином, впровадження консалтингового-зорієнтованого управління впливів у практику роботи закладу вищої освіти сприяє об'єднанню в цілісну систему планування, аналіз діяльності, витрат за видами та процесами консалтингових послуг.

Дослідники звертають увагу на те, що консалтингове управління діяльністю закладу вищої освіти передбачає аналіз й оцінку введених суб'єктами освітньої діяльності консалтингових послуг, створення умов для їх успішної розробки, впровадження й застосування. Зазначимо, що менеджери у галузі освіти здійснюють цілеспрямований вибір, оцінювання й застосування на практиці досвіду колег, ідей, методик, проєктів, запропонованих наукою. Сучасний керівник може бути автором, дослідником, користувачем і пропагандистом нових управлінських технологій, теорій, концепцій. Важливим аспектом у контексті впровадження консалтингового управління діяльністю закладу вищої освіти є підготовка керівника-менеджера освіти до розвитку механізму консалтингової діяльності з метою пошуку творчих способів вирішення важливим управлінських проблем.

Отже, в умовах сучасних цивілізаційних викликів консалтингова діяльність забезпечить ефективність функціонування закладу вищої освіти, сприятиме вибору оптимальних форм і методів такої діяльності суб'єктами освітньої діяльності шляхом впровадження технології проєктування окресленої діяльності та підвищить рівень підготовленості педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драгунова В.В. Консалтингові послуги в закладах вищої освіти. Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Педагогіка» Випуск 15 (29). 2023. [https://doi.org/10.33296/2707-0255-15\(29\)-06](https://doi.org/10.33296/2707-0255-15(29)-06) URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/522/443>
2. Драгунова В.В. Особливості проєктування консалтингової діяльності в закладах вищої освіти в умовах євроінтеграційних прагнень України. Теоретичний та методичний часопис «Вища освіта України», № 4 (91). 2023. URL: <https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/article/view/197/157>
3. Каражия Е. А.. Процесно орієнтоване управління інноваційною діяльністю підприємств України. Агросвіт № 16, 2021. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/16_2021/10.pdf
4. Перспективи розвитку освіти в Україні: соціологія однієї ілюзії. [електронний ресурс]. Режим доступу: https://smartpoll.agency/?gclid=CjwKCAiA3_BwE
5. Рябова З.В. Консалтинг у закладах освіти в умовах невизначеності. Адаптивне управління: теорія і практика: електронне наукове фахове видання, серія «Педагогіка». Випуск 13(25), 2022. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТНІХ ВТРАТ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

У статті розглянуто проблеми подолання освітніх втрат у навчанні студентів під час війни та планування повоєнного розвитку вищої освіти України. Зосереджено увагу на дослідженні Державної служби якості освіти України, за результатами якого було сформовано рекомендації для органів влади, для засновників закладів освіти, для закладів освіти. Підкреслено поетапність оперативного корегування навчального процесу. Зазначена доцільність такого порядку компенсації освітніх втрат: діагностика освітніх втрат – коригування змісту та технологій навчання – підготовка педагогів та їхня методична підтримка – забезпечення психологічно-емоційної підтримки здобувачів освіти. Наголошено на важливій ролі психологічної служби у психологічній підтримці студентів.

Ключові слова: освітні втрати, післявоєнна відбудова, компоненти компенсації освітніх втрат, організація освітнього процесу, психологічна служба.

The article examines the problems of overcoming educational losses in the education of students during the war and planning the post-war development of higher education in Ukraine. Attention is focused on the study of the State Education Quality Service of Ukraine, based on the results of which recommendations were formed for authorities, for founders of educational institutions, for educational institutions.

The step-by-step operational adjustment of the educational process is emphasized. The expediency of such a procedure for compensation of educational losses is indicated: diagnosis of educational losses – adjustment of the content and technologies of education – training of teachers and their methodical support – provision of psychological and emotional support of students. The important role of psychological service in psychological support of students is emphasized.

Keywords: educational losses, post-war reconstruction, components of compensation of educational losses, organization of educational process, psychological service.

Одним з аспектів освітніх втрат, спричинених агресією рф проти України, є негативний психологічний вплив як на студентів, так і на викладачів закладів вищої освіти (ЗВО), що проявляється у зростанні кількості осіб з обмеженими освітніми можливостями через отримані поранення, розвиток хвороб, психологічні розлади як наслідки війни, через відсутність фінансування на забезпечення безбар'єрності в ЗВО, на закупівлю специфічного обладнання та програмного постачання для реалізації освітнього процесу із залученням інклюзивних категорій здобувачів і викладачів [1, с. 17].

Результати досліджень доводять, що психічне травмування у людей, які пережили надзвичайні події, має різну глибину і складність. Це залежить від таких багатьох факторів, як вік постраждалого, ступінь причетності до надзвичайної події (свідок, учасник, постраждалий тощо), життєвий і професійний досвід, психоемоційний статус та вміння володіти своїми емоційними станами, наявність або відсутність підтримки з боку найближчого соціального оточення тощо [3, с. 9].

Державна служба якості освіти України (ДСЯО) провела дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році [14], за результатами якого сформувала рекомендації – для органів влади, для засновників закладів освіти, для закладів освіти.

Для органів влади були сформульовані такі рекомендації:

- забезпечити проведення загальнонаціональних моніторингів результатів навчання учнів під час дії правового режиму воєнного стану;
- розвивати систему освітніх вимірювань/оцінювань;
- розробити програму надолуження освітніх втрат у результатах навчання здобувачів освіти (національна система тьюторингу);
- продовжити роботу із забезпечення здобувачів освіти сучасними цифровими засобами навчання (особливо у сільській місцевості та для дітей з малозабезпечених сімей);
- інвестувати у професійний розвиток і підтримку педагогів;
- спільно з Державною службою якості освіти вжити заходів щодо відновлення під час дії правового режиму воєнного стану інституційних аудитів закладів загальної середньої освіти (із дотриманням безпекових умов);
- створити умови для розвитку діагностичних інструментів як складової дидактичного забезпечення освітнього процесу (кожна навчальна програма має містити інструмент для оцінювання результатів навчання, передбачених Державними стандартами загальної середньої освіти);
- удосконалити законодавство в частині визначення поняття «освітні втрати».

Для засновників закладів освіти, зокрема, рекомендовано:

- створити умови для повернення до очного/змішаного навчання;
- забезпечити учнів із вразливих категорій засобами для дистанційного навчання;
- забезпечити фінансування варіативної складової навчальних планів.

Для закладів освіти було рекомендовано:

- забезпечити моніторинг результатів навчання здобувачів освіти з використанням діагностичного інструментарію;
- здійснювати адаптивне гнучке планування з перерозподілом навчального часу між темами, коригування змісту та результатів навчання з урахуванням

виявлених освітніх втрат;

- продовжити працювати над створенням методичної системи підтримки індивідуальної освітньої траєкторії учнів шляхом проведення індивідуальних занять, опрацювання завдань різних рівнів складності;
- розробити стратегії адаптації освітнього процесу закладів освіти до роботи в умовах зміни режимів навчання.
- Зазначені рекомендації було надано на розгляд у Міністрів освіти і науки України та представлено Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій [14].

Згідно з розробленими науковцями Інституту педагогіки НАПН України методичними рекомендаціями щодо діагностики та механізмів подолання втрат у навчанні молодших школярів, поетапність оперативного корегування навчального процесу передбачає:

- діагностику та встановлення навчальних втрат учнів;
- розроблення програми / плану надолуження прогалин відповідно до отриманих результатів;
- оптимальний розподіл (за можливості, об'єднання) навчального змісту, що потребує доопрацювання;
- особливу увагу до мотивації учнів;
- урізноманітнення форм роботи;
- використання можливостей інших навчальних предметів для мовленнєвого розвитку учнів, реалізація міжпредметних зв'язків [2, с. 140].

Дослідження проблем діагностики та компенсації освітніх втрати в період воєнного стану, проведені О. Топузовим, М. Головка та О. Локшиною, міркування, наведені у виступах освітнього Омбудсмена України, підтверджують доцільність такого порядку компенсації освітніх втрат: діагностика освітніх втрат – коригування змісту та технологій навчання – підготовка педагогів та їхня методична підтримка – забезпечення психологічно-емоційної підтримки здобувачів освіти [13].

Аналізуючи **перший з елементів компенсації освітніх втрат – діагностику освітніх втрат у їх психолого–педагогічному аспекті**, вищезгадані вчені зауважили, що актуальними є діагностичні дослідження на загальнодержавному рівні з метою виявлення стану освітньої системи, тенденцій накопичення освітніх втрат і вироблення конкретних способів їх компенсації у найближчій перспективі. Оскільки значна частина українських учнів навчається за кордоном, то необхідно розробити інструменти діагностувального оцінювання з метою успішної реінтеграції в подальшому до вітчизняної освітньої системи [13].

Вважаємо, що інструменти діагностувального оцінювання переважно мають розроблятися і застосовуватися в електронній формі і містити опитування не тільки студентів і викладачів як безпосередніх учасників освітнього процесу, але також, коли це доцільно, працівників ЗВО та батьків.

Крім цього, шляхами оцінювання втрат у навчанні можуть виступати аналіз статистичних даних та експертні оцінки фахівців.

Другий компонент подолання освітніх втрат – **коригування змісту навчання** – у силу вимог законодавства, зокрема Закону України «Про вищу освіту» [6], потребуватиме внесення змін до освітніх програм.

Орієнтиром розробки та адаптації навчальних програм могла б виступити Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (далі – Стратегія), затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р [8]. Цим же розпорядженням затверджено Операційний план реалізації Стратегії у 2022-2024 роках (Операційний план). Однак цей нормативний документ було прийнято ще до повномасштабної агресії РФ проти України, тому його адаптація до нових реалій потребуватиме внесення змін до Стратегії або уточнення Операційного плану.

Також варто врахувати, що, за потреби першочергового забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, переважною формою надолуження освітніх втрат буде віддалене або змішане навчання.

Науковці вважають, що стратегічним завданням для сучасної держави постає створення відкритих цифрових курсів на платформах, доступних для отримання як повних і часткових кваліфікацій, так і мікрокваліфікацій. Такі курси можуть бути як складовими навчальних дисциплін у межах освітніх програм ЗВО, так і самостійними одиницями неформальної освіти, що надається закладами навчання [1, с. 40].

Щодо урізноманітнення форм роботи як елементу подолання освітніх втрат, то варто зазначити, що науковцями Інституту педагогіки – О. Малихіним, Н. Арістовою, В. Роговою підкреслено, що саме змішані підходи до організації освітнього процесу певного рівня загалом і навчання зокрема виявляються та реалізуються як такі освітні чи дидактичні технології та моделі, що стають найбільш популярними й затребуваними. Їхні основні переваги – у змозі гнучко інтегрувати і комбінувати здобутки традиційного очного навчання і зручності дистанційного навчання. Коли йдеться про поєднання онлайн-навчання (варіювання обсягу частки може бути, наприклад, у межах 30–70 % від загального обсягу часу, відведеного на реалізацію освітнього процесу) із традиційними формами офлайн (очного) навчання, доцільно дотримуватися всіх загальнодидактичних принципів (TeachThought, 2021) [10, с. 72].

У частині **третього компоненту** компенсації освітніх втрат – **психолого-педагогічної підготовки педагогів та їхньої методичної підтримки** – варто зазначити, що профільними науковими установами розробляються програми для протидії вказаним негативним явищам. Так, на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» наведено кращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та торгівлі людьми [4]

Особливо варті уваги, на нашу думку, такі технології, як:

- «майндфуллес» (технології регуляції стресостійкості в роботі практичного психолога з учнями юнацького віку);

- розроблена Д. Гордієвським методика відновлення особистісного ресурсу, формування навичок саморегуляції, здатності планувати найближче майбутнє;

- методики психологічної стабілізації та якісної підготовки процесу дистанційного навчання під час війни, запропоновані Т. Бовсуновською для педагогічних працівників тощо.

Історія розвитку **четвертого компоненту** компенсації освітніх втрат – **забезпечення психологічно-емоційної підтримки здобувачів освіти** – дозволяє стверджувати, що потреба в цьому інструменті посилилася з початком агресії РФ проти України. Так, ще 25 вересня 2014 року додатком до листа Мінсоцполітики № 48/56/235-14 було затверджено Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям із дітьми, дітям, які перебувають/ перебували у зоні збройного конфлікту [9]. У цих Методичних рекомендаціях зазначалося, що розв'язання проблем із психотравмою полягає не тільки у розвитку в Україні системи соціального захисту, мережі закладів, що опікуються питаннями охорони психічного здоров'я та навчанням фахівців методам діагностики та психокорекції, але й у роботі в суспільстві над зміною вкорінених стереотипів. Людям важливо більше знати про психологічну травму, посттравматичний синдром і шляхи надання першої допомоги, бо, на жаль, травма є частиною життя.

Статтею 76 Закону України «Про освіту» [7] визначено статус психологічної служби та психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти. Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує профілактику та запобігання булінгу (цькуванню), надання консультативної допомоги батькам, психологічного супроводу здобувачів освіти, які постраждали від булінгу, стали його свідками або вчинили такий булінг. Соціально-педагогічний патронаж здійснюється

соціальними педагогами. За своїм статусом практичні психологи та соціальні педагоги закладів освіти належать до педагогічних працівників.

Положення про психологічну службу у системі освіти України затверджене наказом Міністерстві освіти і науки України (МОН) від 22.05.2018 № 509 (далі – Положення) [5]. Згідно з п. 3 вказаного розпорядження № 509 забезпечення організації, координації та науково- методичного супроводу діяльності психологічної служби у системі освіти України покладене на Державну наукову установу «Інститут модернізації змісту освіти». Пунктом 11 Положення передбачено, що працівники психологічної служби закладів й установ освіти відповідної території підпорядковуються керівнику (директору) закладу освіти та установи з усіх питань діяльності.

Утім, одним із напрямків подолання освітніх втрат через забезпечення психологічно-емоційної підтримки є освітня діяльність у сфері навчання помічників ветеранів, зокрема в Національному університеті «Острозька академія» в партнерстві із Комунальним закладом «Ветеранський простір» Рівненської обласної ради розроблена та впроваджена сертифікатна програма «Соціальне менеджство в середовищі ветеранів», головна мета якої – підготувати соціальних менеджерів, які підтримуватимуть ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, категорії населення, що постраждали внаслідок російської агресії та загалом потребують соціальної і психологічної підтримки [1, с. 90].

Аналіз перспективи завершення воєнних дій призведе до ще одного складного психолого-педагогічного елементу компенсації освітніх втрат – опрацювання пробачення як психологічного феномену.

Дніпровські науковці зазначали, що здатність пробачати є особистісною особливістю кожної людини і тісно пов'язана з такими особливостями, як локус контролю та відновлення почуття особистої сили – відсутність пробачення заважає здійсненню контролю, продовжуючи поглинати (наприклад, через міркування) людину негативними емоціями [12, с. 129–136].

Технології розвитку здатності до прощення широко використовуються у країнах, населення яких постраждало від різноманітних конфліктів і масового насильства з метою досягнення примирення між учасниками конфліктів та зниження рівня психологічної травматизації. Такі програми прощення працюють у Руанді, Конго, Північній Ірландії, Австралії, Японії, Канаді та Сербії. Вони охоплюють як проблематику міжперсонального, так і міжгрупового прощення (у випадках міжгрупового геноциду або масового знищення корінного населення), а також роботу з травматичним досвідом жертв та їхніх кривдників [11, с. 27].

Отже, одним із дієвих критеріїв аналізу ефективності подолання освітніх втрат є стан забезпечення і результативність роботи психологічної служби як в

окремому ЗВО, так і в певній області чи Україні загалом. У таких умовах особливо актуальними й ефективними стають так звані змішані і гнучкі підходи до організації освітнього процесу, коли найкраще реалізуються найоптимальніші освітні технології та моделі. Вважаємо, що врахування психологічних процесів у післявоєнний період дозволить посилити потенціал подолання освітніх втрат і забезпечить ефективність заходів як на загальнодержавному рівні, так і в окремих ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. - Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. [Електронне видання]: Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/NAES-INED-2023>,
2. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України : методичні рекомендації / кол. автор.; за загальною редакцією О. М. Топузова; укл. М. В. Головка. Київ: Педагогічна думка, 2023. 187 с. [Електронне видання]: Режим доступу: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Diagno_styka-ta-mekhanizmu-podolannia-vtrat-u-navchanni-3.pdf
3. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с. [Електронне видання]. Режим доступу: <https://dnmcps.com.ua/praktichniy-posibnik-konsultuvannya-v-sistemi-psikhosocialnoi-dopomogi-dityam-i-sim-yam-scho>
4. Кращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та торгівлі людьми – Інститут модернізації змісту освіти [Електронне видання]. Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohi-chna-robita/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voiennykh-diy/krashchi-praktyku-psykholoho-pedahohichnoho-suprovodu-ta-pidtrymky-uchasnykiv-osvitnoho-protseesu-v-umovakh-voiennykh-diy-i-zbroynikh-konfliktiv-nadannia-sotsialno-psykholohichnoi-dopomohy-postrazhda/>
5. Положення про психологічну службу у системі освіти України затверджене наказом Міністерстві освіти і науки України (МОН) від 22.05.2018 № 509 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>).
6. Про вищу освіту від 01.07.2014 № 1556-VII. [Електронне видання]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
7. Про освіту від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронне видання]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: [Електронне видання]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.
9. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту

- [Електронне видання]. Режим доступу: (<https://solom.kyivcity.gov.ua/content/centr-socialnyh-sluzhb-dlya-simi-ditey-ta-molodi.html?PrintVersion>)
10. Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. [Електронне видання]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/364341480_MINIMIZACIA_OS_VITNIH_VTRAT_UCNIV_ZAKLADIV_ZAGALNOI_SEREDNOI_OSVITI_V_UMOVAN_VOENNOGO_STANU_ZMISANE_NAVCANNA.
 11. Психолого-педагогічне забезпечення громадської підтримки освітніх інновацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 01 листопада 2017 р.) К. : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2018. 100 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://umo.edu.ua/konferenciji-ta-seminari>. *Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..ucoz.ua/Materialy_conf_011117.pdf*, с. 27
 12. Сокур, А. В., & Грисенко, Н. В. (2013). Особистісні особливості здатності до пробачення у осіб юнацького віку. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія, (21, вип. 19), 129-136.
 13. Топузов О., Головка М., Локшина О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. [Електронне видання]. Режим доступу: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/640/632?Inline1>
 14. Як компенсувати «освітні втрати»: рекомендації для органів влади, засновників і директорів закладів освіти. [Електронне видання]. Режим доступу: <https://sqe.gov.ua/yak-kompensuvati-osvitni-vtrati-rek/>.

Дубініна В. О.,

*доктор філос.наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук,
Полтавський державний медичний університет,
vera.dubinina777@gmail.com*

Зінченко Н. О.,

*канд.філос.наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук,
Полтавський державний медичний університет
nataliyazinchenko81@gmail.com*

Біланов О. С.,

*викладач кафедри філософії та суспільних наук,
Полтавський державний медичний університет,
oleg27bilanov@gmail.com*

КУЛЬТУРА ЯК ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ.

Анотація: актуальність даного дослідження полягає в тому, що культура як філософська категорія та духовне життя суспільства потребують детального аналізу та вивчення у контексті сучасних глобалізаційних змін у нашому суспільстві. В аспекті філософських проблем освіти це завдання є особливо актуальним, оскільки практично всі компоненти освітніх систем, і, насамперед, зміст освіти на будь-якому етапі, визначені тими змінами, які відбуваються у різних сферах країни, в економіці, науці, техніці, освіті та соціокультурній сфері.

Ключові слова: філософія освіти, культура, категорія, завдання держави, глобалізація, культурний діалог.

Abstract: the relevance of this research lies in the fact that culture as a philosophical category and the spiritual life of society needs a detailed analysis and study in the context of modern globalization changes in our society. In the aspect of philosophical problems of education, this task is particularly relevant, since practically all components of educational systems, and, above all, the content of education at any level, are determined by those changes that occur in various spheres of the country, in the economy, science, technology, education and sociocultural sphere.

Key words: philosophy of education, culture, category, tasks of the state, globalization, cultural dialogue.

Серед функцій філософії освіти найважливішими є дві: своєчасне виявлення невідповідностей між різними складовими системи освіти та культури (організаційної, когнітивної, загальнокультурної) та моніторинг зміни цінностей та цілей освіти на користь сталого розвитку у соціуму та гармонійного розвитку особистості. Завдання держави – не визначати «культурну політику», а забезпечувати свободу творчого вираження та створювати для цього відповідні умови. Можна зазначити, що діяльність держави включає в себе дотримання законів, інструкцій та правил, а культурний аспект роботи, там де розглядається суб'єкт та його творчість. Тому питання у взаєморозумінні держави та культури дуже проблемне та актуальне, що потребує детального вивчення та аналізу. Важливий культурний діалог між різними сферами діяльності нашого суспільства. Вони відбивають абсолютно різні претензії людського духу. Проте, це означає, що зазначене протиріччя має обов'язково сягати стадії розуміння. Адже в найширшому сенсі, держава – також частина культури будь-якого народу, до того ж, важлива, і саме та її частина, яка має визначити як свої власні межі, так і межі прояву культурної свободи. Наприклад, держава встановлює розуміння релігійних культів та деяких форм художньої творчості, що можна порівняти із панівною мораллю [3].

Професійні «ідеологи культури» (філософи, історики, соціологи та ін.) повинні відповідально користуватися своїм методологічним та вербальним інструментарієм. Наскільки виправдано опис культурних процесів у термінах виробництва та споживання, тиражування, проектування тощо? Якщо це лише метафори, то досить жахливі, якщо це справжній стан справ, то наша культура хронічно хвора. Некритичне цитування зарубіжних джерел сорокарічної давності, не враховуючи тієї критики, яка існувала вже в той час, перетворення культури на технологію, логіки на логістику, філософії – на концепцію продажів може дорого коштувати майбутнім поколінням наших громадян. Як було зазначено, культура – не ідеологія і технологія, саме ці останні хороші і виправдані лише остільки, оскільки можуть бути цілям культурного розвитку.

Занепокоєння поточним станом культури – норма (чи добрий тон) для будь-якої порядної людини. Причому, ця стурбованість зовсім не пов'язана з якоюсь конкретною епохою, народом та дійсним станом культурного середовища.

Взагалі кажучи, ми знаємо, що таке культура, чудово розрізняємо ті чи інші прояви культури, спостерігаємо деякі її елементи, але не можемо визначити культуру загалом. Це підтверджується великою кількістю визначень, кожне з яких справді відображає частину якоїсь загальної картини. Чому? Можливо, тому, що визначення є ніщо інше, як обмеження чи відмежування поняття від усіх інших.

Тому культура визначається як усе, що завгодно або, щось саме, не визначається зовсім. Ми відчуваємо, що визначити культуру, отже, спростувати її розуміння, поставити в деякі рамки, зовсім для неї не властиві.

Так, наприклад, традиційно протиставляють культуру природі, об'єкти культури, як щось зроблене, створене - природним об'єктам, що виникли немов самі собою. Але природа дивним чином стає причетною до культури, якщо людина просто звертає на неї свій погляд. Краса ландшафту, зоряне небо, засніжені гори стають об'єктами естетичного споглядання та захоплення людини і тим самим об'єктами культури.

Це, можна сказати і про дихотомію «культура-цивілізація». Але громадянська громада, система влади та управління, економічні відносини, нарешті, техніка та технологія – це також елементи культурної традиції будь-якого суспільства. До речі, з цієї ж причини деякі народи просто не ідентифікують себе з культурою державності, щоправда, не помічаючи того, що втрачаючи можливість її збереженням, вони втрачають щось важливіше [4].

Нарешті, найпростіше і зрозуміле протиставлення культури та її відсутності у конкретній поведінці, думках чи словах людини, дещо парадоксальним чином виявляє її наявність. Приклад: безцінна лексика – невід'ємна частина культури будь-якого народу. Ми говоримо про некультурну поведінку, маючи на увазі лише невідповідність останнього нашим очікуванням та соціальним конвенціям. Наприклад, У. Голдинг з його страшнуватою притчею «Володар мух» про дітей, викинутих на безлюдний острів, де намагаються створити якесь подобу людської спільноти. В результаті гору беруть первісні інстинкти, що призводить до трагічних наслідків. Також, повчальна в цьому відношенні історія команди судна «Баунті», яка не змогла порозумітися, що призвело до знищення майже всього екіпажу. Однак, немає сумніву, що просто зберігши групу людей як свідомі і дієздатні індивіди, ми через якийсь час отримаємо те, що ми називаємо культурою [3].

Можливо, культура, у будь-якому її вигляді просто продукується нашою самістю (тобто будь-якою людиною) через її власну природу. У певному сенсі культура - похідне від певних ментальних станів, а тому і її збереження - це, в першу чергу, збереження вільної та самодіяльної людської особистості, загальної свідомості та її продуктів. Все, що пройшло через нашу ментальну активність, має тенденцію перетворюватися на явище культури. Культура і сама

може розглядатися як універсальний суб'єкт, який вважає себе творцем і стимулятором усієї реальності.

У порівнянні із середньовічним сучасний університет майже повністю відмовляється від викладання чи передачі культури, неймовірно ускладнюючи професійну освіту, яка є її зародком, та розширюючи дослідницьку діяльність [1].

Об'єктивні оціночні судження глобального характеру, безсумнівно, важливі, проте важливо налагодити систематичне (моніторингове) стеження динамікою розвитку соціально-економічного середовища, і навіть сфери культурного і духовного життя суспільства. В аспекті філософських проблем освіти це завдання є особливо актуальним, оскільки практично всі компоненти освітніх систем, і, насамперед, зміст освіти на будь-якому ступені, визначені тими змінами, які відбуваються у різних сферах країни, в економіці, науці, техніці, освіті та соціокультурній сфері. Культура як філософська категорія та духовне життя суспільства потребує подальшого аналізу та вичення у контексті сучасних глобалізаційних змін у нашому суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загородня А. А. Соціальна антропологія в контексті освіти та виховання особистості як чинник технології. К.: Вид. група «Наукові перспективи», 2022. Вип. № 8(10). - С. 56–66.
2. Терепиций С. О. Сучасні освітні ландшафти / С. О. Терепиций. – Київ: “Фенікс”, 2016. – 309 с.
3. Gerstein. – Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1971. – 271 p.
4. Dewey J. Democracy and education / John Dewey. – Delhi: Aakar Books, 2004. – 404 p.

Дунець В. Б.,
*кандидат політичних наук,
завідувач відділу освітніх програм
Національного центру «Мала академія наук України»,
докторант Українського державного
університету імен Михайла Драгоманова
v.dunets@man.gov.ua*

ЦЕНТРИ НАУКИ В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

У публікації предст авлено загальні т енденції розвит ку цент рів т а музеїв науки в умовах воєнного ст ану в Україні. Визначено їх пот енціал у надолуж енні освіт ніх вт рат в Україні. На прикладі діяльност і цент рів і музеїв науки Малої академії наук України проаналізовано мож ливост і т а виклики їх повсякденної діяльност і.

Ключові слова: центр науки, музей науки, війна, освітні втрати, наукова освіта.

The publication presents general trends in developing of science centers and

museums during wartime in Ukraine. Their potential in making up for educational losses in Ukraine is determined. The possibilities and challenges of their daily activities are analyzed in the example of the activities of science centers and museums of the Junior Academy of Sciences of Ukraine.

Key words: science center, science museum, war, educational losses, science education.

У дискурсі про сучасні цивілізаційні виклики, зокрема української науки та освіти, необхідно розглянути діяльність центрів науки як сучасних ініціатив спрямованих на залучення дітей та молоді до наукової діяльності. Будь-які виклики – це також і нові можливості для розвитку, на чому також прагнемо зосередитися у цій публікації.

У науковій літературі існує багато визначень та сформованих підходів до трактування поняття «центр науки». У загальному розглядаємо центри науки як науково-освітні інтерактивні простори, де відвідувачі вивчають і дізнаються про науку через практичний та інтерактивний досвід взаємодії з експонатами [р. 11]. Крім виставкового простору у них також можуть функціонувати дитячі наукові студії, навчальні лабораторії, наукові театри та різноманітні креативні й нестандартні простори, де відвідувачі не тільки знайомляться з науковим методом дослідження, а й розвивають свої вміння та навички. Центри науки відіграють також важливу роль в імплементації наукової освіти. Ще у 1997 р. Роберт Дж. Земпер, тодішній виконавчий директор Центру науки «Експлораторіум» (Сан-Франциско, США), у своїй публікації у журналі Американського фізичного товариства зазначав, що центри науки є партнерами в науковій освіті. На його думку, такий потенціал обумовлюється унікальною роллю центрів науки, їх здатністю сприяти реформі наукової освіти та їх особливим місцем «зв'язку між громадою, школою та домом» [6].

З початком повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України сфера освіти в нашій країні стикнулася з багатьма викликами, які призводять передусім до накопичення й поглиблення освітніх втрат. До таких викликів віднесемо руйнування освітньої інфраструктури, постійні повітряні тривоги, відключення електроенергії, неможливість гарантувати безпеку і доступність освітнього процесу для усіх його учасників тощо. Потрібно додати ще й те, що в умовах пандемії COVID-19 українські діти розпочали навчання онлайн, яке має продовження під час воєнного стану. За найновішими даними Міністерства освіти і науки України близько 1 млн дітей надалі перебувають на дистанційній формі навчання, тоді як ще 1 млн дітей – на змішаній формі навчання. Це означає, що за більш як чотири роки дистанційного навчання в Україні є діти, які ще жодного дня не мали доступу до очної форми навчання [1]. Тому потреба у створенні умов для забезпечення безперешкодного доступу до

освітніх та наукових можливостей українським дітям, надолуженні та зменшенні освітніх втрат, як і їх психологічне розвантаження є нагальною та актуальною.

У контексті таких сьогоденних викликів значення і роль центрів науки значно посилюються. На нашу думку, центри науки також спроможні виконувати суспільно важливі функції, зокрема такі як соціалізація та інтеграція дітей й молоді, сприяти у надолуженні освітніх втрат. Адже за вище згаданими міркуваннями Роберта Дж. Земпера, вони мають потенціал у комунікації між громадою, школою та домом. З цього питання нами вже були зроблені певні теоретичні напрацювання у межах дослідження науково-освітнього потенціалу центрів науки [3].

Таку унікальну роль та можливості центрів науки, на нашу думку, безсумнівно можна і потрібно використовувати на користь вирішення складних ситуацій у сфері освіти в Україні, зокрема в умовах війни. Звернемося до прикладу діяльності вже наявних центрів науки в Україні. Вивчаючи це питання, ми використовуватимемо терміни «центр науки» і «музей науки». У наукових теоріях існують різні підходи чи пояснення до цих двох термінів, аргументуючи їх подібність, як і певні відмінності. Для цілей цієї публікації розглядатимемо центр науки як новітню форму, покоління у розвитку музеїв науки.

Так, у 2020 р. Малою академією наук України було відкрито у Києві перший державний Музей науки. З того часу Мала академія наук України працює над розробкою та втіленням концепції щодо створення центрів науки в різних регіонах України. Запропоновану ініціативу було розпочато ще до повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну. З початком бойових дій на території України було змінено формат та підхід до реалізації ініціативи відповідно до актуальних умов. Розпочата діяльність була підтримана Європейською мережею центрів і музеїв науки (Ecsite), Асоціацією науково-технологічних центрів (ASTC), а також багатьма закордонними центрами й музеями науки. Завдяки спільній роботі з партнерами Малій академії наук України вдалося відкрити вже вісім науково-освітніх інтерактивних локацій в Україні, зокрема у Києві, Чернівцях, Полтаві та Сокирянах. Також продовжуються роботи над подальшим відкриттям таких просторів в інших областях [4]. Крім того існують також музеї науки як приватні ініціативи, наприклад, у Києві, Львові, Одесі.

Центри і музеї науки в Україні стикнулися з багатьма викликами. Забезпечення безпеки відвідувачів є одним з найважливіших викликів у процесі їх створення і діяльності. Адже в умовах воєнного стану російські війська здійснюють постійні ракетні атаки на українські міста. Наприклад, під час однієї з таких атак на Одесу у червні 2023 р. там було зруйновано приватний Музей цікавої науки, який на той час був тимчасово зачинений [2]. Проте його власники

вже здійснюють активні спроби з пошуку нового приміщення в Одесі для відновлення діяльності.

Разом з тим, через свою практичну діяльність, застосування діяльнісного підходу в організації роботи виставкового простору, центри та музеї науки стали тими просторами, де діти й молодь мають можливість отримати новий досвід. Звичайно, Україна – це велика за територією країна і не вдасться їх створити у всіх населених пунктах. Однак, це ще одна можливість для розвитку мандрівних виставок, які подорожуватимуть містами та селами України. Мала академія наук України вже також розпочала роботи у цьому напрямі.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що попри виклики сьогодення в Україні, центри та музеї науки активно розвиваються. Вони створюються у різних регіонах України, даючи змогу дітям і молоді пізнавати світ науки у захопливий та інтерактивний спосіб. Їх функціональні можливості значно розширюються в умовах війни, стаючи тими просторами, де навколо науки відбуваються зустрічі дітей і молоді, їх соціалізація та інтеграція, залучення до наукової освіти. Щобільше, вони стають важливою складовою освітньої інфраструктури, зокрема у тих громадах, де прибула велика кількість дітей і молоді з числа внутрішню переміщених осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні внаслідок війни повністю зруйновані 400 закладів освіти. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3832111-v-ukraini-vnaslidok-vijni-povnistu-zrujnovani-400-zakladiv-osviti.html> (доступ: 20.03.2024).
2. Відновити не зможуть: які наслідки руйнування «Музею цікавої науки» в Одесі. Суспільне. URL: <https://suspilne.media/509309-vidnoviti-ne-zmozut-aki-naslidki-rujnuvanna-muzeu-cikavoi-nauki-v-odesi/> (доступ: 22.03.2024).
3. Дунець В. Науково-освітній потенціал центрів і музеїв науки в умовах воєнного стану. Музейна педагогіка в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Міжнародного круглого столу, м. Київ, 26 травня 2022 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2002. С. 47–51.
4. У містечку Сокиряни на Буковині МАН відкрила нову локацію з інтерактивними експонатами та «Майстернею креативності». Мала академія наук України. URL: <https://man.gov.ua/about/news/u-mistechku-sokiryani-na-bukovini-man-vidkrila-novu-lokaciyu-z-interaktivnimi-eksponatami-ta-majsterneyu-kreativnosti> (доступ: 21.03.2024).
5. Eikeland I., Stuedahl D. Co-Designing a Controversy-Based Educational Programme in a Science Centre. Addressing Wicked Problems through Science Education: The Role of Out-of-School Experiences. Achiam M., Dillon J., Glackin M. (Red.). Springer, 2021. P. 9–32.
6. Science Centers: Partners in Science Education. American Physical Society. URL: <https://www.aps.org/publications/apsnews/199704/education.cfm> (доступ: 20.03.2024).

Анжела Єськова,
*викладач вищої категорії фінансово-економічних дисциплін,
Відокремленого структурного підрозділу
«Костянтинівський індустріальний фаховий коледж
Державного вищого навчального закладу
«Донецький національний технічний університет»,
anzelaeskova20@gmail.com*

ОСВІТА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ: ВИПРОБУВАННЯ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті представлено аналіз основних векторів вдосконалення освітнього процесу в умовах воєнних дій. Зокрема, розкрито сутність змін освіти сьогодення. Засвідчено, що суттєві трансформації, що наразі відбуваються в суспільстві значним чином впливають на процес надання освітніх послуг, формуючи ряд нових обмежень та ускладнюючи процес якісної підготовки освітян. Висвітлено основні обмеження, що наразі модифікують означений процес. Сформовано узагальнення щодо даних обмежень та наведено три основні категорії, що їх об'єднують: фінансові, професійні. Відповідно, кожна із них відображає окремий аспект освітнього процесу, що постраждав унаслідок дій російських військових [1]. Окрім того, представлено результати аналізу цифрового аспекту освітнього процесу сучасності, зважаючи на зростаючий попит серед освітян до використання інформаційно-технологічного забезпечення для збереження, продовження та удосконалення навчального процесу.

Ключовими умовами є застосування та розповсюдження інформаційно-технологічного забезпечення, що наразі слугує базисом для ефективної комунікації освітян та готовності педагогічного складу до освоєння новітніх методів, що дадуть можливість формувати дидактичне середовище майбутнього.

Ключові слова: освіта в умовах війни, освіта за кордоном, тимчасово переселені особи, вчителі, учні, освітній процес, міжнародна співпраця.

Abstract. The article presents an analysis of the main vectors of improving the educational process in the conditions of military operations. In particular, the essence of changes in today's education is revealed. It is proven that significant transformations currently taking place in society significantly affect the process of providing educational services, forming a number of new restrictions and complicating the process of quality training of educators. The main limitations that currently modify the specified process are highlighted. A generalization of these restrictions is formed and three main categories that unite them are given: financial, professional. Accordingly, each of them reflects a separate aspect of the educational process that suffered as a result of the actions of the Russian military. In addition, the results of the analysis of the digital aspect of the modern educational process are presented, taking into account the growing demand among educators for the use of information and technological support to preserve, continue and improve the educational process.

The key conditions are the application and distribution of information technology support, which currently serves as a basis for effective communication between

educators and the readiness of the teaching staff to master the latest methods that will provide an opportunity to shape the didactic environment of the future.

Key words: education in conditions of war, education abroad, temporarily displaced persons, teachers, students, organization of the educational process, international cooperation.

Пошук шляхів розвитку освіти в умовах жорстокої російської війни проти України – це новий небувалий досвід нашого народу, що поглибив усвідомлення необхідності об'єднаної потужної кваліфікованої дії органів державної влади та управління на всіх рівнях, а також керівників закладів освіти різних типів і форм власності.

В умовах російської агресії проти України надзвичайно стрімко змінювалися підходи до реалізації державної освітньої політики. Передусім, це потребувало оперативного прийняття сміливих рішень, внесення змін і доповнень до законів України та відповідних нормативно-правових документів у сфері освіти.

Безумовно, необхідно було діяти надто оперативно й одночасно за різними напрямками, зокрема: законодавчими, організаційними, освітніми, соціально-педагогічними, соціально-культурними, медичними та іншими з урахуванням особливостей і потреб різних категорій населення й особливо дітей дошкільного і шкільного віку, учнівської і студентської молоді.

Звернення Президента України Володимира Зеленського не лише морально, духовно підтримували народ нашої держави, а й сприяли пробудженню національної гідності, патріотичних почуттів, спонукали до щоденної конкретної діяльності в різних соціально-економічних секторах, громадській, волонтерській та іншій діяльності. Тисячі прикладів свідчать про істинний патріотизм освітян, їхню самовідданість і готовність боронити свою Вітчизну проти страшного ворога.

Досвід організації дистанційної форми навчання, отриманий протягом минулих років під час ковідкарантину, допоміг українській освітній системі швидко адаптуватися до нових реалій війни. «Те, що ми мали досвід проведення онлайн-занять, дуже нам допомогло, бо ми знали вже як спілкуватися з дітьми через екран, аби вони чули викладачів і те, що він їм каже», – так вважають викладачі і керівники багатьох навчальних закладів [2].

З урахуванням того, що українські громади перебували або перебувають під російською окупацією різну кількість часу та в різних умовах, ситуація у сфері освіти розгорталася за кількома сценаріями, які можуть бути альтернативними або співіснувати.

Заклади освіти продовжують працювати за українськими стандартами та програмами у дистанційному режимі – здобувачі освіти навчаються, а викладачі працюють з дому або з місць тимчасового перебування, місцеві органи управління освітою працюють віддалено.

Дуже складні й суперечливі процеси відбуваються у закладах вищої освіти нашої держави в умовах російської війни. В Україні вже переміщено або перебуває у процесі переміщення 34 заклади вищої освіти (інститути, університети і академії), 42 коледжі (зклади фахової передвищої освіти) і 65 відокремлених структурних підрозділів. Щотижня ця статистика змінюється.

Під час воєнних дій значна кількість здобувачів освіти та педагогічних працівників мали травматичний стрес і як наслідок – посттравматичний синдром. Вони потребують психологічної підтримки із включенням їх у освітній процес (впровадження програм надання психологічної реабілітації, адаптації та підтримки дітям в умовах війни та повоєнний період; залучення та підготовка психологів; інформаційна підтримка тощо).

Законодавчі документи та постанови Кабінету Міністрів стосовно агресії російської федерації проти України встановили та закріпили норми та регламентацію організації освітнього процесу та дій роботодавців, в тому числі й у сфері освіти. Основною позицією цих норм є те, що працівники сфери освіти є захищеними від звільнення, втрати робочого місця, не залишаються поза увагою держави, коли знаходяться на окупованій території, або покинули межі держави, а студенти зберегли свої місця навчання та мають право на здобуття подальшої освіти у тих закладах, які вони обрали та в яких навчались на початок військової агресії від 24 лютого 2022 р.

Незважаючи на те, що російська агресія ще триває, постало невідкладне завдання відбудови України. Президент України Володимир Зеленський підписав Указ щодо утворення Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Створено 23 робочі групи, в тому числі робоча група з відновлення освіти і науки. Проводиться аудит збитків та формується програма відновлення кожного дитячого садка, школи, професійного ліцею, коледжу та університету.

20 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 р. №2126-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», згідно з яким Закону України «Про освіту» було доповнено новою статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» [3].

У цій статті визначено гарантії здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ на:

- організацію освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;
- збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендій та інших виплат, передбачених законом;

- місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби).

З метою забезпечення реалізації цих гарантій закон надає необхідні повноваження органам влади на оперативне прийняття необхідних рішень для врегулювання сфери освіти та науки у воєнний час.

Міністерством освіти і науки України створено міжнародну коаліцію. Головна мета її діяльності є залучення широкого кола партнерів України до захисту української освіти та науки в умовах російської агресії та її відновлення в повоєнний час.

П'ять пріоритетів залишаються незмінними:

- Забезпечення сталості та безперервності освіти.
- Створення безпечних умов для навчання та викладання.
- Психологічна підтримка учасників освітнього процесу.
- Відновлення освітньої інфраструктури в найближчому майбутньому.
- Продовження реформ та якісних трансформацій на всіх рівнях освіти.

Освітня спільнота швидко відреагувала на законодавчі зміни та запропонувала низку рекомендацій щодо організації навчання здобувачів освіти в умовах війни. Це були звернення до освітян різних рівнів – від управлінців до викладачів щодо форм організації навчання та виховання. Зокрема, слід зазначити, що під час війни особливо серед незахищених категорій залишаються діти з особливими потребами.

Рекомендовано також у різних варіантах використовувати наявні електронні ресурси, зокрема: Всеукраїнську школу-онлайн, регіональні платформи, ресурси закладів освіти, у тому числі приватної форми власності, про які раніше інформувало Міністерство освіти і науки України [4]. З цією метою місцеві органи управління освітою зобов'язані поширювати цю інформацію та допомагати в забезпеченні підключення до дистанційної форми навчання здобувачам освіти, у тому числі з числа внутрішньо переміщених осіб. Особливу увагу необхідно приділяти дітям з особливими освітніми потребами. Запропоновано розглянути питання щодо можливості надання таких послуг дистанційно.

Упродовж років російської агресії накопичено цінний інноваційний досвід вдосконалення організації освітнього процесу для різних категорій студентської молоді.

В екстремальних умовах засновано й набули розвитку принципово нові форми роботи з дітьми – українськими біженцями (центри різного спрямування, клуби за інтересами, об'єднання українських і зарубіжних педагогів, тощо). Їх діяльність потребувала нетрадиційних дидактичних підходів. З боку освітян та науковців важливим є створення робочих груп з метою аналізу, узагальнення та поширення інноваційного досвіду. Освітні інституції мають підтримувати

створення ініціативних освітніх професійних спільнот, забезпечувати їх науково-методичним супроводом, розробляти та поширювати методичні рекомендації з інноваційними підходами до процесу навчання.

Цей досвід важливо всебічно вивчати, виявляти його інноваційні ідеї, котрі необхідно враховувати у повоєнній відбудові України. Важливо також аналізувати недоліки та упущення, котрі були неминучими в екстремальних умовах війни. Важливо розробляти варіанти взаємодії та здійснення освіти в умовах війни та в умовах відбудови української освіти відповідно до ситуації у регіоні та конкретних громадах, за це мають відповідати місцеві органи управління освітою, такі наміри мають бути зафіксовані у робочих планах місцевих органів влади.

Необхідно всебічно аналізувати досвід психологічного забезпечення розвитку освіти в умовах війни, який має диференційовано використовуватись і в умовах воєнного стану, і в повоєнний період. Ситуація, що склалась у різних умовах, показала, що психологічна підтримка викладачів, студентів, їхніх батьків є надзвичайно важливою. Заклади освіти повинні бути озброєні методичними вказівками, яким чином та хто може надати психологічну підтримку всім цільовим групам, які потребують консультування та супроводу; ця інформація має бути доступною та прозорою [5]. На основі кращих практик здійснення психологічної допомоги різним групам мають бути надані рекомендації відповідним фахівцям: психологам, соціальним працівникам, службам, що здійснюють психологічне консультування. Така робота має здійснюватися на безкоштовній основі та з залученням громадських організацій та міжнародних експертів.

Слід посилити увагу до вивчення та узагальнення цінного досвіду одночасної й паралельної психологічної допомоги матерям і дітям, людям похилого віку – із сімей внутрішніх переселенців та українських біженців.

Вкрай потрібно здійснювати порівняльні дослідження з питань організації навчання дітей – українських біженців у різних країнах. Адже є помітні особливості у цій діяльності у Польщі, Нідерландах, Німеччині, Угорщині, Румунії, Португалії та в інших країнах на основі врахування полікультурності, морально-етичних цінностей кожного народу. У цьому контексті важливо напрацьовувати досвід співпраці з зарубіжним колегами та закладами освіти, здійснювати спільні дослідження та проєкти, спрямовані на освіту біженців. Організація різних форм консультування зарубіжних колег з боку вітчизняних освітян є запорукою успішної організації освіти біженців, громадян України та заохоченням їх повернення додому.

Досвід організації дистанційного навчання під час карантину, спричиненого пандемією COVID-19, став корисним в організації освітнього процесу в умовах

російської війни проти України. Напрацьовані інноваційні підходи потребують осмислення, якісного аналізу та обґрунтування можливостей їх вдосконалення в умовах цифровізації на основі методологічних положень й інноваційних методичних підходів, згідно з новою субдисципліною педагогічної науки – цифровою педагогікою, цифровою дидактикою [6].

Освітнями та ІТ-фахівцями мають бути запропоновані цифрові рішення, що відповідають умовам навчання у військовий час. Особливо цінним є досвід створення освітніх цифрових хабів для обміну досвідом та доступу до освітніх матеріалів і засобів викладачам та здобувачам освіти. Цифрові платформи мають бути безкоштовними та доступними для категорій, що навчаються та викладають в умовах війни, на окупованих територіях та біженців.

Важливою є підтримка освітян і тих, хто навчається, з боку органів управління освітою та закладів освіти, установ, які підвищують кваліфікацію викладачів. Необхідним є постійне функціонування гарячих ліній для батьків та викладачів, систематичне інформування їх про освітні можливості та зміни в освітньому процесі, через сайти, чати, інші засоби, які є доступними у регіонах. До такої діяльності доцільно ширше залучати органи місцевого самоуправління та громадські організації [7].

В умовах війни першочерговим постає питання можливості продовження освітнього процесу на відповідному рівні функціональності. Відповідно, для реалізації останнього можливими ресурсами було визначено наступні компоненти: застосування мобільних ресурсів дистанційної освіти, використання існуючих платформ та дидактичних розробок; технічне забезпечення освітніх установ та внутрішньо-переміщених осіб, що потребують останнього; сприяння впровадженню грантових програм та академічній мобільності студентів; втілення сучасних методів та підходів до викладацької діяльності, що суттєво спрощується в ситуації дигіталізованого навчального процесу.

Рекомендації та перспективи відновлення галузі освіти в Україні [8]:

1. Освіта під час війни потребує координації та співпраці між державними органами, міжнародними співтовариствами, місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту дітей в умовах навчання;

2. Для гарантування доступності освіти необхідно забезпечити систему достатнім фінансуванням, інфраструктурою та обладнанням;

3. Необхідно забезпечити навчальні процеси не лише методичними матеріалами, а й соціальною та емоційною підтримкою, культурними заняттями, доступом до новітніх технологій;

4. Впровадити та дотримуватися заходів, які гарантуватимуть безпеку для всіх учасників навчального процесу;

5. Необхідно забезпечувати доступні та рівні можливості для всіх учасників освітніх процесів із метою запобігання дискримінації та нерівності можливостей;

6. Сприяти підготовці й компетенції вчителів та викладачів до роботи з учнями, які мають відставання у навчальному процесі або психологічні травми, які перешкоджають цілковитій адаптації учнів у колективі або освітньому середовищі.

Проте відкритим лишається питання модифікацій, що наразі застосовуються та їх ефективності, а також умов функціонування освітніх установ на тимчасово окупованих територіях. Можемо говорити про необхідність проведення формуючих експериментальних досліджень та залучення фінансування від недержавних та закордонних партнерів.

Найбільшим викликом для системи освіти є створення безпечних умов усім учасникам освітнього процесу.

Тож констатуємо, що система освіти загалом, а особливо сфера вищої та фахової передвищої освіти, перебуває в полі виняткової відповідальності за збереження живучості нашої країни й забезпечення її подальшого інноваційного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 39. с. 1-11.
2. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. Український Педагогічний журнал. 2022. Вип. 2. с. 5-18.
3. Розлуцька Г., Русин Г. Організація науково-дослідницької діяльності здобувачів магістерських програм в умовах війни. Освітні обрії. 2022. Вип. 54. № 1. 137-140.
4. Бугас Н. Стратегічні орієнтири формування і реалізації вищої освіти України в умовах післявоєнного відновлення. Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації : матеріали міжнар.наук-практ. конф., м. Київ, 07 жовтня 2022. с. 28-29.
5. Kozak N., Rudynskiy O., Kozak D. Pilot study applying distance learning during continuous professional development of military doctors in Ukrainian Military Medical Academy. Current Aspects of Military Medicine. 2021. Vol. 28. no. 1. pp. 10-23.
6. Шелевер О. В., Коваль Г. В., Фізер В. С. Онлайн освіта: перспективи та проблеми в умовах військових конфліктів. Наукові публікації кафедри психології. 2022. Вип. 49. Т. 2. с. 184-188.
7. Кошева О. І., Гасій О. В. Визнання результатів неформального та інформального навчання як актуалітет освіти студентів в умовах воєнного стану. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI

столітті : тези доповідей XLV Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2021 рік (м. Полтава, 13–14 квітня 2022). Полтава, 2021. Ч. 1. С. 7-9.

8. Ілляшенко С. М. Цифрова трансформація освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах війни. Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір: матеріали міжнар. наук.- метод. конф. (м. Харків, 10 травня 2022). Харків, 2022. С. 7–10.

Завгородня О. В.,

доктор психологічних наук,
провідний науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
zolen1958@gmail.com

ВПЛИВ МЕДІАКОНТЕНТУ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЛЮДЕЙ ПІДЧАС ВІЙНИ

Анотація. На основі аналізу наявних досліджень окреслено ймовірний вплив споживання медіаконтенту на психологічний стан людей в умовах загрозової невизначеності під час війни. Відзначено, що взаємозв'язок між часом споживання медіа переважно досліджувався за звичайних умов, а не за виняткових ситуацій повсюдної загрозової невизначеності такої, як війна. У ситуації, коли більшість телевізійних новин безпосередньо пов'язані з жахами війни, ймовірно, що збільшення телеспоживання негативно позначиться на психологічному стані людей. Щодо споживання радіо під час війни, то його вплив може бути більш заспокійливим, ніж телебачення. Вплив споживання аудіоконтенту на самопочуття може бути опосередкований іншими видами діяльності, які виконуються одночасно з прослуховуванням. Соціальні мережі можуть бути джерелом підтримки для людини під час війни, але ймовірно, що надмірний час, проведений онлайн, призведе до підвищення рівня тривоги та депресії. Вплив на когнітивну сферу людей, їх емоції та поведінку шляхом розповсюдження фейкового або гібридного контенту дає значні можливості для маніпулювання громадською думкою. Людина не завжди усвідомлює власну вразливість перед маніпуляціями, і їй іноді легше повірити в примітивну вигадку, особливо якщо ця вигадка піднімає її настрій і самооцінку. Багато питань, пов'язаних із ризиками під час загрозових подій, потребують дослідження, зокрема, щодо ефективного використання соціальних мереж та спеціальних сайтів для інформаційно-психологічної підтримки людей.

Ключові слова: медіа, війна, соціальна мережа, контент, споживання, вплив, психологічний стан, невизначеність.

Abstract. Based on the analysis of existing studies, the likely influence of media content consumption on the psychological state of people in conditions of threatening uncertainty during war is outlined. It is noted that the relationship between the timing of media consumption has mainly been studied under normal conditions, and not under

exceptional situations of pervasive threatening uncertainty such as war. In a situation where most television news is directly related to the horrors of war, it is likely that increased television consumption will have a negative effect on people's psychological state. As for the consumption of radio during wartime, its influence may be more soothing than that of television. The effects of audio content consumption on well-being may be mediated by other activities performed simultaneously with listening. Social media can be a source of support for a person during war, but it seems likely that excessive time spent online will lead to increased levels of anxiety and depression. Influence on the cognitive sphere of people, their emotions and behavior through the distribution of fake or hybrid content provides significant opportunities for manipulating public opinion. A person is not always aware of his own vulnerability to manipulation, and it is sometimes easier for him to believe in a primitive fiction, especially if this fiction raises his mood and self-esteem. Many questions related to risks during threatening events require research, in particular, regarding the effective use of social networks and special sites for informational and psychological support of people.

Keywords: media, war, social network, content, consumption, influence, psychological state, uncertainty.

Постановка проблеми. Невизначеність розглядається як брак інформації та знань для прийняття рішень, як продукт непередбачуваності, турбулентності довкілля, динамічності змін, як результат нашарування чинників складного, нестабільного оточення особи, її внутрішніх проблем та її заплутаних взаємин з оточенням. Невизначеність є результатом неясності, непередбачуваності та/або складності ситуації, дефіциту або суперечливості необхідної інформації, а також невпевненості залучених людей в достатності та/чи достовірності інформації щодо ситуації та ходу значущих подій [6]. Дослідники виділяють три різні джерела невизначеності. Перше джерело невизначеності – ймовірність (також зазвичай називається ризиком) – виникає через непередбачуваність чи невизначеність майбутнього. Друге джерело – двозначність – виникає через обмеження надійності, достовірності або адекватності інформації про ймовірність (ризик). Третє джерело – складність – виникає через особливості доступної інформації, які ускладнюють її розуміння, наприклад, через безліч можливих чинників, причин та наслідків [12].

Використання інформації як знаряддя психологічного впливу в кризових умовах набуває безпрецедентної важливості. Підчас і зразу після загрозливих подій спостерігаються посилені реакції на стрес, які можуть спричинювати необґрунтовані дії громадян, відволікаючи критично важливі ресурси, а також пов'язані з тривалими негативними наслідками для фізичного і психічного здоров'я. Завдяки інтернету та соціальним мережам тривожні новини легко поширюються численними каналами в середовищі, яке толерує суперечливість і сумнівність інформації. Сумнівні неперевірені повідомлення можуть бути джерелом додаткового стресу, викликати об'єктивно неадекватні емоційні реакції,

почуття жаху, гніву, підозри тощо, спотворюючи мислення реципієнтів, яким важко самотійно на основі багатьох джерел аналізувати складну реальність.

мета статті – на основі аналізу наявних досліджень окреслити ймовірний вплив споживання медіаконтенту на психологічний стан людей в умовах загрозової невизначеності під час війни.

Результати дослідження

Споживання ЗМІ за показниками обсягу та контенту значно змінюється в умовах загрозової невизначеності, зокрема під час війни. Здатність людини долати труднощі, формувати адекватну картину світу та практикувати конструктивну життєву стратегію в складних і/або кризових умовах залежить від взаємодії багатьох соціальних та індивідуальних чинників, зокрема таких як толерантність до невизначеності, посиленість для людини викликів середовища, можливість впоратися з його загрозами. Можна виокремити такі сфери невизначеності: макросередовища – невизначеність політичних, економічних, соціальних умов, в яких живе людина; мікросоціальна – турбулентність, невизначеність взаємин особи з близьким оточенням та його нестабільність; когнітивна – невизначеність, пов'язана із неефективністю старих патернів мислення особи в умовах стрімких змін, діяльнісно-поведінкова – невизначеність, пов'язана із зміною/втратою ресурсів та звичних можливостей особи; особиста – внутрішня невизначеність щодо того, хто «Я» є і заради чого живу, проблемність ідентичності та ціннісно-смилова невизначеність.

Невизначеність може бути різною: збудливою, цікавою у сфері споживання мистецтва, розваг (в світі кіно, ігор тощо), у ситуаціях з ймовірними варіантами позитивних подій, терпимою у контрольованій обстановці, де ймовірні програші незначні, дискомфортною у ситуаціях із можливими негативними наслідками, нестерпною в загрозових умовах.

В останньому випадку (загрозової невизначеності) зростає ймовірність стресових розладів та психологічних травм.

Напад російської армії на Україну призвів до того, що мільйони людей опинилися під обстрілами, частина громадян вимушена була покинути рідні домівки. Багато людей страждають від тривоги, занепокоєння, депресії та порушень сну. В цих умовах особливого значення набуває доступність надійних інформаційних джерел, можливість адекватно оцінювати ризики, а також коректна інформаційно-психологічна підтримка людей.

Відомо, що в кризових ситуаціях аудиторія, як правило, зосереджується на традиційних медіа, особливо на телебаченні, радіо, проте також зростає використання соціальних мереж.

В кризових ситуаціях зростає час, присвячений новинам, як з позиції охоплення (на 33 % більше), так і щодо інтенсивності споживання; час,

відведений на цей тип контенту, збільшується більш, ніж удвічі [19].

Визначальними характеристиками медіаконтенту є орієнтованість на широку аудиторію та їх інформаційні потреби; технологічна доступність великій кількості людей; продукування фахівцями в сфері медіа. Сировиною для медіаконтенту служить інформація. Водночас форми вираження інформації можуть бути дуже різними і мати різну спрямованість. «Медіаконтент — це змістове наповнення друкованого, аудіовізуального, електронного чи конвергентного засобу масової інформації матеріалами у формі тексту, зображення чи звукозапису з метою передачі інформативних, загальнозначимих, естетично привабливих різножанрових повідомлень, спрямованих на масову аудиторію» [3, с. 41].

Дослідження впливу медіаконтенту на суб'єктивне благополуччя та здоров'я аудиторії мають давню традицію. Зокрема, досліджувався вплив телебачення (Лу і Аргайл та ін.). Виявлено, що споживання телевізії в цілому пов'язане з нижчим рівнем психологічного благополуччя, хоча споживання мильних серіалів в частині випадків корелює з високими показниками психологічного благополуччя [17]. Виявлено, що інтенсивні споживачі телебачення мають більше невирішених матеріальних проблем, характеризуються нижчою задоволеністю життям загалом та вищим рівнем тривоги [9]. Показники суб'єктивного благополуччя зростають, коли люди переглядають спортивні змагання по телевізору у прямому ефірі [16].

Багато досліджень виявили негативний взаємозв'язок між часом перегляду телевізора та різними показниками самопочуття. Проте менший рівень психологічного благополуччя може бути причиною більшого перегляду телевізора, а не збільшення перегляду телевізора викликає зниження показників психологічне благополуччя. Люди намагаються відволіктися від сумних думок, нещасливий стан є причиною збільшення споживання телевізора. Надмірне захоплення телебаченням не покращує задоволеність життя, може мати шкідливий ефект.

Крім того, становлять інтерес відмінності впливу контенту телебачення, пов'язаного із художньою літературою (серіали та фільми) і впливу споживання новин. Художні серіали та фільми як культурні продукти крім можливого гедонічного ефекту можуть забезпечити інтелектуальну та емоційну стимуляцію, тобто вони можуть стати засобом задоволення евдемонічних потреб глядачів [21].

Ймовірність зниження показників суб'єктивного благополуччя є високою у випадку збільшення споживання новин, незалежно від форми ЗМІ. У ситуації кризи, коли більшість новин є негативними, передбачається, що інтенсивний моніторинг новин може негативно вплинути на показники благополуччя реципієнтів. Про це свідчать дослідження в період криз [13].

Порівняно з ТБ, радіо, завдяки своїй універсальності та технологічній простоті, може бути переважним засобом інформації в умовах загроз. Радіо вважається найінтимнішим медіа, частково завдяки «особливо інтенсивному відчуттю присутності» [15, р. 97]. Окрім інформування, «шепіт» радіо має здатність втішати, заспокоювати, підтримувати.

Що стосується використання соціальних мереж та їх зв'язку з суб'єктивним станом особи, дослідження показали різні результати. Серед тих досліджень, які вказували на позитивний вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя користувачів, Чан [8] виявив позитивний зв'язок між суб'єктивним благополуччям і кількістю друзів або контактів в мережах. Показано позитивний вплив індивідуального саморозкриття в мережах через соціальну підтримку в Інтернеті [14], особливо серед молоді. Помічено деякі переваги використання Facebook з точки зору психологічного благополуччя, хоча вони були зумовлені соціальними контекстами онлайн-офлайн і особистісними характеристиками (з більш міцними стосунками між людьми-інтровертами). Загалом соціальна підтримка на основі Facebook, можливо, сприяє підвищенню показників психічного здоров'я. Тобто, якщо використовувати мережі для встановлення значущих соціальних зв'язків, це може бути корисним для суб'єктивного благополуччя. Однак для частини людей існує небезпека ізоляції, самотності та депресії.

Хоча використання Facebook, безперечно, передбачає сприйняття більшої соціальної підтримки, це мало пов'язано з благополуччям, оскільки цей зв'язок опосередковується загальною соціальною підтримкою, отриманою поза мережами. Крім того, Agarpatzi та ін. (2018) [6] встановили, що соціальні контакти в Інтернеті ніколи не замінюють роль і значущість соціальних контактів у реальному житті. Але, окрім конкретного профілю використання в якісному відношенні, кількісне збільшення часу використання мереж явно негативно впливає на психологічне благополуччя. Дослідження засвідчили, що значний час, проведений в мережах, пов'язаний з нижчим рівнем суб'єктивного благополуччя [6]. Якщо помірне використання мереж може бути корисним, надмірне – дуже негативно впливає на психологічне благополуччя. Інтенсивне використання Facebook може бути пов'язане з проблемами психічного здоров'я, такими як тривога, депресія, залежності або розлади харчування. Андреассен та ін. [5] виявили тісний зв'язок між проблемним використанням мереж та симптомами психічних розладів, особливо серед підлітків. Отже, здається малоімовірним, що збільшення часу проведеного в мережах під час війни сприятиме підвищенню рівня суб'єктивного благополуччя. Особисті та культурні змінні можуть опосередковувати онлайн-поведінку та її психологічні наслідки.

Встановлено, що соціальні контакти в Інтернеті ніколи не замінюють роль і значущість соціальних контактів у реальному житті в контексті прагнення

людини до психологічне благополуччя, а кількісне збільшення часу використання мереж явно негативно впливає на психологічне благополуччя; значний час, проведений в мережах, пов'язаний з нижчим рівнем психологічне благополуччя [5; 11].

Помірне використання мереж може бути корисним, збільшення використання мереж негативно впливає на психологічне благополуччя, а глибоке інтенсивне занурення у мережі може бути пов'язане з проблемами психічного здоров'я, такими як тривога, депресія, залежності або розлади харчування, особливо серед підлітків [5] (Андреассен та ін., 2016). Отже, здається малоімовірним, що збільшення часу проведеного в мережах під час загрозливих подій сприятиме підвищенню рівня благополуччя.

Після російського вторгнення в Україну життя, яке раніше було відносно спокійним і планованим, різко змінилось; люди стикаються з невизначеністю майбутнього, яке може загрожувати окупацією, передбачати небезпеку постійних обстрілів, змушувати тікати, переміщуватись в межах України або наважитись на життя біженців в інших країнах. Більшість рішень біженців залежить від того, де вони мають друзів чи родичів, їх мовних, культурних та фінансових ресурсів, на які вони можуть розраховувати, та людське ставлення незнайомих, які їх приймають і від яких вони тепер залежать. Родини часто залишають рідні місця, розлучаються зі своїми оселями, і психологічний стрес, що виникає в результаті, може утруднити догляд за маленькими дітьми та їх виховання. Крім того, проблеми з психічним здоров'ям, що впливають на здатність людей функціонувати, можуть зберігатися ще довгий час після того, як вони переїхали у відносно безпечне, але незвичне для них місце.

Споживання медіа - звичка, яка значно змінюється під час війни. Системний аналіз впливу ЗМІ охоплює питання його атрибутів, структури, функцій, стратегій здійснення, мішеней впливу тощо.

В структурі впливу виокремлюють такі складові: 1) суб'єкт (ініціатор) психологічного впливу; 2) реципієнт психологічного впливу; 3) цілі; 4) дії; 5) результати психологічного впливу. «Мішенями» впливу позначають якості, характеристики реципієнта, на які ініціатор спрямовує вплив. Вплив може бути: 1) довільний і мимовільний; 2) прямий і непрямий; 3) безпосередній і опосередкований; 4) очевидний, неприхований й неочевидний, прихований; 5) короткочасний і тривалий. Можна виокремити такі ознаки свідомого впливу: цілеспрямованість, налаштованість на досягнення планованого результату, вольові зусилля.

Інформаційно-психологічний вплив – це вплив на психічний стан, думки, почуття й дії реципієнта (цільової аудиторії) за допомогою спеціальних інформаційних засобів в різних формах (від листівок, плакатів, каналів новин до

соціальних мереж, радіо та подкастів), який може розглядатися як процес, що змінює вираженість різних аспектів активності реципієнта (зовнішньої або внутрішньої), і як результат зазначених змін. Слід відзначити, що традиційна модель інформування громадян, коли невелика кількість видань укомплектована підготовленими журналістами, які беруть інтерв'ю у джерел, що заслуговують на довіру, а потім перед публікацією перевіряють інформацію, трансформована нинішнім медійним середовищем. Зростання ролі інтернету та соціальних мереж посилює проблему фейкових повідомлень маніпульованого призначення. Поява мережі відкрила новий арсенал інструментів, які можна використовувати для маніпулювання, включаючи онлайн-зламування, псевдоніми, боти, веб-сайти без вказівки авторства, заповнені сфабрикованим контентом, аватари в соціальних мережах, що публікують фальшиві новини. Такі новини вводять в оману, спотворюють картину світу, викликають неадекватні реальності емоції (гніву, підозри, страху тощо).

Інформаційно-психологічна війна включає планомірне використання пропаганди, психологічних операцій (операцій військової інформаційної підтримки) для впливу на думки, емоції, настановлення і поведінку реципієнтів різних цільових аудиторій (зокрема різних груп населення своєї країни, а також держави-супротивника, зокрема її внутрішніх опозиційних груп). Все більше людей залучаються до мережі, а використання інформації (і дезінформації) як інструменту переконання та знаряддя впливу стає більш різноманітним, витонченим та масовим. Завдання психологічного впливу можуть зосереджуватися на набутті реципієнтами нових переконань, настановлень, формуванні та апробації нових форм поведінки, гальмуванні її небажаних форм також за рахунок змін у соціумі. Мішенню стають як зміни в когнітивній сфері реципієнтів, так і формування бажаних поведінкових патернів. Бажаних – з позиції актуальних завдань інформаційно-психологічного впливу, які можуть бути різною мірою конструктивні з позиції людяності та загальнолюдських цінностей.

Важливими питаннями є розгляд різних аспектів психологічної підтримки/руйнування в інформаційну епоху, аналіз репертуару «операцій у когнітивній галузі», вивчення чинників конструктивності та дієвості інформаційно-психологічного впливу, притаманних різним його формам. У трактуванні інформаційно-психологічного впливу продуктивним є застосування інтегративної ідеї, що витікає із внутрішньої логіки зазначеного процесу, оскільки здійснення інформаційно-психологічного впливу (залежно від типу завдань, аудиторії) хоча й фокусується переважно на певному аспекті психологічного функціонування - головній «мішені» (когнітивній, поведінковій, емоційно-ціннісній, мотиваційній сфері реципієнта), не може не враховувати інші.

Все більше людей мають безперервний доступ до новин в будь-який час дня

та ночі з будь-якого пристрою, підключеного до Інтернету. Людина не завжди усвідомлює власну вразливість для маніпуляцій, і їй часом легше повірити у примітивну вигадку, особлива якщо ця вигадка піднімає їй настрій та самооцінку. Здійснення впливу на когнітивну сферу людей, на їхні емоції та поведінку шляхом поширення фейкового або гібридного контенту дає значні можливості для маніпулювання громадською думкою, а етичні правила не встигають за розвитком технологій.

Багато питань, що стосуються ризиків під час загрозованих подій потребують вивчення, зокрема щодо ефективного використання соціальних мереж та спеціальних веб-сайтів для інформаційно-психологічної підтримки людей. Подальше опрацювання психологічної теорії впливу інформації передбачає вивчення суб'єктивних орієнтирів та критеріїв створення та сприймання інформаційного контенту, видів інформаційного контенту та переваг його реципієнтами, дослідження якісних характеристик, складових контенту та специфіки його психологічного впливу, зокрема щодо різних вікових аудиторій, а також культуральних чинників його формування.

Вплив медіа може бути руйнівним, а також може працювати як чинник підвищення стійкості, служити мережею підтримки. Як впливає споживання медіа, чи можна дотримуватися певних принципів споживання медіа, щоб зменшити вплив потенційно травматичних чинників, покращити суб'єктивне благополуччя та запобігти виникненню психічних розладів. Тому вивчення зв'язку між характером споживання медіа під час війни та його впливом на психологічне благополуччя становить значний інтерес.

Зростання ролі інтернету та соціальних мереж посилює проблему фейкових повідомлень маніпулятивного призначення [2]. Поява мережі відкрила новий арсенал інструментів, які можна використовувати для маніпулювання, включаючи онлайн-зламування, псевдоніми, боти, веб-сайти без вказівки авторства, заповнені сфабрикованим контентом, аватари в соціальних мережах, що публікують фальшиві новини. Такі новини вводять в оману, спотворюють картину світу, викликають неадекватні реальності емоції (гніву, підозри, страху тощо). Акцентується важливість дослідження психологічних механізмів протидії маніпуляціям і попередження руйнівного впливу на споживачів ЗМІ в сучасних складних умовах [1].

Інформаційно-психологічна війна включає планомірне використання пропаганди, психологічних операцій (операцій військової інформаційної підтримки) для впливу на думки, емоції, настановлення і поведінку реципієнтів різних цільових аудиторій (зокрема різних груп населення своєї країни, а також держави-супротивника, зокрема її внутрішніх опозиційних груп). Все більше людей залучаються до мережі, а використання інформації (і дезінформації) як

інструменту переконання та знаряддя впливу стає більш різноманітним, витонченим та масовим. Завдання психологічного впливу можуть зосереджуватися на набутті реципієнтами нових переконань, настановлень, формуванні та апробації нових форм поведінки, гальмуванні її небажаних форм також за рахунок змін у соціумі. Мішенню стають як зміни в когнітивній сфері реципієнтів, так і формування бажаних поведінкових патернів. Бажаних – з позиції актуальних завдань інформаційно-психологічного впливу, які можуть бути різною мірою конструктивні з позиції людяності та загальнолюдських цінностей.

Висновки. У ситуації, коли більшість телевізійних новин безпосередньо пов'язаними з жахами війни, від збільшення споживання ТБ очікується зворотна залежність щодо рівня психологічного благополуччя. Що стосується споживання радіо під час війни, то його вплив, порівняно з відеоконтентом, може бути м'якший. Важливо відзначити, що аудіоформат, зокрема, радіо дає змогу під час прослуховування робити щось інше. Таким чином вплив споживання аудіоконтенту на самопочуття може бути опосередкований іншими видами діяльності, одночасними зі слуханням. Також видається малоімовірним, що надмірність часу проведеного в мережах під час війни сприятиме підвищенню рівня суб'єктивного благополуччя. Хоча якщо використовувати мережі для встановлення значущих соціальних зв'язків, можливо, вони можуть бути корисним для психологічного благополуччя. Однак існує небезпека для користувача стати жертвою внаслідок заниженої самооцінки та нав'язливого порівняння себе з іншими. Багато питань, що стосуються ризиків під час загрозливих подій потребують вивчення, зокрема щодо ефективного використання соціальних мереж та спеціальних веб-сайтів для інформаційно-психологічної підтримки людей. Важливими питаннями є розгляд різних аспектів психологічної підтримки або інформаційно-психологічної дезорієнтації людей, аналіз репертуару «операцій у когнітивній галузі», вивчення чинників конструктивності та дієвості інформаційно-психологічного впливу, притаманних різним його формам. У трактуванні інформаційно-психологічного впливу продуктивним є застосування інтегративної ідеї, що витікає із внутрішньої логіки зазначеного процесу, оскільки здійснення впливу хоча й фокусується (залежно від типу завдань, аудиторії) переважно на певному аспекті психологічного функціонування - головній «мішені» (когнітивній, поведінковій, емоційно-ціннісній, мотиваційній сфері реципієнта), не може не враховувати інші.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Володарська Н.Д., Гурлева Т.С. Вітчизняні ЗМІ у становленні життєвої перспективи сучасної молоді. ISSN 1813-3405. Теорія і практика сучасної психології, 2018, № 5. С.101-106
2. Присяжнюк М. М. Прийоми маніпулювання свідомістю людей через засоби масової інформації. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. №1(1). 2008. С. 51–58.

3. Садівничий В. О. Типи, види та особливості подачі контенту крос медіа. Кросмедіа: контент, технології, перспективи: колективна монографія. Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 234 с.
4. Andreassen C. S., Billieux J., Griffiths M. D., Kuss D. J., Demetrovics Z., Mazzoni E., et al. (2016). The relationship between addictive use of social media and video games and symptoms of psychiatric disorders: a large-scale cross-sectional study. *Psychol. Addict. Behav.* 30, 252–262. 10.1037/adb0000160
5. Arampatzi E., Burger M. J., Novik N. (2018). Social network sites, individual social capital and happiness. *J. Happiness Stud.* 19, 99–122. 10.1007/s10902-016-9808-z
6. Babrow, A. S., Hines, S. C., & Kasch, C. R. (2000). Managing uncertainty in illness explanation. In B. B. Whaley (Ed.), *Explaining illness*. (pp. 41–67). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
7. Bayraktaroglu D., Gunaydin G., Selcuk E., Ong A. D. (2019). A daily diary investigation of the link between television watching and positive affect. *J. Happiness Stud.* 20, 1089–1101. 10.1007/s10902-018-9989-8
8. Chan M. (2018). Mobile-mediated multimodal communications, relationship quality and subjective well-being: an analysis of smartphone use from a life course perspective. *Comput. Hum. Behav.* 87, 254–262. 10.1016/j.chb.2018.05.027
9. Cuñado J., Pérez de Gracia F. (2012). Does media consumption make us happy? Evidence for Spain. *J. Media Econ.* 25, 8–34. 10.1080/08997764.2012.651052
10. *Dictionary of media and communications* /Marcel Danesi; foreword by Arthur Asa Berger. – Armonk New York, 2009. – 334p.
11. Faelens L., Hoorelbeke K., Soenens B., Van Gaeveren K., De Marez L., De Raedt R., et al. (2021). Social media use and well-being: a prospective experience-sampling study. *Comput. Hum. Behav.* 114:106510. 10.1016/j.chb.2020.106510
12. Han, P. K. J., Klein, W. M. P. P., and Arora, N. K. (2011). Varieties of uncertainty in health care: a conceptual taxonomy. *Med. Decis. Mak.* 31, 828–838. doi: 10.1177/0272989X11393976
13. Havrylets Y. D., Tukaiev S. V., Rizun V. V., Makarchuk M. Y. (2013). “Comparative Analysis of the Effects of Negative and Neutral TV News Stories,” in *World Conference on Psychology and Sociology 2012*. Vol. 82. ed. Maree K. (Amsterdam, Netherlands: Elsevier Science Bv), 421–425.]
14. Huang H. Y. (2016). Examining the beneficial effects of individual’s self-disclosure on the social network site. *Comput. Hum. Behav.* 57, 122–132. 10.1016/j.chb.2015.12.030
15. Karathanasopoulou E. (2014). “Ex-static but Not Ecstatic: Digital Radio and the End of Interference,” in *Radio: The Resilient Medium*. eds. Oliveira M., Stachyra G., Starkey G. (Sunderland: Centre for Research in Media and Cultural Studies; 95–100. (97).
16. Kim J., Kim Y., Kim D. (2017). Improving well-being through hedonic, eudaimonic, and social needs fulfillment in sport media consumption. *Sport Manage. Rev.* 20, 309–321. 10.1016/j.smr.2016.10.001
17. Lu L., Argyle M. (1993). TV watching, soap opera and happiness. *Kaohsiung J. Med. Sci.* 9, 501–507.
18. Lozano Delmar J., Sánchez-Martín M., Muñoz-Velázquez J. A. (2018). To be a fan is to be happier: using the eudaimonic spectator questionnaire to measure eudaimonic motivations in Spanish fans. *J. Happiness Stud.* 19, 257–276. 10.1007/s10902-016-9819-9

19. Masip P., Aran-Ramspott S., Ruiz-Caballero C., Suau J., Almenar E., Puertas-Graell D. (2020). Consumo informativo y cobertura mediática durante el confinamiento por el Covid-19: sobreinformación, sesgo ideológico y sensacionalismo. Prof. de la Inf. 29:e290312. 10.3145/epi.2020.may.12
20. Muñoz-Velázquez JA, Gómez-Baya D, Lozano Delmar J. Exploratory Study of the Relationship Between Happiness and the Rise of Media Consumption During COVID-19 Confinement. Front Psychol. 2021 Apr 29;12:566517. doi: 10.3389/fpsyg.2021.566517.
21. Oliver M. B., Raney A. A. (2019). "Positive Media Psychology: Emerging Scholarship and a Roadmap for Emerging Technologies," in The Routledge Handbook of Positive Communication. Contributions of an Emerging Community of Research on Communication for Happiness and Social Change. eds. Muñoz-Velázquez J. A., Antonio J., Pulido C. M. (New York: Routledge;), 111–119.
22. Rosenberg, B.D., Siegel, J.T. (2021). Threatening uncertainty and psychological reactance. Curr Psychol. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01640->
23. Yamada M., Takahashi H. (2011). Happiness is a matter of social comparison. Psychologia 54, 252–260. 10.2117/psysoc.2011.252.

Зарецька О. О.,
 кандидат філологічних наук
 провідний науковий співробітник
 Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
 olgazaretska@gmail.com

КРИЗОВИЙ ДИСКУРС У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Роботу присвячено аналізу кризового дискурсу у соціальних мережах. Термін «кризовий наратив» використовується для оповідей, які породжуються особою у кризовій ситуації для опису своїх переживань. Кризові наративи у дописах користувачів соціальних мереж досі не були предметом психологічних досліджень. Розглядаються складові й особливості кризового дискурсу у соціальних мережах. Робота виконувалась на матеріалах дописів у соціальних мережах Фейсбук та Інстаграм. Методами контентного аналізу було проаналізовано велику вибірку дописів, які ідентифікувалися як «кризові». Відмічено емоційність кризових наративів і їхню орієнтованість на діалог з адресатом, що зможе зрозуміти і розділити переживання автора. Детально аналізуються адресна спрямованість кризових наративів і мотивація авторів, яка складається з потреби у віртуальній психологічній підтримці, потреби у репрезентації себе і використанні площадки соціальної мережі для ознайомлення свого круга читачів зі своїми роздумами загального плану. Аргументується теза про ресурсну роль, що її відіграють кризові наративи у соціальних мережах. Виділено функції, що їх виконують дописи наративного плану у контексті кризи: це форма організації і приведення в порядок потоку важкої для прийняття і осмислення інформації; усвідомлення і доосмислення цінностей, що їх сповідує людина; відбір однодумців і підвищення їхньої згуртованості. Розглядаються семіотичні різновиди кризових наративів і їхні

гібридні форми. Проведено паралелі з аналогами «кризових наративів» у художній літературі. Наголошується на необхідності вироблення особою власної усвідомленої розвивальної стратегії у важкому перебігу обставин.

Ключові слова: кризовий наратив, кризова ситуація, кризовий дискурс; психологічна підтримка, психологічний ресурс, соціальні мережі, особистісні цінності, наративізація.

The work is devoted to the analysis of crisis discourse in social networks. The term "crisis narrative" is used for stories that are generated by persons in a crisis situation to describe their feelings and experiences. The phenomenon of the crisis narrative in the posts of social network users has not yet been the subject of psychological research. The components and features of crisis discourse in social networks are considered. The work was performed on the social media posts Facebook and Instagram. A large sample of posts identified as "crisis" was analyzed using content analysis methods. The emotionality of crisis narratives and their orientation towards a dialogue with the addressee who can understand and share the author's experiences are noted. The target orientation of the posts of the crisis narratives is analyzed in detail as well as the motivation of the authors, which consists of the need for virtual psychological support, the need for self-representation and the use of a social network platform to acquaint their circle of readers with general author's thoughts. The thesis about the resource role played by crisis narratives in social networks is argued. The functions that are performed by the posts of the narrative plan in the context of the crisis are highlighted: it is a form of organization and streamlining of the flow of information that is difficult to accept and understand; (2) awareness and understanding of the values that a person professes; (3) selection of like-minded people and increasing their cohesion. Semiotic varieties of crisis narratives and their hybrid forms are considered. Parallels with analogues of "crisis narratives" in fiction are drawn. Emphasis is placed on the need for a person to develop his own conscious development strategy in difficult circumstances.

Key words: crisis narrative, crisis situation, crisis discourse; psychological support, psychological resource, social networks, personal values, narrativization.

Війна РФ проти України обумовила перебування нашої країни у довготривалій кризовій ситуації, що знайшло відображення практично в усіх дискурсах, що функціонують у суспільстві. Соціальні мережі, що відіграють серйозну роль у житті соціуму, переповнені текстами, в яких відображаються переживання, пов'язані з війною. Цей дискурс різноплановий: дописи політичних діячів, посадовців містять офіційну інформацію для населення, через дописи у соціальних мережах реалізуються ПІСО різного масштабу, але тут мають місце і дописи, в яких люди мають можливість виплеснути свої почуття, викликані суб'єктивним переживанням війни і кризи. Саме такі оповіді наративного плану, які породжуються людиною у стані переживань, пов'язаних з кризовою, в першу чергу, воєнною, ситуацією, стали предметом нашої уваги і були названі «кризовими наративами» [9].

Спочатку цей термін вживався по відношенню до наративів, що їх породжували додзвонювачі мережі гарячих ліній і телефонів довіри для опису свого стану і проблем у зв'язку з переживанням індивідуальної кризової ситуації [8], але з початком повномасштабної війни кризовими наративами стрімко заповнилися соціальні мережі, і це явище не могло залишитися непоміченим.

Для проведення дослідження було обрано соціальні мережі Фейсбук та Інстаграм, за матеріалами яких було зібрано і проаналізовано значну кількість яскравих емоційних дописів наративного плану, які вкладалися у визначення «кризових наративів». Зауважимо, що терміни «наратив» і «автонаратив» вживаються так, як це прийнято в роботах психолого-герменевтичного спрямування і в наративній психології [14; 18; 19; 20; 21].

Особливістю соціальних мереж є можливість репрезентувати себе, свої почуття і думки певному соціуму: від вузького кола «друзів» по соціальній мережі до соціумного «загалу». Необмеженими є і можливості комунікативної практики: якщо автор допису не вживає спеціальних заходів, щоб обмежити число читачів свого допису, практично від будь-кого можна чекати реакцію на допис і, відповідно, вступити з читачем у діалог.

«Активний» дописувач соціальної мережі генерує смисл і втілює його у свій авторський допис, за допомогою якого він цей смисл репрезентує. «Пасивні» читачі тільки проглядають чужі пости і реагують на них, погоджуючись зі смислом «лайком» і підтверджуючи репостом актуалізацію цього смислу для себе, а також бажання, щоб значимість, актуальність цього смислу відчули і пережили і його читачі. Перепощення підсилює дію смислів, вже актуалізованих першим автором, за рахунок розповсюдження. Часто пасивний користувач стає активним, вступаючи в діалог з автором посту в коментарях.

У численних роботах психологів, що з'явилися з початком повномасштабної війни в Україні, детально аналізуються різні аспекти кризової ситуації і її вплив на стан людини, що переживає цю ситуацію. Зазначається, що у новому для людини кризовому дискурсі неминуче виникає конфлікт нових умов і породжених ними вимог і вже набутого особистого досвіду. Розгубленість перед обставинами, неможливість швидкого переосмислення досвіду і концентрації особистісних зусиль для розв'язання нових для особи життєвих завдань в період воєнного стану обумовлюють практично постійний стресовий стан у людини, гостре переживання тривоги і невпевненості у майбутньому. Конструктивною дією для переживання кризи, зняття стресу у кризовій ситуації є пошук джерел психологічної підтримки, ресурсу для зцілення. Усвідомлення, семіотизація, артикулювання і наративізація своїх переживань, свого стану є одним із загальноновизнаних дієвих ресурсів конструктивного переживання кризи [3; 4; 8; 13; 15; 16; 20].

Кризовий наратив, у який виливається переживання кризи, втілює емоційний накал особи, це канал його виразу й оприлюднення. Використання таких доступних засобів, як телефони довіри чи соціальні мережі, свідчить про нестримну потребу знайти адресата для виразу своїх емоцій і думок, що виникли під тиском кризових переживань. Допискування у соціальні мережі має ще й позитивний зворотний зв'язок – на допис кризового плану надходить підтримуюча реакція тих, хто відчуває те саме у кризовій ситуації, і це стимулює особу і далі користуватися цим засобом.

Емоція реакції на кризові обставини об'єднує: так само і ті читачі, що зреагували на допис, заохочуються використовувати цей канал зняття напруги. Так формується кризовий дискурс у соціальній мережі: через кризові наративи окремих учасників кристалізуються смисли, що об'єднують незримий колектив однодумців, відбувається свого роду колективне осмислення теми у різних її аспектах, вибудовується образ людини, суспільства, країни, що страждає, бореться, не здається, чинить спротив, плекає надію.

Спроможність соціальної мережі згуртовувати однодумців навколо думок чи емоцій, виражених у кризовому дописі, забезпечує функцію психологічної підтримки через сприяння зменшенню тривожності і непевності особи.

Аналіз вибірки кризових дописів, що стали матеріалом дослідження, дозволив виділити характерні ознаки кризових наративів: підвищені емоційність, щирість; категоричність, інколи навіть агресивність; діалогічність, орієнтованість на пошук співзвучного адресата, що зможе зрозуміти, прийняти і розділити переживання автора; патетичність; аргументованість; апеляція до дискурсу, що об'єднує конкретну спільноту «друзів» по соціальній мережі, серед яких він і поширюється; розрахунок на психологічну підтримку цього кола «друзів».

Кризовий наратив – це текст для певної спільноти, а не для конкретної особи, він не має ознак приватного листа для конкретного адресата. Не викладають такі тексти і «для всіх», бо можна замість психологічної підтримки отримати «удар» – і не тільки від відвертих ворогів чи «тролів». Доступ до цієї спільноти адресатів контролюється: допис бачать тільки визначені автором «друзі», якщо автор цього бажає. У [6] детально проаналізовано цю особливість кризових дописів. Відзначається, що такі кризові дописи, як правило, зовсім не мають характерної для соціальних мереж «віртуальної безтілесності» [1]: автор кризового допису не приховує свої щирі переживання, а навпаки яскраво показує, як йому боляче, як він не може впоратися зі своїми почуттями. Часто у таких дописів звужений вибір адресатів: це звернення до «своїх», що перебувають з тобою у одному «таборі», по одну сторону барикади, і точно тебе зрозуміють і підтримають. Це забезпечує "ресурсність" допису. Очевидний запит

на допомогу, співпереживання, ресурсність підтверджується і тим, що ті «друзі» по соціальній мережі, які не розділяють позицію автора, висловлену у дописі, як правило, не вдаються до привселюдних дискусій, а продовжують діалог у приватному спілкуванні [6, с. 87].

Крім отримання віртуальної психологічної підтримки, соціальна мережа може бути використана і як простір для самовираження і самопрезентації особи, тобто для «дискурсивного декларування» – ознайомлення свого круга читачів-однодумців з думками і емоціями, які не мають іншої «сцени» для оприлюднення. Це можуть бути глибокі авторські роздумами екзистенційного плану щодо сприйняття ситуації війни; чи серйозне кропітке переосмислення автором багатьох пластів індивідуального досвіду; чи глибоко індивідуальні, особистісні спогади, роздуми, сповнені пафосу, патетики тощо, – всього того, що вимагає письмового «високого» штилю і не характерне для звичайних, «побутових» форм комунікації.

Важливою функцією кризового нарративу є опанування особою інформації, з якою їй важко примиритися, важко її прийняти й осмислити. Наративізація, як відомо, є однією з форм організації – і тим самим приборкання – стихії нових смислів у вигляді зв'язного тексту [2; 9; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21]; у контексті воєнної кризової ситуації роль наративізації як форми приборкання цієї стихії суттєво зростає (про що свідчить навіть частота вживання терміну «наратив» у медіа). За допомогою кризового нарративу відбувається оформлення власної «інтерпретаційної рамки» [14; 15; 16; 17], яка допомагає особі опанувати інформаційний тиск нестерпної реальності [6].

Кризові наративи у соціальних мережах відзначаються безліччю оригінальних форм: текстові, візуальні, музичні, відео; вражають своєю яскравістю, навіть полум'яністю, емоційністю, щирістю, із-за чого неможливо узагальнити їхню будову чи жанр; вони органічно поєднують ресурсні і творчі можливості авторів: потреба у ресурсі активізує творчість, можливості для проявів якої закладені у саму суть соціальної мережі. Креативний потенціал авторів кризових дописів проявляється у винайдених і використаних ними різноманітних семіотичних засобах виразу тих смислів, якими сповнені їхні переживання. «Гібридні» знакові форми поєднують образні засоби різної семіотичної природи, використані автором для втілення свого переживання складної кризової ситуації: фото і метафоричний текст під ним; послідовність фото з написами на них; відео у музичному супроводі (як правило, з творчості сучасних українських гуртів, зазвичай на воєнну тематику) з символами, що втілюють концептуальний задум автора; музична форма, що ілюструється відеорядом або текстом поезії, тощо. Поєднання різних «мов» (у семіотичному смислі) у такому дописі, як правило, презентує смисл, що його хотів висловити автор, в різних втіленнях. Творчі форми гібридних дописів, на

наш погляд, формують окремих жанр, особливо в Інстаграмі. Яскравий приклад: відео «Незламність» у Інстаграмі <https://www.instagram.com/reel/C1bB-b9jRpR/?igshid=MTdlMjRlYjZlMQ==>. Цей пост було викладено 26 листопада 2022 року. Як зазначається у [5], в контексті початку зими 2022/2023 років, на тлі постійних відключень світла в країні, відкриття пунктів обігріву і підтримки під назвою «пункти незламності», ідея такого гібридного твору справляла сильне враження.

Щодо доречності вживання терміну «нарратив» по відношенню до таких гібридних семіотичних утворень, слід зауважити наступне: тут дійсно нема такої важливої риси нарративу, як лінійність; проте, можна провести паралель, наприклад, з нотним станом, де лінійно розвиваються декілька мелодійних стрічок, і разом, при паралельному виконанні, вони утворюють поліфонічне звучання. І у традиційному «словесному» тексті зовсім не обов'язково розгортається одна смислова лінія: незалежно від простоти вжитих мовних засобів, смислові комплекси, що виникають при сприйманні тексту, можуть бути багатшаровими. Сенси «живуть» в голові того, хто сприймає, і передбачити, які сенси актуалізуються конкретною знаковою формою, як відомо, – задача зовсім не тривіальна.

Літературними аналогами кризових нарративів можна вважати так звані «художні» кризові нарративи [6] – розповсюджений художній прийом, коли від імені одного з героїв, що переживає кризу, описується у формі типового автонарративу і його стан, і контекст його виникнення. Зразками таких кризових нарративів наповнена художня література; вірогідно, саме такі зразки вплинули на особисті дискурси авторів тих кризових дописів, про які йдеться, сформували їхню життєву компетентність, що допомогла скористатися цим ресурсом у кризовій ситуації. За Н. В. Чепелевою [15], саме «тексти культури є тим семіотичним ресурсом, засобом саморозуміння, що дозволяє особистості осмислити свій життєвий досвід, надаючи їй культурні зразки, норми розуміння та інтерпретації себе і власного життя».

Як відомо (і проведений аналіз свідчить про це), у кризові періоди життя цінності трансцендентного плану починають більшою мірою визначати орієнтири повсякденного життя людини. У кризових дописах часто артикуються цінності, що їх сповідує автор допису, що свідчить про їхнє усвідомлення і, як можна припустити, доосмислення в процесі породження допису: в період кризових випробувань відбувається ціннісне самовизначення людини [10; 12]. Аналіз нарративної практики, у яку задіяно в даний момент людину, дозволяє реконструювати семіотичні репрезентації її ціннісних устремлінь шляхом виокремлення смислових складників ціннісного потенціалу як особистості, так і соціуму (приклад такого аналізу наведено у [11]).

Таким чином, дописи кризового плану у соціальних мережах Фейсбук та Інстаграм виконують роль культурного нарративу травматичного кризового досвіду і є фактором формування спільного дискурсу і гуртування навколо нього. Своїм кризовим дописом автор робить вагомий творчий вклад у спільний дискурс його «друзів» по соціальній мережі. Творча складова кризового нарративу дає конструктивне спрямування енергії розпачу автора допису, яка виливається в його нарративну творчість. Цей фактор грає найбільш конструктивну роль в плані як опанування тиску стресової кризової ситуації на людину, так і в плані особистісного збереження і навіть особистісного зростання.

Наостанок можна зробити висновок про те, що кризовий нарратив втілює вироблену самим автором власну розвивальну стратегію у важкому перебігу обставин. Вилив переживань назовні, втілення їх у текст, мабуть, зменшує біль, тривожність, непевність стану. Це стає можливим за умови роботи дописувача над своїм досвідом, переосмислення власної системи цінностей, компетентності у роботі з інформацією, гнучкості, готовності до серйозних внутрішніх особистісних перебудов – всього того, що ми вкладаємо у терміни «самопроектування» і «самоконструювання» [1; 2; 3; 15; 17]. Важливим чинником того, щоб ці конструктивні процеси могли запуститися, є зрілість особистості і наявність у неї певних життєвих компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуцол К. В. Особливості сформованості нарративної компетентності користувачів соціальних мереж. Дискурсивне конструювання досвіду у контексті розвитку особистості: монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. С. 149–167. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/>.
2. Дискурсивне конструювання досвіду у контексті розвитку особистості: монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко, та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 194 с. ISBN 978-617-7745-14-2. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/>.
3. Зазимко О. В. Постановка та реалізація життєвих завдань у ситуації війни. Психологічні особливості переживання ситуації невизначеності: Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 березня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 47–52.
4. Зазимко О. В., Шиловська О. М. Особистісний розвиток як шлях подолання травматичного досвіду війни. Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми : тези XI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (травень-червень 2023 р.) URL: <https://newlearning.org.ua/content/opublikovano-tezy-xi-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-internet-konferenciyi-virtualnyu>.
5. Зарецька О. О. Дописи у соціальних мережах як психологічний ресурс у кризовій ситуації. Технології розвитку інтелекту. Том 7, № 2 (34), 2023. URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/638/218.

6. Зарецька О. О. Кризовий нарратив у соціальних мережах: психологічний аналіз. Психологічні студії. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. № 2. С. 84–93. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/psychology/issue/view/73/75>.
<http://lib.iitta.gov.ua/736992/> DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.2.11>.
<http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/psychology/article/view/1249>
7. Зарецька О. О. Особистість у ситуаціях зовнішньої і внутрішньої невизначеності: психологічний аналіз. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. Т. 34 (73) № 1. 2023. URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2023/2.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/02>
8. Зарецька О. О. Особливості дискурсивної практики при наданні дистанційної психологічної підтримки. Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2020. Том. II: Психологічна герменевтика. Випуск 12. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. С. 71–82.
9. Зарецька О. О. Про особливості застосування нарративного підходу у практиці кризового консультування. Особистість в умовах кризових викликів сучасності: Матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / За ред. академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ, 2016. С. 262–268. URL: http://lib.iitta.gov.ua/704987/1/Mater_metodol_sem.pdf.
10. Зарецька О. О. Ціннісні орієнтири в інтерпретаційних процесах. Технології розвитку інтелекту. Том. 6, № 2 (32), 2022. URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/608/183.
DOI: <http://doi.org/10.31108/3.2022.6.2.1>.
11. Зарецька О. О., Романюк В. М. Нарративи воєнного часу: аксіологічний аспект: Проблеми цивілізаційної суб'єктності України: місія науки і освіти : матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2022 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С 335–340. URL: https://iod.gov.ua/content/events/37/vseukrayinska-mizhgaluzeva--naukovo-praktichna-onlayn-konferenciya-problemi-civilizaciynoyi-subyektivnosti-ukrayini--misiya-nauki-i-osviti_publications.pdf?1667396816.7328
12. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості: монографія. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.
13. Литвиненко Л. І. Телефонне консультування в умовах соціально-психологічної кризи в Україні. Актуальні проблеми психології: Зб. наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. За ред. С. Д. Максименка. Вип. 10. Том III. Консультативна психологія і психотерапія. Київ: Логос, 2014.
14. Проблеми психологічної герменевтики : монографія / За ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Міленіум, 2004. 276 с.
15. Чепелева Н. В. Дискурсивне конструювання досвіду в ситуаціях інформаційної невизначеності: Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів : Матеріали методологічного семінару НАПН України 8 квітня 2021 року. /За ред. С. Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка, 1921. <http://lib.iitta.gov.ua/726024/>.
16. Чепелева Н. В. Нарратив як засіб розв'язування смислових задач у ситуації невизначеності. Технології розвитку інтелекту. Т. 8. № 2 (34). 2023. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/633/209.

- 17.Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Наративне конструювання досвіду особистості. Психологічний часопис. 2022. Вип. 8. № 2 (58). Р. 7–17. URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/issue/view/56>.
18. Bruner J. The narrative Construction of Reality. Critical Inquiry. Vol. 18, 1. (Autumn, 1991). Р. 1–21.
19. Carr D. Time, narrative and history. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 1986. 300 p.
20. Crossley M. L. Introducing narrative psychology. Self, trauma and the construction of meaning. Buckingham, Philadelphia : Open University Press, 2009.
21. Hammack P. L. Narrative and the cultural psychology of identity. Personality and Social Psychology Review. 2008. Vol. 12. Р. 222–247. <https://doi.org/10.1177/1088868308316892>

Засік Мирослава Михайлівна,
Викладач вищої категорії, старший викладач,
Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені М. Грушевського,
zasikmiroslava@gmail.com
 ORCID ID 0000-0003-1421-3296

ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито проблему формування виконавської майстерності як основи професіоналізму майбутніх учителів музичного мистецтва. На основі аналізу опрацьованої літератури узагальнено основні методичні прийоми роботи зі студентами-початківцями.. Обґрунтовано етапи формування виконавської майстерності на заняттях з основного музичного інструменту. Сутність полягає у поєднанні спеціальних виконавських та педагогічних знань і вмінь. Комплекс виконавських вмінь студента-це його “апарат переживання”, “апарат осмислення” і “апарат втілення”, що націлені у процесі формування на виступ перед дітьми. Висвітлюється проблема фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Запропоновано завдання у вихованні потенційних фахівців та окреслено основні напрямки роботи зі студентами музично-педагогічних факультетів закладів вищої освіти України . Обґрунтований підхід націлений на комплексний розвиток і закріплення основних професійних умінь в майбутнього вчителя, отриманих ним знань, навичок та вмінь з інших навчальних дисциплін, історико-теоретичного, вокально-хорового і психолого-педагогічних циклів.

Ключові слова: виконавська майстерність, музично-педагогічний артистизм, апарат переживання, апарат осмислення, апарат втілення.

Summary. The article deals with the issue of forming performing skills as a basis of music teachers' professionalism. The basic methods of working with beginner students are summarized on the basis of the analysis of the elaborated literature. Formation stages of performing skills at classes on the main musical instrument are substantiated. We consider the term "performing skills" in several meanings: firstly as a generalizing

concept of various aspects of musical-educational activity of a music teacher (musical-pedagogical analysis, verbal explanation, performing interpretation of musical works), secondly, as a description of techniques and skills related to the artistic communication of the teacher with the audience (emotionality, the ability to capture the musical image, literacy and persuasiveness of musical interpretation), the organization of auditory attention, taking into account musical training and age characteristics of students. The essence is in the combination of special performing and pedagogical knowledge and skills. The complex of performing skills of a student is his "apparatus of experience", "apparatus of comprehension" and "apparatus of embodiment", which are aimed at the forming process of performing in front of children.

Performing proficiency include 3 blocks of skills necessary for the perception and analysis of musical works, their performance, as well as for the preparation and conduction of musical and educational activities.

Performing skills are a professional and personal characteristic that testifies to the teacher's acting and directing abilities, his mastery of performing arts techniques and pedagogical orientation of the individual. The article highlights the problem of professional training of future music teachers. In is given the tasks for future music teacher education and outlined the main directions of work with musical faculties students in Ukrainian pedagogical universities. Created approach is aimed at the comprehensive development and consolidation of basis professional skills of the future teacher, his knowledge, skills and abilities in other disciplines, historical and theoretical.

Key works: performing skills, musical pedagogic artistry, empathy apparatus, comprehension apparatus embodiment apparatus.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Сучасна музична педагогіка протягом усієї своєї історії здійснює активний пошук шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Роль особистості педагога в навчальному процесі важко переоцінити, адже саме від нього великою мірою залежить успішне опанування учнями дисципліни, яку він викладає.

На сьогодні в системі підготовки музикантів-педагогів, де пріоритетним вважається виховання виконавської культури майбутнього спеціаліста, а також освоєння методик навчання гри на інструменті, все більше уваги приділяється розвитку таких професійно важливих якостей, як здатність до саморегулювання психічних процесів, до вербальної та невербальної комунікації, емоційності, природності в поведінці, розвитку емпатії та багатьом іншим складовим педагогічної техніки, що допомагають молодим спеціалістам успішно розпочати педагогічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд педагогічної літератури свідчить, що проблема професійної компетентності педагогічних кадрів

розглядалася в різних аспектах у працях В. Адольфа, Ш. Амонашвілі, І. Арєф'єва, С. Висоцької, М. Коломійця.

Проблемі розвитку педагогічного артистизму присвячено багато праць та наукових досліджень (Н. Боритко, І. Богданова, Л. Рувинський, А. Капська, В. Немерович-Данченко та ін.). Найбільш ґрунтовними є роботи О. Булатової та Ж.Ваганової, які запропонували власні методики розвитку педагогічного артистизму.

Тренінг Ж.Ваганової вирішує такі важливі для педагога завдання, як розвиток та вдосконалення психофізичного апарату вчителя, глибини реакції та швидкості переключення, розширення сенсорних та емоційних можливостей, виховання «слухняних» психічних навичок та умінь, пов'язаних з увагою та здатністю емоційної пам'яті миттєво відгукуватись, розвиток спостережливості, фантазії, уяви, здібностей до перевтілення, виховання природності та виразності поведінки і таке інше

Як вважає О.Булатова, оволодіння основами артистизму доцільно починати з вчення про надзадачу майбутнього вчителя по відношенню до себе, до своєї професії та до дітей: «Надзадача курсу – оволодіння основами педагогічного артистизму, розвиток емоційної сфери майбутніх педагогів, їх творчих, адаптивних здібностей оволодіння системою управління своїм психофізичним апаратом...»

Постановка проблеми. Специфіка навчання музиці, особливість процесу залучення студента до світу прекрасного робить викладача не просто транслятором певної інформації, а духовним наставником. Він повинен розуміти, поважати та збагачувати внутрішній світ дитини.

Метою статті є здійснення аналізу процесу формування виконавської майстерності на заняттях з основного музичного інструменту.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін “виконавська майстерність” ми розглядаємо у декількох значеннях: по-перше, як узагальнююче поняття різних сторін музично-освітньої діяльності вчителя музики (музично-педагогічний аналіз, словесне пояснення, виконавська інтерпретація музичних творів), по-друге, як якісну характеристику прийомів та умінь, пов'язаних з художнім спілкуванням вчителя з слухацькою аудиторією (емоційність, вміння захопити музичним образом, грамотність і переконливість музичної інтерпретації), організація слухової уваги, врахування музичної підготовки та вікових особливостей слухачів, орієнтація в складних педагогічних ситуаціях, акустична адаптація, тощо [3,с.62].

Наприклад, у процесі виконавської інтерпретації музичних творів виконавська майстерність учителя визначатиме міра його художнього перевтілення, пов'язаного як із виявленням художньо-образної концепції твору,

так і зі здатністю до передачі цієї концепції конкретному слухачеві. А це, в свою чергу вимагатиме від педагога наявності прийомів та вмінь, пов'язаних з художнім перебільшенням у процесі виконання. Інколи це може бути збільшення динамічних контрастів, або розширення межі штрихової палітри. МПА майбутнього учителя музики можна успішно формувати в класі основного інструмента. Дана навчальна програма опирається не на принцип переліку рекомендованих музичних творів, а спрямована на комплексний розвиток і закріплення основних професійних умінь майбутнього вчителя музики, отриманих ним в класі інших навчальних дисциплін історико-теоретичного, вокально-хорового і психолого-педагогічних циклів. Перш за все, це ключові вміння його професіограми: художньо грамотне (емоційно переконливе і технічно досконале інструментальне виконання), спів і розповідь про музику, а також методичні вміння, що пов'язані з підготовкою освітнього виступу. Як справедливо зазначає психолог Ражников В. Г.: «Не кожен музикант явно усвідомлює всі глибинні процеси, які здійснюються у його внутрішньому світі. Однак, все, що пов'язане з артистизмом, поступово прояснюється для музиканта, як тільки він починає інтенсивно викладати і міркувати про природу музики і музичного виконання»

У процесі навчання майбутнього вчителя музичного мистецтва формування виконавської майстерності в класі основного інструменту здійснюється таким чином. На першому-другому курсах він під керівництвом викладача засвоює основні вміння, пов'язані з музично-педагогічним аналізом виконуваних ним творів, змістовно опановує засоби музичної виразності і усвідомлює їх значення в контексті основних музичних категорій, засвоює музичну термінологію. На третій-четвертій курсах студент виступає у школі під час проходження педагогічної практики. Там його оцінює комісія у складі методистів. Як свідчать результати виконавської практики, основною проблемою для студентів під час музично-освітнього виступу є словесне пояснення музики. Причини різні, але найчастіше-це невміння аналізувати музичні твори, виявляти об'єктивні засоби виразності у самій музиці, і тоді студент, не вміючи класти суто музикознавчі поняття на художньо-образну мову, вдається до надуманих вузько життєвих порівнянь.

Коротко зупинимось на системі формування виконавської майстерності в класі основного інструменту. Сутність її полягає у поєднанні спеціальних виконавських знань і вмінь і педагогічними. Іншими словами, комплекс виконавських вмінь студента – це його «апарат переживання», «апарат осмислення» і «апарат втілення», що націлені у процесі формування на виступ у музично-освітньому заході перед дітьми. Виконавська майстерність студента включає три основних блоки вмінь, необхідних для сприймання і аналізу

музичних творів, їх виконавського втілення, а також для підготовки і проведення музично освітніх заходів.

Формування виконавської майстерності здійснюється поетапно, хоча на практиці ці етапи тісно переплітаються. Так, на першому етапі (I–II курси) «апарат переживання» студента тобто його емоційна культура формується на основі розвитку вмінь і здібностей, пов'язаних з естетичним сприйманням музичних творів. Вміння спрямовані на формування певної системи в процесі сприймання музичного твору (організація слухової спостережливості, виховання довільної слухової уваги і пов'язаних з ним мотиваційних засобів і педагогічних впливів). Перед сприйманням музичного твору ми націлюємо студента на засвоєння основних понять, які він повинен передати своїм учням: почути красу співзвуч, їх виразність, художні образи, які викликають у слухача настрої, почуття і думки, пов'язані з ними.[2, с. 24]

На другому етапі (III курс) розвиток вмінь і здібностей естетичного сприймання музики поглиблюється: при спільній роботі над музичним твором, коли викладач створює атмосферу емоційної захопленості поетичним образом, «заражує» його своєю любов'ю до твору, милується майстерністю форми, настроює на співчутливе ставлення студента до подій і героїв у творі.

На третьому етапі (IV курс) артистизм педагога виявляється в створенні атмосфери творчого натхнення у процесі розкриття концепції твору. За допомогою запитань, створення проблемних ситуацій, проведення рольових ігор викладач активізує творчу уяву студента, допомагає йому стати активним співучасником, виразником особистих почуттів у процесі словесної і виконавської інтерпретації твору.

«Понятійний апарат» студента, його музичне мислення включає в себе систему понять і умінь, необхідних для осмисленого сприймання і аналізу музичних творів, а також вміння перекладати музичну термінологію на художньо-образну сферу понять. Наприклад, музичний відтінок (меццо форте) означає попередню силу звучності, а характер його музичного виконання можна передати по-різному: як впевнене, сміливе, відверте, рішуче вираження музичної думки; P (піано) – ніжне, таємниче, розгублене; F(форте) – емоційно напружене, запальне, патетичне тощо. Всі ці емоційно-образні характеристики, безпосередньо спрямовані на вираження різних відтінків почуттів. Для студента вони можуть бути навідними ключовими словами під час складання анотацій до твору.[3, с. 32]

Під час засвоєння музичної термінології ми спрямовуємо увагу студентів на те, що всі музично-теоретичні поняття повинні допомагати дітям зрозуміти, що музична мова як і людська, складається з окремих фраз, речень, вона може бути схвильованою або спокійною, поривчастою або плавною, сумною або веселою. Все це виражається в музиці відповідними виражальними засобами (інтонацією,

ритмом, темпом та іншим), головними серед яких є мелодія. Музика може зображувати також і різні природні явища (наприклад, гуркіт грому, спів пташок тощо), але зображувальні моменти є лише допоміжним засобом для передачі людських почуттів і думок.

Формування вміння аналізувати музичні твори повинно поєднувати в собі вираження естетичних і педагогічних завдань. Так, виявлення об'єктивних характеристик музичного твору – темпових, жанрових, інтонаційних – є не лише засобом розкриття художньої концепції твору, але й основою для створення педагогічних засобів і впливів (грамотної анотації, дотепної асоціації, емоційної атмосфери тощо).

«Апарат втілення» включає в себе три основних блоки умінь. Перший блок пов'язаний з накопиченням виконавських умінь і художнього репертуару, необхідного для музично-освітніх заходів. Сюди ми відносимо вміння працювати над новими і повторними музичними творами, відібраними для сольного, ансамблевого виконання і акомпанування. Другий блок умінь стосується підготовки музично-освітніх заходів: вибір теми, планування і складання композиції, написання сценарію, підбір дидактичного матеріалу, вивчення слухацької аудиторії. Третій блок умінь відноситься до художнього спілкування з слухацькою аудиторією.

Публічне виконання музичного твору – один із найважливіших етапів праці піаніста. Цей етап в процесі мистецького розвитку студента має поліфункціональний характер. Сценічне виконання музичного твору є підсумком спільної праці студента й викладача в класі тривалого, копіткого, самостійного вправлення студента вдома. Але на цьому, праця над твором не закінчується, бо кожний виступ на сцені, навіть при багаторазовому виконанні того ж твору, є новим етапом, кожний раз активним випробуванням усіх природних здібностей студента, підпорядкованих його виконавській артистичній волі. Ніколи виконавець не може сказати, що вивчений твір є «схованим у його кишені», що декілька виступів з однаковою програмою – це тиражування однієї і тієї ж самої дії. Кожний концертний виступ є виконанням якби заново, на основі попередньої праці.

Студент повинен зрозуміти, що вивчення твору та його виконання на сцені вимагає двох різних психологічних станів, тісно між собою пов'язаних. Вивчення твору є вольовою рисою, при якій треба свідомо заставити себе робити певні дії. При сценічному ж виконанні треба не заважати цим діям виконуватися самим собою, підпорядковуючи їх тільки відповідній звукотворчій волі. Виконавча звукотворча воля стає основою артистичної волі, яка допомагає студентові виконати музичний твір як художнє явище. Виконуючи твір, студент не повинен думати про якусь окрему ноту, про можливість невдало виконати

пасаж чи забути виконати якийсь фрагмент твору. Психологічний стан при сценічному виконанні, тобто процес підпорядкування автоматизму виконавських дій артистичній, звукотворчій волі, потребує постійного тренування. Артистична воля студента повинна тренуватися на частіших та вдалих концертних виступах.

Висновки. Отже, виконавська майстерність – це особистісна та професійна характеристика, яка свідчить про наявність у викладача акторських та режисерських здібностей, його володіння технікою сценічного мистецтва та педагогічну спрямованість особистості. Розвиток усіх граней музичного обдарування та виконавської артистичної волі допоможуть студентам стати справжнім Артистом, який своєю грою приносить радість слухачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Владимірова А. Л. Практикум з основ музичного виховання з методикою викладання / А. Л. Владимірова. – Херсон: Айлант, 2006.-128с.
2. Дуб'яга С. М. Педагогічна імпровізація як професійно необхідна умова творчої діяльності вчителя. - К.: НКП, 2005. - 32с.;
3. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О.Любар; За ред.. В.Г.Кременя. – К.: Знання, 2005. – 767с.
4. Кремень В. Г. Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник / В.Г.Кремень. – Тернопіль: вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка. – 2004. – 289с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. - К.: Освіта України, 2008. - 247с

Заюков І. В.,

*Доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ
i.zayukov@vtei.edu.ua*

ПУБЛІКАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ВЧЕНИМИ УКРАЇНИ В БАЗІ ДАНИХ SCOPUS ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІДЕРСТВА СУЧАСНИХ ЗВО

Актуалізовано проблему необхідності активізації публікацій вітчизняними вченими досліджень в наукометричних базах даних, зокрема “Scopus”. Досліджено переваги для вітчизняних вчених, які публікують свої дослідження в базі даних “Scopus”. Проаналізовано структуру та рівень консолідованого рейтингу закладів вищої освіти в 2023 році, які увійшли в п’ятірку найкращих. Проаналізовано рейтинг закладів вищої освіти в 2023 році за таким критерієм як публікація в базі даних «Scopus», які увійшли в п’ятірку найкращих. Проаналізовано рейтинг закладів вищої освіти в 2023 році за таким критерієм як публікація в базі даних «Scopus» за індексом Гірша, які увійшли в п’ятірку найкращих. Проаналізовано кількість публікацій та цитувань закладів вищої

освіти в 2022–2023 роках в базі даних «Scopus», які увійшли в п'ятірку найкращих. Розраховано співвідношення між кількістю цитувань та кількістю публікацій закладів вищої освіти в 2023 році в базі даних «Scopus», які увійшли в п'ятірку найкращих. Запропоновані рекомендації в напрямку підняття рейтингу Webometrics та NHR Ukraine для вітчизняних закладів вищої освіти як фактору забезпечення лідерства, конкурентоспроможності на світовому і вітчизняному ринку освіти в умовах війни.

Ключові слова: лідерство, імідж, наукометрична база даних Scopus, рейтинг, публікації, цитування, індекс Гірша.

The issue of the need to intensify the publication of research by domestic scientists in scientometric databases, in particular «Scopus», has been updated. Advantages for domestic scientists who publish their research in the «Scopus» database have been studied. The structure and level of the consolidated rating of higher education institutions in 2023, which were included in the top five, were analyzed. The ranking of institutions of higher education in 2023 was analyzed according to such a criterion as publication in the «Scopus» database, which were included in the top five. The ranking of institutions of higher education in 2023 was analyzed according to such a criterion as publication in the database «Scopus» according to the Hirsch index, which were included in the top five. The number of publications and citations of higher education institutions in 2022–2023 in the Scopus database, which were included in the top five, was analyzed. The ratio between the number of citations and the number of publications of higher education institutions in 2023 in the «Scopus» database, which were included in the top five, was calculated. Recommendations are offered in the direction of raising the rating of Webometrics and NHR Ukraine for domestic institutions of higher education as a factor of ensuring leadership and competitiveness on the global and domestic education market in wartime conditions.

Key words: leadership, image, scientometric database Scopus, rating, publications, citations, Hirsch index.

Актуальність дослідження пов'язана із посиленням конкуренції на освітньому ринку України, яка диктує вимогу надавати якісні освітні послуги. Лідери ЗВО змушені шукати резерви постійного розвитку, формувати імідж, забезпечувати конкурентні переваги наданих освітніх послуг [1] тощо, що в сучасних військових умовах зробити не просто. Виникає необхідність в формуванні інструментів, які б дозволили порівнювати результати діяльності ЗВО, тобто в складанні рейтингів. Одним із таких рейтингів є National H-index Ranking (NHR). Даний міжнародний незалежний рейтинг дозволяє оцінити продуктивність діяльності вітчизняних вчених, наукових організацій і груп. NHR враховує загальний показник індексу Гірша на основі наукометричних баз даних, зокрема Scopus, Web of Science, Google Scholar. Так, в 2023 році Індекс Гірша України у базі даних Scopus становить – 385; Індекс Гірша України у базі даних Web of Science – 354; Індекс Гірша України у базі даних Google Scholar – 706 [2].

Тому важливим для освітніх і наукових закладів України є зростання значень Індексів Гірша, що свідчатиме про їх конкурентоспроможність і лідерство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування міжнародних університетських рейтингів присвячені праці закордонних вчених, зокрема варто виділити праці Ф. Альтбаха, М. Венде, Е Гейзелкорн, А. Маккормака, С. Маргінсона, Дж. Салмі, Г. Федеркейла та багатьох інших. Відповідним проблемам приділяли увагу вітчизняні вчені, зокрема: І. Андріанов, А. Бардась, О. Буйницька, С. Базилевський, Л. Валенкевич, В. Горбулін, В. Дрешпак, О. Заборовець, С. Квітка, П. Круш, С. Курбатов, С. Полумієнко, І. Степура, В. Смірнова, Г. Старушенко, О. Трофимчук, О. Фінкільштейн та багато інших.

Так, вчені С. Квітка, Г. Старушенко в праці [3], досить ґрунтовно розглянули проблему формування міжнародних рейтингів університетів, зокрема розкрили методологію побудови вебметричних рейтингів лідерів ЗВО на міжнародному освітньому ринку, здійснили їх узагальнення та визначили їх особливості побудови. Це дало можливість розробити корисні рекомендації щодо підвищення рівня наукометричних рейтингів для вітчизняних університетів і наукових установ.

Метою статті є дослідження важливості активізації публікацій досліджень вченими України в базі даних Scopus як важливого фактору підвищення конкурентоспроможності і лідерства сучасних ЗВО на освітньому ринку.

Виклад основного матеріалу. Нині в світі нараховується більш ніж два десятка міжнародних рейтингів університетів, які дозволяють оцінити їх конкурентоспроможність та визначити лідерів на світовому ринку освітніх послуг. Такими рейтингами, зокрема є: “Academic Ranking of World Universities” (ARWU), “Times Higher Education World University Ranking” (THE), “QS World University Ranking” (QS), “Ranking Web of World Universities” (Webometrics) та багато інших. Наприклад, при складанні ARWU враховуються такі основні фактори [4]: кількість випускників, які стали лауреатами Нобелівської премії або відзнаки Філдса; кількість професорсько-викладацького складу, які стали лауреатами Нобелівської премії або відзнаки Філдса; кількість цитувань на наукові праці професорсько-викладацького складу; кількість опублікованих за останні п’ять років наукових праць у відомих журналах, як: «Nature» та «Science»; кількість наукових праць, які опубліковані професорсько-викладацьким складом у наукометричній базі даних Web of Science; кількість працівників професорсько-викладацького складу, які працюють в університетах на повну ставку. Варто відмітити, що останнім часом в визначенні рейтингів діяльності університетів зростає важливість наукометричної бази даних (НБД) Scopus. Наприклад, такий рейтинг університетів як “SCLmago Institution Rankings”

враховує такий показник як результативність – «Кількість публікацій, що індексуються в Scopus» [4].

НБД Scopus, як і інші НБД має ряд переваг, зокрема до них можна віднести [5]:

- пошук аналогічних досліджень в базі даних, що дозволяє виявляти нові тенденції, перспективи розвитку наукової діяльності на сучасному етапі;
- об'єктивність та актуальність даних, які містяться в наукових дослідженнях НБД;
- зручність пошуку інформації;
- систематична оновлюваність інформації;
- зручність профілю авторів;
- відслідковуваність цитування автора та інших вчених;
- сприяння налагодженню тісної співпраці між вченими;
- відкриття фінансового доступу до досліджень, зокрема в напрямку отримання позитивних рішень на заявки щодо грантів, стартапів тощо;
- можливість науковим установам здійснювати моніторинг результатів досліджень, зокрема свого професорсько-викладацького складу, що дозволяє більш чітко уявляти процес здійснення наукової діяльності в організації.

За даними [3], вітчизняні ЗВО за світовим рейтингом та рейтингами кращих ЗВО Європи “Ranking Web of World Universities” (Webometrics) мають низькі значення. Наприклад, лідер NHR Ukraine – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (КНУ ім. Т.Г. Шевченка) станом на 01.2020 року посів за світовим рейтингом Webometrics 1147 місце, а в Європі – 451 місце. Попри незначні позиції КНУ ім. Т.Г. Шевченка в світовому і європейському рейтингах, за даними інформаційного освітнього ресурсу [6], в побудованому консолідованому рейтингу ЗВО України (серед 239 ЗВО України) в 2023 році він займає лідируючу позицію (рис. 1).

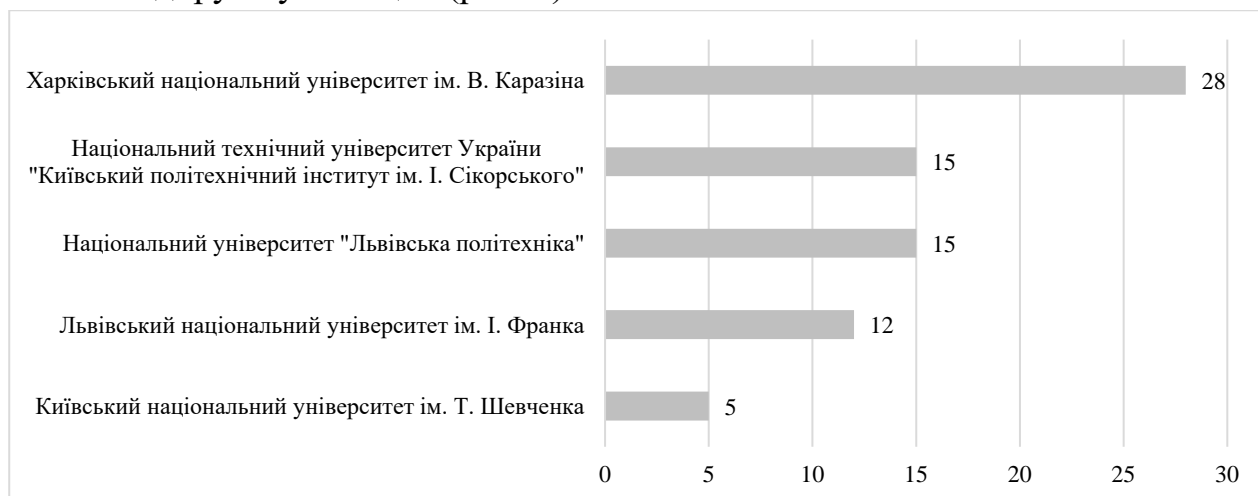

Рис. 1 – Консолідований рейтинг ТОП-5 ЗВО України в 2023 році, бали
Джерело: побудовано за даними [6].

Отже, як свідчать дані рис. 1 видно, що перше місце займає Київський національний університет імені Тараса Шевченка із загальним балом – 5; друге місце із загальним балом 12 займає Львівський національний університет імені Івана Франка; третє та четверте місце розділяють між собою Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та Національний університет «Львівська політехніка», які набрали по 15 балів. В ТОП-5, зокрема п'яте місце рейтингу зайняв Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна із підсумковим значенням – 28 балів.

Наведені вище підсумкові значення балів складаються із таких рейтингів як «ТОП–200 Україна», «Бал НМТ на контракт», «Scopus». Так, рейтинг «ТОП–200 Україна» формує Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта»; рейтинг «Бал НМТ на контракт» розраховується як середнє значення балів, які отримали абітурієнти за складанням національного мультипредметного тесту; рейтинг «Scopus» формується за базами даних «Scopus» на основі визначення цитованості наукових праць ЗВО в наукових виданнях відповідної бази даних. Отже, в основі консолідованого рейтингу NHR Ukraine лежить не тільки відомий рейтинг «ТОП–200 Україна», але і «Бал НМТ на контракт» (викликаний необхідністю розрахунку через вплив на систему ЗВО пандемії COVID-19 та війною в Україні) та рейтинг «Scopus» (викликаний необхідністю забезпечення міжнародної співпраці вітчизняних вчених). Отже, рейтинг «Scopus» дає можливість визначити лідерів в сфері вітчизняної науки, яких цитують та визнають світові вчені. Тому проаналізуємо лідерів в рейтингу «Scopus» ТОП–5 ЗВО України в 2023 році на рис. 2.

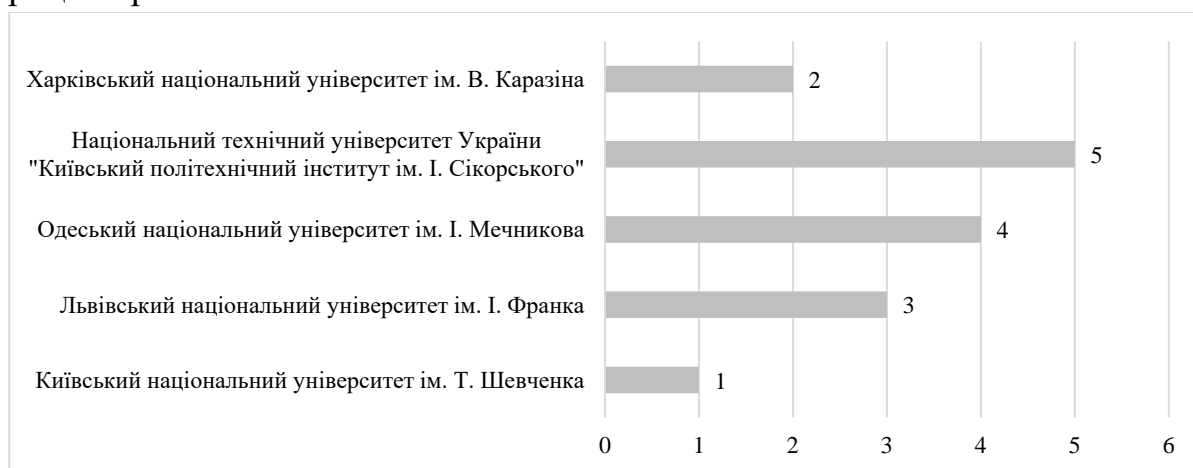

Рис. 2 – Рейтинг «Scopus» ТОП–5 ЗВО України в 2023 році, місце
Джерело: побудовано за даними [6].

Дані наведені на рис. 2 свідчать, що перше місце в рейтингу «Scopus» ТОП–5 ЗВО України в 2023 році займає Київський національний університет імені Тараса Шевченка; друге місце займає Харківський національний

університет ім. В.Н. Каразіна; третє місце займає Львівський національний університет імені Івана Франка; четверте місце займає Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова; п'яте місце займає Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Рейтинг «Scopus» складається із таких елементів, як: кількість публікацій в НБД «Scopus» (більше 20000 наукових видань із гуманітарних, медичних і технічних наук), кількість цитувань та індексу Гірша (кількісний показник, що складається на основі наукових праць вітчизняних вчених та кількості їх цитувань). Проаналізуємо, який ЗВО є лідером (ТОП–5) за показником індексу Гірша на рис. 3.

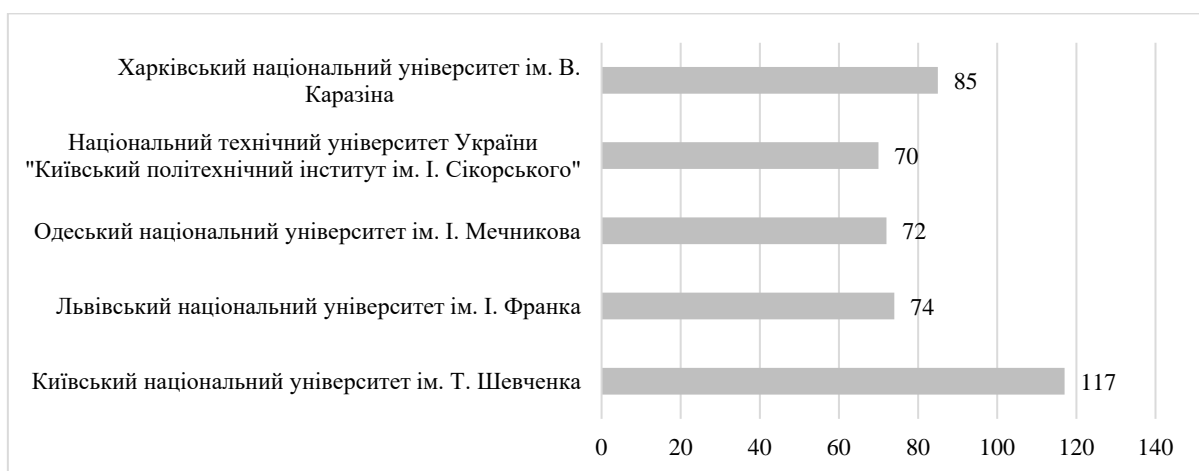

Рис. 3 – Рейтинг «Scopus» за індексом Гірша ТОП–5 ЗВО України в 2023 році, індекс

Джерело: побудовано за даними [6].

Інформація наведена на рис. 3 засвідчує, що перше місце в рейтингу «Scopus» за такою складовою як індекс Гірша в ТОП–5 ЗВО України в 2023 році займає Київський національний університет імені Тараса Шевченка із індексом Гірша 117, який порівняно із 2022 роком зріс на 6 пунктів; друге місце займає Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна із індексом Гірша 85, який порівняно із 2022 роком зріс на 4 пункта; третє місце займає Львівський національний університет імені Івана Франка із індексом Гірша 74, який порівняно із 2022 роком зріс на 4 пункта; четверте місце займає Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова із індексом Гірша 72, який порівняно із 2022 роком зріс на 1 пункт; п'яте місце займає Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» із індексом Гірша 70, який порівняно із 2022 роком не змінювався.

Індекс Гірша розраховується за спеціальною методикою, в основі якої лежить врахування кількості публікацій і цитувань. Проаналізуємо кількість публікацій та цитувань в НБД «Scopus» в ТОП-5 ЗВО України в 2023 на рис. 4.

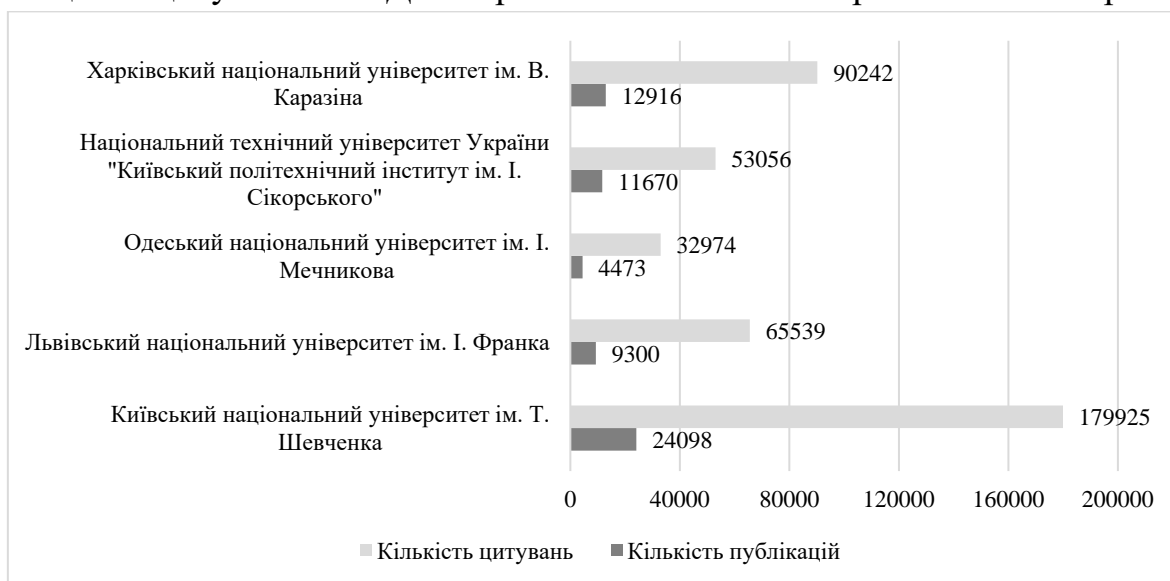

Рис. 4 – Кількість публікацій та цитувань в НБД «Scopus» в ТОП-5 ЗВО України в 2023, одиниць

Джерело: побудовано за даними [6].

Дані рис. 4 свідчать, що Київський національний університет імені Тараса Шевченка за кількістю публікацій та цитувань в НБД «Scopus» є лідером ТОП-5 ЗВО України в 2023 та значно випереджає своїх конкурентів на освітньому ринку. Цікавим є розрахунок співвідношення між кількістю цитувань та кількістю публікацій, що наведено на рис. 5 для ТОП-5 ЗВО України в 2023 році.

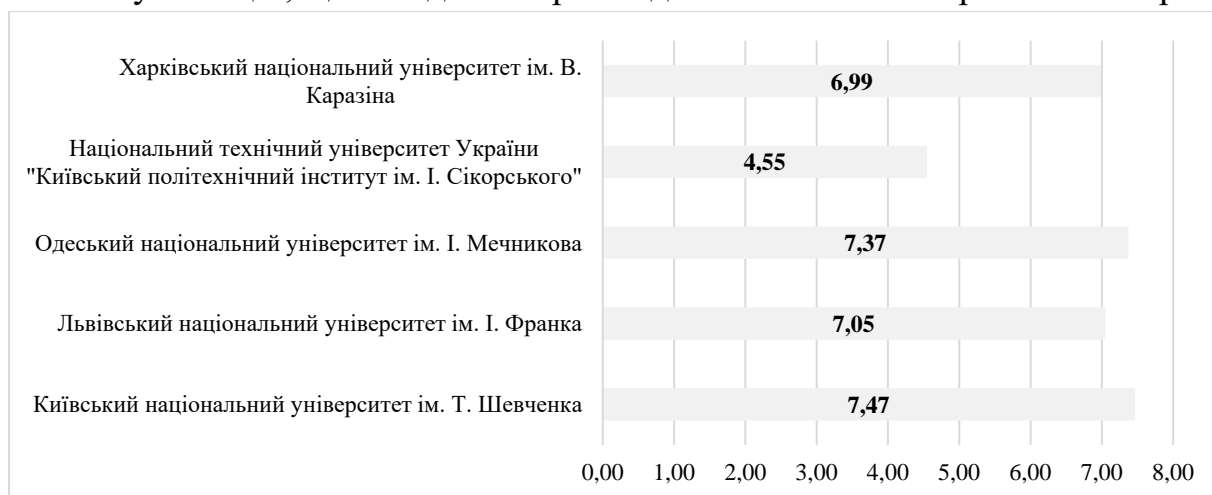

Рис. 5 – Співвідношення між кількістю цитувань та кількістю публікацій для ТОП-5 ЗВО України в 2023 році

Джерело: розраховано автором за даними [6].

Розраховане співвідношення між кількістю цитувань та кількістю публікацій для ТОП–5 ЗВО України в 2023 році дає можливість визначити середнє значення кількості цитувань на одну наукову працю. Так, перше місце за розрахованим значенням займає Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 7,47; друге місце займає Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова – 7,37; третє місце займає Львівський національний університет імені Івана Франка – 7,05; четверте місце займає Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна – 6,99; п'яте місце займає Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» – 4,55.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу, що відображено на рис. 3–5, можна з впевненістю сказати, що лідером серед ЗВО, який займає перше місце в ТОП–5 ЗВО України в 2023 році є Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Публікації науковців даного закладу та цитування на їхні праці, які входять в НБД «Scopus» дозволяють, зокрема сформувати імідж конкурентоспроможного ЗВО на сучасному освітньому ринку не тільки в Україні, але і в світі. Тому ЗВО, які не потрапили в ТОП–5 або ТОП–10 варто прагнути це зробити. Для цього варто застосовувати досвід ЗВО, які входять до ТОП–5 або ТОП–10. Так, за даними [7; 8], для підняття рейтингу Webometrics та NHR Ukraine необхідно, зокрема: удосконалювати систему електронних університетів в напрямку наповнення баз даних ЗВО науковими дослідженнями співробітників; запроваджувати систему електронного документообігу та максимально її застосовувати в навчальній, методичній, науковій і організаційній діяльності; забезпечити входження ЗВО в Webometrics та інші світові рейтинги; збільшувати питому вагу студентів-іноземців, зокрема із країн, які входять до ОЕСР; збільшувати питому вагу професорсько-викладацького складу, які мають п'ять і більше статей в НБД «Scopus» та НБД WoS; збільшувати питому вагу професорсько-викладацького складу, які протягом останніх п'яти років підготували призерів міжнародних олімпіад та конкурсів із фахових дисциплін; мотивувати професорсько-викладацький склад до написання актуальних статей в НБД «Scopus» та НБД WoS з метою потенційного світового визнання, зокрема із перспективою здобуття Нобелівської премії; збільшувати питому вагу студентів, які стали призерами міжнародних олімпіад та конкурсів із фахових дисциплін; збільшувати питому вагу студентів, які отримали перемогу в міжнародних проєктах та здобули гранти; здійснювати пошук міжнародних проєктів та здобувати гранти ЗВО з метою оновлення матеріально-технічної бази, закупівлі обладнання, техніки, комп'ютерів, що в сучасних військових умовах є надзвичайно актуальним; збільшувати питому вагу професорсько-викладацького складу та студентів, які протягом останніх

п'яти років брали участь у програмах міжнародної академічної мобільності; впроваджувати систему внутрішньої оцінки якості освіти ЗВО; збільшувати питому вагу міждисциплінарних освітніх програм; збільшувати питому вагу викладання дисциплін міжнародними мовами; засновувати журнали категорії А та забезпечувати мотивацію публікуватись професорсько-викладацькому складу та студентам в них; оснащувати навчальні аудиторії сучасним медійним обладнанням, щоб спростити викладачам доступ до показу презентацій без використання проекторів і ноутбуків; забезпечувати участь професорсько-викладацького складу у наукових конкурсах Міністерства освіти і науки України на написання НДР; дотримуватись принципів академічної доброчесності і авторських прав; наповнювати сайти ЗВО інформацією щодо наукової діяльності, публікації статей, тез та іншими науковими роботами своїх співробітників; стимулювати проходження професорсько-викладацьким складом курсів підвищення кваліфікації, зокрема за межами України та на платформах «Coursera», «Prometheus» тощо.

Висновки. Таким чином, мотивація професорсько-викладацького складу та студентів до публікації своїх наукових досліджень в фахових виданнях категорії «А» та «Б» сприяють зростанню рейтингу ЗВО як в світі, так і в Україні. Важливого нині значення набуває збільшення акценту на публікації досліджень вченими ЗВО в НБД «Scopus» та НБД WoS, що забезпечить їх лідерство на світовому і вітчизняному освітньому просторі. Крім того, в сучасних військових умовах, за фінансової обмеженості переважної більшості ЗВО, публікації вчених в НБД «Scopus» дасть можливість вигравати гранти та брати участь в різноманітних стартапах. Публікації в НБД «Scopus» нині надають значні переваги ЗВО, але основною перевагою є забезпечення лідерства в сфері формування рейтингу Webometrics та NHR Ukraine. Це дає можливість забезпечити високий рівень іміджу серед всіх суб'єктів ринку освіти, зокрема абітурієнтів.

Важливим напрямом подальших досліджень є визначення впливу публікацій наукових досліджень вітчизняними вченими в НБД «Scopus» на імовірність отримання грантів як важливого фактору фінансування наукових досліджень ЗВО в сучасних військових умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Долгальова О. В. Формування іміджу ЗВО як фактор конкурентоспроможності та шляхи його удосконалення (на прикладі Донбаської національної академії будівництва і архітектури). Галицький економічний вісник. 2021. Том 73. № 6. С. 55–63. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/37514> (дата звернення: 22.03.2024).
2. Сайт National H-index Ranking. Ukraine National H-index Ranking 2023. URL: <https://ua.h-index.com/uk> (дата звернення: 22.03.2024).

3. Квітка С., Старушенко Г. Фактори підвищення міжнародних рейтингів українських закладів освіти в умовах цифрової трансформації суспільства. Аспекти публічного управління. 2021. Том 9. № 1. С. 5–34.
4. Поплавський М. Рейтинг університету як інструмент оцінювання якості освіти. Український інформаційний простір. 2021. № 2(8). С. 16-38. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/245787> (дата звернення: 22.03.2024).
5. Наука та метрика. Інструменти пошуку в Scopus. Переваги доступу. URL: <https://nim.media/articles/instrumenti-poshuku-u-scopus-perevagi-dostupu>. (дата звернення: 22.03.2024).
6. Сайт ОсвітаUA. Вища освіта в Україні. Консолідований рейтинг вишів України 2023 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 22.03.2024).
7. Сайт Міністерства освіти і науки України. Освіта і наука в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf> (дата звернення: 22.03.2024).
8. Сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Цільові показники діяльності закладу вищої освіти. URL <https://kpi.ua/target> (дата звернення: 22.03.2024).

Зіновєєва Ольга Вікторівна,
*старший викладач, вчитель вищої категорії,
методист науково-технічного відділу МАН,
комунальний заклад «Запорізький обласний центр
науково-технічної творчості учнівської молоді «Грані»
Запорізької обласної ради*

Зіновєєва Марина Ігорівна,
*керівник гуртка,
комунальний заклад «Запорізький обласний центр
науково-технічної творчості учнівської молоді «Грані»
Запорізької обласної ради*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ «ШКОЛИ ЮНОГО НАУКОВЦЯ» В РЕАЛІЯХ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

У статті розглядається роль та значення інтелектуальних інновацій у закладі позашкільної освіти в контексті сучасних цивілізаційних викликів. Досліджуються методи та стратегії, спрямовані на вдосконалення освітнього процесу та підготовку молодих науковців до викликів сучасності. Аналізуються результати та досягнення під час впровадження проєкту «Школа юного науковця» щодо розвитку критичного мислення, наукової підготовки та інноваційного підходу до вивчення наукових дисциплін.

Ключові слова: школа юного науковця, інтелектуальні інновації, цивілізаційні виклики, освітні процеси, критичне мислення, наукова підготовка,

інноваційний підхід.

The article explores the role and significance of intellectual innovations in an extracurricular educational institution within the context of contemporary civilizational challenges. It investigates methods and strategies aimed at improving the educational process and preparing young scientists for modern challenges. The results and achievements of implementing the "School of Young Scientist" project regarding the development of critical thinking, scientific preparation, and an innovative approach to studying scientific disciplines are analyzed.

Keywords: School of Young Scientist, intellectual innovations, civilizational challenges, educational processes, critical thinking, scientific preparation, innovative approach.

Тема інтелектуальних інновацій в сфері освіти стає все більш актуальною у контексті сучасних цивілізаційних викликів. Світ дуже динамічний і постійно змінюється, вимагаючи від освітніх систем ефективних відповідей на складні проблеми. Відповідно до цього, інтелектуальні інновації стають ключовим інструментом для покращення якості освіти та підготовки молодих поколінь до викликів сучасності. Науково-теоретична база розробки питання ґрунтується на роботах вітчизняних спеціалістів та працях зарубіжних фахівців з впровадження інтелектуальних інновацій в освітню діяльність [2, 6, 7, 8, 9].

Проблематика інтелектуальних інновацій полягає у забезпеченні доступу до якісної освіти для всіх верств суспільства, розвитку креативності та аналітичного мислення дітей та учнівської молоді, а також у вирішенні завдань, пов'язаних зі змінами в соціально-економічній сфері та технологічним прогресом. Значним педагогічним потенціалом в цьому аспекті є заклади позашкільної освіти. Позашкільна освіта потребує сьогодні вдосконалення сформованих традицій і створення нових форм та активних методів навчання вихованців та педагогів, які давали б можливість оволодіти компонентами подальшого самовдосконалення і саморозвитку. Заклади позашкільної освіти вибудовують такі моделі освітнього процесу, в яких би оптимально поєдналися кращі вітчизняні й зарубіжні практики. Отже, дослідження інтелектуальних інновацій має велике значення для розвитку освітнього процесу та формування конкурентоспроможного суспільства в умовах сучасних викликів.

«Школа юного науковця» – це унікальна ініціатива. Своє походження вона знаходить у методиках стимулювання дитячого інтелекту та підтримки цікавості до науки. Проєкт «Школа юного науковця» було створено та успішно апробовано на базі комунального закладу «Запорізький обласний центр науково-технічної творчості «Грані» Запорізької обласної ради (далі – КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР). Проєкт було розроблено з урахуванням специфіки та потреб учнівської молоді Запорізької області з метою сприяння їхньому інтелектуальному та науковому розвитку, створення умов для формування

мотивації вихованців до науково-дослідницької і проєктної діяльності, впровадження досліджень та інновацій у галузі знань «Математика», «Фізика», «Астрономія», «Інформаційні технології», «Економіка», інших наук технічного напрямку.

Основні досягнення та інновації «Школи юного науковця» включають в себе широкий спектр активностей та програм, організацію науково-дослідницької роботи серед вихованців, а також сприяння участі у наукових конференціях та олімпіадах. Це все спрямовано на розвиток наукового мислення, творчості та критичного аналізу вихованців. При цьому особлива увага приділяється не лише навчальним аспектам, а й формуванню ключових компетентностей, таких як комунікація, креативність, та співпраця. Одним із важливих етапів розвитку проєкту було створення його концепції та методик, що відповідали б вимогам сучасності та потребам учнівської аудиторії. Проєкт постійно змінювався та вдосконалювався з урахуванням новітніх підходів у навчанні та розвитку обдарованих дітей.

Завдяки цій ініціативі, багато вихованців знаходять себе в науці та отримують можливість реалізувати свій потенціал. Інноваційні підходи до навчання та розвитку особистості дозволяють створювати умови для творчого зростання кожного учасника проєкту. «Школа юного науковця» є платформою для розвитку інтелектуального потенціалу вихованців та створення нових можливостей для наукових досліджень у молодого покоління.

Сучасний світ постійно змінюється і перед освітніми інститутами постає низка значних викликів, які вимагають комплексного аналізу та пошуку ефективних рішень. Освіта не залишається осторонь цих глобальних проблем і має важливе значення у подоланні складних викликів сучасності. Для кращого розуміння сучасного стану освіти в контексті глобальних проблем необхідно провести детальний аналіз основних тенденцій та викликів.

Сучасний світ стикається з низкою складних цивілізаційних викликів, які мають прямий вплив на сферу освіти. Важливість адаптації освітніх систем до нових реалій, ключові аспекти інновацій у сучасній освіті та їхній вплив на розвиток молодого покоління наголошується у багатьох джерелах [10]. Одним з основних викликів сучасного світу є швидкі технологічні зміни, які впливають на зміст та форми освіти. Розвиток інформаційних технологій вимагає від освітніх інститутів адаптації до нових вимог та забезпечення доступу до актуальної інформації. Крім того, зростання кількості глобальних проблем, таких як екологічні проблеми, соціальні виклики та економічні перетворення, ставить перед освітніми інститутами завдання підготовки вихованців до вирішення цих проблем та формування у них комплексу необхідних навичок і знань [1].

«Школа юного науковця» реалізує широкий спектр інтелектуальних інновацій, спрямованих на розвиток та підтримку потенціалу вихованців. Серед найважливіших інновацій можна виділити:

Науково-дослідницькі проєкти: Вихованці мають можливість проводити дослідження в різних наукових галузях, що дозволяє їм розвивати аналітичне мислення та творчість.

Партнерство з іншими освітніми установами: Співпраця з іншими школами та науковими установами допомагає вихованцям поглиблювати свої знання та отримувати нові ідеї.

Розвиток критичного мислення: Школа активно працює над розвитком критичного мислення вихованців, що є важливою складовою в сучасному освітньому процесі.

Інтердисциплінарні проєкти: Розробка та впровадження проєктів, що поєднують різні наукові дисципліни, сприяє розвитку творчості та здатності до міжгалузевого мислення.

Гейміфікація навчання: Використання елементів гри у навчальному процесі допомагає створити стимулююче середовище, де вихованці залучаються до вивчення матеріалу через інтерактивні завдання та змагання.

Інтерактивні онлайн-курси: Використання інтерактивних курсів у форматі веб-семінарів та відеоуроків сприяє активному залученню вихованців до навчання, розвитку навичок саморегуляції та самостійності.

Системи дистанційного навчання: Впровадження системи e-learning дозволяє вихованцям навчатися в зручній для них час і місце, розширює доступ до освіти та сприяє формуванню дисциплінованості й самоорганізації.

Інтеграція STEM-освіти: Розвиток STEM-освіти в «Школі юного науковця» створює можливості для комплексного розвитку креативності, критичного мислення та проблемного підходу.

Компетентнісний підхід: Застосування компетентнісного підходу в навчальному процесі сприяє розвитку ключових компетентностей (критичне мислення, комунікація, робота в команді тощо) серед вихованців.

Результати випробувань інноваційних підходів в рамках «Школи юного науковця» підтверджують їхню ефективність та значимість для розвитку потенціалу вихованців. Наукові дослідження та аналізи показують, що інтелектуальні інновації сприяють підвищенню мотивації до навчання, розвитку критичного мислення та творчих здібностей [3, 4, 5].

Інтелектуальні інновації в «Школі юного науковця» є ключовим елементом, що впливає на всі аспекти навчального процесу і мають значний позитивний вплив як на вихованців так і на педагогів. Нові методи навчання, активне залучення до дослідницької роботи та стимулююча атмосфера сприяють

розвитку мотивації до навчання, підвищенню інтересу до предметів та розвитку критичного мислення вихованців. Також варто зазначити, що інновації у «Школі юного науковця» сприяють підвищенню професійного рівня викладачів. Вони надають можливість використовувати нові методи та підходи до навчання, розвивати творчість та креативність в педагогічній діяльності.

Оцінка переваг інтелектуальних інновацій включає аналіз позитивних та негативних аспектів цих змін. Серед переваг можна виділити:

- Збільшення мотивації до навчання та розвитку особистості вихованців.
- Розвиток критичного мислення та аналітичних навичок.
- Стимулювання творчої активності та пошуку нових знань.
- Підвищення якості освітнього процесу та підготовки вихованців до сучасного життя.
- Серед недоліків можна відзначити:
 - Необхідність великої кількості часу та зусиль для реалізації інновацій.
 - Потреба у професійній підготовці викладачів для ефективного використання нових методів.

Інтелектуальні інновації «Школи юного науковця» мають значний потенціал для покращення якості освіти, проте їх впровадження потребує комплексного підходу.

У зв'язку з швидким розвитком технологій та постійними змінами у суспільстві, «Школа юного науковця» стоїть перед низкою перспективних викликів та можливостей для подальшого розвитку. Прогноз майбутнього розвитку цієї ініціативи в умовах сучасних викликів включає такі аспекти:

1.Розвиток мультимедійних освітніх платформ: Прогресивні технології у сфері освіти потребують розвитку інтерактивних та мультимедійних платформ для ефективного навчання вихованців.

2.Експансія мережевих зв'язків: Важливо збільшити мережеві зв'язки «Школи юного науковця» з іншими освітніми закладами, науковими центрами та підприємствами для обміну досвідом та реалізації спільних проєктів.

3.Створення інноваційних курсів: Розробити нові курси з акцентом на сучасні виклики та технології, які забезпечать вихованцям глибоке розуміння актуальних проблем і можливість їх вирішення.

4.Поглиблення міжнародного співробітництва: Участь у міжнародних проєктах допоможе розширити горизонти діяльності «Школи юного науковця» та забезпечить доступ до світових найкращих практик у галузі освіти та науки.

5.Формування цифрової компетентності: У зв'язку з швидким розвитком технологій, особливу увагу слід звернути на формування цифрової компетентності вихованців, що допоможе їм ефективно працювати з інформаційними ресурсами та новітніми технологіями.

6.Зростання якості освіти: Прогнозується подальше зростання якості освіти в «Школі юного науковця» через впровадження передових методик навчання, підвищення кваліфікації педагогічного персоналу та впровадження інноваційних підходів до навчального процесу.

Проведене дослідження та аналіз інтелектуальних інновацій «Школи юного науковця» свідчать про значний внесок цього проєкту у розвиток освіти та стимулювання науково-дослідницької діяльності серед вихованців. Основні висновки з дослідження такі:

Підвищення мотивації до навчання: Інтелектуальні інновації, впроваджені в «Школі юного науковця», сприяють підвищенню інтересу вихованців до науково-дослідницької роботи та розвитку їхніх творчих здібностей.

Розвиток критичного мислення: Учасники проєкту навчаються критично оцінювати інформацію, аналізувати результати досліджень та робити висновки, що сприяє формуванню в них критичного мислення.

Творчий підхід до розв'язання завдань: Інтелектуальні інновації дозволяють вихованцям розвивати творчий підхід до розв'язання завдань та висувати новаторські ідеї в наукових дослідженнях.

Співпраця та обмін досвідом: «Школа юного науковця» створює умови для активної співпраці вихованців та педагогів, обміну досвідом та взаємного навчання, що сприяє збагаченню навчального середовища.

Актуальність теми в контексті цивілізаційних викликів: Розвиток інтелектуальних інновацій є актуальним завданням в умовах сучасних цивілізаційних викликів, оскільки це сприяє підготовці кваліфікованих кадрів з високим рівнем компетентності.

Створений за ініціативою авторів, та ефективно функціонуючий з 2020 по 2023 роки на базі КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР проєкт «Школа юного науковця» визначається не лише активністю і нововведеннями, але й конкретними результатами, що сприяють глибокому розвитку вихованців та покращенню їхньої технічної освіти. Завдяки впровадженню проєкту відбулося:

- Зростання академічних досягнень вихованців: суттєво підвищився рівень успішності вихованців у STEM-предметах, виявилася зацікавленість у вивченні природничих та технічних дисциплін, що відобразилося у покращенні їхнього рівня знань.
- Розвиток ключових компетенцій та життєвих навичок: стався значний прогрес в формуванні комунікативних, аналітичних навичок та критичного мислення у вихованців, що було відзначено через покращення здатності до співпраці в команді, розвиток лідерських якостей, вміння аргументувати власну позицію та приймати відповідальні рішення.
- Участь у наукових проєктах та конкурсах: учні Школи активно беруть участь

у наукових проєктах та STEM-конкурсах, отримують призові місця та нагороди на різноманітних наукових форумах та конкурсах. За період діяльності Школи протягом 2020–2023 рр. понад 600 її слухачів було задіяні у програмі, 253 вихованця стали переможцями в обласних, Всеукраїнських і Міжнародних конкурсах та олімпіадах, а також отримали 22 золоті медалі, 17 срібних та 11 бронзових медалей у конкурсах різних рівнів. Ці показники набагато вище за результати попередніх років: за 2017-2019 рр. 387 вихованців відділу МАН стали учасниками, а 154 вихованця переможцями конкурсів та олімпіад на різних рівнях.

- Формування технічної креативності та інженерних навичок: під час участі в технічних проєктах та робото-технічних змаганнях, створенні власних проєктів у вихованців розвивається технічна креативність. Результатом цього процесу стало відзначення переможців III (державного) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН в режимі онлайн та визначення Стипендіатами Президента України слухачів Школи: Кулешова Іларіона та Картавого Данила (2020/2021 н.р.).
- Взаємодія з іншими закладами освіти: налагоджено успішну співпрацю з закладами загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, позашкільної та вищої освіти для обміну досвідом та ресурсами, проведення науково-практичних конференцій, обміну викладачами та організації спільних заходів.

В цілому, впровадження інтелектуальних інновацій у «Школі юного науковця» на базі КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР має значний потенціал для покращення якості освіти та підготовки молодих дослідників, що є важливим кроком у вирішенні сучасних цивілізаційних викликів та дозволяє досягти значних позитивних результатів, сприяючи академічному та особистісному зростанню дітей та учнівської молоді, зміцненню партнерських відносин з закладами освіти різних рівнів і громадськими установами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боброва, Н. (2021). Сучасні виклики освіти в Україні. Журнал освітніх досліджень, 30(4), 23-37.
2. Джонсон, Д. (2020). Impact of Technological Advances on Education. Educational Research Journal, 25(2), 45-60.
3. Красовська, О. М. «Інноваційні педагогічні технології в освітньому процесі.» Київ: Видавництво «Основа», 2014. 278 с.
4. Ковальчук, Л. О. «Розвиток критичного мислення студентів через інтелектуальні інновації.» Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки, 2017, вип. 33, с. 57-64.
5. Лебедєва, І. П. «Інноваційні підходи до формування креативних здібностей учнів.» Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Серія: Психологія та педагогіка, 2016, том 32, с. 42-48

6. «Globalization and Education Reforms: Challenges and Opportunities» by David R. Johnson (Journal of Education Policy, 2019, Vol. 35, Issue 4, pp. 457-473).
7. The Impact of Globalization on Education Development and the Role of Teachers by Maria A. Silva (International Journal of Educational Development, 2018, Vol. 61, pp. 229-237).
8. «Global Education Trends: Challenges and Opportunities» by UNESCO (2018).
9. «The Future of Education and Skills: Education 2030» by the OECD (2019).
10. Smith, A. (2019). Challenges in Education: Addressing Global Issues. International Journal of Education Studies, 15(3), 78-92.
11. Li, H., & Kim, S. (2018). Access to Quality Education: Strategies for Ensuring Inclusivity. Journal of Educational Equity, 10(1), 112-125.

Зубков Руслан Сергійович,

д.е.н. професор,

кафедри підприємництва, управління та адміністрування;

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини ВНЗ

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини

«Україна», Україна, м.Миколаїв

РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація: Стаття присвячена аналізу сучасних цивілізаційних викликів у контексті світової освіти. В статті розглядаються ключові аспекти, такі як технологічна революція, глобалізація та екологічні проблеми, що впливають на розвиток освітніх систем. Пропонуються шляхи адаптації освітніх систем до цих викликів та розглядаються перспективи подальшого розвитку освіти в контексті сучасних глобальних тенденцій.

Ключові слова: освіта, цивілізаційні виклики, технологічна революція, глобалізація, екологічні проблеми, адаптація, інновації, STEM-освіта, міжкультурна компетентність.

Abstract: This article is dedicated to analyzing contemporary civilization challenges within the scope of global education. The article examines key aspects such as technological revolution, globalization, and ecological issues impacting educational system development. It proposes pathways for educational systems to adapt to these challenges and discusses prospects for further education development in the context of contemporary global trends.

Keywords: education, civilization challenges, technological revolution, globalization, ecological issues, adaptation, innovation, STEM education, intercultural competence.

Освіта завжди була одним з ключових чинників розвитку суспільства, який визначає його конкурентоспроможність і стабільність. У сучасному світі, який постійно зазнає цивілізаційних змін і викликів, роль освіти стає ще більш важливою.

У цій статті проводиться аналіз світової освітньої системи в контексті сучасних цивілізаційних викликів і розглядаються перспективи її подальшого розвитку.

Швидкий темп розвитку технологій впливає на всі аспекти сучасного життя. Інформаційні технології, штучний інтелект, автоматизація процесів – все це змінює спосіб, яким ми живемо і працюємо. Освітні системи повинні адаптуватися до цих змін, навчати студентів не лише базовим навичкам, але й розвивати їхній креативний потенціал та вміння працювати з новітніми технологіями [2].

Зростання глобальних зв'язків призводить до тіснішої взаємодії між культурами, економіками та суспільствами. Освітні програми повинні сприяти розвитку міжкультурної свідомості та готовності до роботи в різноманітних культурних середовищах. Крім того, необхідно вдосконалювати мовну підготовку студентів для ефективної комунікації в глобальному світі.

Зміна складу населення, зростання міграції та зменшення кількості робочої сили - це лише деякі з аспектів демографічних змін, які впливають на сучасне суспільство. Освітні системи повинні враховувати ці тенденції при формуванні навчальних програм та політик розвитку.

Забруднення навколишнього середовища, зміна клімату та виснаження природних ресурсів – це серйозні проблеми, які потребують негайних заходів. Освітні системи мають важливе завдання виховувати екологічно свідоме населення, яке діятиме відповідально та прийматиме екологічно обґрунтовані рішення.

Сучасні виклики, які стикаються з освітніми системами, вимагають гнучкості та інноваційних підходів для ефективної адаптації. Нижче розглянуті ключові напрямки, що допоможуть освітнім системам в цьому процесі:

Розвиток технологій вимагає постійного оновлення методик навчання та використання новітніх засобів навчання. Впровадження інноваційних технологій, таких як віртуальна реальність, штучний інтелект та блокчейн, сприяє зростанню якості освіти та підготовці студентів до сучасного ринку праці.

Глобалізація вимагає від освітніх систем сприяти розвитку міжкультурного розуміння та співпраці. Включення міжкультурних аспектів у навчальні програми, організація міжнародних обмінів та стажувань сприяє формуванню випускників, готових до роботи в міжнародному оточенні.

Пом'якшення відносин, комунікація, креативність та критичне мислення стають все більш важливими у сучасному світі праці. Освітні системи повинні акцентувати увагу на розвитку цих навичок серед студентів, щоб підготувати їх до успішної кар'єри та життя.

Освітні програми повинні включати в себе вивчення екології та стимулювати студентів до дійсного впливу на природу в позитивному ключі.

Розвиток екологічної свідомості допоможе вирішити екологічні проблеми та забезпечить сталість навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Одним із ключових аспектів адаптації освітніх систем до сучасних викликів є постійне впровадження інновацій. Це передбачає пошук нових підходів до навчання та використання передових технологій у навчальному процесі. Впровадження інновацій має декілька ключових аспектів [3]:

Стимулювання творчості: Освітні системи повинні надихати студентів на творчий підхід до вирішення проблем. Це може бути досягнуто за допомогою розвитку проектних методів навчання, де студенти мають можливість розвивати власні ідеї та реалізовувати їх у практичній діяльності.

Використання інтерактивних технологій: Застосування сучасних інтерактивних технологій, таких як віртуальна реальність, ігрові платформи та онлайн-ресурси, сприяє залученню учнів та забезпечує більш ефективне засвоєння навчального матеріалу.

Розвиток гнучких навчальних програм: Освітні програми повинні бути гнучкими та адаптивними до змін у суспільстві та ринку праці. Це включає постійне оновлення змісту навчання, впровадження нових курсів та модулів, які відповідають сучасним потребам.

Стимулювання дослідницької роботи: Освітні системи повинні сприяти розвитку дослідницьких навичок серед студентів, зокрема, шляхом організації науково-дослідницьких проектів та стажувань у провідних наукових установах та компаніях.

Впровадження інновацій у навчальний процес дозволяє не лише підвищити якість освіти, але й підготувати студентів до успішного функціонування у сучасному суспільстві з його вимогами та викликами.

Сучасний світовий контекст відкриває перед освітніми системами безліч нових можливостей та викликів. Деякі з перспектив розвитку світової освіти включають:

Завдяки технологічним інноваціям, освіта стає більш доступною та гнучкою. Онлайн-курси, відкриті освітні ресурси, інтерактивні платформи навчання - це лише деякі з інструментів, які забезпечують можливість навчання будь-де і будь-коли.

Науково-технічна освіта стає все більш важливою у світі, де технології швидко змінюються та вдосконалюються. Розвиток STEM-програм дозволить підготувати кваліфікованих фахівців у сферах науки, технологій, інженерії та математики, які зможуть ефективно впроваджувати нові технології та розв'язувати складні проблеми [5].

У світі, де глобалізація стає все більшою, важливо виховувати міжкультурну свідомість та розуміння. Освітні програми повинні акцентувати

увагу на вивченні та розумінні різних культурних та мовних контекстів, щоб підготувати студентів до співпраці в різноманітних культурних середовищах.

Критичне мислення, комунікаційні навички, креативність та співпраця - це лише кілька з навичок м'яких, які стають все більш важливими у сучасному світі праці. Освітні системи повинні надати можливості для розвитку цих навичок серед студентів, щоб вони могли ефективно працювати в різних сферах життя.

Співпраця між освітніми установами та обмін досвідом між країнами стають все більш важливими для досягнення якості та розвитку освіти. Міжнародні програми обміну студентами та викладачами сприяють взаємному розумінню та збагаченню навчального процесу.

Розвиток світової освіти у напрямку забезпечення якості, доступності та відповідності сучасним викликам відкриває безліч можливостей для розвитку суспільства та підготовки майбутніх поколінь до успішного життя в сучасному світі.

Однією з ключових перспектив розвитку світової освіти є розширення доступу до неї для всіх шарів суспільства. Це важливо для забезпечення рівних можливостей для всіх людей, незалежно від їхнього соціального статусу, географічного положення чи фінансового стану. Для досягнення цієї мети необхідні наступні заходи:

Розвиток онлайн-освіти: Використання технологій Інтернету дозволяє зробити освіту більш доступною, зокрема для тих, хто не може отримати традиційну освіту через географічні або соціальні обмеження. Онлайн-курси, вебінари та інші форми дистанційного навчання дозволяють людям отримувати знання без необхідності фізичного присутності в учбовому закладі.

Розробка відкритих освітніх ресурсів: Створення та розповсюдження відкритих освітніх ресурсів (Open Educational Resources - OER) дозволяє зробити навчальний матеріал безкоштовним та доступним для всіх. Це включає в себе підручники, лекції, відеоматеріали та інші освітні ресурси, які можна вільно використовувати, модифікувати та поширювати.

Створення гнучких навчальних програм: Розвиток гнучких форм навчання, таких як навчання за індивідуальним графіком, вечірні курси та відкриті уроки, дозволяє студентам займатися навчанням нарізно, забезпечуючи більше можливостей для поєднання навчання з роботою або сімейними обов'язками.

Стимулювання інклюзивності: Забезпечення доступу до освіти для людей з інвалідністю, мігрантів, біженців та інших вразливих груп суспільства є важливою складовою розширення доступу до освіти. Це вимагає створення адаптованих навчальних середовищ та надання підтримки для забезпечення рівних умов навчання для всіх.

Розширення доступу до освіти є важливим кроком для побудови справедливого та рівноправного суспільства, де кожна людина має можливість розвивати свій потенціал та досягати успіху.

STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) відіграє важливу роль у підготовці кваліфікованих фахівців у сучасному технологічному світі. Цей напрям освіти спрямований на розвиток наукових та технічних навичок серед студентів та готує їх до вирішення складних проблем у різних галузях промисловості та науки. Нижче розглянемо ключові аспекти розвитку STEM-освіти:

1. Поширення STEM-освіти на рівні початкової та середньої школи:

Важливо забезпечити введення STEM-підходів у навчальні програми на рівні початкової та середньої школи. Це дозволить зростити інтерес учнів до наукових та технічних дисциплін і сформувати основу для подальшого професійного розвитку у STEM-галузях.

2. Поглиблення знань та навичок в STEM-галузях на рівні вищої освіти:

Університети та коледжі повинні надавати студентам можливості отримати поглиблені знання та навички у STEM-галузях шляхом розвитку спеціалізованих програм та лабораторних практик.

3. Забезпечення доступу до сучасних технологій та обладнання:

Однією з ключових складових розвитку STEM-освіти є забезпечення доступу до сучасних технологій та обладнання для проведення експериментів, досліджень та практичних занять. Це вимагає інвестицій у розвиток лабораторних баз та обладнання для навчальних закладів.

4. Сприяння інтердисциплінарному підходу:

Важливо стимулювати інтердисциплінарний підхід до навчання в STEM-галузях, що дозволить студентам отримати комплексне розуміння проблем та здійснювати їх вирішення з використанням знань з різних наукових напрямків.

5. Підтримка інновацій та досліджень:

STEM-освіта повинна сприяти розвитку інновацій та досліджень у сферах науки та технологій. Для цього необхідно створювати сприятливі умови для студентів та вчених для здійснення дослідницької роботи та впровадження новаторських ідей.

Розвиток STEM-освіти є ключовим для забезпечення конкурентоспроможності суспільства у глобальному технологічному середовищі та розвитку інноваційної економіки.

Таким чином, світова освіта стоїть перед багатьма викликами, проте також вона володіє великим потенціалом для розвитку і вдосконалення. З розвитком технологій, зростанням глобалізації та екологічних проблем, освітні системи повинні бути готові адаптуватися та вдосконалюватися. Шлях до успішної майбутньої освіти полягає в поєднанні традиційних цінностей з інноваційними підходами, що дозволить підготувати молоде покоління до викликів сучасного світу.

У сучасному світі освіта відіграє ключову роль у підготовці людей до життя в мінливому інформаційному та технологічному оточенні. Світова освіта

стикається з рядом викликів, включаючи швидкі технологічні зміни, глобалізацію, екологічні проблеми та соціальні нерівності.

Для ефективного вирішення цих викликів важливо постійно адаптувати освітні системи до потреб сучасного суспільства. Це включає в себе розвиток STEM-освіти для підготовки кваліфікованих фахівців у галузях науки та технологій, розширення доступу до освіти за допомогою онлайн-та дистанційного навчання, розвиток навичок м'яких для підготовки адаптивних та креативних особистостей, а також сприяння міжкультурному розумінню та співпраці.

Забезпечення якісної та доступної освіти є важливим завданням для забезпечення сталого розвитку суспільства та побудови гармонійного та рівноправного світу для всіх його громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми розвитку вищої освіти: навчально-методичний посібник / За заг. редакцією проф. В. Стинської, доц. Л. Прокопів / Авторський колектив: Т. Завгородня, З. Нагачевська, Б. Савчук, В. Стинська, І. Стражнікова, І. Єгорова, В. Ковальчук, Л. Прокопів, Н. Салига. Івано-Франківськ, 2021. 430 с.
2. Долинська М. Деякі аспекти контролю вищої освіти у країнах Європейського Союзу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 876. С. 313–319.
3. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. А. Ф. Павленка та д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. — К. : КНЕУ, 2014. — 350, [2] с.
4. Ніколаєв С., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну : аналітичний звіт. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с
5. Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї : монографія / О.І. Локшина, О.З. Глушко, А.П. Джурило, С.М. Кравченко, Н.В. Нікольська, М.М. Тименко, О.М. Шпарик ; за заг. ред. О.І. Локшиної. [Електронне видання]. – Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. – 350 с.

Калініна Г. М.,
*науковий співробітник відділу
економіки й управління ЗСО,
Інститут педагогіки НАПН України,
Karol2017km@gmail.com*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: В тезисах акцентовано увагу на тому, що після закінчення російсько-української війни питання відновлення знищеного природнього середовища нашої країни буде таким же нагальним як й відбудова усієї інфраструктури, відродженні економіки та ін. Нова українська політика має

забезпечити ціннісне ставлення до довкілля у різних сферах суспільного життя та сприяти підвищенню екологічної обізнаності, свідомості та виховання наших громадян, а вивчення зарубіжного досвіду сприятиме швидкому впровадженню в життя окресленої проблематики

Ключові слова: екологічне виховання зарубіжний досвід, формування екологічної свідомості, екологічна обізнаність, впровадження екологічної освіти в Україні

Abstract: The article emphasizes that after the end of the russian-Ukrainian war, the issue of restoring the destroyed natural environment of our country will be as urgent as the reconstruction of the entire infrastructure, economic revival, etc. The new Ukrainian policy should ensure a value-based attitude towards the environment in various spheres of public life and promote environmental awareness, consciousness and education of our citizens, and the study of foreign experience will contribute to the rapid implementation of these issues.

Keywords: environmental education, foreign experience, formation of environmental consciousness, environmental awareness, implementation of environmental education in Ukraine.

Однією із головних причин зміни клімату на планеті є проблема правильної та повної утилізації сміття виробленого людьми. Україна входить в ТОП-10 країн із найбільшим обсягом сміття на людину (за даними Earth Day Ukraine), щорічно українцями продукується 3474 млн. тон сміття, з них 448 млн. тон – небезпечні відходи. Більшість цих відходів не переробляють, а викидають на стихійні звалища, забруднюючи ґрунт і води на десятки кілометрів навколо. Зрозуміло, що усі люди продукують сміття, не тільки українці. При цьому, один українець виробляє близько 300 кг відходів на рік – майже такий об'єм за той же час продукують 4 європейці [1]. Освітня реформа в Україні була цілеспрямована й на переформатування екологічної освіти, що підтверджує низка законодавчих й нормативно-правових актів у сфері освіти з урахуванням світових стандартів екоосвіти. Для усвідомлення й впровадження у життя окресленої проблематики, змістовним і цікавим для вивчення є зарубіжний досвід екологічного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку накопичений в різних країнах.

Так, у всіх Західних країнах освіта де-факто починається з трьох років. Специфіка та умови виховання в кожній країні різні, але здебільшого будується за двома напрямками: оздоровчим і економічним. Створюються спеціальні типи установ (екологічний дитячий садок, лісовий дитячий садок, школа-Муле) [2], де екологічне виховання дітей спрямоване на формування правильної поведінки з точки зору збереження природних ресурсів (води, землі, повітря, енергії, рослин і тварин тощо) у повсякденному житті. Водночас і на формування змалечку почуття любові до природи та закладання у дітей життєвої концепції «Zero Waste» (з англ. – «Нуль відходів») на повторне використання речей [3]. Школа

Муле (швед. Skogsmulle), створена 25 січня 1957 року в Швеції, завданням якої є тісне знайомство дітей зі світом природи, тривале перебування дітей на повітрі, житті у злагоді з природою, а метою є навчання дітей правильній поведінці в природі, формування вмінь приймати самостійні рішення в екстремальних природних умовах, розвиток дітей засобами природи, зміцнення фізичного й психічного здоров'я. Навчання у школі відбувається від 1,5 до 10 років. Автор цієї школи письменник Гост Фром (автор казки «Про лісового Муле та його друзів»), один із лідерів шведського молодіжного руху «На природу в будь-яку погоду» [4]. Методика «Лісових шкіл» стала популярною в Світі. Школи-Муле вже давно існують в Норвегії, Японії, Прибалтиці.

У Нідерландах досвід впровадження екологічної освіти існує з 1919 року. Саме з цього часу в країні у кожному закладі освіти функціонує спеціальна служба садових ділянок, що є практичною формою екологічної освіти й виховання. До того ж діти навчаються вирощувати й доглядати за рослинами, вони ще отримують практичний фінансово-економічний досвід (продаж на базарах, ярмарках і на святах, вирощених власноруч овочів/фруктів/ягід, які проходять в дитячих садках і школах). Кошти від продажу продукції йдуть на потреби групи/класу чи школи загалом, що позитивно впливає на підвищення інтересу до навчання й якісно засвоюється й усвідомлюється навчальний матеріал. Діти можуть змалечку визначити: необхідність збереження природи й порівняти значення власної ролі у цьому процесі, значення правильних еко-рішень і застосувати власний емпіричний досвід на практиці.

Цікавим є досвід викладання екологічної освіти в Японії. В цій країні це одна з найдавніших традицій, що бере свій початок з 1910-го року в приватних школах, а згодом – у державних. Упродовж років вивчення й залучення громадян цієї країни до проблем охорони природи та забруднення біосфери тільки посилювалося. Цьому «сприяли» післявоєнні роки, коли країна боролася за економічне зростання, не беручи до уваги масштаби наслідків цього зростання – високий рівень забрудненості країни у ті часи. Тож, починаючи з 1960-х років Японія дуже вдало зуміла поєднати високий економічний розвиток й екологічність, запровадивши низку програм з екології. Наприклад, кожні п'ять років у країні проводяться обстеження стану природи, при цьому префектури мають свої особисті екологічні програми й закони з охорони навколишнього середовища. Сортування сміття в Японії вже стало «культу» на найвищому рівні у Світі. За таких умов у різних префектурах країни – різна кількість категорій для сортування. Наприклад, жителі м. Камікацу сортують сміття на 34 (!) категорії, а потім приносять розсортоване сміття в центр переробки. Основи екологічно свідомості закладаються з самого малечку в родині й у дитячих садках. Програма екологічного виховання у кожного садочка й школи,

у різних префектурах – окрема. Але мета у всіх одна – діти повинні навчитись піклуватись про довкілля та розвивати позитивне ставлення до навколишнього середовища. Дітей повсякчасно заохочують до участі у різноманітних екологічних заходах, як у освітніх закладах, так і поза ними. Значний час діти проводять на природі, що сприяє формуванню зв'язку між навколишнім середовищем і людським суспільством [5].

Отже, війна розпочата росією проти України принесла нечувані за своїми масштабами руйнівні наслідки на нашу природу, довкілля, на безпеку й якість життя всіх українців. Після закінчення війни перед Україною встане нагальна потреба як у відбудові усєї інфраструктури країни й відродженні економіки, так й у відновленні усіх руйнувань, які спричинені навмисним злочинним знищенням природнього середовища нашої країни. Майбутня нова українська політика має забезпечити ціннісне ставлення до довкілля у різних сферах суспільного життя, підвищити екологічну обізнаність наших громадян, сприяти формуванню та підвищенню екологічної свідомості майбутніх і теперішніх поколінь, спонукати населення до активних дій на охорону довкілля та вирішення екологічних проблем. Формування екологічної свідомості, мислення, культури повинно стати одним із пріоритетів освіти в Україні: молоде покоління українців повинно навчитися жити з почуттям особистої відповідальності. Звичка дбайливо й обережно ставитися до природи закладається в ранньому дитинстві у колі сім'ї, і згодом, поступово зміцнюється у дитячому садку, школі, ЗВО, дорослому й самостійному житті. Навчити молоде покоління жити з почуттям глибокої відповідальності й шани до природи одне із основних завдань сфери освіти нашої країни та громадських екоорганізацій шляхом застосування різноманітних форм і технологій [6; 7; 8].

Отже, важливим є швидке впровадження кращих практик зарубіжного досвіду боротьби за навколишнє середовище й імплементацію міжнародних норм з питань охорони довкілля.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демиденко Ю. Як школі виховувати ековідповідальну дитину. (2021). <https://osvitanova.com.ua/posts/4768-yak-shkoli-vykhovuvaty-ekovidpovidalnu-dytynu>
2. Загородня Л.П. (2010). <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/preschool/paper/viewFile/157/145>
3. Zero Waste: 5 правил екологічного життя. 2015. <https://womo.ua/zero-waste-5-pravil-ekologichnogo-zhittya/>
4. Крива М., Лисак І. Формування екологічної компетентності учнів початкових класів у Європейському контексті. 2019. <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/viewFile/10579/10782>
5. Ярликова О. Як Японія вирішує екологічні проблеми. (2019). <https://rubryka.com/article/ekologia-japan/>
6. Артур П. Мол (2018) Екологічний стан та екологічне управління. Навколишнє

- середовище та суспільство, червень, 119-142. DOI: 10.1007/978-3-319-76415-3_6
7. Екологічна безпека (2013)/ М. О. Клименко, В. М. Шмандій, Ю. С. Голік, А. М. Прищепка та ін. Херсон: Олді-плюс, 366. [українською мовою].
 8. Калініна Г. М., Малюга М. М. (2019) Український досвід застосування краудфандингу в соціальній сфері. Динаміка розвитку сучасної науки: матеріали міжнародної наукової конференції (15 листопада 2019 року) Міжнародний центр наукових досліджень: в 2 т., Чернігів. Т.2 53–56. [українською мовою].

Караманов О. В.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівський національний університет імені Івана Франка
e-mail: akaramanov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0067-0747*

МУЗЕЙ ЯК «УНІКАЛЬНА СИСТЕМА МОДЕЛЮВАННЯ КУЛЬТУРИ»: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Стаття розкриває значення музейного дискурсу у контексті моделювання культури, акцентуючи на його ролі як місця зустрічей, спілкування та дискусій, а також організації педагогічної діяльності. Автор репрезентує інформацію на основі власних досліджень про особливості формування музейного простору та мову музею, мотиви участі відвідувачів в музейних освітніх практиках, актуальні форми музейної освіти для різних груп відвідувачів у сучасному освітньому просторі. У статті наголошується на значних педагогічних можливостях музею та його середовища у контексті формування нових освітніх технологій

Ключові слова: музей, культура, культурна спадщина, педагогічна діяльність, музейне середовище, освітній простір, освітні технології.

The article reveals the significance of museum discourse in the context of cultural modeling, emphasizing its role as a place of meetings, communication and discussions, as well as the organization of pedagogical activities. The author presents information based on her own research about the peculiarities of the formation of museum space and the language of the museum, the motives of visitors' participation in museum educational practices, and the current forms of museum education for different groups of visitors in the contemporary educational space. The article emphasizes the significant pedagogical potential of the museum and its environment in the context of the formation of new educational technologies.

Keywords: museum, culture, cultural heritage, pedagogical activity, museum environment, educational space, educational technologies.

Процес розвитку сучасної європейської освіти спрямований на виховання людей з гуманістичним світоглядом, які характеризуються відкритістю до соціальних і культурних змін та діалогу. Музей є природним простором для

трансформації освіти через культуру, створюючи ефективне навчальне середовище, формуючи в учнів емоційно-ціннісне ставлення до знань та долаючи міжкультурні стереотипи та упередження. У пошуках нових форм взаємодії між музеями та освітою поступово визнається, що музеї можуть бути центрами ефективного навчання.

Метою нашого дослідження є вивчення специфіки освітньої діяльності музеїв у контексті популяризації знань, моделювання культури, створення ефективного середовища міжособистісної комунікації. Зазначені питання були розглянуті у низці наукових досліджень (Т. Белофастова, О. Бондарець, О. Железник, І. Ласкій, В. Снагощенко, О. Топилко, І. Удовиченко, І. Червінська, С. Якубовська та ін.), але потребують певного розширення й конкретизації.

Першим кроком до розуміння освітньої діяльності музеїв є усвідомлення історичного процесу, цінності різноманітних культурно-історичних пам'яток, зосереджених у музеях. Вагома роль у цьому процесі належить музейній педагогіці з її величезним арсеналом способів організації педагогічної взаємодії з відвідувачами. Характерними результатами такої взаємодії є невимушеність, психологічно комфортна атмосфера, здивування, цікавість та безпосередність [1, 35].

У контексті нашого дослідження важливо уточнити наступні питання:

- Які мотиви є у дорослої людини щодо участі у процесу навчання у просторі музею?
- Як навчаються в музеї?
- Якими є їх освітні потреби?
- Якими повинні бути принципи та методи навчання у музейному просторі?

Чимало музеїв усього світу докладають зусиль, намагаючись вийти за свої звичні межі та урізноманітнити власну роботу із аудиторією. Окрім звичайних щоденних заходів, вони повинні ураховувати політичний, соціальний, історичний та культурний дискурси, які розширюють, популяризують та роблять більш привабливими основні завдання та фокус роботи музею. Відповідно, музейний простір постійно модернізується та удосконалюється щодо можливостей ретрансляції, озвучення та популяризації різних подій минулого [2, 314–315]. Це дозволяє людям зрозуміти широкий контекст суспільних явищ, які розкривають прихований глибший сенс і традиції різних культур, представлених у музеї.

Актуалізація нових вимірів освіти у розкритті потенціалу музею.

Тому не дивно, що сьогодні ми маємо значне зростання інтересу до питань організації постійного діалогу між музеєм та відвідувачами, а також зосередження уваги на стабільних стосунках, застосуванні принципово нових методів та практик, що розкриває новий потенціал музею.

Відомий американський музеолог Д. Хейн розрізняє чотири основні підходи до організації навчальної діяльності в музейному просторі (систематичний,

відкритий, упорядкований та конструктивістський музей (О. К.)). Ось чому ми можемо говорити про чотири типи музеїв з унікальними способами організації навчальної діяльності та можливостями здобуття знань учнями, що зумовлює існування різних моделей освіти в музеї [5, 21-23].

Сучасна освітня модель – модель конективізму, – пов'язана з новим рівнем музейної інтерактивності – MuseumWeb 2.0. Власне, ця модель дає змогу музею збирати та дозволяє відвідувачам використовувати власний контент, який вони самі створюють та постійно змінюють. Це робить музей місцем зустрічей та діалогу щодо тематики, представленої на експозиції. Музейна комунікація відбувається між тими відвідувачами, які цікавляться певними предметами, які фактично виступають як прискорювач комунікації між людьми і об'єднуються у своєрідну мережу.

Сьогодні перед нами стоїть завдання представити новий вимір освіти у «глобальному селі». Освіта через культуру та мультикультурну освіту у ритмі сучасних змін взяла на озброєння гасла захисту миру, безпеки та гуманізації суспільного життя. Вплив культури пронизує усі соціальні групи та різні аспекти людського життя, формує інтелект людини, її емоції та уяву. Освіта для культури та через культуру, культура через освіту є показником формування ідентичності та якості життя.

Сучасний розвиток науки та нових технологій, наукова освіта, спеціальні форми навчання забезпечують нове бачення освіти та її предмету. В освіті музей часто порушує питання безпосередньої навчальної взаємодії з предметом. Ми можемо створювати спеціальні навчальні класи в музеях для різних груп відвідувачів, організованих на різних експозиціях музейних установ, та інших прихильних до освіти закладах, які надають музею свої приміщення. Йдеться про семінари, конференції, майстер-класи, що проводяться під час навчання для музейних працівників різних спеціалізацій (реставраторів, кураторів, техніків, аніматорів та музейних педагогів). Навчальна діяльність також проводиться з конкретними соціальними групами, такими як люди з обмеженими можливостями, соціально незахищені, люди похилого віку та сім'ї. Ці програми та проекти розробляються у співпраці з викладачами та аніматорами.

Нове сприйняття музеїв полягає, перш за все, у розумінні їх соціальної функції у контексті збору, збереження, вивчення та опису предметів, проблематизації значень предметів у різних контекстів життя для соціального діалогу та міжкультурної комунікації, створення простору загальної освіти.

Прискорюючи процес «музеефікації світу», нові тематичні колекції логічно спонукають музеї до необхідності пошуку та придбання нових предметів, стандартизації та профілактики їх діяльності для широкої громадської підтримки. Музеї повинні бути відкритими для загальної соціальної освіти шляхом надання доступу до своїх колекцій, навчання персоналу, створення

можливостей для інтерпретації, посередництва, медіації та культури участі як факторів суспільної свідомості та ідентичності кожної людини.

Сучасний музей можна розуміти як «унікальну систему моделювання культури», яка об'єднує її різні культурні та історичні коди, виявляє характерні культурні ознаки, умови та цінні характеристики. Тому завдання музею полягає не лише у тому, щоби надати фундаментальні знання, а формувати (вдосконалювати та закріплювати) ставлення людини до світу, свого минулого. Таким чином, метою музею є не генерування знань про історію, а особисте ставлення до неї.

Саме тому кожна людина завжди повинна мати можливість спробувати зберегти свою унікальність у сучасних реаліях, а не поєднуватись із «сірою масою», бути прикладом та позитивною рольовою моделлю.

Організація ефективного спілкування в музеї завжди має свої особливості, що зумовлено підтримкою постійного інтересу до музейної експозиції, створенням нових можливостей щодо мотивування аудиторії різного віку відвідувати музей та проводити активну пізнавальну діяльність на його території. Усе це безпосередньо та опосередковано залежить від змісту експозиції музею.

Ми живемо у епоху, коли підходи до розуміння сенсу та сутності музейної експозиції змінюються та оновлюються. Сучасні масові аудіовізуальні мистецтва, що постійно розвиваються, передбачають сприйняття великої кількості візуальної інформації. У свою чергу це створює майже необмежені можливості для розширення аудиторії та підвищення рівня розуміння мови мистецтва. Така еволюція безпосередньо пов'язана з «мовою музею» («мова експозиції» – О. К.), орієнтованою на відповідний спосіб її прочитання, розуміння та інтерпретації незалежно від часу та простору.

Відповідно, музейна експозиція за способом передачі інформації, характером та напрямом комунікації, низкою інформативних ознак постійно зазнає значних змін та удосконалень.

Універсальне значення музею в суспільстві.

Сьогодні ми можемо наголосити на універсальному характері значення музеїв для суспільства як:

- збірки знакових елементів, взаємопов'язаних між собою (у семіотичних аспектах);
- набору певних повідомлень (з точки зору передачі інформації);
- джерела нових знань (з точки зору гносеологічної специфіки);
- набору різних функціональних дидактичних моделей (тобто реальних інструментів навчання).
- Зазначені підходи дозволяють виділити принаймні три варіанти організації роботи відвідувачів у музеї:
- по-перше, це вивчення нового соціального досвіду (що передбачає

осмислення діяльності та пов'язану з цим особисту рефлексію);

- по-друге, оновлення власних та колективних спогадів, історій (новий досвід минулих подій);
- крім цього, безпосередня участь у віртуальному спілкуванні та міжособистісному спілкуванні (посилання на переживання та емоції).

У контексті організації педагогічної взаємодії відвідувачів у музеї важливо керуватися такими принципами навчання:

- урахування навчальних потреб та вимог учасників;
- розробка спільних питань навчання та спільна робота над їх вирішенням;
- організація групового партнерства;
- дотримання ефективної культури спілкування, тобто здатності слухати та чути інших, вміти формулювати та поважати різні погляди та переконання [3].

За своїм функціональним призначенням навчання в музеї полягає у тому, що сама його суть виконує навчальну та виховну ролі. У діяльності музеїв, поряд із відображенням культури суспільства, громади можна побачити ставлення сучасників до культурної спадщини, турботу про майбутні покоління. Сучасні музеї є швидше «місцем зустрічей, спілкування та дискусій довкола предметів та історій, які розповідають про ці речі», і тому вони «виконують подвійну функцію: як місце виховання та місце переживання» [4].

Відповідно до цього, музейні предмети, які стають експонатами у процесі створення експозиції, мають такі характеристики:

- по-перше, це *привабливість*, що включає цікавий зміст, колір, розмір, які присутні у повсякденному житті та адаптовані до можливостей відвідувачів;
- по-друге, це своєрідна *гнучкість*, естетика, «візуальна комунікативність»;
- по-третє, саме *інтерактивність* впливає на відвідувачів і змушує їх оцінювати експонат відповідно до його семантичного значення та загального вигляду;
- по-четверте, саме *доступ* до різноманітних актуальних тем впливає на інтерес відвідувачів, надає їм додаткові можливості для власного навчання;
- по-п'яте, це *відповідність оточенню*, яке пов'язане з побутовим, соціальним середовищем людини, що є важливим для психічного та соціального розвитку індивіда.

Це музеї, які відкривають відвідувачам історичні періоди через оригінальні речі, занурюють відвідувачів до іншої атмосфери, змушують їх не тільки безпосередньо сприймати інформацію, але й творчо інтерпретувати та аналізувати її, наповнюючи новим змістом, формуючи власні висновки.

Такі міркування важливі для розуміння особливостей сучасної освіти у просторі музею: вони вимагають сьогодні не лише фінансових ресурсів, організаційних заходів щодо реструктуризації шляхом залучення різних експертів у музеї, а й послідовної та прийнятної реалізації концепції музею, відповідно до його профілю та специфічного середовища, в якому він

знаходиться. Музей через предмети, колекції, твори мистецтва, артефакти, нематеріальні культурні цінності у кожному куточку Землі мають важливе значення для формування індивідуальної свідомості та світогляду кожної людини.

Освітні можливості музею та його середовища.

Ми вважаємо, що музейна освіта є важливою частиною загальної освіти ХХІ століття, і тому її слід включати у навчальний процес вже на етапі дитячого садка, щоби кожна маленька дитина могла зрозуміти різні культурні компетенції, знання, вміння та навички «упродовж цілого життя». Особливе значення у контексті вищезазначеного має відповідальне використання природних ресурсів, збереження цінностей цивілізації та мирне співіснування різних культур. Таким чином, музей повинен прийняти виклики глобальної освіти та освіти для розвитку.

Через свої специфічні можливості кожен музей може створити особливі умови для особистого оволодіння культурною спадщиною кожного члена суспільства, виступаючи як своєрідна цінність, але насправді, в основі музейної діяльності переважно домінує інформаційний процес, спрямований на передачу історичних знань.

Актуальним завданням сучасної музейної педагогіки може визначити активізацію впровадження різних освітніх технологій, орієнтуючись не на оволодіння стандартом знань, умінь, а на розвиток індивідуальності кожної людини, яка очікує на музейне «живе» та безпосереднє спілкування з можливістю поєднання навчальної діяльності із відпочинком.

У багатьох світових музеях у життя впроваджується концепція так званого «активного музею», коли відвідувачі з першого кроку стають учасниками музейного дійства, що дає змогу пізнавати музейні експонати відповідно до власних бажань, фантазій та інтересів. Відвідування музейної виставки – це один із способів проведення вільного часу, тому недарма їх часто відвідують люди, які спілкуються, проводять пошук та вивчають оптимальну кількість нової інформації. Загалом виставка є невід’ємною частиною загальної схеми реалізації концепції музейного проекту з яскравим освітнім характером.

Особливо це стосується сучасних музеїв науки і техніки, які є навчально-розважальними центрами, і дозволяють відвідувачам активно досліджувати їхній зміст.

Якими освітніми можливостями володіє музей та його середовище? Перш за все, це:

- створення та визначення світогляду кожного нового покоління;
- забезпечення спрямованості навчального процесу;
- організація індивідуалізованої навчальної діяльності;
- забезпечення ситуаційного навчання та освіти завдяки різним застосованим специфічним комунікаційним стратегіям.

Більше того, це середовище створює умови для взаємодії між різними дисциплінами, оскільки музей «виступає посередником між мистецтвом, історією, природничими науками та відвідувачами, адже вони є місцями вивчення складних взаємодій і тому важливі для критичних та зрілих відвідувачів» [6, 12].

Можна сказати, що освіта крізь призму музею - це соціальний процес, спрямований на формування людської особистості, яка «дозріла» до громадянського життя, усвідомлюючи себе та навколишнє середовище як частину спільного суспільства. Але, на відміну від попередніх освітніх позицій, коли навчальна діяльність тлумачилась як щось обов'язкове, примусове, нав'язливе, ми схильні розуміти її як процес створення особистого та неповторного внутрішнього «Я» кожної людини.

Слід зазначити, що лише завдяки формуванню ціннісного ставлення до культурної спадщини можна сприяти вихованню у відвідувачів емоцій, фантазії, уяви та творчої активності, вміння формулювати та обґрунтовувати власну думку, підтримуючи власні естетичні вподобання з освітньою метою, спрямованою на культурний розвиток конкретного суспільства, показників його ідентичності, сфери його традицій, ментальності та самовизначення.

Висновки

Отже, для вітчизняного освітнього простору є вкрай важливим враховувати специфіку освітньої діяльності музеїв. Зокрема, це стосується встановлення культурно-освітніх музейних зв'язків, адже коли процес навчання в музеї відбувається у процесі створення асоціацій, групування різних контекстів знань і зв'язків між ними, коли найбільш значущим є вміння дізнаватися нове, ділитися новим досвідом, а не лише зберігати вже відому інформацію.

Музей є надзвичайно ефективним, коли ми говоримо про розширення культурно-освітнього простору через зразки матеріальної та духовної культури, що дозволяє нам розуміти освіту не лише як процес навчання, а й соціокультурну адаптацію, засновану на засвоєнні досвіду минулих поколінь, що включає загальнолюдські та національні цінності;

На даний час існує нагальна потреба у фундаментальних емпіричних дослідженнях у галузі музейної педагогіки, включаючи розробку методик, створеної з метою вивчення впливу музейної освіти на якість життя дорослих та людей похилого віку в умовах широкого культурного впливу, розвиток основних компетенцій кожної людини протягом усього життя. Такі рішення сприяють:

- формуванню громадянського суспільства;
- культурних потреб та культурної ідентичності кожної особистості;
- особистісному та професійному зростанню;
- гуманізації суспільного життя.

У зв'язку із вищенаведеним можна зазначити, що успішне вирішення багатьох життєво важливих завдань у галузі охорони та збереження культурної спадщини значною мірою залежить від рівня освіти, комунікативної компетентності самих громадян. Перший крок до цього закладений ще у дитинстві, – розуміння історичного процесу, значення різних культурних та історичних пам'яток музею. Важливу роль у цьому процесі ми надаємо музейній освіті загалом та музейній педагогіці з її величезною палітрою методів навчання, які можна реалізувати на заняттях з різних наукових дисциплін. Завдяки цьому ми розуміємо музей як «унікальну систему моделювання культури».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Караманов О. В. Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні. Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи : матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 24–25 верес. 2013 р.) / Нац. Києво-Печер. іст.-культур. заповідник. Київ, 2013. С. 35–37.
2. Караманов О. В., Васишин М. С. Наратив як історико-педагогічне джерело та його репрезентація у музейному просторі. Педагогічний дискурс, 2013. Вип. 15. С. 311-315.
3. Curtis, Niel G.W. Universal Museums, Museum Objects and Repatriation. The Tangled Stories of Things Museum Management and Curatorship, 21(2), 2006: 117-127.
4. Griffin, Janette. The museum education mix: students, teachers and museum educators. Des Griffin and Leon Paroissien (Eds). Understanding Museums: Australian museums and museology. https://nma.gov.au/research/understanding-museums/JGriffin_2011.html
5. Hein, George E. The Constructivist Museum. Journal for Education in Museums, 16, 1995: 21-23.
6. Museum Mediators 2012/2014. Guidelines for Museum Mediators professionals in Europe. http://museummediators.eu/wp-content/uploads/2014/09/MMediatorsEurope_Research_Results_finalReport.pdf

Каращук М. Г.,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політології КНУ імені Тараса Шевченка

niko_karaschuk@ukr.net

КОНТУРИ ОСВІТИ В ПАРАМЕТРАХ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

У статті досліджуються перспективи розвитку освіти у суспільстві знань. Аналізується вплив економіки та соціуму на освіту. Розкриваються сутнісні виміри логіки розвитку освіти.

Ключові слова: освіта, знання, суспільство знань, інформаційне суспільство, економіка.

This article is favored to researching the perfectives of the development of education in the society of science; to analyzing the influence of economy and society

on education; to outlining the basic views of the logic of the development of education.
Keywords: education, knowledge, information society, economy.

Проблема освіти особливо загострюється у кризові моменти історичного розвитку суспільства, коли традиційні напрямки та цілі, легітимізовані минулим досвідом, перестали бути дієвими. Одночасно у подібні періоди відбувається переосмислення педагогічних методів та теорій. Однак зосередження уваги на цьому аспекті проблеми є компенсацією незворотності та приреченості на вирішення «останнього» питання освіти – смислу та мети. Без вирішення цього питання неможливо визначити ані стратегію підвищення якості освіти, ані її критерії. Іншими словами, сьогодні доля освіти залежить від глибини постановки та вирішення питання: «Що таке освіта?». У ситуації кризи ми більше не можемо вдовольнитися наявними відповідями, тому що всі готові відповіді тільки поглиблюють кризу [1, с. 100]. Розуміння суті освіти, внутрішньої логіки її становлення дасть можливість свідомо, цілеспрямовано покласти орієнтири її трансформації. В такому випадку зміни вітчизняної системи освіти будуть визначатися не політичною або економічною доцільністю, а іманентною логікою процесу.

Соціум у всі часи впливав на критерій визначення якості освіти та її сутності. Освіта та суспільство тісно взаємопов'язані. Безвідносно до вирішення проблем суспільства неможливо вирішити проблеми освіти. Звідси зрозуміло, що становлення «нового» суспільного порядку не може не впливати на зміни в освітньому просторі. Від того, яким буде це суспільство, залежить, що ми будемо вважати метою освіти. Як повітряний стовбур тисне на людину, так і соціальні детермінанти тиснуть на освіту, претендуючи на статус основного замовника «освітніх послуг». Зв'язок між освітою та суспільством відбувається у двох напрямках. Однак очевидною є провідна роль суспільства у цьому тандемі. Саме його вплив є явним, артикульованим і фіксується у своєму результаті. Тиск зовнішніх соціальних сил набуває різноманітних форм. Соціум намагається закріпити свій стан через формування «суспільно корисних» громадян. Освіта тут виявляється незамінним засобом сомовідтворення. Держава прагне легітимізувати своє існування за допомогою ретрансляції певної ідеології через систему освіти. Домінантний принцип емпіричного буття відтворює себе у способі організації освітньої діяльності. В межах освіти тоді закріплюється той принцип буття, що панує безпосередньо в «житті». Безперечно, що освіта детермінується станом наявних суспільних відносин, способом суспільного виробництва, однак не варто применшувати зворотній, неявний, «сповільненої дії» вплив освіти на суспільство. Однобічний погляд на взаємозв'язок освіти та суспільства перетворює першу на виконавця зовнішнього замовлення. У цьому

випадку єдиною функцією освіти повинне бути виготовлення «потрібного індивіда». Освітній бестіарій вже переповнений подібними вихованцями: соціалістичною або радянською людиною, економічною або соціальною людиною та іншими. Саме у їхній вузькій спеціалізації приховується причина «застарівання знань». Змінюються потреби сьогодення, і вузька спеціалізація вихованців бестіарію застаріває та стає непридатною до використання. Їх вихідне спрямування на адаптацію та «продажність» у світі, що постійно змінюється, іманентно містить приреченість бути несучасним, не модерним, а тому і приреченість до перманентної модернізації. Однак, зі слів П. Дракера, наздоганяюча стратегія розвитку є безперспективною [2, 57].

Отже, перемагає не той, хто прагне робити краще, а той, хто прагне робити інакше. Це актуалізує проблему творчості в сучасному світі. Якість освіти залежить від її здатності ввести творчість в освітній простір як загальний та природний спосіб людського існування. Освіта як транслятор наявного стану речей існує не як продукування творчого начала, а скоріше як відтворення та фіксування репродуктивних функцій людини. Світ загалом та економіка зокрема вимагають творчої людини, а освіта спрямована на підготовку «людини корисної», тобто на формування заданої кількості та конфігурації корисних якостей. Якщо творчість орієнтована на самовизначення, то «людина корисна» орієнтована на старанне відтворення запрограмованих інструкцій та алгоритмів. Іншими словами, якщо творчість передбачає свободу, то «людина-функція» – авторитаризм та догматизм. Без творчого начала освітній простір приречений випускати старанних виконавців, хоча майбутнє вимагає творців. Якщо освіта перетворюється на «ринок освітніх послуг», проблема якості освіти вирішується відповідно до тих самих закономірностей, що діють у сфері послуг [3, с. 86]. Здавалося б, цей висновок не повинен викликати заперечень, однак навіть у рамках бізнес-освіти, яка дуже тісно інтегрована в економіку, виникають сумніви щодо цього.

Окрім зазначених проблем існує ще одна – відсутність автономії професійної спільноти, особливо гостро вона відчувається в межах вітчизняної системи освіти. У майбутньому якість освіти буде безпосередньо залежати від міри автономності вищих навчальних закладів та всіх суб'єктів освітнього процесу. Без зміни командно-адміністративного способу організації освітнього простору про майбутнє якісної освіти можна забути [3, с. 60].

Суспільство, контури якого тільки проявляються, буде характеризуватися новим особливим місцем у ньому інформації і знання. Вже сьогодні в найбільш розвинутих країнах основні галузі промислового і сільськогосподарського виробництва, зв'язок і комунікації, побут і розваги, освіта і духовне життя міцно спираються на досягнення фундаментальних наук, стаючи більш наукомісткими.

Пошук, створення і збереження, смислова трансформація, тиражування і поширення знань займає дедалі важливіше місце в діяльності людей. Інформація стає цінним продуктом і основним товаром. Високі технології (електроніка, інформатика, космічне виробництво, біотехнології тощо) виводять виробництво на новий, принципово відмінний рівень. Створення цих технологій цілком можна охарактеризувати як революцію. Отже, становлення суспільства знань актуалізує проблеми освіти. Однак знання та інформація не є самоцінними – вони є засобом досягнення економічних цілей. Таким чином, соціальна детермінація освіти поступається місцем економічним детермінантам, відбувається дифузія економічних та соціальних детермінант.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Voznyak V.S., Lipin N.V. Education like breach between past and future. *Anthropological Measurements of Philosophical*. 2020. № 17. С. 98–109.
2. Друкер П. Виклики для менеджменту ХХІ століття; пер. з англ. Т. Літенська. Київ: КМ-БУКС. 2020. 240 с.
3. Ліпін М. Творчість та креативність: способи людського існування. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 1. С. 79-91
4. Феномен інновації: освіта, суспільство: кол. монографія. За ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2008. 472 с.

Каряка С. М.,

вихователь «спеціаліст вищої категорії»

Закладу дошкільної освіти (ясел-садка) №196 «Рожева зоренька»

Запорізької міської ради

svetlana.k.zap@gmail.com

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація: В статті розглядаються сучасні виклики до освіти в умовах воєнного стану. Вчителі стикнулися з різними випробуваннями та попри особисті негаразди вони продовжують гідно виконувати свою роботу і турбуватися про учнів.

Ключові слова: освіта в умовах воєнного стану, вчителі, освітяни.

Abstract: The article examines modern challenges to education under martial law. Teachers have faced various challenges and despite their personal troubles, they continue to do their job well and care about their students.

Keywords: education under martial law, teachers, educators.

Освіта є ключовим фундаментом сучасного суспільства. Вона не лише формує та розвиває інтелектуальні та професійні здібності особистості, але й створює основу для економічного, соціального та культурного розвитку країни [2]

Якісна освіта є важливою складовою в житті кожної людини, адже вона

дозволяє рухатися вперед і досягати успіху. Освіта розвиває впевненість у собі, дає навички та знання, допомагає формуватися особистості, дає нам знання про навколишній світ, які розвивають прогресивні погляди на життя, допомагає сформувати краще суспільство. Роль освіти – це турбота про майбутнє нації, про формування суспільства, яке дотримується системи цінностей та прагне вдосконалити свою державу, своє життя, свій навколишній простір. Роль освіти за часів війни - це терапія для дітей, це адаптація учнів та учениць до нової реальності, але водночас це й та сама турбота про майбутнє нації [5]. Тільки освічені українці можуть створити міцну, життєздатну державу, збудувати сучасну економіку, забезпечити майбутнє прийдешніх поколінь.

Історія освіти свідчить про безперервний розвиток та вдосконалення навчальних систем. Вона відображає зміни у соціальній, культурній та економічній сферах суспільства. Сьогодні освіта стоїть перед новими викликами і потребує постійного оновлення та адаптації [1].

Спочатку пандемія, а потім повномасштабна війна зупинили і ускладнили навчальний процес в Україні. Карантин, онлайн-навчання, повітряні тривоги, відключення світла і поганий зв'язок посилили вже наявні проблеми української системи освіти. Перерви в навчанні зумовлюють освітні втрати, критичні для засвоєння нових знань і навичок. Війна призвела до виникнення питань доступності та безпеки освіти.

Багато дітей втратили можливість долучитися до навчального процесу, педагоги під загрозою обстрілів викладали в регіонах, де ведуться або потенційно можуть відбуватися бойові дії. Такі умови потребують серйозного планування освітніх процесів та забезпечення належних умов навчання в умовах війни [3].

Але маючи досвід двох років пандемії, освіта змогла вистояти. Можна сказати, через те, що пандемія передувала повномасштабному вторгненню РФ і це дало змогу підготувати до цього українських вчителів організувати дистанційну освіту, створити численні онлайн-ресурси та налаштувати їх. Упродовж повномасштабної війни з РФ українські вчителі тримають освітній фронт. Як це – бути вчителем під час війни. Адже з перших днів, ледь оговтавшись від постійних бомбардувань російських загарбників і розгубленості серед населення, наші вчителі, не чекаючи на розпорядження чи вказівки, почали дистанційно проводити уроки, не втрачаючи зв'язку з учнями. Власним прикладом освітяни вселили в школярів відчуття впевненості, здатності боротися та перемагати. Всі освітяни стали перед вибором і як забезпечити безпеку дітям, і як зберегти надання освітніх послуг, для того щоб діти не залишилися неосвіченими і навчальна програма виконувалася в повному обсязі. Українські вчителі та викладачі відшуковували способи зв'язку зі своїми учнями, проводячи уроки та заняття за допомогою стареньких телефонів і планшетів, попри низьку якість інтернету внаслідок ракетних обстрілів України.

Вони продовжили працювати у важких умовах війни, накопичуючи унікальний педагогічний досвід, переосмислюючи роль освіти та її ціннісні складники. Розклад занять складали більш гнучким та регулювали залежно від ситуації. Методи роботи з учнями добирали відповідно до навчального предмета, віку дітей та їхніх інтересів. Перевагу надавали проблемним, пошуковим, творчим методам роботи. Під час проведення онлайн-занять залучають учнів до активної роботи, висловлювання своїх ідей та пропозицій, надають можливість їм спілкуватися між собою, проводять індивідуальні зустрічі з новоприбулими учнями з метою надання їм психологічної підтримки та відчуття приналежності до шкільної спільноти. Вчителі намагаються підібрати до кожної дитини відповідний «ключик», пробудити інтерес всередині самого учня та організувати освітній процес таким чином, щоб кожна дитина протягом одного уроку могла працювати в рамках власного інтересу.

Навчання у такий складний час – це новий виклик для педагогів, але їх безумовна любов до дітей та підтримка допоможе їм стабілізувати психологічний стан. Коли діти відчувають підтримку, розуміють, що їхня думка важлива та цінна, вони набувають впевненості та відчувають готовність приймати власні рішення [3].

Педагоги – недооцінені герої, які перебувають у постійній боротьбі, аби зробити цей світ хоч трохи кращим. Це відбувається поступово, але наполегливо, щоденно, маленькими кроками. У вчителя може не бути костюма супергероя, високої посади, звання. Але у нього не віднімуть чарівну здатність бути оберегом у часи змін [4].

Педагогічні працівники, працюючи в умовах війни, продемонстрували свою професійність, непохитність, приклад мужності, витримки, нескореності. Бо кожного дня незважаючи на особистісні потреби сім'ї та власних дітей, продовжували навчати і виховувати українських дітей, тому що розуміють, наскільки освіта важлива для майбутнього покоління. Тільки вчителі навчилися під час тривоги володіти собою, тримати себе в руках і зберігати ясність розуму та бадьорість духу.

Зараз важко і дорослим, і дітям. Постійний стрес, тривога, страх, панічні атаки, нервова напруга, відсутність спілкування, невизначеність у завтрашньому дні, зміна настрою, проблеми зі здоров'ям, неможливість впливати на ситуацію, апатія тощо. Все це призводить до травмування кожної особистості. В умовах війни вчитель як ніколи стає важливою фігурою в житті школярів. З початком повномасштабної війни українські вчителі перестали бути для учнів лише помічниками та наставниками. Тепер вчитель для своїх учнів і психолог, і організатор, і критик, і тлумач політичної ситуації, і філософ, і навіть жилетка, в яку можна поплакати. Вчителі – справжні герої сьогодення. Їхня невтомна праця закладає майбутнє кожної дитини. І навіть під час війни вони продовжують працювати і створювати всі умови для якісної освіти [4].

Освіта під час війни є важливою темою, яка потребує співпраці між державними органами, громадськими організаціями, міжнародною спільнотою для забезпечення захисту дітей та максимальної освітньої можливості у таких складних умовах. Загалом, війна має значно негативний вплив на освіту, проте з відповідними зусиллями та підтримкою можна зменшити ці наслідки та допомогти дітям у майбутньому.

Сьогодні війна наробила шкоди всій освітній системі. Починаючи з того, що ми маємо втрачені життя освітян, вчителів, учнів, студентів – ми маємо зруйновані будівлі, школи, які залишаються на тимчасово окупованих територіях. Але їм не зруйнувати того, що поза стінами, і що є набагато сильнішим за обстріли - прагнення до гідності, свободи, просвіти, демократії, вдосконалення та нової якості життя. Саме ці цінності несе українська освіта. А нам залишається вчитися та вчити, адже наші знання і наш рівень освіченості – це зброя проти ворога, якого ми обов'язково в скорому часі виженемо з нашої землі [6].

ЛІТЕРАТУРА:

1. <https://gutains.com.ua/istoriya-osvity/>
2. <https://osvita.ua/news/91458/>
3. https://lb.ua/blog/dmytro_lubinetz/579376_pravo_osvitu_umovah_viyni_mizh.html
4. <https://naurok.com.ua/post/u-chasi-zmin-uchiteli-gero-yakih-potrebue-svit>
5. <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/04/14/248241/>
6. <https://academiq.org.ua/novyny/bez-perervy-na-viynu/>

Качмар Олександра Василівна,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри управління соціокультурною діяльністю,
шоу-бізнесу та івентмеенджменту
Навчально-наукового інституту мистецтв
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Ooleksandra75@ ukr.net*

МИСТЕЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ АГРЕСІЇ

Сьогодні мистецтво стає важливим засобом вирішення складних соціальних конфліктів. Культура і мистецтво це - потужна зброя проти війни. Російсько-українська війна починаючи з 2014 року є центральною темою в українському кіно

Сучасний технологічний розвиток створив широке поле для культурно-мистецьких впливів, який має можливість відігравати стабілізуючу роль не лише у власній державі, а й між різними країнами. велика увага кіносвіту була зосереджена на документальній кінострічці «20 днів у Маріуполі», яка потрапила у два шорт-листи «Оскара».

Ключові слова: мистецтво, війна, агресія, культура, документальний фільм, картини

Today, art is becoming an important means of resolving complex social conflicts. Culture and art are powerful weapons against war. Since 2014, the Russian-Ukrainian war has been a central theme in Ukrainian cinema

Modern technological development has created a wide field for cultural and artistic influences, which can play a stabilizing role not only in one's own state, but also between different countries. much of the attention of the film world was focused on the picture "20 Days in Mariupol", which was included in two short lists for the "Oscar".

Keywords: art, war, aggression, culture, documentary film, paintings.

На сьогодні мистецтво стає важливим засобом вирішення складних соціальних конфліктів. Сучасний технологічний розвиток створив широке поле для культурно-мистецьких впливів, який має можливість відігравати стабілізуючу роль не лише у власній державі, а й між різними країнами. Мистецтво – це зброя. Це ліки, відрода, сила. Мистецтво завжди підтримувало людство в найскладніші часи і давало надію. Мистецтво тримає нас всіх у балансі, у ресурсі, особливо у сьогоднішній складний час. Сила мистецтва та його вплив на суспільство були висвітлені ще у творах Платона та Аристотеля, у подальшому в працях українських класиків – Лесі Українки, І. Франка, та зарубіжних – Ф. Ніцше, Ф. Шіллера та ін.

Справжня сила мистецтва проявляється у важкі часи. Музика може врятувати людей від страху і болю та дати відчуття надії. Культура і мистецтво не тільки одухотворяють і прикрашають наше життя і простір, розвивають і підносять нас, але й часто виконують функцію «ліків для душі». Плеч-о-пліч з військовими Україну боронять діячі мистецтва.

Ідея розповідати світу про українську культуру під час війни через музику не нова. 100 років тому Україна вже проходила цей шлях. Під час боротьби за Українську народну республіку (УНР) тодішня влада доручила відомому диригенту Олександрю Кошицю зібрати українську республіканську капелу для гастролей світом. Їй з 1919 року аплодувала вся Європа: Чехословаччина, Австрія, Швейцарія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Велика Британія, Німеччина, Польща, Іспанія. У 1922 році хор поїхав у турне до США, де світ вперше почув «Щедрика» або «Carol of the bells» Леонтовича, що став саундтреком Різдва по всьому світу [1].

Ще на той країна-агресор в особі росії намагалась нав'язати світу, що української культури не існує і це калька на «російщину». Саме такі заяви ми чуємо із вуст найбільших пропагандистів-агресорів і зараз. У нинішній війні культурний фронт не обмежується лише музикою. Володар «Оскара» Шон Пенн

фільмує те, що відбувається в Україні, з перших днів вторгнення Росії. Разом з ним про нашу війну розповідає режисер Мартін Скорцезе, актори Ештон Катчер та Міла Куніс, виконавець ролі Люка Скайвокера у «Зоряних війнах» Марк Хемілл та інші. Нещодавно вийшов на екран документальний фільм «Мистецтво як зброя під час війни» (*L'art, une arme en temps de guerre*) знятий Європейським культурним телеканалом ARTE про українських художників, співаків та інших митців під час російсько-української війни. Фільм отримав спеціальну відзнаку на Берлінале-2023 і присвячений ЗСУ, прем'єра відбулася 15 квітня 2023 на українському телеканалі СТБ. Фільм «Мистецтво як зброя під час війни» розповідає про український культурний фронт – музикантів, скульпторів, художників, завдяки яким українська ідентичність так потужно заявила про себе на весь світ. Документальний фільм дублюється шістьма мовами. Стрічка ARTE, власне, зображає, як творчий, і не лише, спротив українських художників, співаків, музикантів, акторів пристрасно виражається у їхній творчості на тематику війни та культури. А також показує європейським глядачам українських митців, які змінили пензлі та музичні інструменти на автомати та дрони, щоб захищати Батьківщину на війні [2].

Герої фільму – лідер гурту "Бумбокс" Андрій Хливнюк, який на даний час перебуває на передовій, лідер гурту «Антитіла» Тарас Тополя, скульптор Михайло Рева, мистецтвознавиця Ольга Балашова, музикант Мойсей Бондаренко і художник-воїн з позивним "Пікассо" Володимир Безрукий. відомий своїми картинами, виконаними на уламках дощок та дверей, пише портрети на ящиках з боєприпасів.

Цікавий герой фільму – Володимир Безрукий (позивний «Пікассо»), який живе та воює у Бахмуті і при цьому продовжує малювати, Щоб зробити з ним сюжет, в екстремальну поїздку на передову вирушила тільки одна людина – оператор Юрій Пупірін. Весь відзнятий матеріал він потім передав до Києва. Це неймовірні кадри про те, як художник пише картину в одній із найгарячіших точок України.

Зйомки фільму відбувалися на початку грудня, коли був практично повний блекаут. Під час знімального процесу теж вимикалося світло, і це все теж увійшло до фільму. Але команда продовжувала працювати й без світла. Як? Доводилося вигадувати складні схеми, щоб встигати зарядити акумулятори. Їх могли залишити десь, де електроенергія є, і потім хтось підвозив їх на зйомку. Окремі складнощі були із перегонном матеріалу. Це величезний обсяг відео, який потрібно було переслати до Німеччини, тому що монтаж проводився командою німецьких партнерів .

У документальній стрічці записано емоційні інтерв'ю з українськими музикантами, співаками, акторами, художниками, які приєдналися до лав ЗСУ, а

також з митцями, які ведуть війну проти московської агресії на культурному фронті війни за незалежність України. Кожен народ визначає себе через свою культурну спадщину. Тож це не фільм про мистецтво, це військовий фільм про неймовірно потужну зброю – культуру.

Президент України Володимир Зеленський у своїй промові на кінопремії «Золотий глобус» сказав наступне: «Попереду ще битви та сльози, але зараз я точно можу сказати вам, хто був найкращим у році, що минає, – це були ви. Вільні люди вільного світу. Ті, хто об'єднався навколо підтримки вільного українського народу в нашій спільній боротьбі за свободу... У Першій світовій війні загинули мільйони людей. Друга світова війна згубила десятки мільйонів. Третьої світової війни не буде. Це не трилогія. Україна зупинить російську агресію на нашій землі» [3].

Боротьба за національну ідентифікацію в українському мистецтві триває віддавна. Майже впродовж сторіччя роботи наших художників або знищувались, або заборонялись, або були представлені в музеях світу та на міжнародних аукціонах як російське мистецтво – так ворог викрадав наше визнання. І хоча за тридцять два роки Незалежності нам вдалося відокремитися, справжні зміни почалися тільки зараз. Нині, під час війни, завдяки культурній дипломатії маємо можливість бути почутими. І наш голос звучить особливо потужно, коли говоримо мовою мистецтва.

Для того, аби українське мистецтво оцінили належним чином, щоб ми стали визнаними й залишилися цікавими, сьогоденні роботи наших авторів мають бути не тільки відображенням жахливих подій, що взагалі не мали статися в цивілізованому світі. Презентуючи наших художників за кордоном, у новому професійному полі, важливо показати звичну художню практику, в якій працюють українські митці, унікальність їхніх арттехнік і виразність мови. Тільки тоді враження від мистецтва набуде об'єктивності. Та, звичайно, визначальною місією мистецтва залишається відображення всього спектра станів і прагнень, що відчуває людина, яка переживає війну – насправді найбільше горе на землі.

Завмерлість – одна з трьох основних реакцій на сильний стрес. Чи не перша емоція, що принесла нам війна – розпач.

Як і більшість художників, що зустріли початок повномасштабного вторгнення в Україні, львівський митець Юрій Коваль довго не міг працювати. У такому стані рефлексій може не бути взагалі – людина наче заморожується. Та коли художник знову став до роботи, він почав із того, з чого починають навчатись малюнку, – з натюрморту. Повернення до витоків, робота з простою композицією стали своєрідною медитацією, де вся увага спрямована на врівноваженість.

Натюрморт начебто має бути затишним сюжетом, проте зниклі об'єкти на полотні майстра – це зникле нормальне життя й ті звичайні прості речі, що вже не повернути.

Злочинне вторгнення росії в Україну, яке триває вже другий рік і два місяці, принесло безпрецедентні руйнування. Окрім житлових будинків, шкіл, дитячих лікарень та пологових будинків, російські ракети не оминули визначні місця та музеї України. І навіть у небезпеці українські діячі мистецтва об'єднали зусилля, щоб захистити культурну спадщину країни. Вони витягували твори мистецтва з полум'я, днями виїжджали разом із деталями інсталяцій у багажнику, і заново створювали галереї наче святилища.

Винищення людських життів йде рука в руку з культурним спустошенням. За даними Міністерства культури України, росія "свідомо обирає" ці об'єкти для досягнення своєї головної мети – знищення осередків української культури, Міністерство задокументувало 800 сотень російських воєнних злочинів проти культурної спадщини України.

Станом на лютий 2023 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 241 культурного об'єкта в Україні з початку російського вторгнення – 106 релігійних об'єктів, 18 музеїв, 86 будівель, що становлять історичний та мистецький інтерес, 19 пам'ятників та 12 бібліотек. Під час одного з масових пограбувань української культурної спадщини окупантами російські війська розграбували краєзнавчий музей та художню галерею Херсона, перед тим, як відступили з міста на початку листопада 2023 року. У репортажах низки іноземних медіа (ABC News, Politico, Bloomberg, New York Times) [4] з передової йшлося про те, що «культура опинилася на передовій» і що путін «прагне не лише контролювати українську територію, а й стерти українську культуру та ідентичність».

Значні втрати безцінних зразків мистецтва супроводжуються божевільними амбіціями росії відтворити свої колишні імперські кордони та нав'язати «руській мір» будь-якою ціною. Західні оцінки часто свідчать про брак розуміння української історії та культури.

Перше задокументоване знищення культурної спадщини – пожежа, яка зрівняла з землею Іванківський краєзнавчий музей – була лише репетицією невігластва. Увага до мистецьких робіт Марії Примаченко, котрі зберігалися в музеї та були витягнені з полум'я працівниками музею, очевидно викликала хвилю захвату її творчістю, яку висловлювали канонічні постаті, такі як Пабло Пікассо досвіду в історичних, особливо радянських дослідженнях).

Втім, творча траєкторія Примаченко є прикладом того, як українське мистецтво було приборкане за радянських часів: зручно висвітлене допоміжними категоріями, такими як «народне» та «національне», аби показати його як «чарівні каракулі» «братнього народу». Та своє життя Примаченко

провела в українському селі Болотня, старанно навчаючи майбутні покоління українських митців, зокрема сина Федора та онука Івана. Вона прагнула дати їм альтернативу державній освіті, яка проголошувала російське мистецтво колискою творчого блиску – надихала діячів мистецтва, які наважувалися кинути виклик цій поверхневій генеалогії.

Однак українці витримали жорстокий наступ росії й відстояли свободу та незалежність, а українська культура не лише вижила, але й стала трендом у всьому світі. Українська влада дуже добре розуміє, як надважливо, аби про війну в Україні говорили зірки та інфлюенсери. Адже це донесе правду навіть до тих, хто далекий від політики та новин.

Одним з тих, хто привертає увагу до військових дій в Україні, є художник Бенксі (Banksy). Він намалював в Києві та області сім графіті у притаманному йому стилі.

Найбільше в світі обговорюють малюнок, на якому маленький хлопчик кладе на лопатки дзюдоїста, що натякає на керманіча росії путіна, який, як відомо, захоплюється цим видом спорту.

Французький художник Крістіан Гемі (відомий за псевдонімом С215) приїжджав в Україну навесні 2022 року, аби намалювати свої картини

Так в Бучі, Гостомелі, Києві та інших містах з'явилась серія робіт під назвою «Slava Ukraini». Одним з перших у Києві Гемі намалював мурал «Свобода, яка веде народ» на терасі посольства Франції. На ще одній роботі художник намалював свого сина у вишиванці.

Протистояти російській пропаганді, втіленій у мистецтві, можна лише створюючи власне українське мистецтво, яке необхідно популяризувати в світі та робити конкурентоспроможним; демонструвати тяглість українського мистецтва і повертати забуті імена українських митців; висвітлювати внесок національних меншин у розвиток української держави. Потрібно, щоб зберігалися, з одного боку, українські мистецькі традиції, а з іншого, – забезпечувалась конкурентоспроможність на світовому арт-ринку. У творах мистецтва, культурно-мистецьких програмах і проєктах необхідно закладати ідеї національної єдності та патріотизму. Залучати твори вітчизняних митців у виховний процес, що суттєво збагатить не лише духовний світ молоді, а й сприятиме формуванню у неї почуття приналежності до української нації.

Журналістським подвигом сьогодення вважаємо режисерський дебют воєнного кореспондента з досвідом у Сирії, Нагірному Карабасі, Лівії, Іраку, Секторі Газа, Афганістані, фотографа, відеографа та письменника Мстислава Чернова, документальний фільм «20 днів у Маріуполі» якого отримав перший український Оскар. фільм про перші тижні облоги Маріуполя, про сотні тисяч українців, життя яких назавжди змінила кровава росія.

У створенні картини взяли участь фотограф Євген Малолетка та продюсерка й журналістка Василиса Степаненко, яка в інтерв'ю «Суспільне. Культура» згадувала: «що журналістика може буквально рятувати життя людей. Як пізніше з'ясувалося, що саме наші фото і відео стали поворотним моментом у переговорах міжнародних партнерів та лідерів різних країн щодо відкриття зеленого коридору для виїзду людей з Маріуполя»....

Фотограф Євген Малолетка Указом президента України удостоєний Шевченківською премією за серію робіт, які присвячені облозі Маріуполя. Зокрема – за участь у створенні фільму «20 днів у Маріуполі». Фільм потрапив до коротких списків премії «Оскар» та отримав дві номінації ВАФТА. Фотографія Євгена Малолетки "Авіаудар по пологовому будинку в Маріуполі" стала світлиною року на World Press Photo 2023 [5].

За роботу в Маріуполі вони отримали Пулітцерівську премію — за екстрену фотозйомку та громадські заслуги як працівники американського медіа Associated Press. The Hollywood Reporter порівняли стрічку з «ударом під дих», а Harper's Bazaar написали, що «подивитися фільм Чернова – людський обов'язок кожного». Українське видання NV назвало стрічку «світлом проти п'тьми в інформаційній битві».

Отже, ART LONGE VITA. Мистецтво і війна – це здавалося б не поєднювані речі. Проте весь світ за останній період замаюрів синьо-жовтими кольорами. Митці на всіх континентах об'єднуються у спільній меті-донести світові правду про військову агресію росії проти України. Вони роблять усе, щоб українці не почували себе ізольованими, і знали що більшість країн світу підтримують Україну в цей жахливий, нестерпно важкий час. Багато художників написали гострі твори, що висвітлюють боротьбу українців з російськими окупантами, інші закликають путіна зупинити нападати. Жовто-блакитні кольори нашого прапора стали символами світових цінностей, захисту свободи, волевиявлення та демократії. Митці закликають до припинення знищення української нації, її унікальної культури.

Цінності, втілені у творах мистецтва вічні і не втрачають своєї значимості у будь-який час. Об'єкти мистецтва мають настільки масштабний вплив на розум та серця людей, що ними користуються для вирішення глобальних проблем, адже мистецтво не знає кордонів ні в часі, ні у просторі. У людстві є надія, є й майбутнє, віримо у гуманістичні традиції мистецтва, віримо, що краса врятує світ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. <https://1news.com.ua/actualne/mystetstvo-proty-vijny-yak-svitova-kultura-pidtrymuje-ukrayinu.html>
2. https://kino.24tv.ua/film-pro-viynu-iz-olenoyu-zelenskoyu-tarasom-topoleyu-andriyem_n2264176
3. <https://suspilne.media/culture/356532-ukraina-zupinit-rosijsku-agresiu-na-nasij-zemli-zelenskij-vistupiv-z-promovou-na-zolotomu-globusi/>
4. <https://suspilne.media/culture/454599-evgen-maloletka-pro-svij-peremoznij-znimok-na-word-press-photo-2023/>

Кекало Ю. В.,
учитель української мови та літератури
Криворізького Покровського ліцею Криворізької міської ради
e-mail: kekaloyulia@gmail.com

ТЮТОРИНГ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО МАРШРУТУ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Анотація. У статті розглядається тема тьюторингу як ефективного методу формування індивідуального освітнього маршруту обдарованих дітей. Авторка досліджує сутність та значення тьюторства у педагогічній практиці та зосереджується на його ролі у розвитку обдарованості. У статті аналізуються особливості використання тьюторингу для створення індивідуальних навчальних траєкторій, які відповідають потребам та можливостям обдарованих дітей. Зокрема, розглядаються методи та стратегії, що сприяють створенню стимулювального навчального середовища, розвитку критичного мислення та самостійності учнів. Висвітлюються також практичні аспекти впровадження тьюторингу у навчальному процесі та можливі перспективи його застосування для подальшого розвитку обдарованих дітей.

Ключові слова: тьюторінг, тьюторство, тьютор, індивідуальний освітній маршрут, обдарована дитина.

Abstract. The article examines the topic of tutoring as an effective method of forming an individual educational route for gifted children. The author examines the essence and significance of tutoring in pedagogical practice and focuses on its role in the development of giftedness. The article analyzes the peculiarities of using tutoring to create individual educational trajectories that meet the needs and capabilities of gifted children. In particular, methods and strategies that contribute to the creation of a stimulating learning environment, the development of critical thinking and the independence of students are considered. The practical aspects of the introduction of tutoring in the educational process and the possible prospects of its application for the further development of gifted children are also highlighted.

Keywords: tutoring, tutor, individual educational route, gifted child.

Нові реформи в освітній сфері вимагають від педагога нової формації: бути здатний виконувати ролі наставника, коуча, тьютора, мати академічну свободу, володіти навичками випереджувального проєктного менеджменту (планування й організації навчання, розроблення навчально-методичного забезпечення, оцінювання та ін.), самостійно й творчо здобувати інформацію, організовувати навчальний процес, трансформуючи методи, прийоми і технології навчання залежно від запитів і потреб здобувачів освіти.

В епоху розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, запровадження дистанційного навчання на державному рівні, ми повинні говорити про нові форми взаємодії вчителя та здобувачів освіти. Саме тьюторство стає одним з ресурсів модернізації й трансформації сучасної освіти. Сучасний тьютор – це

організатор, викладач, консультант, особистий наставник в освітній дистанційній діяльності учня/учениці.

Теоретичні основи тьюторства становлять наукові праці А. Бойко, Н. Бундак, М. Голубевої, В. Гусак, Н. Дем'яненко, Т. Децюк, С. Кудіна, А. Попова, Ю. Туз Л. Цветікової, Т. Швець та ін.

Як відомо, тьюторство як одна з інституалізованих форм наставництва виникло в перших Британських університетах – Оксфорді (XII ст.) і Кембриджі (XIII ст.), основним завданням яких була підготовка духовенства, як практично єдиним грамотним станом, були дотичними до процесу відображення культури. За традицією університети давали лише гуманітарну освіту [6, с. 43].

У науковій літературі можна знайти різні формулювання поняття «тьюторство» та багато розмірковувань з приводу того, як це працює. Це вказує на те, що тьюторинг не має єдиної моделі, аналогічно відсутня єдина професійна характеристика для тьюторів. Це є новою та ще не повністю осмисленою позицією в освітньому просторі навчального закладу.

Тьютор – це особа, яка може сприяти розвитку самопізнання у іншій особі. Часто навіть без усвідомлення теоретичних аспектів тьюторингу, ми можемо бути мотиваторами, натхненниками або просто підтримкою для учня у потрібний час [4].

Тьютор (від англ. tutor – викладач-консультант, радник) – це викладач, людина відповідальна за навчання й контроль над декількома студентами. Тьютор – це викладач-консультант, який контролює освітній процес у дистанційній формі й виконує одночасно функції викладача, консультанта й організатора (менеджера) цього процесу. Тьютор – це наставник, що допомагає дитині в організації освітньої діяльності, пізнанні світу [5, с. 181].

Аналізуючи наукову літературу, ми дотримуємося думки, що тьютор – це педагог, який діє за принципом індивідуалізації й супроводжує побудову вихованцям своєї індивідуальної освітньої програми; педагог-наставник, здатний забезпечити соціально-педагогічний супровід дітей при виборі та проходженні ними індивідуальних освітніх траєкторій; той, хто супроводжує процес освоєння нової діяльності.

У зв'язку з цим виникають такі поняття, як: тьюторство та тьюторинг. Розберімося в чому ж різниця.

О. Степаненко вказує, що тьюторство можна розглядати як одну з форм наставництва, яка в свою чергу розглядається як професія або професійно-педагогічна позиція. Тьюторський супровід студентів у процесі самоосвіти є одним з видів гуманітарного педагогічного супроводу, під час якого педагог-тьютор створює умови для самоосвітньої діяльності підопічного. Мета діяльності тьютора полягає в тому, щоб супроводжувати процес становлення

студента як суб'єкта власної діяльності в умовах невизначеності, працюючи з індивідуальною освітньою програмою [3, с. 201].

За словами Н. Дем'яненко, тьюторство – це педагогічна діяльність з індивідуалізації освіти, спрямована на виявлення і розвиток освітніх мотивів та інтересів особи, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, формування освітньої рефлексії людини [1, с. 7].

С. Чупахіна та Л. Круль вважають, що тьюторство можна розглядати як нову професійну практику в українській освіті. У сучасних умовах тьюторська система роботи є певною системою підтримки процесу побудови індивідуальної програми розвитку дитини [6, с. 44]. Проте вони розглядають тьюторство як особливу форму індивідуального навчання дітей з особливими освітніми потребами.

На нашу думку, тьюторство – це процес надання допомоги, підтримки та наставництва однієї особи іншій з метою допомогти їй в досягненні конкретних навчальних, особистісних чи професійних цілей. Тьютор може діяти як індивідуальний наставник або вести групові заняття з навчання певного предмету, навички чи процесу. Він зазвичай має більш досвідчений рівень знань та вмінь у порівнянні з тим, кому він надає допомогу, і допомагає розвивати навички, розуміння та впевненість у своїх можливостях. Тьюторство може відбуватися як в рамках навчальних установ, так і поза ними, наприклад, в групах саморозвитку або онлайн-курсах.

Зауважимо, що реалізувати себе у тьюторстві можуть як досвідчені педагоги, так і молоді спеціалісти, що тільки починають працювати. А оскільки сьогодні стає популярним і затребуваним дистанційне навчання, то опанування тьюторською майстерністю та використання інструментів та технік онлайн-викладання буде зростати.

Головні критерії кваліфікації тьютора:

- уміння вмотивувати й зацікавити учнів;
- уміння бачити освітній процес зі сторони дітей;
- уміння на високому рівні співпраці вести заняття онлайн та офлайн форматів;
- уміння володіти організаторськими здібностями, бути терплячим та відкритим для учнів;
- уміння забезпечити максимальну ефективність і досягнення результатів з предмета, що викладає.

Тьюторінг же виступає як освітній метод, в основі якого лежить розвиток індивідуальної особистості, сприяє розвитку критичного, креативного мислення, емоційного інтелекту, вмінню навчатися, бути самостійним, вміти робити вибір, приймати рішення та нести відповідальність за свій вибір, своє майбутнє.

Існує два види тьюторингу: науковий, і той, що розвиває. Перший більше скерований на роботу зі старшою дитиною, чи студентом, другий вид – на розвиток сильних сторін, розкриття характеру, розвитку впевненості в собі тощо [4].

Науковий тьюторинг	Тьюторинг, що розвиває
Тьютор: сумісність зацікавлень, знання, зрілість, захоплення	Тьютор: вміння вести важливіше, зрілість, самореалізація
Процес: головна мета відома від початку, детальні цілі буде визначено або відкрито у ході процесу	Процес: головні та детальні цілі з'являються у ході процесу – встановлюються спільно або відкриваються
Цілі: мудрість, критичне мислення, сумлінність, допитливість, інтелектуальне задоволення	Цілі: установки, цінності, самопізнання, відкриття нових сильних сторін, зріле мислення про майбутнє
Інструменти: методи для вирішення завдань: тьюторське есе, кейс-метод, дослідницькі проекти, сократівські питання, коучингові питання	Інструменти: інструменти на відкриття та розвиток талантів, тьюторське есе – розвиваюче, коучингові питання, інструменти планування, тьюторський проект

Саме тьютор як наставник покликаний розробити індивідуальний навчальний план і забезпечити педагогічний супровід руху учня за індивідуальною освітньою траєкторією.

Індивідуальна освітня траєкторія дитини – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу учня (здобувача освіти), що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей та досвіду [7, с. 195].

Ми ж говоримо про індивідуальний освітній маршрут обдарованої дитини, мета якого полягає у розвитку вольової регуляції; формуванню високого рівня креативності; зацікавленості до творчої діяльності. Можна виокремити такі завдання: 1) переорієнтація освітнього процесу на створення умов для розвитку індивідуальних здібностей дитини; 2) розвиток на принципі детермінізму («зовнішнє через внутрішнє», тобто зовнішні причини впливають на людину, лише заломлюючись крізь внутрішні умови), запропонований С. Рубінштейном.

Чинники реалізації індивідуального освітнього маршруту: 1) інтереси дитини; 2) можливість освітньої установи задовольнити потреби дитини; 3) життєві плани і готовність до їх реалізації; 4) готовність батьків у досягненні необхідного освітнього результату дитини. Можна також виділити кілька етапів індивідуального освітнього маршруту: 1) індивідуальний вибір мети підготовки; 2) співвідношення індивідуальних потреб із зовнішніми вимогами (конкурси, НДР, олімпіади); 3) вибір варіантів реалізації поставленої мети (обрання студії, гуртка, курсів).

Для того, щоб досягти поставленої мети, можна використати такі форми організації діяльності в рамках індивідуального освітнього маршруту: модель

Малої академії наук України, організація дослідницьких центрів, наукових шкіл, творчі лабораторії.

Організація індивідуального освітнього маршруту передбачає проходження 2 етапів. До першого етапу входять: розробка навчального плану освітнього процесу; режим занять з обдарованими учнями; ознайомлення батьків із запропонованими освітніми можливостями та перспективами. До другого – об'єднання груп щодо спільної проблематики; визначення темпу і способу вивчення окреслених проблем; реалізація додаткових освітніх програм для підготовки та участі дітей у конкурсах різного рівня.

Тьюторський супровід індивідуального освітнього маршруту передбачає проведення інформаційних (це дії, спрямовані на поширення та передачу інформації серед здобувачів освіти про можливість проведення та участі різноманітних наукових та творчих конкурсів), координаційних (дії, спрямовані на організацію та керування різними аспектами наукової та творчої діяльності здобувачів освіти з метою забезпечення їх ефективності та взаємодії між різними сторонами) та консультативно-практичних (дії, спрямовані на комбінацію консультаційних послуг і практичних вправ для досягнення поставленої мети) заходів.

Наприклад, як інформаційний захід у нашому навчальному закладі було проведено майстер-клас на тему «Наукові публікації: основи написання наукових праць» для учнів 10-х класів. Метою заходу було залучення інтелектуально і творчо обдарованої молоді до науково-дослідницької, експериментальної, пошукової, творчої діяльності. Учасники цьогорічного конкурсу-захисту від Малої академії наук поділилися секретами написання власних робіт, розповіли про актуальність обраних тем дослідження та практичне значення здобутих результатів, досвід захисту під час наукової конференції. Щиро переконані, що участь в інтелектуальних конкурсах здійснює вплив як на професійну орієнтацію, так і на формування світогляду молодого покоління.

Отже, у сучасних умовах робота тьютора заснована на взаємозв'язку досвіду та індивідуальною освітньою траєкторією, що складається з конкретних дій для учня/учениці. Одним з головних завдань тьютора стає пошук методів і засобів фіксації цього зв'язку між культурним та індивідуальним особливостями, їх взаємозв'язку в контексті освіти, спрямованої на процеси навчання, відпочинку та формування здорового способу життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дем'яненко Н. М. Тьюторство як професія та інструмент індивідуального супроводу в освіті. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: історико-педагогічні студії : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 11–12. С. 5–11.
2. Децюк Т. М. Навички комунікації як важлива компонента компетенцій

- тьютора. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. 2023. Вип. 23. С. 31–35.
3. Степаненко О. О. Обґрунтування поняття «тьютор» у освітньо-дослідницькому просторі. Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія : Педагогічні науки, 2018. Вип. 138. С. 198–204.
 4. Цветікова Л. Тьюторство як форма педагогічного супроводу руху учня за індивідуальною освітньою траєкторією. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/1289-tyutorstvo-yak-forma-pedagogichnogo-suprovodu-rukhu-uchnuya-za-individualnoyu-osvitnoyu-traektorieyu> (дата звернення: 15.03.2024).
 5. Цюпак І. Тьюторство: сутність і особливості реалізації в дошкільній освіті. Формування професійної компетентності кадрового потенціалу дошкільної та початкової освіти у системі трансформаційних процесів : колект. монографія. Херсон, 2018. С. 180–194.
 6. Чупахіна С. В., Круль Л. М. Тьютор в сучасній освіті: теоретичний аспект діяльності. Збірник наукових праць ЛОГОС, 2021. Вип. 2. С. 43–47.
 7. Ярмола Н. Індивідуальна освітня траєкторія дитини з порушення інтелектуального розвитку: практичні кроки. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 2018. Т. 1. № 14. С. 195–200.

Кириченко Андрій Володимирович,
доктор філософії (PhD) в галузі психології
старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій
Національний університет оборони України
kyrychenkoav@ukr.net

Стасюк Василь Васильович,
доктор психологічних наук, професор
професор кафедри внутрішніх комунікацій
Національний університет оборони України
vvsgrad@gmail.com

ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ ВІСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сучасна професія військовослужбовця Збройних Сил України є унікальною та має особливе значення в суспільстві, відрізняючись від інших професій і вимагаючи від кожного воїна бути психологічно, професійно та фізично готовим діяти в небезпечних умовах бою. Загальна психологічна підготовка загартовує воїнів, формує лідерські якості, психологічну готовність, стійкість, впевненість в собі та колег по зброї. Результати дослідження надають практичні висновки для оптимізації системи підготовки військовослужбовців та підвищення їхньої лідерської ефективності.

Ключові слова: воїн-лідер; психологічна підготовка; стійкість; психологічна готовність; негативні фактори сучасного бою;

The modern profession of personnel of the armed forces of Ukraine is unique and

has a special significance in society, differing from other professions and requiring every soldier to be psychologically, professionally and physically ready to act in dangerous combat conditions. General psychological training hardens soldiers, forms leadership qualities, psychological readiness, resilience, self-confidence and colleagues in arms. The results of the research in this direction provide practical conclusions for optimizing the system of training military personnel and increasing their leadership effectiveness.

Keywords: warrior-leader; psychological preparation; stability; psychological readiness; negative factors of modern combat.

Загальна психологічна підготовка є засобом формування світогляду, способу життя і мислення військовослужбовця як воїна-лідера, його фундаментальних уявлень про локальні воєнні конфлікти і сучасний бій, систему соціально-психологічних установок, мотивів та особистісних змістів щодо можливої участі в них, вольових якостей і навичок регуляції власних емоційно-вольових станів. Найважливішим є розвиток в особового складу такого “Я-образу”, що ґрунтувався б на впевненості у власних можливостях, спонукав до професійного удосконалювання, був основою високого морального духу.

Основою для цього є насамперед устрій держави, реальний стан і соціальний статус військовослужбовців, ставлення суспільства до ідеї захисту національних інтересів. Історичний досвід показує: якщо ця ідея пріоритетна, то соціальний статус воїнів у суспільстві високий, їх самооцінка близька до реальної, і отже, моральний дух, вольовий настрій повною мірою відповідають вимогам сучасного бою. Навпаки, недооцінка значущості оборонних інтересів держави зрештою формує нерішучих, пасивних, психологічно не готових до активних бойових дій солдатів і офіцерів, що часто виявляється в локальних воєнних конфліктах.

Формуванню і розвитку професійної когнітивної картини світу, професійної ідентичності військовослужбовців сприяють правильно організована система морально-психологічного забезпечення особового складу, наявність у військових підрозділах і частинах бойових традицій, військових ритуалів, внутрішніх групових цінностей тощо.

Найважливішим завданням загальної психологічної підготовки є формування у військовослужбовців бойової стійкості психіки (адаптованої до психотравмуючих факторів сучасного бою) застосуванням таких технологічних способів підготовки, як психологічна освіта, психоакцентоване навчання, участь військ у ліквідації наслідків стихійних лих, техногенних катастроф, оволодіння особовим складом способами управління своїми психічними функціями, надання невідкладної психологічної підтримки бойовим побратимам.

Психологічна освіта – це систематичне й організоване поширення серед військовослужбовців психологічної інформації для формування у них розуміння

закономірностей функціонування людської психіки і поведіння людей в екстремальних умовах бойової обстановки, знання шляхів і способів управління можливостями власної психіки і надання психологічної допомоги колегам по зброї.

Практика показує, що найчастіше просто знання психологічних явищ, з якими може зіштовхнутися військовослужбовець у складних умовах, дає змогу психологічно підготуватися до можливості настання несприятливих подій. Ознайомлення людей із типами можливих реакцій на бойові стрес-фактори виконує функцію своєрідного “щеплення”, що діє за принципом “попереджений – захищений”. Як зазначає В. Стасюк, первинне набуття бойового досвіду відбувається з ознайомлення воїнів з реальними подіями на полі бою, що проявляється з виникнення почуттів тривоги, страху та сильних переживань.

Водночас гостра потреба діяти і відсутність потрібної інформації “роблять людину нерозбірливою в оцінюванні джерел інформації”, “тривалий дефіцит інформації викликає інформаційний голод, внаслідок якого люди, образно кажучи, заковтують дивовижні небилиці”. Учені довели, якщо в екстремальній обстановці раптово настає подія, на яку у людини немає досвіду реагування, то її поведінка стає непередбачуваною. Про хитрощі з якими можуть зіштовхнутися військовослужбовці під час війни, свідчить листівка, психологічний вплив якої вивчали в ході одного із навчань армії США. Зміст листівки був таким: “Це не листівка, що закликає вас здатися в полон. Вас не просять здаватися – ви самі будете змушені протягом години прибути до американців за допомогою. Цей простий шматочок паперу радіоактивний. Поки ви читаете ці рядки, через ваші пальці пройде достатня кількість рентгенівських променів для надходження у тіло достатньої дози радіації. Листівка спеціально оброблена, щоб умертвити вас протягом кількох годин, якщо ви не перейдете до нас і не звернетесь за допомогою. Ми гарантуємо вам порятунок”. Очевидно, що вплив такої інформації на психологічно невідготовленого військовослужбовця може бути шокуючим, а знання про можливість такої провокації значно знизить її ефект.

Бойова практика показує, що психологічна освіта – це неодмінна умова і найважливіший елемент психологічної підготовки особового складу. Психологічна інформація може бути надана в усній (лекції, доповіді, бесіди, виступи учасників та очевидців подій), друкованій (пам’ятки, листівки, бойові листки, військова преса) формах, шляхом перегляду й обговорення кінофільмів тощо. Ефективність психологічної освіти підвищується, якщо поширювана інформація конкретизована з огляду на специфіку майбутньої діяльності, відповідає рівню підготовки військовослужбовців та їх настроям, не залякує людей, а сприяє розумінню того, що відбувається. Ознайомлення військовослужбовців із відповідною інформацією саме по собі не гарантує надійного захисту їх психіки від небезпеки, раптовості й інших факторів бою,

однак дає змогу запобігти перетворенню унікальних внутрішніх відчуттів і переживань у додаткове джерело психотравматизації.

Вивчення бойової практики наших військ і закордонних армій показує, що найдієвішою формою психологічної освіти воїнів є “показ поля бою”. На думку відомого американського фахівця з бойової підготовки Р. Рігга, кращою пам’яткою військовослужбовцям, які загинули за волю і державні інтереси своєї батьківщини, мало б бути навчальне поле, наближене до бойової дійсності.

Отже, систематична психологічна освіта військовослужбовців є ефективним способом їх психологічної підготовки до бою.

Психоакцентоване навчання як технологічний спосіб психологічної підготовки передбачає моделювання у процесі занять з різних предметів бойової підготовки, у ході навчань і тренувань факторів, за психологічними характеристиками аналогічних до психологічних факторів сучасного бою. Основою цього є принцип внесення у процес бойового навчання елементів напруженості і раптовості, небезпеки і ризику, властивих реальній бойовій обстановці, а також багаторазових тренувань особового складу у виконанні певних прийомів і дій в умовах, наближених до бойових. Метою психоакцентування є формування адекватного перцептивного й операціонального елементів образу сучасного бою.

Основними негативними психологічними факторами бойових дій є небезпека, напруженість, нестача інформації і часу (раптовість, новизна обстановки, інформаційне перевантаження, збільшення темпу діяльності тощо), висока відповідальність, втрата бойових побратимів, необхідність знищення противника.

Практика показує, що перераховані фактори потрібно комплексно моделювати у процесі бойового навчання, створюючи багатовимірну, полімодальну (таку, що впливає на всі органи чуттів), реалістичну картину сучасного бою. Таке моделювання має бути не самоціллю, а способом привчання воїнів до активних та ініціативних дій в умовах підвищених психічних навантажень, забезпечення набуття ними необхідного досвіду із подолання труднощів і негативних психічних станів, формування комплексу вольових якостей (рішучості, стійкості, самовладання, мужності).

Вивчення літератури і практики організації психологічної підготовки військ дає змогу виокремити основні способи імітації факторів, що гнітюче впливають на психіку.

Щоб змоделювати фактор небезпеки у процесі бойової підготовки до участі в локальному збройному конфлікті, застосовують такі способи:

– створення реалістичної, багатовимірної, полімодальної картини сучасного бою чи окремих його фрагментів під час занять і навчань;

- метання бойових гранат, у тому числі під час атаки, на ходу;
- проведення стрільб штатними снарядами і занять із вогневої підготовки в нічних умовах;
- обкатування танками і пересування на танках чи БТР (БМП) по-десантному;
- десантування і спішування з бойових машин і транспортних засобів на ходу;
- встановлення і розмінування мінно-вибухових загороджень із бойовим зарядом;
- подолання складних перешкод із безпосередньою небезпекою для життя за умови суворого дотримання заходів безпеки;
- заняття видами спорту, які формують активність, рішучість і сміливість.

Створення психічної і фізичної напруженості досягають:

- проведенням занять і тренувань із виконання функціональних обов'язків у складних природно-географічних і погодно-кліматичних умовах регіону майбутніх дій (при низькій чи високій температурі повітря, зниженому вмісті кисню у повітрі, інтенсивних опадах, завірюсі тощо), в ускладненій ергономічній обстановці (при інтенсивному шумі, вібруванні конструкцій, слабкій освітленості, мерехтінні світла, різких, неприємних запахах, тривалій діяльності без відпочинку в засобах захисту);
- імітацією активних і нестандартних дій противника (диверсій, засідок, нальотів, масового використання снайперів тощо), протидією місцевого населення;
- управлінням інформацією, потрібною для прийняття рішень і ведення бойових дій;
- оголошенням великих “втрат” в особовому складі, відмов у техніці і зброї, виконанням поставлених завдань скороченими силами;
- тривалими затримками підрозділів на місці, очікуванням, несподіваними командами на пересування тощо.

Існують також засоби моделювання факторів сучасного бою, що пригнічують психіку:

- комплексні системи імітації обстановки бою, комп'ютерні тренажери керування бойовими діями підрозділів, лазерні імітатори стрільб, комп'ютерні тренажери для бойових фахівців із використанням ефектів віртуальної реальності тощо;
- засоби імітації застосування сучасної зброї і боєприпасів (вибухові речовини, імітаційні міни, фугаси, гранати, вибухові пакети, димові шашки, сигнальні й освітлювальні ракети, вогневі суміші, поодинокі постріли, джерела сильного світла, засоби звукосповіщення з фонотеками звукової картини бою, імітаційні мінні поля тощо);
- засоби імітації результатів застосування зброї і боєприпасів (зруйновані

об'єкти, ділянки доріг і мости, макети ушкодженої техніки, муляжі трупів, завали, аудіозаписи з елементами поранених, контужених, панікерів);

- засоби, які застосовують в реальному бою (дротові загородження і малопомітні перешкоди, протитанкові рови і пастки, барикади, колійні мости тощо).

Отже, у процесі бойового навчання військовослужбовець має дізнатися і по можливості відчути весь спектр впливів, характерних для бойової обстановки, на його організм і психіку (зорових, слухових, кінестетичних, нюхових, дотикових, смакових, вестибулярних), навчитися правильно реагувати на них та активно діяти в умовах їх нарощування. Моделювання основних психологічних факторів сучасного бою у процесі бойового навчання сприяє психологічному загартуванню військовослужбовців, збільшенню їх психологічного потенціалу, потрібного для подолання психотравмуючих обставин екстремальної обстановки.

Найважливішим завданням загальної психологічної підготовки є формування в особового складу військових підрозділів і частин навичок управління власними психічними станами, тобто навчання воїнів найпростіших способів психофізичної саморегуляції, що ґрунтуються на використанні різних типів дихання, зміни тонуусу кісткової мускулатури, впливу на біологічно активні точки тіла, самопереконавання, самонавіювання, рефлексорного закріплення емоційних станів, психотропних властивостей лікувальних трав і продуктів харчування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В., *Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил) : навч.-метод. посіб.* Київ : 7БЦ, 2023. 383 с.
2. *Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій : нарис / за редакцією генерал-майора В. Клочкова.* Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2022. 165 с.
3. *Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка.* Бровари : ТОВ "7БЦ", 2020. 754 с.
4. *Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України: навч.-метод. посіб./ За редакцією генерал-майора В. Клочкова.* Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с.
5. *Психологія управління військами : підручник ; вид. 2-ге, перероб. та допов. / [В. І. Осьодло, О. П. Ковальчук, Д. П. Лисенко та ін.] ; за заг. ред. В. В. Стасюка.* Київ : НУОУ, 2024. 532 с.

Кікінежді О. М.,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
E-mail: okiki77777@gmail.com

Василькевич Я. З.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
E-mail: v.yaroslava15@gmail.com

Рик М. С.,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії і
соціальної антропології імені професора І. П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
E-mail: rykmykola@gmail.com

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕГАЛІТАРНО- ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКАХ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі формування Егалітарно-освітнього середовища в національному освітньому просторі в контексті людиноцентристської парадигми та гуманітарної безпеки України. Здійснено теоретико-методологічний аналіз означеної проблеми з позицій сучасної вітчизняної психологічної науки. Крізь гендерний дискурс представлено концептуальну модель на засадах «педагогіки партнерства» та гуманістичної «матриці» філософсько-педагогічної спадщини, інтеграції компетентнісного, особистісно-Егалітарного та суб'єктно-вчинкового підходів та експериментально доведено її ефективність.

Ключові слова: егалітарність, гендер, освіта, рівність, середовище, людиноцентризм, гуманізм, недискримінація, особистість.

Abstract. The article is devoted to the pressing issue of forming an egalitarian educational environment in the national educational space in the context of the human-centered paradigm and humanitarian security of Ukraine. A theoretical and methodological analysis of the indicated problem has been carried out from the perspective of modern domestic psychological science. Through the gender discourse, a conceptual model based on the principles of "partnership pedagogy" and the humanistic "matrix" of philosophical and pedagogical heritage is presented, integrating competency-based, personally egalitarian, and action-oriented approaches, and it has been experimentally proven to be effective.

Keywords: egalitarianism, gender, education, equality, environment, anthropocentrism, humanism, non-discrimination, personality.

Проблема формування Егалітарно-освітнього середовища, релевантного принципам паритетності та рівноцінності статей в умовах сучасних цивілізаційних викликів є гостро затребуваною як у психологічній науці та практиці, так і назагал у суспільно-гуманітарній сфері, оскільки стосується забезпечення національного механізму побудови паритетної демократії в Україні (Державна стратегія забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року, Стратегія гендерної рівності в освіті до 2030 року, Концепція комунікації у сфері гендерної рівності тощо).

Взаємопов'язаність змістових, функціональних та організаційних принципів, що передбачають дотримання демократичних цінностей і свобод, рівності, справедливості, верховенства права, Егалітарності (рівності прав і можливостей), поваги до людської гідності, доступності, недискримінації тощо є основою Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Зокрема, у розпорядженні КМУ від 27 січня 2023 р. №79-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» йдеться про завдання проведення досліджень з питань гендерної рівності в Україні; розроблення та поширення рекомендаційних та інформаційних матеріалів щодо гендерної рівності тощо. Серед восьми стратегічних цілей у цілі 7 «Освіта з урахуванням гендерної тематики» зазначено: сприяння здобуттю вільної від гендерних стереотипів загальної середньої освіти; забезпечення вільної від гендерних стереотипів професійної орієнтації здобувачів освіти; сприяння самореалізації жінок та чоловіків у різних галузях науки; проведення для закладів освіти інформаційної кампанії щодо запобігання проявам насильства та дискримінації та реагування на такі прояви [6].

Освіта молоді як гуманітарна складова національної безпеки держави є реальною продуктивною силою в сучасному цивілізаційному поступі нашої держави, оскільки готує суспільство до конкурентоспроможності, розвитку інноваційних ІКТ-технологій, нарощування інтелектуального потенціалу, отримання рівного доступу обох статей до різних сфер суспільного життя, що в майбутньому визначатиме гідні умови життєдіяльності українок та українців.

На думку Президента НАПН України В. Кременя, об'єктивна логіка розгортання сучасного соціально-політичного і культурного життя перетворює гуманізм і філософську антропологію на новий тип світогляду – людиноцентризм. Учений наголошує, що «культура дитиноцентризму та інноваційності повинна визначати всю діяльність сучасного вчителя як у школі, так і поза її межами» [13, с. 412–413]. Освіта і виховання, як писав свого часу засновник української психологічної школи Г. Костюк, «...допомагають особистості знайти відповідні вимоги суспільства до її власних ідеалів, форми вияву своїх прагнень до самостійності, самоствердження» [цит. за 21: с. 236–245]. Рефреном звучать слова

В. Сухомлинського «Лише гуманність і демократичність створять якісно нову освіту» [22].

Як наголошує Г.Балл, нагальним завданням сучасної науки стає «не стільки розробка усе більш вишуканих засобів задоволення перманентно зростаючих людських потреб, скільки попередження лавиноподібних зростаючих соціальних недугів (жорстокість, цинізм, геноцид, садизм, тероризм тощо), а серед завдань людинознавства чільне місце слід надати всебічному вивченню сучасної особистості як феномену унікального значення» [1, с. 25].

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну призвело до численних злочинів проти національної безпеки, створило загрозу життю, здоров'ю й добробуту мирного українського населення [17]. Створення безпечного, недискримінаційного, здоров'язбережувального освітнього середовища є надважливим завданням, оскільки в умовах війни відбулося значне погіршення психоемоційного стану як школярів, так і педагогів, про що свідчать результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році, яке було проведене у грудні 2022 – січні 2023 року Державною службою якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», що впроваджується проектом «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe): «За останній рік погіршився психологічний стан здобувачів освіти. Майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів, які почуваються тривожно, напружено, у півтора рази – втомлено. Водночас на 20 % у кожній категорії зменшилася кількість тих, які почуваються в безпеці, спокійно, енергійно та щасливими» [26].

Ключовими викликами освітнього процесу в умовах війни педагоги називають нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів та вчителів.

Фахівці Інституту соціальної та політичної психології, розкриваючи технологічні аспекти забезпечення підтримки освітньої реформи в Україні, наголошують перш за все на розвитку партнерської взаємодії усіх суб'єктів освітнього процесу Нової української школи та формуванні позитивної Я-концепції вчителя як основи розбудови партнерської взаємодії НУШ [15].

Сьогодні якісна підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій залежить від вивчення ними гендерної теорії, набуття гендерних компетенцій та компетентностей, що релевантно державній політиці гендерного мейнстрімінгу (gender mainstreaming policy) держав ЄС як системної стратегії створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання асиметрії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та дискримінації за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

У контексті людиноцентристської парадигми «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), в тому числі і гендерна, є важливим пріоритетом гуманізації освітньо-виховного процесу. Її підвалини закладені в ідеях виховання «рідномовного обов'язку» (І. Огієнко), «сродної праці» (Г. Сковорода), у змісті «педагогічної матриці» української освіти (Г. Ващенко, М. Драгоманов, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський) як світоглядного чинника Егалітарної свідомості майбутніх фахівців соціономічних професій – ключової фігури у побудові Егалітарно-освітнього середовища.

Як зауважує І.Бех, сучасне реформування освіти здійснюється «за ідеями смисло-ціннісного буття людини, за логікою її еволюційного розвитку. Ця логіка передбачає повноцінний інтелектуально-духовний розвиток кожної особистості, її всебічну творчу самореалізацію. ... У сучасній культурі переважає орієнтація на людиноцентризм, культивуються ідеї гідності людини. Культура гідності спрямовує педагогіку на смисло-ціннісні основи життя людини, її екзистенційну сутність» [3, с. 15–16].

Учені стверджують, що методологічні підвалини людиноцентризму визрівали безпосередньо в самому історико-педагогічному процесі та етнопсихологічному часопросторі, що символізує спадкоємність вікової історії нації. Зокрема, дослідники української ментальності Я. Калакура, О. Рафальський та М. Юрій говорять про новий тип культури України – культури відкритого типу, в якій умовну роль відігравали кордон і культурне прикордоння («прикордонність», «межовість»), що сприяли формуванню власного унікального культурного простору і менталітету [9, с. 277–280].

У історіографії України домінуючою гендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю, взаємна довіра та «кордоцентричність» в міжстатевих стосунках (Г.Сковорода, П.Юркевич). Складовими українського гендерного коду є поєднання архетипу Матері, культу жіночого начала як носія духовної культури з андроцентричністю та самодостатністю козацтва.

На думку М. Боришевського, «аналіз психологічних, соціально-психологічних особливостей національної свідомості та самосвідомості особистості, а також пов'язаних з цим інших феноменів (зокрема національної ідеї), свідчить про їх якнайтіснішу спорідненість або навіть органічну задіяність у світоглядних орієнтаціях особистості, а також у сфері її духовності» [4, с. 322–323]. Т. Титаренко виокремлює певні визначення впливів сучасності, зокрема «толерантність до своєїрідності, що підкреслює характерне для постнекласичного світу зростання поваги до унікальності кожної особи, неповторності її життєвого світу» [27, с. 47].

Репрезентація особистості у гендерному ракурсі стосується перш за все проблеми самовизначення індивіда у сфері традиційної (домінаторної,

патріархальної) та Егалітарної (заснованої на рівності та взаємозамінності статей у виконанні соціальних ролей) культур, розкриття психологічних механізмів побудови егалітарних взаємин у суб'єкт-суб'єктній взаємодії, подолання традиційних гендерних стереотипів та обмежень тощо [5; 8; 10; 12].

В основу формування егалітарно-освітнього середовища покладені провідні ідеї гуманістично-екзистенційної психології та гуманістичної філософсько-педагогічної спадщини, інтеграція компетентнісного, гендерного та особистісно орієнтованого, їх різновиду – особистісно-Егалітарного, суб'єктно-вчинкового та студентоцентрованого підходів.

Як зазначає В. Кравець, «...розробка концептуальних засад формування гендерної культури молоді, виявлення умов інтегрування гендерно чутливого підходу у зміст вищої школи є надзвичайно важливим завданням в контексті сучасної педагогічної парадигми, модернізації освітньої системи та подальшого розвитку вітчизняної гендерології на шляху побудови в Україні паритетної демократії» [11, с. 19–20]. Т. Говорун наголошує: «розкриття проблематики гендерної психології у загальному контексті теоретичних підходів, і суб'єктно-вчинкового, зокрема, відкриває шляхи вирішення багатьох прикладних задач гендерної культури завдяки зверненню до понять свідомості, самовизначення, атрибуції відповідальності, особистісного вибору» [5, с. 93].

Теоретичний аналіз вітчизняної філософсько-педагогічної спадщини (Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Г. Ващенко, М. Драгоманов, С. Русова, А. Макаренко, К. Ушинський та ін.) дав змогу виявити унікальну «педагогічну матрицю» гендерної освіти та виховання, позитивний досвід поширення егалітарних настановлень в умовах сьогодення, що стало ідейним підґрунтям для впровадження сучасних стандартів рівноцінності статей в освітній процес; удосконалення науково-методичного забезпечення психологічного супроводу майбутніх фахівців НУШ гендерно-орієнтованими дисциплінами та курсами, довести, що особистість виступає суб'єктом історіокультури, свободотворчості, націєтворення.

Зокрема, педагогічні погляди видатного українського філософа Григорія Сковороди щодо етичності, моральної рівноправності людини як основи справедливого суспільного устрою, які характеризувалися гуманізмом, демократизмом, патріотизмом, що поєднувався з духовним вихованням дітей, мають важливе значення для розвитку природних здібностей дітей, всебічного і гармонійного виховання молоді, поєднання розумового і фізичного розвитку тощо, що співзвучно ключовим принципам Нової української школи [2; 15; 16].

Ідея високої етичності, моральної рівноправності людини підносить творчість Г. Сковороди на рівень кращих представників тогочасного просвітництва та є актуальною нині. Сучасне осмислення найскладніших

феноменів учення Сковороди у контексті психології «генези здійснення» особистості С. Максименка [14] дозволяє встановити іншу «точку відліку» для розвитку особистості у антропологічному, онто-гносео- та аскіологічному науковому ракурсах. Особистість з високою гідністю, яка дбає про «тіло й душу» і відстоює «вольність» – духовну, соціальну й національну свободу – є ідеалом людини для українського філософа. «Філософія свободи» Сковороди, на думку видатного філософа сучасності М. Поповича, має стати ключовою національною ідеєю в побудові модерного суспільства в Україні, оскільки «свобода», «справедливість» і «солідарність» є основними цінностями сучасного суспільства [18, с. 311–331].

Світогляд Григорія Сковороди про ідеальний суспільний устрій, «духовної республіки» з рівними відносинами між людьми, з пануванням любові, рівності, справедливості, добра є уособленням української національної ідеї про виховання нової людини через самопізнання, здібність пізнати саму себе, визначити власний життєвий шлях, знайти і зайняти в суспільстві гідне для себе місце [20].

Дороговказом для гендерного виховання слугують слова видатного педагога В. Сухомлинського, якого по праву можна назвати новатором гендерної педагогіки і психології: «Виховання справжніх чоловіків і справжніх жінок починається з формування громадянських якостей особистості» [22, с. 556]. Можна лише дивуватися проникливості його поглядів щодо проблеми рівності статей, які воістину випередили час: «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися» (виокремлено нами). Хлопчиків саме й надихає те, що поруч з ними – дівчатка. Заплакати від того, що важко, саме тому й соромно, що поруч – дівчинка. Але все-таки її місце у військовій грі особливе. Найважчу роботу виконують чоловіки. Та тільки чоловік виявить слабкість – жінка відразу замінить його, покаже, на що вона здатна» [22, с. 561–563]. Чи не співзвучні ці слова педагога сучасній тезі гендерної педагогіки: «Дівчатка і хлопчики мають багато подібного і небагато відмінного?», «Різні, проте рівні?».

Не менш актуальними для розвитку егалітарних орієнтацій педагогів є думки В. Сухомлинського щодо виховання дівчаток: «По-перше, треба, щоб кожна дівчинка виховувалась самобутньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчаткам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабовільною. Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір'ю, бути вихователем дітей – горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежиться діяльність жінки – вона буде залежною істотою» [22, с. 573].

Гендерний дискурс скеровує педагогів: «Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності (це, однак, не означає, що й найважчу фізичну працю мають ділити хлопці й дівчата). «Дівчатка мають жити активним громадянським життям, занадто велика зосередженість на самій собі, заглиблення в свій внутрішній духовний світ ... призводить до того, що в роки ранньої юності дівчина стає беззахисною, коли треба відстояти свою честь і гідність» [23, с. 350]; «Не допустити того, щоб жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабинями – одне з дуже важливих завдань школи» [23, с. 570].

Суголосними є настанови Несторки українського дошкілля С. Русової щодо формування самодостатньої особистості у взаємозв'язку гендерного та національного виховання: «...Індивідуалістична педагогіка має на увазі не лише індивідуальний склад дитини, але і усе те, що в неї природно вкладено і з боку оточення; вона поважає національні і соціальні умови, в яких виростає дитина, і ще зміцнює їх впливи. Національне виховання є певним ґрунтом в справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення, відродження душі народу. ... виробляє у людини не подвійну хистку моральність, а міцну, цільну особу»; і далі «...щоб виховати гармонійну людину...:1) виховання має бути індивідуальне, пристосоване до природи дитини; 2) національне; 3) мусить відповідати соціально-культурним вимогам часу; 4) бути вільним, незалежним від... урядових вимог, на ґрунті громадської організації» [19, с. 43–44].

Педагоги-класики наголошували на соціальній необхідності освітніх закладів пропагувати цінності соціальної рівності статей, на важливості їх «інвестування» у зміст освітньо-виховного процесу закладів освіти. Тому відродження ментальності, прогресивних етнотрадицій та впровадження інновацій є важливими чинниками формування Егалітарно освітнього середовища як гендерно-справедливого, недискримінаційного, безпечного та дружнього до дітей та молоді, у якому б дитина відчувала себе захищеною, убезпеченою від насильства, знуцання та приниження [2; 8; 11; 12; 17; 26; 28].

Саме егалітарна соціалізація є співзвучною практиці особистісно-орієнтованого (ненасильницького) підходу в освіті як найбільш прогресивної та продуктивної спільноти рівноправних індивідуальностей різної статі. У цьому розумінні вихідні положення особистісно-Егалітарного підходу як базової стратегії соціалізації та виховання охоплюють реалізацію ідеї рівноправ'я статей та їх взаємозамінність; індетермінацію біологічною належністю гендерних ролей; утвердження Егалітарного світогляду: гендерну компетентність як обізнаність із нормативами статевої поведінки, гендерну чуйність як створення умов для повноцінного розвитку представників різної статі попри статеві стереотипи та упередження, здатність розв'язувати проблеми навчання і

виховання з позиції Егалітарної гендерної ідеології та гендерну толерантність як повагу до основоположних прав та свобод людини [7; 8; 10; 12].

Егалітарно-освітнє середовище розглядається нами як гендерно-справедливе, недискримінаційне, творчо-розвивальне, здоров'язбережувальне, інклюзивне, що базується на принципах соціальної справедливості, гендерної рівності, дитиноцентризму, в умовах функціонування якого забезпечується повноцінний розвиток особистості, незалежно від її статі, віку, дієздатності, раси, культури, віросповідання, етнічності тощо, «майбутня життєва траєкторія людини» (В. Кремень). Важливим завданням в розбудові нової української школи є формування в учнів системи загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [2; 16].

Ми розглядаємо егалітарну особистість як суб'єкта самотворчості, відкриту, самодостатню, гендерно компетентну особистість, яка сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей у особистісному і професійному життєздійсненні [10].

У контексті нашого дослідження важливою є думка В. Татенка про те, що «ознаками формування «позитивної» мотивації націєтворення є історична пам'ять, почуття «свободи для», свідоме прагнення його суб'єктів до утвердження та відстоювання своєї унікальної національної ідентичності... Особливу увагу слід приділяти питанням соціально-психологічного супроводу і методичного забезпечення націєтворчої діяльності колективного суб'єкта, зокрема організації моніторингу його соціально-психологічного стану, динаміки мотивації, рівня компетентності, відповідальності, креативності, згуртованості, а також питанням завчасної профілактики і своєчасної корекції виявлених негараздів» [25, с.122–124].

У процесі багаторічного досвіду викладання гендерних дисциплін та діяльності Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді НАПН України-ТНПУ імені В. Гнатюка розроблено інноваційні технології для здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій на засадах рівноправ'я статей (інтерактивні методи соціально-психологічного навчання; освітньо-тренінгові програми тощо). Зокрема, серед завдань програми освітнього курсу для педагогів міста «Відкриті освітні студії: Формування простору поваги прав людини в освітньому середовищі» – підготовка, підвищення кваліфікації та підтримка педагогів в галузі прав людини; підвищення їх обізнаності про права людини відповідно до керівних

принципів освіти в галузі прав людини, міжнародних та національних стандартів якості освіти; набуття вчителями компетентностей з планування освітньої політики і програм у галузі прав людини у формальній та неформальній освіті, надання психолого-педагогічних та фахових консультацій у галузі прав людини.

У контексті реалізації Дорожньої мапи гендерно-справедливого середовища в Україні проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції» (2020). Крізь призму гендерного дискурсу науковцями та практиками було окреслено пріоритетні напрямки національної освітньої політики рівності в умовах євроінтеграції [24]. На спільному семінарі-вебінарі з НАПН України та Європейським гуманітарним університетом (м. Вільнюс, Литва) «Формування Егалітарно-освітнього середовища для дітей та молоді: досвід і перспективи» (2021) підведено підсумки 20-річної співпраці з Національною академією педагогічних наук щодо розробки та експериментального обґрунтування Егалітарної ідеології освітньо-виховних практик в соціогуманітарному просторі як стратегічного напрямку реалізації державної гендерної політики <https://www.facebook.com/TNPU.news/photos/pfb.2947990422126073/2947982735460175/>.

Пошук ефективних механізмів соціального партнерства «школа – родина – громада», педагогіка співробітництва, забезпечення атмосфери поваги до прав людини у всіх учасників освітнього процесу, обґрунтування засад Егалітарної ідеології є системотвірним складником гуманізації освітнього простору сучасної національної школи задля прогностики вирівнювання можливостей самореалізації молодого покоління, щоб «долучитися глобалізованого «Ми» й водночас зберегти самобутній життєвий світ, відчуття власного національного «Я» (М. Попович).

Отже, теоретичний аналіз означеної проблеми у людиноцентриській парадигмі засвідчив її актуальність та багатоаспектність. З позиції гуманістично-екзистенційної психології та філософсько-педагогічної «гендерної матриці» розроблена та експериментально підтверджена концептуальна модель формування Егалітарно-освітнього середовища на засадах паритетності та рівноцінності статей на шляху побудови паритетної демократії в Україні, формування демократичного світобачення нової генерації громадян і громадянок України, щоб жити разом у рівності та гідності, мирі та злагоді в об'єднаній Європі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балл Г. О. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці: монографія / за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
2. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович та ін. К. : Алатон, 2020. 64 с.
3. Бех І. Педагогічна наука у контексті експериментально-виховних стратегій. Рідна школа. 2016. № 2-3. С. 15-20. Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2016_2-3_6

4. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
5. Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії ; за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 92–117.
6. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#n15>
7. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Ред. кол. М. Бабак, О. Давліканова, М. Дмитрієва, М. Козир, Л. Компанцева, К. Левченко, М. Скорик, О. Сулова; оновл. вид. Київ : «Вістка», 2021. 170 с.
8. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль : Стереарт, 2014. 884 с.
9. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ : Генеза, 2017. 560 с.
10. Кікінежді О. Становлення Егалітарної особистості майбутнього педагога: історія, здобутки та перспективи діяльності кафедри психології. Humanitarium. Переяслав (Київ. обл.) ; Ніжин (Чернігів. обл.) : Лисенко М. М., 2020. Том. 43, Вип. 1 : Психологія. С. 7–22. <https://doi.org/10.31470/2308-5126-2019-43-1-7-22>
11. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навчальний посібник. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
12. Кравець В., Кікінежді О., Василькевич Я. Формування гендерно справедливого середовища у закладах освіти України: євроінтеграційний контекст. Новий колегіум : науковий інформаційний журнал. Харків : Колегіум, 2023. № 1-2 2023 (110). С. 15-23. DOI :10.30837/nc. 2023.1-2.15
13. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
14. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ: Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
15. Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки : практичний посібник / за ред. Г. М. Бевз, С. Л. Кравчук; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 2021. 162 с.
16. НУШ: освітній простір. URL : <https://sites.google.com/site/pocatkovaskolandovgopoluk/nus-osvitnij-prostir>
17. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.
18. Попович М. Бути людиною. Видання 3-є, перероблене. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 336 с.
19. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 304 с.
20. Сковорода Г. Твори: У 2 т. 2-е вид., виправ. Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. Т. 1. 528 с. (Київська б-ка давнього укр. письменства. Студії; Т. 1 (5)).
21. Становлення психологічної думки в Україні: провідні ідеї та історія розвитку:

- колективна монографія / В. В. Турбан, Л. З. Сердюк, Ю. Т. Рождественський [та ін.]; за ред. В. В. Турбан. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.
22. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. 654 с.
23. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. 670 с.
24. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10-11 вересня 2020 р. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка ; за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с.
25. Татенко В. О. Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 142 с.
26. Третина учнів в умовах війни не мали постійного доступу до навчання – результати дослідження. URL : <https://sqe.gov.ua/tretina-uchniv-v-umovakh-viyni-ne-mali-po/>
27. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: наукова монографія / Титаренко Т. М., Злобіна О. Г., Лепіхова Л. А. та ін.; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.
28. Kikinezhdi O. M., Zhyrska H. Ya., Chip R. S., Vasykhevych Y. Z. and Novorun T. V. Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment 8. 2020. No. 3. PP. 538–547. doi: 10.6000/2292-2598.2020.08.03.31.

Кіричевська Е. В.,
*Кандидат психологічних наук,
докторант лабораторії навчання
Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України
psiheyavkimono@gmail.com*

СИСТЕМНИЙ КОНТЕКСТ СТРАТЕГІАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ ДО ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.

Обґрунтовується необхідність забезпечення відповідних умов формування професійно-психологічної придатності військового персоналу до виконання завдань за призначенням в сучасних умовах ведення війни в напрямку стратегіальної готовності до бойових дій. Динаміка професійних змін, їх еволюційні форми, психологічні механізми та інші детермінанти військової придатності на шляху фахового становлення істотно впливають на якісні характеристики всього особового складу військових підрозділів, що, в свою чергу, визначає рівень їх стратегіальної готовності до виконання бойових завдань за призначенням в умовах війни.

Ключові слова: стратегіальна готовність; психологічна придатність; військова професіоналізація; військово-професійна діяльність; службово-бойове завдання.

The paper substantiates the need to ensure appropriate conditions for the formation of professional and psychological fitness of military personnel to perform

assigned tasks in modern conditions of warfare in the direction of strategic readiness for combat operations. Dynamic professional changes, their evolutionary forms, psychological mechanisms, and other determinants of military suitability on the path of professional formation significantly affect the qualitative characteristics of all personnel of military units, which, in turn, determines the level of their strategic readiness to perform combat tasks as assigned in the conditions of war.

Keywords: strategic readiness; psychological suitability; military professionalization; military professional activity; military duty.

Професійна придатність сучасного військового фахівця є складним багатокомпонентним поняттям, про що свідчать численні концептуальні підходи: соціокультурний, діяльнісний, комунікативний, професійний, контекстно-інформаційний, психологічний тощо. Застосування в даній роботі системно-контекстуального підходу з метою аналізу дефініції психологічної придатності здебільшого визначається параметрами стратегіальної готовності до військово-професійної діяльності її суб'єкта, яка, відповідно, обумовлюється індивідуальними психологічними стратегіями військовослужбовця на різних стадіях досягнення ним військової професіоналізації. Динаміка професійних змін, їх еволюційні форми, психологічні механізми та інші детермінанти військової придатності на шляху фахового становлення істотно впливають на якісні характеристики всього особового складу військових підрозділів, що, в свою чергу, визначає рівень їх стратегіальної готовності до виконання бойових завдань за призначенням в умовах війни.

Необхідність забезпечення відповідних умов формування стратегіальної готовності військового персоналу до виконання завдань за призначенням в сучасних умовах ведення війни спричиняє потребу в розвитку ідей нижче зазначених концепцій в напрямку поглибленого вивчення психологічної придатності до військово-професійної діяльності, починаючи з аналізу різноманітних підходів розуміння категорій “психологічної придатності”, “психологічної готовності” та “військово-професійної діяльності”.

Системний контекст дефініції психологічної придатності розгортається на підґрунті психологічної теорії професійної діяльності (Б. Г. Ананьєва, С. П. Бочарової, О. М. Леонтєва, Б. Ф. Ломова, С. Л. Рубінштейна, В. Д. Шадрікова); професіографічному підході до аналізу професійної діяльності (К. О. Абульханової-Славської, О. О. Бодальова, А. О. Деркача, О. М. Іванової, Є. О. Клімова, В. О. Пономаренка, П. С. Перепелиці, А. О. Реана, В. Д. Шадрікова); системний контекст дефініцій психологічної готовності та військово-професійної діяльності – в прикладних аспектах вивчення психологічних особливостей професійної діяльності фахівців ризиконебезпечних професій (В. І. Барко, В. А. Бодров, О. М. Кокун, В. О. Лефтерова, Г. В. Ложкін, М. С. Корольчук, Б. В. Кулагін, М. В. Макаренко,

С. Д. Максименко Є. О. Мілерян, Н. В. Оніщенко, І. І. Приходько, О. Д. Сафін, О. В. Тімченко, С. І. Яковенко); стратегіальному підході до творчої професійної діяльності (В. О. Моляко, А. Б. Коваленко, Л. А. Мойсеєнко); у дослідженні проблем формування психологічної готовності військовослужбовців до діяльності в умовах виконання службово-бойових завдань А. Іваніцький, О. Колесніченко, М. Корольчук, В. Крайнюк, О. Макаревич, В. Маріщук, В. Машков, Г. Нікіфоров, В. Осьодло, О. Поканевич, Л. Смірнов, В. Стасюк, О. Тімченко, М. Томчук, О. Хміляр, Ю. Шаранов, Г. Шестаков, Ю. Широбоков та інші).

Отже, спираючись на основні ідеї зазначених концепцій, в межах даної статті розкривається сутність стратегіальної готовності військового персоналу до виконання завдань за призначенням на різних рівнях психологічної придатності на етапі військової професіоналізації через застосування наступного комплексу загальнонаукових теоретичних **методів дослідження**: структурування й алгоритмізації, абстрагування й конкретизації, аналізу й синтезу, з урахуванням принципів цілісності, складності й організованості.

Оскільки професійно-психологічна придатність обумовлюється індивідуально-психологічними стратегіями військової професіоналізації військовослужбовця, в логічному розгортанні зазначеної проблематики здійснюється структурний аналіз стратегіальної готовності до бойових дій в сучасних умовах ведення війни.

Оцінка і формування професійної придатності представляють собою елементи єдиної системи підготовки особистості до військової діяльності та забезпечення успішної її реалізації протягом всього професійного шляху. Поняття “система” в даному випадку розуміється як об’єктивна єдність пов’язаних і взаємозалежних заходів (процедур) з управління і контролю процесу розвитку і професійного становлення, психологічного забезпечення психологічної придатності до військової діяльності.

Професійна психологічна придатність особистості до військової діяльності відображає особливості процесу визначення майбутньої військової спеціалізації на основі діагностики і прогнозування можливостей людини успішно її освоїти, а також розвитку комплексу професійно значущих якостей, які дозволять ефективно справлятися із службово-бойовими завданнями. Ідея взаємної відповідності особистих якостей військовослужбовця, з одного боку, і вимог, що пред’являються йому обставинами військової служби, бойової діяльності, з іншого, є фундаментальною в контексті теоретичних основ професійного самовизначення, орієнтації і відбору (оцінки придатності, професійного навчання та підготовки, адаптації, розвитку особистісної професійної майстерності, фізичного і функціонального розвитку тощо).

Погоджуючись в цілому з позиціями інших науковців, в контексті даного

дослідження розуміємо професійну придатність як таку, що акумулює відповідність психофізіологічних, соціально-психологічних особливостей особистості вимогам військової спеціалізації (військовому фаху, посади), а також відповідність цим вимогам стану здоров'я, фізичного розвитку, рівня загальних й професійних знань, умінь, практичних навичок, належної морально-психологічної та ідейно-патріотичної налаштованості військовослужбовця до продуктивної роботи у військовому колективі.

Професійна психологічна придатність особистості до військової діяльності розглядається в науковій літературі: *по-перше*, як сукупність якостей, властивостей людини, які зумовлюють успішність формування придатності до конкретного виду військової діяльності; *по-друге*, як сукупність сформованих професійних знань, навичок, умінь, а також психологічних, фізіологічних та інших якостей і властивостей, що забезпечують ефективне виконання професійних завдань. Властивість професійної придатності особистості до військової діяльності зумовлюється сукупністю вихідних індивідуальних особливостей військовослужбовця, які формуються та розвиваються на різних етапах професійного шляху в процесі військової діяльності.

Із професійною психологічною придатністю особистості до військової діяльності пов'язані два взаємодіючих взаємозалежних процеси, які змістовно розрізняються: це процес визначення потенційної придатності, її оцінки, контролю, експертизи та процес формування придатності, розвитку професійно орієнтованих якостей, характеристик людини на етапах професійного шляху (професійної підготовки, адаптації фахівців, реальної службово-бойової діяльності).

Професійна військова придатність розглядається як стадійний процес розвитку особистості військовослужбовця в онтогенезі (як тимчасова послідовність східців, періодів, стадій на усьому професійному шляху). Формування професійної психологічної придатності особистості до військової діяльності, її розвиток на шляху професіоналізації як суб'єкта діяльності, проходить ряд етапів, основними з яких є такі:

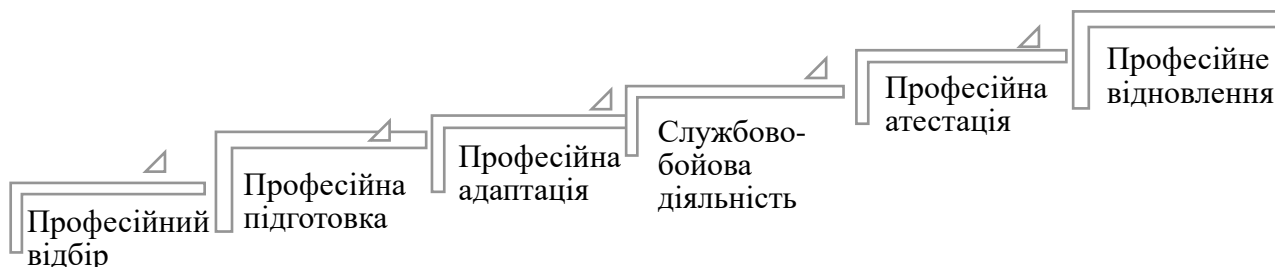

Рис. 1.3. Етапи формування психологічної придатності в процесі військової професіоналізації

1) професійний відбір – визначення ступеня придатності особистості до певного виду військової діяльності на основі зіставлення її індивідуальних особливостей з вимогами військової професії (на цьому етапі можливе також вирішення завдань розподілу фахівців, комплектування навчальних та професійних груп, підбір фахівця до функціонуючої групи (посади, спеціальності, тощо);

2) професійна підготовка – обґрунтування рекомендацій щодо застосування програм, методик і засобів навчання і тренування, до об'єктивних методів і критеріїв оцінки рівня професійної підготовленості військовослужбовців;

3) професійна адаптація – розробка засобів, методів і критеріїв оцінки особливостей пристосування суб'єкта військової праці до змісту і умов конкретної діяльності та обґрунтування рекомендацій щодо прискорення цього процесу;

4) службово-бойова діяльність – забезпечення раціональної організації (регламентації), умов і процесу (змісту) військової діяльності, високої ефективності, якості, безпеки військової служби, професійного вдосконалення, охорони здоров'я, задоволеності працею;

5) професійна атестація – періодична оцінка професійної кваліфікації з метою визначення відповідності займаній посаді і обґрунтування рекомендацій щодо посадових призначень, переміщень, а також направлення на навчання, перепідготовку;

6) професійне відновлення функціонального стану організму і психіки після напруженої роботи і перенесених захворювань, у зв'язку з розвитком стійких домінуючих негативних станів в результаті частих професійних невдач [2].

Зміст кожного з перерахованих етапів специфічний з точки зору цілей, методів, засобів, термінів їх реалізації. Спільною для них є необхідність визначення тих показників, які є критеріями успішності процедур діагностики, прогнозування та формування професійної психологічної придатності особистості до військової діяльності. Конкретний зміст цих показників, їх роль у професійній придатності визначаються характером (цілями, методами) заходів на кожному з етапів формування професійної придатності. На першому етапі ця оцінка проводиться на основі якісних показників, що носять стимулюючий, спрямовуючий і ознайомчий характер, діагностується стан компонентів психологічної структури особистості або тільки професійно важливих якостей для конкретного виду військової (спеціалізації) діяльності. На етапі професійної підготовки використовуються підсумкові показники оцінки виконання конкретних завдань і психофізіологічні показники "ціни" діяльності (ступеня напруженості виконання завдань).

Рівень професійної адаптації визначається за показниками виконання професійних нормативів і якісними оцінками психологічної та соціально-

психологічної адаптації. На етапі професійної діяльності основними показниками придатності є дані про ефективність, надійність і безпеку праці та стан здоров'я. На етапі професійної атестації профпридатність оцінюється з точки зору поточних службових досягнень і передумов для успішного виконання нових професійних функцій в процесі службово-бойової діяльності. На етапі професійного відновлення оцінка ефективності заходів проводиться на підставі даних про швидкість, повноту і стійкість відновлення професійної працездатності (придатності).

Поряд з терміном “придатність” в наукових розвідках використовується поняття “надійність”. Надійність визначається як спроможність здійснювати (безпомилково, з відповідною точністю, темпом) діяльність протягом певного часу. Б. Ф. Ломов визначає надійність наступним чином: “Як якісна одиниця, надійність є здатністю системи (чи її ланки, деталі) виконувати необхідні функції у заданий інтервал часу” [3].

В основі належного виконання поставлених завдань покладені індивідуальні психологічні, психофізіологічні, особливості фізичного розвитку людини. Саме вчасність, безпомилковість виконання завдань протягом певного часу визначається терміном “надійність”. В. В. Сідаш аналізує індивідуальні професійні якості та їх вплив на надійність виконання бойових завдань [4, 162–164]. На основі аналізу досліджень з вивчення службово-бойової діяльності можна виділити основні причини, що можуть знижувати професійну та функціональну надійність військового фахівця, а саме:

- організаторські – висока суб'єктивна складність завдань, небезпечність ситуації, невизначеність оперативної ситуації, суперечливість інформації;
- операційні – дефіцит інформації, надлишковість інформації, низька ймовірність появи значущої інформації, порушення ритму надходження інформації;
- управлінські – безвідповідальність, недбалість, невірний вибір прийнятого рішення;
- професійні – низький рівень знань, недоліки в розвитку навичок та вмій, недоліки у професійному відборі;
- в умовах служби – несприятливий психологічний клімат у підрозділі, міжособистісні конфлікти [4, 162-164].

Це особливо важливе уточнення, з огляду на ускладненість різноманітних обставин військової діяльності в процесі виконання службово-бойових завдань. Через втомлюваність та вплив відволікаючих факторів зростає вірогідність виникнення помилок, збоїв. Слід зважати на те, що психофізіологічні функції при ускладнених умовах виконання бойових завдань військової діяльності не залишаються незмінними. Утім, необхідно, аби робочі параметри (якості) залишалися стійкими навіть через зміну психофізіологічних функцій. На цьому

етапі “вмикаються” резервні можливості людини – це можна назвати адаптаційний синдром [5]. Але його можливості не безмежні і на певному етапі ускладнення діяльності (індивідуальному для різних людей) він не забезпечить оптимальні робочі параметри. В принципі, професійна придатність у її індивідуальних варіаціях й складає основу надійності. Надійний кожен лише у міру своїх індивідуальних можливостей. Діагностування професійно-важливих якостей, їх рівня розвитку, може дати відповідь на питання визначення надійності діяльності. Хоча поняття “придатність” і “надійність” є досить близьким, але їх не слід ототожнювати. Доцільно вважати придатність до діяльності в ускладнених умовах предиктором її надійності. В той же час перевірка надійності є механізмом визначення кількісних характеристик придатності. З огляду на викладене вище, ефективним способом визначення специфічних особливостей людини є психофізіологічний відбір, що може ставати складовою частиною (етапом) визначення професійної придатності. Визначення професійної придатності і надійності, у межах психологічної теорії діяльності, пов’язують із вивченням ролі стану психічних і фізіологічних функцій людини. Численні дослідження показали, що стан функціональних систем організму, ступінь розвитку й особливості реактивності професійно-важливих функцій й якостей людини прямо або опосередковано впливають на рівень її працездатності.

Між функціональним станом і надійністю діяльності існує безпосередній причинно-наслідковий зв’язок. [1, 56]. Ця властивість проявляється в адекватному вимогам діяльності рівні розвитку професійно-важливих психологічних і фізіологічних функцій і механізмів їхньої регуляції в нормальних й екстремальних умовах. Особливість функціональної надійності обумовлюється з одного боку стійкістю, стабільністю та певною пластичністю (здатністю пристосовуватися до факторів діяльності).

Професійна психологічна придатність військовослужбовця є об’єктивним і логічним предиктором його психологічної готовності до виконання завдань за призначенням і закономірно пов’язана із рівнем його професіоналізації.

Психологічна підготовка до бойових дій представляє собою систему взаємопов’язаних заходів, які спрямовані на формування у військовослужбовців і військових колективів психологічних якостей, що забезпечують їх психологічну готовність до активних і ефективних дій на полі бою та стійкість до впливу сучасних засобів збройної боротьби, а також формування психологічних умов, що сприяють безумовному виконанню конкретних бойових завдань.

Ефективність виконання завдань за призначенням в умовах підвищеного ризику в значній мірі визначається величиною їх “зони стабільності”. Під “зоною стабільності” ми розуміємо той розмах подій, у рамках якого нервова система

людини зберігає здатність до саморегуляції й еустрес не переходить у дистрес. У зв'язку з цим, основою психологічної підготовки є ідея про необхідність розширення “зони стабільності” військовослужбовців, як одного з найважливіших чинників, що обумовлюють толерантність до стресу, тобто визначають кількість змін, при яких стрес не переходить у дистрес. Одним із найбільш важливих чинників, який визначає величину “зони стабільності”, є вмотивованість військовослужбовця на професійну діяльність, складовими якої є: усвідомлення ним правоти і значущості своєї справи (світоглядний аспект), а також особистісна значущість військово-професійної діяльності в системі його цінностей і життєвих цілей.

Психологічна готовність до військово-професійної діяльності має свої специфічні особливості. Психологічну готовність військовослужбовця до виконання службово-бойових завдань можна визначити як інтегративне особистісне утворення, яке складається з особистісної та функціональної готовності.

На рівень сформованості психологічної готовності впливають такі показники: наявність мотивів до професійного та особистісного розвитку; наявність професійних пріоритетів; інтерес до розв'язання професійних проблем; потреба у формуванні психологічної готовності до прийняття рішення, відчуття цінності та значущості власної професії; прагнення досягати успіху (бажання досягти успіху, самоактуалізація, самореалізація, самовираження). Для підвищення рівня готовності необхідні: управління змістом і процесом мотивації професійної діяльності; робота з мотивацією; залучення військовослужбовців до процесу управління (колективне вирішення господарських, побутових та інших питань).

Ступінь психологічної готовності характеризують певні особливості поведінки особи, зокрема: безпомилковість дій чи наявність помилок, що так чи інакше впливають на безпеку й успішність діяльності; поведінкові реакції, тон голосу та зміст мови, специфіка вегетативних реакцій. До зовнішніх ознак психологічної готовності військовослужбовця до бою є: відсутність метушливості або замкнутості, рівна поведінка; чітке, безпомилкове виконання наказів і команд; нормальний фізіологічний стан (частота пульсу, дихання, колір обличчя тощо). Показниками психологічної стійкості є: збереження оптимістичного настрою, бойового збудження, відсутність розгубленості, пригніченості, апатії, негативних емоцій, збереження самовладання, витримки, функцій уваги, пам'яті тощо. Вагомим також є почуття особистої відповідальності, дисциплінованість, сміливість, рішучість, розумна ініціатива, конкретна професійна, спеціальна та психологічна підготовка до кожної складної ситуації. Впливають на готовність і внутрішні та зовнішні умови: зміст задач, ступінь їх складності, новизна; обстановка, можливі ризики; особливості

стимулювання дій і результатів; мотивація; оцінка ймовірності досягнення; особиста підготовленість; попередні нервово-психічні стани та стан здоров'я; особистий досвід мобілізації сил на вирішення складних задач; уміння контролювати та регулювати рівень свого стану готовності.

Психологічна готовність військовослужбовця до військово-професійної діяльності – один із основних компонентів готовності підрозділу до службово-бойових дій, який реалізовується на трьох рівнях регуляції – особистісно-смысловому, ситуативно-цільовому, операційно виконавчому.

Основними показниками сформованості психологічної готовності є:

- спрямованість і адекватність ціннісно-смыслові сфери, усвідомлення військовослужбовцем соціального та особистісного сенсу участі в бойових діях; потреба у військово-професійному самовдосконаленні;

- своєчасність і доцільність поточних службово-бойових дій, їх адекватність стандартам та умовам службово-бойових ситуацій, адекватність самооцінки власної військово-професійної підготовленості;

- суб'єктивна змобілізованість, упевненість у собі, рішучість і налаштованість на виконання завдань за призначенням; ситуативна емоційно-вольова стійкість і адаптивна урегульованість дій при зміні умов або ускладненні екстремальності обстановки, готовність до ризику;

- оптимальний рівень загальної та ситуативної тривоги;

- здатність до прогнозування динаміки службово-бойових ситуацій і гнучкої зміни алгоритму індивідуальних службово-бойових дій, розвинуті здібності до планування, моделювання, програмування, оцінки результатів військово-професійної діяльності;

- адекватність обґрунтування своїх дій, усвідомлення небезпеки для власного життя;

- відновлення вихідних характеристик психологічної структури діяльності після виконання військовослужбовцями завдання за призначенням.

Сформованість психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності на особистісно-смысловому, ситуативно-цільовому, операційно виконавчому рівнях регуляції за основними змістовними показниками в контексті даної роботи визначатиметься як стратегіальна готовність до виконання завдань за призначенням, бойових дій в сучасних умовах ведення війни.

В контексті психологічної готовності особливого значення набуває стратегіальність, яка є організуючою і регулюючою складовою системи військово-професійної діяльності, а також її концептуальною основою, що детермінує особистісну траєкторію дій суб'єкта цієї діяльності. В основі феномена стратегіальності лежить стратегія як частковий прояв загального.

Окрім того, стратегіальну готовність можна розглядати як своєрідне регульоване психічне утворення, що сприяє ефективному розв'язанню особистісних і військово-професійних завдань в процесі виконання бойових дій в сучасних умовах ведення війни на основі актуалізації наявних знань, умінь та досвіду, які в своїй сумі утворюють індивідуально-психологічні стратегії професіоналізації.

Обґрунтування стратегіальної готовності до виконання завдань за призначенням, бойових дій в сучасних умовах ведення війни потребувало визначення теоретико-методологічних засад дослідження, які забезпечуються сукупністю наукових підходів, концепцій, принципів і технологій науково-пізнавальної діяльності. Акцентуючи на регульовальній ролі стратегіальної готовності до виконання завдань за призначенням, зазначимо, що – це об'єктивно існуючий механізм регуляції поведінки суб'єкта військово-професійної діяльності, який характеризується наявністю в нього уявлень про те, які дії і з якими об'єктами необхідно здійснювати на кожному етапі просування до мети, що в своєму системному прояві, призводить до формування індивідуально-психологічної стратегії професіоналізації.

Висновки. Викладений у статті матеріал дає змогу зробити наступні висновки: професійна психологічна придатність військовослужбовця є об'єктивним і логічним предиктором його психологічної готовності до виконання завдань за призначенням і закономірно пов'язана із рівнем його професіоналізації; стратегіальна готовність військовослужбовців до виконання завдань за призначенням, детермінує дії суб'єкта з підготовки до виконання завдання, розроблення плану та його реалізації, організують потік мисленнєвого пошуку і пошуку аналогів, комбінування, реконструювання, а також визначають характер діяльності; сформованість психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності на особистісно-смісловому, ситуативно-цільовому, операційно виконавчому рівнях регуляції за основними змістовними показниками в контексті даної роботи визначається як стратегіальна готовність до виконання завдань за призначенням, бойових дій в сучасних умовах ведення війни; в свою чергу, стратегія військово-професійної діяльності розглядається як інтегральне психічне утворення; як акумульованість та інтегрованість індивідуально-особистісних компетенцій, репрезентованих професійною активністю та досвідом із вираженою готовністю до службово-бойової діяльності.

Стратегії військово-професійної діяльності формуються на основі генералізованих програм дій власної професіоналізації та самореалізації у складному поєднанні індивідуально-особистісних, когнітивних, поведінкових особливостей, обумовлених системокомплексом професійно значущих властивостей і характеристик військовослужбовця, які дозволяють йому

планувати, оцінювати та забезпечувати позитивну динаміку його професійної придатності на певному рівні успішності виконання ним службово-бойових завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. / В.А. Бодров. Учебное пособие для вузов – М.: ПЕР СЭ, 2001 – 511 с., С. 56.
2. Кокурн О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2021. 170 с.
3. Ломов Б.Ф. Человек и техника. Очерки инженерной психологии / Б.Ф. Ломов. – Москва : Советское радио, 1966. – 464 с.
4. Сідаш В.В. Чинники професійної надійності військовослужбовців, від яких залежить рівень бойової підготовки та способи її діагностики / В.В. Сідаш // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. – 2010. – Вип. 2. – С.162 – 164.
5. Сельє Г. Нариси про адаптаційний синдром. / Г.Сельє. М.: Медицина, 1960. - 254 с.

Клочкова Ю. В.,

*Доктор філософії, старший викладач кафедри спеціальної освіти
Хортицької національної академії, yuliya.tv@gmail.com*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ: ДОСВІД УКРАЇНИ

У статті аналізується сучасний стан інклюзивної освіти в Україні в контексті глобальних цивілізаційних тенденцій. Проаналізовано поняття та принципи інклюзивної освіти, виокремлено виклики та перешкоди перед розвитком цієї галузі в Україні, а також розглянуто успіхи та досягнення. Особлива увага приділяється ролі держави, освітніх установ, вчителів та громади у забезпеченні доступу до якісної інклюзивної освіти. Запропоновано погляди на перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні та висунуто рекомендації щодо подальших кроків у цьому напрямі.

Ключові слова: інклюзивна освіта, освіта в Україні, спеціальна освіта, інноваційна освіта.

The article examines the current state of inclusive education in Ukraine within the context of global civilizational trends. It analyzes the concept and principles of inclusive education, identifies challenges and obstacles to its development in Ukraine, and discusses successes and achievements. Special attention is given to the role of the state, educational institutions, teachers, and the community in ensuring access to quality inclusive education. The perspectives on the future development of inclusive

education in Ukraine are provided, along with recommendations for further steps in this direction.

Key words: inclusive education, education in Ukraine, special education, innovative education.

Інклюзивна освіта, як один із ключових аспектів сучасної освітньої системи, визначається не лише як право кожної дитини на навчання, але й як стратегічний напрямок розвитку суспільства в цілому. У контексті сучасних цивілізаційних тенденцій, відкриття та розвиток інклюзивної освіти стають важливим етапом у покращенні доступності, рівності та якості освіти для всіх школярів. Досвід України в цій сфері відіграє ключову роль у визначенні стратегій та напрямків розвитку інклюзивної практики. В даній статті ми проаналізуємо сучасний стан інклюзивної освіти в Україні, розглянемо ключові виклики та досягнення, а також окреслимо перспективи її розвитку в контексті глобальних тенденцій.

Сучасна освітня парадигма відображає ряд цивілізаційних тенденцій, що визначають її розвиток. Однією з них є перехід від традиційного уявлення про навчання до більш інтегрованого та гнучкого підходу до освіти. Це означає, що освітні програми стають більш адаптивними до потреб учнів, сприяючи їхньому особистісному розвитку та розвитку ключових навичок для успішного функціонування у сучасному суспільстві.

Іншою важливою тенденцією є зростання значення технологій у навчальному процесі. Впровадження цифрових інструментів, онлайн-ресурсів та інтерактивних методів навчання стає необхідністю для створення динамічного та стимулюючого навчального середовища.

Також, цивілізаційні зміни в освіті відображаються в зростанні уваги до інклюзивності та різноманітності. Інклюзивна освіта, спрямована на забезпечення доступності навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей, стає ключовим пріоритетом.

Нарешті, глобалізація також впливає на освітній простір, роблячи освіту більш міжнародною та відкритою. Міжнародні програми обміну, спільні проекти та міжкультурне спілкування стають важливими частинами освітнього процесу, що допомагають учням розширювати свій світогляд та розвивати міжкультурну компетентність.

Інклюзивна освіта ґрунтується на ключових поняттях та принципах, серед яких важливі:

- інклюзія. Це концепція, яка визначає доступність освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик та потреб;
- рівноправність. Принцип інклюзивної освіти передбачає створення умов, що забезпечують однакові можливості для всіх дітей отримати якісну освіту;

- доступність. Інклюзивна освіта має бути доступною для всіх дітей, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби;
- участь. Всі діти мають право брати активну участь у навчальному процесі та мати можливість впливати на нього;
- партнерство. Успішна реалізація інклюзивної освіти потребує співпраці всіх учасників освітнього процесу;
- індивідуалізація. Цей принцип передбачає врахування індивідуальних потреб, інтересів та здібностей кожного учня при організації навчання;
- універсальний дизайн навчання. Інклюзивна освіта базується на принципах універсального дизайну, який сприяє створенню середовища та матеріалів, що підходять для всіх учнів.

Стан інклюзивної освіти в Україні є складним та динамічним. З одного боку, в країні спостерігається певний прогрес у розвитку інклюзивної освіти, зокрема, у впровадженні законодавчих та нормативно-правових актів, спрямованих на створення доступної освіти для всіх дітей. Наприклад, прийняття Закону "Про освіту" та інших нормативних актів, які регулюють права та обов'язки учасників освітнього процесу, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами.

З іншого боку, інклюзивна освіта в Україні стикається з численними викликами і проблемами. Недостатня кількість кваліфікованих педагогічних кадрів, недостатнє фінансування, недоступність адаптованих навчальних матеріалів та технічних засобів для дітей з особливими потребами, а також недостатня свідомість громадськості та батьків щодо значення та необхідності інклюзивної освіти - це лише деякі з проблем, з якими стикаються заклади освіти в Україні.

Загалом, інклюзивна освіта в Україні перебуває на етапі активного розвитку, але для досягнення повного успіху в цьому напрямку потрібно вирішувати численні виклики та вдосконалювати підходи до організації освітнього процесу для всіх дітей [1].

Інклюзивна освіта в Україні зіткнулася з численними викликами та перешкодами, які ускладнюють її впровадження та розвиток. Однією з таких перешкод є недостатня підготовка та кваліфікація педагогічних кадрів для роботи з дітьми з різними освітніми потребами. Брак спеціалізованого навчального персоналу, знань та навичок у галузі інклюзивної освіти ускладнює процес навчання та адаптації для дітей з особливими потребами.

Недостатнє фінансування є ще однією проблемою, яка стоїть перед інклюзивною освітою в Україні. Без відповідного фінансування заклади освіти мають обмежені можливості забезпечити необхідні умови та ресурси для реалізації інклюзивних підходів до навчання.

Крім того, недостатність адаптованих навчальних матеріалів та технічних засобів для дітей з особливими потребами ускладнює процес їхнього навчання та розвитку. Брак доступу до спеціалізованих засобів та технологій може обмежувати можливості дітей із зокрема фізичними чи психологічними обмеженнями.

Нарешті, недостатня свідомість громадськості та батьків щодо інклюзивної освіти, стереотипи та уявлення про те, що діти з особливими потребами можуть отримати якісну освіту в інклюзивних умовах, також ускладнюють процес впровадження інклюзивних практик в освітніх закладах.

Роль держави у забезпеченні інклюзивної освіти полягає у створенні та реалізації відповідної законодавчої бази, фінансовій підтримці та контролі за виконанням законодавства щодо прав дітей на отримання якісної освіти незалежно від їхніх особливостей. Держава має забезпечити доступність інклюзивної освіти для всіх дітей, забезпечуючи належні умови навчання, підготовку та підтримку педагогічних кадрів, розвиток інфраструктури та матеріально-технічної бази освітніх закладів.

Освітні установи, у свою чергу, відіграють ключову роль у реалізації інклюзивної освіти. Вони повинні створювати безбар'єрне середовище для навчання, розробляти і впроваджувати програми та методики навчання, адаптовані до потреб кожного учня, забезпечувати доступ до спеціалізованих ресурсів та підтримку вчителів у роботі з учнями з різними освітніми потребами[2].

Вчителі відіграють важливу роль у втіленні інклюзивних практик в освітньому процесі. Вони повинні мати відповідну підготовку та компетенції для роботи з учнями з різними освітніми потребами, уміти створювати диференційоване середовище навчання, сприяти інклюзивній культурі та розвитку позитивних взаємин між учнями.

Перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні є обіцяючими і важливими для покращення якості освіти та соціальної інтеграції осіб з особливими потребами. Однією з головних перспектив є подальше закріплення інклюзивних підходів у законодавстві та розвиток належної інфраструктури для забезпечення доступності освіти для всіх. Це означає збільшення кількості спеціалізованих закладів, а також створення інклюзивного середовища в загальноосвітніх школах [3].

Іншою перспективою є посилення підготовки вчителів та інших педагогічних працівників до роботи з учнями з різними освітніми потребами. Це може бути досягнуто шляхом впровадження спеціалізованих програм

підготовки, організації майстерень та тренінгів, а також підтримки наукових досліджень у галузі інклюзивної педагогіки.

Водночас, важливою перспективою є збільшення усвідомлення суспільства про важливість інклюзивної освіти та розбудова позитивного ставлення до осіб з особливими потребами. Це може бути досягнуто за допомогою інформаційних кампаній, освітніх заходів та взаємодії з громадськістю.

Загалом, розвиток інклюзивної освіти в Україні вимагає комплексного підходу та спільних зусиль держави, освітніх установ, педагогічних працівників та громадськості. Це відкриває нові можливості для зміцнення освітнього середовища, розвитку кожної дитини та будівництва більш справедливого та інклюзивного суспільства.

У контексті сучасних цивілізаційних тенденцій інклюзивна освіта стає ключовим елементом для побудови справедливого та рівного суспільства. Досвід України в цій галузі свідчить про значний прогрес, але водночас виявляється ряд викликів і проблем, які потребують уваги та вирішення.

Важливо визнати, що інклюзивна освіта не лише забезпечує доступ до навчання для дітей з особливими потребами, але й сприяє розвитку позитивного ставлення до різноманітності, толерантності та емпатії серед учнів. Це сприяє формуванню гармонійного суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал незалежно від індивідуальних характеристик.

Однак інклюзивна освіта потребує подальшого розвитку та удосконалення. Це включає в себе підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, створення сприятливих умов навчання для всіх учнів, а також підтримку соціального та матеріального благополуччя дітей з особливими потребами та їх сімей.

Україна має значний потенціал для подальшого розвитку інклюзивної освіти, адже це стане важливим кроком у будівництві відкритого, справедливого та інклюзивного суспільства. Зусилля всіх зацікавлених сторін, спрямовані на підтримку цієї галузі, сприятимуть створенню умов для розвитку кожної дитини та забезпеченню її успіху у навчанні та житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриш Н. В. Формування інклюзивної культури в закладах освіти. Педагогіка і психологія. 2021. № 1. С. 145-152.
2. Пехота О. А., Яковлева Н. М. Інклюзивна освіта в Україні: стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 25. С. 102-108.
3. Шевченко О. В. Інклюзивна освіта: виклики сьогодення. Педагогічний дискурс. 2022. № 3. С. 122-128.

Кобцева О. А.,

*Кандидат медичних наук, доцент,
Доц. кафедри інтернатури лікарів-стоматологів,
Донецький національний медичний університет,
kobceva.77@ukr.net*

Ярова С. П.,

*Доктор медичних наук, професор,
Проф. кафедри інтернатури лікарів-стоматологів,
Донецький національний медичний університет,
kaf.intern.stomat@ukr.net*

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ

Анотація. Мета роботи – дослідити види сучасних методів навчання, проблеми та перспективи використання хмарних освітніх технологій у вищих медичних навчальних закладах. Матеріал і методи дослідження. Для виявлення релевантних статей було проведено вебпошук в інтернет-базах даних. Результати дослідження. Технології на основі хмарних технологій є одним із затребуваних напрямків сучасного ІТ-світу, що активно розвивається. Використання цих технологій в освітньому процесі стає все більш популярним і відкриває безліч можливостей, як для навчальних закладів, так і для викладачів та студентів. Google Classroom - це хмарна система управління навчанням, що входить до складу Google Apps for Education. Coursera - найвідоміша освітня платформа. На ній ви отримуєте доступ до широкого спектру дисциплін. Classflow - це хмарне програмне забезпечення для проведення інтерактивних занять з використанням інтерактивних дисплеїв. Вони надають користувачам доступ до лекцій та навчальних ресурсів 24/7 без обов'язкової передплати. Найвідомішими у світі є безкоштовні хмарні платформи Microsoft Live@edu, Google Apps Education Edition та хмарні сервіси на їх основі. Найвідоміші хмарні сховища – це SkyDrive, Apple iCloud, Google Drive, Dropbox та інші. Висновки. Сьогодні освіта з використанням технологій хмарних сервісів може скласти гідну конкуренцію традиційному навчальному процесу. Не варто також забувати, що хмарні технології роблять можливою якісну самоосвіту. Сучасні методи навчання забезпечують свободу здобуття знань та можливість мислити в керованому середовищі.

Ключові слова: хмарні сервіси, освітні технології, медична освіта, дистанційне навчання, хмаро-орієнтоване навчання.

Abstract. The purpose of the study is to investigate the types of modern teaching and learning methods and the problems and prospects for the use of cloud-based educational technologies in medical educational institutions. Material and Methods. An internet database search was performed to identify relevant articles. Results. Cloud computing-based technologies are one of the demanded and actively developing areas of the modern IT world. The use of cloud technologies in the educational process is becoming more and more popular and opens up many opportunities, both for

educational institutions, teachers, and learners. Google Classroom is a cloud-based learning management system that is a part of Google Apps for Education. Coursera is the most widely known education platform. On Coursera, you get access to a wide range of disciplines. Classflow is a cloud-based interactive display lesson delivery software. They provide the users with access to lessons and learning resources 24/7 with no obligatory subscription. The most famous in the world are free cloud platforms Microsoft Live@edu, Google Apps Education Edition and cloud services based on them. The most famous cloud storages are SkyDrive, Apple iCloud, Google Drive, Dropbox and others. Conclusions. Nowadays, education using cloud technologies can compete with the traditional educational process. We also shouldn't forget that cloud technologies make high-quality self-education possible. Modern teaching methods provide the freedom to acquire knowledge and the opportunity to think in a controlled environment.

Key words: cloud services, educational technologies, medical education, distance learning, cloud-oriented learning.

Introduction. Education is a dynamic process that needed to be improved. The lack of innovative teaching methods in medical education is a step in the past. The rapid development of innovative methods of learning, which are based on the widespread usage of information and communication technologies, forms the conditions for the transformation of the system of higher medical education. The emergence of cloud services in the IT services market has opened up new opportunities for the development of higher education institutions' (HEI) infrastructure. The quarantine crisis and military aggression against Ukraine have made medical university faculty to begin restructuring the infrastructure of higher education institution in the direction of implementing the latest technologies of learning. During the COVID-19 quarantine period, medical universities started using Microsoft and Google cloud services extensively to provide distance learning to medical and pharmacy learners. At the stage of adapting these services to the organization of the learning process, the problem was that there were no developed models of cloud-oriented learning environments for medical HEIs, which take into account the specifics of teaching subjects at medical faculties [1].

The purpose of the study is to investigate the types of modern teaching and learning methods and the problems and prospects for the use of cloud-based educational technologies in medical educational institutions.

Material and Methods. An internet database search was performed to identify relevant articles.

Results. In the modern world, there are different types of modern teaching and learning methods. They are well tested and commonly used in different countries of the world. Evidence-based medicine provides learners with the necessary tools to study, understand, and evaluate the medical literature. Based on theoretical knowledge,

learners acquire practical skills, applying them in the learning process. The introduction of evidence-based medicine into the regular medical curriculum deepens learners' research knowledge, their personal application, prospects and future use of the learned methods. Clinical case-based learning is a teaching and learning practice in which clinical cases are used to facilitate traditional lectures. This method promotes active learning and has recently been used to compensate for lack of motivation in didactic lectures [2]. Problem-oriented learning is a modern system of learning that combines additional educational principles in the form of a clinical problem. In particular, the method is aimed at improving the quality of educational results through joint, integrated, independent and comprehensive learning. An important and basic principle is to first state the problem, when learners try to solve it without receiving lectures on the subject. Social networks and video lectures (e-learning) is a public network space where users create online communities to effectively discuss topics. They are useful for sharing information, opinions and other content [3].

"Flipped classroom" is a purposeful process of organizing the activity of a student, which consists of two interrelated stages: structured extracurricular work of the student using online courses (video materials recommended by the teacher) and classroom interactive training sessions aimed at using the knowledge gained, formation of practical skills and competencies, i.e., to achieve planned high-level learning outcomes [4].

Cloud computing-based technologies are one of the demanded and actively developing areas of the modern IT world. The use of cloud technologies in the educational process is becoming more and more popular and opens up many opportunities, both for educational institutions, teachers, and learners. We'll take a look at some of the most popular cloud-based programs used in education. Google Classroom is a cloud-based learning management system that is a part of Google Apps for Education. Google Classroom enables students to access the platform from computers, tablets, and smartphones. Blackboard provides education, mobile, communication, and commerce software and related services to clients, including education providers, corporations, and government organizations. Coursera is the most widely known education platform. On Coursera, you get access to a wide range of disciplines. There is hardly any student in the USA, Canada, Thailand, and Ukraine who is not aware of an opportunity to get precious knowledge with Coursera. Microsoft Education Center is created to let students continue obtaining knowledge no matter what. They facilitate online learning and deliver the best education straight to every student. Classflow is a cloud-based interactive display lesson delivery software. They provide the users with access to lessons and learning resources 24/7 with no obligatory subscription.

The most famous in the world are free cloud platforms Microsoft Live@edu, Google Apps Education Edition and cloud services based on them: cloud services for acquiring skills for working with documents and web services, cloud services for developing your own or using existing tests, cloud services and cloud storage. The most famous cloud storages are SkyDrive, Apple iCloud, Google Drive, Dropbox and others. The introduction of cloud technologies is a new direction in the field of computer technologies, which is developing, but already now it is possible to list the special advantages of their use in education: 1) cloud services provide researchers and scientists with the ability to instantly process huge amounts of information with low cost of computing resources and the ability to instantly distribute and share analysis results with other researchers around the world; 2) cloud technologies create an opportunity for continuous learning with the support of mobile technologies and social network services and make the learning process itself interactive, i.e., the student can get access to educational materials at any moment, in any place where there is an opportunity to connect to the network Internet; 3) cloud technologies make it possible to conduct interactive online counseling of learners with the teacher and instantly receive answers to their questions; 4) cloud technologies make it possible to save data in clouds (data processing centers) without the need to transfer them from one device to another (for example, from a computer at an educational institution to a home computer), that is, there is hardware independence from equipment; 5) cloud technologies provide the possibility of conducting independent testing in existing cloud services or the possibility of developing own tests by teachers of educational institutions [5]; 6) improved administration - teachers gain higher chances to attract the attention of a student making the education process fun. Cloud technologies help also cover a wider audience of learners and manage their process of studying; 7) reduced time and costs, no need for expensive hardware. 8) saving money on expensive textbooks.

Education is not the only sphere that successfully integrates cloud technologies. Businesses are now widely adopting the cloud computing model spending less money, acquiring flexibility, and advanced security. This has given a powerful impulse for cloud computing to develop. Since the main concept of cloud technologies means connecting to cloud-based applications, neither learners nor teachers have a need for specific devices to access the material. Cloud-based programs are perfectly compatible with any device. Even the cheap smartphone allows you to connect to related academic applications.

Conclusions. Nowadays, education using cloud technologies can compete with the traditional educational process. We also shouldn't forget that cloud technologies make high-quality self-education possible. Modern teaching methods provide the freedom to acquire knowledge and the opportunity to think in a controlled environment. In simulation

training programs, trainee errors may be acceptable because they do not harm the patient, but instead serve as reinforcement to avoid future medical errors. Internet resources have become an effective tool for providing information. Undoubtedly, the introduction of modern teaching methods will facilitate the assimilation of knowledge and the mastering of skills by learners of higher education.

REFERENCES:

1. Ivankova N.A. Komponentna model khmaroorientovanoho navchalnoho seredovyscha medychnoho universytetu. Open educational e-environment of modern University. 2022. № 12. S. 32-48. [in Ukrainian].
2. Hryn K.V., Hryn V.H., Herasymenko L.O., Isakov R.I. Efektyvnyi protses navchannia - zaporuka uspishnoho stanovlennia maibutnoho likaria. Suchasni trendy rozvytku medychnoi osvity: perspektyvy i zdotuky: tezy dop. navch.-nauk. konf. z mizhn. uchastiu, Poltava, 24 bereznia 2022 r. S. 76-77. [in Ukrainian].
3. Silkova O.V., Makarenko V.I., Makarenko O.V. Suchasni metody vykladannia y navchannia v medychnii osviti. Suchasni trendy rozvytku medychnoi osvity: perspektyvy i zdotuky: tezy dop. navch.-nauk. konf. z mizhn. uchastiu, m. Poltava, 24 bereznia 2022 r. S. 268–270. [in Ukrainian].
4. Peer, Z., Rayees, P.Z. Flipped classroom: A new innovation in teaching and learning. International Journal of Movement Education and Social Science. 2018. Vol. 7. Sp. Issue 02. P. 275-280. UPL: <http://surl.li/oxnpi>
5. Diulicheva Yu.Iu. Uprovadzhennia khmarnykh tekhnolohii v osvitu: problemy ta perspektyvy. Journal of Information Technologies in Education. 2013. № 14. S. 58-64. [in Ukrainian].

Ковальчук Н. А.,
аспірант

Інституту обдарованої дитини НАПН України
nadinbio@ukr.net

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У КАЛІНІВСЬКОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ЛІЦЕЇ

Анотація. Актуальність проблеми лідерства у час науково-технічного прогресу людства є безсумнівною. Як наслідок, постає потреба демонстрації ефективних практик, спрямованих на розвиток лідерських якостей учнів, у тому числі обдарованих. Обдаровані учні, які володіють лідерськими якостями, серед іншого можуть ефективно спрямувати свою енергію на збереження довкілля. Отже, одним із завдань академічних ліцеїв є виявлення таких учнів і проведення методично правильної роботи з розвитку їхньої соціальної активності у процесі залучення їх до екологічного моніторингу довкілля та його захисту.

Ключові слова: лідерські якості, академічний ліцей, обдарованість, екологічна компетентність, діагностика, соціальна активність, моніторинг довкілля, природничі дисципліни.

Abstract. The relevance of the problem of leadership at the time of scientific and technological progress of mankind is unquestionable. As a result, there is a need to demonstrate effective practices aimed at developing leadership qualities of students, including gifted students. Gifted students who possess leadership qualities, among other things, can effectively direct their energies to the preservation of the environment. Therefore, one of the tasks of academic lyceums is to identify such students and carry out methodically correct work on the development of their social activity in the process of involving them in ecological monitoring of the environment and its protection.

Key words: leadership qualities, academic lyceum, giftedness, environmental competence, diagnosis, social activity, environmental monitoring, natural sciences.

У цій статті ви не знайдете теорії, мало потрібної у час, коли усе змінюється і рухається зі швидкістю, якої ще ніколи людство не бачило. Ви дізнаєтеся про результати роботи одного з майже тисячі опорних закладів освіти нашої країни, який багато робить для виховання у своїх учнів жагучого бажання боротися за достойне життя в Україні у сегменті збереження її природи.

Варто зазначити, що нині існує чимало проблем у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Однією з них є використання валідного інструментарію для діагностики обдарованості учнів. Усім відомо, що саме обдаровані учні є генераторами змін у країні, тим паче у час повномасштабної війни. Практичним психологам і вчителям важко визначити вид обдарованості учня, адже жодної діагностичної процедури, яка б забезпечувала достовірні результати, немає. Тому те, про що піде мова нижче, є результатом спостережень вчителів Калинівського академічного ліцею у період заповнення «Картки обдарованої дитини» для Банку даних обдарованих дітей за вимогою адміністрації закладу.

Водночас, радує той факт, що в Інституті обдарованої дитини НАПН України розроблено базисні засади дослідження обдарованості і її структуру. Згідно зазначеної гіпотези, обдарованість доцільно типологічно поділити на загальну та низку спеціальних обдарованостей. У свою чергу виокремлюються вісім видів спеціальної обдарованості: наукова, технічна, управлінська, художня, фізична, соціальна, моральна та академічна. Управлінська обдарованість при цьому проявляється у сфері матеріального і духовного виробництва. А отже, високого рівня загальні здібності стосовно виду діяльності можуть реалізуватися як у науковій, технічній, художній, фізичній, соціальній, так і, навіть, академічній діяльності. Такі здібності разом з низкою специфічних психічних властивостей називають лідерськими якостями [1].

Врешті, радує і те, що в час повномасштабної війни рф проти України продовжують плідно співпрацювати наукові установи та заклади освіти. Зокрема, у 2023 р. Інститут обдарованої дитини НАПН України і Калинівський

академічний ліцей підписали Договір про співробітництво. Однією із цілей договору є «науково-методичний супровід діяльності закладу освіти у роботі з обдарованими дітьми». Як наслідок, Калинівський академічний ліцей підвищив шанс компетентно діагностувати обдарованих учнів з метою методично правильної роботи з формування в учнів ключових компетентностей, у нашому випадку - лідерських якостей.

Стосовно практики формування лідерських якостей учнів Калинівського академічного ліцею, насамперед, заслуговує уваги робота з учнями, спрямована на формування їхньої екологічної компетентності. Для того, щоб розвивати соціальну активність обдарованих учнів, у першу чергу бажано залучати їх до екологічного моніторингу довкілля. Звісно, цю активність можна розвивати як в основній, так і в старшій школі. У Калинівському академічному ліцеї це відбувається за двома сценаріями. Перший: учні, які працювали з учителем над формуванням своєї соціальної активності в основній школі можуть з тих чи інших причин залишити ліцей, і їхні напрацювання та ідеї передаються в розробку учням 10-х профільних класів. Другий: ті учні, які в основній школі працювали над екологічними проектами, продовжують навчання у старшій профільній школі. У будь-якому випадку в зазначеному закладі освіти розробляється алгоритм дій вчителя щодо роботи з учнями задля формування у них лідерських якостей. Як приклад, розвиток соціальної активності учнів у процесі залучення їх до екологічного моніторингу довкілля:

1. Усі учні основної школи піддаються спостереженням на уроках природничого циклу з метою з'ясування:

- рівня сформованості компонентів екологічної компетентності;
- компонентів екологічної компетентності, які інтегрально найбільш чутливі до їхнього інтелектуального, морального та естетичного розвитку;
- компонентів екологічної компетентності, які відчують спільний вплив з боку пізнавальних, креативних, моральних, естетичних, вольових та емоційних їхніх особливостей.

2. Вчитель однієї з природничих дисциплін для подальшої роботи відбирає щонайменше одного учня з претендентів, з яким буде працювати впродовж кількох років. Практика в ліцеї показала, що вчителю фізично й інтелектуально важко працювати з більшою кількістю обдарованих учнів основної школи. Адже, процес формування особистості дитини з метою виховання лідерських якостей потребує колосальних енергетичних і часових ресурсів.

3. В подальшій роботі ключовим є визначення інтересів учня. Звісно, вчитель як наставник, вносить свої пропозиції і корективи.

Зазначене вище можна проілюструвати прикладом співпраці одного із вчителів Калинівського академічного ліцею та однієї учениці.

У грудні 2021 р. у Калинівській ОТГ Фастівського району стартувала навчальна програма «Ідея Є». Мета цієї програми – впровадження інноваційних проєктів у закладах загальної середньої освіти через реалізацію учнівських ідей за допомогою краудфандингу. Простими словами - місцева влада, підприємці чи будь-хто могли профінансувати учнівські ідеї для їх реалізації. Програму реалізувала краудфандингова платформа GoFundEd у партнерстві з відділом освіти Калинівської громади.

У першій декаді грудня 2021 р. керівник відділу освіти Калинівської ОТГ відвідала усі заклади, де презентувала програму «Ідея Є». Учні основної школи Калинівського академічного ліцею на зустрічі з керівником відділу освіти запропонували домовитися з місцевою владою про співробітництво з метою отримання в цілях навчання земельної ділянки. Учні основної школи планували висадити різні породи дерев, за якими доглядали б і проводили б науково-дослідну діяльність під керівництвом вчителів ліцею. На жаль, у публічній заяві керівник відділу освіти категорично заперечила таку можливість.

Попри це, наступним етапом у процесі формування лідерських якостей ліцеїстів стала наполеглива робота вчителя. Вчитель на уроках природничих дисциплін використовувала ефективні педагогічні технології формування екологічної компетентності учнів, які згідно діагностики мали управлінську обдарованість. У співпраці з учителем правознавства учні вивчали екологічне право України (інтегровані уроки). Як наслідок, на уроках хімії і біології учні формували знаннєву базу з питань охорони довкілля, на уроках правознавства – з питань екологічного законодавства України. З плином часу ініціативні учні, які планували втілити у життя ідею отримання дослідної ділянки, завершили навчання в основній школі. Їхню справу продовжила одна із учениць гімназії Калинівської ОТГ, ставши ученицею 10-го класу Калинівського академічного ліцею. Після діагностики обдарованості саме вона стала претендентом на продовження справи своїх попередників, які мріяли про власну земельну ділянку та додавання до нашої планети мазка зеленою фарбою.

У 2023 р. отримати навчально-дослідну земельну ділянку так і не вдалося. Але ідея захисту і відтворення лісових екосистем перейшла на новий і вищий рівень. Зі своїм вчителем учениця цілий рік проводила розслідування на кшталт журналістського. Назва її статті, яку опублікували в одному із учнівських журналів, - «Проблеми впровадження державного лісового кадастру».

Результати роботи були озвучені 19.05.2023 р. вчителем учениці на Круглому столі, присвяченому моніторингу довкілля на засадах Закону України № 2973 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля».

Питання проблеми створення державного лісового кадастру зацікавило керівництво Міндовкілля. Розслідування учениці та оприлюднення результатів її роботи привернуло увагу громадськості. Водночас, отримати земельну навчально-дослідну ділянку для Калинівського академічного ліцею так і не вдалося. Загалом, захистити природу від знищення, примножити її не під силу ні одній учениці, ні групі юних екологів, бо це справа кожного з нас разом з учнями, які володіють лідерськими якостями і охоче та ефективно розвивають свою соціальну активність у процесі залучення до екологічного моніторингу довкілля, боротьби за збереження природи. Ненадійний партнер не може бути лідером.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волощук І. С. Концептуальні засади дослідження і діагностики обдарованості / Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2023. - № 2 (89). - С. 16 – 24.

Ковальчук Ю. М.,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості ІОД НАПН України
kvu_59_um@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ ЕЛІТ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТИПІВ СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ І УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація: Зміст статті складає виклад основних положень концепції взаємодії суспільних еліт як визначального чинника формування типів суспільного устрою. Обґрунтовуються ідеї про те, що: типи суспільства формуються під впливом таких типів взаємодії між культурною, владною і реципієнтальною елітою, як гіфтогенний, репресивний і гібридний типи; утворення того чи іншого типу суспільного устрою і усталення у його функціонуванні відповідного типу взаємодії між провідними елітами має визначальний вплив на спрямування розвитку і використання суспільних ресурсів обдарованості і, як наслідок, – на перспективи розвитку суспільства.

Abstract: The content of the article is an outline of the main provisions of the concept of the interaction of social elites as a determining factor in the formation of types of social organization. The ideas are substantiated that: types of society are formed under the influence of such types of interaction between the cultural, ruling and recipient elite, as giftogenic, repressive and hybrid types; the formation of one or another type of social system and the establishment in its functioning of the corresponding type of interaction between the leading elites has a decisive influence on the direction of development and the use of social resources of giftedness and, as a result, on the prospects for the development of society.

Ключові слова: Обдарованість, ідентифікація обдарованості, суспільство, типи суспільного устрою; культурна, владна і реципієнтальна еліти, типи

взаємодії між суспільними елітами; гіфтогенний, репресивний і гібридний типи взаємодії між елітами, суспільні ресурси обдарованості, ідентифікація суспільних ресурсів обдарованості.

Key words: Giftedness, identification of giftedness, society, types of social organization; cultural, ruling and recipient elites, types of interaction between social elites; giftogenic, repressive and hybrid types of interaction between elites, social resources of giftedness, identification of social resources of giftedness.

І злу – добро поставлене в служниці,
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума в руці.
В. Шекспір, сонет 66.

Якщо ми економимо на культурі,
то за що ми тоді воюємо?
Вінстон Черчилль,
під час розгляду воєнного бюджету

Фундаментальну колізію розвитку сучасної цивілізації складає остання і остаточна світова війна між свободою і репресією як принципами суспільного устрою. Репресивний світ кинув виклик світові свободи. У режимі і засобами безперервної ескалації репресивний світ масштабує і загострює цей виклик, тестуючи реальність свободи на її життєздатність.

Загострення колізії конфлікту доведено до крайніх ступенів свого вираження у формах війни росії проти України і obsesивно-компульсивного рефрену погрози застосування ядерної зброї, що звучить з уст владної еліти країни-агресорки.

Масштабування виклику виявляється у його поширенні на усі сфери функціонування суспільства. Однією із ключових сфер, в рамках якої вирішується доля колізії боротьби між принципами свободи і репресії є сфера функціонування суспільної еліти. Еліти – провідні суспільні спільноти, що найбільш помітно впливають на вектор руху суспільства, його розвиток. Суспільна еліта – складне утворення. Його структуру утворюють такі суспільні групи, як спільнота культурної еліти, спільнота владної еліти, спільнота реципієнтальної еліти, спільнота бізнесової еліти і такий її різновид, як олігархія, спільнота військової еліти, еліти релігійних організацій тощо.

Вектор розвитку суспільства і його актуальний типологічний статус визначається значною мірою у взаємодії культурної і владної еліт. Це два полюси суспільної еліти, у силовому полі взаємодії яких вирішується питання про те, у якому напрямку буде розвиватися і рухатися суспільство: у напрямку

суспільства, базованого на принципі свободи чи у напрямку суспільства, що функціонує на основі принципу репресії. Для будь – якого сучасного суспільства існує два основних вектори руху: вектор руху до вільного суспільства і вектор руху до репресивного суспільства.

Основним виявом елітних спільнот є ініціаційний вплив, який вони справляють на функціонування і розвиток суспільства. Існує два основних види такого впливу: просуспільний і протисуспільний. Критерієм їх ідентифікації є ступінь суспільної конструктивної креативності впливу.

Ініціаційний вплив високих ступенів суспільної конструктивної креативності відзначається збільшенням обсягу культури, зростанням ступенів її розвитку і прискоренням динаміки її розвитку. Це супроводжується нарощуванням маси свободи. Ініціаційному впливові суспільної деструктивної креативності властиві такі характеристики, як зменшення обсягу культури, стагнація – гальмування чи зупинка – динаміки її розвитку, що супроводжується зменшенням маси свободи.

Продуктом суспільної конструктивної креативності, її природним виявом є культура. У цьому контексті поняття культури має максимально широке значення і сенс, відповідно до яких культура – це наукові, науково – технічні, освітні, мистецькі, літературні, побутові тощо артефакти, а також технології виробництва, в тому числі суспільного виробництва і буття. Культура – спільний, сукупний і консолідований продукт життєдіяльності обдарованих громадян.

Елітна спільнота, що прийшла до влади, опиняється у ситуації необхідності зорієнтуватися у великій кількості суспільних чинників, що невідворотно здійснюють свій вплив на неї, відреагувати на нього і вибудувати лінію взаємодії з ними. Серед таких чинників завжди присутня культура і еліта, що представляє її.

Специфіка взаємодії між владною і культурною елітою, або, як її ще називають інтелектуальною елітою, визначається поєднанням чи зіштовхуванням тих головних тенденцій, котрі генерує кожна з цих еліт. Це тенденції вияву лідерства. Культурна еліта виявляє лідерство у рефлексії актуального стану суспільства, різних сторін і аспектів його життєдіяльності, перспектив його розвитку і продуктивної відповіді на виявлені проблеми і виклики у формі створення тих чи інших культурних артефактів і наративів, що відкривають можливості вирішення проблем. За вектором цільової, змістової і смислової динаміки таке лідерство є просуспільним, людиноцентричним і біоетричним.

Владна еліта, в силу своєї специфіки, свого призначення і цілей функціонування має виявляти лідерство, тобто акти і активність ініціації, у збереженні, охороні і/або генеруванні стану суспільства у певному актуальному проміжку часу, зазвичай в рамках електоральних циклів, а також створення

передумов для руху суспільства у напрямку того чи іншого типу розвитку. В залежності від того, які цілі ставить перед собою владна еліта, між нею і культурною елітою можуть виникати такі основні типи взаємодії: співробітництво, партнерство, суперництво і протистояння. З огляду на те, що природним імпульсом для культурної еліти є просуспільна лідерська активність, ініціатором створення варіантів взаємин зазвичай виступає владна еліта, інтереси і цілі якої можуть мати реверсивний щодо інтересів суспільства вектор її дій – у діапазоні від спонукань і цілей самозбереження до асуспільних і антисуспільних форм (протисуспільний вплив).

Стратегія, яку вибирає владна еліта у свою чергу зумовлює види ініціативних актів активності, які здійснює культурна еліта. На наступному етапі це визначає у режимі реагування на її активність, вибір владною елітою стратегії ставлення до ресурсів обдарованості і обдарованих індивідів, котрі і є носіями інноваційних ініціатив і суб'єктами здійснення інноваційного лідерства.

Ставлення до феномена обдарованості – лакмусовий папір ставлення владної еліти до культури. Обдаровані індивіди і творять культуру, і представляють її у суспільстві в цілому і в інших елітах як повноважні її представники, як еліта, що спеціалізується на генеруванні, охороні, експресії і трансляції культури, з огляду на що вона й ідентифікується і номінується як культурна еліта.

Ставлення владної еліти до культури у широкому сенсі – фундаментальний критерій ідентифікації вектору руху владної еліти. Вона у цьому сенсі складає специфічну групу суспільства. Її роль у створенні і становленні нової культури може бути подвійною: вона може сприяти рухові суспільства до розширення, збільшення обсягу культури і зростання рівня її розвитку і вона може перешкоджати такому рухові. Зазвичай, створення таких перешкод здійснюється у двох основних формах: заморожування руху, його гальмування, обмеження, зупинки і створення умов для реверсного спрямування культурної динаміки суспільного розвитку, підштовхування її у напрямку архаїчного минулого, архаїчних орієнтацій, цінностей і технологій суспільного виробництва і буття.

У контексті осі суспільної взаємодії « владна еліта – культурна еліта » вирішується питання про вектор, шляхи розвитку суспільства і його перспективи. Від вибору владною елітою версії взаємин із спільнотою обдарованих членів суспільства і окремих обдарованих індивідів, що представляють культурну еліту, залежить вибір варіанту формування стану суспільства і його гіфтологічного функціонального типу. Аналіз тенденцій функціонування суспільства свідчить про те, що тенденція взаємодії між владною і культурною елітами є однією із провідних. Взаємодія між культурною і владною елітою – ключова взаємодія, що створює нерв суспільного устрою,

функціонування і розвитку. У взаємодії між ними вирішується доля суспільства, той його типологічний статус, який ця взаємодія генерує. Існує тісний зв'язок між типом взаємодії провідних елітних спільнот і типологічним статусом суспільства. Такий тип взаємодії між культурною елітою і владною елітою, як співробітництво містить потенціал генерування гіфтологічно вільного суспільства.

Ключовим психологічним чинником розвитку суспільства є ступінь розвитку і практичної продуктивності консолідованої форми вищих здібностей владної і культурної еліти, їх обдарованості. Прослідковується закономірність, згідно з якою має місце послідовне розгортання таких залежностей: чим вищий ступінь обдарованості еліт і їх лідерів, тим продуктивнішою є їх ініціативні акти і активність і тим вагомішими є її результати; чим продуктивнішою є ініціативна діяльність еліт, тим продуктивнішою є їх взаємодія; чим продуктивнішою є взаємодія владної і культурної еліт, тим більший потенціал і ймовірність утворення вільного суспільства і/або збереження його функціонування на досягнутому рівні культури.

Культура – консолідований сукупний результат активності обдарованих членів суспільства, їх наратив як авангарду культурного розвитку суспільства, як тієї його частини, що генерує нові способи, форми, орієнтації і знання, котрі синтезують, творять нову реальність.

Це реальність культури, у якій починає жити, часто не помічаючи і не усвідомлюючи цього, решта суспільства. Самим фактом прийняття нової реальності через механізм застосування у своїй життєдіяльності тих чи інших інноваційних форм культури спільноти і члени суспільства здійснюють функцію адаптації інновацій до повсякденного життя. Цю беззаперечно корисну функцію можна назвати функцією освоєння інновацій. Освоєння інновацій водночас – суспільний механізм створення нового ареалу культури, нової культури, нової частини простору життя, відвойованої у його інстинктивно – органічних, безсвідомих, тваринних і архаїчних зон.

За критеріями генерації і впровадження культурних артефактів виокремлюються дві основні групи суспільства, що створюють нову культуру: група тих, хто створює нові форми культури і група їх реципієнтів - тих, хто освоює ці форми і впроваджує їх у життя. Нову культурну реальність створюють дві еліти: креативна інноваційна еліта і інноваційна еліта освоєння або реципієнтальна еліта.

Реципієнтальна еліта – невід'ємна ланка механізму поширення у суспільстві інновацій і їх впровадження у практику суспільного існування і буття. Кожен акт впровадження і використання інновацій – крок у розвитку культури і цивілізації. І одну і другу еліту складають обдаровані індивіди. Це основоположні групи

суспільства. Вони за визначенням є лідерськими, оскільки саме вони є провідними у розвитку суспільства і відіграють роль авангарду прогресивних змін у суспільному виробництві і бутті. Проте, підкреслюючи їх провідну роль, треба мати на увазі той факт, що ці групи еліти функціонують у контексті складної взаємодії усіх елітних спільнот і що кінцевий сумарний результат цієї взаємодії не просто відстежити, ідентифікувати і тим паче спрогнозувати. Це підвищує актуальність опису провідних тенденцій такої взаємодії і ознак їх ідентифікації.

Ознаками вияву вищих здібностей, обдарованості у діяльності культурної еліти і її лідерів є:

- автентичність у виконанні культурної місії, провадженні професійної діяльності і поведінці культурної еліти і її лідерів;
- високі ступені конструктивної креативності професійної і громадської активності;
- світоглядна і практична орієнтація діяльності культурної еліти і її лідерів на цінність свободи;
- сповідування свободи і незалежності як пріоритетного принципу творчого мислення і суспільної активності;
- дотримання принципу незалежності від влади;
- здійснення моніторингу діяльності владної еліти і її лідера на предмет її відповідності конституційним нормам, нормам цивільного і кримінального права, інтересам суспільства і держави;
- високий ступінь критичності в оцінці діяльності владної еліти і її лідера, відкрите і відверте висловлювання критичних оцінок;
- постійне систематичне відстоювання свободи слова як засадничого принципу суспільного устрою;
- конструктивна взаємодія з владною елітою і її лідером за умови конструктивної в інтересах суспільства і держави діяльності владної еліти і її лідера.

До основних ознак вияву обдарованості у діяльності реципієнтальної культурної еліти належать:

- загальна інноваційна налаштованість: високий ступінь нетолерантності до невизначеності, низький рівень толерантності до стереотипів;
- високе місце інформації в індивідуальній і груповій ієрархії цінностей, високого ступеня вираженості стійкий інтерес до нової інформації, наявність потреби в отриманні нової інформації;
- високий ступінь сенситивності щодо появи культурних інновацій;
- високий ступінь легкості освоєння культурних інновацій;
- високий ступінь готовності до впровадження культурних інновацій;
- високий ступінь загальнокультурної і спеціальної компетентності;

- орієнтація на інноваційні технології у професійній діяльності, прагнення її провадження на найвищих рівнях цивілізаційних еталонів;
- орієнтація на інноваційні комунікаційні технології, швидке їх освоєння і використання;
- орієнтація на інноваційні технології організації і облаштування побуту, швидке їх освоєння і використання;
- інноваційна культурна трансцендентність і контагіозність.

Ознаками вияву вищих здібностей, обдарованості у діяльності владної еліти і її лідера є:

- автентичність у професійній діяльності і поведінці лідера владної еліти;
- високий ступінь конструктивної креативності у прийнятті управлінських рішень, що впливають на функціонування і розвиток держави і суспільства;
- високий ступінь інтелектуальності управлінських рішень;
- нестандартність у прийнятті рішень і поведінці;
- високі позиції культури в ієрархії цінностей владної еліти і її лідера;
- високий ступінь компетентності як результату високого ступеня практичної освіченості владної еліти і її лідера;
- світоглядна і практична орієнтація діяльності владної еліти і її лідера на цінність свободи;
- світоглядна і практична орієнтація діяльності владної еліти і її лідера на еталони демократії у прийнятті управлінських рішень, що впливають на функціонування держави і суспільства;
- високий ступінь правової свідомості лідера владної еліти, практична присутність критерію правової відповідності його управлінських рішень;
- відсутність волюнтаризму в управлінських рішеннях владної еліти і її лідера;
- домінування суспільної і державницької мотивації над мотивацією особисто – егоїстичного спрямування, зокрема мотивації збагачення, в актах і активності лідера владної еліти;
- високий ступінь незалежності від чинників електоральної циклічності: здатність прийняття непопулярних рішень на користь суспільства, культури і держави;
- відсутність популізму у прийнятті рішень, високий ступінь людської і професійної гідності лідера владної еліти;
- відсутність чи низький ступінь використання стратегії і інструментарію маніпуляції у прийнятті управлінських рішень, що впливають на стан і розвиток суспільства і держави;
- здатність лідера владної еліти протистояти різним формам маніпуляції щодо себе (інтриги, плітки, доноси, фільтрація інформації, залякування тощо);
- самостійність мислення і дій;

- відсутність або низький рівень імпульсивності у прийнятті управлінських рішень, здатність до застосування моделей зваженості і мудрості;
- конструктивна спрямованість управлінської і суспільної активності;
- високий ступінь суб'єктивної зануреності у діяльність;
- відкритість у взаємодії із суспільством і його культурною елітою;
- ставлення до культурної еліти як до провідної сили суспільства;
- усвідомлення проблеми обдарованості і обдарованих членів суспільства як окремої і важливої для життя і розвитку суспільства проблеми: прийняття управлінських рішень, що сприяють виявленню, вивільненню, розвитку і втіленню ресурсів обдарованості;
- відсутність авторитарного і репресивного мислення і дій;
- присутність ліберально- демократичних орієнтацій і налаштувань у взаємодії із суспільством і елітами;
- забезпечення у повному обсязі свободи слова як засадничого принципу суспільного устрою;
- виражена здатність бути реципієнтом і носієм культури.

Прикладом обдарованості лідера владної еліти, що виявилась у його ставленні до культури, є Прем'єр – міністр Великобританії часів Другої світової війни В. Черчилль, який під час обговорення воєнного бюджету відмовився погодитись на скорочення видатків на культуру, визначивши її як головну мету боротьби з ворогом і сенс існування суспільства загалом. Випадок, коли лідер владної еліти визначає культуру головною метою діяльності очолюваної ним влади, є, ймовірно, безпрецедентним. Це дає підстави для того, щоб номінувати таку позицію стратегією Вінстона Черчіля. Таку позицію можна вважати еталонною для владної еліти будь - якої країни і суспільства. Водночас це не лише еталонний прояв виконання службових обов'язків лідером владної еліти і його громадянської позиції, але й етична ознака нормальності його психічного функціонування.

Отже, доля суспільного устрою вирішується у трикутнику культурна еліта – владна еліта – реципієнтальна еліта. Реципієнтальна еліта - це спільнота, що першою отримує, сприймає і освоює генеровані артефакти і є їх носієм. Структурним ядром цієї еліти є сім'я і малі соціальні групи, так звані контактні групи, що перебувають у безпосередній взаємодії між собою, у контексті якої відбувається поширення, освоєння і використання артефактів культури. Специфічним для цих спільнот способом здійснення цієї активності є метод вірусного розповсюдження інформації про артефакти культури, їх освоєння і використання.

У випадку коли вектори функціонування культурної і владної еліт збігаються і вони перебувають у стані співробітництва, реципієнтальна еліта є суб'єктом імпресії: сприйняття, освоєння і використання культурних артефактів і наративів.

Коли вектори функціонування культурної і владної еліт розходяться і вони виявляються у стані протистояння, то реципієнтальна еліта опиняється у ситуації вибору між двома можливими варіантами функціонування: у ролі суб'єкта імпресії: сприйняття, освоєння і використання культурних артефактів і наративів і у ролі об'єкта експресії владної еліти: сприйняття, освоєння і прийняття як імперативних і належних її наративів. У першому випадку відбувається інтеграція культурної і реципієнтальної еліт, що зазвичай завершується їх перемогою у тій чи іншій формі над владною елітою.

Саме тому у протистоянні між владною і культурною елітою розгортається боротьба за реципієнтальну еліту. З боку влади ця боротьба ведеться у різних формах, починаючи від різноманітних прямих форм впливів на реципієнтальну еліту (пропаганда, інформаційні маніпуляції, інформаційно – психологічні спецоперації, електоральні маніпуляції, відкритий або прихований тиск, в тому числі з допомогою інструментів фінансового впливу) і закінчуючи опосередкованим впливом у формі дестабілізації, знецінення і репресії культурної еліти (заборона наукових, мистецьких, літературних наративів і артефактів, засобів масової інформації чи жорстка регламентація інформації, яку вони поширюють, суспільна ізоляція представників культурної еліти, фізичне їх знищення тощо).

Окремою специфічною і, можливо, однією з найбільш токсичних і деструктивних форм впливу владної еліти на реципієнтальну еліту, а відтак і суспільство в цілому є продукування і поширення моделей когнітивної простоти у відображенні суспільного життя, його подій, оцінці дій владної еліти, у тому числі тих меседжів, які вона транслює. Використання моделей когнітивної простоти в організації суспільного життя – одна із найбільш поширених тенденцій у сучасному світі. Ситуацію взаємодії між владною елітою і суспільством значною мірою визначає наявність двосторонньої потреби у когнітивній простоті. Когнітивної простоти потребує значна частина суспільства і її продукує і транслює владна еліта, передовсім протисуспільної спрямованості. Ступінь інтенсивності цієї потреби різниться у суспільствах в залежності від типу їх устрою, але ця тенденція є глобальною.

Владна еліта, яка втрачає противагу внаслідок блокування культурної еліти і сигналів від неї зазвичай доводить застосування стратегії репресії до крайніх і абсурдних форм. Однією із таких форм є ініціатива, яку можна назвати за іменем літературного персонажа ініціативою Унтер – Пришибєєва. Вона виражається у застосуванні принципу « більше двох не гуртуватися », сенс якого полягає у прагненні заборонити громадянам усі форми вільної комунікації, в тому числі спілкування і самовираження у природних традиційних для будь – якого суспільства формах, обмежити їх природну активність у тих чи інших формах, запровадити якомога більш деталізовану її регламентацію, контроль за нею,

різноманітні форми її цензурування і/чи примусу до перфекціонізму й насаджувannya тих чи інших його форм тощо.

Окремою формою соціальної інженерії є технології свідомого і безсвідомого (внаслідок вияву тенденцій психологічної конституції і актуального і/чи психологічного статусу лідера) застосування і використання ресурсів таких інструментів психопатологічних феноменів, як репресивна психіатрія, патологічні форми поведінки лідера владної еліти, екстраполяція і тиражування патологічних форм поведінки у колі владної еліти і суспільстві, перфекціонізм, патологічне спотворення інформації про реальність: маячні переконання, патологічна брехня, розрив зв'язків з реальністю тощо. На перетині злякисного переродження владної еліти і її « лідерства » ознаки вектору її руху перетворюються на симптоми. Поява симптомів феноменологічно знаменує входження владної еліти у сферу патології функціонування, що, як свідчить розвиток історичних і сучасних суспільств, зумовлює патологізацію функціонування і самого суспільства.

Крайнім варіантом боротьби за реципієнтальну еліту є репресії проти культурної еліти, що може набути форм її фізичного знищення, як це мало місце у репресивних суспільствах з націонал –фашистськими режимами СРСР, Німеччини та має місце у сучасній росії та інших країнах з авторитарними і диктаторськими режимами.

Конфігурації співвідношення у зв'язках між культурною, владною і реципієнтальною елітою продукують векторально визначені типи взаємодії між ними, а саме: гіфтогенний, репресивний і гібридний типи.

Гіфтогенний тип взаємодії створює гіфтологічно вільне суспільство, що базується на необмеженому продукуванні, поширенні і використанні культурних артефактів. Це суспільство, яке дотримується у способі самоорганізації конструктивного креативного вектору екзистенції, стратегії відкритості у вивільненні, розвитку і використанні потенціалу обдарованості. У цьому сенсі гіфтологічно вільне суспільство є відкритим. Гіфтологічно вільне суспільство за своєю сутністю є інноваційним, що є підставою для відповідної його кваліфікації і номінації. Інноваційна спрямованість такого суспільства визначається не лише властивою для нього орієнтацією на стратегії відкритого використання потенціалу сукупної групової обдарованості, але й наявністю розвинутої системи механізмів розвитку конструктивних креативних здібностей членів суспільства, механізмів їх інтеграції і трансформації у групі і їх трансляції як єдиної сили у русло конструктивної креативної діяльності продукування новітніх технологій суспільного виробництва і буття.

Репресивний тип взаємодії між культурною, владною і реципієнтальною елітою закономірно трансформується у взаємини протистояння і в кінцевому результаті призводить до формування гіфтологічно репресивного суспільства,

провідними тенденціями у функціонуванні якого є обмежувально-заборонні регламентації і репресивні санкції, що накладаються владною елітою на продукування, поширення, сприйняття і використання культурних наративів і артефактів. Визначальною характеристикою гіфтологічно репресивного суспільства є присутність різних форм зовнішньої і внутрішньої цензури, а також застосування узаконених і незаконних форм репресивного впливу, зокрема обмеження свободи, гіфтологічної активності і суспільного буття обдарованих індивідів. Це суспільство, у якому владна еліта застосовує стратегію деструктивного вектору екзистенції і властиві йому соціальні технології політики закритості щодо суспільних ресурсів обдарованості. З позиції цього аспекту репресивне суспільство є закритим суспільством. Чинником утворення закритого суспільства є незацікавленість в існуванні і боязнь владної еліти й інших верств суспільства відкритого вільного вияву потенціалу його конструктивних креативних здібностей. Загальний смисл такої незацікавленості і боязні складає оцінка відкритого вільного вияву потенціалу конструктивних креативних здібностей членів суспільства як такого, що може загрожувати досягнутому владною елітою і/чи іншими суспільними групами рівня і форм їх пристосування до умов отримання суспільних благ економічного, статусного, оборонно – захисного і консервативного характеру.

Таке суспільство утворюється в умовах, коли домінуючою у динаміці суспільних процесів стає взаємодія між репресивною владною елітою і реципієнтальною елітою, яка пасивно сприймає обмежувально-заборонні регламентації і репресивні дії владної еліти, розвиває і дотримується стратегії толерантності до репресивного порядку. Культурна еліта при цьому витісняється на периферію суспільного життя, знецінюється, маргіналізується і піддається репресуванню з боку владної еліти у тій мірі, у якій їй необхідно забезпечити себе від критичного дискурсу щодо себе, який у таких умовах може набувати характеру окремого виду креативної діяльності інтелектуальної спільноти.

Ідеологія репресії укорінена у глибинному налаштуванні лідера і/чи лідерів еліти на підпорядкування собі або нейтралізацію усіх інших елітних спільнот, першою серед яких є спільнота з підвищеним ступенем рефлексивності і критичності, тобто спільнота культурної, рефлексивно – креативної еліти. Це закономірно відкриває перспективу встановлення репресивного режиму і нічим необмеженої абсолютної влади над суспільством.

Гібридний тип взаємодії між елітами – це тип взаємодії, що характеризується хаотичним змішуванням механізмів і форм вільного і репресивного типів суспільної взаємодії. Змішаний тип взаємодії між владною, культурною і реципієнтальною елітами зумовлює розвиток суспільних тенденцій гібридного типу і, як наслідок, призводить до формування гіфтологічно гібридного суспільства. Характерним для цього типу суспільства є

поєднання елементів двох протилежних стратегій вирішення проблеми використання потенціалу конструктивних креативних здібностей суспільства, потенціалу сукупної, групової обдарованості його членів. Формально чи/і за певним набором елементів цих стратегій таке суспільство є відкритим, але за фактичним станом значною мірою чи переважно – закритим. Це суспільство, яке зазвичай живе за неформальними тіньовими правилами, що призводить до створення умов, які перешкоджають відкритому вивільненню і втіленню суспільного потенціалу обдарованості. У такому суспільстві мають місце фактичні обмеження вільному розвитку і втіленню можливостей обдарованості значної або переважної частини його членів і суспільних еліт, в тому числі і владної еліти. Такі обмеження існують на тлі декларативної свободи і демократичності.

Виявлення закономірностей взаємодії суспільних еліт, особливостей їх впливу на розвиток суспільства, включно з впливом на еліту, що створює, примножує і оберігає сферу культурних цінностей, тобто культурну еліту, є важливим не лише для розуміння того, як, під впливом яких чинників і у якому напрямку розвивається суспільство загалом. Це є суттєво значущим для оцінки запасів найбільш цінного ресурсу суспільства – ресурсу його обдарованості, який, як і будь – який інший ресурс, може бути розвіданим і нерозвіданим, використовуваним і невикористовуваним, використовуваним розумно і нерозумно, з турботою про його відновлення і поповнення і за способами нещадної до повного виснаження його експлуатації.

Ресурс консолідованої обдарованості суспільства – продукт синергетичних зусиль усіх індивідуальних і групових носіїв - суб'єктів вищих здібностей, а також результат надскладної їх взаємодії. Створити усі необхідні умови для вивільнення, розвитку і цивілізованого використання цього ресурсу – одне із пріоритетних завдань гіфтологічно вільного суспільства. Вирішенню цього завдання покликана сприяти доказова наука про ідентифікацію обдарованості в усіх вимірах і характеристиках її вияву. Ідентифікація суспільних ресурсів обдарованості складає зміст однієї із актуальних проблем цієї науки.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.
2. В. Ребкало. Непотизм // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.:Парламентське видавництво, 2011. – с.499.
3. Френсіс Фукуяма. "Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії". – Видавництво « Наш Формат». - 2019. – 608 с.
4. Френсіс Фукуяма. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Видавництво « Наш Формат». - 2020. – 192 с.
5. Francis Fukuyama. The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social order Paperback. – Free Press; First Edition. – 2000. – 368 с.

Коржик С. А.,
магістр державного управління, вчитель-методист,
голова Летичівської територіальної організації НСКУ
offisrmk@gmail.com

ЛІЦЕЙНА ОСВІТА ЛЕТИЧЕВА В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрито умови, в яких працюють освітні заклади Летичева в умовах військової агресії Росії проти України. Розкрито особливості навчального процесу та заняття волонтерською і благодійною діяльністю, надання посильної допомоги захисникам з Летичівщини, які приймають участь у бойових діях на різних фронтах.

Ключові слова. Освітні заклади, Летичівський ліцей №1, війна, воїни, волонтери, допомога.

Annotation. The article reveals the conditions under which educational institutions in Letychiv operate amidst Russia's military aggression against Ukraine. It highlights the peculiarities of the educational process and engagement in volunteer and charitable activities, providing assistance to defenders from Letychiv region participating in combat actions on various fronts.

Keywords. Educational institutions, Letychiv Lyceum No. 1, war, soldiers, volunteers, aid.

У результаті війни в Україні багато аспектів суспільного життя стали нестабільними. Особливо постраждала освіта, яка ще не відновилася після випробувань, пов'язаних з глобальною пандемією. Навчальні заклади змушені були адаптуватися до обмежень та загроз, щоб забезпечити безпеку, надійність і доступність освіти в умовах кризи. Сьогодні є дуже важливим бачити реальну ситуацію у формуванні основних компетенцій наших учнів та розуміти рівень освітніх втрат, спричинених війною.

Летичів у перші дні повномасштабної війни. Відповідно до Указу Президента про загальну мобілізацію у п'ятому відділі Хмельницького районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки проводилася відправка мобілізованих у військові частини. З перших днів стояла черга бажаючих записатися у військо. Багато чоловіків були в розпачі, тому що їм відмовили. Бо насамперед брали людей з досвідом, придатних до військової служби і знаннями відповідних професій віком до 60-ти років. Проводжали на війну і учні наших закладів освіти селища: трьох ліцеїв та п'яти дитячих садків. Проводжали з тривогою і надією на їх швидке повернення додому хтось батьків, братів, сестер, а хтось і матерів.

Цілодобово забезпечують належний громадський порядок та безпеку громади підрозділи 5 Відділу Хмельницького РТЦК та СП та загони самооборони, які створені по всіх населених пунктах громади.

Також у перші години початку російського вторгнення дорога, що проходить через Летичів, перетворилася у суцільний цілодобовий безперервний автокоридор біженців із великих міст, які вже відчули на собі перший жах війни. Скупчення на заправках, біля придорожніх аптек і магазинів машин, в яких їхали сім'ї з дітьми, багато з яких навіть невідомо куди, щоб подалі від ворожих обстрілів, викликали водночас і співчуття, і тривогу. А коли й у Летичеві почали лунати сирени повітряних тривог і сповіщати про те, що необхідно ховатися в укриття, а лунали вони переважно з настанням темряви, кожен із нас молив Бога з надією дожити до ранку. Такі вони страшні реалії війни.

Але паніка ніколи не була другом людині у складних ситуаціях. Натомість розсудливість, спокій і виваженість у діях додавали сил триматися. Жителі Летичева, Меджибожа і сіл громад, працівники закладів освіти з перших днів окупації продемонстрували незламність і силу духу, прагнення згуртуватися, щоб дати рішучу відсіч ворогу, а в разі необхідності зустріти його з гарячою «українською гостинністю» та так, щоб мало не здалося. Організовані із жителів громад загони територіальної оборони невтомно трудилися на спорудженні оборонних пунктів в усіх напрямках в'їзду у селища, цілодобово вели патрулювання на їх територіях, у співпраці з поліцією моніторили ситуацію і докладали зусиль, щоб знешкодити підозрілі елементи і предмети. Натомість не втомлюювалися закликати до пильності всіх жителів громади – стежити за тим, щоби були надійно закриті двері у під'їздах і підвалах, хвіртки, ворота, повідомляти про випадкових осіб та автомобілі, не спілкуватися з незнайомими особами та не відповідати їм на поставлені питання. Не випускати на прогулянку дітей без нагляду дорослих навіть біля будинків, застерігати їх не піднімати іграшки та випадкові предмети, молоді не перебувати у громадських місцях на час початку комендантської години.

Попри напруженість ситуації у штатному режимі працювали лікарня, аптеки, магазини, підприємства, установи, банки. Воєнні дії вже встигли нанести шкоду українським містам і селам, пішов відлік і жертвам війни серед наших воїнів та мирних жителів. У військовій шпиталі цілодобово доставляли поранених. Летичівські медики теж готові були надати допомогу всім, хто її потребує. КНП «Летичівська багатопрофільна лікарня» працює й досі в режимі воєнного часу.

У будинку паломника, який існує при костелі Внебовзяття Пресвятої Діви Марії, з перших днів повномасштабного вторгнення почали приймати на нічліг сім'ї переселенців. Їх годували, надавали при можливості необхідний одяг, засоби гігієни. Костел перетворився з часом на своєрідний гуманітарний хаб.

Віруючі Церкви Святої Трійці виявляли згуртованість не лише для добрих справ у мирний час, а й нині - у воєнний. Вони надали притулок сім'ям

переселенців. Це люди, які встигли виїхати з великих міст – Києва, Одеси, Кривого Рогу, Миколаївщини та Херсонщини. Розмістили їх у приміщенні Будинку Молитви, приютили у своїх домівках, забезпечили продуктами харчування, речами першої необхідності. Власним прикладом продовжують залучати до цієї благородної справи інших милосердних і небайдужих людей, які охоче допомагають і приносять сюди теплі речі, ковдри, подушки, матраци, продукти харчування. До цього процесу були залучені і працівники школи, які приютили у своїх домівках подорожніх, рідних та близьких, які втікали від військових дій і зупинилися у нашому Летичеві.

У Вербецькій гімназії, діти якої змушені навчатися дистанційно протягом 2022–2023 навчального року, розмістилося більше 30 родин, переселених з південних територій України: Херсонської та Миколаївської областей. Для них було забезпечено проживання, харчування та соціальний захист.

Колосальну невтомну роботу здійснюють наші волонтери, до яких приєднуються всі небайдужі жителі. А це – приватні підприємці, освітні установи, жителі селищ і сіл. Налагоджена співпраця з багатьма підприємствами, які надають посильну підтримку, прийом гуманітарної допомоги. До пункту збору постійно приносили і приносять продукти харчування, теплі речі, ковдри, подушки, матраци, медикаменти, кошти. Волонтери шиють спальні мішки, виготовляють маскувальні сітки, коктейлі молотова (матеріали забезпечили приватні підприємці та громадяни), а також тут готуються сухі обіди для оборонців.

Жителі громади адресували слова щирої вдячності й колективу місцевої пекарні. У перші дні агресії, коли почалися перебої з постачанням хліба і продуктів, пекарня в Летичеві працювала цілодобово, доставляючи хліб у магазини селища. Ділилися цим головним і найнеобхіднішим продуктом харчування, а також і булочками з тими, кого війна перетворила на вигнанців. Серед них були й такі, хто лише встиг нашвидкоруч прихопити документи та необхідні речі, не мав змоги зібрати продуктові набори в дорогу. На виїзді з Летичева, на трасі, де утворилися великі затори, людям пропонували гарячий чай, булочки, хліб. Розчулені таким виявом уваги, вони адресували слова щирої вдячності тим, хто подбав про них.

Ставали свідками й того, як жінки та бабусі виносили консервацію, хліб, домашні страви нашим воїнам, які проїжджаючи по трасі, зупинялися за потреби на узбіччі дороги. Як своїх синів, по-материнськи, по-українськи, щиро благословляли молитвою і словами підтримки [1, ст. 5].

Організація освітнього процесу. Наступного дня після початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого Міністерство освіти і науки України рекомендувало зупинити освітній процес у

зкладах освіти всіх рівнів і відправити здобувачів освіти й освітян на двотижневі канікули. З 14 березня освітній процес в областях, де безпекова ситуація це дозволила, почав відновлюватися. Рішення про те, де й у якому форматі проводити заняття, приймали обласні адміністрації та заклади освіти.

Із 14 березня у наших закладах було відновлено дистанційне навчання. Стартував проєкт «Навчання без меж» для 5–11 класів, створений спільно МОН і Міністерством культури, а також українськими телевізійними каналами й онлайн-платформами. У рамках нього транслювалися відеоуроки, на кожен день було заплановано окремий предмет. Реалізовувався він на базі всеукраїнського розкладу занять для учнівства 1–11 класів, що проходили онлайн, де уроки також доступні у записі. До організації дистанційного навчання долучилися приватні школи та громадські організації, які надали вільний доступ до своїх освітніх ресурсів.

Діти, які перемістилися в межах України, могли продовжити навчання у школах за місцем тимчасового перебування, зокрема їх прийняли і наші Летичівські ліцеї. Наказ МОН № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» дав право зараховувати учнівство до закладів освіти на місці тимчасового проживання без документів або на підставі копій, якщо у родини немає відповідних оригіналів. До Летичівського ліцею №1 тимчасово було зараховано учнів із Ірпеня, Бучі, Харкова, Херсона, Миколаєва, Мелітополя, Краматорська. Це були діти з тих родин, які змушені були покинути рідні місця, евакуюватися. Вони знайшли прихисток на Летичівщині. Після переможної Київської, Харківської та Херсонської операцій деякі з них поверталися до звільнених територій. На завершення 2023 року у школі навчалася 31 дитина із внутрішньо переміщених осіб.

Під час війни школа стала осередком, який дав змогу дітям отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Тому адміністрація та педагоги закладу надзвичайно гнучко підходили до організації роботи школи та налаштовували освітній процес так, щоб він був комфортним і безпечним для дітей та педагогів.

15 березня було ухвалено закон щодо державних гарантій в умовах воєнного стану. Він гарантував педагогічним працівникам збереження робочих місць і середнього заробітку, можливість працювати з будь-якого місця, де вони тимчасово мешкають, у тому числі з-за кордону.

Обираючи методи роботи, учителі пам'ятали, що діти обмежені в ресурсах. Тому досліди, проєкти, творчі завдання застосовували обережно, враховуючи наявність в учнів необхідного обладнання. Домашні завдання, що передбачали виконання навчальних завдань із предметів, було зведено до мінімуму. Втім

вчителі цей процес регулювали залежно від ситуації, емоційного стану та потреб дітей. Розклад занять в умовах війни у наших закладах став гнучким та регулювався залежно від поточної ситуації. Під час проведення онлайн-занять учителя залучали учнів до активної роботи, висловлювання своїх ідей та пропозицій, надавали можливість їм спілкуватися між собою. Практикували також проведення індивідуальних зустрічей з новоприбулими учнями з метою представлення закладу освіти як ефективного та безпечного освітнього простору.

На вчителів сьогодні, як ніколи, лягає відповідальність за розвиток в учнів критичного та системного мислення, медіаграмотності. З огляду на це вони запровадили п'ятихвилинки, під час яких розглядався один із видів когнітивних викривлень, методів пропаганди чи маніпуляції ворогом, перевірялася на їх предмет якась новина. Добирали контент для таких вправ відповідно до віку та психоемоційного стану учнів, зважаючи на те, що певна інформація чи візуальні матеріали можуть налякати чи засмутити учнів. Окремо приділяли увагу розвитку громадянських компетентностей учнів. Під час уроків і розмов вчителі формували свідому громадянську позицію дітей.

Закінчення навчального року. Протягом останніх трьох років до початку повномасштабного вторгнення перебіг навчального процесу не можна було назвати повноцінним. На заваді стояла епідемія коронавірусу COVID-19, а у 2022 році - повномасштабне вторгнення Росії в Україну та оголошення у зв'язку з цим військового стану в нашій державі. Учні загальноосвітніх і студенти професійних та вищих навчальних закладів змушені були вчитися дистанційно. Внаслідок ракетних обстрілів, бомбардувань, постійних військових дій значна частина шкіл, ліцеїв, профтехучилищ, технікумів і вишів на даний час зруйновані, є загиблі серед учнів та педагогів, а тому нормально закінчити навчальний рік стало неможливим.

Соціальні мережі облетів зворушливий фотознімок, де випускниця-харків'янка в ошатній червоній сукні стоїть на фоні руїн рідної школи. Це стало прообразом розбитих війною надій та водночас символом невмирущості життя у розквітлій вроді, в юначих мріях, які не можуть перекреслити навіть смертельне лихоліття, що вже п'ятий місяць вирує на нашій землі.

24 березня 2023 року Верховна Рада ухвалила закон, яким у 2022–2023 навчальному році скасувала державну підсумкову атестацію для здобувачів повної загальної середньої освіти. 1 квітня МОН видало наказ «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року», згідно з яким закладам загальної середньої освіти рекомендувалося самостійно визначити день завершення навчального року, ущільнити навчальний матеріал для забезпечення виконання освітніх і навчальних програм.

Підсумкове оцінювання було здійснено завдяки технологіям дистанційного навчання. Водночас для вчорашніх одинадятикласників запроваджено проходження мультипредметного тесту в очній формі. Цей незвичний іспит проходив вперше. Зокрема, для наших випускників він відбувся 18 липня у Хмельницькому в приміщеннях навчальних закладів, обладнаних укриттями на випадок повітряної тривоги. Незважаючи на війну, неймовірну тривожність і психологічне навантаження, наші діти при підтримці вчителів та батьків зуміли успішно завершити навчальний рік, а найстарші учні - здобути базову середню освіту. У нашому закладі змогли здобути базову середню освіти і четверо одинадятикласників з числа внутрішньо переміщених осіб.

Однак, вшанування випускників ніхто не відміняв. Урочистості відбулися в усіх навчальних закладах Летичівщини. Це, безумовно, був найскладніший випуск за всі роки незалежності України. Попри нелегкі випробування - дистанційне навчання, карантин, війну - перед нами постала розкрилена мріями молодість. Цілеспрямовані юнаки та дівчата на порозі самостійного життя сповнені бажання вступати до професійних і вищих навчальних закладів, щоб продовжити навчання, здобути професію, реалізувати себе на благо особистого розвитку та рідної країни. Цей важкий 2022–2023 навчальний рік завершили навчання у ліцеї № 1 75 одинадятикласників та 113 дев'ятикласників. Троє випускників за особливі успіхи в навчанні нагороджені золотими медалями: Ярослав Стасюк, Андрій Антонюк та Дмитро Тинянський. Юні, творчі, яскраві особистості, вони залишили по собі у стінах ліцеїв незабутні спогади про свої успіхи в навчанні та активну участь у шкільному житті.

І хоча того року випуск нагадував нетривалу церемонію вшанування й проходив на шкільному дворі досить стримано – без пісень і веселощів, які зазвичай тривають до сходу сонця, все ж таки він відбувся і залишив помітний слід у душах випускників. А в батьків - спогади про незабутні шкільні роки дітей, у вчителів - про чудових учнів [2, ст. 1, 4].

Організація харчування захисникам. Для організації виконання завдань воєнного стану через декілька днів після початку повномасштабного вторгнення у нашому освітньому закладі ліцеї №1 розмістилися військові - рота охорони 5-го відділу Хмельницького РТЦК та СП та взвод Національної гвардії України. Вони зайняли для проживання класні кімнати першого і третього корпусу та спортивний зал. Для їх розміщення працівниками школи були створені необхідні умови протягом усього періоду їхнього перебування тут. Кухня, де до 24 лютого готували страви для школярів, працювала майже цілодобово та забезпечувала бійців триразовим харчуванням. У меню для захисників були передбачені завжди гарячі страви, страви з м'яса, салати зі свіжих чи варених овочів, вареники, голубці. Їх допомагали готувати багато працівників закладу. Продукти

на перших порах приносили і жителі селища та громади. Коридор біля кухонного приміщення був заставлений мішками з картоплею, ящиками з капустою, банками з домашньою консервацією та буханками хліба. Допомогали готувати та подавати їжу освітяни закладу. Щодня працювало 5–7 волонтерів, вони чергувалися. І нікого не треба було мотивувати. Фактично готували з п'ятої години ранку та до пізньої ночі. Кулінари школи разом із волонтерами-педагогами та технічними працівниками закладу за шість місяців з березня по серпень приготували більше 40 тис. порцій їжі для військових.

Волонтерська та благодійна діяльність наших закладів. 2022 рік приніс нові виклики для волонтерської роботи учнів і вчителів, які активно включилися в допомогу постраждалим від війни, переселенцям, Збройним Силам України. За прикладом дорослих і поряд з ними, наші діти, як тільки можуть, стараються допомогти і підтримати наших воїнів на передовій, підняти їх моральний дух. Вони пишуть їм листи, малюють і відправляють свої творчі роботи, плетуть маскувальні сітки, ліплять вареники, стають учасниками акцій, ярмарок, щоб виручені кошти направити на потреби ЗСУ. Наш громадянський обов'язок - допомогти та підтримати бійців Збройних сил України, всіх військових формувань, що захищають нашу Батьківщину та нашу свободу. Серед них є випускники нашої школи та громадяни міста.

У школах проводиться безліч благодійних акцій для допомоги нашим захисникам, зокрема: акція «Допоможи воїнам» – збір теплих речей, термобілизна, спідня білизна, теплі шкарпетки, в'язані шапки, теплі рукавиці, дощовики, а також засоби гігієни, печиво, чай та інші продукти харчування; акція «Підтримай українську армію» - теплий одяг та медикаменти і передано для бійців через волонтерів селища; плетіння маскувальних сіток – передано волонтерам для доставки на передову; акція «Зігрій солдата теплом» – збір теплих речей, продуктів харчування; акція «Святий Миколай – дітям Херсона!» – збір солодощів дітям звільненого Херсона; акція «Різдвяний кошик воїнам ЗСУ». Готували домашнє печиво у школі. Передано волонтерам для доставки на передову; акції «Напиши листа пораненому», «Малюнок для солдата» - для моральної підтримки воїнів; акція «Новорічний подарунок». Новорічні листівки та сувеніри для бійців ЗСУ та багато інших; благодійний осінній бал випускників школи у підтримку воїнів різних збройних формувань.

Про деякі важливі заходи варто повідомити детальніше. Зокрема: працівники та учні закладів освіти селища 8 травня та 21 листопада 2023 року прийняли участь у благодійному патріотичному забігу «Шаную ВОЇНІВ, біжу за ГЕРОЇВ УКРАЇНИ».

Колектив Летичівського ліцею № 3 у листопаді 2023 року долучився до допомоги, зокрема, у придбанні речей, необхідних захиснику України Миколі

Маринюку. Кошти, зібрані під час осінньої ярмарки, у сумі три тисячі шістсот гривень, перераховані на рахунок дружини воїна. А ще п'ять тисяч гривень, зібраних під час осінньої благодійної ярмарки було передано волонтерам із села Горбасів для придбання речей, необхідних нашим захисникам на передовій.

У Летичівському ліцеї №1 представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні реалізується проєкт в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?». З 29 листопада по 1 грудня у селі Головчинцях відбувся тренінг для тренерів-вихователів з організації національно-патріотичних ігор, спрямований на підготовку громадських активістів, які залучаються до організації та проведення Обласного етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), за освітньою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти «Школа вихованців джур».

24 листопада Летичівському ліцеї №1 учнями-одинадцятикласниками було проведено «Осінній благодійний бал». Випускники продемонстрували колективну роботу, вміння само організовуватися, проявили креативність, наполегливість та небайдужість. 7 грудня тут була проведена зимова благодійна ярмарка. Частину смаколиків було віднесено у волонтерський центр для захисників. Загалом було зібрано майже вісімдесят тисяч гривень.

Протягом червня – грудня 2022–2023 рр. – реалізація проєкту «Простір, дружній до дитини» для постраждалих, ВПО за фінансування БФ «КАРІТАС Хмельницький». У грудні 2023 року у даному закладі відбулося відкриття класу безпеки та стрілецького тирю. Крім цього, в рамках проєкту «Стійкість та розвиток» Летичівський ліцей №1, як один із шести закладів області, був відібраний організацією Карітас Хмельницький УГКЦ для облаштування безпечного простору. Його метою є – визначитися з майбутнім і навчитися комунікувати, відкриватися друзям і розуміти свої емоції. У Летичівському ліцеї №2 клас безпеки відкрито 16 лютого 2024 року.

З метою допомоги захисникам та захисницям у січні-лютому 2024 року учні та батьки ліцею №1 долучилися до акцій «Ворогам-кришка» (по збору пластикових кришечок). Виручені кошти з переробки перераховуються на закупівлю БПЛА українського виробництва для підрозділів Збройних Сил України.

Активність було проявлено усіма учасниками освітнього процесу під час реалізації акцій «Коробка добра» та «Коробка тепла для ЗСУ», які передали волонтерам центру «Летич Січ» для захисників різдвяні смаколики, теплі речі, консервацію, медикаменти, Долучилися також до плетіння маскувальних сіток у волонтерському центрі.

Також школярі активно провели місячник читання поезії вголос «Поезія заради миру», тиждень поезії «Поезія, опалена війною», провели історичну годину «Залишаємося гідними своїх героїв», годину спілкування «Мир у тебе в руках», годину пам'яті «Герої не вмирають, просто йдуть...», урок мужності

«Герої рідного краю», виховну годину «Вільні творити майбутнє» яка пройшла під гаслом «Вистояли на Майдані – переможемо у війні!».

Всього від початку повномасштабного вторгнення працівниками та учнями ліцею №1 на потреби Збройних Сил України зібрано та передано більше 100 тисяч грн. грошової допомоги, придбано продуктів харчування на суму 24 500 грн., придбано матеріально-технічного забезпечення на суму 15 500 грн. З метою підтримки та допомоги нашим мужнім випускникам та землякам, які захищають нас і Україну, Летичівським ліцеєм № 2 за нещодавній час було закуплено та передано аптечки, газові балони з пальниками, оцинковану сітку, перераховано п'ять тисяч гривень на РЕБ для FPV-дронів, також закуплено м'ясо для приготування страв військовим, які знаходяться в госпіталі. Здобувачами освіти зібрано різні смаколики та найнеобхідніші речі, які було передано волонтерами нашим землякам-захисникам.

У грудні 2023 року працівники ліцеїв пройшли чотирьох годинне навчання-тренінг, проведене організацією «Червоний хрест - Хмельницький», з першої до медичної допомоги. Знання, отримані педагогами будуть корисні при надзвичайних ситуаціях, що трапляються в повсякденному житті. Крім корисних знань та практичних навичок усі учасники тренінгу отримали відповідні сертифікати.

Летичівський ліцей №1 розпочав 2024 рік з гарних справ. Родина ліцею, за частину коштів, зібраних під час зимової благодійної ярмарки, придбала два ноутбуки та передала їх військовим, які стоять на захисті нашого спокою.

З перемогою вітали ученицю 10-А класу Летичівського ліцею №2 Заїку Ангеліну, яка посіла I місце у XVII Міжнародному конкурсі з українознавства. Тема дослідницької роботи «Слава героям нашого часу - випускникам Летичівського ліцею №2» (вчитель Степанова Т. А.).

У Всесвітній день поезії здобувачі освіти 10-11 класів цього ж закладу долучилися до Всеукраїнської інформаційно – просвітницької тематичної акції «Ріки незмінно течуть додому», взявши участь у літературних читаннях «Поезія, опалена війною». На зустріч було запрошено Сеніка Олексія Леонідовича, ветерана війни, який розповів здобувачам освіти важливість дому для військових, які захищають і захищали наші домівки і водночас хочуть відчувати тепло й затишок своїх рідних домівок.

20 березня цього року учні Летичівського ліцею №3 разом з батьками знову об'єдналися навколо спільної мети – допомоги нашим захисникам. Було зібрано і передано волонтерам із сусіднього села Горбасова, що доставляють вантажі одразу на передову, допомогу для воїнів: печиво, пиріжки, чай, каву, макаронні вироби, яблука, мед, консервацію, теплі шкарпетки, газові балончики та горіхи.

23 лютого 2024 року до другої річниці повномасштабної війни в Україні та десятої річниці початку російсько-української війни у закладах освіти Летичева було проведено години мужності та виховні години: «24 лютого – Нація Незламних», «Два роки незламності». Діти запам'ятали важливі цифри: два роки

незламності, двадцять чотири місяці мужності, сто два тижні стійкості, 730 днів волелюбства, 17 520 годин нескореності. Вшанували пам'ять загиблих воїнів – випускників даних закладів освіти та відправили чергові гуманітарні вантажі, листівки і обереги для наших захисників.

Про активних волонтерів писала влітку 2023 року наша місцева газета: Це - Софія Заболотна, Настя Трусь, Каріна Федчишина – учениці нашого Летичівського ліцею №1. Вони виготовили вироби з бісеру (прикраси, обереги). Розклавши свої вироби на невеличкому столику, вони пропонували перехожим у центрі міста їх придбати, а кошти, виручені від продажу, передавали волонтерам на потреби ЗСУ [3, ст. 4].

Команда Летичівського ліцею №1 «Непереможні» у складі Каріни Сулими, Надії Кошелюк, Діани Бондарчук, Вікторії Сербіної під керівництвом учительки Ірини Анатоліївни Віхтюк взяла участь у обласній інтелектуальній грі «History Stories» з нагоди 85-річчя Хмельницької області. Вони створили чудовий ролик про Летичів, його самобутню історію і представили на конкурс. Кришталеві звуки мелодії бандури підсилюють емоційність перегляду, будять у душі яскраву гамму почуттів гордості за наше містечко. Команда посіла II місце серед навчальних закладів Хмельниччини і була відзначена дипломом Департаменту освіти, науки, молоді та спорту Хмельницької обласної державної адміністрації.

Долучившись до пропозиції ГО «Фізкультурно-спортивний рух «Сила Нації», адміністрація закладу, педагогічний та учнівський колектив ліцею №1 18 січня 2023 року, сприяли проведенню на базі школи семінару «Впровадження нових модулів згідно модельної програми НУШ під час проведення уроків фізичної культури: «РЕГБІ-5» для вчителів початкових класів, учителів фізичної культури, тренерів спортивних гуртків. Цікавою виявилася практична частина семінару, що пройшла в спортивному залі нашої школи.

Створення безпечних умов у закладі освіти. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, вторгненням її збройних сил, а також окупацією частини території України, організація здобуття освіти в очній формі, залежно від конкретної ситуації в кожному населеному пункті, несе доволі високі ризики для життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу. У серпні батьки нашої школи вирішували у якій формі їх діти будуть здобувати знання (в очній, дистанційній, чи мішаній). Задля безпечного перебування дітей у нашому навчальному закладі мали бути створені відповідні умови ще й для їх безпечного перебування на випадок повітряної тривоги. За вимогами умов військового стану виникла необхідність підготувати всіх учасників освітнього процесу до злагоджених та чітких дій. З цією метою в школі були проведені зустрічі з учнями, учителями, батьками. Фахівці ДСНС дали конкретні поради та рекомендації з питань заходів безпеки, роз'яснили як треба діяти в даній ситуації.

Протягом літа наші заклади освіти готувалися до прийому учнів. А саме — робили поточні та косметичні ремонти, облаштовували укриття. Було проведено

закупівлі для здійснення поточного ремонту захисної споруди цивільного захисту в приміщенні корпусу №3 ліцею №1. Роботи провели місцеві підприємці. На дані цілі було використано майже 200 тисяч гривень. У цьому ж приміщенні було проведено поточний ремонт мережі каналізації на суму майже 50 тисяч гривень, що дозволило відремонтувати також вбиральні у захисній споруді. Таким чином, Летичівський ліцей №1 має протирадіаційне укриття на випадок надзвичайної ситуації. Крім цього у корпусі №2 в наявності підвальні приміщення, які за потреби також адаптували під укриття. Ще одну захисну споруду, що розташована у приміщенні Летичівського районного суду, заклад освіти використовує на правах оренди. Від міжнародної організації ЮНІСЕФ для забезпечення необхідними матеріалами укриття Летичівський ліцей №1 отримав: 300 теплих ковдр, пледи, ємності для довготривалого зберігання води, насос для перекачування води, сидіння із поліуретану для покращення комфорту щодо створення безпечного середовища у укритті, вогнегасники, засоби гігієни. Заклад придбав також необхідні медичні та фармацевтичні матеріали майже на шість тисяч гривень. Таку ж гуманітарну допомогу отримали й інші заклади освіти Летичева.

Але через тривалі повітряні тривоги та відключення електропостачання по кілька годин освітній процес у закладі, який здавалося б, розташований на безпековій території, також переривається. Адже коли педагоги та учні перебувають в укритті під час повітряної тривоги або без електропостачання та відповідно якісного Інтернету, учасники освітнього процесу не можуть продовжити в цей час ні очне, ні дистанційне навчання. Тому значну частину навчального часу діти навчаються самостійно. Усе це тільки посилює освітні втрати.

Після багатьох ракетних атак та аварійних відключень світла на початку грудня 2022 року у школі виникла нагальна потреба в придбанні джерела резервного живлення для шкільної котельні на період роботи понад 6-7 годин, яке у разі аварійного відключення світла за лічені секунди зможе розпочати автономну роботу і забезпечити безперебійне постачання тепла шкільною котельнею. Тому закладом освіти було здійснено закупівлю дизельного генератора на суму 269 тисяч гривень. Завдяки цьому у закладі повністю відновлено тепловий режим. Для інших закладів освіти генератори було передано відділом освіти Летичівської селищної ради за рахунок гуманітарної допомоги з європейських країн.

Розпочалися ремонтні роботи і в шкільному тирі. Для проведення уроків з предмету «Захист України» у грудні 2022 року закладом було придбано необхідне обладнання: чотири пневматичні гвинтівки на суму 49 600 грн, боєприпаси (кулі до пневматичних гвинтівок) на суму 12 000 грн., навігаційні прилади та біноклі майже на вісім тисяч гривень.

«Крилаті воїни». Але, на жаль, скільки б ми не допомагали армії, ми не можемо вберегти наших воїнів від найстрашнішого – від загибелі. На будівлі школи розміщені дві меморіальні дошки воїнів, які загинули у зоні проведення

АТО – Савіцького Юрія та Шіrpала Леоніда. Вони навчалися у нашій школі. У знак пам'яті про загиблих випускників школярі підготували біографічні нариси про воїнів, які загинули. Біографічний нарис може бути використаний учителями під час підготовки та проведення уроків мужності й виховних годин.

Чергова сумна звістка прилинула у Летичівський ліцей №1 та усю Летичівщину із фронту влітку 2022 року. В боях на Сході України смертю хоробрих загинув ще один відважний воїн, житель Летичева, випускник школи, боєць 25-ї повітряно-десантної бригади Збройних Сил України Варченко Олексій, син учительки іноземної мови Варченко Маргарити Львівни. За прикладом свого брата наприкінці квітня Олексій пішов добровольцем боронити Вітчизну від ненависного ворога. 19 липня біля селища Новолуганське на Донеччині у розквіті сил обірвалося життя нашого відважного земляка. 27 липня 2022 року Летичівщина провела в останню путь Варченка Олексія Михайловича.

Важкі втрати продовжилися. 6 серпня 2023 року, захищаючи рідну землю, героїчно загинув ще один випускник ліцею №1, Антонюк Юрій Юрійович. 29 вересня 2023 року шкільна родина знову прощалася із загиблим воїном, Володимиром Васильовичем Гайдамакою – водієм шкільного автобуса, випускником даного закладу, батьком учениці 11 класу Гайдамаки Ангеліни.

Захищаючи Україну від російських загарбників, 15 жовтня 2023 року загинув Жулкевич Сергій Вікторович, випускник ліцею № 1, батько учня школи Жулкевича Устима, син вчительки фізичної культури Жулкевич Тамари Олександрівни.

13 листопада 2023 року шкільна родина Летичівського ліцею №1 провела в останню дорогу випусника ліцею, захисника України Шулятецького Олександра.

Завдяки співпраці обласної військової адміністрації з французькими друзями та представниками неурядової ініціативи «Європейський прихисток», мали можливість відвідати визначні місця, історичні та культурні заклади у Франції, удосконалити знання іноземних мов учениці Летичівського ліцею №1 Анна Варченко та Катерина Ілюсь. Татусі дівчат – Олексій Варченко та Сергій Ілюсь полягли в боротьбі за Україну.

Пункт Незламності. Щоб допомогти громадянам пережити наслідки ракетних ударів росії, за ініціативи Президента України, по всій країні почали працювати пункти Незламності. У пункті, який створений у приміщенні ліцею (корпус №3), попри відключення електроенергії, в наявності: тепло, вода, освітлення, Інтернет, живлення для мобільних пристроїв, місця для відпочинку, аптечки. З моменту створення цей пункт став місцем безпеки, стабільності, тепла та нашої єдності й допоможе пережити нам усім цей складний час.

Майже третій рік Летичівські ліцеї № 1, № 2, № 3 працюють в умовах воєнного часу. Це були нелегкі, обпалені війною, 2022, 2023 рік і частина 2024 року. В новітню історію України вони вкарбувалися трагічним випробуванням для кожного жителя держави. Зустрічаючи 2022-й рік, ми й гадки не мали, що він буде означений початком повномасштабного вторгнення Росії в

Україну, принесе горе, смерть, руїни, втрати. Для багатьох українців він став останнім у житті. Улюблені та очікувані різдвяно-новорічні свята зустрічали ми не з радістю, а почуттям глибокої стурбованості за долю України. Минає 26 місяців національного спротиву російській агресії. Воїни ЗСУ героїчно звільняють кожен клаптик української землі. Дорогою ціною дається нам шлях до Перемоги. Учні та педагоги закладів освіти Летичева наближають її своїми справами та добрими вчинками у тилу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. «Летичівська газета», 3 березня, 2022 рік.
2. «Летичівська газета», 7 липня, 2022 рік.
3. «Летичівська газета», 28 липня, 2022 рік.

Коротун Л. В.,

*заступник директора з навчально-виховної роботи,
учитель української мови та літератури
Черкаської гімназії №31,*

Солодовник М. Ю.,

*учитель інформатики
Черкаської гімназії №31*

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

У статті розглянуто питання формування в школярів лідерських якостей, проаналізовано досвід роботи педагогів, які сприяють формуванню та розвитку обдарованості учнів.

Автори діляться теоретичним та практичним досвідом, аналізом проведеного опитування серед учителів та учнів Черкаської гімназії № 31.

Ключові слова: освіта, лідерські якості, обдарованість, обдаровані учні, індивідуальна освітня траєкторія.

The article deals with the issue of the schoolchildren's leadership skills formation, analyzes the experience of teachers who contribute to the formation and development of students' giftedness.

The authors share theoretical and practical experience, analysis of the survey conducted among teachers and students of Cherkasy Gymnasia No. 31.

Keywords: education, leadership skills, giftedness, gifted students, individual educational trajectory.

На сьогодні першочерговим завданням сучасної школи є створення умов для розвитку індивідуальних здібностей обдарованих учнів, педагогічна підтримка їхньої індивідуальності, виявлення під час освітнього процесу тих

сфер життєдіяльності, у яких кожна дитина зможе бути найбільш успішною. І на цій основі в закладі освіти треба будувати таку індивідуальну освітню траєкторію реалізації особистісного потенціалу майбутнього випускника, яка сприяла б розвитку і лідерських якостей.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

Як свідчить багаторічний педагогічний досвід, яскраво виражена обдарованість вирізняється наполегливістю в досягненні певного результату у вивченні наукових дисциплін, вирізняється з-поміж інших своїми лідерськими якостями. Хоча, звісно, є такі учні, які протягом навчання в школі так свої здібності і не виявили, хоча мали високі результати успішності. Успішність інтелектуально обдарованих учнів не завжди збігається з рівнем їхніх здібностей: серед інтелектуалів є ті, які відмінно навчаються, але є і ті, що мають низькі результати успішності. Тут усе визначає не тільки інтелект, а й ставлення до навчання, школи. Попри все, педагогу-наставнику треба налагодити відносини співробітництва і партнерства. Такі індивідуальні шляхи роботи допоможуть якомога глибше виявити лідерські задатки в школярів і розвинути їх у процесі спільної діяльності.

Постає питання: чи потрібно обдарованим учням у подальшому житті лідерські якості, чи достатньо їм природніх задатків – саме цього вистачить, щоб досягнути того, на що вони сподіваються і до чого прагнуть?

У сучасному суспільстві застосування до когось поняття «лідер» є показником успішної людини. Тому існує думка про те, що лідер – це людина, яка займає авторитетне місце в колективі та спрямовує його членів до певного порядку дій. Зазвичай у кожній школі є лідери. Вони вирізняються від інших індивідуальністю і потребують особливого підходу. Серед них – лідери з чудовими організаторськими здібностями, а лідерські якості дітей із розвиненими розумовими задатками треба формувати впродовж навчання в школі.

Поняття «лідерські якості» потребує відповідного наукового тлумачення. За словником слово «лідер» (від англ. leader – ведучий) – це особа, яка посідає провідне місце серед інших, подібних [2; 3]. А от у довідниковій літературі поняття «лідерство» – це становище, обов'язки, діяльність лідера; першість у чому-небудь [3]. Як бачимо, лідерство є результатом дії лідера як ініціатора й організатора групової діяльності. Тому формування лідерських якостей

протягом навчання залежить насамперед від школи. Це фундамент для розвитку особистості, здатної ухвалювати рішення, нести за них відповідальність, діяти та бути активним учасником суспільного життя.

Саме лідерські якості майбутньої особистості закладаються і формуються в закладі освіти, де створене таке освітнє середовище, яке забезпечує можливість виявлення і розвитку творчої активності як обдарованих учнів із підвищеною готовністю до навчання в умовах Нової української школи, так і школярів із прихованими формами обдарованості, які педагогу треба зуміти виявити.

Досвід роботи з учнями, які навчаються в закладі освіти, потребує особливих умов, що сприятимуть розвитку їхньої обдарованості.

У Черкаській гімназії № 31 створена програма «Обдарована дитина» для розвитку і підтримки інтелектуально обдарованих учнів, здійснюється робота щодо пошуку, розвитку й підтримки інтелектуально обдарованих дітей, розвитку їхніх лідерських якостей, забезпечення зростання рівня пошукової, експериментальної, науково-дослідницької роботи серед школярів. Гімназисти – переможці та учасники міжнародних, всеукраїнських, науково-дослідницьких конкурсів, предметних олімпіад, турнірів та фестивалів. Кожен учитель нашого закладу прагне розкрити в дитині її вроджений творчий потенціал.

Не з усіма учнями це вдається зробити. Тому педагоги розробляють індивідуальну освітню траєкторію особистісного потенціалу учня, яку на засадах партнерства реалізують під час навчання в закладі освіти. Здійснюємо психологічний супровід учнів. Завдання психолога виявити в школярів, які це задатки обдарованості: загальні розумові здібності чи це здібності, які виявляються у спеціальній галузі наукових дисциплін. Своєчасно відкрити й розвинути задатки і здібності у своїх вихованців, розпізнати в кожному його покликання – це першочергове завдання у системі освітньої діяльності роботи з обдарованими дітьми в умовах Нової української школи.

Загалом психологи розрізняють декілька підтипів обдарованості [4]:

- академічний тип обдарованості. Учні цього типу обдарованості насамперед уміють добре засвоювати матеріал, тобто навчатися. Медалісти, учні, яких називають гордістю закладу, найчастіше належать саме до цього типу обдарованості. Саме з цих учнів виростають справжні майстри своєї справи.

- художній тип. Цей вид обдарованості, як правило, виявляється у високих досягненнях у художній діяльності – музиці, танцях, живописі, скульптурі, сценічній діяльності. Тому таких дітей учителі можуть виявити на предметах мистецької освітньої галузі.

- креативний тип. Головна особливість цього типу обдарованості виявляється в нестандартності мислення, в особливому, зовсім не схожому на інші, погляді на світ. Учителі мають розуміти, що учні з цим типом незалежні у своїх судженнях. Ці учні не виявляють особливих творчих здібностей. Тому їхні лідерські якості треба виявляти і формувати в якійсь одній освітній галузі.

- лідерська, або соціальна, обдарованість («організаторські здібності»). Такі діти легко розуміють інших людей, налагоджують з ними конструктивні взаємини, керують ними.

Дослідники вважають, що лідерська обдарованість передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд із цим необхідна й добре розвинута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання, у багатьох випадках у людей із цим типом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям [4].

Питання щодо розвитку лідерських якостей обдарованої особистості є актуальними та значущими. Адже лідерські якості треба виявляти і виховувати в обдарованих учнів, бо хто, як не обдарований учень, має бути успішним у подальшому житті та майбутній професійній діяльності. На жаль, у багатьох обдарованих учнів із вираженими лідерськими здібностями інтерес до навчання в закладі освіти не достатній. Деякі з цими здібностями не мають достатньої шкільної мотивації, хоча мають сильний характер і незалежність, але нічого не роблять у школі, щоб виявити себе. Для таких учнів потрібна індивідуальна робота психолога, іноді тривала і складна.

Чимало досліджень проведено, зокрема Інститутом обдарованої дитини НАПН України, щодо обізнаності та ставлення педагогічної спільноти, здобувачів освіти та батьків до діагностики й супроводу розвитку обдарованої особистості.

Нами були проведені свої емпіричні дослідження формування лідерських якостей обдарованих учнів в умовах нової школи. Дослідження мало на меті вироблення рекомендацій для подальшої ефективної роботи з обдарованими учнями в закладі освіти. Опитування відбулося серед педагогів та учнів Черкаської гімназії №31. Усього було опитано 56 учителів та 211 старшокласників нашої гімназії (9-ті класи – 93 учні, 10-ті класи – 42 учні, 11-ті класи – 76 учнів).

Учителі давали відповідь на чотири запитання.

Відповідаючи на питання **«Якби Вас запитали про учнів, яких довелося навчати за свій педагогічний досвід, який відсоток назвали б звичайними, наполегливими, обдарованими (за цими трьома категоріями)?»**, учителі розподілили свої відповіді таким чином: доводилось працювати із звичайними учнями – 59 %, із наполегливими – 25 %, з обдарованими – 16 % (із 100 % опитаних). Результати свідчать про те, що відсоток обдарованих учнів, яких педагогам доводилось навчати, незначний, у порівнянні з звичайними та наполегливими.

На запитання **«На Вашу думку, чи пригнічує НУШ обдарованість учня, чи в новій школі виявляються і розвиваються обдарованості кожного учня?»**, більшість опитаних учителів (66,7%) зазначили, що Нова українська школа не пригнічує обдарованість учнів. Школярі в новій школі мають більше можливостей виявити власну індивідуальність, дають волю творчості,

креативності. НУШ, як стверджують педагоги, допомагає розвивати обдарованості здобувачу освіти, який сам прагне розвитку своєї особистості.

Дещо менше опитаних (9,6%) відповіли, що не можуть ствердно дати відповідь на запитання, бо ще не працювали з учнями за Державним стандартом базової середньої освіти. Незначна кількість опитаних (7,7 %) відповіли, що обдарованість виявляється незалежно від нової школи, усе залежить від самої дитини, від її бажання вчитися, від можливостей та вчителя, який зможе заохотити школяра. Водночас деякі респонденти (7,5 %) відзначили, що думка, яку постулює НУШ про те, що “усі діти обдаровані” і їх не можна між собою порівнювати, – нівелює саме поняття обдарованості (прихованої геніальності) як такої. Тому педагоги схиляються до думки, що в рамках НУШ часу на обдарованих дітей фактично не передбачено і для них потрібен окремий учительський та адміністраторський час, а також відповідні підходи в роботі.

Відповідаючи на питання, 5,5% опитаних вважають, що нова школа не дає можливості виявити і розвиватися обдарованим учням, так як учні усі талановиті, не варто виокремлювати когось серед інших.

Однозначно не відповіли на поставлене запитання 3% опитаних. Педагоги вважають, що в НУШ переважає комфортна психологічна атмосфера дитиноцентризму, яка сприяє розвитку талантів кожної дитини. Кожен учень має можливість розвиватися в різних сферах – і це сприяє виявленню інтересу до окремих дисциплін чи занять. Відзначають, що у НУШ послаблений дух суперництва і змагання. Більше уваги приділено колективній взаємодії, ніж індивідуальним здобуткам.

Ми поцікавилися також у вчителів «**Чи можна обдарованість реалізувати без лідерських якостей учня? Якщо так, то в яких випадках?**». Переважна більшість педагогів (71,4%) переконані в тому, що учень без лідерських якостей може реалізовувати свою обдарованість. Але це відбудеться лише в деяких випадках: якщо поруч із дитиною є лідер, який підтримує, якщо дитина наполеглива у своїх прагненнях. Саме учитель, як указали респонденти, відіграє важливу роль у реалізації лідерських якостей обдарованих, адже дає їм поштовх, упевненість, допомагає віднайти «свій» шлях у майбутнє. І педагогу потрібно розгледіти в дитині обдарованість і розвивати його здібності, підтримувати учня, мотивувати, підвищувати його самооцінку.

Наші вчителі зазначили, що обдаровані діти досить ініціативні, наполегливі та організовані, уміють брати відповідальність на себе, контролюють свою поведінку та емоції. Саме високий інтелект та креативність роблять їх самодостатніми. Важливою умовою для реалізації обдарованості для своїх вихованців є власний приклад, навчати їх умінням досягати успіхів у житті.

На їхню думку, обдаровані діти є лідерами. Вони намагаються бути завжди попереду та бути прикладом для інших. Але є категорія обдарованих дітей, які

не бажають демонструвати свої особливі здібності та просто своєю працею намагаються досягнути потрібної мети.

Частина учителів (8,9%) указали, що не можна обдарованість реалізувати без лідерських якостей, бо все залежить від наполегливості учня, а вчитель буде наставником. Деякі респонденти (8,7%) зазначили, що сама по собі обдарована дитина вже цілеспрямована, відносно впевнена в собі, схильна до лідерства. Без лідерських якостей в учня менше можливостей реалізувати обдарованість.

На думку частини вчителів (5,7%), складно буде реалізувати обдарованість без лідерських якостей учня, лише якщо в учня є власне бажання.

У відповідях на питання деякі педагоги (5,3%) зазначили, що обдарована дитина – це не обов'язково лідер. Вона, дитина, більше розвиває свої здібності і не є організатором якихось справ. Але краще, коли обдарований учень має також і здорові амбіції та вміє їх демонструвати через певні лідерські якості. Учень-лідер, як мінімум, прискорює публічну історію своєї обдарованості, виходить на нові горизонти її реалізації, отримує дедалі більше цікавих освітніх та практичних пропозицій.

Відповідаючи на запитання **«Яке місце, на Ваш погляд, серед ознак обдарованості дитини (рівень інтелекту, висока успішність, глибокий інтерес до окремих дисциплін, здобутки у позашкільній освіті) посідають розвинені лідерські якості?»**, половина опитуваних учителів (50%) на перше місце поставили лідерські якості, друге місце – рівень інтелекту (36,6%), третє місце – глибокий інтерес до конкретних дисциплін (6,8%), на четвертому та п'ятому місці – висока успішність (зокрема, як наслідок лідерських якостей) та здобутки поза школою (гуртки, творчість та інше позашкільля) – по 3,3%.

Здобутки в позашкільній освіті та високий інтелект дають можливість розвитку емоційного інтелекту, що є основою здорової, щасливої у своїй діяльності людини. А це є важливим чинником розвинених лідерських якостей. Розвинені лідерські якості мають величезне значення для обдарованої дитини. Разом із високим рівнем інтелекту та високою успішністю в них виявляється глибокий інтерес до окремих дисциплін, що є правильним шляхом до здобутків в освітній діяльності.

Нами також було проведено емпіричне дослідження серед старшокласників. Учням було поставлено два запитання.

На перше запитання **«Який із синонімів до слова «обдарований», на твою думку, є найближчим? (вибрати одне)»** учні розподілили свої відповіді таким чином: талановитий – 130 учнів (61,6 %), здібний – 59 учнів (27,9 %), успішний – 9 учнів (4,3 %), творчий – 8 учнів (3,8 %), старанний – 5 учнів (2,4 %), відповідальний – 0.

Результати відповідей вказують, що старшокласники вважають обдарованими учнів, які проявляють таланти у певній галузі наук, здібні і переважно успішні.

На друге запитання для учнів *«Скільки осіб зі своїх шкільних друзів ти назвав (назвала) би обдарованими дітьми?»*, відповіді старшокласників були такими: найбільший відсоток (38 учнів, що становить 19,2 %) указують на те, що обдарованих учнів серед шкільних друзів у них немає. 30 учнів (15,2 % назвали двох із обдарованих; 27 учнів (13,6 %) – трьох; 21 учень (10,6 %) – чотирьох; 21 учень (10,6 %) – один; 18 учнів (9,1 %) – п'ять; 14 учнів (7,1 %) – шість; 9 учнів (4,5 %) – вісім; 9 учнів (4,5 %) – сім; 6 учнів (3 %) – десять; 3 учні (1,5 %) – дев'ять; 1 учень (0,5%) – п'ятнадцять; 1 учень (0,5 %) назвав таких двадцять.

По другому питанню нам важливо було зрозуміти, чи помічають старшокласники ознаки обдарованості у своїх шкільних друзях. Виявлено, що більшість старшокласників, які взяли участь в опитуванні, – 38 учнів/19,2 % – вважають, що серед їхніх друзів відсутні обдаровані діти. Це може бути пов'язане або з тим, що більшість дітей не помічають ознак обдарованості в інших, або з тим, що зазвичай у обдарованих дітей, у силу їхньої відмінності від інших учнів, мало друзів у шкільному колективі.

30 учнів /15,2% респондентів зауважили, що серед їхніх друзів є двоє тих, кого можна назвати обдарованими. 27 учнів/ 13,6 % вважають, що серед їхніх друзів троє учнів мають ознаки обдарованості в тій чи іншій сфері. Є і такі старшокласники, які вважають певні відмінності їхніх друзів від інших ознакою обдарованості, тому кількість обдарованих дітей у їхньому колі спілкування коливається від 10 – 6 учнів /3 % – до 15 – 1 учень (0,5 %).

1 учень /0,5% старших класів відзначив, що серед його друзів є 20 тих, кого можна назвати обдарованими.

Отже, у закладах освіти в умовах Нової української школи потрібно розвивати і вдосконалювати лідерські якості обдарованих дітей. Необхідно створювати умови, щоб обдарована дитина мала змогу самостійно здійснювати свою індивідуальну діяльність. Завдання педагога і полягає в максимальному сприянні, стимулюванні активності та розвитку в дитини вияву творчості, винахідливості, ініціативи, успішності до навчання. Тоді обдарована дитина в майбутньому стане активним членом суспільства, долучатиметься до процесу соціальної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон про освіту <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002.– 1440 с.
3. Загнітко А. П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.
4. Карпюк Ю.Я. «Феномен дитячої обдарованості: сутність, структура, типи та методи діагностики». Навчально-методичний посібник – Івано-Франківськ: 2015. – 65 с.

Косач Тетяна Михайлівна,
кандидат філософських наук, доцент,
Білоцерківський інститут економіки та управління Університету "Україна"
kosachtm@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У науковому дослідженні розглядаються та обґрунтовуються історія розвитку філософії освіти та методологічні засади філософії сучасної освіти, що є основою для здійснення комплексного підходу до вирішення проблем сучасної освіти, у першу чергу до виконання завдань її гуманізації.

Ключові слова: освіта, наука, філософія освіти, освітня політика, система освіти.

The scientific study examines and substantiates the history of the development of the philosophy of education and the methodological foundations of the philosophy of modern education, which is the basis for implementing a comprehensive approach to solving the problems of modern education, first of all, to fulfilling the tasks of its humanization.

Keywords: education, science, philosophy of education, educational policy, education system

Освіта є джерелом розвитку людини, оскільки вона – основа розвитку особистості, а отже, і суспільства, держави та нації. На рівні колективної свідомості це сприймається як феномен розвитку сучасної цивілізації людства, об'єктивно реалізований як спосіб цивілізації, що увійшов в контекст ноосфери. Зрештою, сучасна цивілізація не зможе забезпечити свій подальший прогрес без набуття стабільного властивості, достатнього для всіх створених людиною істот, що з'явилися в результаті науково-технічного прогресу, який має тенденцію до прискорення. Саме тому, освіта є основним способом входження людини в цілісне буття культури, яка призначена відтворювати накопичений у культурі досвід, передавати його з покоління до покоління, зазнає значних випробувань за часів, коли суспільство переживає добу бурхливих змін. Тому реформування системи освіти, приведення її у відповідність до вимог сьогодення, постає не просто важливим завданням поміж іншими аспектами життєдіяльності людини та суспільства, але і глобальною проблемою людства в цілому.

Україна на початку XXI століття переживає час реформ. Вони відбуваються практично у всіх сферах людської діяльності. Але головною проблемою завжди і для всіх поколінь було і залишається питання філософії освіти. Адже їх розвиток багато в чому залежить від того, чи знає і розуміє кожне наступне покоління все, що зробили для них їх попередники. Людство, з іншого боку, поняття не має, що і як передавати потомству у спадок, якими повинні бути діти і онуки, якими повинні бути соціальні умови їх розвитку, як до них взагалі ставитися.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття терміни «філософія освіти», «педагогічна освіта» широко використовуються в науковій літературі. У сучасній Україні «філософія освіти» визначається як методологія виховання і навчання, сукупність світоглядних теорій, що визначають формування відповідного типу особистості. Повертаючись до епохи Київської Русі, освіта і філософія були практично ототожені. Адже освічена, начитана людина вважається філософами - «зело книжника», а питання освіти і виховання – це свого роду» шкільне навчання» [4].

Українська філософія освіти має певні особливості, зумовлені державними політичними чинниками та ситуацією розвитку української культури. Таким чином, з часів монголо-татарського завоювання до проголошення незалежної Української держави основні події української історії були зосереджені навколо проблем виживання держави і життя окремої людини в складних умовах. У той же час школа та самоосвіта також працювали в системі суворої «школи Життя», пов'язаної з боротьбою з загарбниками.

Для прикладу П. Могила розглядав освіту не стільки в ракурсі схоластичної методики навчання, скільки як соціокультурний феномен, як спосіб національного самовідтворення і соціокультурної ідентифікації. Практично такий світоглядно-філософський підхід до освіти був у Києво-Могилянській академії, проте ядро філософії освіти утворювала моральна і раціональна філософія. Г. Конисько вважав, що головним завданням є «навчити жити людину у співмірності з навколишнім світом, поважати людську гідність і особистість, усякому віддавати те, що йому належить; то, отже, і всякому треба надати його право. Навчати треба основним принципам моралі і справедливості, методам нарощування знання, навичкам діяльності в різних ситуаціях, вивчити, як треба управляти і малим домом, і великим, тобто державою» [3].

Найголовніше у освітньому процесі, на думку Я. Стратія, це розуміння людського розуму світлом внутрішнього Бога, яке і стало причиною виникнення поняття «освіта», яке замінило розповсюджене поняття «наука». Філософ високо цінував роль людського знання в розвитку світу. Саме людині потрібно відводити головну роль у Всесвіті, яка є домінуючим місцем для здатності самопізнання. Адже здатність людини бути щасливою теж буде працювати в суспільних інтересах. Головне – визначити своє місце в Всесвіті. А для цього потрібно оволодіти знаннями, накопиченими людством.

Г. Сковорода не лише розмірковував, якою має бути освіта, у чому сенс пізнання. Він практично долучився до освітнього процесу в ролі вчителя. У своїй педагогічній практиці філософ-педагог доклав зусилля, щоб допомогти учневі віднайти себе, власну внутрішню божественну сутність, використовуючи не засобами примусу та покарання, а любов і довіру до учнів. Щоб домогтися цього,

уважно придивлявся до духовного стану дітей, до рівня розвитку їх здібностей. А згодом, у потрібний момент, давав новий імпульс для подальшого їх удосконалення [2].

В період посткласичного періоду української філософії, і зокрема філософії освіти, розглядаються погляди П. Юркевича, П. Куліша, М. Драгоманова. Погляди цих мислителів і сьогодні вражають оригінальністю постановки та розв'язання складних філософсько-освітніх проблем, які охоплюють питання шкільної дидактики, питання філософської підготовки вчителя, формування моральних якостей учнів тощо.

М. Драгоманов виступав проти тих, хто намагався довести моральну цінність релігії. Філософ зазначав, що «розвиток науки ставить людину перед дилемою визначення чогось одного – «або астрономія, або Ісус Навін, або геологія, або Мойсей, або фізика, або ходіння по воді, або фізіологія, або воскресіння мертвих, або порівняльна фізіологія і історія – або визначення відверто будь-якої релігійної системи...» [5].

Звичайно, Україні сьогодні, важливо вибудовувати нові відносини зі світовою спільнотою, але не варто здійснювати цей процес саме з позиції власної «неповноцінності» і з головою занурюватися в чужу, багато в чому неприйнятну для нас ситуацію. Для нас, українців, важливо вбирати все найкраще зі світової культурної спадщини, і нагадувати про нашу країну і показувати всьому світу, що нам є чому повчитися, і залишатися байдужими до наших досягнень у вигляді міграції з наших інтелектуальних і культурних діячів. Особливо важливо не поступатися. Сьогодні, як ніколи, Україна не може собі цього дозволити. В іншому випадку, щоб комусь догодити, ми просто увіллємося в новий глобальний соціокультурний простір і створимо нову державу, але не втратимо країну Україну.

Сьогодні у більшості країн світу відбувається модернізація системи освіти, тому що у ХХІ ст. визначальним фактором у конкуренції держав буде рівень освіченості нації, здатність країни та окремої людської особистості виробляти та реалізовувати інноваційні технології. Саме тому, важливо звернути таких вітчизняних дослідників, як В. Андрущенко, В. Журавський, М. Зубрицька, В. Кремень, М. Михальченко та ін.

В. Андрущенко писав «Історичний виклик на освічену, культурно і морально розвинену людину, здатну взяти на себе компетентну відповідальність за нові напрями суспільного поступу, залишився поки що без належної відповіді. Україна, як власне і весь світ, перебуває в очікуванні нової епохи і одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої

дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами ХХІ ст. Центром цієї парадигми є освіта, яка розвивається як відповідь на виклики цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому глобальному просторі. Освіта, її організація, напрями розвитку, зміст і навчальні технології знаходяться в епіцентрі дискусій, що розгорнулись нині в світовому інтелектуальному середовищі. Мова йде про опрацювання нової філософії освіти – освіти, яка б забезпечила комфортне існування людини у ХХІ ст. Західний світ намагається охопити її Болонськими деклараціями. І хоча головні напрями розвитку освіти в них визначені досить перспективно, запитань все ще залишається більше, ніж відповідей. Проблема загальної філософії освіти поступово утверджується як головна проблема сучасної світової освітньої політики» [1].

За допомогою освіти вирішувалися різні соціальні проблеми. Спочатку вона навчала грамоті всіх громадян, потім підвищувало рівень освіченості населення, готувала фахівців з усіх галузей виробництва і сфери культури. Також не слід заперечувати той факт, що в той час була створена ефективна система освіти і виховання підростаючого покоління, відповідна рівню розвинених країн світу. Але до кінця 1980-х років система освіти вже не могла задовольняти потребам Нового світу через її прискореного розвитку, швидкого впровадження нових технологій і процесу глобалізації. Таким чином, існуючі проблеми ідеологічного аспекту освітньої реформи є результатом трансформаційних змін, що відбуваються в Україні. Основними причинами їх є відсутність духовних аспектів стратегії розвитку країни і невизначеність пріоритетів економічного і технологічного розвитку. Духовною передумовою для визначення цілей освітньої політики повинна стати концепція державного розвитку – ідея, здатна консолідувати все суспільство, не розділяючи його на Західну і східну частини держави, а також на етнічні, політичні та конфесійні спільноти. На наш погляд, формування такої філософської освітньої стратегії і вирішення протиріч між державою і суспільством можливе тільки в умовах кардинальних змін в освітньому процесі, поваги основних досягнень української педагогіки і в цілому українських культурних традицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів. Фундаментальні проблеми філософії освіти. 2005. № 1. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2399> (дата звернення: 15.03.2024)
2. Григорій Сковорода у сучасному багатовимірному світі : зб. тез VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16 листопада 2022 р.) / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника ; відп. за вип. В. М. Качмар, Л. В. Рижак, Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 316 с.
3. Кониський Г. Філософські твори: У 2-х. т. Київ, 1990. Т.1. 496 с.

4. Розвиток філософії освіти в Україні. URL: https://www.medievalist.org.ua/2015/06/blog-post_24.html#google_vignette (дата звернення: 22.03.2024)
5. Філософія : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/pdf-257559401/257559401>

Кошіль О. П.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної і вищої освіти
ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України
koshil.o.p@gmail.com

ЛІДЕРСТВО ЯК СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ ПЕДАГОГА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. У статті наголошено на важливості лідерства в сфері освіти, як такого, що може бути ефективною стратегією і тактикою для досягнення професійного успіху педагога, особливо в умовах невизначеності. Здійснено теоретичний аналіз сутності понять «лідерство», «лідер», «лідерські якості». На основі наукових публікацій проаналізовано аспекти розвитку особистості в умовах невизначеності та криз. Охарактеризовано лідерські якості педагога у сучасному освітньому середовищі, де невизначеність є нормою, як такі, що можуть стати ключем до успіху.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, професійний успіх, професійний розвиток, невизначеність.

Abstract. The article emphasizes the importance of leadership in the field of education as such, which can be an effective strategy and tactic for achieving professional success of a teacher, especially in conditions of uncertainty. A theoretical analysis of the essence of the concepts "leadership", "leader", "leadership qualities" was carried out. On the basis of scientific publications, aspects of personality development in conditions of uncertainty and crises were analyzed. The leadership qualities of a teacher in a modern educational environment, where uncertainty is the norm, are characterized as those that can become the key to success.

Keywords: leader, leadership, leadership qualities, professional success, professional development, uncertainty.

На сучасному етапі до стратегічних пріоритетів і цілей Міністерства освіти і науки України належить: побудова системи освіти і науки, що поважає кожного учасника процесу, надає широкі можливості для розвитку та реалізації його потенціалу; формування нової парадигми особистісного розвитку педагогів, можливостей безперешкодно займатись улюбленою справою у своїй країні, щоб

розвивати її. Однак війна уповільнює процеси розвитку освіти, трансформації освітньої системи. До ключових викликів у сфері освіти і науки відносять: втрату людського капіталу; зруйновану інфраструктуру; потребу в трансформації змісту й організації освітнього процесу та наукової діяльності; проблеми, пов'язані з фінансуванням освіти і науки (Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року). Для подолання викликів, трансформації освіти в умовах невизначеності конче потрібні не виконавці, а лідери здатні управляти системою.

Професорка Стенфордського університету, докторка психології, провідна дослідниця в галузі психології особистості, соціальної та вікової психології Керол Двек підкреслює, що виклики - це можливості для зростання: ті, хто має мислення зростання, сприймають виклики як можливості вдосконалення та навчання, а не як загрози, які можуть розкрити, що спонукає до наполегливості та життєстійкості. Авторка переконана, що мислення важливіше за природний талант, тобто успіх окремої людини чи організації, якою вона управляє, залежить від ставлення до життя її лідера. Те, ким ми станемо, залежить від того, що ми думаємо [1].

Лідерство в сфері освіти може бути ефективною стратегією та тактикою для досягнення професійного успіху педагога, особливо в умовах невизначеності. Тому питання освітнього лідерства на сьогодні є надзвичайно актуальним.

Теоретично обґрунтовували феномен лідерства вітчизняні вчені: О. Бойко, В. Бондаренко, Л. Кайдалова, Н. Клішевич, Т. Лях, В. Михайличенко, О. Нестуля, С. Нестуля, О. Романовський, Л. Сергєєва, Р. Сопівник, Т. Спіріна та ін.; зарубіжні: Б. Балдер (B. Balder), Б. Барнес (S. Barnes), К. Бланшар (K. Blanchard), І. Вешлер (I. Weschler), Д. Големан (D. Goleman), Г. Юкл (G. Yukl) та ін.

Формування умов для розвитку лідерських якостей та генерація соціально активної особистості стали предметом дослідження Д. Алфімової, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіної, В. Татенко, О. Чорної, В. Ягодникова.

Автори О. Нестуля, С. Нестуля на підставі аналізу й узагальнення стверджують, що «лідер – це член групи, ключова роль якого полягає в цілеспрямованні, інтеграції, контролі та зміні діяльності інших членів групи у процесі вирішення групових завдань, за яким група визнає перевагу у статусі й надає право приймати рішення у значущих для неї ситуаціях» [5, с. 71].

Вчені Л. Сергєєва, В. Кондратьєва, М. Хромей переконані, що «лідерство – це вміння пробудити в людей мрію, до якої вони наближатимуться, «вдихнути» в них потрібну для руху енергію» [6, с. 12].

Концепції лідерства визначають три основні підходи до визначення поняття «лідерство»: з позиції лідерських якостей, що підтверджує наявність певних унікальних особистісних якостей, які людина отримує з народження, а також

певного рівня її інтелекту й освіти, виразної зовнішності, впевненості у собі, ініціативності тощо; з позиції визначення лідерської поведінки, де стверджується, що лідерські якості можна успішно розвинути; на засадах ситуативного підходу, що передбачає врахування конкретної ситуації, яка склалася й від якої безпосередньо залежить ефективність лідерства, але особисті якості та поведінка лідера також є важливими факторами та обов'язково беруться до уваги [4].

Особливу значущість механізм лідерства має в контексті педагогічної діяльності, в якій суб'єкт і об'єкт професійної діяльності – люди, де можливості для підвищення ефективності функціонування і розвитку обмежені, оскільки результат не об'єктивований в конкретному продукті або прибутку, а є певною суб'єктивною якістю здобувачів освіти [8].

Зазначимо, що педагогічне лідерство у сучасних умовах розглядають як здатність педагога позитивно впливати на особистісно-професійне становлення здобувача освіти та колег і спрямовувати їх до конструктивної діяльності, продуктивного вирішення завдань, досягнення цілей, зберігаючи при цьому сприятливу психологічну атмосферу співпраці та співтворчості.

Розвиток особистості в умовах невизначеності є важливим аспектом саморозвитку, оскільки вимагає від нас вміння адаптуватися до змін, вміння зміцнювати внутрішні ресурси для подолання труднощів, бути здатним до саморефлексії, мати лідерські якості.

Американські дослідники С. Заккаро, Д. Дей, С. Халпін до основних лідерських якостей відносять: когнітивні здібності, екстраверсію, самосвідомість, емоційну стабільність, відвертість, мотивацію, соціальний інтелект, емоційний інтелект, самоконтроль та вміння розв'язувати проблеми [9, с. 104].

Г. Юкл виділяє такі лідерські якості сучасного фахівця: цілісність, енергія, стійкість до стресу, самовпевненість, внутрішній локус контролю, емоційна зрілість, мотивація до влади, орієнтація на досягнення успіху, потреба в афіліації [11].

Європейські стандарти визначили такі важливі лідерські якості, які мають бути притаманні дієвому лідеру: відповідальність, прагнення до співробітництва, особистісний розвиток, стійкість, обізнаність, цілісність, толерантність [10].

Цікавою є думка психологів щодо ставлення особистості до невизначеності і криз та про вміння перетворювати невдачі на здобутки. Так, вчений П. Лушин розглядає декілька типів ставлення до невизначеності і хаосу, серед яких інтолерантне і толерантне: інтолерантний і «пасивний» тип ставлення - ті, які страждають від невизначеності, інтолерантний і «активний» або «регламентуючий» тип ставлення - ті, хто вступає в боротьбу з нею, привносячи

в своє життя максимум визначеності, регламентації в рамках існуючих схем і стандартів; «утилітарний» тип ставлення, який в загально-психологічних термінах може бути позначений як «толерантний до невизначеності» - ті, хто приймають невизначеність як неминучість, адаптуються, використовують її переваги. Окрім означених типів ставлення до ситуацій невизначеності автор виділяє ще одну особливу групу, до якої входять ті, хто не тільки активно впускає невизначеність в своє життя, але й стимулює її появу [3].

На думку В. Стойкової, на окрему увагу заслуговує модель R. Beghetto щодо агентського процесу творчих дій і результатів під час кризи, оскільки найвищим виявом професійного розвитку педагога є синергетичний рівень сформованості професійної компетентності – педагог здатний генерувати нові знання, створювати дієві технології відповідно до виробничих потреб та педагогічних ситуацій. Авторка зауважує, що «здатність здійснювати акт творчості в кризових ситуаціях серед іншого свідчитиме про готовність педагога до професійного розвитку й удосконалення професійної майстерності» [7, с.19].

У цілому, вчені Дж. Грінберг, Р. Лазарус, Г. Павленко, В. Пічурін, Г. Сельє, І. Томаржевська, І. Ющенко та інші зосереджуються на різних аспектах розвитку особистості в ситуації невизначеності, враховуючи вплив умов життя, ухвалення рішень, толерантності до невизначеності, адаптації до нових умов, тривоги та стресу. Людина, яка вміло адаптується до складних умов, розвиває в собі почуття контролю над ситуацією та вміння подолати стрес.

Проведене дослідження «Лідерство у 21-му столітті. Перетин традиційного та інноваційного» засвідчує, що компетентностями лідерів сьогодні є такі, що спрямовані на вирішення завдань, виконання яких є важливим або дуже важливим для успіху їхньої організації, зокрема здатність управляти у складних і невизначених ситуаціях, управляти через вплив, управляти на відстані, управляти у взаємодії з машинами, здатність швидко приймати рішення [2].

Варто наголосити, що сьогодні сформувався новий контекст очікувань з приводу діяльності лідерів саме в освіті: лідерство в сфері освіти може бути ефективною стратегією і тактикою для досягнення професійного успіху педагога, особливо в умовах невизначеності. Лідерство в освіті сьогодні охоплює: вміння адаптуватися до змін в освітньому середовищі, впровадження ефективних методів навчання та технологій у практику; побудову партнерських відносин з усіма учасниками в освітньому середовищі закладу освіти; рефлексію і саморозвиток; застосування менторингу; готовність приймати ризики та відповідати за прийняті рішення; зосередження не лише на власному розвитку, а й на розвитку оточуючих. У сучасному освітньому середовищі, де невизначеність є нормою, лідерські якості педагога можуть стати ключем до успіху, як для нього самого, так і для його учнів, а також закладу освіти.

Відтак, зважаючи на вище викладене, вважаємо, що вплив лідерства на

професійний успіх педагога в умовах невизначеності має значний вплив. Оскільки, лідерські якості, такі як творчість, впевненість у собі та вміння брати на себе ризики, стимулюють педагогів до впровадження новаторських методів навчання та використання передового педагогічного досвіду; лідер-педагог через свій приклад та підтримку створює атмосферу, де важливо постійно розвиватися і зростати: надихає здобувачів освіти на пошук нових знань, надає їм підтримку та мотивацію у подоланні труднощів та досягненні успіху, стає прикладом для інших колег, спонукає їх до постійного саморозвитку, опануванню нових освітніх методів та технологій, а також до участі в професійних тренінгах, семінарах, вебінарах, проєктах і т. д; лідер-педагог виступає ментором для молодших чи менш досвідчених колег; лідер-педагог регулярно рефлексує свою роботу та шукає шляхи для поліпшення педагогічної практики, прагне до постійного самовдосконалення та професійного розвитку. Отже, лідерство педагога в умовах невизначеності відіграє критичну роль у створенні стабільності, розвитку та успіху освітнього процесу, стимулюванні змін в освітньому середовищі та підвищенні якості освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Двек К. Налаштуйся на зміни. Нова психологія успіху. Київ: Наш Формат, 2022. 296 с.
2. Лідерство у 21-му столітті. URL : <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/humancapital/Deloitte-Global-Human-Capital-Trends-2019-3>.
3. Лушин П. В. Невизначеність та типи ставлення до неї: ситуація психологічної допомоги. Психологічне консультування і психотерапія. 2016. Т. 1, Вип. 5. С. 33-40.
4. Мітлош А.В. Психологічний аналіз лідерської обдарованості членів молодіжних громадських об'єднань : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2007. 24 с.
5. Нестуля О. О. Дидактика лідерства. Сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти : монографія. О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, Н. В. Кононец. Полтава : ПУЕТ, 2021. 591 с.
6. Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посібн. Івано-Франківськ. «Лілея-НВ». 2015. 296 с.
7. Стойкова В., Кулешова О. Тенденції розвитку освітніх потреб педагогів в умовах глобальних суспільних викликів та загроз. Теорія, методика і практика професійної освіти. Том 1. № 96, 2023. С. 14-31.
8. Товканець О. Концепція лідерства в освітньому менеджменті. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія. 2018. № 2 (8). С. 39-43.
9. Day D. V. Leader Development for Transforming Organizations. Lawrence Erlbaum Associates, 2004. 427 p.
10. National Professional Qualification for Headship (NPQH). URL : <https://www.gov.uk/guidance/national-professional-qualification-for-headshipnpqh>.
11. Yukl G. Effective Leadership Behavior: What We Know and What Questions Need More Attention. Academy of Management Perspectives, 2012, 26 (4), P. 66-85. doi: 10.5465/2012.0088.

Красва Оксана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
запрошений дослідник Мангеймського університету
krae_koa@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9681-9966

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЄКТУ НА ПОДАННЯ ДО РОЗГЛЯДУ ЕТИЧНОЇ КОМІСІЇ В НІМЕЧЧИНІ

Цими тезами ми намагалися охопити і навести автентичний зразок подання та затвердження нарисів запланованого дослідження з психології Етичною комісією при університеті Німеччини згідно наведеного алгоритму. Окремо ми хотіли показати не лише всю системність німецького підходу у реалізації подібних психологічних досліджень, але й наголосити на неможливості окремого проведення психологічного дослідження без врахування висновку Етичної комісії при університеті.

Ключові слова: дослідження, дослідження з психології, дослідницький проєкт, етична комісія.

With these theses, we aimed to encompass and provide an authentic example of the submission and approval process for the planned psychology research study by the Ethics Committee at a university in Germany, according to the outlined algorithm. Additionally, we sought to demonstrate not only the systematic nature of the German approach in conducting such psychological studies but also emphasize the impossibility of conducting a psychological study independently without considering the Ethics Committee's conclusion at the university.

Keywords: study, psychology research, research project, ethics committee.

Прикладом для нашої ідеї стало окреме дослідження в Німеччині у кооперації із німецькими науковцями, що останнім часом під впливом війни рф проти України, грає суттєву роль у контексті співпраці представників обох сторін. Наш досвід участі у подібних командах, які виглядають неоднорідно за умови долучення не лише зрілих та досвідчених науковців, але й докторантів, аспірантів, магістрів та бакалаврів, аби уможливити різноманітність дослідницьких інтересів кожного, показати системність у підходах, незважаючи на окремо виявлені інтереси зацікавленого дослідника за наявності декілька диференційних гіпотез, виглядає системно та дозволяє спиратися на інформацію, отриману під час реалізації співкооперації у сфері наукових досліджень.

Таким чином, нашою задачею стало наведення прикладу оформлення заявки дослідницького психологічного проєкту (див. таблицю 1.) на подання до розгляду Етичної комісії у Німеччині, що в свою чергу може призвести до сподівання на подальшу системну регламентацію етичних аспектів процесу реалізації дослідницьких проєктів на теренах України та утворення при університетах

Етичних комісій із метою сприяння подібного роду дослідницьких ініціатив задля запобігання неправомірному вивченню психологічних феноменів. У свою чергу, варто наголосити, що приклад реальної заявки на подання до розгляду Етичній комісії у деяких прикладних аспектах було скорочено, враховуючи ознайомчу мету та наведено в перекладі з німецької мови.

Таблиця 1. Приклад заявки дослідницького проєкту на подання до розгляду Етичній комісії

Назва дослідження	<i>До прикладу: «Резильєнтність у соціальному контексті: вплив війни на психологічний стрес українців»</i>
Відповідальна особа	Професор
Зазначте нижче, як це стосується дослідження:	
1. Це дослідницький проєкт на людях:	
що пов'язаний із ризиками для здоров'я, психічним навантаженням (стресом) та іншими ризиками;	<i>До прикладу може бути зазначено: так, можливо, немає. (Немає)</i>
що викликає сильні емоції, такі як огида, гнів або страх;	<i>До прикладу може бути зазначено: так, можливо, немає. (Можливо)</i>
в якому досліджувані (респонденти) зобов'язуються повідомляти про травмівний досвід;	<i>До прикладу може бути зазначено: так, можливо, немає. (Так)</i>
в якому самооцінка учасників дослідження піддається значному сумніву через маніпуляції;	<i>До прикладу може бути зазначено: так, можливо, немає. (Немає)</i>
в яких беруть участь неповнолітні;	Немає
в якому учасників навмисно задалегідь вводять в оману щодо фактичної мети дослідження;	Немає
що викликає етичні проблеми з інших причин.	Немає
2. Це дослідницький проєкт із використанням персональних даних; дослідницький проєкт, таким чином, передбачає збір індивідуальних даних про певну або фізичну особу, яку можна ідентифікувати.	<i>До прикладу може бути зазначено: Так, ми збираємо персональні дані. Для нашого аналізу нам не потрібно пов'язувати ці дані з фізичною особою, яку можна ідентифікувати. Однак псевдономізоване посилення на особу буде існувати, якщо вона добровільно залишить свій контакт (<i>адресу електронної пошти</i>) для подальших досліджень. Процедура, за допомогою якої ми зможемо пов'язати дані першої хвили з даними можливих пізніших оцінок, пояснюється в розділі «Дані». У будь-якому випадку, жодні дані про осіб не будуть зберігатися в одному місці, і нічого персоналізованого ніколи не буде опубліковано.</i>

3. Це дослідницький проект, який передбачає значні пов'язані з безпекою ризику для людської гідності, життя, здоров'я, свободи, власності, навколишнього середовища або мирного співіснування, зокрема наукова робота, яка може генерувати знання, продукти або технології, які можуть бути безпосередньо використані зловмисниками третіми особами.	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> так, можливо, немає. (Немає)
Подальша інформація:	
Співучасть (команда), особи/установи з їх відповідними завданнями	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> Професор, завідувач кафедри, докторант, запрошені дослідники, студенти-бакалаври, магістр _____.
Запланований початок дослідження	Одразу після схвалення етичною комісією цієї заявки.
Короткий опис дослідження	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> Це дослідження спрямоване на вивчення зв'язку між_____. Крім того, ми хочемо виміряти_____. Ми прагнемо порівняти ці відмінності між_____. Дані збиратимуться онлайн через платформу (...Survey). Усі опитувальники, що додаються в додатку (Додаток 1), є англійською або німецькою мовами; однак ми будемо використовувати український переклад цих шкал. Ми запитували про зворотні переклади версій з української мови для більшості з них, а решта перебувають у процесі зворотного перекладу. Крім того, у цьому дослідженні ми будемо використовувати шкалу, яку ми розробили для вимірювання_____. Інформована згода також перекладатиметься українською.
Мета дослідження	Мета полягає в тому, щоб дослідити _____та їхній вплив на _____.
Опис способу проведення дослідження; графік загальної тривалості	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> Ми зв'яжемося з дослідниками, які працюють з цією групою населення в (таких країнах...) _____, щоб вийти на потенційних учасників. Крім того, ми охопимо студентів за допомогою наших запрошених дослідників, пов'язаних із _____університетом. Із учасниками будемо зв'язуватися через соціальні мережі та рекламні оголошення в _____університетах. Після отримання інформованої згоди учасники будуть спрямовані до онлайн-платформи, де розташовані опитувальники. Вони заповнять інформацію про демографічні показники (<i>до прикладу, вік, стать, сімейний стан, місце проживання тощо</i>). Далі вони

	заповнять анкети (додаток 1). Орієнтовний час заповнення всіх анкет – до 30 хвилин. Наприкінці опитування постане питання, чи готові вони знову взяти участь у цьому дослідженні в майбутньому (через 6-12 місяців), у разі, якщо згодні, можуть залишити контактну інформацію (адресу електронної пошти).
Очікувана кількість залучених учасників дослідження	<i>До прикладу:</i> N = 200 та/або більше
Критерії включення та виключення учасників дослідження	<i>До прикладу:</i> Виключення: 1) учасники до 18 років, 2) не володіє українською мовою.
Методи залучення досліджуваних (учасників, респондентів)	<i>До прикладу:</i> Учасники набиратимуться онлайн через соціальні мережі та оголошення в університетах.
Вид закріплення (впорядкування) за групами (зادля формування групи)	<i>До прикладу:</i> Не застосовується до цього дослідження.
Ризики для учасників	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> Ми будемо враховувати негативні емоції, пов'язані з _____ та її наслідками. Зважаючи на характер дослідження та наші цілі, учасники пригадують негативні емоції та досвід, пов'язані з _____, які можуть викликати тривожні почуття, страждання тощо. Дослідження з ____ показали, що природа цих почуттів не є довготривалою та не призводить до надзвичайного страждання (____ та ін., 24). <i>Далі може надаватися опис дотичних досліджень до заявленого дослідницького проекту, які так чи так наголошують на доцільності реалізації наукового задуму та роблять наголос на застосуванні подібного психодіагностичного інструментарію, є так би мовити необхідною та загальноприйнятою практикою в подібного роду дослідженнях.</i> <i>Опісля може бути зроблено посилання на раніше зібрані подібні наукові дані у зразках пацієнтів Університетської клініки (клініки при тому чи тому університеті) зі схвалення комісії із етики.</i>
Особиста вигода для учасників	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> Крім внеску в наукове дослідження, немає ніякої особистої вигоди.
Компенсація витрат	
Інша компенсація, винагорода чи вигода (включаючи участь у конкурсі тощо)	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> За кожне завершене опитування може бути здійснена пожертва командою організаторів дослідження (фондами) одного євро на благодійну організацію _____ (до прикладу, ЮНІСЕФ), яка надає невідкладну допомогу. В іншому випадку це може бути лотерея з грошовою винагородою (до прикладу, трьома

	ваучерами Amazon (або подібними) по 50 євро та десятьма ваучерами Amazon (або подібними) по 10 євро).
Оцінка ризик-користь	<i>До прикладу може бути зазначено:</i> Переваги: дослідження дозволить нам отримати більше розуміння, які саме фактори _____. Це вкрай актуально, враховуючи _____.

У додатках зазначається перелік емпіричних методик для здійснення дослідження та/або вивчення певного психологічного, психосоціального (явища) феномену.

Таким чином, ми намагалися надати приклад оформлення заявки до подання на розгляд Етичній комісії у Німеччині дослідницького проекту командою науковців психологічної галузі, аби не лише окреслити важливі позиції у плані ознайомлення наукового кола колег із подібною практикою, що застосовуються однією з Європейських країн (Німеччиною), але й наголосити на доречності застосування необхідної практики, яка унеможливує реалізацію будь-якого дослідження психологічного явища, без дотримання етичного кодексу та керування етичними принципами.

Окремо ми хотіли донести думку, пов'язану із ідеєю розвитку прозорих Етичних комісій при університетах України.

Кривоустова А. Б.,

методист, КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради; sakhnoalla1987@gmail.com

Павелко І. В.,

методист КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради; inparavelko004@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

У статті розкрито теоретичні основи використання електронних освітніх ресурсів (ЕОР) в освітньому процесі, обґрунтовано актуальність такого використання з урахуванням сучасних умов, потенціалу ЕОР та психолого-педагогічних особливостей вихованців.

Висвітлено власний досвід використання цифрових технологій в рамках організації дистанційного навчання в закладах позашкільної освіти під час воєнного стану.

Ключові слова: освітній процес, дистанційне навчання, інформаційні технології, цифрова грамотність, освітня платформа.

Key words: educational process, distance learning, information technology, digital literacy, educational platform.

Сучасний педагог повинен стати організатором освітнього процесу, вміти проектувати зміст навчальних занять і контролювати діяльність учнів з урахуванням індивідуального підходу, використовувати інноваційні методи навчання, які передбачають застосування у навчальному процесі інформаційних і комунікаційних технологій, в тому числі і різних електронних освітніх ресурсів (енциклопедій, порталів, експертних систем, програм моніторингу, словників, засобів для автоматизованого контролю знань, електронних підручників, презентаційних матеріалів).

Для організації освітнього процесу із застосуванням електронних освітніх ресурсів педагогу важливо навчитися здійснювати пошук і відбір електронних освітніх ресурсів у відповідності з наявними умовами, визначати доцільність їх використання на різних етапах заняття і проводити оцінку результатів діяльності здобувачів освіти із застосуванням електронних освітніх ресурсів [2].

Уміння сучасного педагога застосовувати електронні освітні ресурси у практиці навчання є складовою його компетентності в галузі виконання інформаційних і комунікативних технологій (ІКТ-компетентності). Основою оптимального використання електронних освітніх ресурсів є об'єднання зусиль і професійний розвиток категорій учасників освітнього процесу, оскільки лише за умов їх комплексної взаємодії можна досягнути максимального успішного результату.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології поступово й докорінно змінюють світ навколо нас [1]. Переваги їх упровадження відчуються практично у кожній сфері діяльності. Швидкоплинність розвитку новітніх засобів виробництва вимагає від фахівців постійного удосконалення і навчання. Тому сучасній людині вже недостатньо мати певну суму знань, а необхідно сформувати ряд життєвих компетентностей, які забезпечать успіх у професійній діяльності та самореалізації у житті.

Велика швидкість зростання потоків нової інформації, оновлення технологій її обробки та зберігання зумовило розвиток нових технологій навчання, запровадження сучасних освітніх інструментів, що впливають на ефективність процесу навчання.

Сьогодні педагог зобов'язаний постійно розвивати та удосконалювати інформаційно-комунікаційну компетентність через запровадження цифрових інструментів освітньої діяльності; сприяти набуттю здобувачами освіти навичок критичного сприйняття інформації, вчити виявляти недостовірну інформацію, відрізняти факти від суджень, захищатися від небезпек інформаційного тиску, користуватися можливостями медіа, тобто, здійснювати системну роботу з упровадження медіаграмотності [3].

Нинішній стан розвитку освіти визначає інформаційно-комунікаційні

технології як незамінні для організації спільної діяльності педагога і учня, адже завдяки їх використанню вдається розв'язати велику кількість дидактичних завдань. Інформаційно-комунікаційні технології є інструментом розвитку інтелектуальних здібностей, формування цифрової грамотності, потенціалу і готовності здобувачів освіти до розв'язання на творчій основі комунікативних і комунікаційних завдань, які постають перед ними сьогодні та очікують у майбутньому в професійній діяльності.

Особливості проведення онлайн-заняття в умовах воєнного стану. Навчання під час воєнного стану — неабиякий виклик для педагогів України, адже потрібно не лише навчити новому, а й знайти підхід до стривожених школярів.

Щодня педагоги, викладачі, керівники гуртків стикаються із запитанням: як навчати дітей під час надзвичайних ситуацій, під час війни?

Головна мета дистанційного навчання під час воєнного стану — це психологічна підтримка, спілкування, перемикання уваги дітей.

Педагогам треба взяти за правило: більшість занять мають бути орієнтовані на повторення. Таким чином, створюється ситуація успіху, адже здобувачі освіти оперуватимуть інформацією, яку вже знають.

Домашні завдання також повинні бути стислими, короткими, збагаченими відео- матеріалами, презентаціями, наочною. Тут на допомогу керівникам гуртків, викладачам в нагоді стануть різноманітні навчальні ролики на YouTube, TikTok. Віртуальні екскурсії, відео-уроки, навчальні ігри, все це збагатить заняття наочною та допоможе легко засвоїти матеріал [3].

Не варто із самого початку давати нові теми. Здобувачі освіти не можуть бути зібраними на 100%, як до 24 лютого. До цього треба ставитися з розумінням. Це абсолютно нормально.

Для якісного навчання бажано підтримувати гігієну користування гаджетами. Під час перерви між заняттями треба відволікати дітей від планшетів та телефонів. Для цього можна навіть вимикати конференцію, щоб ніхто в ній не засиджувався, не переписувався. У Zoom можна вимкнути мікрофони й чати. Натомість організувати дітям челенджі – зробити зарядку, подихати, знайти на клумбі біля будинку красиву квітку та пригадати її назву, подивитися на небо та визначити тип хмар, тощо.

Для правильного дозування навчального навантаження варто обов'язково показувати дітям свій оптимізм і впевненість: «Ми все з вами встигнемо опрацювати», дотримуватись адекватних навчальних навантажень, давати мозку крок за кроком відновити можливість приймати більше навантаження. Після низки важких переживань у всіх нас пізнавальні процеси і свідомість дещо пригальмовані. Це обумовлено тим, що була і залишається загроза життю.

Створювати позитивну мотивацію, частіше говорити слова підтримки і похвали: «На висоті!», «Які важливі слова ти сказав!», «Красиво сказано», «Світла голова», «Саме так», «На славу!», «Вклав душу», «Я заслухалась: яка чудова відповідь!», «Якими гарними навиками ти володієш!», «Ти вчишся швидко!»

Можна видавати символічні сертифікати (дипломи) за активність на занятті, допомогу однокласникам, швидке виконання завдань.

Заняття повинні бути змістовними та обов'язково цікавими. Керівник гуртка, викладач, вчитель має бути на одній хвилі з учнями. Знати досконало теорію свого предмету – це сьогодні вже надто мало для того, щоб заволодіти увагою здобувачів освіти.

Потрібно використовувати сучасні технології, щоб запускати в колективі інтерактиви типу вікторини чи опитування, урізноманітнити деякі заняття, бо дітям властиво гратися, то чому б не використати комп'ютерні технології з користю для навчання?

Перевага ІТ-інструментів у тому, що вони допомагають доступніше пояснювати складні теми та демонструвати цікаві приклади. Але ці інструменти ніколи не будуть йти попереду суті викладання, вони просто нададуть йому більшої якості, сучасності та актуальності [4].

Використання інструментів цифрового середовища під час проведення занять гуртка «Географічне краєзнавство». У сучасних умовах педагог виступає організатором освітнього процесу, порадником, консультантом. Підготовка заняття з географічного краєзнавства при дистанційній формі навчання потребує обробки великої кількості інформації в онлайн-форматі та іншого підходу до пояснення матеріалу. Для організації якісного освітнього процесу педагог може використати такий вебінструментарій:

- мобільні додатки з географії;
- інтерактивні карти та атласи;
- геосервіси;
- вебресурси для поглиблення знань;
- інтерактивні онлайн-ігри, вправи, ребуси для вивчення рідного краю.

Розглянемо деякі інтерактивні інтернет-ресурси, які стануть у пригоді для керівника гуртка під час організації освітнього процесу та які автори використовують в практичній діяльності в КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

Потужним та ефективним є інтернет-ресурс OSVITANET <https://new.osvitanet.com.ua/>. Його створили спеціалісти Інституту передових технологій. Сайт надає можливість безкоштовно користуватись атласами та інтерактивними картами. До атласів додається дидактичний матеріал: фотографії, відеоматеріали та текстові доповнення.

Вебсервіс Google Earth <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/> – дієвий ресурс, який може зацікавити керівника гуртка як:

- джерело карт і зображень на заняттях гуртка з географічного краєзнавства;
- платформа для вирішення дослідницьких завдань з географії, пов'язаних з обчисленням відстаней, визначенням найкоротшого шляху, порівнянням особливостей різних місцевостей, визначенням географічних координат тощо;

- платформа для створення учнівських досліджень з використанням топографічних карт (наприклад, «Прокладання туристсько-краєзнавчого маршруту»);

- у режимі «Перегляд вулиць» можна прогулятись будь-яким маршрутом та побачити знімки нашої планети, зроблені професійними фотографами Sesame Street, BBC Earth, НАСА та інших партнерів Google. Дану функцію можна використовувати при вивченні теми «Сім чудес Харкова» [5].

Windy – незвичайний інструмент для візуалізації прогнозу погоди. Надає можливість детально ознайомитись зі змінами погоди на певній території: температурою повітря, швидкістю та напрямом вітру, хмарністю, опадами, атмосферним тиском та іншими кліматичними показниками. Унікальність Windy полягає в тому, що цей сервіс надає якісну інформацію, а потужна плавна презентація робить прогноз погоди справжнім задоволенням. Режим доступу: <https://www.windy.com/>

Під час вивчення теми «Внутрішні води» варто звернути увагу на екологічний складник та за допомогою сайту texty.org.ua <https://texty.org.ua/water/>. ознайомитись з інтерактивною картою забруднення річок в Україні на основі даних Державного агентства водних ресурсів. На карті понад 400 пунктів контролю річкової води, 63 які відображають до 16 параметрів забруднення, а також можна з'ясувати рівень забруднення протягом п'яти років.

Продовжуючи тему екологічного виховання на заняттях з географічного краєзнавства, варто скористатись сайтом розробленим Міністерством екології та природних ресурсів України <https://ecomapa.gov.ua>.

Сайт надає можливість перегляду інтерактивної карти, яка була створена за допомогою небайдужих громадян України. На ній відображено всі стихійні сміттєзвалища України. Перевага полягає в тому, що можна надіслати до сайту звернення з геоприв'язкою та фотоматеріалами щодо виявлених місць стихійних сміттєзвалищ. За допомогою цього ресурсу можна формувати не лише екологічну, але й громадянську компетентність, наприклад, запропонувавши вихованцям знайти у своєму населеному пункті стихійне сміттєзвалище та зробити відповідну заявку на цьому сайті.

Ігрова платформа Wordwall. На одній хвилі із здобувачами освіти. Ігрові технології – це організація освітнього процесу, під час якої навчання

здійснюється у процесі включення здобувача освіти в навчальну гру. У сучасній педагогічній літературі ігрові технології часто називають гейміфікацією.

Заняття у форматі гри можуть використовуватися як у синхронному так і асинхронному режимі роботи.

Комп'ютерні ігри покращують навички читання, тренують пам'ять, моторику рук.

Основна мета: урізноманітнити освітній процес, сприяти активності його учасників. Найважливішим є те, що вік учасників освітнього процесу необмежений.

За допомогою ігрових технологій можна вивчати алфавіт і цифри (діти молодшого віку), вчитися рахувати та читати, пізнавати світ тварин і рослин, вивчати іноземні мови та взагалі будь-які предмети – це навчальні ігри [7].

Платформи для створення навчальних ігор є досить різноманітними. На багатьох освітніх платформах можна створити свої завдання для вихованців, але безумовний плюс – це вже готові вправи, які можуть допомогти педагогу підготувати цікавий урок за різними темами. Ці вправи можна сортувати за рівнями складності. Відповідно до віку дитини, перелік завдань буде змінюватися.

Worldwall - програма, яка використовується для гейміфікації уроків, занять.

Саме сайт Worldwall дозволяє створити гру на будь-який смак з простими функціями, які може використовувати педагог під час проведення заняття.

Серед переваг можна відзначити те, що в переліку мов є українська, реєстрація не складна. Також безпосередньо є готові створені завдання: відповідники, вікторини, анаграми, флеш-карти, випадкове колесо, сортування, пошук слів, кросворди, тощо. Будь-яку вправу можна перетворити з одного вигляду в інший. Перелік цих завдань постійно відновлюється.

Безкоштовно можна створити 5 вправ з використанням 18 різних видів інтерактивних ресурсів.

Також платформа Worldwall дозволяє зберегти електронний варіант вправи в паперовому вигляді. На сьогоднішній момент ця функція є дуже актуальною за умов відсутності світла. Завдання можна завчасно зберегти, надіслати поштою або в месенджері, роздрукувати.

Платні тарифи дають більш розширені можливості.

Основні вправи та їх призначення.

1. Для активізації учасників навчального процесу.

Вправа на вибір слухача (учня), який відповідатиме чи виконуватиме завдання.

ВИПАДКОВЕ КОЛЕСО, ВИПАДКОВІ КАРТИ. Окрім цього, можна зробити перелік завдань для виконання, а також варіант завдання для самостійної роботи, домашнього завдання.

2. Для актуалізації опорних знань, повторення, тестування.

СТАТИЧНІ, ДИНАМІЧНІ ВІДПОВІДНИКИ, АНАГРАМИ, ВІКТОРИНИ, ВІДПОВІДНІ ПАРИ, ТИПОВІ ТЕСТИ.

Завдання полягає в тому, щоб визначити який елемент зображений на малюнку.

На будь-який предмет можна зробити гру. Формат гри можна змінювати у будь який час. Дитина зосереджується на вивченні матеріалу, тренує пам'ять, швидкість реакції. В грі присутній момент змагання серед однолітків, а це мотивує до якісного результату та заохочення.

3. Для вивчення та закріплення матеріалу.

ВПРАВА «НАВЕДІТЬ ПОРЯДОК». Дитина запам'ятовує, вивчає порядок виконання певних вправ в ігровій формі. Це дуже гарно тренує пам'ять.

ПОШУК СЛІВ. Учень має знайти слово, а потім вибрати відповідний малюнок, який відповідає слову. Розвиває логіку, дозволяє закріпити вивчений матеріал.

ЛАБІРИНТ. Улюблена річ всіх дітей.

Сайт простий, доступний, ідеально підходить для дистанційного навчання.

Режим доступу: <https://wordwall.net/uk>

Отже, у ХХІ столітті цифровізація навчального процесу була передбачуваною [5]. Спочатку пандемія зробила виклик суспільству, потім почалася повномасштабна війна, яка остаточно змусила педагогів шукати різноманітні інструменти для того, щоб зацікавити вихованців під час дистанційного навчання, допомогти їм самостійно впоратися із завданнями, розширити сферу інтересів, знань, умінь, гармонізувати психологічний стан[6].

Електронні освітні ресурси роблять процес навчання гнучким, диференційованим, мобільним. Це суттєво впливає на зміст освіти, форми навчання. Вихованці та викладачі змінюються паралельно один з одним, прагнуть відповідати сучасним вимогам, навчаються новому.

У статті розглянуті деякі цікаві освітні платформи, сайти, технічні засоби, які стануть в нагоді викладачам, педагогам, керівникам гуртків закладів позашкільної освіти, вихованцям та їх батькам.

Навчатися цікаво та легко тепер просто і доступно кожному.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Галицький О. В. Управління електронними освітніми ресурсами з використанням веб-орієнтованих комп'ютерних систем. Освітній дискурс: збірник наукових праць. Випуск 13 (5). Київ: Вид-во «Гілея», 2019. С. 20-31.
2. Жалдак М. І. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання – становлення і розвиток // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 2: комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова., 2010. – №9(16)
3. Биков В. Ю. Методологічні та методичні основи створення і використання електронних засобів навчального призначення / Биков В. Ю., Лапінський В. В. // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2012. – № 3.
4. Кіндрат І. Використання інтелект-карт у плануванні та організації освітнього процесу / І. Кіндрат // Нова пед. думка. – 2012. – № 4. – С. 153-156.

5. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/statta-na-temu-elektronniosvitni-resursi-432308.html>
6. Режим доступу: <https://eo.gov.ua/batkam-shkoliariv-20-zapytan-ta-vidpovidey-pro-dystantsiynе-navchannia/2021/01/12/>
7. Режим доступу: <https://expert.com.ua/147680-vidi-ta-formi-distancijnogo-navchannya-v-ukra%D1%97ni.html>

Серафима Криган,
науковий співробітник,
Чернівецька філія Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
[serafimacrigan @yahoo.com](mailto:serafimacrigan@yahoo.com)

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті розглянуто особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану навчання та перспективи розвитку такої форми навчання в класах з навчанням мов різних етносів закладів загальної середньої освіти України та за кордон. Проаналізовано досвід вчителів, методистів, авторів навчально-методичного забезпечення, дослідження сучасних вітчизняних і зарубіжних учених і на основі цього здійснено порівняння дистанційної і традиційної освіти. Співставлено досвід українських і зарубіжних закладів освіти (Молдови, Румунії та Угорщини) щодо застосування дистанційного навчання та місця моделі дистанційного навчання в системі освіти (на основі багаторічної практичної роботи наукового співробітника Чернівецької філії С. Криган (у минулому – методиста Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Науково-методичного центру для етнічних меншин південно-західного регіону України).

Ключові слова: освітній процес, досвід, інновації, дистанційне навчання, інтегрування, мистецтво, музика.

Serafima Crigan Current problems of the educational process in the conditions of distance learning.

The article highlights the problem of distance learning in classes with language learning of different ethnic groups of general secondary education institutions of Ukraine. Emphasis is placed on its features and advantages, prospects are described. It is noted that distance learning is a form of learning based on the use of a wide range of traditional and new information and telecommunications technologies, which at different stages of the educational process provide interactive interaction between teachers and students, students and independent work of each other with information network materials. It is emphasized that the obligatory part of the educational process in the conditions of learning with the use of distance technologies is the communication of the teacher with each student. It is clarified that with students who for some reason can not communicate simultaneously, the teacher must agree on a different format of

communication. It is emphasized that in addition to providing communication, the use of remote technologies solves the problem of individual approach to students, and also helps to avoid information overload. A system of multilevel exercises and tasks aimed at implementing the competency approach in terms of distance learning is presented. It is noted that the current direction of further research is the analysis of the state of distance education in Ukraine, theoretical substantiation of psychological and pedagogical principles of development and use of elements of distance technologies, in particular in the study in classes with language learning of different ethnic groups of general secondary education institutions of Ukraine.

Key words: educational process, experience, innovation, Distance Learning.

Для доступу до якісної освіти всіх громадян одним із напрямів трансформації освітнього процесу є формування вмінь упроваджувати нові засоби й технології навчання, що визначено в Законі України «Про освіту» та Державному стандарті [1]. Ситуація, що склалася у зв'язку з пандемією і введенням воєнного стану, спочатку підштовхнула до стрімкого входження в освітній процес змішаного навчання, а потім – дистанційного та онлайн.

Трендом сьогодення в усіх країнах є широке застосування інтегрованого й дистанційного навчання. Дистанційне навчання – це сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів в освітньому закладі. Проблема дистанційного навчання в українській освіті набула широкого вивчення та використання під час пандемії, а тепер має продовження в період воєнного стану.

Якщо доцільність форм реалізації очного шкільного навчання перевірено упродовж століть, то часу для з'ясування й апробації оптимальних методів і прийомів навчання сучасні навчально-методичні комплекси з мовно-літературної галузі для здійснення освітнього процесу в умовах воєнного стану в цих країнах не було вивчено. Тому важливим є, як власний досвід, напрацьований українською шкільною освітою, так і в сусідніх державах, зокрема Молдові, Румунії та Угорщини, щоб підбити підсумки, визначити особливості й переваги, і, головне, окреслити шляхи подальшого розвитку інтегрованого навчання. Актуальним є змішаний (гібридний) режим навчання в закладах середньої освіти України для внутрішньо переміщених осіб та біженців, які опинилися за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що сучасні дослідники педагогічної творчості вивчають різнопланові напрями її формування, приділяють значну увагу проблемі впровадження дистанційних технологій в освітній процес. Так, науково-педагогічні засади дистанційного навчання розробляли вітчизняні науковці В. Кухаренко, В. Олійник, П. Стефаненко, Ю. Биков, Ю. Богачков,

В. Вишнівський, Р. Гуревич, Ю. Пасічник, О. Пічкара, Є. Полат, О. Хуторський, О. Сиротенко, М. Рибалка, Б. Шуневич та інші. Окремі аспекти щодо змісту та організації дистанційного навчання досліджували М. Бесєдіна, К. Власенко, В. Гура. Суттєвий інтерес становлять напрацювання теоретичного і прикладного характеру, відображені в працях із виразним дидактико-методичним компонентом таких румунських авторів: Е. Аврам, М. Аврам, А. Граур, Н. Єфтеніє, К. Кукош, Р. Куку, В. Молян, А. Памфіл, К. Парфене та ін.

Завдяки дружнім дипломатичним відносинам між Україною і Румунією, Україною і Молдовою з подальшим розвитком демократичних процесів в цих країнах двостороннє співробітництво завжди ґрунтувалося не лише на толерантних стосунках на міжнародному рівні, а й на доброзичливих взаємних між людьми по різні боки кордону. Особливо сприяли цьому зближенню різноманітні форми співпраці між румунами й українцями в різних сферах економічного і суспільного життя, шанобливе ставлення до національних особливостей сусідів. У процесі фахового спілкування та завдяки тісній співпраці педагогів цих країн стало очевидним, що діти, які зараз знаходяться в Румунії, Молдови чи Угорщині мають бажання вивчати інтегровано мовно-літературну галузь, мистецьку тощо.

З огляду на ці обставини враховано специфіку сприйняття мовно-літературної галузі та вимоги державних освітніх стандартів, які є чинними в Україні.

Саме в такому напрямку і співпрацюють фахівці цих держав: С. Криган, Ю. Сергійчук, Л. Міжок, А. Штюбяну, Елена-Мануєла Давід, Є Кодря, Р. Зімбру, Ж. Петрецькі. Д. Мартинюк, М. Каланча. На двосторонніх зустрічах у форматі онлайн та безпосередньо обмінюються досвідом, відзначаючи при цьому одноставно серед дієвих способів – урізноманітнення завдань (аудіо, відео, текстові, з музичним супроводом і різними формами візуалізації, презентації тощо), як на конкретних уроках, так і позакласних заняттях, а також відображено в підручниках та посібниках для роботи з різними рівнями учнів [2].

У підручниках 1–4 класів розроблена система: загально очікувані результати та конкретно очікувані результати на цілому розвороті для досягнення ефективності виконання поставлених самостійних завдань, щоб кінцевий результат був успішним і якісним.

Приклади завдань у підручнику особливо в першому класі бажано виконувати спочатку колективно, а потім для тих, хто засвоїв, поступово дозволяти й самостійно. У своїй системній роботі вчитель вивчив індивідуальні здібності учнів, тому, без сумніву, дає самостійну роботу різних рівнів складності. Хтось швидко й легко виконує завдання, маючи власні творчі навички, швидко реакцію, аналітичне мислення, натхнення, відповідний стан

душі, добре володіючи вивченим матеріалом, а іншим учням важко дається виконувати завдання, тому вчитель повинен пояснювати, допомогти, бо хтось із учнів через свою флегматичність виконує роботу повільніше. Вчитель повинен виявити терпіння, доброзичливість, педагогічний такт, системність для того, щоб і йому, і учням було легше в наступних класах, та досягати якісного результату.

Підручники з української мови та читання 1-4 класів з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом) розраховані на те, що, упроваджуючи самостійні роботи, потрібно дотримуватися певних принципів, порядку, послідовності.

Реалії часу змушують працювати нас онлайн та дистанційно, тому треба самовдосконалюватися та більше звертати увагу на впровадження самостійних робіт. Щоб досягнути успіхів у цьому, варто дотримуватися наступних вимог: доцільність проведення самостійної роботи; поступове ускладнення завдань; урізноманітнення самостійних робіт; що і як треба зробити, для чого, розуміння мети самостійної роботи; регламентація часу, оцінювання якості та швидкості виконання самостійної роботи.

Запровадження самостійних робіт є необмеженим на уроці будь-якого типу: Урок засвоєння нових знань, Урок формування вмінь та навичок, Урок застосування вмінь і навичок, Урок узагальнення й систематизації знань, Урок контролю й корекції знань, умінь і навичок, Комбінований урок.

Впровадження самостійних робіт на уроках читання або літератури завжди є ефективним на будь-якому етапі: знайомства з новим матеріалом, закінчення чи повторення.

Отримання результатів можна забезпечувати через будь-який вид контролю.

У підручниках з української мови та читання 1–4 класів з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом) заздалегідь обдумана така концепція, яка враховує специфіку всіх розділів, тем мови і читання, самостійна робота якісно поєднує зміст вивченого матеріалу з мови та літератури. Це дає можливість швидко заглиблюватися в зміст підручника, розділу чи тему, прочитати та давати правильну відповідь, що свідчить про те, що навчальний матеріал був сприйнятий учнями, зрозумілий і цікавий.

Самостійна робота передбачає різні завдання для аналізу: відповідь на запитання, добір слів, словосполучення, речення, складання прислів'я, використовуючи малюнки, складання діалогів, складання плану, назвати твори розділу, чиї це слова і з якої казки, героїв яких творів зображено на малюнках, встав пропущені букви, слова, назви автора тексту, з якого цей уривок, із яких творів цей уривок, утвори з поданих речень текст, відгадай ребус і прочитай

назву розділу, що означає вислів, з якого вірша ці рядки, продовж словами з вірша. Наприклад, які з цих слів можна використати для характеристики дітей (В. Сухомлинський «Протоптали стежку»): старанні, дисципліновані, працелюбні, уважні, активні, байдужі, сумлінні, дбайливі, веселі, товариські, врівноважені, розсудливі, добрі, турботливі, стомлені, радісні тощо). Подібні завдання сприяють глибокому вивченню образів-персонажів, художніх засобів і подальшому осмисленню твору. Тільки шляхом проникнення в глибини людської душі можна ввести школярів у світ естетико-гуманістичних цінностей.

Варто зазначити, що в процесі самостійної роботи над текстом важливо реалізовувати міжпредметні та міжгалузеві зв'язки (наприклад, уроків літературного читання і української мови, музики, мистецтва та ін.). Це вчить учнів початкових класів вирізняти лексичне значення слів і стилістичні можливості української мови. Саме тому в процесі опанування предметів мовно-літературної освітньої галузі учні початкових класів мають не тільки отримувати спеціальні знання з мови (фонетики, граматики, лексики), а й збагачувати свій навколишній світ.

Необхідно пам'ятати, що кінцевою метою є формування вміння застосувати набуті самостійні знання безпосередньо в житті. Важливо наголосити, що в учнів початкових класів вже сформована навичка самостійної роботи. Тому одним із завдань є підготовка дітей для такої роботи. Самостійна робота на уроці української мови та літератури має бути в центрі уваги. Такий вид діяльності збагачує знання та готує до самостійності, сприяє їхньому мовленнєвому розвитку в усній та писемній формах, формує інтерес до мови. Учитель має сприяти тому, щоб у процесі освітньої діяльності учні використовували самостійну роботу в класі та вдома.

Основними джерелами такого навчання є підручники, навчальні посібники, книжки для позакласного читання, газети, журнали, кіно, телебачення, радіо, інтернет, екскурсії, спостереження за навколишнім світом.

Школа повинна забезпечити не лише необхідний для кожного учня обсяг і рівень знань, умінь і навичок, а й сформувати людину, здатну творчо мислити, приймати рішення, мати свою позицію, брати на себе відповідальність, адаптуватися до умов життя, здатну до мобільності, швидкої зміни соціальних ролей, тобто бути людиною компетентною. Важливим методом навчання в період воєнного стану є створення наближених до реального життя навчальних ситуацій та компетентісно орієнтованих завдань, виконуючи які, учень зможе проявити свої здібності, ініціативність, гнучкість, здатність розв'язувати проблеми та співпрацювати з іншими людьми.

Висновки. Ураховуючи реалії сьогодення в Україні, дослідження освітнього процесу в умовах воєнного стану привертало увагу як учених-дослідників, так і методистів, педагогів-практиків. Практичний досвід показує, що завдяки компетентності вчителів інтегруватися в технічному прогресі, в інноваційних технологіях, у різних сферах, інтеграція стала можливою і не завдає шкоди освітньому процесу, а, навпаки, удосконалює і ефективно доповнює його.

Необхідно простежити, яким чином проблеми освітнього процесу в період воєнного стану впливають на навчання: на психологічний стан, на ефективність освітнього процесу з мови, рівень і якість здобутих учнем мовних знань, мовленнєвих умінь і навичок та розвиток особистості, на індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і галузевий компетентностей, необхідних для життя в суспільстві.

Перспективою подальших досліджень у контексті навчання розглядаємо проблем мотивації учнів, учителя і батьків в умовах воєнного стану навчання, що забезпечує реалізацію індивідуального підходу в освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт повної загальної середньої освіти: Документ № 898-2020-п, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>. http://www.dut.edu.ua/uploads/1_786_40131752.pdf. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduep_2016_1_3726.04.2021). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Криган С., Сергійчук Ю. «Українська мова. Усний курс»: Підручник для 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання. Чернівці: «Букрек», 2003, 2007, 2015., 2020 144 с, 2023.
3. Криган С., Сергійчук Ю. «Українська мова»: Підручник для 2 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Чернівці : «Букрек», 2019.- 72 с.: іл.
4. Криган С., Сергійчук Ю. «Українська мова та читання»: Підручник для 3 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Чернівці : «Букрек», 2020.- 120 с.: іл.
5. Криган С., Сергійчук Ю. «Українська мова та читання»: Підручник для 4 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Чернівці : «Букрек», 2021.- 124 с.: іл.

Кузнецова Г. П.,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського НПУ ім. О. Довженка,
докторант кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
prorektor15@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3863>*

Чечель Н. О.,

*студентка III курсу ННІ Філології та історії
Глухівського НПУ ім. О. Довженка*

УТВЕРДЖЕННЯ МОВНОЇ ТРАДИЦІЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ІДЕНТИФІКАЦІЇ НАЦІЇ

У статті обґрунтовано актуальність теми дослідження в складний для України час, проаналізовано сутність понять «традиція», «мовна традиція», окреслено поступ української мови за новими хронологічними рамками періодизації, засвідчено роль «Грамматик», укладених українцями у XVI–XVII ст., у розвитку мовної системи, і фонетичної зокрема як звукової основи ідентифікації етносу; зацентовано увагу на діяльності знакових особистостей Києво-Могилянської академії – М. Смотрицького, І. Гізеля, Л. Барановича, І. Галятовського, А. Радивиловського, Ф. Прокоповича у ствердженні мовної традиції в Україні.

Ключові слова: українська мова, традиція, мовна традиція, мовна ідентифікація нації.

The article substantiates the relevance of the research topic in a difficult time for Ukraine, analyzes the essence of the concepts "tradition" and "linguistic tradition", outlines the progress of the Ukrainian language according to the new chronological framework of periodization, proves the role of "Grammars" compiled by Ukrainians in the 16th-17th centuries, in the development of the linguistic system, and the phonetic system in particular as a sound basis for ethnic identification; attention is focused on the activities of the famous personalities of the Kyiv-Mohyla Academy – M. Smotrytskyi, I. Hizel, L. Baranovych, I. Haliatovskyi, A. Radyvylovskyi, F. Prokopovych in the affirmation of the linguistic tradition in Ukraine.

Keywords: Ukrainian language, tradition, linguistic tradition, linguistic identification of the nation.

Історія української мови, генеза становлення її, роль мови у вибудові власної держави та плеканні її традицій здавна цікавили вітчизняних науковців (праці С. Бевзенка, І. Білодіда, О. Бондаря, М. Брайчевського, Л. Булаховського, П. Гриценка, М. Грушевського, С. Єрмоленко, П. Житецького, М. Жовтобрюха, Л. Залізняка, О. Казакевич, С. Карамана, Ю. Карпенка, М. Костомарова, А. Кримського, Л. Масенко, І. Матвіяса, А. Метлинського, В. Мойсієнка, В. Німчука, І. Огієнка, Г. Півторака, О. Потебні, М. Русанівського, В. Селезньова, В. Сімовича,

С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка, К. Тищенко, О. Ткаченка, І. Фаріон, Д. Чижевського, Ю. Шевельова, І. Ющука та ін.). Цей інтерес особливо вивисується сьогодні – в умовах війни РФ проти України, у часи виборювання миру і незалежності, у часи, коли у свідомості більшості починає пульсувати думка про невіддільність понять українська мова й Україна.

У складній історії поступу нашого народу – «тисячолітній досвід мовотворчості» (за П. Гриценком). У мові нашої нації – тисячолітня генетична матриця душі її, світогляду, ментальності, інстинкт до самозбереження та розвитку, постійне викресування «<...> нових сил для боротьби, для нового змісту життя <...> серед дуже тяжких обставин сумної дійсності» [6, с. 394].

Звісно, на кожному часовому відтинку мова як утверджується, так і змінюється, набуває нових функцій. Утвердження мови, розвиток її врегульовує народ, який послуговується цією мовою, але водночас мова ідентифікує свій народ. За Гаєм Вікторином, «мова створює народ», увіковічує його традиції.

Лексема «традиція» – багатоаспектний термін, відтак по-різному тлумачиться науковими джерелами. У філософських словникових, енциклопедичних працях читаємо: «Традиція – це поняття, що визначає різноманітні форми впливу минулого на сучасне й майбутнє» [14, с. 646]; «<...> унаслідований від попередніх поколінь давній звичай, давнє вірування <...>, давня норма поведження, усе те, що в житті нації безперервно повторюється з покоління в покоління як її прикметна характеристика» [7, с. 77].

Є. Онацький в «Українській малій енциклопедії» розлого розмірковує про сутність традиції, наголошує, що це «<...> дуже важна соціологічна категорія, без якої поняття: національна свідомість, любов до батьківщини, народна честь – залишаються порожнім звуком <...>. Традиція стоїть в осередку мислення <...>» [7, с. 78]. Способом мислення є мова, і сприймати її варто не лише як систему знаків, а як напрям людської думки із глибинними когнітивними зв'язками, що утворюють і мовну картину світу, і мовну картину етносу, який, стверджуючись через власну мову, стає складником мовної картини світу, при цьому неспинно употужнює свою мовну традицію.

Аналізуючи сутність термінів «традиція», «мовна традиція», варто погодитися з думкою І. Мірчука, що «<...> історична здібність народів – це функція їхньої здатності плекати власні традиції, підтримувати живий зв'язок із попередніми поколіннями та їх осягами <...>. Слабо розвинене розуміння традиції <...>, вибуялий індивідуалізм може призупинити витворення традиції як державотвірного чинника і тим самим перетворити історичне існування цілої нації в гру нескоординованих, відосередкованих сил <...>. Катастрофічною для однієї спільноти може бути інша, чужа, яка «нищить усіяку особисту незалежність, якій ненависна свобода» [6, с. 397–398].

Нинішня мовна ситуація в Україні – це відкрита маніпуляція і кривава боротьба за право української мови бути мовою цивілізованої та миролюбної нації, мовою колискової, молитви, освіти, науки, філософії.

Актуальність утвердження українськомовної традиції в тому, що українську мову треба глибоко досліджувати, повсякчас плекати, возвеличувати, безперестанку опановувати, законодавчо захищати, а не купати в ріці багатомовності як « <...> потягненні сторонніх сил, що в міру власних потреб можуть <...> нищити» [7, с. 77], топити. Українську мову треба оздоблювати і ограновувати з « <...> її рідного кореня, поступу, приноровленого до рідного ґрунту, що не руйнує все старе, а будує нове із свого старого на народнім ґрунті» [7, с. 77].

Нині ствердження мовної української традиції треба вважати ключовим процесом, оскільки він визначає традицію «української великодержавності» [7, с. 77], продовжує виформовувати наукову мовознавчу традицію України, на зразок – давньоіндійської, класичної, арабської, давньокитайської, давньоєгипетської лінгвістичних наукових традицій, що мають тисячолітню історію і далі неспинно стверджуються.

Р. Піч зазначав: « <...> мова, постаючи з природного звука і потреби, стає матір'ю і хранителькою того найвищого й найвитонченішого, що містить у собі людство» [11]. Зазвичай одну мову від іншої відрізняє звукова інкрустація, оскільки, як зазначає І. Ющук, «<...> найстійкішою є фонетика, <...> мова може зникнути, а її фонетичні закономірності, особливості вимовляння звуків і далі проявляються вже в новопосталій мові» [15, с. 6].

Українська мова в осяжності часу постійно змінювалася, бо мова – то живий організм, проте, констатує С. Єрмоленко, «можна простежити, як різні історичні умови, в яких опинялися українці, накладали відбиток насамперед на лексичний склад української мови, але водночас варто наголосити, що визначальні звукові, інтонаційні ознаки української мови <...> збереглися впродовж віків» [3, с. 14].

Саме фонетичні особливості української мови стверджують її сутність, ідентифікують особистість, ламають рашистські щелепи, бо з'ясувалося, що розказати про українські м'які паляниці, запашні сонцесяйні полуниці не просто.

Нині вітчизняні науковці М. Дружинець [2], Г. Онуфрієнко, С. Хваткова [8], В. Христенко [13] та інші достеменно проаналізували проблеми генези української мови з опертям на становлення її фонетичної системи й окреслили критерії періодизації та утвердження мови за новими хронологічними рамками, а саме:

1) протоукраїнська мова (VII–X ст.);

2) давньоукраїнська мова (X–I половина XIV ст.): київсько-чернігівська доба (900–1150), змодифікована старослов'янська мова (1150–1240), галицько-волинська доба (1240–1350);

3) староукраїнська мова: (II половина XIV– I половина XVII ст.): литовська доба (1350–1569 рр.) та польська доба (1569–1650 рр.);

4) нова українська мова (II половина XVII ст. – наш час).

У четвертому періоді науковці увиразнено виокремили важливі підперіоди та їх доповнювальні складники: 1) початковий підперіод нової української мови – козацька доба (II половина XVII ст.– кінець XVIII ст.); 2) середній підперіод нової української мови – утвердження нової української літературної мови – новоукраїнська доба (кінець XVIII ст. – 40 рр. XIX ст.); 3) останній підперіод нової української мови (40 рр. XIX ст. – і до сьогодні): а) 40 рр. XIX ст. – 1917р.; б) українська літературна мова доби русифікації (1917–1923 рр.); в) українська літературна мова доби українізації (1923–1933 рр.); г) українська літературна мова доби комунізації (1933–1991 рр.); д) українська літературна мова незалежної України (1991 –... рр.) [2, с. 32–33]

Осібне місце з-поміж історичних навчально-наукових жанрів, що об'єктивізують становлення системи української мови в староукраїнський період, посідають Граматики, створені українцями в XVI–XVII ст., а саме: «Грамматика доброглаголиваго еллинословенскаго языка» («Адельфотес», укладений колективом авторів, 1591 р., Львів); «Грамматика словенска» Л. Зизанія, 1596 р., Вільно; «Грамматіки Славѣнских правільное Сѣнтагма» М. Смотрицького, 1619 р., Єв'є. Зазначимо, що саме в «Граматиці» М. Смотрицького простежується системний підхід до розвитку мови, оскільки підручник структуровано за мовними рівнями, значну увагу приділено фонетиці (сформовано поняття про алфавіт, що налічує 40 літер; означено міркування про свої (українські) літери та чужі (*z, r, z, φ*), розмежовано букви *z* та *r*. Проглядаючи зміст «Граматики», певною мірою можна усвідомити, що буква має реалізуватися у звукові; звуки автор класифікує на голосні (довгі, короткі, аналізує позицію їх у слові, виділяючи термін «двовременная») та приголосні (тверді, м'які); зосереджує увагу на чергуванні звуків, описує особливості та різновиди наголосу, проектує орфографічні, орфоепічні правила.

В унікальних мовознавчих пам'ятках XVI–XVII ст. уперше описано лінгвістичні терміни та поняття, висвітлено змогу українських мовознавців методично укладати та на підставі порівняльного методу опрацьовувати слов'янську граматику; простежено багатогранний спектр наукових умінь авторів опиратися на релігійні, фольклорні, діалектні, власне мовні, культурні чинники, що впливали на генезу української мови в давні часи. Граматики є початковим науковим осередком зародження теоретичних знань про українську мову, про її систему та структуру, про науковий стиль. Фактично в кожній із Граматик простежується автентичність української фонетичної та наголосової систем [4, с. 233]. Студіювання змісту Граматик дало змогу науковцям

(Г. Кузнецова, О. Медведь, Н. Москаленко, А. Полуектова, С. Пономаренко, М. Сулима, І. Чепіга, Д. Якимович-Чапран та ін.) укласти короткий перелік-словник фонетико-акцентологічних термінів: «*письмо “звук”, гласныя писмена “голосні звуки”, долгїа гласныя писмена “довгі голосні звуки”, краткіа гласныя писмена “короткі голосні звуки”, двогласныя писмена “дифтонги”, съгласныя писмена “приголосні звуки”, польгласныя писмена “дзвінки приголосні звуки”, безгласныя писмена “глухі приголосні”, духъ “придих”, слогъ “склад”, кончаемый слогъ “кінцевий склад”, предкончаемый слогъ “другий від кінця склад”, пропредкончаемый слогъ “третій від кінця склад”, просодїа “власне просодія, тобто вчення про систему фонетичних засобів (довготи, наголосу), які характеризують склади мови”, припханїе “те саме, що просодїа”, оударенїе “наголос”, варїа “тяжкий (тупий), або нисхідний наголос”, оксіа “гострий, або висхідний наголос”, облеченна “циркумфлекс”» [16, с. 166], оударяніе гласа (наголошування), озіа/или о”страа (піднесення наголосу), варїа, или тажкаа (пониження наголосу), перїспомены, или облеченна (середній тип наголосу – піднесено-понижений), камора, кендема (значки на позначення наголосу) . [4, с. 240].*

XVI – початок XVII ст. – період поширення книгодрукування, розвитку науки й освіти в Україні. Масово відкривалися братські школи, заклади вищої освіти – колегіуми та академії. У Києві в 1615 р. було засновано вищу школу при Києво-Братському монастирі на Подолі. У 1631 р. митрополит Петро Могила відкриває Лаврську школу. У 1632 р. обидві школи об’єдналися в Києво-Могилянську колегію (пізніше – академію). Цей навчальний заклад став центром освіти та культури не лише в Україні, його вплив поширювався на всі слов’янські землі. Із Києво-Могилянською академією тісно пов’язано становлення таких письменників, учених, політичних, релігійних діячів, як М. Смотрицький, К. Сакович, С. Косов, Є. Славинецький, Ф. Прокопович, С. Полоцький, Д. Туптало (митрополит Ростовський), І. Галятовський, І. Гізель, Г. Сковорода, М. Бантиш-Каменський та ін. Вони оперували трьома стилями мовлення – високим, середнім, низьким; уміли поєднувати їх у різні стильові, жанрові палітри, спілкувалися різними мовами, оскільки багатомовність була ознаковою рисою українського бароко, глибоко знали особливості українського живого мовлення, прищеплювали його кожним міркуванням, глибоким помислом, захищали в алегоричних утаємничених глибинах створених текстів. Тож не дивно, що на це слово в 1690 році московією було проголошено анафему. Та чи можна знищити слово, у якому сила і правда, потяг до волі, любов до рідної землі, генетичний голос нації?! Із цього слова, викарбуваного у творах великих мислителів-Києвомогилянців, із обігом часу викристалізовувалася українська мова.

Аналіз освітньо-наукової діяльності Академії дає змогу констатувати, що наскрізним критерієм її функціонування було гасло: «основа розвитку українського етносу – це ствердження української мови».

В академії на поширення української мови було спрямовано культивування всіх типів давньої української літературної мови – слов'яно-руської, слов'яно-української та «простої» мови. Вони реалізуються через опанування поетики, риторики, діалектики (полеміки), математики, педагогіки тощо. У поетиці, «<...> риториці розвивався бароковий стиль із пошуками вибагливих пишномовних форм, символів, незвичних уподібнень, урочистих протиставлень, несподіваних персоніфікацій» [5, с. 124].

У цей період найвидатнішими проповідниками, патріархами української риторики, педагогами, які сповідували українськість, можна вважати Інокентія Гізеля, Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Антонія Радивиловського, Феофана Прокоповича. Їхня наукова діяльність, творчий доробок сьогодні потребують мовностилістичного опрацювання, оскільки більшість досліджень присвячено релігійно-філософській діяльності видатних українців.

Інокентій Гізель не лише ректор колегії, він архімандрит Києво-Печерської лаври, викладач філософії в колегії, автор відомого трактату «Мир з богом чоловіку» (1669 р.), написаного церковнослов'янською мовою для духовенства. У 1671 р. цей твір було видруковано в скороченому варіанті руською (українською) мовою для широкого загалу читачів України. У 2012 р. пам'ятку перевидано сучасною українською мовою під назвою «Мир с Богом чоловіку, або Покаяння святе, що примиряє Богові людину».

Поділяємо думку Л. Мацько, що праця І. Гізеля «<...> сповнена алегоріями, які не лише розкривають церковну мораль, а виражають ідеї гуманізму. Соціальне зло (несправедливий суд, знуцання над беззахисними) – це гріх. Інокентія Гізеля називають українським Аристотелем, він відзначився в багатьох галузях знань» [5, с. 125]. Сьогодні книгу «Мир з богом чоловіку» можна вважати пророчою, вона закликає до збереження прав Київської митрополії, до молитви своїм богам і своєю мовою, до покаяння та миру. Трактат описує лихоліття тогочасної України, засуджує розбрат, ворожнечу, війни.

Лазар Баранович, чернігівський архієпископ, меценат, ректор Києво-Могилянської колегії, неперевершений викладач поетики та риторики. Науковець користувався власними рукописними текстами лекцій, не призначеними для публікації. Деякі курси того періоду дійшли до нас у редакціях. За жанром їх можна назвати конспектами, укладеними самими студентами, але під керівництвом наставника. Учням риторики й поетики належало звертатися до друкованих підручників, добирати відповідні аргументи з антологій, занотовувати наукові думки викладачів.

Значну роль у часи діяльності Лазаря Барановича відігравав курс піітики, оскільки давав змогу учням ретельно ознайомитися з основними принципами риторики. Студенти навчалися вправно висловлювати свої думки, дискутувати, переконувати. Основною метою було навчити майбутніх духовних лідерів уміло послуговуватися словом у полемічних диспутах із представниками інших релігійних віровчень. У процесі навчання студенти брали участь у бесідах, складали промови, проводили декламації, організовували вистави. Керівництвом до дійств слугувало вправне слово, тогочасне живе народне українське мовлення.

Окремішніми є праці Лазаря Барановича «Меч духовний є глагол божий» (1666 р., у ній проглядається 55 слів-проповідей, написаних за правилами шкільної гомілетики); «Труби словес проповідних» (1674 р., містить 80 проповідей на різні свята). Назви книжок засвідчують, що витворені вони високим стилем церковної риторики.

Книги написано в складні часи для українського суспільства, мова творів – церковнослов'янська. У текстах переважають складні речення, тло яких фонетично стилізовано засобами алітерації, асонансу, рими, синтаксичного паралелізму. Лазар Баранович уміло послуговується алегоріями, інтонаціями. Ключовим для сьогодення є пророче звернення просвітителя до українського народу щодо виборювання незалежності: *«Народе давній, мій руський, славний, подбай про свободу, дбай краще, бо то цінніше золота, жий без переводу!»* [1 с. 176].

Іоаникій Галятовський, учень Лазаря Барановича, ректор Києво-Могилянської колегії, викладач риторики українською мовою, розробник теорії українського красномовства. Його книга проповідей «Ключ розуміння» з теоретичною частиною «Наука, альбо Спосіб зложення казання» (1659 р.) стала відомою науковою працею далеко за межами України. І. Галятовський достеменно опрацьовує античну риторику та вибудовує власні погляди на те, як обрати тему кожному, хто хоче, щоб «казання учинити»; доводить, що це казання має складатися з трьох частин: ексордіуму (початок); наратії (оповідь); конклюдії (кінець). Сьогодні ми в цих настановах простежуємо архітектоніку тексту, виступу, які мають містити: вступ, основну частину, логічно вибудовані висновки. І. Галятовський закладає основи опрацювання різножанрової літератури (Біблія, життя святих, праці великих проповідників, а ще історії і хроніки, книги про людей, природу, звірів тощо) для успішного «амплікування» прочитаного у своє казання. Учений розробляє і психологічні аспекти мовлення, застерігає промовця, щоб «людей не привів мовою своєю до розпачу», і радить: «...читай книги, що хороше вичитаєш, нотуй собі і до свого казання амплікуй». Свою теорію красномовства Галятовський утілює у книзі проповідей про чудеса Марії Богородиці «Небо нове» (1665 р.) [5, с. 125].

Антоній Радивиловський, учень І. Галятовського, відомий культурно-освітній діяч, талановитий український письменник, компетентний ритор, архідиякон Чернігівської кафедри, настоятель Печерського монастиря. Його творчий доробок не є великим за обсягом, але різноманітним за жанровою палітрою (проповіді, оповідання, байки). Увагу дослідників найбільше привертають дві праці автора: «Вінець Христов» (1668 р., містить 155 проповідей на теми євангельських читань); «Огородок Марії Богородиці» (1676 р., містить 199 проповідей на релігійну та морально-етичну тематику). Праці А. Радивиловського сьогодні є у вільному доступі, ці тексти складні для прочитання, проте ретельний перегляд їх засвідчує, що вони мають логічно виструнчену будову – вступ (ексордин), основну частину (нарація), висновки (конклюдія). У них закладено авторську методичну систему укладання та виголошення проповідей. Означена методика є актуальною і сьогодні. Варто зацентувати увагу на тому, що майже кожне слово проповідей графічно наголошено. Простежується оксія (´), варія (˘), і камора (ˆ), приміром, «*ѡако Слáвою словéсь здé вѣнчáеть*» [10, с. 10]. Антоній Радивиловський творив живою мовою з «густою домішкою українізмів» (за П. Плющ), ця семантично насичена, алегорично вивершена мова і нині потребує наукового дослідження.

Суголосні з міркуваннями Л. Мацько, що «А. Радивиловський був великим патріотом України» [5, с. 126], ритором-пророком. Через низку риторичних питань-відповідей він звертався до воїнів «<...> часу війни», і воістину до воїнів-героїв ХХІ століття також: «*Що може бути ліпшого за Вітчизну? <...> хто примусив вас залишати домівку, дружин, дітей, братів і сестер та піти на смертельну битву з бусурманами. Любов до Вітчизни*» [5, с. 126]

Знаковою особистістю у ствердженні української мови в усіх сферах суспільного життя України є *Феофан (Єлезар) Прокопович* – богослов, письменник, автор курйозної і фігурної поезії, математик, філософ, учитель піітики та риторики, блискучий оратор, ректор Київської академії. Усвідомлюючи те, що мова є генетичною основою розвитку нації, Ф. Прокопович укладає «Буквар», який стає методичними підвалинами опанування мови, і не лише для українців. Учений заперечує думку про те, що науки вчитися можна лише латинською мовою, переконує – філософом може бути і «руська людина» (*українець – уточнення наше*, за твором «Разговор гражданина з селянином да півцем или дячком церковним»). Ф. Прокопович володів різними мовами, писав праці здебільшого класичною латинською, проте намагався здійснювати переклад українською, при цьому добирати такі слова із живого українського мовлення, щоб земляки на власні вуха збагнули сутність написаного. Таким чином автор упроваджував ідею національної самодостатності тексту. Через різні стилістичні прийоми, зокрема зіставлення,

актуалізацію, гіперсемантизацію тощо « <...> звертав увагу на способи збудження емоцій: любові, прагнення, надії, радості, співчуття, жаху, розпачу, сорому» [12, с. 47].

Відомо, що латиною написано одне із найпотужніших логіко-риторичних досліджень Ф. Прокоповича «Про риторичне мистецтво» (1706 р.). Праця складається з 10 книг та наскрізно сповідує досягнення риторичного мистецтва Аристотеля, Платона, Цицерона, Квінтіліана. Риторіку мовознавець називає «царицею мистецтв», з огляду на що доводить складність з'ясування предмета цієї науки, оскільки він є всеохопним щодо діяльності та життя людини; предмет цієї науки ширший за предмет філософії, адже «сама дослідниця речей – філософія – зобов'язана риториці» (за Ф. Прокоповичем). Аналіз змісту означеної праці засвідчує, що за ментальністю вона спрямована на Україну, на виформування через риторичне слово нації, що спроможна самоствердитися, окреслити своє майбутнє. Русійною силою в цьому процесі автор вважає молодь, до якої патетично звертається у вступі до Риторики: «Молоді оратори! Поступивши до школи красномовства, знайте, що ви прагнете до такої почесної справи, яка сама по собі справді настільки корисна, що її належить викладати не лише для вашого добра, а й на благо релігії та Батьківщини» [9, с. 103]. Ф. Прокопович переконує майбутніх ораторів у тому, що свідомо і щиросердно опанувати варто риторику слова, мову, культуру, релігію своєї нації, тоді можна засобами красномовства описати духовний портрет етносу, «бо що ж скажіть, будь ласка, могутніше і більш нездоланне, ніж людський дух. Якщо він твердий і хоробрий, то не зможе зм'ягчитись вогнем і не дозволить зломити себе залізом. Стріли, мечі, тарани та інші види зброї можуть мати владу над тілом, можуть підривати мури, але не можуть подолати загартованого духа. Отже, якою повинна бути та сила, котрій міг би підпорядковуватися дух?» *Напевно такою силою є красномовство <...> красномовство може забрати зброю героя»* [9, с. 108–109]. У цих словах – символічна, миротвірна, прогнозувальна функції мови, про які ми сьогодні говоримо. У цих міркуваннях Ф. Прокоповича – ідеологія, стратегія ствердження українського слова, повсякчасний захист мовного генетичного коду. Дух нації, українськомовну свідомість етносу треба невпинно вишколювати, загартовувати рідним українським словом, з'єднувати їх воедино. Така єдність стане надпотужною і непереможною силою, міццю, крем'яною опорою.

Отже, аналіз історичного контексту із проєкцією на сьогодення укротре потверджує думку про постійне дослідження та опублічування мовних надбань у всіх сферах функціонування українського суспільства, спонукає до неперервного студіювання розмаїтості мовлення, до збереження кожного говірково-розлогого поля на теренах України, до всотування та розуміння

кожного українського звука, до боротьби за його українську всеохопність і неперервність звучання, до злиття в єдиний «український любий голос», у мелодійність і неповторність якого вслухався, молився ним, жив ним у неприступній Афонській скелі Іван Вишенський. І. Франко в однойменній поемі навечно всимволізував цей голос.

Процес збереження, примноження, поширення, безперервного передавання знань про свій етнос через взаємодію суспільства і мови на засадах пошани до мови, свідомого плекання з покоління в покоління престижу її і виформовує сутність поняття мовної традиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антологія української поезії. У 6-ти томах. Українська дожовтнева поезія. Твори поетів XI–XVIII ст. Київ, 1984. Т.1. 454 с.
2. Дружинець М. Генеза української літературної мови у гіпотезах та концепціях Ю. Карпенка. Збірник наукових праць «Записки з українського мовознавства». Вип.29. Одеса: Видавець С.Л. Назарчук, 2022. 388 с. С.24–36 URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/262342> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Історія української мови. Хрестоматія / упор. С. Єрмоленко, А. Мойсієнко. Київ: «Либідь», 1996. 288 с.
4. Кузнецова Г.П. «Лінгвістичні студії з акцентології» за «Граматикою» М. Смотрицького (1619 р.). Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. Глухів, 2023. Вип.1 (51). С. 233–244. 337 с. DOI: 10.31376/2410-0897-2023-1-51-233-244 URL: <https://drive.google.com/file/d/1Cj15yWkgOAug2xLxFXF01Nffvz40ZOCF/view> (дата звернення: 15.03.2024).
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462с.
6. Мірчук І. Філософські студії / за ред. Миколи Шафала і Романа Яремка. Мюнхен, 2006. 582 с.
7. Онацький Є. Д. Українська мала енциклопедія. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Книга XV. Буенос-Айрес, 1966. 128 с. Книги I–XVI 2147 с. URL: https://archive.org/details/UkrMalaEn/kn_15_%D0%A1%D1%82-%D0%A3%D1%86/page/n79/mode/2up?view=theater (дата звернення: 21.03.2024).
8. Онуфрієнко Г., Хваткова С. Генеза української мови у гіпотезах та концепціях мовознавців XIX–XX століть URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=393> (дата звернення: 20.03.2024).
9. Прокопович Ф. Філософські твори. Київ: Наукова думка, 1979. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Prokopovych_Feofan/Filosofski_tvory_v_trokh_tomakh_Tom_1.pdf?PHPSESSID=ckd4unf1c74iufaqussivf0hf0
10. Радивиловський Антоній Венец Христов. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1688. 544 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21CO (дата звернення: 20.03.2024).
11. Роланд Піч Вільгельм фон Гумбольдт про зв'язок між національним характером і національною мовою. Український світ : науково-популярний журнал. 2018. URL: [https://ukrsvit1.com.ua/kultura/vykhovannia-j-osvita/roland-pich-vilhelm-](https://ukrsvit1.com.ua/kultura/vykhovannia-j-osvita/roland-pich-vilhelm)

fon-humboldt-pro-zv-iazok-mizh-natsionalnym-kharakterom-i-natsionalnoi-u-movoiu.html (дата звернення: 05.11.2023).

12. Семашко Т.Ф. Практична стилістика і культура мовлення: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. 256 с.
13. Христенюк В.Ф. Критерії періодизації історії української мови. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Збірник наукових праць/відп. ред. Л. І. Мацько. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 169–174.
14. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Київ: «Абрис», 2002. 751 с.
15. Ющук І.П. Українська мова в осяжності століть. Бібліотечка «Дивослова». 2021. №1. 56 с.
16. Якимович-Чапран Д. Внесок авторської спілки Адельфотес в українське термінотворення кінця XVI–XVII ст. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. 2016. № 842. С. 165–170. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_ (дата звернення: 10.03.2024).

Кузьміна І. Ю.,

*Доктор медичних наук, професор,
кафедра загальної та клінічної
патофізіології ім. Д.О.Альперна,*

*Харківський національний медичний університет
irina.u.kuzmina@gmail.com*

Кузьміна О. О.,

*Кандидат медичних наук, доцент кафедри акушерства та гінекології №1,
Харківський національний медичний університет
keleyos21091979@gmail.com*

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Анотація. Розглянуто виміри якості освіти, що забезпечує розвиток особистості, здатної викликам часу. Окреслено основні вимоги, що впливають на місце освіти в суспільстві. По-перше – це відповідна структурна організація за рівнями, орієнтаціями, галузями, що надає змогу повно реалізувати її функціональне призначення. По-друге – приведення у відповідність рівня освіти її призначенню, головній меті та сутності. По-третє – забезпечення відповідності освітньої діяльності та змісту освіти прийнятим стандартам.

Розглянуто теоретичні і практичні аспекти розвитку вищої професійної освіти в Україні у контексті модернізації, глобалізації, інтеграції, демократизації, інформатизації і технологізації. Розкрито засади забезпечення якості вищої освіти. Науково обґрунтовано та констатовано, що досягнення

якості національної освіти в контексті цивілізаційних змін нині є пріоритетом модернізації освіти України

Ключові слова: освіта, конкурентоспроможність, цивілізаційні зміни, особистість, інноваційний розвиток суспільства.

Abstract. The dimensions of the quality of education, which ensures the development of a personality capable of the challenges of time, are considered. The main requirements affecting the place of education in society are outlined. First of all, it is an appropriate structural organization by levels, orientations, branches, which makes it possible to fully realize its functional purpose. Secondly - bringing the level of education in line with its purpose, main purpose and essence. Thirdly, ensuring the compliance of educational activities and the content of education with the accepted standards. The theoretical and practical aspects of the development of higher professional education in Ukraine in the context of modernization, globalization, integration, democratization, informatization and technology are considered. The principles of ensuring the quality of higher education are revealed. It has been scientifically substantiated and established that achieving the quality of national education in the context of civilizational changes is currently a priority for the modernization of education in Ukraine

Key words: education, competitiveness, civilization changes, personality, innovative development of society

Постановка проблеми. Система освіти формується, змінюється і розвивається як складна, цілісна й динамічна структура. Основною властивістю будь-якої системи, що забезпечує її життєздатність і характеризує високий рівень розвитку, є система безперервного здобуття освіти, готовність до постійного самовдосконалення.

Основні вимоги, що впливають на місце освіти в суспільстві - це відповідна структурна організація за рівнями, орієнтаціями, галузями, що надає змогу повно реалізувати її функціональне призначення. Також приведення у відповідність рівня освіти її призначенню, головній меті та сутності, забезпечення відповідності освітньої діяльності та змісту освіти прийнятним стандартам [1].

Завдання вищої освіти формуються виходячи з пріоритетних напрямків розвитку держави, з урахуванням особливостей соціально-економічного процесу та тенденцій. Стан освіти в державі є показником якості життя суспільства, а тому, у багатьох економічно розвинутих країнах саме держава лишається головним суб'єктом, який утримує систему освіти і визначає стратегічні напрями її модернізації [2].

Виклад основного матеріалу. Освіта в сучасному суспільстві виконує важливу роль у розвитку та формуванні особистості. Вона допомагає людям розширювати свої знання, розвивати навички та компетенції, формувати критичне мислення й аналітичні здібності. Досвід розвинених країн свідчить, що наука та освіта стали основними структурними складовими економіки в

сучасному світі. Система освіти виступає ключовим чинником вирішення багатьох соціальних проблем розвитку суспільства.

Мета вищої освіти може бути конкретизована у трьох напрямках. Перший полягає у створенні умов для оволодіння людиною знаннями і навичками, які забезпечують участь, відповідно до її інтересів і здібностей. При цьому освіта може розглядатися як засіб самореалізації особистості, оскільки при цьому найбільш повно розкриваються здібності людини. Другий напрямок – виховання активної особистості, яка у своєму житті керується загальнолюдськими (честь, совість, людська гідність, справедливість) та культурно-національними (працелюбність, волелюбність, толерантність тощо) цінностями і здатна відповідати за результати своєї діяльності. Третій напрямок – задоволення нагальних і перспективних потреб виробництва у кваліфікованих фахівцях, рівень підготовки яких відповідав би вимогам науково-технічного прогресу [3].

Сучасна цивілізація вступила в новий тип прогресу – інноваційний, який несе в собі високий динамізм, швидку зміну знань, інформації, технологій.

Треба формувати людину, здатну і психологічно і професійно жити і діяти в постійно змінюваному середовищі та навчити її використовувати отримані знання в практичній діяльності. Необхідно сприяти розвитку атмосфери взаємної поваги і пошанування тих, хто навчає, і тих, хто навчається. Перейти від суб'єктно-об'єктних відносин між професором і студентом, до суб'єктних стосунків, де обидві сторони були б активними й діяльними.

У науково-педагогічній практиці постають три основні технологічні схеми організації освітнього процесу:

1. Головною метою є засвоєння навчального матеріалу, яке починається з предмета вивчення і розгортається за чіткою схемою: матеріал – студент – результат. Основним критерієм навчання є досягнення запланованої мети на встановленому рівні у конкретні терміни. Контроль якості засвоєних знань студентів зводиться до контролю матеріалу з навчальної дисципліни та гарантує високий рівень освіченості.

2. Навчання спрямоване на створення умов для самореалізації й прогресивні зміни. Його показником є незалежність думок, самопізнання, самовизначення, самостійність тощо. Ця технологія доцільна у використанні на ранніх етапах особистості.

3. Співпраця поєднує предметно – орієнтовану технологію навчання, яка перед викладачем ставить за мету реалізувати завдання: навчити так, щоб майбутні фахівці засвоїли найбільше знань, умінь і навичок у ЗВО, сформувати в студента власну концепцію та створити належні умови для самореалізації та становлення фахівця [4].

Кожне суспільство відтворює себе через систему освіти, транслюючи наступному поколінню ті знання, уміння, навички, які дозволяють молодій людині включатися у структури суспільства, адаптуватися до їх змін, жити у

суспільстві, реалізовувати себе як в особистісному, так і в професійному напрямках. Досягнення якості освіти залежить від ефективної економіки, нормативно-правових та організаційно-фінансових механізмів залучення та використання ресурсів, реального соціального статусу, професійного рівня педагогічних працівників, їх підтримки з боку держави, а також реорганізації системи управління освітою відповідно до завдань освітніх реформ. Досягнення ефективності сучасної світи, подолання її потреб, залежать від усвідомлення на державному рівні, що освіта набуває нових якостей для суспільства, що потребує досліджень власного розвитку з позицій сучасної методології .

Якість освіти залежить від багатьох чинників, насамперед від якостей педагогічної діяльності освітньої установи, у якій людина здобуває освіту. Вищу освіту визначають ступенем відповідності цілям і результатам конкретної людини що базується на якості знань, ступені відповідних умінь, навичок, творчих та індивідуальних здібностей [5].

Академічна доброчесність – це сукупність етичних та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання. Академічна доброчесність є дієвим інструментом забезпечення якості вищої освіти, що керується моральним кодексом, етичними правилами цивілізованого наукового та освітнього співтовариства, досягненням академічної культури, професійної етики та моралі. Ознаки академічної доброчесності поєднують моральні і правові принципи поведінки при дослідженнях, дотримання доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками.

Цивілізаційні зміни обумовлюють необхідність підготовки людини до нових, часто принципово інших технологій. Ідеться про інформатизацію та комп'ютеризацію навчального процесу. Комп'ютер забезпечує як мінімум кілька функцій: це шлях до комп'ютерної грамотності, без якої вже неможливо бути конкурентоспроможним, шлях до отримання інформації з усього світу та новий тип навчання (дистанційна освіта, яка доповнює традиційні методи навчання) Світовою тенденцією розвитку інформаційного суспільства України є завдання поглиблення інформатизації української економіки, широкого запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в різні сфери суспільного життя. Інформатизація освітньої галузі України має певні напрацювання. Сьогодні уявити сучасну освіту без інформаційних технологій неможливо [6].

На сучасному етапі МОН України проводить інтенсивну роботу з розв'язання проблем уніфікації освітніх інформаційних систем та централізованих інформаційних баз. Мета таких опитувань полягає у руху до створення освітніх систем здобувачів освіти і виявлення їх задоволеності освітнім процесом

Пріоритет освітньої політики України це формування суспільства, яке постійно навчається, засвоюючи демократичні цінності шляхом розвитку громадянського суспільства. На сьогодні існують наступні три основні форми безперервної освіти: 1) освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, що визнаються державою; 2) освіта, яка здобувається за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх програм та може завершуватися присвоєнням професійних або присудженням часткових освітніх кваліфікацій [6].

Головні зміни у вищій освіті України спричинені ключовими факторами, що постають перед Україною по здійсненню системи освіти у відповідності із сучасними вимогами. Від розв'язання цих проблем залежить майбутнє держави, нації і кожного громадянина.

Важливо підвищити якість вищої освіти України, яка спрямована на модернізацію та забезпечення концентрації потенціалу для підвищення його конкурентоспроможності. В Україні слід створити дійові механізми гарантування якості вищої освіти, які були б прозорими, зрозумілими, доказовими, визнавалися в Україні, Європі та світі загалом [7].

Українська держава у всі часи приділяла увагу системі освіти, яка у різних соціально-економічних умовах виконує формування особистості. Сучасна політика Уряду в сфері освіти полягає в забезпеченні кожному українцю повноцінного доступу до якісної освіти.

Розвиток світової та вітчизняної освіти визначається сучасними технологіями, інноваційною спрямованістю та рівнем інтелектуального суспільства. Першочергові завдання системи освіти є частиною економіки України, яка інтегрує потенційні можливості забезпечення формування та впровадження інновацій.

Реформування вищої освіти в нашій країні є актуальним завданням на шляху європейського розвитку українського суспільства. Модернізація системи сучасної освіти вимагає дотримання принципів діяльності навчальних закладів високого рівня наукового потенціалу.

Можна виділити три причини реформування освіти. Перша відбувається в наслідок формування та розвитку інтелекту, сучасних людських можливостей та їх ресурсів. Друга причина полягає у реформуванні соціально- економічних відносин, що відбуваються у різних країнах та призводять до формування свідомості кожного громадянина с суспільства. До третьої причини реформування освіти можна віднести зміни, що підтримують і забезпечують її динамічний розвиток, відповідно до цілей, адекватних до потреб суспільства [8].

Одним із ключових завдань розвитку сучасної вищої освіти України є побудова ефективної освітньої системи вищих навчальних закладів, яка відповідала би потребам розвитку країни, суспільства та держави в цілому.

Актуальним питанням розвитку освіти є пріоритетна спрямованість наукових досліджень, розробка інформаційних технологій, визначення їх ролі в розвитку єдиного освітнього простору країни. До першочергових проблем належить розробка нового покоління засобів навчання для різних типів навчальних закладів, створення програмного продукту для комп'ютерних систем і технологій, підручників і навчальних матеріалів на електронних носіях.

Сьогодні першочерговим завданням української вищої освіти є розвиток України з орієнтацією на загальнолюдські цінності та права людини, що передбачають формування компетентного фахівця, підготовку здобувачів вищої освіти до професійної діяльності, здійснювати ефективне спілкування, більш гнучко аналізувати та вирішувати різні актуальні проблеми.

Провідні принципи розвитку вищої освіти полягають у забезпеченні високого рівня підготовки студентів, практичні знання і навички яких відповідали б потребам сучасного ринку праці. Вдосконалення принципів розвитку сучасної вищої освіти дозволяє вирішувати суперечності між існуючою системою підготовки кадрів і потребами суспільства [9].

На сучасному етапі в Україні відбуваються зміни що сприяють підвищенню потенціалу педагогічного процесу. Це пов'язано з переходом на сучасні позиції педагогіки, які вимагають наукового і практичного осмислення діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ). Проблеми вищої освіти зумовлені входженням України до європейського освітнього простору та спрямовані на підвищення якості національної освіти.

Необхідність подальшої модернізації системи вищої освіти в Україні, її удосконалення та підвищення рівня якості обумовлено процесами глобалізації та потребами у формуванні позитивних умов для розвитку людини. Підвищення якості освіти, орієнтованої на формування фахівця нового типу, що володіє адекватними запитами суспільства, є одним із актуальних завдань не лише національної системи освіти але й світового товариства [10].

Умовою успіху у підготовці кваліфікованих спеціалістів, які здатні забезпечити постійний розвиток особистості, це перехід на сучасні позиції педагогіки, що вимагають глибокого наукового і практичного осмислення.

Освітній процес повинен формуватися у напрямі творчого мислення, завдяки збільшенню самостійної роботи студентів. У зв'язку з цим інноваційні процеси в освіті повинні розповсюджуватися на діяльність викладачів та відносинах між ними і студентами.

В основі змін, які потребують удосконалення сучасної системи освіти, існують процеси, що підтримують і забезпечують її динамічний розвиток до

потреб суспільства. Процес модернізації освіти можливий лише після реформування її основ відповідно до вимог часу.

Освітні технології опираються на різні форми навчальної співпраці, які допомагають у досягненні спільної дидактичної мети й передбачають сукупність взаємозумовлених дій викладача і студентів. Результатами сучасних педагогічних процесів є якісні зміни в освітньому середовищі молодого покоління [11].

Запровадження інновацій соціально – психологічного спрямування допомагає покращити мікроклімат освітнього середовища, формує у майбутніх фахівців високий рівень культури. Розвиток вищої освіти не може бути здійснено інакше, ніж через освоєння нововведень та інноваційний процес. Щоб ефективно управляти цим процесом, його необхідно осмислити, а тому – пізнати.

Система формування майбутніх фахівців до інноваційної діяльності спрямована на розвиток у студентів потреби у використанні педагогічної майстерності в професійній діяльності. Вона реалізується шляхом поетапного засвоєння методичних і спеціальних знань у професійній діяльності, у професійно - педагогічній підготовки майбутніх спеціалістів та оволодіння студентами вміннями використовувати інновації в професійній діяльності.

Метою сучасної освіти повинна стати людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонізація її відносин з собою, світом та іншими людьми. Система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, сприяє повноцінному розвитку творчої особистості [12].

Практика розвинутих країн показує, що в сучасному світі наука й освіта все більше виступають головними структурними чинниками сучасної економіки. Очевидно, що саме система освіти сприяє вирішенню багатьох суспільних проблем, оскільки освіта допомагає людині усвідомити необхідність змін у суспільстві. Це відноситься, в першу чергу, до неперервної вищої освіти, навчання впродовж життя, створення умов для відкритого доступу до вищої освіти для всіх верств населення [13].

Висновки Підвищення вимог до питань організаційно-методичного забезпечення педагогічного процесу у ВНЗ заснована на вивченні широкого комплексу предметів та дисциплін, що мають свої специфічні особливості. Це також відіграє вирішену роль у проблемах, які пов'язані з навчально-виховною діяльністю студентів. Сучасна система вищої освіти в Україні спрямована на різнобічний розвиток людини, створює умови для самореалізації, досягнення успіхів у навчанні та вихованні, що потребує від педагога нової орієнтації на особистість студента. Освіта в суспільстві слугує людині соціальним і професійним захистом, дозволяє швидко адаптуватися до життєвих змін. Освіта

дозволяє кожному стати самодостатньою особистістю, адже розвиваючи розум і душевні сили людини, дає змогу замислитися не тільки над вирішенням особистісних і професійних проблем, а й зрозуміти ті перетворення, які відбуваються у суспільстві. Ніщо так не сприяє розвитку особистості людини, як освіта, і нічим так не може пишатися власне сама освіта, як розвитком людини, котра її здобуває.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стинська В. Моделювання професійної діяльності майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Нові технології навчання. 2020. Вип. 94. С. 321–326.
2. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк (та ін.); НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.
3. Stynska V., Kondur O. Strategies of professional preparation of the competitive specialist in the conditions of information environment. Contemporary technologies in the educational process: monografia. Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. P. 75–81.
4. Глушко О. Компетентнісний підхід в освіті : європейський досвід . Науково-педагогічні студії. 2021. № 5. С. 8 – 21.
5. Лазаренко Н. Суперечності ,проблеми і парадокси в системі сучасної педагогічної освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія , досвід , проблеми . 2019. № 53. С. 5–9. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5198>
6. Марковець О.С. Використання інтернет-ресурсів та цифрових технологій у професійній діяльності педагога. Сучасні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті : зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. в рамках Міжнародного освітнього форуму « Цифрова трансформація освіти». Рівне : РОІППО, 2020. С. 38–40.
7. Стинська В. Роль науково-дослідницької діяльності у професійному становленні майбутніх викладачів ЗВО. Матеріали міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал сучасної освіти та науки». Київ, 2020. С. 240–242.
8. Бабій С. Основні напрями модернізації освіти: тенденції та перспективи. Вища освіта України. 2014. № 1. С. 28–33.
9. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук. України. головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 1040 с
10. Смагін І. І. Проблеми гармонізації професійних вимог стандартах педагогічної діяльності . Науковий вісник Ужгородського університету. 2019. 2(45). С. 164 - 168.
11. Хоружал Л. Сучасні стратегії трансформації змісту педагогічної освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2020. № 33. С. 8 -16.
12. Стинська В., Яцишин З., Кліщ І. Компетентнісний підхід у вищій професійній освіті України. Науковий часопис НПУ імені М.П Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. № 1. С. 55 – 68.
13. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 2-ге вид., допов. Київ : Академвидав. 2012. 352 с.

Купар В. М.,
вища категорія
вчитель англійської мови та літератури,
Широківська ЗОШ І–ІІІ ст.
viktoriya.kupar79@gmail.com

ДОСВІД ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

У статті розглянуто теоретичні аспекти диференційованого підходу до навчання з метою подолання освітніх втрат учнів. Розглядаються ключові аспекти: такі як індивідуалізація навчання, адаптація програм до потреб кожного учня, врахування різниць в навчальних стилях та рівнях здібностей.

Ключові слова: диференційований підхід, освітні втрати, індивідуалізація, навчання.

Україна переживає складні часи через військовий конфлікт, але важливою метою освітньої системи є забезпечення доступу до освіти для всіх громадян, навіть в умовах кризи.

На мій погляд, основною проблемою в освітній сфері, є подолання освітніх втрат під час воєнних дій на території нашої країни. Незважаючи на триваючий військовий конфлікт, освіта в Україні продовжує розвиватися. Багато шкіл і університетів у регіоні адаптували свої методи навчання відповідно до обставин, наприклад, пропонують онлайн-класи або переїзд у безпечніші райони. Важливо визнати стійкість і рішучість українського народу продовжувати освіту навіть перед обличчям труднощів. Для прикладу: на території нашої Закарпатської області, не відбуваються воєнні дії, але на самому початку війни навчання у школах було припинено на певний період. Після стабілізації ситуації та спостереженням за діями воєнного стану, вище встановленими органами було прийняте рішення відновити освітній процес в онлайн режимі. У нашій школі, для прикладу, педрадою було затверджено організувати навчання в онлайн формі за допомогою Meet конференцій та використання платформи Google Classroom. У зв'язку з напруженою ситуацією, більшість батьків, які на той час перебували за кордоном на заробітках, забрали учнів до себе, тобто за кордон, на тимчасове проживання, але з умовою продовження навчання в українській школі в онлайн-формі. Наразі, декілька учнів нашої школи так і продовжують онлайн навчання.

Отже, диференціація навчання – це врахування індивідуальних особливостей учнів у тій формі, коли учні готуються на основі деяких особливостей для окремого навчання і здебільшого навчання в цьому випадку проходить за декількома різними навчальними планами і програмами.

ІНДИКАТОРИ ЯКОСТІ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ

Їх 5, і вони визначають ефективність диференційованого навчання.

1. Вчителі. Формат навчання багато в чому збігається з традиційним.

Проте є й низка особливостей. Найперше – те, що вчителі мають розуміти, у який спосіб навчається кожен з учнів. Друге – бажання забезпечувати навчання високої якості. Педагог також має прагнути постійно зростати та розвиватися. Причому недостатньо розуміти лише слабкі сторони учнів та те, що їм погано вдається. Педагог має орієнтуватися і спиратися на сильні сторони та компетентності школярів.

2. Зміст. Він пов'язаний зі стандартом та програмою навчання. Диференційоване навчання якраз спрямоване на те, щоби якомога більше учнів опанували ці навчальні програми. Тобто воно, з одного боку, спирається на державні вимоги, а з іншого – на зацікавлення та здібності учнів.

3. Учні. Їхні потреби – у центрі уваги диференційованого навчання. Тож коли постає вибір між стандартними вимогами та учнями, діти – у пріоритеті. Це має спонукати вчителів змінювати практику проведення уроків та відмовитися від зосередженості на змісті. Натомість будувати викладання навколо результатів навчання конкретної дитини, її знань, умінь і навичок. Власне, це називається особистісно орієнтованим підходом.

4. Навчання (як процес). Стосується набору методів і прийомів, інструментарію та засобів, що вчителі використовують на уроках.

5. Оцінювання. Ефективність навчання визначається через регулярний моніторинг прогресу учнів, а також зворотний зв'язок і взаємодією між учителями та учнями. Оцінювання – це не просто виставлення оцінок за виконання завдань, а набагато ширше поняття. Дитина не може отримати погану оцінку за те, що чогось не знає. Невиконання завдання – це сигнал педагогу про те, що вона потребує підтримки. Тож на перший план виходить формувальне оцінювання.

ЕТАПИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ

Їх також 5:

1. Рефлексія. Вчитель має усвідомлювати, що працює в багатоманітному класі, де важливі досягнення кожного учня. Тому рефлексія педагога – це пошук відповідей на запитання:

- Що я зробив/-ла та як це допомогло учням?
- Що я можу зробити задля покращення моєї практики та як це вплине на учнів?

Це дасть розуміння рівня знань учнів та майстерності вчителя й допоможе віднайти методи, що задовольнятимуть запити всіх дітей у класі.

2. Оцінювання програми навчання – тобто, які зміст навчання та вимоги до учнів. Учителі можуть самостійно адаптовувати зміст до потреб учнів. Важливо виокремити зі стандартів та програм основні складники, загальні ідеї та поняття, які мають опанувати учні. Також рекомендується вивчити методичні поради попереднього та наступного років навчання, аби розуміти, на що можна спиратися чи які теми запропонувати учням для глибшого опрацювання.

3. Аналіз індивідуальних особливостей учнів. Варто дати собі відповіді на запитання:

- Чи є в класі учні, які не працюють на уроці й чому так стається?
- Що я можу зробити, аби діти були більш успішними?
- Кому я приділяю більше уваги, а кому – менше? Чому?

До всього, відповіді на такі запитання допоможуть учителю визначити критерії для подальшого об'єднання дітей у групи для виконання завдань.

4. Планування уроків на основі поєднання науково обґрунтованих та особистісно орієнтованих методів. Основна мета – збалансувати викладання нового матеріалу, допомогти учням, які мають труднощі, та збагатити навчання для всього класу. Варто скласти перелік тем, які діти мають опанувати, й окреслити методи та активності, що допоможуть дітям у цьому. Потому треба відкоригувати цей план так, щоби його можна було вивчати на різних рівнях складності. Варто подумати над тим, для яких учнів підходять ті чи інші методи роботи. Зробити це допомагає методика “Піраміда планування”:

- Намалюйте піраміду з трьох частин.
- У її основі лежать знання, уміння та навички, які мають опанувати без винятку всі учні.
- У середній частині – те, що мають опанувати більшість дітей.
- Вершина охоплює зміст та форми, що зможуть опанувати тільки деякі учні.

5. Вдосконалення практики на основі фактичної інформації. Будь-які виклики під час навчання педагог має розглядати як свій ресурс для вдосконалення. Тож варто запитати себе:

- Наскільки ефективним було навчання?
- Що пішло не так і чому?

Кожен з нас, не одноразово на своїх уроках вже здавна використовує методи диференційованого навчання. Але зараз в умовах сьогодення вони доречні, як ніколи. Повномасштабне вторгнення зробило руйнівний поштовх в сучасній освіті. І наше з вами завдання : будь якими, найдоречнішими методами залучати учнів до навчання, використовуючи засоби та способи перевірені роками, та ті, які з'являються зараз і можуть дати результат. Головне, шукати методи, які долатимуть освітні втрати . І якщо в міжнародній освіті вже працюють над подоланням освітніх втрат, то українські експерти якості освіти виділяють низку проблем, що можуть позначитися на результатах навчання українського учнівства в умовах війни. Як подолати освітні втрати викликані повномасштабним вторгненням на територію України використовуючи диференціальний підхід до навчання. В Україні втрати в навчанні учнівства пов'язані не лише з повномасштабною війною, а й з карантинном 2020–2021 років.

Що ж таке освітні втрати? Навчальні втрати – будь-які втрати знань, умінь, навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу через паузи в

навчанні конкретного учня. Загалом можна виділити низку проблем, що можуть позначитися на результатах навчання українського учнівства в умовах війни:

1. Проживання на тимчасово окупованих територіях. Наразі неможливо дізнатися, як саме відбувається освітній процес на тимчасово окупованих територіях. Однак безперечним є те, що через бойові дії та окупацію повноцінного навчання на цих територіях немає. Частина дітей, які з тих чи тих причин залишилися на окупованих територіях, узагалі не мають змоги навчатися, інші змушені відвідувати школи та навчатися за освітніми програмами країни-окупантки й лише невелика частина продовжує навчатися в дистанційному форматі за українськими програмами завдяки зусиллям відповідального вчительства.

2. Проживання в зоні активних бойових дій. Для учнівства, яке проживає на територіях, що розташовані в зонах активних бойових дій, навчання можливе лише в дистанційному форматі, що, як зазначалося вище, має багато недоліків. Окрім цього, суттєвою проблемою є психологічний стан дітей і вчителів. Регулярні обстріли, ракетні атаки, що призводять до жертв і численних руйнувань, можуть спричинити серйозні проблеми з психологічним благополуччям і дітей, і дорослих.

3. Зміна місця проживання. Учнівство, яке було вимушене переїхати в інші регіони України або ж за кордон, часто втрачає звичне коло спілкування та зв'язок зі своїм закладом освіти. Адаптація до нових умов потребує часу та може призвести до серйозного стресу. Діти, які виїхали за кордон, найчастіше мають подвійне навантаження, адже вони повинні відвідувати школу в країні проживання, а також під'єднуватися до онлайн-уроків, організованих їхньою школою в Україні, щоб не втратити можливість продовжити здобуття української освіти.

4. Руйнування закладів освіти. Через бойові дії частина закладів освіти в Україні була частково чи повністю зруйнована. Діти, які навчалися в таких закладах, змушені або навчатися дистанційно, або відвідувати інший заклад освіти, що може знаходитися на значній відстані від дому, а іноді й в іншому населеному пункті.

5. Повітряні тривоги. Оголошення повітряної тривоги означає, що урок переривається й учні мають перейти в укриття (навіть якщо навчання відбувається дистанційно). Через повітряні тривоги освітній процес може перериватися на години, іноді по декілька разів на день. Інша проблема – це наявність та облаштованість укриттів. Хоча, за даними Міністерства освіти і науки України, 75% закладів освіти в Україні мають укриття, вони не завжди облаштовані належним чином. Наприклад, приміщення може бути занадто тісним для великої кількості учнів, не мати достатньої кількості облаштованих місць для сидіння тощо.

6. Відімкнення електроенергії. Через масовані ракетні обстріли в період із жовтня 2022 року до середини лютого 2023 року по всій території України регулярно вимикали світло. Це, безперечно, суттєво ускладнило освітній процес, особливо для тих учнів та вчителів, які працюють дистанційно. Перш ніж упроваджувати той чи той захід, обов'язково потрібно здійснити якісну діагностику рівня успішності учнівства, адже неможливо вирішити проблему, не розуміючи її глибини й складності, як неможливо вилікувати хворобу без точного діагнозу. Та експерти вже зараз пропонують такі сценарії вирішення освітніх втрат:

- **Другорічництво**

Характеристика: Організація додаткового року навчання для всіх учнів або для учнів, які мають значні навчальні втрати

Виклики: • Надзвичайно дорого. • Низька мотивація учнів. • Повторне проходження всіх навчальних тем, зокрема й тих, що були добре засвоєні учнем. • Високий ризик пропусків занять

Коментарі: Малоефективний, складний в організації та надзвичайно дороговартісний захід. Як свідчать дані PISA, країни, у яких багатьох учнів залишають на другий рік, отримують гірші результати.

- **Навчання під час канікул**

Характеристика: Додаткові заняття (курси) для учнів під час канікул, зокрема влітку, за державний кошт.

Виклики: Низька мотивація учнів.

- Потреба в урегулюванні оплати праці вчителів.
- Розроблення програм і логістики додаткового навчання.
- Необхідна попередня діагностика для виявлення прогалин у компетентностях учнів.
- Потребує значного фінансування

Коментарі: Практика додаткового навчання під час канікул може мати позитивний результат. Однак ефект можливий лише за правильної організації цієї активності, зокрема завдяки створенню умов, коли учні будуть мотивовані відвідувати додаткові заняття, а вчителі матимуть гідний стимул для їх проведення. Важливо створити систему правильного «розподілу» учнів між учителями залежно від прогалин у знаннях кожного учня. Ефективність буде низькою, якщо учні стихійно відвідуватимуть заняття з усіх або частини предметів без попередньої діагностики знань. З кожного навчального предмета / кожної теми повинні бути розроблені програми, орієнтовані на надолуження втраченого / недоотриманого. Важливо не переобтяжувати вчителів та учнів. Для

більш якісної роботи варто організувати заняття в невеликих групах, бажано офлайн.

- **Репетиторство за державний кошт**

Характеристика: Організація індивідуальних та/або групових занять з учнями для надолуження прогалин

Виклики: Низька мотивація учнів.

- Організаційні труднощі.
- Необхідна попередня діагностика для виявлення прогалин у компетентностях учнів.
- Потребує значного фінансування

Коментарі: Може мати позитивний вплив, проте, як і у випадку з навчанням під час канікул, ефективність буде залежати від продуманості й організованості процесу. Обов'язковою є попередня діагностика, а також мотивування учнів до відвідування додаткових занять. Учителі повинні мати гарний стимул.

Оскільки репетиторство може бути реалізоване під час навчального року, варто уникнути перевантаження учнів і вчителів. Перевагами цього підходу є можливість індивідуальної роботи з учнем / ученицею або роботи в невеликих групах, у які можна (і варто) об'єднувати учнів, які потребують роботи над тими самими навчальними темами.

- **Створення інтеграційних класів**

Характеристика: Створення груп або класів для учнів, які потребують додаткового вивчення окремих предметів

Виклики: • Низька мотивація учнівства. • Ризик створити клас / групу для «аутсайдерів», виділивши слабких учнів на тлі інших.

• Може мати зворотний ефект: потрапивши до класу слабких, учнівство не матиме бажання вчитися краще через відсутність позитивних прикладів (адже в класі всі слабкі).

• Необхідна попередня діагностика успішності учнівства та створення на основі цього відповідної програми з надолуження

Коментарі: Потрібно добре продумати психологічну складову такого заходу. Керівництву закладу та вчителям варто впевнитися, що а) додатковий клас не перетвориться у клас «аутсайдерів» та б) що вчителі здатні позитивно заохотити учнів до його відвідування. Примушування учнів відвідувати додаткові класи чи групи із надолуження може, навпаки, відбити бажання вчитися. Однак за сприятливого та дружнього психологічного клімату в школі загалом та на рівні взаємодії учень-учитель подібний захід може стати дієвим і сприяти швидкому надолуженню прогалин у знаннях. Також важливо мати чіткі критерії для рекомендації до відвідування учнем / ученицею додаткового класу (наприклад,

кількість балів за стандартизований тест менша за середній показник тощо)

- **Перегляд та адаптація освітніх програм**

Характеристика: Перегляд освітніх програм із метою їх адаптації до потреб учнівства.

Виклики: Необхідна якісна діагностика для виявлення тем, щодо яких є прогалини. • Труднощі, пов'язані з заохоченням / організацією роботи колективів, які є авторами відповідних освітніх програм. • Адаптація навчальних планів і навчально-методичного забезпечення. • Необхідність «жертвувати» певним контентом для посилення вивчення ключових тем, визначених програмами.

Коментарі: Крок може бути результативним, проте він потребує кропіткої підготовки. Перш ніж переглядати освітні програми, варто здійснити діагностику на репрезентативній вибірці учнів всієї країни. Окрім того, потрібно продумати, як «вписати» заняття за оновленими програмами в чинні навчальні плани таким чином, аби не перенавантажити учнів та не перешкодити вивченню навчальних тем, що не увійдуть до оновлених програм

- **Розроблення додаткового контенту з ключових навчальних тем**

Характеристика: Розроблення додаткового якісного освітнього контенту, акцентованого на темах, що потребують надолуження

Виклики: • Низька мотивація учнів.

- Відсутність аналітики щодо дієвості контенту.
- Негнучкість календарно-тематичного планування.
- Потребує додаткових фінансових витрат

Коментарі: Корисний захід, який допоможе учнівству заповнити прогалини, за умови знаходження важелів для мотивування учнівства до додаткового навчання. Важливим є донести до учнів і вчителів інформацію про такий контент і забезпечити до нього легкий і зручний доступ (наприклад, через стримінгові платформи). Учитель може рекомендувати ознайомитися з тим чи тим контентом окремим учням відповідно до їхніх потреб або користуватися ним на уроках для надолуження прогалин у знаннях класу / групи учнів. Найбільший виклик – розробити такий контент, який буде актуальним для учнів, зручним у використанні, базуватиметься на простому та цікавому викладі навчального матеріалу

• **Методична підготовка вчителів до роботи з учнями, які мають навчальні втрати**

Характеристика: Забезпечення курсів для вчителів із питань ефективних технологій подолання навчальних втрат

Виклики: Час на розроблення необхідного науково обґрунтованого контенту.

- Потребує додаткових фінансових витрат

Коментарі: Важливий, проте не першочерговий крок. Додаткові навчання варто організувати після проведення діагностики й напрацювання планів, шляхів та методик подолання навчальних втрат. Важливим елементом навчання має бути донесення до вчительства способів поєднання поточного освітнього процесу із заходами з надолуження навчальних втрат

- **Посилення шкільної автономії та взаємодії й співпраці вчителів**

Характеристика: Посилення шкільної автономії й утвердження колабораційних практик у педагогічних колективах

Виклики: Недостатність співпраці вчительства з різних освітніх галузей • Відсутність якісних даних щодо успішності учнів. • Інертність педагогів у використанні методик інтеграції / інтегрованих курсів

Коментарі: Посилення шкільної автономії необхідне не лише для подолання навчальних втрат, а й для більш ефективної освітньої діяльності загалом. У контексті надолуження прогалин у навчанні учнів шкільна автономія й посилення співпраці між учителями дадуть змогу більш ефективно та швидко адаптуватися під потреби учнів та, відповідно, швидше досягти бажаних результатів. Однак на заваді може стояти певний «традиціоналізм» вчительства.

І як результат: ці всі пропозиції висунули освітні експерти. Але приходячи на урок ви самостійно проводите діагностику рівня володіння навчальним матеріалом ваших учнів і як ніхто інший розумієте, що вже зараз, повинні долати ці втрати. Шукаючи шляхи їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. НАВЧАЛЬНІ ВТРАТИ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ Авторі: Ганна Бичко Василь Терещенко Наукова консультантка: Тетяна Вакуленко
2. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. – К.: Магістр-S, 1997. – 256 с.
3. Седеревічене А. О. Дидактичні можливості диференціації змісту початкової освіти // Народна освіта. – 2007. – Вип. 3. – С. 22-26.
4. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. – Львів: Каменярь, 1998. – 196 с.
5. Святченко О. В. Диференціація – умова успішного навчання // Поч. освіта. – № 12 (берез.) – 2007. – С. 3.
6. Чиж С. Г. Формування готовності майбутніх учителів-словесників до диференційованого навчання молодших підлітків:
7. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2002. – 20 с.
8. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.
9. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. –

Лаврут О. О.,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри суспільно-гуманітарної та медійної освіти,
Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
lavrut@ippo.dn.ua

ІСТОРИЧНА ОСВІТА ЯК ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Розвиток історичної освіти обумовлюється не лише швидкоплинними змінами у всіх його сферах, безпеці, а й необхідністю мислити на випередження, необхідністю сприймати світ цілісно, пов'язуючи один із одним елементи задля вибудовування спільних рішень і здійснення виважених рішень. Важливі виклики перед нею висуває соціум, який перебуває в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, що вимагає перегляду підходів до переосмислення історії, вивчення тем, пов'язаних із поясненням дійсності викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі та трансформаціями у перегляді концепції висвітлення відповідних предметів. Саме неупереджене і критичне ставлення до цього формує цілісну картину світу.

Ключові слова: освіта, історія, російсько-українська війна, агресія, пам'ять, пропаганда, дослідження.

The development of historical education is determined not only by rapid changes in all its spheres, security, but also by the need to think ahead, by the need to perceive the world holistically, connecting elements with each other in order to build common solutions and make balanced decisions. Important challenges are posed by society, which is in the conditions of a full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, which requires a review of approaches to the reinterpretation of history, the study of topics related to the explanation of the reality of teaching subjects in the civic and historical education field, and transformations in the revision of the concept of coverage of relevant subjects. It is the unbiased and critical attitude towards it that forms a complete picture of the world.

Key words: education, history, Russian-Ukrainian war, aggression, memory, propaganda, research.

Освіта є важливим механізмом розвитку суспільства. Вона займає чільне місце у системі культурних цінностей: формуванні і передачі наукових знань, професійних навичок, досвіду, досягнення у різних галузях знань, суспільної поведінки. Адже освіта виконує професійно-економічну функцію, ціннісну, соціалізацій, адаптації до суспільного життя, інтегруючу, інноваційну, виховну, культурну, прогностичну тощо. Здійснюючи це, вона спрямована на формування і удосконалення соціуму, капіталовкладення і винагородження у подальшій її розвитку. Ці питання розглядали Л. Паращенко [10], О. Линовицька [9, с. 44–50], І. Коренева [6, с. 143–149], Г. Дзяна, Р. Дзяний [4, с. 118–128].

Освіта має рухатися уперед і реалізовувати, передовсім, власну прогностичну функцію. На заваді стала російсько-українська війна і ті виклики, з яким зіштовхнулося українське суспільство. Це обумовлює більш критичніше і поглиблене ставлення до вивчення власної історії і її місця в геополітичному просторі минулого, сучасного і майбутнього, якій притаманні системність, безперервність, неупередженість, доказовість і наступність [7, с. 30–40].

Історична освіта пройшла декілька етапів свого розвитку від 1991 р. Н. Ігнатенко і М. Москалюк виділяють такі: I – 1991-1996 рр.; II – 1997-2004 рр.; III – 2005-2009 рр.; IV – 2010-2013 рр.; V – 2014-2020 рр. Можемо доповнити і наступними періодами, що пов'язано із прийняттям Державних стандартів освіти, реалізацією Концепції «Нової української школи» [5, с. 136–149].

Насьогодні історична наука презентує потужну базу досліджень з російсько-української війни, де аналізує причини витоків російської агресії в Україні: світоглядно-ментальні, військово-політичні. Дослідники вивчають історію «по гарячим слідам»: здійснюють реконструкцію подій на основі медіа джерел, усної історії періоду 2002 – 2024 років, серед яких – поразка так званого «бліцкригу» на столицю Україну і падіння держави за декілька днів, плани РФ на встановлення свого маріонеткового уряду, звільнення півночі країни, оборона Донбасу, звільнення Херсону, інші операції. Важливим при цьому залишаються міжнародні контакти та вибудовування геополітичної стратегії та в цілому політики щодо агресора, ініціативи створення міжнародного суду та міжнародного трибуналу для покарання злочинців. Російська Федерація продовжує вести себе як жорстока країна-окупант, першими кадрами якої стала інформація про звільнені міста Ірпінь, Бучу. Не лише українці, а й світова громадськість побачила жорстокість росіян. «Ніколи знову» звучить з нової силою. Дослідники вивчають питання, пов'язані із реалізацією «Чорноморської зернової ініціативи», українською «формулою миру», міжнародної комунікації [3].

Учені вивчають питання геноцидних практик в російському соціумі: їх витоки, передумови, причини, розвиток на різних етапах [1; 13]. Автори показують невіддільність загальноукраїнських процесів із регіональними, їх взаємообумовленість [8]. Значний пласт робіт присвячений інформаційній війні, впливу медіа на суспільство. Автори наголошують на необхідності сприймання критично інформації, аналізі такого продукту [12].

Американські науковці Рой Баумайстер та Стівен Гастінгс писали проти переінакшення історичної пам'яті і виділяли такі прийоми: оминання, фальшування, звинувачення ворогів. Оминання полягає у замовчуванні та

униканні згадок неприємних фактів. Оминання може перетворюватися на заперечення самого факту події, що мала місце; замовчуванні. Фальшування – «збиранні доказів», які дозволяли не тільки заперечувати дійсність, але й доповнювати його неправдивими, вигаданими спеціально фактами та доказами. Сюди відносяться свідчення «очевидців» та «підробка фактів». Звинувачення вигаданих ворогів полягало у вишукуванні неіснуючих «ворогів» задля виправдання власних нераціональних, недолугих, часто – нелюдських дій (що було притаманне тоталітарним режимам) [1, с. 6–7].

Міф може бути спотвореним, іноді спрощеним та фальсифікованим баченням минулого. Так, міфи можуть бути й небезпечними, оскільки наше уявлення, що формується на знаннях, є спотвореними, перекрученими, неправдивими. А причинно-наслідкові зв'язки спотворюються міфами, що призводить до неправдивого висвітлення не лише історії, а й сприйняття сьогоденних подій. Тому, маємо урізноманітнювати джерела знань про минуле – диверсифікувати і критично мислити, що є передумовою подолання історичних міфів [1, с. 11].

Насьогодні більшість пересічних громадян України засуджує радянський режим, оскільки пам'ять поколінь про його жахіття збереглися й передалися прийдешньому поколінню. Молодь знає про репресії, Голодомор, індустріалізацію, Другу світову, «відлигу», «холодну війну», падіння Берлінської стіни, гласність. Кожна родина зазнала людських, моральних та матеріальних втрат. Насьогодні в умовах військової, інформаційної, енергетичної, торговельної агресії сусідньої держави міфи найбільше використовуються, пов'язані саме із радянським періодом. Реанімувати радянські міфи намагається Російська Федерація. Прикладам цього є парад 2005 р., який проходив у Москві, приход до влади Віктора Януковича 2010 р. та намагання підлаштувати власну історію під інше бачення – спільне історичне минуле має стати платформою для створення нової пострадянської спільноти. Говорячи про події з 2014 р. можемо виділити такі міфи російської пропаганди: «Ми не агресори – ми звільнили світ від нацистів та фашистів, тому не можемо бути агресорами», «Фашисти – українці, які не погоджуються із політикою сусідньої держави», «Ми – захисники російськомовного населення» тощо [1, с. 26]. Таке «звільнення» продовжується знищенням та випаленням української землі особливо у прикордонних регіонах, згадаймо Маріуполь, Бахмут, Авдіївку, Мар'їнку, Кременну. Також страждає цивільне населення і у відносно «безпечних» областях.

На громадян впливає пропаганда. Вона надається доступними словесними конструкціями, повторюється багато разів, щоб у потрібний момент почала працювати. Її метою є вплив на ставлення суспільства до певної проблеми, ситуації, явища. Тут йдеться не про випадкову помилку в процесі інформування, а саме про цілеспрямовану і підготовлену маніпуляцію і вплив. Найбільша небезпека в тому, що зазвичай пропаганда побудована на частково правдивій інформації, вміло змішаної з брехнею. Основними її характерними рисами є штучне поєднання в одному матеріалі непов'язаних між собою подій; емоційно забарвлена лексика, якою описують людей або явища; категоричні вислови; заклики до дій. У пропаганді інформація нав'язується, а не просто надається до роздумів. Вона спрямована на почуття та емоції, може викликати гордість, почуття приналежності до чогось, бажання діяти, страх, ненависть. Пропаганда ображає (оскільки говорить на мові ворожнечі), перебільшує, підтасовує факти, перемикає увагу, зміщує акценти, оперує стереотипами; формує повністю позитивне або негативне ставлення; подається неточно, частково, приховано. У результаті споживач інформації залучений до дії, його погляди змінилися, світогляд став викривлений. Пропаганда може бути спрямована як на формування важливих соціальних форм поведінки, так і на негативні маніпуляції, навішування ярликів, розпалювання ворожнечі чи на дискримінацію певної групи людей. Отже, пропаганда виступає однією із форм маніпуляції в медіа, оскільки цілеспрямовано спотворює інформацію для формування певної точки зору, певного ставлення до тієї чи іншої проблеми, особам, явищу. Це проявляється у наданні неповної інформації; умисному приховуванні окремого аспекту інформації, зміщенні акцентів у повідомленні, висмикуванні з контексту, перекручуванні та маніпуляції цифрами. Натомість інформація передається з метою загальної обізнаності людини, викликати зацікавленість, спонукає до подальшого вивчення, відображає, описує та порівнює. Вона подається нейтрально, не формує певної думки, передається повно, точно, достовірно, відкрито. У результаті споживач інформації обізнаний і може самостійно приймати рішення. Проте українські медіа та історична наука успішно і наполегливо їх спростовують.

С. Плохій справедливо зазначає: «Значення історії надзвичайно важливе в контексті цієї війни. Насамперед ця війна – це історична подія, і це не тільки тоді, коли йдеться про Україну, а коли йдеться про весь світ та світові зміни: це завершення періоду “довгого миру” після холодної війни, це реструктуризація відносин у Європі і світі щодо відносин між Європою і Росією, це велика зміна для України». Російські історики легітимізували геноцид українців, заперечуючи

право на існування нації та Української держави. В. Путін постійно звертається до минулого, оправдовуючи власні загарбницькі плани та амбіції [11, с. 15]. Тому, ми маємо навчити дітей випрацьовувати власну позицію і будувати своє рішення на всебічному аналізі, ціннісній базі та інформації з перевірених джерел.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг.ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків: Книжковий клуб «клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.
2. Війна: держава, суспільство, особа. Збірник наукових статей. Гол. ред. акад. В. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 805 с.
3. Головка В. Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 602 с.
4. Дзяна Г. О., Дзяний Р.Б. Домінуюча роль комунікативної функції освіти в умовах інформаційного суспільств. Ефективність державного управління. 2020. Вип. 1 (62). Ч. 1. С. 118–128. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.62.2020.205821> (дата звернення: 12.03.2024).
5. Ігнатенко Наталія, Москалюк Микола. Історична освіта у дискурсі еволюції державної політики України кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Емінак*. 2022, 1 (37). С. 136–149. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.1\(37\).577](https://doi.org/10.33782/eminak2022.1(37).577) (дата звернення: 13.03.2024).
6. Коренева І.М. Сучасні функції освіти для сталого розвитку. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2018. Вип. LXXXI. Том 2. С. 143 – 149.
7. Кравченко Петро. Ідентичність та національна історична освіта. *Філософські обрії*. 2017. № 38. С. 30–40.
8. Кульчицький С., Якубова Л. Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини. К.: ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2016. 720 с., 622 – 624).
9. Линовицька О. Основні функції освіти. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 36. С. 44–50. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_36_10 (дата звернення: 12.03.2024).
- 10.Паращенко Л. І. Функції системи загальної середньої освіти в умовах соціально-економічних трансформацій в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Електронний журнал. 2011. № 12. Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=375> (дата звернення: 13.03.2024).
- 11.Удод О. Російсько-українська історіографічна війна: лекція / За ред. В. Смолія. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2023. 28 с.
- 12.Череповська Н.І. «Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді»: навчально-методичний посібник. Київ: ІСПП НАПН України, 2016. 150 с.
- 13.Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «руського мира». Аналітична записка / Відповідальний редактор В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.

Ласкова-Ярмоленко Анастасія Олександрівна,
*наукова співробітниця відділу підтримки обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2530-5586>*

ПРОБЛЕМИ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано думку про важливість розвитку медіаграмотності як учнів, так і вчителів. У сучасних умовах, коли значна частина освітнього процесу сконцентрована в онлайн-форматі, усі учасники освітнього процесу мають швидко адаптуватися і добре орієнтуватися в медіапросторі. Наголошено на необхідності зосередження системою освіти уваги на підвищенні рівня обізнаності всіх учасників освітнього процесу щодо застосування різноманітних програм, застосування, онлайн-ресурсів, а також штучного інтелекту. Крім того, медіаграмотність, а зокрема кібербезпека молодого покоління постає особливо важливою саме в контексті війни в Україні.

Ключові слова: освітній процес; учні; дистанційне навчання; медіаграмотність; кібербезпека.

The article substantiates the opinion about the importance of media literacy development for both students and teachers. In modern conditions, when a significant part of the educational process is concentrated in the online format, all participants in the educational process must quickly adapt and navigate well in the media space. The need for the education system to focus on increasing the level of awareness of all participants in the educational process regarding the use of various programs, applications, online resources, as well as artificial intelligence was emphasized. In addition, media literacy, and in particular cyber security of the younger generation, becomes especially important in the context of the war in Ukraine.

Keywords: educational process; pupils; Distance Learning; media literacy; cyber security

Починаючи з 2020 року, українські освітні заклади були вимушені повністю або ж частково перейти на дистанційне навчання, спочатку через пандемію Covid-19, а з 24 лютого 2022 року – через повномасштабне вторгнення росії на територію України. У таких надскладних умовах багатьом освітянам на рівні з учнями довелося майже миттєво знайомитися з можливостями різного роду онлайн-ресурсів і освоювати їх застосування. Система освіти зіткнулася з серйозними викликами. Однак, попри все, перед вчителями, вихователями, викладачами вишив постає важливе завдання продовжувати підтримувати нашу систему освіти та гарантувати, щоб кожна дитина мала доступ до якісної освіти, незалежно від обставин. Війна в Україні завдала невимовних втрат, але водночас, хоч і вимушено, змусила подивитися на освітній процес під іншим кутом, відкрила нові горизонти важливості медіаосвіти, а також нагадала про силу освіти в контексті побудови сильно, стійкого і грамотного суспільства.

Проблеми медіаграмотності мають досить широкий спектр: починаючи з налаштування процесу дистанційного навчання (уміння учнями і вчителями користуватися різноманітними онлайн-програмами, платформами, ресурсами, застосунками під час навчання); здатності відрізнити фейкові новини та інформаційні вкиди, що досить активно використовуються в умовах інформаційної війни (поширення фейків у соціальних мережах); уміння оцінювати ризики, які можуть переслідувати користувачів будь-якого віку в онлайн-просторі (передача персональних даних, що охоплює три категорії – безпека, приватність, етика) [1] і закінчуючи національною кібербезпекою (наприклад, фільмування роботи ППО).

Медіаграмотність формує розуміння ролі медіа в суспільстві, а також основні навички дослідження та самовираження, необхідні громадянам в умовах демократії [2]. Сучасні діти мають справу з інформаційним простором із найменшого віку. Саме тому дуже важливо з раннього віку допомагати їм набутися навичок, пов'язаних із медіапродуктами, навчитися критично мислити, шукати й перевіряти інформацію, аналізувати медіаповідомлення тощо.

Попри складні обставини, у яких опинилася освітня галузь, запит на медіаграмотність залишається актуальним. Академія Української Преси у квітні 2022 р. провела опитування 550 медіаосвітян із різних регіонів країни, і 92% з них відповіли, що вважають актуальними заняття з медіаграмотності з учнями/студентами в умовах війни [3].

Науковці виділяють такі цілі медіаосвіти та медіаграмотності: розвивати здатність до критичного мислення та критичної автономії особистості; розвивати здатність до сприйняття, оцінки, розуміння, аналізу медіатекстів; розвивати знання соціальних, культурних, політичних та економічних смислів та підтекстів медіатекстів; навчати людину самовиражатися за допомогою медіа; навчати людину ідентифікувати, інтерпретувати медіатексти, створювати медіапродукти; давати знання з теорії медіа та медіакультури [4].

Таким чином, перед освітянами постають важливі завдання, за саме:

- допомогти дітям освоїти всі необхідні для навчального процесу ресурси;
- навчити учнів вчитися самостійно, тобто дати дієвий алгоритм дій, який обов'язково допоможе дитині в пошуку відповідей на проблемні питання. Зокрема ідеться про навички пошуку інформації (де, як шукати необхідну інформацію, як її аналізувати);

- формувати в дітей цінності приватного простору, приватності та особистого життя;

- надати дітям розуміння про необхідність збереження особистих даних, розглянути в цьому контексті поняття фінансової кібербезпеки;

- роз'яснити поняття «цифровий слід», «цифровий гуманізм»;

– навчити дітей критично оцінювати якість інформації, а будь-які прочитані чи побачені новини (особливо, гострі чи актуальні) піддавати фактчекінгу, що особливо актуально в умовах війни. Так, після повномасштабного вторгнення значно зросла потреба у фактчекінгу та спростуванні фейкової інформації через збільшення інтенсивності потоку дезінформації та пропаганди, а також кількості каналів поширення;

– ознайомити дітей із питаннями кібербезпеки, що охоплює також і відповідальність (так, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану).

Важливо зазначити, що, щоб пояснити всі вищезазначені поняття дітям, самі вихователі, учителі та викладачі закладів вищої освіти мають бути обізнані щодо них і володіти усіма вищевказаними навичками та вміннями [5].

Медіаграмотність – це розвиток навичок людини сприймати, створювати, аналізувати, оцінювати медіатексти, розуміти соціокультурний і політичний контексти функціонування медіа. За визначенням ЮНЕСКО у Паризькій програмі-рекомендаціях із медіаосвіти від 22 червня 2007 року медіаграмотність є обов'язком і правом споживача інформаційного продукту як частини прав на самовираження та інформацію й належить до основних прав і свобод людини [2].

Сучасні медіа потужно та водночас суперечливо впливають на суспільну думку, освіту, соціум загалом. Часто сучасні медіа в гонитві за швидкістю подання інформації не перевіряють достовірність оприлюднених даних і досить часто люди, а особливо молодь не здатні їх якісно проаналізувати [2]. Згідно з дослідженнями, третина українців визначає правдивість інформації інтуїтивно, а кожен четвертий довіряє новині, якщо та не суперечить його власному світогляду. Саме тому медіаграмотність – одна з найважливіших навичок сьогодення. Вміти відрізнити правду від фейків та вчити цього студентів – одне з найважливіших завдань сучасного викладача [6].

Варто зауважити, що медіаграмотність є результатом медіаосвіти. В Україні діють різноманітні проекти з медіаосвіти, які допомагають споживачеві медійного контенту краще зрозуміти суть медіа, орієнтуватися в інформаційному просторі, навчитися критично ставитися до ЗМІ, відрізнити якісну й достовірну інформацію, виявляти маніпулятивні спроби впливати на громадську думку і не підпадати їх впливу, дізнаватися про інформаційні права й можливості їх використання [2].

Перспективним вбачається створення інформаційного середовища, у якому

забезпечений загальний доступ до інформації (офіційної, правової, муніципальної, екологічної, ділової, споживацької, інформації для дітей та юнацтва), що є суспільним надбанням. У цих умовах легко можна буде розвиток інформаційної інфраструктури в інтересах освіти, науки, культури та комунікацій. Також медіаосвіта може стати одним із потужних інструментів профілактики асоціальної поведінки молоді, запобігання розповсюдженню шкідливих впливів у молодіжному середовищі [4].

На звершення зазначимо, що медіаграмотність у такому випадку виступає як фільтр – оборонний засіб від різноманітних інформаційно шкідливих подразників, а наявність у населення ідеологічної соціокультурної свідомості – як знаряддя для формування проукраїнського суспільства і розвитку успішної держави [5].

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Терепищій С. О. Виклики для медіаграмотності та соціальної відповідальності освітян в умовах війни / С. О. Терепищій. – URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39485>.
2. Медіаграмотність для освітян в умовах війни / упорядник: У. Кірієнко. – Київ, 2023. – URL: <https://dnppb.gov.ua/my/R2-KUV-Presentation%20Media%20Literacy%202023.pdf>.
3. Аналітичний звіт трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні. – Лютий–червень 2022. – URL: https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/transformation-medialiteracy_ua-1.pdf.
4. Іванов В., Іванова Т., Мірошніченко Ю. Медіаосвіта та медіаграмотність: до проблеми визначення термінів / В. Іванов, Т. Іванова, Ю. Мірошніченко. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/5218/1/Untitled0.pdf4.pdf>.
5. Заріцька Н. М. Медіаграмотність у контексті забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в умовах гібридної війни: результати теоретичного аналізу / Н. М. Заріцька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2022. – No. 4. – С. 150–154. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.29>.
6. Леоненко Н. Медіаграмотність в умовах війни / Н. Леоненко. – URL: <https://zakyh.org.ua/index.php/novini/naukova-robota/2570-mediahramotnist-v-umovakh-viiny>.
7. Медіаграмотність. З чого почати // НУШ. – URL: <https://nus.org.ua/articles/mediagramotnist-z-chogo-pochaty/>.

Латиш О. М.,
аспірант кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського Національного Університету імені В. І. Вернадського
patak_oleg@ukr.net

ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ СУБ'ЄКТА В УСКЛАДНЕНИХ УМОВАХ

В статті проаналізовано особливості творчої діяльності. Описано процесуальні характеристики творчого мислення. Творче мислення розглядається як процес розв'язування нових задач. Представлено характеристику навчально-тренінгової системи КАРУС, розробленої В.О. Моляко, з використанням ускладнених умов.

Ключові слова: творча діяльність, творче мислення, творча задача, навчально-тренінгова система КАРУС, ускладнені умови.

The article analyzes the peculiarities of creative activity. Process characteristics of creative thinking are described. Creative thinking is considered as a process of solving new problems. The characteristics of the KARUS educational and training system, developed by V.O. Molyako, using complicated conditions.

Keywords: creativity activity, creative thinking, creative task, educational and training system KARUS, complicated conditions.

Сучасні умови життя все більше вимагають від людини вміння творчо мислити, самостійно приймати рішення в швидко змінюваних умовах, часом екстремальних. Постає необхідність ефективно здійснювати різного роду діяльність на фоні стрімкого зростання різноманітних інформаційних впливів, вміння самостійно аналізувати нову інформацію з метою розв'язання виникаючих проблемних завдань, вибудовуючи власну стратегію пошуку ефективного їх вирішення.

Аналіз досліджень, присвячених творчій діяльності, засвідчує, що найчастіше у вітчизняній і зарубіжній літературі творчою вважається людська діяльність, що породжує якісно нове із суб'єктивної товчки зору того, хто займається цією діяльністю (Моляко В. О., Мойсеєнко Л. А., Біла І. М., Третяк Т. М., Міщиха Л. П. та ін.). Особливий інтерес для нас становить київська школа психології творчості, засновником якої є академік В. О. Моляко. Розроблена вченим теорія творчої діяльності стала основою для цілого ряду досліджень проблеми творчості як у різних сферах діяльності, так і на різних вікових рівнях (В. О. Моляко, П. С. Перепелиця, Л. Н. Івахненко, В. В. Рибалка, Р. О. Пономарьова, Є.В. Проскура, В. С. Лозниця, Т. М. Третяк, С. В. Шаванов, Л. А. Мойсеєнко, С. М. Симоненко, А. Б. Коваленко, О. А. Кривопишина, Т.М. Траверсе, І. М. Біла, Н. А. Ваганова, Ю. А. Гулько, О. В. Костюченко, Л.П. Міщиха, Л. Г. Вержиківська, Н. В. Медведева, Н. М. Латиш, С. Ю. Діхтяренко, В. С. Бажанюк, Л. Г. Чорна та ін.). В центрі розробок цієї школи є дослідження

функціонування творчих стратегій, діагностико-стимууючий тренінг КАРУС, вивчення творчої діяльності в різних сферах (техніка, педагогіка, література, мистецтво, медицина та ін.) [3].

Зазначається, що творчість ґрунтується на певних знаннях та вміннях і тому переплітається з репродуктивною, нетворчою діяльністю. Також важливим є той факт, що продукти творчості – це не тільки матеріальні вироби (будинки, машини, картини), але й окремі ідеї, рішення, просто думки, плоди фантазії, які можуть і не віднаходити матеріального втілення. Вважається, що творчість – це системне явище, яке включає в себе такі взаємопов'язані компоненти: творчі здібності (загальні та спеціальні здібності, індивідуальний рівень розвитку здібностей та їх предметна спрямованість), творчі процеси (сенсорні та когнітивні процеси, дивергентне мислення, мотивація творчості, якості особистості), продукт творчості (відкриття, винаходи, конструкції, реконструкції). Загалом в науковій літературі творчу діяльність характеризують, роблячи акцент або на суб'єкт творчості, або на продукт творчості, або на умови перебігу творчого процесу.

Творча діяльність людини протікає за наступними етапами, виділеними В. О. Моляко:

- 1) етап постановки задачі та розуміння того, що потрібно знайти;
- 2) формування гіпотези щодо кінцевого продукту діяльності, шляхів і способів його досягнення;
- 3) реалізація задуму;
- 4) останній етап – це апробація нових продуктів (розв'язань) і доопрацювання, якщо отриманий результат не відповідає поставленим цілям [3].

Виходячи з того, що, творчі процеси мають унікальний характер, не так вже й важливо, скільки етапів буде представлено в моделі процесу. Головним є те, що в кожному випадку йдеться про необхідність зрозуміти, що потрібно віднайти, яким шляхом це здійснити і перевірити, чи відповідає віднайдене розв'язання вимогам задачі.

Отже, цих складових, може бути виділено й небагато, але слід зазначити, що кожен цикл, кожна стадія – це фактично автономний творчий процес, в якому так само функціонують основні мисленнєві тактики та стратегії, тільки в меншому масштабі. Типовий творчий процес безперечно включає всі три основні цикли: розуміння – задум – розв'язання. Без будь-якого з них процес не може бути здійснений, але в кожному окремому випадку значимість кожного з цих циклів може бути основною. Так само можуть мати значення й усі етапи, особливо коли йдеться про зовсім нову проблему [2].

Розглядаючи процес розв'язання творчої задачі, В.О. Моляко використовує такі поняття, як стратегія й тактика, характеризуючи ними як процес творчої

мисленнєвої діяльності, так і особистість творця. Ці поняття, згідно концепції, знаходяться між собою у співвідношенні більш або менш масштабного використання, тобто можна говорити про стратегію розв'язання задачі й про тактику вирішення окремих підзадач у всій задачі, як фактично й використовуються ці поняття у військовій справі та у повсякденному житті.

Стратегія – це система актуалізації, планування, реалізації задуму, гіпотези проекту; вона, коли йдеться про творчість, в кожному окремому випадку буде унікальною, хоча водночас може відноситись до певної категорії різновидів стратегій, скажімо, до стратегії пошуку аналогів або стратегій комбінування. Стратегія водночас характеризує конкретні можливості та нахили особистості до певного виду дій і конкретні особливості кожної задачі, проблеми, яку за цією стратегією намагається суб'єкт розв'язати [2].

Отже, творче мислення розглядається як процес розв'язування нових задач та передбачає розробку нових ідей, задумів, технологій вирішення різного роду нових проблем. Також творче мислення можна вважати інструментом структурно-функціонального аналізу інформації, побудови (знаходження) ефективних рішень поставлених задач. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває необхідність стимулювання творчого мислення шляхом реалізації нових методів навчання та організації навчального процесу, що дозволить формувати здатність розробляти нестандартні ідеї, розв'язувати актуальні задачі, за необхідності приймати рішення в процесі колективної роботи.

Актуальним, на нашу думку, є те, що особливість навчально-тренінгової системи КАРУС (комбінування, аналогізування, реконструювання, універсальна стратегія, спонтанні дії) розробленої В.О. Моляко, полягає саме у використанні в процесі навчання (тренінгу) ускладнюючих умов. Зокрема, вченим були розроблені такі спеціальні методи:

1) *метод часових обмежень* ґрунтується на врахуванні істотного впливу часового фактору на розумову (і не тільки) діяльність та застосовується при дослідженні впливу нестачі (лімітуванні) часу на творчу діяльність людини.;

2) *метод раптових заборон* полягає в тому, що досліджуваному на якомусь етапі розв'язку задачі забороняється використовувати в своїй діяльності ті чи інші елементи чи механізми. Використання цього методу сприяє виробленню в людини важливого вміння змінювати свою діяльність в залежності від конкретних обставин;

3) *метод швидкісного ескізування* реалізується в процесі розв'язування творчих задач, коли досліджуваним пропонується малювати чи конструювати все, що їм уявляється. Використання цього ускладнення допомагає людині контролювати свою діяльність та регулювати творчий пошук шляхом реалізації зорових образів;

4) *метод нових варіантів* полягає у тому, що досліджуваному необхідно розв'язати задачу незвичним способом, знайти нові варіанти розв'язку. Застосування цього прийому сприяє додатковій активізації мислення, орієнтує людину на творчий пошук. Можна просити знайти новий варіант і тоді, коли вже є п'ять-шість і більше рішень. Цей метод можна, застосовувати практично на будь-якому етапі розв'язування задачі і тоді він може стати одночасно і різновидом методу раптових заборон;

5) *метод інформаційної недостатності* застосовується з метою особливої активізації діяльності суб'єкта на перших етапах розв'язування задачі. За таких умов вихідні дані задачі представляються з певним дефіцитом інформації, необхідної для швидкого початку розв'язування. В умові завдання можуть бути пропущені ті або інші істотні функціональні й структурні характеристики вихідних даних. Можна спеціально пропонувати завдання, вихідні умови яких пред'являються лише у графічній або лише у текстовій формі. Особливо ефективним це може бути при вивченні особливостей розуміння, при виявленні наявного запасу знань учнів;

6) *метод інформаційної перенасиченості* навпаки спрямований на включення у вихідні умови зайвих відомостей, які не мають ніякого суттєвого значення для розв'язування. Різновидом цього методу є підказка, яка надається усно і містить зайві дані, певною мірою заплутуючи досліджуваного і відволікає від корисної для вдалого розв'язання задачі. Можна запропонувати вибрати потрібну інформацію, або ж не говорити про те, що в умові є надлишок інформації;

7) *метод абсурду* полягає розв'язуванні суб'єктом практично ірраціонального завдання, спеціально пропонується таке завдання, яке не може бути вирішене. Типовим варіантом абсурдних завдань є завдання на побудову вічного двигуна. Можна застосовувати й завдання, які є відносно абсурдними. Це допомагає боротися зі усталеними рішеннями і виходити на творчий рівень розв'язку;

8) *метод ситуативної драматизації* полягає в тому, що в процесі розв'язування творчої задачі вводяться додаткові умови, так звані питання-перешкоди, які змінюють хід розв'язування задачі.

Кожен з описаних методів (ускладнених умов) може поєднуватись з одним чи кількома методами [3].

Слід зазначити, що описані вище ускладнюючі умови супроводжують майже кожен творчий процес, адже реальне життя людини завжди супроводжується певними ускладненнями, чи то часовими обмеженнями, чи потрібно переробити великі обсяги інформації, відшукати ту інформацію, якої

не вистачає для успішного виконання діяльності, чи доводиться долати непередбачені й іноді раптові перешкоди.

Досліджуючи процеси творчості, важливим аспектом вивчення є творчі здібності, які пов'язані з творчим потенціалом людини, з її задатками й постійно розвиваються у діяльності, проникаючи в ядро структури особистості. Для кожного виду творчої діяльності характерний психологічно своєрідний склад здібностей, індивідуальні відмінності, що проявляються як у загальному рівні обдарованості, так і в якісній своєрідності окремих пізнавальних процесів, у їх структурному взаємозв'язку. Зокрема, перцептивні здібності, відчуття, сприймання є джерелом знань про навколишній світ. Здатність швидко помічати об'єкти, виділяти істотне в них, проявляючи спостережливість, є необхідною умовою творчої діяльності. Також будь-яка здібність людини включає її пам'ять, яка утримує інформацію, знання і поновлює результати попередньої діяльності людини. Серед пізнавальних процесів велике значення в творчій діяльності має творча уява, яка проявляється у створенні нових образів на основі перетворення наявних уявлень і понять, в реконструюванні образів минулого, у створенні мисленнєвих образів й цілісних картин. Творчий характер психічної діяльності найкраще виявляється у мисленні. Провідне значення в різних видах творчої діяльності має вся система мисленнєвих операцій, різні види мислення й форми мисленнєвого процесу [1].

Вищезгадані пізнавальні процеси тісно взаємопов'язані й важливі у всіх видах творчої діяльності, на різних стадіях творчого процесу. Вони можуть виступати також як аналітичні одиниці творчої діяльності.

На сьогоднішній день великий теоретичний і практичний інтерес привертає технічно-конструкторська сфера творчості, що сприяє розвитку творчих процесів, пов'язаних з побудовою нових структур з новими функціональними можливостями та є передумовою прогресу в цілому. Розкриття психологічних закономірностей і механізмів творчих процесів в складних умовах є одним із важливих завдань психології творчості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біла І. М. Психологія творчого конструювання в дошкільному віці : монографія. К.: Веселка, 2011. 431 с.
2. Моляко В. О., Третяк Т. М. Творче мислення особистості за умов екстремальності та інформаційної невизначеності. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. Том 33 (72). № 2. 2022. С. 30-37.
3. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. К. : Освіта України, 2008. 702 с.

Лебедик Л. В.,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
lebedyk_lesya@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА» ДО ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ І ЛІДЕРСТВА ВИХОВАНЦІВ

Досліджуються можливості підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання. У статті систематизовано показники підготовленості педагога закладу позашкільної освіти до проєктування технологій і методик інтенсивного навчання і та розроблено на цій основі освітньо-професійну програму «Позашкільна освіта», яка готує магістрів до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців.

Ключові слова: обдарованість, лідерство, лідерські якості, магістр освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта», вихованець закладу позашкільної освіти, технології і методики інтенсивного навчання.

Annotation: The possibilities of training masters of the educational and professional program «Out-of-school education» for the purposeful development of giftedness and leadership of pupils using technologies and methods of intensive training are being investigated. The article systematizes indicators of the teacher's preparedness of an out-of-school education institution for the design of technologies and methods of intensive training and, on this basis, developed the educational and professional program «Out-of-School Education», which prepares masters for the purposeful development of giftedness and leadership of pupils.

Key words: giftedness, leadership, leadership qualities, master of the educational and professional program "Out-of-school education", pupil of the institution of out-of-school education, technologies and methods of intensive training.

Постановка проблеми. Сучасна позашкільна освіта потребує перегляду її принципів, змісту, технологій, методик, структури, особливо стосовно системи підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців. Важливим постає вироблення концепції освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта», яка забезпечить досягнення високої якості розвитку обдарованості і лідерства вихованців.

Ключову роль у підготовці магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців у сучасних умовах можуть виконати технології інтенсивного

навчання, адже з'явився суспільний запит на технології електронного навчання, запровадження технологій і методик інтенсивного навчання.

Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців має відображати основні аспекти інтенсифікації навчання: його проєктування, організацію освітньої діяльності, її мотивацію, стимулювання, контроль. Проблема готовності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до проєктування змін у позашкільній освіті є досить гострою, їх реалізація пов'язана насамперед з особливостями особистості педагогів закладів позашкільної освіти.

У підготовці магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» відбувається перехід від репродуктивних технологій, форм, до творчих, коли готується майбутній педагог зі сформованою потребою у розвитку обдарованості і лідерства вихованців, здатний до саморозвитку та самореалізації у цій діяльності з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, що й обумовлює інтерес науковців, практиків до підготовки педагогів закладів позашкільної освіти.

Аналіз публікацій науковців, у яких започатковано вирішення проблеми підготовки магістрів для позашкільної освіти до розвитку обдарованості і лідерства вихованців, засвідчує, що вона орієнтована на ріст наукового рівня магістрів, а не власне підготовки до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців. Найчастіше вони потім практично стихійно, шляхом самоосвіти, удосконалюють свою діяльність із розвитку обдарованості і лідерства вихованців.

Підтвердженням інтересу до проблеми підготовки магістрів у вищій школі з використанням технологій і методик інтенсивного навчання є поява низки публікацій [1; 5; 9–12; 21; 22; 24; 25; 29–32 та ін.]. На жаль, проблема підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців поки-що у стані початкового вирішення, хоча проблемі інтелектуального розвитку і лідерства присвячена велика кількість досліджень, аналіз яких поданий у працях [2; 3; 5–8; 13; 14; 16–18; 20; 21; 23; 26–28; 33 та ін.].

Метою статті є продовження досліджень можливостей підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання.

Завдання дослідження – систематизація вимог до магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» як проєктантів системи розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик

інтенсивного навчання, удосконалення на цій основі започаткованої у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» та, зокрема, провідного освітнього компонента – «Теорія і методика позашкільної освіти».

Виклад суті й результатів дослідження. На основі попередніх наших досліджень [2, с. 58–61; 3, с. 228–231; 4, с. 149–157; 5, с. 555–566; 6, с. 112–113; 7, с. 35–42; 13, с. 34–44; 14, с. 25–30; 15, с. 201–207; 33, с. 349–351 та ін.] та розвідок В. Стрельнікова з проблем розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, лідерських навичок, застосування системи інтенсивного навчання [9–33 та ін.], визначимо показники підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання: а) самостійність, що є основою для організації підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, яка передбачає: здатність магістранта адекватно оцінювати рівень своїх вмінь до розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання; ступінь професійної навченості для позашкільної освіти; мотивацію позашкільної освіти; рівень задоволення своєю діяльністю з розвитку обдарованості і лідерства вихованців; здатність раціонально організовувати і планувати розвиток обдарованості і лідерства вихованців; організаційні та комунікативні здібності; самостійне оволодіння знаннями, уміннями, навичками з розвитку обдарованості і лідерства вихованців у позашкільній освіті; розширення і поглиблення здібностей до розвитку обдарованості і лідерства вихованців; готовність до професійного розвитку обдарованості і лідерства вихованців у позашкільній освіті; б) професійно орієнтоване мислення магістранта, розробляти тактику, стратегію дій щодо розвитку обдарованості і лідерства вихованців (що передбачає: раціонально-логічне мислення; цілісне бачення, системний аналіз, прогнозування розвитку обдарованості і лідерства вихованців; значеннєву професійну пам'ять як розвинуті мнемонічні здібності, установлення логічних і асоціативних зв'язків у розвитку обдарованості і лідерства вихованців); вербальні здібності, вербальне мислення, ерудиція, здатність до діалогу; в) творче ставлення магістранта до розвитку обдарованості і лідерства вихованців, розвинута здатність до інновацій, творча уява; інтуїтивне мислення; образна пам'ять; акторське мистецтво, здатність до емпатії, вплив на особистість вихованців через спілкування; г) ціннісна орієнтація магістранта на розвиток обдарованості і лідерства вихованців (що передбачає: установку на самовдосконалення у виховній роботі; спрямованість на суб'єкт-суб'єкту

взаємодію з вихованцями; прагнення до творчої реалізації у розвитку обдарованості і лідерства вихованців); д) рівень розвитку якостей і здібностей майбутнього педагога позашкільної освіти, необхідних для розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання (вміщує: готовність рівноправної особистісної взаємодії в системі «педагог-вихованець»; високий моральний рівень; рефлексивну саморегуляцію – воля, імпровізація у розвитку обдарованості і лідерства вихованців, організаційна гнучкість; розвинута здатність до інновацій у виховній роботі; володіння методами переробки інформації з позашкільної освіти й алгоритмами інформаційного пошуку; інформаційна грамотність; володіння технологіями оформлення результатів розвитку обдарованості і лідерства вихованців; здатність до освоєння нових програмних продуктів для позашкільної освіти); е) виховання магістрантом освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання (що передбачає: знання можливостей вихованців; уміння адаптувати, застосовувати програмні засоби технологій і методик інтенсивного навчання з урахуванням особливостей освітнього процесу закладу позашкільної освіти [5, с. 555–566].

Виділені показники відображають необхідний рівень загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання. У системі освітніх компонентів означеної програми має проводитися підготовка магістрів до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання. Для цього застосовується метод моделювання, який допомагає акцентувати увагу на основних ознаках розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, на якостях, фактах, зв'язках, відносинах процесу підготовки магістрів, а сама модель є зручною, наочною, доступною для аналізу [5, с. 555–566].

Готуючи магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання ми керувалися тим, що їхня майбутня діяльність з розвитку обдарованості і лідерства вихованців є важливою категорією професійної культури, її складником, а також підсумком конкретних проявів обдарованості і лідерства вихованців. Підготовка магістрів має розвивати цю культуру, яка містить індивідуально вироблені ними стратегії, способи вирішення завдань позашкільної освіти, способи орієнтації у

професійному житті, які сприяють переведенню умінь розвитку обдарованості і лідерства вихованців з наявного стану в бажаний.

Удосконалення освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» з метою підготовки магістрів до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців на основі використання технологій і методик інтенсивного навчання, має базуватися на специфічних особливостях навчання дорослих. Від організатора підготовки у магістратурі, який є ключовою фігурою процесу підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців, вимагаються такі якості: загальна психолого-педагогічна ерудиція; методологічне мислення; демократизм мислення і поведінки; професійний прагматизм у позашкільній освіті; гнучкість у взаєминах; здатність орієнтуватися у нестандартних ситуаціях; сприйнятливості до інновацій; високий рівень організаторських умінь і навичок [5, с. 555–566].

Зміст технології підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання враховує завдання реформування вищої і позашкільної освіти, базується на модульному підході, магістранти мають можливість самостійно вибирати той варіант, який відповідає початковому рівню їхньої підготовки до розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, що забезпечує індивідуальний темп освоєння означеної програми.

Так, зміст освітніх компонентів «Теорія і методика позашкільної освіти», «Інклюзивна освіта в закладах позашкільної освіти», «Організація навчально-виховної роботи в закладах позашкільної освіти» містять міні-модулі: діагностичний, методологічний, спілкування, педагогічної майстерності, обміну досвідом. Діагностичний міні-модуль розпочинає вивчення освітніх компонентів, присвячується знайомству з дисципліною, діагностиці запитів магістрантів, проблемі подальшого їхнього розвитку. Зокрема, магістранти знайомляться з вимогами до розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, вивчають можливості впровадження викладених ідей. Розглядаються можливості психодіагностики як умови вивчення ефективності інтенсивного навчання у розвитку обдарованості і лідерства вихованців. Вибудовується індивідуальна освітня траєкторія професійно-творчого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, що складається відповідно до здібностей вихованців в умовах середовища закладу позашкільної освіти. Методологічний міні-модуль освітніх компонентів

розглядає методологічні аспекти розвитку обдарованості і лідерства вихованців, орієнтує магістрантів на набуття базових теоретичних знань про сутність розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, компоненти і механізми розвитку індивідуального стилю діяльності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» щодо цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців, європейські та міжнародні стандарти.

Модуль спілкування присвячується технологіям інтенсивного навчання, які забезпечують розвиток обдарованості і лідерства вихованців, передбачається спілкування – дискусійні, імітаційні технології, проєктне, кооперативне навчання, тренінги тощо. Модуль педагогічної майстерності націлює магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» на цілеспрямований розвиток обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання (модульні, інформаційні, ситуаційні, дослідницькі, проєктні, навчання у співробітництві).

Модуль обміну досвідом розвитку обдарованості і лідерства вихованців засобами технологій і методик інтенсивного навчання передбачає модерацію – особливий вид управління діяльністю магістрантів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» щодо підготовки до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців.

Освітні компоненти «Теорія і методика позашкільної освіти», «Інклюзивна освіта в закладах позашкільної освіти», «Організація навчально-виховної роботи в закладах позашкільної освіти» освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» коректуються для кожної академічної групи з урахуванням пропозицій магістрантів. Створюється дидактичне середовище, у якому здійснюється їхня спільна діяльність, спілкування, розвиваються ділові та емоційно-психологічні взаємини, формуються їхні ціннісні орієнтації. Особлива увага має приділятися самостійній роботі магістрантів з проєктами, що забезпечує розвиток їхніх творчих можливостей.

Урахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти за цією програмою означає створення позитивної мотивації магістерської підготовки, потреби в неперервній освіті й інтересу до процесу розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання. Лекційні, практичні, семінарські заняття, моделювання, аналіз практичних ситуацій, вирішення актуальних завдань позашкільної освіти, ділові ігри, тренінги сприяють формуванню індивідуального стилю, самостійності магістрантів, розвитку їхніх здібностей до розвитку обдарованості і лідерства вихованців.

Управлінський компонент магістерської підготовки дає змогу розглядати процес навчання за означеною програмою як рефлексивне управління: викладач

– зміст (розвиток обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання) – розвиток виховної діяльності магістрантів.

Результативний компонент визначає ефективність системи означеної підготовки, що пов'язується з виробленням відповідних критеріїв і показників. Процес підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання діагностується способами самоконтролю, експрес-контролю, взаємоконтролю, рубіжного вхідного і підсумкового контролю. Критерії підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання, рівня інформаційної культури, індивідуального стилю їхньої педагогічної діяльності, рівня володіння технологіями інтенсивного навчання, професійного розвитку особистості є структурно-функціональними компонентами удосконаленої освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта».

Розвиток обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання є багатокомпонентним, динамічним, багатоетапним, послідовним процесом, що відбувається в часі. Процес розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання передбачає ряд етапів, а його результатом є розвиток обдарованості і лідерства вихованців. Він здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти магістрантів як прагнення до творчої самореалізації й розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання. Творчість є способом інтенсифікації цього процесу. Апробація моделі підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання проведена на базі кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Висновок. Сучасні завдання реформування освіти вимагають від магістранта освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» компетентних комплексних дій, спрямованих на застосування елементів інтенсивного навчання. Підсилюється роль у розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання функцій такої системи навчання, магістранти отримують можливість осмисленого засвоєння знань, формування практичних навичок розвитку обдарованості і лідерства,

набувають вмінь застосовувати інтенсивне навчання у контексті розвитку обдарованості і лідерства вихованців.

Магістрант має підходити до розвитку обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання як універсальної діяльності в соціокультурному контексті, спрямованої на розвиток обдарованості і лідерства вихованців.

Перспективи подальших досліджень: розвиток обдарованості і лідерства вихованців з використанням технологій і методик інтенсивного навчання дають усі підстави бути одним з поширених видів діяльності педагога позашкільля в епоху постіндустріального суспільства, важливими є означені аспекти розгляду проблеми розвитку обдарованості і лідерства вихованців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Копитіна Л. П., Лебедик Л. В. Особливості лекції і семінару в умовах інтенсивного навчання у вищих навчальних закладах. Зб. наук. ст. магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи» ПУЕТ за результатами наук. досл. 2013-2014 навч. р. Полтава : ПУЕТ, 2014. С. 74–79.
2. Лебедик Л. В. Інтерактивні технології формування лідерства у соціальній роботі. Лідери ХХІ століття. Погляд у майбутнє : Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. 26-27 жовт. 2023 р. / За заг. ред. Романовського О. Г. Х. : НТУ «ХП», 2023. 141 с. С. 58–61. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/22195>
3. Лебедик Л. В. Критерії розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи. Обдаровані діти скарб нації: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 8–11 груд. 2020 р.) Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 228–231. URL : <http://novyny.ostriv.in.ua/publication/code-7E317C4119BB9/list-8C72DA5726>
4. Лебедик Л. В. Підготовка керівників гуртків до роботи з обдарованими дітьми в системі післядипломної педагогічної освіти. Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 149–157. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19216>
5. Лебедик Л. В. Підготовка майбутніх педагогів закладів позашкільньої освіти до виховання лідерських якостей обдарованих дітей із використанням технологій інтенсивного навчання. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лют. 2024 р.). К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с. С. 555–566.
6. Лебедик Л. В. Розвиток лідерства в колективі за системою Антона Макаренка. Публічне управління та адміністративний менеджмент : сучасні тренди та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Харків: Видавничий центр “Global Scientific Trends”, 2021. 153 с. С. 112–113. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17163>
7. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю. Формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Теорія і практика управління соціальними системами. 2021. № 3. С. 35–42. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17838>
8. Левченко Т. А., Лебедик Л. В. Педагогічні умови формування лідерства у

- майбутніх фахівців дошкільної освіти. Психолого-педагогічний пошук : зб. студентських наук. пр. за матеріалами IV Всеукр. студентської наук.-практ. інтернет-конф. «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» 17 трав. 2022 р. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. 298 с. С. 149–153.
9. Стрельников В. Ю. Безпека людини в умовах запровадження високоефективних технологій інтенсивного навчання. Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці. (Полтава, 25–26 квіт. 2019 р.) / упоряд., і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ, 2019. С. 7–11.
 10. Стрельников В. Ю. Вітчизняні та зарубіжні теорії інтенсивного навчання дорослих. Зб. наук. пр. Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Педагогічні науки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. Вип. 64. С. 59–65. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/5583>
 11. Стрельников В. Ю. Застосування інтенсивного навчання у системі підвищення кваліфікації кадрів. Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади : матеріали VI Всеукр. наук.-практичної конф. за міжнародною участю (Полтава, 27 листоп. 2013 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2013. С. 198–199.
 12. Стрельников В. Ю. Індивідуалізація навчання в системі інтенсивного інформатизованого навчання. Індивідуалізація навч. процесу на шляху європейської інтеграції вищої освіти України : матеріали Міжнар. наук.-методичної конф. (Полтава, 26–27 берез. 2009 р.). Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. 179 с. С. 33–35.
 13. Стрельников В., Лебедик Л., Вонсович Л. Формування лідерських навичок майбутніх фахівців у закладах вищої і фахової передвищої освіти. Гуманізація навчально-виховного процесу. 2021. № 1 (100). С. 34–44. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17994>
 14. Стрельников В. Ю., Лебедик Л. В. Дев'ять кроків ефективного навчання лідерству. Імідж сучасного педагога. 2007. № 7–8 (76–77). С. 25–30.
 15. Стрельников В. Ю., Лебедик Л. В. Розвиток креативності майбутнього фахівця соціальної роботи в епоху цифрової реальності. Філософія для дітей: сучасний стан і перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 25, 26 трав. 2021 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 262 с. С. 201–207. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16841>
 16. Стрельников В. Ю. Лекція 2.10. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти : Модульний посібник / Автори-упорядники : П. І. Матвієнко, Н. І. Білик, О. О. Новак. Полтава : ПОППО, 2006. С. 248–268.
 17. Стрельников В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід (посіб. для вчителів і психологів). Полтава : ПОПОПП, 1998. С. 13–18.
 18. Стрельников В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. Психологічна підтримка творчості учня / Упоряд. О. Плавник, В. Зоц. К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. С. 9–18.
 19. Стрельников В. Ю. Методологічні засади підготовки педагогічних працівників у системі неперервної освіти до роботи з обдарованими дітьми. Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в

- умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 308–314. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19217>
20. Стрельніков В. Ю. Механізми розвитку інтелектуального обдарування особистості в умовах інноваційного освітнього середовища. Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 09-10 червня 2022 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 193 с. С. 47–50.
 21. Стрельніков В. Ю. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у закладі неперервної освіти на основі теорій інтенсивного навчання для забезпечення ними виховання лідерських якостей обдарованих учнів. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лют. 2024 р.). К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с. С. 893–901.
 22. Стрельніков В. Підготовка викладачів до проектування системи інтенсивного навчання. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2009. Вип. 25. Ч. 1. С. 40–47.
 23. Стрельніков В. Ю. Побудова механізму розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти. Обдаровані діти – скарб нації: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 8–11 груд. 2020 р.) Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 434 с. С. 354–357. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16830>
 24. Стрельніков В. Ю. Принципи побудови змістовних модулів в системі інтенсивного навчання. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 5. С. 125–131. URL : <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1298/1327>
 25. Стрельніков В. Ю. Проектування системи інтенсивного електронного навчання як умови забезпечення системної і фундаментальної підготовки фахівців у контексті інтеграції вищої освіти України до європейського освітнього простору. Вища освіта України. 2009. Тематичний вип. “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. Дод. 4, т. II (14). С. 127–135.
 26. Стрельніков В. Ю. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів (матеріали до вивчення міні-модуля «Інтелект і творчість»). Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно орієнтованої освіти : Модульний посібник / Автори-упорядники : В. Р. Ільченко, П. І. Матвієнко, Н. І. Білик. Полтава : ПОППО, 2003. С. 137–155.
 27. Стрельніков В. Ю. Розвиток лідерських навичок педагогів у закладі неперервної освіти для соціального забезпечення суспільства змін. Лідери XXI століття. Погляд у майбутнє : Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. 26-27 жовт. 2023 р. / За заг. ред. Романовського О. Г. Х. : НТУ «ХП», 2023. 141 с. С. 67–69.
 28. Стрельніков В. Ю. Роль емоційного інтелекту у забезпеченні здоров'я людини. Постметодика. 2010. № 6. С. 15–21.
 29. Стрельніков В. Ю. Теорії інтенсивного навчання майбутніх викладачів. Сучасні проблеми гуманітаристики : світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конфер. / Редкол. Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Українець С. Я. Рівне : РІКУП НАНУ, 2015. С. 203–207.

30. Стрельніков В. Ю. Теоретичні засади технології інтенсивного електронного навчання. Дидаскал : часопис / О. Ільченко (гол. ред.); матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. із міжнар. участю «Інноваційність в освіті : пошуки і перспективи розвитку», 22–23 листоп. 2016 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Вип. 17. С. 237–241. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/8783>
31. Стрельніков В. Ю. Технологія інтенсивного електронного навчання : вітчизняний та зарубіжний досвід. Педагогічні науки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 66–67. С. 19–24. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7513>
32. Стрельніков В. Ю. Шляхи підготовки педагогів до проектування технології інтенсивного навчання. Вектори психології – 2019 : матеріали Міжнар. молодіжної наук. конф. (24 квіт. 2019 р., м. Харків). Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 318–321.
33. Strelnikov V. Yu., Lebedyk L.V., Hura T. V., Sysoieva S. I., Stankevych S. V., Sharovalova E. V., Avilova O. Ye. Leadership and social work in the environmental management system. Ukrainian Journal of Ecology. 2021. № 11 (2). С. 349–351. URL : <https://www.ujecology.com/articles/leadership-and-social-work-in-the-environmental-management-system.pdf>

Лимар Л. В.,
К.псих.н., доцент,
Директор Навчально-наукового центру Неперервної професійної освіти
Інституту післядипломної освіти
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,
Lesyalymar@ntu.ua

ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ З РОСІЄЮ

Наведено результати інтерв'ю, які проводились з здобувачами освіти доктора філософії в Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця. Участь була добровільною. Опитані розповіли про основні проблеми навчання під час війни. Водночас, у 2023 році у наведеному закладі було захищено 35 дисертацій на здобуття звання доктора філософії, що свідчить про високу резилієнтність слухачів.

Ключові слова: резилієнтність здобувачів освіти, доктори філософії, навчання під час війни.

Військова агресія росії суттєво вплинула та продовжує впливати на всі сфери життя, включаючи освіту. Здобувачі післядипломної медичної освіти, вмотивовані до здобуття фаху, виявили сильні психологічні якості та продовжують навчання навіть за умов надзвичайної військової агресії. Стресовість ситуації, навчання під обстрілами чи після них, перебування в окупації, та багато інших факторів представляють умови, в яких майбутні

медики та науковці знаходять сили продовжувати навчання та роботу. Цей досвід свідчить про надзвичайну резилієнтність слухачів, та він необхідний для вивчення, з метою організації подальшого навчання в системі вищої медичної освіти.

Для розуміння психологічного стану здобувачів вищої медичної освіти в було проведено серію інтерв'ю з майбутніми докторами філософії-медиками, які у 2022-2024роках навчались за програмою підготовки майбутніх докторів філософії спеціальності «Медицина». Участь в інтерв'ю була добровільною, всього взяли участь 108 осіб, з-поміж більше ніж 400 здобувачів, що було обумовлено небажанням слухачів проговорювати психологічно важкі моменти, що, в свою чергу, свідчить про високу травмованість більшості слухачів. На жаль, за умов безпосередньої фізичної загрози, а також відсутності електроенергії чи інтернет, психічне здоров'я набуває другорядного значення.

Опитані зазначили чимало факторів, які негативно впливають на їх навчання. Серед таких факторів:

Втрата особистого майна. Майбутні доктори філософії НМУ імені О.О. Богомольця(який знаходиться в Києві, і багато аспірантів проживали на окупованих територіях, в Бучі, Ірпіні, Макарові) повідомляли про втрату особистих речей через мародерство російських військ, зокрема ноутбуків з результатами досліджень. Також зазначали втрату необхідного майна(побутова техніка, верхній одяг), яке безпосередньо не впливає на проведення дослідження, але яке необхідне, тому витрати на його придбання лягають фінансовим тягарем. Також опитані описували руйнування чи знищення житла через обстріли, включно по лютий 2024року.

Втрата рідних та друзів. Загибель близьких та родичів, друзів, як цивільних, так і військових, під час військових дій, є стресогенним фактором. В університеті навчається декілька здобувачів заочної форми з Маріуполя, які описували загибель близьких на очах, проте винайшли сили продовжувати кар'єру, діставшись безпечних місць.

Проблеми з інфраструктурою. Відсутність електроенергії, інтернет-зв'язку, особливо восени-взимку 2022-2023років через російські бомбардування унеможлилювали навчання та проведення досліджень. За таких умов проведення експериментів було можливим тільки за надзвичайної стійкості та цілеспрямованості слухачів.

Психологічний стрес. Постійний страх та тривога, тривога близьких, особливо дітей, яка заважала навчанню.

Руйнування дослідницьких об'єктів та навчальних аудиторій. Так, в жовтні 2022року при обстрілі було пошкоджено одне з приміщень НМУ імені О.О. Богомольця, шматки дрону впали поруч з Університетською клінікою НМУ. На

щастя, ці руйнування не були настільки значними, щоб згадувати їх як суттєву проблему.

Деякі респонденти описували що вони почувалися пригніченими та не могли продовжувати своє навчання.

Незважаючи на це, понад 34 дисертації на здобуття звання доктора філософії за спеціальністю медицина було захищено в 2024 році в НМУ імені О. О. Богомольця, що свідчить про високу резилієнтність здобувачів. Згуртованість та дотримання плану навчання – характеристики, які визначили виконання здобувачами навчального плану. Проте, навіть за результатами особистих бесід, вважаємо необхідним піклування про ментальне здоров'я здобувачів вищої освіти при кожному закладі вищої освіти, так як рівень травмованості є високим.

Литус Л. В.,
директор, керівник гуртка,
КЗ Зіньківська станція юних техніків
Зіньківської міської ради Полтавської області, zinkiv.syt@gmail.com

Ангелова В. В.,
методист,
КЗ Зіньківська станція юних техніків
Зіньківської міської ради Полтавської області, happy.angelova@gmail.com

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІДРОСТАЮЧОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Досліджено важливість ролі позашкільного закладу у формуванні ключових компетентностей серед молоді під час воєнного стану. Визначено як освітні заклади сприяють зміцненню національної ідентичності та патріотичних цінностей, що є ключовими для єдності суспільства в умовах воєнного конфлікту. На прикладі Зіньківської станції юних техніків демонструється успішна робота позашкільного закладу під час воєнного стану, а також наводяться аспекти, які включають формування патріотичних цінностей, розвиток соціальної відповідальності та інше.

Ключові слова: заклад позашкільної освіти, формування ключових компетентностей, національно-патріотичне виховання, воєнний стан.

Abstract. The importance of the role of extracurricular institutions in shaping key competencies among youth during times of war is investigated. It is determined how educational institutions contribute to strengthening national identity and patriotic values, which are crucial for societal unity during war conflict. Using the example of the Zinkiv Young Technicians Station, the successful work of an extracurricular

institution during wartime is demonstrated, along with aspects including the formation of patriotic values, the development of social responsibility, and others.

Keywords: extracurricular institution, formation of key competencies, national-patriotic education, wartime.

В умовах сучасних викликів важливим завданням є підготовка молодого покоління до конструктивної участі в житті суспільства та захисту національних інтересів. Одним з ключових аспектів цієї підготовки є формування ключових компетентностей серед вихованців позашкільних закладів.

Під час воєнного стану, позашкільні заклади виконують важливу роль у впровадженні національно-патріотичного виховання серед підростаючого покоління.

Системне національно-патріотичне виховання є важливою складовою національної безпеки України [3, с. 395].

Зміцнення національної ідентичності та патріотичних цінностей відіграє ключову роль у забезпеченні єдності та міцності суспільства під час воєнного конфлікту. Саме завдяки свідомому розумінню громадянами важливості своєї країни, її історії та культури, можливо сформувати їхню готовність встояти в умовах екстремальних ситуацій.

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання, головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування у особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції. Крім того, в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючий чинник розвитку суспільства й нації в цілому [2].

Національно-патріотичне виховання сприяє зміцненню єдності суспільства та підвищенню його стійкості у важкі часи. Однак це завдання несе в собі виклик і вимагає спільних зусиль уряду, освітян та громадян для створення ефективної системи виховання, що сприятиме становленню національно свідомої та відповідальної особистості.

Національно-патріотичне виховання покликане сформувати в учнів такі якості як національна самоідентифікація, усвідомлення своєї належності до Нації Героїв – модерного українства, недекларативний патріотизм, дієва любов до України, готовність до подвигу й самопожертви в ім'я Батьківщини, до виконання свого патріотичного обов'язку, мужність, стійкість, відвага [2, с.7].

Формування ключових компетентностей у вихованців позашкільних закладів стає важливою ланкою у системі національно-патріотичного виховання, особливо в умовах воєнного стану. Ці компетентності включають не лише

знання історії та культури своєї країни, а й розвиток певних навичок та цінностей, які стають додатковим фундаментом для національної безпеки.

Також позашкільні заклади стимулюють розвиток ключових компетентностей, таких як лідерські якості, співробітництво, та адаптація до змінних умов, що є критичними в умовах воєнного стану.

Сучасний гуманістичний імператив української освіти – навчати громадянина на основі патріотизму. Тому для кожного з освітян зараз як ніколи важливо нести первинну патріотичну ідею [4, с.21]. Тому роль педагогічного колективу закладу позашкільної освіти у вихованні підростаючого покоління стає все більш важливою.

На прикладі комунального закладу Зіньківська станція юних техніків Зіньківської міської ради Полтавської області можна окреслити роль позашкільного закладу у формуванні ключових компетентностей підростаючої молоді в умовах впровадження національно-патріотичного виховання під час воєнного стану.

В умовах сучасних викликів, заклади позашкільної освіти стають платформою для формування у молоді толерантності, розуміння важливості миру та співжиття. Тому шляхом організації різноманітних заходів, волонтерської діяльності та інтеграції національно-патріотичного виховання у позашкільні програми допомагає виховати у молоді почуття відповідальності за долю своєї країни та готовність захищати її інтереси.

Після повномасштабного вторгнення Зіньківська станція юних техніків стала яскравим прикладом ефективної роботи освітнього закладу в умовах воєнного стану. Колектив працівників СЮТ активно долучався до різних волонтерських ініціатив, що слугувало справжнім втіленням національно-патріотичного виховання і прикладом для вихованців.

Одним із ключових напрямків роботи закладу стала волонтерська діяльність. Керівники та вихованці станції долучаються до благодійних заходів та ярмарків, де продають власні вироби ручної роботи. Виручені кошти спрямовуються на потреби Збройних Сил України, що не лише підтримує обороноздатність країни, але й виховує в дітях відчуття відповідальності та готовності допомагати в умовах викликів.

Крім того, важливим елементом роботи позашкільного закладу є збір корисних речей для військових. Спочатку це була акція «Зігрій захисника». Нині колектив закладу розширив свої активності зі збору: ДОЙ-ПАКи (ці пакети не тільки збережуть тепло, але також стануть основою для виготовлення хімічних грілок, які будуть в нагоді на передовій); металеві бляшанки (вони стануть матеріалом для виготовлення окопних свічок, які освітлять темряву та допоможуть військовим трішки зігрітися); затискачі / скоби / кліпси для хліба;

пластикові кришечки від пляшок (ця ініціатива не тільки допоможе військовим, але й сприятиме екологічній безпеці, оскільки зібрані кришечки будуть перероблені, а отримані кошти підуть на підтримку вітчизняного БПЛА; підтримуємо Всеукраїнську акцію «Ворогам — кришка», ініціатива БФ «О.В.Е.С»).

Такі ініціативи організуються не лише з метою забезпечення захисників країни необхідними речами, але і для підтримки їхнього духу. Ця діяльність сприяє розвитку у вихованців соціальної відповідальності та виховує у них цінні патріотичні ідеали.

В умовах воєнного стану, питання національно-патріотичного виховання стає надзвичайно актуальним, особливо для вихованців позашкільних закладів. Військовий стан та виклики національної безпеки покладають на нас важливі завдання щодо формування ключових компетентностей, які необхідні для ефективної самореалізації та захисту країни. Важливим аспектом цього процесу є роль позашкільних закладів у вихованні патріотично налаштованих та відповідальних особистостей. Національно-патріотичне виховання в цих умовах повинно бути спрямоване на систематичне формування не лише знань, але й практичних навичок та цінностей, які визначають патріотизм і готовність допомагати своїй країні в складних ситуаціях.

Формування ключових компетентностей у позашкільному закладі освіти має визначальне значення для розвитку вихованців.

Ключова компетентність – спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів [3, с. 397].

Ці компетентності, такі як громадянська активність, комунікативні навички, критичне мислення та інші, створюють невід’ємну основу для успішного функціонування у сучасному суспільстві. Позашкільний заклад, розширюючи звичайну навчальну програму, сприяє глибшому вивченню цих компетентностей, розвиваючи в учнів не лише знання, а й практичні навички та цінності, необхідні для їхньої успішної адаптації в сучасному суспільстві.

Роль позашкільного закладу у формуванні ключових компетентностей підростаючої молоді в умовах впровадження національно-патріотичного виховання під час воєнного стану може бути детально розглянута з наступних аспектів:

- формування патріотичних цінностей;
- розвиток соціальної відповідальності;
- стимулювання розвитку критичного мислення та аналітичних навичок;
- формування лідерських якостей;

– підтримка психологічного благополуччя.

Важливість закладу позашкільної освіти особливо очевидна в маленьких містах. В таких місцях позашкільні заклади часто є центром культурного та освітнього життя, що робить їх невід’ємною складовою процесу формування цінностей, компетентностей та соціалізації молоді.

Розглянемо, як саме позашкільні заклади можуть сприяти формуванню ключових компетентностей та розвитку вихованців в умовах воєнного стану, спираючись на впровадження національно-патріотичного виховання.

Патріотичне виховання як основа національної свідомості. Позашкільні заклади мають унікальну можливість формувати глибоке розуміння історії, традицій та цінностей власної країни серед вихованців. Залучення до вивчення національної історії та культури сприяє створенню національно-патріотичного образу світу. Організація тематичних заходів, присвячених історії країни, особливо періодам війн та важливим подіям, дозволяє вихованцям краще розуміти сутність подій, формувати патріотичне ставлення до своєї нації та розуміти роль героїв та подій у формуванні національного ідентитету. Наприклад, на базі Зіньківської станції юних техніків були проведені заняття та заходи, які присвячені Дню Соборності України, Дню Героїв Небесної сотні, Дню козацтва та ін. Також керівники та вихованці долучилися до міжнародної ініціативи Всесвітній День Гідності.

Громадянська активність та волонтерство. Залучення вихованців до проєктів волонтерства та громадської діяльності формує у них почуття відповідальності за долю країни. Волонтерські заходи сприяють розвитку емпатії та соціальної відповідальності. Наприклад, керівники та вихованці станції юних техніків брали участь у благодійних ярмарках міського рівня організації та за період 2023-2024 н.р. зібрали близько 20 тисяч гривень, які були передані на потреби Збройних Сил України.

Також участь у благодійних ярмарках дозволяє формувати життєву компетентність серед вихованців, демонструючи як набуті навички можна використати в житті. Цей досвід не лише сприяє формуванню громадянської свідомості, а й розвиває навички комунікації, творчості та ефективного співробітництва. Заохочуючи інших долучатися до подібних ініціатив, ми не лише забезпечуємо допомогу тим, хто її потребує, але і створюємо сприятливу атмосферу відповідальності та взаємопідтримки в колективі. Такі проєкти надихають бути корисними для суспільства і приносити позитивні зміни.

Мовленнєва та комунікативна компетентність. Поглиблення знань рідної мови, розвиток комунікативних навичок та здатність ефективно спілкуватися стають не лише культурно-мовним аспектом, але й важливим елементом у збереженні національної ідентичності в умовах глобалізації.

Організація занять та різних заходів, де обговорюються актуальні питання, сприяє розвитку комунікативних навичок. Наприклад, проведення занять на гуртках, присвячених святкуванню Дня української хустки, зумовило обговорення між вихованками про традиції зав'язування хустки в різних регіонах України.

Критичне мислення та інформаційна грамотність. Позашкільні заклади мають сприяти розвитку критичного мислення, що дозволить вихованцям розрізняти об'єктивну інформацію від маніпуляцій та фейків. Це особливо важливо в умовах військових загроз, адже це сприятиме збереженню об'єктивного уявлення про події. Рівень інформаційної грамотності вихованців керівники підвищують завдяки участі в онлайн заходах та конкурсах. Наприклад участь у Всеукраїнському конкурсі «Мінна безпека» допомогла не лише перевірити необхідні навички та знання, але і підвищити рівень вмінь у роботі з інформаційними ресурсами.

Всі ці та інші компетентності разом складають основу для гармонійного розвитку особистості в умовах воєнного стану, допомагаючи вихованцям стати активними, свідомими та відповідальними громадянами своєї країни.

Отже, в умовах сучасних викликів позашкільні заклади освіти виступають не лише як місця навчання, але й як центри соціальної і культурної активності, де формується соціальна взаємодія та виховуються патріотичні цінності. Вони надають можливості для розвитку критичного мислення, лідерських якостей, та соціальної відповідальності через організацію волонтерських та благодійних заходів. У маленьких містах, де доступ до різноманітних освітніх та культурних ресурсів може бути обмеженим, позашкільні заклади є особливо важливими, оскільки вони створюють унікальні можливості для підлітків розвивати свої здібності та відчувати свою соціальну роль у спільноті.

Тому роль позашкільного закладу у формуванні ключових компетентностей підростаючої молоді в умовах впровадження національно-патріотичного виховання під час воєнного стану є надзвичайно важливою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. - Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
2. Концепція національно-патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist> (дата звернення: 13.03.2024).

3. Порохнавець О. М. Наукова інтерпретація сутності поняття "національно-патріотична компетентність" в психолого-педагогічній літературі / О. М. Порохнавець // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 67. - С. 395-399. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2015_67_75 (дата звернення: 13.03.2024).
4. Розвиток та саморозвиток педагогічної майстерності у сучасному освітньому просторі : тези доповідей Міжнародного форуму педагогічної майстерності (м. Полтава, 7–8 квітня 2015 року) / редкол. : В. В. Зелюк (голова), Я. В. Сухенко, Н. І. Білик, З. В. Резніченко, І. О. Калініченко ; Полт. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. М.В. Остроградського. – Полтава : ФОП Гаража М. Ф., 2015. – с. 21 – Режим доступу: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/forum2015/tezy_forum_2015.pdf (дата звернення: 14.03.2024).

Лімачко В. В.,

*«Старший учитель», вища категорія, учитель інформатики
Комунального закладу «Харківський ліцей №107» Харківської міської ради,
dom19862020@gmail.com*

ЗАСТОСУВАННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ З МЕТОЮ ПОПЕРЕДЖЕННЯ АБО ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

У світі, де технології швидко розвиваються і суспільство постійно змінюється, інноваційні методи навчання стають необхідністю для створення гнучкого, ефективного та стимулюючого навчального середовища. Саме інноваційні методи навчання є ключем до попередження або подолання освітніх втрат, які можуть виникати у освітньому середовищі під час соціально-економічної нерівності, війни, конфліктів, природних катастроф, пандемії та інших.

In a world where technology is rapidly developing and society is constantly changing, innovative learning methods are a necessity to create a flexible, effective and stimulating learning environment. And it is innovative teaching methods that are the key to preventing or overcoming educational losses that may occur in the educational environment during socio-economic inequality, war, conflicts, natural disasters, pandemics, and others.

Ключові слова: Освіта, знання, діяльність, технології, розвиток, комунікація, втрати.

Education, knowledge, activity, technologies, development, communication, losses.

Сучасний світ швидко розвивається, вимагаючи від освітньої системи постійного вдосконалення та адаптації до змін. Однак, навіть у сучасному світі, освітні втрати можуть стати важливим завданням для багатьох країн. Освітні втрати можуть бути спричинені різними факторами, такими як соціально-

економічна нерівність, війни та конфлікти, природні катастрофи, пандемії, а також недостатня доступність та якість освіти. Однак, існують інноваційні методи навчання, які можуть допомогти у попередженні та подоланні цих втрат.

Одним із ключових аспектів використання інноваційних методів навчання є залучення технологій у освітній процес. Сучасні технології, такі як штучний інтелект, віртуальна реальність, розширена реальність та інші, можуть створити нові можливості для навчання та сприяти доступності освіти для всіх шарів суспільства. Наприклад, відкриті онлайн-курси, інтерактивні платформи та вебінари дозволяють навчатися з будь-якої точки світу та в будь-який час, що зменшує обмеження, пов'язані з місцем і часом.

Додатково, інноваційні методи навчання можуть включати активне використання ігрових технологій у навчальних процесах. Гейміфікація [1] навчання може зробити процес навчання більш захоплюючим та мотивуючим для учнів, що може призвести до збільшення зацікавленості у навчанні та підвищення успішності.

Однак, інноваційні методи навчання повинні бути не лише технологічно передовими, але й враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного учня. Диференційоване навчання, персоналізоване навчання та використання методів активного навчання можуть допомогти забезпечити індивідуальний підхід до кожного учня, збільшуючи ефективність освітнього процесу та знижуючи ризик освітніх втрат.

Крім того, важливо враховувати роль вчителя в процесі впровадження інноваційних методів навчання. Вчителі повинні отримувати достатню підготовку та підтримку для успішного впровадження нових методів навчання.

Професійний розвиток вчителів у галузі інноваційного навчання може забезпечити ефективне впровадження цих методів та підвищити якість освіти.

Враховуючи вище сказане, давайте розглянемо деякі з найцікавіших прикладів інноваційних методів навчання, які зараз змінюють ландшафт освіти:

1. Ігрові технології: використання ігор у навчальних програмах зробило навчання захоплюючим та ефективним. Наприклад, платформа Minecraft Education Edition [2] дозволяє вчителям створювати навчальні сценарії, де учні можуть вивчати географію, історію, математику та багато іншого у вигляді віртуальних ігор.

2. Індивідуалізоване навчання: адаптивні програми та онлайн-платформи надають можливість кожному учневі навчатися у власному темпі та зосереджуватися на своїх потребах. Наприклад, Khan Academy [3] пропонує персоналізовані уроки з різних предметів, де учні можуть вибирати свій шлях навчання.

3. Проблемне навчання: Метод проблемного навчання ставить учнів перед реальними проблемами та завданнями, які вони мають вирішити за допомогою

аналізу, критичного мислення та співпраці. Це допомагає розвивати у них навички самостійного вирішення проблем та творчого мислення.

4. Віртуальна реальність (VR) та розширена реальність (AR): використання VR та AR у навчанні відкриває нові можливості для іммерсивного навчання. Наприклад, Google Expeditions [4] дозволяє учням відвідувати віртуальні екскурсії по різних місцях світу, де вони можуть вивчати історію, культуру та природні явища.

5. Методи активного навчання: замість традиційних лекцій, вчителі використовують методи активного навчання, такі як групова робота, обговорення, дослідницькі проекти тощо. Це стимулює учнів до активного участі в процесі навчання та сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Узагальнюючи, інноваційні методи навчання мають великий потенціал у попередженні та подоланні освітніх втрат. Залучення технологій, гейміфікація навчання, диференційоване навчання та підтримка вчителів є ключовими аспектами успішного впровадження інновацій у освітній процес. Шлях до покращення освіти полягає у постійному пошуку та впровадженні нових, ефективних методів навчання, які враховують потреби та можливості кожного учня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
2. https://minecraft.fandom.com/uk/wiki/Minecraft_Education
3. <https://uk.khanacademy.org/>
4. <https://sites.google.com/view/virtuarealities/vr-resources/google-expeditions>

Лісецька І. С.,

*к.мед.н., доцент кафедри дитячої стоматології,
Івано-Франківський національний медичний університет
lisecka9@gmail.com*

ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА ОСВІТИ – РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Ключові слова: дистанційна форма навчання, медична освіта, викладач, студент.

Актуальність. Пандемія коронавірусу COVID-19, карантинні обмеження та війна з росією змусили переглянути освітні стратегії навчання. Згідно наказу МОН №406 від 16 березня 2020 року «Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19» та офіційного листа «1/9-176 від 25 березня 2020 року «Щодо особливостей організації освітнього процесу під час карантину» заклади освіти зобов'язані функціонувати дистанційно. Усі заклади

освіти, у тому числі й Івано-Франківський національний медичний університет (ІФНМУ), змушені були швидко, практично за один день, зреагувати на нові реалії, загрозу що несе пандемія та війна, перевести викладання дисциплін у дистанційний режим, причому було і залишається важливим, щоб освітній процес тривав та був якісним і безпечним [1, 3].

Мета роботи – проаналізувати особливості дистанційного навчання та розглянути особливості організації навчального процесу на кафедрі дитячої стоматології під час дистанційного навчання.

Теоретична частина. Характерною рисою останніх років є стрімкий розвиток сучасних Web-технологій, глобальних інформаційних мереж, сприяла виникненню нових підходів у викладанні у вищій школі, тому дистанційне навчання сьогодні не є новим навчальним явищем, однак є перспективною сферою розвитку освіти в умовах панування цифрових технологій, що забезпечили сучасну трансформацію класичних методів навчання. Дає можливість у разі потреби забезпечити неперервність освітнього процесу у випадках надзвичайних обставин, які об'єктивно унеможливають відвідування закладів освіти, завдяки використанню електронних підручників і часописів, мультимедійних презентацій, новітніх комп'ютерних програм контролю за поточним чи кінцевим рівнем знань студентів [1, 2].

ІФНМУ користується сайтом «Хмарні сервіси Office 365», до якого мають доступ усі викладачі та студенти ВУЗу. Практичні заняття та лекції з дитячої терапевтичної стоматології проводяться в форматі он-лайн конференції в програмі Microsoft Teams (попередньо створюються команди із типом «Клас», які відповідали академічним групам студентів та події в програмі – в календарі відповідно календарно-тематичного плану, запрошуються студенти). Microsoft Teams – центр для командної роботи в Office 365, який є більш спрощеним варіантом систем управління навчанням, проте дозволяє навчальній групі комунікувати та обмінюватися файлами. Програма зручна, тому що об'єднує все в спільному робочому середовищі, яке містить чат для обговорень, файлообмінник та корпоративні програми. Студенти проходять по кожній темі заняття тестові завдання в системі, які були розміщені на rpk.ifnmu.edu.ua чи tests.if.ua. Розгляд теоретичних питань організовано за допомогою відеозв'язку. Під-час он-лайн заняття викладач опитує тему, корегує відповідь, пояснює моменти, що були незрозумілі, використовуючи попередньо завантажені матеріали – презентації, відео, фото, рентгенограми та ортопантомограми, що допомагає засвоїти матеріал.

Для майбутніх лікарів-стоматологів надзвичайно важливими є оволодіння практичними навичками, робота з реальними пацієнтами, відпрацювання мануальних та комунікативних навичок. Дистанційне навчання в повній мірі не

може забезпечити засвоєння саме практичного аспекту дисципліни. Тому під час дистанційного викладання дитячої терапевтичної стоматології вирішуються ситуаційні задачі та алгоритми виконання практичних навичок, з метою максимального наближення студентів до практики. Викладач створює мультимедійну презентацію, яка складається із задач, до кожної задачі було три-чотири запитання. Виводилася на екран одна задача для кожного студента, який мав три-чотири хвилини, щоб вирішити задачу. Оцінка за заняття виставляється за вирішення тестових завдань, відповідей на запитання викладача, результати вирішення ситуаційних задач та теоретичне засвоєння практичних навичок.

Час дистанційного навчання дає можливість для кожного викладача індивідуально розробити подачу матеріалу з дисципліни, постійний розвиток та вдосконалення власної педагогічної майстерності. Крім того, дистанційне навчання дає можливість студентам вчитися перебуваючи в будь-якому місці, оскільки комунікація викладача і студента відбувається виключно у віртуальному просторі, навчання стає можливим з будь-якого зручного та безпечного місця. Дистанційне навчання також дає студентам можливість доступу до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, дозволяє знаходити зовсім інші можливості для творчості та опанування професійних навичок.

Висновки. Дистанційне навчання – це цілеспрямований процес взаємодії викладача та студента – стоматолога, що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, які дозволяють успішно здійснювати навчання на відстані, що актуально нині. Тому дуже актуальним залишається необхідність ефективно організації дистанційного навчання, набуття нових навичок та вмінь у побудові онлайн-навчання. Система дистанційної освіти може і повинна зайняти своє місце в системі освіти, оскільки при грамотній її організації вона може забезпечити якісну освіту, що відповідає вимогам сучасного суспільства сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вірстюк НГ, Оринчак МА, Човганюк ОС та ін. Дистанційне навчання з дисципліни внутрішня медицина для студентів-медиків в умовах пандемії COVID-19. Актуальні питання підвищення якості освітнього процесу: матеріали науково-методичної конференції з міжнародною участю, м. Івано-Франківськ, 18 вересня 2020 р. Івано-Франківськ: Івано-Франківський національний медичний університет, 2020. С.6.
2. Гончарова НГ, Кірсанова ОВ, Светлицький АО Реалізація моделей дистанційного навчання у вищих медичних навчальних закладах. Актуальные вопросы фармацевтической и медицинской науки и практики. 2014;1(14):93-6.
3. Куш ОГ, Омелянчик ВМ, Бессараб ПІ Дистанційне навчання в системі медичної освіти (перший досвід кафедри нормальної фізіології ЗДМУ). Медична освіта. 2017;4:85-9.

Локшина О. І.,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач відділу порівняльної педагогіки,
Інститут педагогіки НАПН України,
olena.lokshyna@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР: ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Анотація. Автором окреслено історію розбудови Європейського дослідницького простору, починаючи з 2000 року, охарактеризовано мету, пріоритети і завдання нового Європейського дослідницького простору, який був започаткований у 2020 році. На основі українського законодавства надано визначення Європейського дослідницького простору, охарактеризовано європейську інтеграцію національного дослідницького простору на підставі аналізу Дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору.

Ключові слова: Європейський дослідницький простір, національний дослідницький простір, інтеграція, Україна, ЄС.

Abstract. The author outlines the history of development of the European Research Area since 2000, and describes the purpose, priorities and tasks of the new European Research Area launched in 2020. Based on the Ukrainian legislation, the author defines the European Research Area and describes the European integration of the national research area based on the analysis of the Roadmap for the Integration of the Ukrainian Research and Innovation System into the European Research Area.

Keywords: European Research Area, national research area, integration, Ukraine, EU.

Європейський дослідницький простір є важливим орієнтиром європейської інтеграції української науки. У Статті 375 Глави 9 «Співробітництво у сфері науки та технологій» Угоди про Асоціацію з ЄС (2014) зазначається, що співробітництво між Сторонами спрямовується на сприяння залученню України до Європейського дослідницького простору [3].

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016) визначає Європейський дослідницький простір як систему програм та політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав-учасниць ЄС та асоційованих членів з метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників. Закон проголошує забезпечення інтеграції вітчизняної науки у світовий науковий простір та Європейський дослідницький простір із збереженням і захистом національних пріоритетів складовою повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності [2].

Європейський дослідницький простір було започатковано у 2000 році в контексті Лісабонської стратегії з метою подолання фрагментації системи досліджень та інновацій ЄС, яка на той час складалася з поєднання національних систем досліджень та інновацій і програми фінансування на рівні ЄС. Створення спільного дослідницького простору спрямовувалося на сприяння вільному руху дослідників, наукових знань та інновацій, а також заохоченню більш конкурентоспроможної європейської промисловості. Це передбачало реструктуризацію європейського дослідницького ландшафту у напрямку активнішого транскордонного співробітництва, конкуренції в масштабах континенту, вдосконалення національних дослідницьких політик і систем.

Подальшими кроками розбудови Європейського дослідницького простору у баченні Європейської Комісії стали:

- 2007 рік: Європейський дослідницький простір визнається статтею 179 Лісабонського договору, яка встановлює вільний рух дослідників, наукових знань і інноваційних технологій;

- 2009 рік: Лісабонський договір набуває чинності. Окрім статті 179, стаття 182 (5) надає європейському законодавцю широкі законодавчі повноваження щодо встановлення заходів, необхідних для імплементації Європейського дослідницького простору;

- 2012 – 2020 роки: основна увага приділяється транснаціональному співробітництву, гендерному підходу та оптимальній циркуляції наукових знань; затверджено Дорожню карту Європейського дослідницького простору 2015 та національні плани дій щодо Європейського дослідницького простору на 2015 – 2020 роки;

- 2019 рік: спільно з державами-членами Європейська Комісія ініціює процес оновлення Європейського дослідницького простору з його новими цілями задля відповіді на такі виклики як «зелений» і цифровий переходи;

- 2020 рік: стартує оновлений Європейський дослідницький простір шляхом прийняття Пакту про дослідження та інновації в Європі та висновків Ради щодо майбутнього управління Європейським дослідницьким простором, до яких додано перший Політичний порядок денний щодо Європейського дослідницького простору на 2022–2025 роки [7].

Концепт нового Європейського дослідницького простору обґрунтовує прагнення ЄС створити єдиний ринок без кордонів для досліджень, інновацій та технологій. Європейський дослідницький простір базується на досконалості та надає пріоритет інвестиціям і реформам у сфері досліджень та інновацій; стимулює розвиток ринку та посилює мобільність дослідників та вільний рух знань і технологій; покращує доступ до передового досвіду.

Концепт Європейського дослідницького простору складається з шістьох спільно визначених Європейською Комісією пріоритетів, навколо яких кожна

країна формує свою дорожню карту. Це: підвищення ефективності національних дослідницьких систем; спільне вирішення проблем, зумовлених глобальними викликами; вільний ринок праці дослідників; гендерна рівність; відкрита наука та відкриті інновації; розвиток міжнародного співробітництва.

Політична рамка Європейського дослідницького простору базується на управлінських ініціативах, Пакті про дослідження та інновації в Європі; Політичному порядку денний щодо ЄДП.

Пакт про дослідження та інновації в Європі окреслює довгострокове бачення розбудови нового Європейського дослідницького простору, визначає принципи у сфері досліджень та інновацій (відстоювати цінності; працювати краще; працювати разом) та пріоритетні сфери для спільних дій, від відкритої науки до координації інвестицій у дослідження та інновації [5].

Порядок денний визначає конкретні дії, які ґрунтуються на пріоритетних напрямках Пакту, що реалізуються спільно з державами-членами Програми «Горизонт Європа», асоційованими країнами та зацікавленими сторонами. Порядок денний охоплює двадцять заходів у межах напрямів Пакту:

Пріоритетний напрям 1 «Поглиблення реально функціонуючого внутрішнього ринку знань»:

1. Сприяти відкритому обміну знаннями та повторному використанню результатів досліджень, у тому числі шляхом розвитку Європейської хмари відкритої науки (European Open Science Cloud (EOSC)).

2. Запропонувати законодавчу і нормативну базу ЄС у сфері авторського права і даних.

3. Просуватися в напрямку реформування системи оцінювання досліджень, дослідників та інституцій з метою підвищення їх якості, ефективності та впливу.

4. Сприяти розбудові привабливої та сталої дослідницької кар'єри, збалансованій циркуляції талантів а також міжнародній, трансдисциплінарній та міжсекторальній мобільності між дослідницькими ініціативами для підвищення їхньої якості, продуктивності та впливу.

5. Сприяти гендерній рівності та інклюзивності, беручи до уваги Люблянську декларацію.

6. Поглиблення ЄДП через захист академічної свободи в Європі.

7. Оновлення керівних принципів ЄС для кращої оцінки знань.

8. Посилити стійкість, доступність та життєздатність дослідницьких інфраструктур в ЄДП.

9. Сприяти створенню сприятливого середовища та рівних умов для міжнародного співробітництва на основі взаємності.

Пріоритетний напрям 2 «Спільне вирішення проблем, пов'язаних з подвійним «зеленим» і цифровим переходом та розширення участі суспільства в Європейському дослідницькому просторі»:

10. Зробити місії та партнерства ЄС з досліджень і розробок ключовими учасниками ЄДП.

11. ЄДП для зеленої трансформації.

12. Прискорити зелений/цифровий перехід ключових промислових екосистем Європи.

13. Надати закладам вищої освіти можливість розвиватися відповідно до ЄДП та у синергії з Європейським освітнім простором.

14. Наблизити науку до громадян.

15. Розбудова регіональних та національних екосистем у сфері досліджень та інновацій для підвищення регіональної/національної досконалості та конкурентоспроможності.

16. Покращити доступ до передового досвіду в масштабах ЄС.

17. Підвищити стратегічний потенціал європейських державних науково-дослідних організацій.

Пріоритетний напрям 3 «Розширення доступу до передового досвіду у галузі досліджень та інновацій в кордонах Союзу».

18. Сприяти підготовці національного процесу або політичного механізму ЄДП для визначення поточних або запланованих заходів, що сприяють впровадженню ЄДП.

19. Створити дієвий та ефективний механізм моніторингу ЄДП.

20. Підтримка визначення пріоритетів, координації та спрямування інвестицій і реформ у сфері досліджень та інновацій [7].

Виклики, з якими стикається Україна, українське суспільство та українська наука в умовах повномасштабної війни РФ проти України, що була розпочата 24 лютого 2022 року, є жахливими та досготривалими. Водночас, 23 червня 2022 року Європейська Рада прийняла рішення надати Україні статус кандидата на членство в ЄС, що передбачає виконання Копенгагенських критеріїв на основі визначених умов і термінів (*acquis*) з метою гармонізації зі стандартами ЄС. *Acquis* у галузі науки і досліджень (Розділ 25) передбачає наявність необхідних умов для ефективної участі у рамкових програмах ЄС. Для повної та успішної асоціації з рамковими програмами державам потрібно забезпечити необхідну імплементаційну спроможність у сфері досліджень і технологічного розвитку, включно з належним кадровим забезпеченням.

З метою інтеграції національного дослідницького простору до Європейського дослідницького простору Міністерство освіти і науки України як центральний орган виконавчої влади, який формує та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності, Наказом № 167 від 10 лютого 2021 року затвердило Дорожню карту з інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору. На дорожню карту покладено завдання

забезпечити: гармонізацію політики у сфері науки та інновацій відповідно до стандартів і норм ЄС; розширення доступу до наукових та інноваційних програм ЄС; розвиток дослідницьких інфраструктур України та їхню інтеграцію до дослідницьких інфраструктур ЄС; створення сприятливих умов для міжнародної та міжгалузевої мобільності вчених; застосування комплексного гендерного підходу у сфері науки та інновацій; застосування принципів відкритої науки та використання інструментів відкритого доступу ЄС; розвиток інноваційної інфраструктури з урахуванням кращих європейських практик; інтернаціоналізацію наукових досліджень та інновацій за межами ЄС [1].

Завдання, окреслені у Дорожній карті, синхронізовано з пріоритетами Порядку денному та працюють на європейську інтеграцію національного дослідницького простору. Це підтверджено звітами Європейської Комісії в межах процесу вступу України до ЄС. У Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення 2023 року зокрема зазначається, що Україна досягла прогресу у деяких пріоритетах в рамках інтеграції до Європейського дослідницького простору. Це – гендерна рівність, відкрита наука та система оцінювання наукових досліджень [6]. Водночас, в умовах прагнення України до більшої інтеграції в Європейський дослідницький простір національна діяльність у сфері та спроможність освоєння технологій залишаються обмеженими через недостатнє фінансування, неефективні механізми виділення коштів і фрагментоване управління [4]. Тому, подальші дослідження з проблеми Європейського дослідницького простору з акцентом на пріоритети, алгоритм та ефективні практики інтеграції набувають особливої актуальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дорожня карта з інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору : Наказ МОН від 10 лютого 2021 року № 167. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/02/12/edp-pakaz.pdf> (Дата звернення 12.03.2024).
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року №: 848-VIII : станом на 04 січня 2024 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 13.03.2024).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від (Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. Зміни до Угоди в Рішеннях № 1/2018 від 14.05.2018, № 2/2018 від 14.05.2018, № 1/2018 від 02.07.2018, № 1/2018 від 21.11.2018; Зміни до Угоди в Рішенні від 06.06.2019; Зміни до Угоди в Угоді від 30.07.2019; Зміни до Угоди в Рішеннях № 1/2021 від 22.11.2021, № 1/2022 від 25.10.2022, № 1/2023 від 16.11.2023; № 2/2023 від 30.11.2023, № 3/2023 від 30.11.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Дата звернення 12.02.2024).
4. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European

Union : Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Brussels, 17.6.2022 COM(2022) 407 final. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf> (Дата звернення 12.03.2024).

5. Council Recommendation 2021/2122 of 26 November 2021 on a Pact for Research and Innovation in Europe (ST/13701/2021/INIT). Official Journal of the European Union. 431, 2.12.2021, p. 1–9. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.431.01.0001.01.ENG (дата звернення 13.03.2024).
6. European Council conclusions on Ukraine, enlargement and reforms : European Council Press release 14 December 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/> (Дата звернення 12.02.2024).
7. The European Research Area. European Commission. URL: <https://european-research-area.ec.europa.eu/> (дата звернення 13.03.2024).

Люк О. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фахових методик та
інноваційних технологій у початковій школі,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
lov1207@ukr.net*

ВИХОВАННЯ У МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА САМОСТІЙНОСТІ ЯК ЛІДЕРСЬКОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто психолого-педагогічні аспекти виховання у молодшого школяра самостійності як лідерської якості особистості. Доведено потенціал самостійності для виявлення лідерства дітей 6–10 років. Розкрито сутність поняття «самостійність». Окреслено прояви самостійності у молодшому шкільному віці. Доведено, що новоутворення молодшого шкільного віку (довільність психічних процесів, внутрішній план дій) є підґрунтям для виховання та розвитку самостійності дітей. Схарактеризовано сутність поняття «самостійність молодшого школяра». Виокремлено фактори та дидактичні принципи, реалізація яких сприятиме ефективному вихованню самостійності в учнів початкової школи.

Ключові слова: молодші школярі, лідерські якості, самостійність, самостійність молодшого школяра, дидактичні принципи виховання самостійності у молодшого школяра, фактори виховання самостійності у молодшого школяра.

The article examines the psychological and pedagogical aspects of raising independence as a leadership quality of a junior schoolchild. The potential of

independence to identify leadership of children aged 6–10 has been proven. The essence of the concept of "independence" has been revealed. Manifestations of independence in primary school age have been outlined. It has been proven that the neoplasm of primary school age (arbitrariness of mental processes, internal plan of action) is the basis for education and development of children's independence. The essence of the concept of "junior schoolchild's independence" has been characterized. Factors and didactic principles have been highlighted. Their implementation will contribute to the effective independence formation in junior schoolchildren.

Key words: junior schoolchildren, leadership qualities, independence, junior schoolchild's independence, didactic principles of raising independence in junior schoolchildren, factors of raising independence in junior schoolchildren.

Надзвичайно важливим завданням сучасної початкової школи є виховання лідерських якостей особистості.

Лідерські якості – особистісні якості, які забезпечують ефективне лідерство – індивідуально-особистісні і соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети [6].

Однією із значущих лідерських якостей вважаємо самостійність, оскільки вона сприяє розвитку ряду важливих навичок та характеристик, які необхідні для виявлення лідерського потенціалу на етапі початкової освіти:

- самоорганізація. Самостійність допомагає молодшому школяреві управляти своїм часом, завдяки чому він може ефективно планувати свою роботу, розподіляти завдання та виконувати їх самостійно. Це важлива якість для будь-якого лідера, оскільки він повинен бути організованим та вміти ефективно використовувати час;
- рішучість – вміння приймати обдумані рішення у складній обстановці, не вагаючись – відіграє ключову роль у розвитку дітей як лідерів, оскільки допомагає їм брати відповідальність за власні дії та розв'язувати проблеми, що виникають на їхньому шляху;
- творчість. Самостійність сприяє розвитку творчого мислення та творчої уяви, і, навпаки, молодший школяр, який може працювати самостійно, частіше проявляє творчість у розв'язанні завдань і проблем;
- відповідальність. Самостійність підвищує рівень відповідальності – школяр, який вміє діяти самостійно, більше схильний до прийняття відповідального вибору рішення;
- інші лідерські якості. Самостійність сприяє розвитку ініціативності, впевненості у собі та здатності до самостійного мислення, що є необхідними у будь-якому лідерському середовищі.

Саме розвиток вільної особистості шляхом підтримки самостійності, незалежного мислення, оптимізму та впевненості в собі є ціннісним орієнтиром реалізації мети початкової освіти, про що зазначено у Державному стандарті початкової освіти [4].

Самостійність є складним соціально-психологічним феноменом, що відображається у різноманітності методологічних підходів до її вивчення та міждисциплінарному характері, через що її дослідження здійснюється різними науками, зокрема психологією та педагогікою. З метою з'ясування сутнісних ознак досліджуваного поняття можна навести приклади його визначень.

Психолог М. Варій вважає, що *самостійність* – «це вміння діяти згідно зі своїми задумками, не підпадаючи під вплив інших, критично оцінювати їх думки. Самостійність особистості виявляється в здатності з власної ініціативи організувати діяльність, ставити мету, а при потребі, вносити в поведінку зміни. Самостійна особистість не чекає підказок, вказівок від інших людей, активно обстоює власні погляди, може бути організатором, повести за собою до реалізації мети» [2, с. 611].

На думку О. Кононко, *самостійність* варто трактувати як достатньо стійку тенденцію до незалежної та ініціативної поведінки й *самостійність* як ситуативний прояв. Ініціатива визначається як прояв людської активності, яка не стимульована ззовні й не визначена незалежними від неї обставинами [5].

Отже, в психології *самостійність* розглядається як здатність здійснювати будь-яку діяльність без сторонньої допомоги. Вона проявляється через самостійне прийняття рішень, здійснення намічених дій задля досягнення мети, самоконтроль, відповідальність за свої справи. В цьому випадку *самостійність* є стійкою, незалежною від тієї чи іншої діяльності якістю особистості.

Звернімося до тлумачення поняття «самостійність» з точки зору педагогічної науки.

За словами педагога-гуманіста Ш. Амонашвілі, *самостійність* – це особливий вид діяльності, яка має свої мотиви. Вчений зазначає, що *самостійність* дітей потрібно виховувати, розвивати, формувати, загартовувати у вогні моральності, націлювати дітей на солідарність і взаємну допомогу. На його думку, діти можуть навчитися *самостійності* тільки спільними зусиллями та в спільній діяльності [1].

Самостійність – властивість особистості; «характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності» [3, с. 297].

Отже, *самостійність* є комплексною, інтегрованою характеристикою особистості з такими складовими:

- незалежність суджень і дій, здатність без сторонньої допомоги реалізувати важливі рішення;
- ініціативність – вміння висувати нові ідеї, подавати сміливі пропозиції,

- пропонувати нестандартні дії, оригінальний зміст, несподівані рішення;
- відповідальність за свої вчинки та їхні наслідки;
 - внутрішня впевненість у тому, що така поведінка можлива і правильна;
 - самооцінка – уміння виробляти оцінне судження процесу та результатів власної діяльності.

Самостійність завжди має на увазі свободу і можливість контролювати свою життєдіяльність. Цей контроль спрямований назовні, з одного боку, на зміну середовища відповідно до потреб і цілей суб'єкта, а з іншого – всередину, на зміну своїх особистісних якостей і потреб відповідно до об'єктивних умов і вимог середовища.

Самостійність як якість особистості учня початкової школи проявляється та інтенсивно формується в процесі його власної навчальної діяльності. Самостійність учнів першого класу носить епізодичний характер, виражається в прагненні проявити себе в демонстрації своїх недостатньо розвинених можливостей, залежно від допомоги вчителя. А вже учням четвертого класу характерні прояви відносної незалежності, відповідальності, критичності, практичності та постійного прагнення бути корисним, активності у відстоюванні своєї думки, відмови від допомоги вчителя, підвищення усіх рівнів сформованості навчальної діяльності.

Стійкі новоутворення молодшого шкільного віку є підґрунтям щодо виховання та розвитку самостійності. У цьому віці центром психічного розвитку дитини є *довільність психічних процесів* (пам'яті, уваги, мислення, організації діяльності). Їх інтелектуалізація, внутрішнє опосередкування відбуваються завдяки первинному засвоєнню системи понять. Довільність виявляється в умінні свідомо ставити цілі, шукати й знаходити засоби їх досягнення, долати труднощі та перешкоди. Упродовж молодшого шкільного віку дитина вчиться керувати своєю поведінкою, психічними процесами, адже вимоги до неї з перших днів перебування в школі передбачають високий рівень довільності.

Важливим новоутворенням в молодшому шкільному віці є *внутрішній план дій* як здатність дитини передбачати події до їх початку, результати своїх розумових та практичних дій; планувати шляхи досягнення поставленої мети та подумки розробляти спосіб отримання передбачуваного результату; подумки включати предмети у значну кількість неочікуваних зв'язків, змінювати їх прями функції; легко та швидко генерувати нові ідеї. Виконуючи завдання з різних навчальних предметів, діти шукають найзручніші способи, вибирають і зіставляють варіанти дій, планують їх порядок і засоби реалізації. Чим більше етапів власних дій може передбачити школяр, чим старанніше він може зіставити їх варіанти, тим успішніше контролюватиме виконання завдань.

В особистісному плані діти також зазнають значних змін. Приймаючи рішення, їм доводиться подумки осмислювати минулий досвід і згадувати, як

вони діяли в подібних ситуаціях раніше і які були наслідки. Приймаючи остаточні рішення, діти відчувають сильні емоційні переживання, оскільки беруть на себе відповідальність за свій вибір. Свобода вибору і ступінь відповідальності взаємопов'язані. Чим ширші межі й можливості вибору, тим вища соціальна активність особистості та її відповідальність.

Характерною рисою самостійності дітей молодшого шкільного віку є її організованість. Ініціатива дитини вже спрямована на те, щоб діяти по-своєму, всупереч вимогам дорослих, на те, щоб краще і швидше виконати доручену їй справу або задуману нею відповідно до вимог старших.

Отже, на нашу думку, *самостійність молодшого школяра* – це інтегрована якість, яка характеризується сукупністю знань і умінь особистості, ставленням її до процесу, результату, умов здійснення діяльності, до зв'язків з іншими людьми, що дозволяє здійснювати діяльність щодо конструктивного перетворення дійсності без втручання ззовні, ґрунтуючись на вікових особливостях дітей 6–10-річного віку.

Виховання самостійності у молодших школярів базується на певних дидактичних принципах:

1) принцип активності. Діти навчаються краще, коли вони активно долучені до освітнього процесу. Це означає створення умов, щоб вони мали можливість самостійно досліджувати, розв'язувати проблеми;

2) принцип індивідуалізації. Кожна дитина має власні темпи розвитку та індивідуальні особливості, отже, для ефективного виховання самостійності варто враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного учня;

3) принцип систематичності. Розвиток самостійності потребує постійного навчання та практики. Систематичність у навчанні сприяє поступовому зміцненню та розвитку навичок самостійності;

4) принцип діалогу. Взаємодія з дорослими та іншими дітьми є важливою складовою розвитку самостійності. Відкритий діалог, обговорення ідей та спільне розв'язання проблем стимулюють розвиток критичного мислення та самостійності;

5) принцип диференціації завдань. Для виховання самостійності важливо пропонувати дітям завдання різного рівня складності, щоб вони могли почуватися впевнено в різних ситуаціях;

6) принцип підтримки та позитивного підкріплення. Підтримка та похвала дітей за самостійну діяльність мотивує їх до подальшого розвитку. Позитивне підкріплення стимулює самостійність у навчанні та розв'язанні проблем.

Означені принципи у поєднанні сприяють створенню ефективної освітньої практики, спрямованої на виховання самостійності у молодших школярів.

Виховання самостійності у молодших школярів залежить від різноманітних факторів, які включають як внутрішні, так і зовнішні впливи:

- підтримка з боку батьків та дорослих. Доброзичливе ставлення, позитивна емоційна атмосфера, за яких дитина відчуває підтримку та можливість розв'язувати проблеми, сприяє розвитку самостійності;
- навчальна діяльність. Формування навичок організації, планування, розв'язання проблем, співпраці уможлиблює розвиток самостійності;
- розвивальне середовище, яке надає дитині можливості вибору, експериментування та розв'язування проблем, сприяє вихованню самостійності;
- проблемні ситуації. Певний рівень стресу та викликів може спонукати дитину до розвитку самостійності, оскільки вона змушена шукати способи розв'язання проблем самостійно;
- вікові та індивідуальні особливості. Виховання самостійності у молодших школярів може відрізнятися в залежності від віку та індивідуальних особливостей;
- моделювання поведінки. Дорослі, які демонструють самостійність та пропонують дітям алгоритми розв'язання проблем, опосередковано сприяють вихованню самостійності у дітей.

Ці фактори у своїй взаємодії впливають на виховання та розвиток самостійності у молодших школярів. Розуміння цих факторів спонукає батьків, учителів та інших дорослих створювати сприятливі умови для виховання цієї важливої якості у дітей.

Однією з перспектив подальших досліджень вважаємо діагностику стану вихованості самостійності у молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвілі Ш. О. Істина школи / пер. з російської. Хмельницький : Подільський культурно-просвітительський Центр ім. М. К. Реріха, 2007. 74 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. вид. 2-ге, доповн. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
4. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 року № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 року № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-p#Text> (дата звернення: 04.03.2024).
5. Кононко О. Л. Самостійність як чинник становлення моральної позиції у дошкільному дитинстві. Педагогіка і психологія. 1998. № 4. С. 12–24.
6. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2006. 21 с.

Майбородіна Н. В.,
к.ф.-м.н, доцент, доцент кафедри природничо-математичних
та загальноінженерних дисциплін ВП НУБіП України
«Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин
mainataliia2311@gmail.com

Герасименко В. П.,
к.т.н, доцент, доцент кафедри електроенергетики,
електротехніки та електромеханіки ВП НУБіП України
«Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин
syavagvp@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

Анотація: у даній роботі викладено основні вимоги до педагогічного супроводу обдарованої молоді. Розглянуто типи обдарованості, способи виявлення та методи роботи з обдарованою молоддю. Наведено перелік основних вимог до особистості педагога та методика проведення занять з обдарованими студентами.

Ключові слова: студент, обдарована молодь, типи обдарованості, методика проведення занять.

Abstract: This paper outlines the main requirements for pedagogical support of talented youth. It discusses types of abilities, methods of identification, and approaches to working with talented individuals. A list of key requirements for the educator's personality and teaching methods for conducting sessions with talented students is provided.

Keywords: student, talented youth, types of abilities, teaching methods.

Обдарована молодь – це молодь з високим рівнем розвитку інтелектуальних, творчих, академічних і особистісних здібностей, а також молодь із нерозкритими, тобто потенційними можливостями [2].

У сучасній науці визначають кілька типів обдарованості: раціонально-мисленнєвий, образно-художній, раціонально-образний, емоційно-почуттєвий. Ю. Гільбух виокремлює загальну (розумову) і спеціальну (художню, соціальну, спортивну) обдарованість. Кожен з типів охоплює кілька видів обдарованості, а кожен вид тлумачиться як спеціальні здібності [1].

Розумова обдарованість має підвиди:

– інтелектуальна (здібності проявляються в певній галузі знань або загалом; така молодь іноді вступає у конфлікт з викладачами, доводячи свою правоту, можуть бути замкнутими в собі);

– академічна (властива студентам, які мають високий рівень здібностей до засвоєння знань; такі студенти швидко і якісно запам'ятовують навчальний матеріал, аналізують, узагальнюють, і в потрібний момент відтворюють його;

конфлікти з викладачами можуть виникати через незгоду з оцінюванням роботи);

– творча (проявляється у здібностях до виявлення нестандартних шляхів вирішення складних завдань; таким студентам притаманна оригінальність мислення, креативність, високий рівень інтелекту в поєднанні з проблемами у засвоєнні великої кількості навчальної інформації) [3].

Моторна обдарованість молоді виявляється в спорті, танцях та інших видах фізичної активності. Такі студенти можуть бути одночасно моторно обдарованими і мати також розумову обдарованість. Нерідко зустрічаються випадки, коли студент встигає і навчатися на високі бали, і займатися улюбленим видом спорту або в самому навчальному закладі, або відвідувати секції поза межами ВУЗу.

Соціальна обдарованість проявляється в організаторських здібностях. Нерідко саме ці студенти прагнуть бути старостами груп, є членами студентської ради факультету або ВУЗу, приймають участь в культурно-масових або інших заходах навчального закладу.

Практична обдарованість виявляється в різних сферах людської діяльності. Наприклад, практично обдарована молодь окрім відвідування навчальних закладів часто відвідує додаткові курси або спеціальні навчальні заклади, де намагається реалізувати свою практичну обдарованість в роботі з деревиною або металом, на заняттях з ліплення, кулінарії, шиття, вирощування рослин тощо.

В обдарованих студентів часом виникають проблеми у спілкуванні зі своїми ровесниками та викладачами чи представниками адміністрації навчального закладу. Проблеми у спілкуванні можуть виникати у обдарованих студентів, оскільки вони зосереджені на своїх інтересах і не обізнані або не хочуть цікавитися тим, що цікавить їх однокурсників. Часто обдаровані студенти не вміють слухати, перебивають співрозмовника, часто виправляють, якщо він неправильно або неточно висловив свою думку. Така поведінка притаманна як по відношенню до однолітків, так і по відношенню до старших по віку.

Основною метою діяльності педагога є забезпечення розвитку кожної особистості, виявлення обдарованих студентів і максимальне сприяння їхньому розвитку. Потрібно правильно і вміло підбирати зміст, методи і засоби навчання, так, щоб обдарованим студентам не було не цікаво на занятті, але й так, щоб решта студентів встигала і отримувала інформацію в доступній для розуміння формі [4, 5].

Для правильної і продуктивної роботи з обдарованою молоддю, перш за все необхідно діагностувати їх обдарованість. Процес діагностування передбачає кілька етапів.

Перший етап виявлення обдарованості студентів передбачає вивчення відомостей про їх досягнення в певній сфері діяльності. Для цього можна використовувати анкетні дані кураторів групи, або дані отримані з навчально-виховного відділу закладу вищої освіти. Також під час проведення засідань кафедри факультету або методичних рад факультету, необхідно приділяти увагу обговоренню успішності всіх студентів та особливо обдарованих студентів.

Якщо взяти до уваги різні типи і види обдарованості, то звичайно можуть трапляються випадки, що не у всіх викладачів факультету будуть співпадати думки про обдарованість того чи іншого студента. Але в більшості випадків, обговорення викладачами факультету обдарованих студентів і залучення їх до наукової або суспільно корисної роботи дає високі результати в майбутньому.

Особливу роль у виявленні обдарованих студентів з різними видами обдарованості відіграє навчально-виховний відділ закладу вищої освіти, оскільки саме вони можуть охопити соціологічними опитуваннями всіх студентів закладу. Періодичне опитування з метою виявлення вподобань студентів дає можливість виявити вид обдарованості студентів і вчасно скоординувати їх.

Виявлення обдарованої молоді необхідно для активізації їх пізнавального інтересу з метою розвитку їх нестандартного мислення. Для організації цього процесу у вищому навчальному закладі потрібно організовувати гуртки, секції, олімпіади, конкурси тощо, щоб студенти з різними видами обдарованості могли проявити і розвивати свою обдарованість [6].

З такими студентами потрібно постійно підтримувати зв'язок як на занятті, так і поза навчальним процесом, щоб студенти не втрачали зацікавленості роботою та мали інтерес для пошукової діяльності.

На другому етапі діагностики передбачено індивідуальне оцінювання творчого потенціалу та особливостей нервово-психічного статусу студента викладачем та за потреби психологом. З огляду на результати першого етапу, обстеження студентів проводяться за допомогою набору психологічних тестів, залежно від того, який варіант потенційних можливостей переважає.

Особливо важливим компонентом діяльності куратора групи та викладача-предметника є планування – визначення змісту роботи з формування і поглиблення творчих здібностей, створення необхідних умов для їх розвитку, психологічна підготовка таких студентів до наполегливої праці, самовиховання. Педагог повинен забезпечити сприятливі морально-психологічні умови для активної діяльності обдарованих студентів в умовах звичайного навчально-виховного процесу, пропонуючи більшу за обсягом та інтенсивністю роботу. Важливе місце у роботі з такими дітьми займає координація діяльності всіх соціальних інститутів (заклад освіти, сім'я, інші заклади та організації тощо)[7].

Обдарованих студентів потрібно не лише координувати, а й контролювати і коректувати їх діяльність. Потрібно послідовно відстежувати розвиток інтересів та нахилів студентів. Педагог повинен стимулювати прагнення до поглибленого опанування навчальним матеріалом, забезпечувати творчий і диференційований характер домашніх та індивідуальних завдань.

Загальною метою психолого-педагогічного супроводу дитини в навчально-виховному процесі є забезпечення нормального розвитку дитини. Для цього необхідно:

1. Забезпечити умови для самореалізації особистості, використовуючи сучасні технології навчання.

2. Скорегувати програми, які задовольняють пізнавальні потреби різного рівня через систему основного й додаткового навчання (інваріантна частина навчальних програм, додаткові години, цикли занять розвивального навчання).

3. Спрямувати роботу з батьками на виявлення та розвиток здібностей їхньої дитини.

4. Скоординувати роботу фахівців з досліджуваної проблеми щодо надання кожному учневі індивідуальних рекомендацій щодо створення карт просування здібних дітей [1].

Оскільки велику роль у розвитку і формування творчого мислення у обдарованих студентів відіграє викладач, то до педагога також є певні вимоги. Викладач-організатор повинен мати високий рівень професійної підготовки, і дотримуватися правил під час проведення навчальних занять, а саме:

- теми занять повинні відповідати навчальній програмі дисципліни;
- доносити до студентів тему та мету заняття, забезпечити мотивацію пізнавальної діяльності шляхом презентації проблемних питань заняття; зв'язок матеріалу з майбутньою професійною діяльністю студентів;
- повинен повідомляти план заняття; його структуру, часовий параметр кожного питання;
- заняття повинно бути змістовним, науковим, диференційованим за ступенем складності навчального матеріалу та завдань, сучасне за змістом матеріалу; теоретичний матеріал повинен поєднуватися з конкретними прикладами та переважна кількість емпіричного матеріалу;
- викладач повинен забезпечувати механізм зворотного зв'язку з аудиторією, контролювати рівень сприйняття студентами навчального матеріалу, а також регулювати процес осмислення матеріалу залежно від реального стану студентів;
- повторювати важливі теоретичні положення протягом заняття, контролювати їх запис студентами, наголошення на важливих питаннях для запам'ятовування та систематизації знань;

- завершувати кожне питання заняття підсумком і мотивованим переходом до наступного питання;
- застосовувати методи активного слухання, зокрема: акцентуації, варіювання голосу, логічні наголоси, паузи перед повідомленням важливих наукових положень, апелювання до уваги, надання випереджальних завдань до наступного фрагмента навчального матеріалу тощо;
- емоційність викладу навчального матеріалу, чітко, лаконічно, образно, розмірено викладати матеріал;
- створення проблемних ситуацій;
- цілеспрямоване управління пізнавальною діяльністю студентів, що передбачає керівництво конспектуванням, відтворення причинно-наслідкових зв'язків у матеріалі, створення узагальнювальних схем, таблиць, рисунків;
- використання наочності, інформаційно-комунікаційних технологій та інших сучасних засобів навчання;
- підведення підсумків занять, узагальнення разом зі студентами основних аспектів матеріалу.

Також важливо, щоб викладач, який працює з обдарованими студентами мав знання з психології обдарованих дітей, відчував їхні потреби та інтереси, виявляв гнучкість, був готовим до перегляду своїх поглядів і до постійного самовдосконалення, мав широке коло інтересів, був доброзичливим і чуйним, володів почуттям гумору. Все перелічене вище необхідно, оскільки спілкування з обдарованими студентами може бути ускладнене.

Підсумовуючи це дослідження, можна зазначити, що створення умов для розвитку творчих та обдарованих особистостей з лідерським потенціалом є критично важливим для сучасної системи освіти в Україні. Тому особливої уваги потребує науково-педагогічне вирішення проблеми виявлення та розвитку творчих здібностей у молоді, а також формування лідерських якостей. Запровадження ефективної державної системи підтримки талановитої молоді стає ключовим завданням у цьому процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія. – Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. – 456 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й перероблене / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Майбородіна Н.В. Основні характеристики та особливості творчого мислення студентів // II інтернет-конференція "Майбутня професія - виклик сьогодення", 25 березня 2021. м. Рівне. С. 64 – 68.

4. Майбородіна Н.В. Психологічні аспекти розвитку мислення студентів при вивченні дисципліни “Вища математика”/ Н.В. Майбородіна // Всеукраїнська науково-практична конференція “Актуальні питання методики викладання загальноосвітніх дисциплін в умовах реформування ЗФПО ”, м. Київ, 02 листопада 2021 року. с. 168 – 171.
5. Майбородіна Н.В. Вимоги до змісту навчання математики для розвитку творчого мислення студентів // Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного онлайн-семінару "Обдарованість - методи діагностики та специфіка моніторингу". 30, 31 травня 2022 року. Київ, 2022. с. 321 – 326.
6. Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посібн. /за наук. ред. Л. М. Сергеевої. – Івано-Франківськ. «Лілея- НВ». 2015. – 296 с.
7. Федорова Н. Педагогічні умови розвитку обдарованої особистості у школі / Н. Федорова. – Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. – С. 50–52.

Майструк Наталія Олегівна,
кандидатка соціологічних наук, доцентка,
наукова співробітниця відділу економічної соціології,
Інститут соціології НАН України, Київ, Україна.
mnatalia@i-soc.org.ua

НАУКА ТА ОСВІТА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ, РИЗИКІВ І ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто концепції провідних сучасних соціологів П. Штомпки, У. Ганнерца, Р. Коллінза, в яких проаналізовано особливості сучасних глобальних тенденцій, що вплинули на трансформації суспільств та його основних складових, зокрема науки і освіти. Звертається увага на трансформації глобального науково-освітнього простору в сучасних умовах входження суспільств у інформаційну добу, загострення глобальної конкуренції, напластування ризиків, конфліктів і війни в Україні.

Summary. The article examines the concepts of the leading modern sociologists P. Shtompka, U. Hannerz, R. Collins, which analyzed the features of modern global trends that influenced the transformation of societies and its main components, in particular science and education. Attention is drawn to the transformation of the global scientific and educational space in modern conditions of the entry of societies into the information age, aggravation of global competition, stratification of risks, conflicts and war in Ukraine.

Ключові слова: глобалізація, глобальні ризики, глобальна ойкумена, «зони престижу», науково-освітній глобальний простір.

Keywords: globalization, global risks, global economy, "zones of prestige," scientific and educational global space.

Сучасне українське суспільство як складова глобального соціуму опинилося у сьогоднішній на перетині багатьох глобальних суперечностей, пов'язаних із

глобальною конкуренцією, ризиками, боротьбою за глобальний вплив, ресурси тощо. Незважаючи на величезні людські та матеріальні втрати внаслідок російської агресії, Україна не втратила, а подекуди навіть посилила свої позиції у світі. Значною мірою це вдалося зробити завдяки системі української науки і освіти, її провідних галузей, що є частиною глобального науково-освітнього простору і забезпечують конкурентоспроможність нашої країни.

Війна, турбулентність, надзвичайність висувають нові завдання перед науковцями і освітянами. Як слушно зауважує Президент НАН України, академік А. Загородній, перед вченими соціогуманітарного напрямку у сьогоденні постали важливі завдання, насамперед пов'язані з дослідженням впливу війни на українське суспільство, посилення консолідації українського суспільства, забезпечення національної єдності та стійкості. Велика робота виконується з розвінчання ідеології агресора та пошуку шляхів протидії їй. Зберігає свою актуальність прогнозування демографічних процесів [1, с.6]. Як зазначає Є. Головаха, згідно результатам соціологічних досліджень, що були проведені Інститутом соціології НАН України за рік великої війни, українці з високою імовірністю вийдуть із цієї війни інтегрованою європейською нацією, завдяки суттєвим змінам економічного, політичного, морально-психологічного характеру, які відбулися в їхній свідомості [2]. Вчений зазначає, що «у найзагальнішому сенсі соціологія є науковою дисципліною / дослідницькою практикою, що намагається з'ясувати, описати і, за можливості, пояснити, за яких умов і з якими наслідками індивідам вдається підтримувати стійкість спільного існування [3, с. 3].

Ми живемо у сучасній глобальній реальності, незалежно від наших бажань, або спротиву цьому, де події, навіть локального характеру, миттєво набувають глобального значення, наприклад, російсько-українська війна. Польський соціолог П. Штомпка наступним чином характеризує основні позитивні та негативні наслідки глобалізації.

1. Технічні винаходи і технологічна революція у сфері комунікацій між людьми. Новітні технології покривають світ мережею комунікаційних і телекомунікаційних зв'язків, наприклад Інтернет, теле- і радіо технології дають змогу величезним масам людей, розпорошених по світу, одночасно брати участь, віртуально, у різних «глобальних подіях». Наприклад, у таких як, Олімпіада, футбольні кубки, папські паломництва, музичні концерти світових зірок тощо, і, нажаль, у трагічних подіях таких як, війни, катастрофи, терористичні акти, голод, – і цим роблять їх близькими і реальними.

2. Постійно та щоденно «...відбувається немислиме за масштабами перетікання фінансів лише натисканням клавіші комп'ютера, а гроші дедалі більше дематеріалізуються, втрачаючи зв'язок із матеріальними благами.

Грошові операції стають для економіки важливішими, ніж матеріальне виробництво, у певному сенсі вони відриваються від сфери виробництва та споживання, автономізуються, стають непрозорими, відкриваючи шлях для спекулятивних операцій у величезних масштабах. Біржі, банки, інвестиційні фонди, маклерські бюро отримують ранг центральних економічних інституцій [4, с. 724].

3. Людські спільноти все міцніше пов'язуються розвинутою мережею залежностей: економічних, фінансових, політичних, стратегічних, культурних. Події в одному кінці світу миттєво впливають на події у віддалених країнах.

4. Поява нових форм економічних, політичних, культурних організацій, що мають наднаціональний характер і відірвані від якогось конкретного регіону чи держави, наприклад, ТНК, банки, торгівельні фірми. Деякі з них ще зберігають символічний зв'язок зі своєю країною («Sony», «Toyota», «Microsoft» тощо), а інші, наприклад, «Coca-Cola», «McDonalds» вже його втратили і існують у глобальному просторі. У політичному вимірі прикладом є міжнародні організації ООН, ЮНЕСКО, «Інтерпол», а також нові для країн-членів ЄС – Єврокомісія, Європарламент та інші, що переймають певні атрибути державної влади та суверенності і отримують повноваження приймати владні рішення. Також наднаціональний характер мають і нові соціальні рухи, наприклад, екологічний рух, рух за права людини, Міжнародна амністія тощо, які можна розглядати як складові глобального громадянського суспільства. Глобалізуються також і злочинні організації, що займаються наркобізнесом, торгівлею людьми, мафія, своєрідне «анти громадянське суспільство».

5. З'являються соціальні групи, які відірвані від конкретної території та певного місця. Раніше це були мандрівники, дипломати, комівояжери, зараз до них додаються представники бізнесу, менеджери, фінансисти, персонал авіакомпаній, професійні спортсмени, митці і, певною мірою - науковці.

6. Глобалізація також означає нові масштаби загроз і ризиків, що торкаються людей. Досвід російсько-української війни, пережитої глобальної пандемії, а також загострення суперечностей сучасного етапу глобалізації в цілому, зростання глобальної конкуренції, демонструє особливу актуальність проблематики ризиків.

Дослідження ризиків, зокрема у соціології започатковане ще Н. Луманом як соціологія ризику, потім продовжене Е. Гіденсом, У. Бекком, П. Штомпкою у контексті глобалізації, потребує багатовимірного аналізу, а також мультидисциплінарних підходів [5, с. 30–32]. Цивілізаційні ризики викликані побічними, незапланованими і непередбачуваними наслідками людської активності, розвитку техніки, експлуатації джерел сировини, індустріалізації. Забруднення навколишнього середовища, вичерпання сировинних ресурсів,

глобальне потепління клімату, пандемії, епідемії – це теми щоденних страхів і турбот всіх людей на планеті. Крім того ці небезпеки зачіпають всіх, незалежно від наявності багатства, влади чи слави; від них не може захиститися ані окрема людина, ані окрема країна, що вимагає скоординованих запобіжних дій світової спільноти (У. Бек). Окрім цих форм ризику існують загрози, що випливають із складності, непрозорості, ненадійності технічної інфраструктури глобального світу. Так, банкрутство американського банку викликає лавиноподібну рецесію світового масштабу; хакерські атаки призводять до блокування серверів, припинення комунікації, втрати важливих даних і інформації, від чого страждають корпорації, державні установи, особистості. Також у індивідуальному вимірі слід зазначити ризики, які пов'язані із залежністю людей від комунікаційних пристроїв (наприклад, ризики відсутності можливості надіслати електронний лист, зателефонувати тощо). Особливої уваги вчених потребують ризики, що пов'язані із «проривами» у інформаційній площині [6; 8]. Так, у Звіті про глобальні ризики на Всесвітньому економічному форумі у Давосі за 2024 р. («Global Risks Report 2024») зазначалося, що короткостроковій перспективі найбільш ризикогеними є явища, що пов'язані з ризиками цифровізації суспільства, а саме: дезінформація, кібератаки, наслідки технологій штучного інтелекту. Також, особливу увагу слід приділяти ризикам, пов'язаним з екстремальними погодними умовами, соціальною та політичною поляризацією, міждержавними озброєними конфліктами, дефіцитом економічних можливостей, інфляцією, вимушеною міграцією, рецесією, забрудненням тощо [7].

7. У глобальному світі змінюється характер збройних конфліктів та воен. «Мілітарна загроза вже рідко виходить від конкретних держав, частіше – від терористичних мереж, які мають глобальний характер. «Аль-Каїда» завдає удари в Америці, у Європі, на Близькому Сході, в Азії. А так звана «війна з тероризмом» точиться в Іраку, Ізраїлі, Афганістані, Пакистані» [4, с.726]. До їх нових ознак відносять гібридність та мережевий характер сучасних воен. Також наслідки глобалізації проявляються у зростанні та появі нових як об'єктивних, так і суб'єктивних взаємозалежностей.

Шведський соціальний антрополог Ульф Ганнерц запропонував теорію глобальної ойкумени як регіону постійної культурної взаємодії, обміну інформацією, взаємопроникнення і обміну культурними змістами. Взаємні культурні перетікання у межах глобальної ойкумени не знають ані симетричного, ані взаємного характеру. Більшість із них відбувається в одному напрямку й має чітке розрізнення між центрами, які ініціюють культурні змісти та посилення, і периферіями, де ці впливи переймають та засвоюють [4, с. 738]. Глобальна ойкумена постійно розширюється, але зберігає при цьому складну асиметричну структуру «множинного конгломерату з різними спеціалізованими

та регіональними центрами», що еволюціонують у різних напрямках. Однак і самі культурні центри не є раз і назавжди визначеними. У кожен епоху з'являються специфічні центри для певних змістів чи культурних продуктів. Наприклад: у сфері організаційної та корпоративної культури – Японія, в галузі науки, технологій і масової культури (кіно, телебачення, Інтернет) – США, у виробництві делікатесів, зразків моди – Францію, Німеччина – у царині праці, Італія – у сфері культури повсякденності і популярної кухні (піца, спагеті, капучіно тощо). Серед регіональних центрів – Ватикан (серед католиків), Велика Британія для колишньої імперії і країн Співдружності націй, Іран (в ісламському світі), Єгипет (у арабському світі), Мексику (для Латинської Америки). Мозаїка цих спеціалізованих і регіональних центрів змінюється у часі. Наприклад, Фінляндія і Скандинавія створила новий культурний комплекс, пов'язаний із мобільним зв'язком, опанувавши світовий ринок і створила локальну мережу, що вперше охопила усіх громадян. Процес глобалізації культури може розвиватися у чотирьох основних напрямках: сценарій «дозрівання», або глобалізація без вестернізації; сценарій «глобальної гомогенізації», що передбачає домінування західної культури в світі; сценарій «сутурації-насичення», як одна з версій уніфікації; сценарій «периферійної корупції», як розпад західної культури в процесі адаптації на периферії. Найбільш привабливим є сценарій «дозрівання», або глобалізації без вестернізації. У глобальній ойкумені відбувається рівноправний діалог та обмін інформацією між численними периферійними культурами. При цьому метрополії виступають у ролі стимуляторів, що сприяють розвитку периферії та збагаченню місцевих культурних цінностей. Але й периферійні культури, в свою чергу, активно інтерпретують ідеї, що були привнесені та суттєво модифікували культурний потік і таким чином впливають на культуру метрополії й сприяють «гібридизації» культур [9]. Внаслідок війни відбувається «креолізація» (гібридизація) культури. У всьому світі культури вже не однорідні, як було у минулому, оскільки між центром та периферією існують взаємозв'язки, що накопичуються у історичному вимірі. Тобто, у глобальній ойкумені всі культури є складними синтетичними утвореннями, в яких глибинні ритми глобальної спадковості переплітаються із транснаціональними.

Видатний американський соціолог Р. Коллінз зазначав, що цивілізації мають центр або низку центрів, в яких кипить інтелектуальна активність, завдяки якій останні набувають харизматичного ареалу та магнетичної привабливості. Люди з периферії цивілізації і навіть представники інших цивілізацій спрямовуються в ці «зони престижу» в якості відвідувачів або учнів. Завдяки цьому, вони намагаються набути або підтвердити свою ідентичність, а саме – ідентичність істино цивілізованих індивідів. Принадність цивілізації як зони престижу породжує постійний рух в її центр (центри), тобто вона

перетворюється у зону лояльності та соціальної ідентифікації. Існує також рух і в зворотному напрямі: від центру до периферії та до інших цивілізаційних зон. Це рух місіонерів або вчителів. В цілому, для «зон престижу» характерним є рух в обох напрямках, завдяки чому складаються «мережі принадності» у вигляді мереж соціальних контактів та міжцивілізаційного обміну [10, с. 422]. Наприклад, становлення японської цивілізації було обумовлено діяльністю китайських місіонерів та вчителів, що відправлялися у Японію з центрів китайської цивілізації і японських інтелектуалів, які, навпаки, їздили вчитися до Китаю. Завдяки цьому зустрічному руху, японське суспільство VII–IX ст. н. е. засвоїло буддійську релігію, обрядність, перейняло інститут монастирів, писемність і філософську традицію. За Коллінзом, центри творчої активності повинні мати дві основні складові: відносини типу «вчитель-ученик», що забезпечують безперервність передачі моделей творчої діяльності від покоління до покоління, та наявність конкуруючих позицій або шкіл. Ці два моменти повинні зустрітися разом в єдиному центрі або декількох взаємозв'язаних між собою центрах. Конкуренцію часто-густо складають напрями, що були запозичені з цивілізації-донора та напрями, що критикують останні. Коли складається подібна соціокультурна ситуація, то інтелектуалам для набуття власного престижу вже не обов'язково відправлятися на навчання у «зону престижу». Вони вже можуть заробити собі престиж і вдома, активно включаючись у регіональну або ідейну боротьбу. Ця боротьба породжує енергію, що питає творчу активність. Соціальними умовами для цього є наявність матеріальних умов задля існування конкуруючих шкіл, активної полеміки між ними та підтримання наступності вчителів та учеників в їх межах. В цілому, вчений зазначає, що динаміка принадності та відштовхування від центрів престижу пов'язана не з економічною або воєнно-політичною гегемонією цих центрів, а з соціальними можливостями для кар'єри інтелектуалів – виробників культурної продукції. Так, наприклад, німецька університетська революція в свій час створила сучасний дослідницький університет, від професорів і студентів якого очікувалося не тільки викладання кращих знань минулого, але також створення нового знання. У коледжах і гімназіях студентам викладався завершений стан культури, причому від них не очікували її продовження професійна школа займалася передачею завершеної сукупності інформації мирській аудиторії, яка потім повинна була її застосовувати.

Входження України у глобальний науково-освітній потребувало істотних трансформацій інститутів науки і освіти, зокрема, інтеграції трьох основних складових – науки, освіти, інновацій, формування простору відкритої науки під впливом розвитку інформаційної та комунікативної сфер глобального суспільства. Глобальні трансформації науково-освітнього простору потребували

змін і реформування інституціональної та організаційної структур науки та освіти. Зокрема, були створені наукові парки, сучасні дослідницькі університети, які, поєднували освітню та наукову діяльність, виступали найбільш активними агентами цих процесів. Модернізація освіти передбачала надання їй випереджального характеру, підвищення інформаційності, інноваційності, формування глобальної свідомості, разом із національною, безперервність освіти. В цьому контексті у сьогоденні українська наука і освіта поєднує у собі універсальні принципи організації світового, європейського та пострадянського освітнього простору, тобто відбулася її «глокалізація». В сучасних умовах загострення конкурентної боротьби між глобальними центрами впливу, глобальними гравцями, а також війни в Україні, Росія намагається знищити наукові заклади, лабораторії (700 пошкоджені або зруйновані), завдала шкоди вже більш як на 1 млрд. дол., але українська держава посилюватиме науку та збільшуватиме інвестиції (на 20% більше по зрівнянню з 2023 р.) в розробки та наукові кадри вже з наступного року. Ці інвестиції сконцентровані на трьох пріоритетах: прикладні дослідження, розробки від міністерств і основних державних служб, які формують тематику; підтримка молодих вчених; розподіл базового фінансування між університетами відповідно до їх наукових результатів, у подальшому цей принцип розповсюдиться на всю наукову сферу [13].

Як зазначає Н. Соболева, наука поряд із ринком, бізнесом і освітою є одним з найважливіших інститутів інновацій у суспільстві. Сучасне суспільство може розвиватися тільки тоді, коли в ньому створюються достатні умови для розвитку самої науки, оскільки вона пронизує усі сфери людської життєдіяльності, а ступінь її реального впливу на суспільне життя забезпечує або суспільний прогрес і провідне місце тієї чи іншої держави на світовій арені, або, навпаки, соціальну деградацію та перехід у розряд відсталих країн, що залежать від більш сильних суб'єктів глобальних світових процесів [11, с. 130]. На думку Штомпки, у сучасному глобальному суспільстві наука характеризується: її глобальним, наднаціональним охопленням; існуванням розвинених мереж комунікації та співробітництва між дослідниками, які віддалені один від одного у просторі й раніше не мали можливості познайомитися (глобально «невидимі спільноти»); мультидисциплінарним характером багатьох досліджень; можливістю використання результатів наукової діяльності задля недостойних цілей, що можуть створити серйозні загрози для особистості та суспільства (новий масштаб ризику, що пов'язаний з новітніми технологіями); великим витратами держави на її функціонування та розвиток. Отже, освіта і наука належить до важливих векторів глобалізації, оскільки не тільки не залишається осторонь цих процесів, а активно залучається до них. Так, навколо освіти та науки групуються багато ключових питань глобалізації: транснаціональна освіта; забезпечення

міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти; проблеми рівноправності та доступності освіти тощо.

Транснаціоналізація інституту науки має суперечливий характер, має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед негативних змін у науці, як інституції та як науковій спільноті, що відбулися за часів глобальної доби, наприклад, за визначенням Штомпки, можна назвати наступні: фіскалізація науки (необхідність пошуку ресурсів, що забезпечують фінансування все зростаючих у ціні досліджень і призводить до залежності науки від різних зовнішніх органів); приватизація науки (все більше результатів досліджень належить інституціям, що їх спонсорують); комерціалізація науки (результати досліджень стають привабливим ринковим товаром, а головною нагородою вчених стає не визнання з боку інших вчених, а гонорари та зарплатня); бюрократизація науки (дослідник присвячує значну частину часу тим видам робіт, що не пов'язані з науковою творчістю, а саме – написанню проектів, плануванню витрат, підготовці звітів тощо; зниження ексклюзивності та автономності наукової спільноти (у наукову спільноту проникають політики, адміністратори, маркетингові експерти тощо, які керуються у своїй діяльності цінностями, що відрізняються від безкорисного стремління до істини, а вчені, навпаки, залишають наукову спільноту та приймають ролі політиків, адміністраторів, менеджерів) [12]. До позитивних слід віднести її інноваційність, високотехнологічність, мережевий та віртуальний характер, що дозволяє створювати наукові онлайн-платформи, ґрідні з метою ефективної підтримки наукових комунікацій. Також можна зазначити урізноманітнення форм участі і фінансування наукових досліджень, розширення програм мобільності вчених та ін. [6, с. 228-229].

Так, починаючи з 2018 року, Україна бере активну участь у розбудові Європейської хмари відкритої науки та Європейської інфраструктури даних і побудови Національної хмари відкритої науки. Серед основних напрямів її реалізації зазначалися наступні: скорочення технологічних розривів у вітчизняній науці; розвиток та підтримка е-інфраструктури для досліджень; інтеграція з європейськими та світовими науковими ініціативами з Відкритої науки і Відкритих інновацій. 8 жовтня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки», який став черговим кроком на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції України, зокрема через створення європейського дослідницького простору та виконання документу про «Імплементацию дорожньої карти EOSC».

Як зазначає академік А. Загородній, участь наших науковців у європейських програмах в умовах війни не припиняється, а навпаки, розширюється. Так, у

минулому році успішно завершено виконання 10 проектів програми «Горизонт 2020», реалізується 14 проектів програми «Горизонт Європа», з яких 6 – за програмою Євратом, 14 проектів програми НАТО «Наука заради миру і безпеки». В рамках міжнародних проектів наші науковці долучилися також до вирішення низки актуальних проблем, у т. ч. важливих для України, зокрема визначених ООН як Цілі сталого розвитку. Крім того, науковці Академії безпосередньо плідно працюють над розширенням двосторонньої співпраці з міжнародними організаціями та інституціями [1, с. 8]. Зокрема, програма НАТО «Наука заради миру і безпеки» створена задля сприяння співпраці між країнами-членами НАТО та країнами-партнерами на основі наукових досліджень, технологічних інновацій та обміну знаннями. Ця програма пропонує фінансування, консультування експертів та підтримку окремих заходів, пов'язаних із безпекою, що відповідають стратегічним цілям НАТО (співпраця з Україною почалася у 1991 р.). Проекти у межах цієї програми охоплюють широке коло викликів у галузі безпеки – тероризм, передові технології, кіберзахист, енергетична безпека і захист від хімічних, біологічних, радіоактивних та ядерних реагентів, а також гуманітарні та соціальні аспекти безпеки. Активну участь у реалізації багатьох дослідницьких проектів ЄС, наприклад, «Горизонт 2020», «Горизонт Європа» (2021 р.), «Офіс Горизонт Європа в Україні» (20.12.2023 р.) бере як НАН України, зокрема Інститут соціології НАН України, так провідні українські університети - Національний університет «Львівська політехніка», яка проводить різноманітні заходи, в тому числі міжнародні форуми («Ініціатива ЄС Східне партнерство: можливості для України», 2023 р.) в межах реалізації програми Еразмус +, напрям Жан Моне, за підтримки Європейського інструменту сусідства, ЧНУ імені Петра Могили та інші університети. В умовах війни та зростаючої глобальної конкуренції, а також незважаючи на глобальні виклики, Україна зуміла вистояти та репрезентувати достатньо високі позиції у глобальних рейтингах. Зокрема, за індексом глобалізації КОФ у 2022 р. Україна посіла 44 місце серед 196 країн світу (перша сходинка належить Швейцарії). Для порівняння, у 2006 році цей індекс розраховувався для 123 країн, а Україна займала 64 позицію [6]. За індексом м'якої сили, який включає такі показники як бізнес і торгівля, управління, міжнародні відносини, культура і спадщина, медіа і комунікації, освіта і наука, люди і цінності та стале майбутнє й надає за сукупністю показників оцінку присутності, репутації та впливу націй на світовій арені – Україна покращила свої позиції, піднявшись з 51 місця у 2022 році на 37 місце у 2023 році [14]. Індекс людського розвитку (ІЛР) України у 2024 році становить 0,734, згідно якому вона посідає 100 місце у загальному рейтингу серед 193 країн і територій, що засвідчує достатньо високий рівень людського розвитку у нашій країні. У рейтингу Global Innovation Index 2023, Україна посідає 55-ту сходинку із 132 країн світу, також високі показники у сфері творчих досягнень – 37 місце, знань і

технологій – 45 місце та ін. Багато в чому це відбулося завдяки використанню інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності соціуму, зокрема в економічній завдяки масовому переходу до оцифрованої праці, що відкрило нові можливості, так і створило нові ризики як для працівників, так і роботодавців [15].

Загальноєвропейський моніторинговий проект «Європейське соціальне дослідження» (ESS), що проводилося з 2005 р. ІС НАН України за участі наукових колективів 30 країн Європи, презентує результати п'яти хвиль міжнародного порівняльного дослідження (2005-2007-2009-2011-2013). Нажаль, п'ята хвиля була останньою. Це дослідження надавало багатий емпіричний матеріал для аналізу тенденцій соціальних змін в Україні та Європі з таких основних напрямів: 1. Політика, держава, міждержавні відносини; 2. Економіка, умови та рівень життя сім'ї; 3. Робота, зайнятість, безробіття; 4. Освіта, наука, ЗМІ; 5. Здоров'я та медична допомога; Повсякденне життя та спілкування; 6. Право, мораль, релігія; 7. Соціальна дискримінація, міграція та місце проживання [16]. Багато років поспіль у Інституті соціології НАН України проводиться і моніторинг українського суспільства, що дає можливість оцінити ставлення населення до різних інститутів, в тому числі до освітянських та до інституту науки, різних аспектів їхнього функціонування та реформування у сучасних умовах [11].

Дослідження різних аспектів трансформації України в інформаційну добу реалізує відділ економічної соціології Інституту соціології НАН України в межах планової теми: «Цифровізація економічного життя українського суспільства: стан, соціальні наслідки і перспективи» (2023-2026 рр.). Основні напрями: дослідження соціальних передумов, чинників, механізмів і наслідків цифровізації економіки сучасного суспільства; визначення перспектив застосування ІІІ в соціальному та економічному житті; з'ясування масштабів і наслідків розширення роботи в онлайн режимі в українському суспільстві в умовах воєнних дій; оцінка впливу цифрової трансформації на людський розвиток в світі та в Україні; збір емпіричних даних та аналіз зв'язку нестандартної зайнятості на поточне соціально-економічне становище робітників та на їх адаптаційний потенціал тощо. Непересічним креативним потенціалом характеризується проблематика глобальних ризиків, їх основних різновидів, зокрема ризиків цифровізації, ризиків, що пов'язані із розповсюдженням та застосуванням ІІІ у суспільстві та ін. Отже, наука і освіта у сьогоденні відносяться до таких стратегічних ресурсів, що забезпечують конкурентоспроможність та життєздатність сучасних суспільств, зокрема і українського. Трансформації глобального науково-освітнього простору у сучасних умовах входження у інформаційну добу, загострення глобальної конкуренції, напластування ризиків, конфліктів, зокрема війни в Україні потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загородній, А. Г. За підсумками року: Інтерв'ю з президентом НАН України академіком А. Г. Загороднім. Вісник НАН України. 2024. №1, с. 3–8.

<https://doi.org/10.15407/visn2024.01.003>

2. Головаха Е. Міцний горішок: рік незламності України й українців. Київ, 2023. URL:<https://www.nas.gov.ua> (29.03.2023)
3. Головаха, Є., Макеєв, С. Соціологічні розвідки в Інститут соціології НАН України у 2023 р. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023. За ред. членкор. НАН України д.філос.н. Є. Головахи, д.соц.н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. с. 9-14.
4. Штомпка П. СОЦІОЛОГІЯ. Аналіз суспільства. Львів: Колір ПРО, 2020. 800 с.
5. Майструк, Н. Парадигма глобалізації в структурі сучасного соціологічного знання. Формування сучасної парадигми розвитку суспільства. Харків, 2022. 230 с. (с.с. 23-33). URL: <https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Mon-30.12.2022.pdf>
6. Maistruk, N. Transnationalization and Transformation of Social Institutions in the Context of Globalization and War in Ukraine. Development trends in social science in the era of the digitalization. : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 380 p. (p.p. 220-235). URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-292-0-10>.
7. WEF. The Global Risks Report 2024. 19th Edition. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf
8. Майструк Н. Ризики цифровізації в умовах турбулентності та війни. Матеріали інтернет-конференції «Сталий розвиток ЄС – кращі практики для України». (22 лютого 2024 року). Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2024. 210 с., с. 20-25.
9. Hannerz U. Transnational Connections. Culture, People, Place. London, 1996.
10. Collins R. Civilizations as zones of prestige and social contact. Inter. Sociology. 2001. Vol. 16, № 3, P. 421-437.
11. Соболева Н. Агентність в інституційному полі науки. В: Агенти соціальних змін у суспільстві нестійкої інституційності. Злобіна О. (ред.) Київ: Інститут соціології НАН України, 2022, 330 с. (с.с. 130-155)
12. Sztompka P. Zaufanie. Fundament spoleczenstwa. Krakov: Znak, 2007.
13. Видатки на науку в бюджеті-2024 зросли на 20%: у МОН назвали три основні напрямки. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3784800-vidatki-na-nauku-v-budzeti2024-zrosli-na-20-u-mon-nazvali-tri-osnovni-napramki.html> (09.11.2023)
14. Україна увійшла до двадцятки найвпливовіших країн за глобальним індексом м'якої сили. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/ukraina-uvijshla-do-dvadczyatki-najvplivovishih-kraïn-za-globalnim-indeksom-myakoï-sili/> (02.03.2023)
15. Смакота, В., Соколовський, І., Толстих, Н. Трансформація ринку праці в умовах війни. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023. За ред. членкор. НАН України д.філос.н. Є. Головахи, д.соц.н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. с.271-288.
16. Головаха Є., Горбачик А. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005-2007-2009-2011-2013. Київ: Інститут соціології НАН України, 2014. 96 с.

Макарова Анна,
Бакалавр, фахівець відділу освітніх програм
Національний центр «Мала академія наук України»
e-mail: a.makarova@man.gov.ua

НАУКОВІ ШОУ ТА ПОКАЗИ ЯК СПОСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКИ СЕРЕД МОЛОДІ В МУЗЕЇ НАУКИ

Чи можна сказати, що наука є складним і незрозумілим явищем для дослідників у білих халатах? Останнім часом спостерігається тенденція до нового підходу до науки, який включає елементи веселощів та активностей, спрямованих на залучення дітей до науки. Це дуже важливо, оскільки люди набагато краще засвоюють знання в доступному та відкритому середовищі, що сприяє розвитку креативного мислення.

Науково-освітній інтерактивний простір Музей науки є місцем, де діти можуть зацікавитися наукою. Одним з ключових принципів цього музею є "заборонено НЕ торкатися". Завдяки інтерактивним експонатам відвідувачі можуть самостійно проводити дослідження та дізнаватися про науку на практиці. Тут також проводяться освітні програми для різних вікових груп, спрямовані на популяризацію наукової освіти в Україні.

У програмах музею використовуються різні формати, такі як інтерактивні заняття, тематичні дні, експерименти, майстер-класи та наукові шоу. Кожна програма поєднує в собі елементи науки, дослідження, веселощів та активностей, залежно від своєї мети та спрямування.

Наукові шоу – це інтерактивні демонстрації наукових експериментів, які мають на меті показати дітям, що наука цікава та доступна для кожного. Ці шоу розробляються з різними масштабами та форматами, але завжди враховують безпеку виконання експериментів та цікавість глядачів.

Важливим елементом наукових шоу є правильна послідовність експериментів, яка допомагає зберегти увагу та зацікавленість глядачів. Ці шоу є привабливим способом зацікавити та популяризувати науку серед дітей, а також мотивувати їх досліджувати та відкривати нові знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. <https://sciencemuseum.com.ua/>

Малютіна О. К.,
кандидат історичних наук, доцент
завідувач підготовчого відділення факультету № 6
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Харківського національного університету внутрішніх справ
maliutahipo@gmail.com

Коляда О. С.,
здобувач освітнього рівня магістр
за спеціальністю 081 Право
Харківського національного університету внутрішніх справ
oxana_koliada@ukr.net

НАСКРІЗНИЙ ЗВ'ЯЗОК ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ: УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РР.

Анотація: Через військову агресію РФ проти України зростає інтерес до історії, зокрема подій Української революції 1917–1921 рр. Розглядаються виклики, з якими зіткнувся українські національні уряди доби національної революції, а також вплив революції на українську ідентичність та державницькі прагнення. Усвідомлюється досвід національної революції, внутрішні та зовнішні умови, а також історичне значення, підкреслюється актуальність уроків минулого у сучасному українському контексті.

Ключові слова: Українська Центральна рада, Українська народна республіка, Українська держава, Директорія, більшовизм, пропагандистські стратегії, зовнішні та внутрішні чинники.

Abstract: The research explores the challenges faced by Ukrainian national governments during the Ukrainian Revolution of 1917–1921, the revolution's impact on Ukrainian identity and statehood aspirations, and the historical significance of the revolution. It emphasizes the relevance of past lessons in the modern Ukrainian context, highlighting the experiences of state-building and national self-identification. The study considers internal and external factors in shaping the events of the revolution and their lasting effects on Ukrainian society and politics.

Key words: Ukrainian Central Rada, Ukrainian National Republic (UNR), Ukrainian state, Directory, Bolshevism, propaganda strategies, external and internal factors.

З початком повномасштабної агресії РФ проти України особливо зростає інтерес до історії, зокрема, усвідомлення уроків Української революції 1917–1921 років. Для розуміння новітнього протистояння України та Росії важливу роль грають події минулого. Основна мета Української національної революції була здійснена наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., тому сучасні історики приділяють особливу увагу аналізу значення цих подій та їх впливу на сьогоднішній день [1]. Розмірковуючи над причинами поразки Української революції 1917–1921 років, дослідники ставлять питання, чи взагалі був у українців шанс здобути незалежність

і побудувати державу на початку ХХ ст. [2], чи були для цього необхідні передумови та ресурси в той час?

Перша світова війна, її затяжний позиційний характер, стали каталізатором двох соціальних вибухів 1917 р. в Росії. Війна спричинила великі людські втрати, надмірне виснаження економіки та загострила всі проблеми суспільства. Повстання робітників, селян, солдатів перетворились на звичайне явище. Пропаганда різних політичних сил спрямована на маси, розхитувала політичну ситуацію та стала важливим чинником революційних подій, що призвели до краху самодержавства.

Національні сили, що прийшли до влади під час Лютневої революції в Україні, зволікали з вирішенням соціально-економічних питань, які мали першочергове значення для населення. Серед переважної більшості українських політиків були поширені погляди, за якими майбутнє України розглядалось як автономія у складі демократичної Росії, переформатованої на федеративних засадах. Цей напрям став мейнстримом Української Центральної Ради (УЦР). Центральна Рада та її уряд – Генеральний секретаріат, замість того, щоб сконцентрувати зусилля на формуванні власних збройних сил, налагодженні ефективного управління країною, проведенні аграрної реформи, втрачала час в політичних дискусіях та намаганнях встановити компроміс з владою, яку вважала за законну – Тимчасовим урядом. Це відбувалось в той час, коли УЦР почала сприйматися населенням як повноправний орган влади. Таке сприйняття давало УЦР цінний політичний капітал, який, на жаль, вона не змогла використати для ефективної реалізації завдань, що постали на порядок денний.

Рішуче налаштовані більшовики, навпаки, «вчилися у мас», як казав В. Ленін. Вони відслідковували суспільний настрій та активно використовували маніпулятивні обіцянки у своїй пропаганді. Більшовики вчасно зрозуміли прагнення народу та втілили їх в гасла: «Земля – селянам», «Фабрики й заводи – робітникам», «Мир – народам», «Право на визначення – націям» тощо. Більшовицька пропаганда доносила популярні гасла до широкого кола населення та помножувала їх на обіцянки миттєво втілити в життя. Таким чином, проголошувалась тотожність більшовицьких і народних прагнень, створювалась ілюзія, що до влади йде народ, через представництво в Радах більшовицької партії [3].

Основним чинником зростання впливу більшовиків стало не стільки розуміння населенням переваг нового (комуністичного) суспільства, скільки чітке виокремлення помилок національної влади та недоліків старого режиму. Ніякої переконливої соціальної програми ні у національних сил, ні у Тимчасового уряду та прихильників царського режиму («білих») не було. В такій ситуації зупинити вал більшовицької пропаганди та збройної агресії, що призвела до катастрофічно швидкої окупації майже всієї України, без зовнішньої підтримки стало не можливо.

УНР підписала Брест-Литовський договір з Німеччиною та її союзниками. На цей крок український уряд пішов від безвиході під загрозою поразки у війні з більшовиками. Мирна угода передбачала визнання незалежності УНР та надання їй військової допомоги, але натомість стала бомбою сповільненої дії. Німеччина, побачивши неспроможність ЦР виконати умови мирної угоди, зробила ставку на гетьмана П. Скоропадського. Зусилля П. Скоропадського у внутрішній і зовнішній політики були спрямовані на розбудову Української держави, мали свої успіхи і невдачі. Але на українські реалії значний вплив мав міжнародний чинник – завершення Першої світової війни. Німеччина програла війну, Австро-Угорщина розпалась. В Україні до влади прийшла Директорія, що проголосила відновлення УНР. Відсутність політичної єдності серед лідерів національної влади призводило до дезорганізації широких мас та знесилювало Україну у збройній боротьбі за власну державність.

Країни Антанти зробили дуже сумнівну ставку на «білих» в Росії, яка до речі не спрацювала. Слід зазначити, що Франція і Великобританія переживали не найкращі часи, що були викликані наслідками світової війни, соціально та економічною кризою, страхом перед ліворадикальною революцією. Спроби С. Петлюри примкнути до коаліції країн переможців (Антанти), на жаль, істотних успіхів не мали. Як наслідок, не маючи міжнародної підтримки та розпорошуючи ресурси, УНР не могла подолати більшовиків [4]. Тому коли у 1921 р. вдалося зафіксувати кордон в радянсько -польській війні, Франція та Великобританія сприймали це як чинник, що сприяє подоланню суцільної дестабілізації в регіоні.

У закріпленні влади більшовиків на території УНР свою роль відіграв ідеологічний концепт, який більшовики нав'язували населенню України, прагнучи подати УНР як неспроможну державу, а владу Директорії як антинародну. В такий спосіб більшовицький наступ в Україну виправдовувався, як допомога «пригніченим українцями, що борються зі злочинною петлюрівською бандитською владою».

Наслідки подій, які відбулись в Україні у 1917–1921 рр. можна пояснити багатьма факторами, в тому числі і невідповідностями ресурсів, незацікавленістю союзників у підтримці українських державницьких прагнень, несприятливими внутрішніми та зовнішніми умовами.

Метою Української революції було відродження української держави, але українські землі виявилася розчленованими між чотирма країнами: Радянським Союзом, Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Якщо на цьому поставити крапку, то слід визнати, що Українська революція зазнала поразки. Але дослідники, які багато десятиліть вивчали це питання, дійшли висновку, що такий висновок не повно відображає події в їх історичній ретроспективі. Якщо звернути увагу на довготривалі наслідки революції та її історичне значення, то треба визнати той факт, що за 1917–1921 роки населення України внутрішньо

переродилося, виявилось відчуття національної самоідентифікації, свого українства. Революційні події і досвід українського державотворення у різних його проявах: Центральна Рада, Гетьманат, Директорія УНР і навіть Українська радянська республіка, увійшли в історичну свідомість народу. Історична ретроспектива державності, боротьба за її відродження сформувала свідомість суспільства, масове переконання, що нормальний розвиток України можливий тільки у власній державі. Виходячи з цього, деякі дослідники висловлюють думку, що є підстави розширити хронологію Української революції, яка почалася в 1917 р., до 1991 року, і навіть до початку ХХІ ст. Війна, що зараз триває в Україні, демонструє що українці завзято, зі зброєю в руках знову виборюють своє право жити у власній державі, а уроки минулого стають особливо актуальними, перетинаючись з подіями сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грицак Я. Українська революція 1914–1923: нові інтерпретації. К.: Критика, 2004.
2. Нариси історії Української революції 1917–1921 років. Ред. кол.: В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк, В.Ф. Верстюк, С.В. Кульчицький, В.М. Литвин, Р.Я. Пиріг, О.П. Реєнт, О.С. Рубльов, В.Ф. Солдатенко, Ю.І. Терещенко. К.: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2011. Кн. 1. 390 с.
3. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. К.: Темпора, 2013. Кн. 1. 628 с.
4. Гоцуляк В. Сучасні інтерпретації історіографії української революції 1917–1921 рр.// Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки. 2017. Вип.1. С. 7-23.

Марич Н. І.,

*старший викладач Прикарпатського інституту
імені Михайла Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
e-mail: pi_buh@ukr.net*

Духовний І. О.,

*викладач Прикарпатського інституту
імені Михайла Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
e-mail: duhovniy@gmail.com*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття розглядає актуальні питання та виклики, що стоять перед системою професійної освіти в Україні. Автори проаналізували основні проблеми, з якими зіштовхуються заклади професійної освіти, включаючи нестабільність програм та навчальних планів, несумісність з потребами ринку праці, недостатню кількість практичного навчання та низьку престижність професійної освіти серед випускників та суспільства загалом. В статті також розглянуто можливі шляхи вирішення цих проблем, такі як модернізація навчальних програм, збільшення зв'язку між освітою та ринком праці,

підвищення якості практичного навчання та підвищення престижу професійної освіти через інформаційну кампанію та розвиток нових форм навчання.

Ключові слова: професійна освіта, проблеми професійної освіти, перспективи розвитку професійної освіти в Україні.

The article examines the current issues and challenges facing the vocational education system in Ukraine. The authors have analyzed the main problems encountered by vocational education institutions, including the instability of programs and curricula, mismatch with the needs of the labor market, insufficient practical training, and low prestige of vocational education among graduates and society in general. The article also discusses possible solutions to these problems, such as modernizing educational programs, increasing the link between education and the labor market, improving the quality of practical training, and enhancing the prestige of vocational education through informational campaigns and the development of new forms of learning.

Keywords: vocational education, problems of vocational education, prospects for the development of vocational education in Ukraine.

Професійна освіта – це система навчання та підготовки, спрямована на здобуття практичних навичок, знань і компетенцій, необхідних для виконання конкретної професії або роботи. Основною метою професійної освіти є підготовка кваліфікованих фахівців, які можуть ефективно працювати в різних галузях економіки та вирішувати завдання, пов'язані зі своєю професійною діяльністю. Професійна освіта може бути отримана у професійних технічних училищах, коледжах, вищих навчальних закладах або шляхом навчання на робочому місці. Професійна освіта також може включати підготовку до різноманітних рівнів кваліфікації, починаючи від базового рівня, необхідного для вступу на певну посаду, і закінчуючи рівнем високої кваліфікації або спеціалізації. Вона охоплює широкий спектр професій та галузей, включаючи технічні, медичні, сільськогосподарські, економічні та інші сфери діяльності.

Завдяки професійній освіті люди можуть отримати не лише необхідні навички для працевлаштування, але і розвинути свій потенціал, здійснювати кар'єрний ріст та досягати успіху у своїй обраній галузі. Важливою складовою професійної освіти є постійне оновлення програм та методик навчання, щоб відповідати сучасним вимогам ринку праці та технологічному розвитку. Також значною мірою важливою є співпраця з роботодавцями та підприємствами для забезпечення актуальності навчальних програм та здобуття студентами практичного досвіду.

Професійна освіта в Україні стоїть перед численними викликами та проблемами, які потребують негайного вирішення для покращення якості підготовки фахівців та відповідності їхніх навичок потребам сучасного ринку праці.

Однією з ключових проблем є нестабільність навчальних програм та навчальних планів в закладах професійної освіти. Часто ці програми не

відповідають сучасним вимогам ринку праці та технологічному прогресу. Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати механізми постійного оновлення програм та взаємодії з підприємствами для визначення їхніх потреб.

Ще однією проблемою є недостатня кількість практичного навчання. Багато закладів професійної освіти мають обмежений доступ до сучасного обладнання та практичних занять. Розв'язанням цієї проблеми може стати створення партнерських відносин між освітніми закладами та підприємствами для забезпечення студентів практичними навичками в реальних умовах.

Також необхідно вирішувати проблему низької престижності професійної освіти серед випускників та суспільства загалом. Часто професійна освіта сприймається як менш приваблива альтернатива загальної середньої освіти. Для зміни такого уявлення необхідно проводити інформаційні кампанії про переваги професійної освіти та розвивати нові форми навчання, які враховують сучасні потреби ринку праці.

В наукових дослідженнях [1] науковцями окреслено актуальні проблеми розвитку професійної освіти, зумовлені воєнним станом в Україні. До таких проблем науковці відносять: проблеми, пов'язані з міграційними процесами учнів і педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, матеріальне забезпечення, організацію освітнього процесу.

Незважаючи на ці проблеми, є також перспективи для розвитку професійної освіти в Україні. Зокрема, важливою є модернізація навчальних програм та введення новітніх технологій навчання, що дозволить студентам отримувати актуальні знання та навички. Крім того, необхідно активізувати співпрацю з міжнародними партнерами та використовувати їхній досвід у покращенні професійної освіти в Україні. Для досягнення цих цілей необхідно вдосконалювати інфраструктуру та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, зокрема, забезпечуючи їх сучасними комп'ютерними та лабораторними засобами. Важливо також залучати висококваліфікованих викладачів та фахівців практиків до навчання, які б могли передати студентам не лише теоретичні знання, а й практичний досвід роботи в сфері їхньої професії.

Ще однією важливою складовою розвитку професійної освіти є підтримка підприємництва та стимулювання студентів до створення власних бізнесів. Це може здійснюватися через надання грантів, кредитів або консультацій з підтримки підприємницької діяльності.

Крім того, удосконалення професійної освіти має включати в себе зміцнення системи післядипломної освіти та підвищення кваліфікації працівників. Забезпечення можливостей постійного навчання та оновлення знань є важливим фактором для адаптації до швидко змінюваного світу праці.

Сучасна економіка та технології швидко розвиваються, тому спроможність пристосовуватися та вдосконалювати свої навички стає необхідною як для індивідуального розвитку, так і для конкурентоспроможності на ринку праці.

Навчання протягом усього життя дозволяє людям підтримувати свою кваліфікацію у межах їхньої сфери діяльності, оволодівати новими навичками та технологіями, а також адаптуватися до змін у вимогах ринку праці. Це особливо важливо в контексті швидкого розвитку нових технологій, які часто вимагають постійного оновлення знань і навичок.

Професійна освіта і навчання протягом усього життя - це підхід до навчання, що підкреслює важливість постійного розвитку навичок і знань протягом всього життя людини. Ця концепція передбачає, що навчання не закінчується з отриманням ступеня або диплома, а продовжується протягом всього життя для підтримки кар'єрного розвитку, адаптації до змін в суспільстві та ринку праці, а також для особистого розвитку.

Професійна освіта і навчання протягом усього життя включає в себе широкий спектр діяльностей, таких як курси підвищення кваліфікації, семінари, тренінги, конференції, самоосвіта через курси в Інтернеті, менторство, програми стажування, а також участь у професійних асоціаціях і спільнотах.

Цей підхід до навчання стає особливо важливим в умовах швидкого технологічного розвитку та постійних змін у ринкових умовах. Він дозволяє людям не лише зберігати свою конкурентоспроможність на ринку праці, але й досягати нових висот у своїй професійній кар'єрі. Крім того, професійна освіта і навчання протягом усього життя сприяє розвитку гнучкості, адаптивності та самореалізації людини.

Отже, ця концепція стає важливим елементом сучасної освіти, сприяючи сталому розвитку і підвищенню якості життя людей у сучасному світі.

Крім того, постійне навчання сприяє розвитку креативності, критичного мислення та інноваційної діяльності серед працівників. Воно стимулює учнів до саморозвитку та відкриває нові можливості для кар'єрного зростання.

Постійне навчання також сприяє розвитку креативності, критичного мислення та інноваційної діяльності серед працівників. Цей процес допомагає працівникам розвивати нові підходи та ідеї, щоб ефективно вирішувати проблеми та знаходити нові шляхи розвитку своєї професійної діяльності.

Постійне навчання стимулює учнів до саморозвитку, оскільки воно надає їм можливість активно вдосконалювати свої навички та відкриває нові горизонти знань. Це сприяє не лише особистому зростанню, але й підвищує їхню впевненість у власних здібностях та компетентності в обраній сфері.

Крім того, постійне навчання відкриває нові можливості для кар'єрного зростання. Професійний розвиток через навчання дозволяє працівникам

отримувати нові кваліфікації та сертифікати, що може призвести до підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці, а також до отримання більш високооплачуваних посад та перспективних кар'єрних можливостей.

Отже, постійне навчання виступає не лише як інструмент для збереження конкурентоспроможності на ринку праці, але й як основа для особистого розвитку та досягнення успіху в професійній сфері. Розвинені навички та знання, отримані через постійне навчання, можуть стати ключовими факторами у досягненні особистих та професійних цілей.

Отже, розвиток системи постійного навчання та оновлення знань є важливим завданням як для уряду, так і для підприємств та освітніх установ. Забезпечення доступу до якісної освіти протягом усього життя допоможе забезпечити ефективний розвиток людського капіталу та забезпечити сталість у конкурентній глобальній економіці.

Шляхи подолання проблем та розвитку професійної освіти в Україні можуть включати наступні напрямки:

- Модернізація навчальних програм та методик навчання: Потрібно оновлювати навчальні програми та методи навчання з урахуванням сучасних вимог ринку праці та технологічних тенденцій. Це включає в себе впровадження інтерактивних та практичних методів навчання, розвиток м'яких навичок та підвищення активності студентів у процесі навчання.

- Співпраця з підприємствами та ринком праці: Важливо активізувати співпрацю з підприємствами для визначення їхніх потреб у кадрах та навичках. Це може включати створення партнерських програм, практичних стажувань та спільних проєктів, які допомагатимуть студентам отримати практичний досвід та підготуватися до вимог реального ринку праці.

- Підтримка викладацького складу та підвищення його кваліфікації: Важливо інвестувати в підвищення кваліфікації викладачів та забезпечення їхньої доступності до сучасних методик навчання та технологій. Це може включати організацію тренінгів, семінарів та курсів з підвищення кваліфікації.

- Розвиток інфраструктури та матеріально-технічної бази: Необхідно інвестувати в розвиток інфраструктури та забезпечення навчальних закладів сучасними засобами навчання. Це включає в себе створення лабораторій, комп'ютерних класів, аудиторій з доступом до Інтернету та інших засобів, які сприятимуть ефективному навчанню.

- Розвиток системи підтримки студентів та кар'єрного консультування: Важливо створити систему підтримки для студентів, яка б включала консультування з питань навчання, кар'єрного розвитку та підтримки під час переходу до роботи. Це допоможе студентам краще розуміти свої можливості та знаходити шляхи досягнення своїх цілей.

Науковці акцентують увагу, що «наразі об'єктивною є потреба в підвищенні якості професійної підготовки кваліфікованих працівників з урахуванням освітніх і суспільних викликів, вимог світового і вітчизняного ринку праці, ключових стейкхолдерів».[2]

Загалом, розвиток професійної освіти в Україні вимагає комплексного підходу та системних змін у всіх аспектах освітнього процесу та поєднання зусиль уряду, навчальних закладів, підприємств та суспільства в цілому. Впровадження інноваційних методів навчання, співпраця з міжнародними партнерами та підтримка підприємництва є ключовими чинниками, які сприятимуть покращенню якості та ефективності професійної освіти в країні. Станом на сьогоднішній час питання професійної освіти МОН України визначає як одне із ключових своїх завдань, і ця сфера має значну підтримку з боку Президента України та КМУ [3].

Важливо забезпечити доступність та якість професійної освіти для всіх шарів населення та забезпечити стабільний розвиток економіки країни. Указом Президента України № 130/2021 «Про пріоритетні заходи розвитку професійної (професійно-технічної) освіти» передбачена Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки. У цьому зв'язку науковці підкреслюють, що «проведення державою послідовної освітньої політики, спрямованої на наукове осмислення зарубіжного та вітчизняного досвіду розвитку професійної та фахової передвищої освіти, орієнтованої на гармонійний розвиток особистості майбутніх фахівців, розвиток молодіжного і соціального підприємництва, формування навичок, необхідних для працевлаштування на «цифрових» і «зелених» робочих місцях, інтеграцію професійної освіти у європейський освітній простір тощо, – дасть змогу посилити позиції України у світі, пришвидшить повоєнне відновлення її економіки та перехід до сталого розвитку». [4]

Умови війни в Україні створюють серйозні виклики для професійної освіти. Війна призводить до загрози безпеці студентів, викладачів та персоналу навчальних закладів, що може призвести до перерв у навчанні та зниження якості освіти.

Військові дії призводять до зниження доступу до навчальних закладів, особливо в зоні конфлікту, що обмежує можливості навчання для студентів та персоналу. Війна призводить до скорочення бюджетних коштів на освіту, оскільки уряд змушений спрямовувати ресурси на потреби оборони та відновлення інфраструктури.

Умови війни створюють стресову та тривожну атмосферу серед студентів, викладачів та персоналу, що може негативно впливати на їхнє навчання та працездатність. Війна вже призвела до виїзду фахівців за межі країни або їхньої

мобілізації на фронт, що також призвело до втрати значної частини кваліфікованого персоналу в освітній сфері.

Для подолання цих проблем необхідно забезпечити безпеку навчальних закладів, збільшити фінансування освіти, надати психологічну підтримку студентам та персоналу, а також розробити програми реінтеграції для військових та внутрішньо переміщених осіб.

Науковці констатують, що «сучасні випускники педагогічних вузів мають вкрай низьку методологічну, психологічну, педагогічну культуру та практично не готові до активної участі в інноваційній, експериментальній, дослідній діяльності». [5, с. 12] Тому актуальними є напрями пошуків найефективнішого шляху освіти, що стимулюють пробудження творчості, креативності майбутнього педагога професійного навчання. Це включає в себе розвиток інтерактивних та інноваційних методів навчання, використання сучасних технологій у навчальному процесі, а також практичну підготовку, яка базується на реальних сценаріях роботи в сфері професійної освіти.

Важливою складовою є створення стимулюючого середовища, що сприяє розвитку творчості та інноваційної думки серед майбутніх педагогів. Це може включати організацію майстер-класів, семінарів та конференцій з питань розвитку креативності в освіті, а також впровадження мережевих зв'язків з іншими освітніми установами та професійними спільнотами.

Забезпечення педагогічного персоналу необхідними знаннями та навичками у сфері творчого навчання допоможе забезпечити якісну та ефективну підготовку майбутніх фахівців у галузі професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малишевський, О., Грітченко, А. Проблеми професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний та повоєнний час. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2023. №1, С. 118–128. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2023.276952>
2. Голяд І., Тропіна М. Тенденції та інновації професійної освіти в умовах сучасних трансформаційних процесів. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць. Київ–Львів–Бережани–Кельце. 2022. Випуск 10.
3. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова ВР України № 188 - ІХ. Голос України. 2019. 12 жовтня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/322711>.
4. Професійна освіта для сталого розвитку суспільства: цивілізаційні виклики, наукові здобутки, освітні інновації. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2865/
5. Сучасні виклики та актуальні проблеми науки, освіти, технологій і суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Ізмаїл, 6 жовтня 2023 р.): у 2 ч. Ізмаїл: ЦФЕНД, 2023. Ч. 1. 67 с.

Марченко Я. В.,
кандидат історичних наук,
перший заступник начальника
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
marchenko@ukr.net

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОМУ РОСІЄЮ КРИМСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ (2014–2023 РР.)

Проаналізовано особливості мілітаризації Російською Федерацією освітнього процесу у тимчасово окупованому Кримському півострові. Показано методи мілітаризації української молоді у Криму, охарактеризовано основні напрями діяльності організації «Юнармія», вказано на специфіку створення кадетських та козацьких класів (т. зв. «кадети» та «козаки» під примусом поглиблено вивчали історію та «патріотичне виховання»). Констатовано, що основна мета мілітаризації освітнього процесу на півострові полягала у підготовці лояльних до окупаційної влади громадян, яких можна було б залучити до збройної боротьби проти Української держави.

Ключові слова: Кримський півострів, тимчасова окупація, освіта, мілітаризація, «Юнармія», кадетські класи, козацькі класи.

The peculiarities of the militarization of the educational process by the Russian Federation in the temporarily occupied Crimean peninsula are analyzed. The methods of militarization of Ukrainian youth in the Crimea are shown, the main activities of the Yunarmiya organization are characterized, the specifics of the creation of cadet and Cossack classes are indicated (the so-called «cadets» and «Cossacks» were forced to study history and «patriotic education» in depth). It was established that the main goal of the militarization of the educational process on the peninsula was to train citizens loyal to the occupation authorities who could be involved in the armed struggle against the Ukrainian state.

Key words: Crimean peninsula, temporary occupation, education, militarization, «Unarmy», cadet classes, Cossack classes.

Після тимчасової окупації Кримського півострова Російською Федерацією (2014 р.) започатковано масштабний процес мілітаризації освітнього процесу. «Фактично Росія намагається створити для дітей у Криму безальтернативне майбутнє – служба в російській армії. Це стосується як вивчення переписаної за російською пропагандою історії світу, де про Україну йдеться як про «окраїну», що завжди була російською, так і проведення різних заходів, до прикладу, відкритих уроків, на які запрошують тих, хто брав участь у бойових діях проти України. Їх представляють, звісно, як героїв. Будь-які позашкільні заходи також відбуваються з мілітарними елементами – дітей вчать, як кидати гранату, тримати зброю й так далі», – констатувала керівниця «Кримської правозахисної групи» О. Скрипник [1].

Після окупації Кримського півострова (2014 р.) перестали працювати україномовні школи, учні не вивчали на уроках українську історію, мову та літературу. Пропагувалися російські наративи про «нацистську Україну», «російський Крим, Херсон, Запоріжжя і ЛДНР» [2]. Дітей у школах почали вчити «любити росію і боронити її на війні». Експерти стверджували, що «на цю ідею працювала вся освітня система Криму, позашкілля, літні табори й молодіжні рухи» [2].

У 2014 р. у Криму почала реалізовуватися «Концепція патріотического и духовно-нравственного воспитания населения в Республике Крым» (затверджена в грудні 2014 р.) [2]. Вона передбачала, що система формальної та неформальної освіти Криму «вирощує в дітей російську ідентичність та уявлення про те, що участь у війнах, які розв'язує уряд, – це обов'язок кожного громадянина росії» [2]. Після повномасштабного вторгнення процес зомбування дітей тільки посилювався. «Діти не просто отримували інформацію про якусь вигадану загрозу, а їм показували на прикладах. Адже приїжджали російські військові з фронту і розповідали, що там так звані «нацисти» роблять», – зауважували українські чиновники [3].

У квітні 2020 р. російська окупаційна адміністрація у Криму ухвалила нову п'ятирічну програму, спрямовану, серед іншого, на підготовку дітей до служби в ЗС РФ та пропаганду такої служби, обсягом у понад 23 млн доларів США [4]. У липні 2020 р. Держдума Росії ухвалила в третьому, остаточному читанні запропоновані президентом зміни в закон про освіту, які стосувалися виховної роботи в школах. У новій редакції документа згадувалося військово-патріотичне виховання молоді [5]. «Кримські діти протягом останніх шести років живуть в окупації. Влада Російської Федерації системно порушує права дітей, що стосується всіх сфер їхнього життя. Це створення штучних загроз здоров'ю під час мілітарі-заходів, примусове громадянство, нав'язування російської ідентичності, позбавлення доступу до незалежних джерел інформації, обмеження в отриманні освіти рідною мовою і постійні перешкоди в доступі до освітніх установ на підконтрольній Україні території», – зауважували правозахисники [5].

24 травня 2022 р. секретар Радбезу країни-агресора М. Патрушев дав інтерв'ю, в якому виклав комплексний план перетворення шкіл на осередки провладної пропаганди. Він зазначав: «Необхідна персональна відповідальність керівників освітніх установ, випускники яких не тримали в руках книг, присвячених героїзму радянського народу в роки Великої Вітчизняної війни, або мають невизначене уявлення про подвиги тих, хто воював за Батьківщину. У деяких школах, зокрема приватних, слово «патріотизм» вважається застарілим... Слід піднімати авторитет освітян, вірних своїй професії, які присвячують життя

вихованню справжніх патріотів. Найважливішим завданням сьогодні є відродження історичних традицій, і навіть захист традиційних російських духовно-моральних цінностей. Для її вирішення потрібен системний підхід до виховання та освіти. Назріла необхідність реалізації державної програми у цій сфері на всіх етапах дорослішання людини та її становлення як громадянина. Повинна бути розроблена комплексна модель цього процесу» [6].

Як результат, у 2022 р. мілітаризація освіти в Криму значно посилилася:

- збільшилася кількість годин на викладання «правильної» історії, наприклад, у 6 класі «влада» рекомендувала скоротити на 4 години курс «Всесвітня історія» та додати їх до курсу «Історія Росії»;

- з 1 вересня 2022 року перед початком уроків лунає російський гімн та піднімається російський прапор;

- заохочується участь дітей в акціях підтримки бойових дій проти України, де демонструється мілітаристська символіка «Z» і «V»;

- учні активно пишуть листи на фронт героям так званої СВО, до школи запрошують «ветеранів» війни проти України на «уроки мужності»;

- на честь «подвигів» встановлюють меморіальні дошки, нещодавно в одній зі шкіл Євпаторії встановили дошку Івана Шведа, матроса з десантного корабля «Новочеркаськ»;

- постійно проводяться позакласні заняття, зокрема, «Разговори о важном» (щотижневі уроки на зразок уроків політінформації, під час яких постійно наголошується на обов'язку захисту рф) [2].

Т. зв. «Міністр освіти, науки та молоді» російського уряду Криму В. Лаврик повідомила, що з 1 вересня 2023 за рахунок позаурочної діяльності у кожній школі буде реалізовуватися програма «Початкова військова підготовка» [7]. «Для цього обладнано кабінети ОБЖ. Цього року ми стартуємо з таким обладнанням, наступного року буде продовження», – зазначала В. Лаврик [7]. Також у кримських школах планувалося запровадити посаду радника директора з виховання, який безпосередньо мав опікуватися «патріотичним вихованням» дітей. Також з 1 вересня 2024 навчального року кримські школярі мали б брати участь у російських військово-спортивних іграх «Зарница» і «Победа» [7].

Мілітаризація освіти починалася із дитсадків, коли, як зауважували українські експерти, «на заняттях діти малюють триколон і георгіївську стрічку та слухають історії про подвиги російських солдатів у Другій світовій війні, а зараз ще й про учасників так званої СВО» [2]. Надалі мілітаризації освітнього процесу тільки посилювалася. У 2014 – 2022 рр. на Кримському півострові, в окупації, народилися понад 160 тис дітей (бл 57 % з них – шкільного віку) [8]. Окупаційна адміністрація запроваджувала уроки «патріотичного виховання» з першого класу, куди запрошували «ветеранів» т. зв. «спеціальної військової

операції». Після п'ятого класу дітей спонукали до вступу в мілітарну організацію «Юнармія» або ж кадетські / козачі класи [8].

Таким чином, мілітаризація освіти на окупованих територіях відбувалася не тільки в межах спеціальних мілітарних програм, а й під час звичного навчального процесу. За інформацією Центру національного спротиву, росіяни розробили програму з «русифікації» української молоді на 10 років. «Ключову роль у цьому мали відіграти мілітарні об'єднання по типу гітлер'югенду в часи нацистської Німеччини...», – зазначали у Центрі [8].

Одним із таких об'єднань була т. зв. Юнармія. На початку 2016 р., в рамках державної програми «Російського руху школярів», міністр оборони країни-агресора С. Шойгу ініціював створення нового напрямку – Всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного руху «Юнармія». Установчий «зліт» Юнарії відбувся 28 травня 2016 р. «Зліт» зібрав близько 500 делегатів з усіх 85 російських регіонів [9]. Якщо порівняти діяльність юнарійців в Росії та в окупованому Криму то можливо побачити певні особливості:

- у Криму значно більшим було охоплення дітей у відсотковому відношенні (наприклад, у Севастополі загони Юнарії діяли в кожній школі);

- спостерігається особливо активна діяльність державних окупаційних органів в житті Юнарії (засновниками кримської Юнарії – окупаційне «Міністерство освіти».);

- на діяльність Юнарії у Криму виділяються значні кошти (тільки на «патріотичні» заходи в окупованому Криму у час повномасштабного вторгнення було виділено понад 2 млн рублів);

- одним із основних завдань кримської Юнарії є викорінення української ментальності та формування образу ворога з України (якщо в Російській Федерації виховання побудовано на певних стереотипах ворогів («фашисти», «НАТО» та ін.), то в тимчасово окупованому Криму до стандартного набору «ворогів» додаються ще й «бандерівці») та ін. [9].

Регіональний штаб мілітарної організації в Криму був сформований у 2019 р. На офіційному сайті організації вказано, що у 2023 р. членами «Юнарії» були понад 1 300 тис дітей, з них понад 30 000 дітей – з Криму (за даними громадської організації «Альмеда», станом на травень 2023 року) [8]. Водночас за словами так званої заступниці голови окупаційної «ради міністрів республіки Крим» Олени Романовської, до кінця 2023 року до лав «Юнарії» планували набрати 10% учнів кримських шкіл [8].

На т. зв. «патріотичне виховання» дітей були націлені кадетські класи. Кадетські класи окупаційна влада формувала на базах звичайних шкіл, де «учні-кадети» поглиблено вивчали історію та «патріотичне виховання». Учні таких класів ходили у спеціальній кадетській формі [8]. Шефами над класами стали

різноманітні російські військові та урядові організації, зокрема Федеральна служба безпеки, Міністерство з надзвичайних ситуацій, прикордонна служба. До часу повномасштабного вторгнення Росії на територію України, у Криму був створений 161 кадетський клас у 50 школах півострова (третина з них – у Сімферополі) [8].

Окупаційна влада в Криму у вересні 2016 р. на базі Сімферопольської школи-лицею № 10 відкрила перший на анексованому півострові козацький клас, в якому навчається 36 «козачат та козачок». У серпні 2017 р. окупаційна структура – т. зв. «Держкомнац» (Державний комітет у справах міжнародних відносин і депортованих громадян республіки Крим) Ради Міністрів анексованого Криму замовила 83 комплекти форми кубанських козаків на 870 тис рублів [9]. За словами т. зв. отамана Кримського козачого округу В. Миронова, в майбутньому планується відкрити ще з десяток класів, а помічник голови окупаційної Ради міністрів Криму з питань козацтва А. Сироткін зазначав, що «в сусідній Кубані такі класи є у всіх загальноосвітніх закладах, так що Криму є на кого орієнтуватися» [9].

Таким чином, в тимчасово окупованому Росією Криму відбувається мілітаризація системи початкової, середньої та вищої освіти. Ситуацію в тимчасово окупованому Криму необхідно розглядати в контексті 29-ї статті Конвенції про права дитини, яка передбачає підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в атмосфері розуміння, миру, терпимості та рівності [10]. «Виховання в дітях позитивного ставлення до армії, військових формувань, схиляння дітей та молоді до служби в армії держави-окупанта порушує це базове право, закріплене в міжнародному документі, який Росія ратифікувала ще в 1993 році», – констатувала керівниця освітнього напрямку Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) В. Потапова [10]. Повернення Кримського півострова до складу Української держави уможливить виконання Конвенції про права дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Росія систематично мілітаризує українських дітей у Криму. Чому це воєнний злочин і що з цим робити. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/russian-war-crimes/339573-rosiia-systematychno-militaryzuie-ukrainskykh-ditei-u-krymu>
2. Лиховид І. Освітня деокупація: чому вчать в школах Криму та як інтегрувати кримських дітей в український простір після звільнення півострова. URL: <https://nus.org.ua/articles/osvitnya-deokupatsiya-chomu-vchat-v-shkolah-krymu-ta-yak-integruvaty-krymskyh-ditej-v-ukrayinskyj-prostir-pislya-zvilnennya-pivostrova/>
3. Після повномасштабного вторгнення у Криму посилилась мілітаризація дітей – прокурор. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3685043-pisla-povnomasstabnogo-vtorgnenna-u-krymu-posililas-militarizacia-ditej-prokuror.html>
4. Мілітаризація освіти та пропаганда війни серед неповнолітніх. URL: <https://crimea-platform.org/news/militarizaciya-osviti-ta-propaganda-vijni-sered-nepovnolitnih/>

5. Мілітаризація дітей в Криму: в ООН передадуть докази злочинів РФ. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/11/22/militaryzacziya-ditej-v-krymu-v-oon-peredadut-dokazy-zlochyniv-rf/>
6. Мілітаризація освіти. Росіяни перетворюють школи на "фабрики зомбі". URL: https://gazeta.ua/articles/poglyad/_militarizaciya-osviti-rosiyani-peretvoryuyut-shkoli-na-fabriki-zombi/1158628
7. Кривошеєв П. «Повторюють кроки Третього Рейху». Як у Криму готують дітей до війни. URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-shkola-dity-rosia-militaryzatsiaviyna/32480597.html>
8. КРИМСОС: як росіяни мілітаризують освіту на тимчасово окупованих територіях. URL: <https://krymsos.com/krymsos-yak-rosiyany-militaryzuyut-osvitu-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah/>
9. Охредько О. Мілітаризація освіти в окупованому Криму. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1150-krimski-khunvejbi-dlya-putina>
10. Мілітаризація кримської освіти: хто з освітян на півострові формує в українських дітей культ війни та насильства. URL: <https://zmina.info/news/militaryzacziya-krymskoyi-osvity-hto-z-osvityan-na-pivostrovi-formuye-kult-vijny-ta-nasylstva-sered-ukrayinskyh-ditej/>

Мар'яненко Л. В.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії
психології навчання ім. І.О. Синуці
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
lmarianenko@gmail.com*

Поклад І. М.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії
загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
poklad2212@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ ПІЗНАННЯ І ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

У статті висвітлено проблему формування та стимулювання ціннісної самодетермінації пізнання і життєстійкості українського соціуму в умовах боротьби за незалежність та цілісність України. Здійснено філософсько-аксіологічний аналіз розвивальних цінностей особистості, таких як: воля, віра, сумнів, переживання, переконання, ідеали, картина світу (філософська, наукова, духовна, релігійна).

Ключові слова: філософсько-аксіологічний аналіз, цінність, самодетермінація.

The article highlights the problem of formation and stimulation of value-based self-determination of knowledge and sustainability of Ukrainian society in the

conditions of the struggle for Ukraine's independence and integrity. A philosophical and axiological analysis of the developmental values of the individual, such as: will, faith, doubt, experiences, convictions, ideals, worldview (philosophical, scientific, spiritual, religious) was carried out.

Keywords: philosophical and axiological analysis, value, self-determination.

Зміни, що відбуваються сьогодні в українському соціумі та безпосередньо пов'язані з умовами війни (відчуття крайньої невизначеності, нестабільності, руйнація моральних стереотипів), зумовлюють підвищену увагу до здатності людини долати життєві труднощі і водночас зберігати само ефективність [5]. Важливим особистісним ресурсом конструктивного подолання кризових непередбачуваних ситуацій та відновлення внутрішньої рівноваги є формування ціннісної самодетермінації пізнання та життєдіяльності особистості. Тому одним з головних завдань у наданні психологічної допомоги як учням так і дорослим, є врахування аспектів, що сприятимуть вихованню у них цінностей, цінних орієнтацій, ідеалів та життєстійкості на принципах свободи, рівності, поваги до людської гідності, дотримання прав людини і верховенства права. Це зумовить розвиток особистості учня, формування його пріоритетів: національної гідності, патріотизму, любові до Батьківщини. Надалі саме це дасть змогу учневі вийти на рівень самостійності й творчості у пізнанні, виховувати в собі духовність, мораль, інші складники самодетермінації, бути достойним громадянином нашої держави. У зв'язку з цим, залучення теорія самодетермінації, яка вирішує визначення умов і чинників, що допомагають чи перешкоджають нормальному розвитку особистості і пошуку її психологічних ресурсів, які допомогли б протистояти негативному впливу середовища, є одним з важливих прикладних завдань даної роботи.

Ціннісні аспекти людини завжди супроводжуються почуттями. Почуття виявляються через переживання, що допомагають людині усвідомити особистісний смисл подій. Переживання значущості явищ і ситуацій виражаються в емоціях. Філософія вивчає світ емоцій в рамках екзистенціалізму. Але під поняттям «екзистенціал» розуміються не ситуаційні емоції, а стійкі структури особистості. На емоції також впливає і досвід людини. Цей вплив вважається складним і неоднозначним.

Найважливіше значення серед ціннісних форм психіки людини має воля. Воля розуміється як свідома саморегуляція суб'єктом своєї діяльності, що виявляється через цілеспрямованість, рішучість, володіння собою. Для І. Канта та Й. Г. Фіхте воля є витоком здійснення моральних принципів, основою практичної діяльності людини. Для А. Шопенгауера, як і для Ф. Ніцше, воля є ірраціональним імпульсом саморозгортання буття людини. За такого підходу воля фактично виводиться за межі психіки.

Також у світі ціннісних орієнтацій велике значення має віра, що визначається як суб'єктивний акт прийняття чогось як справжнього. Вірі передують сумніви. Філософи приділяють значну увагу співвідношенню сумніву й віри. Релігійна віра розглядається як безпосередній результат об'явлень і не потребує доказів чи обґрунтувань. К. Барт вважав, що обґрунтування віри полягає у ній самій. Для філософа К. Ясперса філософська віра – результат філософствування. Великий Р. Декарт був досить послідовним, коли розглядав схильність філософів до сумніву як принципову рису успішного філософствування. Філософу необхідно здійснити певну роботу, щоб дійти переконання, тоді як від віри – один крок до впевненості, переконаності.

Наступна цінність на ціннісній шкалі особистості – переконання. І. Кант справедливо підкреслював, що віра не зводиться до діяльності розуму, її неможливо пояснити виключно мовою понять. Віра – це ейдос. Віра є деякий сенс суб'єктивного орієнтування людини в її прихильності до дії, один із найбільш значущих феноменів глибоко суб'єктивного духовного життя.

Віра пов'язана із неможливістю достатніх обґрунтувань її ціннісних положень. Але віру можна довести не тільки через раціональні, але й через чуттєво-емоційні докази. Віру не пов'язують із абсолютною достовірністю, оскільки її, як абсолютну істину, не можна довести. Дії і вчинки людини можуть бути детерміновані як наявністю віри, так і її відсутністю.

Віра має різновиди за змістовою ознакою. Приміром, вона може бути не тільки релігійною, а й атеїстичною або ж окультною. Відтак, без віри (доброї чи злої, або й до пори індіферентної) не обійтись [3]. Приміром, А. Ейнштейн висловлював думку, що для нього Бог – це віра в існування об'єктивної реальності, незалежної від людини. Віра – це той міст, що поєднує людину із світом, що детермінує її існування у світі. Віра – це неодмінна характеристика особистості. Нерелігійна віра вимагає від людини віри в себе, віри, що переходить в упевненість у своїх можливостях. Можна навести чимало прикладів на підтвердження того, що робить віра. Це – і одужання безнадійно хворих, і перетворення пересічної людини в генія. Віра, як ціннісний феномен, має свої градації: найвища відмітка на шкалі віри – ідеал. Отже, ідеал – це ще один складник ціннісної самодетермінації пізнання і життєдіяльності.

Проблематика ідеалів пронизує все наше життя. Зверхнє ставлення до ідеалів призводить до лиха. Приклади суспільних ідеалів – ідеальна країна, за Платоном, безмірна святість середньовіччя, універсальна естетична досконалість епохи Відродження, примат і всезнання науки Нового часу, створення матеріально-технічної бази комунізму за короткий строк. Усі ці ідеали-омани призводили до лиха, усі вони – результат доведення позитивної

оцінки якогось одного явища людського життя до крайності. Тому до опрацювання ідеалів варто підходити виважено й відповідально.

Людина створює образ бажаного результату в силу своєї здібності поєднувати в одне почуття, думки, ейдоси продуктивної уяви, як якийсь продуктивне цілепокладання. Ідеал є регулятивною ідеєю, образом майбутнього, що його людина прагне втілити в життя. Ідеали – надто ідеалізовані утворення. Зміст ідеалу людини залежить від її життєвого досвіду, ступеня освіченості, рівня культури, від її релігії. Ідеал характеризується спрямованістю в майбутнє. Побудовування ідеалів, їх опрацювання базується на ціннісних абстракціях, ідеалізаціях і ціннісних переживаннях суб'єкта. Ідеал – це не лише конкретний образ майбутнього, а й сукупність теоретичних уявлень, спрямованих у майбутнє, що їх людина може переглянути. Далеко не завжди ідеал зводиться до примату кінцевої цілі. Адже якщо вона означена в туманному майбутньому, це часто перетворюється на шлях до утопізму. Світ утопіста розділений навпіл, він чорно-білий, це світ забуття одних цінностей і зациклення на інших. Одні утопісти визнають примат свободи, другі на це місце ставлять справедливість, треті – визнають виключно суспільну власність, четверті – навпаки, надають перевагу приватній власності.

Ідеалотворчість, якщо вона здійснюється недостатньо відповідально, призводить до утопії, перетворюється на ідолотворчість. Не випадково слова ідеал і ідол дещо співзвучні. Ідол – це фатальний ідеал. Ідеалотворчість у пізнанні – неодмінна умова пізнавальних досягнень людини. Це ж стосується і будь-яких сфер діяльності. Правильні орієнтири ідеалотворчості запобігають переходу в утопізм. У некласичній філософії, як і в постнекласичній психології, що зародилися наприкінці ХХ століття, з ідеалами почали обходитися більш обережно. До ідеалів досягнень, діяльності, праці приєднуються також моральні, естетичні, наукові та інші ідеали.

Тож ідеалів багато. Їх класифікують по-різному. Сучасний гуманізм, зокрема, орієнтується на такі цінності-ідеали, як свобода, справедливість, демократія, відповідальність, непримиримість до насилля, планетарна спільнота людей.

Відомий український психолог Г. О. Балл зазначав, що психологічній науці не варто обминати цей предмет (йдеться про ідеал, ідеалотворчість), оскільки поза зверненням до поняття ідеалу повноцінне дослідження людської діяльності у психологічному, а також у педагогічному аспектах, навряд чи є можливим. Ідеали встановлюють перспективну мету, до якої має прагнути особистість. Ідеали наявні в будь-якому високоефективному процесі вдосконалювання діяльності дорослої особистості й учня, студента, того, хто її здійснює, – до якої царини культури не належав би цей процес (чи йдеться, наприклад, про

спортивне тренування, чи про релігійне виховання, чи про прилучення до художньої творчості [1].

Поряд із позитивними цінностями є і їхні антиподи – людиноненависництво, культ насилля, уседозволеність, хабарництво та ін. На превеликий жаль, для когось вони також є цінностями. І якщо таких людей, для кого регуляторами життя стають негативні цінності, стає надто багато в суспільстві, то починаються негаразди.

Наступний складник на ціннісній шкалі людини, що стимулює пізнавальну і творчу діяльність, – це картина світу. Картина світу людини може бути філософською, науковою, релігійною (духовною). Звернення до визначень поняття духовності демонструє їх розмаїття й протиріччя. За висловом І. Канта, духовність постає поряд із почуттям морального обов'язку. Водночас Ф. Шляйєрмахер пов'язує це поняття із почуттям залежності, С. Рейнак вважає за необхідне розглядати духовність як сукупність сумлінних почуттів [6].

Співвідношення філософської, наукової та релігійної картин світу вимагає розкриття терміну «картина світу». Феномен «картини світу» впливає на процес пізнання. Картина світу – це спосіб бачення людиною світу як цілого, включаючи і саму людину у складі картини світу. Необхідність у становленні картини світу пов'язана з прагненням людини мати синтетичні, цілісні уявлення про світ, долати наслідки диференціації філософії, науки і релігії. Сама людина, якщо вона правильно розвивається як особистість, є цілісною, тому людина і тяжіє до цілісності. Світ філософії, світ науки і світ релігії виступають відповідно як філософська, наукова, релігійна картина світу. У своїй єдності вони утворюють цілісну картину світу. Взаємовідносини між філософією, наукою і релігією завжди були і залишаються зараз досить складними, часто навіть конфліктними. Людина як істота не є одномірною. Вона культивує і філософію, і науку, і релігію. Існує багато спроб довести повну неспроможність кожної з них. Виражена неприязнь або до науки, або до релігії, чи й до філософії несе людині компромат проти себе. В сучасну епоху очевидно, що суспільство не обходиться без науки. Але чому ж тоді людина, спираючись на науку, не може прожити без філософії і релігії? Необхідність філософії поряд із наукою пояснюється тим, що вона: 1) сама наукова; 2) сконцентрована на кардинальних питаннях буття; 3) прагне подолати невизначеність, альтернативи мислення: наукового (наука) і містичного (релігія) [4]. Необхідність релігії поряд з філософією її прихильники пояснюють тим, що за остаточними межами науки людина опиняється перед лицем Божественної віри (М. Бубер).

Варто зауважити, що вчений А. Тойнбі вважає, що релігійність суб'єкту пізнання сприяє осягненню буття у межах цілісності. Отже, релігійність – це сприймання Буття у свідомості людини. Водночас сутність цього процесу

залежить від висхідних позицій самого індивіда – моральних, когнітивних, матеріальних. Відтак, релігійність або духовність, як особистісна властивість людини й суттєва складова самосвідомості індивіда, є віддзеркаленням внутрішніх цінностей й моральних установок індивіда й, водночас, відчуває вплив культурного середовища, спільноти, в межах якої відбувається формування свідомості особистості й засновуються підвалини її майбутніх вчинків й ставлення до себе, власного здоров'я й оточуючих. Саме духовність або моральні переконання особи засновують її особистий стиль життя.

На думку К. Г. Юнга, релігія має майбутнє. Він наводить на захист своєї думки шість аргументів, що, на наш погляд, досить вдало узагальнюють великий літературний матеріал. По-перше, сучасний світ з його несправедливістю, не перебуває в належному порядку. Він збуджує прагнення іншого світу. По-друге, складнощі життя ставлять етичні питання, що перетворюються в питання про релігію. По-третє, навіть і за умови секуляризації (звільнення від церковного впливу) релігійний світогляд не зникне. По-четверте, релігія означає соціальний розвиток, ставлення до абсолютного смислу буття, до того останнього, що неодмінно стосується кожного. По-п'яте, цей смисл буття сприймається як Бог. По-шосте, є інші люди, які смисл буття вбачають не в Бозі, а в чомусь іншому. У націоналізмі – в нації. У соціалізмі – в народі. У расизмі – в расі. За партійного тоталітаризму – в партії. Отже, все одно виявляється «квазірелігія» (П. Тілліх).

Таким чином, можна констатувати, що ставлення людей до релігії, науки і філософії є складним. Навіть і відомі філософи по-різному ставилися до релігії. Зокрема, ставлення до релігії Б. Расселла – негативне: філософія нижча за науку, наука – понад усе. У Ф. Ніцше – критичне ставлення як до науки, так і до релігії, так само і до філософії. І. Ньютон: релігія – вища за науку та філософію. Для М. Хайдеггера філософія посідає перше місце, до релігії – індіферентне ставлення, до науки – критичне.

Зупинимось на деяких теоретичних аспектах дослідження у тлумачення напрямків поняття «духовність» як вітчизняними так і зарубіжними вченими. Так, в межах одного з них досліджується виявлення коренів духовності та релігійності, але не стільки у самій людині, скільки у властивостях її особистості й схильності до рефлексії. Саме тому духовність тут постає як результат приєднання суб'єкту до загальнолюдських цінностей, духовної культури. Категорія «дух» являє собою об'єктивне явище, що вміщує активність суб'єкта. Активність спрямовується на опанування духовного досвіду людства, визначення цілей й значень, що пояснюють семантичне поле культури. Таким чином, суттєвим витокom духовності є етичні норми, якими людина керується у повсякденному бутті. Етичні, юридичні й інші норми є взірцями людської культури, і якщо людина засвоює їх та відчуває як внутрішні, саме в такий спосіб здійснюється залучення до вищих духовних цінностей буття. Й духовно людина

збагачується, коли вона приймає духовні цінності, що є нормами суспільства як власні й утворюють особистий внутрішній світ, суб'єктивну реальність [2].

Наступний напрямок у тлумаченні категорії «духовність» пов'язаний із дослідженням ситуативних й особистісних чинників, які сприяють виникненню у людини духовних станів. Так, В. Франкл зауважував, що людська духовність не просто усвідомлена, а неминуче несвідома. Далі він пояснював, що дійсно, дух виявляється таким, що не рефлектує себе, тому що його засліплює будь-яке самостереження, що намагається схопити його у зародку, у його виток. Тобто, в психології духовні стани невід'ємно пов'язані із пошуками коренів духовності у нерелектованих глибинах несвідомого «Я» людини [4].

Ще один напрямок розглядає духовність як принцип саморозвитку і самореалізації особистості, звернення до найвищих цінностей людства. Відомо, що саморозвиток й реалізація духовності особи відбувається завдяки прийняттю загальнолюдських цінностей – добра, краси, любові. Оформлення уявлень зазначених цінностей стимулює прийняття на суб'єктивному рівні духовних цінностей й психологічної готовності суб'єкта до їх засвоєння й реалізації у бутті. За висловом Г. О. Балла, найважливішим моментом у формуванні та розвитку духовних цінностей є поява у суб'єкта пізнання почуття внутрішньої, особистісної свободи. Духовний стан особистої свободи у суб'єкта пов'язаний із відчуттям усвідомленості наявності різних альтернатив й сформованості внутрішньої готовності здійснити вибір певної альтернативи на основі відповідних внутрішніх смислів, цінностей, творчості [1].

Стосовно останнього напрямку, його можна визначити як втілення власне релігійного погляду – духовність – Божественне одкровення: Бог є дух. Отже, духовне життя – це життя з Богом й у Бозі. Для віруючої людини Бог існує, для неї є характерним твердження про реальність Бога. Але існує також і інша думка, коли належна увага до релігійних тем не супроводжується вірою в самого Бога, або ж вказується, що існування Бога не доводиться однозначно. Існують різні ставлення до існування Бога й у невіруючих людей: войовничий атеїзм, простий атеїзм; атеїзм, що визнає правомірність релігії і її достоїнства.

У зв'язку з викладеним вище, можна стверджувати, що філософська, наукова і релігійна картини світу співіснують одна з одною. Це – факт. Людство вимушене діяти за законами діалогу і співробітництва у прагненні скласти мозаїку єдності картини світу. У реалізації цього прагнення філософія займає провідне, а саме – центральне місце. Дійсно, наукове знання за визначенням є досить дистанційованим від будь-якого ненаукового знання, зокрема і від релігії. Представники релігії здебільшого відсторонюються від науки. Філософія може налагодити діалог як із наукою, так і з культурою (релігією). Стосовно пари «наука-релігія» – наука виступає проти вторгнення релігійних знань у свій простір. Наука і філософія взаємодоповнюють одна одну. Філософія і релігія – в одних випадках посилюють одна одну, в інших – послаблюють.

Висновки:

1. Один із чинників розкриття когнітивно-творчого потенціалу особистості учня і становлення пізнавальної діяльності є розвинена самодетермінація особистості. З точки зору гносеології в якості структурного складника самодетермінації пізнання виокремлюють цінність. Структурними компонентами самодетермінації пізнання є такі цінності, як воля, віра, сумнів, емоції, переживання, переконання, ідеали, картина світу (філософська, наукова, релігійна, духовна).

2. Переживання – почуття, що дають змогу суб'єкту усвідомити і зрозуміти особистісний смисл того, що відчувається. Емоції – безпосередні переживання значущості явищ і ситуацій. Позитивні емоції – задоволення, радість, захват, любов. Негативні емоції – боязкість, переляк, страх, ненависть, горе.

3. Співвідношення науки, філософії і релігії – три картини світу мають не протистояти, а взаємодоповнювати одна одну. Духовність пов'язана із прийняттям і реалізацією особистістю найвищих людських цінностей, а спрямованість до пізнання й самопізнання, виходячи із ціннісного ставлення до загальнолюдських цінностей, є суттєва складова моральної свідомості людини. Тому учні мають надихатися і виховуватися на вищих цінностях, а не переймати негативні.

4. Пошук цінностей в площині духовності націлений на формування у учнів самодетермінації власної пізнавальної і творчої діяльності, на становлення цілісності особистості, а також відбиває трансформацію суспільних та індивідуальних цінностей і норм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балл Г. О. Ідеали вченого у контексті понять про значення і смисли. Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. академіка С. Д. Максименка. Київ: Ніка-Центр, 2009. Вип. 37. С. 76–90.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 512 с.
3. Мар'яненко Л. В. Самодетермінація учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі: монографія / ред. С. Д. Максименко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. С. 234–264. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/1942/>
4. Основи філософських знань: підручник / Горлач М. І., Кремень В. Г., Ніколаєнко С. М., Требін М. П. та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 1028 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horlach_Mykola/Osnovy_filosofskykh_znan.pdf
5. Поклад І.М. Вплив психотравмуючих подій на фундаментальні основи буття особистості. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: особистості: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. уч.). (Кропивницький, 24 лют. 2023 р.). Кропивницький: ЦДПУ, 2023. С. 124–127. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/conferences/2023/Tezi_24.02.23_psihology.pdf
6. Філософський енциклопедичний словник / гол.рекол. В.І. Шинкарук Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Матвієнко Л. Г.,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних
дисциплін Полтавського державного аграрного університету,
lgdziuba@ukr.net*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ОБ'ЄДНАННЯ ЗНАНЬ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ СКЛАДНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Анотація. Стаття аналізує важливість міждисциплінарності як стратегічного напрямку у вищій освіті, зокрема у контексті вивчення іноземних мов. Звертаючи увагу на актуальність та потенціал цього підходу у формуванні комплексного розуміння професійного напрямку та розвитку здобувачів вищої освіти, стаття досліджує шляхи поглиблення міждисциплінарних зв'язків та практичні методи їх реалізації. Результати дослідження сприяють не лише формуванню нових підходів у вищій освіті, але й розробці стратегій, спрямованих на підготовку здобувачів вищої освіти до викликів сучасного глобального середовища.

Ключові слова: міждисциплінарність, вища освіта, іноземні мови, поглиблення зв'язків, студентський розвиток, глобальне середовище

У сучасному світі зростає потреба у вирішенні складних проблем, які вимагають комплексного підходу та використання знань з різних галузей. У цьому контексті міждисциплінарність у вищій освіті виступає ключовим чинником, який сприяє об'єднанню різних дисциплін для досягнення спільної мети. Особливо важливим є розгляд міждисциплінарності в контексті вивчення іноземних мов, оскільки це відкриває нові можливості для поглиблення професійних та освітніх компетентностей здобувачів вищої освіти і формування їх як професіоналів, готових працювати в умовах глобалізації та міжкультурної співпраці.

Міждисциплінарність – це підхід, який передбачає поєднання знань, методів та підходів з різних галузей науки та гуманітарних дисциплін для вирішення складних проблем [4]. Це означає використання інтегративного підходу, що поєднує елементи з різних наукових дисциплін для отримання більш повного розуміння проблеми та розробки ефективних стратегій її вирішення.

Основні риси міждисциплінарності у середовищі закладів вищої освіти: перетин знань (міждисциплінарність забезпечує можливість використання знань з різних галузей науки та гуманітарних наук для розгляду проблем з різних точок зору та знаходження інноваційних рішень); колективна робота (вона спонукає до співпраці між фахівцями з різних галузей, що стимулює обмін досвідом та інтелектуальними ресурсами); розвиток нових підходів (міждисциплінарність сприяє розвитку нових підходів та методів дослідження, оскільки вона стимулює пошук нових шляхів розв'язання проблем); подолання обмежень

дисциплінарних рамок (вона допомагає подолати обмеження, що виникають внаслідок традиційного дисциплінарного підходу та сприяє більш глибокому та повному розумінню проблем); синергія зусиль (міждисциплінарний підхід дозволяє поєднувати ресурси та зусилля з різних галузей для досягнення спільної мети).

Міждисциплінарність в вищій освіті відображається у спільній роботі представників різних наукових галузей та використанні їхніх знань для досягнення більш повного розуміння складних проблем. Вона передбачає інтеграцію методів, підходів та концепцій з різних дисциплін з метою створення нових, більш ефективних стратегій вирішення проблем.

Переваги міждисциплінарності в освіті очевидні. Вона сприяє розвитку критичного мислення, творчості та інноваційності серед здобувачів вищої освіти. Крім того, вона сприяє розширенню обсягу знань та поглибленню їх розуміння. Важливим аспектом є також можливість використання міждисциплінарних підходів для вирішення конкретних проблем сучасного світу, таких як зміна клімату, глобальні конфлікти, медичні виклики тощо.

Проте, на шляху до успішної реалізації міждисциплінарних програм у вищій освіті існують певні виклики. Один з найбільш важливих – це забезпечення ефективного спілкування та співпраці між фахівцями різних галузей. Також важливо враховувати специфіку кожної галузі знань та уникати загальних підходів, які можуть не враховувати потреби кожної конкретної дисципліни.

Зважаючи на розширення міжнародної співпраці та глобальної міжкультурної комунікації посилюється міждисциплінарність під час викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

Наразі вивчення іноземної мови асимілює з широким колом дисциплін в межах освітнього простору:

- лінгвістика. Лінгвістика надає теоретичний базис для вивчення будови мови, її функціонування та еволюції. Вона допомагає здобувачам вищої освіти розуміти механізми мови, її граматичні правила та лексичний склад;

- культурологія. Культурологія дозволяє здобувачам вищої освіти краще розуміти культурний контекст, в якому використовується мова. Це включає вивчення літератури, історії, мистецтва та інших аспектів культури країн, мову яких вивчає здобувач вищої освіти;

- психологія. Психологія допомагає розуміти психологічні аспекти навчання мови, такі як мотивація, сприйняття, пам'ять та мовленнєва поведінка. Вона вивчає процеси навчання та сприйняття інформації, що є важливим для розробки ефективних методик викладання мови;

- педагогіка. Педагогіка допомагає аналізувати методи навчання та викладання іноземних мов. Вона розробляє стратегії організації занять, використання навчальних матеріалів та оцінювання здобувачів вищої освіти;

- економіка та міжнародні відносини. В контексті глобалізації вивчення іноземної мови може бути пов'язане з економікою та міжнародними відносинами. Це допомагає здобувачам вищої освіти розуміти міжнародні бізнес-процеси, торгівлю та дипломатію.

Міждисциплінарність у вищій освіті передбачає поєднання знань та методів різних наукових галузей для розв'язання складних проблем [2]. У контексті вивчення іноземних мов це означає не лише володіння мовою як засобом комунікації, а й здатність застосовувати її в різних сферах життя та професійній діяльності.

Міждисциплінарний підхід до вивчення іноземних мов полягає у використанні методів та знань з лінгвістики, культурології, історії, психології та інших галузей [1]. Наприклад, вивчення історії країни, мова якої вивчається, допомагає краще зрозуміти її культурні та соціальні особливості, що впливає на ефективність міжкультурного спілкування. Психологічні аспекти вивчення мови допомагають краще розуміти процеси навчання та сприйняття інформації, що важливо для розробки ефективних методик навчання.

Міждисциплінарний підхід до вивчення іноземних мов може бути реалізований через різноманітні практичні підходи:

- лінгвокультурологічний аналіз мовних творів. При вивченні іноземної літератури здобувачі вищої освіти можуть застосовувати знання з лінгвістики, культурології та літературознавства для аналізу текстів. Наприклад, при вивченні творів Шекспіра можна досліджувати вплив англійської мови на формування світогляду та культурних традицій;

- мовно-економічний аналіз. Вивчення іноземної мови може бути поєднане з економічним аналізом для розуміння міжнародних бізнес-процесів. Здобувачі вищої освіти можуть вивчати специфіку мови та комунікаційних стратегій у сфері міжнародного бізнесу, а також аналізувати вплив культурних відмінностей на успішність ведення бізнесу.

Ці приклади демонструють, як міждисциплінарний підхід до вивчення іноземних мов може збагатити освітній процес та підготувати здобувачів вищої освіти до викликів сучасного світу, надаючи їм не лише мовні навички, а й здатність застосовувати їх у різних сферах життя та професійній діяльності. Крім того, міждисциплінарний підхід у вивченні іноземних мов сприяє розвитку критичного мислення, творчості та адаптивності здобувачів вищої освіти [3]. Вони навчаються застосовувати знання з різних галузей для аналізу та вирішення реальних проблем, що сприяє їхньому професійному зростанню та конкурентоспроможності на ринку праці.

В ході викладання іноземної мови у вищому навчальному закладі нами був розроблений комплекс практичних заходів для поглиблення міждисциплінарних зв'язків.

1. Інтеграція курсів. Заклади вищої освіти можуть поглиблювати міждисциплінарність, включаючи елементи різних дисциплін у програму навчання здобувачів вищої освіти. Наприклад, створення спеціальних курсів, які об'єднують знання з різних галузей, таких як «Економіка та мови світу» або «Соціальні науки через призму культурної антропології».

2. Міждисциплінарні проекти та дослідження. Створення спільних дослідницьких груп та проектів, які об'єднують фахівців з різних галузей, сприяє обміну знаннями та дослідницькому підходу до розв'язання складних проблем.

3. Міждисциплінарні конференції та семінари. Організація подій, таких як конференції та семінари, що об'єднують представників різних галузей, стимулює обмін ідеями та сприяє виникненню нових підходів до вирішення проблем. Наприклад проект «Мова та інновації в технологіях». Цей проект може об'єднати здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей та з фаху мовознавства для спільного розв'язання технологічних завдань, включаючи створення програмного забезпечення з різноманітними мовними інтерфейсами або розробку систем машинного перекладу.

4. Співпраця між факультетами. Взаємодія між факультетами та відділами сприяє розвитку міждисциплінарних програм та проектів. Це може включати спільне викладання курсів, організацію спільних заходів та створення спільних наукових центрів.

5. Міжкультурні програми обміну та стажування. Стимулювання участі здобувачів вищої освіти у міжнародних програмах обміну та стажування може сприяти розширенню їхнього культурної ідентичності та міждисциплінарним зв'язкам.

6. Інтеграція технологій. Використання сучасних технологій, таких як відео конференції, онлайн-платформи для співпраці та віддаленого навчання, дозволяє здобувачам вищої освіти і фахівцям з різних галузей спілкуватися та співпрацювати навіть на великій відстані.

Така система заходів сприяє поглибленню міждисциплінарних зв'язків у вищій освіті, що допомагає створити більш гнучкі та комплексні підходи до навчання та дослідження.

Міждисциплінарність у вищій освіті, особливо у контексті вивчення іноземних мов, є ключовим фактором у підготовці здобувачів до викликів сучасного світу. Вона сприяє формуванню комплексного підходу до розв'язання проблем, розвитку критичного мислення та підвищенню міжкультурної компетентності. Інтеграція знань з різних галузей надає студентам не лише глибокого розуміння мови, а й дозволяє їм стати глобальними громадянами, здатними ефективно діяти в умовах сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головач Н. С. Міждисциплінарний підхід у вивченні іноземних мов: проблеми та перспективи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка, 2017. №2. С. 59-63.
2. Карпова А. О. Міждисциплінарний підхід у вивченні іноземних мов як основа формування інтегративної мовної компетенції студентів. Мовознавчі студії, 2020. №5. С. 40-47.
3. Козловська О. І. Міждисциплінарний підхід у вивченні іноземних мов у вищих навчальних закладах України. Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Проблеми української літератури та культури, 2019. №928. С. 203-208.
4. Byram M. Routledge handbook of language and intercultural communication. Routledge. 2018

Мацокін Д. В.,

*канд. фіз.-мат. наук, доцент кафедри фізики кристалів,
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна,
dmytromatsokin@gmail.com*

Пахомова І. М.,

*канд. фіз.-мат. наук, доцент кафедри фізики кристалів,
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна,
inpakhomova@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ ІНТЕРАКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ СТРУКТУРИ РЕАЛЬНИХ КРИСТАЛІВ У КУРСІ «ДИСЛОКАЦІЙНА ТЕОРІЯ МІЦНОСТІ ТА ПЛАСТИЧНОСТІ»

Створено віртуальне середовище для візуалізації та дослідження геометричних аспектів фізики кристалічної ґратки. Розроблено віртуальну галерею, що містить 3D моделі деяких кристалічних ґраток, моделі, що дозволяють легко обчислити коефіцієнт компактності відповідної ґратки; наочно побачити порядок пакування атомних площин. Всі моделі оптимізовано для використання на автономних окулярах віртуальної реальності.

Ключові слова: віртуальна реальність, дислокаційна теорія, кристалічна ґратка, віртуальна галерея, 3D моделі, Oculus Quest.

A virtual environment has been created for visualizing and studying the geometric aspects of crystal lattice physics. The environment includes a virtual gallery with 3D models of various crystal lattices. These models allow for easy calculation of the compactness factor of the corresponding lattice and provide a visual representation of the order of packing of atomic planes. All models are optimized for use with autonomous virtual reality glasses.

Keywords: virtual reality, crystal lattice, virtual gallery, 3D models, Oculus Quest.

Сучасне життя стрімко розвивається, і разом з ним змінюється спосіб, яким ми пізнаємо світ. Однією з найактуальніших проблем сьогодення стає все менша реальна взаємодія людини з навколишнім середовищем. Завдяки поширенню різноманітних електронних пристроїв, таких як телевізори, комп'ютери, планшети та смартфони, людина отримує доступ до величезної кількості інформації про навколишній тривимірний світ. Проте варто зазначити, що зображення, яке ми бачимо на екрані, є фактично проекцією тривимірної сцени на двовимірну площину екрану

Такий спосіб пізнання світу впливає на сприйняття самої реальності. Ми звикли досліджувати тривимірний світ через його проекції на екранах, тому можемо порушувати правильне розуміння просторового розташування об'єктів. Це особливо стає помітним у випадку, коли об'єкти мають подібний розмір і форму. Такий спосіб сприйняття може призвести до неправильних висновків про взаємне розташування об'єктів у реальному тривимірному просторі. У найбільш тяжких випадках може виникнути навіть так звана "цифрова сліпота", коли людина краще орієнтується у віртуальному просторі, ніж у реальному.

Існують і інші проблеми надмірного використання електронних гаджетів.

- *Втрата сенсорного досвіду.* Спілкуючись з екранами, ми залишаємося без тактильних, нюхових та смакових відчуттів, які є невід'ємною частиною повноцінного пізнання світу. Відсутність тактильного контакту з предметами та зворотного зв'язку від м'язів може призвести до погіршення координації рухів, моторних навичок та просторового мислення.
- *Зниження емпатії.* Віртуальне спілкування не дає нам того ж рівня емоційного зв'язку, як реальне. З часом це може призвести до зниження емпатії та здатності розуміти почуття інших людей.
- *Залежність від технологій.* Надмірне захоплення віртуальним світом може призвести до емоційної та психологічної залежності від гаджетів. Це негативно впливає на психічне здоров'я, концентрацію уваги, сон та інші аспекти життя.

Всі ці проблеми є доволі очевидними та добре дослідженими [1–3]. Рекомендації для усунення таких проблем також відомі: для збереження адекватного сприйняття зовнішнього середовища та повноцінного розвитку особистості необхідно прагнути до збалансованого використання віртуальних та реальних інструментів пізнання світу.

Однак у 2020 році з початком пандемії COVID-19, що призвела до закриття шкіл та університетів у всьому світі, умови життя кардинально змінилися. Вимоги соціального дистанціювання зробили дистанційну форму навчання майже безальтернативною. У 2022 р. після початку неприхованого нападу Росії, у значній частині України освітні заклади знову були вимушено зачинені. Багато українських школярів та студентів були змушені залишити свої домівки і переїхати в інші області, або в інші країни. Дистанційна форма освіти дала їм можливість

продовжити навчання в умовах війни. На жаль і зараз у багатьох містах і селищах освітні заклади мають працювати у дистанційному форматі. Це призводить до того, що абсолютну більшість «непобутової» візуальної інформації учні та студенти безальтернативно отримують через екрани різних гаджетів.

Перед освітянами постає задача якоюсь мірою компенсувати негативний вплив цих проблем на рівень розуміння різних явищ, понять, концепцій, що вивчаються у відповідних курсах. Окремої уваги заслуговує питання організації та проведення практичних та лабораторних робіт, адже саме вони відіграють важливу роль у формуванні практичних навичок та глибокого розуміння досліджуваних тем. Класичні практичні або лабораторні роботи передбачають, що учень щось робить самостійно, своїми руками. Це дає йому можливість не лише ретельно розглянути процес (зразок, прилад, ...), але й спробувати змінити умови експерименту та проаналізувати наслідки цих змін. В умовах дистанційного навчання учень або студент може у кращому випадку побачити відеозапис відповідного експерименту. Проте, пасивне спостереження не може замінити цінний досвід, який здобувається завдяки самостійній практичній роботі.

Одним з можливих шляхів, що дозволяє дистанційно досліджувати об'єкти так, щоб наш мозок сприймав їх справді тривимірними, є використання технології віртуальної реальності (VR).

Переваги використання VR у навчальному процесі добре відомі [4 - 6]. VR дає можливість безпечно досліджувати небезпечні або недоступні місця, такі як хімічні лабораторії або історичні пам'ятки. VR-навчання допомагає учням краще зосередитися на навчальному матеріалі, оскільки вони повністю занурені в віртуальне середовище. Також VR дозволяє учням не просто пасивно споживати інформацію, а й активно взаємодіяти з віртуальним середовищем, досліджувати його та отримувати знання через досвід, хоч і віртуальний.

Недоліки VR також добре відомі. Технології VR вимагають спеціального обладнання, такого як VR-окуляри та/або комп'ютери з потужними графічними картами. Деякі користувачі можуть відчувати дискомфорт під час тривалого використання VR-технологій [7, 8].

Однак ми вважаємо, що в умовах вимушеного дистанційного навчання будь-який додатковий інструмент, що має свої сильні сторони, має розглядатись як кандидат для впровадження у навчальний процес.

Метою нашої роботи було створення віртуального середовища для візуалізації та дослідження деяких геометричних аспектів фізики кристалічної ґратки, що розглядаються у курсі «Дислокаційна теорія міцності та пластичності».

При виборі концепції віртуального простору ми враховували як естетичні вподобання, так і можливість у подальшому вільно розширювати та доповнювати цей простір новими моделями, чи віртуальними експериментами. Це привело нас до ідеї створення віртуальної галереї. Джерелом натхнення цієї

галереї є зала "Mollien" крила "Denon" музею Лувр. Інтерактивні 3D моделі розташовані всередині віртуальних залів. Стіни прикрашають як репродукції реальних картин з колекції Лувру [9], так і фотографії деяких видатних науковців, які є першопроходьцями в описі та дослідженні дефектів кристалічної ґратки, зокрема, дислокацій (рис. 1).

Модель приміщення, як і усі інші моделі, було створено за допомогою 3D редактора SketchUp. Цей редактор є зручним для швидкого створення моделей неживої природи. Також його перевагою є наявність безкоштовної версії з мінімально урізаним функціоналом.

В умовах, коли сцена має демонструватись на автономних VR-окулярах з невеликою (у порівнянні із сучасними комп'ютерами) швидкодією необхідним є забезпечення мінімально можливого навантаження на обчислювальні ресурси окулярів. Тому базові текстури інтер'єру були взяті невеликого розміру: від 128×128 до 512×512 точок. 3D моделі атомів, що виглядають як сфери, складаються з 288 багатокутників.

У створеному віртуальному просторі 3 сцени: віртуальна галерея, що описана вище, та дві подібні між собою за виглядом та механікою сцени, що демонструють порожнини в ГЦК та ОЦК кристалах. У віртуальній галереї демонструється схематичне розташування атомів у ґратці; зображення, що дозволяють легко обчислити коефіцієнт компактності відповідної ґратки; порядок пакування атомних площин.

Рис. 1. Загальний вигляд віртуальної галереї.

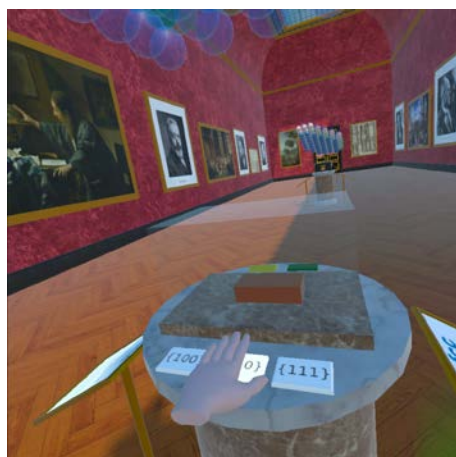
Основною механікою пересування (locomotion) у віртуальній галереї обрано телепортацію (рис. 2), яка є більш зручною для більшості користувачів. Однак ті, хто віддають перевагу безперервному (continuous) руху, можуть увімкнути відповідний режим у меню. Це також може бути корисним для людей, які з тих чи інших причин не можуть взаємодіяти з віртуальним середовищем стоячи.

Взаємодія із віртуальним середовищем відбувається двома способами. Із кнопками, що мають компонент «XR button» – безпосередньо, за допомогою механізму «Direct interactor». Із кристалічними ґратками, що мають компонент «XR grab interactable» – дистанційно, за допомогою механізму «Ray interactor» (рис. 3).

Готовий застосунок (арк-файл для Oculus Quest) після компіляції в Unity, було розташовано на web-сайті кафедри у вільному доступі [10]. Для встановлення його на пристрій можна використовувати SideQuest або подібні програми.

Рис. 2. Пересування всередині галереї телепортацією.

а

б

Рис. 3. Взаємодія з елементами віртуального середовища. а – безпосередня взаємодія; б – дистанційна взаємодія.

Висновки. В умовах дистанційного навчання треба докласти додаткових зусиль для підвищення мотивації та самоорганізації студентів, компенсації меншої інтерактивності при викладанні нового матеріалу та недостатньої кількості практики. Технологія віртуальної реальності є одним з можливих інструментів для часткового вирішення цих проблем. Вона, наприклад, дає можливість створення інтерактивних та захоплюючих навчальних середовищ, потужних навчальних матеріалів, які поліпшують розуміння та запам'ятовування складних концепцій. ВР дає можливість учням відчувати себе ніби "всередині" навчального матеріалу, що робить навчання більш захоплюючим та ефективним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. C. A. Sanchez, T. Read, A. Crawford, Smartphone display size can cause distortions in perceptual estimates of size, *Applied Ergonomics*, 2021, Vol. 97, URL: <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2021.103524>
2. K. A. Sheen, Y. Luximon, Effect of in-app components, medium, and screen size of electronic textbooks on reading performance, behavior, and perception, *Displays*, 2021, Vol. 66, URL: <https://doi.org/10.1016/j.displa.2021.101986>
3. C. A. Sanchez, et al., Smartphone display size can influence perceptual judgments. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting 65 (2021): 963 - 967.*, URL: <https://doi.org/10.1177/1071181321651334>
4. Z. Merchant, E. T. Goetz, L. Cifuentes, W. Keeney-Kennicutt, T. J. Davis, Effectiveness of virtual reality-based instruction on students' learning outcomes in k-12 and higher education: A metaanalysis, *Computers & Education*, 2014, Vol. 70, pp. 29–40. URL: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.07.033>
5. Abulrub, A. N. Attridge, and M. A. Williams, Virtual reality in engineering education: The future of creative learning, in *Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, 2011, pp. 751–757.
6. URL: <http://dx.doi.org/10.3991/ijet.v6i4.1766>
7. Dalgarno, M. J. W. Lee, What are the learning affordances of 3-d virtual environments? *British Journal of Educational Technology*, 2010, Vol 41 (1), p. 10–32. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2009.01038.x>
8. Y. Yang, Z. Linling, L. Shihui, Y. Aixian, Research on the Perceived Quality of Virtual Reality Headsets in Human–Computer Interaction. *Sensors (Basel, Switzerland)*, 2023, Vol. 23. URL: <https://doi.org/10.3390/s23156824>
9. A.M. Rzepka, K.J. Hussey, M.V. Maltz, K. Babin, L.M. Wilcox, J.C. Culham Familiar size affects perception differently in virtual reality and the real world, *Phil. Trans. R. Soc.*, 2023, URL: <http://doi.org/10.1098/rstb.2021.0464>
10. Louvre site des collections. URL: <https://collections.louvre.fr>
11. URL: <http://kfk.biz.ht/vroom.html>

Victoria Matsuka,
*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Management and finance
Mariupol State University
Kyiv, Ukraine
v.matsuka@mu.edu.ua*

Maryna Horbashevskaya,
*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Management and Finance
Mariupol State University
Kyiv, Ukraine
m.gorbachevskaya@mu.edu.ua*

LEADERSHIP AND MANAGEMENT: IDENTIFICATION AND MISSION

Анотація. Актуальність дослідження полягає в тому, що в сучасних умовах особливо гостро постає питання удосконалення системи менеджменту якості управління та забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку. Необхідна робота злагодженої команди, яка можлива лише за наявності лідера, який координує роботу свого колективу. У статті уточнено сутність поняття «лідерство», визначено місце й роль лідерства у системі менеджменту підприємства. Виділені ключові ознаки, що характеризують феномен лідерства; вказано, що першоосною прояви лідерства є особистість лідера; наведено відмінні риси функціональної спрямованості менеджменту та лідерства. Зроблено висновок, що розвиток концепції лідерства певною мірою змінює зміст самої парадигми сучасного менеджменту.

Ключові слова: лідерство, менеджмент, команда, мотивація, планування, місія, контроль.

Abstract. The relevance of the research lies in the fact that in modern conditions, the issue of improving the management quality management system and ensuring the competitiveness of the enterprise on the market is particularly acute. The work of a coordinated team is necessary, which is possible only in the presence of a leader who coordinates the work of his team. The article clarifies the essence of the concept of "leadership", defines the place and role of leadership in the management system of the enterprise. The key features characterizing the leadership phenomenon are highlighted; it is indicated that the primary basis of leadership is the personality of the leader; distinguishing features of the functional orientation of management and leadership are given. It was concluded that the development of the concept of leadership to some extent changes the content of the very paradigm of modern management.

Key words: leadership, management, team, motivation, planning, mission, control.

Leadership and management - different things, but the differences between them are not what most people imagine them to be.

It is leaders who prepare their companies for change and help them cope with all the difficulties on the way of transformation.

There is nothing mystical or mysterious about leadership. It is not related to charisma and other exotic personality traits. This is by no means the fate of the chosen ones. Nor can it be said that leadership is better than management or can replace it.

Leadership and management are two different but complementary systems of action. Each of them has its own functions and characteristic manifestations. They are equally necessary to achieve success in a complex and ever-changing business environment [2].

Most companies today have too much management and clearly lack leadership. Meanwhile, they need more leadership. Successful corporations do not sit back and wait for a leader, they actively look for people with leadership qualities and build their careers in such a way as to develop their existing potential. Naturally, with careful selection, appropriate training and adequate encouragement, many can become business leaders.

But, while improving leadership qualities, companies should remember that strong leadership combined with weak management is not better, and sometimes even worse, than weak leadership and strong management. Thus, the main challenge is to combine strong leadership and strong management and use the strengths of each mechanism to compensate for the weaknesses of the other. Of course, not every person is able to be a good leader and a good manager at the same time: someone becomes an excellent manager, but cannot be as strong a leader, someone has excellent leadership qualities, but for one reason or another it is not given to him to become a strong manager. Forward-thinking companies value both types of people and try with all their might to get both of them into their team.

But as soon as it comes to the training of top managers, companies refuse (and quite rightly) the prevailing opinion that a person cannot be a manager and a leader at the same time. Realizing the fundamental difference between leadership and management, they try to educate a leader-manager.

The difference between a leader and a manager

Leadership is about change. The business world is becoming more and more competitive and changing, and that is why the role of leadership is especially important now. The rapid development of technologies, increased international competition, deregulation, overcapacity in capital-intensive industries, the instability of oil cartels, the presence of many indirect bonds on the market, and changes in the demographic structure of the labor market - this is far from a complete list of factors that determine the volatility of modern business. The result is quite natural: if you work like yesterday and even 5% better than yesterday, this is no longer a guarantee of success. To survive

and compete successfully in this new world, change is necessary. And the more changes, the greater the need for leadership.

Let's take a simple analogy from the military sphere. In peacetime, an army can survive with good administrators and managers at all levels and strong leaders at the top. In wartime, the military needs leaders at all levels. Still no one knows how to make people go to battle, someone has to lead them.

Different systems of action are required to perform different functions - problem management and change management. In both systems, it is necessary to decide what to do, create a structure that will carry out the plan, and finally try to force people to do their work. But these tasks are performed in each system in its own way.

- Solving a company's problems begins with planning and budgeting: they set goals (usually for the coming month or the coming year), develop a sequence of steps to achieve those goals, and then allocate resources to carry out the plans. Changes in the company are carried out in a completely different way - everything begins with the development of a direction: first of all, a vision of the future (often very distant) is formed and strategies for implementing the changes necessary for the realization of this vision are developed.
- Management achieves its goals by organizing the process and recruiting personnel: an organizational structure and workplaces are created to perform the planned work; qualified performers are selected; they are introduced to the course of the case and are delegated responsibility for the implementation of this or that part of the plan; control systems over the implementation of the plan are being developed. Leaders act differently: their goal is to motivate and guide people. The leader explains his vision to people who gather in the community, ready to accept the leader's idea and work for its implementation [4, p. 90].
- And the last. Managers ensure the implementation of the plan by monitoring and solving problems that arise. They compare performance with plan items, identify deviations, and develop new plans. Managers have formal and informal means at their disposal: reports, meetings, etc. Leaders must inspire people to act in order to achieve the goal and, despite possible obstacles, ensure movement in the right direction. Leaders influence core entities that are often overlooked, i.e. needs, values, emotions.

Direction of movement vs. plan and budget [3]

Participants in discussions about vision tend to fall into mysticism: vision, according to their ideas, is mysterious and inaccessible to mere mortals (even very talented people). But there is nothing mysterious about developing a business direction. It is a very difficult, often exhausting process of collecting and analyzing information, and the people who do it are not wizards, but strategic thinkers with a broad perspective who are willing to take risks.

Neither the company's vision of the future, nor the strategies aimed at realizing this vision, need to be impeccably innovative. Effective ideas may not be original and consist of well-known components. The combination of components can be new, but it is not necessary.

For example, when a top manager can make the best company in the world, he is not doing anything that other workers in the industry do not know. Therefore, by betting on corporate clients, the company will be able to earn more profit, conduct sustainable business and achieve significant growth. Unfortunately, in an industry known more for red tape than vision, no one has been able to pull these simple considerations together and put them into action. But some have succeeded, and the idea is starting to work.

Thus, the main thing in an idea is not originality at all, but how well it meets the needs of interested parties (customers, shareholders, employees) and how easily it can be transformed into a realistic competitive strategy. An incorrectly formulated vision ignores the legitimate needs and rights of important participants in the business situation (if, say, the interests of employees are pursued at the expense of limiting the interests of customers or shareholders). Vision can be strategically vulnerable. When one of the weakest competitors in the industry suddenly declares that it will be "number one", it is perceived more as a fantasy than a vision.

Companies that are characterized by an excess of management and a lack of leadership often make a common mistake: they see a panacea in long-term planning, which, in their opinion, should compensate for both the lack of perspective and the inability to adapt to a highly competitive and dynamic business environment. This approach distorts the very understanding of strategy and never works.

Long-term planning takes a lot of time. If something unexpected happens, plans have to be revised. In a dynamic business environment, the unexpected often becomes the norm and long-term planning becomes a burdensome task. That is why the most successful companies tend to plan only for the near future. Some even believe that the phrase "long-term planning" contains a contradiction.

In a company that does not have a strategic direction, even short-term planning can become a black hole that absorbs a lot of time and energy of employees. In the absence of a vision and strategy that limits and directs the planning process, everything has to be planned. This kind of continuous planning distracts employees from more important tasks and prevents them from getting the sense of direction that any organization needs. Under the circumstances, managers become cynics, and the planning process turns into a political game.

The planning process should replace strategy formation and supplement it. Qualified planning is a useful means of checking the correctness of the chosen

direction. Similarly, a well-constructed strategy creates the necessary basis for realistic planning and allows you to see where planning is necessary and where it is pointless.

Orientation of people vs. organization and recruitment [3]

Managers are engaged in organizing in order to create a system that allows the plan to be executed as accurately and efficiently as possible. Usually, it is necessary to solve a number of complex tasks. The company must create structural divisions and set reporting relationships, find suitable employees and set up training, prepare an information system and distribute authority. It is also necessary to build a system of economic incentives and a system of performance control. Such organizational measures are similar to architectural solutions: all elements must be combined within the framework of a specific situation.

Orienting people is a completely different matter. This is primarily a matter of communication, not design, it requires much more intensive communication than organizational measures. A person has to deal not only with subordinates, but also with superiors, employees of the same level as him, employees of other divisions of the company, as well as with suppliers, government officials, and customers. Everyone who can help in the implementation of the strategy and everyone who can hinder it participate in the communication.

Getting people to see the picture of the future is a much higher-level task than the problems that have to be solved during short-term plans.

Messages - whether wordy speeches or sparse, carefully selected symbols - are not always heeded, even if they were understood. Therefore, an important duty of a leader is to win the trust of people, to make them listen to his words. Trust is formed by many factors, the content of the message and the personality of the author (who he is, what his reputation is, how his words are correlated with his actions) play a significant role.

After all, targeting people creates new opportunities that are unlikely to be achieved by organizational measures. Companies often struggle to adapt to rapid market or technological change precisely because many employees feel helpless. From their bitter experience, they know that even if they correctly grasped the essence of the changes taking place and began to work in accordance with the new trends, most likely there will be a manager who will not like these changes. Disapproval takes many forms, from "It's against our policy" and "We can't afford it" to "Shut up and do what you're told."

Orientation helps overcome this obstacle as well, as it empowers people. First, when the direction of movement is formulated in the company, ordinary employees are no longer so defenseless: as long as the actions of subordinates correspond to the declared vision, it will not be easy for superiors to reproach them. And secondly, when

everyone has a common goal, it is less likely that the actions of some employees will conflict with the actions of others.

Motivation vs. control and problem solving

According to the management logic, the control mechanisms allow you to compare the behavior of the system with the plan and, in case of deviation from it, to take the necessary measures. Take, for example, a company with well-established management: the planning process establishes clear quality criteria, the organizational process creates a structure that ensures the fulfillment of the assigned tasks, and the control process ensures that any deviation from the required level immediately (and not after a month or two) will be detected and corrected.

Control is such an important element of management that high motivation and inspiration are completely inappropriate here. Management processes must exclude risks and failures, and therefore cannot depend on surprises. All systems and structures are designed to help ordinary employees, operating in standard situations, successfully perform their duties day after day. Nothing extraordinary happens. This is the essence of management.

Leadership is something completely different. Mobilization of energy resources is necessary to achieve a great goal. Motivation and inspiration make people act - but not under the influence of rigid management mechanisms, but satisfying the basic needs of a person, giving rise to a sense of achievement, belonging, recognition and self-realization, confidence in one's own abilities, the opportunity to live according to one's ideals. These feelings deeply affect each of us and give rise to a strong response in us [1].

A strong leader motivates people in different ways. He always communicates his vision to employees, focusing on clear values. And it does important work for all participants in the process. Leaders also involve people in discussing ways to achieve a goal (or a part of it that is closest to a particular person). This is how people develop a sense of belonging. Another important method of motivation is to help employees achieve their goals, provide them with support and advice, helping them to grow professionally and build high self-esteem. And finally, true leaders recognize and reward success. Work organized in this way becomes a motivating factor in itself.

The deeper the changes associated with the business environment, the more actively managers should encourage leadership qualities in their subordinates. And then leadership spreads throughout the organization, manifesting itself at all levels of the hierarchy. This is very valuable, because working under conditions of change in any complex business requires the participation of many people.

It should be noted that leadership coming from different sources does not necessarily act in the same direction. In such a situation, conflicts often arise. To avoid

contradictions, mechanisms different from those coordinating traditional management are needed.

Strong informal ties, which usually occur in companies with a developed corporate culture, help coordinate the activities of leaders, just as formal structures coordinate the activities of managers. Unlike formal structures, informal structures are able to provide a higher level of coordination, the necessary implementation of non-standard actions, and in particular changes. A variety of communication channels and trust between communication participants ensure the process of mutual adaptation. When conflicts arise between role functions, these relationships help resolve them. The process of dialogue and adaptation - perhaps this is its most important function - allows for the creation of vision options that are interconnected and compatible, rather than opposed and mutually exclusive. All this requires much larger communications than the coordination of roles in management, and strong informal networks, unlike formal structures, are able to cope with such a task.

Informal relationships exist in some form in all companies. But often such networks are either too weak (some people are closely related, but most are not) or highly fragmented (for example, strong ties exist within the marketing group and within the research group, but not between these two units). Such networks will not be able to support leadership that comes from many sources. But since large informal networks are the most important component of leadership activity, any serious initiative should begin with the creation of such a network.

Creating a culture of leadership

During the next career, leaders are faced with equally important tasks, and this expands their knowledge and skills. Leaders who have reached high positions in the past probably had to go beyond the narrow limits of a managerial career more than once. This usually happens as a result of moving to an adjacent area or when being promoted to a post with unusually broad powers; also helps in the work of special project groups or the completion of a serious training course for top managers. One way or another, the broad knowledge gained in such situations is extremely useful for leaders, as are the contacts acquired in the course of work inside and outside the company. When many people have such opportunities, strong informal networks arise, which are necessary to support leadership initiatives at all levels of the organizational structure.

Companies that have achieved the greatest success in training leaders pay special attention to creating conditions for the development of young employees. In many cases, decentralization plays a key role in this process, because the responsibility, and a very serious one, is transferred to the lower levels of the hierarchy. This approach is successfully used by well-known companies Johnson & Johnson, 3M, Hewlett-

Packard, General Electric, etc. Some of them create a huge number of small units, which means many responsible management positions, albeit of a low level.

Sometimes these companies create additional growth opportunities through the development of new products or services. The 3M company, for example, has a policy according to which at least 25% of revenues must come from products created in the last five years. In this way, small venture projects are encouraged, which provide hundreds of promising jobs to test and promote young people with leadership qualities.

Such practice allows training of leaders in the positions of the lower and middle levels, but training of leaders of the higher level requires much more serious and long-term efforts from the company's managers. It should begin with the identification of the most promising leadership candidates at the early stages of their careers and the creation of conditions for the development and realization of their potential.

Again, there is nothing unusual about this process. The methods that the strongest companies use with success are surprisingly simple. Senior managers observe the activities of young employees and lower-level employees, and then decide which of the young people have abilities and how to develop them. After identifying the most capable employees and understanding in which direction they should improve, managers draw up a development plan. Sometimes this is done within the framework of formal procedures (for example, during the preparation of a successor for the general director), but more often - informally [5, p. 615].

To attract managers to participate in such programs, forward-thinking companies try to encourage managers who successfully develop leaders. The incentive is rarely material, if only because it is difficult to quantify such activity. A manager's success in the field of education is taken into account when it comes to his own progress, especially if he is applying for one of the highest positions in the company. Therefore, even people who believe that they are born leaders, realizing how much their own career depends on their pedagogical success, somehow find ways to cultivate talents.

All this allows you to create a corporate culture in which people value strong leaders and strive to create them. And if today we desperately need leaders to ensure the operation of complex organizations, the number of which is increasing every day, then we need no less people who can create a culture that nurtures leaders. The culmination of leadership activities should be the building of a corporate culture focused on creating leaders.

LITERATURE:

1. Is there a difference between leadership and management? URL: <http://surl.li/rrmtf> (date of application: 17.03.2024).
2. Leadership and management - comparison of concepts and role conflicts . URL: <http://surl.li/rrmuh> (date of application: 17.03.2024).
3. Leadership vs management. URL: <http://surl.li/rrmur> (date of application: 17.03.2024).

4. Markina I., Voronina V., Dmytrenko I. Leadership as a phenomenon of modern management. *Economic space*. 2020. 159. P. 88-91. URL: <http://surl.li/rrmtv> (date of application: 17.03.2024).
5. Matsuka V. Global trends in leadership. Leadership and giftedness: modern scientific discourse and educational practice: materials of the All-Ukrainian scientific and practical online conference (Kyiv, February 14–19, 2024). Kyiv: Institute of the Gifted Child of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2024. P. 615-620. URL: <http://surl.li/rikax> (date of application: 17.03.2024).

Мачуський В. В.,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України
vvt_mail@ukr.net*

РОЗВИТИК ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Статтю присвячено проблемі розвитку обдарованих учнів в закладах позашкільної освіти. Приведено дані результатів експериментального дослідження розвитку творчого мислення учнів у гуртках науково-технічного напрямку. Наголошується на необхідності безперервності творчого процесу.

Ключові слова: розвиток обдарованих учнів, технічне мислення, заклади позашкільної освіти, гуртки науково-технічного напрямку.

Abstract. The article is devoted to the problem of development of gifted students in out-of-school education institutions. The results of an experimental study of the development of creative thinking of students in scientific and technical circles are given. Emphasis is placed on the need for continuity of the creative process.

Keywords: development of gifted students, technical thinking, institutions of extracurricular education, scientific and technical circles.

У сучасних умовах дедалі очевиднішим стає той факт, що сутністю і основним показником прогресу людства є розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей. До того ж це головний важіль подальшого прогресу суспільства, особливо в умовах переходу до науково-інформаційних технологій, а потім – і суспільства знань, де успіх у виробництві й життєдіяльності залежатиме насамперед від розвитку людини. Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. У зв'язку з цим істотно *актуалізується*, не тільки з огляду на інтереси окремої людини, а й суспільства в цілому, завдання – якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей.

Питання розвитку творчої особистості вивчалось та продовжує цікавити вітчизняних та західних вчених, серед яких можна назвати таких як І. Волощук, Г. Костюк, В. Роменець, В. Моляко, О. Кульчицька. Серед західних науковців вагомий внесок у розуміння творчої природи особистості зробили видатні вчені А. Маслоу, Д. Дьюї, Р. Стернберг, Дж. Гілфорд, Е. де Боно.

Так, В. Моляко глибоко вивчив проблеми психології творчості. Особливо значущою є його розробка підходу до вивчення обдарованості, де він найбільш повно структурував це психологічне явище. Свої психологічні моделі розробили і західні психологи Е. де Боно, Дж. Галлаір, П. Торренс. Можна відзначити дослідницьку роботу Ю. Гільбуха. Разом із групою вчених ним була розроблена диференційована система навчання, яка дає більші можливості для прояву індивідуальності дитини.

У вітчизняній педагогіці особлива значущість надавалась проблемам розвитку ціннісних орієнтацій особистості вихованця, що дає змогу розглядати людину як мету, а не засіб суспільного розвитку (І. Бех, І. Зязюн, В. Оржеховська, С. Сисоєва та ін.).

У психолого-педагогічній літературі поняття обдарованість вживається в двох значеннях: як своєрідне поєднання здібностей, що визначає ефективність діяльності та як сукупність задатків, що можуть сприяти розвитку певних здібностей людини. Оскільки найбільш продуктивним напрямком дослідження обдарованості більшість авторів вважають її дослідження в генезисі, то обидва визначення мають право на існування, необхідно лише вказувати, що розуміється під обдарованістю у кожному конкретному випадку з метою уникнення непорозумінь.

Коли мова йде про раннє виявлення обдарованих дітей, поняття обдарованість вживається у другому значенні, як сукупність задатків, які можуть розвинути, а можуть і не розвинути до високого рівня здібностей. Тобто мова, власне, йде про потенційно обдарованих дітей. Коли ж говорять про обдарованих людей, що вже реалізувалися, то мають на увазі саме перше значення поняття обдарованості як індивідуального поєднання високого рівня здібностей.

В. Моляко визначає обдарованість як системне утворення особистості, що є координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності, сприяє знаходженню таких рішень, які дають можливість людині краще пристосовуватися до світу, оточення, інших людей і до самої себе. Загальну структуру обдарованості як системного утворення складають біофізіологічні, анатомо-фізіологічні задатки, сенсорно-перцептивні блоки, що характеризуються підвищеною чутливістю, інтелектуальні і мислительні можливості, що дозволяють оцінювати нові ситуації і вирішувати нові проблеми, емоційно-вольові структури, що визначають тривалі домінантні орієнтації і їх штучне підтримання, високий рівень продукування нових образів, фантазія, уява і цілий ряд інших [6].

Вчені переконливо довели, що задатки творчих здібностей властиві будь-якій людині. Розходження складається лише в масштабах досягнень і їхньої суспільної значимості. Важливим є висновок психолого-педагогічної науки про те, що творчі здібності необхідно розвивати з раннього віку. Педагогікою також визначені шляхи розвитку творчих задатків і здібностей. Загальним для них є включення дітей у творчу діяльність. Тому основним засобом розвитку обдарованих дітей в центрах науково-технічної творчості є безпосереднє залучення учнів до творчої технічної діяльності.

Цілком очевидно, що для розвитку обдарованих дітей в центрах науково-технічної творчості освітній процес потрібно зробити творчим. На жаль процес навчання у школі часто являє собою передачу інформації від учителя до учнів. Педагог при цьому виступає як передавач готової інформації, знань. Репродуктивно отримані знання й уміння не знаходять застосування на практиці. Знання й уміння даються учнем як би в запас, на майбутнє, хоча добре відомо, що дитина не усвідомлює цього, вона живе сьогоденням. Згодом в учня виробляється не тільки стереотип такої діяльності, але і характер мислення.

Для задоволення соціального запиту суспільства у творчих кадрах, потрібно докорінно перебудувати освітній процес в закладах позашкільної освіти. Для цього треба ширше використовувати творчі методи навчання і виховання, знаходити засоби, що підвищують пізнавальну активність учнів.

Творча активна діяльність формує в учнів ряд якостей, що в остаточному підсумку позитивно позначаються на характері особистості майбутнього робітника, інженера, ученого. Потрібна безпосередня, практична діяльність у конкретному виді творчості – технічному, художньому і т. д.

Дитяча науково-технічна творчість учнів найбільш масова форма залучення учнів до творчості. У визначенні поняття «дитяча технічна творчість» існують дві точки зору – педагогічна і психологічна.

Педагоги розглядають дитячу технічну творчість не тільки як вид діяльності, спрямованої на ознайомлення учнів з різноманітним світом техніки, розвитку їхніх здібностей, але і як один їхніх ефективних способів трудового виховання. Психологи в дитячій технічній творчості більше уваги приділяють своєчасному виявленню здібностей учнів до певного виду творчості. Іншими словами, у процес управління творчою діяльністю учнів психологи включають методи діагностики творчих здібностей, що допоможуть зрозуміти в якому виді діяльності і при яких умовах учні зможуть найбільше продуктивно виявити себе.

Таким чином, з урахуванням педагогічної і психологічної точок зору дитяча технічна творчість – це ефективний засіб виховання, цілеспрямований процес навчання і розвитку творчих здібностей учнів результатом якого є створення матеріальних об'єктів з ознаками корисності і новизни.

Новизна в дитячій технічній творчості, в основному, носить суб'єктивний характер. Учні часто винаходять уже винайдене, а виготовлений виріб або

прийняте рішення є новим тільки для його творця, однак педагогічна користь творчої праці безсумнівна. Результат творчої діяльності учнів - комплекс якостей творчої особистості: розумова активність, прагнення добувати знання і формувати вміння для виконання практичної роботи, самостійність у рішенні поставленої задачі, працьовитість, винахідливість і ін.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень і педагогічного досвіду дозволяє прийти до висновку, що технічна творчість створює насамперед сприятливі умови для розвитку технічного мислення учнів, як компоненту технічної обдарованості.

Воно знаходиться в складному взаємозв'язку зі звичайним мисленням. По-перше, воно розвивається на основі звичайного мислення, тобто всі складові компоненти звичайного мислення властиві і технічному. Наприклад, однією з найважливіших операцій звичайного мислення є порівняння. Без нього немислимо і технічне мислення. Те ж можна сказати і про такі операції мислення, як протиставлення, класифікація, аналіз, синтез і ін. Характерним є тільки те, що перераховані вище операції мислення в технічній діяльності розвиваються на технічному матеріалі. По-друге, звичайне мислення створює психофізіологічні передумови для розвитку технічного мислення. У результаті звичайного мислення, розвивається мозок дитини, його асоціативна сфера, пам'ять, набувається гнучкість мислення.

З метою визначення рівня сформованості технічного мислення ми використовували методику Бенета, яка дозволяє визначити п'ять рівнів: високий, вище середнього, середній, вище середнього, низький. Результати проведеного випробування учнів з експериментальної групи приведені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Рівні сформованості технічного мислення у гуртківців (у %)

Рівень	До експерименту	Після експерименту
Високий	3,3	6,2
Вище середнього	8,4	18,8
Середній	21,6	22,4
Нижче за середній	32,8	25,3
Низький	33,9	27,3

Велике значення для розвитку обдарувань дітей в центрах науково-технічної творчості має доступність пропонованих технічних задач і завдань. Складність їх повинна бути суворо погоджена з рівнем творчого розвитку учнів. Психологією встановлено, що кожна людина має свій, властивий тільки йому

рівень творчого розвитку. Уповільнення розвитку, а тим більше прискорення завжди приводить до небажаних наслідків. Дана вимога породжує нове – уміле сполучення індивідуальної і колективної творчої діяльності школярів.

Велике значення у творчій діяльності має безперервність творчого процесу. Проведене нами дослідження показує, що епізодична творча діяльність малоефективна. Вона може викликати інтерес до конкретної виконуваної роботи, активізувати пізнавальну діяльність під час її виконання, може навіть сприяти виникненню проблемної ситуації. Але епізодична творча діяльність ніколи не приведе до розвитку творчого ставлення до праці, прагнення до винахідництва, експериментаторської і дослідницької роботи, тобто до розвитку творчих технічних здібностей та творчих якостей особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Волощук І. Не закопуймо таланти в землю: [Про диференц. навчання] // Рідна школа.-1998.-№ 1.-С. 63-65.
3. Гільбух Ю.З. Розумово обдарована дитина: Психологія, діагностика, педагогіка/ Пер. з рос. - К.: Фірма "Віпол", 1993. - 75 с.
4. Кульчицька О. Методика діагностики інтелектуальної обдарованості / О. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. - №1. – 42с
5. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 223 с.
6. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості.// Обдарована дитина. – 1998, № 1, с.3 - 5; № 2, с.2 - 6; № 3, с. 2 - 5.
7. Роменець В.А. Психологія творчості. – К.: Вища школа, 1971. – 248 с.
8. Сисоєва С.О. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих можливостей учнів // Педагогіка і психологія проф. освіти. - 1998. - №5. -С. 166-177.

Медведюк О. Б.,

*заступник директора з навчально-виховної роботи початкової школи
Хмельницького ліцею №17
вчитель вищої категорії, вчитель-методист*

РОЗВИТОК, ПІДТРИМКА ТА СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ І ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Модернізація освіти – це довгостроковий комплексний проект, в основі якого лежить реалізація педагогічних інновацій. Сучасному суспільству потрібні громадяни з креативним, творчим мисленням, які вміють ставити та вирішувати складні та неординарні завдання. Проблема дитячої обдарованості у нашій країні має державне значення, тому не випадково сьогодні приділяється особлива увага різним програмам, спрямованим на розвиток здібностей дітей, створення у

дошкільних, шкільних, середніх спеціальних установах та вищих навчальних закладах умов розвитку обдарованості.

Актуальність висунутої проблеми полягає у тому, що необхідно приділяти велику увагу не тільки своєчасному виявленню, а й розвитку дитячої обдарованості та талановитості, створенню сприятливого середовища, яке б стимулювало позитивні зміни в особистості дитини. Реалізація креативного потенціалу особистості є нагальною потребою сьогодення, соціальним замовленням сучасності.

Сучасне життя ставить перед людиною безліч нестандартних проблем. Вміння вирішувати їх творчо, з оптимальним ефектом визначає її благополуччя. Однак на практиці ми часто стикаємося з дітьми, які не вміють домагатися поставлених цілей і тому найчастіше під час уроків орієнтуємося на учня середніх здібностей. Даємо можливість «слабким» дітям досягти середнього рівня, і відповідно недостатньо приділяється увага учням з більш сформованими знаннями. Проте для них необхідно створити умови для досягнення високих показників у вивченні предметів. У цьому полягає головне протиріччя. При роботі з цими дітьми постійно виникають педагогічні та психологічні труднощі, обумовлені різноманітністю видів обдарованості. Тому перед учителем встає питання створення системи роботи з обдарованими дітьми.

Хто такі обдаровані діти? У педагогічній практиці існують дві протилежні точки зору на обдарованість. Згідно з першою, обдарованою є кожна нормальна дитина і потрібно лише вчасно помітити конкретний вид здібностей та розвинути їх. Інша думка – обдарованість це рідкісне явище, властиве лише незначному відсотку людей. Відомий спеціаліст в галузі дитячої обдарованості Н.С. Лейтес, (ЛЕЙТЕС НАТАН СЕМЕНОВИЧ, нар. 1918, доктор психологічних наук, професор, дослідник у галузі вікових та індивідуальних особливостей) виділяє три категорії дітей [6], яких зазвичай називають обдарованими:

- діти із високим рівнем інтелекту
- діти, які досягли видатних успіхів у будь-якому виді діяльності (наприклад, у конкурсах, на олімпіадах та ін.)
- діти із високою креативністю

Тобто, якщо учень показав високі результати хоча б за одним із параметрів, його слід вважати обдарованим.

Відповідно до визначення Всесвітньої ради сприяння освіті обдарованих та талановитих дітей (World Council for Gifted and Talented Children), яка координує роботу з вивчення, навчання та виховання таких дітей, обдарованими та талановитими учнями вважаються ті, які за висновками професійно підготовлених фахівців володіють потенціалом до високих досягнень через визначні здібності. Обдарована дитина має вищу, ніж у її однолітків, при інших

рівних умовах, сприйнятливості до навчання, більш виражені творчі прояви; вона володіє очевидними досягненнями (або має внутрішні передумови до них) у тому чи іншому виді діяльності, інтенсивність виразності та яскравість яких виділяється серед однолітків.

Згідно з Дж. Рензулі (Renzulli, 1985), обдарованість дітей є збігом трьох характеристик [7]: інтелектуальних здібностей, креативності (швидкості, гнучкості, оригінальності) та творчої мотивації (орієнтування на завдання). Обдарованість конкретної дитини значною мірою є характеристикою умовною і можливо – проявом вікової особливості. Це означає, що може проявитися нових етапах розвитку особистості. На сьогоднішній день більшість психологів визнає, що рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованості – це результат складної взаємодії спадковості (природних задатків) і соціокультурного середовища, опосередкованого діяльністю дитини (ігровою, навчальною, трудовою та ін.) [4].

Найважливішу роль у реалізації потенціалу обдарованих дітей відіграє сім'я, яка забезпечує, серед іншого, вибір школи, можливості додаткового та позашкільного навчання, оплату гуртків та занять, матеріалів та інструментів, а також витрачає час на пошук програм, організацію занять, поїздки та практичний контроль.

Деякі області обдарованості, особливо такі, з якими школа зазвичай немає справи, наприклад, фігурне катання, гімнастика, музика, вимагають величезних вкладень батьківських ресурсів всіх типів. Але головне – це наявність у батьків цінностей, які сприяють розвитку обдарованості та таланта, наприклад, визнання ними важливості виявлення та розвитку здібностей, досягнень на максимально можливому високому рівні, незалежного мислення та самовираження, активного використання вільного часу для культурного та інтелектуального зростання.

Кожна сім'я по-своєму дивиться на навколишній світ і пояснює події чи обставини, і це значною мірою впливає на дитячі цінності та стосунки. Батьки можуть виявляти любов до роботи та навчання, служити моделлю незалежного здобуття знань поза традиційними структурами та умовами, демонструвати особистісні якості, пов'язані з розвитком творчості: відсутність страху ризику, вміння долати невдачі, завзяту та тривалу роботу для досягнення мети, тощо.

Інша дуже важлива роль батьків – допомога своїм обдарованим та талановитим дітям у побудові соціальних взаємозв'язків, які будуть емоційно підтримувати їхні здібності та сприяти їхньому розвитку. Якість, розмір та сила цих соціальних мереж визначають, наскільки вони будуть психологічно та фізично сприятливими для індивіду. Соціальний світ дитини починається із сім'ї. Але через якийсь час при досягненні вищих рівнів розвитку обдарованості та таланту цей світ розсувається – до нього додаються вчителі, тренери, наставники та широке коло друзів.

В дошкільний період обдаровані діти виділяються серед однолітків власною активністю, розвиненими психологічними механізмами саморозвитку особистості, що лежить в основі формування та реалізації індивідуального обдарування. Обдаровані діти зазвичай мають відмінну пам'ять, яка базується на ранньому освоєнні мови та абстрактного мислення. Їх відрізняє здатність класифікувати інформацію та досвід, уміння широко користуватися накопиченими знаннями. Проте через невеликий життєвий досвід такі діти часто починають справи, з якими не можуть впоратися. Їм необхідне розуміння та деяке керівництво з боку дорослих, не слід акцентувати увагу на їхніх невдачах, краще спробувати разом ще раз.

Крім «вираженої», також досі часто у дітей буває і «прихована» обдарованість. Вона проявляється в атиповій, замаскованій формі і не помічається оточуючими. Особистість обдарованої дитини несе у собі явні свідчення непересічності. Саме своєрідні риси особистості, як правило, органічно пов'язані з обдарованістю, є ознакою наявності у такої дитини підвищених можливостей.

Знайти та виявити обдарованих дітей – це лише одне із завдань вчителя. Головне — це створення умов розвитку таких дітей. Але треба врахувати, що обдаровані учні, як правило, цікавляться не одним предметом або бувають обдаровані не тільки в одній сфері діяльності, тому вчитель має враховувати це у своїй роботі, спираючись на міжпредметні зв'язки. Таким чином, треба наголосити, що робота повинна проводитися не тільки у додатковий час, як це прийнято вважати, а й в ході звичайного уроку, використовуючи особистісно-орієнтований підхід, підбираючи для учнів індивідуальні завдання щоб не дозволяти обдарованому учневі працювати вхолосту.

У роботі з обдарованими дітьми найефективнішими із сучасних педагогічних технологій є технології продуктивного навчання та компетентнісного підходу. Ці технології дозволяють вчителю розуміти точку зору учня і дивитися на речі з його та зі своєї точки зору, використовувати дослідні, частково-пошукові, проблемні, проектні види діяльності.

У обдарованих дітей чітко проявляється потреба з дослідницької і пошукової активності – це за умов, які дозволяють учням поринути у творчий процес навчання і стимулюють жагу до знань, активної розумової праці задля самопізнання.

Є обдаровані діти, у яких вдало поєднуються високий інтелект, творчість та скромність, доброта, чуйність, уважне ставлення до людей. Обдаровані учні мають ще один стимул – перемагати. Хоча ціна цих перемог – довга та важка робота над собою. І тут незамінна допомога вчителів.

Навчання талановитої дитини та набуття нею вміння самостійно засвоювати складний матеріал – це той перший крок, який повинен зробити педагог зі своїм підопічним, щоб прищепити дитині смак до серйозної роботи, що включає елементи творчого підходу, і який супроводжуватиме цю дитину в житті. Крім того, вводячи талановиту дитину в предмет дослідження, долучаючи її до науки, необхідно ставити конкретне завдання, а саме розвиток самостійності у прийнятті рішень з наукових питань та проблем, а також вигадування дитиною своїх, якісно нових ідей. Важливу роль цьому грає реакція дорослих, вміння вчителя створити максимально сприятливі умови для розвитку дитини, стимулювати творчу діяльність обдарованих дітей, що, як показує досвід, можна зробити на уроках.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб створити умови практичного оволодіння мовою, доступною для кожного учня, вибрати такі методи навчання, які б надали кожному учню можливість проявити свою активність і творчість.

Не секрет, що, перебуваючи у звичайній школі, деякі з обдарованих учнів часто дратують вчителів тим, що вони або «все вже знають», або ставлять стільки запитань, що привертають увагу вчителя лише до себе. Внаслідок цього може відбуватися ізоляція обдарованого учня від решти класу. У результаті багато обдарованих дітей у школі почуваються «не в своїй тарілці».

Основні проблеми в організації роботи з обдарованими дітьми:

- відсутність у педагогів знань про особливості прояву дитячої обдарованості, видове її розмаїття;
- функціонально - цільова спрямованість школи щодо розвитку інтелекту учнів;
- орієнтація школи на «зрівняння» під «середній рівень», без прогнозу на індивідуальний розвиток.

«Класична» система навчання, яка є добрим стимулом учнів «середнього» рівня, стає гальмом для обдарованих. Тому з талановитою дитиною додатково треба працювати за індивідуальною програмою. Кардинальним вирішенням проблеми є направлення такого учня в спеціальну школу, де навчаються такі ж, як і вона сама, обдаровані діти.

Традиційно для виявлення обдарованості у школах використовуються різні методи: від бесід з батьками до спеціально розроблених стандартизованих та тестових завдань з залученням психологів. На тих, хто працює з дітьми, визначає обдарованість у ранніх її проявах, лежить велика відповідальність. Ця робота потребує не тільки спеціальних знань, а й досконалого володіння сучасними діагностичними методиками. Виявлення обдарованих дітей – тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини. Вчителю необхідно спрямовувати зусилля на поступовий, поетапний пошук обдарованих дітей у процесі навчання.

У початковій школі робота з обдарованими дітьми та дітьми з підвищеною мотивацією до навчання зазвичай будується у двох напрямках:

1. Через навчальний процес та позаурочну діяльність;
2. За інтересами самих учнів.

Я прийшла до висновку, що особистісно орієнтований підхід до навчання є засобом для формування основ навчальної самостійності молодших школярів, сприяє виявленню їх індивідуальних здібностей. Кожна дитина талановита по-своєму. Як знайти заповітний ключик до кожного, викликати інтерес до того, що відбувається в першому класі і втримати цей інтерес до закінчення початкової школи? Рішення прийшло само собою – треба залучати дітей до творчого процесу, щоб вони були не лише слухачами, виконавцями, а й творцями. Результат буде лише там, де на першому місці стоїть особистість кожного з учнів.

Слід наголосити, що робота з індивідуальністю кожного учня ставить вчителя у нову позицію – бути одночасно і педагогом, і психологом, який вмie здійснювати комплексне педагогічне спостереження за кожним учнем у процесі його індивідуального вікового розвитку та особистісного становлення. Тут важлива співпраця з батьками, надання їм допомоги у розвитку дитини.

Учень повинен мати можливість максимально використати свій досвід, а не просто беззастережно приймати (засвоювати) все, що повідомляє вчитель. Урок – це та навчальна ситуація, де не лише викладаються знання, а й розкриваються, формуються та реалізуються особистісні особливості учнів.

Основна ідея у системі роботи з обдарованими дітьми полягає у реалізації комплексних заходів по послідовному виявленню, підтримці та розвитку обдарованості учнів у освітній діяльності школи. У цій системі робота проводиться на чотирьох різних рівнях.

Рівень 1. Робота над виявленням та розвитком обдарованості учнів під час уроків. Задіяно 100 % учнів.

Робота з виявлення обдарованих дітей починається під час уроків. Вчителі школи на своїх уроках не тільки закладають базові знання з предметів, а й створюють умови для розвитку та прояву дитячої обдарованості. Це досягається за рахунок використання ефективних освітніх технологій та педагогічних прийомів та методів на основі індивідуального підходу. Основний прийом – індивідуалізація завдань. Для ефективної організації роботи на цьому етапі важливо не тільки мати багатий інструментарій на формування в дітей віком базових предметних знань. Важливо мати широкий арсенал індивідуальних, нестандартних, творчих завдань чи завдань підвищеної складності.

Рівень 2. Робота над виявленням та розвитком обдарованості учнів під час групових консультацій, на додаткових курсах та у гуртках. Задіяно понад 70 % учнів.

У школі проводяться консультації та додаткові курси з різних предметів. Грамотна організація їх роботи є невід'ємною складовою виявлення та розвитку обдарованості учнів, оскільки сприяє вирішенню наступних педагогічних завдань:

- дає змогу учням спробувати свої сили у поглибленому вивченні предмета;
- дозволяє дітям реалізувати свій інтерес до поглибленого вивчення предмета;
- формує коло спілкування учнів із загальними інтересами;
- створюється можливість індивідуальної роботи вчителя з учнями;
- надається можливість реалізовувати нестандартні форми навчання, які враховують індивідуальні здібності учнів.

Дуже складно підготувати та організувати роботу гуртка таким чином, щоб він відповідав очікуванням усіх учнів, які виявили до нього інтерес. Основний принцип, який використовується у школі – 50 % роботи виконується під керівництвом вчителя, а решта 50 % – самостійна робота учнів. Важливо, що до кінця навчального року кількість учнів, які відвідують спецкурс, зазвичай зменшується. Це вважається нормальним. У результаті у групі/гуртку займаються діти, яким не лише цікавий навчальний предмет, але які готові докладати зусиль, працювати, досягати результатів у цьому навчальному предметі.

Рівень 3. Робота над виявленням та розвитком обдарованості учнів у рамках шкільних конкурсів, проектів та змагань. Задіяно понад 50 % учнів.

Найчастіше обдарованість учнів у конкретній предметній галузі, підкріплена індивідуальним підходом на уроках та додатковими предметними знаннями, виявляється у вигляді призових місць та просто високих результатів на різних конкурсах та олімпіадах. Це формальне визнання високих результатів є важливим фактором формування мотивації учнів до подальшого розвитку своїх здібностей. Досягнувши певного успіху, учень з великим бажанням відвідує додаткові заняття з предмету, займається самостійно, прагне подальших успіхів.

Рівень 4. Індивідуальна робота з обдарованими учнями. Задіяно до 10 % учнів.

Для учнів з високим ступенем розвитку обдарованості для подальшого зростання забезпечується індивідуальний, найчастіше особистий контакт із вчителем, наставником. Організуючи індивідуальну роботу з учнями, вчитель найчастіше діє інтуїтивно і навіть, можливо, безсистемно. Цей вид роботи займає багато часу, вимагає великих емоційних та професійних витрат, проте завжди призводить до певного результату.

На будь-якому рівні робота ведеться виключно ґрунтуючись на інтересі, бажанні дитини, що навчається, розвиватися у цікавому для неї напрямку, тобто. основною сполучною ланкою між рівнями є мотивація учнів.

Пріоритетна функція вчителя – це розкриття та розвиток обдарованості кожної дитини, яка виявляє здібності у певній галузі знань. Для успішного розвитку обдарованості учнів зазвичай застосовуються універсальні технології:

- 1) особистісно-орієнтованого навчання;
- 2) інформаційно – комунікаційні технології;
- 3) технологія дослідницької діяльності;
- 4) проблемне навчання.

На уроках методи та форми роботи з обдарованими учнями перш за все повинні органічно поєднуватися з методами та формами роботи з усіма учнями школи та водночас відрізнятися. Говорячи про форми роботи з обдарованими дітьми, необхідно одразу зазначити таке: робота з такими учнями розпадається на дві форми – на уроці та позаурочну. Слід визнати недоцільним за умов школи виділення таких учнів у спеціальні групи на навчання з усіх предметів. Обдаровані діти мають навчатися у класах разом з іншими дітьми. Це дозволить створити умови для подальшої соціальної адаптації обдарованих дітей і одночасно для виявлення прихованої до певного часу обдарованості, максимально можливого розвитку всіх учнів для виконання ними різноманітної проектної діяльності, творчих завдань.

Для забезпечення підтримки обдарованих дітей у шкільну діяльність доцільно покласти такі принципи:

- принцип максимального розмаїття наданих можливостей у розвитку особистості;
- принцип зростання ролі позаурочної діяльності;
- принцип індивідуалізації та диференціації навчання;
- принцип створення умов для спільної роботи учнів за мінімальної участі вчителя;
- принцип свободи вибору учнями допомоги, наставництва.

Зазвичай обдаровану дитину намагаються виховати і навчити таким чином, щоб вона представляла інтереси суспільства, що його виховало. Але саме талановиті діти можуть завдати найбільших проблем під час навчання. Насамперед це пов'язано з їх випереджаючим розвитком та нетрадиційними поглядами на навколишній світ. На ранніх стадіях роботи з обдарованими дітьми можна спостерігати й іншу неприємну особливість – поверхневність знань. Це пояснюється множинністю інтересів дитини, її бажанням займатися всім, чого виникає інтерес.

У талановитих учнів досить часто відзначаються проблеми дефіциту розвитку довільної саморегуляції (недолік самоорганізованості), труднощі ділового і особистісного спілкування (вони, хоч як парадоксально, завжди креативні, проте нерідко зіштовхуються з труднощами під час вибору професії).

Основною проблемою дітей з таким типом обдарованості є той факт, що їм важко реалізувати себе в реальному житті.

Для розвитку таланту обдарованих учнів слід забезпечувати супровід, реалізуючи наступні принципи:

- безперервність супроводу розвитку обдарованої дитини;
- визнання унікальності дитини, що виключає усереднення, порівняння однієї дитини з іншою;
- дбайливе ставлення до психічного світу дитини, її потреб, особливостей суб'єктивного ставлення до світу і самого себе;
- захист інтересів дитини;
- індивідуальний шлях розвитку;
- врахування специфіки вікового та індивідуального розвитку;
- принцип діалогічності;
- принцип особистісно-орієнтованого підходу до дитини;
- принцип побудови роботи на основі діагностики.

Етапи супроводу розвитку обдарованої дитини:

Перший етап – діагностичний - передбачає відкриття, констатацію обдарованості у розвитку дитини, уточнення її інтересів. На цьому етапі вчителі знайомлять батьків із віковими особливостями дітей. При цьому освітяни з батьками визначають індивідуальні особливості кожної дитини. Невідповідність індивідуального статусу віковим закономірностям та освітнім можливостям розглядається як підстава для посилення уваги до дитини з метою визначення її індивідуального шляху розвитку, побудови роботи, що розвиває.

Другий етап – уточнення виявлених труднощів чи здібностей дитини, проведення психолого-педагогічного консиліуму. У початковій школі класний керівник проводить психолого-педагогічний консиліум, на якому узагальнюється вся інформація про дитину, яка потребує розвиваючих засобів, і визначається група супроводу, умови для розвитку обдарованої дитини.

Третій етап – створення умов розвитку обдарованих дітей: проведення розвиваючої роботи з дитиною в гуртку, на факультативних заняттях, в установі додаткової освіти дітей; консультативної та іншої роботи з батьками, вихователями.

Четвертий етап – аналіз проміжних результатів супроводу розвитку обдарованої дитини. На цьому етапі проводиться діагностика успішності розвитку обдарованості дитини та коригування її індивідуальних програм, рекомендацій щодо супроводу її розвитку.

З перерахованих вище фактів можна зробити висновок про те, що одним з найважливіших завдань педагога при роботі з обдарованими дітьми є створення сприятливої обстановки в колективі та вирішення конфліктних ситуацій. Робота

педагога з обдарованими дітьми — це складний процес, що ніколи не припиняється. Він вимагає від вчителя особистісного зростання, постійно оновлюваних знань у галузі психології, а також тісної співпраці з психологами, іншими вчителями, адміністрацією та обов'язково – з батьками. Важливо відзначити, що гіпер опіка таланту може призвести до сумних наслідків – обожнювання самого себе та приниження інших, а також відмови від подальшого самовдосконалення.

Для досягнення високих результатів мають бути створені умови не лише з боку вчителя, а й та школи в цілому, з обов'язковим залученням батьків. Робота з обдарованими учнями повинна мати систематичний характер протягом усього процесу навчання, вона повинна проводитись як на уроці, так і позаурочний час. Доцільно проводити заняття, як із групою учнів, так і індивідуально. Учням має бути надано можливість реалізації власних ідей та задумок. Дуже гарним допоміжним засобом є застосування додаткової мотивації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. 456 с.
2. Буров О.Ю. Оцінювання обдарованості: проблеми кількісної міри/ О.Ю. Буров, В.В. Камишин //Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: збірник наукових праць. К.: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. Вип. 2. 279 с.
3. Демченко О.П. До проблеми використання понять «обдарована дитина» і «дитяча обдарованість» у психолого-педагогічному дискурсі / О.П.Демченко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Випуск 51. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. с.137-143.
4. Методологія психолого-педагогічного дослідження обдарованих учнів у сучасному освітньому середовищі - URL: https://edu.kpfu.ru/pluginfile.php/889730/mod_resource/content/2/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BB%201.pdf
5. Музика О.Л. Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити? О.Л.Музика// Обдарована дитина. 2006. №3. с.11 -16.
6. Психология одаренности детей и подростков / под. ред. Н.С. Лейтеса. М.: Издательский центр «Академия », 1996. 416 с.
7. Рензулли Дж., Рис С.М. Модель обогащающего школьного обучения // Основные современные концепции творчества и одаренности / под ред. Д.Б. Богоявленской. М., 1997. с.214 - 242.
8. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник / Н.В. Лук'янчук, Н.А. Климова, О.А. Ковальова, Ю.Ю. Савченко та ін.; за заг.ред. Н.В. Лук'янчук і Н.А. Климової. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 132 с.

Микитенко В. В.,

*доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна
vmikitenko@ukr.net*

ВРАХУВАННЯ БІЗНЕС-ЕКОСИСТЕМНОГО КОНЦЕПТУ В ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЯХ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ»

Анотація. Визначено та деталізовано сутність і змістовність програмних компетентностей за дисципліною «Соціальна відповідальність» у сучасних цивілізаційних викликах. В якості прикладу розкрито види соціальної відповідальності у сфері енергетики з розмежуванням для суб'єктів управління розподіленою генерацією, енергетичними бізнес-корпораціями та регуляторами енергетики. Запропоновано до використання в лекційних курсах дисципліни комплекс техніко-технологічних процедур і когнітивно-інформаційних засобів узгодження процесів забезпечення стійкості національної енергосистеми за обсягами і режимами постачання від розподіленої генерації та енергетичних бізнес-корпорацій. Авторські напрацювання дозволили розробити та запропонувати до використання п'яти етапний Алгоритм управлінських дій із узгодження процесів забезпечення стійкості національної енергосистеми з раціоналізацією та погодженням сумісності обсягів, термінів і режимів постачання у мережу електроенергії від підприємств розподіленої генерації та енергетичних бізнес-корпорацій.

Ключові слова: види соціальної відповідальності; бізнес-екосистемний підхід; розподілена генерація; енергетичні бізнес корпорації; регулятори енергетики; узгодження технологічних процедур і процесів; алгоритм управлінських дій; стійкість національної енергосистеми.

Abstract. The essence and content of program competences in the discipline "Social responsibility" in modern civilizational challenges are defined and detailed. As an example, the types of social responsibility in the field of energy are disclosed, with a distinction for subjects of management of distributed generation, energy business corporations and energy regulators. A set of technical-technological procedures and cognitive-informational means of coordinating the processes of ensuring the stability of the national energy system by volumes and modes of supply from distributed generation and energy business corporations is proposed for use in the lecture courses of the discipline. The author's work made it possible to develop and propose for use a five-stage Algorithm of management actions for coordination of the processes of ensuring the stability of the national energy system with rationalization and agreement on the compatibility of volumes, terms and modes of supply to the electricity network from distributed generation enterprises and energy business corporations.

Keywords: types of social responsibility; business ecosystem approach; distributed generation; energy business corporations; energy regulators; coordination of technological procedures and processes; algorithm of management actions; stability of the national energy system.

Використовуючи систему загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання у площині дослідження проблем і перешкод на шляху підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійними програмами «Менеджмент» і «Маркетинг», вважаємо за доцільне вказати наступне: однією з ключовою дисципліною обов'язкової компоненти навчального плану загальною підготовки фахівців – є дисципліна «Соціальна відповідальність», змістом якої, зазвичай, передбачено вивчення: а) видів та сучасних підходів щодо розвитку соціальної відповідальності; б) корпоративної практики організації соціальної відповідальності; в) організаційно-економічного забезпечення управління корпоративною соціальною відповідальністю; г) шляхів формування відносин роботодавців із працівниками на засадах соціальної відповідальності; д) засад організації соціального партнерства як інструменту формування соціальної відповідальності; тощо. Однак, слід визнати, що катастрофічна турбулентність глобального світопорядку та нарощення масштабів світової полікризи (військово-економічної, соціальної, фінансової, суспільно-політичної, кліматичної та геополітичної нестабільності), обумовили те, що основні енерго-еколого-економічні ризики та реальні суспільно-політичні загрози в Україні набули провідні позиції поряд із військово-економічними викликами національній безпеці під час широкомасштабної воєнної агресії РФ. Зазначене визначає нагальну потребу, з огляду на стійку тенденцію щодо зростання їхнього впливу на руйнацію національної соціально-економічної системи та забезпечення якості життя, поглиблення змістовності навчальної дисципліни «Соціальна відповідальність» за рахунок формування нових загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, розвинутих у здобувачів завдяки врахуванню практико орієнтованого концепту бізнес екосистемного підходу [1] до викладення змістовних модулів дисципліни «Соціальна відповідальність». При цьому, конститутивно-ключовим завданням викладачів при підготовці здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійними програмами «Менеджмент» і «Маркетинг» - має стати адаптація діяльності майбутніх фахівців до практики господарювання, набуття ними практичного досвіду у просторовому переформатуванні діяльності господарських систем в умовах постійного нарощення різної природи загроз і ризиків сталого розвитку, а також ціле орієнтація на алгоритмізацію власних дій при обґрунтуванні рішень [2]. Тож, у дидактичних картах дисципліни – теми та завдання для самостійної роботи обов'язково мають враховувати реалізацію специфічних функціоналів майбутніми фахівцями у певній сфері економічної діяльності. Оскільки, наприклад, у сфері енергетики – види соціальної відповідальності *енергетичних бізнес корпорацій* (ЕБК) та акціонерних товариств (табл. 1), відрізняються від

видів соціальної відповідності підприємств *розподіленої генерації* (РГ) (табл. 2) чи регуляторів енергетики (табл. 3).

Таблиця 1 - Основі види соціальної відповідності енергетичних бізнес-корпорацій та акціонерних товариств в Україні *

Вид відповідальності	Змістовність виду соціальної відповідальності
Інвестиції в відновлювані джерела енергії	Здійснення інвестицій в сонячні, вітрові та інші відновлювані джерела енергії для стимулювання розвитку РГ в Україні.
Зменшення викидів парникових газів	Впровадження новітніх технологій та процесів, спрямованих на зменшення викидів парникових газів, що сприятиме екологічній стійкості та зменшенню впливу на зміну клімату.
Сприяння енергоефективності (ЕЕ)	Реалізація програм та ініціатив із підвищення ЕЕ, що забезпечує зменшення обсягів споживання енергії та зниження навантаження на національну енергосистему.
Розвиток інфраструктури	Інвестування у розвиток та модернізацію енергетичної інфраструктури, включаючи мережі передачі та дистрибуції, що забезпечує стабільність та надійність енергопостачання.
Підтримка досліджень та інновацій	Фінансування дослідницьких проектів та впровадження інновацій у сфері енергетики, спрямованих на пошук нових технологій та рішень для масштабного розвитку РГ.
Співпраця з малими фірмами (у т.ч. і з РГ)	Встановлення партнерських відносин та співпраця з малими фірмами з РГ для спільного розвитку проектів та забезпечення стабільності національної енергосистеми.
Лобіювання та участь у політичних процесах	Участь у лобіюванні та вплив на політичні процеси з метою створення сприятливого середовища для розвитку РГ та підтримки стійкості національної енергосистеми

*Джерело * систематизовано у табличному вигляді автором за [3 - 6]*

Таблиця 2 – Визначення основних видів соціальної відповідальності у сфері національної розподіленої генерації *

Вид	Сутність та зміст виду соціальної відповідальності
Екологічна відповідальність	Використання <i>відновлюваних джерел енергії</i> (ВДЕ) - зменшення використання вугільних або інших джерел, що спричиняють викиди CO ₂ , на користь відновлюваних джерел, таких як сонячна, вітряна, гідро- та геотермальна енергія. Мінімізація впливу на довкілля: розробка та впровадження технологій і методів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу на природу та екосистеми. ЕЕ: спрямована на забезпечення оптимального використання енергії. Управління відходами: розробка та запровадження систем відновлення й утилізації відходів, що виникають в процесі РГ. Моніторинг та звітність – формування і встановлення систем моніторингу та звітності за екологічними показниками для стеження за впливом РГ на довкілля.
Нормативно-правова (юридична) відповідальність	Відповідність законодавству – забезпечення повної відповідності до всіх чинних законодавчих актів та нормативів, які регулюють діяльність в сфері РГ. Ліцензування та сертифікація – отримання необхідних ліцензій та сертифікатів для ведення діяльності в галузі РГ. Взаємодія з регуляторами – співпраця та взаємодія з енергетичними регуляторами та іншими компетентними владними органами для вирішення питань ліцензування та внесення змін в регулятивні рамки. Чіткість та доступність законодавства - закони та нормативні акти мають бути чіткими, легко доступними і зрозумілими для суб'єктів господарювання та громадськості, що сприятиме усвідомленню вимог і обов'язків,

Вид	Сутність та зміст виду соціальної відповідальності
	допомагатиме уникнути непорозумінь та порушень. Контроль за виконанням нормативів. Ефективний механізм контролю: наявність та встановлення ефективних органів контролю і нагляду, які мають відповідні повноваження та ресурси для вжиття заходів при порушенні нормативів (включаючи державні служби, інспекції, комітети чи агентства). Санкції та відповідальність – наявність заздалегідь визначених санкцій за порушення законодавства, які відповідають характеру та важливості порушень. Транспарентність та звітність – забезпечення відкритості та доступності інформації про результати контролю, а також проведені заходи і застосовані санкції, що підвищує рівень довіри громадськості до системи контролю. Залучення громадськості до контролювання – забезпечення можливості участі громадськості у моніторингу та контролі за дотриманням нормативів, що включатиме механізми звернення до громадськості, консультації, публічні слухання й обговорення тощо. Проактивний підхід до реалізації відповідальності та впровадження таких заходів, як консультації з суб'єктами права, надання рекомендацій, що сприяють виконанню нормативів (не лише покаранню). Адаптація до змін і трансформацій: гнучкість системи контролю для адаптації до нових викликів, технологічних змін та змін у суспільстві – вимагатиме постійного удосконалення законодавства, яке має відповідати динаміці розвитку і функціонування галузі, як і економіки країни, загалом. Захист від рейдерства та корупції – формування, розробка та забезпечення механізмів із запобігання рейдерству, корупції та будь-якій недобросовісній практиці в процесі контролю та нагляду.
Соціальна взаємодія з громадськістю	Включає активний діалог та партнерство з місцевою громадою під час планування, розробки та експлуатації систем із РГ. Забезпечення участі громади у прийнятті управлінських рішень та врахування їхніх потреб, вимог та обтяжень. Розширення співпраці з неприбутковими організаціями за спільними проектами РГ, яка спрямована на охорону природи і довкілля. Розвиток громадської свідомості та освіта - розширення освіти та поглиблення свідомості населення щодо проблем охорони довкілля та їх впливу за результатами реалізації проектів РГ, що включатиме кампанії інформування, освітні програми та заходи, спрямовані на підвищення екологічної грамотності. А, також забезпечення участі громадськості та місцевих спільнот у прийнятті рішень, пов'язаних із охороною довкілля.
Розвиток місцевої економіки	Включає ініціативи, спрямовані на створення нових робочих місць та сприяння економічному розвитку місцевих спільнот через РГ. Розвиток місцевих підприємств і підтримка соціальних програм.
Охорона довкілля	Визначає заходи та ініціативи для мінімізації впливу РГ на НПС і середовище життєдіяльності. Використання чистих технологій, зменшення викидів та стимулювання використання відновлюваних джерел енергії. Затвердження норм для створення стандартів та обґрунтування вимог діяльності, пов'язаної з охороною НПС. Суворі нормативи та штрафи за порушення можуть стимулювати підприємства та громадян дотримуватися високих стандартів екологічної безпеки. Введення економічних заохочень: використання економічних механізмів (податкові, субсидії або інші фінансові заохочення) для тих, хто вирішує внести позитивний внесок у сферу охорони довкілля. Розбудова дієвої системи екологічного сертифікації - встановлення

Вид	Сутність та зміст виду соціальної відповідальності
	стандартів і розробка програм сертифікації, які дозволяють визначити та відрізнити екологічно відповідальні продукти та послуги. Збільшення обсягів технологічних інновацій у сфері РГ при заохоченні розвитку та впровадженні екологічно чистих технологій РГ, які допомагають зменшити вплив на НПС та раціоналізувати використання місцевих ресурсів. Соціальна відповідальність підприємств при залученні бізнесу у сфері охорони НПС та реалізації зелених ініціатив, програм екологічного управління тощо.
Сприяння соціальному розвитку	Передбачає реалізацію соціальних програм та ініціатив, спрямованих на поліпшення якості життя та соціального благополуччя місцевого населення. Це може включати освітні та культурні проекти, програми здоров'я, а також заходи, спрямовані на стале господарювання.
Корпоративна соціальна відповідальність	Передбачає прийняття відповідальних бізнес-практик та участь у соціальних та благодійних ініціативах. Компанії, що займаються РГ, можуть активно внесок у соціальний розвиток.
Транспарентність та звітність	Орієнтована на надання відкритої інформації щодо діяльності у сфері РГ. Звітність про соціальні та екологічні впливи (навантаження), участь у публічних обговореннях та регулярне інформування громадськості про результати введення у практику проєктів із РГ.
Взаємодія з місцевими органами влади	Організація щільної співпраці з місцевими органами влади задля вирішення питань із ліцензування, забезпечення стабільності роботи систем із РГ та розвитку енергетичної інфраструктури.
Сприяння ЕЕ та освіти	Включає ініціативи щодо підвищення рівня ЕЕ у місцевих громадах та надання інформаційної підтримки у площині підвищення ефективності використання енергії та результативності функціонування енергосистем із елементами РГ

*Джерело * Визначено та систематизовано автором дослідження*

Таблиця 3 – Основи види соціальної відповідності національних регуляторів енергетики*

Вид	Змістовність виду соціальної відповідальності
Забезпечення надійності та стабільності енергосистеми	Регулятори енергетики мають забезпечувати надійність та стабільність функціонування енергосистеми країни, в тому числі і щодо забезпечення її синхронізації з європейською мережею та взаємодії з нею, а також планування, координацію та контроль за діяльністю всіх учасників енергетичного ринку. Це включає: здійснення заходів для забезпечення стійкості із елімінування перебоїв; моніторинг стану мережі; оцінювання рівнів ефективності управління виробництвом та споживанням електроенергії; оцінювання результатів діяльності щодо ущільнення взаємозв'язку з енергосистемами з елементами РГ; запобігання аваріям та швидкого відновлення роботи енергосистеми у разі їх виникнення.
Прозорість та відкритість діяльності	Регулятори здійснюють свою діяльність відкрито та транспарентно, надаючи громадськості та стейкхолдерам доступ до інформації про діяльність і рішення, які приймаються, а також пор показники роботи енергосистеми. Зазначене включає також і публікацію звітів, проведення громадських слухань та консультацій із громадськістю, інші заходи для забезпечення доступу до інформації для всіх зацікавлених сторін.
Розвиток та підтримка	Регулятори активізують діяльність у площині масштабного сприяння розвитку і підтримки використання відновлюваної енергетики, що зменшує залежності від викопних видів палив та обсяги викидів

Вид	Змістовність виду соціальної відповідальності
відновлюваної енергетики	парникових газів, тощо. Зазначене включає також і встановлення сприятливих умов для інвестування у відновлювану енергетику, надання стимулів для розвитку відповідних технологій та регулювання спільних із РГ проектів у цій сфері.
Захист прав споживачів	Регулятори встановлюють нормативи і стандарти для захисту прав споживачів електроенергії, зокрема щодо доступності, надійності та якості енергопостачання – у тому числі забезпечення доступу до інформації про тарифи, права та обов'язки споживачів, а також застосування дієвих механізмів вирішення скарг та конфліктів.
Заохочення щодо підвищення рівня ЕЕ	Регулятори сприяють підвищенню рівня ЕЕ шляхом встановлення стимулів та нормативів для зменшення споживання електроенергії, включаючи розвиток програм енергозбереження, стимулювання використання ЕЕ технологій та підтримку проектів із підвищення ЕЕ в різних галузях і виробництвах та досліджень у галузі енергетики.
Співпраця з міжнародними партнерами	Регулятори мають співпрацювати з міжнародними організаціями та партнерами задля обміну досвідом, впровадження міжнародних стандартів та найкращих практик у сфері енергетики, а також для забезпечення взаємодії та координації дій у разі необхідності.
Гарантування доступності та рівності умов для учасників ринку	Регулятори повинні забезпечувати рівні умови доступу до ринку електроенергії для всіх учасників, у тому числі стимулювати конкуренцію, уникати дискримінації та захищати інтереси невеликих виробників (зокрема, і суб'єктів господарювання РГ) та споживачів.
Відповідальність за планування та прийняті рішення	Регулятори повинні брати до уваги соціальні аспекти при плануванні та прийнятті стратегічних рішень у галузі енергетики, зокрема, враховувати інтереси споживачів, вплив на навколишнє середовище та розвиток місцевих громад.

*Джерело * Визначено та систематизовано у табличному вигляді автором*

Враховання приведених видів (див., табл. 1 - 3) у темах дисципліни, дозволить майбутнім фахівцям комплексно набувати практичні навички і компетентності у площині визначення напрямів та дій із реалізації функцій соціальної відповідальності в якості спеціалістів у сфері енергетики – у тому числі як регуляторів, так і менеджерів енергетичних бізнес-корпорацій (ЕБК) і малих підприємств розподіленої генерації. Вказане стосується і виконання зобов'язань та активної участі органів управління енергетичною сферою у забезпеченні економічного, екологічного та соціального благополуччя суспільства, а також здатностей сформулювати пріоритетність цільових завдань, як такі, що передбачають [5]: а) прийняття рішень, спрямованих на забезпечення надійного і стабільного функціонування енергетичних систем, регулювання ринків електроенергії та природного газу з урахуванням потреб споживачів та інтересів громадян; б) врахування у проєктах і техніко-економічній діяльності екологічних аспектів із розвитком інновацій у сфері енергетики; в) відкритий діалог із громадськістю, транспарентність прийняття рішень та сприяння сталому розвитку суспільства і територіальних утворень.

Поряд із цим, маємо визнати, що майбутнім фахівцям у сфері енергетики (як менеджерам, так і маркетологам) необхідно мати навички щодо просторової організації господарських систем [7] та природно-господарських відносин у реконструктивному розвитку територій [8], так і щодо забезпечення стійкості функціонування національної енергосистеми та погодженості обсягів і сумісності режимів постачання у мережу електроенергії від РГ та ЕБК. Зазначене вимагає обов'язкового включення до змістовності тем за дисципліною бізнес-екосистемного комплексного підходу щодо використання різноманітних техніко-технологічних процедур та когнітивно-інформаційних засобів узгодження режимів, термінів та обсягів енергопостачання (табл. 4).

Таблиця 4 - Засоби узгодження процесів забезпечення стійкості національної енергосистеми за сумісністю обсягів і режимів енергопостачання від розподіленої генерації та ЕБК *

Техніко-технологічні процедури і когнітивно-інформаційні засоби
I. Впровадження смарт системи управління енергосистемою (EMS), що дозволяє координувати та оптимізувати роботу всіх її складових (і РГ, і ЕБК). EMS забезпечує контроль над виробництвом та розподілом електроенергії з урахуванням попиту та умов мережі. Адже постійне підвищення цін на енергоносії, вуглецевий податок, високу конкуренцію на ринку, застаріле обладнання та відсутність сучасних систем контролю споживання енергоносіїв – суттєво впливає на маржинальність підприємств. При цьому, підвищення собівартості призводить до зменшення попиту, конкурентоспроможності та лояльності споживачів, що негативно впливає прибуток;
II. Впровадження смарт технологій і Смарт системи енергоменеджменту (EnMS), що за результатами застосування система управління енергоресурсами EMS (онлайн-моніторингу усіх видів спожитих енергоресурсів - газ, вода, електрика тощо), передає інформацію щодо споживання до хмарної платформи «Energy Brain». EnMS дозволяє провести аналіз використаних ресурсів окремими вузлами, механізмами виробництва і, у такий спосіб, знаходить найбільш затратні, які згодом слід замінити, також дозволяє знизити кількість викидів вуглецю та таким чином підвищити рентабельність продукту;
III. Методи прогнозування попиту – використання алгоритмів та технологій прогнозування попиту на електроенергію дозволяє планувати виробництво та розподіл електроенергії, що сприяє стійкому функціонуванню енергосистеми;
IV. Впровадження мережевих інтеграційних пристроїв (DERMS): дозволяють ефективно керувати децентралізованими джерелами енергії та включати їх у загальний баланс енергосистеми, а також регулювати виробництво електроенергії залежно від змін у попиті та умовах мережі;
V. Використання технологій зберігання та накопичення енергії (зокрема, таких як акумуляторні системи) дозволяє зберігати надлишкову енергію для використання у періодах піку попиту або в разі відключення інших джерел;
VI. Використання операторами дистанційного моніторингу та керування дозволяє операторам енергосистеми у режимі Real-Time (реальному часі) контролювати стан обладнання та оптимізувати його роботу;
VII. Технології стандартизації діяльності та забезпечення взаємної сумісності техніко-технологічних рішень вимагає встановлення стандартів та нормативів діяльності як ЕБК, так і підприємств РГ, оскільки нормативно-правова діяльність та стандартизація урегулює взаємодію між різними складовими національної енергосистеми та допомагатиме забезпечити сумісність і стабільність її функціонування;

Техніко-технологічні процедури і когнітивно-інформаційні засоби

УІІІ. Розроблення і впровадження контингентних планів та аварійних сценаріїв із елімінування порушень режимів енергопостачання дозволяє, що попередньо планувати дії у випадку непередбачених ситуацій та забезпечуватиме швидке реагування на можливі аварійні/ кризові ситуації; тощо.

Джерело Визначено та систематизовано у табличному вигляді автором за [9-11]*

Поряд із вказаним слід навчати при підготовці здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти навичкам розробки алгоритму управлінських дій, зокрема (враховуючи приклад соціальної відповідальності у сфері енергетики) щодо узгодження процесів забезпечення стійкості національної енергосистеми з раціоналізацією та погодженням сумісності обсягів і режимів постачання у мережу електроенергії від підприємств РГ та ЕБК і акціонерних товариств. В якості прикладу, пропонуємо у тематичному курсі використати алгоритм, який передбачає виконання п'яти етапів, а у їх межах – виконання комплексу завдань і управлінських процедур, приведених у табл. 5.

Таблиця 4

Алгоритм управлінських дій забезпечення стійкості національної енергосистеми з раціоналізацією та погодженням сумісності обсягів і режимів постачання електроенергії від РГ та ЕБК *

Етап	Завдання	Відповідальні	Терміни
Етап I Аналіз та об- ґрунту- вання вимог	I.I. Збір та аналіз даних про: а) структуру та динаміку розвитку РГ; б) обсяги та режими постачання електроенергії від РГ та ЕБК; в) технічні можливості енергосистеми; г) попит на електроенергію. I.II. Обґрунтування вимог до обсягів і режимів постачання електроенергії від підприємств РГ та ЕБК і акціонерних товариств у контексті сталого господарювання. I.III. Прогнозування вагомості впливу РГ на стійкість функціонування національної енергосистеми.	Міністерство енергетики України, НКРЕКП, <i>оператори систем розподілу (ОСР)</i>	3 місяці
Етап II Розробка стратегії узгодження процесів і режимів	II.I. Розробка стратегії узгодження процесів і режимів: а) забезпечення стійкості енергосистеми; б) раціоналізація та погодження сумісності обсягів і режимів енергопостачання. II.II. Визначення пріоритетів та цілей сталого господарювання і розвитку РГ II.III. Механізми стимулювання розвитку РГ	Міністерство енергетики України, НКРЕКП, ОСР, експерти	6 місяців

Етап	Завдання	Відповідальні	Терміни
Етап III Впровадження стратегії узгодження	III.I. Розробка та прийняття стандартів і нормативних актів. III.II. Впровадження програм розвитку РГ у територіальних утвореннях. III.III. Створення та перевірка збалансованості та надійності функціонування інфраструктури для підключення РГ до енергосистеми. III.IV. Інформування, контролювання та навчання учасників ринку.	Міністерство енергетики України, НКРЕКП, ОСР, енергетичні компанії	12 місяців
Етап IV Моніторинг та оцінка	IV.I. Моніторинг впливу РГ на стійкість національної енергосистеми. IV.II. Оцінка ефективності впровадження стратегії узгодження. IV.III. Розроблення рекомендації щодо коригування стратегії узгодження та уточнення змістовності нормативних актів	Міністерство енергетики України, НКРЕКП, ОСР	Постійно
Етап V Уточнення, удосконалення та коригування стратегії узгодження	V.I. Аналіз результатів моніторингу та оцінки впливу РГ на стійкість енергосистеми. V.II. Виявлення проблем та недоліків у реалізації стратегії. V.III. Розробка та впровадження заходів щодо усунення проблем та недоліків. V.IV. Оновлення стратегії з урахуванням змін у ринку та технологіях. V.V. Внесення змін до нормативних актів. V.VI. Розробка нових програм стимулювання розвитку РГ. V.VII. Впровадження програм стимулювання інноваційної діяльності, реалізації на практиці нових технологій та інновацій. V.VIII. Підвищення кваліфікації та інформування учасників ринку.	Міністерство енергетики України, НКРЕКП, оператори систем розподілу, енергетичні компанії, громадськість та ін.	6-12 місяців Цей етап є безперервним процесом, який має постійно оновлюватися та адаптуватися до мінливих умов внутрішнього і зовнішнього середовища.

Джерело Обґрунтовано та систематизовано у табличному вигляді автором, за часткового урахування почерговості реалізації процедур, що репрезентовано у [2].*

При цьому, викладачам слід акцентувати увагу здобувачів на тому, що:

І) для успішного впровадження V етапу з узгодження процесів і режимів важливо забезпечити: а) участь всіх зацікавлених сторін, включаючи органи державної влади, енергетичні компанії, операторів систем розподілу та громадськість; б) прозорість та відкритість процесу уточнення, удосконалення та коригування стратегії узгодження. При цьому, наголосити про такому:

- приведені п'ять етапів алгоритму: а) можуть бути доповнені й уточнені з урахуванням специфіки національної енергосистеми та потреб учасників енергоринку; б) важливо забезпечити при узгодженні діяльності й технологічних

процесів постійну координацію дій усіх зацікавлених сторін, оскільки успішна реалізація алгоритму на практиці потребуватиме значних ресурсів;

- особлива відповідальність за реалізацію останнього V етапу (з уточнення, удосконалення та коригування стратегії узгодження) – має бути покладена на Міністерство енергетики України, оскільки, воно є головним органом державної влади у сфері енергетики, має повноваження розробляти та реалізовувати стратегію розвитку енергетики, має доступ до необхідних ресурсів для реалізації цього етапу. Маємо визнати, що уточнення термінів реалізації V етапу слід визначати з урахуванням наступних факторів: а) складність та обсяг роботи по узгодженню технологічних режимів і процесів; б) масштаби наявних ресурсів і резервів; в) необхідність залучення зацікавлених сторін.

II) певні акціонерні товариства та ЕБК, які несуть відповідальність за: баланс виробництва і споживання електроенергії та потужності в енергосистемі в режимі реального часу; експлуатацію та розвиток магістральних і міждержавних електромереж; паралельну роботу енергосистеми України з енергосистемами сусідніх країни; технічну можливість експорту/ імпорту електроенергії – не виконують покладених на них цільових функцій (зокрема, НАЕК «Укренерго»). Зазначене перешкоджає стабільному забезпеченню споживачів, тому суб'єктам управління задля виконання функцій соціальної відповідальності слід: а) використовуючи бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання, аналізувати діяльність керівників, оцінювати їх відповідність; б) визначати роль керівників за підготовку енергосистеми та виконання ремонтних робіт; в) затверджувати системи звітності; г) визначати винагороди та покарання; д) залучати незалежних експертів / аудиторські фірми; ж) адаптувати існуючу систему обговорення та зворотного зв'язку, здійснюючи публічний тиск та реакцію громадськості, тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 8 (27). С. 21—27. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8\(27\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8(27)/3)
2. Микитенко В. В. Соціальна відповідальність: алгоритм управлінських дій. *Соціально-економічний стан в умовах воєнного часу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Суми, 19.02.2024). Суми: Східноєвропейський центр наук. дослід., Research Europe, 2024. С. 48-53.
3. Храпкіна В. В., Тиран О. В. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності у діяльності сучасної української компанії. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 2022 № 2(125). С. 119-124. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-19>
4. Грекова Г. І., Ківаріна М.В., Кузьмін А.В., Руденко К.А. Взаємодія підприємницьких структур, влади і населення в системі соціального партнерства: монографія. НовГО ім. Я. Мудрого, 2010. 204 с.
5. Микитенко В. В., Амоша О. О. Соціальна відповідальність суб'єктів господарювання при розбудові та реалізації проектів енергосистем із елементами розподіленої

- генерації. *Україна та світ: виміри сьогодення: монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 107 – 117. DOI: 10.61718/mon-2024-7.
6. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського». 2015.180 с.
 7. Микитенко В. В. Просторова організація господарських систем: європейський досвід. *Нотатки сучасної науки: мультидисциплінарний науковий часопис*. Харків: Соціально-гуманітарна науково-творча майстерня СГ НТМ «Новий курс», 2024. № 12 С. 26 – 29. DOI: 61718/nsn-2024-12.
 8. Микитенко В. В. Організація природно-господарських відносин у реконструктивному розвитку територій. *Наука та наукознавство*. 2024. № 1 (123). С. 21—42. <https://doi.org/10.15407/sofs2024.01.021> ISSN 1560-4926
 9. Смарт системи споживання електроенергії. Система керування споживанням енергії (EnMS). Режим доступу: <https://energystorage.com.ua/smart-power-engineering/sistema-upravleniya-energopotrebleniem-ems/>
 10. Промислові системи накопичення енергії (Energy Storage). Режим доступу: <https://energystorage.com.ua/resheniya/sistemy-akkumulirovaniya-energii/promyshlennye-ot-200-kvt/>
 11. Стандарти якості електропостачання та надання компенсацій: Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Режим доступу: <https://www.nerc.gov.ua/sferi-diyalnosti/elektroenergiya/yakist-elektropostachannya/standarti-yakosti-elektropostachannya-ta-nadannya-kompensacij>.

Могильник А. І.,

*К. мед. н., доцент кафедри анестезіології та інтенсивної терапії,
Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, Україна
Antonmogilnik@gmail.com*

Тарасенко К. В.,

*Д. мед. н., професор кафедри анестезіології та інтенсивної терапії,
Полтавський державний медичний університет*

Давиденко А. В.,

*Асистент кафедри анестезіології та інтенсивної терапії,
Полтавський державний медичний університет*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МЕДИЧНИХ КАДРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. Адекватні взаємини між лікарем і пацієнтом істотно впливають на результат і лікування. Формування психологічної компетентності лікаря-фахівця і необхідність підготовки його до терапевтичного взаємодії обумовлені особливостями лікарської діяльності. Особливо актуальним це питання стало після початку війни, на фоні необхідності надання допомоги величезній кількості поранених, які в своїй більшості мають прояви посттравматичного стресового розладу. На жаль в умовах пострадянської української медицини, по безлічі причин,

відносини між лікарем і пацієнтом мають патерналістський характер. Однією з причин ситуації, що склалася з безкультур'ям українського медичного суспільства є відсутність належного підходу до психологічної підготовки майбутніх лікарів до нелегких повоєнних робочих буднів. Навчання комунікативній компетентності у взаємовідносинах лікар-пацієнт є головною метою психологічної підготовки лікарів сучасних умовах вищої медичної освіти в Україні.

Ключові слова: вища медична освіта, патерналістські відносини лікар-пацієнт, комунікативна компетентність, психологічна підготовка, емпатія, особистісна взаємодія.

Abstract. An adequate relations between the doctor and the patient significantly affect the results of treatment. The formation of the psychological competence of a specialist doctor and the need for his preparation for medical interaction are determined by the peculiarities of medical activity. This issue became especially relevant after the beginning of the war, against the background of the need to provide assistance to a large number of injured, most of whom have symptoms of post-traumatic stress disorder. Unfortunately, in the conditions of post-Soviet Ukrainian medicine, for many reasons, the relationship between the doctor and the patient has a paternalistic character. One of the reasons in the Ukrainian medical society is the lack of a proper approach to the psychological preparation of future doctors for difficult post-war working days. Teaching communicative competence in the doctor-patient relationship is the main goal of the psychological training of doctors in modern conditions of higher medical education in Ukraine.

Key words: higher medical education, paternalistic doctor-patient relationship, communicative competence, psychological training, empathy, personal interaction.

На даний час стан здоров'я, а швидше нездоров'я людини в українському суспільстві все більше визначається соціально-психологічними факторами, а це значить, що стабілізація аутодеструктивних форм поведінки неможлива без урахування соціальних відносин пацієнта з навколишнім середовищем, що вимагає, вміння лікаря будувати довірче спілкування з пацієнтами та колегами. Оскільки все більше проблем зі здоров'ям виявляють зв'язок з образом життя, особливо на фоні психологічного напруження в умовах москальської військової агресії, у лікарів виникає потреба у навичках спілкування більш сфокусованого на пацієнті [1].

Единбурзька Декларація Всесвітньої федерації з медичної освіти прийнята Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я в 1988 році встановила, що кожен пацієнт повинен мати можливість очікувати зустріти в особі лікаря уважного слухача, ретельного спостерігача, ефективного клініциста та спеціаліста у сфері спілкування.

Адекватні взаємини між лікарем і пацієнтом істотно впливають на результати лікування в сенсі функціонального стану пацієнта і його суб'єктивної оцінки здоров'я. Формування психологічної компетентності лікаря-фахівця і

необхідність підготовки його до терапевтичної взаємодії обумовлені також особливостями самої лікарської діяльності:

1) це діяльність у сфері спілкування, і важливою стороною успішності діяльності лікаря є не тільки високий рівень його спеціальної медичної підготовки, загальнолюдської культури, а й соціально-психологічні аспекти його особистісного потенціалу;

2) необхідність реалізації в сучасній медицині психосоматичного підходу до хвороби, що передбачає вміння лікаря будувати довірче спілкування з пацієнтом, що сприяє встановленню і підтримці психологічного контакту з метою збору інформації;

3) будучи необхідною умовою побудови терапевтичного альянсу «лікар – пацієнт», комунікативна компетентність дозволяє формувати суб'єктну позицію пацієнта в лікувальному процесі;

4) молодим лікарям доводиться взаємодіяти з різними пацієнтами (тривожними, іпохондричними, агресивними, астенозованими та ін.), на психіку яких впливає те чи інше захворювання, що змінює ставлення до життя, роботи, близьких людей і самого себе [2].

У найбільш загальному вигляді комунікативну компетентність лікаря можна схарактеризувати як певний рівень сформованості міжособистісного і професійного досвіду взаємодії з оточенням, який необхідний індивіду для успішного функціонування в професійній сфері та суспільстві [3].

Комунікативна компетентність визначається психологами як досвід спілкування між людьми, що розвивається та усвідомлюється, який формується й актуалізується в умовах безпосередньої людської взаємодії. Комунікативна культура лікаря передбачає у нього наявність певних професійних поглядів і переконань, установки на емоційно-позитивне ставлення до пацієнта, незалежно від його особистісних якостей, і цілий комплекс комунікативних навичок і умінь, необхідних лікарю для медичної взаємодії [4].

Комунікативна компетентність лікаря, що корелює з психологічним ефектом лікування, проявляється в:

- позитивній спрямованості інтеракцій і відсутності реакцій ігнорування;
- високому рівні емпатії і самооцінки;
- ставленні до пацієнта як до активного співучасника взаємодії.

Соціально-психологічний підхід до здоров'я за своїм теоретичним змістом найбільше відповідає саноцентричній парадигмі сучасної медицини, що приходить на зміну патоцентричній парадигмі минулого [5].

Комунікативна компетентність лікаря дозволяє:

- краще розпізнавати й правильніше реагувати на вербальні і невербальні знаки пацієнтів і отримувати від них більше інформації;

- більш ефективно проводити діагностику, оскільки ефективна діагностика залежить не тільки від встановлення тілесних симптомів хвороби, але також від здатності лікаря виявити ті соматичні симптоми, причини яких можуть мати психологічну або соціальну природу;
- домагатися схвалення пацієнтом плану лікування, оскільки дослідження показали, що тренування комунікаційних навичок робить позитивний вплив на згоду пацієнта приймати призначене йому лікування;
- передавати пацієнтам адекватну медичну інформацію і аргументовано переконувати їх вести більш здоровий спосіб життя, підвищуючи таким чином роль лікаря в зміцненні здоров'я і профілактиці хвороби;
- впливати на різні форми відображення хвороби (емоційна, інтелектуальна, мотиваційна) і активізувати компенсаторні механізми, підвищити психосоматичний потенціал особистості пацієнта, допомогти йому відновити зв'язок зі світом, подолати так звану засвоєну або навчену безпорадність, зруйнувати стереотипи, сформовані хворобою;
- лікарям діяти більш ефективно в особливо делікатних ситуаціях взаємин, наприклад при необхідності повідомити пацієнтові, що він невиліковно хворий, або сказати родичам хворого, що той повинен померти [6].

На мою думку, погана комунікація з боку лікарів є головним фактором незадоволеності пацієнта і його родичів проведеним лікуванням, ведуть до формування негативного уявлення про медичну галузь в Україні й судових позовів надалі. Особливо актуальним це питання стало після початку війни, на фоні необхідності надавати допомогу величезній кількості поранених, які у своїй більшості мають прояви посттравматичного стресового розладу, що в рази ускладнює ситуацію [5].

На жаль доводиться констатувати, що в умовах пострадянської української медицини, по безлічі причин, відносини між лікарем і пацієнтом мають патерналістський характер, і тут простежуються принаймні три головні причини:

1) лікар часто не надає особливого значення спілкуванню з пацієнтом в лікувальному процесі й не обтяжує себе ретельною підготовкою та організацією комунікативного спілкування;

2) лікар часто не вміє так контролювати й розуміти себе, щоб спиратися на свої потенційні можливості; а сприймаючи себе як безстатеву, беземоційну машину, що тільки контролює, – такий же підхід реалізує стосовно пацієнта;

3) лікар у своїх діях щодо пацієнта керується уявленнями про нього як про пасивного виконавця розпоряджень лікаря, як об'єкта некомпетентного і неавтономного [7].

Однією з причин ситуації, що склалася з культурою, або частіше безкультур'ям українського медичного суспільства є відсутність належного

підходу до психологічної підготовки майбутніх лікарів-фахівців до нелегких повоєнних робочих буднів. Лише з 2022 року програми підготовки в інтернатурі в Україні вперше почали містити такі розділи, як:

- Стандарти якості надання медичної допомоги;
- Стандарти безпеки пацієнта;
- Принципи медичної етики: повага до автономії пацієнта, доброзичливість, немалефічність та справедливість;
- Женевська та Гельсінська декларація з безпеки пацієнта;
- Принципи спілкування з пацієнтами та психологічні аспекти взаємодії між лікарем, пацієнтом і рідними важкохворих;
- Права та обов'язки пацієнтів, лікарів та медичного персоналу;
- Принципи роботи в мультидисциплінарній команді [8].

Все вищевикладене дає підставу говорити, що в процесі навчання в медичному виші позитивні особистісні якості майбутнього лікаря по можливості повинні бути доведені до досконалості, а найважливішим фактором, що визначає ефективність цього процесу, слід розглядати безперервну психологічну освіту [9].

Першорядне місце в психологічній підготовці лікаря-фахівця мають займати:

1. Формування у студента-медика та лікаря-інтерна любої спеціальності психологічного антропоцентричного світогляду і достатнього рівня комунікативної культури;

2. Розвиток уявлень, що будь-яка людська діяльність, і діяльність лікаря перш за все, регулюється певними цінностями, які є однією з центральних складових частин світогляду;

3. Розвиток високого рівня емпатії (усвідомленого співпереживання емоційному стану пацієнта), «клінічного мислення» і професійної позиції, що забезпечує особистісну медичну взаємодію [10].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ammentorp J., Bigi S., Silverman J., Sator M., Gillen P., Ryan W., Rosenbaum M., Chiswell M., Doherty E., Martin P. Upscaling communication skills training – lessons learned from international initiatives. *Patient. Educ. Couns.* 2021 Feb. – 104(2). P. – 352-359. doi: 10.1016/j.pec.2020.08.028. Epub 2020 Aug. 28. PMID: 32888756.
2. Reis S., Urkin J., Nave R., Ber R., Ziv A., Karnieli-Miller O., Meitar D., Gilbey P., Mevorach D. Medical education in Israel 2016: five medical schools in a period of transition. *Isr. J. Health Policy Res.* 2016 Sep. – Vol. 15(5). – P. 45. doi: 10.1186/s13584-016-0104-5. PMID: 27688874; PMCID: PMC5034431.
3. Могильник А.І., Адамчук Н.М., Бодулев О.Ю., Холод Д.А. Аутопсихологічна компетентність медичних фахівців як фактор професійної успішності в умовах сучасної медицини / Матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю «Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки», 24 берез. 2022 р.– Полтава: ТОВ «АСМІ», 2022. – С. 197-200. ISBN 978-966-182-661-7.

4. Yazdani S., Khoshgoftar Z., Ahmady S., Rastegarpour H., Foroutan S.A. Medical education in cyberspace: critical considerations in the health system. J. Adv. Med. Educ. Prof. 2017 Jan. – Vol. 5(1). – P. 11-20. PMID: 28124017; PMCID: PMC5238491.
5. Могильник А.І. Актуальні проблеми етики та деонтології у взаємодії лікаря і пацієнта / А.І. Могильник, Я.О. Лелюк // Концептуальні шляхи розвитку науки в сучасних умовах : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. м. Київ, 25-26 березня 2016 р. – Київ: НЦМД, 2016. – С.15-16.
6. Gu Y., Shah A.P. A Systematic Review of Interventions to Address Accent-Related Communication Problems in Healthcare. Ochsner J. 2019 Winter. – Vol. 19(4). – P. 378-396. doi: 10.31486/toj.19.0028. PMID: 31903062; PMCID: PMC6928667.
7. Enck P., Zipfel S. Placebo Effects in Psychotherapy: A Framework. Front Psychiatry. 2019 Jun 26. – Vol. 10. – P. 456. doi: 10.3389/fpsy.2019.00456. PMID: 31293462; PMCID: PMC6606790.
8. Могильник А. І., Адамчук Н. М. Інтеграція новітніх медичних і педагогічних технологій у професійну підготовку лікарів в Україні. Матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю «Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір», 30 березня 2023 р. – Полтава, 2023. – С. 169-172.
9. Особливості вищої медичної освіти в аспекті безперервного професійного розвитку лікарів в Україні / А.І. Могильник, Н. М. Адамчук, О. Ю. Бодулев // Реалії проблеми та перспективи вищої медичної освіти / Матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю, Полтава, 25 березня 2021 року / М-во охорони здоров'я України, Українська медична стоматологічна академія. – Полтава, 2021. – С.173 – 175.
10. Drossard S. Structured surgical residency training in Germany: an overview of existing training programs in 10 surgical subspecialties. Innov. Surg. Sci. 2019 May 10. – Vol. 4(1). – P. 15-24. doi: 10.1515/iss-2018-0033. PMID: 31579797; PMCID: PMC6754064.

Моляко В. О.,

*дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України
creativity.psylab@gmail.com*

АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті представлено авторське бачення особливостей такого феномену, як творче здоров'я людини. Творче здоров'я розглядається в першу чергу як можливості людини у створенні оригінальних ідей, конструкцій, творів в умовах подолання більш чи менш суттєвих труднощів, перешкод, і чим більшими є ці труднощі, і чим більш оригінальним є створюваний продукт, тим про більш високий рівень творчого здоров'я можна говорити. Визначено основні структурні складові психологічної безпеки творчої особистості: сенсорно-перцептивна; емоційно-почуттєва; інтелектуально-вольова; духовна;

загальноособистісна. Описано специфіку суб'єктивного, індивідуального і особистісного реагування на різноманітні і інформаційні впливи.

Ключові слова: творча діяльність, творча особистість, творче здоров'я, психологічна безпека творчої особистості.

The article presents the author's vision of the peculiarities of such a phenomenon as human creative health. Creative health is considered primarily as a person's ability to create original ideas, constructions, works in the conditions of overcoming more or less significant difficulties, obstacles, and the greater these difficulties are, and the more original the created product is, the higher the level one can speak of creative health. The main structural components of the psychological safety of a creative personality have been determined: sensory-perceptual; emotional and sensual; intellectual-willed; spiritual; general personal. The specifics of subjective, individual and personal response to various and informational influences are described.

Keywords: creative activity, creative personality, creative health, psychological safety of a creative personality.

Сучасне життя українського народу в умовах війни обумовлює необхідність розглянути окремі питання, пов'язані з психологічною безпекою особистості, творчої особистості (обдарованої дитини, талановитої людини) зокрема. Тут, звичайна річ, важливими є чимало аспектів. Зупинимось на тих, що видаються нам найбільш суттєвими у зв'язку із загальним спрямуванням нашої роботи.

Почнемо з одного з найменш поки що досліджених питань. Наші багаторічні дослідження в сфері психології творчості, а також дослідження інших фахівців, і не тільки психологів, дозволяють зробити деякі, можливо, багато в чому лише попередні, висновки про особливості такого феномену, як творче здоров'я людини. Зрозуміло, що ми розглядаємо цю динамічну систему в контексті таких відносно автономних систем, як фізичне, психічне і духовне здоров'я, але саме в межах загального психологічного здоров'я.

Звичайно, достатньо чітке визначення феномену творчого здоров'я можливо буде здійснити після спеціальних досліджень, теоретичного та понятійно-термінологічного аналізу, а тут ми обмежимося лише деякими попередніми зауваженнями.

Перш за все слід відзначити, що вже порівняно давно в науковому та тим більш практичному плані циркулює назване вище поняття психологічного здоров'я – іноді як синонім здоров'я психічного (душевного) в більш чи менш традиційних вимірах, а іноді як здоров'я, яке характеризує людину саме більш високими рівнями прояву її інтелекту, почуттів, волі, саморегуляції. Згідно з деякими міркуваннями тут, як нам видається, можна говорити про його наближення до поняття духовного здоров'я, а це останнє характеризує людину з точки зору її вищих можливостей в осягненні світу, самої себе, прояву в першу

чергу таких почуттів, як сором, співчуття, благоговіння (див. праці філософів, релігієзнавства тощо).

Під творчим здоров'ям ми розуміємо в першу чергу можливість людини у створенні оригінальних ідей, конструкцій, творів в умовах подолання більш чи менш суттєвих труднощів, перешкод, і чим більшими є ці труднощі, і чим більш оригінальним є створюваний продукт, тим про більш високий рівень творчого здоров'я можна говорити. Не зайвим буде сказати, що так само, як і у випадках психічного та психологічного здоров'я, суб'єкт не завжди може мати повноцінне фізичне здоров'я, але бути при цьому сильною особистістю. При цьому, ясна річ, не йдеться про “анулювання” формули “в здоровому тілі здоровий дух”, але положення про те, що “здоровий дух” може долати хвороби тіла, має, так би мовити, право на визнання, чому існує багато відомих прикладів. Що стосується творчого здоров'я, то тут так само ми в конкретних обставинах можемо констатувати прояви творчих досягнень при наявних фізичних і психічних вадах; вже віддавна існує навіть таке поєднання, здавалось би, не дуже сумісних понять як “творчість душевнохворих”. З іншого боку, ми можемо говорити про конструктивну (позитивну, корисну для інших) творчість і про деструктивну (руйнівну), наприклад, у військовій справі, в кримінальних проявах; в цих останніх випадках доречно говорити саме про творче нездоров'я взагалі.

Як можна зрозуміти вже з цих попередніх зауважень, ця проблема є досить розгалуженою, багатовимірною, і в конкретному зв'язку з нашим аналізом спробуємо, зокрема, торкнутися сфери, пов'язаної з психологічною безпекою особистості, оскільки є підстави говорити, що така психологічна безпека багато в чому може визначити діяльність особистості у різних її проявах. Достатньо, наприклад, звернути увагу на роль негативних впливів на людську психіку, й не тільки тих, котрі можуть одразу ж викликати стрес, викликати очевидні психічні травми, але й, так би мовити, малопомітні, здавалось би нешкідливі, на перший погляд, накопичення вражень, які в подальшому можуть трансформуватись в досить суттєві деструктивні складові свідомості та підсвідомості. Це можуть бути різноманітні образи та поняття, котрі виникають на основі, скажімо, різноманітних форм спілкування з негативними “персонажами” як у повсякденному житті, так і при “споживанні” продуктів засобів масової інформації. Як це неважко зрозуміти, мова фактично йде про те, що можна назвати засміченням, певним зараженням психіки різноманітними інформаційними вірусами. До речі, саме при тому, що робиться акцент і на інформаційному впливі на людину, останнім часом поняття психологічної безпеки пов'язують з інформаційною безпекою й говорять про інформаційно-психологічну безпеку.

Проблема психологічної, або більш широко – інформаційно-психологічної безпеки поставлена порівняно недавно. Вона в свою чергу є досить складною і багатопланою. До останнього часу не існує більш-менш загальноприйнятої концепції щодо структури та особливостей функціонування цієї системи, тому в кожному окремому випадку, мабуть, доцільно орієнтуватись на конкретні характеристики складових сфери, яка охоплює дане поняття. Розглянемо деякі загальні положення.

Як це не прикро стверджувати, але можна без будь-яких претензій на оригінальність висловити думку, що сучасній людині практично не гарантована ніяка безпека – ані фізична, ані економічна, ані екологічна, й, мабуть, не буде перебільшенням сказати, що в найменшій мірі їй може бути гарантована безпека психологічна. Тут все надзвичайно просто: якщо конкретна людина від якихось негативних явищ та незгод може десь сховатись, переїхати жити в інше місце, змінити роботу, перейти до іншої школи та т. ін., то від психологічних проблем їй подітися нікуди, оскільки вони “проживають” у самій людині, “прописані” в її душі, в її спогадах, враженнях, думках, почуттях. Тобто, оскільки переживання, почуття, інтелектуальні екскурси, роздуми (згадаймо Шевченкові “Думи мої, думи мої, лихо мені з вами...”) – усе це розташовано в наших “інтер’єрах”, інтеріоризовано, то, по суті кажучи, єдиною ареною психічного життя кожного з нас і є ця суб’єктивна “сцена” нашої свідомості та “закуліси” нашої підсвідомості, де кожен з нас програє своє життя, яке вже воно не є – яскраве й оптимістичне чи бліде, сповнене розчарувань, а часом і більш сильних почуттів.

Ця, на перший погляд, дуже банальна теза насправді містить принципово важливе положення, що має безпосереднє відношення до побудови теорії психологічної безпеки, основу якої складає положення про те, що психологічна безпека повинна забезпечуватись перш за все “зсередини”, з боку душевного світу людини, хоча це, звичайно ж, не означає, що повинна, так би мовити, ігноруватись безпека зовнішня. Тут дійсно потрібно зробити на цьому наголос: людина від майже всіх небезпек може знайти засоби захисту в самій собі; при цьому немалозначущим є те, що не тільки від суто психологічних, але й від багатьох інших, – не від усіх, зрозуміло, але дійсно від багатьох, – від хвороб, конфліктів різного масштабу, невдач, переслідувань та ін. Це, зрештою, речі цілком відомі, адже ті ж практики релігійного характеру стверджують це положення з уже історичною, так би мовити, переконливістю, – монастирі, печери християнських ченців, йогівські та дзен-буддійські вправи – все це своєрідні знаряддя, – тут, мабуть, можна сказати, – психологічного захисту.

Друга наша теза більш пов’язана з сучасністю. Йдеться про насичення психічної атмосфери (щоправда, не лише психічної, але й фізіологічної і біологічної) інформацією, псевдоінформацією й різноманітними “шумами”,

нерациональними сигналами, які глушать, викривляють або гіперболізують ту чи іншу інформацію. Маються на увазі не тільки засоби масової інформації (ЗМІ), але й загальна тенденція насичення нашого повсякденного життя величезною кількістю продуктів артесвіту: штучних побудов найрізноманітнішого призначення, починаючи від архітектурних і закінчуючи побутовою технікою, транспортними засобами, рекламою, товарами різноманітного призначення, а також багатовимірним збільшенням у повсякденному житті, перш за все у великих містах, контактів людей між собою; тут не йдеться про зміст і суб'єктивну корисність таких контактів, а в даному випадку перш за все саме про їх кількість. Внаслідок усіх цих інформаційних “опромінювань” людина, що наче дрібна частка в їх стрімкому плині, найчастіше, якщо вона не має відповідних захисних засобів, стає постійною жертвою інформаційного впливу, який має і стихійні, і конкретно спрямовані виміри. Деякі органи чуттів при цьому працюють з перенавантаженням, намагаючись пропустити, відібрати, профільтрувати, використати за призначенням вже відібрану інформацію. Але це стає все більш нереальним, оскільки є підстави говорити про те, що можливості людини переробляти певну кількість інформації неадекватні тим інформаційним лавам, які на людину насувають в певні періоди, або навіть хронічно в залежності від характеру виконуваної діяльності і конкретного місцеперебування людини; тут контрасти поки що існують фантастичні – порівняймо для прикладу діяльність лісника у віддаленому від населених пунктів лісі й роботу авіадиспетчера в столичному аеропорту в години пік, або навіть будь-кого за кермом автомобіля серед машинних вирів великого міста.

Третє положення жорстко пов'язане з двома попередніми, а саме: якщо існує необхідність приведення у відповідність, у стан хоча б відносної психологічної безпеки внутрішнього світу людини з зовнішнім, неодмінно постає питання про вибір відповідних засобів захисту й профілактики. За нинішніх умов, як це зовсім не важко зрозуміти, це не є просто проблемою – у вирі боротьби ідеологій різного масштабу, наукових, а нерідко й псевдонаукових концепцій, теорій, релігійних протистоянь та різноманітних негараздів соціально-економічного, психологічного характеру. Адже йдеться про можливості емоційно-вольової саморегуляції, інтелектуальної саморегуляції, й, мабуть, чи не найбільше про творчість, без якої сучасній людині нереально протистояти не тільки глобальним проблемам, але й фактично вживати в прямому розумінні цього слова. Тут завжди буде доречним такий собі дуже простий і неоригінальний приклад стосовно раціональної поведінки “звичайного” пішохода у динамічному транспортному лабіринті великого, а часом і невеликого міста, адже навіть коли по вулиці мчить одна єдина машина, то цьому ж таки пішоходові треба приймати абсолютно виважене рішення про

тактику переходу через вулицю. А коли таких машин десятки? Залишається лише додати, що тут недоречно буде якась гумористична інтерпретація, бо йдеться ні більш, ні менш, а про життя. Це дуже наочний приклад, та їх можна навести безліч, беручи з повсякденної практики різноманітні приклади. Фактично ми говоримо про можливість якісної і адекватної переробки суб'єктом інформації або ж в умовах її надміру, або її дефіциту, або в умовах дефіциту часу, а також в інших ускладнених умовах, про що в основному і йдеться в нашій роботі.

Повертаючись до загальної схеми нашої концепції психологічної безпеки (ПБ), визначимо основні структурні складові цієї системи. Як ми вважаємо, в певному ракурсі тут можна говорити про такі структурні складові, як:

- сенсорно-перцептивна ПБ;
- емоційно-почуттєва ПБ;
- інтелектуально-вольова ПБ;
- духовна ПБ;
- загальноособистісна ПБ.

Це певною мірою дещо довільне структурування, й тут доречно зазначити, що цими структурами, або різновидами, ПБ не може бути вичерпана. Її реєстр може бути продовжений, скажімо, такими достатньо автономними сферами, як сімейна ПБ, групова ПБ, громадянська ПБ, державна ПБ та ін., аж до, скажімо так, глобальної світової ПБ. Не вдаючись до характеристик цих останніх різновидів, коротко зупинимось на основних ознаках, поданих перед цим, які, як було видно, стосуються в першу чергу саме психологічних характеристик людини в найбільш прийнятних структуруваннях.

Сенсорно-перцептивна ПБ пов'язана з обсягами та змістом інформації, яку суб'єкт сприймає в режимі змінних ситуацій, або в стаціонарному режимі. Тут традиційно можна говорити про те, що за певний проміжок часу можна сприйняти лише певну кількість інформації, що у сприйманні інформації, як і в інших вимірах людської психіки, існують індивідуальні особливості і у визначенні порогів сприймання, і у функціонуванні індивідуально зафарбованих установок, диспозицій. Разом з тим тут потрібно підкреслити, що ведучи розмову про психологічну безпеку, необхідно враховувати, яка саме інформація сприймається в цілому. Так, наприклад, в залежності від віку дитини їй не рекомендується, або навіть забороняється, читати певні книги, дивитись певні фільми. Стало вже загальноприйнятим говорити про шкідливість для дитячої (та й не тільки дитячої!) психіки, взагалі для нормального самопочуття, перегляду фільмів, де подаються сцени насильства, садизму, порнографії. Хоча дискусії з цього приводу продовжуються, але переважна кількість фахівців однозначно стверджує суто негативний вплив такої та подібної інформації на дитячу психіку. Отже, актуальною є і буде проблема захисту дитини від шкідливих впливів

реклами, книжково-журнальної продукції, радіо, телебачення, аудіо та відео засобів подібного виробництва, і вже сьогодні – все зростаючий вплив Інтернету, до павутини якого попадає все більше і більше дітей, молоді, дорослих. Емоційно-почуттєва ПБ базується на запобіганні впливу на суб'єкта інформації, яка викликає в нього сильні негативні почуття, стреси, часом при психічній неврівноваженості – афекти й інші сильні почуттєві прояви. Тут так само дуже широкий діапазон ситуацій, індивідуальних реагувань. В принципі, вже з багатовікової медичної практики ми знаємо, що людині протипоказані сильні негативні хвилювання, а часом і позитивні. Візьmemo такі стандартні ситуації, які мають місце в спорті, наприклад, за умов участі в змаганнях. Добре відомо, що існує поняття передстартового хвилювання, коли перед початком виступу гімнастів, легкоатлетів чи будь-яких інших спортсменів, кожен учасник змагань цілком конкретно реагує на ситуацію: хтось здатен перебороти хвилювання і навіть певним чином “повернути” його собі на користь, як, так би мовити, додатковий допінг, а дехто через надмірне хвилювання не може вдало розпочати змагання або навіть вибуває з них. Так само в артистичній практиці: актори хвилюються майже всі за дуже невеликим винятком, але професійно вони здатні подолати хвилювання і здійснювати гру. В окремих же випадках в залежності від супутньої інформації, від стану, від аудиторії, від поведінки колег у них можуть бути зриви, які супроводжуються або надмірною загальмованістю у грі, або сягають меж істерики, афекту. Школярі хвилюються, коли їх викликають до дошки, коли вони складають іспити, коли у них виникають конфлікти з однолітками або вчителями. Проте всі ці, ситуації, хоча й мають свої безперечно й негативні впливи, але певною мірою вони можуть характеризуватися як своєрідна норма, принаймні ті, що в певних професіях не можуть подолати своє хвилювання, такі професії не обирають. У нашому ж випадку, коли йдеться про аспект емоційної психологічної безпеки, в першу чергу потрібно говорити про запобігання дії надмірних та хронічних стресогенних факторів, якими можуть бути й суто психологічні, й фізіологічні, й фізичні, що зрештою трансформуються також і в психічні (наприклад, надмірні шуми, звуки, раптові негативні події – аварії, конфлікти, стихійні лиха та ін.).

Оскільки про автономність тих чи інших структурних складових, як ми зазначили, можна говорити лише умовно, то зрозуміло, що коли ми перейдемо до *інтелектуально-вольової складової ПБ*, можна відразу ж зауважити, що вона, з одного боку, має дійсно певну автономію, а, з другого, безпосередньо пов'язана з іншими складовими. Коли йдеться про інтелектуальні канали інформації, то це в першу чергу треба мати на увазі усі ті задачі, проблеми, які людина повинна розв'язувати чи то в професійній, учбовій, чи то в повсякденній практиці, а діти – в різноманітних іграх, коли потрібно оцінювати інформацію, досягати її

розуміння, приймати рішення про наступні дії. І повсякчас до цього “підключається” воля, яка визначається успішністю чи неуспішністю підтримання певного режиму роботи, подолання труднощів, цілеспрямованої саморегуляції. Тут також дуже важливими є характеристики, пов’язані з кількістю інформації, суб’єктивною значущістю її. Адже одна річ, коли суб’єкт розв’язує вже добре знайому задачу, а зовсім інша, коли йому доводиться мати справу з новою, або значною мірою новою ситуацією. Зокрема, великі труднощі, які можуть призводити й до емоційно підвищеного реагування, можуть виникати в, здавалось би, нескладних випадках нерозуміння ситуації, умови задачі, поведінки іншої людини. Немає потреби особливо наголошувати на тому, наскільки важливою є ця складова ПБ. Це завжди виглядає дуже вражаюче, коли ми маємо справу з військовими поєдинками, битвами армій, різноманітних військових підрозділів: в історії війн різного масштабу описані ситуації, коли саме військова перевага, “військова хитрість” дозволяла перемагати більш сильного супротивника. І особливо тоді, коли командири-полководці відзначались не тільки високим рівнем інтелекту, але й значними вольовими якостями. Ми водночас підкреслюємо, що завдяки високим інтелектуально-вольовим якостям ПБ – і не тільки психологічна – може бути забезпечена великій кількості людей, часом і всьому населенню воюючої країни.

Духовна безпека пов’язана з можливостями кожної окремої особи зберігати можливість підтримувати на певному рівні функціонування своїх ціннісних орієнтацій, своєї свідомості, релігійно-конфесійного спрямування, громадянських виборів (останнє, щоправда, межує з політичною та соціально-економічною безпекою громадянина в кожному конкретному суспільстві). Особливо це можна побачити на проявах релігійних спрямувань, які згідно з конституціями деяких держав становлять право кожного громадянина вибирати саме ту релігію, яка йому видається найбільш відповідною власним інтересам, вірі та ін. Зовсім інша справа, коли окремі секти, особливо з агресивними нахилами, намагаються залучити до своїх лав окремих людей, користуючись нерідко тими чи іншими їхніми вадами, тією ж таки інтелектуальною неспроможністю правильно оцінити сутність якоїсь із цих сект, її справжній нахил. Немає сумніву в тому, що духовна безпека – це одна з найбільш складних складових ПБ, яка в цілому може водночас характеризувати кожну окрему особистість в її найвищих людських проявах, або ж, навпаки, падіннях, коли людина стає духовно нікчемною одиницею, знярядям в руках деструктивних організацій, сект, окремих людей.

Тому, переходячи до короткого визначення *загальноособистісної ПБ*, ми можемо сказати, що при цьому йдеться про захищеність особистості в першу чергу як духовно самостійної людської “одиниці”, а ще точніше – унікального індивіда з

своїми поглядами, своєю філософією, своїми екзистенціальними виборами стратегій та тактик не лише в конкретних видах діяльності, але й у житті в цілому. Фактично йдеться про право особистості на збереження свого статусу, своєї автономії в колективі, в суспільстві. Саме тому можна говорити й про масштаби забезпечення духовно-психологічної безпеки для особистості у вимірах певного колективу, шару населення, суспільства, громадянства, які можуть створювати окремі працівники, колеги, члени сім'ї, колективу й сама держава як така. Водночас ми можемо стверджувати, що особистісна ПБ може бути підтримана при наявності названих до цього інших різновидів психологічної безпеки – сенсорно-перцептивної, емоційно-почуттєвої, інтелектуально-вольової, духовної. Схематично це можна представити наступним чином (див. рис. 1).

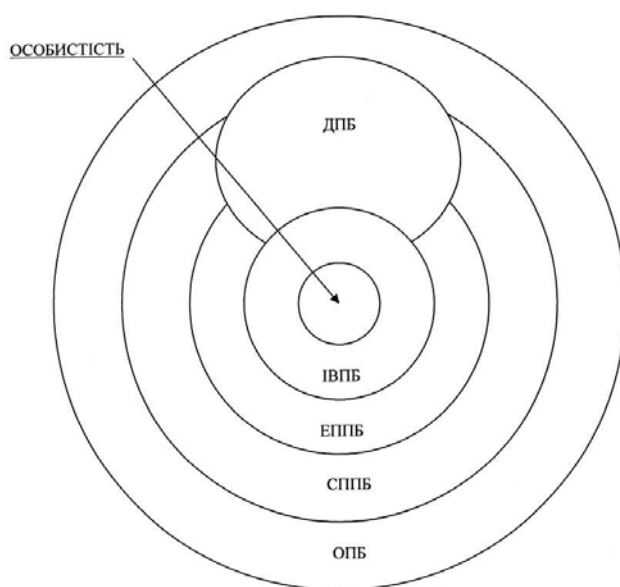

Рис.1

Цілком зрозуміло, що в кожному конкретному випадку можна говорити про систему психологічної безпеки особистості, включаючи до цієї системи названі підвиди, які так само будуть визначатися конкретними масштабами, суб'єктивними модифікаціями тощо.

Оскільки мова йде про суб'єктивні виміри особистості, пов'язані з питаннями забезпечення її психологічної безпеки, цілком логічно буде перейти до питань саме суб'єктивного, індивідуального і того ж таки особистісного реагування на різноманітні і інформаційні впливи. Це, безперечно, дуже важливий момент у з'ясуванні реальних особливостей поведінки кожної окремої людини в залежності від характеру, інтенсивності, тривалості впливу на неї тих чи інших сигналів у різних поєднаннях. Це стосується й реагування на звуки, на слова, на події, на окремих людей та багато іншого, оскільки повсякденне життя включає найрізноманітніші переплетіння цілих масивів різноманітних сигналів,

що йдуть до нашого мозку по різних каналах почуттів. Немає ніякої потреби спеціально підкреслювати, що усе це створює й цілком звичайний фон, і може включати такі інформаційні комплекси, фрагменти, окремі сигнали, які можуть деформувати діяльність, стереотипну поведінку суб'єкта як в негативному, так і в позитивному плані.

Розглянемо тут різні типи реагування на конкретну негативну інформацію. Ми здійснили цю класифікацію, досліджуючи особливості оцінювання досить значною кількістю людей (переважно це були жителі міста Києва) факту Чорнобильської атомної катастрофи. Подія ця за своїми масштабами була, як відомо, надзвичайною, і практично доторкнулась тим чи іншим чином усіх, хто знаходився на небезпечній відстані від ЧАЕС, хоча й не тільки їх. Окрім факту можливих, хоча й не визначених скільки-небудь точно, безпосередніх радіаційних впливів, ця подія, певна річ, мала без будь-якого перебільшення величезний психологічний ефект, принаймні в перші дні та тижні після аварії. Але при всьому цьому можна було спостерігати безпосереднє реагування людей на таку подію в дуже широкому діапазоні поведінки, конкретного оцінювання того, що трапилось. Зупинимось на цьому детальніше, представляючи основні типи реагувань на подію такого характеру. Ми вважаємо за можливе виділити такі основні шість типів реагувань (до речі, це було зроблено по аналогії з розподілом на типи, коли ми досліджували творчу діяльність на різних групах за віковими та іншими показниками з застосуванням різноманітних ускладнень.

I тип – *індиферентний*. Сюди ми віднесли тих, хто практично не виявляв скільки-небудь серйозної реакції, не змінював свою поведінку, продовжуючи дотримуватись узвичаєних правил професійного та повсякденного життя так само, як було до аварії. Якщо не рахувати тих, хто був просто недостатньо проінформованим, не виявив інтересу до того, що відбулося (таких, звичайно, було дуже небагато, але вони були!), то можна говорити про переважно дві категорії, що можна віднести до цього типу, надавши їм дещо метафоричні визначення, а саме це будуть “філософи-фаталісти” і “хронічні флегматики”. Перші вважали, що “потрібно сприймати реальність такою, яка вона є” – “що буде, то буде”, без зайвої суєти, яка не допоможе, якщо отримана велика доза опромінення, і так само не потрібна, якщо ця доза є незначною. Інша підгрупа включає стабільно спокійних людей, яких, як здається, ніщо не може вивести з рівноваги й вони майже за будь-яких обставин (звичайно, тут межі є, це зрозуміло) намагаються поводити себе виважено, не поспішати оцінювати кожную ситуацію і так само не поспішати робити будь-яку роботу.

II тип – *депресивний*. Це ті, хто знижує свою активність, уповільнює діяльність під впливом негативної інформації; вони більш схильні до зосередженості на такій інформації, до перебільшення її значення. Такі суб'єкти скуті у прийнятті рішень, довго роздумують над порівняно простими речами,

малоактивні, не цілком адекватно реагують на різноманітні повідомлення, надаючи іноді перебільшеного значення зовсім незначущим.

III тип – *активно-депресивний*. Тут йдеться про суб'єктів, що спочатку виявляють підвищену активність, починають діяти, хоча переважно в основному більш хаотично, ніж за якимось планом, але потім вони впадають у іншу крайність – уповільнюють свою діяльність, переходячи фактично у депресивний стан, у кволі прояви поведінки в цілому.

IV тип – *підвищеної активності*, представники якого нагадують своїм реагуванням попередніх на першій фазі їх реагувань: вони одразу після одержання інформації починають бурхливо діяти, але переважно не дуже продумавши свої дії, а тому так само більш хаотично, малоадекватно. Цей тип ми вважаємо можливим також назвати як активно-панічний, оскільки діяльність його представників переважно малоусвідомлена, вона не дає скільки-небудь позитивних результатів і фактично може розглядатися як своєрідне ухилення від раціональної, спланованої, цілеспрямованої за своїми проміжними і кінцевими результатами.

V тип – *приховано-панічний*. На відміну від представників попереднього типу, представники цього варіанту реагування на негативну значущу інформацію характеризуються фактично припиненням діяльності, ухиленням від будь-яких форм активності, принаймні її зовнішніх проявів. Тут також можна виділити два варіанти реагувань: дехто припиняє свою діяльність без будь-яких особливих переживань, їх свідомого аналізу, а інші – так само не вдавалися до діяльності, але дуже сильно переживають, хоча, як тільки що було зазначено, зовні не могло не виявлятися. При цьому ми можемо засвідчити, що представники цього типу реагувань суттєво відрізняються від представників першого типу, які характеризуються не бездіяльністю, а звичним для себе рівнем активності, в той час як представники п'ятого типу фактично не виключають ніякої діяльності.

VI тип – *мобілізаційний*. Сюди ми віднесли тих, хто під впливом вагової негативної інформації підвищив свою активність, але не просто підвищив, – адже представники третього і тим більше четвертого типу робили те ж саме, – але водночас покращив результати своєї діяльності, активно шукаючи розв'язки задач, проблем, виходів зі складної ситуації, уникаючи по можливості зосередженості на одних лише негативних моментах. Представники цього типу, наскільки в цьому можна було пересвідчитись, проявляють активність саме тоді, коли є підстави для серйозних наслідків від її невиконання, коли вони переконані, що потрібно діяти. Прийняття рішення про свої дії вони приймають, таким чином, на підставі значущої для них інформації.

Такий поділ в залежності від переважання реагувань на значущу для суб'єкта негативну інформацію, що, звичайно, не претендує на універсальність, має разом з тим, в чому ми переконані, принципово важливе значення для більш поглибленого дослідження проблем інформаційно-психологічної безпеки та захисту особистості від негативних інформаційних впливів, зокрема захисту творчої особистості та творчих процесів від деструктивних дій, що надходять з екологічних сфер різного масштабу та тих, які фактично продукує сам суб'єкт, реагуючи на різні зовнішні та власні дії неконструктивним чином.

Морокко Людмила Миколаївна,
*Директор КЗО «Середня загальноосвітня школа №6»
Дніпровської міської ради*

Зозуляк Лідія Семенівна,
*Заступник директора з навчальної роботи
КЗО «Середня загальноосвітня школа №6» Дніпровської міської ради
e-mail: szob@dhp.dniprorada.gov.ua*

УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ПРАКТИКУ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ОДНОГО З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. В роботі розкриті питання здоров'язбережувальної педагогіки щодо формування системи здорового способу життя здобувачів освіти. Робота рекомендована працівникам закладів освіти.

Ключові слова: здоров'язбережувальна педагогіка, компетентнісний підхід, аспекти здоров'я, складові здоров'я, адаптивна фізична культура.

Найважливішою цінністю для людини є здоров'я. «Коли немає здоров'я, – каже народна мудрість, – не може розквітнути мистецтво, не грають сили, марним є багатство й безсилий розум».

Спосіб життя найсуттєвіше впливає на здоров'я людини. Змінити його відповідно до принципів здорового способу життя складно, але можливо, бо це залежить від самої людини.

В основу здоров'язбережувального навчально-виховного процесу покладено компетентнісний підхід як системоутворюючий фактор розвитку особистісних якостей учнів та формування позитивного ставлення до здоров'я людини. Поняття «компетентність» - складне та багаторівневе і визначається як набір знань, умінь, навичок, здібностей, цінностей, способів діяльності, що сприяє особистому успіху, покращує якість навчально-виховного процесу.

Під соціальною компетентністю учнів маються на увазі вміння та навички оцінити свої можливості та рівень підготовки, проектувати власну діяльність, приймати рішення, проявляти самостійність та ініціативу, будувати взаємовідносини з іншими, визначати власне місце в суспільстві та ін. Формуванню соціальної компетентності сприяє проведення нестандартних уроків з урахуванням індивідуальних стилів роботи та можливостей учнів, дослідна робота, розв'язання задач із валеологічним змістом, рефлексія на кожному етапі уроку.

Здоров'язбережувальна компетентність - це комплекс знань, умінь, ставлень та цінностей, які спрямовані на збереження й укріплення здоров'я – свого та оточуючих, на уроках та в позаурочній діяльності. Формувати цю компетентність допомагає емоційний комфорт на уроці, розв'язання задач валеологічного змісту, проведення валеопауз, хвилин рухової активності, використання парт – конторок, ароматерапія.

Життєтворча компетентність – це володіння культурою міжособистісних взаємин учителя та учня або учня з учнем, уміння дотримуватися принципів толерантності, застосовувати мовленнєві навички, реалізовувати загальнолюдські цінності, діяти в нестандартних ситуаціях, а також потреба у творчості. Цьому сприяє позитивна мотивація діяльності вчителя та учнів, наявність позитивних психологічних настанов за допомогою слова, почуттів, жестів, використання практичних методів і технологій кооперативного навчання, створення проблемних ситуацій, захист творчих проєктів.

Інформаційна компетентність – здібність учнів орієнтуватися в інформаційному середовищі, знаходити потрібну інформацію та оперувати нею. Формуванню та вдосконаленню таких навичок допомагають задачі, для рішення яких потрібен пошук інформації, задачі з використанням статистичних методів аналізу. Формування ключових компетентностей – це важка комплексна робота на кожному уроці, актуальна та життєво необхідна для учнів, сприятлива для розвитку професійної майстерності вчителя.

Однією з якостей, необхідних у освоєнні життєвої та соціальної компетентності, а значить і успішної діяльності в майбутньому є бережливе ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших як до найвищої цінності. Здоров'я – поняття багатопланове. Це не лише відсутність хвороб, а й комфортне психологічне самопочуття, гарний настрій, високий рівень пристосування, благополуччя. Тобто це гармонійне поєднання фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я як результат самодисципліни, самопізнання, самореалізації на основі стійкої потреби бути здоровим. Більшу частину доби дитина проводить у школі. Тож основним завданням процесу навчання є не тільки навчити, сформувати повні вміння та навички, розвинути творчий потенціал, а й максимально зберегти здоров'я учнів. Цьому допомагає використання в навчально-виховному процесі здоров'язбережувальних технологій.

Здоров'язбережувальні технології – такі, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці учнів у школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних вимог), відповідності навчального та фізичного навантаження можливостям дитини. Мета всіх здоров'язбережувальних освітніх технологій – сформувати в учнів необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати такі знання в повсякденному житті.

Звичайно, вирішення проблеми здоров'я дітей та підлітків потребує пильної уваги всіх зацікавлених у цьому: педагогів, медиків, батьків, представників громадськості. Але особливе місце та відповідальність в оздоровчій діяльності відводиться освітній системі, яка повинна і має всі можливості для того, щоб зробити навчально-освітній процес здоров'язбережувальним. І в цьому випадку мова йде вже не просто про стан здоров'я сучасних школярів, а про майбутнє України.

Мета здоров'язбережувальної педагогіки: цілісний розвиток особистості учнів, досягнення ними високого рівня освіченості й культури при збереженні та зміцненні стану організму; виховування свідомого та дбайливого ставлення до власного здоров'я; повнішої реалізації творчого, фізичного потенціалу дитини; розвиток почуття відповідальності за життя та здоров'я нації; здійснення профілактики вживання алкоголю та куріння серед дітей і підлітків; формування навички прийняття раціональних рішень щодо вживання алкоголю та куріння; розвиток уміння відмовлятися від пропозицій, які шкодять здоров'ю; залучення батьків до розв'язання даної проблеми.

Завдання: формувати в учнів навички здорового способу життя; розвивати духовні можливості особистості; установити гармонійні взаємини з природою, суспільством, пізнавати особливості свого організму; з'ясувати основні поняття про способи та правила загартовування; формувати навички профілактики захворювання; подати правила раціонального харчування; забезпечувати подолання шкідливих звичок; прищеплювати навички особистої гігієни; виховувати культуру поведінки в повсякденних та екстремальних ситуаціях; навчати правильно організовувати дозвілля.

Напрямки діяльності: Загальний напрямок діяльності – створення соціального і фізичного оточення, цілеспрямованої роботи з формування здорового способу життя.

Для реалізації цієї мети слід дотримуватися таких правил: виробити негативне ставлення до шкідливих звичок; формувати почуття самоповаги; виховувати гуманність і моральність; навчити об'єктивному ставленню до невдач; підняти рейтинг фізичної культури; навчити корисно проводити вільний час, мистецтву спілкування; навчити міжособистісним відносинам та гуманному спілкуванню в родині.

Виміри здоров'я. Здоров'я – поняття багатопланове. Це не лише відсутність хвороб, але й високий рівень пристосування, благополуччя, комфортне психологічне самопочуття, толерантні соціальні відносини. На сучасному етапі виділяють такі виміри здоров'я людини: духовне; соціальне; психологічне; інтелектуальне; емоційне; фізичне; особисте.

Всі аспекти здоров'я людини однаково важливі й повинні розглядатися у взаємозв'язку.

Фізичне здоров'я людини – це стан організму, коли показники основних систем перебувають в межах фізіологічної норми і адекватно змінюються під час взаємодії людини з довкіллям.

Інтелектуальне здоров'я охоплює норму структурно-функціонального базису інтелекту, який виявляється в нормальному вирішенні різноманітних завдань, вербально-логічної та логічно-алгоритмічної взаємодії з оточуючим середовищем.

Емоційне здоров'я – це вміння управляти своїми переживаннями.

Психічне здоров'я – визначається за показниками ставлення до себе, друзів і до потреб життя, включає в себе здатність правильно оцінювати свої почуття та відчуття, свідомо керувати своїм емоційним станом.

Соціальне здоров'я – повага до духовних цінностей своєї сім'ї, свого народу, всього людства.

Духовне здоров'я – людина визначає мету її існування, ідеали і життєві цінності. Людина відчуває красу навколишнього світу, чинить справедливо, живе с почуттям любові, співчуття та відповідальності, прагне стати кращою.

В процесі життя людина набуває шкідливих звичок, різноманітних захворювань, чим прирікає себе на лінь та депресії. Великі можливості, закладені в організмі кожної людини, можуть бути не реалізовані в життя. Кожна людина – господар своєї долі, господар здоров'я.

Здоров'я особистості – це самовдосконалення і саморозвиток, самооцінка і свобода бути особистістю.

Складові здорового способу життя. До основних складових щодо збереження здорового способу життя належать: **спосіб життя** – має велике значення для здоров'я людини і складається з чотирьох категорій: економічної (рівень життя); соціальної (якість життя); соціально-психологічної (стиль життя); соціально-економічної (устрій життя); **рівень культури** – для здоров'я потрібні знання, що б увійшли у повсякденну звичку людини; **здоров'я в ієрархії потреб** – здоров'я має займати перше місце в ієрархії потреб людини; **мотивування** – ціну здоров'я більшість усвідомлює лише тоді, коли його втрачено; **зворотні зв'язки** – нерозумне і довге випробування стійкості свого організму нездоровим способом життя (алкоголь, нікотин). Тільки через певний час спрацьовують зворотні зв'язки людини, коли вона кидає шкідливі звички, проте часто це відбувається запізно; **настанова на довге здорове життя** – у

повсякденному житті треба вміло мобілізувати резерви свого організму на подолання життєвих негараздів, на зменшення ризику захворювань, що сприяє довголіттю; **навчання здоровому способу життя** – джерелом навичок із цього питання є, передусім, приклад батьків.

Здоровий спосіб життя — це спосіб життєдіяльності людини, що відповідає її генетичним особливостям, конкретним умовам життя й спрямований на формування, збереження і зміцнення здоров'я.

Принципи здорового способу життя. Основоположні здоров'язбережувальні твердження називаються принципами здорового способу життя.

Принцип єдності (цілісності) для людини як біосоціальної істоти стверджує взаємозв'язок і взаємозалежність фізичної, психологічної й соціальної складових здоров'я людини.

Принцип активності вказує на необхідність рухливого способу життя, активне формування вольових якостей, що зменшують шкідливі впливи негативних емоцій, вибір активної життєвої позиції.

Принцип ритмічності передбачає вимоги щодо режиму харчування, навантажень, відпочинку, праці відповідно до внутрішніх й зовнішніх біологічних ритмів.

Принцип адаптивності значення адаптивних механізмів для підвищення власного адаптивного потенціалу, зміцнення імунітету, психологічної стійкості, пізнавального навчання.

Принцип відповідності важливу роль обміну речовин, енергії та інформації з потребами організму, вимог помірності й самообмеження, пов'язаних з режимом харчування, фізичним навантаженням, віковими особливостями росту й розвитку.

Принцип самоорганізації є важливим для організації фізичного розвитку та зміцнення адаптивних можливостей організму, професійної самодисципліни, повноцінної самореалізації своїх обдарувань і здібностей, оскільки основою здорового способу життя є саме індивідуальна система поведінки й звичок кожної окремої людини.

Принцип індивідуальності на розуміння біологічної неповторності кожної людини, індивідуальних проявів вищої нервової діяльності для усвідомлення свого «Я», особливостей характеру.

Базовими принципами формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя дітей та молоді виступають: принцип науковості і доступності знань, адаптація відповідних наукових знань для усіх ланок освіти з врахуванням особливостей різних вікових категорій; взаємозв'язок науки про здоров'я з практичним досвідом; принцип системності і наскрізності означає, що процес формування здоров'я людини, природних та соціальних умов його збереження і зміцнення організується як системний педагогічний процес, у логічному зв'язку всіх його етапів; спрямовується на гармонійний і різнобічний розвиток

особистості; принцип неперервності та практичної цілеспрямованості передбачає наступність у реалізації напрямів та етапів цієї роботи на різних освітніх рівнях; охоплює всі сфери життєдіяльності дітей та учнівської молоді; здійснюється у різних соціальних інститутах, у навчальній та позанавчальній діяльності; принцип інтегративності передбачає синтез теоретичних, емпіричних і практичних знань у цілісній картині про здоров'я та здоровий спосіб життя; принцип відкритості передбачає систематичне поповнення, оновлення, вдосконалення знань про здоровий спосіб життя; принцип плюралізму уможливорює варіативність авторських проєктів, планів і програм на основі інваріантного рівня знань для різних, відносно самостійних типів навчально-виховного процесу (учнів, студентів, вихователів, вчителів, викладачів, батьків); принцип превентивності означає, що виховні впливи держави, всіх виховних інститутів, на основі врахування інтересів особистості та суспільства, спрямовуються на профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу та їх захист, вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення. При цьому забезпечуватиметься система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин, різних проявів деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків; принцип гуманізму передбачає орієнтацію на підростаючу особистість як вищу цінність, врахування її вікових та індивідуальних особливостей, задоволення фундаментальних потреб вихованця (у розумінні, пізнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї); вироблення індивідуальної програми її розвитку; стимулювання розвитку в особистості свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвих виборів; принцип цілеспрямованості, який характеризує тенденцію дітей та молоді, що спрямована на досягнення основної мети – підвищення ефективності функціонування власного організму і свідомого позитивного ставлення до нього.

Здоровий учитель – успішна особистість. Професійне здоров'я педагога є необхідною умовою його активної життєдіяльності, самореалізації, розвитку творчого потенціалу. Стан психічного здоров'я вчителя впливає на учнів на всіх рівнях: емоційно-психологічному, біоенергетичному, інформаційному, виховному. Нездоровий педагог не може забезпечити учневі необхідний рівень уваги, індивідуальний підхід, ситуацію успіху. Він не зможе займатись і вихованням культури здоров'я школярів, оскільки в цій роботі необхідний особистий приклад. Неблагополуччя психологічного здоров'я, деформації особистості педагога, прояви синдрому згорання, педагогічних криз безпосередньо впливають на здоров'я учнів. Тому питання збереження та

зміцнення здоров'я вчителя є одним з пріоритетних у сфері його життєвих і фахових інтересів.

Робота соціально-психологічної служби в школі щодо збереження та зміцнення професійного здоров'я педагога відбувається в декількох напрямках: просвітницька, діагностична і психокорекційна.

Аспектами, цієї роботи є: підвищення грамотності вчителів з питань збереження та зміцнення їхнього власного професійного здоров'я; попередження професійних деформацій, допомога в їх усуненні; допомога у формуванні психологічного захисту від стресу, у подоланні наслідків стресових ситуацій, усуненні синдрому емоційного згорання; профілактика педагогічних криз і допомога в усуненні їх наслідків; допомога в усуненні невротичних і психосоматичних розладів особистості педагога, гармонізації його особистості; робота зі створення позитивного психологічного клімату в педагогічному колективі; співпраця з адміністрацією школи з метою створення безпечного освітнього середовища у школі.

Для реалізації визначених завдань соціально-психологічною службою школи розроблений проєкт «Збереження здоров'я вчителя у професійній діяльності».

Ключовою фігурою проєкту є вчитель, який свідомо ставиться до власного здоров'я, стежить за самопочуттям, регулярно проходить профілактичні огляди, дотримує вимог здорового способу життя, має і реалізує власне право на медичне обслуговування та санаторне лікування.

Метою реалізації проєкту є пробудження внутрішньої потреби вчителя піклуватись про власне духовне, фізичне та соціальне благополуччя. Цей процес передбачає визнання здоров'я як найвищої цінності, забезпечення власного права на регулярне обстеження та підтримання фізичної форми, емоційної рівноваги, дотримання принципів здорового способу життя, забезпечення оптимального режиму праці та відпочинку і, як наслідок, уособлення прикладу свідомого ставлення до здоров'я для вихованців.

Очікуваними результатами реалізації проєкту є підвищення рівня загальної культури здоров'я вчителя, створення оптимальних умов для формування стійкої мотивації до здорового способу життя, проведення профілактичних заходів та профілактика загострення хронічних хвороб.

Здоровий учень – майбутнє країни. Шкільний проєкт «Моя місія формувати здорову особистість» (педагогічний професійний проєкт) допоможе підвищити рівень фізичного й духовного здоров'я, психологічну комфортність і соціальне благополуччя дітей шляхом пріоритетності здорового способу життя як основного чинника відновлення здоров'я.

У формуванні здорового способу життя бере участь весь педагогічний, учнівський і батьківський колектив. Система його формування включає: фізичне здоров'я — плідна трудова діяльність, оптимальний руховий режим, особиста

гігієна, раціональне живлення, гартування, відмова від шкідливих звичок, уроки фізичної культури; психічне здоров'я — участь у психологічних тренінгах, заняття в клубах, виконання вправ тощо; соціальне здоров'я — участь у заходах, конкурсах, спортивних змаганнях, суспільних і учнівських організаціях, духовне здоров'я — заняття в клубах, гуртках, спортивних секціях.

Використання адаптивної фізичної культури і спорту у соціальній адаптації осіб з особливими освітніми потребами.

Адаптація, згідно словника-довідника (від лат. – adaptatio – пристосування) – «процес пристосування індивіда до умов соціального середовища; розглядається як процес зустрічної дії особистості і середовища на основі узгодженості вимог і соціальних очікувань.

Мета фізкультури і спорту – розвиток самодисципліни, самоповаги, духу змагання і дружби, тобто тих характерних якостей, які мають істотне значення для адаптації інваліда в суспільстві. Родюкова Л., узагальнюючи значення фізичної культури і спорту в житті інваліда, виділяє його терапевтичний, психологічний та соціальний ефекти. Терапевтичне значення полягає в тому, що систематичні заняття оздоровчою фізкультурою позитивно впливають на «відновлення сил інваліда, здатність координувати свої дії, розвиток швидкості і витривалості»; їх можна використовувати як доповнення до основних методів фізичної реабілітації. Психологічне значення занять фізичною культурою і спортом полягає у виконанні рекреаційної функції: «кожне тренування – як перемога, м'язова боротьба за відновлення сили, як джерело радості; спорт як зразок ігрової діяльності заповнює потребу виражати життєву радість і задоволення, закладені в кожній людині». пов'язаний з соціальним – як засобом соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в суспільство, потужну стимул-реакцію відновлення або встановлення контакту з навколишнім світом, визнання їх як рівноправних громадян.

Виходячи з потреб дітей з особливими освітніми потребами виділяють наступні види АФК:

Адаптивне фізичне виховання задовольняє потреби особи з відхиленнями у стані здоров'я у підготовці до побутової і професійної діяльності; у формуванні позитивного і активного відношення до здорового способу життя. Тут увага приділяється завданням корекції основного дефекту, супутніх захворювань та профілактичній роботі.

Адаптивний спорт задовольняє потреби особи у максимально можливій самореалізації своїх здібностей, зіставленні їх із здібностями інших людей; потреби в комунікативній діяльності і, взагалі, у соціалізації. В процесі підготовки до змагань, як лікарсько-педагогічного процесу, відбувається реалізація фізичного, емоційно-психічного і інтелектуального потенціалу параспортсмена. Даний напрям розвивається як параолімпійський міжнародний рух.

Адаптивна рухова рекреація дозволяє задовольнити потреби особи з відхиленнями в стані здоров'я у відпочинку, цікавому проведенні дозвілля, отриманні задоволення і спрямована на активізацію, підтримку або відновлення фізичних сил, профілактику стомлення.

Адаптивна фізична реабілітація спрямована на здатність задовольнити потреби інваліда у лікуванні, відновленні у нього тимчасово втрачених функцій.

Висновки. Адаптивна фізична культура займає особливе місце у системі комплексної реабілітації і соціальної адаптації та подальшій інтеграції дітей з особливими освітніми потребами і дає їм реальний шанс на активну участь в житті суспільства.

Здорова сім'я – успішне суспільство. Сім'ю укріплюють загальні справи й турботи, будні, заповнені корисним змістом і кооперативне дозвілля та відпочинок, тому спільне дозвілля не лише засіб виховання дитини, а й засіб зміцнення здоров'я сім'ї. Фізичне виховання має величезне значення для сім'ї.

В цьому полягає актуальність шкільного проекту «Здорова сім'я – успішна особистість».

Успішне розв'язання проблеми формування здорового способу життя можливе лише в разі тісної взаємодії сім'ї та школи. Навіть якщо школа здатна впливати на формування здорового способу життя учнів, її вплив послаблюється без підтримки батьків. Саме сім'я несе основну відповідальність за розвиток і здоров'я дитини, оскільки саме в ній закладаються найважливіші риси особистості. Досвід, якого дитина набуває в сім'ї, визначає її індивідуальну поведінку й формує її цінності.

Від стосунків у сім'ї залежить розвиток самосвідомості дитини, її духовний і психічний світ, можливість соціальної і фізичної адаптації та життєдіяльності.

Соціалізація – це процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості.

У становленні особистості підлітка значну роль відіграють судження інших людей, і насамперед оцінка батьків, педагогів, однолітків.

Зовнішнє середовище школи, яким являється соціальні партнери, є однією з важливих складових, яку потрібно враховувати в процесі проектування життєвої компетентності випускників. Від активної взаємодії соціокультурним простором, партнерством, формування освітнього співтовариства, його позитивним потенціалом, залежить ефективність процесу плекання особистості як творця та проектувальника власного життя.

Ресурси. Соціалізація — це процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості.

У становленні особистості підлітка значну роль відіграють судження інших людей, і насамперед оцінка батьків, педагогів, однолітків.

Зовнішнє середовище школи, яким являються соціальні партнери, є однією з важливих складових, яку потрібно враховувати в процесі проектування життєвої

компетентності випускників. Від активної взаємодії з соціокультурним простором, партнерством, формуванням освітнього співтовариства, його позитивним потенціалом, залежить ефективність процесу плекання особистості як творця та проєктувальника власного життя.

Соціальні партнери – наставники щодо здорового способу життя:

Комунальний позашкільний навчальний заклад "Спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву № 5 імені заслуженого тренера України М. І. Говорунова" Дніпровської міської ради: секції волейболу, футболу, баскетболу, черлідінгу;

Міський Палац дітей та молоді Дніпровської міської ради: гуртки: «Петриківський розпис», «Бісероплетіння», «Моделювання», «Юні квітникарі», танцювальний, цирковий.

Центр професійного розвитку "Освітня траєкторія" Дніпровської міської ради: навчання вчителів.

Знання, уміння, навички ставлення до власного здоров'я. Формування здорового способу життя є за своєю сутністю системоутворювальним проєктом, який спрямований на діагностику, корекцію функціонального, психофізіологічного та духовно-морального стану людини.

Системність полягає у взаємо погоджених знаннях, уміннях та навичках, сформованих у дітей та молоді, які забезпечують необхідний рівень їх працездатності, моралі та духовності. Для цього необхідно знати основні положення фізіології, психології людини, соціології та інших суміжних дисциплін, які в сукупності дозволяють реалізувати необхідні здоров'язберігаючі, здоров'язміцнюючі, здоров'яформуючі технології щодо свідомого ставлення до власного здоров'я і проявлятися у відповідних позитивних вчинках і діях.

Вказане свідчить про доцільність формування таких знань про: фізичне здоров'я: організм людини як біологічна система; органи і системи життєзабезпечення, їх функції і здоровий стан; фізіологічна діяльність, біохімічні процеси і здоров'я; гігієна тіла; гігієнічні нормативи; рух і здоров'я; генетичне здоров'я; репродуктивне здоров'я; статеве виховання; профілактика хвороб, що передаються статевим шляхом і СНІДу; культура харчування; фізична гармонія тіла; психічне здоров'я (психологічний комфорт): індивід, особистість, індивідуальність; психіка людини; індивідуально-типологічні особливості людини; емоції, почуття, воля, свідомість; сфера пізнання; самосвідомість, самооцінка, саморегуляція, самоактуалізація, самовиховання; основні психічні процеси, їх вплив на здоров'я; мотивація поведінки і ціннісні орієнтації; психологія спілкування; стрес, психотравма; девіантна поведінка; попередження шкідливих звичок; психологічна самодопомога; резерви психічних можливостей людини; вплив засобів масової інформації та мистецтва на психічне здоров'я людини; духовне здоров'я: здоров'я в системі загальнолюдських цінностей; духовність людини як основа здоров'я; закони

діалектики про життя та смерть; ноосфера; релігія про здоров'я, духовні вчення про здоров'я; ідеал здорової людини; духовні цінності і засоби розвитку духовності; здоров'я в системі життєвих цінностей народу; традиції культури здоров'я українського народу; національні особливості формування здоров'я; календарні народні свята і здоров'я; соціальне здоров'я (соціальне благополуччя): людина як елемент соціуму; наслідки антропоцентричного ставлення до навколишнього середовища; соціальні співтовариства; етика родинних зв'язків; соціальні потреби та інтереси; мотивація поведінки; соціальне забезпечення життєво важливих потреб; соціальна адаптація; ергономічні аспекти формування здоров'я; асоціальна поведінка; популяційне здоров'я; здоров'я нації; держава, право і здоров'я, права і обов'язки громадянина у ставленні до власного здоров'я та здоров'я оточуючих; шкідливий вплив наркогенних речовин на здоров'я; попередження соматичних і інфекційних захворювань, хвороб, що передаються статевим шляхом і СНІДу; здоровий спосіб життя; культура здоров'я.

Ефективність процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя залежить від відповідної спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації.

Серед форм і методів процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До них також належать соціальне проектування, метод відкритої трибуни, ситуаційно-рольова гра, соціально-психологічний тренінг, інтелектуальний аукціон, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, гра-драматизація тощо.

Доцільно використовувати й традиційні методи: бесіда, диспут, лекція, семінар, роз'яснення, переконання, позитивний і негативний приклади, методи вироблення звичок, методи вправ, контролю і самоконтролю, створення громадської думки тощо.

Застосування цих методів сприяє утворенню у дітей, учнівської та студентської молоді адекватної моральної самооцінки, дає можливість організувати дієву роботу з формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, перебудувати і змінити асоціальні форми у поведінці дітей та молоді на соціально значущі; підтримати, посилити позитивні моральні спонуки, активізувати їх прояви чи загальмувати негативні мотиви, знизити їх силу, утримати учня від прояву деструктивної мотивації на здоровий спосіб життя.

З нетрадиційних для педагогіки методів ефективно діють методи "педагогічної психотерапії", а саме: саморегуляції, педагогічного аутотренінгу, рефлексотерапії. Ці методи створюють певну єдність і доповнюють один одного.

У школі провідним технологом є вчитель, і саме йому необхідно орієнтуватися в широкому спектрі інноваційних технологій, моделей, ідей. Підготовка до інноваційної діяльності – завдання методичної служби школи.

Критеріями формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді є: **на рівні фізичного здоров'я**: прагнення до фізичної досконалості, ставлення до власного здоров'я як до найвищої соціальної цінності, фізична розвиненість, загальна фізична працездатність, загартованість організму, дотримання раціонального режиму дня, виконання вимог особистої гігієни, правильне харчування; **на рівні психічного здоров'я** (психологічного комфорту): відповідність пізнавальної діяльності календарному віку, розвиненість довільних психічних процесів, наявність саморегуляції, адекватна самооцінка, відсутність акцентуацій характеру та шкідливих поведінкових звичок; **на рівні духовного здоров'я**: узгодженість загальнолюдських та національних морально-духовних цінностей, наявність позитивного ідеалу, працелюбність, відчуття прекрасного у житті, в природі, у мистецтві; **на рівні соціального здоров'я** (соціального благополуччя): сформована громадянська відповідальність за наслідки нездорового способу життя, позитивно спрямована комунікативність, доброзичливість у ставленні до людини, здатність до самоактуалізації, саморегуляції, самовиховання.

Очікувані результати. Результатом сформованості здорового способу життя є культура здоров'я як інтегративна якість особистості і показник вихованості, що забезпечує певний рівень знань, умінь і навичок формування, відтворення та зміцнення здоров'я, і характеризується високим рівнем культури поведінки щодо власного здоров'я та здоров'я оточення.

Спільний творчий пошук педагогом і учнем джерел, шляхів становлення здорового способу життя.

Осягнення учнями важливості участі у розв'язанні актуальних проблем на рівні школи, району, міста.

Оволодіння учнями знаннями, вміннями, навичками, технологіями формування та розвитку здорового способу життя.

Залучення учнів до участі у формуванні та реалізації програм, що стосуються здоров'я суспільства.

Формування в особистості здатності до спільного пошуку, самодослідження, рефлексії, творчого саморозвитку.

Висновки. Процес навчання в умовах здоров'язберезувальної педагогіки складається з трьох етапів, які відрізняються один від одного як специфічними завданнями, так і особливостями методики.

I. Етап початкового ознайомлення з основними поняттями та уявленнями. Мета – сформувати в учнів елементарні уявлення про основні поняття здорового способу життя.

II. Етап поглибленого вивчення. Мета – сформувати повноцінне розуміння основ здорового способу життя.

III. Етап закріплення знань, умінь і навичок збереження та зміцнення здоров'я та їх подальшого вдосконалення. Мета – вміння зберігати здоров'я та перевести це в навичку, що буде використовуватися в повсякденному житті.

Підвищення рівня здоров'я серед школярів.

2. Використання ідей проекту в практиці шкільного колективу.

3. Відстеження результатів впливу проекту на учнівську молодь.

4. Висвітлення проекту на шкільному сайті.

5. Забезпечення високого рівня підготовки методичних матеріалів, проведення запланованих заходів.

6. Установлення контактів із науковими установами, громадськими організаціями, проведення спільних заходів і проектів із проблем здоров'я школярів.

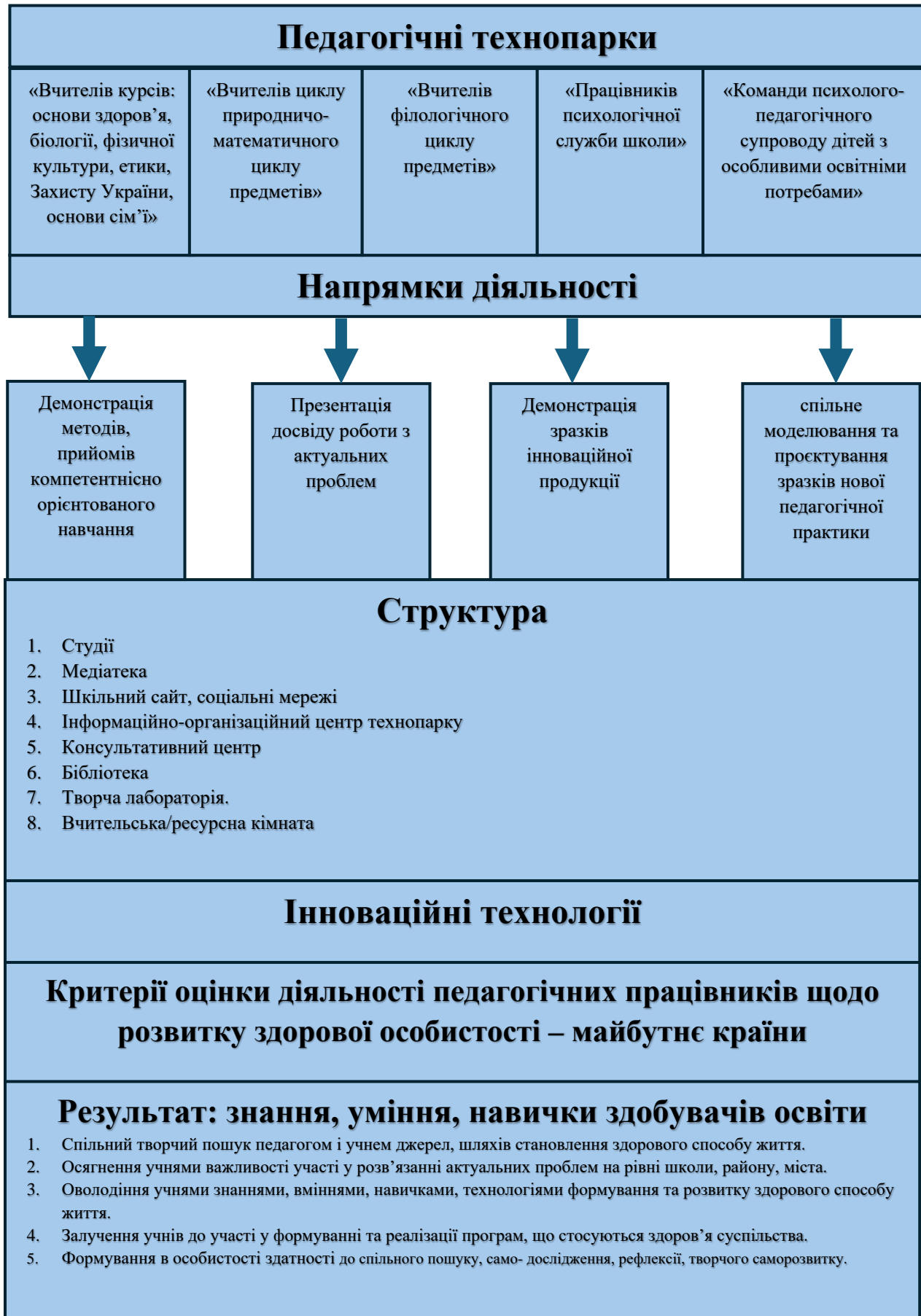
7. Уведення проблематики формування та розвитку здорового способу життя до планів роботи навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Здоров'язберігаючі проекти в школі / упоряд. Н. А. Черненко. — 3-46 К. : Шк. світ, 2011. — 128 с. — (Бібліотека «Шкільного світу»).
2. Проектна діяльність школи / автор-упорядник: П79 Л. В. Галіцина. — К. : Шк. світ, 2012. — 120 с. — (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Школа – теорія здоров'я: Газета «Завуч» №19 (493), жовтень 2012, ТОВ «Видавничий дім «Шкільний світ»», 2012
4. Гігієнічні вимоги до навчального процесу у школі: <https://oppb.com.ua/news/gigiyenichni-vymogy-do-navchalnogo-procesu-u-shkoli>
5. Принципи здорового способу життя: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/5214-printsipi-zdorovogo-sposobu-zhittya/>
6. Основні складові здоров'я: фізична, соціальна, психічна, духовна: <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/2251>
7. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ/ Марина ЛЕХОЛЕТОВА (Київ, Україна): https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19065/1/Lekholetova_konfer__Uzhgorod_Mart_2017.pdf
8. Особливості навчання учнів в умовах здоров'язбережувальної педагогіки: <https://vseosvita.ua/library/embed/000slz-1398.docx.html>
9. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді: <https://studfile.net/preview/3284227/>

Модель упровадження здоров'язбережувальної педагогіки в практику діяльності закладу освіти «Моя місія формувати здорову особистість»
(педагогічна професійна модель)

Наумчук О. П.,
*Викладач Володимирського педагогічного
фахового коледжу імені Агатангела Кримського
olyanaumchuk@meta.ua*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті акцентується увага на важливості формування громадянської відповідальності здобувачів освіти, визначено шляхи формування громадянської відповідальності, описано власний педагогічний досвід формування громадянської відповідальності на уроках Історії.

The article focuses attention on the importance of the formation of civic responsibility of students, defines the ways of forming civic responsibility, describes the own pedagogical experience of the formation of civic responsibility in History lessons.

Ключові слова: громадянськість, громадянська відповідальність, здобувачі освіти, шляхи формування громадянської відповідальності.

Keywords: citizenship, civic responsibility, education seekers, ways of forming civic responsibility.

Громадянськість є духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, що зумовлена державною самоідентифікацією, усвідомленням приналежності до конкретної країни. Це готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права та свободи інших, усвідомлювати відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. Однією із складових частин громадянськості, поряд з громадянськими знаннями, громадянським обов'язком, громадянською свідомістю є громадянська відповідальність [1, с.114].

Громадянська відповідальність – це свідоме ставлення особистості як члена суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії, вчинки. Ознаками громадянської відповідальності особистості є активна життєва позиція, усвідомлене ставлення до виконання свого громадянського обов'язку, самостійність та наполегливість, самоорганізація, чесність, готовність відповідати за власні вчинки тощо [1, с.114].

Громадянська відповідальність не лише зобов'язує до виконання норм та обов'язків, а й створює умови для самореалізації кожного громадянина. Успішний, патріотичний, моральний громадянин, дбаючи про свій професійний розвиток, власну сім'ю та родину – уже дбає й про свою країну. Відповідальний громадянин – це той, хто ідентифікує себе громадянином держави, в якій живе, навчається чи працює, приймає громадянські цінності, виконує громадянські

обов'язки, займається особистим саморозвитком (інтелектуальним, професійним, фізичним), реалізує свої громадянські права, дбає про розвиток країни.

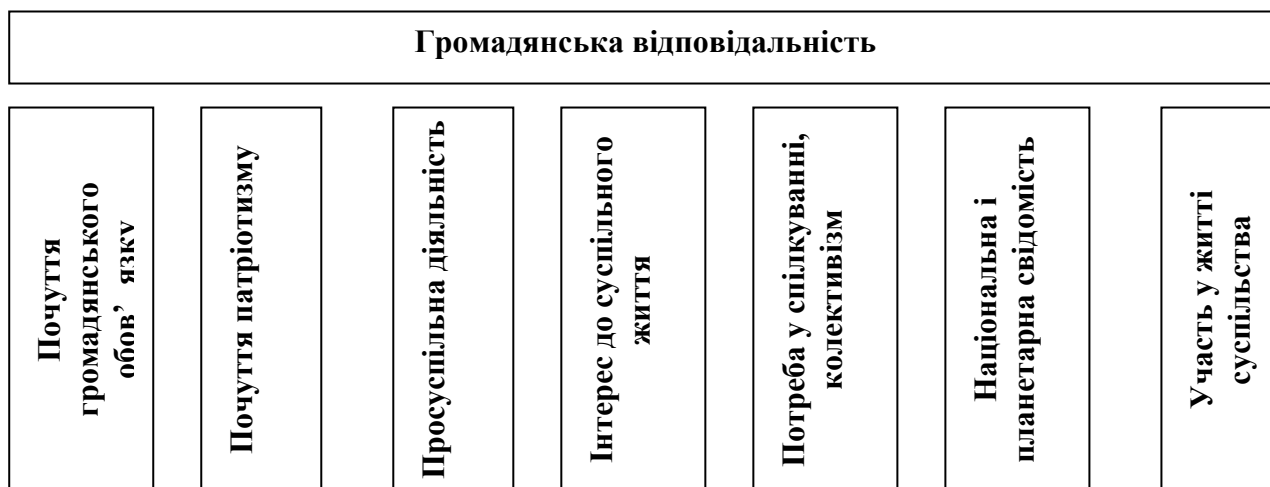

Рис.1 Компонентний склад громадянської відповідальності

На нашу думку, одне із першочергових завдань навчальних закладів має бути формування у здобувачів освіти громадянської відповідальності та розвиток таких якостей як соціальна активність, повага до прав людини, толерантність. Здобувач освіти мусить бути здатним реалізовувати та захищати права і свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільно-політичному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства і утверджувати верховенство права.

Освіта, орієнтована на формування громадянської компетентності здобувача освіти, вимагає докорінно нових підходів до навчання, адже успішне формування громадянської відповідальності вимагає не лише знань та критичного розуміння себе і світу, а й отримання досвіду участі в громадському житті, взаємодії з іншими на засадах поваги та рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів [2].

Щоб стати відповідальними та активними громадянами здобувачі освіти мають не лише розвивати знання й розуміння політичної та правової системи, а й володіти такими навичками як вміння відстоювати власну думку, бути готовими діяти чи утримуватися від дій у випадках невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе та інших, вміти розв'язувати конфлікти мирним шляхом. Розвиток такого набору знань, навичок і ставлень дає змогу здобувачам освіти підготуватися до самостійного й відповідального життя в суспільстві, зваженого прийняття рішень і ефективної взаємодії у спільноті.

Становлення здобувачів освіти як свідомих та відповідальних громадян вимагає партнерської взаємодії усіх зацікавлених сторін – навчального закладу, вчителів, батьків. Формування громадянської відповідальності здобувачів освіти у рамках окремих предметів вимагає змін у традиційних методах роботи вчителя. Такий інноваційний підхід передбачає, що методи навчання мають інтегрувати завдання формування свідомого та активного громадянина в навчальні цілі кожного предмету [2].

Громадянська відповідальність формує відповідального члена громади і суспільства, що розуміє принципи та механізми функціонування державного механізму. Для успішного формування громадянської відповідальності здобувачі освіти мають:

- опанувати знання відповідного змісту, виробити критичне розуміння себе і світу;
- сформувати відповідні вміння та навички, наприклад, вміння формулювати та відстоювати власну думку, вміння співпрацювати та комунікувати з іншими людьми, проявляти емпатію, готовність до дій чи утримуватись від необдуманих дій в ситуаціях невизначеності, виявляти повагу до себе та інших, бути толерантним в оточенні собі подібних і т.д.;
- опановувати досвід участі у громадському житті на засадах поваги та рівності, відповідальності за спільну справу, мирного розв'язання конфліктів. На заняттях це освоюється завдяки колективній діяльності – дослідницькі роботи, роботи в групі, проекти, тощо. Колективна діяльність здобувачів освіти може поєднувати різні навчальні предмети, розвивати готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок [3, с.34].

Для того, щоб виконати ці завдання, необхідне освітнє середовище, де панує атмосфера довіри та взаємоповаги, відсутнє насильство, дискримінація, соціальні бар'єри, забезпечено фізичну безпеку. У такому навчальному закладі права та потреби здобувача освіти перебувають в центрі освітнього процесу, створенні належні умови для набуття здобувачами освіти комплексу знань, навичок і ставлень для їх активної участі в громадсько-політичному житті, наявне реальне партнерство здобувача освіти, вчителя, вихователя, адміністрації, батьків, представників місцевої влади і громадянського суспільства в різних сферах діяльності навчального закладу.

Формування громадянської відповідальності здобувачів освіти інтегрується в зміст різних навчальних предметів, серед них важлива роль належить історичним дисциплінам. Зокрема, на заняттях інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» здобувачам освіти пропонується освоїти наступні теми:

- права та обов'язки громадянина України, права людини та механізм їх захисту;
- роль законів в житті суспільства, готовність свідомо приймати і добровільно

виконувати існуючі закони;

- сутність демократії, демократичні цінності, демократична держава та активна участь громадянина її житті;
- громадянська ідентифікація, прийняття суспільних рішень і форми участі громадян в житті громади і суспільства;
- вмотивованість до суспільно значимих дій і вчинків, уміння передбачати наслідки своїх дій, усвідомлення власної відповідальності, необхідність допомагати іншим;
- основи співпраці з іншими людьми, шляхи розв'язання конфліктних ситуацій, толерантне ставлення до інших людей [4, с.12].

Отже, формування громадянської відповідальності є доволі складним та тривалим процесом і базується на усвідомленні здобувачами освіти своєї громадянськості та розумінні й усвідомленні її компонентів. Сформована громадянська відповідальність показує наскільки особистість оволоділа світоглядними політичними, громадянськими установками і проявляє стійкість у втіленні їх у життя. Громадянська відповідальність передбачає розвинене полікультурне мислення, здібності глибокого осмислення і оцінювання міжнародних подій, правильні висновки щодо напрямків суспільного та світового розвитку. Саме такі риси повинні сформувати сучасні педагоги у своїх учнях.

Формування громадянської відповідальності здобувача освіти – це надважливе завдання будь-якого вищого навчального закладу, адже це сприяє формуванню відповідального члена громади і суспільства, що розуміє принципи та механізми функціонування держави, готовий до співпраці, толерантності, прийняття суспільно важливих рішень, вмотивований до суспільно значимих дій та вчинків, усвідомлює власну відповідальність за все, що відбувається навкруги. Досвід роботи показує, що лише тісна співпраця вчителів, здобувачів освіти, батьків, громадськості, яка проводиться систематично, цілеспрямовано й наполегливо може виховати справжнього громадянина – патріота власної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мануйлов Є.М. Громадянська відповідальність особистості як феномен правового суспільства. Вісник Національного Університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, політологія, соціологія. 2015. №2. С.113-129
2. Концепція громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita/khpg.org/index.php?id=976003974>
3. Ремех Т.О. Суть і структура громадянської компетентності учня. Український педагогічний журнал. 2018. №2. С.34-41
4. Формування громадянської компетентності учнів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів [Укладач Наталія Степанова]. Черкаси: Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників. 2014. 44с.

Негрєєва О. В.,
заступник директора,
вчитель початкових класів
КЗО «СЗШ № 69» ДМР

ІНТЕГРАЦІЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Проблема міжпредметної інтеграції є одним із чинників змін в початковій освіті, що зумовило скорочення переліку предметів, орієнтацію на формування ключових та предметних компетентностей, цінностей, урахування потреб і можливостей учнів.

The problem of interdisciplinary integration is one of the factors of changes in primary education, which led to the reduction of the list of subjects, orientation to the formation of key and subject competencies, values, taking into account the needs and capabilities of students.

Як відомо, інтеграція в початковій школі визначена як один з інструментів наближення освітнього процесу до внутрішнього світу дитини молодшого шкільного віку, що враховує особливості сприймання нею нової інформації, дає змогу створювати у свідомості учнів початкової школи цілісну взаємопов'язану картину світу, позбутися розрізненості знань. Із початком запровадження Нової української школи (НУШ) інтеграція в початковій школі також визнається одним із важливих її напрямів і набуває нових ознак. Серед таких – створення інтегрованих курсів та навчальних проектів, які поєднують зміст кількох освітніх галузей, запровадження інтегрованого навчання, що реалізується на засадах тематичного та діяльнісного підходів [4].

Дослідженню проблеми інтегрованого підходу до освітнього процесу приділяють увагу багато науковців. Філософські й методологічні проблеми інтеграції висвітлюють у своїх працях С. Л. Клепко, К. Ж. Гуз, М. В. Гриньова, Ю. І. Мальований, Л. М. Масол та ін. Аналіз наукової літератури щодо реформування освіти в Україні свідчить, що осмисленням проблеми є розвиток української школи в умовах реформування освіти.

Мета роботи: розкрити особливості реалізації технологій проектного та інтегрованого навчання в умовах Нової української школи.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Довести актуальність реформи початкової освіти, надати аналіз останніх джерел з означеної проблеми;
2. Розкрити умови ефективного використання інтегрованих курсів та навчальних проектів у навчальному процесі початкової школи.

Головна мета НУШ – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Замість запам'ятовування фактів та визначень понять, учні опануватимуть компетентностями. Це – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Тобто формується ядро знань, на яке будуть накладатись уміння цими знаннями користуватися, цінності та навички, що знадобляться випускникам української школи в професійному та приватному житті.

Список компетентностей, яких набуватимуть учні, закріплено законом «Про освіту». Він складався з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18.12.2006 р.):

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність.

Також Державні стандарти можуть розширювати цей список.

Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Щоб набувати компетентностей, школярі навчатимуться за діяльнісним підходом – тобто частіше щось робитимуть, замість сидіння за партами і слухаючи вчителя. Також Концепція НУШ пропонує впроваджувати інтегроване та проектне навчання. Такий спосіб сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ – адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчать вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін [6].

На основі нового Державного стандарту затверджено дві типові освітні програми: НУШ 1 (під керівництвом О.Савченко) та НУШ 2 (під керівництвом

Р. Шияна). Курс «Я досліджую світ» поєднує навчальний зміст кількох освітніх галузей. За типовою програмою НУШ 1 таких галузей три: природнича, громадянська та історична, соціальна та здоров'язбережувальна. За типовою освітньою програмою НУШ 2 таких галузей сім: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, соціальна та здоров'язбережувальна, громадянська та історична, інформативна.

Даний курс має на меті формування в учнів соціального досвіду. Охоплюючи систему знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності, способи дослідницької діяльності, інтегрований курс сприяє активному розвитку наукової і технологічної грамотності на основі конкретного досвіду вирішення проблем [3].

Зауважимо, що основною освітньою галуззю в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» визначено природничу освітню галузь. Природнича освітня галузь гармонійно інтегрується майже з усіма освітніми галузями, визначеними у Державному стандарті початкової освіти, бо природа є одним із найцінніших чинників розумового, патріотичного, трудового, естетичного розвитку особистості дитини.

Типова освітня програма з цього предмета в першому класі дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей Стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення в дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу їхніх вражень, чуттєвої опори на результати дослідження об'єктів і явищ навколишнього світу [2].

Педагогічна стратегія, яка спиралась на наслідувальні механізми в розвитку пізнавальних процесів молодших школярів і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю й корекції, збагачується мультисенсорним підходом, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів, явищ природного та соціального оточення, спрямовуються у сферу пошукової діяльності.

Можливі засоби інтеграції в процесі реалізації програми «Я досліджую світ» передбачають включення учнів в практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру, як-от:

дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне – відмінне, до якого цілого воно належить);

дослідження-спостереження (Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?);

дослідження-пошук (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно – наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?), здогадка, висновок-узагальнення [1].

При цьому слід зауважити, що інтегроване навчання при невмілому поєднанні елементів навчальної програми в початковій школі може негативно позначитися на якості освіти. Зокрема, «радикальна» інтеграція – «усього з усім» (усіх галузей) може призвести до втрати вимог щодо функціональної грамотності учнів (читати, писати, проводити математичні операції). За цієї умови нерідко простежується надлишковість змісту навчання за рахунок залучення інформації з різних галузей. Трапляється випадкове поєднання одиниць змісту без врахування програмових вимог кожної із предметних складових, що інтегруються. Мозаїчний, перелічувальний спосіб реалізації міжпредметного змісту на уроці (читали, писали, розв'язували задачу, гралась) без об'єднувальної мети і орієнтації на інтегрований результат теж знецінює ідею системного викладу змісту у взаємозв'язках компонентів. У процесі реалізації завдань інтегрованого курсу «Я досліджую світ» з метою уникнення проблем необхідно враховувати досвід інтегрованого навчання та розуміння того, що найвищим субмеханізмом інтеграції є інтеграція стратегій пізнання або універсальних дій.

Проблема міжпредметної інтеграції є одним із чинників змін в початковій освіті, що зумовило скорочення переліку предметів, орієнтацію на формування ключових та предметних компетентностей, цінностей, урахування потреб і можливостей учнів [5].

Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники освітніх галузей в їх інтегрованому змісті. Типовою освітньою програмою інтегрованого курсу для другого класу визначено особистісний поступ молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, світоглядних орієнтацій, формування інформатичної, технологічної й інших ключових компетентностей, необхідних для життя та продовження навчання, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.

Компетентнісний підхід – ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в інтегрованому курсі. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення

дослідницької активності учнів у вияві причиново-наслідкових зв'язків; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях [6].

Новий ступінь навчання в НУШ базується на результатах, отриманих у попередніх класах. Опрацювання програмового змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, який спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій; вироблення вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі.

Чільне місце у реалізації інтегрованого курсу відводиться творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

Широко мають застосовуватися завдання, спрямовані на формування навиків самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи [7].

В основу навчання має бути покладено діяльнісний підхід, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід – є цілеспрямованою системою націленою на результат, який може бути досягнутий тільки у тому випадку, коли буде зворотній зв'язок. Тому у навчанні даного курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідом, спостереженням в природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення належить практико-орієнтованим проектам, які передбачають вивчення природи рідного краю, проблем, пов'язаних з навколишньою природою, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Реалізуючи інформаційні проекти – розповіді в самій різноманітній формі – усній, письмовій, вокальної пісні, підготовці презентаційних матеріалів тощо, у школярів формують способи самоорганізації навчальної діяльності, вміння роботи з інформацією (пошук необхідної інформації в довідкових виданнях, в тому числі на електронних носіях, у мережі Internet), комунікативні та комунікаційні вміння та навички.

Рекомендовано залучати учнів другого класу і до участі у творчих проектах, що створює умови для потенціалу молодших школярів. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути малюнок, журнал, альманах, газета, екологічний знак, плакат, постер, збірка, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято, вистава, сценка, годівниця, тощо [8].

Проектну діяльність необхідно спрямовувати не стільки на поглиблення знань учнів з певного питання, скільки на набуття досвіду самостійного виконання завдань, уміння формулювати задачі і ставити запитання, працювати в команді, знаходити нестандартні і оригінальні рішення проблеми, розкрити свій індивідуальний потенціал, проявити творчість.

У початкових класах НУШ значну увагу приділяють дослідницькому методу навчання, який передбачає організацію процесу отримання нових знань. Принципова відмінність дослідження від проектування полягає в тому, що дослідження не передбачає створення будь-якого заздалегідь планованого об'єкта. Дослідження – це процес пошуку невідомого, нових знань, а проектування – вирішення певного, чітко усвідомленого завдання. Уміння проводити самостійні дослідження, осягнення істини легко прищеплюються і переносяться в подальшому на всі види діяльності, якщо вчитель створює для цього певні умови.

Однією із запропонованих форм роботи у 2 класі є екскурсія (кожної пори року). Вона дозволяє проводити спостереження, вивчати тіла і явища природи в природних або штучно створених умовах. Зміст екскурсій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим на попередніх уроках матеріалом, або випереджувальний характер. У той же час отримані на екскурсіях результати спостережень і зібрані матеріали доцільно використовувати на наступних уроках. Екскурсія в природу є однією з доступних форм роботи з молодшими школярами з краєзнавства, у ході якої учні знайомляться з тілами і явищами природи в межах свого району, села, міста.

Організовуючи урок-екскурсію, слід урахувати, що такі уроки мають іншу структуру і потребують певних завдань для кожного етапу уроку. Перед проведенням екскурсії потрібно скласти список і підготувати необхідне обладнання (блокнот, олівці, ручки, пакетики для збору природного матеріалу, гербарні папки, сачки, біноклі, лупи, гномон, компас, термометр, мірна стрічка, снігомірна лінійка (рейка), картки-визначники тощо); продумати місце, час проведення екскурсії, розробити маршрут, підібрати загадки, вікторини, вірші, ігровий матеріал тощо, підготувати інструктаж. Під час вступної бесіди окреслюють тему, мету екскурсії, актуалізують набутий досвід з теми. Самостійна робота учнів під час екскурсії супроводжується коментарями вчителя. Важливим етапом уроку-екскурсії є звітування дітей про виконану роботу, демонстрація зібраного матеріалу. За необхідності вчитель (або учень) може виступити з додатковими повідомленнями. Завершується екскурсія заключною бесідою та підведенням підсумків [5].

Під час демонстраційних дослідів вчитель показує школярам способи роботи з об'єктами, вказує, на що варто звернути особливу увагу, як фіксувати результати,

наголошує на чіткій послідовності виконання етапів досліду та формулюванні висновків. Таку роботу необхідно починати з ознайомлення з інструкцією, в якій дається план дій і пропонується певний спосіб фіксації результатів.

Звертаємо увагу, що важливою вимогою до демонстрації дослідів є підготовка необхідного обладнання, його встановлення, щоб кожен учень міг спостерігати за діями вчителя. Потрібно створити безпечні умови для проведення або спостереження за дослідами.

Реалізація діяльнісного підходу сприяє опануванню учнями сутністю певних об'єктів, явищ, способів дій у безпосередній практичній діяльності. Види діяльності на уроках мають сприяти формуванню допитливості, пробудженню радості пізнання довкілля, набуттю компетентностей.

Проблема міжпредметної інтеграції є одним із чинників змін в початковій освіті, що зумовило скорочення переліку предметів, орієнтацію на формування ключових та предметних компетентностей, цінностей, урахування потреб і можливостей учнів.

Новий ступінь навчання в НУШ базується на результатах, отриманих у попередніх класах. Опрацювання програмового змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, який спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій; вироблення вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі.

Чільне місце у реалізації інтегрованого курсу відводиться творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

Широко мають застосовуватися завдання, спрямовані на формування навиків самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи.

В основу навчання має бути покладено діяльнісний підхід, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід – є цілеспрямованою системою націленою на результат, який може бути досягнутий тільки у тому випадку, коли буде зворотній зв'язок. Тому у навчанні даного курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідом, спостереженням в природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глухова В. Інтегрований урок у 2 класі. Початкова школа. 2018. № 3. С. 46–47.
2. Головка І. Конспект занять інтегрованого навчального дня у першому класі. Початкова школа. 2018. № 4. С. 4–7.

3. Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу для експериментальних загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва, які беруть участь у дослідно-експериментальній роботі за темою: «Змістовно-методичне забезпечення ціннісно орієнтованого інтегрованого навчання за програмою «Початкова школа: освіта для життя». URL: <http://efl.uop.net.ua/wpcontent/uploads/2017/12/metodrekomentatsii-2017-2018.pdf>
4. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2018. 160 с.
5. Рак Л. Інтегрований урок з математики і природознавства. Початкова школа. 2018. № 5. С. 22–39.
6. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи. К. : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
7. Шість цеглинок в освітньому просторі школи : методичний посібник / Упорядник О. Рома. The LEGO Foundation, 2018. 32 с.
8. Шимко А. Інтегрований урок у 1 класі. Початкова школа. 2018. № 3. С. 44–46.

Нестер А. А.,

*д.т.н., доц., Хмельницький національний університет,
nesteranatol111@gmail.com*

ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА-ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна торкнулася кожної української родини і назавжди залишить слід в генетичній пам'яті нашого народу. Про цю трагічну сторінку в історії України, яка пишеться сьогодні нашими громадянами, наші сучасники будуть довго пам'ятати. Вражають дані про загиблих, пропавших безвісти, закатованих, скалічених за 2 роки широкомасштабної війни, які супроводжуються телебаченням, соціальними мережами. Але війна не може та не повинна спиняти підготовку спеціалістів для військових потреб та дій в відновлювальний та мирний час.

У сучасному світі спеціаліст потребує широкого спектра навичок і компетенцій, які він має постійно розвивати протягом усього свідомого життя. Національна стратегія розвитку освіти в Україні передбачає інтегрування у європейський освітній простір, на засадах підходу в якому переважає компетентність.

Ключові слова: цивільна безпека, компетенція, ділова гра, воєнний стан

The war touched every Ukrainian family and will forever leave a mark in the genetic memory of our people. Our contemporaries will long remember this tragic page in the history of Ukraine, which is being written today by our citizens. The data on the dead, missing, tortured, maimed during 2 years of large-scale war, which are accompanied by television and social networks, are impressive. But the war cannot and should not stop the training of specialists for military needs and actions in reconstruction and peacetime.

In today's world, a specialist needs a wide range of skills and competencies, which he must constantly develop throughout his conscious life. The national strategy

for the development of education in Ukraine envisages integration into the European educational space based on an approach in which competence prevails.

Key words: civil security, competence, business game, martial law

Першочерговим завданням вищої педагогічної школи має стати впровадження в практику навчально-виховного процесу форм і методів активного навчання студентів, опора на самостійну діяльність студентів, їх самовизначення та прагнення здобути необхідні знання, вміння й навички.

Що очікує молодь у найближчому майбутньому, які шляхи й професії обирати у житті, де шукати підтримку учням та студентам, як знайти себе в професійному середовищі — ці теми все частіше стають предметом обговорення у органах освіти та в соціальних мережах.

Війна, яку російська федерація розпочала та веде проти України, кардинально змінила ринок праці. Інтелектуальні професії поступаються робітничим, потрібними стають фахівці, які працюватимуть на відбудову зруйнованої інфраструктури, відновлення економіки. Докорінна модернізація українського суспільства відбувається в умовах окупації росією значної частини території, соціально-економічної невизначеності, появи низки нових і зникнення звичних професій, що утруднює реалізацію життєвих планів молоді. Тому не тільки освітяни, а й влада на місцях відповідальна за збереження української освіти й науки, підготовку майбутньої еліти нації, працівників соціальної, гуманітарної сфери, тих, хто має вирішальний вплив на економічну національну безпеку України.

Учасники освітніх кіл доходять висновку, що важливі не тільки якість і обсяг засвоєних професійних компетентностей в навчальному закладі, а головним чином пошук здібностей, талантів у дітей та молоді, розвиток їхніх сильних сторін, реалізація унікальних можливостей кожного індивідууму для досягнення найкращих результатів. Формування особистості, здатної до реалізації своїх можливостей, морально і фізично сильної, соціально стійкої й одночасно мобільної, спроможної адаптуватись, контролювати й змінювати власну поведінку в мінливих життєвих обставинах, — це завдання на найближчий час.

Підготовка фахівців з цивільної безпеки в сучасному неспокійному світі є важливим елементом існування держави, її громадян та повинно сприйматись суспільством як важливий сектор підготовки людей для діяльності в кризовий та поза кризовий період.

Рівень професійної компетентності випускників спеціальності «Цивільна безпека» які будуть працювати за фахом в органах цивільного захисту, залежить вчасність, терміновість та якість виконання різних аварійно-рятувальних,

пошукових та інших невідкладних робіт по збереженню життя і здоров'я людей, які опинилися в небезпечній області, зменшення об'ємів витрат спричинених аваріями та катастрофами. Випускники спеціальності «Цивільна безпека» повинні отримати: фахові знання, вміння та навички виконання робіт з усунення причин та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; швидкого прийняття грамотних та сміливих рішень, рішучих та самовідданих дій; високим рівнем фізичної підготовки; стійкість в роботі під дією несприятливих чинників; здатністю діяти ефективно, злагоджено, як одному, так і в команді виконуючи свої функціональні обов'язки з обов'язковим дотриманням особистої та колективної безпеки.

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 263 «Цивільна безпека» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти встановив інтегральну компетентність: «здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, під час практичної діяльності або у процесі навчання, яка передбачає застосування теорій та методів проведення моніторингу, запобігання виникненню аварій, надзвичайних ситуацій, нещасним випадкам (на виробництві) і професійним захворюванням, оцінювання їх можливих наслідків.

В результаті військових дій склалась нова критична ситуація, яка потребує перегляду робочих програм дисциплін відповідно до військового стану.

Що ж мають врахувати університети для покращення навчання в умовах воєнного та післявоєнного відновлення на європейських цінностях для розвитку обдарованих дітей? Це власне використання нових форм навчання.

Це стосується всіх спеціальностей та напрямків так і майбутніх спеціалістів з цивільної безпеки. Живучи з таким північним сусідом нам завжди потрібно пам'ятати про його загребущі руки та готувати молодь та країну до її постійного захисту. Майбутні спеціалісти інших спеціальностей повинні добре розуміти способи та засоби захисту свого життя, життя колег, друзів, професійного середовища.

Використання ігрових форм роботи під час навчально-пізнавальної діяльності полегшує опанування знань про особливості професійної діяльності, а також допомагає осмислити власну роль у ній. Ігрові форми оптимізують закріплення та поглиблення знань, засвоєних у ході бесід, лекцій, розповідей, семінарів, практичних занять, розвивають практичні навички і вміння, дають інструменти для творчого застосування в розв'язанні професійних питань, забезпечують умови для продуктивного обміну досвідом [1].

Ділова гра має на меті відтворення предметного й соціального наповнення професійної діяльності, проектування основних умов і взаємин, властивих певному виду роботи. У навчальному процесі ділові ігри проходять, зазвичай,

у вигляді професійних педагогічних ігор. Залежно від функційного призначення, ігри диференціюють на навчальні й дослідницькі. Навчальні ігри передбачають імітаційне моделювання процесів і механізмів, що характерні для професійної діяльності. Натомість дослідницькі ігри, крім проектування реалій, допомагають моделювати об'єкти, процеси, механізми та експериментально вивчати їх. До того ж гра стає прикладом, який у майбутньому дасть змогу студентові використати її (у цілому або окремі елементи) як модель навчальних занять такого типу у власній діяльності.

Перебіг ділової гри охоплює три етапи: підготовчий, проведення ділової гри та завершальний етап (етап оцінювання результатів). Під час підготовчого етапу потрібно написати сценарій та підготувати місце для проведення ігрової практики. На етапі проведення ділової гри викладач зобов'язаний окреслити мету, ролі й рольові стосунки між усіма учасниками процесу, а також дати чіткі інструкції кожному учасникові стосовно того, що він повинен робити, запропонувати оцінювати діяльність групи, що грає, тим, хто не бере участь у грі («експертна група»). Під час проведення гри викладач має скеровувати діалог групи, якщо процес набуває затяжного характеру – давати підказки. Також викладач може створювати нові проблемні ситуації, якщо попередні були швидко розв'язані, та змінювати тему дискусії. Обов'язковим під час проведення ділової гри є обговорення як загальної структури, так і кожного окремого елемента. Етап оцінювання полягає в тому, що викладач вислуховує думку так званої «експертної групи»: чи було дотримано всіх правил, як грав кожен з учасників. Потім викладач та експерти обговорюють власне процес гри, її позитивні й негативні моменти. Метод ділової гри найкраще використовувати в підготовці студентів, які навчаються на старших курсах бакалаврату або в магістратурі, оскільки вони уже володіють базою знань і вміють їх застосовувати. Цей метод допоможе їм закріпити набуті знання, розвинути нові й удосконалити навички та вміння; розвинути особистісні якості [2].

Ділова гра імітує різні аспекти професійної діяльності, соціальної взаємодії, слугує засобом ефективного навчання.

Навчальна ділова гра має такі функції:

1) розвивальна – забезпечує під час навчальної діяльності розвиток творчого потенціалу студентів, їх самостійність в оволодінні методами отримання необхідних знань;

2) комунікативна – реалізована через організацію спілкування, регулювання міжособистісних взаємин, виникнення механізму саморегуляції поведінки;

3) активізаційна – передбачає стимулювання пізнавальних процесів, інтересів, потреб;

4) інформаційна – виявляється в спрямованості змісту гри на соціальні,

психологічні, педагогічні та методичні проблеми;

5) інтеграційна – забезпечує міжпредметні зв'язки між курсами загальних об'єктів вивчення.

Ділова гра усуває суперечності між абстрактним характером навчального предмета й реальним характером професійної діяльності. Саме цим вона сприяє скороченню часу, запланованого для вивчення теми, і більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу, процес навчання стає більш творчим та захопливим. Наприклад, гра «*Моє майбутнє місце роботи*». Групі студентів пропонують самостійно скласти власне резюме так, щоб експерти (два–три студенти й викладач) серед інших кандидатів на посаду обрали одного.

Перед початком гри викладач обов'язково окреслює професійні риси та критерії, згідно з якими потрібно обрати найкращого кандидата на посаду. Студенти не тільки усвідомлюють, які саме якості та навички їм необхідно сформулювати для працевлаштування, але й вчаться креативно підходити до процесу самореклами.

Педагогічні технології, за умови їх правильного застосування, гарантують досягнення того мінімуму, який регламентований державними стандартами в освіті. Найпрогресивнішими та найефективнішими є особистісно орієнтовані технології, які передбачають, що студент – центр освітньої системи. Особистісно орієнтовані технології – це освітні технології, основна мета яких – взаємний і плідний розвиток особистості педагога та його студентів на основі рівності в спілкуванні, партнерстві й спільній діяльності. Поняття особистісно орієнтоване навчання ввійшло до педагогіки на противагу соціально-орієнтованому навчанню, у якому актуалізовані потреби та інтереси суспільства в освіті, а інтереси студента проігноровані. Мета такого навчання – створення умов для індивідуальної самореалізації студента, розвитку й саморозвитку особистісних якостей. Цей тип навчання передбачає стимулювання особистості до діалогу, дискусії [3].

Виклад спонукає до конкретизації методичних засад реалізації особистісно орієнтованого навчання в процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів, а саме: зміна акцентів у методах навчання з ілюстративно-пояснювальних на пошуково-дослідницькі через пов'язування отриманої інформації зі знаннями, що вже отримані, та з можливістю використовувати їх в майбутньому; застосування діалогічного методу; варіативність у формах організації роботи, відборі наочності, дидактичних посібників, методів і прийомів навчання та оцінювання знань; інтеграція різних галузей знань через використання можливостей комп'ютерної техніки, інформаційну підтримку за допомогою електронних текстів, ресурсів Інтернету, через контакти з культурою й досвідом інших людей; застосування в навчальному процесі надбань інших

наук; проведення лабораторно-практичних і семінарських робіт для забезпечення кращого сприйняття та осмислення студентами навчального матеріалу, розвитку аналітичного мислення, абстрагування й формування зв'язків між теоретичними та практичними знаннями; стимулювання максимальної самостійності, емоційного самовираження й вияву творчих здібностей через диференційовані види самостійної роботи, проведення творчих конкурсів, захистів проектів, виставок тощо.

Ефективна організація особистісно орієнтованого навчання залежить від розвитку свідомості особистості, структури її психічної діяльності, суб'єктності особистості (рефлексивного усвідомлення себе та своїх можливостей), духовності, довільності в поведінці, в організації психічних процесів особистості та ін.

Щоб бути суб'єктом навчальної діяльності, студент має оволодіти її етапами: *орієнтації – формулювання мети – проектування – організації виконання плану діяльності – оцінювання.*

Етап орієнтації: мотивація викладачем наступної діяльності, позитивна установка на роботу; орієнтація студентів щодо місця заняття в цілісному навчальному курсі, розділі, темі (схеми, таблиці, опори, словесна установка тощо); опора на особистий досвід студентів із проблеми заняття, кінцевий результат, до якого потрібно прийти; доведення до свідомості студентів, що все те, що вони роблять, потрібне для успішної професійної діяльності в майбутньому.

Етап формулювання мети: окреслення мети заняття, обговорення шляхів її досягнення, з'ясування разом зі студентами особистісно значущих завдань діяльності, яку передбачено провадити протягом заняття (робота студента саме на цьому занятті як передумова для складання заліку, іспиту тощо); визначення показників досягнення поставлених завдань (знання, уміння, навички тощо).

Методи й засоби реалізації першого та другого етапів: *актуалізація, проблематизація, ігрова ситуація, формування пізнавального інтересу тощо.*

Етап проектування: залучення студентів (у разі можливості) до планування діяльності, яка проходитиме на занятті, через попередню роботу (випереджувальні завдання, повідомлення, реферати, підготовка наочності тощо); урахування побажань студентів з огляду на їхні здібності, інтереси, суб'єктивний досвід; налаштування студентів на співпрацю, а отже, і на позитивний результат у роботі.

Етап організації виконання плану діяльності: подання варіативних способів навчальної діяльності (письмового або усного; індивідуального чи в групі; переказ опорних положень або розгорнута відповідь; у вигляді узагальнення чи на конкретних прикладах тощо); вибір студентами способів фіксації пояснення нового матеріалу (конспект, схема, таблиця, опора, план, тези, висновки тощо); вибір студентами (у разі можливості) завдань і способів їх виконання під час

закріплення знань, формування вмій та вироблення навичок; варіативність домашнього завдання (диференціація за рівнями складності та способами виконання).

Методи й засоби психолого-педагогічної діяльності студентів: *заохочення, створення яскравих наочно-образних уявлень; навчально-пізнавальна гра; створення ситуації успіху; пізнавальний інтерес; створення проблемної ситуації; спонукання до пошуку альтернативних рішень; виконання творчих завдань; кооперація студентів; створення ситуації взаємодопомоги тощо.*

Етап контролюючий-оцінювальний: залучення студентів до діалогу з викладачем, висловлювання думки про те, чи досягли вони результатів і завдяки чому; участь студентів у виправленні допущених помилок, осмисленні їхніх причин (взаємо- та самоаналіз); надання студентам змоги самостійно або за допомогою викладача чи інших студентів порівнювати отриманий результат із критеріями еталону; використання механізмів позитивного ставлення до успіху студентів та оцінювання навчальних досягнень студентів протягом усього процесу навчання.

Завершальним етапом навчальної діяльності на занятті є *усвідомлення ситуації досягнення мети, переживання ситуації успіху.*

Отже, використання технологій особистісно орієнтованого навчання в підготовці майбутніх спеціалістів, дає змогу активізувати процес засвоєння знань, надати йому творчого характеру, побудувати роботу студентів на співпраці, взаємонавчанні, стимулювати їх до самостійного вибору й застосування найбільш значущих для них способів опрацювання навчального матеріалу, до самовизначення та самореалізації [4].

Метою підготовки фахівців цивільної безпеки воєнного стану має бути реалізація функцій держави, направлених на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період. Фахівці цивільної безпеки повинні отримувати під час навчання у Вищих закладах освіти актуальні, змістовні та своєчасні теоретичні знання та практичні навички для отримання необхідних для виконання професійної діяльності загальних та фахових компетентностей. При підготовці фахівців з питань цивільної безпеки та охорони праці повинні застосовуватись методологічні підходи до підготовки, визначені за допомогою SMART-методик, які дозволяють поглибити навчання та прискорити входження в коло професіональних обов'язків. Це забезпечить якість виконання різних аварійно-рятувальних, пошукових та інших невідкладних робіт по збереженню життя і здоров'я людей.

Основними проблемами сьогодення є сталий розвиток громадської цивілізації. Початок XXI ст характеризується різким загостренням соціально-економічної, екологічної, та політичної ситуації в глобальних масштабах, останнє призвело до зростання кількості катастроф техногенного, природного, соціального-економічного та епідеміологічного походження. Одночасно результати стихійних катастроф та аварій, стають значнішими і небезпечнішими для населення, навколишнього середовища та економіки країн. Це викликано потужним розширенням технологічних потужностей, збільшенням числа хімічних, радіаційних, біологічних, вибухо- та пожежонебезпечних виробництв.

Рівень професійної компетентності випускників спеціальності «Цивільна безпека» які будуть працювати за фахом в органах цивільного захисту, залежить вчасність, терміновість та якість виконання різних аварійно-рятувальних, пошукових та інших невідкладних робіт по збереженню життя і здоров'я людей, які опинилися в небезпечній області, зменшення об'ємів витрат спричинених аваріями та катастрофами. Випускники спеціальності «Цивільна безпека» повинні отримати: фахові знання, вміння та навички виконання робіт з усунення причин та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; швидкого прийняття грамотних та сміливих рішень, рішучих та самовідданих дій; високим рівнем фізичної підготовки; стійкість в роботі під дією несприятливих чинників; здатністю діяти ефективно, злагоджено, як одному, так і в команді виконуючи свої функціональні обов'язки з обов'язковим дотриманням особистої та колективної безпеки.

Загострення міждержавних конфліктів та викликів, посилення воєнізованих конфліктів та терористичних загроз, масова міграція населення обтяжують проведення робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій. Тому, підготовка фахівців у галузі безпеки життєдіяльності та роль служб органів і підрозділів цивільного захисту вимагає нового підходу, зважаючи на сьогоdnішній кризовий період.

Науковці звертають увагу на те, що метою фахівців з питань цивільної безпеки та охорони праці є реалізація завдання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, включаючи участь у забезпеченні роботодавцем профілактичних та інших заходів, спрямованих на усунення шкідливих та небезпечних факторів виробництва, запобігання надзвичайним ситуаціям, нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю персоналу, спричинених умовами праці, та надання роботодавцю практичної допомоги у постійному вдосконаленні форм та методів профілактичної роботи у сфері цивільної безпеки та охорони праці.

Під час проведення практичних занять основна увага студентів повинна зосереджуватися на наступному: вироблення стійких навичок поведіння з

аварійно-рятувальними засобами, спецтехнікою та обладнанням; усвідомлення методів організації, проведення й управління рятувальними роботами; напрацювання різноманітних умінь і навичок, доведення прийомів роботи до рівня майстерності, а прийняття правильних рішень – до автоматизму; підвищення фізичної та психологічної підготовленості, зосередженості й удосконалення швидкісної витривалості в різноманітних екстремальних і несприятливих ситуаціях; дотримання правил і заходів безпеки під час пошукових, аварійно-рятувальних та інших робіт. Важливо, щоб практичні заняття були динамічними, містили елементи новизни і актуальності, раптовості, небезпеки, неоднозначності, високої складності, потребували високої швидкості та тривалих максимальних навантажень. Проведення виїзних практик, екскурсій, позааудиторних заходів, професійне спілкування й обмін особистим досвідом сприяють розвитку комунікативних навичок студентів, вихованню в них толерантності, моральності, життєвої активності.

Упровадження компетентнісного підходу в освітньо-професійній програмі бакалавра цивільної безпеки та використання сучасних методологічних підходів до професійної підготовки забезпечить оволодіння професією майбутніх спеціалістів з охорони праці та їх професійну готовність до широкого розвитку виробничої та невиробничої діяльності в сучасних економічних умовах України.

Важливим елементом змістово-технологічного блоку є матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу у ВНЗ: психолого-тренувальні полігони, багатофункціональні тренувально-тренажерні комплекси, смуги перешкод, траси-лабіринти, моделі споруд, транспортних засобів, спеціалізовані спортивні споруди, а також навчальні системи на основі ІКТ (матеріали віртуального університету, електронні підручники, комп'ютеризовані тренажери-симулятори віртуальної реальності, електронні лабораторні практикуми, тестові системи тощо).

Форми та методи організації навчального процесу (ділові ігри, семінари, форуми, завдання з пошуку інформації, наукові доповіді, конкурси, моделювання ситуацій за умов невизначеності результатів, захист кваліфікаційної роботи), а також оцінювання результатів навчання за будь-якою з освітніх компонент серед іншого передбачає критерій щодо зрозумілості відповіді, логіки її побудови, комунікативної стратегії, переконливості й аргументації. Це дозволяє здійснювати відповідне оцінювання з позицій практичної реалізації таких здібностей здобувачами під час контрольних заходів та аналізу їхніх характеристик після проходження практики.

Незважаючи на достатню кількість наукових праць у зазначеному напрямі, виникає потреба в розробленні цілісного підходу, що стане основою для ефективної організації навчального процесу з вивчення групи дисциплін

професійної підготовки та посприяв би встановленню широких системних взаємозв'язків між окремими етапами підготовки майбутніх спеціалістів цивільної безпеки. Визначені підходи та сучасні події спонукають до практичного та теоретичного обґрунтування проблеми.

З введенням воєнного стану в нашій країні було визначено, що першочерговим завданням є нормативно-правове регулювання питань цивільного захисту з зазначенням дій центральних і місцевих органів влади в умовах воєнного стану.

Проведено аналіз змісту нормативно-правових документів, що регламентують функціонування єдиної державної системи цивільного захисту та ухвалені дії в умовах воєнного стану. Особливо виділені питання розділення повноважень між центральними органами виконавчої влади в галузі цивільного захисту, роботи щодо цивільного захисту на термін дії воєнного стану; виконання державою міжнародних правових норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту; створення та використання за призначенням матеріальних резервів в умовах воєнного стану; створення добровільних формувань цивільного захисту, проведення протимінної діяльності; надання медичної та психологічної допомоги як населенню країни так і рятувальникам [5].

15 березня 2022 року Закон України № 2132-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану» вніс зміни до Кодексу цивільного захисту України по встановленню додаткових завдань єдиної державної системи цивільного захисту у період відбудови держави, питання затвердження щорічного плану основних заходів цивільного захисту, в тому числі, заходи у період відбудови після припинення воєнних дій, запровадження цільової мобілізації для ліквідації надзвичайних ситуацій державного рівня та їх наслідків та для ліквідації наслідків воєнних дій у відбудовний період. Встановлено нові додаткові завдання єдиної державної системи цивільного захисту у період відбудови.

Закон встановив, що захисні споруди цивільного захисту, споруди подвійного призначення, найпростіші укриття незалежно від форми власності повинні приводитись у готовність до прийому населення у термін, що не перевищує 24 годин, переведення єдиної державної системи цивільного захисту, її складових у режим підвищеної готовності, виникнення надзвичайної ситуації, введення надзвичайного стану та в особливий період.

Особливістю використання та втілення загальних ідей особистісно-орієнтованого підходу у професійній підготовці залишається викладач. Це ключова фігура освітнього процесу. У зв'язку зі змінами євроінтеграційного освітнього простору виникає потреба модернізувати й професійну підготовку

нової генерації педагогів та викладачів університетів. Підготовка і професійне становлення сучасного викладача повинні спиратися на ті науково-педагогічні дослідження, де розкриваються процеси формування його світоглядних позицій. Насамперед, необхідно звернутися до положень класичної педагогічної спадщини, в яких утверджується ідея підготовки викладача високої духовної і професійної педагогічної культури, викладача -гуманіста, творчої особистості, здатної перетворювати себе і світ.

Відтак, інтереси особистості проголошуються пріоритетними, а реалізація можливостей для її розвитку – головним завданням освіти. Виникає потреба в пошуку шляхів реалізації провідних положень модернізації системи освіти – ідеї розвитку особистості, формування механізмів розвитку і саморозвитку системи освіти, перетворення освіти в дієвий чинник розвитку суспільства. Відзначимо, визначальну роль суб'єктів навчально-виховного процесу в системі освіти зокрема й студентів, оскільки їх цілеспрямованість, творча ініціатива і здібності, нестандартність мислення, прагнення до прогнозування, інновацій – невід'ємні характеристики ефективності системи освіти, її життєдіяльності і прогресу. У той же час саме викладач постає як творець професійної освіти, його ідеології, змісту, технології. Особистісний розвиток викладача передбачає насамперед розвиток його світогляду, характеру, здібностей, психічних процесів, набуття педагогічного досвіду. У процесі професійної та спеціальної підготовки відбувається духовне і фізичне становлення майбутнього фахівця, реалізація його природних можливостей на основі засвоєння усіх елементів культури і соціального досвіду, включених у зміст освіти. Особистісний підхід передбачає допомогу вихованцям в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становлення самосвідомості, у здійсненні особистісно значущих і суспільно схвалених процесів самовизначення, самореалізації і самоствердженні. Особистісно-професійний розвиток викладача – одна з провідних цілей освіти. Практика свідчить, що професією і педагогічною майстерністю можна опанувати лише на індивідуально-особистісному рівні. Викладач розглядається як носій загальнолюдських цінностей, як активний суб'єкт, що реалізовує в педагогічній професії свій спосіб життєдіяльності, готовність брати на себе відповідальність за вирішення актуальних проблем, виробляти свою стратегію професійного мислення, поведінки і діяльності [6].

Виходячи з викладеного, найбільш ефективним в освітньому процесі є відповідна підготовка викладача, програвання реальних ситуацій, технології проектної діяльності, ситуативні методи контекстного навчання, коли студент повинен представити самостійне рішення поставленого перед ним багатогранного професійно-орієнтованого завдання. Немаловажне значення в

підготовці фахівців як воєнного так і мирного часу має забезпечення навчального процесу необхідним матеріально-технічним забезпеченням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нестер А. А., Романішина О. В. Проблемні питання підготовки фахівців цивільної безпеки кризового періоду. Цивільна безпека: Державне управління та кризовий менеджмент (журнал ІДУ НД ЦЗ). №1. 2023. С.79-97. DOI:10.33269/sbcs.2023.1.79-97.
2. Бойко О. В. Державне управління у сфері цивільного захисту: подальше вдосконалення законодавства в умовах дії воєнного стану. Науковий вісник: Державне управління. 2022. № 2(12). С.195-217.
3. Нестер А. А., Романішина О. В., Мітюк Л. О., Нікітін О. О. Навчання дисциплін спеціальності «Цивільна безпека» в закладах вищої освіти. Study of civil security specialties in higher education. Український журнал будівництва та архітектури, № 3 (009), 2022. С.68-74. DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.050722.68.866
4. Березюк О. С. Методи організації особистісно орієнтованого навчання в освітньому середовищі. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 346-360.
5. Киричок А. П. Використання методу ділова гра в підготовці фахівців зі зв'язків з громадськістю. Обрії друкарства. 2016. № 1 (5). С. 46–51.
6. Дубасенюк О. А. Теоретико-технологічні засади впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14–40

Никорович Юрій-Андрій,

*Аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

БОРОТЬБА ВІТЧИЗНЯНИХ ІНСТИТУТІВ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИКИ З РОСІЙСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ

Анотація. В даній роботі розглянуто широкий спектр діяльності вітчизняних аналітичних центрів, спрямований на протидію російській пропаганді в умовах повномасштабної війни. Встановлено, що систематичний аналіз дезінформації, верифікація фактів та здійснення освітніх програм є ключовими елементами ефективної стратегії протидії російської пропаганди. Підкреслено значення міжнародної співпраці та обміну досвідом у посиленні глобальної стійкості до інформаційних атак.

Ключові слова: аналітичний центр, повномасштабна війна, пропаганда, дезінформація.

Abstract. This paper examines the wide range of activities of domestic think tanks aimed at countering Russian propaganda in a full-scale war. It is established that systematic analysis of disinformation, verification of facts and implementation of educational programmes are key elements of an effective strategy to counter Russian

propaganda. The importance of international cooperation and exchange of experience in strengthening global resilience to information attacks is emphasised.

Keywords: think tank, full-scale war, propaganda, disinformation.

Є загальновідомим фактом, що конфлікт між росією та Україною не обмежується лише військовими діями. Окрім зіткнень на фронті, ведеться також боротьба за вплив на громадську думку, що включає в себе психологічний тиск на цивільне населення, яке стає об'єктом інформаційних атак.

Ще задовго до повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року активно розповсюджувалася пропаганда, що мала антиукраїнський та антизахідний характер. З того часу інтенсивність та рівень радикалізму таких повідомлень значно зросли. Серед них були неправдиві заяви про існування українських біолабораторій, чутки про смерть Валерія Залужного, а також маніпулятивні твердження про відмову Заходу від підтримки України або втечу української влади з Києва. Ціллю таких російських дезінформаційних кампаній було дискредитувати українську державу та її військове керівництво, підірвати моральний дух населення та посіяти сумніви в лояльності українських військових на початку конфлікту. У таких повідомленнях активно промовлялося про "неминучий тріумф" росії, зменшуючи віру в здатність України до перемоги або ефективного опору російському військовому вторгненню.

В даному контексті важливу роль відіграють вітчизняні інститути, що займаються експертним забезпеченням політики, так звані аналітичні центри. Ці організації стають bastionом протистояння російській пропаганді, намагаючись оборонити інформаційний простір країни та її громадян від маніпуляцій та дезінформації.

Вітчизняні аналітичні центри розробляють та впроваджують різноманітні стратегії для ефективної боротьби з інформаційним впливом Росії. До таких стратегій належать:

- Моніторинг і аналіз пропаганди. Систематичний збір та аналіз інформації дозволяють виявляти та розкривати фальшиві наративи, що розповсюджуються ворожими ЗМІ.
- Верифікація фактів. Спростування фейкових новин та надання перевіреної інформації громадянам допомагають підтримувати високий рівень обізнаності серед населення.
- Освітні програми. Проведення лекцій, семінарів та тренінгів для підвищення медіаграмотності серед громадян, що включає навчання критичному сприйняттю інформації.
- Співпраця з міжнародними партнерами. Обмін інформацією та досвідом із зарубіжними експертними організаціями зміцнює здатність протистояти інформаційним атакам.

Відзначимо діяльність Центру протидії дезінформації, який протягом 2023 року виявив та спростував більше ніж 10 тисяч повідомлень, що містили російську дезінформацію. Разом з цим, значний внесок у протидію неправдивій інформації внесли й інші установи, активно долучені до цього процесу [2].

Ініціатива "VOXCHECK" від аналітичної платформи "VoxUkraine", яка раніше фокусувалася на перевірці достовірності та виявленні маніпуляцій у висловлюваннях українських політиків, значно розширила свій спектр діяльності після початку війни. До повномасштабного вторгнення основна увага проекту була прикута до фальшивих матеріалів, пов'язаних із COVID-19. Втім, нині робота "VoxCheck" повністю переорієнтована на протидію російської дезінформації. Команда "VoxUkraine" проводить ретельний аналіз Telegram-каналів, що належать до російських або проросійських сил, але маскуються під українські, а також перевіряють зарубіжні ЗМІ на наявність російських інформаційних вкидів [4].

Аналітичний проєкт "Stopfake", який займається виявленням і спростуванням фейкових новин, також розробляє навчальні матеріали, які допомагають зрозуміти, як ідентифікувати неправдиву інформацію. Зокрема, організація проводить освітні вебінари, де проводиться ретельний аналіз еволюції ключових наративів російської пропаганди з 2015 року, які з часом перетворилися на офіційну ідеологію Кремля, легітимізуючи повномасштабне військове вторгнення росії в Україну.

З початком повномасштабної війни "StopFake" активізував роботу своїх сторінок у соціальних мережах на різних мовах, зокрема французькій, іспанській, сербській, болгарській та польській. Ці мовні платформи розширили свою діяльність, активно розповсюджуючи спростування фейків, підготовлені командою фактчекерів [3].

В рамках співпраці з міжнародними партнерами відзначимо дослідження "Дезінформація та пропаганда щодо українських ультраправих в Україні та Словаччині" розроблене ГО «Інтерньюз-Україна» спільно з фахівцями словацьких аналітичних центрів Adapt Institute та Infosecurity.sk, в якому дослідили, як місцеві прокремлівські політичні актори розповсюджують російську пропаганду в інформаційних просторах України та Словаччини [1].

Отже, протистояння російській дезінформації, яка з початком повномасштабної війни посилилась та стала більш радикальною, залишається критично важливим завданням. Вітчизняні аналітичні центри активно виявляють і спростовують неправдиві твердження, сприяючи поширенню достовірної інформації щодо конфлікту та підсилюючи міжнародну підтримку України.

Таким чином, аналітичні інституції, які завжди відігравали вагомий роль у громадянському суспільстві, стають незамінними в умовах війни, що підкреслює

їх вагоме значення для національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кремлівські фейки в європейському інфопросторі. Дезінформація та пропаганда щодо українських ультраправих в Україні та Словаччині. //URL: https://internews.ua/opportunity/Study_Disinformation_Propaganda (дата звернення 12.03.2024)
2. Український соловей проти російського ведмедя: американці дослідили, хто переконливіший в інформаційній війні. // URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33515/2023-11-20-ukrainskyu-solovey-proty-rosiyskogo-vedmedya-amerykantsi-doslidyly-khto-perekonlyvishyy-v-informatsiyniy-viyni/> (дата звернення 10.03.2023)
3. Фактчекери — це сапери, які знешкоджують інформаційні міни». // URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/29254/2022-03-30-faktchekery-tse-sapery-yaki-zneshkodzhuyut-informatsiyni-miny/> дата звернення (12.03.2023)
4. Як фактчекери працюють в умовах війни. Навчити мислити критично. Як працюють українські фактчекери в умовах війни. // URL: <https://mediamaker.me/navchyty-myslyty-krytychno-yak-praczuuyut-ukrayinski-faktchekery-v-umovah-vijny-1811/> (дата звернення 10.03.2023)

Нікітенко В. О.,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М.Потебні Запорізького національного університету
E-mail: vitalina2006@ukr.net

Метеленко Н. Г.,

доктор економічних наук, професор, Директорка Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М.Потебні Запорізького національного університету
E-mail: natalia.metelenko@gmail.com

Воронкова В. Г.,

доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М.Потебні Запорізького національного університету
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com

УПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ ЄВРОПИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У контексті швидкої цифрової трансформації сучасного світу, важливим є впровадження концепції цифрового суспільства в Україні. Стаття включає теоретичні та практичні аспекти реалізації цієї концепції, зокрема через використання досвіду країн Європи. Мета статті полягає у використанні інноваційного та цілісного підходу до аналізу цифрового суспільства в Україні на

основі вивчення та адаптації кращих практик Європейського Союзу, створення стратегії та інструментів для ефективного впровадження цифрового суспільства в Україні, враховуючи конкретні потреби та виклики, які стоять перед країною в умовах глобального технологічного розвитку, ключових стратегій, технологічних інновацій, реформ для успішного переходу до цифрової економіки та суспільства. Важливі аспекти включають цифрову грамотність населення, доступ до технологій, кібербезпеку та захист персональних даних. Результати дослідження вказують на необхідність у впровадженні комплексного підходу до цифрової трансформації в Україні, з урахуванням інноваційного досвіду Європи. З досвіду Європи Україна може взяти приклади успішної імплементації цифрових ініціатив, але також враховувати виклики та ризики.

In the context of the rapid digital transformation of the modern world, it is important to introduce the concept of a digital society in Ukraine. The article includes theoretical and practical aspects of the implementation of this concept, in particular through the use of the experience of European countries. The purpose of the article is to use an innovative and holistic approach to the analysis of the digital society in Ukraine based on the study and adaptation of the best practices of the European Union, to create a strategy and tools for the effective implementation of the digital society in Ukraine, taking into account the specific needs and challenges faced by the country in the context of global technological development, key strategies, technological innovations, and reforms for a successful transition to a digital economy and society. Important aspects include digital literacy, access to technology, cybersecurity, and personal data protection. The results of the study indicate the need to implement a comprehensive approach to digital transformation in Ukraine, taking into account the innovative experience of Europe. Ukraine can learn from Europe's experience of successful implementation of digital initiatives, but also take into account challenges and risks.

Актуальність теми впровадження цифрового суспільства в умовах глобальних викликів у контексті вивчення досвіду Європи для України має велике значення, так як зростання цифрових технологій в сучасному світі створює великі можливості для суспільного розвитку, а також призводить до нових викликів. Глобальні проблеми, такі як кібербезпека, екологічні аспекти цифровізації, вимагають вивчення та розуміння їх впливу на управління та розвиток цифрового суспільства. Вивчення досвіду ЄС дозволяє зрозуміти, як ефективно впроваджувати цифрові рішення, вивчити та адаптувати найкращі європейські практики для вітчизняних умов.

Трансдисциплінарний підхід розглядає суб'єкт-об'єктні відношення цифрового соціуму не за принципом їх протиставлення чи розірваності, а початкової єдності, утвореної спільним для них середовищем, інформаційним полем, що дозволяє репрезентувати його як цілісність у повноті зв'язків і відношень. Трансдисциплінарне відображення такої складності, яким є цифрове суспільство, передбачає звернення до методу теоретичного моделювання

цифрової ситуації, яка враховує як ідеальний, бажаний для людини стан, так і прогнозований, що створюється під впливом цифровізації відносини, що формуються. Водночас дослідження включає аналіз моментів, які потребують знань історико-філософських, правових, соціально-економічних, інформаційно-технологічних. У дослідженні передбачається використання системного підходу, який дозволяє з'ясувати саму сутність SMART-технологій, перспективи їх розвитку в XXI ст. та виявити специфіку їх впливу на людину, яка постійно перебуває в процесі свого розвитку, та вимагає Agile-методології.

Досліджувана тема дозволяє вивчати та аналізувати різні аспекти цифрового суспільства, розглядаючи як можливості, так і ризики, враховуючи досвід країн Європейського Союзу для можливого впровадження в українських реаліях. Тема дослідження надає можливість залучення громадськості до цифрового розвитку, щоб забезпечити участь та представництво різних соціальних груп для успішної реалізації цифрових прав громадян. Аналіз можливостей та ризиків допоможе ефективно оцінити вплив цифрових ініціатив на економічну стійкість та конкурентоспроможність економіки країни. Інноваційні методи та підходи до цифрової освіти дозволять розвивати не лише технічні навички, але й критичне мислення, етичні стандарти та здатність пристосовуватися до швидкоплинного середовища [1].

Концептуальна парадигма упровадження цифрового суспільства в умовах глобальних викликів включає наступні складові:

1) розробка інтегрованої стратегії цифрового розвитку, яка враховує поточний стан та готовність України, глобальні виклики та кращий досвід Європейського Союзу;

2) впровадження стандартів кібербезпеки для захисту інформаційної інфраструктури та персональних даних громадян;

3) розвиток програм цифрового міста, спрямованих на збалансоване та екологічно сталі впровадження цифрових технологій та інновацій; 3) підвищення свідомості та обізнаності громадськості щодо переваг та ризиків цифрового розвитку, їхньої ролі в цьому процесі;

4) встановлення та розширення партнерських відносин із представниками країн ЄС для обміну досвідом та впровадження результативних заходів для розвитку цифрового суспільства в Україні, з урахуванням глобальних викликів та використанням досвіду Європейського Союзу;

5) вивчення кращих практик досвіду країн Європейського Союзу в упровадженні цифрового суспільства та глобальних викликів, таких як кіберзагрози, екологічні та економічні проблеми, які можуть виникнути в ході цифрового розвитку та впливати на сталість та ефективність процесів:

б) створення конкретного та інтегрованого плану дій для України, який

враховує вирішення виявлених проблем та викликів, спрямованих на збалансоване та екологічно стійке впровадження цифрових технологій та інновацій.

Для кожної цілі упровадження концепції цифрового суспільства в умовах глобальних викликів слід визначити відповідні показники для вимірювання досягнень:

1) створення цифрової стратегії для України у контексті глобальних викликів та можливостей;

2) впровадження екологічно орієнтованих цифрових ініціатив;

3) підвищення свідомості та обізнаності громадськості. Ці показники дозволять здійснювати ефективний моніторинг та оцінку досягнень концепції цифрового суспільства, а також визначати відхилення від поставлених цілей.

Вони розкривають конкретні аспекти реалізації кожної цілі та взаємодії з різними зацікавленими сторонами для досягнення успішних результатів у розвитку цифрового суспільства в Україні [2].

Концепція впровадження цифрового суспільства в умовах глобальних викликів має багато вимірів, які можна розглядати на різних рівнях – економічному, освітянському, інформаційному, кіберзахисту, управлінському. З досвіду Європи Україна може взяти приклади успішної імплементації цифрових ініціатив, але також враховувати виклики та ризики. Важливо розробляти ефективні стратегії кібербезпеки, працювати над забезпеченням відкритого та етичного використання технологій та забезпечувати широкий доступ до цифрових можливостей для всього суспільства. Упровадження концепції цифрового суспільства в умовах глобальних викликів полягає в тому, щоб поєднувати теоретичну значущість та практичну корисність європейських практик освіти, формування цифрових компетентностей для ЗВО України, використовуючи методи трансдисциплінарного підходу для аналізу багатовимірної та складної проблеми, якою є цифрове суспільство та людина.

З досвіду Європи Україна може взяти приклади успішної імплементації цифрових ініціатив, але також враховувати виклики та ризики. Важливо розробляти ефективні стратегії кібербезпеки, працювати над забезпеченням відкритого та етичного використання технологій та забезпечувати широкий доступ до цифрових можливостей для всього суспільства.

У контексті практичної складової даної теми цінними буде формування навичок на підтримку участі молоді у демократичному житті, вироблення спільних цінностей і громадянської активної участі громадян у політичному та соціальному житті громад, розуміння спільних цінностей та принципів єдності, в основі якої формування активної соціальної відповідальності, цифрових прав людини і громадянина, адаптивного підходу на засадах Європейського Союзу для України. Всі складові цифровізації європейського досвіду сформовані таким чином, щоб

стимулювати розвиток навичок м'якого спілкування, які є важливим аспектом особистісного та професійного зростання, міжособистісної взаємодії, командної роботи, мовленнєвих навичок, підтримки нових форм комунікації та спілкування. Імплементация європейського досвіду у щоденне життя громадян може сприяти покращенню спілкування з іншими людьми у глобальному соціумі.

Дослідження можливостей цифрового суспільства в контексті глобальних викликів дозволяє визначити потенційні переваги та можливості для України, що може сприяти вдосконаленню системи управління освітою в контексті імплементации європейського досвіду. Дослідження ризиків, таких як кіберзагрози, проблеми конфіденційності та інші, дозволяє розробити стратегії та заходи безпеки для ефективного управління цифровими трансформаціями. Здатність урахувати соціокультурні та етичні аспекти дозволяє створити більш прийнятні та ефективні рішення для суспільства в цілому. Стаття надає глибокий розгляд можливостей та ризиків цифрового розвитку у світлі глобальних викликів, використовуючи досвід країн Європейського Союзу як базову платформу для аналізу та адаптації [3].

Концепція цифрового суспільства вносить значний внесок у пріоритети розвитку цифрової людини з цифровою свідомістю та алгоритмічною культурою завдяки кільком ключовим аспектам:

1) пропонує глибокий аналіз глобальних викликів, таких як кібербезпека, екологічні аспекти та інші, що виникають в контексті цифрового розвитку, що відповідає зростаючій потребі у розумінні та вирішенні проблем глобального розвитку;

2) використовує досвід країн Європейського Союзу як моделі для вивчення та адаптації кращих практик, що надає конкретний та практичний підхід до вирішення проблем, що стосуються цифрового суспільства та упровадженню цифрового гуманізму;

3) допомагає визначити можливості розвитку цифрового суспільства в Україні та зробити акцент на збалансованому підході, що враховує соціальні, економічні, культурні, освітні та екологічні аспекти. Це відповідає стратегічним цілям розвитку країни у контексті імплементации європейського досвіду.

Складові цифрового суспільства враховують не тільки його локальні аспекти, але й його вплив на глобальному рівні, а це відповідає потребі у зрозумінні та пристосуванні до глобальних трендів та викликів. Тому слід не лише аналізувати та ідентифікувати проблеми, а й пропонувати практичні рекомендації та стратегії для впровадження цифрового суспільства, що відповідає потребі у конкретних та реалізованих рішеннях. Концепція вносить конструктивний внесок у пріоритети розвитку цифрового суспільства, надаючи засоби для розвитку ефективного та відповідального європейського громадянства як цінного європейського досвіду.

Концепція упровадження цифрового суспільства в умовах глобальних викликів у контексті імплементації досвіду Європи для України базується на ретельному аналізі потреб та визначенні конкретних цілей відповідно до ідентифікованих викликів та проблем. Основні аспекти цього аналізу та спрямовані на розв'язання глобальних викликів у цифровому суспільстві. Концепція упровадження цифрового суспільства в Україні пропонує використання європейських цифрових прав і принципів Декларації, підписаної президентами Комісії Європейського парламенту та Ради, що відображає загальну політичну прихильність ЄС і його держав-членів щодо просування та реалізації прав і принципів у всіх сферах цифрового життя. Концепція пропонує усунути прогалину, яка є у вітчизняній освіті, а саме підготовка цифрових управлінсько-економічних та інженерних кадрів, менеджерів, спеціалістів з управління, які б володіли високою цифровою культурою, громадянською цифровою відповідальністю, яка б дозволила жити у громадянському суспільстві. Досвід країн ЄС у впровадженні цифрового суспільства дозволяє виокремити успішні стратегії, кращі практики та можливості для адаптації в українському соціумі, враховуючи специфіку та унікальні вимоги, які існують у вітчизняному середовищі, особливості українського суспільства, економіки та політичного ландшафту, вивчаючи думку громадськості, включаючи відгуки та очікування щодо розвитку цифрового суспільства. Концепція формування цифрового суспільства включає аналіз громадських потреб у формуванні цілей цифрового розвитку. Орієнтація на Декларацію цифрових прав та принципів (вересень 2023) та їх реалізацію у вітчизняному освітянському просторі дозволить усунути прогалину у цифрових правах громадянина, що активно діють в Євросоюзі. Концепція буде сприяти задовольнити існуючу потребу в підготовці управлінсько-економічних та інженерних кадрів, здатних володіти цифровими правами громадянина, щоб жити у «децентралізованому» інтернет-середовищі [4].

Концепція цифрового суспільства потребує міждисциплінарного підходу, що розглядається на рівні цифрового управління, цифрового права, цифрової освіти, цифрової економіки, що сприяє переходу суспільства до суспільства 5G. Концепція включає розв'язання проблем цифрового суспільства в умовах викликів і можливостей, яка свідчать не тільки про загальнотеоретичний, загальнофілософський, але й праксеологічний вимір – правового, економічного, освітянського, культурного прогресу. Все це потребує врахування нових креативних технологій – інформаційних, інтелектуальних, цифрових, когнітивних, що впливають на формування цифрового права на рівні європейської парадигми.

Основні напрями упровадження концепції цифрового суспільства в умовах глобальних викликів можуть включати:

1) розвиток механізмів захисту особистої інформації громадян, що передбачає впровадження ефективних і прозорих правил щодо збору, обробки та

зберігання особистих даних;

2) забезпечення безпеки в інтернеті та кіберпросторі, що включає розробку стратегій протидії кібератакам і підвищення кібербезпеки громадян та компаній;

3) вдосконалення систем електронного урядування для полегшення доступу громадян до публічних послуг, а також забезпечення їх ефективності та безпеки;

4) навчання громадян навичкам цифрової безпеки та свідомого використання технологій;

5) обмін досвідом і співпраця з іншими країнами, особливо з тими, які вже досягли високого рівня захисту цифрових прав.

Концепція упровадження цифрового суспільства в умовах глобальних викликів повинна враховувати специфіку культурних та соціальних аспектів України при адаптації до європейського досвіду, який стане важливим кроком у забезпеченні цифрового розвитку та захисту прав громадян. Концепція буде сприяти упровадженню цифрового суспільства в умовах глобальних викликів у контексті імплементації європейського досвіду для України та розвивати нові параметри цифрової культури – правової, інноваційної, алгоритмічної, креативної, що кардинально вплине на всі сфери людської життєдіяльності. Всі ці проблеми ми розглядаємо у контексті еволюції людини від біологічної до цифрової, що вимагає розвивати цифрове громадянство у суспільстві, заснованому на великих даних, на штучному інтелекті, глибинному навчанні, у результаті чого буде сформована «людина цифрова» у європейському вимірі цього поняття та врахуванні тенденцій формування відповідального цифрового громадянина [5].

Концепція упровадження цифрового суспільства в умовах глобальних викликів у контексті імплементації європейського досвіду для України може мати значний транснаціональний вимір, що сприяє взаємодії та взаємовпливу між країнами Європейського Союзу (ЄС) та Україною, що включає :

1) Обмін досвідом та кращими практиками між країнами ЄС та Україною щодо захисту цифрових прав громадян. При цьому можуть враховуватися існуючі юридичні норми, політики та технологічні рішення країн ЄС, які сприяють розвитку цифрових прав.

2) Концепція може сприяти розширенню мережі партнерів між урядовими та неурядовими організаціями України та країн ЄС. Це створить умови для інтенсивної співпраці та обміну ресурсами.

3) Упровадження концепції сприяє підвищенню взаємопідтримки та довіри між Україною та країнами ЄС. Створення спільних ініціатив та розвиток загальних стандартів може сприяти спільному вирішенню цифрових викликів.

4) Концепція може сприяти створенню механізмів транскордонного співробітництва в сфері кібербезпеки. Обмін інформацією, реагування на

кіберзагрози та розробка спільних заходів можуть поліпшити стійкість цифрових інфраструктур.

Розроблені та впроваджені в практику українського соціуму цифрові права людини та громадянина можуть бути використані як модель для інших країн ЄС, які також працюють над розширенням та покращенням своєї цифрової правової бази. Концепція цифрового суспільства може впливати на розвиток технологій та інновацій, спрямованих на забезпечення цифрових прав громадян, служити стимулом для розробки нових технологічних рішень. Узагальнюючи, транснаціональний вимір концепції цифрового суспільства, відмітимо, що вона не лише сприяє розвитку цифрових прав громадян в Україні, але й сприяє взаємодії та співробітництву між країнами Європейського Союзу та Україною, створюючи основу для сталого та гармонізованого цифрового розвитку в регіоні.

Транснаціональний вимір концепції, спрямованої на захист та розвиток цифрових прав в Україні, може мати значний вплив та інтерес для ряду країн ЄС. Концепція може сприяти обміну досвідом між Україною та країнами ЄС, дозволяючи використовувати найкращі практики та стратегії для захисту цифрових прав. Це може покращити загальну цифрову безпеку та прозорість. Такий транснаціональний підхід може встановити основи для розвитку взаємної довіри та транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС в цифровому просторі, сприяючи стабільності та безпеці в цій глобальній арені.

Аналіз економічної ефективності концепції цифрового суспільства в умовах глобальних викликів на прикладі європейського досвіду для України включає наступні напрями його реалізації:

1) Впровадження цифрових технологій може підвищити інноваційність у всіх сферах, – від промисловості до освіти, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності.

2) Цифрові технології дозволяють ефективніше використовувати ресурси, що може призвести до зменшення витрат у різних галузях, включаючи енергію та матеріали.

3) Цифрові технології допомагають розвивати електронну комерцію, забезпечуючи зручний та ефективний доступ до ринків для бізнесу та споживачів.

4) Підвищення якості життя: Застосування цифрових технологій в сфері охорони здоров'я, освіти та інших соціальних сфер може призвести до покращення якості життя населення.

Ризики: З впровадженням цифрових технологій зростає загроза кібератак. Недостатня кібербезпека може призвести до втрати конфіденційної інформації та великих економічних збитків. Цифрові трансформації можуть створювати соціальні розлади через автоматизацію робочих місць та нерівномірний доступ

до цифрових технологій. У багатьох країнах, зокрема в розвинених регіонах Європи, вже є добре розвинена інфраструктура для цифрових технологій. У впровадженні цифрового суспільства для України можуть виникнути виклики в зв'язку з необхідністю оновлення та розширення інфраструктури. Впровадження цифрового суспільства потребує відповідного рівня освіти та наявності кваліфікованих кадрів. Недостатній рівень підготовки може стати гальмом для цифрового розвитку. Загалом, успішне впровадження цифрового суспільства вимагає збалансованого підходу, де управління ризиками враховується разом із реалізацією можливостей. Україна може імплементувати досвід країн Європи, адаптуючи його до своїх конкретних умов та завдань [6].

У контексті розвитку цифрового суспільства розвивається і цифрова трансформація освіти, яка стала невід'ємною частиною відповіді на виклики глобалізації, так як глобальні тенденції у сфері технологій змусили освітні інституції та системи адаптуватися до швидкоплинних умов. Цифрові технології роблять інформацію та знання доступними для всіх, незалежно від місця проживання чи соціального статусу, дозволяють використовувати онлайн-ресурси, відкриті курси, веб-семінари тощо. Глобалізація змінює ринок праці, вимагаючи нових навичок і компетенцій, у результаті чого цифрові технології допомагають студентам розвивати навички, які будуть корисними в майбутньому, такі як комп'ютерна грамотність, аналітичність, співпраця в мережі тощо. Цифрові технології дозволяють установам освіти співпрацювати та обмінюватися знаннями з іншими установами з усього світу, це може включати в себе міжнародні проекти, спільні дослідження, обмін студентами та викладачами тощо. Завдяки цифровим технологіям можливе індивідуалізоване навчання, коли кожен студент може працювати з матеріалом у своєму власному темпі та з урахуванням своїх потреб та інтересів. Глобалізація створює швидкі та неочікувані зміни, цифрова трансформація допомагає освітнім інституціям швидше реагувати на ці зміни та адаптуватися до нових умов. Однак, важливо враховувати, що цифрова трансформація також ставить перед собою виклики, такі як доступність технологій для всіх верств населення, безпека даних, а також збалансоване використання технологій у навчальному процесі.

Зосередження уваги на цифрових правах в епоху цифрових технологій має вирішальне значення, тому що збір даних відбувається у великих масштабах. Цифрові технології приносять багато переваг, але цифрова революція висувається як серйозна глобальна проблема щодо захисту прав людини. Безперечні переваги цифрової революції не усувають її очевидних ризиків. Людство розглядає кіберпростір та штучний інтелект як «чорні дірки» у галузі прав людини. Більшість вчених з прав людини зосереджені, з однієї сторони, на свободі слова в Інтернеті, а, з іншої,- на проблемах розпалювання ненависті та

наси́льства. Онлайн-переслідування, тролінг та залякування забруднили Інтернет і є цілком реальною загрозою для людства. Щодо концепції «цифрових прав людини», то перша проблема, - це два різних дискурсивних підходів до проблеми цифрових прав людини.

Перший дискурсивний підхід – це демонстрація академічною спільнотою «цифрових прав людини» як нового феномена цифрового століття, до якого кожна людина має своє відношення, яка знаходиться в інформаційному просторі.

Другий дискурсивний підхід, висунутий Верховним комісаром ООН з прав людини щодо загроз прав людини, які створюються цифровими технологіями, які є відчуженням прав людини.

Третій дискурсивний підхід, висунутий вченими, що цифрові права людини – це «четверте покоління прав людини», засноване на безпрецедентних проблемах, які створює цифрове суспільство для прав людини. Слід зазначити, що дискусія про те, чи є «цифрові права людини» новими правами людини чи традиційними правами людини, передбачає, що «цифрові права людини є різновидом прав людини», навколо яких і відбуваються дискусії. Академічний дискурс «цифрових прав людини» розвивається у контексті концепції «прав людини у цифровому форматі». Нами зроблено висновок, що «цифрові атрибути людей мають бути результатом розширення соціальних атрибутів людей». «Цифрові права» все ще залишаються дискусійною проблемою, над вирішенням якої повинні працювати юристи, філософи, економісти.

Теоретичне значення даної теми полягає в розумінні принципів, концепцій та стратегій, необхідних для успішної імплементації цифрового суспільства в контексті глобальних викликів. Це охоплює аналіз теоретичних моделей цифрового розвитку, вивчення відповідних інноваційних підходів та методик, що дозволяють досягти ефективного впровадження цифрових технологій у суспільство. Теоретичне значення полягає в розумінні та аналізі фундаментальних моделей цифрового суспільства. Це дозволяє краще зрозуміти сутність цифрової трансформації, її вплив на суспільство та економіку, а також визначити ключові аспекти успішної імплементації цифрових технологій у різних сферах життя.

Практичне значення упровадження цифрового суспільства в умовах глобальних викликів полягає в тому, що імплементація досвіду Європи може надати Україні важливі вказівки та інструменти для розвитку цифрового суспільства в умовах глобальних викликів. Це може включати прийняття адаптованих політик, програм та стратегій, впровадження найкращих практик у галузі цифровізації, а також сприяння міжнародній співпраці та обміну досвідом з іншими країнами. Реалізація цих практичних заходів може допомогти збільшити інноваційність, конкурентоспроможність та стійкість українського суспільства в умовах глобальних викликів. Практичне значення упровадження

цифрового суспільства в умовах глобальних викликів полягає в можливості використання накопиченого досвіду країн Європи для розвитку цифрового суспільства в Україні. Це включає в себе імплементацію кращих практик, розробку стратегій цифрової трансформації, адаптацію законодавства до цифрових реалій, підвищення цифрової грамотності населення та створення сприятливого середовища для розвитку інноваційних технологій та індустрій.

Успішна імплементація концепції цифрового суспільства має потенціал прискорити розвиток економіки, підвищити конкурентоспроможність країни на міжнародній арені, поліпшити якість життя громадян, забезпечити доступ до нових можливостей у сферах освіти, охорони здоров'я, адміністрування та інших. Такий підхід також дозволить уникнути можливих помилок та негативних наслідків, які можуть виникнути при самостійному створенні та реалізації стратегій цифрової трансформації.

Українські реалії свідчать про важливість імплементації концепції цифрового суспільства в умовах глобальних викликів та використання досвіду країн Європи для досягнення цієї мети. Україна зазнає значних труднощів у багатьох сферах, таких як охорона здоров'я, освіта, економіка та адміністрування. Використання цифрових технологій може допомогти вирішити багато з цих проблем шляхом забезпечення доступу до якісних послуг та оптимізації процесів. Цифрові технології можуть стати каталізатором для економічного зростання та приваблення інвестицій в Україну. Інноваційні рішення та цифрові інфраструктури можуть створити нові можливості для бізнесу та підвищити його конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Розвиток цифрового суспільства передбачає не лише використання технологій у різних сферах, але й підготовку населення до цього. Забезпечення доступу до якісної освіти з цифрової грамотності є важливим етапом у розвитку країни. Отже, українські реалії підтверджують актуальність та важливість імплементації концепції цифрового суспільства в умовах глобальних викликів, а також використання досвіду країн Європи для досягнення цієї мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воронкова Валентина, Кивлюк Ольга, & Андрюкайтене Регіна. Еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового у контексті критичного мислення: досвід країн ЄС. HUMANITIES STUDIES : Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Publishing house «Helvetica», 2023. 14 (91).
2. Воронкова В. Г., Кивлюк О. П. Відповідальне цифрове громадянство в епоху цифрових технологій. Modern scientific strategies of development : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2022. С. 226-249.
3. Воронкова В. Г., & Кивлюк О. П. Концепція активного відповідального громадянства для демократії і громадянського суспільства. Humanities studies: збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 11 (88). С. 210-119.

4. Кивлюк О.П., Воронкова В.Г. Філософська рефлексія правових засад захисту інтелектуальної власності. Соціально-гуманітарні виміри правової держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 27 жовтня 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С.114-120.
5. Кивлюк О.П., Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Цифрові права людини як вираження цифрових атрибутів: соціально-філософське обґрунтування. Освітній дискурс: збірник наукових праць / голов. ред. О.П.Кивлюк. Київ : ТОВ « Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація». 2023. Випуск 44 (4-6). С.7-22.
6. Кивлюк О.П., Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Інтеграція віртуальної реальності та освіти в контексті креативності та сучасних тенденції цифрового розвитку / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2023. С.47-63.

Поздрачова Олена Генадіївна,
учитель англійської мови Чернівецького лицю № 17
hennadiyevna1966@gmail.com

МІСЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У статті розглядається роль обдарованих особистостей та лідерів українського суспільства в умовах війни та цивілізаційних викликів. Зазначається важливість їхньої місії у розвитку освіти, науки, підтримці соціальних ініціатив та зміцненні демократичних цінностей. Зазначаються ключові аспекти лідерства в умовах війни та викликів сучасності, а також акцентується необхідність етичного та відповідального громадянства.

Ключові слова: обдарованість, лідерство, українське суспільство, війна, цивілізаційні виклики, освіта, наука, соціальні ініціативи, демократичні цінності.

The article explores the role of gifted individuals and leaders in Ukrainian society amidst the challenges of war and civilization. Emphasis is placed on their mission in advancing education, science, supporting social initiatives, and strengthening democratic values. Key aspects of leadership in times of war and contemporary challenges are highlighted, underscoring the importance of ethical and responsible citizenship.

Keywords: giftedness, leadership, Ukrainian society, war, civilization challenges, education, science, social initiatives, democratic values.

Україна, як країна з багатою історією та культурою, знаходиться на перехресті важливих подій і викликів у сучасному світі. З одного боку, вона стикається з агресією Російської Федерації, від якої вона веде війну за свою незалежність і територіальну цілісність. З іншого боку, Україна спостерігає за сучасними цивілізаційними викликами, які ставлять під сумнів ідеали та цінності, на яких побудоване сучасне суспільство. У таких умовах, виявлення обдарованих особистостей та їхнє лідерство має критичне значення для розвитку

нації та збереження національної ідентичності.

Обдарованість – це не просто високий інтелект або виняткові здібності в певній галузі. Це також включає в себе креативність, лідерство, соціальну та емоційну інтелігентність. Умови війни та сучасні цивілізаційні виклики ставлять перед нами завдання виявлення та розвитку цих якостей, що може бути складним у контексті напруженої політичної та соціальної ситуації.

Шкільна система має велике значення у виявленні та розвитку обдарованих дітей. Запровадження спеціалізованих програм та класів для обдарованих дітей, проведення олімпіад та конкурсів, які сприяють розвитку креативності та критичного мислення, можуть допомогти ідентифікувати та розвивати їхні здібності.

Лідерство стає критично важливим у часи війни та нестабільності. Лідери повинні мати здатність мобілізувати суспільство, робити важливі стратегічні рішення та сприяти їхній реалізації. У таких умовах, лідерство вимагає відваги, відповідальності та етичності.

Лідерство в сучасному світі також пов'язане з вирішенням цивілізаційних викликів. Лідери мають здатність адаптуватися до змін та інноваційно мислити, щоб знайти нові рішення на проблеми, такі як зміна клімату, економічна нестабільність та інші.

Умови війни та цивілізаційних викликів створюють різноманітні виклики для лідерства. Стабільність, яка раніше може бути вважала даністю, тепер стала розмитою, а потенційні загрози можуть виникати з будь-якого кута. В таких умовах лідерство вимагає не лише здатності приймати швидкі та обґрунтовані рішення, але й відваги взяти на себе ризик та вести свою команду через невизначеність та небезпеку.

Лідери, які працюють у цих умовах, повинні мати сильну мораль та етичні принципи. Вони повинні вміти управляти стресом, вирішувати конфлікти та залишатися вірними своїм цілям і принципам, незважаючи на тиск зовнішніх чинників.

Лідерство в умовах війни також вимагає здатності співпрацювати з іншими галузями та організаціями. Успіх в боротьбі зі складними ситуаціями можливий лише за умови взаємодії та координації з іншими групами, які можуть мати різні погляди та інтереси.

Крім того, лідерство у цивілізаційних викликах вимагає від лідерів здатності вирішувати складні моральні та етичні питання. Вони повинні бути готові взяти на себе відповідальність за свої дії та вплив на суспільство в цілому.

Україна, яка знаходиться на передовій військового конфлікту та має стикатися з численними цивілізаційними викликами, потребує сильного та мудрого лідерства для подолання цих викликів. Лідери, які виступають у цьому контексті, повинні

бути готові до найвищих стандартів відповідальності та моральності, щоб керувати країною на шляху до миру, стабільності та процвітання.

Місія обдарованих особистостей і лідерів українського суспільства полягає не лише в розвитку власних здібностей та досягненні успіху, але й у внесенні значного вкладу у розвиток країни та підвищенні якості життя її громадян.

По-перше, обдаровані особистості та лідери мають активно сприяти розвитку освіти та науки в Україні. Вони можуть створювати та підтримувати освітні програми, наукові дослідження та інноваційні проекти, спрямовані на підвищення якості освіти та розвиток нових технологій.

По-друге, обдаровані особистості та лідери повинні брати активну участь у вирішенні соціальних проблем та підтримувати розвиток громадянського суспільства в Україні. Вони можуть стати ініціаторами та учасниками різноманітних благодійних та соціальних ініціатив, спрямованих на допомогу потребуючим та підтримку вразливих груп населення.

По-третє, обдаровані особистості та лідери мають стати прикладом етичного та відповідального громадянства для інших. Вони повинні дотримуватися високих стандартів моральності та чесності у своїй діяльності, сприяти зміцненню демократичних цінностей та прав людини в українському суспільстві.

Таким чином, місія обдарованих особистостей і лідерів українського суспільства полягає у створенні кращого майбутнього для країни та її громадян шляхом активної участі у розвитку освіти, науки та соціальної сфери, а також захисті демократичних цінностей та прав людини. Їхні зусилля і внесок можуть сприяти побудові сильної, процвітаючої та стабільної України.

Місія обдарованих і лідерів українського суспільства полягає в сприянні розвитку країни та захисту її національних інтересів у складних умовах війни та глобальних викликів. Вони повинні бути готові взяти на себе відповідальність за майбутнє своєї країни та активно працювати на благо суспільства.

Освіта та наука відіграють важливу роль у формуванні обдарованих особистостей та лідерів. Потрібно створювати умови для їхнього розвитку та підтримувати їхні ініціативи та проекти. Тільки таким чином Україна зможе зберегти свою незалежність та стати сильною, процвітаючою країною в сучасному світі.

У військових конфліктах обдаровані особистості та лідери грають важливу роль у розвитку стратегій оборони та мобілізації населення. Їхні здібності до аналізу, швидкого прийняття рішень та організації можуть значно підвищити ефективність оборонних заходів та зменшити втрати серед цивільного населення.

У сучасному світі також існують інші цивілізаційні виклики, такі як зміна клімату, масова міграція, інформаційна війна та інші. Обдаровані особистості та лідери можуть стати ініціаторами нових ініціатив та проектів, спрямованих на

вирішення цих проблем. Вони мають потенціал стати катализаторами змін у суспільстві та сприяти створенню більш стійких та резилієнтних громад.

Особливу увагу слід приділити розвитку молодих обдарованих особистостей, які можуть стати наступними лідерами українського суспільства. Необхідно створити спеціальні програми та проекти, які сприяли б їхньому розвитку та мотивації. Також важливо підтримувати менторські програми, де досвідчені лідери можуть передати свої знання та досвід молодому поколінню.

Україна має великий потенціал у вирішенні сучасних викликів, але для цього потрібно визнати та підтримати обдарованість та лідерський потенціал своїх громадян. Шляхом створення сприятливих умов для їхнього розвитку та мотивації, Україна може стати сильною, процвітаючою країною, яка гідно стоїть перед сучасними викликами та сприяє міжнародній стабільності та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хайгерті, К. (2019). "Обдарованість 2.0: Підвищення креативності, емоційного інтелекту та інші важливі здібності для сучасного світу". Видавництво «Столиця», стор. 1-150.
2. Хеджінс, К. (2018). "Лідерство в епоху невпевненості: Лідерство як навчання"., стор. 1-200.
3. Коттер, Дж. (2012). "Ведення змін"., стор. 1-250.
4. Коттер, Дж. (2015). "Справжній лідер"., стор. 1-180.
5. Маєрсон, Дж. (2017). "Лідерство в часи кризи: Довіра, прозорість та етика"., стор. 1-220.
6. Саджаджарі, А. (2016). "Крах лідера: Початок лідерства знову"., стор. 1-190.

Нудьга І. Є.,

вчитель зарубіжної літератури та етики

Криворізької гімназії № 41

Криворізької міської ради Дніпропетровської області

irynanudha@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розглядається поняття духовності як складової ментального здоров'я, розкриваються шляхи формування духовної культури через впровадження дослідно-експериментальної роботи регіонального рівня за темою «Школа ментального здоров'я» з досвіду роботи Криворізької гімназії № 41 Криворізької міської ради; розглядаються шляхи її оптимізації в період серйозних викликів як ефективне рішення для розв'язання протиріч сьогодення.

Ключові слова: духовність, ментальне здоров'я, загальнолюдські цінності, особистість.

The article examines the concept of spirituality as a component of mental health,

reveals ways of forming a spiritual culture through the implementation of research and experimental work at the regional level on the topic "School of Mental Health" based on the experience of the Gymnasium No. 41 of the Kryvyi Rih City Council; the ways of its optimization in the period of serious challenges are considered as an effective solution for solving today's contradictions.

Key words: spirituality, mental health, universal human values, personality.

Серед викликів сьогодення найважливішим є формування загальнолюдських цінностей. Головними чинниками моралі українського народу завжди були ідеали добра, милосердя, людяності тощо. Дуже суворо засуджувалися розбрат та внутрішньо сімейна ворожнеча, а родинне життя базувалося на засадах щирості, людяності, поваги до свого родоводу. Важливого етико-естетичного значення набував характер взаємин з сусідами. Прийти на допомогу ближньому – один із важливих принципів життя українців. Усе це зумовило високу культуру сусідства, яка ґрунтувалася на практичній допомозі, підтримці, людяності. Історично в традиціях українського народу поєдналися як цінність самого життя, так і найвищий прояв духовності – гуманізм[3]. Духовні традиції людства – це історичне творіння, яке потребує унікального джерела духовності людей. А можливим стає за рахунок її розширення у просторі на кожному новому історичному етапі[5].

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, коли основи благополуччя та гармонії були зруйновані, найголовнішою цінністю стало саме життя. Сталося так, що сучасність не відповідала очікуванням людей, а духовні орієнтири минулого похитнулися. У суспільстві відбувся «зсув» моральності: з екранів телевізорів доносилися лайка, часто ненормативна лексика зустрічалася на біл-бордах тощо. Усе це не залишилося поза увагою учнівства, а також мало вплив на духовну сферу як одну зі складових ментального здоров'я.

Як категорія людського буття духовність «зумовлює його трансцендуючий та комунікативний характер, виражає здатність людини до творення культури й самотворення» [4]. Тому людина здатна не тільки пізнавати та «відображати навколишній світ, але й творити його»[4]. Проявляючи творчі здібності, людина як духовна особистість може через волю впливати на реальність як позитивно, так і негативно. «Духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретично-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини» [4]. Оскільки духовність є важливою складовою екзистенціальної основи особистості, то важливо, щоб духовні настанови формували загальнолюдські цінності. Так І. В. Степаненко вважає, що цінності мають різні форми, інтенсивність та функціональну роль (є орієнтирами життєдіяльності) [5]. Вони обираються людьми на основі певних критеріїв: істини, добра, справедливості, гідності, свободи, честі тощо. Формування і трансформація духовних орієнтирів людства є нагальною

потребою. Суспільству важливо, щоб для кожної людини це стало її особистим надбанням, яке дає імпульс для формування духовної культури.

Саме в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну виникає необхідність впровадження нових форм і методів підтримки ментального здоров'я. Важливо усвідомити потребу інтеграції моральних і духовних цінностей в освітнє середовище.

Для збереження та забезпечення ментального здоров'я учнів педагоги Криворізької гімназії № 41 Криворізької міської ради Дніпропетровської області докладають чимало зусиль. З 2020 року долучилися до дослідно-експериментальної роботи регіонального рівня за темою «Школа ментального здоров'я». Оскільки ментальне здоров'я не є суто медичним поняттям, а визначається численними соціальними і особистісними чинниками, через які люди стають уразливими перед життєвими проблемами. Діти віддзеркалюють проблеми світу дорослих, сприймають їх та несуть в свої колективи.

У період війни ускладнилося формування ціннісно-етичних чинників і духовних сенсів життя людини. Неабиякої уваги заслуговує вибір профілактичних заходів щодо підтримки та зміцнення ментального здоров'я учнів. Беззаперечна важливість структурування цієї роботи на засадах системної безперервності. Тому група педагогів долучилася до розробки програми, яка сприяла б формуванню нового рівня світоглядних цінностей. Укладачами програми для кожного класу були розписані теми морально-етичного спрямування, які супроводжувалися описом очікуваних результатів. При цьому враховувалися не тільки вікові особливості учнів, але й духовні виклики сьогодення.

Програмою передбачено щомісячно опрацьовувати певну тему морально-етичного спрямування, а кожні сім днів змінюється підтема. Це надає можливість не тільки працювати над темою на початку тижня, але і в кінці підводити підсумки того, наскільки її засвоєно. Протягом тижня вчителі-предметники на усіх без винятку уроках продовжують формувати в учнів цінності, які передбачає програма. Такий комплексний підхід сприяє безперервності формуванню духовних орієнтирів, що беззаперечно є необхідністю нашого часу та й майбутнього людства.

Працюючи над обласним експериментом: «Ментальне здоров'я особистості, відчуття рівноваги всередині себе, а також між собою та оточуючим світом і соціальним середовищем», динамічні групи, що складалася з вчителів різних предметів, на практиці впроваджували різні форми роботи: класні години, години спілкування, хвилинки-міркувалки, ігри, психологічні вправи тощо. Вчителі, використовуючи інтерактивні форми проведення позакласних заходів, сприяють формуванню духовних цінностей; небайдужості до долі України, свого народу в учнів різних вікових груп.

Досвідчені класні керівники розробили методичну скарбничку «Дошки Jamboard до годин спілкування», яка містить добірку аудіо- та відеоматеріалів, розробок годин спілкування, цікавих квестів, розвивальних ігор тощо. Саме різноманіття форм та методів роботи сприяли формуванню цілісного світогляду дитини, її ментального здоров'я.

У період серйозних викликів ефективним рішенням для розв'язання протиріч сьогодення, вбачаючи важливість і безальтернативність духовно-морального виховання дітей і молоді, вчителі закладу активно залучають учнів до цього процесу. Відповідно до Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей Українського народу, а також розвиток духовності і моральності у суспільстві, визначаються як одна з актуальних потреб у сфері національно-патріотичного виховання. Згідно зі Стратегією, духовно-моральне виховання є і залишається однією з основних складових виховання, а впровадження навчальних дисциплін духовно-морального спрямування як основи формування особистості та підґрунтя для національно-патріотичного виховання, залучення дітей і молоді до участі у заходах із духовно-морального виховання зазначені як одні з основних напрямів досягнення мети Стратегії.

Згідно з моделлю експериментальної діяльності закладу членами динамічних груп було створено інформаційну скарбничку щодо накопичення теоретичних та практичних матеріалів.

Важко переоцінити роль та значення духовно-моральних орієнтирів в роботі педагога, яка забезпечується виконанням цілей освіти, де значне місце посідають національні цінності українського народу.

Формуючи ключові компетентності під час уроків, вчителі сприяють осмисленню сенсу життя, проблеми вибору, усвідомленню потреби духовного росту, утвердженню народних поглядів на нематеріальну спадщину тощо.

Гімназисти активно долучаються до різних конкурсів. Колективна робота учнів неодноразово отримувала найвищу оцінку у творчих конкурсах різних рівнів, де вихованці демонстрували знання та розуміння традицій українського народу.

Учні різного віку проявляють свої здібності в есе на теми: «До Дня гідності і свободи», «Війна в долі моєї родини», «Війна за СВІЙ шлях» (дитячий погляд), «Усі ці місяці війни» та інші, де діти продемонстрували не тільки хороший рівень володіння інформацією, але й глибоку внутрішню роботу щодо важливості теми, розуміння головної цінності миру, людських чеснот тощо.

Вчителі спонукають учнів до усвідомлення важливих досягнень видатних українців, до емоційного захоплення від приналежності до України. Допомагають

викликати інтерес до екологічного стану природних об'єктів міста та усвідомлювати необхідність участі в громадських справах на користь рідного краю.

В умовах дистанційного навчання на уроках етики, де головною метою навчального курсу є «формування світогляду, формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці; виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності» [2, с. 2]. Програмою передбачено розвиток компетентностей, спрямованих на формування в учнів розуміння свого місця серед інших людей, виявлення поваги та толерантності, протидії упередженому ставленню, дотримання демократичних принципів, вміння ефективно спілкуватися з різними віковими та соціальними групами. Тому одинадцять учителів гімназії пройшли спеціальні курси з етики, постійно підвищують свій фаховий рівень через самоосвіту, активно долучаються до участі в семінарах різного рівня. Все це надає можливість формувати в учнів базові знання з понять безпеки, здоров'я та добробуту.

Таким чином, якісне викладання предметів духовно-морального спрямування можливе при постійному впровадженні інноваційних форм і методів, інформаційних технологій. Здійснювати інтеграцію елементів духовно-морального спрямування у позакласній роботі необхідно в рамках формування ціннісних орієнтирів учнів.

Важливо також поширювати свій досвід роботи серед колег, різноманітних груп та спільнот, а також залучати представників батьківської громади до співпраці з учасниками освітнього процесу у забезпеченні реалізації програми виховання на засадах духовних цінностей, викладання курсів духовно-морального спрямування.

Відродження духовності – нагальне питання нашого часу. Поряд з формуванням гуманістичних ідеалів, заснованих на вірі, надії та любові, людині важливо знати свою приналежність, розуміти зв'язок істини, добра і краси, обираючи способи та форми освоєння дійсності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будз В.П. Почуття як духовні засади розвитку людства в епоху глобалізації та українська перспектива. – К.: Національна академія управління, 2005. – С.114-116.
2. Модельна навчальна програма «Етика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ашортія Є.Д., Бакка Т.В., Желіба О.В., Козіна Л.Є., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.), 2021. –17 с.
3. Українське народознавство: Навч. Посібник / За ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф.Кирчіва. – Львів: Фенікс, 1994.– 608 с.
4. Н. В. Хамітов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України,

НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. –
Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-19642>

5. Целякова О.М. Духовність як цілісний феномен: проблеми концептуалізації в контексті соціально-філософського пізнання. /Гуманітарний вісник ЗДІА.– 2008 – № 33. – С. 65-73.

Огірко І. В.,

*доктор фіз.-мат.наук, професор,
завідувач кафедри інформаційних мультимедійних технологій
Української академії друкарства
igorogirko1@gmail.com*

Огірко О. В.,

*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені Степана Ґжицького
OhirkoOleh@gmail.com*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Анотація. У сучасній освіті інформаційні технології стали важливою частиною стратегічного управління. Здатність збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги даних у режимі реального часу є критично важливою для навчальних закладів, щоб приймати обґрунтовані рішення та залишатися попереду конкурентів. В даній роботі досліджується роль інформаційних технологій у стратегічному управлінні та їх вплив на успіх закладу освіти. Розглядається процес комп'ютеризації освіти, який є складовою інформатизації освіти, а також важливість впровадження в систему освіти методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій та створення на цій основі комп'ютерно орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища. Визначаються основні складові навчально-виховного процесу, на які впливає впровадження інформаційно-комунікаційного середовища навчального призначення, а також сучасні цілі інформатизації освіти.

Ключові слова: інформатизація освіти, комп'ютеризація освіти, інформаційно- комунікаційні технології, стратегічне управління.

Abstract. In modern education, information technologies have become an important part of strategic management. The ability to collect, process and analyze large amounts of data in real time is critical for educational institutions to make informed decisions and stay ahead of the competition. This work examines the role of information technologies in strategic management and their impact on the success of an educational institution. The process of computerization of education, which is a component of informatization of education, is considered, as well as the importance of introducing methods and means of information and communication technologies into

the education system and creating a computer-oriented information and communication environment on this basis. The main components of the educational process, which are influenced by the implementation of the information and communication environment for educational purpose, as well as the modern goals of informatization of education, are determined.

Keywords: informatization of education, computerization of education, information and communication technologies, strategic management.

Стратегічне управління – це процес формулювання та впровадження основних цілей та ініціатив, які вживає вище керівництво навчального закладу, на основі розгляду ресурсів та оцінки внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому конкурує цей заклад. Воно передбачає встановлення цілей, аналіз конкурентного середовища, оцінку внутрішніх ресурсів і можливостей навчального закладу, формулювання та реалізацію стратегій, а також моніторинг прогресу на шляху до досягнення цілей [1]. Основними перевагами використання стратегічного управління є: допомога в уточненні цілей та завдань навчального закладу. Визначаючи бачення та місію закладу, стратегічне управління забезпечує чіткий напрямок його діяльності; передбачення змін в навчальних закладах та адаптування до них. Це дозволяє їм випереджати конкурентів і залишатися актуальними на ринку; стратегічне управління допомагає навчальним закладам ефективно розподіляти свої ресурси.

Інформатизація освіти (ІО) – це справжня революція в сучасній освіті, оскільки функціонування освітньої галузі спрямовано не просто на формування носія знань, а насамперед, творчої особистості, яка вміє застосовувати набуті знання і вміння, працювати з інформаційними ресурсами для успішної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, власне – для інноваційного розвитку суспільства. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) докорінно змінює роль і місце викладачів та здобувачів освіти в навчальному процесі, сприяє реалізації індивідуального підходу в навчанні. У такій моделі викладач перестає бути просто “ретранслятором” знань, а є співтворцем сучасних, позбавлених повчальності й проповідництва, технологій навчання. Інформатизація і комп’ютеризація освітньої галузі є одним з найскладніших і найважливіших завдань держави. Проте, ще зустрічаються непоодинокі випадки, коли, на жаль, ці поняття ототожнюються або використовуються некоректно. Під ІО розуміється сукупність взаємопов’язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на задоволення інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб (інших потреб, що пов’язані із впровадженням методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій – ІКТ) учасників навчально-виховного процесу, а також тих, хто цим процесом

управляє та його забезпечує (у тому числі здійснює його науково-методичний супровід і розвиток). ІО є більш широким поняттям, ніж комп'ютеризація освіти, а процес ІО включає процес її комп'ютеризації. Поняття ІО пов'язується із широким впровадженням в систему освіти методів і засобів ІКТ, створенням на цій основі комп'ютерно орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища, з наповненням цього середовища електронними науковими, освітніми та управлінськими інформаційними ресурсами, з наданням можливостей суб'єктам освітнього процесу здійснювати доступ до ресурсів середовища, використовувати його засоби і сервіси при розв'язуванні різних завдань. У свою чергу поняття комп'ютеризації освіти (КО) пов'язується з оснащенням структурних елементів системи освіти на усіх її організаційних рівнях (навчально-виховних закладів, наукових та науково-методичних установ, управлінських структур та ін.) комп'ютерними засобами (персональними комп'ютерами, мультимедійними засобами, спеціальними серверами, засобами організації локальних і корпоративних мереж, їх під'єднання до мережі Інтернет та ін.), із створенням в системі освіти комп'ютерно орієнтованої інформаційно-комунікаційної платформи ІО, з формуванням її загальносистемних програмно-апаратних складових, із забезпеченням можливості їх експлуатації, обслуговування, модернізації, оновлення і розвитку. КО є базисною, обов'язковою складовою процесу ІО і суспільства в цілому. Ось чому, здійснюючи процес ІО, проблемам комп'ютеризації об'єктів, що входять до складу системи освіти, повинна приділятися першочергова увага з боку усіх працівників освіти, усього суспільства, а сам цей процес має бути керованим державними і місцевими владними структурами. Перші практичні кроки інформатизації і комп'ютеризації освіти України були здійснені ще у другій половині 70-х років минулого століття, коли комп'ютерними засобами почали оснащуватись провідні вищі навчальні заклади і коли ці засоби в експериментальному режимі почали застосовуватись у навчально-виховному процесі при навчанні елементів програмування і розв'язуванні обчислювальних задач.

Інформаційні технології стали невід'ємною частиною стратегічного управління в сучасних навчальних закладах. Вони дозволяють їм ефективно визначати свої цілі та напрямок розвитку, а також обирати найбільш ефективні шляхи досягнення цих цілей, таким чином, посилюючи переваги стратегічного управління [2]. Основним трендом стратегічного планування, яке буде актуальне у найближчі роки, є розширення використання штучного інтелекту (ШІ) та квантових технологій в стратегічному плануванні. У відповідь на дедалі складніші виклики, що стоять перед навчальними закладами, стратегічне планування буде все більше використовувати інструменти ШІ, такі як машинне навчання, глибоке навчання та нейронні мережі. Це дозволить збирати та

аналізувати великі обсяги даних, що допоможе установам приймати кращі рішення відносно майбутнього. Розробка обладнання та програмного забезпечення для квантових обчислень буде основним напрямом для аналізу великих даних та моделювання. Квантові стартапи, такі як Xanadu, Zapata, ColdQuanta тощо, гратимуть важливу роль у майбутньому. Акцентується увага на сталому розвитку та реалізації «зелених технологій», щоб відповісти на збільшення попиту на екологічно чисті продукти.

За останній час збільшується роль соціальних медіа, які стають все більш важливими, оскільки вони надають можливість залучати нових користувачів освіти та взаємодіяти зі старими. У найближчі 10 років соціальні медіа можуть стати ключовим елементом стратегічного планування для більшості навчальних закладів, оскільки вони дозволяють їм побудувати свій бренд, залучити нових користувачів та взаємодіяти з ними.

У зв'язку зі зростаючим числом ризиків безпеки в Інтернет-просторі, кібербезпека стає надзвичайно важливою для споживачів освітніх послуг. Головною стратегічною тенденцією стане мережа кібербезпеки. Вона дозволить навчальним закладам знизити фінансові наслідки інцидентів безпеки в середньому на 90 %, що є дуже важливим для збереження репутації та надійності закладів. Ще однією тенденцією є збільшення кількості додатків ШІ. Однією з головних переваг використання інформаційних технологій у стратегічному управлінні є можливість аналізу даних. За допомогою інформаційних технологій навчальні заклади можуть аналізувати цю інформацію та визначати найефективніші стратегії для досягнення своїх цілей. Інформаційні технології допомагають керувати процесами та ресурсами закладів, що дозволяє оптимізувати та підвищувати ефективність їх роботи [3]. Також, це можливість проводити моніторинг та оцінку результатів реалізації стратегічного плану. За допомогою інформаційних технологій навчальні заклади можуть відстежувати виконання стратегічних цілей та коригувати свої дії відповідно до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Сучасні інструменти комунікації, такі як електронна пошта, відеоконференції, чати тощо, допомагають покращити спільну роботу, знизити час, що витрачається на спілкування, та підвищити ефективність командної роботи. Таким чином, інформаційні технології допомагають навчальним закладам бути більш гнучкими та адаптивними до змін зовнішнього середовища. Сучасні технології дозволяють їм швидко реагувати на зміни на ринку освіти та появу конкурентів. Однак разом із перевагами ІТ у стратегічному управлінні виникають і деякі проблеми. Однією з головних проблем є безпека даних. Оскільки навчальні заклади збирають і зберігають великі обсяги конфіденційних даних, вони стають уразливими до кібератак і витоку даних. Тому вони повинні

інвестувати в надійні заходи безпеки та гарантувати, що їхні ІТ-системи добре захищені від потенційних загроз [4].

На основі поєднання традиційних педагогічних технологій та ІКТ навчання вдається значно ефективніше розвинути і примножити природні здібності людини. Використання цих технологій в процесі навчання створює додаткові умови і спричинює появу нових цілей та оновлення змісту освіти, дозволяє досягти якісно більш високих нових і додаткових результатів навчальної діяльності, забезпечити для кожного здобувача освіти формування і розвиток його власної освітньої траєкторії. Це пов'язано з появою нових, практично необмежених педагогічних можливостей для індивідуалізації і диференціації навчального процесу, його гнучкої адаптації до індивідуальних особливостей студентів, застосуванням у цьому процесі додаткових інформаційних навчальних ресурсів, широкого спектру педагогічних методів і технологічних варіантів навчання, розширенням масштабу і змінами характеру навчальних комунікацій, посиленням процесуальних і мультимедійних характеристик можливостей засобів навчання, розширенням простору інноваційної педагогічної діяльності тощо. Проте, ефективне впровадження у навчальну діяльність ІКТ не завжди забезпечується в межах традиційної системи організації навчального процесу, а тому часто вимагає змін форм його організації. Отже, ІО суттєво впливає на зміст, методи та організаційні форми навчання й управління навчально-пізнавальною діяльністю, призводить до змін у діяльності здобувачів освіти, викладачів, керівників навчальних закладів та органів управління освітою і тому має охоплювати переважно всі напрями і сфери їх діяльності. Тому ІО передбачає широке та ефективне впровадження і застосування ІКТ при здійсненні освітньої, наукової та управлінської функцій, що притаманні освітній галузі.

На сучасному етапі розвитку суспільства і освіти головною метою ІО є підготовка тих, хто навчаються, до активної і плідної життєдіяльності в інформаційному суспільстві, забезпечення підвищення якості, доступності та ефективності освіти, створення освітніх умов для широких верств населення щодо здійснення ними навчання протягом усього життя за рахунок широкого впровадження в освітню практику методів і засобів ІКТ та комп'ютерно орієнтованих технологій підтримки діяльності людей. Реалізація головної мети передбачає досягнення таких цілей: формування інформаційної культури здобувачів освіти, що стає нині невід'ємною складовою загальної культури кожного члена суспільства, характерною рисою і необхідною умовою існування інформаційного суспільства в цілому; створення нових і додаткових (за рахунок і на основі впровадження ІКТ) умов підвищення якості освіти; розвиток нових форм освіти і навчальних технологій, які принципово базуються на ІКТ,

реалізація на цій основі концепцій відкритої і дистанційної освіти, підвищення доступності і забезпечення екстериторіальності та інтернаціоналізації освіти; удосконалення управління освітою, створення автоматизованих систем управління на всіх організаційних рівнях системи освіти та на рівні різних типів навчальних закладів; підвищення рівня координації, ефективності та керованості, що проводяться в системі освіти, широке використання методів, засобів і технологій управління проектами, формування сучасного наукового інструментарію і розширення простору наукового експерименту [2]. Реалізація головної мети інформатизації національної системи освіти стосовно системи вищої освіти передбачає розв'язання таких завдань: модернізація змісту і технологій навчання, які б відповідали сучасним освітнім пріоритетам, максимально використовували переваги ІКТ для підвищення якості освіти дітей, збереження здоров'я здобувачів освіти; досягнення необхідної професійної кваліфікації працівників освіти, яка б дозволяла їм реалізовувати сучасні моделі освітнього процесу з використанням ІКТ; створення системи методичної підтримки навчання в умовах інформатизації навчального процесу; підвищення кваліфікації, перепідготовки і підготовки педагогічних, адміністративних і інженерно-технічних кадрів, які здатні ефективно використовувати в навчальному процесі сучасні ІКТ; формування, постійне розширення освітнього інформаційного простору та спектру інформаційних ресурсів освіти, реалізація в освітньому інформаційному просторі всіх зв'язків і забезпечення необхідних комунікацій між учасниками навчального процесу, оточуючим середовищем; розробка нормативної бази, створення системи проектування і управління процесом інформатизації; інформатизація процесу управління освітою [2-6].

Створення нових і додаткових умов підвищення якості освіти досягається шляхом: розробки і широкого впровадження в практику освіти нових особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання; диференціації і демократизації навчально-виховного процесу для найбільш повного розвитку схильностей і здібностей людини, задоволення її запитів і потреб, розкриття її творчого потенціалу; організації ефективної колективної навчальної діяльності, в тому числі екстериторіальної і спільної міжнародної (освіта без кордонів); розширення простору і підвищення ефективності вільного доступу до інформаційних (в тому числі міжнародних) освітніх ресурсів, баз даних і знань, розвиток засобів формування, зберігання, пошуку і представлення інформаційних освітніх матеріалів, створення автоматизованих бібліотечних систем; створення нового покоління комп'ютерно орієнтованих засобів навчання, в тому числі, комп'ютерних програмних засобів навчального призначення; розвитку засобів оцінювання результатів навчальних досягнень здобувачів освіти, впливу педагогічних інновацій на результати навчальної

діяльності, засобів управління навчанням. Ступінь впровадження ІКТ в освіту значною мірою відбиває глибину і масштаби інформатизації суспільства, а сам цей процес має всеохоплюючий характер відносно системи освіти. Впровадження ІКТ в освітній процес сприяє виконанню більшості завдань, що стоять перед всією системою освіти. Таким чином, реалізація головної мети ІО забезпечує досягнення таких підцілей, які багато в чому співпадають з загальними цілями розвитку освіти. Серед таких важливих цілей відмітимо створення нових і розширення існуючих (за рахунок і на основі впровадження ІКТ) можливостей для: демократизації та інтернаціоналізації освіти, світогляду і культури особистості, інтеграції освіти України у світовий освітній простір; підвищення рівня фундаментальності загальної і професійної освіти; формування у молоді цілісної наукової картини світу, потреби і умінь самостійного наукового пізнання, самонавчання і самореалізації у відповідності з їх індивідуальними можливостями; розвитку у молоді творчих здібностей, організації та індивідуалізації навчання обдарованої студентської молоді; створення системи дистанційного тестування рівня знань і навчальних досягнень [2-6].

У зв'язку з цим перед системою освіти постають нові завдання ІО, які пов'язані з сучасними завданнями розвитку освіти. Зокрема, ці завдання передбачають створення автоматизованих систем: з розроблення комп'ютерно орієнтованих програмно-методичних комплексів, підтримки наукових досліджень, моніторингу результатів впровадження педагогічних інновацій, оцінювання і моніторингу результатів навчальної діяльності, підтримки процесу навчання, інформаційних бібліотечних систем, інформаційно-аналітичних систем управління освітою і навчальними закладами. Повинен бути створений Фонд програм навчального призначення, включаючи фонд їх еталонів. Отже, освіта повинна зайняти визначальне місце у впровадженні у всі сфери діяльності людей сучасних ІКТ – провідних технологій ІС, забезпечити рівний доступ до мережевих навчальних інформаційних ресурсів всім, хто навчається. Тому в діяльності навчальних закладів усіх типів і рівнів акредитації проблемам інформатизації повинна приділятися першочергова увага. Зокрема, значне місце повинні зайняти дослідження, пов'язані з вивченням педагогічних умов формування комп'ютерно орієнтованого навчального середовища, моделюванням його складу і структури, визначенням місця і ролі, яке займають і відіграють в ньому засоби навчання та ІКТ. Повинні знайти свого подальшого розвитку педагогічні технології, які принципово базуються на ІКТ, зокрема, мультимедійні технології, е-дистанційні технології навчання. Комп'ютерно орієнтовані засоби навчання мають стати базовими інструментами навчальної діяльності при вивченні переважної більшості предметів. Поряд з традиційними підходами, необхідно постійно переглядати і осучаснювати зміст освіти і

педагогічні технології, приводити їх у такий стан, який дозволив би забезпечити якісну освіту здобувачів освіти, підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів, управлінського кадрового корпусу освіти для ефективного впровадження в практику освіти інноваційних технологій навчання, що базуються на ІКТ. Важливе використання в педагогічних системах відкритого комп'ютерно орієнтованого навчального середовища, що будується на сучасній концепції ІО, підходах щодо формування єдиного інформаційного освітнього простору, на сучасних платформах розгалужених комп'ютерних мереж, автоматизованих інформаційних системах. Необхідність забезпечення засобами і технологіями цих педагогічних систем якісною й ефективною підготовкою, перепідготовкою і підвищення кваліфікації широкого кола тих, хто навчається і навчають, висуває перед освітою нові психолого-педагогічні проблеми. Очевидна потреба розв'язання сукупності цих проблем зумовлює появу так званої електронної педагогіки (е-педагогіки), яка, спираючись на здобутки класичної психолого-педагогічної науки, розробляє специфічні завдання створення і ефективного впровадження в освітню практику інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема завдання педагогіки відкритої освіти. Термін "е-педагогіка" не повинен сприйматися "в штики" освітянською громадськістю. Сьогодні вже досить широко використовуються не тільки у професійному середовищі, а й у повсякденному житті, такі, наприклад, терміни як "електронний уряд", "електронна освіта і навчання", навіть "електронна Україна". Додаток "електронна" відображає у цих назвах, термінах особливості будови відповідних підсистем інформаційного суспільства. Основні проблеми е-педагогіки у своїй основі схожі з проблемами традиційної педагогіки. Їх постановка не суперечить, а навпаки базується на здобутках традиційної психолого-педагогічної науки і освітньої практики. Проте, ці проблеми мають свої особливості, які відрізняють їх від традиційних і які обумовлені та акцентують увагу на специфічних аспектах будови і особливостях педагогічної діяльності у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі, у відкритих педагогічних системах. Проблеми е-педагогіки, таким чином, утворюють деяку системну підмножину сучасних проблем педагогіки і педагогічної психології, які можна виділити у певну відносно незалежну сукупність, яка утворює проблемне поле е-педагогіки, формує її цілі, ставить завдання щодо їх розв'язання. До основних сучасних проблем е-педагогіки слід віднести: недостатню розробленість теорії навчання у відкритих педагогічних системах; несформованість її поняттєво-термінологічного апарату.

В сучасній освіті актуальними є наступні проблеми: формування педагогічно доцільного складу і структури методичних систем відкритої освіти; психолого-ергономічного обґрунтування характеру подання електронних

навчальних об'єктів, що впливає на педагогічну ефективність сприйняття, розуміння та безпечного використання навчального матеріалу; виховання у відкритих педагогічних системах, що спричинена обмеженістю безпосередньої (віч-на-віч) навчальної взаємодії; віртуальної педагогіки, що розробляє питання створення та ефективного функціонування віртуальних педагогічних систем, віртуального навчального середовища, впровадження яких в освітню практику буде дедалі поширюватися; обмеженості експериментальної бази науково-методичної діяльності, яка б забезпечила перевірку вірогідності висунутих теоретичних положень, апробацію отриманих наукових результатів в мережі експериментальних навчальних закладів, що здатні здійснювати ефективну підтримку технологій відкритої освіти. Кожна з цих проблем може бути представлена множиною інших проблем, які пов'язані з побудовою комп'ютерно орієнтованої педагогічної системи. Зазначені науково-практичні проблеми необхідно розв'язувати комплексно і системно. Це вимагає спільних зусиль не тільки сучасної психолого-педагогічної науки і освітньої практики, а й всієї міжнародної наукової і освітянської спільноти. Тільки в такому випадку слід очікувати поступового розв'язування перерахованих проблем, сподіватися на успіх у впровадженні в освітню практику ідей, засобів і технологій відкритої освіти. Тільки за цих умов національні системи освіти можуть інтегруватися в Європейський і світовий освітній простір. За допомогою таких підходів освіта справдить сподівання і забезпечить сучасні потреби суспільства, стане освітньою платформою формування загальноосвітніх і професійних якостей його громадян, запорукою розвитку їхньої особистості в насправді недалекому інформаційному суспільстві [7]. Ефективність процесу ІО та його результативність залежить від багатьох чинників, але передусім, від людини, від тих, хто створює комп'ютерно орієнтовані системи навчання й освіти, забезпечують їх впровадження і розвиток в освітній практиці і, безумовно від якості управління і обсягів ресурсного забезпечення цього процесу. Для забезпечення успіху повинна здійснюватись відповідна високоякісна підготовка і перепідготовка викладацьких кадрів, кадрів управління навчальними закладами і освітою – основної рушійної сили модернізації національної системи освіти на сучасному етапі її розвитку, зокрема її інформатизацією. Перевірка знань і вмінь володіння ІКТ повинна обов'язково проводитись на вступних іспитах в аспірантуру, кандидатських іспитах. Ці технології мають широко застосовуватись при проведенні дисертаційних досліджень, в науково-дослідній роботі, що проводяться. Причому логічний рівень програмних засобів, що застосовуються, має бути суттєво підвищений: від використання простих офісних пакетів програм – до автоматизованих програмних систем організації і підтримки наукових досліджень та освітньої діяльності. Ефективність процесу

ІО значною мірою обумовлена результативністю створення національної індустрії комп'ютерно орієнтованих засобів навчання (ІКТ орієнтованих засобів навчання), зокрема програмних засобів навчального призначення, широкого впровадження цих засобів в освітню практику. Апаратні і програмні засоби інформатики виступають в освітній діяльності не тільки як предмет вивчення і засоби навчання, але й як ефективний інструмент наукової діяльності і управління всіма процесами, що здійснюються в системі освіти. Індустрія програмних засобів навчального призначення, як одна з підгалузей національної індустрії засобів навчання, повинна гармонійно поєднувати наукові дослідження, розробку і виробництво програмних засобів навчального призначення та електронних інформаційних ресурсів, їх розповсюдження і впровадження в навчальні заклади різних типів, надання телекомунікаційних та інформаційних освітніх послуг як тим, хто навчається в системі освіти, так і всьому населенню країни за відповідними запитами. Ця індустрія має стати системною базою, найважливішим чинником модернізації освіти і науки на сучасному етапі їх розвитку, забезпечити підвищення ефективності навчання і виховання, якості освіти та економічної ефективності освітніх послуг, суттєво поширити доступ громадян до ІКТ, Інтернету та інформаційних ресурсів з метою освіти, навчання, розвитку освітніх мас-медіа, взаємодії з державними і місцевими органами управління освітою і наукою, демократизації освіти, інтеграції освіти України у світовий освітній простір. Виключно важливого значення набувають завдання створення засобів і технологій єдиного інформаційного освітнього простору, його наповнення якісними інформаційними ресурсами навчального і наукового призначення, забезпечення доступу до цих ресурсів навчальних закладів, широких верств населення. Важливу роль тут повинні відіграти інтернеторієнтовані інформаційні освітні портали. Роботи в цьому напрямі ІО мають бути спрямовані передусім на створення високоякісних програмних засобів навчального призначення, електронних посібників, освітніх Інтернет порталів, електронних бібліотечних систем, дистанційних технологій навчання для суттєвого поширення освітніх можливостей доступу громадян до ІКТ, електронних інформаційних навчальних ресурсів і освітніх послуг, єдиного інформаційного освітнього простору, підвищення на цій основі якості освіти, що надається. Для забезпечення стратегічного і оперативного управління процесом ІО необхідно здійснювати моніторинг цього процесу, для чого має набути подальший розвиток система інформаційного забезпечення галузевого управління. Вирішальним фактором, що визначає результативність процесу ІО, є не стільки досягнутий науково-технічний рівень КО, а, у першу чергу, якість і обсяг програмних засобів навчального призначення та інших інформаційних навчальних ресурсів, які

можуть бути застосовані у навчально-виховному процесі, а також кадри системи освіти, які мають бути здатними ставити змістовні завдання і знаходити нові сфери ефективного застосування в освітньому процесі перспективних методів і засобів ІКТ, сміливо і наполегливо впроваджувати їх в освітню практику. Необхідно на регулярній основі проводити відповідні дослідження, здійснювати пілотні проекти для пошуку, апробації і відпрацювання концептуально нових педагогічних технологій, що переважно базуються на ІКТ. В таких дослідженнях і проектах мають розв'язуватися не тільки проблеми реалізації традиційних планів із застосуванням ІКТ, але й розроблятися питання створення і впровадження в освітню практику нових навчальних курсів, поява яких стала можливою завдяки використанню ІКТ. Водночас масштаби КО, глибина ІО, комп'ютерно-інформаційне забезпечення діяльності системи освіти мають відповідати вимогам сьогодення. Повинна на регулярній основі осучаснюватись психолого-педагогічна і науково-технічна політика ІО. Ця політика має бути спрямована на системне створення та подальший еволюційноетапний розвиток головних забезпечувальних складових інформатизації: науковопроектної, комп'ютерно-технологічної, інформаційно-ресурсної, кадрової, організаційно-управлінської, фінансово-економічної та нормативно-правової. Необхідно підкреслити, що сучасна інформатика як самостійна галузь науки і навчальна дисципліна має не тільки свою достатньо чітко окреслену проблемну галузь, але й свій метод дослідження і навчання – інформаційний підхід. Застосування цього підходу дозволяє вже сьогодні виділяти, аналізувати і розуміти багато нових властивостей і закономірностей інформатизації та інформаційних процесів в оточуючому людину природному і соціальному середовищі. Спираючись на цей підхід, слід розробляти нові парадигми аналізу та оцінки освітнього процесу, які найкращим чином відображують когнітивні процеси навчання і формування знань, умінь, навичок, способів продуктивного мислення учнів, що отримуються завдяки ефективному застосуванню сучасних ІКТ. Розвиток інформатики, індустрії ІКТ, глобального електронного інформаційного простору впливають не тільки на характер і темпи ІО, але й мають визначальний вплив на загальні процеси інформаційної трансформації світу, безпосередньо спричиняють появу інформаційного суспільства і в перспективі суспільства знань. Накопичений вітчизняний та світовий досвід використання ІКТ в освіті показує, що прогрес цих технологій значно випереджає методичні підходи, які спираються на зазначені технології. Розробка адекватної сьогоденню стратегії ІО, впровадження у сфери організації, управління та реалізації навчально-виховного процесу ІКТ має базуватися на чітких вимогах до інформаційного забезпечення системи освіти. Звідси слідує, що визначення методологічних проблем інформатизації процесу навчання та подання навчальних відомостей потребує організації відповідних

досліджень: теоретичних та прикладних проблем педагогічної інформатики, особливостей застосування засобів ІКТ в навчально-виховному процесі на сучасному етапі розвитку освіти; інженерно-педагогічних характеристик засобів ІКТ, які використовуються в системі освіти; психолого-педагогічних проблем створення комп'ютерно орієнтованого підручника, використання комп'ютерних мереж в системі освіти як технологічної складової електронних засобів масового інформування; питань модернізації, декомпозиції та педагогічного обґрунтування навчальних планів в умовах ІО. Зазначені дослідження мають стати основою для: розробки комп'ютерно орієнтованих ЗН, програмного забезпечення для навчальних закладів всіх ступенів і рівнів акредитації у комплексі з комп'ютерними програмами навчального призначення та периферією, системи технологій ведення та використання банків наукових і навчальних інформаційних матеріалів, що необхідні для інформатизації педагогічної праці та навчального процесу; розробки, впровадження та супроводу комп'ютерної інформаційної мережі в усіх регіонах України, що у свою чергу, потребує визначання інженерно-педагогічних засад проектування системи інформаційної підтримки освітнього простору України, створення фондів комп'ютерно орієнтованих засобів навчання, навчально-методичних матеріалів для комп'ютерних телекомунікаційних мереж системи ІО; розробки загальних, предметно та об'єктно орієнтованих вимог до інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах всіх ступенів і рівнів акредитації, рекомендацій щодо оснащення навчальних закладів сучасними ЗН, синтезу матеріальної та інформаційної складових навчального середовища; розробки проблем створення мережі автоматизованих бібліотечних систем; створення та ведення баз даних: про результати наукових досліджень в напрямі ІО; про передовий педагогічний, інженерно-технологічний, організаційно-управлінський та нормативно-законодавчий вітчизняний і закордонний досвід з розробки та впровадження комп'ютерно орієнтованих засобів і методик навчання, інноваційних педагогічних технологій; кращих світових зразків комп'ютерних програм навчального призначення [7]. На розв'язання зазначених проблем мають бути зосереджені зусилля науковців АПН України, вищих навчальних закладів. Владні структури мають надати цим роботам загальнодержавного пріоритетного значення. У зв'язку з безперечною актуальністю розробки зазначених наукових проблем Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України виділено окрему галузь педагогічної науки, в межах якої за двадцятьма напрямками мають досліджуватися теоретичні та методичні проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, здійснюватися психологопедагогічне обґрунтування розробки комп'ютерно орієнтованих технологій для забезпечення функціонування та

розвитку освітніх систем. Затверджена нова в Україні наукова спеціальність 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті. В Інституті інформаційних технологій і засобів навчання АПН України створюється спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських і докторських дисертацій з цієї спеціальності. У цілому можна стверджувати, що комплексне і скоординоване дослідження наукових проблем е-педагогіки, підвищення рівня інформатизації і комп'ютеризації освіти, розвиток на цій основі змістово-цільових й організаційно-технологічних складових педагогічних систем, відповідна підготовка педагогічних кадрів, широке впровадження наукових результатів в освітню практику забезпечать необхідні умови для підвищення якості освіти, інтеграції системи освіти України до світового освітнього інформаційного простору.

Отже, ІТ стали важливим компонентом стратегічного управління, надаючи навчальним закладам інструменти для збору, аналізу та обробки даних і прийняття обґрунтованих рішень. Переваги ІТ у стратегічному управлінні включають швидше прийняття рішень, покращення зв'язку та співпраці, покращення взаємодії з клієнтами та підвищення продуктивності. Однак організації також повинні знати про потенційні проблеми, такі як безпека даних і вартість, і розробляти стратегії для пом'якшення цих ризиків. Загалом ІТ є критично важливим фактором стратегічного управління, і організації, які ефективно інтегрують ІТ у свою бізнес-стратегію, мають більше шансів досягти успіху в сучасному конкурентному бізнес-середовищі.

Стратегічне планування є важливим елементом стратегічного менеджменту, оскільки воно дозволяє організації зосередитися на своїх довгострокових цілях та розробити стратегію, яка допоможе їй досягти цих цілей. Крім того, стратегічне планування допомагає установам адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та підтримувати конкурентоспроможність. Стратегічне планування є процесом, який повинен відбуватися на різних рівнях організації, від загальних стратегічних планів на рівні компанії до конкретних планів на рівні підрозділів та проектів. Успіх стратегічного планування залежить від того, наскільки точно установа може прогнозувати зміни у зовнішньому середовищі та наскільки добре вона може реагувати на ці зміни. Крім того, важливо, щоб стратегічне планування було інтегровано з іншими функціями менеджменту, такими як операційний менеджмент, фінанси та маркетинг, щоб забезпечити цілісність та узгодженість дій навчальних закладів. Необхідність стратегічного планування в Україні обумовлена тим, що країні необхідно розвивати свою економіку у зв'язку з кризою у якій перебуває країна, стимулювати інноваційний розвиток та підтримувати державну політику. Національна стратегія розвитку до 2030 року передбачає розвиток стратегічного планування на рівні держави та

установ. Такі ініціативи підтримують розвиток стратегічного планування в Україні та допомагають забезпечити його використання в освітній сфері України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малюта Л.Я. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства : навч. посіб. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2016. 232 с.
2. Карпенко С.Г., Попов В.В., Тарнавський Ю.А., Шпортюк Г.А. Інформаційні системи і технології: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2004. 192 с.
3. Янчук Т.Ф. Значення механізму впровадження інформаційних технологій у господарській діяльності підприємства. Економіка і організація управління. 2016. №4(24). С. 269-276.
4. Герега І.Д. Проблеми захисту електронного документообігу. К., 2019. 88 с.
5. Коваль М. Стратегічне планування в управлінні розвитком країни. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економіка». №30, 2020. С. 101-108.
6. Биков В.Ю. Галузева автоматизована система управління. Комп'ютерна технологія навчання: Словник-довідник. К.: Наукова думка, 1992. С. 376-381.
7. Биков В.Ю., Мушка І.В. Інформаційні технології і засоби навчання. №5 (13). 2009. Режим доступу до журналу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>

Онаць О. М.,
кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник,
завідувачка відділу економіки та управління ЗСО
Інституту педагогіки НАПН України,
Президент АКШУ
olena.onats@gmail.com
[https:// orcid.org/ 0000-0003-3323-1289](https://orcid.org/0000-0003-3323-1289)

ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКА ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ В УПРАВЛІННІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність управління трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти, особливо в умовах воєнного стану, з метою забезпечення їх керованості і належного спрямування; обґрунтовано важливість, зміст, специфіку й умови реалізації моделі державно-громадського управління трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії

Ключові слова: державно-громадська взаємодія, трансформаційні процеси, державно-громадське управління, суб'єктна партнерська взаємодія, заклади загальної середньої освіти

Summary. The article substantiates the necessity of managing transformational processes in institutions of general secondary education, especially in the conditions of martial law. in order to ensure their manageability and proper direction; the importance, content, specifics and conditions of implementation of the model of state-public management of transformational processes in institutions of general secondary education on the basis of subject partnership interaction are substantiated

Keywords: state-public interaction, transformational processes, state-public administration, subject-partner interaction, institutions of general secondary education.

Соціокультурні виклики XXI століття, трансформаційні процеси, що пов'язані із глобалізацією, інтеграцією, подолання людських, матеріальних й інших втрат, спричинених повномасштабною війною з російським агресором, потребують максимальної акумуляції всіх ресурсів, не тільки для відбудови і відновлення держави та подолання всіх численних втрат, але і покращення освіти з фокусом на основні компетенції та інновації, забезпечення більшої персоналізації освіти задля повноцінного особистісного розвитку і майбутньої самореалізації громадян України, враховуючи, що боротьба України за свою незалежність у війні з російським агресором змінила позиції держави і нашої освіти як всередині країни, так і в світі.

Трансформаційні процеси у системі загальної середньої освіти і в закладах освіти у непростих умовах війни, потребують швидкого й оперативного, ефективного управління ними з метою нагального й своєчасного вирішення проблем. Це висуває нові вимоги до менеджменту освітньої діяльності, виявлення трансформаційних процесів у закладах загальної середньої освіти, усвідомлення й переосмислення процесу і функцій управління ними, тобто, системними радикальними змінами визначення ознак, специфіки й принципів управління ними, запровадження інновацій у внутрішньому і зовнішньому середовищі у кожному закладі освіти, проєктування і прогнозування, і здійснення моделювання системи управління трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти в умовах війни й повоєнного відновлення України.

Однією з оптимальних моделей управління трансформаційними процесами, на нашу думку, може бути модель державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії, теоретико-методологічні засади якої обґрунтовано науковцями відділу економіки та управління ЗСО Інституту педагогіки НАПН України під час фундаментального дослідження «Державно-громадське управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії» (2021–2023).

Підтвердженням такого твердження дослідження і висвітлення теоретичних і практичних аспектів державно-громадського управління загальною середньою освітою і закладами освіти, засад партнерства, партнерської взаємодії, проблем і

специфіки суб'єктної партнерської взаємодії, моделювання, особливостей трансформаційних процесів у працях вітчизняних науковців, зокрема: реалізація державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії в умовах децентралізації – Л. Калініна, О. Онаць, Л. Попович, Б. Чижевський; питання соціально-педагогічного партнерства як демократичної моделі державно-громадської взаємодії – Л. Калініна, Н. Лісова; психологічні аспекти партнерської взаємодії в освіті та ЗЗСО – О. Онаць, А. Данко; економічно-правові умови державно-партнерської взаємодії суб'єктів управління опорних закладів освіти – О. Онаць, В. Мелешко, Л. Попович, М. Топузов, Б. Чижевський; концептуальна модель системи державно-громадського управління закладом загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії – Л. Калініна, Н. Лісова; модель інформаційної системи державно-громадського управління закладом загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії – Л. Калініна; сутність партнерської взаємодії як процесу, механізму і форми реалізації соціального партнерства – С. Жданенко; теоретичні і методичні зміст, сутність, структура професійної суб'єктності освітніх менеджерів – Н. Арістова. Проблеми трансформації і трансформаційних процесів досліджувались вітчизняними вченими: О. Анісімовою, О. Барановським, О. Вознюк, Л. Гордієнко, О. Глушко, І. Джурило, Т. Козар, Л. Кормич, А. Кормич, В. Кременем, О. Криклієм, І. Куляк, С. Леоновим О. Локшиною, Н. Ничкало, І. Саух, С. Сисоєвою та іншими.

Для кращого розуміння змісту складових моделі державно-громадського управління трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії, механізмів її втілення, акцентуємо увагу на сутності дефініцій: «партнерська взаємодія», «суб'єктність», «суб'єктна партнерська взаємодія», складових її механізмів, «державно-громадське управління закладом загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії»[7].

На думку, дослідниць С. Жданенко, партнерська взаємодія є *особливою формою соціальної взаємодії*, яка передбачає взаємне визнання і взаємну відповідальність суб'єктів як рівних, готовність до добровільної співпраці й орієнтацію на соціально значущі цілі, їхню автономність, *присуття в усіх сферах соціального життя*, що дає змогу вести мову про її універсальний характер. *Складовими механізми партнерської взаємодії є: діалог, компроміс, консенсус, розподіл видів діяльності і кооперація*. Їх єдність характеризує партнерську взаємодію як безупинний процес, яка відображає його динамічну структуру. Вона здійснюється як на рівні міжособистісної взаємодії, так і на загальнонаціональному рівні і виражається у певному поведінковому механізмі суб'єктів [4].

Заслуговує на увагу в контексті характеристики названої моделі трактування дефініції «суб'єктність» Н. Арістовою, яка вважає, що суб'єктність є *«інтегративною системною якістю особистості, що виявляється у сформованості переконання щодо власної готовності та здатності активно, самостійно, незалежно, творчо й автономно організовувати й здійснювати різні види перетворювальної діяльності в нестандартних ситуаціях задля отримання нового досвіду продукування суспільно важливого функціонального результату у вигляді збільшеного обсягу знань про людину і світ»* [1]

Відповідно до чинного законодавства, *суб'єктами державно-громадського управління закладів загальної середньої освіти є:* органи громадського учнівського самоврядування, батьківської громадськості, педагогічних працівників, місцевої громади, представники громадського й приватного секторів (роботодавці, представники бізнесу, спонсори, меценати тощо), представники влади та органів місцевого самоврядування, наукові установи, всеукраїнські й міжнародні організації і структури тощо. І у цьому полягає специфіка суб'єктної партнерської взаємодії [7;9].

У Енциклопедії освіти *суб'єкт-суб'єктна взаємодія характеризується як «міжособистісна педагогічна взаємодія, що реалізує базову потребу дитини в залученні її до соціуму і культури суспільства на основі рівноправного партнерства з учителем (викладачем), характеризує готовність суб'єктів виховання до взаєморозуміння і взаємоповаги у процесі спілкування і діяльності. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія може трактуватися як модифікація термінів «міжособистісні відносини», «міжособистісні стосунки», «міжособистісне професійне спілкування і взаємодія* [2].

На нашу думку, *суб'єктна партнерська взаємодія у реалізації державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти – це система взаємозалежного обміну діями і одночасно активний безупинний з динамічною структурою і процес, який забезпечує безпосередній або опосередкований взаємовплив суб'єктів один на одного з метою узгодження причин їх спрямованих дій і взаємозв'язків на реалізацію спільної узгодженої діяльності й відповідальності, що має важливе значення для управління трансформаційними процесами. Акцент полягає в тому, що заклади освіти, їх керівники мають бути рівноправними повноцінними суб'єктами, а не з правом дорадчого голосу* [7].

Заслуговує на особливу увагу в контексті дослідження визначення Л. Калініної, яка стверджує, що: *«Державно-громадське-управління закладом загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії визначаємо як складний, багатогранний і нелінійний процес суб'єкт-суб'єктної, суб'єкт-об'єктної, об'єкт-об'єктної інформаційно-комунікаційної партнерської взаємодії та взаємозв'язку в середовищі й часі на основі інформації, спрямований*

на організацію, проектування і координацію програм, проєктів, заходів для досягнення встановленої мети функціонування й інноваційного розвитку» [5]

Для ефективного раціонального управління трансформаційними процесами у закладі освіти важливо враховувати специфіку дефініції «суб'єктна партнерська взаємодія у реалізації державно-громадського управління ЗЗСО» і її багатозначність. Доведено, що *це особлива форма партнерства та соціальної взаємодії з рівноправними автономними суб'єктами; це процес, на якому ґрунтуються як соціальне партнерство в освіті, так і державно-громадське управління закладами освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії; це скоординована діяльність суб'єктів управлінського процесу – партнерів, яка спрямована на досягнення спільних цілей інноваційного розвитку закладу освіти, забезпечення якісної освіти і всебічного розвитку кожного, отримання очікуваних результатів і вирішення важливих завдань; це фундамент, на якому будується демократичне управління, яке потребує нового менеджменту; це процес різноманітних суб'єкт-суб'єктних взаємовигідних зв'язків і відносин, обміну досвідом, думками, ідеями, матеріальними і духовними носіями результатів діяльності, що повинен мати зворотній зв'язок, в якому проявляється здатність партнерів визначати конструктивно цілі спільної діяльності й досягати запланованих результатів; це найвища форма взаємодії; модернізаційний механізм; це управлінська інновація* [7].

Як управлінська інновація, особливо в умовах воєнного стану й періоду відновлення України, *суб'єктна партнерська взаємодія у реалізації державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти покликає забезпечити*: скоординовану узгоджену партнерську взаємодію державних органів, громадських організацій, приватних структур; нормативно-правове закріплення організаційно-правових форм взаємодії суб'єктів управлінського й освітнього процесів; сприяти широкому залученню до партнерської співпраці й рівноправної взаємодії як юридичних, так і фізичних осіб на взаємовигідних умовах; стимулювати демократизацію всіх органів як державної влади, так і місцевого самоврядування, територіальних громад і управлінь освіти, наукових установ й закладів освіти різних рівнів акредитації; підтримувати організацію й розвиток асоціацій, громадських органів і організацій, інших форм діяльності суб'єктів управління освітнім й управлінським процесами, незалежно від місцевих умов функціонування, форм власності й підпорядкування [7;9].

Головні принципи державно-громадського правління закладів освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії в управлінні трансформаційними процесами мають стати: *конструктивний діалог і взаємодія; мотивація і готовність суб'єктів; обов'язковість виконання угод та домовленостей; добровільність і відповідальність за власні дії, вчинки і результати,*

інтерактивність; рівноправність і взаємовигідність; повага до партнера і самоповага; суверенність особистості; створення ситуації успіху, стимулювання тощо [7].

Модель уможливілює забезпечення не тільки оптимального балансу між центральними органами державної виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, бізнесовими структурами, закладами освіти й дієві запобіжники з боку держави чи суспільства щодо вирішення нагальних проблем і загроз у рівноправній співпраці, єдності та консолідації зусиль, партнерській взаємодії центральних державних органів управління з місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, науковими установами, закладами освіти й громадськими організаціями, спілками, профспілками, об'єднаннями, товариствами.

Механізмами забезпечення державно-громадського управління трансформаційними процесами на засадах суб'єктної партнерської взаємодії у закладах освіти є: заходи щодо безпеки учасників освітнього процесу й управління; оновлення механізмів фінансового забезпечення освітньої галузі; модернізація системи підготовки, перепідготовки та атестації (сертифікації) керівників шкіл та педагогічних кадрів; інноваційне навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення закладів освіти; соціальний захист учасників; науково-методичний супровід; розроблення нових механізмів співпраці з державними та приватними установами, органами влади та суспільного сектора, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, особливо з таких питань: виявлення та подолання проблем трансформації управління від командно-бюрократичного, планово-централізованого до державно-громадського (громадсько-державного) партнерських взаємин в управлінні освітою у територіальних громадах; залучення приватних структур до участі в освітньому й управлінському процесах; зменшення обсягів звітності та дублювання паперового і електронного варіантів; зменшення числа ієрархічних органів влади та органів управління освітою; законодавчого закріплення повноважень органів громадського самоврядування різних рівнів; делегування повноважень і відповідальності на нижчі рівні управління освітою [8;9].

Позитивні результати будуть тоді, коли державно-громадське управління трансформаційними процесами у закладах освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії стане єдиним цілісним організмом і відбуватися у кожній структурно-змістовій ланці управління закладу, а також територіальної громади, оскільки постає питання про відновлення закладів освіти, оптимізацію чи створення нової мережі із врахуванням особливостей регіону і ступенем освітніх втрат і руйнувань. Це стосується усіх складових

діяльності закладів освіти :в організаційно-структурній, освітній, педагогічній, психолого-медичній, науково-методичній, фінансово-економічній, кадровій, інформаційно-цифровій, господарсько-адміністративній.

Тому *ефективність державно-громадського управління трансформаційними процесами в закладах освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії залежить*, у значній мірі: від рівня опанування суб'єктами управління системою знань, певних навичок, культури, готовності до міжособистісної взаємодії; демократизації освітнього та управлінського процесів; розвитку лідерських та партнерських якостей керівників й інших суб'єктів; опанування системою знань про різні види менеджменту; розвитку стратегічного та критичного мислення керівників; реальної децентралізація управління; використання інноваційних стратегій і технологій; упровадження всіх видів шкільної автономії; упровадження інноваційних технологій управління й співуправління, управлінських інформаційно-комунікаційних систем, сучасних інформаційно-цифрових сервісів і платформ; залучення коштів бюджетів різних рівнів й позабюджетних коштів з різних джерел, не заборонених законом, для реалізації спільних освітніх проєктів (фінансових інвестицій, грантових освітніх програм; спільних проєктів на основі співфінансування тощо); залучення коштів і матеріальних ресурсів інших донорів; запровадження освітніх, соціальних та управлінських технологій; вибір форм, методів співпраці, управління й співуправління [8].

Реалізація змісту державно-громадського управління на засадах суб'єктної партнерської взаємодії в управлінні трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти *потребує постійного науково-методичного супроводу, розроблення нових механізмів співпраці й партнерської взаємодії з державними і приватними установами, органами влади й суспільного сектора, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами.*

Ефективне вирішення поставлених завдань *потребує підготовки партнерів до розуміння сутності суб'єктної партнерської взаємодії, способів її організації* у реалізації державно-громадського управління трансформаційними процесами не тільки ЗЗСО, а усієї системи освіти територіальної громади, враховуючи реалії воєнного часу і необхідність післявоєнного відновлення всієї держави і системи освіти зокрема.

Забезпечення ефективності державно-громадського управління трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії *залежить також від системного командного навчання персоналу закладів освіти, членів громади і партнерів способами взаємовигідної партнерської взаємодії з метою руйнації старих неефективних підходів і вироблення інноваційних підходів до вирішення різнопланових завдань,*

створення соціальних проєктів та управління ними спільно з командою (специфіка управління – співуправління і співвідповідальність) [7;8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістова, Н. О. Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика. [монографія]/ Н. О. Арістова. - Київ: Інтерсервіс, 2017. - С.79-80.
2. Економічно-правові умови державно-партнерської взаємодії суб'єктів управління опорних закладів освіти: практичний посібник.[Електронний ресурс]/ О.М. Онаць, Г.М. Калініна, М.М. Малюга, В.В. Мелешко, Л.М. Попович, М.О. Топузов, Б.Г. Чижевський. / за ред. О. М. Онаць - Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021 - 97 с. URL: <https://undip.org.ua/library/ekonomichno-pravovi-umovy-derzhavno-partnerskoi-vzaiemodii-sub-iekktiv-upravlinnia-opornykh-zakladiv-osvity-praktychnyy-posibnyk/>
3. Енциклопедія освіти [Електронний ресурс]: Акад. пед. наук України / гол. ред. В. Кремень.// 2-ге вид., допов. та перероб. К.: Юрінком Інтер, 2021. - 1144с. - URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39233/1/%D0%95%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8_.pdf
4. Жданенко С. Б. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз) [Електронний ресурс]: анотація до дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / С. Б. Жданенко// Харківський військовий ун-т.: Х., 2003. - URL : <http://www.disslib.org/partnerska-vzayemodia-u-protsesi-standovlennja-hromadjanskoho-suspilstva.html> (дата звернення 08.12.2023)..
5. Калініна Л. М. Модель інформаційної системи державно-громадського управління закладом загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2022 рік. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2022. С. 184–185.<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733963>
6. Лісова Н. І., Калініна Л. М. Система державно-громадського управління закладами освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії в умовах самоврядування. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2023 рік. - Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2023. <https://lib.iitta.gov.ua/739054/1/Anotovani-2024-1.pdf>
7. Онаць О. М. Суб'єктна партнерська взаємодія у реалізації державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти як інновація. Збірник наукових праць/ Проблеми сучасного підручника.№31,-2023,с. 117-130<https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/695/75>
8. Онаць О. М., Чижевський Б. Г., Попович. Л. І. Стан суб'єктної партнерської взаємодії у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти підручнику для менеджера освіти Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу: збірник тез доповідей / [ред. кол.; голов. ред. – О.М. Топузов]. [Електронне видання] – Київ : Педагогічна думка, 2023.-с.57-60 https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/PSP_tezy_2023-1.pdf
9. Онаць О. М., Чижевський Б. Г. Організаційно-правові умови державно-громадського управління закладами освіти на засадах партнерської взаємодії: законодавче забезпечення. Збірник наукових праць «Педагогічні інновації: ідеї,

реалії, перспективи». № 2, 2022. С. 55-66. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(29\)-55-66](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-55-66) <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733814>

10. Саух І. В. Трансформація концептуальних засад діяльності керівника закладу освіти в умовах державно-громадського управління на засадах партнерської взаємодії. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2023 рік. - Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2023. \
11. Соціальні, економічні та освітні трансформації в цифрову епоху : монографія / С. В. Леонов та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук С. В. Леонова, к-ки екон. наук О. А. Криклій. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 204 с https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90056/3/Lieonov_digitization.pdf
12. Топузов, О. М. Партнерські засади державно-громадського управління як предмет розгляду в підручнику для керівника освіти. [Електронний ресурс]/ О.М. Топузов, Л. М. Калініна, Н. І. Лісова, Г. М. Калініна, М. М. Малюга// Проблеми сучасного підручника.- К.: 2021. - Вип. 27. - С. 264–276. - Режим доступу: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-264-276> (дата звернення 10.12.2023).
13. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США: монографія / [А.П. Джурило, О.З. Глушко, О.І. Локшина та ін.].— К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ» 2018 monogr_transform_proc_shkil_osv_eu_usa.pdf (comparlab.org.ua)
14. Ничкало Н. Г. №2 Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Н. Г. Ничкало - К. : Педагогічна думка, 2008. - 200 с <https://lib.iitta.gov.ua/711148/1/12.pdf>
15. Управління соціально-економічними трансформаціями у сучасному місті: тези наук. – практ. інтернет-конф. (27 лютого 2018). – Київ : КУБГ, 2018. – 60 с <https://feu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/ku/Materialy%20Vseukrainskoi%20naukovo-praktychnoi%20konferentsii%20Upravlinnia%20sotsialno-ekonomichnomy%20transformatsiiamy%20u%20suchasnomu%20misti>

Онищак В. С.,

*вчитель вищої кваліфікаційної категорії,
педагогічне звання «Старший вчитель»,
вчитель математики Мостівського ліцею
Мостівської с/р Вознесенського району Миколаївської області,
vikaonishak@gmail.com*

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні цивілізаційні виклики ставлять перед українською освітою нові завдання, зокрема, потребу в персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань та створенні інтерактивних уроків. Штучний інтелект (ШІ) може стати таємною зброєю вчителя майбутнього, адже він володіє потужним потенціалом для вирішення цих завдань.

Використання ШІ – це шанс для української освіти стати сучасною, ефективною та цікавою для учнів.

Ключові слова: ШІ, освіта, вчитель, персоналізація, автоматизація,

інтерактивні уроки, результати навчання, цікавість, захоплення.

Modern civilizational challenges pose new tasks for Ukrainian education, including the need for personalized learning, automation of routine tasks, and the creation of interactive lessons. Artificial Intelligence (AI) can become a secret weapon for the future teacher, as it has the potential to solve these tasks.

Using AI is a chance for Ukrainian education to become modern, effective and interesting for students.

AI, education, teacher, personalization, automation, interactive lessons, learning outcomes, interest, engagement

Сучасний світ стрімко змінюється, і освіта не може залишатися осторонь цих змін. Сьогодні перед українською освітою стоять нові виклики, пов'язані з потребою в персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань та створенні інтерактивних уроків. Сьогодні інструменти, створені на основі штучного інтелекту, можна використовувати навіть через браузер в Інтернеті. Тому інструменти штучного інтелекту можна використовувати не лише через персональні комп'ютери, а й через смартфони та планшети. Хоча дані інструменти використовують переважно для розваг, більшість з них мають потенціал для використання в освітніх цілях. Широке залучення штучного інтелекту починає змінювати освітній ландшафт, зокрема і в освіті дорослих. Для освіти цінними є підходи штучного інтелекту у віртуальних класах (студентських чи для підвищення кваліфікації спеціалістів різного профілю). В зв'язку з тим, що в Україні наразі переважає дистанційне та змішане навчання, при цьому не завжди є можливість проведення онлайн уроків (в зв'язку зі стабілізаційними чи аварійними відключеннями електроенергії), постає проблема урізноманітнення та кращого унаочнення навчального матеріалу (як

Матеріали Projector Institute та МАН

через персональні комп'ютери, а й через смартфони та планшети. Хоча дані інструменти використовують переважно для розваг, більшість з них мають потенціал для використання в освітніх цілях.

Широке залучення штучного інтелекту починає змінювати освітній ландшафт, зокрема і в освіті дорослих. Для освіти цінними є підходи штучного інтелекту у віртуальних класах (студентських чи для підвищення кваліфікації спеціалістів різного профілю).

В зв'язку з тим, що в Україні наразі переважає дистанційне та змішане навчання, при цьому не завжди є можливість проведення онлайн уроків (в зв'язку зі стабілізаційними чи аварійними відключеннями електроенергії), постає проблема урізноманітнення та кращого унаочнення навчального матеріалу (як

для учнів так і студентів). Можливим вирішенням даної проблеми може стати методично виважене використання засобів штучного інтелекту та хмарних сервісів відкритої науки[6].

Штучний інтелект (ШІ) може стати таємною зброєю вчителя майбутнього, адже він володіє потужним потенціалом для вирішення цих завдань.

Чи підтримує держава розвиток інструменту ШІ в освіті? Глобальне долучення ШІ до навчального процесу в Україні наразі обговорюють на рівні експертних конференцій, круглих столів та інформаційних кампаній від Міністерства освіти і науки й інших держустанов.

Зокрема, за сприяння МОН та Інституту модернізації освіти в мережі вже доступний курс підвищення кваліфікації учителів у контексті використання ШІ.

На базі Малої академії наук[5] як держустанови, що розвиває науковий потенціал школярів, вже є спеціалізована дослідницька секція Системи та технології штучного інтелекту.

Персоналізація навчання. "Персоналізація навчання – це не просто модне слово, це ключ до успіху в освіті 21 століття", - стверджує доктор педагогічних наук Київського національного університету імені Т. Шевченка Іван Петренко у своїй праці "ШІ: нові можливості для персоналізації навчання" (2020). Штучний інтелект — це широке поняття. Воно охоплює будь-які технології, які відтворюють людське мислення і такі навички, як-от розуміння складної інформації, самостійне виведення висновків та здатність вести осмислений та зв'язний діалог.

Машинне навчання є підвидом штучного інтелекту, що являє собою процес, у якому програмне забезпечення навчається за таким само принципом, що й людина. Протягом такого навчання програма аналізує значні пласти даних та відшуковує закономірності задля класифікації інформації чи створення прогнозів. Циклічність такого алгоритму дій дає програмі змогу «вчитися», змінюючи свої наміри залежно від попередніх висновків.

Штучний інтелект може сприйняти значно більше інформації, ніж людина. А, отже, і значно швидше та точніше виконувати завдання. Деякі розробники освітнього програмного забезпечення почали використовувати ці переваги для створення програм, які б підлаштовувалися під особливості кожного учня. Наприклад, неприбуткова організація Enlearn із Сіетла розробила адаптивну освітню платформу, у якій за допомогою машинного навчання можна прописати персоналізовані навчальні плани, які б пришвидшили час опанування знань для кожного учня[1].

Автоматизація рутинних завдань на прикладі ChatGPT . ШІ може автоматизувати такі рутинні завдання, як перевірка завдань, складання розкладу уроків. Це звільнить час вчителя для більш творчої роботи, такої як планування

уроку, спілкування з учнями та батьками. Для вчителів ChatGPT може стати ресурсом швидкого пошуку або генерації завдань. Наприклад, для уроків математики він може придумати приклади чи рівняння. Це допоможе, якщо ви вже розв'язали всі вправи з підручника чи не хочете, щоб ваші учні списали відповіді з готових розв'язків. Також чат-бот допоможе в генерації текстових задач для початкової школи і не лише. Чудовим прикладом є ChatGPT — це мовна модель, він пропонує класні теми рефератів і творів. Як експеримент я попросила його згенерувати перелік тем для учнівських творів за повістю українського письменника. І чат-бот чітко формулює їх, враховуючи вік дітей. Наприклад, для 5-х і 11-х класів він запропонував зовсім різні теми. Також ChatGPT буде корисним педагогам для дослідження нових методик. Він дуже гарно підказує цифрові інструменти для вчителів. Наприклад, ви хочете створити освітній ресурс, але не знаєте, де це зробити. Чат-бот відразу видає перелік платформ з усіма їхніми перевагами та недоліками. Важливо лише чітко формулювати завдання[4].

Багато педагогів зараз займаються науково-методичною діяльністю. У цьому чат-бот також може допомогти. Коли ми раніше писали статті, то відкривали купу джерел, аналізували їх і перефразовували. Тепер чат робить це замість нас. Адже ChatGPT — це насправді набагато більше за пошуковик. Він генерує абсолютно нові тексти з урахуванням того, що знаходить у Google. І робить це досить якісно. Він не просто видає визначення та уривки зі статей. А порівнює, робить висновки, рекомендує, що почитати далі.

Помилки, які допускає ШІ. Звісно, будь-які запропоновані чатом завдання вчителям варто передивитись та проаналізувати, а тоді вже давати в роботу дітям. Також особливо уважними потрібно бути до текстів українською. ChatGPT поки що краще відповідає на запити англійською. Українською бувають граматичні помилки, тому потрібно вчитувати. Чат-бот допоможе, підкаже, але взяти готовий текст і використати — поки що ні.

Важливо також враховувати, що ChatGPT зараз володіє інформацією за 2021 рік. Усі наступні дані він отримує від користувачів. А багато з них — діти. Тож на відміну від Вікіпедії, яку постійно фільтрують і моніторять, чат-бот може видавати не завжди правдиву інформацію.

Створення інтерактивних уроків. ШІ може допомогти вчителю створювати інтерактивні та захоплюючі уроки, які роблять навчання більш ефективним. Завдяки ігровим елементам, візуалізації та інтерактивним вправам ШІ може значно полегшити засвоєння знань та зробити процес навчання більш цікавим для учнів.

"Інтерактивні уроки – це ключ до залучення та мотивації учнів", - зазначає професор Олена Смирнова.

Штучний інтелект – це шанс для вчителя перетворити уроки на невеликі пригоди. Але для цього доведеться відмовитись від зубрінь і перейти на проєктний підхід, у якому буде більше творчості і в якому діти нарешті будуть вчитися не надавати правильні відповіді, а ставити правильні запитання. Сократ учив нас давним-давно: ставте правильні питання: «Чому так?», «А якщо я так зроблю, то що буде?», «А чи ти впевнений?» Дивовижно, але GPT повертає нас до мистецтва правильного запитування. Бо він може зробити дуже халтурну роботу, а може створити шедевр – усе залежить від того, хто і що запитує. ШІ не заміняє людину, він заміняє лише ту частину роботи людей, в якій власне людини немає. Технології зараз виконуватимуть усі автоматизовані завдання. ШІ може генерувати персоналізовані навчальні плани, які відповідають потребам та стилю навчання кожного учня. ШІ може адаптувати складність завдань та темпу навчання для кожного учня. ШІ може рекомендувати додаткові ресурси та матеріали, які допоможуть учням глибше вивчити тему. ШІ може генерувати різноманітні інтерактивні вправи, такі як вікторини, ігри, симуляції та дискусії. Ці вправи можуть допомогти учням краще засвоїти знання та навички, а також зробити навчання більш цікавим.[2] ШІ може давати учням зворотний зв'язок у реальному часі, щоб вони могли відстежувати свій прогрес та вчитися на своїх помилках. Отже, у людей буде значно більше часу для креативності, емпатії, натхнення, проєктів і створення ідей. Тому вважаю, що штучний інтелект не спричинить деградації навчання, за умови, що ми не будемо намагатися заховати старі підходи в нову реальність. Головне, щоб у школи повернулася цікавість. Від грецької skole — це дозвілля. Школи ніколи не планувались як заводи з виробництва однакових, стандартизованих громадян. Школа має бути драйвовим місцем, і технології та саме життя нас до цього підштовхують [3].

Кілька прикладів того, як ШІ використовується в освіті:

- Khan Academy: <https://uk.khanacademy.org/> використовує ШІ для персоналізації навчання та надання учням зворотного зв'язку в реальному часі.
- Duolingo: <https://uk.duolingo.com/> використовує ШІ для створення ігрових та інтерактивних уроків з вивчення мов.
- Nearpod: <https://nearpod.com/> використовує ШІ для створення інтерактивних презентацій, які дозволяють учням брати участь у уроках у реальному часі.

Використання ШІ – це шанс для української освіти стати сучасною, ефективною та цікавою для учнів. Незважаючи на деякі виклики, ШІ має великий потенціал для революціонізації освіти та може зробити навчання більш персоналізованим, ефективним та захоплюючим.

ЛІТЕРАТУРА. ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ:

1. [Електронний ресурс]: - Режим доступу до ресурсу: <https://osvitoria.media/experience/yak-shtuchnyj-intelekt-mozhe-dopomogty-osviti/>

2. [Електронний ресурс]: - Режим доступу до ресурсу:
<https://naerjournal.com/article/view/v12n1-10>
3. [Електронний ресурс]: - Режим доступу до ресурсу:
<https://osvitoria.media/experience/shkola-maye-buty-drajvovym-mistsem-i-shtuchnyj-intelekt-dopomozhe-u-tsomu/>
4. [Електронний ресурс]: - Режим доступу до ресурсу:
<https://osvitoria.media/experience/zrobit-chatgpt-svoym-asystentom-yak-uchytelyu-vykorystovuvaty-shtuchnyj-intelekt-dlya-urokiv/>
5. [Електронний ресурс]: - Режим доступу до ресурсу:
<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20231220-shtuchnyj-intelekt-v-osviti-yak-tehnologiya-vplyvaye-na-navchannya-v-ukrayinskyh-shkolah/>
6. [Електронний ресурс]: - Режим доступу до ресурсу:
<https://lib.iitta.gov.ua/734475/1/2023-381-marienkokovalenko.pdf>

Оржешко Д. В.,
аспірант лабораторії психології навчання імені І.О. Синиці
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
d.orgeshko@ukr.ne

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЛІТАРНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ ВІЙСЬКОВИХ: ДОСВІД ВІТЧИЗНЯНИХ І СВІТОВИХ ОСВІТНІХ ІНСТИТУЦІЙ

Проблема мілітарного самоприйняття розглядається у широкому контексті наукових досліджень, присвячених психологічним особливостям військових. Мілітарне самоприйняття трактується як один з провідних компонентів самосвідомості особистості. Воно базується на самопізнанні і створює передумови для формування саморегуляції, саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації у військовій справі. Мілітарне самоприйняття розуміється як емоційно-оцінний, когнітивний і поведінковий компонент самосвідомості, що проявляються в позитивному ставленні людини, яка обрала своєю професією військову діяльність, до самої себе і прийняття себе на рівні усвідомленої та засвоєної мілітарної суб'єктивності. Сформоване мілітарне самоприйняття дає підстави курсантові стати адаптивнішим, сильнішим та успішнішим у військовій підготовці й особистісному зростанні. Прийняття себе на рівні статусно-рольового і тілесного ототожнення як «людини в мундирі» виступає запорукою формування у курсанта адекватного мілітарного самоприйняття, а також впевненості, відваги, гордості, патріотизму та інших просоціальних рис.

Ключові слова: курсанти, військові заклади, самосвідомість, мілітарна ідентичність, рецепція власного Я, мілітарне самоприйняття.

Orzheshko D. Psychological features of military self-acceptance of the military: the experience of domestic and foreign institutions.

The problem of military self-acceptance is considered in the broad context of scientific and psychological research devoted to the psychological characteristics of the military. Military self-acceptance is interpreted as one of the leading components of an individual's self-awareness. It is based on self-knowledge and creates prerequisites for the formation of self-regulation, self-development, self-realization and self-actualization in military affairs. Military self-acceptance is perceived as emotional-evaluative, cognitive and behavioral components of self-awareness, which are manifested in the positive attitude of a person who has chosen military activity as his profession, towards himself and self-acceptance at the level of conscious and assimilated military subjectivity. The formed military self-acceptance gives the cadet grounds to become more adaptable, stronger and more successful in military training and personal growth. Self-acceptance at the level of status-role and physical identification as a «man in a uniform» serves as a guarantee for the formation of an adequate military self-acceptance in a cadet, as well as confidence, courage, pride, patriotism and other prosocial traits.

Keywords: cadets, military institutions, self-awareness, military identity, reception of one's self, military self-acceptance.

Серед нагальних завдань функціонування і трансформації освітнього простору нашої держави в умовах воєнного лихоліття окремого актуального статусу набуває коло проблем, зумовлене навчанням/реєдукацією військових. У ракурсі нашого дослідження постали психологічні особливості самоусвідомлення військовослужбовців і курсантів військових академій, зокрема в плані вивчення специфіки розвитку їхнього мілітарного самоприйняття. Нами здійснено аналітичний огляд окресленої проблематики у вітчизняних на зарубіжних дослідженнях, який дозволяє стверджувати про те, що *мілітарне самоприйняття доцільно трактувати як один з провідних компонентів самосвідомості особистості, який, базуючись на самопізнанні, створює передумови для формування саморегуляції, саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації у військовій справі.* Також ми розглядаємо *мілітарне самоприйняття як позитивне емоційно-ціннісне настановлення людини на себе, що формується під впливом акцептуючих настановлень інших щодо неї в процесі її соціалізації у військових умовах і соціодовкіллі, зокрема військовому навчальному закладі [2].*

Безперечно, феноменологія мілітарного самоприйняття закорінена у глибинних контекстах самосвідомості людини, а тому воно «співпрацює» із самосприйманням, самоосмисленням, самоототожненням, саморегуляцією, самоствердженням тощо. Усталене й відрефлексоване позитивне мілітарне самоприйняття дає змогу військовому бути адаптивнішим, сильнішим, впевненішим, виживальнішим, успішнішим, тобто бути спроможним приймати себе як сильну особистість, яка здатна протистояти можливим

внутрішньопсихологічним конфліктам, імовірним боязкості, тривожності, фрустрованості й невпевненості. Наші дослідження підтверджують тезу про те, що набуття курсантами військових освітніх інституцій своєрідної «офіцерської ідентичності», а також прийняття себе як «людини у військовій уніформі», яка посідає важливі статуси та відіграє поціновувані соціальні ролі, сприяє її загальноособистісному самоствердженню та самореалізації [2; 3].

Аналізуючи особливості сучасної військової психології у вимірах війни і миру, М. Гребенюк пише, що становлення професійної «Я-концепції» є запорукою успішної адаптації до умов військової служби, а оцінка, сприймання і прийняття себе як професіонала забезпечує мілітарну ефективність [1].

Maciejewski, J. висвітлює трансформацію особистісних моделей польських вояків у зв'язку з певною реорганізацією збройних сил на межі ХХ-ХХІ століть. На цьому історичному відтинку функціонування польських збройних сил кардинально змінилося насамперед через вступ до НАТО. Структури цього потужного оборонного блоку сприяли змінам у системі підготовки і виховання офіцерського складу. Збройні сили Польщі увійшли до Північноатлантичного альянсу з добре підготовленим і освіченим офіцерським корпусом, що засвідчує результативність діяльності військових освітніх інституцій. Звичайно, якість кадетської освіти, на думку автора, можна критикувати, однак її універсальність та високий професіоналізм не відрізняються від кращих зразків союзників. Курсант повинен бути підготовлений для керівної діяльності в екстремальних ситуаціях різноманітних загроз власній безпеці та безпеці держави, тому рецепція себе як успішного і професійного майбутнього офіцера виступає запорукою його мілітарного ствердження та самореалізації [11].

В. Ткаченко, Н. Костюкова в аналізі проблеми організації психологічної підготовки до бойових дій в арміях країн НАТО звертають особливу увагу на дотримання принципів тісного поєднання усвідомленості власних психічних якостей з фізичними параметрами. Висвітлено особливості програми «Всебічний фітнес військовослужбовців та членів їх сімей (CSF2)» та її зв'язок із формуванням психологічної стійкості, пружності, еластичності (резілієнсу) у військовослужбовців, членів їх сімей та цивільного персоналу армії США. Прийняття себе як упевненої та психофізично здорової людини зумовлює у військових як оптимізацію психологічної стійкості, так і стабілізує самоусвідомлення в екстремальних умовах [4].

Khraban, T. здійснила розгалужене теоретико-емпіричне вивчення психологічного благополуччя курсантів українських військових закладів вищої освіти й проаналізувала найістотніші детермінанти, які сприяють або перешкоджають переживанню цього психостану. Завдяки задіяним психолінгвістичним методам (вільний асоціативний експеримент), науковиця встановила, що найсуттєвішим чинником психологічного благополуччя

курсантів є в першу чергу їхнє самоприйняття [10]. У ще одному із досліджень Т. Храбан констатовано, що у мирний час самоприйняття для курсантів постає знаковим маркером психологічного благополуччя, тоді як у воєнний час його функція зводиться насамперед як до засобу, що дозволяє уникнути негативного впливу різних стресорів і стресогенних ситуацій та обставин [5].

Bowles, S. V. відзначає, що благополуччя у війську залежить від надзвичайно великої кількості чинників, що зумовлено екстремальністю військової професії, однак одним із дуже важливих виступає якраз особистісне ототожнення і прийняття себе як невід'ємної частини певного військового формування. Самоприйняття як умовної «бойової одиниці», базоване на усвідомленні групової приналежності та цінності для себе й інших, посилює безпеку і переживання благополуччя у військовому підрозділі [6].

Schwerin, M. J. відзначає, що потрібно враховувати психологічну специфіку військової служби в умовах мирного та воєнного часу й наголошує про необхідність аналізу якості життя і суб'єктивного благополуччя військовослужбовців з урахуванням широкого контексту їхнього військового життя. Різнопланове самоусвідомлення, позитивне ототожнення з його реаліями, прийняття себе як мілітарної особистості, що виконує високий обов'язок захисту інших від ворогів, істотно стверджує військового як професіонала і людину [15].

Hernández-Varas, E., Labrador, E., Méndez S. M. дослідили психологічний капітал, задоволеність роботою та самосприйняття здоров'я як предикторів психологічного благополуччя військовослужбовців. На репрезентативній вибірці з 492 іспанських солдатів науковці провели кореляційне дослідження шляхом застосування множинної лінійної регресії. Між змінними психологічний капітал, задоволеність роботою та самосприйняття здоров'я було виявлено позитивну значущу кореляцію, що загалом пояснює до 53 % дисперсії. По суті, отримано достовірні психодіагностичні дані про те, що психологічний капітал як потужний загальний психоенергетичний ресурсний стан військового разом і прийняттям себе як здорової людини дає йому змогу якісно відновити власну внутрішньопсихологічну рівновагу, особливо ж у суворих реаліях та ситуаціях невизначеності військової служби [8].

Schmitz-Wortmeyer, D. and Branco, A. U. відзначають важливу роль інституційного керівництва афективним зв'язком у системі розвитку моральних цінностей у бразильській військовій освіті. Детально проаналізовано основні інституційні практики, що застосовуються для покращення процесу розвитку моральних цінностей у контексті здобуття військової освіти бойовими офіцерами бразильської армії. Дослідниці в контексті культурно-психологічного підходу стверджують, що соціальне управління у військовій культурі зазвичай спрацьовує дуже ефективно. Зауважується його істотний вплив на різних рівнях афективно-семіотичної регуляції людей, адже відбувається структурування складних емоційно-когнітивних переживань. Такі переживання породжують

гіперузагальнені поля смислів щодо моралі та військових цінностей. Крізь призму реалій освітнього процесу офіцерів бразильської армії подано наукову інформацію про те, як поєднуються практики, пов'язані з різними рівнями афективно-семіотичного досвіду. Констатовано, що вони сприяють інтерналізації та екстерналізації конкретних моральних цінностей, а також їхньому засвоєнню на рівні власних аксіологічних пріоритетів. Прийняття таких ціннісних матриць забезпечує офіцерам позитивне самоприйняття внаслідок ототожнення з ними [14].

У дослідженні Dziwanowski, Kamil ідеться про системний розгляд ієрархії цінностей і норм поведінки, які зустрічаються в житті курсантів. У процесі повсякденної життєдіяльності кожен курсант так чи інакше дає певні оцінки, тобто формулює свої різні думки й міркування за певним критерієм, а також відводить їм значуще місце в ієрархії цінностей. Ототожнення себе зі сформованою системою вартостей, їхнє прийняття істотно покращує як самооцінку, самоототожнення, самоприйняття курсанта, так і стимулює позитивне і життєстверджувальне налаштування на військове навчання і згодом армійську службу. Порівняння системи цінностей студентів Університету ВПС Польщі засвідчило наявність у курсантів досить сталої системи вартостей, до того ж вони поділяють доволі подібні судження щодо різної поведінки. Констатовано, що незалежно від курсу, цілі та цінності, пов'язані з батьківщиною та сім'єю, здаються для польських курсантів найважливішими у прийнятті системи цінностей та себе в них [7].

Morreale, C. унаслідок детального вивчення на дисертаційному рівні академічної мотивації та академічної Я-концепції студентів-ветеранів у вищих навчальних закладах констатував, що самоусвідомлення комбатантів відрізняється цілою низкою відмінностей. Мілітарний досвід істотно впливає на формування різноманітних конструктів самосвідомості, особливо ж на самооцінку, самоприйняття, самоствердження [13]. Про подібне йдеться у дослідженні Moeck, E. K., Takarangi, M. K. T., & Wadham, B., присвяченому оцінці академічних результатів та благополуччя студентів-ветеранів. Вища освіта забезпечує військовим ветеранам шлях переходу до активного цивільного життя, який відбувається у багатьох військових завдяки вступу в університет для здобуття вищої освіти. Попри те, що зазвичай ветерани можуть бути зразковими студентами через свій різноманітний багатий життєвий і мілітарний досвід, дисциплінованість, зібраність, стійкість тощо, все ж констатується перебування деяких комбатантів у «групі ризику». Дослідники стверджують, що більшість із них – людей з досвідом участі у бойових діях, є своєрідними і нетрадиційними студентами. Встановлено частіші порівняно з цивільною вибіркою проблеми з психічним/фізичним здоров'ям, що неминуче впливає на самоусвідомлення, самоприйняття, самопрезентацію, самореалізацію (особистісну й академічну).

Запропоновано зробити наголос на покращення комфорту й добробуту, які можуть захистити студентів-ветеранів від труднощів у навчанні та посприяти досягненню ними кращих результатів [12].

У контексті вивчення мілітарного самоусвідомлення особистості Johansen, R.V., Martinussen, M., Kvilvang, N. здійснили дослідження впливу військової ідентичності на залученість до служби та психоемоційного і психофізичного вигорання серед членів Сил швидкого реагування норвезької армії (RRF). Дослідники встановили, що індивідуалізм негативно пов'язаний із якістю залучення до виконання службових обов'язків та позитивно пов'язаний із виснаженням. Виходячи з того, що професіоналізм є перевагою, а індивідуалізм – недоліком, зроблено висновок про те, що індивідуалістична ідентичність з високою ймовірністю може негативно впливати на бойову ефективність спецпризначенців [9].

Узагальнюючи, зазначимо, що проблема мілітарного самоприйняття посідає вагомe місце у психологічній компоненті освітньої діяльності українських та зарубіжних військових закладів. Позитивне мілітарне самоприйняття виступає запорукою сформованої особистісної та національної ідентичності, військової фаховості, патріотизму та інших просоціальних рис і ознак.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гребенюк М. О. (2019). Становлення професійної «Я-концепції» як запорука успішної адаптації до умов військової служби. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. Київ, С. 54–56.
2. Маслюк, А. і Оржешко, Д. (2023). Психологічні особливості мілітарного самоприйняття курсантів військових закладів. Психологічні перспективи. 42. (Груд 2023). 127–141 DOI:<https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-42-mas>.
3. Оржешко Д. (2023). Психологічні особливості прояву мілітарного самоприйняття в курсантів військових закладів України. Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування на виклики сучасності : матеріали X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (27 листопада - 02 грудня. 2023 р.) = Materials of X-th International Scientific and Practical Internet Conference (Nov 27 – Dec 02, 2023) / за заг. ред. Я. О. Гошовського, Т. І. Дучимінської, Ж. П. Вірної, Д. Т. Гошовської, О. Є. Іванашко. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2023.123–128.
4. Ткаченко, В. І., Костюкова, Н. В. (2018). До проблеми організації психологічної підготовки до бойових дій в арміях країн НАТО. Вісник Національного університету оборони України. 2(50), 119–126. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2018-50-2-119-126>.
5. Храбан Н.Є. (2023). Актуальні питання психологічного благополуччя молоді під час навчання за військовим профілем: приклад України. Вища освіта. 1(22). С.51–66.
6. Bowles, S.V. (2017). Well-Being in the Military. In: Bowles S., Bartone P. (eds) Handbook of Military Psychology (pp. 213–238). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66192-6_14

7. Dziwanowski K. (2020). Values and norms of behaviour in the life of cadets. Security and Defence Quarterly. 29(2):73–94 [https://DOI: https://doi.org/10.35467/sdq/120784](https://doi.org/10.35467/sdq/120784)
8. Hernández-Varas, E., Labrador, E., Méndez S.M. (2019). Psychological capital, work satisfaction and health self-perception as predictors of psychological wellbeing in military personnel. *Psicothema*, 31(3), 277–283. <https://doi.org/10.7334/psicothema2019.22>
9. Johansen, R.B., Martinussen, M., Kvilvang, N. (2016). The Influence of military Identity on Work engagement and Burnout in the Norwegian Army Rapid Reaction Force. Walter de Gruyter GmbH. <https://DOI: 10.1515/JMS-2016-0196>
10. Khraban, T. (2022). Cadets' psychological well-being during training period at military institutions of higher education. *Scientific Journal of Polonia University*, 52(3), 146-155. <https://doi.org/10.23856/5219>
11. Maciejewski, J. (2008). Sylwetka oficera Wojska Polskiego w dobie przemian ustrojowych. *Kontekst socjologiczny. Socjologia*. XLIV. 3079.
12. Moeck, E. K., Takarangi, M. K. T., & Wadham, B. (2022). Assessing Student Veterans' Academic Outcomes and Wellbeing: A Scoping Review. *Journal of Veterans Studies*, 8(3), pp. 104–119. DOI: <https://doi.org/10.21061/jvs.v8i3.327>
13. Morreale, C. (2011). Academic motivation and academic self-concept: Military veteran students in higher education. (Doctoral dissertation). New York: University at Buffalo.
14. Schmitz-Wortmeyer, D. and Branco, A. U. (2016) Institutional Guidance of Affective Bonding: Moral Values Development in Brazilian Military Education. *Integrative Psychological and Behavioral Science*. 50(3). <https://DOI:10.1007/s12124-016-9346-6>.
15. Schwerin, M.J. (2006). Quality of Life and Subjective Well-Being among Military Personnel: An Organizational Response to the Challenges of Military Life. In Britt T.W., Adler A.B., & Castro C.A. (Eds.), *Military life: The psychology of serving in peace and combat: Military culture* (pp. 145-179). Praeger Security International.

Павельчук М. О.,

*кандидат педагогічних наук,
науковий співробітник відділу міжнародних зв'язків та наукової співпраці
Інституту педагогіки НАПН України,
zagorul_ko@ukr.net*

APPLICATION OF THE GAMIFICATION METHOD FOR THE EDUCATION OF CHILDREN OF THE ALPHA GENERATION

Анотація: в тезах описано особливості застосування методу гейміфікації під час навчання дітей покоління Альфа; охарактеризовано особливості засвоєння інформації та навчального стилю дітей – представників покоління Альфа.

Ключові слова: гейміфікація, діти покоління Альфа, заклади загальної середньої освіти, процес навчання

Annotation: the abstract describes the peculiarities of applying the gamification method in teaching children of the Alpha generation; characterizes the peculiarities of information assimilation and learning style of children - representatives of the Alpha generation.

Key words: gamification, children of Generation Alpha, general secondary education institutions, learning process

Modern pedagogical paradigms and trends in education, reinforced by the use of ICT, create the preconditions for the use of new approaches and methods to introduce active learning. Gamification of the educational process is one of these trends.

Gamification means the use of game techniques in non-game situations. Accordingly, educational games and the use of game techniques and methods (game model, game code, and game material) for educational purposes can be considered the leading areas of gamification of education [3]. Gamification manifests itself in three forms: 1) a competition with clear goals and rules as the main component of game motivation; 2) a game without a winner, which is pleasant in its process; 3) aesthetics, which aims to visualize, make clear and enjoyable goals, tasks, and increase the visibility of results [4].

According to the Spanish scientist J. J. Ardila-Muñoz, gamification in education brings the following benefits: greater control and monitoring of the actions performed by students; assessment activities lose their punitive nature; teaching and learning relationships are characterized by competition and cooperation; and the promotion of problem-based and discovery learning [6].

For children and young people, play is a familiar form of communication, and they feel most comfortable in it. Discussion in a playful way helps to avoid obstacles in the form of insufficient knowledge and inability to defend one's opinion with arguments. The following types of games are used in teaching: dramatization games, role-playing games, simulation games, business games, organizational and action games, organizational and mental games, training games, research games, and others. Games are an effective means of educating students' mental activity, activating mental processes. When using game technologies in teaching, the following conditions should be met: the game's compliance with the educational goals of the lesson; the game's compliance with the age characteristics of students; moderation in the use of games in the classroom [1].

The structural elements of games are particularly suitable for the current generation of learners. Gamification is an approach known as adding game elements such as storytelling, problem solving, aesthetics, rules, collaboration, competition, reward systems, feedback, and trial-and-error learning to the non-game world. Game situations have already been widely and successfully used in the professional sphere, particularly in marketing, education, and consumption. Gamification in education means that teachers apply game design elements in the educational environment. The goal is usually to make learning more engaging.

App-based games, increased screen time, decreased concentration, and a high level of digital literacy are common characteristics of Generation Alpha. It has been found that compared to Generation Z, Generation Alpha demonstrates such behavioral traits as greater curiosity, freedom from any rules, they are more passionate, more mobile, and self-centered [5]. The learning styles of Generation Alpha students are closely related to technology. Active engagement and hands-on experience will be key aspects of Alpha Generation learning, rather than passive methods such as memorizing information from textbooks or listening to teachers. Thus, to meet the learning needs of Generation Alpha children, new learning systems need to be developed in both physical and virtual aspects. When digital devices, such as computers or tablets, are integrated into the learning environment, young children's learning becomes collaborative and influential, and their social skills develop naturally. Digital gaming technologies expand the space for collective learning through games with children's imagination, media characters, and experiences [8]. In recent years, the use of digital devices, distance learning methods, and collaborative learning environments has become more widespread in global education systems.

Gamification of the educational process offers a more engaging teaching experience. Its use leads to an increase in the efficiency of the learning process. This is also reflected in better retention and learning by students. The versatility of gamification in the educational process allows it to be used at different levels of schooling. It can be used not only for learning but also for practice, to improve performance, to enhance skills, or to successfully apply knowledge in the workplace. Gamification can help to bring about changes in thinking and behavior. When combined with the principles of spaced repetition, a teacher can successfully use gamification to influence both aspects over time. Given the many benefits of using gamification in the classroom, teachers must balance the integration of these technologies with the ability of students to benefit from incorporating game elements into their learning. For a game to achieve the desired result, it is necessary to develop a successful design that is both entertaining and educational, and games that are truly engaging for students can help them improve their learning faster [9].

Gamification allows the learning process to become more motivated and enjoyable. Having motivation improves learning outcomes and encourages learners to continue to delve into a particular topic. Motivation stimulates the desire to learn and facilitates learning activities.

REFERENCES:

1. Бузько, В. (2013). Ігрова діяльність як функціональна складова навчального середовища у вивченні фізики в основній школі. Наукові записки Малої академії наук України : (збірник наукових праць). 109–117.
2. Малихін, О. В., & Липчевська, І. Л. (2024). Візуалізація навчальної інформації в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в початковій школі:

методичний аспект. Інститут педагогіки НАПН України, Видавництво «Людмила», 2024, 21.

3. Сергеева, Л. (2014). Гейміфікація: ігрові механіки для мотивації персоналу. Електронне наукове фахове видання «Теорія та методика управління освітою», 2 (14). 14 с.
4. Ткаченко, О. (2015). Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір. Актуальні питання гуманітарних наук, 11. 303–309.
5. Araydin, Ç., & Kaya, F. (2020). An analysis of the preschool teachers' views on Alpha generation. *European Journal of Education Studies*, 6(11), 254–272. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3627158>
6. Ardila-Muñoz, J. J. (2019). Supuestos Teóricos for the gamification of higher education. *Magis, Revista Internacional de Investigación en Educación*, 12 (24), 71–84. <https://doi.org/10.11144/Javeriana.m12-24>.
7. Aristova, N., & Vyshnevskaya, M. (2023). Use of artificial intelligence technologies for foreign language training. In *Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення. Педагогічна думка*.
8. Kaplan-Berkley, S. (2021). Digital tools and streaming media converge to inspire social interactions of Generation Alpha. *International Journal of Early Childhood*, 54, 185–201. <https://doi.org/10.1007/s13158-021-00301-y>
9. Li, R., Liu, J. (2022). Applying Gamification in English Learning. *Proceedings of the 2022 8th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR 2022)*, 664, 2703–2706.
10. Samodumska, O., Pushkarova, T., Hrytsenko, O., Zahorulko, M., & Pshenychna, I. (2022). Professional and pedagogical training of future students of higher education with elements of gamification. *Revista Eduweb*, 16(4), 52–64.

Павенко Н. В.,

Викладач Слов'янського багатoproфільного регіонального центру професійної освіти імені П.Ф. Кривоноса, pavenkonatalya@gmail.com

СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ОСВІТНЬОЇ КОНЦЕПЦІЇ: АКСЕЛЕРАТОРИ МОРАЛЬНОЇ СТАРТАП-ОСВІТИ

Анотація: У статті розглянуто концепцію «акселераторів моральної стартап освіти» як інноваційного підходу до розвитку духовних орієнтирів у здобувачів освіти в сучасних цивілізаційних викликах. Досліджено, як акселератори можуть впливати на формування моральних засад у сучасній молоді. З акцентом на важливість інтеграції етичних принципів в освітні програми, проаналізовано різні моделі акселераторів та вплив на стартап-систему. Розглянуто роль волонтерства як акселератора моральної стартап-освіти, що є важливим компонентом у формуванні відповідальних лідерів сьогодення. Наведено приклади успішних стартапів, що пройшли через акселератори моральної освіти. Означено виклики, з якими стикаються акселератори та перспективи їх подолання.

Ключові слова: акселератори освіти, моральні цінності, волонтерство, інноваційна освіта.

Abstract: The article examines the concept of «accelerators of moral start-up education» as an innovative approach to the development of spiritual orientations among those seeking education in modern civilizational challenges. It has been studied how accelerators can influence the formation of moral principles among modern youth. With an emphasis on the importance of integrating ethical principles into educational programs, various models of accelerators and their impact on the startup system are analyzed. The role of volunteering as an accelerator of moral startup education, which is an important component in the formation of responsible leaders today, is considered. Examples of successful startups that have passed through accelerators of moral education are given. Challenges faced by accelerators and prospects for overcoming them are identified.

Keywords: education accelerators, moral values, volunteering, innovative education.

Акселератори моральної стартап-освіти відіграють ключову роль у сучасній освітній системі, забезпечуючи платформу для інноваційних проєктів, які прагнуть впливати на духовний розвиток суспільства. Ці унікальні інкубатори не тільки підтримують стартапи з практичними інструментами та ресурсами, але й наголошують на важливості виховання моральних цінностей у молодого покоління. Ідея полягає не лише у створенні успішних бізнес-моделей, але й у формуванні освіченої, відповідальної молоді людини. «Ми не можемо створити стійке майбутнє, не вкладаючись у виховання наступних поколінь з моральним компасом та етичним лідерством», – зазначив Кофі Аннан [1].

Поняття моральної освіти не нове, але інтеграція цієї концепції у стартап-акселератори є відносно сучасним явищем. Сприйняття освіти як інструменту не тільки для навчання, але й для формування характеру та цінностей, знайшло своє втілення у створенні акселераторів, що зосереджуються на моральному та духовному розвитку молоді людини. Ініціативи, подібні до цих акселераторів, беруть свій початок з педагогічних і філософських рухів, які підкреслюють важливість особистісного росту та самореалізації, адже «освіта серця та розуму — це не просто гарна ідея. Це ключ до виживання людства», – говорив Далай-лама XIV.

Основою моральної стартап-освіти є ідеї справедливості, чесності, поваги, відповідальності та співчуття. Акселератори в цій сфері багнуть виховувати здобувачів освіти, які, навчаючись, не тільки прагнуть до комерційного успіху, але й розуміють свій вплив на суспільство і воліють діяти на благо громади. Освітні програми в рамках таких акселераторів зазвичай включають тренінги з етики, лідерства, управління конфліктами та соціальної відповідальності.

Акселератори моральної стартап-освіти створюють екосистему, де ідеї можуть розвиватися не тільки з комерційною метою, але й з моральною цінністю. Вони пропонують унікальну суміш ресурсів, програм навчання та менторства, щоб допомогти стартапам реалізувати свої ідеї з максимальною соціальною віддачею.

Що стосується механізмів відбору та підтримки, то вибір стартапів для участі в акселераторах часто базується не тільки на бізнес-потенціалі проекту, але й на його моральному та соціальному впливі. Кандидати оцінюються за критеріями інноваційності, масштабованості, етичної цінності їх ідей та здатності впливати на позитивні зміни у суспільстві. Як зазначає Ангела Меркель: «Коли ми вчимося діяти не тільки заради власного успіху, але й заради блага інших, ми створюємо фундамент для справді великих звершень».

Однією з ключових складових акселераторів є їхня освітня програма, яка часто включає воркшопи, семінари та курси, спрямовані на розвиток не тільки підприємницьких навичок, але й морального лідерства. Такі програми можуть включати теми етичного прийняття рішень, управління різноманітністю та інклюзивністю, а також стратегії створення соціального впливу [2].

Менторська підтримка в акселераторах має велике значення. Досвідчені підприємці, експерти з моральної освіти та лідери громадських рухів допомагають командам навігувати складнощами стартап-життя, зберігаючи при цьому фокус на моральних цінностях. Ця підтримка забезпечує не тільки бізнес-розвиток, але й сприяє особистісному зростанню учасників.

Волонтерство може виступати як потужний акселератор моральної стартап-освіти, відіграючи ключову роль у розвитку соціальної відповідальності, емпатії та лідерських якостей підростаючого покоління. Цей процес не тільки збагачує особистісний розвиток, але й сприяє створенню інноваційних рішень для соціальних викликів. Розглянемо докладніше роль волонтерства у цьому контексті.

Волонтерські ініціативи забезпечують майданчик для зустрічей однодумців, які поділяють подібні цінності та моральні принципи. Це створює міцну спільноту, яка може ефективно вирішувати соціальні проблеми, водночас розвиваючи нові стартапи з моральною місією.

Долучення до волонтерських проєктів дозволяє молоді безпосередньо зіткнутися з різними соціальними викликами, сприяючи розвитку емпатії та глибшого розуміння потреб спільноти. Це допомагає у формуванні стартапів, які не лише прагнуть до комерційного успіху, але й мають за мету вирішення конкретних соціальних проблем.

Крім того, волонтерство пропонує можливості для розвитку лідерських якостей, оскільки учасники часто беруть на себе відповідальність за планування

та виконання проєктів. Ці навички є важливими для успіху будь-якого стартапу, де необхідно ефективно керувати командами та ресурсами.

Варто зазначити, що досвід, отриманий під час волонтерської діяльності, може надихнути на створення інноваційних рішень для вирішення соціальних проблем. Молодь вчиться ідентифікувати потреби та вигадувати креативні способи їх задоволення.

Волонтерство може слугувати платформою для моральної освіти, надаючи учасникам можливість рефлексії та обговорення етичних питань, пов'язаних із їхньою діяльністю. Це сприяє глибшому розумінню моральних цінностей та їх застосуванню у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності.

Отже, волонтерство як акселератор моральної стартап-освіти є важливим компонентом у формуванні відповідальних, етичних лідерів, які використовують свої знання, навички та енергію для створення позитивних змін у суспільстві.

Багато акселераторів тісно співпрацюють з університетами, коледжами та іншими освітніми установами, щоб інтегрувати академічні знання та дослідження у свої програми. Це сприяє обміну ідеями між академічним середовищем та стартап-спільнотою, відкриваючи нові можливості для інновацій та соціального впливу.

Успішні проєкти, які пройшли через акселератори моральної стартап-освіти, демонструють значний вплив на суспільство, зміцнюючи цінності, які лежать в основі цих установ. Ці стартапи варіюються від освітніх платформ до соціальних підприємств, що працюють над рішеннями глобальних проблем. За словами Річарда Бренсона: «Кожен підприємець має бути також освітянином у своєму серці, оскільки майбутнє належить тим, хто готовий інвестувати у виховання молоді» [3].

Один з таких проєктів, EduEthics, зосереджується на інтеграції етичних дискусій в освітню програму через інтерактивні платформи та ігрові елементи. Підтриманий акселератором, цей стартап розробив серію навчальних модулів, які допомагають учням розуміти та обговорювати моральні дилеми, пов'язані з наукою, технологіями та суспільними відносинами.

Інший приклад, GreenFuture, — це соціальне підприємство, яке фокусується на просвітницьких програмах та ініціативах з охорони довкілля. Завдяки участі в акселераторі, GreenFuture розробив навчальні курси та майстер-класи для закладів освіти, що навчають сталому використанню ресурсів та екологічній відповідальності.

CodeForGood — це ініціатива, спрямована на навчання програмуванню з акцентом на соціальні проєкти. Цей стартап пропонує курси, де учні розробляють програмне забезпечення, спрямоване на вирішення реальних соціальних проблем, таких як доступність освіти, здоров'я та соціальне

забезпечення. Акселератор допоміг CodeForGood у побудові міцної спільноти розробників та соціальних активістів.

Попри значні успіхи, акселератори моральної стартап-освіти стикаються з рядом викликів. Фінансування та ресурсне забезпечення залишаються критичними питаннями, оскільки багато ініціатив вимагають значних інвестицій у розробку та масштабування. Залучення уваги інвесторів, які зазвичай шукають швидко віддачу від інвестицій, може бути складним для проєктів, чия місія зосереджена на довгостроковому соціальному впливі.

Крім того, вимірювання соціального впливу та морального прогресу є складним завданням, що вимагає розробки комплексних методик та індикаторів. Акселераторам необхідно продовжувати інновації в цих напрямках, щоб демонструвати значення та ефективність своїх програм.

Незважаючи на ці виклики, перспективи моральної стартап-освіти залишаються оптимістичними. Зростаюча увага до соціальної відповідальності сприяє збільшенню інтересу до стартапів, які пропонують інноваційні рішення для моральних та соціальних викликів. Освітні ініціативи, що спрямовані на розвиток цілісних, морально свідомих лідерів, матимуть дедалі більше значення у формуванні майбутнього суспільства.

Враховуючи вищезазначене, варто стверджувати, що акселератори моральної стартап-освіти відіграють важливу роль у формуванні нового покоління, яке здатне думати глобально та діяти локально. Через інтеграцію моральних цінностей та етичних принципів в освітній процес, ці акселератори відкривають шлях для створення справедливішого та відповідальнішого бізнес-середовища. Їхня робота демонструє, що успіх у бізнесі може йти рука об руку з позитивним соціальним впливом, і що моральне лідерство є ключовим компонентом у вирішенні сучасних глобальних викликів.

Успішні приклади стартапів, що пройшли через акселератори моральної освіти, підкреслюють потенціал цієї моделі для реалізації інноваційних ідей, які одночасно приносять комерційну вигоду та сприяють соціальному прогресу. Виклики, з якими стикаються ці акселератори, зокрема у фінансуванні та масштабуванні, потребують постійної уваги та інноваційних рішень, але перспективи їх подолання є більш ніж реальними завдяки зростаючій підтримці соціально відповідального підприємництва та інвестування.

Завдання акселераторів моральної стартап-освіти не обмежується лише підтримкою окремих проєктів. Вони також відіграють важливу роль у формуванні культури морального підприємництва, де етичні рішення та соціальна відповідальність є не менш важливими, ніж фінансовий успіх. Розуміння та прийняття цієї культури суспільством може значно сприяти

вирішенню численних соціальних, екологічних та економічних проблем сучасності.

Отже, майбутнє акселераторів моральної стартап-освіти та їх внесок у розвиток освіти та підприємництва виглядає оптимістично. Завдяки своїй здатності адаптуватися до змінних умов, постійному пошуку інновацій та відданості моральним цінностям, ці акселератори продовжуватимуть бути лідерами у створенні сталого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кофі Аннан знав важливість освіти. URL: <https://www.peace-ed-campaign.org/kofi-annan-knew-the-importance-of-education/> (Дата звертання: 06.03.2024).
2. Акселератори, інкубатори, школи: можливості неформальної освіти для соціальних підприємців. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=akselatory-inkubatory-shkoly-mozhlyvosti-neformalnoji-osvity-dlya-sotsialnyh-pidpryjemsiv> (Дата звертання: 07.03.2024).
3. Річард Бренсон та Михайло Федоров про майбутнє України. URL: https://www.youtube.com/watch?v=70kAy4uxJIE&ab_channel=%D0%94%D1%96%D1%8F (Дата звертання: 09.03.2024).

Павлова Н. С.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторантка,*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
nataliia.pavlova@rshu.edu.ua*

САМООСВІТА СТУДЕНТА ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КОМПЕТЕНТНОГО ФАХІВЦЯ

Анотація. Обґрунтовано актуальність розвитку у студентів здатності і готовності до самоосвіти. Самоосвіту студента розглянуто у формальній та неформальній освіті. У закладі вищої освіти одним із способів залучення студентів до самоосвіти є самостійна діяльність під час аудиторного та позааудиторного навчання. Виокремлено структурні елементи самоосвіти, визначено етапи залучення студентів до самоосвіти через призму «студент-майбутній фахівець». Звернено увагу на проблеми, які спричиняють низький рівень здатності студентів ініціювати самоосвіту, окреслено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: саморозвиток, студент, самостійна діяльність, неформальна освіта.

Abstract. The relevance of developing students' ability and readiness for self-education is substantiated. Student self-education is considered in formal and non-formal education. In a higher education institution, one of the ways to involve students in self-education is independent activity during classroom and extracurricular

learning. The structural elements of self-education are highlighted, the stages of involving students in self-education through the prism of "student-future specialist" are defined. Attention is drawn to the problems that cause a low level of students' ability to initiate self-education and ways to solve them are outlined.

Keywords: self-development, student, independent activity, non-formal education.

Швидке старіння знань, зростання обсягів професійних відомостей, динамічний розвиток цифрового суспільства і програмного забезпечення мотивують студента як майбутнього фахівця володіти не лише обізнаністю, а і готовністю навчатися, розвиватися самостійно. Відповідно, метою вищої освіти є «всебічний розвиток ...особистості, яка ... має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя» [1]. Загалом, усвідомлення особою потреби в самоосвіті можна розглядати як особистий феномен, що має соціальне значення, формує її здатність адаптуватися у змінних ситуаціях (у тому числі професійних), самостійно здобувати актуальну інформацію тощо.

Аналіз поняття «самоосвіта» дає змогу зробити висновок про неоднозначність розуміння його сутності дослідниками. Самоосвіта є предметом вивчення різних галузей, зокрема, психології, соціології, педагогіки, філософії. Більшість учених аналізує саморозвиток студента у контексті його майбутньої професійної діяльності взагалі або його особистого зростання. Наприклад, в довідниковому виданні описано зміст поняття «самоосвіта професійна» – це «свідома діяльність, яка спрямована на власну особистість з метою формування у неї професійно значущих якостей, вмінь та навичок» [4, с. 164].

Вважаємо, що самоосвіта студента – це мотивована навчально-пізнавальна діяльність, спрямована на професійне становлення шляхом здобуття знань, формування умінь, вироблення досвіду, розвитку професійно ціннісних особистих якостей без впливу на ці процеси сторонніх осіб. Це усвідомлена, ціленаправлена, організована, індивідуальна і багатоваріантна сукупність дій студента, що містить і загальні компоненти (рис. 1).

Рис. 1. Структурні елементи самоосвіти студента

Одним із видів самоосвіти студента є самостійна навчально-пізнавальна діяльність (рис. 2). За нормативними документами ЗВО, навчальний час, відведений для самостійної роботи студента становить не менше 50% та не більше 67% загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної дисципліни. При цьому її обсяг може бути різним – від розв’язування задачі, виконання проєктів, підготовки до аудиторних занять до участі в інтелектуальних конкурсах, самостійного вивчення курсу. Самостійну діяльність студентів класифікуємо за такими ознаками: характер навчальної діяльності; дидактична мета; ступінь розумових зусиль; рівень складності.

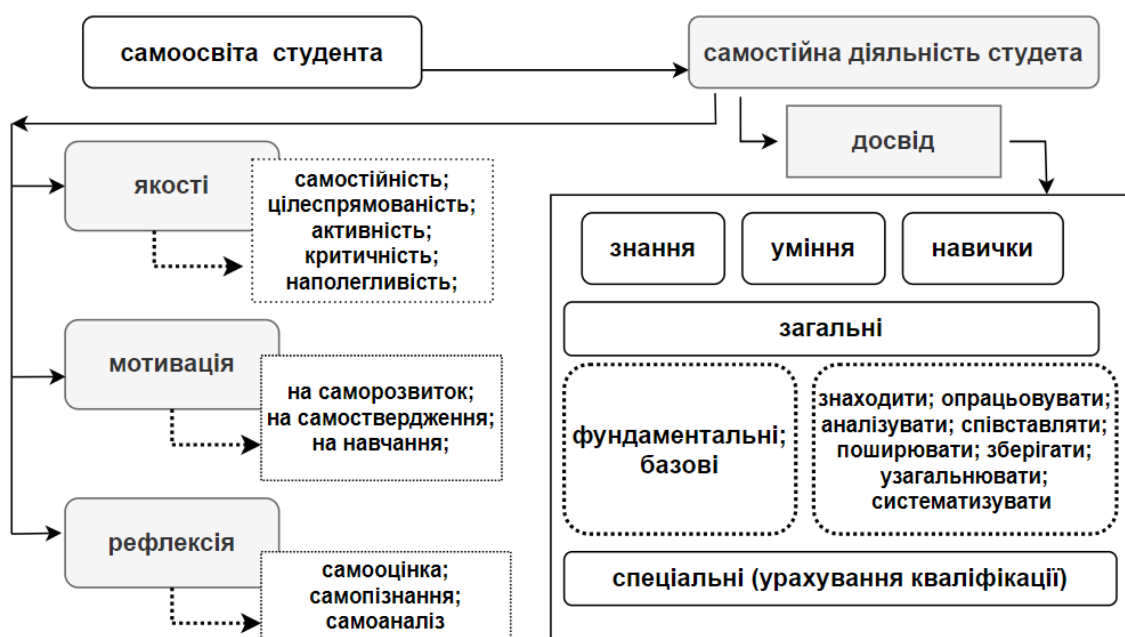

Рис. 2 Самоосвіта студента через її компоненти

Усвідомлене виконання студентом саме цієї діяльності підвищує його активність в освітньому процесі, реалізуючи наступний принцип дидактики – навчити здобувача освіти вчитися. Характеристиками цього принципу є: пізнавальний, з елементами творчості, характер виконуваної роботи; інтерес до очікуваних результатів; упорядкованість та організованість праці. Перші дві особливості відображають усвідомленість, позитивне відношення до самоосвіти; наступні дві – індивідуальність процесу пізнання та відсутність у ньому управління з боку тих, хто навчає. Не менш вагомими є й інші принципи дидактики, зокрема, принципи свідомості і відповідальності, планування, цілеспрямованості, перспективності, диференціації та індивідуалізації навчання. Основним способом організації самостійної діяльності є включення студента у безпосереднє навчання у різних видах і формах його виявлення.

Важливою умовою ефективного виконання самостійної діяльності є її мотивація, врахування «внутрішніх чинників», наприклад: розуміння цінності майбутньої професії; бажання здобути нові знання; зацікавленість до спілкування у

професійній спільноті; потреба самовдосконалюватися. Зміст самостійної діяльності має бути практично спрямованим і дотичним до кваліфікації, яку студент здобуває, навчаючись за освітньо-професійною програмою. Іншим орієнтиром залучення студентів до самостійної діяльності розглядаємо модель готовності до самоосвіти (рис. 3), обґрунтовану у дослідженні [2]. Запропонована модель відображає етапи самостійного навчання, їх компоненти, без проектування яких ефективна самоосвіта неможлива.

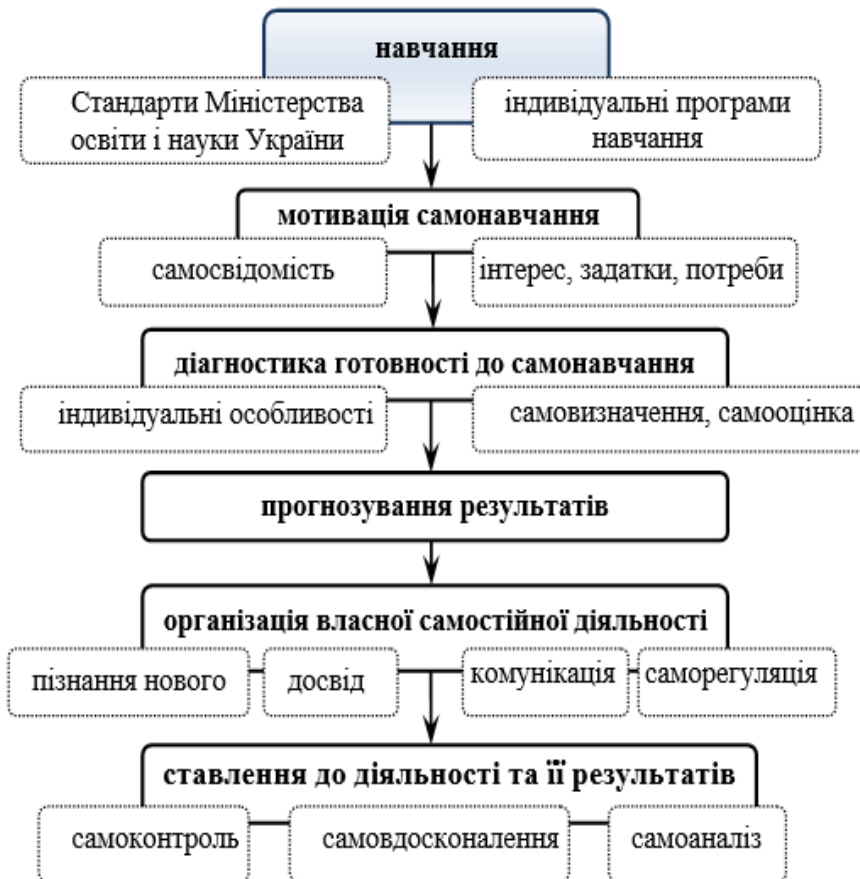

Рис. 3 Модель самоосвіти студентів

Але спостерігаємо неготовність студентів планувати як своє навчання, так і самоосвіту. До того ж, аналіз навчально-методичних матеріалів засвідчує, що вони містять описи щодо організації такої роботи, наприклад, перелік тем для самостійного опрацювання, натомість відсутніми є умови для формування у студентів умінь самостійно приймати рішення, добирати режим організації самоосвіти, бути відповідальним тощо. З огляду на ці міркування стверджуємо, що студент як майбутній фахівець за роки свого навчання у ЗВО повинен сформувати розуміння того, що необхідно постійно підвищувати професійний потенціал з власної ініціативи.

Причинами недоліків, які виникають на різних етапах залучення студентів до самоосвіти є:

- відсутність системи – випадковий характер самостійної діяльності за змістом, обсягом та способом виконання;

- низький рівень сформованості організаційних умінь, а саме уміння визначати мету, скласти план, реалізувати його, контролювати;
- порушення принципу індивідуалізації і диференціації самостійної діяльності;
- одноманітність форм організації самостійної діяльності, відсутність практичної цінності її результатів.

Здатність і готовність особи до саморозвитку формується і розвивається в процесі виконання діяльності (рис. 4). Зміст окремих етапів наступний:

- пропедевтичний (адаптація студента до інформаційного навчального середовища, підвищення його мотивації, формування умінь, значущих для самоосвіти);
- продуктивний (виконання самостійної діяльності за ініціативи викладача і його рекомендацій);
- творчий (самостійне планування, організація та контролювання).

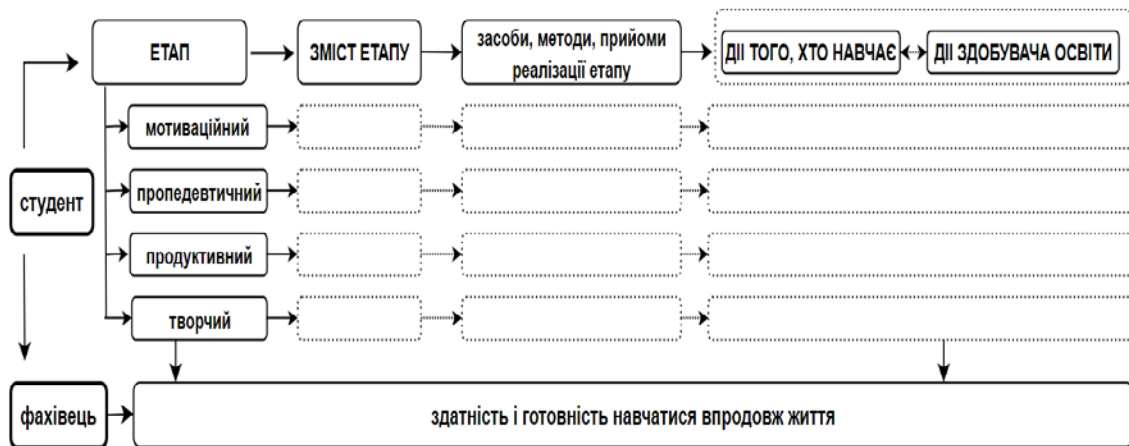

Рис. 4. Етапи самоосвіти через призму «студент-майбутній фахівець»

Аналіз результатів опитування студентів засвідчив недостатній рівень сформованості умінь навчатися і розвиватися самостійно. Для ефективного вирішення цієї проблеми пропонуємо:

- розробляти у дисциплінах загального і професійного циклів вибіркові модулі і теми зміст яких націлений на організацію самостійної діяльності та управління нею;
- впроваджувати спецкурси практичного і професійного змісту, наприклад «Самоосвіта здобувача освіти засобами цифрового суспільства»;
- залучати студентів до тренінгів, наприклад «Тайм-менеджмент самоосвіти особи»;
- пропонувати студентам навчання у курсах неформальної освіти та з використанням штучного інтелекту (наприклад, чат-ботів).

Поруч із самостійною діяльністю у ЗВО розглядаємо у самоосвіті студента - неформальну освіту. Це навчання яке він самостійно виконує, не беручи до уваги освітній процес у традиційних закладах освіти. Поєднання двох форм навчання створює неперервну освіту особи, необхідність якої продиктована

потребами сучасних роботодавців. Справедливо відзначити, що неформальна освіта сьогодні є затребуваною і популярною серед студентів, представників різних галузей знань.

За результатами опитування студентів щодо бажання здобути неформальну освіту – 93,8% респодентів дали позитивну відповідь [3]. Звичайно, що лідерство мають україномовні безкоштовні ресурси, але кількість звернень до платних курсів, у тому числі й англійських зростає. До того ж більшість форм неформальної освіти функціонує в інтернет-просторі і таким чином задовільняє освітні потреби користувачів з різними можливостями.

Найпопулярнішими, серед студентів, з переліку україномовних курсів є Prometheus, Дія, Цифрова освіта та EdEra. Затребуваність курсів, майстер-класів, вебінарів чи інших заходів неформальної освіти визначається якістю навчальних матеріалів, їх практичним і сучасним змістом, способами комунікації тощо. Але кількість курсів розпочатих слухачами не співпадає з кількістю тих, хто отримав документи про їх закінчення. Причинами є низький рівень самоорганізації тих, хто навчається; високі вимоги до технічних засобів, програмного забезпечення, якісного доступу до глобальної мережі. Водночас, користувачі з високим рівнем вмотивованості та свідомості мають на ресурсах неформальної освіти можливості для розширення знань, підвищення рівня власного розвитку. Тому важливо у ЗВО виражено поєднувати формальну і неформальну освіту, розробляти умови та критерії визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті.

За таких організаційно-педагогічних умов розглядаємо самоосвіту діяльність триєдиною – як форму навчально-пізнавальної діяльності, метод і прийом навчання та як засіб професійної комунікації за умов формальної і неформальної освіти (рис. 5). Найбільший успіх у навчанні досягається в умовах, коли студент орієнтується на самостійне здобуття знань і виконання завдань, спираючись на раніше здобуту обізнаність, відпрацьовані уміння та навички, розвинуті особисті якості.

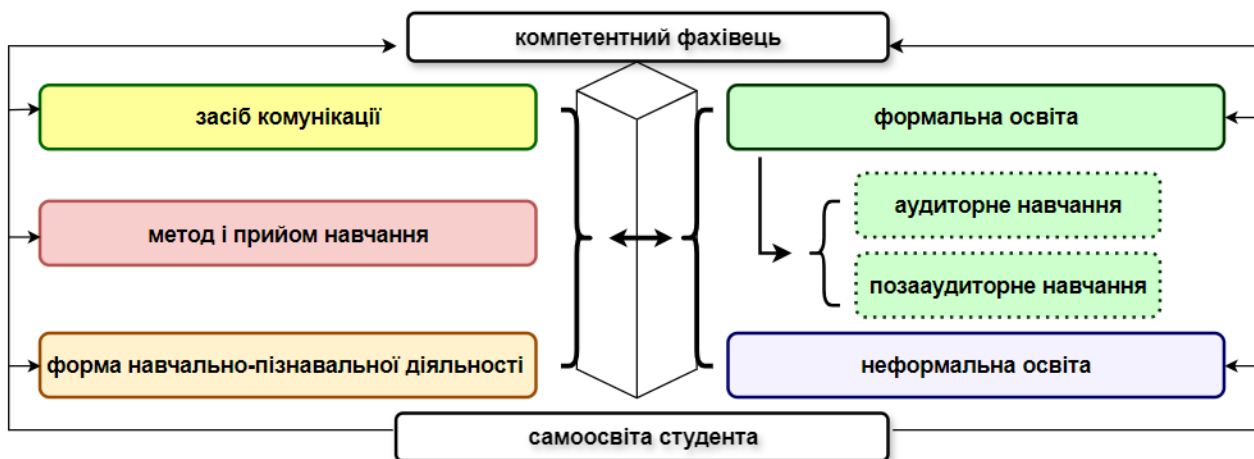

Рис. 5. Самоосвіта студента в освітньому процесі

Самоосвіта студента посідає особливе місце в системі професійної підготовки у ЗВО. Це безперервний, мотивований, цілеспрямований процес особистого розвитку, професійного становлення. Актуальним завданням ЗВО є стимулювання у студента потреби самостійно навчатися. Результат самоосвіти студента як сукупність знань, умінь, способів мислення і професійних якостей формує конкурентоспроможного фахівця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про вищу освіту». 01.07.2014 № 1556-VII / Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.02.2024)
2. Павлова Н.С., Войтович І.С. Готовність до самонавчання як умова формування в майбутніх учителів професійної мобільності / Нова педагогічна думка // Науково-методичний журнал. Рівне: РОППО. 2012. №3 (71). С.28-33.
3. Сайт громадської організації Інститут молоді. Дослідження «Неформальна освіта та володіння новими навичками», 2023. URL: <https://inmol.org/neformalna-osvita-ta-volodinnia-novymi-navichkami/> (дата звернення: 15.03.2024)
4. Словник-довідник з професійної педагогіки. За ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра. 2006. 221 с.

Пастушенко В. С.,

*науковий співробітник лабораторії навчання імені І.О. Синиці
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
2883320@gmail.com*

Скальська Л. О.,

*молодший науковий співробітник лабораторії загальної психології та
історії психології імені В.А.Роменця
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
2883320@gmail.com*

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ЦИФРОВИМИ ЗАСОБАМИ ІКТ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація: За останні кілька років методи й матеріали навчання ІКТ значно вдосконалилися. Покоління вихідців із цифрових технологій спонукало вчителів запроваджувати технологічні інновації. Процес їх реалізації стрімко прискорився через пандемію COVID-19 та війну в Україні. Обмеження, введені для навчальних закладів, змінили вигляд методів викладання та навчання. Вчителям довелося набути технологічної грамотності практично за одну ніч у результаті раптового переходу від очних занять до дистанційного навчання. Поточне дослідження показує, як учні сприймають використання інструментів ІКТ та їхню ефективність на уроках під час сучасних суспільних викликів в Україні. Висновки, зроблені в результаті аналізу, вказують на можливі майбутні наслідки зміни для процесів

викладання та навчання за допомогою ІКТ у повоєнний час.

Ключові слова: ІКТ, цифрові технології, пізнавальний інтерес

Abstract: Over the past few years, ICT teaching methods and materials have improved significantly. The generation of digital natives has encouraged teachers to introduce technological innovations. The process of their implementation accelerated rapidly due to the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine. The restrictions imposed on educational institutions have changed the face of teaching and learning methods. Teachers had to become technologically literate almost overnight as a result of the sudden transition from face-to-face classes to distance learning. The current study shows how students perceive the use of ICT tools and their effectiveness in lessons during modern social challenges in Ukraine. The conclusions drawn as a result of the analysis indicate the possible future consequences of the change for the processes of teaching and learning with the help of ICT in the post-war period.

Keywords: ICT, digital technologies, cognitive interest.

Цифровізація впливає на всі сфери нашого життя. Це стає очевидним у нових підходах до аналізу та управління даними, таких як машинне навчання, а також у нових терапевтичних підходах із використанням цифрових і віртуальних технологій у догляді за пацієнтами. Таким чином, цифровізацію можна вважати перспективним напрямком у сфері доказової охорони здоров'я. Проте, якщо поглянути на історію таких програм, то можна побачити, що взаємодія між психологією та цифровими технологіями має давню традицію.

Великий вплив на розвиток в учнів інтересу до навчання мають інтерактивні методи та прийоми. Інтерактивні технології передбачають таку організацію діяльності, яка має на меті, створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свої успіхи, інтелектуальну спроможність. Це співнавчання, взаємонавчання, коли учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами уроку. Використання елементів інтерактивного навчання на уроках забезпечує усвідомлення учнями особистої значимості, сприяє позитивному ставленню до читання, появі зацікавленості уроками читання, адже потребують від дітей кмітливості, вчать витримки, виробляють уміння швидко зорієнтуватися і знаходити правильні рішення, крім цього сприяють формуванню дружніх стосунків між учнями, створенню сприятливого клімату у класі, особливо під час подекуди дистанційного навчання.

На підставі вищесказаного актуальність теми дослідження визначається необхідністю розвитку інтересу до навчання у школярів на фоні емоційно-психологічного виснаження, обумовленого тяжким становищем в Україні, а також неопрацьованістю проблеми застосування новітніх технологій на уроках читання в початкових класах, хоча в реальному житті вони вже застосовуються. Актуальність даної проблеми зумовила вибір теми дослідження.

Наш головний аргумент полягав у тому, що протягом всієї історії психологічної науки аж до сьогодення психологія була відкритою для перспектив (цифрових) технологій і отримала значну користь від міждисциплінарної співпраці з інженерами, техніками, прикладними математиками та багатьма іншими. Як і будь-яке інше міждисциплінарне співробітництво, цей тип співпраці має свої проблеми. Погано сплановане психологічне дослідження анітрохи не покращує лише тому, що воно використовує цифровий підхід. Проте, маючи на увазі сильну теорію та певну чутливість до викликів, які цифровізація загалом несе для нашої дисципліни та суспільства в цілому, ми добре споряджені для збору плодів нових технологій навколо нас.

Інтерес є могутнім засобом успішного навчання й виховання, необхідною умовою досягнення позитивних результатів. Виховання в учнів інтересу до вивчення будь-якого предмета – одне з важливих питань, що стоїть перед учителем.

Інтерес – це вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до відповідних видів людської діяльності. Тут виступають в єдності об'єкт інтересу, що має захоплюючі, привабливі сторони, і суб'єкт, для якого ці сторони життєво важливі.

Проблема інтересу дуже широко досліджувалася в сучасній педагогіці і психології, але, незважаючи на це, інтерес залишається однією з «загадкових» категорій, оскільки безліч досліджень не прояснює суті даного явища психіки, а швидше навпаки, веде до ще більшої плутанини. Так, наприклад, до цих пір не існує єдиного визначення цього поняття, розділяється всіма дослідниками.

Іншими словами, уміння щось побачити, здивуватися, захопитися, захотіти негайно зрозуміти, що, чому і як відбувається, знайти в собі сили, щоб відшукати відповіді на ці запитання, не відступитися перед труднощами, а, доставши відповідь, знову прагнути вперед, у незвідане – все це, розумом узятє і є інтерес. Інтерес емоційний, він дарує радість творчості, радість пізнання, він міцно пов'язаний з гостротою сприймання навколишнього світу, увагою, пам'яттю, мисленням і волею.

Пізнавальний інтерес – це не будь-який інтерес до об'єкта пізнання, це інтерес пов'язаний з ядром пізнавальної діяльності, це вічне і безкінечне наближення мислення до об'єкта пізнання. [12]

Пізнавальний інтерес у навчальній діяльності виступає як результат взаємодії об'єктивної і суб'єктивної сторін інтересу. Він виражає прагнення учнів до знань і самостійної творчої роботи, тому вважається педагогами одним із найбільш значущих і надійних факторів, які інтенсифікують пізнавальну діяльність школярів.

Навчання спирається на інтереси дітей, воно ж і формує їх, тому інтерес є передумовою навчання і його результатом. Пізнавальний інтерес може

виступати і як засіб навчання, і як мета педагогічної роботи в плані розвитку загальної пізнавальної активності. Така потрійність прояву інтересу як мети, засобу і результату навчання та виховання складає головну особливість педагогічного аспекту проблеми формування пізнавальних інтересів учнів.

Вчитель має не тільки створювати умови для засвоєння учнями певної системи знань, але й навчати прийомів їх застосування і пошуку. Тільки тоді можливий перехід від одного етапу розвитку пізнавального інтересу до іншого.

Важливим в інтерактивних технологіях, з огляду на досліджувану проблему, є й те, що їх використання дозволяє максимально наближати теоретичні основи навчального предмета до практики, використовувати при аналізі проблемних ситуацій власний досвід учнів. Це значно підвищує рівень пізнавальної активності учнів і є, як зазначалось вище, важливим чинником розвитку пізнавального інтересу.

Ефективне викладання та навчання передбачає низку внутрішніх і зовнішніх факторів, таких як навички викладання, методи та середовище в класі, які призводять до очікуваної зміни поведінки учнів. Зокрема, ефективність навчання зосереджується на вчителі, і її також можна визначити як:

- поєднання когнітивних і некогнітивних атрибутів, таких як академічна кваліфікація та відмінності, ясність думок і вираження, вільне мовлення, стратегія викладання, харизма та досвід, а також соціально-особистісна взаємодія [1].
- візуальні, слухові, читання/запис і кінестетичні стимули.

Крім того, технології також відіграють активну роль в освіті. Інтеграція інструментів ІКТ може покращити процеси викладання та навчання, а також дозволить реалізувати додаткові матеріали, які підтримують синхронне та асинхронне дистанційне навчання [3]. Низка навчальних ресурсів, у тому числі технологічні інновації, використання змішаних навчальних і мультисенсорних матеріалів робить навчання учнів повноцінним і значущим (оскільки воно відповідає їхнім очікуванням у цьому відношенні) і допомагає сприяти активному отриманню знань [7]. Це також відповідає потребі молодого покоління отримати миттєвий зворотний зв'язок від учителя [10]. Крім того, викладання та навчання на основі технологій є більш корисним для учнів з різними стилями навчання [7].

Перехід від очних занять на дистанційне онлайн-навчання став серйозним викликом під час війни та кризи COVID-19 для всіх залучених сторін [5]. Проблеми, пов'язані зі зміною, стосувалися адаптації методів навчання та матеріалів до різних типів занять, таких як уроки, лабораторні роботи, практичні заняття, але також були сумніви щодо процедур оцінювання

Інші джерела критичних проблем включають навички вчителів у сфері ІКТ та педагогічні компетенції в контексті дистанційного навчання, що безумовно вплине на ефективність онлайн-занять [11]. Володіння ними було недостатньо для успішного проведення дистанційних занять. Вільне володіння та вміле використання технології, мови та спілкування через комп'ютери було необхідним для того, щоб забезпечити учням доступ до освіти, незважаючи на накладені обмеження [5]. Іншим моментом було ефективне використання вчителями комунікаційних і електронних навчальних платформ, а також онлайн-додатків для навчання, щоб полегшити асинхронний процес отримання студентами знань, щоб забезпечити додаткову практику, яка б доповнювала контент, представлений на електронних заняттях.

Успіх чи невдача викладання значною мірою залежить від компетенції вчителя. Однак досвід COVID-19 виявився складним для вчителів, оскільки вимагав «застосування різних методів навчання, які виявилися б ефективними в онлайн-середовищі» [5]. Успіх занять учителів залежав від їхнього бажання адаптуватися до надзвичайних умов навчання після раптового переходу на онлайн-викладання, спричиненого пандемічними обмеженнями. Творчість вчителя породжує творчість учня. Якщо на кожний урок намагатися підбирати такі види навчальної діяльності, які дають матеріал для роздумів, можливість виявити ініціативу і самостійність, потребують розумового напруження, винахідливості, творчості, це зацікавить дітей, викликає позитивні емоції, сприятиме пошуку, формуванню школяра як читача.

Про необхідність навчання та заохочення вчителів до використання нових технологій у своїх класах респонденти висловлюють у коментарях до відкритого питання. На їхню думку, це хороший спосіб розширити зміст, який обговорюється під час заняття. Крім того, онлайн-заняття ІКТ з використанням нових технологій дозволяють зробити акцент на певних аспектах, наприклад, на усній діяльності та на розвитку пізнавального інтересу. Інші коментарі припускали, що для підтримки контакту з однолітками заняття повинні проводитися на місці раз на тиждень.

Має бути включена підготовка викладачів, спрямована на розвиток навичок ІКТ, щоб зробити онлайн-викладання з використанням нових технологій більш ефективним, оскільки деякі сучні скаржаться, що ефективність дистанційного навчання значно поступається традиційному викладанню. Інші зазначали, що ефективність онлайн-навчання залежить від компетенції вчителя, і такі заняття можуть бути настільки ж ефективними, якщо вчитель відчуває здатність їх проводити.

Війна та криза COVID-19 в освітньому середовищі поставила важкий виклик для всіх зацікавлених сторін, залучених до навчального процесу. Це

вимагало модифікації та адаптації моделей навчання, методів, матеріалів і перегляду навичок викладання. Перехід до дистанційного навчання зумовив необхідність раптового впровадження технологій у процес надання та отримання знань. Цю залежність від технологічних інновацій у викладанні в такому масовому масштабі одночасно оцінювали та критикували.

Обмеження зумовили необхідність проводити заняття ІКТ повністю онлайн. Використання ІКТ вітається учнями але саме ІКТ та методичні навички викладачів підсилюють або псують ефект від відчуття новизни, а отже сприяють або перешкоджають розвитку пізнавального інтересу. Учні очікують взаємодії з новими технологіями, як-от додаткові вправи на платформах онлайн-навчання, які допомагають їм звернути увагу на вміст і сприяють їхньому залученню та участі в класі.

Деякі технологічні інструменти, якими оснащені вчителі, використовуються ширше, ніж інші. Наприклад, платформа електронного навчання Moodle частіше використовувалася під час пандемії (для надання матеріалів у PDF-файлах та як інтерактивна діяльність), але після зняття обмежень її популярність впала. Навпаки, комунікаційна платформа Microsoft Teams широко визнана як інструмент комунікації та спосіб надання матеріалів для занять ІКТ.

Що стосується проблем, то головне занепокоєння учнів та їх батьків під час періоду дистанційного навчання стосувалося технічних проблем під час онлайн-занять, і вони були пов'язані з поганим підключенням до Інтернету, проблемами апаратного та програмного забезпечення або навіть проблемами з електроживленням. Такі проблеми рідко розглядаються в літературі з цього питання. З іншого боку, вони також згадали психологічні проблеми, які вони вважали проблемними, як-от відсутність контакту з однолітками, потреба в налагодженні контактів або недостатній рівень прямої допомоги чи допомоги з боку вчителів.

Можливі майбутні дослідження можуть включати кілька аспектів: достатній рівень підготовки викладачів, щоб вони могли безпроблемно перемикатися між заняттями на місці та онлайн, більш ефективна співпраця та зв'язок зі службою підтримки школи для ефективного використання інструментів ІКТ, а також - широка політика щодо використання технологій та забезпечення матеріалами для занять.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вауліна Ф. Навчання під час війни: дистанційні школи та навчальні платформи для школярів. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/navchannja-pid-chas-vijni-distantsijnishkoli-ta-navchalni-platformi-dlja-shkoljariv.html>
2. Дистанційні платформи для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/distancijni-platformi-dlya-navchannjasamorozvitku-ta-otrimannya-dopomogi-j-perevirenoyi-informaciyi>

3. Смолько А. Як навчати під час війни: чекліст учителя на дистанційці. Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/yak-navchaty-pid-chas-vijny-cheklist-uchytelya-nadystantsijtsi/>
4. Хіжінська Я. Онлайн-урок в умовах війни: оцінки, домашні завдання, ресурси. Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/onlajn-urok-v-umovah-vijny-otsinky-domashnizavdannya-resursy/>
5. Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти. Retrieved from: <https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyu-organizuvati-svoyu-robotu-p/>
6. Education under attack. Retrieved from: <https://www.unicef.org/education-under-attack>
7. Grønhaug K. Education during wartime. Retrieved from: <https://www.nrc.no/perspectives/2018/education-during-wartimenew-page/>
8. Czarkowski, J.J., Malinowski, M., Strzelec, M., & Tanaś, M. (Eds.). (2020). Zdalne kształcenie akademickie dorosłych w czasie pandemii [Дистанційне академічне навчання для дорослих під час пандемії]. Wydawnictwo DiG [Видавництво DiG]. Отримано 3 грудня 2023 року з <https://swws.edu.pl/wp-content/uploads/2021/05/14.-Zdalne-ksztalcenie-akademickie-doroslych-w-czasie-pandemii.pdf>
9. Ейдіс, Дж. (2021). Ocena stosowania rozwiązań e-learningowych na poziomie szkoły wyższej [Оцінка використання рішень електронного навчання на академічному рівні]. Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej [Видавництво Білостоцького технологічного університету].
10. Янус, А. (2020). Refleksje z pierwszych dni i pierwszych wrażeń [Роздуми перших днів і перші враження]. в. J.J. Чарковський та ін. (Ред.), Zdalne kształcenie akademickie dorosłych w czasie pandemii [Дистанційне академічне навчання для дорослих під час пандемії] (с. 15-26). Wydawnictwo DiG [Видавництво DiG]. Отримано 3 грудня 2023 року з <https://swws.edu.pl/wp-content/uploads/2021/05/14.-Zdalne-ksztalcenie-akademickie-doroslych-w-czasie-pandemii.pdf>
11. Кампшулте, Л., Ейлерт, К. (2016). Інструменти ІКТ у школі – практичний посібник. Інструменти ІКТ для наукової освіти на основі запитів - практичні ідеї щодо інструментів та впровадження. IPN - Leibniz-Institut für die Pädagogik der Naturwissenschaften und Mathematik.
12. <https://naurok.com.ua/rol-piznavalnih-interesiv-u-rozvitku-osobistosti-shkolyara-76227.html>

Пащенко Т. М.,
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії
науково-методичного супроводу підготовки
фахівців у коледжах і технікумах
Інституту професійної освіти НАПН України,
tantarena@ukr.net*

ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКАХ

Анотація. Аналіз сучасної ситуації дає можливість стверджувати, що інформаційне суспільство виявляє серйозні виклики освітній галузі, аналізу чого і присвячена стаття.

Ключові слова: виклики, фахова передвища освіта, педагог, цифровізація суспільства.

Abstract. The analysis of the current situation makes it possible to assert that the information society presents serious challenges to the educational sector, which is the analysis of the article.

Keywords: challenges, vocational higher education, teacher, digitalization of society.

Фахова передвища освіта України на сучасному етапі розвивається в контексті глобальних цивілізаційних викликів суспільства, які впливають на процеси освіти та розвитку особистості та потребують пошуку відповідей. Відбувається трансформація світу (global education, World skills, глобальні зміни клімату, пандемія COVID-19, геополітичні конфлікти, міграційні процеси та ін.), яка вимагає перегляду ціннісно-сміслового ядра виховання підростаючого покоління, майбутніх фахівців. Стратегії виховання та навчання мають бути спрямовані на формування нових поколінь, які мають компетентності, знання та вміння, що відповідають викликам ХХІ століття, орієнтованих на гуманні та моральні цінності, готових до мирного творення.

Спочатку опишемо виклики до системи освіти та «відповіді» на них.

Виклики планетарного масштабу, зумовлені процесами глобалізації та посиленням екологічної кризи. Вирішення більшості глобальних проблем неможливе без спеціального застосування соціально-педагогічних зусиль.

Виклики геополітичного характеру, пов'язані з невідповідністю розвитку країн і регіонів та нарощуванням різноманітних міжнародних протистоянь. Педагогічна «відповідь» у цій ситуації може бути спрямована на виховання в суспільстві толерантності, підготовку людей до міжкультурної комунікації; на пошук ціннісних базисів для формування гуманістичних і гуманітарних суджень про події, що відбуваються.

Виклики соціально-економічного характеру, породжені вступом суспільства до постіндустріального періоду розвитку та загостренням боротьби за сфери економічного впливу. Система освіти змушена шукати нові організаційно-фінансові моделі навчання, які здатні відкрити доступ до знань усім охочим.

Виклики у сфері культури, що з'являються по міру зниження значимості культурних традицій; зростання кількості функціонально неграмотних людей; переходу від книжкової культури до екранної, посилення впливу масової культури. В умовах, що змінюються, суспільству необхідне усвідомлення нових функцій освіти як інституту культурного спадкування, пошук інноваційних форм виховання та навчання.

Технологічні виклики, які потребують використання у процесі нових можливостей науково-технічного прогресу. Зокрема, масового педагогічного освоєння інформаційно-комунікаційних форм навчання та мережевого зв'язку; розробки високих гуманітарних технологій.

Нині прогресивний світ знаходиться на п'ятому етапі промислової революції. Індустрія 5.0 базується на Індустрії 4.0 та застосуванні засобів штучного інтелекту. Основними складовими є інтернет речей, кібербезпека, штучний інтелект і роботизація, що опираються на: технології обробки великих даних, штучному інтелекті, доповненій реальності [6]. Перехід до Індустрії 5.0 ґрунтується на нових підходах, створенні баз знань та нового бачення виконавців. Розвиток інтернету речей, робототехніки, штучного інтелекту та великі дані визначають розвиток промисловості 5.0. Учені Інституту професійної освіти НАПН України вважають, що «у найближчому майбутньому вітчизняні заклади фахової передвищої освіти мають готувати спеціалістів для роботи в умовах Індустрії 4.0 і 5.0, які передбачають перехід до розумних виробництв із раціональним споживанням ресурсів, інклюзією та орієнтацію на потреби споживача» [4, с. 21].

Глобальним викликом є *цифровізація суспільства*, що визначає нове цифрове освітнє середовище та цифрову мораль. В останні роки інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) увійшли до суспільства, викликавши численні зміни як на соціально-економічному рівні, так і на освітньому. Щодо освітньої системи, присутність ІКТ зростає на всіх етапах підготовки майбутніх фахівців. З цієї причини багато експертів заявляють, що розвиток навичок цифрового навчання – це виклик, з яким зіткнуться майбутні покоління, та який має бути вирішений тепер за умов швидкого технічного прогресу.

Розвиток цифрової педагогічної компетентності залишається проблемою, що має вирішувати система фахової передвищої освіти. У цифровому контексті, в якому ми перебуваємо сьогодні, суспільство вимагає від викладача достатнього багажу цифрових навичок, якими би він міг ділитися зі студентами. Мережевий характер цифрових технологій пов'язаний з низкою нових видів навичок та компетенцій, які користувачі технологій мали розвивати протягом останнього десятиліття.

Розглянемо детальніше структуру дистанційного навчання (*distance learning*), як відповідь на виклик сьогодення пов'язаний з воєнною агресією РФ, – це освітній формат, що дозволяє слухачам проходити навчання, не перебуваючи фізично в одному приміщенні з викладачем чи джерелом контенту. Комунікація між слухачами та викладачами та доступ до навчальних матеріалів забезпечуються за допомогою телекомунікаційних технологій, насамперед інтернету. Дистанційне навчання може бути синхронним та асинхронним. Синхронне електронне навчання (*synchronous e-learning*) – формат електронного навчання, коли всі учасники навчання взаємодіють один з одним і з викладачем у реальному часі, одночасно. Асинхронне електронне навчання (*asynchronous e-learning*) – формат електронного навчання, коли учасники навчання використовують електронні ресурси для придбання інформації, виконання завдань, висунання ідей, обміну ідеями та інформацією, а також для інших форм взаємодії без наявності обмежень за часом і місцем та незалежно від залучення інших учасників навчання та викладача до навчання в той же час [1]. Основні (базові) формати дистанційного навчання зображено на рисунку 1.

Рис. 1. Основні (базові) формати дистанційного навчання

1. Чат-заняття (*chat classes*) – навчальні заняття, які здійснюються з використанням чат-технологій. Проводяться синхронно, тобто всі учасники мають одночасний доступ до чату.

2. Веб-заняття (*web classes*) – дистанційні заняття, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми та інші форми навчальних занять, які проводяться за допомогою засобів телекомунікації та інших можливостей інтернету. Від чат-занять веб-форуми відрізняються можливістю тривалої (багатоденної) роботи та асинхронною взаємодією студентів та педагогів.

3. Веб-конференція (*web conference*) – технологія та інструментарій для організації онлайн-зустріч та спільної роботи в режимі реального часу через інтернет. Веб-конференції дозволяють проводити онлайн-презентації, колаборативно працювати з документами та додатками, синхронно переглядати сайти, відеофайли та зображення. За цих умов кожен учасник перебуває на своєму робочому місці.

4. Вебінар (*webinar*) або онлайн-семінар (*online seminar*) – різновид веб-конференції, проведення онлайн-зустрічей або презентацій через інтернет. Під час веб-конференції кожен з учасників знаходиться за своїм комп'ютером, а зв'язок між ними підтримується через інтернет за допомогою завантаженої програми, встановленої на комп'ютері кожного учасника, або через веб-додаток. Вебінари передбачають переважно «одностороннє» мовлення спікера та мінімальний зворотний зв'язок від аудиторії. Вебінари можуть бути спільними і включати сеанси голосувань і опитувань, що забезпечує повну взаємодію між аудиторією і ведучим.

5. Дистанційні заняття у форматі «живої віртуальності» (*live virtual class, LVC*) – дистанційні заняття у режимі реального часу за участю викладача. На відміну від традиційних вебінарів та відеоконференцій, у цьому форматі використовуються технології інтерактивного навчання, що дозволяє використовувати високо функціональні пакети для проведення презентацій, повний набір інтерактивних засобів (дошка, чат, відео, спільне використання додатків та ін.) [1]. Такий формат схожий із звичайними навчальними заняттями, що проводяться у аудиторіях, за винятком того, що учасники присутні на заняттях дистанційно. Учасники взаємодіють через підключення до мережі Інтернет: вони можуть чути один одного, бачити на екрані викладача та ставити йому запитання. У процесі навчання викладач може взаємодіяти як із усією групою, так і з кожним слухачем, а кожен слухач повноцінно взаємодіє з викладачем та з усією групою.

На рисунку 1 стрілкою показано напрямок розвитку форматів дистанційного навчання шляхом додавання інструментів для створення і інструментального сервісу дистанційного навчання (рис. 2).

Цільове формування затребуваної моделі цифрової освітньої платформи навчального закладу та її прискорене впровадження у навчальний процес необхідно розглядати як складний освітній проєкт [1].

Доцільно зазначити, що впровадження ІКТ у систему освіти, як і раніше, є проблемою, для подальшого удосконалення освіти, необхідно продовжувати розвивати підготовку викладачів у галузі цифрової компетентності. За останні роки у системі фахової передвищої освіти в основному вдалося вирішити завдання, визначені етапом масового застосування елементів електронного навчання: розширення інформаційного контенту з акцентом на теорію, подання текстово-графічної інформації в одному форматі для всіх, одночасне планування

освітніх подій, теоретичний зворотний зв'язок в основному у формі відповідей на тестові завдання тощо.

Рис. 2. Групування інструментів (елементів) дистанційного навчання

Наступний етап, пов'язаний з пропозицією педагогічній спільноті нового покоління сервісних інструментальних систем, повинен уможливити перехід до персоналізованого практико-орієнтованого предметного контенту з акцентом на емоційну залученість студента до командної роботи та результатами навчання, що відображають досягнутий рівень компетентності відповідно до вимог професійних стандартів.

Сучасні цивілізаційні виклики підсилюють проблеми невідповідності якості підготовки випускників закладів фахової передвищої освіти вимогам роботодавців (низька якість освіти і як наслідок, потреба у додатковому навчанні на робочому місці; відсутність у випускників знань про новітні технології та сучасне обладнання; збільшення адаптаційного часу, відсутність практичних навиків тощо). «Спостерігається динаміка невідповідності структури підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти поточним і перспективним потребам ринку праці. Вкрай мала кількість високотехнологічних виробництв не створює достатнього попиту і не гарантує працевлаштування випускникам техніко-технологічних коледжів» [3].

Частину проблеми такого стану автори аналітичного звіту «Вища освіта в Україні: зміни через війну» вбачають у «відсутності у ключових стейкхолдерів

системного бачення місця фахової передвищої освіти в освітній системі України та основних координат її подальшого розвитку» [2, с. 72].

На думку експертів, Україна найближчим часом уде змушена зосередитись у сфері освіти на «1) подоланні викликів воєнних руйнувань, 2) переосмисленні та виробленні нового бачення системи загалом для забезпечення її всебічного розвитку, 3) створенні позитивних умов для трансформації мережі закладів освіти, яка відповідатиме соціальним та економічним потребам України, 4) підвищенні якості освіти, 5) підтримці забезпечення інноваційного навчального та дослідницького середовища, 6) посиленні співпраці зі стейкхолдерами різного рівня та впливовості, щоб забезпечити залучення та позитивні результати для всіх студентів і стейкхолдерів» [5].

Незважаючи на сучасні цивілізаційні виклики, пов'язані військовою агресією, з пандемією, «державна політика в сфері професійної освіти спрямована на реалізацію стратегії підвищення якості професійної підготовки фахівців відповідно до потреб вітчизняного та зарубіжного ринків праці. При цьому вкрай актуальним і важливим є професійний розвиток педагогічних працівників фахових коледжів, який вчені розглядають у контексті безперервної педагогічної освіти й педагогічної діяльності, вимог до педагога та його підготовки» [4, с. 8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дистанційне навчання в системі професійно-технічної освіти : монографія /авт. кол. В. В. Ягупов, Л. М. Петренко, С. Г. Кравець та ін. / За наук. ред.В. В. Ягупова. Житомир: «Полісся», 2019. 234с.
2. Ніколаєв, Є., Рій Г., & Шемелинець, І. (2023). Вища освіта в Україні: зміни через війну. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. <https://osvitanalytika.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>.
3. Радкевич В. О., Лузан П. Г., Пащенко Т. М. Фахова передвища освіта: аналітичний огляд ефективності. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2022. Вип.4(2). С. 1-12. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4209>.
4. Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу : монографія / О. А. Тітова, П. Г. Лузан, Т. М. Пащенко, І. А. Мося, А. В. Остапенко, О. Ю. Ямковий. За наук. ред. О. А. Тітової. Київ: ІПО НАПН України, 2023. 272 с.
5. Rebuilding Ukraine: Principles and Policies. Paris Report 1. Edited by Yu. Gorodnichenko, I. Sologub, B. W. di Mauro. CEPR Press, 2022. P. 358. URL: https://cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf
6. Global Industry 5.0 Market Highlights 2022-2030. (2023). Research Nester. <https://www.researchnester.com/reports/industry-50-market/3603>.

Петрук Т. М.,
вчитель фізики,
Рівненський ліцей № 26 Рівненської міської ради
Рівненського району Рівненської області
tanap4588@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ РИС В УЧНІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЮ ОБДАРОВАНІСТЮ

Анотація. У статті розглядаються питання формування лідерських рис в учнів зі спеціальною обдарованістю. Автор статті обґрунтовує важливість цього завдання, висвітлює особливості розвитку лідерських якостей у дітей, а також пропонують комплексний підхід до формування лідерських рис у цій категорії здобувачів освіти.

Ключові слова: лідерські якості, спеціальна обдарованість, учні, методи.

Сучасне суспільство потребує лідерів – людей, які здатні вести за собою інших, мотивувати їх та надихати на досягнення цілей. Формування лідерських рис суб'єкта починається з раннього віку та може бути ключовим фактором для їх подальшого розвитку й успіху. Високий рівень інтелекту, креативність, самостійність та інші якості роблять здобувачів освіти природними лідерами у своїй сфері.

Розвиток лідерських рис у здобувачів освіти – це одне з пріоритетних завдань сучасної освіти. Це пов'язано з тим, що у XXI столітті згадані якості стають все більш важливими для успіху в будь-якій сфері діяльності.

Метою даної статті є дослідження шляхів формування лідерських рис в учнів зі спеціальною обдарованістю.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому розкриваються особливості розвитку лідерських рис в учнів зі спеціальною обдарованістю та пропонуються шляхи їх формування.

Результати дослідження можуть бути корисними педагогам, психологам, батькам та самим учням зі спеціальною обдарованістю для розвитку лідерських рис.

Як відомо, наявність у суб'єкта певних генетичних і набутих з досвідом можливостей за сприятливих умов дає можливість сформувати особистість зі стійкими інтересами, стресостійкістю, цілеспрямованістю, працьовитістю, рішучістю, креативністю, розвитком емпатії тощо. Формування особистості – це складний і тривалий процес. Обдарована особистість суттєво відрізняється від переважних для певного суспільства та історичного періоду особистісних типів [1, С. 5].

Узагальнимо та систематизуємо практичний досвід вихованців Футбольної академії «Верес», яка співпрацює з Рівненським ліцеєм № 26 Рівненської міської ради Рівненського району Рівненської області.

«Пріоритет академії - підготовка гравців для головної команди. Важливо, щоб вони були цінним активом на трансферному ринку і справжніми громадянами своєї держави. Наша філософія ґрунтуватиметься на індивідуальному розвитку дитини», – розповів головний тренер першої команди Олег Шандрук [2]. Цього навчального року на базі ліцею навчаються вікові категорії: U-13, U-14 та U-16.

Як відомо, трикутник “учень-вчитель-батьки” є основою для успішного навчання дитини. Співпраця та взаєморозуміння між цими трьома сторонами допомагають створити сприятливі умови для розвитку та освіти дитини. На нашу думку, у класах, де навчаються учні зі спеціальною обдарованістю, згадана геометрична фігура перетворюється на квадрат. Оскільки четвертим складовим є тренер, який активно співпрацює з педагогічним колективом. Важливо знайти баланс між навчанням та спортивною діяльністю дітей.

У класах, де окремі учні зі спеціальною обдарованістю, варто окремо проаналізувати для створення вище згаданого квадрата. Діти, які занадто багато часу приділяють спорту, можуть ризикувати своїм навчанням. Освітні втрати, які ми маємо на сьогодні, мають зменшуватися в кількісному та якісному співвідношенні. Ми впевнені, що науковій спільноті необхідно дослідити дану ідею.

У сучасній науці не існує єдиного підходу до проблеми обдарованості.

Вектори дослідження проблем обдарованості:

- виявлення і розвитку обдарованості учнів (О. Кульчицька, Б. Теплов)
- робота з обдарованою молоддю (Ю. Гільбух, О. Зазимко, С. Сисоєва)
- проблема індивідуальних відмінностей (Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн)
- виділення сфер та видів обдарованості (С. Гончаренко, Ю. Гільбух, В. Щорс)
- типологія (В. Дружинін, О. Матюшкін, Р. Стернберг, Е. Торндайк)
- розвиток обдарованості на різних вікових етапах (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Лейтес).

Напрацювання вузьких напрямів обдарованості, особливо з урахуванням виду спорту, яким займаються діти, потребують більш глибокого дослідження та опису. На нашу думку, що психолого-педагогічний аналіз даної проблеми необхідно здійснювати комплексно, з урахуванням психології певного виду спорту.

Обдаровані учні відрізняються захопленістю своєї справи, проявляють самовідданість, самовдосконалюються. Важливою складовою успіху, яка дозволяє впливати на інших та досягати спільних цілей це — лідерство. Як показує практика, ключовими аспектами формування лідерських рис є емоційний інтелект, самосвідомість, мотивація, комунікація, здатність до прийняття рішень. Урочні одиниці дають можливість сформуванню особливості лідера:

- здатність приймати власні рішення;

- утвердження власних стандартів поведінки;
- уміння протистояти тиску однолітків.

Отже, розвиток будь-якої навички або здібності дитини веде до покращення загальних когнітивних та психологічних функцій, які, в свою чергу, можуть позитивно впливати на інші сфери життя. На сьогодні формування лідерських рис в учнів зі спеціальною обдарованістю є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. — 176 с.
2. <https://sport.rayon.in.ua/news/597684-u-rivnomu-stvoryat-futbolnu-akademiyu-veres>

Пилипенко О. Є.,
*доктор історичних наук,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Національного університету харчових технологій
pylypenko08@ukr.net*

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У ВИЩИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

В лютому 2022 р. почався широкомасштабний наступ Російської Федерації на території України. Весь світ опинився перед новими викликами-необхідністю виходу із важкої затяжної економічної кризи, боротьби з новим. Багато українських регіонів опинилися в окупації. В цих складних умовах війни єдиним способом уникнути масових втрат під час масових бомбардувань здобувачів, викладачів і працівників вищих навчальних закладів виявилась дистанційна форма навчання. Життєва потреба отримання вищої освіти дистанційно виникла ще до війни і пов'язана вона з необхідністю навчатися без відриву від виробництва, отримання освіти людьми з обмеженими можливостями та тими, що перебувають за кордоном або у місцях позбавлення волі. Таку можливість надає дистанційне навчання, яке здійснюється завдяки інформаційно-освітнім технологіям і системам комунікації. Саме тому в останні роки одним з пріоритетних напрямів модернізації вищої школи є дистанційне навчання [1].

Дистанційна форма навчання має ряд беззаперечних переваг. Зокрема, здобувач вищої освіти може навчатися у зручний для нього час, звичному оточення та у відносно автономному темпі. Варто врахувати також і нижчу вартість такого навчання, оскільки відпадає потреба в оренді приміщень, оплаті значної кількості персоналу та економію часу. До позитивних рис дистанційного

навчання слід віднести: 1. Гнучкий графік і можливість організувати навчання у зручний час і в зручному місті.

2. Паралельність – навчання можна поєднувати з професійною діяльністю.

3. Масовість – можливість зібрати велику аудиторію здобувачів та слухачів, організувати спілкування за допомогою телекомунікаційного зв'язку здобувачів між собою та з викладачами.

4. Технологічність – використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входу людини у світовий інформаційний простір.

5. Інформаційність – можливість використовувати нетрадиційні джерела інформації.

6. Якість – за допомогою сучасних навчально-методичних матеріалів та технічних засобів навчання можна досягнути високої якості освіти у вищому навчальному закладі. Вона ніяк не поступається очному навчанню. Дистанційна форма навчання як жодна інша форма усіляко сприяє виробленню навиків самоосвіти у молодого покоління. Важливе значення в умовах світової економічної кризи має економічність і доступність дистанційного навчання в Україні [2].

Дистанційне навчання набуло широкого поширення у багатьох країнах світу. Наприклад, у США, Канаді, Китаї як альтернативу традиційному навчанню створено віртуальні університети, де кожен студент може отримати освіту за основними дистанційними курсами на базі будь якого університету. В країнах Європейського Союзу створено відкриті університети дистанційної освіти – навчальні заклади, де реалізують дистанційні програми. Методики такого навчання передбачають застосування нових інформаційних технологій, які включають супутникове телебачення, комп'ютерні мережі, мультимедіа, тьютерські та інформаційні центри тощо. Зазначені форми дистанційного навчання відкривають нові перспективи для розвитку самоосвіти студентів [3, с. 77].

Суттєво змінюється в цьому навчальному процесі і роль викладача. На нього покладаються такі функції, як координування пізнавального процесу, коригування курсу, що вивчається, консультування слухачів під час впорядкування індивідуального навчального плану, керування їхніми навчальними проектами тощо. Він допомагає здобувачам у їхньому професійному самовизначенні. За потреби здобувач може отримати консультативну допомогу викладача, спілкуючись з ним в онлайн режимі, безпосередньо використовуючи інтернет як засіб зв'язку (web-чат, IRC, ICQ, інтерактивне TV, web-телефонію, Telnet). Викладач повинен визначити рівень знань здобувача, та прийняти рішення щодо коригування програми навчання з тим, щоб домогтися найкращого засвоєння пройденого матеріалу.

Для успішного проведення дистанційного навчання в Національному університеті харчових технологій успішно використовується система MOODLE. Досвід використання дистанційної форми навчання в Національному університеті харчових технологій довів її ефективність. Використання мережевих технологій дозволяє здобувачу будувати свою стратегію вивчення навчальної дисципліни та сприяє не тільки засвоєнню студентами знань, умінь, навичок, форм професійної поведінки та особистих якостей як майбутнього керівника. Дослідження вітчизняними вченими умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців засобами мережевих технологій дозволило установити, що впровадження навчально-методичного комплексу, який містить дистанційні курси, розроблені засобами Moodle з використанням модульного підходу, представлення знань як динамічної, мультимодальної структури сприяє набуттю здобувачами досвіду самостійного поповнення та оновлення професійних знань, особистісної відповідальності за навчальний процес [4]. Модульне навчання базується на позиціях діяльнісного, гнучкого підходу до визначення послідовності засвоєння навчального матеріалу, а сам модуль визначається як цілісна конструкція, що поєднує навчальний зміст і технологію оволодіння ним. Важливим критерієм побудови модулю є структурування діяльності студента в логіку етапів засвоєння знань: сприйняття, розуміння, осмислення, запам'ятовування, застосування, узагальнення, систематизація. Ця технологія базується на модульному підході, широкому застосуванні сучасних інформаційних технологій та характеризується тим, що у ній використовуються:

- 1) глосарне навчання: система засвоєння фактів і понять, що входять до професійних словників;
- 2) оглядове навчання: побудоване на використанні оглядових лекцій, допомагає здобувачу створити цілісну картину галузі знань та діяльності, що вивчається;
- 3) алгоритмічне засвоєння знань: навчання, побудоване на засвоєнні алгоритмів професійних умінь;
- 4) розвиваючий тренінг: спонукає студента до самостійного пошуку інформації, її творчого осмислення та самостійних дій у постійно змінних умовах;
- 5) контроль знань: поточний, модульний і підсумковий [5].

Система дистанційного навчання Moodle має багато можливостей для здобувачів та викладачів. На платформах системи управління навчанням Moodle здобувачі отримують: 1) доступ до навчальних матеріалів (тексти лекцій, завдання до практичних/семінарських та самостійних робіт; додаткові матеріали (книги, довідники, посібники, методичні розробки) та тестових завдань; 2) засоби для спілкування та групової роботи (форум, чат, семінар, вебінар);

3) можливість перегляду результатів проходження дистанційного курсу студентом; 4) можливість перегляд результатів проходження тестів; 5) можливість спілкування з викладачем через особисті повідомлення, форум, чат; 6) можливість завантаження файлів з виконаними завданнями [6].

Електронні навчальні курси, розроблені викладачем:

- розширюють можливості традиційного навчання;
- роблять навчальний процес більш різноманітним;
- дозволяють підвищити ефективність самостійної роботи студентів, рівень мотивації до навчання, стимулювати розвиток їх інтелектуального потенціалу;
- автоматизувати процес контролю та оцінювання здобутків учнів.

Виходячи з цього, дистанційне навчання має низку переваг у порівнянні з традиційним навчанням: передові освітні технології, доступність джерел інформації, індивідуалізація навчання, зручна система консультування, демократичні стосунки між студентом і викладачем, зручний графік та місце роботи. Впровадження дистанційних технологій у навчальний процес спрямоване на глибше розуміння навчального матеріалу; формування таких компетенцій як: комунікативні (безпосереднє спілкування за допомогою засобів мережі), інформаційні (пошук інформації з різних джерел та можливість її критичного осмислення), самоосвіти (вміння навчатись самостійно).

Окрім того, дистанційне навчання виконує й виховну функцію – сприяє формуванню провідних якостей особистості: активність, самостійність, самовдосконалення, творчість. Застосовуючи дистанційну форму навчання потрібно використовувати різноманітні її види. Найбільш поширеними є наступні види дистанційних технологій:

- чат-заняття, які проводяться синхронно, коли всі учасники мають одночасний доступ до чату;
- веб-заняття, або дистанційні лекції, конференції, семінари, ділові ігри, практикуми та інші форми навчальних занять, що проводяться за допомогою засобів телекомунікацій та інших можливостей інтернету;
- відео-конференції, що проводяться, на основі списків розсилки з використанням електронної пошти. Для навчальних відео-конференцій характерно досягнення освітніх завдань [7]. Елементи дистанційного навчання все активніше застосовуються в навчальних курсах гуманітарних дисциплін.

Проте, система дистанційного навчання має певні недоліки. Жодна техніка не в змозі замінити безпосередній контакт із здобувачами. Немає можливості перевірити, чи самостійно людина працює, виконує завдання чи йому хтось допомагає. Тому остаточний контроль якості знань все ж таки проводиться на

очній сесії. Крім того, не у всіх населених пунктах нашої держави є можливість доступу до мережі Інтернет-зв'язку. При дистанційному навчанні важко здійснювати постійний контроль за роботою здобувачів та організувати дискусії. Саме тому дистанційна форма потребує особливої самоорганізованості та вміння розрахувати свій час. Одна з головних проблем запровадження інноваційних форм навчання це вибір оптимального співвідношення найкращих традицій наявної освітньої системи, сучасних педагогічних інновацій та інструментарію інформаційно-комунікаційних технологій.

Таким чином, дистанційне навчання орієнтоване на впровадження в навчальний процес принципово нових інтерактивних моделей навчання, що передбачають проведення конференцій, дискусій, тренінгів та інших видів діяльності з комп'ютерними та нетрадиційними технологіями. Це зволяє знизити кількість аудиторних занять у загальному навантаженні здобувачів і звільнити час для більш активної самостійної роботи, забезпечити індивідуалізацію навчання. Інформатизація процесу освіти та новітні інформаційно-комунікаційні технології за умови їх ефективного використання та введення до освітнього процесу, докорінно змінюють перебіг життя суспільства. Як свідчить практика і наукові дослідження, тенденція навчання чітко розвивається в напрямку змішаного навчання як процесу, котрий створює комфортне інформаційне освітнє середовище, системи комунікацій, що надають всю необхідну навчальну інформацію. Така організація процесу навчання припускає інший підхід до навчання, зокрема: самостійність пошуку, аналізу, систематизації та узагальнення інформації, самоорганізацію й самоконтроль. На сьогоднішній день дистанційна освіта розвивається, удосконалюється та охоплює різні групи населення, що дозволяє українцям навчатися протягом всього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Положення про дистанційне навчання (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 21.01.2004 № 40) [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18>
2. Власенко І. Г. Впровадження дистанційного навчання – вимога сучасності // Дистанційна навчання як сучасна освітня технологія. Матеріали міжвузівського вебінару 31 березня 2017 р. Вінниця, 2017. С.12-14.
3. Биков В.Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України // Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології : Монографія / В.Ю. Биков, О.О. Гриценчук, Ю.О. Жук та ін. / Академія педагогічних наук України, Інститут засобів навчання. К. : Атіка, 2015. С. 77–140.
4. Що таке дистанційна освіта: як вона працює? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jak-vona-prazhuje>
5. Олійник Л. Дистанційна освіта – переваги та недоліки [Електронний ресурс] / Режим доступу http://liyalno1.blogspot.com/2013/03/blog-post_24.html.

6. Болубаш Н.М. Фактори та умови формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами інформаційного середовища Moodle [Електронний ресурс] // Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. № 3 (17).
7. Відділ дослідження і проектування навчального середовища ІТЗН АПН України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/nauk.html>.

Піддубна Л. П.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
підприємництва та менеджменту
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
lpiddubna@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «КВАДРАТ ДЕКАРТА» ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація: Стаття присвячена питанням організації дистанційної форми навчання в рамках управління освітніми процесами і стосується безпосередньо менеджменту освіти та розробки методичних засад аналізу позитивних і негативних наслідків впровадження або не впровадження дистанційного навчання та виявлення і запобігання низці негативів, які можуть проявитися у процесі організації дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційна форма навчання, прийняття управлінського рішення, позитивні та негативні наслідки.

Abstract: The article is devoted to the issues of organizing distance learning within the framework of educational process management and is directly related to education management and the development of methodological principles for the analysis of the positive and negative consequences of the implementation or non-implementation of distance learning and the identification and prevention of a number of negatives that may appear in the process of organizing distance learning.

Key words: distance learning, management decision-making, positive and negative consequences.

Постановка проблеми. Розвиток та інтенсивне використання в Україні дистанційних технологій у різних сферах економічної діяльності стало невід'ємною складовою розвитку економіки країни в цілому, що актуалізувалось та набуло нових важливих якостей в період повномасштабної війни, яку веде Україна за свій суверенітет. Сьогодні запропоновано безліч технологій, які дозволяють зробити процес дистанційної організації роботи продуманим, спланованим, раціонально організованим та мотивованим, орієнтованим на конкретні види діяльності, проекти, цілі, тощо, що, своєю чергою, забезпечує їх

реалізацію з передбачуваними керованими наслідками. Одним з важливих напрямів впровадження дистанційних технологій стала сфера освіти. Організація дистанційного навчання знайшла своє місце як у навчанні школярів, студентів, так і людей старшого віку, дозволяючи останнім опанувати нові професії, отримати допомогу в освоєнні новітніх технологій у своїй професії, забезпечуючи підвищення конкурентоспроможності фахівця на ринку праці.

Стан розробленості проблеми. У світовій практиці ідеї використання інформаційних технологій у системі освіти зародилися ще наприкінці 90-х років минулого століття і стосувались перш за все окремих питань місця і ролі цифрових технологій в освітньому процесі формування «комп'ютерних навчальних середовищ», використання Інтернету в дистанційному навчанні тощо. Цим питанням присвятили свої дослідження Дж.Веллінгтон, С. Пейперт, Ф Шліхт, І. В. Роберт, П.Е.Хоффман, Ч. Фішер, Д. К. Дуайер, К. Йокам, Д. Едді, Д. Сполдинг, Д. Бернетт, С. Мерфі, Є. С. Полат.

Україна не була осторонь процесів організації наукових розвідок у застосуванні інформаційних технологій у навчальному процесі. При цьому певні результати були досягнуті як у фундаментальних дослідженнях, так і прикладних суто педагогічних та психолого-педагогічних. Серед провідних дослідників слід зазначити імена відомих українських вчених, зокрема М. І. Жалдак, Ю. І. Машбіц, М. Л. Смульсон, А. М. Гуржія, О. М. Пехота, Л. М. Калініна В. В. Лапінський та інші.

Під час запровадження карантину (з березня 2020 року) з'явилися численні публікації й окремі узагальнення та рекомендації, які спирались на уже напрацьований досвід дистанційного навчання в українській і зарубіжній системах освіти у період пандемії. В Україні провідними структурами, які опікувались цими проблемами стали інтернет ресурси МОН України, Інституту педагогіки НАПН України та інших установ.

Таким чином, як видно з переліку досліджуваних проблем, уся увага вчених зосереджується на вивченні питань впровадження дистанційних технологій у освітній процес, розповсюдженні досвіду роботи викладачів, застосування ними різноманітних методів викладання навчального матеріалу, проведення практичних занять з метою відпрацювання навичок використання теоретичного матеріалу, підготовки та використання завдань для перевірки отриманих здобувачами освіти знань, контрольних опитувань, тощо. При цьому питання оцінки позитивних та негативних наслідків дистанційної освіти, хоч і розглядались в окремих публікаціях, однак, залишались лише фрагментами і не знайшли суттєвого розвитку. В той же час, слід зазначити, що ці питання є важливими саме в рамках управління освітніми процесами і стосуються безпосередньо менеджменту освіти та розробки методичних засад аналізу позитивних і негативних наслідків впровадження або не впровадження

дистанційного навчання та виявлення і запобігання низці негативів, які можуть проявитися у процесі організації дистанційного навчання.

Формулювання мети публікації. Метою даної роботи є викладення попередніх результатів дослідження позитивних та негативних наслідків прийняття управлінського рішення щодо організації дистанційного навчання здобувачів вищої освіти, а також позитивних та негативних наслідків неприйняття такого рішення або повернення до традиційних (аудиторних) способів навчання.

Основний матеріал дослідження. Задача полягає у пошуку методичних підходів для ґрунтовного аналізу наслідків, як позитивних, так і негативних від впровадження дистанційного навчання та визначення й оцінки можливих перешкод на шляху інтенсифікації використання, вдосконалення існуючих інформаційних технологій, розробки нових засобів, які можуть бути використані для ефективного навчання, потужного мотивування до навчання здобувачів освіти, а також виявлення слабких або вузьких місць у цьому процесі і, в решті решт, пошук напрямів та розробка конкретних заходів подолання бар'єрів, що виникають на шляху інформатизації як усього суспільства, так, зокрема, і сфери освіти.

Такою методикою, на нашу думку, може стати застосування системи координат Декарта, і як особливого методу – «квадрата Декарта». Звертає на себе увагу той факт, що система координат Декарта використовується і сьогодні досить часто у практичній діяльності [1], з часом вона була вдосконалена, що дає змогу враховувати думку не лише однієї конкретної особи, що приймає рішення, але і врахувати думку всіх учасників, які задіяні у обговоренні та прийнятті рішення. Авторка даної статті вже зверталась до дослідження особливостей застосування цієї методики при аналізі підходів до прийняття будь-якого управлінського рішення [2, 3].

Оскільки питання організації дистанційного навчання можна віднести до важливої проблеми діяльності керівників різних рівнів управління та організаційно-правових форм підприємств, які здійснюють навчання здобувачів вищої освіти та надають інші освітні послуги, то, відповідно, вирішення проблеми дистанційного навчання так чи інакше являє собою один з аспектів прийняття управлінського рішення щодо запровадження даної системи організації освітнього процесу конкретним закладом освіти або на конкретній, чітко визначеній, території, що потребує детального аналізу позитивних або негативних наслідків від прийняття та впровадження чи не прийняття і не впровадження зазначених заходів.

Таким чином, особа, яка стоїть перед вибором запровадження дистанційної форми навчання, має вибудувати шлях просування від відсутності цього способу організації освітнього процесу до його без заперечного впровадження в організацію роботи навчального закладу, рухаючись конкретними, чітко окресленими, етапами. Усвідомлення того, що такі методичні підходи існують і

можуть використовуватись у практичній діяльності дозволить управлінцю (менеджеру) цілеспрямовано формувати програму переходу на дистанційну форму освіти з відповідним навчанням персоналу організації, забезпеченням навчального процесу необхідними матеріальними та технічними ресурсами, програмними продуктами та відповідними освітньо-професійними програмами навчання здобувачів освіти тощо.

Отже, квадрат Декарта ділиться на чотири сегменти, які дають можливість проаналізувати наслідки прийняття або не прийняття рішення [1]. Справа в тому, що з елементами даної системи, людина стикається регулярно, при прийнятті рішення, однак вона обмежується лише визначенням позитивних та негативних наслідків, які виникнуть або можуть виникнути, в результаті прийняття рішення, тобто аналізується лише одна частина проблеми і відкидається інша. Застосування ж зазначеної методики у повному обсязі дозволяє оцінити не тільки позитивні та негативні наслідки від прийняття рішення щодо вирішення певної проблеми, але і визначитися з позитивними та негативними наслідками щодо не прийняття рішення. Розширення вивчення різних аспектів дозволяє ґрунтовніше підійти до оцінки наслідків дій або відсутності дій конкретної особи.

Таким чином, як показує аналіз, застосування системи координат Декарта сприяє структуризації проблеми при прийнятті рішень, визначенню цілей у досягненні конкретних результатів як у бізнесі, так і у особистій сфері

На першому етапі дослідження нами були відібрані думки фахівців щодо позитивних та негативних наслідків впровадження дистанційного навчання, які опубліковані у наукових статтях, проголошені на наукових та науково-практичних конференціях, висловлені в ході обміну думками між колегами, проведеного автором опитування здобувачів освіти різних ступенів, а також узагальнення власного досвіду участі у навчальному процесі підготовки фахівців з напрямку «Економіка», «Менеджмент», «Соціальні та поведінкові науки».

В результаті проведених розвідок вдалося заповнити всі чотири квадранти системи координат. Зупинимося лише на кількісній оцінці позицій щодо кожного з квадрантів системи. Слід зазначити, що вони суттєво відрізняються одна від одної, перш за все, за кількістю позицій та переліком проблем, які відмічені дослідниками. Так, найбільша кількість думок висловлена щодо позитивних наслідків запровадження дистанційної освіти, їх виявилось 20 одиниць, а сформульовані вони наступним чином: доступність освіти у будь-якій точці країни; можливість користуватися знаннями лекторів різних навчальних закладів своєї країни та інших країн світу; доступність літературних та інших матеріальних джерел; можливість вивчення лише тих джерел, які необхідні для опанування певними навичками, отримання певних компетенцій; ознайомлення з сучасними тенденціями у розвитку освіти, науки тощо; доступ до записів теоретичного матеріалу у зручній для учня час; можливість записувати лекції та практичні завдання; можливість використання електронних засобів для

тестування та розв'язування практичних завдань; можливість компонування в одному файлі різних видів контенту: текст, малюнки, відео, аудіо, наповнення лекційного матеріалу різного роду файлами; освоєння сучасних технологій у галузі освіти та науки; постійне підвищення кваліфікації викладачів з огляду на застосування новітніх освітніх технологій, вдосконалення програмного забезпечення; можливість підготовки конкурентоспроможного фахівця, незважаючи на особливості їх розміщення на території країни; суттєва економія витрат навчальним закладом на технічне та програмне забезпечення організації дистанційного навчання; часткове перенесення фінансування освіти з навчальних закладів на викладачів та здобувачів освіти (в наслідок необхідності забезпечення здобувачів та викладачів необхідним обладнанням та програмним забезпеченням поза навчальним закладом); неможливість підрахувати реальні витрати на освіту та їх розподіл за джерелом витрат; проживання здобувача освіти вдома, у родині, зниження стресового навантаження через від'єднання від сім'ї у відносно молодому віці і перенесення його на пізніший термін, коли психологічно людина стає готовою до самостійного життя; скорочення витрат навчального закладу на організацію життя здобувачів у гуртожитках, переобладнання гуртожитків у міні-готелі з якіснішою системою надання послуг; розвиток конкурентоспроможності освіти у ЗВО та формування конкурентоспроможного фахівця, затребуваного на ринку праці; активне включення у навчальний процес здобувачів з обмеженими фізичними можливостями.

Щодо негативних наслідків запровадження дистанційної освіти зазначено 13 факторів, зокрема: ускладнення у спілкуванні зі здобувачами освіти викладача; ускладнення у спілкуванні здобувачів освіти між собою; можливість відволікатися від навчального процесу, розсіювання уваги; ускладнення при підготовці викладача до лекції та семінару (повнота та викладання матеріалу у письмовій формі або формі схем, діаграм, малюнків тощо); необхідність спеціального навчання викладачів та студентів для використання технічних засобів та матеріалів лекцій й семінарських занять; ускладнення роботи через відсутність електроенергії та інтернет-зв'язку; відсутність належних засобів для комунікації (комп'ютер, телефон, тощо); розбіжність та несумісність програмного забезпечення ретранслятора інформації та реципієнта; відсутність мотивації для набуття знань через інтернет у сучасних умовах; необхідність формування у здобувачів освіти уміння самостійно опановувати знаннями та вміннями; необхідність перебудови навчальних програм з врахуванням збільшення витрат часу здобувачів освіти на отримання теоретичних знань та практичних навичок самостійно; навчання здобувачів освіти самостійно обробляти певну кількість літературних джерел; зменшення кількості дисциплін у навчальному плані, їх узагальнення та при необхідності поділ на укрупнені блоки, що потягне з одного боку, скорочення кількості викладачів, а з іншого –

зменшення кількості студентів у розрахунку на одного викладача і переведення роботи викладача у статус лектора-консультанта.

Ще менша кількість думок (9) зафіксована у квадранті де зазначено позитивні наслідки від відмови застосування цієї форми здобуття освіти, зокрема експертами визначені наступні думки: повернення до всім знайомої і звичної системи навчання, яка була характерна до березня 2020 року, коли з'явився Ковід-19; читання лекцій та проведення семінарських занять в аудиторіях; постійне спілкування з аудиторією як стосовно навчальної дисципліни, так і з питань, що виходять за рамки навчального процесу; швидке розуміння викладачем усіх проблем аудиторії в цілому та окремих здобувачів освіти; спілкування студентів між собою, встановлення тривалих стосунків, які з часом переростають у багаторічні зв'язки, дружні відносини; взаємозв'язок та взаємопідтримка учасників навчального процесу; активне включення здобувачів освіти у студентське життя, організація спільних заходів, спільного відпочинку, в тому числі і за межами навчального закладу; активний обмін думками, участь у дискусіях, як в аудиторіях, так і за їх межами; можливість ознайомлення студентів з різними видами готових робіт, які підготовлені іншими здобувачами освіти, зокрема курсових робіт, випускних кваліфікаційних магістерських та бакалаврських робіт, виконання яких передбачено навчальним планом; набуття досвіду самостійного життя молодою людиною, поза своєю родиною.

У четвертому, останньому квадранті, де зазначаються негативні наслідки повернення до традиційної форми навчання, зібрано всього сім позицій, серед яких наступні: зростання витрат навчального закладу на обладнання аудиторій сучасними засобами трансляції лекцій, комп'ютерами, моніторами; зростання витрат на папір як основний носій роздаткового матеріалу для вирішення розрахункових та ситуаційних завдань; зростання витрат на утримання приміщень; зростання витрат часу на дорогу до навчального закладу і у зворотному напрямку; зростання витрат навчального закладу на утримання гуртожитків, спортивних споруд, закладів громадського харчування, що необхідно забезпечити закладом освіти для дотримання нормативних вимог МОН щодо навчання студентів.

Таким чином на першому етапі дослідження нам вдалося визначити проблеми, з якими стикається навчальний заклад при переході на дистанційну форму навчання та окреслити те коло питань, які безпосередньо стосуються керівників навчальних закладів, як організаторів і впроваджувачів цієї форми навчання, а також викладачів та здобувачів вищої освіти як активних учасників даного процесу. Серед переліку позицій особливої уваги, з точки зору викладачів, заслуговують питання підготовки викладачів до роботи в умовах дистанційної форми навчання, а саме оволодіння ними новітніми технологіями ведення занять та комунікації з аудиторією, новими підходами до мотивування та згуртування групи здобувачів освіти, які знаходяться на значній відстані від викладача та один від одного і у реальному житті можуть ніколи не зустрітись,

забезпечення навчального процесу необхідними технічними засобами та їх технічне обслуговування у разі виникнення збоїв у роботі, що вимагає від викладача додаткових витрат не передбачених у сімейному бюджеті.

Висновки та перспективи подальшого розвитку дослідження

Узагальнюючи отримані результати, слід звернути увагу на наступні завдання, які необхідно вирішити при прийнятті рішення щодо дистанційної організації навчального процесу здобувачів вищої освіти, а відповідно, і продовжити дослідження цих питань. Як засвідчили експерти таких укрупнених позицій виділено шість, зокрема:

1. Забезпечення доступності освіти для всіх категорій здобувачів, не зважаючи на відстань та час включення викладача і студента у навчальний процес.

2. Матеріально-технічне та суто технічне забезпечення навчального процесу: наявність необхідних приміщень для проведення занять та їх технічне оснащення необхідним обладнанням.

3. Наявність сертифікованого програмного забезпечення, яке сумісне та синхронізоване з іншими програмними продуктами, що використовуються у навчальному процесі.

4. Обов'язкова попередня підготовка викладачів та здобувачів освіти до використання у повному обсязі усіх наявних засобів навчання, дистанційної комунікації та організації освітнього процесу.

5. Запровадження засад мотивування учасників навчального процесу опанувати запропоновані навчальним планом дисципліни, сприяння активному спілкуванню та соціалізації учасників освітнього процесу.

6. Вирішення основних питань щодо фінансування навчального процесу, його технічного забезпечення та обслуговування технічних засобів для навчання та комунікацій, оскільки витрати коштів при дистанційному навчанні розподіляються між закладом освіти, викладачем та здобувачем освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Raevskaya N. Як приймати правильні рішення: удосконалена методика Квадрат Декарта // назва з екрану - [Електронний ресурс], Режим доступу: <https://tqm.com.ua/ua/likbez/ua-articles/kvadrat-dekarta-pryinyattia-rishen>
2. Піддубна Л.П. Методичні засади прийняття управлінського рішення із застосуванням "Квадрата Декарта" // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. - 2019. - № 2. - с. 72-76. (фахове з економіки) -[Електронний ресурс], Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2019_2_19.
3. Піддубна Л.П. Використання для аналізу ситуацій та прийняття рішення методик, пов'язаних із системою координат Декарта // Вісник КІБіТ. Спеціальний випуск № 3, 2019. – с. 97-98

Піх М. М.,

*Асистент кафедри інженерії програмного забезпечення
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
mariia.pikh@nung.edu.ua*

Піх В. Я.,

*к.т.н., доцент кафедри інженерії програмного забезпечення
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
volodymyr.pikh@nung.edu.ua*

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Штучний інтелект в даний час є предметом широкої уваги, і він змушує кожного замислитися над його сутністю користю чи негативним впливом залежно від сфери його застосування. Хоча сьогодні ми не уявляємо без нього свого життя з усіма його за і проти. У даній статті ми розглянемо всі його позитивні та негативні сторони. Бо як сказано вченими успіх штучного інтелекту може стати початком кінця людської раси.

Ключові слова: штучний інтелект, Chat GPT, технології, нейромережа

Artificial intelligence is currently the subject of widespread attention, and it makes everyone think about its essence, whether it is beneficial or negative, depending on the field of its application. Although today we cannot imagine our life without it, with all its pros and cons. In this article, we will consider all its positive and negative sides. Because as scientists say, the success of artificial intelligence may be the beginning of the end of the human race.

Keywords: artificial intelligence, Chat GPT, technologies, neural network

Характерною властивістю сьогодення є процеси інформатизації, що інтенсивно розвиваються та впроваджуються практично у всіх сферах людської діяльності. Вони призвели до формування нової інформаційної інфраструктури, яка пов'язана з новим типом суспільних відносин та використанням нових інформаційних технологій.

Останнім часом штучний інтелект став предметом широкої уваги, особливо після введення в експлуатацію таких сервісів, як ChatGPT і Midjourney. Для багатьох ця технологія відкриває безліч можливостей і сприяє вдосконаленню різних сфер життя, від розваг до бізнесу. Однак, існують і ті, хто ставить до нейромереж з обачливістю і вбачає в них певну загрозу.

«Створення AI може бути як найбільшим успіхом в історії нашої цивілізації, так і найгіршою подією. Ми просто не знаємо. Невідомо, чи буде AI безкінечно допомагати нам, чи просто відсуне нас вбік, розвиваючись все ширше, чи знищить нас», – сказав Хокінг [4]. За словами вченого, штучний інтелект можна використовувати для того, щоб зменшити шкоду, яку завдає людство навколишньому середовищу, щоб викоринити бідність і хвороби, однак майбутнє і досі невизначено.

Технології штучного інтелекту розвиваються настільки стрімко, що подеколи за ними складно встигнути, і поступово проникають у всі сфери нашого життя. Генерація зображень та текстів, пошук інформації, відповіді на найрізноманітніші запитання, допомога з перекладом... Здається, ШІ вже всюди! Тож не дивно, що багато хто задався питанням – коли та які професії може замінити штучний інтелект? Проте, як упевнено стверджують експерти, хвилюватися щодо цього дещо зарано. Штучний інтелект не є конкурентом людини, радше він – надійний помічник, із допомогою якого можна досягти значних успіхів у роботі, спростити виконання рутинних завдань та звільнити час для творчості.

Робот Софія є першим великим проривом людини у майбутнє, де роботи, цілком імовірно, будуть жити серед нас, вони будуть створені або полегшити наше життя, або змінити його не в кращий бік. І тут думки науковців щодо необхідності створення штучного інтелекту, який би повністю змінив людину, розходяться [3].

Відомий фізик Стівен Гокінг і не менш відомий підприємець Ілон Маск називали штучний інтелект великою загрозою людству. Як вони запевняли, саме штучний інтелект залишить -людей поза справами, вони стануть зайвими у -цьому -світі. Лунають навіть -побоювання, що штучний інтелект поневолить людство, -ставитиметься до нас так само, як ми до тварин. Ілон Маск вважає, що нарощування комп'ютерних технологій може стати причиною третьої світової війни і що штучний інтелект може рано чи пізно вийти з-під контролю. Гокінг вважає, що новітні технології можуть призвести до деградації людини, зробити її вразливою перед природою, а в умовах природної еволюції і боротьби за виживання це означає вірну загибель. У той же час вчений зазначив, що при вмілому підході штучний інтелект здатний вирішити більшість проблем, які існують у світі. У Китаї нині у громадських місцях встановлено понад 100 млн камер спостереження, які здатні розпізнавати обличчя, записувати й аналізувати кожен рух та оцінювати поведінку людей. Потенційно штучний інтелект може -надавати урядам владу над населенням. Але чи замінить він людину? Ще одним знаним популяризатором проблеми -штучного інтелекту є підприємець і винахідник, технічний директор Google Реймонд Курцвейл (США). Він -вважає, що незабаром ми будемо жити по 1 тис. років, а людський мозок можна буде завантажувати до комп'ютера (я, як і багато інших людей, сприймаю це як нісенітницю) [2].

Джон Мейнорд Кейнс у своїй науковій праці «Економічні можливості для наших онуків» розмірковував про нові технології та казав, що «нас поступово «поглинає» технологічне безробіття, яке пов'язане з тим, що ми винаходимо засоби скорочення потреби в праці швидше, ніж можемо знайти застосування

вивільненій робочий силі». У 1930 році економіст Джон Мейнард Кейнс написав есе під назвою «Економічні можливості для наших онуків», у якому він припустив, що через століття в майбутньому люди працюватимуть менш ніж 15 годин на тиждень. Зростання, викликане технологіями, вирішить економічну проблему і дозволить людям звернути увагу на діяльність, яка справді приносить задоволення. Слід визнати, що 15-годинний робочий тиждень Кейнса так і не настав, але вищий рівень добробуту та привабливіше дозвілля, так [1].

Марк Цукерберг не погоджується з позицією Ілона Маска і вважає, що «в найближчі п'ять або десять років штучний інтелект буде робити життя тільки краще». На його думку, «технології завжди можуть бути використані як для гарного, так і для поганого. Цукерберг також заявив, що в найближчі 5-10 років штучний інтелект суттєво поліпшить різні аспекти нашого життя. Крім того, за його словами, він вже допомагає людям. Потрібно бути обережним щодо того, що саме ти створюєш, як ти це створюєш, і як воно буде використовуватись». Раніше Цукерберг і Маск вже конфліктували через штучний інтелект, не погодившись щодо того, чи зможе він коли-небудь представляти небезпеку для людства. Тоді Цукерберг заявляв, що Маск перебільшує небезпеку, а Маск звинувачував Цукерберга в "обмеженості", яка заважає йому розібратися в питанні.

Генерального виконавчого директора компанії «Microsoft» Сат'ї Наделла, який упевнений, що штучний інтелект може створити більше робочих місць, ніж ліквідувати. «Зараз розробка штучного інтелекту спрямована на допомогу людям і поліпшення їх можливостей. Навіть у системах, які самонавчаються, багато рішень залежить саме від розробників.

Штучний інтелект, або ШІ, – це система, яка має здатність до самонавчання та імітації процесів людського інтелекту. По суті, будь-яку програму або пристрій, здатний виконати завдання замість людини, можна вважати штучним інтелектом. Незважаючи на безліч переваг, що він може принести, у ШІ також існують недоліки.

Переваги ШІ:

Скорочення помилок через людський фактор – одна з найголовніших переваг штучного інтелекту полягає в тому, що він може значно зменшити кількість помилок і підвищити точність результату під час виконання різних завдань;

Зниження ризиків для людини - роботи та ШІ можуть виконувати замість людини небезпечні завдання: знешкодження вибухівки, політ у космос, дослідження найглибших частин океанів тощо.

Працездатність 24/7 – безліч досліджень говорять про те, що люди максимально продуктивні лише 3–4 години на день. Також кожній людині необхідні перерви, вихідні та відпустка, щоб утримати баланс між роботою та особистим життям, а ось штучний інтелект, на відміну від людини, здатний

працювати нескінченно без перерв. Роботи думають набагато швидше, ніж люди, і здатні виконувати кілька завдань одночасно з неймовірною точністю.

Нові винаходи - ШІ дав потужний поштовх численним інноваціям, багато з яких допоможуть людям у вирішенні складних проблем. Наприклад, недавні досягнення в цій галузі дають змогу лікарям діагностувати рак молочної залози на більш ранніх стадіях. Ще одним прикладом нових винаходів є безпілотні автомобілі, які використовують комбінацію камер, датчиків і алгоритмів штучного інтелекту для пересування транспортного засобу дорогами без втручання людини. Технології штучного інтелекту можна використовувати там, де людина або фізично не зможе перебувати, або це буде небезпечно. Допомога технологій штучного інтелекту у космічній сфері та науці. Науковці розробили для допомоги астронавтам віртуальних інтелектуальних помічників під назвою Simon, які можуть виявляти небезпеки при тривалих космічних польотах, несправності в космічному кораблі. Для планування місії на Марс та безпосереднього знаходження там через обмеженість та недоступність у повному обсязі інформації штучний інтелект є єдиною розумною системою, яка зможе допомогти. Технології штучного інтелекту можна використовувати там, де людина або фізично не зможе перебувати, або це буде небезпечно.

Правова сфера – технології штучного інтелекту застосовуються в правоохоронній діяльності. Це, зокрема, судові та правоохоронні реєстри, бази даних, системи, які можуть ідентифікувати особу, надати про неї необхідну запитувану інформацію тощо.

Економія коштів та ефективність застосування в банківській сфері Штучний інтелект допомагає при виявленні шахрайства у банківському секторі, а також розробці інвестиційної політики. Банки мають програмні системи на основі штучного інтелекту, які допомагають запобігати відмиванню грошей.

Неупередженість – ШІ позбавлений емоцій, а від того дуже практичний та раціональний у своїх рішеннях. Наприклад, системи ШІ використовуються для підбору персоналу лише на основі навичок і кваліфікації претендентів. Уникнення помилок. При правильному програмуванні помилки можна звести до нуля, машини стануть високорозвиненими, а люди не зможуть за ними встигати, і ті почнуть розвиватися самі по собі.

Недоліки:

Нульова творчість – навчити ШІ мислити нестандартно неможливо. Поки що ШІ здатний до самонавчання лише на основі раніше отриманих даних й минулого досвіду.

Високі витрати – за створенням машини, здатної імітувати людський інтелект, стоїть велика праця і багатомільйонні інвестиції. Розробка таких технологій вимагає багато часу і ресурсів.

Заміна людської взаємодії – Штучний інтелект може стати своєрідною заміною реальним людям. Він може розуміти ваш біль, вислуховувати ваші скарги, всіляко підбадьорювати, показувати тільки те, що вам підходить, і багато іншого. Усе це може призвести до стану, коли ШІ стане вашим найкращим другом, настільки, що ви можете відчувати, що вам взагалі не потрібні інші люди у вашому житті. Ця проблема дуже схожа на онлайн-залежність [7].

Масове безробіття - може спричинити економічну кризу, конфлікти, шлях до беззаконня та злочинів, але не треба сприймати технології як загрозу. Протягом сторічч різні професії зникали, але завжди з'являлися нові. Втрата контролю над штучним інтелектом. Люди можуть втратити почуття власної унікальності - машини можуть втручатися в приватне життя людей і навіть бути використані як зброя. Люди можуть втратити деякі зі своїх прав на особисте життя. Індустрії кіно та анімації найбільше постраждали від штучного інтелекту. Минулого року, невдовзі після запуску ChatGPT, Гільдія письменників Америки (WGA) та Гільдія кіноакторів — Американська федерація працівників телебачення і радіо (SAG-AFTRA) оголосили страйк через розробки штучного інтелекту, які можуть вплинути на їхні робочі місця та безпеку. Навіть після нещодавніх сприятливих переговорів про укладення контракту з Альянсом продюсерів кіно і телебачення, члени WGA і SAG-AFTRA все ще стурбовані невизначеністю впливу Gen AI на кіно- і телевізійну індустрію [5].

ШІ може зробити людей більш ледачими - як ми вже говорили раніше, системи на основі штучного інтелекту здатні автоматизувати більшість утомливих і монотонних завдань. Оскільки нам із приходом сучасних технологій не потрібно запам'ятовувати багато інформації або розв'язувати справжні головоломки під час виконання роботи, ми схильні дедалі менше і менше навантажувати свій мозок. Ця залежність від штучного інтелекту може стати серйозною проблемою як для нас сьогодні, так і для майбутніх поколінь.

Розвиток конфліктів на релігійному, соціальному, економічному підґрунті. З огляду на сказане, немає єдиної думки та достовірно правильного твердження щодо позитивного чи негативного впливу штучного інтелекту на людство. Технології ШІ можуть як допомогти людині досягти ще однієї науково-технічної революції, так і стати загрозою. Вони забезпечують суспільство необхідними елементами для життєдіяльності, тим самим роблячи його вразливим та залежним [3].

Штучний інтелект, який контролює все - Враховуючи, що ШІ матиме свідомість, постійну пам'ять, швидкий мозок тощо, є певна спокуса зробити його виконувачем світових проблем. Адже якщо він мудрий, не має недоліків і перевершує всіх людей у всіх смислах, то що ж поганого в цій ідеї? Але тут не все так просто, тому що навіть якщо не брати до уваги антиутопічні та апокаліптичні сценарії, ШІ в цьому випадку все одно завершить епоху людини. Якщо штучний інтелект вирішує всі глобальні проблеми, регулює конфлікти та керує людством

усіма можливими способами, то таким чином він буде диктувати, що ми маємо робити, тобто він буде правити, а ми слухатимемо його. Люди вже не будуть на вершині. Вони будуть другими, і наступним якісним стрибком в еволюції буде розглядатися ШІ. Але, можливо, це й непогано. Зрештою це може призвести до наступного кроку, коли люди та штучний інтелект об'єднаються в один організм, який більше не є людиною та штучним інтелектом. І це може наблизити нас до технологічної унікальності. Хто знає? [7].

Додатковий «мінус» штучного інтелекту – відсутність допоміжного блоку автономної (усвідомленої) відповідальності ухвалення остаточного рішення, що свідчить про неможливість ухвалення адекватних рішень [6].

Успіх штучного інтелекту може стати початком кінця людської раси. Майже будь-яка технологія, потрапляючи в зловмисні руки, виявляє потенційні можливості для заподіяння шкоди. Коли мова йде про штучний інтелект та робототехніку, виникає нова проблема, пов'язана з тим, що ці зловмисні руки можуть належати самій технології. Отже штучний інтелект може виступати нам як другом, так і ворогом. Хто він для нас є рішати кожному особисто.

Вплив штучного інтелекту на суспільство став реальністю в нашому житті. Незважаючи на всі можливі зауваження та недоліки, ми маємо усвідомити, що технології продовжують розвиватися, і як люди ми повинні навчитися жити в гармонії з ними. Історично, людство завжди було адаптивним до використання нових технологій, чи то комп'ютерів, чи смартфонів, і з часом ми знаходили способи відчувати користь від їх використання. Можливо, так само станеться і з штучним інтелектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. <https://speka.media/ci-pracyuvatimut-lyudi-yakshho-si-zabezpecit-nam-ekonomiku-v7d76v>
2. Науковий вісник Херсонського державного Серія економічні науки Випуск 32 херсон 2018 Переваги та недоліки застосування штучного інтелекту у сферах управління.
3. Нейро news Хвороби похилого і старечого віку спец випуск. Нейрохірург Генрі Марш: чи справді штучний інтелект є загрозою людству? №1 2020
4. Юридична Газета всеукраїнське професійне юридичне видання. Дарія Махненко«Ключков та Партнери, АО» помічник адвоката №11 (741) 10 червня 2021
5. <https://naurok.com.ua/vistup-na-temu-stvorennnya-testovih-zavdan-na-osvitnomu-proekti-vseosvita-394311.html>
6. <https://marketer.ua/ua/artificial-intelligence-can-it-replace-humans/> ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ЧИ МОЖЕ ВІН ЗАМІНИТИ ЛЮДИНУ?
7. Єфремов М. Штучний інтелект, історія та перспективи розвитку / М. Єфремов. URL: <http://vtn.ztu.edu.ua/article/view/81625/79214>
8. <https://www.zfort.com.ua/blog/sho-take-shtuchnii-intelekt> ЩО ТАКЕ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ?
9. <https://itechua.com/articles/243396> Усе, що ви хотіли знати про ШІ: вісім переваг і шість недоліків

Поліщук А. В.,
Черниш А. В.,
викладачі ВСП «Житомирський
торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ»
polishchuk100988@ukr.net
alinachernyshw@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ ЗАСОБАМИ ПЛАТФОРМИ SENDPULSE (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

Анотація: Високий рівень компетентностей викладача є ознакою сформованої системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, людських цінностей, загальної культури, що потрібно для успішної професійної діяльності. Постійна робота над удосконаленням педагогічної, цифрової та іншомовної компетентностей сприяє розвитку особистості викладача, підвищує ефективність освітнього процесу та загальний рівень грамотності здобувачів освітніх послуг. Водночас професійна діяльність сучасного викладача неможлива без активного залучення різноманітних інноваційних технологій в освітній процес та постійного удосконалення фахових компетентностей.

Ключові слова: система професійних знань, професійна діяльність, навчання впродовж життя, вебресурси, цифрова освіта, діджиталізація, дистанційний курс.

Abstract: A high level of teacher's competence is a sign of a formed system of professional knowledge, communication skills and abilities, human values, general culture, which is required for successful professional activity. Constant work on improving pedagogical, digital and foreign language competences contributes to the development of the teacher's personality, increases the effectiveness of the educational process and the general level of literacy of the recipients of educational services. At the same time, the professional activity of a modern educator is impossible without the active involvement of various innovative technologies in the educational process and constant improvement of professional competences.

Key words: system of professional knowledge, professional activity, lifelong learning, web resources, digital education, digitization, distance course.

Високий рівень компетентностей викладача є ознакою сформованої системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, людських цінностей, загальної культури, що потрібно для успішної професійної діяльності. Постійна робота над удосконаленням педагогічної, цифрової та іншомовної компетентностей сприяє розвитку особистості викладача, підвищує ефективність освітнього процесу та загальний рівень грамотності здобувачів освітніх послуг.

Водночас професійна діяльність сучасного викладача неможлива без активного залучення різноманітних інноваційних технологій в освітній процес та постійного удосконалення фахових компетентностей. Успіх у подоланні цивілізаційних викликів у закладах освіти останніми роками безпосередньо

залежить від рівня опанування та використання викладачами цього закладу інноваційних технологій навчання.

Педагогічна, цифрова та іншомовна компетентності – надважливі складові професійної майстерності сучасного викладача. Працюючи щоденно над формуванням та розвитком різноманітних компетентностей здобувачів освітніх послуг, викладач сам має демонструвати зразок їхньої реалізації під час освітнього процесу. Постійна робота над покращенням компетентностей допомагає розвитку особистості викладача і студента, робить освітнє середовище максимально сприятливим для формування професійних компетентностей.

Long Life Learning/Навчання впродовж життя – важлива навичка для всіх, хто прагне самовдосконалення. І тим паче – для освітян. Аби бути впевненим сучасним педагогом, важливо не лише знати свій предмет, але й використовувати ефективні інструменти вчителювання.

Вдосконалення професійних компетентностей потребує значних зусиль з боку викладача, проте вдале опанування форм і методів роботи за допомогою різноманітних вебресурсів дозволяє згодом полегшити роботу викладача, зекономити час та підвищити результативність освітньої діяльності.

Реалії нашого часу вимагають розвитку digital-освіти, впровадження електронних засобів навчання, залучення різних гаджетів до навчального процесу.

Вимушене дистанційне навчання у зв'язку з пандемією та воєнним станом стало викликом для всіх учасників освітнього процесу. Однак така ситуація змусила викладачів активізувати впровадження електронної освіти, швидко шукати зручні способи діджиталізації навчання, стрімко опановувати нові для себе і для студентів вебресурси для надання та здобуття знань.

На сьогодні неможливою є підготовка висококваліфікованого спеціаліста у будь-якій галузі знань без формування в нього достатнього рівня педагогічної, цифрової та іншомовної компетентностей.

Пропонуємо короткий огляд ресурсів, які можуть підвищити ефективність навчального процесу.

Mentimeter <https://www.mentimeter.com/> – це онлайнвий сервіс для створення та проведення миттєвих опитувань в аудиторії та під час вебінарів.

Основні можливості та обмеження безплатної версії сервісу: за одним кодом доступу можна дати студентам доступ не більше ніж до двох опитувань загального або просунутого типу, а також до п'яти запитань у режимі Quiz; викладач може створювати необмежену кількість опитувань різного типу за різними кодами доступу, а також організовувати їх у своєму профілі в папки; можна створювати онлайнві презентації із необмеженою кількістю текстових слайдів, до яких можна додавати також зображення чи лінки, а також вбудовувати відео і, звичайно, додавати опитування (в межах описаного вище ліміту); для створення та демонстрування опитувань чи слайдів у Mentimeter

потрібен безперебійний доступ до інтернету; для участі в опитуваннях учасники мають увійти зі свого пристрою (мобільний телефон, планшет, комп'ютер) на сайт [menti.com](https://www.menti.com) або ввести цифровий код опитування у скачаний заздалегідь застосунок; немає обмежень на кількість учасників, які беруть участь в опитуваннях, тому цей інструмент можна використовувати навіть під час дуже масштабних подій [7].

Існує багато різних онлайн додатків для створення карт знань. Одним із найкращих є **Coggle**. Це безплатний та простий у використанні інструмент, який допоможе реалізувати будь-який творчий потенціал. За допомогою сервісу можна швидко створювати красиві карти знань, ділитися ними з друзями та колегами, а також разом працювати зі студентами. Для того, щоб почати працювати з цим додатком потрібно зареєструватися з допомогою Google акаунт та потрапити на його початкову сторінку за адресою: <https://coggle.it>.

Нічого не потрібно завантажувати, встановлювати, сервіс працює у браузері. У цій програмі доволі легко з першого разу можна розробляти зручні красиві ментальні карти. Програма підтримує використання зображень, індивідуальні колірні схеми й можливість перегляду історії документа. Зберігання історії змін дозволяє повернутися до попередніх версій створеної інтелект-карти. Ментальні карти створені в програмі Coggle, можуть експортуватися в форматі PNG або PDF. Coggle підтримує спільну роботу разом із командою над проектами. Інтерфейс програми доволі простий, підказки поруч, тому в управлінні розібратися не дуже складно. Але водночас даний сервіс онлайн [2].

Canva – платформа графічного дизайну, яка дозволяє користувачам створювати графіку, презентації, афіші та інший візуальний контент для соціальних мереж. Доступна як вебверсія, так і мобільна. Сервіс пропонує великий банк зображень, шрифтів, шаблонів та ілюстрацій.

Життя кожного з нас наповнене подіями, пам'ятати про які хотілося б якомога довше. З давніх часів люди намагалися увічнити свою історію: робили наскельні малюнки, потім малювали на папері, а зараз друкують на фотопапері і зберігають у фотоальбомах. Але часом цього буває недостатньо, адже іноді так хочеться повернутися в минуле, поділитися радістю з рідними і друзями. Тоді на допомогу приходить **скрапбукінг** – вид ручної творчості, в основі якої лежить декоративне оформлення фотоальбомів. Крім фотографій у таких альбомах присутні якісь пам'ятні для людини речі, наприклад, газетні статті, листівки, квитки, малюнки, записи та інші дрібниці. Основна ідея скрапбукінгу – зберегти фотографії та інші речі про якісь події на тривалий термін для майбутніх поколінь.

Слід зауважити, що скрапбукінг не обмежується створенням класичних альбомів: в колекціях майстрів скрапбукінгу зустрічаються також альбоми-акордеони, альбоми у вигляді будиночків, коробочок, кошиків і навіть окремі листівки (так званий кардмейкінг).

Існує і **цифровий скрапбукінг**, що використовує для оформлення та прикраси фотографій різні комп'ютерні додатки. Роботу зі створення скрапбуків спрощує безліч шаблонів, заготовок найрізноманітніших форм, які використовують різні види кріплень (кільця, стрічки, пружинки). Можна й самому виготовити заготовку, вирізавши її зі щільного картону у вигляді силуетів сердечка, замку, будиночка, квіточка та інших декоративних елементів.

Не знаєте, що робити з коробками фотографій або гігабайтами зображень, що просто валяються довкола? Чому б не перетворити їх на гарний витвір мистецтва, сповнений спогадів? Якщо вас непокоїть думка про вирішення такого монументального завдання, не бійтеся, Canva зробить більшу частину важкої роботи за вас, і ви побачите, як весело і легко це може бути.

Секрет полягає в колекції шаблонів, професійно розроблених нашою дивовижною командою дизайнерів. Тому вам необхідно лише змінювати елементи й фотографії та додати кілька особистих штрихів до дизайну. Поділіться вашим альбомом для скрапбукінгу з іншими членами родини й друзями або навіть запросіть їх творити разом з вами.

Використовуйте інструмент для співпраці, щоб запросити рідних і близьких зробити останній штрих. Збережіть скрапбук у готовому для друку форматі PDF або надішліть його через Інтернет усього за декілька кліків.

Підсумовуючи все, можна зробити висновок, що скрапбук як дидактичний прийом є ефективним засобом, який допомагає зацікавити студентів, підвищує пізнавальний інтерес, активність, розвиває та активізує образне мислення, сприяє творчому співробітництву між студентами та викладачами [4].

Wordwall <https://wordwall.net/uk> – багатофункціональний інструмент для створення інтерактивних дидактичних матеріалів та ігор. На сайті легко знайти покрокову відеоінструкцію з користування ресурсом, за допомогою якої можна створити власні інтерактивні завдання різних типів.

Сервіс Wordwall є сучасним інструментом для зацікавленості студентів і урізноманітнення власного заняття. Вправи Wordwall дуже легко трансформуються у різні шаблони, мають можливість доступні варіанти для друку.

Інтерактивні дидактичні ігри можна застосовувати для актуалізації опорних знань, для узагальнення та систематизації знань, для підбивання підсумків заняття та рефлексії, контролю знань.

Крім того, ресурс має значну базу вже створених завдань з усіх галузей знань для будь-якого віку, можна підібрати інтерактивні завдання для власної дисципліни. Якщо викладач самостійно не може створити гру, можна використати розробки інших авторів, які є у вільному доступі.

Використання даного сервісу під час навчання забезпечить інтерактивну співпрацю зі студентами [9].

Одним із цифрових інструментів, що допоможе зробити процес навчання цікавим, зручним, гнучким для будь-яких форматів організації освітньої діяльності,

є безплатний конструктор інтерактивних електронних книг **Book Creator**.

Цей сервіс має англомовний, але простий і зрозумілий у користуванні інтерфейс. В одному такому віртуальному підручнику (посібнику чи робочому аркуші з певної теми програми) можна розміщувати зображення, відео, аудіозаписи, інтерактивні вправи, текстовий матеріал тощо.

Сервіс пропонує три розділи елементів, які можна додавати до книги: медіа (media), форми (shapes) і більше (more). Інструменти розділу «Медіа» дозволяють: завантажити зображення через гугл пошук чи з комп'ютера, скористатися камерою для створення світлини чи відеозапису, використати ручку, маркер, пензель для створення малюнка чи рукописного тексту, додати текст трьома способами: надрукувати, вставити скопійований або надиктувати за допомогою мікрофона; зробити текст активним, додаючи гіперпосилання, зробити голосовий запис, наприклад, створити літературні чи словникові аудіодиктанти, інструкції щодо виконання завдань тощо.

У другому розділі «Форми» є набір різних фігур, якими можна скористатися, наприклад, для графічного оформлення матеріалу чи виділення певної інформації, на яку варто звернути увагу.

Інструментарій третього розділу «Більше» дозволяє завантажувати файли, а також все, що має код посилання: відео з YouTube, інтерактивні вправи, створені за допомогою різних цифрових сервісів тощо.

Створеною електронною книгою легко ділитися зі здобувачами освіти чи колегами. Для цього її потрібно зробити публічною, щоб система надала код посилання. Використання інтерактивного підручника на уроці, особливо при дистанційному навчанні, підвищить мотивацію, сприятиме заохоченню до активності та самостійності, розширить можливості навчання і самонавчання, активізує ресурси для формування предметних і ключових компетентностей.

Перевагами також є можливість багаторазового використання та швидкої зміни дидактичного матеріалу у зв'язку зі зміною програми, мобільність і гнучкість у застосуванні для різної учнівської аудиторії, створення навчальної траєкторії, яка дозволить сформуванню активного здобувача освіти.

Зручність ресурсу для створення електронного підручника полягає ще й у тому, що в нього досить легко інтегруються розроблені за допомогою інших цифрових сервісів дидактичні матеріали: мультимедійні презентації, інтерактивні вправи, ігрові вікторини, онлайн-тести, електронні плакати, ментальні карти тощо.

Ця цифрова платформа надає можливість акумулювати в одному місці всі напрацювання як з окремої теми чи розділу програми, так і з курсу вивчення предмета в цілому. Система дозволяє створювати безплатно 40 книг, а якщо архівувати, то й більшу кількість [4].

До Google Презентацій як самодостатнього інструменту, можна інтегрувати певні додатки-розширення, такі як, наприклад, **Slido**. Вони «працюють», так само

як і інші подібні інструменти – створюєте Google презентацію з теоретичними слайдами, де потрібно, додаємо слайди з опитуванням чи тестами від Slido. Той, хто навчається, повинен перейти за спеціальним посиланням і в режимі синхронної роботи відповісти на поставлені запитання.

У безплатній версії **Slido** для кожної презентації можна створювати 3 питання різного типу і запрошувати до 100 учасників.

Slido підтримує такі типи в опитуваннях: вибором одного або декількох варіантів, відкритого типу (дописати свою відповідь), хмара тегів та рейтинг [8].

Сучасний світ зазнає низки перетворень завдяки стрімкому розвитку технологій. Штучний інтелект впевнено займає місце лідера серед інноваційних технологій. Системи ШІ можуть використовуватися для вирішення широкого кола задач (кластеризація, моделювання, прийняття рішень, прогнозування та ін.) у сфері економіки, охорони здоров'я, на виробництві тощо.

Штучний інтелект – поняття широке. Сюди входить будь-яка технологія, яка відтворює людське мислення та навички, такі як розуміння складної інформації, створення незалежних висновків і здатність вести послідовний і змістовний діалог. Штучний інтелект може розпізнавати більше інформації, ніж людина. А отже, виконання завдання буде набагато швидшим і точнішим [5].

«Розумний» бот здатний аналізувати текст, розуміти його зміст та генерувати відповіді. Він може виконувати завдання, які раніше були виключно в компетенції людини. Дослідники наголошують на ефективності машинного навчання під час вивчення іноземної мови, в сільськогосподарських, клінічних, освітніх дослідженнях [1, с. 51].

Способи використання штучного інтелекту для навчання:

1. Планування уроків/Адаптація завдань. Штучний інтелект може допомагати розробляти ефективні плани уроків. Аналізуючи прогрес учнів, їхні стилі навчання та індивідуальні потреби, ШІ може рекомендувати вибраний вміст та стратегії навчання для оптимального навчального досвіду.
2. Створення контенту та допомога у генерації завдань. ШІ може створювати навчальні матеріали, такі як робочі листи, вікторини, тексти для читання, враховуючи конкретний рівень мови та навчальні цілі.
3. Індивідуалізоване навчання та зворотний зв'язок. Системи ШІ можуть адаптуватися до індивідуальних потреб кожного здобувача освіти та надавати інструкції на основі їхніх сильних та слабких сторін. Системи ШІ також можуть змінювати темп та фокус відповідно до уподобань студентів, пропонуючи цільові вправи та зворотний зв'язок.
4. Джерело інформації. ШІ може виступати як джерело інформації, надаючи як студентам, так і вчителям доступ до мовних ресурсів, словників та інструментів перекладу.

Curipod – програмне забезпечення для інтерактивних презентацій для навчання, зустрічей і семінарів, яке викликає цікавість і залучає всіх. Інтерактивні заняття, наповнені творчістю, рефлексією та критичним мисленням можливі завдяки Curipod, адже, переваги очевидні: використання інструменту для збору інформації та зворотного зв'язку; для питань та коментарів, щоб краще розуміти потреби студентів та покращувати процес навчання; створення інтерактивних презентацій, включаючи відео, зображення та звук, щоб допомогти студентам краще зрозуміти предмет; розроблення інтерактивних ігор та завдань, що допоможуть студентам поглибити свої знання та навички; розвиток інтерактивних курсів з відео, зображеннями, текстом і аудіо, які допоможуть залучити та зрозуміти студентам складні концепції; проведення тренінгів та семінарів зі студентами, що допоможе їм краще зрозуміти предмет [6].

Впродовж майже трьох років учасники освітнього процесу стикаються з новими викликами, що спричиняють трансформацію та необхідність адаптуватися до нових умов. Для забезпечення рівного доступу до освіти обертів набирають дистанційні платформи та курси.

Інтерактивний дистанційний курс «English Without Stress» на платформі Send Pulse <https://ztefcilitaryeng.sendpulse.academy/>, представлений на сайті освіт-хабу «Educational Laboratoty» ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу ДТЕУ» поєднує матеріали із вдосконалення педагогічної, цифрової та іншомовної компетентностей викладачів та здобувачів освіти через електронні ресурси в закладах фахової передвищої освіти [3].

У рецензованому дистанційному курсі з англійської мови авторів Поліщук А. В., Черниш А. В. «English Without Stress» <https://ztefcilitaryeng.sendpulse.academy/courses/auth/login> вдало поєднано навчально-практичні матеріали з переліком освітніх онлайн-ресурсів з методичними рекомендаціями щодо їхнього впровадження в освітній процес.

Дистанційний курс впроваджено на платформі SendPulse, який складається з декількох модулів, які передбачають використання інтерактивних ресурсів, а саме: Narakeet, Flippity, EdPuzzle, WordWall, LearningApps та виконання покрокових вправ з тестуванням до кожного блоку з можливістю отримання сертифіката про успішне завершення курсу.

Створений та апробований курс англійської мови «English Without Stress» містить такі компоненти: «*English for Beginners/Англійська для початківців*» та «*Military English/Англійська для військових*».

Англійська для початківців/ English for Beginners допоможе вам реалізувати свій перший крок до мети швидко та саме так, як буде зручно вам.

Теми занять:

Module 1

1. Greetings! Nice to meet you! / Знайомство
2. Welcome to my Family / Моя родина

3. In the City/ В місті / В місті
4. At the Restaurant / В ресторані
5. Travelling / Подорож

Military English/ Англійська для військових – підходить для курсантів, солдатів, офіцерів та всіх інших, які так чи інакше дотичні до армійської справи, адже, війна в Україні змусила всіх розібратись у купі військових та політичних термінів, про які раніше ніколи не задумувались. Щодня всі ми бачимо активну кремлівську пропаганду і гору фейків, які забруднюють наш інфопростір. Щоб боротись з пропагандою разом, поширювати правдиву інформацію англійською всьому світу, щоб легко розпізнати значення англомовних слів у новинах або самостійно ділитися актуальною інформацією з іноземцями — ми підготували для вас спеціальні добірки англомовних слів та фраз, які зараз актуальні, як ніколи. Вивчайте їх, діліться з друзями та разом зі своїми знаннями допомагайте Україні перемогти! Будь в курсі всіх подій — отримуй інформацію зі всього світу з першоджерел!

Module 2

1. Military English. General Vocabulary / Військова англійська. Загальна лексика
2. Branches, Services and Units / Відділення, служби та підрозділи
3. Military Weapons and Gear / Військова зброя та спорядження
4. Diplomatic vocabulary / Дипломатична лексика
5. Fleeing from the war zone / Втеча із зони бойових дій.

Важливо, що дистанційний курс англійської мови «English Without Stress» вдало апробований студентами та викладачами ВСП «ЖТЕФК ДТЕУ», що підтверджує практичну та теоретичну цінність рецензованої роботи.

Дистанційний курс англійської мови Поліщук А.В., Черниш А.В. «English Without Stress» та створена гайд-інструкція користувача стане корисним для педагогів, які бажають осучаснювати та оновлювати освітній процес за вимогами часу.

Формування та вдосконалення педагогічної, цифрової та іншомовної компетентностей має тривати безперервно в професійній діяльності викладача. Систематична робота над удосконаленням є запорукою якісної освіти в сучасних цивілізаційних викликах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. Фізико-математична освіта. 2023. Т. 38, № 1. С. 48–53.
2. Візуалізація та структурування інформації за допомогою ментальних карт на уроках біології [Електронний ресурс]. – URL: <https://cutt.ly/kMZnJf4>
3. Інтерактивний дистанційний курс «English Without Stress» на платформі Send Pulse. Освіт-хаб «Educational Laboratoty» ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу ДТЕУ». URL: <https://ztefcilitaryeng.sendpulse.academy/>

4. Як налаштувати мікрофон та камеру для сервісу Book Creator (для того, щоб записувати своє відео та голос в конструкторі <https://www.youtube.com/watch?v=Djca2yN3H0U&feature=youtu.be>
5. Поліковська Ю., Як штучний інтелект може допомогти освіті. ЮНЕСКО розробила поради щодо використання ШІ в освіті. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-shtuchnyj-intelekt-mozhe-dopomogty-osviti/>
6. Curipod – програмне забезпечення для навчальних інтерактивних презентацій, зустрічей і семінарів, яке викликає цікавість і залучає всіх. URL: <https://educationprakhomova.blogspot.com/2023/03/curipod.html>
7. Mentimeter – онлайнвий сервіс для створення та проведення миттєвих опитувань в аудиторії та під час вебінарів.
8. URL: <https://cutt.ly/kM4hwA9>
9. Slido – інструмент для створення опитувань, запитань і відповідей, вікторин і хмар слів. URL: <http://surl.li/rxjlg>
10. WordWall – простий спосіб для створення власних навчальних ресурсів. URL: <https://vchymo.com/application/WordWall>

Полонська Ніна Володимирівна,
учитель історії та громадянської освіти
Жашківського ліцею № 1
Жашківської міської ради Черкаської області
kliob063@gmail.com

«КИЇВ ЗА ТРИ ДНІ». КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

У запропонованій статті проводиться аналіз подій перших місяців 2022 року під час повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію України. Звертається особлива увага на роль консолідації українського народу в організації опору загарбникам та визволенні окупованих територій України.

У статті проводиться аналогія з середньовічною чумою, яка несе загрозу існуванню людській цивілізації. Такою «чумою» ХХ століття був фашизм, у ХХІ столітті його місце зайняв рашизм.

Ключові слова: консолідація, Київ, українська нація, об'єднання; consolidation, Kyiv, Ukrainian nation, unification.

Війна. Це слово до недавнього часу асоціювалось з історією, пройденим етапом в житті і в відносинах людей, який, здавалось би, уже не має права повторюватись. Але світ ще раз жахнувся 24 лютого 2022 року, коли росія розпочала широкомасштабне вторгнення на територію України. Тоталітарна рф на чолі з президентом в. путіним оголосила про «спеціальну воєнну операцію» після 8 років гібридної війни на теренах України.

Близько 5 години ранку кияни почули звуки вибухів, а пізніше з'явилося повідомлення від президента України Володимира Зеленського, який пояснював

ситуацію, що склалася в країні. Оточення президента в Україні та деякі світові лідери наполягали на його евакуації.

«Боротьба вже почалася. Мені потрібно боєприпаси, а не попутка.» (відповідь Зеленського на пропозицію представників США евакуювати його з Києва). Після цих слів стало зрозуміло, що Україна буде боротись за свою Незалежність. Перед суспільством постало випробування, яке можна буде пройти тільки шляхом консолідації всього українського народу. Попереду буде битва за Київ, Гостомель, визволення острова Зміїний, визволення Херсону, Харківська визвольна операція та безліч інших битв, які стали успішними тільки завдяки героїчному опору всього українського народу та цивілізованого світу, який об'єднався навколо стікаючої кров'ю України.

...Смійся лютий враже!
Та не дуже, бо все гине, -
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

(Т. Г. Шевченко «До Основ'яненка»)

Межова ситуація – період в житті людини, коли вона, в пору глибоких потрясінь відкриває свою екзистенцію – те ядро людського «я», котре робить індивіда винятковою особистістю.

У неї відкриваються глибини стоїцизму, мужності. Є вибір і воля.
«Навіть у тому випадку, коли у людини немає виходу,
вона повинна хоча б спробувати зберегти повагу до себе і тієї
справи на яку прирікає її сліпий фатум.» (А. Камю «Чума»)

В самому центрі подій людина стає тим рушієм, носієм моралі, як запорука самого існування людства.

Сукупність трагічних обставин знецінюють вартість людського життя, бо наступаючі топчуть і руйнують людські надії, прагнення, сподівання.

Війна – це гранична ситуація, в якій кожен робить свій вибір: герой, чи зрадник.

Війна торкається всіх, не вибираючи за положенням в суспільстві, багатством чи бідністю.

Перемогти її можна, тільки об'єднавшись, хоча немає гарантії, що вона не повернеться.

«Бацила чуми ніколи не вмирає,
ніколи не щезає, і знову, можливо,

настане день, коли на лихо і як
наука людям чума розбудить
пацюків і пошле на вулиці
щасливого міста».

(*А. Камю «Чума»*)

24 лютого 2022 року небо розірвали залпи гармат. Розпочалося повномасштабне вторгнення російських військ в Україну всупереч сподіванням, що цього не станеться.

На цьому етапі відбулася консолідація української нації. В процесі переоцінки цінностей, люди стали перед моральним вибором. В них відродилися генетично закладені якості борців, прагнення волі і готовність до жертвності. Цей стан набирає масовий характер. Моральний вибір стає стрижнем кожного українця.

Нескінченні черги у воєнкомати, черги машин до кордону, де кермували, в основному, жінки, що вивозили дітей та літніх людей.

І такі ж черги на в'їзд в Україну – люди поверталися, щоб стати на захист рідної землі в години найвищої небезпеки, коли годинник відраховував час, що вирішував долю країни, збереження нації.

Хтось, вперше взявши до рук зброю, став до лав тероборони, цивільні робили «коктейлі Молотова» та «бандерівські смузі», готували страви та розвозили на блокпости для захисників. Навіть діти допомагали дорослим.

Важливою ланкою російського плану повномасштабного вторгнення в Україну було проведення повітрянодесантних операцій в районі Києва. Російське командування планувало захопити аеродром поблизу столиці України, щоб забезпечити перекидання підкріплень повітряним шляхом. Проте операції, проведені росіянами в околицях Києва, своєї мети не досягли. Злітно-посадкова смуга аеродрому в Гостомелі була виведена з ладу вогнем української артилерії, а летовище у Василькові росіянам здобути взагалі не вдалось. [4]

У перші дні «спецоперації» західні політики не вірили у те, що Україна зможе чинити опір росії більше ніж п'ять днів.

"Зі всіх, хто мені телефонував, не було жодного, хто вірив, що ми виживемо. Не тому, що не вірили в Україну, а через цю демонізацію лідера російської федерації – його владу, його філософію, те, як він рекламував міць російської армії", – описав президент В. Зеленський настрої в середовищі західних еліт наприкінці лютого-на початку березня.

Голова офісу президента Андрій Єрмак розповів WP, що регулярно відправляв фото вбитих українських дітей та зруйнованих будинків на мобільні телефони офіційних осіб по всьому світу. "Зізнаюся, це були страшні фотографії, які не давали мені спати ночами. Дев'яносто відсотків людей, які їх отримали, відреагували, передзвонили і почали робити (для України) ще більше", – згадує Єрмак.

З перших годин війни президент України намагався домогтися від закордонних партнерів якнайбільшої допомоги для України.

В одному з відеозвернень до європейських лідерів Зеленський сказав: "Можливо, це останній раз, коли ви бачите мене живим". І додав, що українські матері спостерігають, як їхні діти помирають в ім'я європейських цінностей. Після цього деякі європейські чиновники розплакалися.

"Сором вам і ганьба" – промови Зеленського дають йому підтримку Заходу.

Українці різного віку, які ніколи не тримали в руках зброї, кинулися брати її після того, як за кілька днів після вторгнення влада вирішила роздавати зброю та озброювати потенційний партизанський опір.

За словами Зеленського, очевидна рішучість простих громадян показала, що Україну не можна силою відкинути від Європи, як цього хоче кремль.

Така жертвність не була марною. Вона розбудила ту енергію, яка тисячоліттями дрімала в українців і довела всьому світові, що українська нація є носієм головних духовних цінностей – моральної гідності, людяності, співчуття і самовідданої допомоги постраждалим, почуття відповідальності за долю країни, героїзм народу та воїнів-захисників. Коли увесь світ чекав, що Київ впаде «за три дні» і вирішував, допомагати озброєнням, чи ні – український народ «голими руками» зупиняв танки агресора!

Маріуполь, місто Святої Марії, півмільйонний український металургійний центр на морських берегах Азову. 86 днів облоги гарнізону переважаючими силами противника. Цей подвиг закарбований у фільмі режисера Мстислава Чернова «20 днів у Маріуполі», за який Україна отримала «Оскар».

Битва за звільнення острова «Зміїний», який мав стратегічне значення в контролі за Чорним морем – стала символом перемоги українців над російським агресором. Героїчний бій 7 травня 2022 року поклав початок розблокуванню «зернового коридору».

Харківський контрнаступ. Найуспішніший український контрнаступ. Понад вісім з половиною тисяч квадратних кілометрів землі відвойовано. Вражаюча, потужна підтримка цивільного населення.

Українці розбили міф про «другу армію» світу та непереможність «імперії зла». Довели, що не потрібно боятися і задобрювати агресора, не вести переговори з терористами.

«Ця війна – найбільш масштабна, найдовша і найжорстокіша війна на всій планеті Земля з часів Другої світової. Війна, яка вже змінила і ще багато в чому епохально змінить увесь світовий порядок.

Російські військові масово вчиняють воєнні злочини, окупувають українські землі, міста і села, вбивають і гвалтують мирних мешканців, руйнують житло, цивільну інфраструктуру, депортують українських дітей...» [1, с. 8]ю

Україна за час свого існування постійно виборювала свою волю, право на існування: Козаччина, Коліївщина, Українська революція, герої Крут, С. Петлюра, «Зимові походи», Друга світова війна 1939–1945 рр., боротьба ОУН, УПА(С. Бандера, Р. Шухевич). Дисиденти: І. Світличний, С. Хмара, В. Стус, В. Чорновіл, Л. Лук'яненко та багато інших. П'ять майданів, які піднімали людей на супротив, виборюючи свої права: 1990 р. – «Революція на граніті», 2004 р. – «Помаранчева революція», листопад – грудень 2010 р. – «Податковий майдан», липень – серпень 2012 р. – «Мовний майдан» і, нарешті, 2013–2014 рр. – «Революція Гідності», яка показала рішучі наміри українського суспільства відстоювати свої права та європейський вибір.

Давня слава рідної землі, пов'язана із звитягою козаків-запорожців, безстрашних борців своєї волі, надихає нащадків і сьогодні.

І тому, пророчі слова великого Кобзаря, що «на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі» стали непохитним переконанням кожного українця. Бо настав час, коли «один каже: «Слава Україні!», а мільйони на всій землі відповідають: «Героям Слава!».

(С. Бандера)

Ні в кого не виникає навіть думки про поразку, бо вже «зійшло українське сонце...»! Сформувався одна нація!

Люди зрозуміли справжню суть любові і життєвого вибору навіть у найжахливішу мить болю і знущань, втрат і ненависті до катів. Навіть у розіпнутому стані дух українців вільний і це усвідомлення відкриває перед нами цілий всесвіт можливостей.

Світ захоплюється мужністю українського народу, його стійкістю. Ми позбулися комплексу меншовартості. Українцем стало «бути модно»; розмовляти українською – круто! Ми відчули свою антикрихіть – випробування тільки зміцнили наш дух і віру.

Вся Україна вперше об'єднана. Всі регіони однаково допомагають армії, постраждалим; разом вірять у перемогу.

За всю історію не було жодної війни, яка б породила таку фантастичну хвилю гумору.

Куди має йти «російський воєнний корабель» уже знають у всьому світі. Весела й зухвала відповідь нашого прикордонника із «Зміїного» на погрози ворожого крейсера «Москва» блискавично стала одним із найпопулярніших гасел. А випущена невдовзі поштова марка стала одним із найрозповсюдженіших образів цієї війни [1, с. 79].

Чому йдучи в Україну, російські загарбники мають класти до кишень насіння соняхів, пояснила їм баба Надя.

І чим обернеться для окупантів вторгнення в Конотоп, українські жінки дохідливо «просвітили» російських вояк.

А лавина українських пісень у сучасному аранжуванні! Чого варта лише «Червона калина», пісня січових стрільців, яку із захопленням співають навіть маленькі українці!

Запальні танці наших захисників у повному бойовому спорядженні викликають щемливу, невимовну гордість за нашу армію, за наших мужніх красунь та красенів!

Ні, ця нація непереможна! І горе тим зайдам, що насмілилися своїм брудним чоботом сплюндрувати нашу святу землю! «Збройне захоплення українського Криму та незаконне приєднання його до складу росії, з гордістю іменується росіянами «збиранням споконвічних російських земель», а путіна – ініціатора цієї ідеї, називають «істинним збирачем землі російської».

«Збирання земель» - це доктрина світового панування Росії, це суцільні загарбницькі війни з боку росії, це мільйони полеглих з обох боків, це сотні тисяч мирних жертв, це штучні голодомори, це геноцид цілих народів». [2, с. 9, II абзац]

Тому зараз дуже актуально звучать слова чеченського президента Джохара Дудаєва: «Українці ніколи не змиряться з русизмом... Україна ще зійдеться у герці з росією. Поки русизм існує, він ніколи не відмовиться від своїх амбіцій. Русизм страшніше фашизму, расизму... Настав час викидати росію з ООН. Людство повинно захистити себе від рашизму. Росія повинна зникнути!». [3]

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. А. Шевченко книга «Воєнна розвідка України»
2. Д. Чобіт «Вбивство націй» с. 9 II абзац; К. «Український пріоритет» 2019 р.
3. Коваль М. Стратегічний характер Київської оборонної операції (24 лютого — 2 квітня 2022 р.) / М. Коваль, П. Щипанський, В. Кидонь, В. Грицюк // Український історичний журнал. — 2023. — Число 3. — С. 5.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА:

4. Київ в огні. Як українська столиця вже переживала війни та відбудовувалася. <https://www.village.com.ua/village/knowledge/podcast/334915-vulitsya-stepana-banderi-13-kyiv>
5. Російське вторгнення в Україну (з 2022): <http://surl.li/exqw>
6. Інтерв'ю Дудаєва <https://www.youtube.com/watch?v=i1CEtj7-QI8>
7. Провал російського десанту: <https://uamoderna.com/war/proval-rosiyskoho-desantu-hostomel-i-vasylkiv/>
8. Битва за Київ (2022) <http://surl.li/edgzs>

П'яст Н. Й.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та гуманітарних наук
Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

Куш О. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та гуманітарних наук
Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

Стадній А. С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету
e-mail: natalitulchin@gmail.com

ВІДТВОРЕННЯ СЬОГОДЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ НОВОТВОРАХ ПЕРІОДУ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті зроблено спробу з'ясувати чинники, що зумовлюють способи і засоби творення новотворів, які з'явилися під час війни рф з Україною у новочасному суспільстві, зокрема дослідити, проаналізувати й класифікувати особливості формування неологізмів, що постали внаслідок виразної реакції громадськості на події всередині країни та за її межами.

Опорні слова: воєнний стан, війна, українська мова, соціальне, словотворення, назовництво, новотвори, неологізми, патріотизм, суспільство.

Творення мовних одиниць залежить від соціокультурних та інших умов, у яких тривалий час перебуває мовець.

Мета пропонованого дослідження полягає в з'ясуванні чинників, що зумовлюють способи і засоби творення новотворів, які з'явилися під час війни рф з Україною у новочасному суспільстві, зокрема дослідити, проаналізувати й класифікувати особливості формування неологізмів, що постали внаслідок виразної реакції громадськості на події всередині країни та за її межами.

Процес формування передумов для ословлення реалій об'єктивної дійсності межує з таким явищем, як соціальна рефлексія. Мова є суспільним явищем, тому перебуває в тісному зв'язку із суспільством: суспільство створює і розвиває мову, але й без мови не було б суспільства. Розвиток і функціонування мови значною мірою зумовлені станом суспільства: у мові відображається соціальна диференціація суспільства (релігійна, класова, професійна, статева). На стан мови впливають демографічні процеси, рівень загальної освіти народу, розвиток науки, створення державності тощо. Суспільство також може свідомо впливати на розвиток мови [6].

Активність мовців у номінативній діяльності, популяризація експресивно навантажених мовних одиниць в інформаційних джерелах і под. унаочнюють загальну тенденцію до національної самосвідомості, зокрема й визначеності щодо місця української мови в соціумі. «Відмовившись» від формальних стосунків зі своїми читачами / глядачами, сучасні ЗМІ України стали доступнішими і зрозумілішими, а також більш особистісно спрямованими. Саме тому досить часто засоби масової інформації «задають тон» суспільству щодо манери спілкування і, відповідно, добору мовних засобів [5; 356].

Так, у перший день війни в медіатекстах з'явилися колишні власні назви «росія, рф, путін, путлер, лавров, песков, шойгу, лукашенко, соловйов, скабеєва; москва, московія, держдума рф, кремль». У новочасних текстах спостерігаємо такі номінативні одиниці білорусь, іран, днр, лнр тощо, їх також друкують з маленької літери. Кількість цих слів повсякчас зростає: насамперед, це назви всіх російських міст, сіл, регіонів, «недополітиків», «недокультурних» діячів (із найновішого).

Цікавим, із погляду граматики, постає написання з маленької літери донедавна власних назв. Мовознавець Олександр Авраменко зауважує: «Прізвища людей та імена, які вживають зневажливо, пишуть з малої літери. І це правило давнє. Наприклад, гітлери, путіни, ми можемо спокійно писати з малої літери, це відповідає вимогам чинного правопису. А щодо назви країни, цього немає в правописі, але за аналогією, зважаючи на ситуацію в країні, я вважаю, можна застосувати це правило і до неї» [1].

Усі мовні явища потребують часу, щоб стати нормативними, усталеними чи назавжди щезнути з мови, а може, відійти на периферію вживання. Так відбулося й з написанням із маленької літери колишніх власних назв. Після півтора року від початку повномасштабного вторгнення рф з'явилося офіційне рішення Національної комісії зі стандартів державної мови (від 15.09.2023, протокол № 83), з урахуванням офіційних листів Інституту української мови НАН України (вх. № 1396/23 від 14.09.2023), Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України (вх. № 1404/23 від 15.09.2023): написання назв «російська федерація», «росія», «москва», «московія», «московське царство», «російська імперія», «державна дума рф» тощо з малої букви можна не кваліфікувати відхилення від норми української мови в текстах неофіційного характеру.

Існує троп антономазія, який ґрунтується на тому, що власне ім'я, найчастіше ім'я особи (історичного або літературного персонажа), яка вирізняється якоюсь характерною ознакою, стає прикметою цієї ознаки: донжуан – бабій; ірод / ирод – жорстка людина; гобсек / плюшкін – скупа людина; ванька – пересічний росіянин; гітлер / путін – вбивця століття; росія – країна-терорист тощо.

Працює цей троп і у зворотному напрямку: з великої букви пишемо апелятиви типу Безсмертний Кобзар (про Тараса Шевченка), Великий Каменяр (про Івана Франка) і подібні. У негативному значенні – Кобиляча Голова (про лаврова), Зливний Бачок (про скабеєву), Бункерний Щур / Бункерний Дід (про путіна), Бензоколонка (про росію) тощо [1].

Велика кількість новотворів з'являється повсякчас, вони ілюструють унікальність сучасної української мови, підтверджуючи, що мова зберігає генетичний код нації на всіх своїх рівнях.

З метою фіксації неологізмів, сленгу та інших проявів сучасної української мови у 2012 році створено словник «Мислово» (http://myslovo.com/?page_id=4634), творцями якого безпосередньо є мовці, що надсилають новоутворені слова та визначення до них. Основними критеріями у виборі слова року є його популярність та соціальна значущість.

Лексема «**війна**» з'явилася в активному вжитку українців ще 2021 року.

Словом 2022 року, за версією словника “Мислово”, стала фраза про напрямок, у якому **треба йти руському воєнному кораблю**. Ця відповідь українського захисника острова Зміїний російському окупанту стала лейтмотивом супротиву України російській збройній агресії. Найширше використання цього та інших ненормативних висловів усіма шарами суспільства демонструє трансгресію суспільних норм, характерну для війни. Іронічним виглядає той факт, що фраза року є питомо російською в році, коли Україна остаточно ствердила свою незалежність, а українська мова впевнено розвивається та витісняє російську в усіх сферах життя. 2022 року всі претенденти на звання “слова року” пов’язані з війною, інші теми витіснені на периферію суспільної уваги.

2023 року словник сучасної української мови та сленгу “Мислово” обрав слово “**мобілізація**” словом року. На терміні була сфокусована суспільна дискусія протягом усього року з піковим інтересом у грудні, коли уряд вніс до парламенту контраверсійний законопроект про мобілізацію.

Реакція мовців на події в країні та за її межами може виявлятися в створенні номінативних одиниць для вербалізації нових понять або явищ, які постають у суспільстві, чи до вже наявних, але певно актуалізованих реалій [5, 355 – 356]. Український лексикон від початку війни поповнився низкою слів, що відображають реалії війни загалом. Одні слова ввійшли до широкого вжитку, їх використовують представники найрізноманітніших верств населення, зокрема в соцмережах і медіа: **бавовна** – вибухи в росії, днр, лнр та в Криму; **орки** – російські військові; **мопеди** – іранські дрони; **прилетіло, прильоти** – бомбардування, ураження різних об’єктів вибухами. Інші ж лексеми менше закріпилися в мові чи навіть устигли застаріти через утрату актуальності або

зміни в політичній ситуації. Наприклад, **макронити** – часто телефонувати, довго й беззмістовно розмовляти по телефону, робити надзвичайно стурбований вигляд та всіляко намагатися продемонструвати його якомога більшої кількості людей; **валяти шольця / шольцити** (за словотвірною моделлю **динамити**) – постійно щось обіцяти, але нічого не давати, синонім до «казав пан: «Кожух дам», та слово його тепле» були актуальними у квітні – травні 2022 року, проте зараз саме в такому значенні не на часі.

Можна виділити в новочасному назовництві групу дієслів, похідних від власних назв – прізвищ діячів: **макронити, шольцити, арестовити, кімити, дон-донити, кадирити, шойгувати**.

Імовірно, частина неологізмів, які стали відображенням ставлення до певних діячів чи подій: **арестовлення, шойгування, кімити, українити, стінгерити, енлоїти, хаймарсити / відхаймарсити, чорнобаїти, байрактарити, джавелініти, іхтамнетити, дон-донити, кадирити** – згодом відійде на периферію мовлення. Цей процес спостерігаємо вже зараз.

Рашистська воєнна агресія стала наразі домінантним мовним дискурсом. Найуживаніші новотвори:

бандера-смузі – коктейль Молотова, який став символом боротьби та опору українського народу, а після повномасштабного вторгнення окупантів отримав нову назву; **бандеромобіль** — бойовий автомобіль ЗСУ;

задвохсотити – знищити ворога, **затрьюхсотити** — поранити, нейтралізувати ворога;

затридні – максимально непродумані, необґрунтовані, нереалістичні ба навіть хворобливі плани та/чи ідеї, що не мають жодного шансу на втілення, а також щира віра у свій швидкий успіх щодо реалізації цих планів та/чи ідей;

орки, оркостан, оркрисг – убивця орків, іменний номерний знак на броньованому позашляховику «**ОРКОДАВ**», одне з призначень якого давити орків;

окупадло (злиття лексем «окупант» і «падло»), **свинособаки**;

пуйло, пукін, лілпутін, путлер – путін; похідні від цієї лексеми – **путінізм, путіністи**;

раша, рашастан, рашики, фашики, рашисти, рашизм;

кидирки (кадирівці);

кацапстан, кацапізми (росіянізми);

агрофюрер, картопляні війська, лукашисти, бульбопропаганда (Із мережі: «**Бульбопропаганда** намагається переплюнути своїх «запорєбрікових» товаришів»);

держдура (держдума);

чмобік – російський «частково мобілізований», **чмоня** – недолугий, погано обмундирований чмобік;

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну 2022 року змінило долю нашої держави, а також долі всіх громадян. Війна стала потужним каталізатором з'яви нових слів і словосполучень, термінів, фразеологізмів, пов'язаних із сучасним воєнним станом. У цих надзвичайних умовах практично щодня в розмовному мовленні, у стрічці інтернет-новин, у мас-медіа фіксуємо неологізми, які віддзеркалюють емоційно-психологічний стан мовців, процес подолання негативних емоцій, агресії, стресу, тривоги, збереження власного емоційного ресурсу завдяки життєствердним гумору, іронії, самоіронії; а то й сарказму; формування рис і якостей переможця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва О. Кобиляча Голова і Бензоколонка, але лавров і росія. Правопис війни. URL: https://zaxid.net/kobilyacha_golova_i_benzokolonka_ale_lavrov_i_rosiya_pravopis_viyuni_n1538266
2. Галина Шумицька, Людмила Підкуймуха, Надія Кісс. Мова як «байрактар», мова як код: до ювілею соціолінгвістики Лариси Масенко. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/larysa-masenko-ukrayinska-mova/32126052.html?fbclid=IwAR0y6L3Cv1whq63mbPHbqo3kYuBhX9njBZHA9PD4FPy9vph-bvSvZkDQAi8>
3. Мислово. URL: http://myslovo.com/?page_id=4634
4. Дмитро Журавель. Кімити та чорнобаїти. Чи знаєш ти нові українські слова, народжені під час війни? URL: <https://shotam.info/kimyty-ta-chornobaity-chy-znaiesh-ty-novi-ukrainski-slova-narodzheni-pid-chas-viyny-test/>
5. Соціальне у мові та мова в соціумі : колективна монографія / О. Доценко, М. Жуйкова, Н. Кісс та ін. ; наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова. Київ : НаУКМА, 2023. (Електронне видання). URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f98008dd-89a2-4ebb-985e-94852ede74a8/content>
6. https://pidru4niki.com/1914021848048/dokumentoznavstvo/mova_suspilstvo

Радчук Н. І.,
*керівник вокального гуртка,
Сумський заклад загальної
середньої освіти I-III ступенів №10
Сумської міської ради,
nataliaradchuk@ukr.net*

ЗМІНИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено питанням інновацій в освітньому процесі під час воєнного стану. Водночас освітні інновації, що базуються на провідних світових трендах, мають відповідати пріоритетам освітньої політики держави. Зосереджується увага на піснях, які дисциплінують, згуртовують, зміцнюють дух і волю гуртківців. Висвітлюється патріотичне виховання учнів засобами пісні.

Ключові слова: патріотичне виховання, пісня, народна пісня, освітній процес, інновації, інновації в освітньому процесі.

The article is devoted to issues of innovation in the educational process during martial law . At the same time, educational innovations based on the leading global trends should correspond to the priorities of the state's educational policy. The focus is on songs that discipline, unite, strengthen the spirit and will of the circle participants. Patriotic education of students is illuminated by facilities of song.

Keywords: patriotic upbringing, song, folk son, educational process, innovations, innovations in the educational process.

Світове співтовариство визнало, що освіта, добробут і здоров'я людини – головні чинники рівня її життя, а якість освіти є пріоритетом у розвитку громадського суспільства.

Нові цивілізаційні виклики у багатьох країнах привели до справжнього освітнього підйому, до проведення модернізації систем освіти. За своїм змістом, формами і методами освіта не є незмінним, рутинним феноменом, адже вона весь час відповідає на нові суспільні виклики, реалії, враховує тенденції, перспективи розвитку людства, інноваційні зміни.

Освітні інновації завжди є тією рушійною силою, яка спрямовує систему освіти на розвиток, поєднує швидкі цивілізаційні та соціальні зміни з традиційною освітньою усталеністю. Інтерес педагогів до освітніх інновацій посилюється також реформаторськими процесами, які останнім часом активно відбуваються у вітчизняній освіті.

На період воєнного стану більшість навчальних закладів України було переведено на дистанційне навчання. Звичайно, використання деяких аспектів дистанційного навчання є важливим доповненням до традиційної освіти навчання.

Дослідженню модернізації середньої освіти присвятили низку своїх публікацій такі вчені, як: В. Андрущенко, Н. Бібік, В. Бобрицька, В. Базілюк, Т.Бойченко, А. Василюк, Г. Кількова, В. Кремень, С. Серебрянський та ін.

Освіта – базовий елемент формули успіху. Наразі суспільство вже не цікавлять знання самі собою, важливо використовувати знання в реальному житті особистості, використовуючи інформаційні технології.

Сучасні інформаційні технології стрімко проникають у всі сфери діяльності людства, і жоден працівник не може обійтись без їх використання, має постійно засвоювати все нові й нові їх можливості. Це поставило вагомі виклики перед системою освіти, яка без відповідного реформування вже не може забезпечити суспільні потреби в якісній освіті підростаючого покоління:

– по-перше, стає зрозумілим, що за короткий період навчання в загальноосвітній школі не можна навчити всьому, що буде потрібно молодій людині в подальшому житті в швидкозмінному соціумі, тобто слід навчити вчитися;

– по-друге, необхідно формувати творчу самодостатню особистість, яка б легко пристосовувалася до постійних змін і безболісно їх сприймала;

– по-третє, освіта має сприяти мобільності тих, хто навчається, формувати в них здатність спілкуватися з представниками інших народів, уміння жити і співпрацювати з ними, терпимість до інших поглядів

– по-четверте, слід не тільки долучати дітей до інформаційних технологій, а й формувати в них інформаційну культуру, уміння знаходити необхідну корисну інформацію і відкидати шкідливу, здатність використовувати потрібну інформацію для самовдосконалення та суспільних потреб.

Нові цивілізаційні виклики та неминучість розв'язання глобальних проблем спричиняють необхідність переосмислення ролі і функцій освіти та закономірно приводять багато країн до нового ставлення до неї. Саме з освітою пов'язується відповідь на «виклики» сучасної епохи.

Актуальність означеної проблеми, недостатність її теоретичного і практичного опрацювання зумовили вибір теми дослідження «Зміни в системі освіти України»

Мета статті - розкриття та обґрунтування змін в системі освіти.

Про тенденції впливу освіти на різні сторони життя сучасного людства пишуть багато авторів, серед яких: Б. Саймон, А. Урсул, С. Глазачов, Б. Гершунський, В. Воронкова, В. Воловик та ін. Про роль освіти як прискорювального чинника розвитку, який кардинально змінює суспільство, стверджує І. Ільїнський.

Для суспільств, що бажають бути конкурентоспроможними, зорієнтованими на майбутнє, освіта разом з наукою стають найбільш пріоритетними сферами життєдіяльності [8]. В умовах глобалізації зростає конкурентність країн як в економічній, так і в інших сферах, і місце кожної країни в цій конкуренції визначатиметься наукою як сферою, що продукує нові знання, і освітою, що олюднює знання, робить їх діяльними.

У цьому відношенні Україна знаходиться в суперечливому стані. Пріоритетом освіта ще не стала, і її вплив, як і науки, на суспільний розвиток є недостатнім. Такий стан речей пояснюється тим, що результати освіти і науки ще недостатньо затребувані з боку суспільства і держави.

Виділення цивілізаційного контексту освіти дозволяє розширити уявлення про її природу і можливості, виявити нові проблемні ситуації як у самій освіті, так і в сучасному світі у цілому. Особливо в цьому допомагають пісні.

Сучасність теж може похвалитись досить великим та змістовним надбанням українських патріотичних пісень. Сьогодні, як і багато століть назад, мета патріотичних пісень залишається незмінною: підтримувати та об'єднувати націю в єдине, для того, щоб бути достатньо сильними при відстоюванні власної незалежності, волі та суверенітету Української держави.

Українська пісня — це частина духовного життя народу і вона не залишає його ні в радості, ні в смутку, крок у крок слідує за ним від дитинства до старості [9].

Створення здоров'язберігаючого середовища на уроках музичного мистецтва та позаурочний час позитивно впливає на стан здоров'я учнівської молоді, а пісні патріотичного змісту емоційно забарвлюють образ визволителя України від російської окупації.

Не даремно пісня трактується, як найбільш поширена форма вокальної музики, що поєднує словесний та музичний образи [7].

Для створення здоров'язберігаючого середовища в урочній і позакласній діяльності ми використовуємо:

- хорове виконання патріотичних пісень;

- фізкультурні музичні хвилинки (дихальна гімнастика, гімнастика для очей, пальчикова гімнастика, артикуляційна гімнастика – повторення в ритмі пісні тексту пісень, які використовуються на уроках не тільки для розумового, психологічного і естетичного розвитку, а й для зняття емоційної напруги;

- музичний масаж (точковий масаж) – проста і безпечна терапія, що здійснюється легким натисканням на певні точки;

- хромотерапію, як науку, що вивчає властивості кольору. При розучуванні мелодії пісні показуємо кольори. Так, синій колір заспокійливо впливає на організм, розслаблює, знімає спазми, зменшує головний біль, знижує апетит. Фіолетовий колір надає гнітючу дію на психічні і фізіологічні процеси, знижує настрій людей. Червоний колір активізує, підвищує фізичну працездатність, викликає відчуття теплоти, стимулює психічні процеси. Зелений колір заспокоює, створює добрий настрій. Цей колір сприятливо впливає на соматично ослаблених учнів, під час лікування запалень, при ослабленому зору. Рожевий тонізує при пригніченому настрої, а жовтий колір - колір радості, спокою, теплоти, нейтралізує негативні дії.

- арт-терапію, яка у широкому значенні включає в себе: ізотерапію (лікувальний вплив засобами образотворчого мистецтва: малюванням, ліпленням, під час слухання музики, пісень); бібліо-терапію (лікувальний вплив читанням і повторенням тексту пісень у ритмі пісні); музикотерапію (лікувальний вплив через сприйняття музики); вокалотерапію (лікування співом); кінезитерапію (танцтерапія, хореотерапія, корекційна ритміка - лікувальний вплив рухами);

- психогімнастичні завдання – (пантоміма – показом демонструє певний емоційний стан),запобігає емоційним розладам через зняття психічного напруження, розвиває краще розуміння себе та інших, створює можливості для самовираження особистості.

Застосування музичних вправ і завдань допомагає:

- зняти напругу, дати учням невеличкий відпочинок, викликати позитивні емоції, гарний настрій, що веде до кращого засвоєння матеріалу

- актуалізувати знання учнів, підвищити пізнавальний інтерес, розвивати творчі здібності

- формувати мобільність, креативність, любов до рідного краю, емоційно наситити урок

Спів а-капела розвиває слух школяра більше, ніж спів із супроводом. Тут вихованцю більше доводиться контролювати свій спів, більше стежити за співом товаришів. Учні не чекають на підтримку інструмента, вони повинні співати самостійно, впевнено, без супроводу. Отже а-капельний спів сприяє розвитку такої якості майбутнього військового, як впевненість та здатність до тривалого зосередження уваги.

Лікувальна функція української народної пісні є очевидною і на фізіологічному рівні. Людина свідомо чи несвідомо знаходила найздоровіший, найефективніший спосіб дихання. Багато давніх народів визначало цілющу силу музики. Відомо, що свого часу знаменитого артиста Євгена Леонова зі стану коми змогла вивести тільки задушевна народна пісня[2,17].

Безумовно, патріотичне виховання на народних піснях, формування національної свідомості підростаючого покоління – запорука стабільного розвитку країни в майбутньому. Любов до Батьківщини стає силою духу тільки тоді, коли у людини збережені в свідомості образи, які пов'язані з рідним краєм, мовою, коли з'являється почуття гордості від того, що все це - твоя Батьківщина. Дуже важливо виховувати в гуртківців доброту, щедрість душі, оптимістичне сприйняття життя, впевненість в собі, вміння насолоджуватись навколишнім світом. Коли учні співають про маму, про Батьківщину, про мир, то розуміють: немає більш високої честі, ніж бути вірним своєї Вітчизни та відстоювати її велич, присвячувати їй працю та найкращі пісні.

У творчому арсеналі педагога пісня має дивовижно потужні і багаточисленні можливості підсилення виховного впливу на дитину, забезпечення її внутрішнього комфорту і збереження відчуття пережитої радості протягом життя. Отже, в умовах навчально-виховного процесу пісня стає і помічником вихователя, і самостійним внутрішнім імпульсом самої дитини, що веде її до емоційно-насиченої творчої діяльності. [3].

В умовах інформаційного суспільства самоцінність знань як таких змінюється. З одного боку, вони стають більш доступними, а з другого одержання нових знань, умінь стає обов'язковим для людини впродовж усього життя. Тому неможливо у школі чи в іншому навчальному закладі дати освіту на все життя.

Визначальними рисами інформаційного суспільства на думку японського дослідника Й. Масуда є: масове виробництво когнітивної, систематизованої інформації, технологій та знання як провідної виробничої сили; зростання

можливостей вирішення наднаціональних глобальних проблем та розвиток міжнародного співробітництва; визначення інтелектуального виробництва в якості провідної галузі господарства, продукція якого буде акумулюватися й поширюватися завдяки ефекту синергії тощо» [4].

Як пише В. П. Андрущенко, в епохи соціально-культурних трансформацій значущість і роль освіти змінюється, вона перетворюється або на осередок критики старого суспільного устрою, пропонуючи нові ідеї його впорядкування, або стає джерелом консервативної апології існуючого порядку речей [1, с. 17–18].

Нова об'єктивна реальність ХХІ ст. та значні соціокультурні зміни, які відбуваються в світі у зв'язку з інформатизацією та комп'ютеризацією суспільства.

Соціальна цінність освіти в тому, що вона безпосередньо впливає на характер та напрямок суспільного розвитку, забезпечує прогрес як окремої людини, так і суспільства загалом, визначає темпи економічного, науково технічного, політичного і соціального розвитку.

Інформація та знання стають основними чинниками в процесі суспільного поступу, забезпечують перехід від виробництва матеріального продукту до виробництва інформаційного продукту. Все це надає підстави стверджувати, що конструкт «інформаційне суспільство» певною мірою виступає конкретизацією більш широкого поняття «постіндустріальне суспільство», що включає в себе не лише констатуючу, а й потужну прогноуючу складову [6, с. 128].

Інформатизаційні процеси не минули й українську освітню систему, де нагальною є задача успішної інтеграції в європейський освітній простір.

Така інтеграція можлива лише за умови дотримання основних принципів європейської освіти - впровадження міжнародних стандартів освіти, врахування спільних культурних цінностей, що базуються на європейських традиціях, толерантність, повага до Іншого, повага до прав людини та визнання фундаментальних свобод. Також у країнах Європи активно відбуваються процеси утвердження так званих постматеріальних цінностей (свобода, самоактуалізація, самореалізація, тощо). Вирішального значення у цьому контексті набуває проблема академічної свободи, академічної доброчесності.

Висновок

Показником ефективності освіти як соціального інституту можна вважати інноваційність, яка наділяє увесь процес одержання знань пошуком нових, продуктивних способів, методів і форм, сприяє формуванню креативного потенціалу української освіти в умовах сучасності. В умовах інформаційного суспільства освіта має сприйматися не лише як соціальна інституція, а й «як загально філософський концепт...» [5, с. 155],

Сучасна система освіти приречена на зміни, найбільш важливими серед яких мають бути: інноваційні взаємодії в системі «наука - освіта –виробництво»; розвиток та становлення безперервної освіти як системи; вагомий вплив освіти на економіку різних розвинених країн; активність кожного учасника освітнього процесу; відповідальність вчителя перед суспільством за результати своєї праці.

В пісні криється величезний здоров'язміцнюючий потенціал. Як і в музиці, пісня допомагає знімати стреси, стимулювати роботу мозку, підвищувати засвоєння навчального матеріалу, сприяє естетичному вихованню. Правильно підібрані пісні здатні активізувати людські резерви. Ми вважаємо, що відродження України, її духовності, патріотизму неможливе без рідної пісні, яка жила вічно з нашим багатостраждальним народом, і дійшла до нас як найдорогоцінніший скарб, що підтримував українця на протязі всього його життя та передавався у спадок з покоління в покоління. При вмілому педагогічному використанні пісня має неоціненні можливості з поліпшення і збагачення навчально-виховного процесу, військово-патріотичного виховання учнів, створення здоров'язберігаючого середовища в урочній і позакласній діяльності.

Оскільки інновації в освітньому процесі постійно вдосконалюються, перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є більш ґрунтовне вивчення європейського досвіду впровадження освітніх інновацій у навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В.П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття / Віктор Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с.
2. Бойко Є. Євгена Леонова із коми вивела народна пісня // Музика. – 2012. - № 11. – С.17-19.
3. Лях В.В. Місце пісні в екологічному вихованні дітей /Педагогічні науки: Збірник наукових праць, Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка,2007.- С.
4. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. – New York: Watch, 1981. – 546 p.
5. Пролєєв С. В. Освітній проект модерну та сучасний університет / С. В. Пролєєв, В. В. Шамрай // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / [авт. кол.: В.Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л.Горбунова, В.Лутай та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2011. – С. 154-178.
6. Триняк М. В. Інтеркультурна комунікація: освітній вимір: монографія / М. В. Триняк. – Харків: ХНАДУ. 2010. – 248 с.
7. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан,2009 – 352с.
8. Виступ президента Національної академії педагогічних наук України Василя Кременя на Загальних зборах НАПН України «Освіта в структурі цивілізаційних змін: актуальні проблеми». – Режим доступу: <http://www.apsu.org.ua/ua/news/speech2010>.
9. <http://www.ukrlib.com.ua/sochm/printout.php?id=107>

Ратушняк Н. М.,
старший викладач Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка
E-mail: osadchuk_nat@ukr.net

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ)

У науковій розвідці означено актуальність розвитку громадянської компетентності педагога в контексті російсько-української війни та освітніх реформ в Україні. Закцентовано увагу на значенні національної ідентичності вчителя в умовах війни РФ проти України. Проаналізовано низку нормативних документів у сфері утвердження громадянської ідентичності та освіти як основного фактора інтеграції національної системи освіти в світовий освітній простір.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, патріотичне виховання, громадянська компетентність, російсько-українська війна.

The research identifies the relevance of developing the teacher's civic competence in the context of the russian-ukrainian war and educational reforms in Ukraine. Attention is focused on the importance of the teacher's national identity in the context of the russian war against Ukraine. A number of normative documents in the field of civic identity and education as a key factor in the integration of the national education system into the world educational space are analysed.

Keywords: identity, national identity, patriotic education, civic competence, russian-ukrainian war.

Нового значення набула громадянська компетентність, ідентичність: національна самоідентифікація, відчуття приналежності до Нації Героїв – сучасних українців, недеklarативний патріотизм, дієва любов до України, готовність до героїчних вчинків і самопожертви в ім'я Батьківщини, виконання патріотичного обов'язку, мужність і стійкість. Нинішній героїчний період в історії України викликав суспільні процеси, пов'язані з патріотизмом і народним героїзмом українського народу у відстоюванні свободи і суверенітету в боротьбі з ворогом, жертівністю перед обличчям спільної біди, гордістю за свою країну і відповідальністю перед людством.

Потреба України у сталому післявоєнному розвитку в контексті подолання наслідків війни та відновлення територій, що постраждали від бойових дій на місцевому та регіональному рівнях, вимагає створення адаптивної системи, яка передає відповідальність за її розвиток та вдосконалення від держави до суспільства в цілому та територіальних громад. Основним завданням постає формування громадян, які здатні до ефективної участі в демократичних

процесах. Забезпечення формування теоретичних і практичних елементів громадянських компетентностей з метою підготовки до життя в європейській демократичній спільноті та виконання ефективної соціальної ролі в такому суспільстві є сучасним викликом в умовах трансформації соціуму [6].

Основну роль в реалізації цих та інших задач відіграватиме система освіти, зокрема в інститутах післядипломної педагогічної освіти, адже місія вчителя – виховувати патріотизм у молодих українців, формувати активну громадянську позицію, сприяти становленню основ життєвого й професійного самовизначення особистості, готувати молоду людину до захисту своєї Батьківщини та дбати про збереження нашої національної ідентичності. Розв'язання цих та інших завдань можливе завдяки проєктуванню змісту вищої педагогічної освіти відповідно до запитів держави й суспільства та передбачає надання педагогам якісних освітніх послуг, зміст яких, в першу чергу, має задовольняти суспільні вимоги, зумовлені війною [1].

Ця проблема порушується в працях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, зокрема в працях Г. Алмонда, С. Верби, Р. Даля, Ю. Підлісної, В. Степаненка, О. Безрукова, Р. Геру, та інших. Серед сучасних українських науковців питанням громадянської освіти займаються О. Дем'янчук, С. Клепко, О. Пометун, Т. Ремех, О. Сухомлинська та інші.

Актуальну потребу належного врегулювання відносин у сфері розвитку громадянської компетентності та освіти в Україні забезпечує, зокрема, розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» (далі – Концепція) [4]. Концепція базується на необхідності створити сприятливі умови для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та в усіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії.

Громадянські компетентності поруч із соціальними включені до восьми основних компетентностей для навчання впродовж усього життя Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року.

Правові основи громадянської освіти в Україні закладені в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про основні засади молодіжної політики» та «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487, Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом Президента України від

18 травня 2019 р. № 286, Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119. Із прийняттям нового Закону України «Про освіту» та з урахуванням Указу Президента України від 1 грудня 2016 р. № 534 «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері», плану заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості у зазначеній сфері, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 березня 2018 р. № 179, виникла необхідність щодо визначення конкретних кроків на шляху формування громадянської освіти в Україні. Закон України «Про освіту» визначає, що держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина [4].

Відповідно до Концепції органи державної влади та органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства та заклади освіти різних форм власності відповідно до основних змістових напрямів громадянської освіти мають забезпечити досягнення в освіті дорослих, у тому числі післядипломній освіті таких результатів:

- розвиток навичок демократичного врядування та участь у ньому, застосування механізму захисту прав людини;
- розвиток відкритості та толерантності до нового, усвідомлення важливості багатоманіття думок;
- сприяння усвідомленню цінності закону та доброчесності, готовності в повному обсязі виконувати громадянські обов'язки, захищати державний устрій;
- формування здатності набувати громадянами нових компетентностей.

Педагогічні і науково-педагогічні працівники та інші суб'єкти, які провадять педагогічну діяльність для реалізації громадянської освіти, мають:

- дотримуватися ціннісних орієнтирів громадянського суспільства у повсякденному житті та застосовувати їх у педагогічній практиці;
- володіти громадянськими компетентностями;
- поважати права громадян;
- вміти формувати громадянські компетентності у громадян;
- настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до держави, державної мови та державних символів, суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства [4].

Професійні стандарти педагогічних і науково-педагогічних працівників містять загальні (громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька) і професійні компетентності вчителя. Зокрема, ЗК. 01 передбачає здатність діяти відповідально і свідомо на засадах прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність) [2].

Проблема формування громадянської компетентності педагогічних працівників є актуальною в діяльності Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. А. Назаренка (далі – Інститут). Так на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти наскрізно викладається курс «Демократичні цінності як складова громадянських та соціальних компетентностей учасників освітнього процесу в контексті Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», де акцентується увага на громадянській компетентності в контексті загальних і професійних компетентностей вчителя відповідно до вимог професійного стандарту та стандарту освіти у галузі 01 Освіта/Педагогіка у сфері післядипломної освіти. Практикується проведення круглих столів, конференцій, семінарів та тренінгів за цією тематикою. Слухачам курсів підвищення кваліфікації пропонуються авторські курси, зокрема: «Демократична школа. Громадянські та соціальні компетентності»; «Громадянські та соціальні компетентності в контексті викладання суспільних дисциплін»; «Деліберация як демократія майбутнього. Технології обговорення суспільних питань» [5].

У січні 2024 року Інститут провів моніторингове дослідження рівня сформованості загальних та професійних компетентностей вчителів. У дослідженні взяли участь 140 педагогів області, які працюють за новим Державним стандартом базової середньої освіти у пілотних закладах загальної середньої освіти (5-7 кл.). За результатами соціологічного опитування за шкалою від 1 до 5 щодо сформованості громадянської компетентності оцінили себе на:

- 5 балів – 60% педагогічних працівників;
- 4 бали – 39% педагогічних працівників;
- 3 бали – 0,7% педагогічних працівників;
- 2 та 1 бали – відсутні.

Можемо стверджувати, що рівень сформованості означеної компетентності серед педагогів пілотних закладів освіти області є високим, проте потребує подальшої роботи з освітянами щодо розвитку, зокрема, громадянської компетентності.

Актуалізується національна ідентичність як складова громадянської. Її тлумачать як значущу і стійку систему уявлень, що в суспільній свідомості сприймається через усвідомлення нації як соціокультурної спільноти, члени якої

об'єднані загальною культурою, спільністю історичної долі, етнонаціональними традиціями, мовою [6].

Як зауважує Н. Дудник [1], сьогодні, коли Європейська рада прийняла рішення надати Україні статус кандидата на членство в ЄС, що дозволить нам прискорити процеси відновлення та реформ в самій Україні, як ніколи стоїть питання про збереження нашої національної ідентичності. Адже, як свідчить історія, основним чинниками, які впливають на формування національної ідентичності є з одного боку розвиток суспільства, глобалізаційні процеси, а з іншого – діяльність по збереженню своєї автентичності, відірваність від національного ґрунту, національної пам'яті, національної ідеї та наслідування не притаманних нам історично та генетично чужих цінностей та зразків поведінки.

Отже, у боротьбі з російським агресором українці захищають своє життя. Вони захищають не лише своє право жити у вільній і незалежній країні, своє право на вільне майбутнє, але й право на своє минуле, на свою історичну пам'ять. Історія вчить нас, що наш народ завжди виборював своє право на виживання у жорсткій боротьбі зі зброєю в руках. Так формується національна ідентичність і право на самовизначення та вільне волевиявлення. Нині нас об'єднує сильна і світла мрія жити у вільній і незалежній Україні. Реалізація цієї мрії неможлива без усвідомлення молоддю своєї національної ідентичності та розвитку громадянської компетентності. Це і є одним із завдань освіти на сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дудник Н. Формування національної ідентичності майбутніх педагогів у контексті російсько-української війни // *Věda a perspektivy*. – 2022. – №. 7 (14).
2. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20). URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf (дата звернення 06.03.2024).
3. Про освіту. № 2145-VIII § розд. II ст. 12 (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 12.03.2024).
4. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2022-%D1%80#n7> (дата звернення 06.03.2024).
5. Ратушняк Н. Громадянська компетентність педагога: теоретичні та практичні аспекти. Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа»: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої 145-й річниці від дня народження В. Сухомлинського, 15.03.2023 / уклад. О. Е. Жосан. – Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2023. 280 с.
6. Толочко С. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні // *Advanced Linguistics*. – 2023. – №. 11. – С. 181-191.

Редькіна Г. М.,
к.політ.н., доцент, доцент кафедри соціології
Дніпровського державного технічного університету
annainred@gmail.com

Зуєвська М. М.,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного технічного університету
marijazuevska@gmail.com

ЧИННИКИ ЗГУРТУВАННЯ: ОГЛЯД ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНЦІВ

Анотація. У статті розглядаються чинники згуртування українців на основі ціннісних орієнтацій як формування спільної української національної ідентичності. Здійснюється огляд трактувань національної ідентичності. Відзначається багатоманітність характеристик національної ідентичності. Відзначається, що проблема національної ідентичності є однією з ключових для українського суспільства. Проаналізовані ціннісні орієнтації українців, що є відображенням процесу формування національної ідентичності протягом років незалежності. Запропоновано висновки і розглянуті перспективи щодо формування національної ідентичності завдяки ціннісному потенціалу об'єднання українців на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Ключові слова: чинники згуртування, українці, ціннісні орієнтації, національна ідентичність, громадянське суспільство.

Abstract. The article examines the factors of the unity of Ukrainians based on value orientations as the formation of a common Ukrainian national identity. A review of the interpretations of national identity is carried out. The multifaceted characteristics of national identity are noted. It is noted that the problem of national identity is one of the key issues for Ukrainian society. The value orientations of Ukrainians are analyzed, which is a reflection of the process of formation of national identity during the years of independence. Conclusions are offered and prospects are considered for the formation of national identity due to the value potential of uniting Ukrainians at the current stage of the development of Ukrainian society.

Keywords: cohesion factors, Ukrainians, value orientations, national identity, civil society.

Коли ми говоримо про чинники згуртування українців, маємо на увазі формування спільної української національної ідентичності. Темі української національної ідентичності присвячено цілу низку досліджень. А. Колодій наголошує, що формування спільної для всіх громадянської національної ідентичності є однією з найважливіших проблем етнонаціонального розвитку України [7, с. 243]. Н. Победа пояснює амбівалентність свідомості громадян України перерваною ідентичністю [10, с. 209]. Як відзначає Н.Беліцер, на увагу заслуговують своєю появою такі феномени як українська, російська, радянська і

пострадянська ідентичності. Попри відносно короткий час існування проблеми, встигли виникнути деякі усталені уявлення: загальновідомий феномен малоросійської ідентичності, використання української / російської мови, очевидні регіональні відмінності українського населення у напрямі Схід – Захід [1, с. 223]. Тема різновекторності й аморфності української ідентичності має своїх класиків (згадаємо М. Рябчука з публікацією «Дві України» [11] і Я. Грицака, який відповів тезою про «двадцять дві України» [2]), й залишається украй актуальною.

Україна ніколи не стане етнічним монолітом чи ідеологічною тотальністю, але здобуття консолідаційної основи, за яку б вона сама себе поважала і за якою би її розпізнавали – проблема вкрай важлива [9, с. 194].

Більшість громадян ще у 2005 р. вважали, що згуртування народу України в єдину спільноту можливе на соціально-економічних і політико-правових засадах. Чинниками об'єднання, здатними згуртувати народ України в єдину спільноту, могли б стати прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України та рівні права і співіснування в рамках однієї держави. Саме в такій послідовності цим показникам віддав перевагу найбільший відсоток опитаних у 2005 р., за даними Центру Разумкова. Знання і розуміння української культури й мови назвали таким чинником найменше число опитаних. Не набагато більше вважали об'єднувачим чинником східнослов'янську культурну та історичну спадщину, а також спільні політичні принципи та ідеї. Відсоток тих, хто назвав об'єднувачим чинником прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України, однаково значний на Заході і Сході – відповідно 38,0 % і 38,1 %. Водночас, практично однаково незначний відсоток жителів цих регіонів вважали такими чинниками спільну східнослов'янську культуру та історичну спадщину (10,0 % і 9,3 % відповідно) і спільні політичні принципи та ідеї (7,9 % і 8,3 % відповідно). Найбільше розбіжностей існувало в оцінці знання і розуміння української культури й мови як об'єднувачого чинника: на Заході його вважали таким 20,3 % жителів, на Сході – 3,3 %. Втім, і в Центрі, і на Півдні їх не набагато більше: 7,5 % і 4,3 % відповідно. У 2003 р. розподіл відповідей був фактично таким самим [13, с.14].

Післяширокомасштабного вторгнення російських військ в Україну, характеризуючи конкретні параметри цього впливу, переважна більшість експертів відзначають істотне зростання таких характеристик суспільної свідомості (понад 50 % експертів обрали варіант «істотно вплинули»), наводяться в порядку зменшення підтримки), як:

- національна самосвідомість громадян України;
- негативне ставлення до РФ та росіян;
- використання української мови, популярність україномовного

культурного продукту;

- підтримка вступу до НАТО;
- підтримка процесів дерусифікації;
- підтримка євроінтеграційних процесів;
- відчуття єдності жителів різних регіонів України;
- соціальна активність громадян;
- підтримка демократичних цінностей;
- підтримка процесів декомунізації [4, с.83–84].

Високими є показники ідентифікації українців як громадян України: 72 % опитаних ідентифікують себе громадянами України, 12 % – жителями села, району чи міста, 6 % – жителями регіону. Понад 90 % українців пишаються своїм громадянством (54,5 % дуже пишаються і 36 % – скоріше пишаються). Це найвищий показник за весь час соціологічного моніторингу [3].

Віра в перемогу у війні є тим, що об'єднує українське суспільство. Так вважають 72,5 % опитаних. Ще 48 % згадують віру у краще майбутнє, а 36 % – патріотичні почуття. При цьому понад 90 % опитаних вірять у перемогу України у цій війні (77 % – вірять і 15 % – скоріше вірять). Лише 4 % респондентів не вірять або скоріше не вірять у перемогу [3].

У політиці як російської, так і радянської влади стосовно України та українців простежувалася тенденція протиставлення різних частин українського етносу, одна з яких трактувалася як «лояльна», «проросійська», інша – сепаратистська чи націоналістична. У СРСР такою «стигматизованою» (з точки зору нелояльності до Росії) групою стали західні українці (насамперед галичани). Подібний пропагандистський вплив мав наслідком «ідеологічну стигматизацію» жителів західних областей України, що спостерігалася не лише в СРСР, але під впливом сформованих в СРСР стереотипів – тривалий час після здобуття Україною незалежності. Це проявилось у формуванні негативного образу жителів Західної України як «бандерівців», «буржуазних націоналістів» та у спонуканні соціального дистанціювання від них жителів інших регіонів України. Процес подолання цих стереотипів істотно прискорився після 2014 р., коли розпочалася «гібридна війна» Росії проти України [6].

Під час опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова у травні 2006 р., оцінюючи наскільки жителі різних регіонів України та деяких сусідніх країн близькі до них за характером, звичаями, традиціями, загалом громадяни України оцінювали близькість до них жителів західних регіонів країни (Галичини, Буковини, Волині, Закарпаття) нижче, ніж жителів інших регіонів України, а жителі Південного і Східного регіону навіть значно нижче, ніж жителів Росії. Так, жителі Південного регіону оцінювали власну близькість за характером, звичаями, традиціями із жителями Галичини

4,3 балами за шкалою від 0 до 10, тоді як близькість із жителями Росії – 7,3 балами, а жителі Східного регіону – відповідно 4,7 і 7,6 балами [13, с. 10].

Якщо порівнювати результати, отримані у 2023 р., з результатами 2006 р., то можемо констатувати у Східному, Південному і Центральному регіонах зростання самооцінки культурної близькості із західними регіонами країни (наприклад, оцінка близькості з Галичиною зросла на Сході з 4,7 до 6,2 бала, на Півдні – з 4,3 до 6,7 бала, у Центральному регіоні – з 6,2 до 7,0 балів), і зниження самооцінки близькості з Донбасом (на Сході з 8,4 до 6,5 бала, на Півдні – з 7,4 до 6,3 бала, у Центральному регіоні – з 6,9 до 5,7 бала), та Кримом (на Сході з 7,4 до 6,6 бала, на Півдні – з 7,9 до 7,1 бала, у Центральному регіоні – з 6,9 до 6,5 бала) [6; 13, с.10].

Загалом по країні у 2023 р. самооцінка близькості з жителями Криму та Донбасу виявилася нижчою, ніж вона була у 2006 р., самооцінка культурної близькості з жителями Південного регіону статистично значуще не змінилася, тоді як самооцінка культурної близькості з жителями Центрального регіону, Києва, Галичини, Волині, Буковини, Закарпаття, Слобожанщини порівняно з 2006 р. зросла [6; 13, с. 10].

Спостерігається тенденція зниження рівня культурної близькості з жителями Росії – з 6,8 бала у 2006 р. вона опустилася до 3,5 бала у 2021 р. і до 1,4 бала у 2023 р. (що є найнижчим показником серед усіх порівнюваних країн). Також порівняно з 2006 р. знизилася самооцінка культурної близькості з жителями Білорусі (з 6,0 до 4,6 бала у 2021 р. і до 2,0 балів у 2023 р.), тоді як з жителями країн, що межують з Україною на Заході та Південному Заході (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова), а також із Туреччиною, зросла. Найвищим є показник близькості із Польщею (6,1 бала, тоді як у 2006 р. він становив 3,7 бала) [6; 13, с.10].

Самооцінка культурної близькості з Росією і Білоруссю порівняно з 2006 р. знизилася у всіх без винятку регіонах країни. Тоді як самооцінка культурної близькості до жителів Польщі, Словаччини, Угорщини Румунії, Молдови і Туреччини зросла у всіх регіонах. Ця тенденція проявляються не лише серед етнічних українців, але і серед етнічних росіян-громадян України. Так, самооцінка етнічними росіянами рівня культурної близькості з жителями Росії опустилася з 8,6 бала у 2006 р. до 5,6 бала у 2021 р. і до 3,1 бала у 2023 р. (хоча вона залишається вищою, ніж серед етнічних українців – 1,3 бала) [6; 13, с.10].

Даючи відповідь на питання, до якої культурної традиції українці себе відносять, у травні 2023 р. респонденти найчастіше відповідали, що відносять себе до української культурної традиції (81 %). Частка таких порівняно з 2006 р. істотно зросла (тоді вона становила 56 %). З 7 % до 10 % зросла частка тих, хто відносить себе до загальноєвропейської культурної традиції, і знизилася

– тих, хто відносить себе до російської (з 11 % до 0,5 %) та радянської (з 16 % до 4 %) культурних традицій. Зростання числа тих, хто відносить себе до української культурної традиції, відбулося у всіх регіонах, але найбільшою мірою – у Південному і Східному. У Південному регіоні їх частка зросла з 50 % до 80 %, а у Східному – з 46 % до 76 % [6].

Статистично значуще зростання частки тих, хто відносить себе до загальноєвропейської культурної традиції, відбулося у Центральному (з 6 % до 12 %) і Східному (з 6 % до 9,5 %) регіонах. Віднесення до радянської й російської культурних традиції зменшилася у всіх регіонах. Зростання віднесення себе до української культурної традиції відбулося переважно за рахунок російськомовного населення (тих, хто вдома переважно говорить російською) – серед них частка таких зросла більш ніж удвічі (з 29 % до 64 %), тоді як серед україномовних зростання менш виражене (з 80 % до 85,5 %). Як серед україномовних, так і серед російськомовних респондентів знизилася віднесення себе до радянської культурної традиції, а серед російськомовних респондентів – також до російської культурної традиції (з 26 % до 2 %) [6].

Серед етнічних українців віднесення себе до української культурної традиції зросло з 66 % до 83 %, до загальноєвропейської – з 6 % до 10,5 %, до радянської – зменшилося з 14 % до 3 %, до російської – з 6 % до 0,2 %. Серед етнічних росіян віднесення себе до української культурної традиції зросло з 21 % до 53 %, а до російської – зменшилася з 35 % до 0,0 %. Зате досить високою (30 %) залишається частка тих, хто відносить себе до радянської культурної традиції. Отже, якщо серед етнічних росіян у 2006 р. відносна більшість відносили себе до російської культурної традиції, то у 2023 р. більшість – до української. Якщо у 2021 р. віднесення себе до української культурної традиції частіше проявлялося у молодшій та середній вікових групах порівняно зі старшою (відповідно 76 %, 78 % і 67,5 %), то у 2023 р. статистично значущих відмінностей між віковими групами за цим показником вже немає. Представники старшої вікової групи, дещо рідше, ніж респонденти середнього та молодшого віку, відносять себе до загальноєвропейської традиції (відповідно 8 %, 12 % і 13 %) і дещо частіше – до радянської (відповідно 7 %, 1 % і 0,5 %) [6].

Відповідаючи на запитання: «Яка культурна традиція, на ваш погляд, переважатиме в Україні в майбутньому (через 20-25 років)?», респонденти частіше, ніж у 2006 р., відповідають, що переважаючою буде українська культурна традиція (їх частка зросла з 35 % до 55 %). З 16 % до 24 % зросла частка тих, хто дотримується думки, що переважаючою буде загальноєвропейська культурна традиція. З 22 % до 11 % знизилася частка тих, хто вважає, що в різних регіонах переважатимуть різні культурні традиції. Вкрай низькою залишається частка тих, хто вважає, що переважатиме радянська та російська культурні традиції (у

2023 р. так вважають відповідно лише 0,5 % і 0,4 % опитаних) [6].

Порівняно з 2005 р. з 36 % до 51 % зросло число респондентів, які відчують себе європейцями, і з 58 % до 43 % зменшилося число тих, хто себе європейцем не відчуває. При цьому найбільш помітні зміни відбулися після 2021 р., коли відчували себе європейцями 41 % опитаних, не відчували – 49 %. Порівняно з 2021 р. у Західному регіоні частка тих, хто відчуває себе європейцем, зросла з 56,5 % до 68 %, у Центральному – з 43,5 % до 49 %, у Східному – з 32 % до 42 %, і статистично значуще не змінилася у Південному регіоні (відповідно 24 % і 29 %). Якщо у Західному регіоні близько двох третин становлять ті, хто відчуває себе європейцем, у Південному близько двох третин становлять ті, хто європейцем себе не відчуває, то в Центральному та Східному регіонах частки тих, хто відчуває і не відчуває себе європейцями, статистично значуще не відрізняються. Серед представників найстаршої вікової групи більшість (52 %) становлять ті, хто не відчуває себе європейцем (у 2021 р. у цій віковій групі таких було 58 %), у молодшій та середній вікових групах більшість (відповідно 62 % і 56 %) становлять ті, хто відчуває себе європейцем. Зростання частки тих, хто відчуває себе європейцем, порівняно з 2021 р. відбулося у всіх вікових групах [6].

Називаючи причину, що заважає відчувати себе європейцем, ті респонденти, які себе європейцями не відчують, найчастіше називають низький рівень добробуту (хоча частка таких порівняно 2006 р. зменшилася – з 76 % до 56 %). Також менше стало тих, хто як причину назвав низький рівень культури, освіти (зменшення з 35 % до 21 %). 45 % назвали соціально-культурні умови життя (у 2006 р. – 41 %). Більше стало тих, хто вказує на мовні бар'єри (їх частка зросла з 24 % до 39 %) та на відчуття себе представником іншої культури (зростання з 11 % до 23 %), на релігійну належність (з 3 % до 8 %). 32 % вказали на «неєвропейську» свідомість (у 2006 р. приблизно стільки ж – 29 %). Також порівняно з 2006 р. не змінилася частка тих, хто називає брак інформації про ЄС (8 %) [6].

Респондентам ставилося запитання, в яких аспектах Україна є європейською державою. Цілком очікувано найчастіше називається географічний (86 %), хоча частка таких зросла порівняно з 2021 р. на 9 %. Традиційно називається історичні аспект (68 %, у 2021 р. таких відповідей було менше – 55 %). Істотно порівняно з 2021 р. зросла оцінка культурного аспекту (з 44 % до 60 %). Покращилася оцінка з політичного аспекту (з 32,5 % до 47 % опитаних зросла частка тих, хто вважає, що в політичному плані Україна є європейською країною). А найнижчі оцінки стосуються соціального аспекту (лише 28,5 % вважають, що Україна є європейською державою в соціальному аспекті) та економічного аспекту (19 %). Хоча все ж за останні роки і тут спостерігається деяке зростання оцінок [6].

Впливовість держави на міжнародній арені дозволяє сформувати спільний базис для подолання внутрішніх конфліктів. Багатообіцяючою виглядає перспектива бачення своєї країни як впливового й авторитетного гравця на міжнародній арені. Розглянемо зовнішньополітичні орієнтації українців.

Протягом останніх років істотно зросло число громадян України, які негативно ставляться до можливості відновлення СРСР у будь-якій формі. Порівняно з 2016 р. частка тих, хто відповів, що не прагне відновлення Радянського Союзу, зросла з 65 % до 87 %. Частка тих, хто однозначно хотів би цього, зменшилася з 13 % до 3,5 %, менше стало також тих, хто відповів «так, але я розумію, що за сучасних умов це нереально» (їх частка зменшилася з 22 % до 9 %) [12].

Відповідаючи на запитання, чи хотіли б вони, щоб зараз відновилися порядки часів СРСР, негативну відповідь у 2017 р. давали 63 %, позитивну – 21 %, у травні 2023 р. – відповідно 83,5 % і 5 %. Бажання відновлення порядків часів СРСР висловили лише 12 % жителів Східного регіону, 5 % - Центрального регіону, 4 % - Південного регіону і 0,7 % жителів Західного регіону. Ностальгію за такими порядками відчують лише 10 % представників старшого покоління (60 і більше років), а серед тих, кому менше 40 років – лише 2 % [12].

Якщо у 2013 р., оцінюючи, наскільки справедливим було радянське суспільство і наскільки справедливим є сучасне українське суспільство за шкалою від 0 до 10, де «0» означає «вкрай несправедливе», а «10» - «повністю справедливе», респонденти вище оцінювали рівень справедливості у радянському суспільстві, ніж у сучасному українському (відповідно 6,2 і 4,0 бала, то у 2021 р. ці оцінки стали приблизно рівними (відповідно 5,1 і 5,6 бала), а у 2023 р. значно вище оцінюється справедливість сучасного українського суспільства (6,7 бала, тоді як радянського – 3,1 бала) [12].

Обираючи між двома моделями суспільного розвитку – європейською та російською, 73 % віддають перевагу європейській моделі, лише 0,4 % – російській (у 2017 р. ці показники становили відповідно 58 % і 4 %). Також з 7 % до 1 % зменшилася частка респондентів, які вважають європейську та російську моделі однаково привабливими [12].

Частка прихильників європейської моделі становить 84 % у Західному регіоні, 73 % – у Центральному регіоні, 71 % – у Південному, 58 % – у Східному. Частка прихильників російської моделі є вкрай низькою у всіх регіонах (від 0 % до 1 %), зате на Сході більшою, ніж в інших регіонах, є частка тих, кому не подобається жодна модель (23,5 %, в інших регіонах – від 8 % до 18 %) [12].

З-поміж міжнародних організацій та об'єднань більшість респондентів висловлюють позитивне ставлення до Європейського Союзу (89 %), НАТО (79 %), ООН (70 %), Міжнародного валютного фонду (64,5 %), Міжнародного

комітету Червоного Хреста (63 %), ОБСЄ (58 %), відносна більшість – до МАГАТЕ (48 %). Переважає негативне ставлення до СНД (65 % ставляться до неї негативно) [5].

Респонденти високо оцінюють ефективність зовнішньої політики країни за всіма напрямками. Так, вважають ефективною політику стосовно зміцнення відносин з країнами світу і міжнародними організаціями 87,5 %, стосовно покращення міжнародного іміджу України, її авторитету у світі – 86 %, розширення кола країн-союзників, що підтримують Україну у протистоянні російської агресії – 86 %, забезпечення зовнішньої підтримки для опору російської агресії – 86 %, просування українських ініціатив на міжнародних майданчиках – 86 %, поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні – 85,5 %, інтеграції до Європейського Союзу – 81 %, інтеграції до НАТО – 78 %, захисту прав українців за кордоном – 72 %, просування інтересів українського бізнесу на світових ринках – 67 % [5].

Якби найближчим часом відбувся референдум стосовно вступу України до Європейського Союзу, то за вступ до цієї організації проголосували би 79 % усіх опитаних, або 92 % тих, хто збирається взяти участь у такому референдумі (проголосували б проти – відповідно 7 % і 4 %). У березні 2021 р. за вступ до ЄС мали намір голосувати 59 % усіх опитаних, або 80 % тих, хто збирався взяти участь у референдумі (проголосували би проти – відповідно 26 % і 17 %). За даними останнього опитування, за вступ до ЄС проголосували б 86 % усіх жителів Західного регіону, 82 % – Центрального регіону, 73 % жителів Сходу та 56 % жителів Півдня. Частка тих, хто голосував би проти, становить відповідно 3 %, 5 %, 11 % і 17 %. Чим молодші респонденти, тим частіше вони збираються голосувати за вступ до ЄС – частка таких зростає з 70,5 % у найстаршій (60 і більше років) групі, до 83,5 % серед тих, кому менше 30 років. Серед тих, хто довіряє Президенту В. Зеленському, збираються голосувати за вступ до ЄС 83 % (при 5 % тих, хто проти), а серед тих, хто йому не довіряє – відповідно 54 % і 21 %. Серед тих, хто спілкується вдома переважно українською мовою, збираються голосувати за вступ до ЄС 81,5 % (при 5 % тих, хто проти), а серед тих, хто переважно розмовляє російською – відповідно 70 % і 12 % [5].

Якщо у 84 % респондентів в Україні Європейський Союз асоціюється більшою мірою з прогресом і розвитком, то Росія у 83 % опитаних більшою мірою асоціюється з відсталістю і регресом (у 2017 р. така асоціація виникала «лише» у 51 %). Тільки у 3 % респондентів Росія асоціюється з прогресом і розвитком (у 2017 р. таких було 16 %) [6].

Отже, прикладне вивчення сьогодення вказує на те, що існує запит українського суспільства не тільки на укріплення засад національної ідентичності, а й підвищення орієнтації України на європейську і

євроатлантичну інтеграцію. Довгострокова підтримка України міжнародними партнерами (яка може бути підкріпленням збереження спільної орієнтації українського суспільства на соціально-економічний розвиток) і тенденції до об'єднання в українському суспільстві на основі зростання сплоченості можуть стати тими чинниками, що посприяють завершенню формування загальнонаціональної ідентичності українців. Це підтверджується дослідженнями громадської думки українського суспільства, яка все дедалі орієнтується на розвиток країни у майбутньому, все менше дивиться у бік радянських цінностей, й ця тенденція виявлена та зберігається в усіх регіонах України. Позитивні тенденції у бік об'єднання українців простежуються й у зміщенні вектору самооцінки культурної близькості зі Сходу на Захід. Відбувається чітке підвищення сприймання Заходу країни і країн західних сусідів України як таких, що є близькими за традиціями, звичаями, обрядами й все більш зростаюча дистанційованість від РФ. Переважаюча більшість українських громадян вважає найбільш прийнятною для України європейську модель суспільного розвитку.

Яким є бачення майбутнього країни в українців? Порівняно з 2021 р. істотно зросла частка респондентів, які вважають, що «Україна у майбутньому буде високорозвиненою, демократичною, впливовою європейською країною» (з 40 % до 64 %). Незначною мірою (з 13 % до 16 %) також зросла частка тих, хто вважає, що Україна буде країною, що йде особливим шляхом розвитку (як, наприклад, Китай). З 11 % до 2 % зменшилося число респондентів, які вважають, що «Україна назавжди стане країною «третього світу», нерозвиненою і маловпливовою», з 10 % до 3 % – тих, хто вважає, що Україна буде слаборозвиненим додатком Заходу, з 2 % до 0,3 % – тих, хто дотримується думки, що Україна буде слаборозвиненим додатком Росії, з 5 % до 0,7 % – тих, хто вважає, що Україна зникне як самостійна держава [12].

Найчастіше вважають, що «Україна у майбутньому буде високорозвиненою, демократичною, впливовою європейською країною», жителі Західного (75 %) та Центрального (67 %) регіонів (у Південному регіоні – 59 %, у Східному регіоні – 47 %). У Східному регіоні вищою, порівняно з іншими регіонами, є частка респондентів, які дотримуються думки, що «Україна буде країною, що йде особливим шляхом розвитку (як, наприклад, Китай)» (22,5 %, тоді як в інших регіонах – 14-15 %). Чим молодші респонденти, тим частіше вони вважають, що «Україна у майбутньому буде високорозвиненою, демократичною, впливовою європейською країною» (частка таких зростає від 55 % серед респондентів віком 60 років і старших, до 74 % серед молоді віком до 30 років) [12].

Доходимо висновку, що формування української національної ідентичності на основі ціннісних орієнтацій може ґрунтуватися й на вірі в національну

здатність самостійно впровадити в країні європейські соціальні та правові стандарти, сформувати демократичну політичну культуру і зробити її невід'ємним атрибутом повсякденної поведінки індивідів, соціальних страт, економічних груп, політичних партій. Важливим компонентом національної ідентичності може стати уявлення про територіальну спільність як об'єктивну історичну даність для населення України. Ґрунтом для формування цього компонента ідентичності має стати турбота про екологічний стан спільної території проживання як умову біологічного самозбереження і прогресивного самовідтворення населення [8, с.144] та ін.

Проаналізувавши стан українського суспільства в період війни, потрібно вказати на такі чинники, що мають вплинути на ціннісний потенціал об'єднання українців:

1. Сприймання історії. Українська національна ідентичність може бути зміцнена через більш глибоке сприйняття історії країни. Це може включати вивчення важливих історичних подій, таких як Київська Русь, Голодомор, Чорнобильська катастрофа та Революція гідності.

2. Мовна політика. Українська мова є важливим елементом національної ідентичності. Політика, спрямована на підтримку та розвиток української мови, можуть сприяти зміцненню національної ідентичності.

3. Культурний обмін. Обмін культурними цінностями та досвідом з іншими країнами може допомогти українцям краще зрозуміти свою унікальність та важливість на світовій сцені.

4. Освіта. Освітні програми, які акцентують увагу на національній історії, культурі та мові, можуть відігравати важливу роль у формуванні національної ідентичності.

5. Громадянське суспільство. Активне громадянське суспільство, яке підтримує демократію, права людини та інші загальноприйняті цінності, може бути важливим фактором у формуванні національної ідентичності.

Отже, зазначені висновки та перспективи є лише деякими з можливих напрямків для дослідження та розуміння перспектив формування національної ідентичності українців. Кожен з них вимагає подальшого аналізу та глибокого наукового вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беліцер Н. Українська, російська і «радянська» ідентичності в сучасній Україні. Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство : конференція українських випускників програм наукового стажування у США, 18-21 вересня 2003 р., Львів : виступи учасників та дискусія. К. : Стилос, 2003. С.222-238.
2. Грицак Я. Двадцять дві України. Критика. 2002. № 4. URL: <http://www.krytyka.kiev.ua/articles/s2-4-2002.html>. (дата звернення 23.03.2024).

3. День Незалежності України (серпень 2022 р.). Результати соціологічного опитування з 5 по 12 серпня 2022 року. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва із соціологічною службою Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p> (дата звернення 23.03.2024).
4. Думки експертів про вплив російської агресії на політико-ідеологічні орієнтації громадян, політичну ситуацію в Україні та перспективи її розвитку. Національна безпека і оборона. 2022. № 3-4 (189-190). С.83-89.
5. Зовнішньополітичні орієнтації громадян України, оцінка зовнішньої політики влади, ставлення до іноземних держав та політиків (лютий-березень 2023 р.). Результати соціологічного опитування з 22 лютого по 1 березня 2023 року. Соціологічна служба Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/zovnishnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-otsinka-zovnishnoi-polityky-vlady-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-ta-politykiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення 23.03.2024).
6. Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023 р.). Результати соціологічного опитування з 23 по 31 травня 2023 року. Соціологічна служба Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r#footnote-3> (дата звернення 23.03.2024).
7. Колодій А. Про поліетнічність України: кількісний та якісний виміри. Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство : конференція українських випускників програм наукового стажування у США, 18-21 вересня 2003 р., Львів : виступи учасників та дискусія. К. : Стилос, 2003. С.239-264.
8. Майборода О. Загальнонаціональні і регіональні інтереси в сучасній Україні. Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку. К., 2006. С.121-145.
9. Павлюк Л. Етностереотипи, етнорефлексія та розвиток української ідентичності. Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство : конференція українських випускників програм наукового стажування у США, 18-21 вересня 2003 р., Львів : виступи учасників та дискусія. К. : Стилос, 2003. С.192-203.
10. Победа Н. Моделі української ідентичності. Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство : конференція українських випускників програм наукового стажування у США, 18-21 вересня 2003 р., Львів : виступи учасників та дискусія. К. : Стилос, 2003. С.204-221.
11. Рябчук М. Дві України. Критика. 2001. № 10. URL: <http://www.krytyka.kiev.ua/articles/s4-10-2001.html>. (дата звернення 23.03.2024).
12. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023 р.). Результати соціологічного опитування з 23 по 31 травня 2023 року. Соціологічна служба Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r> (дата звернення 23.03.2024).
13. Якименко Ю., Литвиненко О. Регіональні особливості ідейно-політичних орієнтацій громадян України в контексті виборчої кампанії – 2006. Національна безпека і оборона. 2006. № 1 (73). С.2-18.

Різун О. В.,

*заступниця директора з навчально – виховної роботи
Криворізької гімназії № 91 Криворізької міської ради
e-mail: Olgarizun.kr@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті розглянуті причини та передумови, а також особливості процесу переосмислення змісту та підходів до побудови моделі безпечного освітнього середовища закладу освіти, як відповідь на безпекову ситуацію в Україні через вторгнення армії РФ. Прикладом слугує модель безпечного освітнього простору, яка діє в Криворізькій гімназії № 91 Криворізької міської ради.

Ключові слова: безпечний освітній простір, модель безпечного освітнього простору, кодекс безпечного освітнього простору.

The article considers the reasons and prerequisites, as well as the peculiarities of the process of rethinking the content and approaches to building a model of a safe educational environment of an educational institution, as a response to the security situation in Ukraine due to the invasion of the Russian army. An example is the model of a safe educational space that operates in the Kryvyi Rih Gymnasium No. 91 of the Kryvyi Rih City Council.

Keywords: safe educational space, model of safe educational space, code of safe educational space

Нормативно – правові акти чітко регламентують та скеровують роботу закладу освіти в напрямку розбудови безпечного освітнього середовища. Так, в «Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» (схвалено Указом президента України 25 травня 2020 року № 195/2020) сказано, що «розроблення Національної стратегії обумовлене необхідністю побудови безпечного та здорового освітнього середовища у новій українській школі для забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створення умов для надання учням якісних освітніх та медичних послуг. Формування безпечного та здорового освітнього середовища сприятиме кращій реалізації інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні» [2].

Безпечне освітнє середовище – сукупність особливих умов функціонування закладу, які убезпечують учасників освітнього процесу від загроз, деструктивних змін, та ін. негативних впливів. Створення відповідних безпечних умов має сприяти самому процесу навчання та праці, розбудові системи міжособистісної взаємодії між учасниками освітнього процесу, формуванню «нульової толерантності» до насильницької поведінки, набуттю певних

компетентностей безпечної поведінки та формування культури безпечної життєдіяльності. Звичайно, фундаментом та опорою в процесі розбудови безпечного освітнього середовища є управлінські рішення, які впливають на організацію роботи в цьому напрямку, координацію зусиль усіх учасників освітнього процесу та наявність внутрішньої безпекової мікро - системи закладу, як результат.

В останні роки існування української держави, освітянська сфера переживає суттєві зміни, пов'язані передусім із епідеміологічними загрозами, а також із збройною агресією РФ проти України. Зазначені зовнішні чинники породили загрозу деструктивних змін, які стали викликом для функціонування закладів освіти та освітньої сфери загалом:

1. Руйнування та пошкодження освітніх установ як на окупованих територіях, так і на решті території України;
2. Доступність та безбар'єрність освітнього середовища:
 - 2.1 Доступ до освітнього процесу та доступ до навчання в дистанційному форматі для здобувачів освіти та педагогів (забезпечення технічними засобами навчання та праці);
 - 2.2 Доступ та можливість долучення до освітнього процесу здобувачів освіти з особливими потребами – нові виклики для інклюзивного освітнього простору;
 - 2.3 Неактуальність наявної системи планування та провадження освітніх процесів та забезпечення можливості відвідувати консультаційні заняття в приміщені ЗЗСО;
 - 2.4 Нагальна потреба в динамічній, гнучкій системі планування урочних занять з метою забезпечення можливості надання освітніх послуг та здійснення консультацій педагогічними працівниками;
3. Поглиблення вже існуючих освітніх втрат, пов'язаних із епідемією викликаною Covid – 19 та поява нових, що спричинені повномасштабним вторгненням військових сил рф на територію України (а також ін. об'єктивні чи суб'єктивні причини);
4. Адаптація складових освітнього процесу до викликів (облаштування тимчасових укриттів і т. д.);
5. Необхідність перепідготовки педагогічних кадрів до викладання та провадження освітнього процесу в нових умовах праці.

З лютого 2022 року, з початком збройної агресії РФ проти України, положення «Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» набувають нового значення та спонукають до оновлення локальних внутрішніх НПА закладів освіти. Існуюча системна робота в рамках розбудови безпечного освітнього простору

потребувала серйозного переосмислення, оптимізації ресурсів та створення нових шляхів та інструментів, покликаних допомогти в цьому напрямку функціонування ЗЗСО.

Важливим кроком до переосмислення підходів до створення безпечних умов виховання, навчання та праці стала трансформація моделі безпечного освітнього середовища, що викликано повномасштабним вторгненням РФ на територію України.

Особливої уваги та виваженості рішень потребували:

1. Зміст напрямків безпечного освітнього середовища, які потребували чи то розширення граней, чи то цілковитої зміни риторики;
2. Процес включення нових структурних елементів **моделі** безпечного освітнього середовища (БОС), без порушення балансу всієї системи;
3. Відновлення, а подекуди і побудова нових стійких зв'язків між усіма елементами **моделі** БОС;
4. Створення умов, для швидкої адаптації учасників освітнього процесу до нових викликів та загроз;
5. Проведення, в нових умовах, процесу виховання, як одного з складних напрямків в умовах негативних впливів, що породжені збройною агресією РФ проти України
6. Пошук нових шляхів провадження процесу харчування учасників освітнього процесу та забезпечення питного режиму;
7. Вдосконалення та оптимізація роботи медичного кабінету та підвищення кваліфікації самого медичного працівника, з огляду на нові загрози, які привнесла війна в Україні;
8. Пошук нових та вдосконалення вже існуючих шляхів психо – емоційної підтримки кожного учасника освітнього процесу (особливо тих, хто вимушено залишив територію України).

Модель безпечного освітнього середовища представляє собою сукупність елементів, що покликані забезпечити безпеку життєдіяльності, навчання та праці учасників освітнього процесу.

Функціонування даної **моделі**, має виконувати одну з важливих **цілей** діяльності закладу освіти - зменшення або нівелювання ризиків/загроз для учасників освітнього процесу під час навчання, виховання, праці шляхом створення безпечного, безбар'єрного простору.

Основними елементами цієї **моделі** є фізична безпека, інформаційна безпека та соціально – психологічна безпека, - як фундаментальні опори, в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Кожен з цих

елементів являє собою систему взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують досягнення спільної єдиної мети.

Шляхи реалізації та забезпечення функціонування моделі: помірковані та виважені управлінські рішення, міжгалузева та міжвідомча співпраця; скоординовані дії виконавчого сектору освітнього закладу; налагоджена взаємодія між учасниками освітнього процесу (регламентовані дією Меморандуму про співпрацю учасників освітнього процесу); матеріально – технічне забезпечення провадження освітнього процесу і т. д.

Напрямки діяльності закладу освіти в рамках функціонування моделі безпечного освітнього простору: облаштування та утримання безпечної території та приміщення освітнього закладу; аналітично – моніторингова робота задля забезпечення якості освіти; методична та науково – дослідницька робота ЗЗСО; просвітницько – профілактична діяльність виховного корпусу закладу; функціонування динамічного центру учнівського самоврядування; розбудова «школи партнерства» родини та освітньої установи та інші.

Рис. 1 Модель безпечного освітнього середовища (на прикладі КГ № 91 КМР)

Так як, **модель** БОС представляє собою цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, ми звернули увагу на побудову зв'язків між її компонентами. Кожна складова моделі – самостійний компонент, але при організованій взаємодії з іншими структурними елементами **моделі** БОС утворює замкнуту систему, здатну унеможливити заподіяння шкоди учасникам освітнього процесу.

Аналізуючи модель БОС, можна помітити, що в окремих напрямках структурні компоненти позначені зеленим кольором, інші – червоним, а деякі мають «червоні прапорці». «Зелені» - це ті, які існували до повномасштабного вторгнення РФ та забезпечували розбудову безпечного освітнього середовища. «Червоні» - це ті, які з'явилися у воєнний час або зазнали суттєвої трансформації. «Червоні прапорці» біля структурного компоненту вказують на процес переосмислення змісту та підходів. Маркування структурних компонентів дозволяє здійснювати глибокий аналіз нових вимірів безпеки та правильно вибудувати безпекову політику керівного складу освітнього закладу.

Державна служба якості освіти наголошує на тому, що аналіз та моніторинг функціонування кожного структурного компонента моделі БОС ЗЗСО – запорука успішності всієї системи розбудови безпечного освітнього середовища.

Зміни в моделі БОС, позначилися і на Кодексі безпечного освітнього середовища ЗЗСО (КБОС). Нові аспекти взаємодії учасників освітнього процесу, нові протоколи та алгоритми безпеки, управлінський аспект як реакція на виклики сьогодення – все відбилось на положеннях КБОС закладів освіти.

Оптимізація всіх процесів, в рамках створення безпечного та безбар'єрного середовища, створила підґрунтя для трансформації всієї моделі БОС.

Важливо відмітити, що не всі напрямки потребували тотальних змін. Зокрема, напрямок «фізична безпека» змінився частково. Разом з існуючими елементами, такими як *«облаштування навчальних кабінетів», «безпечне і безперервне пересування територією та приміщенням ЗЗСО», «протоколами та алгоритмами безпеки»,* з'явилися нові, викликані військовими діями на території нашої держави. А саме: *«навчання з питань мінної безпеки учасників освітнього процесу», «облаштування та утримання тимчасових укриттів на базі закладів освіти», «навчання працівників ЗЗСО основам першої домедичної допомоги».*

Освітній заклад – це не лише будівля, а й прилегла територія довкола. Війна додала ризиків, у вигляді вибухонебезпечних предметів, на які може натрапити цивільне населення. Систематична просвітницько – профілактична робота в цьому напрямку здатна сформувати компетентності безпечної поведінки при виявленні небезпечних вибухових пристроїв та ін. потенційних загроз.

Так, це не новий напрямок роботи, а відтак і компонент моделі БОС, але в роки війни саме він набув нового значення та виключної важливості.

Підвищена небезпека, для учасників освітнього процесу, артилерійських та ракетних обстрілів під час бойових дій викликала потребу облаштування на базі освітніх закладів тимчасових укриттів. Тимчасові укриття – це, в більшості випадків, підвальні приміщення тих будівель, в яких діють освітні заклади і вони є оновленим варіантом захисної споруди цивільного захисту. Так, з'явився новий компонент моделі БОС – *«облаштування тимчасових укриттів на базі ЗЗСО».*

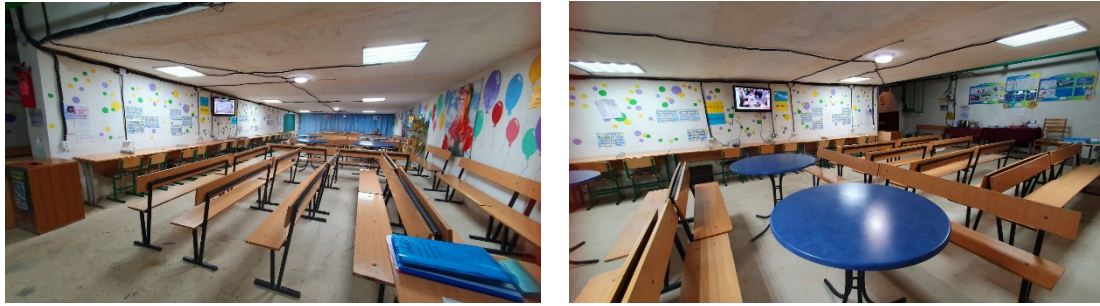

Рис. 2, 3 Тимчасове укриття Криворізької гімназії № 91

Належне облаштування, утримання та функціонування тимчасового укриття – цілковита відповідальність засновників та керівників закладів освіти. Це викликало потребу створити та відпрацювати декілька важливих кроків:

1. Оновлення евакуаційних планів з урахуванням сигналу «Увага! Повітряна тривога! Всім негайно пройти в укриття!», в час артилерійських та ракетних обстрілів під час бойових дій та переходу учасників освітнього процесу в тимчасове укриття закладу освіти;
2. Створення та ознайомлення учасників освітнього процесу з планом тимчасового укриття та його наповненням;
3. Створення протоколів безпеки, з метою реагування та дій в разі сигналу «Увага! Повітряна тривога! Всім негайно пройти в укриття!»;
4. Створення алгоритму дій учасників освітнього процесу, з метою регламентації дій в тимчасовому укритті, під час переміщення по сигналу «Увага! Повітряна тривога! Всім негайно пройти в укриття!».

Пункти незламності – окремих, новий, вид споруд цивільного захисту. Часто, їх облаштовували на базі освітніх закладів, для допомоги цивільному населенню та учасникам освітнього процесу в час негативних наслідків від артилерійських та ракетних ударів по об'єктам інфраструктури українських міст.

Особливу роль в моделі БОС належить *«підготовці та проходженні курсової підготовки з надання першої домедичної та медичної підготовки працівників закладу освіти з урахуванням нових загроз, викликаних збройною агресією РФ проти України»*. Для медичних працівників, які працюють на базі освітніх закладів важливо підвищувати кваліфікацію з огляду на нові загрози та небезпеки, які можуть чекати на учасників освітнього процесу в воєнний час. Нові виміри безпеки потребують нових знань та навичок при наданні першої домедичної допомоги (наприклад при осколковому пораненні, дії для порятунку життя при завалах та ін.) А поруч із дітьми, у відповідальний момент, має опинитись компетентний та підготовлений дорослий. В системі локальних НПА закладу освіти з'являються нові протоколи дій працівника при виявленні особи, яка потребує першої допомоги.

«Забезпечення процесу харчування здобувачів освіти» – структурний елемент моделі БОС, який існував і в довоєнний період, але потребував пошуку нових

підходів до реалізації, пошуку нових шляхів забезпечення харчуванням тих, хто в змішаному форматі здобуває освіту. На сьогодні, реалізовано проекти із надання буфетної продукції, на вибір, адже гаряче харчування можливе не в кожному освітньому закладі, з огляду на безпекову ситуацію в окремому місті, регіоні.

Зміни в напрямку «інформаційна безпека» не стосувались змісту, але біля кожного структурного компоненту з'явився «червоний прапорець» - виклик/загроза, як наслідок вторгнення ворога на територію української держави. Воєнний час продовжив провадження освітнього процесу в дистанційному форматі та змусив вдосконалювати роботу закладу в напрямках організації роботи з електронними освітніми платформами та розвитку електронного документообігу. В умовах війни, електронний документообіг – це не тільки вимога часу, а і вагомий крок на шляху спрощення й автоматизації освітніх процесів в ЗЗСО. Але, інформаційна війна – це один із найпотужніших інструментів, яким володіють вороги української держави. Активізація електронного документообігу викликає необхідність захисту учасників освітнього процесу в медіапросторі та в системі користування медіаресурсами. Викликів пов'язаних із військовими діями на території України, чимало. В закладі освіти важливо створити та відпрацювати механізми контролю якості інформації, якою оперує ЗЗСО. В рамках дистанційного навчання, коли педагоги – батьки – учні взаємодіють не стільки наживо, скільки через електронні засоби зв'язку, важливо забезпечити та гарантувати безпеку спілкування учасників освітнього процесу. В Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» чітко визначені шляхи та інструменти, з допомогою яких забезпечується захист представників суспільства від негативних наслідків користування медіа- та інтернетпростором. ЗЗСО, створюючи локальні нормативно – правові акти, може вести регулятивно – профілактичну роботу по убезпеченню учасників освітнього процесу.

Комплексний підхід та циклічність заходів формують стабільну інформаційну безпеку ЗЗСО. Інформаційна безпека закладу освіти – це цілеспрямована діяльність ЗЗСО, з метою досягнення стану інформаційної захищеності закладу, що забезпечує його стабільне функціонування та динамічний розвиток, навіть в умовах викликів та загроз.

Великих трансформаційних процесів зазнав напрямок «соціальна та психологічна безпека» учасників освітнього процесу. Зокрема, з'являться нові структурні елементи *«соціально – психологічний супровід учасників освіти, які вимушено виїхали за кордон»*, *«соціально – психологічний супровід родин здобувачів освіти, що постраждали від збройної агресії РФ»*, *«соціальна опіка та психо – емоційна підтримка родин військовослужбовців ЗСУ»*, *«адаптаційна політика ЗЗСО для родин ВПО»*.

Війна – це низка травматичних подій та стресових ситуацій, які так чи інакше, відбиваються на психо – емоційному стані як окремого представника учасників освітнього процесу, так і мікроклімату в закладі освіти, загалом. Результатом постійного стресу та травматичних подій є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). ПТСР може мати накопичувальний ефект і його важко розпізнати на початковій стадії, не знаючи основних ознак та симптоматики. Для надання кваліфікованої соціальної та психологічної допомоги необхідні підготовлені спеціалісти. Відтак, при проходженні атестації, педагогічний працівник зобов'язаний надати інформацію про проходженню курсів підвищення кваліфікації, де 10 % від загальної кількості годин – психологічна підготовка. Це зумовлено зростаючою потребою здобувачів освіти в психологічній підтримці та соціальному супроводі.

При цьому, керівнику закладу освіти важливо пам'ятати, що спеціаліст, який сам відчуває підвищений рівень тривожності, не може надавати кваліфіковану допомогу своїм підопічним. А отже, керівнику, необхідно здійснювати моніторинг рівня стресу, професійного вигорання, тривожності та самопочуття працівників.

Новими структурними елементами моделі БОС в напрямку «психічна та соціальна безпека» стали:

1. *«Психологічний та соціальний супровід учасників освітнього процесу, які вимушено виїхали за кордон, задля збереження їх зв'язків з рідною землею та середовищем».* Важливо, дати розуміння та відчуття дітям та їх родинам, які опинились за кордоном та продовжують здобувати освіти в Україні, що в них є підтримка в ролі інших учасників освітнього процесу. Це створює сприятливе підґрунтя для подальшого, швидкого повернення на Батьківщину.;
2. *«Супровід родин, що постраждали від військової агресії РФ проти України».* Соціальна опіка, психологічна підтримка – найперше, чого потребують родини, які зазнали згубного впливу війни. Основою такої допомоги є міжвідомча взаємодія Служб у справах дітей, районних відділів освіти та міських департаментів освіти і науки, які здатні на різних рівнях створити сприятливі умови для зменшення рівня ПТСР учасників освітнього процесу.;
3. *«Соціальна опіка родин військовослужбовців».* Почасти, до повернення в «мирне», себто, цивільне життя готують військовослужбовців. Але, достатньо уваги варто приділити родинам, які можуть, психологічно, бути не готовими стикнутись з посттравматичними розладами у тата чи мами - військовослужбовця, що мав бойовий досвід. Відтак, в модель БОС, закладається і такий напрям роботи.;
4. *«Адаптаційна політика для родин з числа ВПО».* Війна скоригувала річні плани практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти, включивши великий пласт роботи в напрямку адаптації дітей та їх родин, педагогічних та технічних працівників з числа внутрішньо – переміщених осіб.

Починаючи від лютого 2022 року підходи до розбудови змінились, враховуючи зміни безпекової ситуації кожного міста та всієї української держави, загалом. Кожен виклик, кожна загроза потребувала від освітян

швидких, але водночас виважених, поміркованих рішень. Всі освітні заклади, враховуючи територіальні особливості, контингент, внутрішні можливості та потужності та ін. фактори, створює власну унікальну **модель** безпечного освітнього простору. Кожна **модель** – поєднання унікальності ЗЗСО, управлінського аспекту та злагодженої взаємодії учасників освітнього процесу.

Адміністрація ЗЗСО, забезпечуючи якість освіти, мають здійснити моніторинг дієвості та функціональності **моделі** БОС, обраної для конкретного закладу освіти. За результатами монітору важливо зробити висновки та створити перспективний план, на подальші періоди існування ЗЗСО, в рамках розбудови безпечного освітнього простору. Важливо розуміти, що робота над розбудовою освітнього середовища – це не процес чітко окресленої тривалості, а радше безперервний процес. Відтак, робота над трансформацією **моделі** БОС буде продовжуватись. Ми не можемо передбачити майбутнє і визначити дату завершення збройної агресії ворога проти України, але можемо випрацювати алгоритми дій; створити дієвий арсенал інструментів; ухвалити виважені управлінські рішення; збудувати міцні якісні взаємовідносини між учасниками освітнього процесу та налагодити скоординовану міжвідомчу співпрацю, задля головної мети – розбудова безбар'єрного, безпечного, комфортного, гармонійного середовища для навчання, виховання та праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text;);
2. Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text;);
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 № 174-р «Про затвердження Плану заходів, необхідних для реалізації у 2023 році Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text;);
4. Інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (лист Міністерства освіти і науки України від 11.07.2022 № 1/7707-22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7707729-22#Text>;
5. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О., Ліннік О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Державна служба якості освіти, 2021. 350 с.;
6. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посібник. К., 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>.

Рогальська-Яблонська І. П.,
*Доктор педагогічних наук, професор,
старший науковий співробітник
лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи
Інституту проблем виховання НАПН України
E-mail: inna2710um@gmail.com*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ У ВИКЛИКАХ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація У статті розглядається проблема соціалізації дітей, що виникає у зв'язку із прискореним розвитком цифровізації економіки, суспільного життя та освіти, оскільки в умовах цифрової трансформації виникає необхідність по-іншому соціалізуватися та вибудовувати стосунки в системі «людина-людина». Акцентовано увагу на тому, що сучасні цифрові трансформації призвели до виникнення нових соціально-культурних умов, в яких відбувається соціальне становлення особистості дитини як у психофізіологічному, так і в соціально-особистісному аспектах. Сьогодні цифровий простір став не просто важливою частиною буття сучасних дітей, а й спричинив кардинальні зміни у способах та стилях як міжособистісної комунікації та взаємодії, так і в процесі виховання і соціалізації молодого покоління.

The problem of socialization of children, which arises in connection with the accelerated development of digitalization of the economy, social life and education is presented in the article. The author emphasized that the rapid digitization of society and the environment of life has led to transformations, increased demands on the subjects of socialization regarding the formation of other models of socialization and the assimilation of norms of social behavior, the acquisition of digital education of children using information resources, the digitization of communication processes, leisure, learning, because in the conditions of digital transformation there is a need to socialize in a different way and build relationships in the "person-person" system.

Ключові слова: цифровізація освіти, цифрова соціалізація, цифровий простір, цифрове середовище.

Key words: digitalization of education, digital socialization, digital space, digital environment.

Взятий Україною стратегічний курс на інтеграцію в європейське співтовариство, швидке розповсюдження інформаційних технологій, цифровізація суспільства та середовища життєдіяльності призвели до зміни соціальної ситуації розвитку сучасних дітей, підвищення вимог до суб'єктів соціалізації щодо формування інших моделей соціальної поведінки, здобуття особистістю цифрової освіти з використанням інформаційних ресурсів, цифровізації процесів навчання, дозвілля, спілкування тощо. Це зумовило актуалізацію переосмислення й перегляду звичних настанов у процесі соціалізації особистості, яка у загальному розумінні визначається як процес

послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини із стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами її життя на всіх вікових етапах. У соціалізаційному процесі виділяють достатньо автономних два аспекти: змістовий (визначається тим, «які» якісні ознаки особистості формуються у процесі соціалізації) і функціональний (визначається тим, «яким чином» і під впливом яких механізмів здійснюється це формування). Отже, змістові аспекти соціалізації особистості розкриваються у діяльності, спілкуванні і самосвідомості. А функціональний аспект соціалізації характеризується на певному віковому етапі інституціями і механізмами соціалізації. Соціалізація особистості передбачає її активні зв'язки з соціумом, що створює тенденції для соціальної взаємодії та активної творчої діяльності особистості, розвитку її соціальної активності, в якій виражається та реалізується рівень її соціальності, глибина та повнота соціальних взаємин. Наголосимо, що у традиційному процесі соціалізації одним із головних індикаторів, рушійним чинником та складовою цього процесу були «живе» спілкування і спільна діяльність, натомість в умовах сучасних цифрових трансформацій традиційні форми оволодіння знаннями, набуття досвіду та засвоєння норм поведінки замінюються цифровою соціалізацією, що конкурує з традиційними інституціями соціалізації – родиною та закладом освіти. Сучасними дослідниками відстоюється думка про те, що «процес інтернет-соціалізації не тільки виступає сучасним механізмом і транслятором інституційних норм, правил, практик сучасного соціуму і культури, а й розширює межі, зближуючи суб'єктів із протилежними паттернами та зразками мислення, розширюючи межі звичної соціально-культурної ситуації та поглиблюючи комунікативні компетенції» [2, с. 49]. Цифрова соціалізація все більше розглядаються вченими як окреме явище, і як поняття починає входити в обіг у міжнародній фаховій спільноті, однак цей процес все ще не є достатньо дослідженим. Подальшого вивчення потребують як теоретичні, так і практичні аспекти проблеми, пов'язані з впливом сучасних можливостей цифровізації на соціалізацію дітей, а також аналіз переваг та недоліків цього процесу, потенційних можливостей, ризиків та загроз. Як справедливо вказує Н.Клименюк, «у сучасну інформаційно-цифрову епоху стратегії соціалізації нових поколінь формуються на таких складниках, як: тотальна цифровізація, безмежні обсяги інформації (інформаційний шум), переважно комунікативна мережевість, особистісна віртуалізація, мережева гейміфікація, цифрова нерівність, розрив між візуальною та текстуальною культурою, технологічний розрив між поколіннями, індивідуалізація освіти» [3, с. 63].

Сучасні діти, народжені після 2000 року (Покоління iGen), формують власну картину світу, маючи вільний доступ до соціальних мереж, для яких вони

є звичним, знайомим з перших днів життя, середовищем існування. Як справедливо вказує В. Бочелюк «заряд акумулятора смартфона та доступ до Wi-Fi для них так само значущі, як інші базові потреби піраміди Маслоу» [1, с. 87]. Досліджуючи діджиталізацію як фактор формування когнітивної сфери особистості, В. Бочелюк наводить описаний американською журналісткою S. Rosnick-Goodwin яскравий та суперечливий портрет цього покоління, оснований на само описах дітей, враженнях педагогів, шкільних психологів та батьків: «Вони ніколи не знали світу без Інтернету, смартфонів та соціальних мереж. Їм простіше відправити СМС, ніж поговорити. Вони рідко бувають на вулиці, якщо тільки батьки не організують їх дозвілля... Вони не поспішають зустрічатися або влаштовуватися на роботу. Зростаючи під час економічної кризи, вони турбуються про майбутнє» (Rosnick-Goodwin, 2019). У цій публікації перераховані такі «особливості дітей цього покоління:

- багато часу, проведеного в онлайн-середовищі; натомість діти менше читають, спілкуються з однолітками та сплять;
- залежність від доступу до онлайн-ресурсів, неможливість «відключити» смартфон навіть на короткий час,
- відсутність відчуття безпеки та приватності, навіть вдома;
- обмеженість безпосередніх соціальних контактів та нестача соціальних навичок, особливо у спілкуванні із старшими поколіннями;
- пошук онлайн-валідації власної ідентичності;
- стурбованість думкою інших про себе, що у свою чергу, зумовлює розповсюдженість пригнічених станів, депресій, кібер-булінгу;
- чутливість до зовнішніх впливів та маніпуляцій;
- невміння розуміти стани та емоції інших людей, складність в обговоренні власних почуттів,
- допитливість та креативність у сфері власних інтересів,
- неупередженість, прийняття культурного, ментального, гендерного та іншого різноманіття,
- обережна поведінка: неохильність до бунтарства, вживання наркотиків та алкоголю, сексуальних експериментів, інших видів ризикованої поведінки, властивих попереднім поколінням;
- потреба у безпечному просторі, де можна висловити власні думки і не бути критикованим або висміяним;
- стан очікування, неготовність до зустрічі з «реальним» світом». [1, с. 88].

Використання Інтернет-ресурсів таким чином зумовлює виникнення проблеми реалістичності сприйняття соціального простору, оскільки воно визначається моделями та фільтрами Інстаграму, Телеграму, Ютубу, Тік-Току і має непрогнозований, стихійний характер соціальних впливів, невідконтрольних

дорослим. Тому основне завдання дорослих – агентів соціалізації – полягає постійному забезпеченні балансу між цифровою та аналоговою соціалізацією: «Важливо виховати в дитини впевнене розуміння власних інтересів, яке ґрунтується на розумінні того, хто ми є – наша сім'я, родина, рід, громада, країна, людство – у глобальному різноманітному світі. Вихована ідентичність і сформована картина світу забезпечують найбільш ефективні сталі інформаційні фільтри проти зваб і маркетингових втручань у цифровому медіаінформаційному середовищі» [4, с.13].

У сучасну інформаційно-цифрову епоху середовищем соціалізації дітей стає не тільки реальний, але й віртуальний соціум, що з одного боку розширює межі цього процесу, а з іншого – ускладнює його. В таких умовах важливою складовою соціалізаційного процесу залишається питання засвоєння й утвердження молодим поколінням базових цінностей у поєднанні з цінностями певної культури, зокрема цінностями digital-культури, (що зазвичай транслюють агресію і жорстокість, низьку культуру спілкування). До таких базових цінностей, «які потребують особливої уваги й захисних програм сімейної протидії цифровому вихолощуванню реальності», як вказано в Концепції виховання дітей і молоді в цифровому просторі, можна віднести: «цінність тіла (тілесності, реального фізичного руху); цінність тиші і усамітнення (пауз у медійному шумі, щоб причутися до важливого, для розмови із собою); цінність близькості і повноформатної присутності в спілкуванні (без запобіжника кнопки «перервати зв'язок», «виключити»); цінність стосунків з іншим і іншості як такої (цінність іншої людини і встановлених нею меж); цінність живого середовища (складності і саморегульованості природного оточення). У цифровому світі є тенденція знецінення цих базисних моментів людського життя, їхнього надмірного спрощення і підпорядкування прохідним миттєвим бажанням і звабам. Виховання в цифрову епоху має забезпечувати свідоме відновлення і відтворення цих цінностей» [4, с. 12].

Ефективність цифрової соціалізації, як і цифровізації освіти залежатиме від урахування особливостей впливу та використання у тому числі з виховною метою різних варіантів цифрового середовища, аналізу ризиків і загроз входження особистості дитини в інформаційне цифрове середовище. При вивченні умовних меж, динамізму, інтенсивності взаємодії соціального середовища із соціальними об'єктами слід ураховувати: систему матеріальних елементів, включених у безпосереднє оточення особистості, які здійснюють на неї постійний вплив; пропорції безпосереднього й опосередкованого спілкування, його інтенсивність, широту, спрямованість, що розглядаються у взаємозв'язку; обсяг груп та особистостей, які взаємодіють з особистістю, що вивчається; масштаб і глибину соціалізації особистості. Погоджуємося з

В. Бочелюком, який доходить висновку, що «саме по собі інформаційне цифрове середовище не може розглядатись як детермінанта розвитку психіки. Це засіб, знаряддя, інструмент, який має функціональні можливості для залучення людини до широкого кола діяльностей в певних соціокультурних умовах. Характер експлуатації цього засобу визначає психологічні наслідки. Якщо перебування з гаджетом відіймає час від спілкування, фізичної активності, виконання домашніх завдань та інших атрибутів дитинства, воно позначається негативно. З іншого боку, якщо дитина помірно користується потенціалом пізнавальних передач та іншого корисного контенту, вона має переваги у когнітивному розвитку» [1, с. 93]. Досліджуючи діджиталізацію як фактор формування когнітивної сфери особистості В. Бочелюк [1] виокремив конкретні чинники та складові цифрового середовища, що мають потенційний вплив на пізнавальну діяльність людини, серед яких: доступ до знань та інформації, оскільки цифрові технології перетворили сучасну епоху в епоху «навчання протягом життя». Тому, як вказує вчений, «вміння навчатись протягом життя включає в себе здатність орієнтуватися в інформаційному полі, розуміти свої освітні потреби і прогалини, самостійно організувати процес навчання, при необхідності звертаючись до допомоги спеціалістів» [1, с. 93]. Зовнішня пам'ять трансформується, оскільки через легкий доступ до інформації Інтернет став формою транзакційної, колективної пам'яті. У зв'язку з цим особистість «не намагається запам'ятовувати факти чи знання, а прагне запам'ятати пошукові алгоритми, за яким цю інформацію можна отримати» [1, с. 94]. Інформаційна збагаченість цифрового середовища як чинник є певним дихотомічним питанням, оскільки містить дві сторони цього процесу. З одного боку, доступ до Інтернету сприяє формуванню нових понять та відносин, збагачуючи психічний світ людини, з другого двовимірна екранна реальність є спрощеною порівняно з фізичним середовищем. Як показують результати дослідження (Greenfield), «у активних користувачів, що функціонують в спрощеному середовищі, можливе зниження здатності до осмислення інформації та метафоричного мислення, примітивізація духовних та емоційних переживань» [1, с. 95]. Трансформація стилів мислення, що призвела до появи феноменів «кліпове мислення», яке пов'язане з швидким переміщенням серед інформаційних потоків без заглиблення в їх зміст, та «гіпертекстове мислення», яке пов'язує з використанням особистістю розгалуженої системи посилань, що дозволяє сканувати великі обсяги інформації та детально аналізувати окремі її блоки. Багатозадачність у виконанні повсякденної діяльності. Застосування різноманітних гаджетів у повсякденному житті призводить до одночасного виконання кількох видів діяльності, що призводить до порушення уваги в результаті когнітивного перевантаження, перешкоджає критичному та аналітичному мисленню, гальмує пам'ять і уяву, підвищує

кількість помилок, знижує продуктивність уяву (Cain & Mitroff, 2011). Також, «наслідком хронічної багатозадачності є високий рівень стресу, втома, погіршення здоров'я» [1, с. 95]. Якісні та кількісні зміни комунікації, що як вважають вчені, є «головним і найбільш вагомим результатом впровадження ІТ» [1, с. 96]. Окремо варто акцентувати на тому, що «в присутності мобільних пристроїв суттєво знижується кількість часу, відведеного на спілкування з друзями та родиною, крім того – відмічається деградація якості спілкування» (Sobaihy, 2017). Онлайн-комунікативна взаємодія відрізняється поверховістю, орієнтованістю «на інструментальні відносини», не підтримується вираження складних ідей або почуттів. Збільшення мобільності. При традиційних аспектах соціалізації для діяльності та розвитку особистості були необхідні безпосередні зв'язки та взаємодії з людьми та конкретним соціумом. Сучасна дитина, маючи доступ до соціальних мереж через Інтернет, розширює власну картину світу, але у зв'язку з цим виникає проблема реалістичності такого сприйняття, оскільки воно визначається моделями та фільтрами Інстаграму, Ютубу, Тік-Току і може мати непередбачуваний та стихійний характер соціальних впливів, невідконтрольованих дорослим. Маргіналізація та примітивізація контенту. Як справедливо наголошує В. Бочелюк, «якщо раніше доступ до ЗМІ отримували люди з визначними соціальними, культурними та професійними досягненнями, то успіх у віртуальному світі мало залежить від статі, походження, рівня доходів або соціальної ієрархії – лише від уміння робити цікавий контент та контактувати з аудиторією через посередництво онлайнсервісів. Пріоритет у цій сфері швидко отримують саме молоді люди, а найбільша увага прикута до маргінальних осіб та неординарної поведінки» [1, с. 97].

З огляду на вищевказане, основними принципами виховання (як відносно контрольованого складника соціалізаційного процесу) дітей в цифровому просторі, відповідно до Концепції виховання дітей і молоді в цифровому просторі, виступають такі:

- «принцип конфіденційності і безпеки, що полягає в захисті персональних даних, контролі операцій, можливості надавати дозвіл, обмежувати та забороняти певну інформацію, попередженні зламів, захисті інформації від втручання чи викривлення, а також можливості її контролю з боку батьків;
- принцип індивідуалізації передбачає застосування умінь і навичок індивіда в доступі до цифрового простору та отриманні необхідної інформації,
- вибудовуванні індивідуальної стратегії освіти та виховання, використанні можливостей для самостійної роботи та саморозвитку, адаптивних методик, а також різного роду індивідуальних форм презентації та спілкування в соцмережах;
- принцип доступності згідно з яким цифровий простір є відкритим, простим у

- доступі і використанні, а також актуальним і постійно оновлюваним;
- принцип доцільності – використання лише необхідних цифрових методик чи технологій для виконання поставлених завдань, досягнення виховних цілей;
 - принцип розвитку, що забезпечує реалізацію моральних особистісних якостей, бажання удосконалитися, розвивати творчі здібності, адаптуватися до сучасних умов життя та використовувати переваги цифрового середовища у розв'язанні життєвих задач;
 - принцип гнучкості дозволяє використовувати цифровий контент відповідно до індивідуальних, вікових, спеціальних потреб, інтересів кожної дитини з урахуванням її вподобань, задач, зручного часу, місця тощо;
 - принцип інноваційності дає можливість використовувати сучасні інноваційні, у тому числі інтерактивні, дистанційні форми і методи роботи з дітьми, новітні технології і можливості цифрового простору;
 - принцип інтегрованості забезпечує вивчення розмаїтих явищ життя на перетині різних наук через залучення відмінних суб'єктів освітнього процесу». [4, с.10,11].

Отже, сучасні цифрові трансформації призвели до виникнення нових соціально-культурних умов, в яких відбувається соціальне становлення особистості дитини як у психофізіологічному, так і в соціально-особистісному аспектах. Цифрова соціалізація все більше розглядаються сучасними вченими як окреме соціокультурне явище, і як поняття починає входити в обіг у міжнародної фахової спільноти, однак цей процес все ще не є достатньо дослідженим. Цифрове середовище виступає середовищем соціалізації сучасного покоління дітей, соціально-комунікативним простором, в якому відбувається їхнє особистісне становлення та самоідентифікація. Тому процес соціалізації особистості в період сучасних цифрових трансформацій потребує цілісного системного дослідження, яке передбачає виявлення теоретичних засад цифрової соціалізації сучасних дітей та молоді, типологізацію та систематизацію конкретних чинників та складових цифрового середовища, що мають потенційний вплив на соціалізацію особистості та її соціальний розвиток, аналіз переваг та недоліків їх впливу на особистість, потенційних можливостей, ризиків та загроз на індивідуальному, інституційному та національному рівнях, що і становитиме перспективи подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочелюк В. Діджиталізація як фактор формування когнітивної сфери. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2020. Випуск 62. С.81-107.
2. Буковська О.О., Мазур Т.В., Анищенко Л.О. Вплив соціальних інтернет-мереж на соціалізацію молоді. Габітус. 2021. Випуск 29. С. 48-52.

3. Клименюк Н. Новий вимір виховання: соціалізація дитини в умовах цифрового простору. Вересень. № 3 (98). 2023. С.60-72.
4. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Кремень В.Г., Сисоєва С.О., Бех І.Д. та ін. Вісник НАПН України, 2022, 4(2). Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>

Рубанова С. Я.,

викладач обліково-фінансових дисциплін

*Відокремленого структурного підрозділу «Краматорський фаховий коледж промисловості, інформаційних технологій та бізнесу Донбаської державної машинобудівної академії»
sveta_kyty@ukr.net*

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА БІЖЕНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Анотація. Проаналізовано стан системи освіти України в умовах російської агресії проти України. Висвітлено офіційні статистичні дані війни щодо вимушених переселенців та біженців, які змушені покинути місця проживання і втратили можливість навчання у закладах освіти, а також дітей, що знаходяться на територіях, де тривають бойові дії. Наведено окремі приклади організації освіти українських біженців за підтримки міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейської Комісії та ін.), урядів і громадян зарубіжних країн, організацій громадянського суспільства щодо допомоги українцям під час російської війни.

Ключові слова: освіт а біж енців, освіт а в умовах війни, освіт а за кордоном, тимчасово переселені особи, вчителі, учні, освіт ній процес, між народна співпраця.

Abstract. The state of the education system of Ukraine in the conditions of Russian aggression against Ukraine is analyzed. The official statistical data of the war regarding forced migrants and refugees who were forced to leave their places of residence and lost the opportunity to study in educational institutions, as well as children who are in the territories where hostilities continue, are highlighted.

Key words: education of refugees, education in conditions of war, education abroad, temporarily displaced persons, teachers, students, organization of the educational process, international cooperation.

Військовий стан в Україні з 24 лютого 2022 р. спричинив динамічне зростання кількості українських біженців та мігрантів до країн Європейського Союзу. Особливої актуальності набуло завдання здобуття освіти на батьківщині, що є можливим лише за умови використання онлайн- інструментів для дистанційного навчання.

Ключовим гаслом у країнах ЄС є інклюзія для всіх верств населення, враховуючи вільний та відкритий доступ до освітніх послуг. Інклюзія для всіх означає адаптацію та трансформацію освітньої політики країни знаходження до

потреб різноманітного суспільства з урахуванням специфічних проблем і потреб різних груп населення й особливо українських біженців. Дії, спрямовані на допомогу біженцям та мігрантам в інтеграції, не повинні здійснюватися за рахунок заходів, спрямованих на користь іншим уразливим або знедоленим групам населення чи національним меншинам. Навпаки, вони сприяють тому, щоб політика країни та освітні послуги ставали ще більш інклюзивними в цілому.

Головною структурою, що займається питаннями біженців у світі є Управління Верховного комісара ООН, Агентство ООН у справах біженців, – це глобальна організація, яка присвячує свою діяльність порятунку життів, захисту прав та побудові кращого майбутнього для біженців, вимушено переміщених громад та осіб без громадянства. Управління Верховного комісара ООН координує міжнародні зусилля, спрямовані на захист людей, змушених залишати свої оселі через конфлікт або переслідування; надає таким особам життєво необхідну допомогу: житло, продукти харчування, воду, а також захищає їхні фундаментальні права (UNHCR Україна, nd).

Серед багатьох питань, пов'язаних з підтримкою біженців, освіта була, є і надалі залишається одним з пріоритетних завдань. Доступ до освітніх послуг біженців потребує забезпечення умов, необхідних у країні перебування та врахування особистого ставлення до подолання бар'єрів і викликів на шляху отримання освіти. Одним з негативних чинників є те, що частина біженців мають недостатньо або зовсім не мають досвіду онлайн-навчання. Якщо майже всі вони і мають мобільні пристрої, то не знають і не вміють їх використовувати в освітніх цілях.

У країнах Європейського Союзу було створено електронну платформу EPALe (European Commission, ndb) та запущено новий реєстр освітніх та навчальних кадрів Erasmus+ для підтримки українських біженців організаціями, що надають допомогу у здобутті освіти українським біженцям, які рятуються від російської агресії. Реєстр охоплює освіту дорослих, професійно-технічну освіту та підготовку кадрів, а також загальну освіту на дошкільному, початковому та середньому рівнях (включаючи дошкільну освіту та опіку). Реєстр пропонує викладачам, тренерам та іншим працівникам освіти та експертам, які готові провести час за кордоном в освітніх та навчальних організаціях, що працюють з українськими біженцями та шукають осіб з відповідними навичками для їх підтримки, зареєструвати свій профіль. За цим профілем освітні та навчальні організації можуть шукати фахівців, які їм потрібні (European Commission, 2022).

Європейська Комісія пропонує низку заходів, спрямованих на реалізацію цих ініціатив:

- фінансує шкільну, професійну освіту і навчання, а також дошкільну освіту та догляд за дітьми через фонди згуртованості ЄС, програму Erasmus+ і

Європейський корпус солідарності;

- створює групи освітньої солідарності ЄС для України для визначення потреб українських дітей і підтримки держав-членів, які їх приймають, навчання на рівних умовах і допомоги в обґрунтуванні освітньої політики;

- надає доступ до навчальних матеріалів українською мовою і пропонує онлайн ресурси і курси для вчителів через School Education Gateway (Шкільний освітній шлюз);

- підтримує вчителів біженців шляхом доступу до програм ЄС та обмінів у спільноті eTwinning.

Європейський дослідницький простір для України – це «єдине вікно» для інформаційних і допоміжних послуг дослідникам в Україні та дослідникам, які виїжджають з України. Портал об'єднує ініціативи на рівні ЄС, за певною країною, а також від неурядових груп. Його мета – допомогти постраждалим дослідникам знайти житло і роботу, сприяти визнанню їхніх дипломів, а також пропонує інші послуги. Портал почав працювати в наявній мережі EURAXESS, що підтримує дослідників. Він об'єднує понад 600 центрів і 43 національні портали в країнах-членах ЄС і країнах, асоційованих з програмою «Горизонт Європа».

Інші ініціативи ЄС спрямовані на забезпечення доступу до програми Science4-Refugees («Наука для біженців») у рамках ініціативи EURAXESS, яка надає біженцям можливість стажування, роботи на неповний і повний робочий день, а також доступ до Європейської дослідницької спільноти і програми MSCA – «Дослідники, які зазнають ризику».

Багатьом біженцям не вистачає цифрових навичок для пошуку та використання освітніх інструментів і ресурсів, а багато з них мають обмежений доступ до комп'ютерів чи мобільних пристроїв. Обмежений доступ до Інтернету також може бути перешкодою, оскільки більшість людей користуються платними мобільними підписками та мають доступ лише при підключенні до безкоштовного бездротового з'єднання. Багато ресурсів передбачають володіння базовим рівнем англійської мови, адже бракує варіантів перекладу на найпоширеніші мови біженців. За результатами останніх досліджень (Witthaus, 2019), біженці висловлюють бажання здобувати освіту за підтримки фасилітаторів, що допомагають їм інтегруватись до освітніх процесів університетів інших країн. Крім того, спостерігається потреба підтримки місцевих громадських організацій та освітніх установ, бібліотек, навчальних спільнот (очно та онлайн), що в цілому позитивно впливає на завершення навчання (Witthaus, 2019).

Приплив біженців до країн Європи за останні роки зумовив широкий спектр освітніх ініціатив щодо допомоги у забезпеченні зв'язку зі своєю батьківщиною

та отримання доступу до офіційної освіти та роботи. Онлайн-освіта у формі мобільних додатків, відкритих освітніх ресурсів та відкритих онлайн-курсів, таких як MOOCs (Massive Open Online Courses) відкриває гнучкі можливості навчання різних категорій українських біженців. Це особливо актуально для пошуку притулку, котрий іноді може тривати до двох років, під час якого доступ до формальної освіти зазвичай утруднений.

В останні роки запропоновано багато інноваційних проектів та ініціатив як реакція на приплив біженців до Європи. Для прикладу схарактеризуємо наступні ініціативи:

Kiron Open Higher Education – громадська організація (Німеччина), що пропонує навчальні курси на базі MOOC для біженців та шукачів притулку з можливістю отримати визнання кредитів в університеті-партнері, що уможлиблює відкриття шляху до університету. Вони пропонують гнучку комбінацію онлайн-самонавчання та онлайн-співробітництва. Такий підхід став досить затребуваним для біженців з академічним досвідом і хорошими належними навичками самостійного навчання. Університет для біженців, створений Італійським міжнародним телекомунікаційним університетом UNINETT UNO, надає стипендії біженцям для навчання за онлайн-програмами. Подібні пропозиції доступні в кількох інших європейських університетах;

MOONLITE – поточний проект Erasmus+, що вивчає використання MOOC та іншої відкритої онлайн-освіти та визначає можливості та перешкоди у визнанні навчання на основі MOOC для студентів-біженців.

Країни ЄС також здійснюють широкомасштабні дослідження щодо потреб в онлайн-ресурсах, необхідних для здобуття освіти біженцями. Наголосимо також на цінності досліджень Moocs inclusion, присвяченого вивченню стану ресурсів MOOC та безкоштовного цифрового навчання для інтегрування мігрантів і біженців у країни ЄС, здійснене Генеральним директором Європейського дослідницького центру (DG JRC).

Водночас варто виокремити мапу інтегрування біженців, розроблену громадською організацією Європейською асоціацією університетів (EUA). Вона охоплює інтерактивний перелік університетів, що пропонують конкретні підходи до розв'язання проблем біженців. Університети, включені до цієї мапи, можуть заповнити онлайн-опитувальник з деталями своїх ініціатив, що відображається позначкою на інтерактивній мапі. Сьогодні на мапі представлено 350 освітніх установ з 32 країн ЄС (EUA,nd).

Безумовно, що освітні онлайн-ресурси мають сприяти біженцям у здобутті освіти. Водночас зазначимо, що варто поєднувати онлайн-можливості з підтримкою місцевих громад і закладів освіти країни перебування. Адже основним пріоритетом для більшості біженців є створення безпечної соціальної

мережі у новій освітній спільноті, а онлайн-навчання може сприяти інтегруванню до освітньої та суспільної життєдіяльності.

Можливості здобуття освіти українськими біженцями у Республіці Польща. За даними ЮНЕСКО та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців у Польщу прибуло близько 2 490 000 біженців, з яких 160 000 – навчаються у польських школах, а ще 700 000 потребують навчання (UNESCO, 2022).

Польський уряд у 2022 р. уряд виділив додаткові кошти з державного бюджету на навчання українських школярів шляхом збільшення дотацій органам місцевого самоврядування, зокрема було виділено понад 180 млн. польських злотих на навчання українських дітей-біженців. Ці кошти дозволять школам запропонувати учням близько 3 млн. додаткових годин занять. Організовано також додаткові підготовчі заняття для українських учнів 1–8-х класів.

Міністерство національної освіти Польщі підготувало інформацію польською та українською мовами для батьків дітей, які приїжджають з України: як записати дитину до школи та які права мають їхні діти. Було створено лінію довіри для польських громадян, які навчаються в Україні, та для українців, які приїжджають до Польщі та розроблено інформаційні листівки для студентів та науковців.

30 березня 2022 р. національної освіти Польщі оголосило про створення спеціального чат-бота в рамках #SzkołaDlaWas, що дозволяє україномовним біженцям отримувати актуальну інформацію українською мовою про систему освіти, доступні варіанти навчання та процедури подання документів.

Наведемо один з багатьох прикладів підтримки освіти українських біженців у Польщі. За даними управління освіти м. Варшава, з початку війни столиця прийняла до своїх дитячих садків, початкових і середніх шкіл понад 18 000 дітей і підлітків з України.

Управління освіти м. Варшава постійно розміщує інформацію щодо можливостей здобуття та продовження навчання українських, зокрема – дистанційного навчання в українській системі освіти.

Разом із Польським центром міжнародної допомоги започатковано також проект «Готівка за роботу». Завдяки йому до кінця червня в комунальних школах і дитсадках працевлаштовано 200 українських вчителів, які приїхали під час війни. Вони працюють помічниками вчителів та допомагають українським дітям інтегруватися в польські заклади освіти. Витрати на працевлаштування українських вчителів на цьому етапі проекту здійснюють американські донори з організації CARE (nd).

Союз польських митрополій у співпраці з Управлінням освіти міста Варшава та з ініціативи Фондації «Я люблю Польщу» підготували польсько-український посібник «Познайомтеся та побудуйте стосунки», що постійно

доповнюється новими темами. Він призначений для родин, які приймають у себе біженців або організовують вільний час для українських дітей. Підручник можуть використовувати вчителі як додаткове джерело інформації, що дозволяє дітям вивчати мову та отримувати цікаві відомості про Польщу й Україну.

13 квітня 2022 р. у Палаці молоді Варшави відбулось відкриття Центру дистанційного навчання українських дітей. Кімнати обладнані ноутбуками з українською клавіатурою, всі мають навушники, тут є швидкісний інтернет. Діти мають можливість щодня з 9.00 до 13.30 навчатись дистанційно в своїх школах, або приєднавшись до онлайн-шкіл, що надали відкритий доступ для навчання під час війни. Такі пункти планують відкрити в різних районах Варшави, там діти зможуть не тільки навчатись дистанційно, а й вивчати польську та англійську мови, отримати консультації психолога та ін.

Центр освіти і розвитку дітей та молоді з України у Варшаві (Otwarcie Centrum Edukacji i Rozwoju dla uchodźców, 2022) було відкрито 15 червня 2022 р. Відкриття Центру стало можливим завдяки співпраці Alior Bank із столицею Варшави та ЮНІСЕФ (UNICEF Polska). Приміщення центру адаптовано для дистанційного та стаціонарного навчання учнів на 120 робочих місць, оснащених комп'ютерами. Заклад здійснює освітню та професійну підтримку дітям та матерям з України, для яких проводяться психологічні консультації, організовані і проводяться уроками польської мови (Centrum Edukacji i Rozwoju, nd).

В центрі для українських дітей та їхніх сімей безкоштовно надаються такі послуги: психологічна допомога, вивчення польської та англійської мови, гуртки для дітей молодшого і старшого шкільного віку, анімації для дітей та підлітків. Тут також працює освітній інформаційний пункт, де можна достати необхідну інформацію про освіту у Варшаві, комп'ютерні зали з швидкісним доступом до інтернету, кіно театральні, музичні, художні та конструкторські студії для дітей різного віку.

Організація освіти для українських біженців у Нідерландах під час російської війни.

З перших днів масштабного вторгнення РФ в Україну європейська спільнота відкрила свої двері для українців, які вимушено залишили свої домівки і потребували порятунку від російської агресії. ЄС видав оперативні вказівки щодо імплементації Рішення Ради ЄС 2022/382, що встановлює наявність масового припливу переміщених осіб з України (стаття 5 Директиви 2001/55/ЄС) та має наслідком запровадження тимчасового захисту (2022/C 126 I/01). Таким чином, держави-члени ЄС надають доступ до своєї системи освіти особам віком до 18 років, які користуються статусом тимчасового захисту, на тих умовах, що й їхні громадяни та громадяни ЄС.

У Нідерландах сьогодні діє потужна система підтримки українських

біженців – дітей та їхніх батьків, які вимушені були залишити свої домівки. Українські освітяни, урядові і громадські організації України і Нідерландів, українська діаспора та приватні особи цієї країни надають підтримку та спрямовують свої зусилля для того, щоб надати можливість дітям з України продовжити навчання.

За даними Укрінформ (nd) Королівство Нідерланди, що посилається на NOS (nd), надало притулок близько 60 тис. українських біженців, які є офіційно зареєстрованими (статистика на кінець травня 2022 р.). Громадяни України можуть отримати тимчасовий захист у Нідерландах згідно з Директивою Європейського Союзу про тимчасовий захист. Платформа <https://www.refugeehelp.nl> пропонує оперативну інформацію та пропозиції влади, неурядових організацій, компаній і приватних осіб.

Освітня спільнота Нідерландів з розумінням ставиться до труднощів, з якими стикаються учні та студенти-біженці. Потужну підтримку надає Університетський фонд біженців UAF (Universitair Asiel Fonds, nd), що був заснований 1948 році, коли було жорстоко придушене студентське повстання в Празі. Фонд сприяє створенню необхідних умов учням і студентам-біженцям для продовження навчання. У співпраці з навчальними закладами викладачами та вчителями розроблено траєкторії навчання для студентів та учнів для переходу на нідерландську систему освіти та надано відповідні рекомендації, що реалізується у формі навчальних курсів, наставницьких програм, інформації щодо фінансової підтримки та навчальних ресурсів. Разом з навчальними закладами Нідерландів фонд також здійснює:

- керівництво та фінансову підтримку учнів і студентів – біженців;
- визначення та спрямування траєкторій навчання;
- проведення тренінгів для студентів та викладачів.

Діти, які щойно прибули до Нідерландів і не володіють голландською мовою, можуть відвідувати школи з метою вивчення голландської мови. про тимчасовий захист. Платформа <https://www.refugeehelp.nl> пропонує оперативну інформацію та пропозиції влади, не- урядових організацій, компаній і приватних осіб.

Освітня спільнота Нідерландів з розумінням ставиться до труднощів, з якими стикаються учні та студенти-біженці. Потужну підтримку надає Університетський фонд біженців UAF (Universitair Asiel Fonds, nd), що був заснований 1948 році, коли було жорстоко придушене студентське повстання в Празі. Фонд сприяє створенню необхідних умов учням і студентам-біженцям для продовження навчання. У співпраці з навчальними закладами викладачами та вчителями розроблено траєкторії навчання для студентів та учнів для переходу на нідерландську систему освіти та надано відповідні рекомендації, що реалізується у формі навчальних курсів, наставницьких програм, інформації

щодо фінансової підтримки та навчальних ресурсів. Разом з навчальними закладами Нідерландів фонд також здійснює:

- керівництво та фінансову підтримку учнів і студентів – біженців;
- визначення та спрямування траєкторій навчання;
- проведення тренінгів для студентів та викладачів.

Діти, які щойно прибули до Нідерландів і не володіють голландською мовою, можуть відвідувати школи з метою вивчення голландської мови.

Навчальні заклади Нідерландів мають певні особливості з урахуванням віку дітей. Для дітей віком до 12 років створено покращені умови включення в освітній процес. Навчання здійснюється у спеціальних школах або у звичайних початкових школах зі спеціальними класами. На веб-сайті організації LOWAN (nd) можна знайти огляд шкіл, які пропонують такі можливості. Батьки можуть зареєструвати своїх дітей у цих закладах освіти. Для дітей віком від 12 до 18 років створюються міжнародні проміжні (адаптаційні) класи у звичайних загально-освітніх школах, в які батьки можуть зареєструвати своїх дітей.

На урядовому порталі Нідерландів (Rijksoverheid, nd) міститься детальна інформація про можливості біженців з України щодо здобуття освіти. Для доступу біженців до освітніх послуг підготовлено «Навчальний посібник для дітей та молоді з України».

Керівникам шкіл, радам та муніципалітетам Нідерландів запропоновано інструменти для здобуття освіти, розміщення педагогічного персоналу, фінансування та нагляду з метою створення необхідних умов для продовження навчання дітей та молоді з України. Розроблено також детальні кроки створення тимчасових навчальних закладів.

Серед прикладів – School To Go – освітній проект, що реалізовується українськими волонтерами за підтримки компанії Soficreo. Створення школи для дітей з України в рамках цього проекту є оперативною реакцією на початок російської війни проти України. Як вважають автори та учасники проекту, головна місія школи – це навички, розуміння, творчість та мудрість. Саме у школі будуються взаємовідносини, що допомагають дітям зростати та вчитися мислити. Команда викладачів та психологів забезпечує професійну підготовку та психологічну підтримку учнів, незалежно від того, де вони перебувають та куди планують їхати. Метою SchoolToGo є те, щоб кожна українська дитина за допомогою платформи потрапила до класу з україномовними вчителями та однокласниками й не відчувала себе самотньою. Педагогічні працівники намагаються так організувати дидактичний процес, щоб українські учні оволодівали знаннями на одному рівні з їхніми однолітками в інших країнах.

Завдяки співпраці Міністерства освіти, науки і культури Нідерландів та Міністерства освіти і науки України українські та нідерландські освітяни на сайті

<https://www.refugeehelp.nl> українські діти та їхні батьки можуть у електронній бібліотеці Інституту модернізації змісту освіти (<https://lib.imzo.gov.ua>) знайти українські шкільні підручники у форматі PDF.

Найбільша видавнича група в Нідерландах Noordhoff, підтримуючи Україну та розуміючи, що дуже важливо допомагати учням і студентам продовжувати навчання та забезпечувати доступ до навчальних матеріалів рідною мовою та за державною програмою, створила сайт, де можна завантажити цифрові копії понад 300 безкоштовних українських книг для учнів початкової та середньої школи, рекомендованих Міністерством освіти і науки України.

Для того, щоб учні з України могли навчатися рідною мовою з українськими вчителями, створено окремий підрозділ. Україномовна школа налічує вісім класів, де навчаються діти від 12 до 17 років, з якими працюють викладачі з України та місцеві педагоги.

Мовний бар'єр: школярі, які не знають місцевої мови, мають навчатися саме в адаптивних класах. Але не скрізь вони є. Наприклад, у Польщі підготовчі класи з вивченням польської мови більшість шкіл просто не має змоги відкрити: бракує приміщень та вчителів. У зв'язку з цим з кожних десяти українських дітей, які навчаються в Польщі, лише одна дитина потрапляє в адаптивний клас. Решта навчаються разом з польськими дітьми без знання мови. Є країни, в школах яких можна обрати англійські програми. Але якщо вони навіть добре володіють англійською мовою та успішно навчаються, незнання державної мови країни перебування може гальмувати їхнє інтегрування. Серед шляхів вирішення цієї проблеми – мовні літні табори, в яких діти мають змогу вивчати мову країни перебування. Наприклад, уряд Ірландії відкрив «літні школи» для тисяч українських школярів, щоб вдосконалити англійську мову (мовлення, читання та письмо) та допомогти їм інтегруватися. У Польщі літні школи з фізики та математики для українських учнів проводяться польською та українською мовами. Є також країни, в яких створено так звані інтеграційні/адаптаційні класи, де учні навчаються разом з дітьми з країн перебування, і яким надається підтримка на місцевому рівні. Прикладом цього є Польща, Бельгія, Данія, Франція, Литва та Словаччина. В Італії здійснюється інтеграція дітей, які оволодівають базовими знаннями з італійської мови. Влада зауважувала, що не потрібно витрачати на це зайві ресурси, якщо учні перебувають у країні тимчасово. Справжнє залучення до шкільного життя та опанування італійської мови для українських дітей планується починати з 1 вересня для тих дітей, які залишаються в країні.

Академічна різниця зменшує шанси на майбутнє дітей, які переїхали у випускний рік. Наприклад, у Польщі 7 тис. із 75 тис. учнів з України довелося скласти іспити після завершення базової школи. На початку занять у лютому-

березні учні навіть знали, що буде таке випробування. Адже в Україні випускним класом (для здобуття базової освіти) є 9-й клас, а в Польщі – на рік раніше. Такою ж проблемою є складання тестів з польської мови, яку учні мають знати так само, як і польські учні. Тому учні з України не можуть отримати високі бали. Вступна кампанія також стала випробуванням для українських випускників, хоча частина з них вступили на навчання, більшість з яких – до приватних навчальних закладів, де умови вступу для біженців були пом'якшені. Слід зазначити, що, у Польщі існує конкуренція при вступі до ліцеїв, оскільки закінчення ліцею надає перевагу до вступу до університету. Більш реальним для біженців є вступ до професійної школи, де вони можуть оволодіти спеціальністю і мають перспективу на ринку праці.

Нестача підготовлених педагогічних кадрів – проблема, до якої не були готові країни, в які виїхали українські біженці. Не всі вчителі місцевих шкіл вміють працювати з іншомовними дітьми, до того ж вони не володіють українською мовою. Тому школи опинились у ситуації, коли у класи, починаючи з 24 лютого 2022 р. було зараховано українських дітей, а спеціальних програм не було розроблено. Тому в країнах поступово розроблялися програми для підвищення кваліфікації вчителів, а також залучалися асистентами вчителів українських фахівців (педагогів та психологів). Для українських біженців також створено центри освіти на громадських засадах. Так міністерства освіти Франції, Австрії, Чехії, Данії,

Німеччини, Греції надають освітянам матеріали з докладною інформацією, як подолати мовний бар'єр, як розмовляти з дітьми про війну та як здійснювати психологічну підтримку. У Словаччині для вчителів на цю тему провели ще й вебінари та подкасти. У Польщі українцям (навіть без педагогічної освіти) пропонують працювати помічниками вчителів, щоб перекладали дітям навчальний матеріал, у цій країні підготовлено підручники для вивчення польської мови як іноземної. У Латвії українським вчителям не потрібно проходити атестацію, якщо вони працюватимуть тільки з українськими школярами. У Румунії запропоновано, щоб з українськими школярами працювали студенти педагогічних університетів і інститутів, а також вчителі пенсійного віку.

Необхідно всебічно аналізувати досвід психологічного забезпечення розвитку освіти в умовах війни, який має диференційовано використовуватись і в умовах воєнного стану, і в повоєнний період. Ситуація, що склалась у різних умовах, показала, що психологічна підтримка вчителів, учнів, студентів, їхніх батьків є надзвичайно важливою. Заклади освіти повинні бути озброєні методичними вказівками, яким чином та хто може надати психологічну підтримку всім цільовим групам, які потребують консультування та супроводу;

ця інформація має бути доступною та прозорою. На основі кращих практик здійснення психологічної допомоги різним групам мають бути надані рекомендації відповідним фахівцям: психологам, соціальним працівникам, службам, що здійснюють психологічне консультування. Така робота має здійснюватися на безкоштовній основі та з залученням громадських організацій та міжнародних експертів.

Слід посилити увагу до вивчення та узагальнення цінного досвіду одночасної й паралельної психологічної допомоги матерям і дітям, людям похилого віку – із сімей внутрішніх переселенців та українських біженців.

Вкрай потрібно здійснювати порівняльні дослідження з питань організації навчання дітей – українських біженців у різних країнах. Адже є помітні особливості у цій діяльності у Польщі, Нідерландах, Німеччині, Угорщині, Румунії, Португалії та в інших країнах на основі врахування полікультурності, морально-етичних цінностей кожного народу. У цьому контексті важливо напрацьовувати досвід співпраці з зарубіжним колегами та закладами освіти, здійснювати спільні дослідження та проекти, спрямовані на освіту біженців. Організація різних форм консультування зарубіжних колег з боку вітчизняних освітян є запорукою успішної організації освіти біженців, громадян України та заохоченням їх повернення додому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волошина, В. (2022). *Як у Нідерландах навчають українських дітей, що втекли від війни*. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-u-niderlandah-navchayut-ukrayinskyh-ditej-shho-vtekly-vid-vijny/> (дата звернення 07.03.2024).
2. Європейська Комісія. (nd). *Вийзд з України: підтримка в освіті*. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-warukraine/fleeing-ukraine-support-education_uk (дата звернення 11.03.2024).
3. Іванюк, І.В. (2022) Інформаційний бюлетень №2, 2022. Створення освітніх можливостей для українських учнів, батьків і вчителів у Варшаві під час війни. Інститут цифровізації освіти НАПН України, м. Київ, Україна. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730437/> (дата звернення 07.03.2024).
4. Мірошкіна А. (2022а). *Українські учні-біженці: скільки їх за кордоном та що заважає їм навчатись?* URL: <https://osvitoria.media/opinions/ukrayinski-uchni-bizhentsi-skilky-yih-za-kordonom-ta-shho-zavazhae-yim-navchatys/> (дата звернення 13.03.2024).
5. Овчарук, О.В. (2022) Інформаційний бюлетень №1, 2022. Виклики та рішення щодо питань освіти для біженців у країнах Європейського Союзу. Інститут цифровізації освіти НАПН України, м. Київ, Україна. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731103/> (дата звернення 09.03.2024).

Русінова О. Ю.,
звання «Старший учитель»,
учитель початкових класів,
Білозерська загальноосвітня школа I-III ступенів № 18
Білозерської міської ради Донецької області
rusinova.elen@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ

Анотація. У статті висвітлюються питання, які пов'язані щодо обговорення проблем освіти в умовах війни.

Ключові слова. Освіта, виклики, актуальність, патріотизм, відповідальність.

Abstract. The article highlights issues related to the discussion of education problems in wartime conditions.

Keywords. Education, challenges, relevance, patriotism, responsibility.

Патріотизм – це осягнення святині – Батьківщини
не тільки розумом, а й передусім серцем...

В. О. Сухомлинський

Сьогодні перед нами ставить нові виклики. Ми захищаємо і боронимо територіальну незалежність держави, ми відстоюємо історію і плачемо нашу рідну мову. Тому, одним із головних завдань Нової української школи є формування в учнів національної свідомості. Виховуючи дітей війни, особливо акцентується увага щодо національно-патріотичного виховання. Патріотизм та національна свідомість закладені на генетичному рівні в наших пращурів і передаються з покоління в покоління. Війна, біль, горе, сльози, розпач, втрата... сколихнула націю, згуртували українців, підняли на найвищий щабель національно-патріотичне виховання: любов та відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам.

У XXI сторіччі в Україні росте покоління дітей під звуки ракет і вибухи мін та снарядів... Понад 700 днів йде війна... У сучасних дітей тепер дорослі очі. Досвід, життя і майбутнє кожної української дитини – безцінні. У них свої таємниці, свої ігри, думки, про які ми можемо лише здогадуватись. За свої 6, 7 чи 10 років вони вже прожили доросле життя, вони задають дорослі питання, що іноді наворачуються сльози на очі...

«Ми відповідальні за майбутнє наших дітей. Що ми повинні залишити в їхніх серцях? Що ми повинні утвердити в їхній душі, щоб для кожного хлопчика, для кожної дівчинки була величезним щастям сама думка про творчу працю на благо Батьківщини, щоб наші дівчата і хлопці дорожили кожною жменю зерна, вирощеного на рідній землі, щоб праця батьків була для них такою ж святинею,

як прапор, як честь Батьківщини.» (В. О. Сухомлинський «Батьківська педагогіка» ст. 29)

Нова українська школа спрямована на розвиток національної свідомості учнів, поваги до минулого нашої країни, готовності до дій на захист держави та любові до Батьківщини взагалі.

Виховання у дітей почуття патріотизму нині визнано проблемою загальнодержавного масштабу, адже патріотизм – це одна із найважливіших рис сучасної людини.

На сучасному етапі розвитку України виникає нагальна необхідність на посилення патріотичного виховання дітей, формування нового українця:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України),
- участь у громадсько-політичному житті країни,
- повага до прав людини,
- толерантність,
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України .

Класний керівник повинен бути професіоналом, тому ставлю себе поряд з дитиною в діяльності, намагаюся допомогти дитині зрозуміти себе і повірити в свої сили, створюю ситуацію успіху, щоб дитина стала справжнім патріотом своєї Батьківщини, щоб у дорослому житті мої вихованці внесли свій вагомий внесок у розвиток нашої незалежної європейської країни.

Виховувати патріотизм, правосвідомість, політичну культуру – основні завдання напрямку виховної роботи:

- любові до Батьківщини, свого народу, рідної мови;
- готовності відстояти її незалежність, служити і захищати Україну;
- повага до звичаїв і обрядів народу;
- усвідомлення особистістю своїх прав, свобод, обов'язків, законів.

Сьогодні виховний процес не можна обмежувати лише інформаційним змістом уроку. Мета Нової української школи – народної школи формувати духовно багаті покоління людей:

- гармонійно розвинені й високоосвічені;
- соціально активні й національно свідомі;
- глибоко відповідальні й духовні;
- здатні до саморозвитку і самовдосконалення.

Ефективність формування такої творчої національно-патріотичної

особистості підвищується завдяки використанню педагогіки партнерства вчителя, батьків і учнів. В. О. Сухомлинський стверджував: «Виховання починається із засвоєння дітьми духовних надбань рідного народу, коли дитина відчувається часткою народу, і в ній, як сонячний промінь у краплині води,

відображаються багатовікова історія цього народу, його велич і слава, його мова і надія». (В. О. Сухомлинський «Батьківська педагогіка» ст.43)

Навчаючись української мови, діти прилучаються до багатой культурі українського народу, шляхом ознайомлення з народними казками, загадками, приказками, прислів'ями, звичаями, традиціями нашого народу. Завдяки цьому, як стверджував К. Д. Ушинський, формується «корінь духовності» кожної дитини, кожної особистості.

Відомо, що досвід життя народу найкраще відображається у фольклорі. Усна народна творчість сприяє формуванню національно-патріотичної самосвідомості особистості. Адже в них відображається життя народу, його історія, мова, мораль, етика, естетика, народна мудрість. А наше завдання: оберігати, плекати, примножувати й збагачувати духовну спадщину, що наші пращури створювали віками, передавали із вуст в уста до наших днів.

Для розв'язання всіх цих завдань я пов'язую не з якоюсь конкретною та окремою годиною спілкування, а з добре продуманою і поетапно розробленою системою виховної роботи кожного уроку та кожного навчального дня.

Любов до дітей, мудре слово, особистий приклад, справедливість, довіра, здатність прощати дитину – формула успіху – шлях радості, шлях пізнання. «Разом з благами життя, які ми передаємо молодому поколінню – серед цих благ на першому місці стоїть щастя вільної, творчої праці, - треба передавати благодійне почуття болю, пережите мільйонами борців за свободу і незалежність нашої Батьківщини, коли вони йшли на смерть за життя прийдешніх поколінь.» (В.О. Сухомлинський «Батьківська педагогіка» ст.30)

Адже, попри всі негаразди, я покликана долею продовжувати нести розумне, світле, добре. Коли маленькі та допитливі чомучки-першокласники дивляться мені в очі, стежать за кожним моїм словом та рухом, то будь-яка нещирість буде виявлена, і тоді внутрішній світ дитини закрийється. «Дитина, яка вміє дорожити красою світу, проймається почуттям вдячності до тих, хто відстояв для неї красу у важких битвах.» (В.О. Сухомлинський «Батьківська педагогіка» ст.30)

Вважаю, що ефективність національно-патріотичного виховання залежить від форм і методів його організації. Пріоритетну роль у національно-патріотичному вихованні мають відігравати активні форми, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення, комунікаційні навички, емоційний інтелект, аналітичні здібності, STEM- навички. Обмін інформацією, пізнання, організація діяльності проходить через:

- конкурси, бесіди, диспути та вікторини,
- історичні турніри та дослідження,
- круглі столи та дискусійні клуби,

- національні свята та рольові ігри,
- мистецькі виставки та майстер-класи,
- ігри-драматизації та інтерактивні плакати,
- благодійні акції та клуби волонтерів,
- слайд-вернісажі та слайд-екскурсії,
- віртуальні виставки, подорожі, екскурсії,
- відео-фото-челендж та бібліомедійні уроки.

Чомусь поширена інформація, якщо людина у вишиванці або військовий, то вони є патріотами. Створюю ситуації, намагаюся донести, що бути патріотом не обов'язково бути військовозобов'язаним, носити форму, і складати присягу на вірність Батьківщині. Патріотизм полягає в нашій поведінці, у повазі до предків, шануванні традицій, дотриманні свого здоров'я, створенні міцної сім'ї. Участь моїх школярів у таких заходах, де вони є і організаторами, і виконавцями акції «Милосердя», «Ветерани живуть поруч», «Затишок», «Разом до перемоги», «Українські діти за мир», «Все буде Україна», в щорічній виставці-ярмарку «Щедрість української землі», у конкурсах декоративно-прикладної творчості «Український сувенір», «Новорічна композиція», малюнків «Україна в моєму серці», спортивних змаганнях «Козацькому роду нема переводу», дає змогу їм приймати на себе відповідальність за справу колективу, сприяє їхньому духовному зростанню, розвитку лідерських, організаторських та творчих здібностей у суспільній роботі, ініціативи. Я пишаюся своїми вихованцями, вони ростуть справжніми патріотами своєї Батьківщини. «Я добиваюся того, щоб юнаки і дівчата захоплювалися людьми, чиє життя є взірцем вірного служіння Батьківщині.» (В.О. Сухомлинський «Батьківська педагогіка» ст. 42)

Дитинство – це пора, коли діти вчаться розрізняти добро від зла, послух від свавілля, совісне від безсовісного. Показую на прикладі казок, мультфільмів, що зло дуже часто вбирає свої підступи. Пояснюю, що зло несе лише руйнування, біль, страждання. Намагаюся допомогти їм зберегти добро. Гордість за свою землю, свій народ, а значить, і національна свідомість формується лише за умови, коли людина добре знає історію і культуру рідної держави. Надаю дітям знань про походження української нації, історичне минуле українського народу, його героїчні і трагічні сторінки, тривалу боротьбу за свою державність, волю і незалежність. На прикладі повчальних мультфільмів про героїчного пса Патрона нагадую та вчу дітей, як слід вести себе у різних екстремальних ситуаціях в наш нелегкий час в боротьбі з агресією росії. Таким чином, намагаюся сформувати із учнів вже дорослих та самостійних, відданих патріотів своєї країни. «Вічним сном сплять у цій братській могилі ті, хто поклав свою голову за наше щасливе дитинство, за те, щоб ми раділи сонцю й блакитному небу, виростили вільними громадянами Батьківщини. Земля, полита вашою кров'ю, колоситься золотою пшеницею, розквітає садами.

Клянемося: будемо вірними патріотами нашої любимої Батьківщини. Клянемося вам, матері загиблих героїв: ніколи не пустимо ворога на рідну землю.» (В. О. Сухомлинський «Батьківська педагогіка» ст. 47)

Тому, я поруч з вихованцями в пошуках цікавого, різностороннього, захоплюючого, даю можливість дітям відчувати успіх, повірити в себе, щоб вони вирости чесними, щирими, добрими, розумними, відповідальними, мали гарні манери, були духовно зрілими і культурними, були справжніми патріотами своєї країни, готовими боронити її незалежність та цілісність, пробуджую ті зародки патріотизму, що є в кожному дитячому серці від народження, задля процвітання нашої України.

Слава Україні! Героям Слава! Все буде Україна!

ЛІТЕРАТУРА:

1. https://kodeksy.com.ua/pro_kulturu/1.htm Про культуру. Стаття 1. Визначення термінів
2. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004854 В. О. Сухомлинський
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/Національно-патріотичне_виховання_в_Україні
4. <https://lpnu.ua/viddil-molodizhnoi-polityky-ta-sotsialnoho-rozvytku/kontseptsii-natsionalno-patriotychnoho> Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України

Самойленко Н. Г.,
учитель географії
Лицею № 11 міста Новомосковська,
n.samoilehko@gmail.com

ЛІДЕРСТВО ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТНОСТІ

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку лідерських якостей педагога. Наведені принципи дають нам нову парадигму в підході розвитку особистості викладача. Лідерство в системі освіти - це як основа педагогічної компетентності сучасного вчителя.

Ключові слова: лідер, лідерство, цінності, звички, лідерські якості, цілісність, чесність, планування, успіх

Abstract. The article examines the peculiarities of the development of the teacher's leadership qualities. These principles give us a new paradigm in the approach to the development of the teacher's personality. Leadership in the education system is the basis of the pedagogical competence of a modern teacher.

Key words: leader, leadership, values, habits, leadership qualities, integrity, honesty, planning, success

Згідно з концепцією Нової української школи «Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності». [3]

Сучасний світ вимагає від нас модернізації і змін відповідно до трендів часу. Викладання за методикою 10-річної давнини вже не працюють. Змінились технології, змінились виклики (пандемія, війна, економічна криза) і вчителю також потрібно змінювати свій рівень підготовки, щоб самому подолати виклики сучасності, а також допомогти колегам і здобувачам освіти зробити те ж саме. Одним з найголовніших викликів є збереження якості освітнього процесу, що є результатом ефективної роботи педагогічного працівника.

Педагогічна стратегія визначається за діяльнісним виміром особистості з властивим для професії особистісним змістом, що спирається на певну підструктуру особистості. Кожному компонентові цього виміру відповідають конкретні сфери, наповнені певними якостями особистості. [4]

На даний час існує безмежна кількість інструментів, технологій для того, щоб підвищити ефективність викладання предмету. Однак одна сфера або напрямок, про модернізацію якого згадують в останню чергу – це розвиток особистості вчителя. Кожен вчитель – це особистість, яка наділені певним набором характеристик. У разі застосування технологій чи інструментів – це набір знань, умінь та навичок. Коли це стосується особистості – це цінності, звички, лідерські якості. [7]

Справа в тому, що всі присутні сьогодні на конференції, в навчальних кабінетах на уроках, в своєму класі, як класний керівник, вдома – лідери.

Лідер – це та людина яка впливає на інших. А так як на людей впливає кожен з нас, то ми всі лідери. Існує гарне прислів'я про лідерство: «Людина, яка вважає, що вона веде, але не має послідовників, просто прогулюється». [6]

За яким конкретним ознаками можна ідентифікувати безпосередньо лідера в тій чи іншій групі? Фахівці в більшості випадків говорять, що така людина:

- активна, ініціативна і енергійна у вирішенні завдань всієї групи;
- працююча і завжди готова вирішувати важкі ситуації;
- має хорошу обізнаність в ситуації, в можливостях групи і поставлених умовах;
- вміє правильно впливати на співучасників групи;
- володіє авторитетом і повагою серед інших;
- володіє еталонними особистісними якостями;
- має соціально адекватну і правильну поведінку, яка відповідає світогляду і

ціннісним орієнтирам групи;

– вміє безпечно і креативно виходити за рамки різних норм і правил. [5]

Люди не хочуть, щоб ними управляли. Вони хочуть, щоб їх вели. Якщо ви хочете управляти кимось, то управляйте собою. Виконуйте це добре, і ви дійдете до того, щоб перестати управляти і почати вести.

Для розвинення в собі найкращих лідерських якостей є цінності. Цінності можна порівняти із законом. Як тільки його прийняли – всі зобов'язані виконувати його вимоги. У випадку цінностей – цей закон ми приймаємо для себе і самі починаємо відповідно до нього жити. Є цінності особистості, цінності здобувачів освіти, закладу освіти та професії. Даний трикутник зон цінностей завжди має спільні частини. Але якщо в якій не будь частині спільне відсутнє (вчитель і заклад освіти чи здобувач освіти і вчитель) – то ефективність взаємодії таких частин буде близька до «0». І навпаки, коли спільні зони цінностей великі (всі або майже всі цінності спільні для всіх учасників освітнього процесу) – ефективність буде зростати в геометричній прогресії, максимум буде лише питанням часу. [7]

Цінності мають бути перевірені часом і уособлювати все найкраще. Для вчителів це є особливо важливо, так як для позитивних покращень нам необхідно використовувати тільки найкраще. Які ж цінності є актуальними для вчителя сьогодні:

1. Цілісність – це не стільки те, що ми робимо, як те, ким ми є. Наша система цінностей стає невід'ємною частиною нас. Вона визначає пріоритети в нашому житті й те, що ми приймаємо, а що – відкинемо. [1] Бути цілісною особистістю значить бути тим, хто не піддається і не змінюється під дією навколишніх факторів. Незалежно від того дощ за вікном чи ні, справна машина чи зламалась, чи в сім'ї лад чи навпаки тільки-но з чоловіком сварились, це та сама людина і ви точно знаєте як вона буде себе вести і точно знаєте що від неї очікувати. [7]

2. Чесність. Бути чесним – це вибір, який показує хто ви є. Томас Маколі говорив: «Справжній характер людини визначається тим, що вона зробила б, якби знала, що ніхто про це не дізнається». [1] Наскільки ви сміливі та сильні як особистість перед можливими спокусами та викликами, що схиляють до негативного вибору. Чесність, як клей для решти цінностей. Бути чесним – це рішення яке кожен може прийняти, але не кожен буде. [3]

3. Відданість. Нажаль, це термін який з плином часу втратив свою цінність та значущість в суспільстві. Бути відданим собі. Відданість своїй сім'ї. Відданість своїй Батьківщині. Відданість своїм життєвим цінностям та принципам.

4. Взаємодія. Люди – наш найбільший актив. Встановлювати відношення [6]. Правильне сприйняття лідером інших людей – це ключовий фактор їхнього постійного розвитку.

В розвитку особистості це розвинення необхідних звичок. Які ж звички сучасного вчителя?

Вчитись. Як говорив А. Ейнштейн: «Робити одне і теж саме і сподіватись на кращі результати – це ознака божевілля.» Все змінюється навколо з неймовірною швидкістю. І якщо ми не будемо встигати оновлювати свою експертність, наш освітній процес буде неактуальним. Звичка вчитись необхідна нам у вигляді автоматичного рішення. Якщо цього не буде, то відволікаючі фактори швидко внесуть свої корективи і це дуже сильно вплине на нашу ефективність як викладачів. Це буде лише питанням часу. І головне, не боятись змін. Так як зміни, це єдине, що буде постійним. [2]

Бути прикладом. В корпоративному світі та світі бізнесу це дуже актуальне питання. Є метод, який має назву «Лідерське коло», автором є відомий спікер та автор книг на тему лідерства Джон Максвелл. Суть його полягає в способі розвитку лідерів в організаціях, незалежно від того чи це корпоративний світ, чи державна служба, чи школа.

Весь процес складається з 5 етапів:

1. Я роблю це сам. На цьому етапі всю роботу ви робите самі. Ви вчитеся і стаєте професіоналом своєї справи.

2. Я роблю і ти дивишся. На другому етапі ми розширюємо зону свого впливу. Ми вже самі вміємо і знаємо як виконувати і беремо з собою інших, щоб вони спостерігали за нами і вчилися.

3. Ти виконуєш, а я спостерігаю за тобою. На третьому етапі ми даємо змогу нашим послідовникам самим виконувати поставлені задачі, але ми знаходимось поряд і спостерігаємо за ними. І у разі необхідності зможемо швидко виправити ситуацію.

4. Ти виконуєш це сам. На четвертому етапі послідовники здатні самостійно виконувати поставлені задачі на такому рівні, що за ними не потрібно спостерігати і ми можемо присвятити себе іншим важливим справам.

5. Ти робиш і хтось з тобою. На цьому етапі, послідовники здатні не просто самі виконати на високому рівні поставлені завдання, а також здані показати це іншим. Саме тут починається процес відтворення лідерів, коли справа продовжує розвиватись без участі лідера який її започаткував. [6].

Брати на себе відповідальність. Якщо ми розвиваємо це в собі, брати відповідальність за свої рішення, то і відповідальність за ці прийняті рішення не потрібно буде шукати деінде. Для її пошуку достатньо просто подивитись у дзеркало. Викладач зі звичкою «бути відповідальним» забезпечить собі

прихильність і довіру всіх з ким він буде взаємодіяти.

Платити ціну за успіх. Усім нам хочеться отримати результат якомога швидше і витративши менше ресурсів. І це добре. Так як це розвиває в нас творчий, креативний підхід до пошуку рішень чи інструментів. Щоб стати професіоналом – потрібен час, сили, ресурси. Неможливо стати заслуженим вчителем одразу після випуску з університету. У всього є своя ціна! Успіх – не є виключенням.

Планування. Якщо наш успіх не запланувати, то ми його не досягнемо. Звичка планувати застосовується до всіх сфер життя: цілі в сім'ї, на роботі, в освітньому процесі. Сім'я – ваші цілі та план їх досягнення погоджується та синхронізується та включає в себе плани та цілі усіх членів родини. Освітній процес – плани та цілі всіх учасників освітнього процесу. В такому випадку досягаючи цілей закладу освіти чи вчителя, здобувач освіти досягає своїх персональних цілей. І це породжує синергію. Продуктивність та ефективність такої роботи зростає в рази. [7].

Розвиток лідерських якостей – це завжди актуально. Розвиток науки та техніки, дистанційна робота, застосування штучного інтелекту, все це зменшує кількість нашої взаємодії та комунікації між собою. Взаємодія стає менш тривалою, і як наслідок повинна бути більш ефективною. Розвиваючи в собі лідерські якості вчитель зможе швидше та ефективніше встановлювати зв'язок зі здобувачами освіти, розвивати креативність, якісно використовувати час і отримувати значно кращі результати ніж посередні викладачі.

Учитель-лідер – це вмотивований, готовий до змін, готовий до саморозвитку, має особисті ресурси, успішний вчитель, якого чекає нова українська школа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джон Масквелл. Розвину лідера в собі/ Пер. З англ. Н.Гербіш. – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2017. -184 с.
2. До проблеми професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. Авт.: Тягур В. М., Басараб В. В., Король Н. В., Куцик О.Г. //Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2020 Серія «Педагогіка та психологія». Випуск 1 (11)
3. Нова українська школа: порадник для вчителя/ Під заг.ред. Бібик Н.М. – К.: ТОВ «Видавничий дім Плянди», 2017 – 206
4. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : науково-методичний посібник /за ред. В. В. Рибалки. – Київ; Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.– 388 с.
5. <https://blog.agrokebety.com/shcho-take-liderstvo-khto-takyy-lider-i-yak-nyum-staty>
6. <https://medium.com/@anna.golovchenko/21-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-9bccd9419c64>
7. <https://vseosvita.ua/library/liderstvo-iaak-instrument-pidvyshchennia-efektyvnosti-pedahoha-755350.html>

Санкович Марія Василівна,
Вчитель-методист
Яблуницького ліцею, Полянської сільської ради
Надвірнянського району Івано – Франківської обл.

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ТРИВОГ

За результатами дослідження було з'ясовано, як працюють заклади освіти в умовах воєнного стану та як війна вплинула на доступ дітей до освітнього процесу. Автори дослідження також визначили професійні та організаційні виклики, потреби, з якими зіткнулися заклади освіти і педагогічні працівники в умовах війни, зібрали інформацію про рівень технічного забезпечення учасників освітнього процесу у сільській та міській місцевості, дослідили, якими, на думку педагогів, є результати навчання учнів.

У результаті повномасштабної війни росії проти України близько 800 тисяч школярів змінили форму здобуття освіти з денної на дистанційну (з 17 669 учнів у 2021 році до 772 909 у 2022) та сімейну (домашню) (з 4 695 до 64 409 учнів відповідно). Найбільше ці зміни стосуються Сходу та Півдня країни, звідки близько 40 % та 30 % учнів відповідно були вимушені виїхати за кордон чи в інші регіони країни.

З огляду на постійну загрозу безпеці учасників освітнього процесу, в першому півріччі 2022/23 н. р. не вдалося відновити очне навчання у повному обсязі. Лише 15 % закладів освіти працювали очно, 33 % – дистанційно, 51 % – змішано, поєднуючи очне та дистанційне навчання. На Сході та Півдні України переважало дистанційне навчання, у Центрі та на Півночі – змішане, на Заході – змішане навчання у містах та очне у селах.

Значних змін у педагогічному складі закладів освіти у зв'язку з війною не відбулося. 81 % керівників запевняє, що вчителів достатньо для забезпечення якісного освітнього процесу.

Педагогічне навантаження більшості вчителів (не менше 70 %) в умовах війни не змінилося. Педагоги з-поміж тих, у кого навантаження зросло (близько 15 %), передусім це пов'язують із запровадженням змішаного режиму роботи закладу та необхідністю поєднувати очний та онлайн режими.

Забезпечення технічними засобами для навчання

Результати анкетування вчителів показують, що за останній рік зростає частка вчителів у селах, які забезпечені робочим комп'ютером – з 64 % до 71 %, у містах приріст менший – з 73 % до 76 %.

В умовах зміни режиму роботи закладу освіти 25 % педагогів не забезпечені робочим комп'ютером, а 20 % – доступом до інтернету, однак ця потреба компенсується наявністю особистого комп'ютера (мають не менше 90 %

педагогів) та можливістю працювати віддалено (вдома забезпечені інтернетом не менше 91 % вчителів). Водночас третина педагогів використовує домашній комп'ютер разом з іншими членами сім'ї, що може спричинювати труднощі у випадку роботи віддалено.

У розрізі регіонів робочими комп'ютерами у закладах освіти найкраще забезпечені вчителі на Півночі – 88 %, дещо менше на Сході та Півдні – по 77 %, у Центрі – 68 %, найнижчий показник на Заході – 65 %. Вдома найбільше педагогів мають власний комп'ютер на Сході та Півдні, найменше – на Заході. Ймовірно, такий розподіл пов'язаний з тим, що на Сході та Півдні більше закладів працюють дистанційно, а на Заході та у Центрі – очно.

Половина учнів базової та старшої школи мають власний комп'ютер / ноутбук / планшет для навчання, 74 % використовують для цього смартфон. Учні початкової школи меншою мірою забезпечені технікою для навчання: про наявність у початківців смартфона зазначили 48 % батьків, комп'ютера / ноутбука / планшета – 39 %. 40 % батьків учнів/учениць початкової школи та 23 % батьків учнів базової та старшої школи зазначили, що дитина має один гаджет (комп'ютер, ноутбук, планшет, смартфон), який ділить з іншими членами сім'ї.

У розрізі регіонів значної різниці у забезпеченні учнів гаджетами для навчання не виявлено.

За умови, що дистанційне навчання відбувається в асинхронному режимі, учні мають технічні засоби для навчання, адже можуть комбінувати використання власних та спільних пристроїв. Водночас ефективно дистанційне навчання у синхронному режимі є проблематичним для близько половини учнів, які не мають власного комп'ютера або змушені ділити його з іншими членами сім'ї. Якщо і смартфон розглядати як достатньо ефективний засіб для синхронного навчання, то частка учнів, які можуть приєднуватися до онлайн-занять, збільшується.

Попри те, що переважна більшість вчителів та учнів мають технічні засоби для навчання, проблеми з електропостачанням та доступом до інтернету стали основним викликом для 75 % педагогів у частині організації дистанційного освітнього процесу в першому семестрі 2022–2023 н. р.

Доступ до освітнього процесу

За оцінками вчителів, близько 30 % учнів не мають постійного доступу до освітнього процесу в умовах війни, з-поміж регіонів – найбільше на Півдні – 40 %. З урахуванням типу населеного пункту, більше учнів мають доступ до навчання у містах, ніж у селах. Особливо ці відмінності проявляються серед учнів із числа соціально-вразливих категорій: у містах 68 % вчителів вважають, що всі учні з малозабезпечених сімей мають доступ до освіти, у селах – 54 %, із

багатодітних сімей – 76 % та 64 % відповідно, з числа ВПО – 86 % та 80 % відповідно.

Стать учнівства не є визначальним фактором доступу до освітнього процесу. Більшу роль відіграє місце проживання. Частка хлопців (83 %) та дівчат (85 %), які мають доступ до освіти, у містах вища, ніж у селах – 73 % та 78 % відповідно.

За даними керівників закладів освіти, не менше 92 % шкіл не мають втрат у навчальному часі, тобто заклади освіти постійно здійснювали освітній процес (у синхронному та асинхронному режимах), а учні могли долучатися до нього. Найчастіше школи не працювали 5 днів упродовж першого півріччя 2022/23 навчального року. У поодиноких закладах на Сході навчання не здійснювалося більше 30 днів, на Півночі – від 10 до 20 днів, на Півдні – до 10 днів.

Попри те, що, за даними керівників, заклади освіти майже постійно працювали, лише 40 % батьків зазначили, що їхні діти постійно вчилися. Причому на Заході цей відсоток найнижчий – на те, що їхні діти постійно вчилися, вказує 32 % батьків учнів початкової школи, тоді як на Сході – 50 %. Від 34 % до 44 % батьків зазначили, що їхні діти не вчилися до 10 днів, від 8 % до 18 % – 10–20 днів. Про те, що діти не вчилися більше 20 днів (місяць), зазначають від 6 % батьків на Заході до 10 % на Півдні.

І керівники, і батьки основними причинами, що перешкоджали освітньому процесу, називають повітряні тривоги, відключення електроенергії, відсутність або слабкий інтернет. Водночас з-поміж причин, чому дитина не вчилася, найбільше батьків (67 %) учнів початкової школи також називають хворобу. Про невміння самостійно підключитися до онлайн-уроків вказали 9 % батьків початківців. Батьки учнів базової та старшої школи також вказують, що їхні діти не вчилися через перевантаження (7%), нестабільний емоційний стан (6 %), брак мотивації (5 %).

Результати навчання та компенсація освітніх втрат

Компенсація втрати у навчальному часі (пропущені навчальні заняття) найчастіше відбувається через надання учням навчальних матеріалів (презентація, відео, аналогічні навчальні заняття онлайн) та завдань для самостійного опрацювання. Рідше проводять групові та індивідуальні консультації, додаткові навчальні заняття. Водночас складно оцінити, як часто реалізовувалися вказані заходи, з огляду на те, що більшість вчителів скаржаться на брак умов та можливостей:

- відсутність електрики та інтернету;
- брак вільного часу в педагогів;
- різні часові пояси в учнів та вчителів;

– небажання в учнів та батьків виділяти додатковий час.

Втрати в освітньому процесі – зміна форми здобуття освіти, переведення закладів з очного на дистанційне та змішане навчання, нестабільні умови організації освітнього процесу (повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої з інтернетом) – вплинули на результати навчання учнів.

За спостереженнями вчителів початкових класів, результати навчання учнів погіршилися з таких навчальних предметів, як українська мова, іноземна мова, математика, літературне читання, та не змінилися з таких навчальних предметів та курсів: мистецтво, дизайн і технології, фізкультура, інформатика, «Я досліджую світ».

У селах про погіршення результатів навчання учнів зазначає більше вчителів, ніж у містах: про зниження успішності здобувачів освіти з української мови у селах вказують 57 % педагогів, у містах – 44 %, з іноземної мови – 52 % та 47 % відповідно, з математики – 45 % та 40 %, з інформатики – 37 % та 25 %.

Водночас цього року у містах збільшилася кількість вчителів, які вважають, що результати навчання учнів початкової школи погіршилися, винятком є математика, де більше вчителів стали вважати, що успішність учнів покращилася.

У селах навпаки цього року дещо зменшилася кількість вчителів, які вважають, що результати навчання учнів початкової школи погіршилися. Винятком є оцінка результатів навчання з української мови – на 9 % більше педагогів у селах вважають, що цього року результати учнів погіршилися.

Серед вчителів базової школи у містах переважає думка, що результати навчання учнів не змінилися, однак це не стосується таких навчальних предметів, як алгебра та геометрія, іноземна мова, українська мова, українська література, історія України, фізика.

У порівнянні з минулим роком, цього року зросла кількість вчителів базової школи у містах, які вказують на погіршення результатів навчання своїх учнів з української літератури, алгебри та геометрії, зарубіжної літератури, іноземної мови, української мови.

У селах більше вчителів базової школи вважають, що результати навчання учнів погіршилися. Про зниження успішності з іноземної мови зазначають 64 % педагогів, з математики – 55 %, з української мови – 53 %, з хімії – 47 %, з української літератури – 43 %. Водночас щодо окремих предметів переважає думка, що успішність не змінилася: про результати учнів з фізики так вважають 48 % вчителів, зарубіжної літератури – 44 %, мистецтва – 41 %, біології – 42 %, основ здоров'я – 45 %.

Як і в початковій школі, цього року зменшилася кількість вчителів базової

школи у селах, які вказують на погіршення результатів навчання своїх учнів з математики – з 61 % у 2022 році до 55 % цього року, фізики – 51 % та 42 % відповідно, історії України – 44 % та 38 % відповідно, української літератури – 53 % та 43 % відповідно, основ здоров'я – 38 % і 24 %.

Серед старшокласників переважає думка, що їхні результати навчання не змінилися. Різниця з урахуванням місця проживання не виявлено. У розрізі регіонів відмінностей також не зафіксовано, за винятком Заходу, де учні більш оптимістично оцінюють свої результати.

Результати анкетування вчителів та учнів показали деякі розбіжності в оцінці допомоги та підтримки для надолуження навчальних втрат. Найбільше учнів вказують, що отримували допомогу у вигляді додаткових завдань та навчальних матеріалів для самостійного опрацювання. Натомість вчителі насамперед зазначають про індивідуальні та групові консультації, додаткові заняття, які проводили для учнів.

З огляду на те, що дослідження вказує на зменшення кількості учнів, які володіють уміннями, необхідними для самостійного навчання – уміння планувати час, організувати свою роботу, самостійно виконувати завдання, здійснювати самооцінювання – надолуження навчальних втрат шляхом самостійного опрацювання навчального матеріалу може бути малоефективним для частини учнів.

Психологічний стан

За останній рік погіршився психологічний стан здобувачів освіти. Майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів, які відчувають тривожно, напружено, у півтора рази – втомлено.

Водночас на 20 % у кожній категорії зменшилася кількість тих, які відчувають безпеку, спокійно, енергійно та щасливими. У розрізі регіонів різниця у відповідях учнів про те, як вони відчувають себе у 2022/23 навчальному році, фактично не виявлено.

Ключовими викликами освітнього процесу в умовах війни педагоги називають нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів та вчителів.

Адаптація освітнього процесу до викликів

Утім, педагоги та шкільна адміністрація демонструють недостатню гнучкість та адаптивність, плануючи освітній процес. 33 % директорів у містах та 50 % у селах не змінювали розкладу навчальних занять в умовах війни, коли в країні постійно відбуваються стабілізаційні відключення електроенергії, повітряні тривоги, бракує доступу до швидкісного інтернету.

40 % педагогів у містах та 44 % у селах не вносили змін до календарно-

тематичного планування через зміни режиму роботи закладу, лише 37 % змінювали кількість годин на вивчення теми, 32 % об'єднували теми, 23 % розподіляли теми з урахуванням режиму – синхронного чи асинхронного.

В умовах дистанційного синхронного навчання не більше третини вчителів застосовують види навчальної діяльності, що передбачають взаємодію учнів між собою, активну участь в освітньому процесі: групову роботу, роботу в парах, практичні та лабораторні роботи.

Водночас в умовах дистанційного синхронного та асинхронного навчання переважна більшість вчителів пропонують учням переглянути презентації, відео, виконати вправи, самостійно опрацювати навчальні матеріали, попри те, що 39 % вчителів вважають викликом для освітнього процесу в умовах війни те, що учні не вміють самостійно вчитися.

Навіть якщо діти мають можливість продовжувати навчання, вони можуть втратити мотивацію або не мати достатніх моральних ресурсів для навчання. Це може мати довгострокові наслідки для їхнього майбутнього, які охоплюють недостатню кваліфікацію та недостатній рівень освіти для здобуття кар'єри та отримання кращої заробітної плати.

Також може мати місце погіршення ментального і фізичного здоров'я, зниження соціальної адаптації.

Як зменшити вплив війни на освіту дітей?

Важливо, що для того, щоб зменшити негативні наслідки війни на освіту дітей, необхідні зусилля для забезпечення безпеки та стабільності в освітній системі, а також забезпечення доступу до ресурсів та підтримки для дітей та їхніх сімей.

Додаткові зусилля також потрібні для подолання нерівностей та недосконалості в освітній системі, що можуть більш явно проявлятися під час війни.

Також є потреба в постійному моніторингу та оцінці ситуації з освітою під час війни та застосуванні адаптованої та доступної освітньої програми, щоб забезпечити максимальну освітню можливість для дітей в таких складних умовах.

Розробка інноваційних та дистанційних методів навчання, які можуть бути застосовані в екстремальних ситуаціях, також може бути корисним рішенням для поліпшення доступу до освіти під час війни.

Важливо пам'ятати, що діти, які живуть у військовій зоні, не тільки змушені справлятися з небезпекою та нестабільністю, але також з психологічними та емоційними навантаженнями.

Діти можуть страждати від травм, стресу, страху та втрат. Необхідно забезпечити психологічну допомогу і підтримку для дітей, щоб допомогти їм краще адаптуватися до ситуації та зберегти їхню ментальну та емоційну благополучність.

Доступність до освіти вимагає:

По-перше, освіта під час війни є важливою темою, яка потребує співпраці між державними органами, організаціями допомоги та міжнародними співтовариствами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту дітей у таких складних умовах.

Необхідно співпрацювати з місцевими організаціями, соціальними робітниками та незалежними експертами, щоб забезпечити адаптовані й доступні освітні можливості для дітей.

По-друге, для забезпечення доступності освіти під час війни є необхідним забезпечення достатніми фінансовими ресурсами, відповідною інфраструктурою та обладнанням.

По-третє, важливо пам'ятати, що освіта під час війни не обмежується лише навчанням з книжками. Діти потребують різноманітних освітніх можливостей, що включають в себе соціальну й емоційну підтримку, культурні заняття та доступ до медіа і технологій.

По-четверте, освіта повинна бути адаптована до ситуації війни і задовольняти потреби дітей, щоб допомогти їм в майбутньому адаптуватися до життя у складних умовах.

Й головне, одним з ключових аспектів освіти під час війни є забезпечення безпеки для дітей та вчителів. Під час війни, школи часто стають ціллю для нападів, що призводить до втрати життів та руйнування обладнання. Необхідно забезпечити безпеку шкіл аби захистити життя дітей та вчителів і забезпечити неперервність освітнього процесу.

Також, освіта під час війни повинна бути доступною для всіх дітей, незалежно від їх соціального статусу та релігійної приналежності. Міграція від війни та нерівність можливостей для доступу до освіти можуть призвести до дискримінації та виключення частини дітей. Необхідно забезпечувати доступні й рівні можливості освіти для всіх дітей, щоб запобігти дискримінації та забезпечити рівні шанси для всіх дітей на майбутнє. Для цього необхідною є співпраця з місцевими організаціями, соціальними робітниками та незалежними експертами, щоб розробити й виконувати стратегії для забезпечення доступності освіти для всіх дітей під час війни.

Загалом, війна має значно негативний вплив на освіту, проте з відповідними зусиллями та підтримкою можна зменшити ці наслідки та допомогти дітям у майбутньому.

Сеневич В. Ю.,
Студент II (магістерського) рівня вищої освіти
Ужгородський національний університет
senevych.vasyl@student.uzhnu.edu.ua

ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. В даній статті здійснено спробу дослідження падіння мотивації учнів під час дистанційного навчання. Дистанційна форма навчання стає все більш актуальною для українського освітнього процесу в умовах криз та трансформаційних процесів. Виникає необхідність у окресленні факторів, що впливають на падіння навчальної мотивації в умовах дистанційної форми навчання. Основою для аналізу слугують результати соціологічних досліджень та психолого-педагогічні публікації, що вміщені у фахових періодичних виданнях та web-ресурсах. Встановлено, що падіння вмотивованості учнів відбувається в результаті невідповідності традиційних навчальних методів умовам дистанційного навчання.

Ключові слова: мотивація, дистанційне навчання, учні, школа.

Annotation. This article attempts to study the decline in students' motivation during distance learning. Distance learning is becoming increasingly actual for the Ukrainian educational process in the context of crises and transformation processes. There is a need to identify the factors that influence the decline in learning motivation in distance learning. The basis for the analysis are the results of sociological research, psychological and pedagogical articles published in professional periodicals and web resources. It is concluded that the decline in students' motivation occurs as a result of the inconsistency of traditional teaching methods with the conditions of distance learning.

Keywords: motivation, distance learning, students, school.

Дистанційне навчання швидко завойовує освітній простір в результаті стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та прагнення урядів передових держав зробити освіту максимально доступною для всіх верств населення. Постулюється, що для цієї технології характерна сильна пізнавальна мотивація, що створюється мережею Інтернет, та висока якість підготовки фахівця. Що і робить дистанційне навчання технологією навчання ХХІ століття [6, с. 152]. У 2002 р. Міністерство освіти і науки України започаткувало експеримент із дистанційного навчання. Дистанційна освіта розвивалась в низці університетів (напр. Харківському університеті радіоелектроніки, Харківському національному технічному університеті «ХПІ», Національному технічному університеті України «КПІ» та ін.).

Для впровадження дистанційної освіти в Україні було розроблено низку нормативних документів: «Національною доктриною розвитку освіти», «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні», «Національною програмою

інформатизації», Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». Проте, до початку 2020-х в Україні не було однозначного уявлення про дистанційне навчання. Причини цього – різні підходи до його організації у різних навчальних закладах, відсутність загальної концепції та стандартів. Подекуди це призводило до неякісної реалізації та спричинило в суспільстві певну недовіру до дистанційної форми навчання [4, с. 189].

Справжнім шоком для світової освітньої системи в цілому і України, зокрема, стала епідемія COVID-19 і ті карантинні обмеження, що були нею спричинені. У березні 2020 року, українські школи та університети перейшли на дистанційну форму навчання і вже перші соціологічні дослідження Центру інноваційної освіти «Про.Світ» (за березень-квітень 2020 р.) окреслили труднощі. Так, серед найпоширеніших проблем респонденти, представники освітянської спільноти, назвали такі:

- не всі учні виходять на зв'язок (роблять домашні завдання, беруть участь в онлайн-уроках тощо) – зазначили 72.6% респондентів;
- відсутність попереднього досвіду реалізації дистанційного навчання у школі – 49.6%;
- складно зібрати дітей для занять в один час – 38 % [1, с. 12].

У серпні 2021 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) у співпраці із Національним агентством академічних обмінів Польщі (NAWA), провели опитування українських та польських школярів, котрі тоді вже готувались повертатись до традиційного навчання в класах. Учнів попросили оцінити якість онлайн-уроків і більшість, як в Польщі, так і в Україні, оцінили дистанційне навчання негативно – 46 % серед поляків та 51 % – серед українців. 65 % респондентів у Польщі, 57 % в Україні вказали, що рівень викладання на онлайн-уроках нижче, ніж на уроках в класах. [8].

Як дослідження Центру інноваційної освіти «Про.Світ» (із погляду вчителя), так і опитування КМІС (із погляду учня), дають змогу побачити проблему вмотивованості під час навчального процесу. Хоча, частина освітян доволі швидко опанували технології дистанційного навчання і були готові працювати в новій формі, тим не менш, вони стикаються із проявами пасивності. В свою чергу, більше половини учнів (57% – в Україні) вказує на нижчу якість дистанційного уроку, що звичайно не сприяє вмотивованості до навчального процесу.

Українські учні не залишились надовго за шкільними партами позаяк початок повномасштабного вторгнення РФ актуалізував для українського освітнього простору онлайн формат. У «Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році», що було

проведено Державною службою якості освіти (ДСЯО), 50% опитаних вчителів віднесли зниження мотивації до навчання одним із найбільших викликів для організації освітнього процесу в умовах війни [2].

Мотивація визначається як наш ентузіазм щось робити. За кожною дією стоїть питання «чому?». **Мотивація** – це причина (або причини) діяти або поводитися певним чином. В освіті мотивація допомагає дітям і молодим людям зосередити свою увагу на ключовій меті чи результаті [12].

Навчальну діяльність школярів спонукає комплекс мотивів, у якому можуть домінувати внутрішні мотиви, пов'язані з її змістом і виконанням, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою зайняти певну позицію у системі суспільних відносин. З віком потреби і мотиви та їх структура зазнають відповідних змін. Таким чином, можна виокремити: **внутрішню мотивацію** (виступає від самого учня і орієнтована на процес і результат) та **зовнішню мотивацію** (виступає від когось, являє собою винагороду та стимули, без яких внутрішня мотивація може зникнути) [7, с. 57].

Серед факторів, що сприяють падінню вмотивованості називають:

1. **Відсутність фізичної взаємодії учня та учителя.** Відсутність спілкування віч-на-віч, моментального зворотнього зв'язку та фізичної взаємодії, що може призвести до відчуття ізольованості та відірваності

2. **Обмежена відповідальність.** У віртуальному просторі учні отримують велику автономію і легко можуть відволікатись на сторонні речі, через що може падати їх мотивація брати активну участь в навчанні.

3. **Технологічні виклики.** Технічні збої, погане підключення до Інтернету та незнайомі цифрові платформи можуть викликати розчарування та перешкоджати навчанню.

4. **Відволікання в цифровому середовищі.** Онлайн-навчання часто відбувається в тому самому просторі, де учні беруть участь у дозвіллі та спілкуються. Межа між освітою та відпочинком стає розмитою.

5. **Монотонність і втома від екрану.** Тривалий погляд на екрани може призвести до втоми від екрану, спричинити розумове виснаження та зниження концентрації уваги.

6. **Сприйняття нижчої цінності.** В деяких учнів вже сформувалось упереджене ставлення щодо дистанційного навчання, як такого, що має менший ефект ніж традиційне. Такі хибні уявлення можуть підірвати мотивацію студентів щодо тої форми навчання, яку вони вважають неповноцінною [9].

На нашу думку, якщо сукупність цих факторів спробувати змодельовати в офлайн форматі навчання, то ми отримали б той самий ефект, як і у випадку із дистанційним навчанням. Наприклад, якщо звести до мінімуму фізичну взаємодію учня та учителя, дозволити відволікатись на сторонні речі,

перетворити урок на монотонне відтворення матеріалу, ефект буде ідентичний ситуації онлайн-уроків. Ми вважаємо, що основною причиною падіння мотивації є не форма навчання. Більшою мірою проблема лежить в площині методів, що використовуються у навчальному процесі.

Проте, у порівнянні із традиційним, концепція дистанційного навчання ставить учня в центр освітнього процесу із акцентом на самостійне вивчення матеріалу. Коли під час дистанційного навчання допускається зниження мотивації то це рівнозначно припиненню навчання взагалі. Наслідком цього є те, що навички та особистість не є сформованими до кінця, компетентність невмотивованого учня за період дистанційного навчання може залишитись незмінною [13, р. 270]. Екс-керівник УЦОЯО І. Лікарчук у своєму блозі, серед проблем дистанційної освіти в Україні, зокрема назвав: «У нашій системі загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти ми так довго і наполегливо шляхом примусу привчали учнів до формального відвідування школи, що вони звикли до «потрібно ходити до школи», але не до «потрібно в школі вчитися». Потреба в оволодінні знаннями в більшості старшокласників не сформована» [3].

Згадана проблема, стоїть перед освітньою системою взагалі і перед дистанційною формою навчання зокрема. Учень не має уявлення про те, що завдання, які він виконує необхідні йому, а не учителю, який їх задає.

Мотивацію учнів під час навчання в онлайн середовищі, можливо підтримувати часто не складними діями. Так, замість монотонного викладу матеріалу, вчитель може підбадьорювати учнів своїми запитаннями протягом усього уроку. Навіть думки про те, що їм можна поставити запитання, буде достатньо, щоб учні були більш залученими протягом усього уроку. Важливо також, вислуховувати учнів та провокувати їх на запитання та обговорення, комунікація в онлайн-класі, повинна якнайкраще відтворювати комунікацію в традиційній школі. Також, для пробудження активності під час уроку можуть підійти вікторини, котрі можуть бути із елементами змагання та отриманням балів [10].

Слід впроваджувати інтерактив у процес навчання, уникати таких завдань, як прочитати параграф підручника та виконати завдання наприкінці цього параграфу. Натомість, потрібно надавати живе пояснення під час відеозустрічі, інтерактивні вправи, змагання під час уроку (Kahoot, Quizizz тощо), опитування з миттєвим аналізом результатів, обговорення, мозкові штурми.

В онлайні, велике значення має командна робота. Це може бути спільна робота над електронним документом, таблицею, презентацією, дошкою, організаційною діаграмою, схемою чи малюнком. В такій діяльності важливим є об'єднання учнів в групи з невеликою кількістю учасників, аби можна було

відстежити внесок у спільний результат кожної дитини [5]. Для організації роботи дітей у групах і парах можуть підійти інструменти Google Workspace for Education (Classroom, Meet, Forms, Slides, Docs, Chats, Sites) завдяки яким можна організувати дослідницькі групи учнів [11].

Отже, для того, щоб учень зберігав вмотивованість в умовах здійснення навчання в дистанційній формі, необхідно забезпечити його динамічність, ефективну соціальну комунікацію, інтерактивність, зворотній зв'язок, відчуття цінності отриманих навичок – саме це із свого боку повинен прагнути забезпечити вчитель. Тому, пошук нових педагогічних технологій, методів роботи та цифрових інструментів має стати пріоритетним, щоб не розгубити учнівську мотивацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні. Центр інноваційної освіти «Про.Світ». [online]. – URL.. <https://prosvitcenter.org/product/doslidzhennia-stanu-realizatsii-dystantsiynoho-navchannia-v-ukraini-berezen-kviten-2020/> (дата звернення 20.03.2024)
2. ДСЯО презентувала дослідження якості освіти у 2022-2023 році: крім очікуваних негативних, є й позитивні тенденції. НУШ. Нова українська школа. [online]. – URL. <https://nus.org.ua/news/dsyao-prezentovala-doslidzhennya-yakosti-osvity-u-2022-2023-rotsi-krim-ochikuvanyh-negatyvnyh-ye-j-pozytyvni-tendentsiyi/> (дата звернення 20.03.2024)
3. І. Лікарчук: про організацію дистанційного навчання. ОСВІТА.UA. [online]. – URL. <https://osvita.ua/blogs/71808/> (дата звернення 20.03.2024)
4. Маринченко Г.М. Дистанційна освіта в Україні: історія та сучасний стан. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 22. Т. 3. С. 188-191.
5. Онлайнове навчання. Як залучити всіх учнів? ТЕАЧННУВ. Незалежна освітня корпорація. [online]. – URL. <https://teach-hub.com/onlaynove-navchannia-yak-zaluchyty-vsikh-uchniv/> (дата звернення 20.03.2024)
6. Ржевська-Штефан З. О. Особливості учбової мотивації студентів в умовах дистанційного навчання. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2021. № 196. С. 151-156
7. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Педагогічна психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
8. Ставлення українських школярів до повернення у школи. Київський міжнародний інститут соціології. [online]. – URL. https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1061&page&fbclid=IwAR0CT2LeVufcr_m7_SU5wZQdAIODOcVxW0rgW-h22QtOTwPJwWnVwYSWRZ4 (дата звернення 20.03.2024)
9. Benard Kemp. Unraveling the Conundrum: Why Students Lack Motivation in Online Learning. Medium. [online]. – URL. <https://medium.com/@benard.kemp/unraveling-the-conundrum-why-students-lack-motivation-in-online-learning-8ad677707f6f> (дата звернення 20.03.2024)
10. Colbridge B. 4 Ways To Motivate Students In The Online Learning Environment. Leverice. [online]. – URL. <https://leverice.com/blog/4-ways-to-motivate-students-in-the-online-learning-environment/> (дата звернення 20.03.2024)

11. Google Workspace for Education Fundamentals. Google for Education. [online]. – URL. <https://edu.google.com/workspace-for-education/editions/education-fundamentals/> (дата звернення 20.03.2024)
12. Hawthorne H. Understanding the Importance of Motivation in Education. High Speed Training. [online]. – URL. <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/motivation-in-education/> (дата звернення 20.03.2024)
13. Zaitun Z., Muhamad S. H., Harjudanti P. The Impact of Online Learning on the Learning Motivation of Junior High School Students. Jurnal Studi Guru dan Pembelajaran, Vol. 4, No. 2, 2021. P. 263-271.

Синельникова Віра Володимирівна,
*учитель англійської мови КЗ «Харківський ліцей № 6»
Харківської міської ради*

Овсяннікова Лариса Євгенівна
*учитель англійської мови КЗ «Харківський музичний фаховий коледж
імені Б. М. Лятошинського Харківської обласної ради»,
КЗ «Харківський ліцей № 6» Харківської міської ради*

CREATING A SAFE AND SUPPORTIVE ENVIRONMENT AT SCHOOL

1. Introduction.

Recent months have been incredibly hard. Russia's invasion of Ukraine has had huge impacts on you as teachers and also as humans. It's important not to forget this. In this work I'd like to describe how this may have affected our teaching, the ways how to deal with very challenging behavior and to help students overcome the difficulties and to make the classroom a safe space. Our students have been hugely affected by the Russian invasion. Some of them will be aware of this while others will not. Some may be experiencing significant trauma while others may seem like they are not suffering at all. However, it is highly unlikely that anyone is completely unaffected by what has happened. Whilst teachers cannot 'fix' their students, there are many things which educators can do to help them in the classroom. If teachers understand more about how they have been affected, they will be able to support them more effectively.

2. How to create a trauma sensitive learning environment

“Trauma is something that happens to you that makes you so upset that it overwhelms you.” Traumatized people have a tremendous problem experiencing pleasure and joy. But the core issue is our hormones and our physiological impulses that have to do with survival. Your body keeps mobilizing itself to fight. You have all kind of immunological abnormalities. Endocrine abnormalities. And that really devastates your physical health also. Trauma is a subjective experience and what maybe traumatic for you may not be traumatic for other people. The problem with trauma is that when it's over, your body continues to relive it. A child with PTSD has constant, scary

thoughts and memories of a past event. A traumatic event, such as a car crash, natural disaster, or physical abuse, can cause PTSD. Children with PTSD may relive the trauma over and over again. Lack of interest in activities that used to be enjoyable. Impulsive behavior. Decreased productivity at school or work. Irritability, anger, and sometimes even aggression.

2.How to manage challenging behaviours

The impact of trauma on learning is great. Trauma can impact many foundations for Learning. It can affect a child's: 1) ability to read verbal and nonverbal cues

- Ability to process oral and written information
- Sequential organization
- Memory
- Understanding of cause/effect relationships
- Sense of self and perspective-taking
- Identification and differentiation of emotions
- Using language to relate to people
- Understanding mental states and the feelings of others
- Ability to feel empathy

As educators, we have the supreme responsibility of shaping young minds. Part of that responsibility is setting a daily tone for your students that makes them feel safe and comfortable so they can focus on learning. A safe learning environment goes beyond the classroom; it's the intangible space that supports your students in the pursuit of knowledge, that inspires curiosity, and that makes them feel empowered to participate in class discussions. Creating this kind of safe learning environment in the classroom is essential for serving the vast spectrum of student learning styles. There are three major factors that impact your students' learning environment:

- Physical: Deciding how the educational environment is physically laid out and designed to support students' safety and learning.
- Psychological: Creating a trusting educational environment that allows students to participate, ask questions, take risks, and receive constructive feedback.
- Emotional: Celebrating diversity, self-expression, and students' achievements.

The first thing we do is identify what's happening immediately before the behaviour. Strategies can be individualized to the student. Once you have your preventative strategy, then you can think about what to do reactively. The most helpful way to know if there's any progress is to take a baseline rate. I'm finding more and more that there's kids who've got no control of themselves.

3.How to make classrooms a safer space for learners. Activities

When a child feels safe, they are more likely to be able to engage in their learning. You may wish to have a designated safe space where children can take a break from the usual classroom activity. This space could be used for mindfulness and

relaxation techniques. Ensure that mental health and wellbeing are integrated into the ethos of the school. Here I presented one of the activities helping students to feel safe and interested in the lessons

Conversation basket (15 minutes)

1. Tell the students to think of interesting topics for conversations. They write these ideas on small bits of paper and put them into a basket.
2. Students sit in groups of around six. Each group picks out a topic and discusses it. You should circulate between groups and help or advise as necessary.
3. After a few minutes, groups take out a different topic, and have another conversation. This can be repeated several times.
4. **Challenging behaviour and ways to overcome it**

People experiencing traumatic events can behave in a different way, but there are certain types of such behaviour.

Fight

When your fight response becomes activated, your instinct is to cope with the perceived threat aggressively. This response physically affects your body by causing:

- Increased heart rate
- Higher blood pressure
- Rush of adrenaline
- Tightened jaw

Other signs of being in “fight” mode include:

- Anger that is overwhelming
- Insist on physically lashing out
- Feeling the urge to shout or raise your voice.
- Feeling ‘jumpy’ or hypervigilance.
- Feeling easily agitated

Someone who is easily triggered into a fight response might find themselves frequently getting into physical fights or verbal altercations.

Flight

A flight response triggers the urge to run away from the threat to try and save yourself. Similar to “fight” mode, a flight response can lead to a rush of adrenaline and increased heart rate as your body prepares to “run” away.

Common signs of a flight response include:

- The urge to flee a situation
- Uncontrollably fidgeting or having trouble staying still.
- Feeling as though you’re trapped or the room is closing in on you
- Preventing threats that are perceived or real
- Panicking

For people who often engage in a flight response, this can look like physically leaving stressful situations. For example, during an interpersonal conflict, someone in "flight" mode might walk away from the conversation instead of engaging and trying to fix the problem.

Freeze

While flight and fight are both active stress responses that increase the biological activity in your body, freezing is your body's way of shutting down. Like an animal might "play dead" while being hunted, people turn to "freeze" when it feels like fighting or fleeing isn't an option.

The freeze response affects your body by causing the following symptoms:

- Decreased heart rate
- Feeling disconnected from yourself and your environment is known as dissociation
- A feeling of numbness in your body
- The feeling of immobility, or the inability to move your arms or legs

Other signs of being in "freeze" mode include:

1. Holding your breath
2. Having a sense of emotional numbness or confusion
3. Experienced difficulties with speaking or becoming non-verbal
4. Lacking the ability to take action or make a decision
5. Being unable to focus or having trouble concentrating

The freeze response is linked to high levels of anxiety and trauma. People who have experienced sexual assault and domestic violence commonly report resorting to the freeze response during a stressor.

Fawn

When it feels safer to be submissive and obedient than fight or flee, people may turn to the fawn stress response. Most similar to the freeze response, "fawning" causes someone to please and appease the needs of someone else, instead of prioritizing their own well-being. This response is common in abusive situations. For example, a child with an emotionally abusive parent might find that being agreeable is safer than fighting back.

Other signs that a fawn response has been activated include:

- Finding it hard to say "no".
- Being a people-pleaser
- Pretending to agree with someone
- Following orders no matter what
- Prioritizing others over your own needs
- Being unable to establish boundaries

The effects of trauma can be categorised according to their nature.

The effects of trauma

Behavioural	Emotional	Cognitive
Panic attacks	Depression	Memory lapses, especially of the traumatic event
Compulsive and obsessive behaviours	Feelings of despair, hopelessness and helplessness	Repetitive frightening thoughts
Feeling out of control	Guilt	Loss of time
Irritability, anger and resentment	Shame	Being flooded by and overwhelmed with recollections of the trauma
Difficulties in relationships	Self-hatred	Difficulty making decisions
Self-harm such as cutting	Feeling damaged	Decreased ability to concentrate
Self-destructive behaviours	Feeling like a "bad" person	Feeling distracted
Isolation	Anxiety, fearfulness	Withdrawal from normal routine
Violence and aggression	Extreme vulnerability	Thoughts of suicide
	Self-blame	
	Emotional numbness	

Simple relaxation activities may help during the lesson to comfort students.

1. Simply throwing a ball (gently, under arm) amongst the students can work really well. Have them call each other's names and establish eye contact prior to throwing it. Introduce one ball to start with, then introduce more as the class gets better at the game. It's also a good way to establish connections between students, and help them to learn each other's names.

2. Have students do partner clapping. A teacher can, for example, say, "Left, left, right, left, and pairs of students, facing each other, must clap their left hands against each other twice, then right, then left again. Increase the complexity as you go. A sequence could look like: Left, left, right, right | right, right, left, left | left, left, right, left right, right, left, right left, left, double, double, double, double, right, right double, double, right, left double, double, left, right double, left, double, right | double, double, left, right. Students do partner clapping after each set of four actions, in time with the instructions.

3. Label each of the four corners of the classroom 1, 2, 3, 4. Have one student close their eyes and sit in the middle of the room, then all other students choose a corner to go to. The student in the middle then picks a number from 1 to 4, and the students in that corner are eliminated. Let the student see who they eliminated, because that's the fun part they always want to get their mates! Last student standing wins (when there are only a few students left, split the class in half, door side vs window side, for example).

Also, there is a number of techniques which may help to fight destructive and antisocial behaviour at the lessons.

Much misbehaviour exhibited by students is responses to a behaviour exhibited by the teacher. Do not tolerate undesirable behaviours no matter what the excuse. Understanding why a person exhibits behaviour is no reason to tolerate it. Understanding the function of behaviour will help in knowing how to deal with that behaviour.

Problem	Solution
Dealing with off-task behaviour	• Remain focused and calm; organize thoughts • Either respond decisively or ignore it all together • Distinguish between off-task behaviour and off-task behaviour patterns • Control the time and place for dealing with off-task behaviour • Provide students with dignified ways to terminate off-task behaviours • Avoid playing detective • Utilize alternative lesson plans • Utilize the help of colleagues • Utilize the help of guardians • DO NOT USE CORPORAL PUNISHMENT A form of contrived punishment in which physical pain or discomfort is intentionally inflicted upon an individual for the purpose of trying to get that individual to be sorry he or she displayed a particular behaviour
Modifying off-task behaviour patterns	• Use the principle of “Extinction” • Whenever the positive reinforcers for a person’s voluntary behaviour pattern are removed or cease to exist, the person will begin to discontinue that behaviour • Specify the exact behaviour pattern to extinguish • Identify positive reinforcers for the behaviour • Plan to eliminate positive reinforcement • Establish a realistic time schedule • Implement the plan • Evaluate the effectiveness by observing behaviour • Use the principle of “Shaping” • Reinforce behaviours that are similar to the behaviour to be learned • Subsequent actions that are more like the behaviour to be learned than previous actions are reinforced • Subsequent actions that are less like the behaviour to be learned than previous actions are not positively reinforced
Attention Seeking Behaviour	• Attention-seeking students prefer being punished, admonished, or criticized to being ignored • Give attention to this student when he or she is on-task and cooperating • “Catch them being good!” – and let them know you caught them

Problem	Solution
Power Seeking Behaviour	• Power-seeking students attempt to provoke teachers into a struggle of wills • In most cases, the teacher should direct attention to other members of the class
Rambling – wandering around and off the subject. Using far-fetched examples or analogies.	• Refocus attention by restating relevant point. • Direct questions to group that is back on the subject • Ask how topic relates to current topic being discussed. • Use visual aids, begin to write on board, turn on overhead projector. • Say: "Would you summarize your main point please?" or "Are you asking...?"
Shyness or Silence – lack of participation	• Change teaching strategies from group discussion to individual written exercises or a videotape • Give strong positive reinforcement for any contribution. • Involve by directly asking him/her a question. • Make eye contact. • Appoint to be small group leader.
Talkativeness – knowing everything, manipulation, chronic whining.	• Acknowledge comments made. • Give limited time to express viewpoint or feelings, and then move on. • Make eye contact with another participant and move toward that person. • Give the person individual attention during breaks. • Say: "That's an interesting point. Now let's see what other other people think."
Sharpshooting – trying to shoot you down or trip you up.	• Admit that you do not know the answer and redirect the question the group or the individual who asked it. • Acknowledge that this is a joint learning experience. • Ignore the behaviour.
Heckling/Arguing – disagreeing with everything you say; making personal attacks.	• Redirect question to group or supportive individuals. • Recognize participant's feelings and move one. • Acknowledge positive points. • Say: "I appreciate your comments, but I'd like to hear from others," or "It looks like we disagree."
Grandstanding – getting caught up in one's own agenda or thoughts to the detriment of other learners.	• Say: "You are entitled to your opinion, belief or feelings, but now it's time we moved on to the next subject," or • "Can you restate that as a question?" or • "We'd like to hear more about that if there is time after the presentation."
Overt Hostility/Resistance – angry, belligerent, combative behaviour.	• Hostility can be a mask for fear. Reframe hostility as fear to depersonalize it. • Respond to fear, not hostility. • Remain calm and polite. Keep your temper in check.

Problem	Solution
	• Don't disagree, but build on or around what has been said. • Move closer to the hostile person, maintain eye contact. • Always allow him or her a way to gracefully retreat from the confrontation. • Say: "You seem really angry. Does anyone else feel this way?" Solicit peer pressure. • Do not accept the premise or underlying assumption, if it is false or prejudicial, e.g., "If by "queer" you mean homosexual..." • Allow individuals to solve the problem being addressed. He or she may not be able to offer solutions and will sometimes undermine his or her own position. • Ignore behaviour. • Talk to him or her privately during a break. • As a last resort, privately ask the individual to leave class for the good of the group.
Griping – maybe legitimate complaining.	• Point out that we can't change policy here. • Validate his/her point. • Indicate you'll discuss the problem with the participant privately. • Indicate time pressure.
Side Conversations – may be related to subject or personal. Distracts group members and you.	• Don't embarrass talkers. • Ask their opinion on topic being discussed. • Ask talkers if they would like to share their ideas. • Casually move toward those talking. • Make eye contact with them. • Standing near the talkers, ask a near-by participant a question so that the new discussion is near the talkers. As a last resort, stop and wait.

5. Trauma informed education

Trauma informed education is an evolving paradigm based on over 20 years of evidence and practice application. It is a direct, practice response to enable teachers, allied professionals, school leaders, researchers, and educational policy makers the opportunity to understand the impacts of trauma within school classrooms and to proactively take steps to support students' own engagement with learning (Berger, 2019, Howard, 2019).

Be familiar with school policies from the start!

Policies relating directly to students:

- Attendance/Tardy Policy
- Academic/Grading Policies
- Telephone use (school phones, cell, pagers)
- Student Dress and Grooming Policies
- Safe School Policies

- Weapons, fighting, intimidation, verbal abuse, etc.
- Alcohol, Tobacco, and Drug Policies
- Sexual Harassment Policy

Policies you'll need to be aware of as a teacher

- Internet/Email use policies
- Family Educational Rights and Privacy Act (FERPA) Policies
- Policies regarding the reporting of abuse, neglect, suicide threats, etc.
- Emergency procedures
 - Fire, earthquake, bomb threat, intruder, etc.
- Field Trip policies
- Accident reporting procedures
- Reporting academic progress
- Purchasing guidelines
- Substitute teachers
 - Requests for, planning, etc.
- Use of videos, movies, and instructional materials

6. Conclusion.

Families are the first educators of young people. While schools take on the responsibility for students' learning and skill development, it's the parents, extended family members, and caregivers who act as primary role models for teaching young people appropriate behavior and healthy relationships.

The local community is also involved in ensuring a safe school environment. Community organizations and schools often work side-by-side to implement various student wellbeing programs such as peer support, cybersafety, student leadership programs, bullying prevention initiatives, etc.

Lastly, **teachers and the school staff** give students opportunities to express their concerns about their safety and wellbeing. School leaders are in charge of putting effective strategies and policies in place for preventing bullying, harassment, and other types of unacceptable behavior.

WEBSITES AND READING:

1. A free British Council online course to help teachers of refugees and migrants: <https://www.futurelearn.com/courses/migrants-and-refugees-in-education>
2. The home page in the INEE <https://inee.org/>
3. Creating safe learning spaces: <https://www.weareteachers.co/safe-spaces-in-classrooms/> www.educationworld.com/a_curr/creating-safe-classroom
4. Berger, E. (2019). Multi-tiered approaches to trauma-informed care in schools: a systematic review. *Sch. Ment. Health* 11, 650–664. doi: 10.1007/s12310-019-09326-0
5. Jennings Patricia A. *The Trauma-sensitive classroom*. W.W.Norton and Company. London (2018)
6. Howard, J. A. (2019). A systematic framework for trauma-informed schooling: complex but necessary!. *J. Aggress. Maltreat. Trauma* 28, 545–565.
7. doi: 10.1080/10926771.2018.1479323

Сисоєва Світлана Олександрівна,
*доктор педагогічних наук, професор,
академік-секретар відділення філософії освіти,
загальної та дошкільної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України*

ОСВІТНІ ТА ВИХОВНІ ПРОБЛЕМИ ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України змінила наше життя і спонукала замислитися над тими освітніми проблемами, на які раніше зверталось недостатньо уваги. Однією з таких проблем є освіта й виховання дітей і молоді, які проживають в умовах пограниччя України.

Актуальність дослідження означеної проблеми в умовах воєнного стану й подальшого повоєнного відновлення України визначається тим, що через своє географічне розташування та історичні чинники, що впливали на розвиток, наша країна має складну пограничну структуру (Сисоєва С. О., 2022. С. 54–56). Україна є найбільшою в Центрально-Східній Європі та межує з сімома державами: Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією, Молдовою, росією і білоруссю. Із 27-ми регіонів України, включаючи тимчасово окуповані АР Крим і Севастополь, 16 регіонів межують із іноземними державами. Протяжність українського кордону становить біля 7 тис. кілометрів, із них 2295 км є межею із росією. На сухопутну ділянку кордону припадає майже 5700 км. Після початку російської агресії 24 лютого 2022 року майже 21% території України окуповано.

Зазначимо, що терміни «пограниччя» і «прикордоння» часто вживаються як синоніми. Однак смислове наповнення цих термінів різне. Прикордоння, як зазначає Ярослав Верменич, є поняттям політико-географічним; здебільшого ним позначають вузьку (від 5 до 100 км) смугу обабіч кордону. Пограниччя — не стільки географічне, скільки історико-культурне поняття. Ним визначаються регіони різних розмірів, які внаслідок свого близького до кордону розташування виступають ареалами перетину різних політичних, культурних, релігійних та інших впливів і міжетнічних контактів. Тією чи іншою мірою кожен такий регіон продукує і артикулює власну ідентичність, відмінну від тих, які мимоволі «схрещуються» (Верменич Я. В., 2021. С. 55–70).

Соціально-економічні, національно-патріотичні та політичні аспекти життєдіяльності пограничних територій України (пограниччя) мають вагомe значення для країни в цілому. Саме тому пограниччя України завжди було важливою темою для сфери державного управління, національної безпеки та міжнародних відносин.

У своїй монографії «Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір» О. Рафальський на основі аналізу спрямованості

наукових досліджень та практики українського державотворення перших років незалежності України виокремлює основні напрями розвитку політичної нації в її етнополітичному вимірі. Серед них ті, що були спрямовані на розроблення важливих рішень у міжнаціональній сфері й механізмів їх реалізації, особливо – у політико-правовій площині (Рафальський О.О., 2018. С. 107). Зокрема, автор визначає і напрям, пов'язаний із освітніми проблемами, які набувають значної актуальності на пограниччі.

Дослідження освітніх і виховних проблем пограниччя в умовах воєнного стану та подальшого повоєнного відновлення є значущими в контексті збереження національної єдності народу України. Сформована у дітей та молоді пограниччя національна ідентичність, патріотизм, любов до України, української мови, культури, історії визначають українську сутність пограниччя як частини України.

Освіта є найбільш масовим інститутом суспільства, який охоплює всі верстви населення від дошкільного до дорослого віку, має найефективніший вплив на формування особистості кожної людини, зокрема дітей і молоді, які, проживаючи на пограничній території, відчувають ідеологічний, соціально-культурний та освітній вплив обох країн, що межують. Саме тому ідентичність у дітей та молоді на таких територіях формується як багатовимірною. За таких умов значної актуальності набуває питання патріотичного виховання дітей і молоді в умовах пограниччя, виховання україно-зорієнтованої молодої людини, формування її усвідомлення себе як громадянина України. Вирішення виховних завдань в умовах пограниччя, зокрема національно-патріотичного та воєнно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності має вагомим значення для відновлення деокупованих пограничних територій. Отже, дослідження освітніх і виховних проблем пограниччя України, розроблення освітньо-виховної стратегії для пограничних територій на кордоні з іншими державами має виняткове значення в умовах воєнного стану для відновлення національної єдності України.

Багато зарубіжних авторів присвятили свої дослідження проблематиці пограниччя. Наведемо найбільш відомі праці, об'єктом вивчення яких є саме педагогічні проблеми пограниччя. Серед них Жозеф Лессард-Шартрен (Joseph Leerssen) – нідерландський літературознавець, який досліджує літературні проблеми пограниччя та вплив літератури на формування національної ідентичності, зокрема щодо регіонів і мов; Джеральд Баумен (Gerald Bauman) – американський антрополог, який вивчав взаємодію та культурний обмін між різними етнічними й культурними групами на пограниччі; Томас Вілкінсон (Thomas S. Wilkinson) – англійський дослідник, який вивчає питання пограниччя, міграції та міжкультурного діалогу в контексті освіти та соціокультурних

відносин; Маріо Саранджані (Mario Sarzanini) – італійський педагог, який спеціалізується на вивченні міжкультурних і міжнаціональних аспектів освіти, включаючи пограниччя між різними культурами та мовами; Еммануель Адельман (Emmanuel Adely) – французький письменник і педагог, автор книг, присвячених освіті та культурному обміну на пограниччі між Францією і Швейцарією; Єжи Нікіторович – польський учений і педагог, який досліджує освітні проблеми пограниччя, людину на пограниччі, особливості формування її національної ідентичності.

В Україні на сьогодні проблеми пограниччя вивчаються у контексті парадигми простору (О. Кривицька), соціокультурних особливостей (Я. Верменич, О. Сухомлинов). Я. Верменич зазначає: «Відрадно відзначити, що наука про кордони й пограниччя доволі швидко пройшла період становлення і зараз переживає справжній бум міждисциплінарних досліджень. Ще чверть століття тому вона існувала лише як прикладний напрям політичної географії, тепер це сфера фундаментальних інтересів соціологів і істориків, філософів і економістів, правників, міжнародників та культурологів. ... Сучасне осмислення проблеми кордонів і пограниччя відбувається в рамках лімології (від лат. *limes* — кордон, лінія прикордонних укріплень) — нової субдисципліни, що концептуалізувалася на базі політичної географії, а нині розвивається на стику географії, історії, політології, соціології, права, культурології, етнопсихології, аксіології. ... Лімологія поставила проблему окремо взятого кордону в найширший контекст — з охопленням усієї системи світових кордонів на різних просторових рівнях — від глобального до локального» (Верменич Я. В., 2021. С. 55–70).

Педагогічні аспекти дослідження пограниччя в Україні – поодинокі (О. Алексеєва, Л. Бутенко). Водночас наукові розвідки з освіти й виховання дітей і молоді на пограниччі України набувають вагомого значення для усвідомлення різних аспектів життєдіяльності пограниччя, впливу його соціальних, культурних, мовленнєвих та етнічних особливостей на формування особистості молодої людини, її національної ідентичності, національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання.

Зазначимо, що проблемам освіти і виховання на пограниччі приділяється велика увага у Республіці Польща. Найбільш потужною з цього напрямку є наукова школа Професора Єжи Нікіторовича (Jerzy Nikitorowicz). Польські дослідники зазначають, що пограниччя – це певний простір, але також стан свідомості. У польській педагогічній науці пограниччя розглядається, передусім як досвід перебування з Іншими, щоденна практика навчання гуманізму й формування власної ідентичності, патріотизму, як пограниччя культур і

цінностей, синергетичного ефекту діалогу різниць (Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji, 2019).

Базовим поняттям педагогіки пограниччя, як вважають польські учені, є людина, яка живе на пограниччі, її статус, особистісні риси та спосіб соціального функціонування. Розуміння людини, яка живе на пограниччі, її інтересів і потреб, її багатовимірної ідентичності дає можливість створити оптимальні освітні умови, спрямовані на підтримку індивідуального розвитку молодії особистості, формування найбільш необхідних суспільних кореляцій із урахуванням і використанням специфічних можливостей, які існують у різнорідному етнічному й культурному просторі, що охоплює території власної країни й тієї, яка знаходиться за межами кордону.

Як зазначає Іоланта Мілюска (Jolanta Miluska), наближення до вирішення питання, чи існує «людина пограниччя» як особа, що наділена такими рисами, які є відмінними від рис у групах людей із центральних регіонів країни, наближає нас до вирішення питання, чим за своєю сутністю є пограниччя, якщо ми хочемо вивчати його вплив на риси й ціле життя людей, які там проживають, доводячи їхню відмінність від людей інших регіонів (Jolanta Miluska, 2019. S. 349).

Єжи Нікіторович (Jerzy Nikitorowicz), аналізуючи праці Домініка Боухета (Dominique Bouchet), виокремлює важливі риси людини пограниччя, а саме (Jerzy Nikitorowicz, 2017. S. 162):

- ніхто не є типовим членом групи;
- жодна культура не існує у замкненій та єдиній формі;
- ніхто не є членом ізольованої групи, а свою ідентичність окреслює відносно до членів різних груп;
- кожна культура становить форму трансмісії власних цінностей і взірців, які можуть підлягати трансформаціям, у зв'язку з чим має процесуальний характер;
- ніхто не має ідентичності у готовій і незмінній формі.

У цьому контексті цікавою є праця Дороти Місеюк (Dorota Misiejuk) та Іоланти Мушинської (Jolanta Muszyńska) «Культурні традиції в сім'ях пограниччя. Трансмісія спадку національної культури», у якій подано результати довготривалого експерименту щодо культурної ідентичності в ситуації історичного пограниччя, де упродовж віків співіснували різні культурні угруповання. На основі аналізу та інтерпретації інтерв'ювання щодо типу трансмісії культурного спадку, проведеного в сім'ях, охарактеризовано культурну ідентичність у структурі національної ідентичності поколінь національної меншини на пограниччі. Дослідження культурної ідентичності, яке проводилося з покоління в покоління, дозволило виокремити три моделі соціалізації, характерні для досліджуваної групи сімей. Проведене дослідження

дозволяє визначати різні технології виховання дітей і молоді на пограниччі залежно від усталеної моделі сімейного виховання (Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych, 2012. S. 295).

На нашу думку, вивчення багаторічного досвіду Республіки Польща щодо розвитку педагогіки пограниччя, вирішення ключових освітніх проблем дітей та молоді у цих регіонах без сумніву буде сприяти утвердженню української національної ідентичності громади пограничних територій України.

Отже, українські дослідники вивчають соціокультурні, історичні, політичні, а також окремі педагогічні аспекти життєдіяльності пограниччя та дотичні до них проблеми. Праці таких учених допомагають усвідомити специфіку пограниччя в освітньому та виховному дискурсі, здійснюють важливий внесок у розвиток міжкультурної освіти українського пограниччя, педагогічної науки та педагогічної практики. Разом з тим існує нагальна проблема активізації досліджень освітніх і виховних проблем пограниччя в контексті порівняльного аналізу діалогу культур, історії країн, що межують. Результати такого наукового пошуку дозволять розробити рекомендації для пограничних територій України щодо організації освітнього й виховного процесу, спрямованого на формування свідомого громадянина України, її патріота й захисника.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації питання освіти та виховання на пограниччі України набувають особливої актуальності й потребують розширення тематики їх досліджень, зокрема щодо вирішення таких проблем:

- Національно-патріотичне виховання дітей і молоді, формування національної ідентичності. Формування національної ідентичності є багатограним процесом, спрямованим на формування уявлень людей про свою країну, її історію та місце в світі. На пограниччі такий напрям виховання є важливим.
- Формування історичної свідомості. Освіта дітей та молоді на пограниччі повинна охоплювати вивчення історії пограничних регіонів, що допомагає учням зрозуміти історичні контексти конфліктів і взаємозв'язки з сусідніми країнами.
- Мовленнєві проблеми. На пограниччі існує багатомовність або мовленнєва різноманітність. Освіта може поєднувати вивчення різних мов, забезпечувати впровадження білінгвальних навчальних програм. При цьому державною мовою є українська, і саме їй відводиться провідне місце в навчанні.
- Географічне положення та геополітика. Вивчення географії та геополітики пограничних регіонів може відображати геополітичні відносини та геостратегічне значення цих територій.
- Збереження й примноження культурної спадщини. Освіта сприяє більш глибокому вивченню культурної спадщини пограничних регіонів, включаючи

традиції, звичаї, релігію та інші аспекти.

- Міжнародні відносини. Освіта сприяє формуванню розуміння й підтримці мирних і конструктивних міжнародних відносин у пограничних регіонах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева О. Р., Курліщук І. І. Феномен виховного простору соціокультурного пограниччя сходу України у формуванні громадянськості студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, Каф. «ЮНЕСКО» «Духовно-культурні цінності виховання та освіти». Київ, 2022. Вип. 1. С. 6–16. Бібліогр.: 11 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2022_1_3
2. Бутенко Л. Л. Особистість у соціокультурному пограниччі Сходу України в умовах інформаційної та військової агресії: педагогічні аспекти дослідження. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць / за заг. ред. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С.114–121. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/2453>
3. Верменич Я. В. Кордони та пограниччя в дискурсивному просторі соціогуманітаристики: теоретичні проєкції. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 7. С. 55–70. Бібліогр.: 26 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2021_7_12
4. Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір. *Регіональна історія України* : зб. наук. пр. / Ін-т історії України Нац. акад. наук України, Від. іст. регіоналістики. Київ, 2012. Вип. 6. С. 67–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/reisuk_2012_6_7
5. Кривицька О. Пограниччя у контексті парадигми простору. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 2. С. 77–90. Бібліогр.: 17 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_2_6
6. Рафальський О.О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с. С.107.
7. Сисоева С. О. Педагогіка пограниччя: актуальність досліджень для України. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2022: виклики і перспективи в умовах турбулентності світу* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 листопада 2022 р.) / за заг. ред. О. І. Локшиної ; Ін-т педагогіки НАПН України. Київ ; Біла Церква : Авторитет, 2022. С. 54–56. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-97763-9-6-2020>.
8. Сухомлинов О. М. «Пограниччя» – онтологія ментальностей і візій. *Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка*. 2015. Вип. 1. С. 203–207. Бібліогр.: 17 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2015_1_41
9. Сухомлинов О. М. *Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему* : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 212 с. URL: <https://suchomlynov.pl/assets/files/publikacje/Kulturni%20pohranyczcziapowuj%20pohlad%20na%20staru%20problemu.pdf>
10. Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji/pod redakcją Mirosława Sobeckiego, Doroty Misiejuk, Jolanty Muszynskiej, Tomasza Bajkowskiego. 2019. Białystok. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. 748 s.

11. Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych/ Red. Wasyl Kremien, Tadeusz Lewowicki, Jerzy Nikitorowicz, Swietlana Sysojewa. WSP ZNP, 2012. Sowa – Druk. Warszawa. 392 s.
12. Jerzy Nikitorowicz. Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości. Kraków : Impuls, 2017. 413 s. S. 162.
13. Jolanta Miluska Czy istnieje “człowiek pogranicza”?// Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji/pod redakcją Mirosława Sobeckiego, Doroty Misiejuk, Jolanty Muszynskiej, Tomasza Bajkowskiego. 2019. Białystok. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. 748 s.
14. Wielokulturowość i edukacja/ Redakcja Tadeusz Lewowicki, Wiktor Ogniewjuk, Ewa Ogrodzka-Mazur, Swietlana Sysojewa. WSP ZNP, 2012. Sowa – Druk. Warszawa – Cieszyn – Kijów. 379 s.

Сіваченко І. Г.,

*старший викладач Кошунального вищого навчального закладу
«Харківська академія неперервної освіти»,
i.siva4enko@gmail.com*

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Анотація. У статті актуалізовано медіаосвітній потенціал навчальних занять у музейному середовищі. Музейна педагогіка розглядається як інноваційна педагогічна технологія, що ґрунтується на інтеграції суспільно-гуманітарних наук і медіаосвіти. Така інтеграція сприяє розвитку особистості учня, його медіаграмотності та медіакультури, що вкрай важливо в умовах сучасних цивілізаційних викликів і загроз воєнного часу.

Ключові слова: медіаосвіта, медіаграмотність, музейна педагогіка.

Abstract. The article updates the media-educational potential of educational classes in the museum environment. Museum pedagogy is considered as an innovative pedagogical technology based on the integration of social and humanitarian sciences and media education. Such integration contributes to the development of the student's personality, his media literacy and media culture, which is extremely important in the conditions of modern civilizational challenges and threats of wartime.

Keywords: media education, media literacy, museum pedagogy.

Імперські амбіції путінського режиму рф уже у ХХІ столітті призвели до нових спроб окупувати Українські землі, поневолити Український народ і знищити Українську державу. І як завжди, під ворожим ударом опиняється освіта: від фейків і дезінформації у російських ЗМІ до варварського спалення українських книжок, заборони навчання українською мовою на окупованих територіях і прицільного бомбардування українських закладів культури й освіти по всій території України. Все це призводить до численних освітніх втрат уже

сьогодні. З початку повномасштабного вторгнення росіяни активно використовують дітей та підлітків в інформаційній війні проти України. Недостатньо розвинене в учнів уміння критично сприймати інформацію посилює вплив на них маніпуляцій і пропаганди. Через це вони можуть легко потрапити у поле зору ворожих спецслужб, адже не всі мають високий рівень медіаграмотності. Тож час від часу з'являється інформація про розкриття співпраці українських підлітків із російськими спецслужбами, як-от повідомлення про фейкові замінування, знімання військових об'єктів тощо.

В умовах сучасної війни, яка відбувається і в інформаційному просторі, вкрай важливою є інформаційна безпека громадян, суспільства, держави. Саме тому медіаосвітня складова стає ключовою в усіх освітніх галузях загальної середньої освіти, а також дошкільної, позашкільної та вищої освіти.

21 квітня 2016 року Президія Національної академії педагогічних наук України схвалила нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. Концепція визначає головні завдання, принципи й пріоритетні напрями розвитку медіаосвіти в Україні, її форми та основні етапи впровадження [1].

Згідно з цією Концепцією медіаосвітою вважається частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно визначені завдання медіаосвіти – сприяти формуванню медіаінформаційної грамотності, медіаімунітету особистості, здатності до медіаторчості, рефлексії і критичного мислення, спеціалізованих аспектів медіакультури.

Концепція впровадження медіаосвіти в Україні також тлумачить медіакультуру як культуру сприймання і виробництва соціальними групами та соціумом у цілому сукупності інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, знакових систем, технологій комунікації, пошуку, збирання, виробництва і передавання інформації. На особистісному рівні медіакультура означає здатність людини ефективно взаємодіяти з мас-медіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі, здійснювати ціннісно-вольову рефлексивну регуляцію інформаційної поведінки [1].

Медіаграмотність передбачає розуміння того, як масова комунікація використовується в різних соціумах, навички застосування медіа в комунікації з іншими людьми; а також уміння: аналізувати, критично осмислювати і створювати медіатексти; визначати джерела медіатекстів, їхні політичні, соціальні, комерційні, культурні інтереси, їхній контекст; інтерпретувати

медіатексти і цінності, що розповсюджують медіа; добирати відповідні медіа для створення та розповсюдження власних медіатекстів і завоювання зацікавленої в них аудиторії; діставати змогу вільного доступу до медіа як для сприйняття, так і для продукції.

У сучасному світі невід'ємною частиною системи безперервної освіти став музей, де людина має можливість доторкнутися до культурних пам'яток різних епох, справжніх національних і світових реліквій.

Основні освітні завдання кожного музею:

- навчити учня самостійно розглядати явища цілісно та в динаміці;
- показати всепроникливий принцип подібності в природі, житті, мисленні;
- навчити шукати подібність, аналогію для нових досліджуваних явищ;
- навчити учня використовувати всі доступні навички й уміння в процесі пізнання, показавши неминучість і необхідність автодидактики в процесі навчання [2].

Досвід проведення занять із учнями в музеях різних типів і профілів свідчить, що музейні матеріали мають значний потенціал щодо виховання учнів на загальнолюдських і національних цінностях, формування ключових компетентностей та їхніх складових, зокрема медіаграмотності та медіакомпетентностей, зрештою розвитку медіакультури особистості.

Серед музейних експонатів чимало знайдеться таких, що можуть використовуватися на заняттях з медіаосвіти, а саме:

- речові (знаряддя праці, інструменти, зброя, одяг, прикраси, предмети побуту), адже кожен із них несе на собі, у прямому сенсі, відбитки певної культури;
- писемні (рукописи, документи, першодруки книг, журналів, газет, листівок, афіш);
- нумізматичні (колекції монет, медалей, жетонів, різних відзнак);
- художні (оригінальні твори іконопису, живопису, скульптури, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, народної творчості, художня фотографія, інші види новітньої художньої діяльності);
- науково-технічні (інструменти, машини, устаткування, а також документи про винаходи і наукові відкриття);
- меморіальні (предмети і матеріали, пов'язані з видатними людьми, меморіальні знаки, надгробки) [5].

При цьому певні експонати можуть бути типовими для свого часу виробами, характеризувати цілу епоху, інші – рідкісними, навіть унікальними.

Зазначимо, що характер освітньої діяльності в музейному середовищі значно відрізняється від шкільного тим, що передбачає не стільки запам'ятовування великих обсягів інформації, скільки миттєве застосування щойно отриманих знань, пошук відповідей на питання, які виникають під час

музейних заходів. Змінюються стосунки між педагогом і учнем: вони стають суб'єкт-суб'єктними, партнерськими. Відповідно змінюються форми і методи освітньої діяльності: найчастіше застосовуються групові форми роботи, різноманітні дидактичні, рольові ігри, що сприяє як інтелектуальному, так і особистісному розвитку учнів. Все більшого поширення набувають музейні квести, майстер-класи, музейні уроки з різних навчальних предметів тощо.

Під час музейних заходів для учнів все частіше застосовуються такі форми експонування, коли до експонатів можна доторкнутися (покрутити ручку, відкрити дверцята шафи, зазирнути у шухляду тощо), експозиція супроводжується звуками (співом птахів у природничому музеї або музичним твором для повного «занурення» в тему мистецького твору чи відповідну епоху) тощо [5].

Досвід застосування різноманітних форм і методів освітньої діяльності накопичений сучасними музеями України. Чимало музейних заходів містять медіаосвітній компонент, адже передбачають опрацювання різноманітної інформації з різних джерел, її відбір, використання, створення нових медіапродуктів (текстів, зображень), навіть приладдя для створення цих медіапродуктів.

Далі наведемо декілька практичних вправ, які можуть бути цікавими й корисними для школярів і навіть стати ідеями для учнівських медіапроектів, реалізованих у музейному середовищі. Для школярів це може бути власне дослідження розвитку медіакультури від доаграрної епохи до цифрової.

Відомо, що одним із найперших винаходів людства, який можна віднести до візуальної медіакультури, є печатка. З часом печатки змінювалися, вироблялися з різних матеріалів, за різними технологіями, набували нового призначення. Та завжди несли найважливішу сконцентровану в собі інформацію про її власника, сучасну йому культуру і навіть цілу епоху.

Розпочати знайомство учнів з різноманітними протомедіа, які зберігаються в музеї, можна з дослідження та виготовлення власної печатки.

Перед роботою варто обговорити з учнями вибір зображення для печатки. Можна розглянути зображення, викарбовані на монетах, герби, емблеми різних часів, держав тощо. Учні мають дійти висновку, що зображення для печатки обирається не випадково: воно містить найважливішу інформацію про її власника, його досягнення, цінності, захоплення, особистісні риси тощо. Тому очевидно, що музикант вибере зображення музичного інструмента, художник – зображення палітри з пензликом, а футболіст – м'яча.

Педагог може запропонувати учням виготовити власні печатки з підготовленого матеріалу (це може бути ластик, картоплина, деревина тощо). Після цього нанести фарбу (друкарську фарбу використовувати не можна!) і

зробити відбиток печатки на папері. Також можна запропонувати учням виконати завдання: на аркуші паперу зібрати якомога більше відбитків печаток однокласників, уважно розглянути і розповісти, про що дізнався за їхньою допомогою [3; 7].

Виконання цієї справи дозволить учням зробити чимало відкриттів – дізнатися більше про себе, про своїх однокласників, навіть, знайти нових друзів. Далі – обговорити питання: з яких іще матеріалів можна виготовити печатку? Чи будуть такі печатки відрізнятися одна від одної? Одночасно учні пригадають властивості відомих їм матеріалів. Чим більше можливих варіантів назбирається – тим краще!

Дослідження художніх та періодичних видань різних часів можна провести у найближчому музеї, де зберігаються видання різних часів, простежити, якими роками датовані ті чи інші наявні матеріали, як вони виглядають, чим відрізняються від сучасних видань. Чудово, якщо учні зможуть не тільки розглянути, а й потримати в руках, «помацати», понюхати ці музейні експонати.

Медіапедагоги пропонують різні варіанти проведення справи. Учні можуть об'єднатися в групи для дослідження різних періодичних видань, як-от:

- знайти видання, які з'явилися до винаходу паперу, а які – після;
- знайти видання, які з'явилися до винаходу друкарського верстату, а які – після;
- знайти видання, в яких була одна колонка, й такі, в яких уже є розподіл на кілька колонок;
- знайти чорно-білі видання та кольорові.

Автори підкреслюють, що занурюючись в історію та відтворюючи хронологію певних подій (у цій справі – розвиток та вдосконалення процесу виготовлення художніх та періодичних видань різних часів), учні спостерігають, як винаходи людини впливали на підвищення якості та комфорту її життя. Це може спонукати дитину до творчості й винахідництва [3].

Якщо запропонувати учням домашнє завдання – дослідити періодичні видання, які зберігаються вдома, залучивши батьків, бабусь і дідусів – це може стати чудовою нагодою для цікавої розмови про сімейні історії, цінності та реліквії, зрештою, слугуватиме згуртуванню родини.

В умовах дистанційного навчання вдалим буде використання для цієї справи онлайн інструментів і сервісів: LearningApps, Kahoot, які дають змогу перетворити навчальний процес на захоплюючу гру; Padlet – сервіс електронних дошок, доступних для спільного наповнення та редагування, який дозволяє створити хронологічні лінії, розмістити об'єкти на карті, а також зобразити зв'язки між об'єктами, створивши карту понять.

Перш ніж розглянути наступну справу, слід зазначити, що навіть старі речі, що давно вийшли з ужитку, можуть стати неймовірним відкриттям для сучасних

учнів, надихнути до справжнього винахідництва. Тож варто пошукати серед експонатів такі рідкісні, які сьогодні називають протомедіа, та мас-медіа різних епох. Одним із таких є фенакістископ, різновиди стробоскопів, «чарівний ліхтар», кінопроектор тощо. Бо всі вони є свідками невпинного руху людства до сучасних гаджетів із широкими можливостями фото- й відеознімання, створення GIF-зображень, стрімів у соціальних мережах та онлайн сервісах.

Цікавою й пізнавальною для учнів може стати уявна подорож до часів початку анімації, яку можна розпочати зі знайомства з реальним приладом – фенакістископом.

Відомо, що фенакістископ – прилад для демонстрації рухомих зображень, конструкція якого заснована на здатності сітківки ока людини зберігати зображення. Фенакістископ винайшов у 1833 році бельгійський фізик Жозеф Плато. Майже одночасно з ним Симон фон Штампфер винайшов апарат дуже схожий на фенакістископ – стробоскоп.

Цікаво, що у 2019 році Google створив спеціальний Doodle до 218-ої річниці з дня народження Жозефа Плато (<https://youtu.be/p0xDFiXnKJU>).

Педагог може запропонувати учням розглянути деталі фенакістископа (або їхні зображення) і висловити свої припущення стосовно питання: що поєднує ці предмети між собою? Приймаються усі відповіді без коментарів. Після цього можна переглянути відео про фенакістископ, оживлі малюнки, винахід анімації тощо.

Далі – запропонувати учням створити анімацію: оживити власні малюнки.

Для творчості знадобляться картон (18 см x 18 см), друкований шаблон диску, канцелярська кнопка, олівець з ластиком, клей-олівець, маркери, фломастери, олівці (для розфарбовування), ножиці.

Перебіг роботи складається з шести кроків і може міститися в інструкції.

Крок 1. Збери усі необхідні матеріали й приладдя.

Крок 2. Виріж шаблон диску.

Крок 3. У кожному секторі намалюй піцу за зразком.

Крок 4. Приклей шаблон до картону і акуратно виріж по колу з усіма вузькими прорізами.

Крок 5. Акуратно прикріпи шаблон канцелярською кнопкою до ластика на олівці так, щоб його було зручно повертати навколо кнопки.

Крок 6. Стань перед люстерком, закрив одне око і поглянь крізь шпаринку у дзеркало іншим оком. Покрути колесо. І побачиш, як твої малюнки оживуть!

По закінченні роботи і демонстрації результату варто обговорити такі питання:

Спробуй покрутити колесо з різною швидкістю. Чи змінюється те, що ти бачиш? Як саме?

Спробуй зробити ще одне колесо з більшою кількістю секцій. Чи впливає це на те, що ти бачиш, порівняно з попереднім? Як саме?

Спробуй намалювати іншу картинку – наприклад, м'яч, який піднімається й опускається, або повітряну кульку, яка збільшує і зменшує свій об'єм.

Найцікавіше – обговорити, що відбувається, як працює анімація, кіно чи відео. А також дізнатися про можливості сучасних смартфонів, які можуть записувати відео в уповільненому режимі, знімають 100 і більше кадрів на секунду. Завдяки цьому під час перегляду відзнятого матеріалу досягається ефект плавного руху навіть в уповільненому режимі [6].

Розглянуті практичні вправи є лише невеликою часткою напрацювань медіапедагогів, спрямованих на розвиток медіаграмотності та медіакультури сучасної людини, які доцільно проводити у безпосередньому контакті з відповідними експонатами музею.

Учителі та музейні педагоги, які долучаються до впровадження медіаосвітніх технологій, мають пам'ятати основну ідею медіаосвіти: найкращим способом навчити медіаграмотності є залучення дітей до медіатворчості. Адже створюючи власний медіапродукт, дитина найкраще розуміє, як це працює, переконується у тому, що будь-яку інформацію створює людина відповідно до власних інтересів, навчається відрізняти факти від фейків, маніпуляцій і неправди, зрештою, набуває навичок відповідального споживача інформації.

Підсумовуючи, варто наголосити, що для виховання компетентного випускника необхідне нове освітнє середовище, яке забезпечить відповідні умови, засоби і технології для навчання учнів і поза приміщенням закладу освіти: в сучасних музеях, лабораторіях, обсерваторіях, із доступом до відкритих навчальних курсів та інших ресурсів [4].

Розширення освітнього простору Нової української школи цілком можливе через впровадження музейної педагогіки. Участь школярів у музейних заходах із залученням великої кількості музейних експонатів, фрагментів експозиції у поєднанні із сучасними методиками, дидактичними іграми, іншими інтерактивними методами взаємодії сприяє формуванню пізнавального інтересу, розвитку критичного мислення, спонукає самостійно досліджувати навколишній світ та взаємодіяти між собою. За таких умов музейна педагогіка може розглядатися як інноваційна педагогічна технологія, що ґрунтується на інтеграції суспільно-гуманітарних наук і медіаосвіти та сприяє розвитку особистості учня, його медіаграмотності та медіакультури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л.А.Найдьоновой, М.М.Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
2. Любич О.І. Роль засобів музейної педагогіки в процесі виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. URL: https://lib.iitta.gov.ua/5262/1/Liubych_2014.pdf

3. Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / за ред. О.В.Волошенюк, В.Ф.Іванова. Київ: ЦВП, АУП, 2018. 234 с.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи у 2016–2029 рр. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
5. Основи музезнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Посібник // під редакцією: В.Великочого, Н.Гасюк. Івано-Франківськ: Плай, 2005. 64 с.
6. Створи анімацію. Wonderlab+. URL: <https://wonderlabplus.sciencemuseumgroup.org.uk/make-and-do/make-animation>
7. Череповська Н.І. Візуальна медіакультура: розвиток критичного мислення і творчого сприймання. Методичні рекомендації до медіаосвітнього курсу «Медіакультура» для старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Міленіум, 2014. 116 с.

Слободенюк О. О.,
старший викладач комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
yutyna2021@gmail.com

РОЛЬ НАУКИ І ОСВІТИ В ПРОТИДІ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Війна російської федерації проти України стала не лише військовим конфліктом, але й масштабною інформаційною війною. Російська пропаганда та дезінформація використовуються як інструменти для маніпулювання громадською думкою, виправдання агресії, деморалізації українського суспільства та розпалювання ворожнечі.

В умовах інформаційної війни роль науки і освіти стає надзвичайно важливою. Саме наука та освіта дають людям знання та інструменти для критичного аналізу інформації, розуміння пропагандистських прийомів та захисту від дезінформації.

Наука і освіта відіграють ключову роль у протидії російській пропаганді та дезінформації. Завдяки науковим дослідженням, розробці нових методів та інструментів, а також медіаосвіті українського суспільства можна дати відсіч ворожій пропаганді та захистити інформаційний простір України.

Сучасний світ стикається з постійними викликами, зокрема з боку російської пропаганди та дезінформації, яка має значний вплив на суспільство, політичні процеси та міжнародні відносини. Розуміння ролі науки і освіти у протидії цим явищам є критично важливим для збереження демократичних цінностей, правдивої інформації та здорового суспільного дискурсу.

Російська пропаганда використовує різноманітні стратегії та методи для маніпулювання інформацією та впливу на думку суспільства. Одним із ключових принципів протидії пропаганді є підвищення рівня медіа-грамотності серед громадян шляхом освітніх програм та акцій.

Освіта відіграє ключову роль у формуванні критичного мислення, аналітичних навичок та здатності до критичної оцінки інформації. Інформаційна грамотність та здатність до самокритичного мислення є важливими компонентами в протистоянні дезінформації.

Наукові дослідження також грають важливу роль у виявленні та аналізі механізмів пропагандистських методів та стратегій. Використання наукових знань для розкриття та рефутації маніпулятивних тверджень є ефективним засобом у протидії дезінформації.

У ряді країн вже існують успішні практики використання наукових досліджень та освітніх ініціатив у протидії російській пропаганді. Наприклад, створення спеціальних курсів та ресурсів для медіа-грамотності, підтримка наукових центрів з дослідження дезінформації та ін.

Інформаційні технології відіграють значну роль у поширенні як правдивої інформації, так і дезінформації. Цифрова грамотність та здатність критично оцінювати джерела інформації стають все більш важливими у контексті боротьби з пропагандою. Освітні програми та ініціативи повинні акцентувати увагу на розвитку цифрової грамотності серед населення.

Проблема російської пропаганди та дезінформації є не лише внутрішньою проблемою окремих країн, а й має міжнародні наслідки. Згуртування міжнародної спільноти, обмін досвідом та співпраця у сфері протидії пропаганді стають важливими напрямками у боротьбі з цим явищем.

Громадські ініціативи та діяльність громадських організацій грають важливу роль у розкритті та протидії пропаганді та дезінформації. Їхні зусилля у напрямку освіти та інформування громадськості є незамінними для побудови здорового інформаційного середовища.

З урахуванням швидкого розвитку технологій та постійних змін у суспільстві, необхідно постійно оновлювати та адаптувати освітні програми та стратегії протидії пропаганді. Інтеграція інноваційних методів навчання, використання новітніх технологій у формуванні медіа-грамотності та критичного мислення є ключовими напрямками подальшої роботи.

Роль науки і освіти у протидії російській пропаганді та дезінформації є невід'ємною складовою сучасного суспільства. Шляхом поєднання зусиль урядових, освітніх, наукових і громадських структур можливо забезпечити ефективну боротьбу з цими негативними явищами та підтримати здоровий інформаційний простір для всіх громадян.

Слюта А. М.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри екології, географії та природокористування
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
sliuta.alina@ukr.net

СТВОРЕННЯ ЯКІСНОГО ЕЛЕКТРОННОГО ОСВІТНЬОГО КОНТЕНТУ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ЖИТТЯ

Анотація. У статті описані цифрові технології для забезпечення якісного електронного освітнього контенту для здобувачів освіти в контексті сучасних реалій життя. Автором проаналізовані мережеві технології, що можуть бути використані в освітньому процесі в режимі дистанційного навчання. Встановлено, що впровадження цифрових технологій навчання надає широкі можливості для вирішення актуальних проблем сьогодення та допомагає врахувати світові тенденції розвитку інтелектуального потенціалу.

Ключові слова: здобувачі освіти, цифрові технології, електронний освітній контент, освітній процес

Abstract. The article describes digital technologies for providing high-quality electronic educational content for students in the context of modern life realities. The author analyzed network technologies that can be used in the educational process in the distance learning mode. It has been established that the implementation of digital learning technologies provides ample opportunities for solving current problems and helps to take into account global trends in the development of intellectual potential.

Key words: education seekers, digital technologies, electronic educational content, educational process

В умовах нашого сьогодення якість освітнього процесу значною мірою залежить від обсягу використання програм дистанційної освіти. Воєнний стан у нашій країні змусив викладачів здійснювати освітній процес в дистанційному режимі. Основними вимогами до технологій дистанційного навчання є: науковість, послідовність, безпечність, ефективність та керованість дистанційним процесом (контроль, перевірка, оцінка, прогнозування). Головним інструментом забезпечення комфортного дистанційного навчання є саме оволодіння та вміння використовувати інформаційно-цифрові технології в освітньому процесі, адже цифрова компетентність є ключовою компетентністю кожної людини для успішного життя в умовах розвитку інформаційного суспільства. Це визначено низкою нормативних документів, зокрема Законом України «Про освіту», Концепцією розвитку педагогічної освіти та ін.

На сьогодні заняття без цифрових технологій є не цікавим, не актуальним і без майбутнього. Здобувачі освіти опановують сучасні технології для отримання

потрібної фахової інформації [2].

Тому завдання викладача в поставлених умовах – знайти найдоступніші, найефективніші та цікаві засоби подачі інформації, привернути увагу здобувачів освіти до самого освітнього процесу. Питання якості контенту електронного навчання є надзвичайно актуальним у сфері освіти. Реформування системи освіти в Україні призвело до суттєвих змін у навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу, а електронні освітні ресурси стали його невід’ємною частиною. Впровадження цифрових технологій навчання та тестування надає широкі можливості для вирішення актуальних проблем сьогодення та допомагає врахувати світові тенденції розвитку інтелектуального потенціалу.

На сьогодні існує ще більше можливостей, які можуть зацікавити як викладачів так і здобувачів освіти, серед яких:

- **кейс-технології** – навчально-методичні матеріали, що збираються в спеціальний збірник і пропонуються студентам для самостійного опрацювання з можливістю отримання безпосередньо консультацій;

- використання **теле- та радіолекцій** з роз’ясненнями та завданнями викладачів;

- **мережеві технології** – засновані на використанні мережі Інтернет. Основними «представниками» мережевих технологій є:

- PowToon** – онлайн-сервіс, який схожий на MS PowerPoint, але, крім того, дозволяє створювати об’єкти «вручну» та експортувати їх у відео;

- YouTube** – платформа (відеохостинг) для завантаження та обміну відео;

- Padle** – це віртуальна дошка, куди можна вкладати фотографії, файли та посилання на веб-сторінки. Доступ для читання та редагування може бути відкритий для будь-кого;

- Thiglink, Glogster** – веб-сервіси для створення інтерактивних плакатів, які перетворюють прості зображення на інтерактивні об’єкти. Інтерактивність зображення досягається додаванням тегів із текстовими запитам, посиланнями на відео, музику, текст або зображення;

- PearDeck, Nearpod** – це веб-платформи, які дозволяють викладачам створювати інтерактивні презентації для здобувачів освіти і ділитися ними з під час самого заняття. Ключовою перевагою, яку можна визначити після багаторазового використання, є різноманітні можливості використання програмного засобу, оскільки освітній процес може відбуватися в режимі реального часу або із його затримкою. Презентацію можна використовувати під

час «живих занять», а студенти працюють за комп'ютерами або мобільними телефонами. Таким чином ми створюємо гібридне навчальне середовище за допомогою цифрового інтерфейсу, який може поєднувати аудиторне та дистанційне навчання. Якщо студент не може бути присутнім на занятті, то презентацію, яка відбулася в прямому ефірі, може переглянути пізніше та виконати поставлені завдання. також отримує рішення цих учнів і надсилає їм звіт пізніше. Коли здобувачі освіти слідкують за поясненнями в онлайн-середовищі Nearpod або розв'язують завдання, викладач одразу отримує результати та відповіді всіх учасників освітнього процесу і може включитися до обговорення. Здобувачі освіти приєднуються до заняття, ввівши код за посиланням або приєднавшись через інші онлайн-середовища (соціальні мережі, класи Google або Microsoft Teams);

Mindomo, Spiderscribe – веб-сервіси для створення інтелект-карт, тощо;

Storyboard That – інструмент-ресурс для створення наочних посібників для лекцій. Однак функціонал сервісу настільки широкий, що дозволяє створювати повноцінні комікси з використанням різноманітних графічних елементів.

Genially – універсальний онлайн-сервіс для створення презентацій, інтерактивних зображень, карт, звітів, інфографіки, вікторин, плакатів, відео, таблиць, ігор та віртуальних гідів та ін. Сервіс включає більше тисячі різних шаблонів, за допомогою яких можна швидко і легко створювати інтерактивний контент.

FlipSnack – онлайн-сервіс, що дозволяє легко та швидко створити електронну книгу та опублікувати її на сайті чи форумі. FlipSnack дозволяє конвертувати PDF-документи у Flash. Це ідеальний спосіб для тих, хто хоче розмістити на своєму сайті чи блозі книги, журнали, каталоги, газети, портфоліо чи будь-який інший документ. Після цього можна розмістити свою колекцію електронних книг, завантажити її або поділитись нею в соціальних мережах.

Myebook – це безкоштовний онлайн-інструмент, що дозволяє створювати власні інтерактивні "книги", які допоможуть здобувачам освіти творчі здібності.

Ridero – це електронна видавнича платформа для незалежних авторів, яка дозволяє авторам будь-якого жанру безкоштовно конвертувати книги з текстового файлу у повноцінну електронну чи паперову книгу за лічені хвилини, а потім публікувати її у провідних інтернет-магазинах (Ozon, Lit та інші).

Mozaik Education – інтернет-сервіс, що забезпечує інтерактивне навчання, основною складовою є урізноманітнення інструментарію занять численними ілюстраційними, анімаційними та творчими презентаційними можливостями.

Plickers – мобільний додаток, який «зчитує» спеціальні картки з відповідями здобувачів освіти та виводить статистику на екран телефону викладача. Додаток використовується для швидкої перевірки, аби дізнатись, чи розуміють здобувачі освіти поняття та чи освоюють ключові навички [1, 3].

Таким чином, електронні матеріали дозволяють комплексно познайомитися з будь-яким явищем, оскільки можна прочитати або прослухати текст, переглянути картинки, а потім переглянути відеоролик або відео. Після вивчення нової теми виконайте інтерактивний тест або тематичні завдання. Все це разом із системою управління знаннями робить освітній процес глибшим та якіснішим.

Отже, цифрові технології дозволяють зробити освітній процес анімованим, диференційованим та персоналізованим, забезпечити гнучкість занять, асинхронність у часі, доступ до інформації освітніх ресурсів, масовість, інтерактивність, автоматизацію контролю та моніторингу тестування. До недоліків дистанційної освіти належать: відсутність або відсутність прямого контакту студентів та викладачів, соціалізації студентів один з одним, додаткове навантаження на викладачів та студентів через відсутність мотивації та самостійної роботи. Щоб запобігти ризикам та знизити негативні наслідки впровадження нових форм та методів навчання, необхідно ретельно планувати роботу освітньої установи в цілому та діяльність кожного викладача для досягнення якісної освіти в умовах дистанційного формату навчання. Під час дистанційної освіти викладачі постійно підвищують свій рівень знань та навичок, а для досягнення якісної освіти вводять у освітній процес важливу компетенцію «навчання впродовж життя».

Використання цифрових технологій в реаліях нашого життя роблять електронний контент цікавим та яскравим засобом навчання, що в свою чергу підвищує мотивацію студентів сучасної освіти до освітньої діяльності. Наявність відповідних компетентностей у педагогічних кадрів призводить до створення якісно нових умов професійної підготовки здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бобрицька В.І. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищій педагогічній освіті. Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. Київ, 2011. № 16 (2). С. 35-39.
2. Джевага Г.В. Створення відеолекції для дистанційного навчання. Актуальні проблеми вищої освіти. № 167. 2016. С. 19-23.
3. Іванова С. М., Кільченко А. В. Цифрова трансформація освіти і науки: зарубіжний досвід. Сучасні інформаційні технології в освіті та науці : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., м. Житомир, 18–19 лист. 2021 р. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. С. 62-66.

Sokolovska Irina,
*Candidate of Medical sciences,
Associate Professor
Khortytsia National Academy
irinasokol10@meta.ua*

Nechyporenko Valentyna,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, rector
Khortytsia National Academy*

Hordiienko Natalia,
*Doctor of Sociological Sciences, Professor,
vice-rector for research and innovation,
Khortytsia National Academy*

Pozdnyakova Olena,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, first vice-rector
Khortytsia National Academy*

THE INFLUENCE OF A STIMULATING EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A MODERN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION ON THE FORMATION OF STUDENT LEADERSHIP

Анот ація. Феномену лідерст ва у сфері освіт ньої сист еми приділяєт ься велика увага, прот е залишаєт ься багат о пит ань, що ст осуєт ься педагогічного впливу т а т ехнологій, що сприяют ь розвит ку лідерських навичок у ст удент ів. Розвит ок лідерських компет енцій у закладі вищої освіт и передбачає цілеспрямований комплексний підхід в освіт ньому процесі через взаємодію ст удент ів один з одним, з курат орами, викладачами, що дозволяє набуват и досвіду лідерської поведінки. Пит ання розвит ку особист ост і, що володіє усіма цими зат ребуваними робот одавцями якост ями, є одним із найакт уальніших у сфері освіт и.

Ключові слова: лідерство, лідер, викладач, студент, освіта, освітнє середовище, компетенції, заклад вищої освіти, студентська група, формування лідерських якостей

Abstract. Much attention is paid to the phenomenon of leadership in the field of the educational system, but many questions remain regarding the pedagogical influence and technologies that contribute to the development of leadership skills in students. The development of leadership competencies in a higher education institution involves a purposeful comprehensive approach in the educational process through the interaction of students with each other, with supervisors, and teachers, which allows you to gain experience in leadership behavior. The issue of personality development, possessing all these qualities demanded by employers, is one of the most relevant in the field of education.

Key words: leadership, leader, teacher, student, education, educational environment, competencies, higher education institution, student group, formation of leadership qualities

Currently, high demands are placed on the quality of professional training of students. The focus is on educating the student as a self-developing, competitive individual, ready for leadership and successful performance of his professional activities [1]. During the process of studying at a university, a student must learn not only to make independent decisions, but also to bear responsibility for them. Realizing the fact that the leading goal of the pedagogical process is the development of the student's personality and the formation of his leadership qualities, the teacher must organize the educational process, taking into account the socio-psychological characteristics of leadership.

According to B.S. Pavlova, higher education is a key factor in the upward social mobility of young people. The challenge expected from modern graduates is that they must have such competencies as creativity, the availability of modern knowledge, the ability to quickly adapt, be flexible, and solve issues related to the development of the modern economy. Of particular interest is the problem of studying leadership in education, which is becoming increasingly relevant in the modern sociocultural situation.

Leadership is the ability to influence individuals and groups, directing their efforts to achieve their goals. Many authors have studied the phenomenon of leadership and its various aspects among students, some of whom focused their attention on the problems of developing leadership qualities and forming student teams, defined leadership from the point of view of a philosophical anthropological approach to the value orientations of students, approached from the point of view of the concepts of leadership, competence and situational approaches, considered the processes of formation of an individual's leadership position, issues of the relationship between management and leadership, searched for formulas for personal growth, individual leadership in competitive conditions, etc. [2].

That is, much attention has been paid to the phenomenon of educational leadership, but many questions remain regarding the pedagogical impact and technologies that contribute to the development of leadership skills in students.

The development of leadership competencies at a university involves a targeted integrated approach in the educational process through the interaction of students with each other, with curators, teachers, social partners, employers, which allows them to gain experience in leadership behavior and develop the leadership qualities of an individual .

A competency model is a set of specific requirements for the knowledge and skills of an individual in a certain position, determined by his personal characteristics and the strategic goals of the organization and contributing to their successful achievement.

The modern labor market places special, complex requirements on the employee, including a high basic level of professional training and in-depth specialized

knowledge; theoretical concepts combined with skills and practical experience; discipline, diligence and at the same time - initiative, courage, willingness to make responsible decisions and take risks; ability to work in a team combined with leadership qualities. Employers are increasingly paying attention to building competency models that employees need to achieve the organization's strategic goals. There are two main approaches to understanding competencies [3]:

1. a person's ability to act in accordance with given rules (standards);
2. personality characteristics that allow you to achieve your goals

Accordingly, leadership competencies in the student team are formed on the basis of the superiority of the personal qualities of individual subjects of activity and interaction in the student group with the psychological readiness of the individual to ensure the organization of joint collective activities of people for the fastest and most successful achievement of the common goal facing this group [3, 4, 5, 6, 7].

The following levels of development of leadership competencies among students can be distinguished:

1. threshold - the leadership position is absent or almost not expressed;
2. situational - leadership qualities are manifested under the influence of external circumstances;
3. advanced - a strong need to take a leadership position.

The formation of leadership competencies in students involves the development of the following skills [4]:

1. intellectual (related to readiness to perform professional tasks, generating ideas, proposing non-standard ideas);
2. organizational (ability to make decisions and take responsibility, lead others, solve group problems);
3. performing (the ability to work long-term hard with high efficiency, the ability to adequately evaluate achieved results and bear responsibility for them, etc.);
4. social and communicative (the ability to find a common language, lead, resolve conflicts when solving group problems).

Thus, leadership competence in a student environment can be defined as the interaction of a leader with group members, allowing them to cultivate leadership qualities and jointly develop their intragroup subjectivity towards polysubjectivity, without which transformational level leaders will not appear.

After all, the formation of leadership competence in students, the highest level of development (in a transformational form), is due to the presence of a model of leadership metacompetence, which includes such universal competencies as: teamwork, achievement orientation, mutual assistance, mutual influence, serving others, personal and professional efficiency, etc., and serving to facilitate the acquisition of other competencies [5].

The influence of the educational environment on the development of leadership competencies. The first opportunity for students to demonstrate leadership qualities comes at the stage of meeting and appointing study group leaders. First of all, let us indicate the method by which the headman is most often selected. At the first general meeting, the group curator appoints the most successful student based on the points scored upon admission, or the election of the candidate occurs at personal request.

Often, both of these methods are not always justified. After all, the headman is a person who is called upon to be both a partially formal and informal leader in the group. And how the group will be united, its own interests and values will be formed, and what role the chosen leader will play in this case - this information will be known later. However, guided by his own choice, the candidate weighs his ambitions against his capabilities, committing himself to uniting the group and shaping values in accordance with his views. This sets him apart from the general group and gives grounds to classify him as a leader.

Of particular importance is the study of the phenomenon of leadership among first-year students, since during the first year of study the process of formation of a study group takes place, and accordingly the development of leadership, and the socio-psychological climate of the group is formed. According to a number of authors, this stage is extremely important in the development of personality. It is during this period that self-awareness develops, issues related to professional self-determination and entry into adulthood are resolved [6].

In youth movements, the leader not only influences the rhythm and tone of a given movement, but also plays a key role in management, communication between group members, and the effectiveness of the entire organization. In a group of studying students, dynamic processes of development and modification of interpersonal relationships occur, including both emotional and business ones.

In student groups, the distribution of group roles is implemented; accordingly, there are students who can prove themselves as leaders. In the student group, conditions are created for the realization of the leadership potential of those who will be able to lead the leadership reserve of our country in the future: potential politicians and managers, who are now students. Those who are currently studying at universities can, in the near future, realize themselves as qualified managers, whose effective work can influence the management of various social structures in one or another sphere of social life .

Formation of leadership competencies of students in a university environment. To develop leadership competencies of students in a university setting, it is necessary to:

1. firstly, to determine a set of organizational and pedagogical conditions that contribute to the formation of leadership competencies in the process of professional development of a specialist at a university, reflecting the needs of students at each stage of their education;

2. secondly, to develop a methodology for developing students' leadership competencies in a university environment;
3. thirdly, to develop and implement software and methodological support for this methodology into educational practice [7].

Student self-government plays a special place in the formation and development of leadership qualities among students in the higher education system. Student self-government is one of the main forms of educational work at a university, aimed at creating conditions conducive to self-realization of students in the creative and professional sphere, resolving issues in various areas of student life and forming comprehensively developed, creative individuals with an active life position, training modern specialists, competitive in the labor market [8].

Its most effective organizational forms that contribute to the formation of leadership competencies include:

- 1) forms of co-management of the university;
- 2) forms of implementation of managerial powers (student council, organizing committee, headman, group and faculty meetings);
- 3) forms of implementation of target functions (student club, student scientific society, sports committee, specialized associations at faculties);
- 4) forms of student leader preparation (supervisory hour, self-presentation of first-year students);
- 5) forms of social partnership (forms for assessing the effectiveness of self-government activities (reports of elders) [9].

Thus, we can conclude that the formation of leadership competencies of students in a university environment presupposes the presence of a complex of organizational and pedagogical conditions, such as student self-government, project-team forms of activity, as well as methods for developing student leadership competencies in a university environment, supported by software and methodological support, which is undoubtedly the main direction for further research on this topic.

LITERATURE:

1. Pedagogy of leadership: monograph / O. Romanovsky, V. Mykhailychenko, L. N. Gren. Kharkiv: NTU, 2018. 496 p.
2. Polyakova H. The influence of the educational environment of the university on the formation of professional competence of a specialist. High school. 2010. №10. P. 79–86.
3. Semenov O.M. Pedagogical leadership as a factor in the development of the educational system. Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi. Series: Pedagogical sciences. 2020. №. 8(154). P. 137–142.
4. Chumak V. Formation of the educational environment of a higher educational institution as a factor in the development of professional competence of future

- teachers. Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V.O. Sukhomlynskyi. Series: Pedagogical sciences. 2018. № 1(32). P. 12–16.
5. Adams T. C., Keim M. C. Leadership practices and effectiveness among Greek student leaders // College Student Journal. 2000. V. 34. №. 2. P. 259–270.
 6. Hoffman E., Acosta-Orozco C. Life-metaphors among Colombian leadership students: core values and educational implications .College Student Journal. – 2015. V. 49. №. 3.P.438–446.
 7. Romanovtseva O. V. The competence approach in education. Contemporary Problems of Social Work. 2016. V. 2. №. 4 (8). P. 83–91.
 8. Wong K. & Leung D. Creating a Learning Culture: The Role of Leadership and Collaboration. Journal of Education for Library and Information Science. 2008. № 49(4). P. 240–253.
 9. Educational leadership: from theory to practice: a monograph / for the science. ed. V. R. Milyaeva; Kyiv; Kryvyi Rih: Ed. R. A. Kozlov, 2021. 296 p.

Стрельников В. Ю.,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри філософії і економіки освіти,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
strelnikov.poltava@gmail.com*

СПРЯМОВАНІСТЬ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ Й ЛІДЕРСТВА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Розглядаються можливості впливу системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти. Аналізуються зарубіжні теорії інтенсивного навчання, застосування яких у закладі неперервної освіти педагогічних працівників сприятиме розвитку обдарованості і лідерства здобувачів освіти: біхевіористська теорія навчання (привчання), гештальт-теорія засвоєння і сугестопедія.

Ключові слова: спрямованість, система підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розвиток, обдарованість, лідерство, здобувач освіти, теорії інтенсивного навчання.

Annotation: The possibilities of the influence of the system of professional development of pedagogical workers on the development of giftedness and leadership of education seekers are considered. Foreign theories of intensive learning are analyzed, the application of which in the institution of continuous education of pedagogical workers will contribute to the development of giftedness and leadership of students: behaviorist theory of learning (accustoming), Gestalt theory of learning and suggestopedia.

Key words: orientation, system of professional development of pedagogical workers, development, giftedness, leadership, education seeker, theories of intensive learning.

Постановка проблеми. У педагогіці дорослих є теорії, які розкривають та характеризують основи системи неперервної освіти педагогів, які надають теоретичні засади для забезпечення ними розвитку обдарованості і лідерства здобувачів освіти. Однак методологічне, практичне і теоретичне значення мають теорії, які враховують психологічні закономірності педагогічних впливів на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти і їхні наслідки. Серед теорій інтенсивного навчання, які доцільно використовувати у системі неперервної освіти педагогічних працівників для забезпечення розвитку обдарованості і лідерства здобувачів освіти, такими вважаємо: біхевіористську теорію навчання (привчання), гештальт-теорію засвоєння, сугестопедію.

Аналіз останніх досліджень показав актуальність теорій інтенсивного навчання, започаткованих болгарським вченим-педагогом, лікарем-психотерапевтом Г. Лозановим стосовно вивчення іноземних мов. Пошуку шляхів інтенсифікації навчання, їх використанню у системі неперервної освіти педагогічних працівників, технологіям інтенсивного навчання присвячені дослідження В. Беспалька, Б. Блума, А. Вербицького, Дж. Керрола, Г. Селевка та ін. Аналіз педагогічних праць, проведених у наших розвідках [8–19 та ін.] і дослідженнях Л. Лебедик [1–8; 19 та ін.] дає усі підстави для висновку, що популярність інтенсивних технологій для навчання іноземним мовам переважно дорослих залишається доцільним і для сучасної системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, орієнтованої на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти. Аргументом на користь інтенсифікації навчання у закладі неперервної освіти є практична спрямованість процесу навчання і виховання, яка дозволяє педагогічним працівникам щонайшвидше побачити результати розвитку обдарованості і лідерства здобувачів освіти.

Метою статті є розкриття сутності системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, побудованої на основі теорій інтенсивного навчання, які можна застосувати для забезпечення розвитку обдарованості і лідерства здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників показала, що біхевіористська теорія навчання (привчання) є універсальною для неї, адже розглядає не внутрішні процеси мислення людини, а поведінку, яка вважається сумою реакцій на певні ситуації. Принципи, за якими проєктується інтенсивне навчання, є суто механічними, не усвідомлюються здобувачем освіти, стосуються не лише навчання людей, а й тварин (Е. Торндайк).

Біхевіористи виділяють два закони, які сприяють подальшому розвитку біхевіористської теорії інтенсивного навчання: 1) закон тренування (означає, що, часте повторення певної реакції на ситуацію зміцнює зв'язок між ними, а

ослаблює його припинення повторення – тренування); 2) закон ефекту (якщо зв'язок ситуації і реакції на неї породжує стан задоволення, то їхній зв'язок міцніє, і навпаки, зв'язок зменшується, якщо у результаті певної ситуації у людини з'являється незадоволення) [8, с. 115; 9, с. 316–319; 10, с. 59–65; 14, с. 893–901; 16, с. 203–207; 17, с. 66–67; 18, с. 318–321].

Застосування формули «ситуація (стимул) – реакція – підкріплення» в системі неперервної освіти педагогічних працівників є доцільним тоді, коли виникає необхідність оволодіти умінням виконувати дії (у т. ч. орієнтовані на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти) шляхом їх багаторазового повторення – у ході тренувань.

Гештальт-теорія засвоєння також доцільна для системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, орієнтованої на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти, адже центральною в ній є проблема цілісності та цілісного підходу, на противагу елементаризму і механіцизму бихевіористської теорії. Гештальт-теорія виникла з конкретних досліджень, не є певною теоретичною спекуляцією, бо виросла з конкретних потреб вивчення здобувача освіти, вона емпірична в цьому сенсі (М. Вертгеймер).

Для розвитку обдарованості і лідерства здобувачів освіти важливо, що тут пропонується групувати навчальні елементи у цілісні й логічно пов'язані гештальти, перш ніж пропонувати здобувачу освіти навчальні тексти. Він може усвідомити, «схопити» цей гештальт в одну мить, у його голові закарбовується цілісна картина про об'єкт чи явище.

Почавши з процесів сприйняття, представники цієї теорії розвинули проблеми динаміки потреб особистості, розвитку її психіки, інтелектуальної поведінки, пам'яті, творчого мислення, та ін. Психіка розглядається як цілісне «феноменальне» поле, сукупність пережитого суб'єктом на цей момент, яке має певні властивості й побудову [8, с. 116; 9, с. 316–319; 10, с. 59–65; 14, с. 893–901; 16, с. 203–207].

Спрямованість системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти означає, що викладач (тьютор, ментор, коуч) повинен вказати здобувачам освіти на ті речі і явища, на які вони мають реагувати, а також навчити виділяти на перший погляд схожі ознаки, але які різняться за якимись значущими показниками. Схожий процес («переструктурування поля») лежить в основі вирішення інтелектуальних завдань, спрямованих на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти. Таке явище називається інсайтом (від англійського «insight» – проникнення в суть).

Переструктурування поля, особливо в першій фазі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованому на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти, відбувається відповідно до низки законів: а) подібності –

формуються гештальти, найбільш схожі з гештальтами, що відповідають справжній ситуації; б) черговості – пізніше сформовані гештальти превалюють над формуванням нових; в) завершеності – структурування триває до завершення гештальта; г) прегнантності – формуються найкращі гештальти – регулярні, прості, симетричні, впорядковані.

У системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованій на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти навіть добре структурований навчальний матеріал має передбачати його стиснення і подання у формі, яка дає змогу закладений в ньому смисл швидко закарбувати.

У системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованій на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти особливе місце відводиться також сугестопедії – методу навчання, запропонованому болгарським дослідником Г. Лозановим.

За допомогою сугестопедії як педагогіки, що спирається тільки на неусвідомлювані канали зв'язку «особистість-середовище» (у її вузькому розумінні) навчальний процес може бути описаний не повністю і засобами, які і самі є продуктом навчання як свідомого присвоєння, «соціального наслідування» культури людства. Неправильним є розуміння сугестопедії як педагогіки, яка використовує сугестивні прийоми в навчанні (в широкому сенсі), оскільки тоді цим терміном перекреслюється єдність усвідомлюваного і неусвідомлюваного, невиправдано випинається «сугестивний компонент» навчання. Але незважаючи на теоретичну тезу про єдність усвідомлюваного і неусвідомлюваного у психіці людини і практичну його реалізацію в навчанні, в сугестопедії свідомість характеризується суто негативно, як «антисугестивні бар'єри», які перешкоджають «директивному» (прямому) проникненню в психіку сугестивних впливів [8, с. 116; 9, с. 316–319; 10, с. 59–65; 14, с. 893–901; 16, с. 203–207]. Є основні три принципи сугестопедії: 1) принцип радості і ненапруженості; 2) принцип єдності «усвідомлюване-неусвідомлюване»; 3) принцип сугестивного взаємозв'язку «учитель-учень».

У системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованій на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти сприятимуть засвоєнню змісту навчання такі сугестивні чинники: авторитет викладача (інфантилізація) – встановлення довіри до того, що він говорить; подвійна дія під час інформування – ораторське мистецтво викладача і комфортні умови інтер'єру; занурення – концентрованого вивчення навчальної дисципліни, коли воно триває безперервно протягом декількох годин в день протягом декількох тижнів. Ці чинники сугестії правомірно вважаються складниками емоційного ставлення до навчання [8, с. 116; 9, с. 316–319; 10, с. 59–65; 14, с. 893–901; 16, с. 203–207].

Означені теорії, покладені в основу системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованої на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти. У загальному структуру інтенсивних технологій навчання можна уявити як систему процесуально-методичних дій: а) цільова орієнтація і мотивація; б) стимулювання; в) формування нових знань і умінь (викладу інформації); г) закріплення; д) контроль і корекція; е) аналіз і оцінка.

Дидактичним інструментарієм є: а) форми організації навчальної діяльності; б) методи і прийоми навчання і контролю; в) способи організації зворотного зв'язку; г) засоби навчання і контролю. Умови, які слід враховувати в організації системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованої на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти: а) навчальна мета; б) характер змісту і спосіб викладу навчального матеріалу; в) вид і структура навчальної діяльності; г) зовнішні умови – час, матеріально-технічне забезпечення, підготовка педагога.

Висновок. Функціонування системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованої на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти є складним, самостійним явищем, розуміння якого неможливе без звернення до гуманітарних коренів, традицій і досягнень зарубіжної педагогіки, що й визначає перспективи подальших досліджень. Необхідно виділити етапи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямованого на розвиток обдарованості і лідерства здобувачів освіти, виявити закономірності і механізми цього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лебедик Л. В. Інтерактивні технології формування лідерства у соціальній роботі. Лідери ХХІ століття. Погляд у майбутнє : Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. 26-27 жовт. 2023 р. / За заг. ред. Романовського О. Г. Х. : НТУ «ХПІ», 2023. 141 с. С. 58–61. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/22195>
2. Лебедик Л. В. Критерії розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи. Обдаровані діти скарб нації: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 8–11 груд. 2020 р.) Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 228–231. URL : <http://novyny.ostriv.in.ua/publication/code-7E317C4119BB9/list-8C72DA5726>
3. Лебедик Л. В. Підготовка керівників гуртків до роботи з обдарованими дітьми в системі післядипломної педагогічної освіти. Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 149–157. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19216>
4. Лебедик Л. В. Підготовка майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти до виховання лідерських якостей обдарованих дітей із використанням технологій інтенсивного навчання. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лют. 2024 р.). К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с. С. 555–566.

5. Лебедик Л. В. Розвиток лідерства в колективі за системою Антона Макаренка. Публічне управління та адміністративний менеджмент : сучасні тренди та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Харків: Видавничий центр "Global Scientific Trends", 2021. 153 с. С. 112–113. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17163>
6. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю. Формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Теорія і практика управління соціальними системами. 2021. № 3. С. 35–42. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17838>
7. Левченко Т. А., Лебедик Л. В. Педагогічні умови формування лідерства у майбутніх фахівців дошкільної освіти. Психолого-педагогічний пошук : зб. студентських наук. пр. за матеріалами IV Всеукр. студентської наук.-практ. інтернет-конф. «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» 17 трав. 2022 р. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. 298 с. С. 149–153.
8. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю., Стрельников М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: Навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : АСМІ, 2020. 303 с. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15703>
9. Стрельников В. Ю. Використання теорій інтенсивного навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)». Зб. наук. пр. / за ред. Г. М. Арзютова. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Вип. 3К2 (71) 16. С. 316–319.
10. Стрельников В. Ю. Вітчизняні та зарубіжні теорії інтенсивного навчання дорослих. Педагогічні науки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. Вип. 64. С. 59–65. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/5583>
11. Стрельников В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід (посіб. для вчителів і психологів). Полтава : ПОПОПП, 1998. С. 13–18.
12. Стрельников В. Ю. Методологічні засади підготовки педагогічних працівників у системі неперервної освіти до роботи з обдарованими дітьми. Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 308–314. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19217>
13. Стрельников В. Ю. Механізми розвитку інтелектуального обдарування особистості в умовах інноваційного освітнього середовища. Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 09-10 червня 2022 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 193 с. С. 47–50.
14. Стрельников В. Ю. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у закладі неперервної освіти на основі теорій інтенсивного навчання для забезпечення ними виховання лідерських якостей обдарованих учнів. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали

- Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лют. 2024 р.). К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с. С. 893–901.
15. Стрельніков В. Ю. Принципи побудови змістовних модулів в системі інтенсивного навчання. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 5. С. 125–131. URL : <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1298/1327>
 16. Стрельніков В. Ю. Теорії інтенсивного навчання майбутніх викладачів. Сучасні проблеми гуманітаристики : світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конфер. / Редкол. Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Українець С. Я. Рівне : РІКУП НАНУ, 2015. С. 203–207.
 17. Стрельніков В. Ю. Технологія інтенсивного електронного навчання : вітчизняний та зарубіжний досвід. Педагогічні науки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 66–67. С. 19–24. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7513>
 18. Стрельніков В. Ю. Шляхи підготовки педагогів до проектування технології інтенсивного навчання. Вектори психології – 2019 : матеріали Міжнар. молодіжної наук. конф. (24 квіт. 2019 р., м. Харків). Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 318–321.
 19. Nataliya Chendey, Lesya Lebedyk, Ihor Androshchuk, Krystina Chorna, Viktor Strelnikov. Theoretical foundations of designing the pedagogical process as a special type of group activity. Métodos e técnicas de pesquisas científicas. Conhecimento & Diversidade, Niterói, 2023. v. 15, n. 38 Jul./Set. P. 496–507. URL : https://revistas.unilasalle.edu.br/index.php/conhecimento_diversidade/article/view/11097

Студенець О. А.,
*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методики
початкової та дошкільної освіти,
Хмельницький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
olenastudenets75@gmail.com*

ДІТИ І СОЦІУМ : ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У статті представлено обґрунтування актуальних питань соціалізації українських дітей, значущих компонентів щодо адаптації та психологічної підтримки вимушених переселенців та тимчасово переміщених осіб, яких потрібно максимально ефективно стабілізувати.

Ключові слова: війна, випробування, роздуми, тривоги, переживання, психологічні порушення, страх, зламані долі, жахіття, руйнування цінностей.

Annotation. The article presents justification of the relevant issues of the socialization of Ukrainian children, significant components regarding the adaptation and psychological support of forced migrants and temporarily displaced persons who need to be stabilized as efficiently as possible.

Key words war, trials, thoughts, anxieties, experiences, psychological disturbances, fear, broken destinies, horrors, destruction of values.

Прийшла страшна непрохана війна... Вона негативно вплинула на різні аспекти життя суспільства. Нажаль, кожен із нас по різному реагує на те, що відбувається в країні. У багатьох людей виник стан безнадійності, безпорадності та депресії. Зрозуміло, що війна, це завжди великі виклики, це надзвичайно негативний фактор для багатьох осіб... У життя українських дітей війна увійшла своїм жахіттям: бомбардування, повітряні тривоги, обстріли, руйнування будинків, окупація, вимушена евакуація та розлука з рідними і, нарешті, втрата рідних.

Зрозуміло усім, що війна несе страждання, травмує молоде українське покоління, залишає рани в душах наших найдорожчих діток. На цьому фоні можуть відмічатися психологічні порушення, адже війна – це пряма загроза існуванню, своєму життю і життю рідних та близьких. Це найважче випробування, яке супроводжується руйнуванням звичної картини світу, докорінною зміною системи цінностей та пріоритетів особистості, трансформацією світогляду та мислення людини. Війна несе за собою страх, горе та зламані долі людей. Саме ті, хто пережив жахіття війни, згадують її потім все своє життя як найстрашніше з усього, що можна тільки уявити... Війна, чи не найбільше випробування в житті кожного українця. Сьогодні час задуматись: чи варто залишатися наодинці з тривогами, переживаннями, роздумами.

Війна – це стрес не тільки для дорослих, але особливо для найменших дітей. Відчуття небезпеки, тривоги, переривання звичних рутин, постійні зміни та рух – усе це може злякати дитину, викликати нерозуміння і дискомфорт [1]. Саме діти під час воєнних дій є однією з найуразливіших категорій і потребують психологічної підтримки. Нажаль, кожен із нас по різному реагує на те, що відбувається в країні... Війна внесла свої негативні зміни у життя абсолютно кожного українця. Україна сьогодні повинна боротися не лише із зовнішнім ворогом, але й дбати про своїх дітей, життя, здоров'я, щоб права її громадян не порушувалися і в середині держави.

Першочерговим завданням країни є забезпечення максимального захисту дітей під час повномасштабного вторгнення на територію нашої держави. Ситуації бувають дуже різними: приїжджають родини з дітьми в пошуку прихистку, діти можуть втратити батьків внаслідок бомбардувань або боїв тощо. Спільними зусиллями Служби у справах дітей, Територіального центру надання соціальних послуг, Міжнародної організації ЮНІСЕФ та волонтерськими місцевими організаціями надається гуманітарна, психологічна, юридична допомоги тощо. Психосоціальна робота спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості і ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у життєвій ситуації.

Як відомо, внутрішньо переміщені особи змушені були повністю змінювати звичний спосіб життя та оточення, а це в свою чергу призвело до виникнення

деструктивних емоційних станів (страх, злість, смуток, жах, незадоволення, підозріливість, розпач, зневіра, тривожність, агресивність, фрустрація, стрес, депресія та інші), які потрібно максимально ефективно стабілізувати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що даній темі присвячено чимало уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Так, наслідки військового конфлікту на психіку вивчали та описували Г. Вагнер, С. Величанський, П. Глік, С. Зелінський, Х. Контесс, П. Лайнбарджер, С. Пауелл, А. Сольдо, У. Хаммаш, Р. П. Хоренчик, О. Чабан та інші. Дослідження впливу травмуючих новин на психіку, здійснене В.М. Джонстон та Г.К. Дейві, показало, що негативні звістки можуть підвищувати рівень тривоги, почуття страху. До того ж, спостереження за стражданнями інших насправді може викликати і в нас відчуття болю. Тому важливо дозувати перегляд новин та мінімізувати вивчення інтернет-контенту, пов'язаного з наслідками війни.

Проблемами вимушених переселенців в Україні займаються представники влади, політики та велика кількість міжнародних організацій. Цю болісну тему досліджують і науковці – Н. Андрусишин, О. Балакірева, М. Бачинська, Т. Бондар, О. Бородін, О. Василенко, Т. Доронюк, Ю. Корнев, Е. Лібанова, І. Локтева, О. Осінкіна, У. Садова та ін. Підґрунтям для розв'язання даної проблеми стали праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей, Дж. Беррі, В. Грищенко, О. Зайцева, І. Зверева, А. Капська, Ю. Моргун, О. Малиновська, Я. Овсяннікова, О. Ольхович.

Варто відмітити, що психологічне благополуччя особистості в умовах війни – це важлива проблема, яка потребує належної уваги від науковців, уряду та громадськості. На сьогоднішній день, багато вчених займаються дослідженням даної теми, що дозволяє краще зрозуміти складність цього явища та розробляти нові підходи до психологічної підтримки. Проте, ще більше роботи потрібно зробити для того, щоб забезпечити належну підтримку для всіх людей, які постраждали від війни.

На думку дослідників, у дітей, які пережили травмуючу подію, частіше, ніж у дорослих розвивається ПТСР. Крім того, виявлено, що навіть, якщо травма у дитячому віці не спричинила розвиток стресу, то у дорослому віці підвищується ризик даного порушення, а також інших проблем зі здоров'ям. У дослідженні психологічних реакцій травмованих війною дітей та підлітків (які разом з батьками, рятуючись від війни, покинули свої домівки й знайшли прилисток України) було виявлено високі показники за шкалою уникання[2]. А саме – симптоми уникання у дітей та підлітків проявляються у блокуванні спогадів, забороні розмов на певні теми, нагадуванні про певні ситуації, тому що сприймаються ними як тригери, що можуть стати пусковими механізмами повторної травматизації. Поведінка

уникання проявляється через зниження соціальної активності, обмежене коло спілкування, зниження інтересу до того, що раніше було важливим.

Особливістю сучасних збройних конфліктів є те, що під час військових дій страждає все населення країни, втягнутої в конфлікт. У такій ситуації у людей відбувається переоцінка всіх цінностей, досягнень та здобутків, змінюються психіка і світосприйняття. Вони змушені покинути свої домівки, щоб рятувати життя, шукати прихистку в інших місцях, де у них немає родичів, друзів чи просто знайомих. У людей змінюється ставлення до оточуючих, життя та самих себе. У таких випадках необхідними є вивчення і оцінка психоемоційного стану людей для надання їм кваліфікованої допомоги та запобігання виникненню несприятливих наслідків для їхнього життя.

Велика кількість дітей вимушені покинути свої домівки і переїхати за кордон або в інші регіони країни. Також вимушеними переселенцями стали й інші учасники освітнього процесу – педагогічні працівники, батьки або законні представники учнів, інші члени сімей. Їм за короткий термін потрібно адаптуватися, пристосуватися до нових умов життя та навчання. Дехто неодноразово були змушені переселятися і це не могло не позначитися на психіці людей. Країна стикнулася з великою кількістю емоційно і психологічно травмованих людей, причому різного віку і статі.

В умовах воєнного стану, надзвичайні ситуації воєнного характеру критично впливають на внутрішній світогляд дітей. Наше майбутнє – діти, які на воєнні події вже дивляться дорослими очима, за рано пізнали страх, жаль, втрати близьких та знайомих, відчуття патріотизму, бажання смерті тощо. Батькам, які перебувають з дітьми слід бути уважними до власної поведінки та прояву емоцій під час надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Наразі надважливим є завданнями для всього суспільства створення безпечного та здорового освітнього середовища, формування навичок цифрової грамотності та поведінки здобувачів освіти у Всесвітній мережі, соціально-емоційна грамотність, відповідальне ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, використання інформаційно-цифрових технологій.

Соціальний та емоційний клімат закладу освіти та його фізичний простір впливають на розвиток учнів, бажання вчитися, результати навчання, взаємини з іншими учнями, вчителями, сім'єю та громадою. Правильно організований, інклюзивний освітній простір та відповідні правила закладу сприяють процесу навчання, забезпечують здоров'я та безпеку учнів і працівників закладу.

Як показують дослідження, особливо гостро проблема конфліктів, булінгу і насильства відчувається у закладах освіти, де навчаються діти, що мають статус внутрішньо переміщених осіб. Результати опитувань і моніторингів показали необхідність створення цілісної технології формування гуманістичних відносин

між всіма учасниками освітнього процесу у закладі загальної освіти.

Завдяки спілкуванню з дорослими, як носіями суспільно-історичного досвіду людства, в дитини з'являються інтерес та вміння розуміти інших, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей[3]. Взаємодія з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в людський соціум, що вимагає уміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства.

Формування соціальної компетентності у дітей є одним із найбільш актуальних завдань освіти, оскільки життя вимагає від людини громадянської активності та відповідальності в різних ситуаціях.

Про компетентність сьогодні багато говорять і пишуть, проте однастайності у визначенні змісту цієї категорії вітчизняними та зарубіжними психологами і педагогами дотепер немає. Але вітчизняні фахівці, оперуючи поняттям «компетентність», здебільшого мають на увазі здатність особистості розв'язувати життєві проблеми. Та тривожний час вносить свої корективи...

Поняття компетентності можна продуктивно використовувати, застосовуючи його щодо життя як цілісності, всієї життєдіяльності дитини. В такому контексті варто вживати поняття «життєва компетентність» як своєрідну інтегративну характеристику дитини.

Життєво – компетентна дитина в різних сферах і видах життєдіяльності, в різних умовах життя здатна діяти адекватно, конструктивно, продуктивно. Сучасні діти уміють отримувати потрібну їм інформацію, адекватно реагують на життєві події, здатні застосовувати здобуті раніше знання у нових умовах.

Компетентною особистістю слід вважати дитину, яка:

- вміє орієнтуватися в життєвих ситуаціях;
- спроможна правильно оцінити події, явища, вчинки;
- здатна вибирати доцільні способи дій і вчинків;
- може самостійно розв'язувати нескладні проблеми, виходячи з власного досвіду. І в цей хвилюючий період, перебуваючи в соціумі, це актуально як ніколи.

Відомо, що саме зараз, у період воєнного часу, кожна українська дитина має всі необхідні фактори для травматизації особистості: складну життєву ситуацію у вигляді війни, з усіма її супутніми навантаженнями та небезпеками; фактор несподіваності у вигляді непередбачуваних обстрілів; відсутність особистісного досвіду проживання війни і, нажаль, відчуття ізольованості в переживанні своїх почуттів, бо фокус уваги батьків та близьких дорослих зосереджений на збереження життя, а не на стан дитини.

Вчені радять для розвитку соціальної компетентності дитини використовувати системи соціоігрових занять, які спрямовані на допомогу в усвідомленні себе, своїх відчуттів і своїх взаємин зі світом через збагачення

сенсорного досвіду. Соціоігрові заняття орієнтують на розвиток уміння сприймати однолітків, на соціальну перцепцію, допомагають організувати роботу з формування деяких соціальних навичок дітей, уміння співпрацювати навіть коли діти перебувають з рідними в укритті[4]. На таких заняттях дитина не просто пристосовується до ситуації, пасивно реагуючи на систему впливу, а на основі сформованих якостей особистості, засвоєного морального досвіду вона переломлює вплив зовнішнього середовища й більш-менш усвідомлено займає внутрішню позицію.

На думку науковця М. Михайленко, на соціоігрових заняттях необхідно:

- створити умови для переживання єдності з іншими, радості в процесі спілкування, для прояву внутрішньої психологічної активності;

- прагнути підвести дитину до переживання власної індивідуальності, неповторності, унікальності;

- допомогти в набутті позитивного досвіду самопізнання й самовираження, що є основою для переходу дитини на наступний рівень – персоналізації, який характеризується індивідуальним вибором поведінки, формуванням ціннісної орієнтації;

- через соціально орієнтовану діяльність зорієнтувати дитину на інший суб'єкт соціального життя, розвинути сприйнятливність, емпатію;

- емоційно підтримувати дітей, звертати увагу на прояви ініціативи, доброзичливо реагувати на дії дитини;

- повторення висловлювань дитини “слово в слово”, більш повний опис пережитих ними почуттів і переживань будуть говорити дитині про прийняття її дорослими.

Важливо відзначити, що в перші дні повномасштабного вторгнення російських військ на Україну педагоги нашої країни опинилися сам на сам з безпрецедентним викликом: Учителі як справжні Освітняни з великої літери продовжувати навчати дітей в умовах воєнних дій, гідно відповідаючи на цей виклик, щиро та професійно спілкуючись зі своїми учнями навіть із бомбосховищ. Разом писали патріотичні вірші, малювали, створювали аплікації, плели маскувальні сітки або долучалися до волонтерства, роблячи в такий спосіб свій внесок у бажану Перемогу.

Відповідно стоїть питання: як саме навчати школярів сьогодні, щоби вони виявилися потрібними суспільству уже завтра? Серйозним випробуванням для системи освіти стала пандемія коронавірусу та пов'язані з нею карантинні обмеження. Тимчасове закриття навчальних закладів і перехід на незвичний (дистанційний) формат навчання виявилися доволі болісними як для здобувачів освіти, так і для викладачів. Адже негативним наслідком війни в цій галузі буде неминуче погіршення умов отримання якісної шкільної освіти в нашій країні та труднощі з адаптацією до освітньої системи країни перебування для дітей-мігрантів.

Також слід зауважити, що формування особистості є складним та багатогранним процесом, який відбувається протягом усього життя людини. У дітей цей процес є особливо активним та інтенсивним, оскільки вони знаходяться в стадії розвитку та формування своєї особистості. Під впливом військового стану, діти змушені пристосовуватися до нових умов життя, що може суттєво впливати на їхнє фізичне та психічне здоров'я, а також на процес формування особистості.

Слід зазначити, що військовий стан може мати серйозний вплив на загальне формування особистості дітей в цілому. Стрес та тривога, насильство та психологічна травма можуть викликати негативні зміни у поведінці та емоційному стані кожної дитини зокрема... І як наслідок, неминуче призвести до формування негативних соціальних норм та культурних стереотипів. Для підтримки дітей під час військового стану необхідно забезпечити їм психологічну підтримку та допомогу у зменшенні рівня стресу та тривоги. Також необхідно проводити просвітницьку роботу серед батьків та суспільства з метою формування позитивних соціальних норм.

Певна річ, що емоційні реакції особистості є автоматичними, неусвідомленими, причому переважно негативними та виснажливими для психіки. Результати досліджень свідчать, що людина знаходиться у фоновому стані тривожності навіть у звичайних умовах, не кажучи вже за екстремальні фактори війни. Тому доцільно стихійні негативні реакції перетворити в усвідомлені та продуктивні та інтегрувати їх у структуру своєї особистості[6]. Як правило, це завдання вирішують практичні психологи, тренери, проте найбільш ефективним, на нашу думку, є виконання спеціальних вправ і методик для зниження рівня тривожності, виміряти який також можна виміряти самостійно, використовуючи, наприклад, психодіагностику рівня тривожності.

Надважливо зрозуміти, що усі діти, незалежно від вікової категорії, потребують допомоги, розуміння їхніх змін, їм потрібна ресурсна людина, яка була би поруч з ними, яка б підказала, як краще справитися з емоціями війни. Але у багатьох випадках сьогодення доросле оточення (батьки, близькі люди, знайомі, педагоги) самі перебували (ще перебувають) у процесі власного горювання і не мають достатньо знань, вмінь і ресурсу, на жаль, щоб підтримати свою дитинку...

Як бачимо, дитячі емоційні реакції під час війни можуть бути дуже різноманітними й непередбачуваними. І це нормально в умовах ненормальної ситуації. Дитина дуже залежна від емоційного стану значущого дорослого, що перебуває поруч. Навіть якщо дитина, на щастя, не зазнала безпосередньо травми, вона травмована тим, що відчуває постійну небезпеку, чуючи тривоги, відчуваючи тривоги батьків. Якщо один із батьків захищає Батьківщину, дитина, безумовно, хвилюється та переживає за свого татка чи матусю.

Оскільки в умовах повномасштабної війни у нашій країні сімейні стосунки є найважливішим чинником, то звісно він домінуюче впливає на психологічний стан мобілізованих військовослужбовців. Зарубіжні дослідження довели, що під час ворожого обстрілу або у особливо важкі хвилини бою саме теплі думки про сім'ю та розвинуті родинні зв'язки можуть виступати у якості найпотужнішого мотиваційного ресурсу, так званої «жаги до життя», яка допомагає військовому прийняти необхідне рішення та віднайти вихід здавалося б з безвихідної ситуації і небезпечних для життя обставин[5]. Проте з іншого боку, відсутність гармонійних сімейних стосунків та наявність сімейних проблем виступає у якості додаткового стресового фактору та джерела психологічних проблем як самого для бійця, так і для членів його сім'ї, особливо неповнолітніх дітей.

На превеликий жаль, сьогодні сім'ї наших воїнів кожного дня стикаються з почуттям страху за життя і здоров'я мобілізованого члена родини, підвищеним рівнем внутрішньої тривоги, хворобливою фіксацією на перегляді новин та інформаційного простору, результатом яких може стати виникнення синдрому хронічної втоми, відсутність повноцінного сну, зниження апетиту, емоційні й апатичні розлади, а інколи навіть і прогресуюча апатія та депресія. Зазначені проблеми не можуть бути розв'язанні без системного втручання психосоціальних працівників, реалізація професійної діяльності яких спрямована на сферу допомоги людям в означених процесах психосоціального життя. Безперечно наші рідні діти усе відчують та віддзеркалюють.

Безумовно, підтримка один одного в цей складний час має величезну цінність, проте прийомами конструктивної підтримки володіє далеко не кожен, часто ми можемо застосовувати «неправильні» вирази з найщирішими помислами, і тим самим, тільки погіршуємо стан людини. Тому кожен має володіти прийомами мудрого теплового слова та позитивної підтримки.

І тому варто зазначити, що психологічна служба системи освіти має важливу роль у забезпеченні підтримки психічного здоров'я дітей, педагогів та родин вихованців у часи війни. Вона може допомогти у запобіганні та лікуванні психічних травм, розробці профілактичних програм та забезпеченні безпечного та підтримуючого оточення для дітей та педагогів. Соціалізація особистості українських дітей та юнаків сьогодні відбувається в умовах гібридної війни, яка має деструктивну інформаційну складову. Тому, у відповідь на потреби людей з певними труднощами, виникає такий вид діяльності, як психологічне консультування. Консультування базується на принципах, згідно з якими кожен може самостійно впоратися з більшістю власних психологічних проблем. Однак у різних ситуаціях людина не завжди може усвідомити справжню причину проблеми, шляхи її вирішення, і саме тут їй потрібна професійна допомога.

Необхідно відмітити, що професіонали своєї справи практичні психологи під час спеціально організованих комунікацій з учасниками, які шукають допомоги в освітньому процесі, активно оновлюють додаткові психологічні

ресурси, які допомагають знайти нові можливості виходу зі складних життєвих ситуацій. Практичні психологи та соціальні педагоги використовують онлайн-консультування як вид роботи та впроваджують його у свою діяльність. Онлайн-консультування можна використовувати як додатковий інструмент, пов'язаний з процесом особистого консультування, або його можна реалізувати як окремий процес. Тому для цього соціальні педагоги та практичні психологи у своїй діяльності застосовують значну кількість просвітницько-профілактичних програм, а саме: «Дорослішай на здоров'я», «Цікаво про корисне», «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», «Вчимо жити разом», «Я вдосконалююсь, я розвиваюсь», «Володій своїми емоціями», «Правила поведінки в Інтернет», «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе», «Діалог», «Безпечний простір», «Мирна школа», «Стоп Булінг» і багато інших[7]. А отже, саме грамотна базова психологічна допомога та чутлива підтримка можуть допомогти відновленню, зменшити тривогу, повірити, що все у нас буде добре. Чим більше буде поруч із дітьми дорослих людей, готових надати допомогу, підтримати, прояснити, розділити переживання малечі, тим швидше наші діти відновляться, ймовірність віддалених наслідків зменшиться.

Дуже шкода, що Україна втрачає своїх найкращих...Дуже боляче усвідомлювати, що війна залишає глибокі невимовноболючі рани у душах. Але саме тою великою любов'ю, теплом і світлом вони мають бути зцілені наші серця! Ми маємо допомагати дітям та надавати підтримку дорослим, допомогти знайти внутрішні ресурси, відновити довірливі стосунки...Усі ми знаємо: коли ми разом – ми сильні. Навіть маємо бути всемогутні заради наших дітей! Вкотре переконуємося, що об'єднавшись, – ми перемагаємо!!! Ми – велика родина освітян і науковців незалежної країни! Працюємо для дітей і заради дітей! За світле майбутнє та щасливий соціум! Твердо віримо і переконані у міць та непохитність нашої держави! Хай велика віра у нашу Перемогу додасть нам сили! СЛАВА УКРАЇНІ!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А.М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Альмамастер, 2006. С.368
2. Дралюк Я. Розвивальне середовище не напоказ, а для дітей. К. 2020.
3. Кононенко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника. 2009.С.100
4. Ладивір С. Радість розвитку. Взаємодія дорослого з дитиною. Київ, Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013, С. 128
5. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Рівне, Волинські обереги, 2004. С.248
6. Піроженко Т.О. Виховуємо дитину - зростаємо як батьки: навчально-методичний посібник. Тернопіль. Мандрівець, 2014. С.168
7. Піроженко Т.О. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник . Імекс-ЛТД, 2014. С. 20

Ткаченко Лідія Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України
Tkachenko.Lidiya@gmail.com
ORCID.ORG/0000-0002-2303-1147

ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ ЯК СКЛАДНИК КОМПЕТЕНЦІЙ ОПАНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ НАУКОВОГО СПРЯМУВАННЯ

Завдання інноваційного розвитку країни, утвердження її суб'єктності на міжнародному рівні, посилення єдності українського суспільства є нині невідкладними завданнями освіти. Перспективним для реалізації окреслених завдань вважаємо формування лідерів з контингенту учнів закладів профільної середньої освіти академічного і наукового спрямування. Отже, дидактику розвитку інтелектуально обдарованої особистості відповідно до нахилів і здібностей має доповнити дидактика лідерства. Це обумовить формування молодого покоління, яке зможе виконувати багатоаспектне завдання з розвитку держави, європеїзації країни, формування сучасної економіки на інноваційних засадах.

Ключові слова: обдарована особистість, лідер, дидактика лідерства, заклади академічного і наукового спрямування.

The urgent tasks of education today are the task of innovative development of the country, affirmation of its subjectivity at the international level, strengthening the unity of Ukrainian. We consider the formation of leaders on the basis of a contingent of students of secondary special education institutions of educational and scientific direction to be promising for the implementation of the outlined tasks. That is why the didactics of the development of an intellectually gifted personality according to inclinations and abilities must be supplemented with the didactics of leadership. This will lead to the formation of a young generation capable of fulfilling the multifaceted task of state development, Europeanization of the country, and the formation of a modern economy based on innovations.

Keywords: gifted personality, leader, didactics of leadership, general educational institutions of educational and scientific direction.

Лідерство як феномен, на думку дослідників цього явища, було предметом зацікавлення й опису, починаючи з часів Античності й триває донині. Щоправда предметом широкого наукового інтересу лідерство стало не так давно, а саме тоді, коли було з'ясовано, до лідерська парадигма управління (стосовно менеджменту підприємства, а отже й отримання прибутку/результату) є найбільш вдалою. Завдяки активному вивченню феномену лідерства різними науками – психологією, соціологією, біографістикою, політологією – з'явився сучасний напрям досліджень, об'єднаний узагальненою назвою «лідерологія».

Було напрацьовано й визначено спеціальну термінологію – «лідер»; «лідерська позиція»; «лідерська парадигма в управлінні» (що передбачає виконання функцій бачення, планування, ухвалення рішень, заохочення, організацію, розвиток, наділення повноваженнями, спрямування діяльності на досягнення певної мети), смислове співвідношення «лідер і послідовники», насамкінець – місійну парадигму лідерства й ін. Цей напрям формувався у західній гуманітарній науці. На початку XXI століття проблематика лідерства з'явилася й в Україні. Одним з перших монографічних досліджень з проблематики лідерства є книга В.О. Татенка [1], орієнтована на сферу діяльності практичних психологів. У педагогіці загальної освіти найвідомішими і найповнішими з досліджень в царині лідерства, пов'язаними із загальною середньою освітою, є дисертаційні: О.В. Хмизової [2] (початкова школа) і В.В. Ягоднікової [3] (старша школа). Пізніше ця проблематика доповнюється дуже близьким за ідейно-смисловим наповненням (принаймні в українському контенті) дослідженням феномену еліт й елітарності [4] (галузь філософії).

Вивчення розвідок зарубіжних і вітчизняних дослідників з наукової проблематики, пов'язаної з лідерством, а також необхідність розв'язання завдань, що постали перед суспільством сучасної незалежної України – розвиток науки на інноваційних засадах, оновлення вітчизняної економіки, формування соціуму на цінностях демократії і свободи, у яких проблеми лідерства посідають не останнє місце, – дає підстави для актуалізації педагогічної діяльності з формування лідерів в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Маємо зазначити, що інший аспект посталих завдань – формування когорт молодих дослідників у галузях, які складають підґрунтя сучасного інноваційного розвитку суспільства і держави, – інформаційні та комунікаційні технології, енергетика та енергоефективність, раціональне природокористування, нові речовини і матеріали – актуалізує новий напрям профільної освіти – спеціалізовану освіту наукового спрямування.

Порівняємо компоненти спеціалізованої освіти наукового спрямування – «Проект освітньої програми для закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування» [5], а також результати дослідження з проблематики дидактики лідерства у заломленні до формування й розвитку обдарованої особистості [7; 8; 9; 10].

Завданнями Стандарту СОНС є такі: «набуття початкових компетентностей дослідницької діяльності, складовими якої постає дослідно-експериментальна, конструкторська та винахідницька відповідно до інтересів профілю навчання здобувачів освіти; формування в них цінностей та особистісних якостей, що визначають та поглиблюють дослідницьку культуру, академічну доброчесність і мотивацію до подальшої професійної діяльності у науковій, технічній та

технологічній сфері діяльності», а результатом навчання має стати «набуття здобувачами освіти компетентностей, необхідних для подальшої дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності в певній галузі знань» [5, С. 6].

Метою спеціалізованої освіти наукового спрямування є формування особистості учня, який «володіє спеціалізованими знаннями відповідно до обраного профілю навчання з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки усвідомлює цінність науки і наукових методів пізнання, що спрямований на професійну діяльність у науковій сфері; знає розуміє та пояснює наукові принципи, процеси та поняття з обраного профілю навчання; знає та розуміє основні етапи наукового й інженерного методів; володіє вміннями виконувати типові для дослідницької, конструкторської, винахідницької діяльності навчальні завдання шляхом застосування наукового й інженерного методів і використання відповідних інструментів, матеріалів, інформаційних ресурсів; уміє оцінювати результати виконання дослідницьких навчальних завдань відповідно до заздалегідь заданих критеріїв». І далі, відповідно до Стандарту СОНС, здобувач освіти має володіти переліченими знаннями, вміннями, навичками, ціннісними орієнтирами і здійснювати усе перераховане вище «в процесі дослідницького пошуку» [5, С. 15].

Такі довгі цитати наведено з метою усвідомлення, що Проєкт програми СОНС виписаний ретельно і має не менш докладне викладення змісту, вимог, умов здійснення освітньої діяльності, а також експертизи програми та її оцінювання.

Розуміючи, що Проєкт програми СОНС має вузьку й конкретну мету окреслення компетентнісної сфери здобувачів СОНС, не можна відкидати завдання формування наукової еліти, лідерів, а не просто висококваліфікованих фахівців дослідницького спрямування, оскільки, за висловом В.Г. Кременя, «навіть високий інтелект, але не підкріплений духовністю та відповідальністю, може ставати джерелом злочинних дій. Завадити такій можливості здатна національна еліта нової якості та з новим баченням нею своєї важливої суспільної місії» [6, С. 11]. Потрібно пам'ятати і зазначати, що самі по собі компетентності (ключові й наскрізні), не забезпечують соціальної позиції фахівця, яка лише й може спонукати особистість до цілеспрямованого обрання цілі діяльності, а отже предмету дослідження (винаходу, конструювання тощо), й засобів її досягнення.

Разом із інтелектом, знаннями й цінностями компетенції складають єдиний логічно послідовний ряд [10, С. 102]. І саме в такій послідовності (інтелект – знання – цінності – компетенції) є запорукою суб'єктності особистості, яка лише завдяки цій інтегрованій якості вчиняє дії, розуміє їх направленість і смисл та

несе за них відповідальність. Тобто педагогічний аспект формування компетентностей СОНС (дидактика СОНС) не може бути відірваним від дидактики формування лідерських якостей і лідерської позиції здобувача освіти.

У педагогічній діяльності з формування компетентностей спеціалізованої освіти наукового спрямування потрібно орієнтуватися на такі концепти: (1) творення духовних основ особистості, включаючи формування її світогляду на принципах демократії, свободи й рівності; (2) збереження національно-культурних традицій, а отже виховання патріотичних почуттів до Батьківщини; (3) врахування соціальної природи лідерства, а отже забезпечення таких провідних рис особистості, як моральність, професійність, успішність; (4) формування психологічних якостей особистості, що забезпечують її ресурс адаптивності й стійкості; (5) опрацювання позиції лідера (особиста відповідальність за власні вчинки, долю послідовників і суспільства загалом, тобто суб'єктність); (6) створення парадигми особистісного саморозвитку обдарованої особистості; (7) набування м'яких навичок і життєвої компетентності особистості. Усе зазначене відкриває широкий спектр можливостей у розвитку особистості та способів формування лідерських якостей через застосування компетентнісного підходу.

Зазначимо, що обидва напрями – спеціалізованої освіти наукового спрямування і формування лідерських якостей обдарованої особистості – мають багато спільного в інтенціональному складнику, що має вектор формування національної наукової еліти. І саме опанування компетенцій обох напрямів є на лише метою, а й засобом взаємного доповнення і способом їх опанування. Це тягне поєднання /доповнення переліку /змісту компетенцій і психологічних якостей, що ними має опанувати обдарована особистість на завершення навчання у закладі спеціалізованої освіти наукового спрямування й окреслених у наукових дослідженнях з напряму формування лідерських якостей обдарованої особистості. Процес аналізу і взаємодоповнення дає можливість наголосити на спільному і виокремити відмінне, але обидва ці процеси мають бути направленими на розвиток в обдарованої особистості якостей лідера й лідерства як соціального феномену, який має бути притаманним вітчизняній науковій еліті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Татенко В. О. Ліер XXI / Lider XXI : Соціально-психологічні студії. Київ : Корпорація. 2004. 182 с.
2. Хмизова О. В. Формування лідерської позиції у молодих школярів у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.07 / О. В. Хмизова. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2010. 21 с.
3. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи :

- автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / В. В. Ягоднікова. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. 2006. 21 с.
4. Еліта: витоки, сутність, перспектива (2011). За ред. В.Г. Кременя. К. : Т-во «Знання» України. 527 с.
 5. Проєкт освітньої програми для закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна, Л. В. Горбань. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 48 с.
 6. Кремень В. Характер еліти і лідерів як показник якості суспільства. Лідер. Еліта. Суспільство. 2017. № 1. С. 5-15.
 7. Ткаченко Л. І. Лідерський потенціал обдарованих учнів: понятійна парадигма. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 18–23 серпня 2022 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2022. С. 919–924.
 8. Ткаченко Л. І. Суб'єктність як сутність лідерства: до проблеми формування обдарованої особистості. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2022. № 2(29). С. 22-29.
 9. Ткаченко Л. І. Дидактичні засади формування лідерських якостей обдарованої особистості. Освіта та розвиток обдарованої особистості : щоквартальний науково-методичний журнал. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2023. № 4 (91), IV квартал. С. 76-82.
 10. Ткаченко Л. І. Формування лідерських якостей обдарованих учнів: мета, завдання, складники. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : збірник наукових праць. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. Вип. 2(31). 2023. С. 96-104.

Ткаченко М. В.,
*аспірантка кафедри соціології
та публічних комунікацій
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
ritaonni@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7459-4727*

МЕДІА-РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ І СТЕРЕОТИПИ: ВПЛИВ НА РАСОВІ Й ЕТНІЧНІ УЯВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Поширеність расових стереотипів і дискримінаційних медійних практик нагадує про необхідність подолання упереджень в українському суспільстві. Іноді стереотипізація досягає такого рівня, що навіть не оцінюється як така. Звернення до європейських цінностей свободи й рівності загострює питання зображення фактів і подій в українських медіа. У тезах наголошено на документах Ради Європи і Міністерства культури та інформаційної політики України щодо подолання стереотипізації та наближення до Європейських стандартів. Окреслено пропозиції щодо розвитку медіакультури і медіаосвіти.

Ключові слова: стереотипізація, медійні практики, медіакультура, медіаосвіта.

The prevalence of racial stereotypes and discriminatory media practices reminds us of the need to overcome prejudices in Ukrainian society. Sometimes stereotyping reaches such a level that it is not even appreciated as such. The appeal to the European values of freedom and equality exacerbates the issue of the depiction of facts and events in the Ukrainian media. The theses emphasize the documents of the Council of Europe and the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine regarding overcoming stereotyping and approaching European standards. Proposals for the development of media culture and media education are outlined.

Key words: stereotyping, media practices, mediaculture, mediaeducation.

Медіа-репрезентація є важливим чинником у формуванні уявлень соціуму про різні расові групи, особливо там, де расова різноманітність не є такою поширеною як у країнах заходу. В українському суспільстві, як і в інших, медіа відіграють суттєве значення у формуванні суспільних уявлень – підтримують стереотипізацію чи здійснюють подолання стереотипів щодо раси та етнічної приналежності. Завдяки вибіркового висвітленню матеріалів, зображенню і побудові наративів на основі стереотипізації медіа впливає на відповідне ставлення суспільства до різних расових і етнічних груп.

Численні дослідження, у тому числі й українських учених, присвячено способам, за допомогою яких ЗМІ сприяють увічненню стереотипів і зміцненню расових упереджень. Про це свідчать численні документи Ради Європи та Європейського Союзу, і в той же час чинними є рекомендації цих поважних об'єднань [1, 2]. В Україні прикладом рекомендацій щодо правдивого висвітлення є нещодавно опубліковані «Методичні рекомендації з висвітлення в медіа гендерної рівності, запобігання насильству, проявам сексизму та гендерних стереотипів» від Міністерства культури та інформаційної політики України та «Медіа без упереджень: слова мають значення», що було створено за проєктом «Свобода медіа в Україні» спільно з ЄС та РЄ [3, 4].

Увага і застереження стосовно дій медіа стосуються того, як різні расові групи зображено в ЗМІ. На жаль, засоби масової інформації часто спираються на стереотипи, які є надто спрощеними та перебільшеними уявленнями про певні групи на основі їх раси, етнічного походження чи інших характеристик. Ці стереотипи утверджують шкідливі переконання та ставлення, впливаючи на те, як громадяни, наприклад титульної нації, сприймають і взаємодіють з людьми різного расового походження. У разі відсутності особистого досвіду спілкування з різними спільнотами українці покладаються на зображення певної расової ідентичності у засобах масової інформації.

Водночас журналісти та редактори видань, обов'язок яких полягає у достеменному описуванні фактів і подій, що відбулися, водночас стикаються з проблемою щодо того, як відобразити інформацію, яка безпосередньо несе в собі

расистські вислови (наприклад, промови політиків). Незалежна медійна рада України наголошує на тому, що «редактори й журналісти мають бути вкрай обережними, цитуючи дискримінаційні заяви публічних осіб, у тому числі й політиків. У таких ситуаціях необхідно збалансовувати суперечливі вислови, надаючи загальний контекст ситуації та пояснюючи обставини, за яких особа використала це судження» [2]. Отже задля того, аби запобігти викривленню сприйняття та посилення упереджень щодо певної расової групи, медіа повинні завжди надавати детальну інформацію щодо обставин події, і насамперед самим медійним персонам чи політикам треба бути обережними з висловлюваннями, щоб останні не призвели до розпалення ворожнечі.

Нерідко висвітлення фактів і подій, що стосуються рас чи етнічностей в Україні формуються історичними наративами (українсько-польські відносини), соціально-економічними факторами (мігранти з африканських чи азійських країн) та політичними дискурсами (роми, які «нелегально» проживають на території України).

Яскравим прикладом може слугувати висвітлення різниці у зміні наративів щодо певної нації до та після початку війни. Українська дослідниця Анна Мурашева демонструє зміну в заголовках українських газет від стереотипного зображення ненависті між поляками та українцями, яка завжди виходила з історичного контексту та трудової міграції, до расової стереотипізації чорношкірих українців. В контексті останнього, дослідниця пише, що «показовим є заголовки новин на кшталт «вперше в історії України в Раді буде темношкірий депутат». Чому такий заголовок є неприпустимим: таким чином журналіст відокремлює людину від інших за расовою належністю, а також наголошує на рідкості такої події, що вже сама по собі несе забарвлення негативного здивування», однак з початком війни змінилися лише обставини, за яких висвітлюється подія, усе ще підкреслюється колір шкіри особи [5].

Ще одним аспектом, на який варто звернути увагу, є те, що тематиці саме расової стереотипізації в українських мас-медіа приділено небагато уваги. Роблячи швидкий запит, щодо расової стереотипізації українською мовою в пошуковій системі Google, можна побачити, що перші 30 джерел присвячено гендерній чи віковій стереотипізації.

Відсутність різноманітного представлення в медіа може призвести до викреслення певних расових груп із публічного дискурсу, ще більше маргіналізувати їх в українському суспільстві. До прикладу, зображення ромів в українських медіа дещо поліпшилось. Журналісти почали використовувати належний термін: замість «цигани» використовують більш нейтрально забарвлене «роми», однак осіб, приналежних до цієї етнічної групи усе ще зображено лише в певних ролях чи ситуаціях.

Однак є й показові виключення. Так, у виданні «Освіта і суспільство» у 2022 році було оприлюднено матеріал про діяльність Комунальної установи Сумська

загальноосвітня школа I–III ступенів № 5, м. Суми, Сумської області, у якому цілеспрямовано наголошено на зусиллях, які докладає педагогічний колектив закладу до соціалізації і розвитку дітей-ромів, вважаючи це своєю особливою місією. Наведемо уривок: «Одним із напрямів діяльності школи є максимальне залучення ромських дітей до навчання. Педагогічний колектив закладу постійно проводить роз'яснювальну роботу, дітей-ромів цілеспрямовано залучають до участі в проєктах, гуртках, різноманітних конкурсах, турнірах, олімпіадах. Заклад брав участь у проєкті «Посилення інституційної спроможності ромських громадських організацій м. Суми», у рамках якого учні старших класів відвідували заняття в «Школі лідерства». Відкрито ромський громадський центр, метою якого є допомога у вирішенні соціально-економічних проблем ромів. У цьому центрі на волонтерських засадах працюють учні-роми Сумської ЗОШ № 5» [6, с. 13]. У такій репрезентації одночасно присутній опис діяльності, пов'язаної з ромською громадою міста, відбито ставлення педагогічних працівників до цієї діяльності, а також є відчутним ставлення редакції видання до змісту матеріалу, враховуючи, що поряд з іншими фото про діяльність закладу розміщено фото дітей-ромів, яке не залишає сумнівів у тому, хто і що на ньому зображено. Якраз такі журналістські матеріали й створюють адекватне уявлення у читачів про перебіг подій, а також формують адекватну суспільну думку, позбавлену стереотипних уявлень.

Підсумовуючи зазначимо, що вирішення питання неадекватних репрезентацій у медіа, їх впливу на расове сприйняття та подолання стереотипів в українському суспільстві потребує багатовимірного підходу.

По-перше, медіа-продюсери та творці контенту повинні прагнути до більш точних та нюансованих уявлень про расове різноманіття. Це означає активне оскарження стереотипів і просування більш різноманітних наративів, що відображають складність і багатство культури і досягнень представників багатонаціонального українського суспільства і різних рас.

По-друге, урізноманітнення програм медіаграмотності в частині расової стереотипізації зможуть допомогти споживацькій аудиторії критично аналізувати та деконструювати невірну інформацію подану в мас-медіа. Навчаючи громадян розпізнавати стереотипи, ці програми допомагають свідомо використовувати медіа та протистояти впливу упереджених зображень. Крім того, підвищення видимої залученості та активної участі національних меншин в українських медіа допоможе протидіяти стереотипам та сприятиме їх кращому розумінню та прийняттю в суспільстві. Тим самим медіа зможуть відігравати важливу роль у сприянні інклюзивності та боротьбі з упередженістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Омбудсман закликає уникати стереотипів та дискримінації жінок. (11.08.2023). Омбудсман України [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-zaklikaye-unikati-stereotipiv-ta-diskriminaciyi-zhinok

2. Рекомендація № 10. Як запобігати мові ненависті проти захищених груп та стереотипізації в медіа. (07.10.2023). Незалежна Медійна Рада [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mediarada.org.ua/recommendations/yak-zapobihaty-movi-nenavysti/>
3. Голуб, Олександра, Веснянка, Ольга. (2018). Медіа без упереджень: слова мають значення : Порадник : Як Українським медіа наблизитися до європейських стандартів. Рада Європи. 34 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/manual-for-web-pdf/16809c9920>
4. Методичні рекомендації з висвітлення в медіа гендерної рівності, запобігання насильству, проявам сексизму та гендерних стереотипів (2023). Київ, Міністерство культури та інформаційної політики України. 56 с. Комісія з журналістської етики [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://cje.org.ua/library/metodychni-rekomendatsiyi-z-vysvitlennia-v-media-gendernoi-rivnosti-zapobihannia-nasyilstvu-proiavam-seksyzmu-ta-gendernykh-stereotypiv/>
5. Мурашева, Анна (6.02.2024). «До – після»: етнічні стереотипи в українських медіа у контексті повномасштабного вторгнення. Медіакритика. [Електронний ресурс]. URL: <http://mediakrytyka.lnu.edu.ua/ohlyady-analytyka/do-pislya-etnichni-stereotypu-v-ukrayinskykh-media-u-konteksti-povnomasshtabnoho-vtorhnennya.html>
6. Шеремета, Юрій. (2022). Секрет успіху. Освіта і суспільство. № 10-11. С. 12-

Ткачук Р. З.,

*Завідувач Навчально-технічного центру
кафедри фізики і хімії твердого тіла
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: romvirtu@gmail.com*

НАВЧАННЯ ПІЛОТУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ ДРОНОМ RS-17 В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена опису сучасної методики навчання пілотуванню роботизованим квадрокоптером RS-17, який належить до класу професійних апаратів. Подібні квадрокоптери виробляються в Україні вперше для цивільних потреб у медицині та при надзвичайних ситуаціях, а також для використання у Збройних Силах. Пристрій може успішно використовуватись для охорони кордонів, моніторингу ліній електропередач, газо- та нафтопроводів, залізниць, лісових масивів, для аграрних та геодезичних цілей. Наявний на борту електромагнітний захист оберігає політ від радіоперешкод. Апарат успішно пройшов державні випробування та отримав сертифікат відповідності.

Ключові слова: квадрокоптер, Збройні Сили, повітряне судно, випробування, сертифікат.

The article is devoted to the description of the method of training for piloting the robotic quadcopter RS-17, which belongs to the class of professional prospecting and exploration devices. Such quadcopters are manufactured in Ukraine for the first time for the civilian needs of the rescue and medical service and for equipping the various types of troops of the Armed Forces. The aircraft will be useful for securing the safety of large warehouses, border guarding, monitoring of electrical grids, gas and oil pipelines, railways, forest plantations, for solving agrarian problems, for geodesy and high-rise construction. The on-board electromagnetic protection allows you to fly in conditions of significant radio interference. The device has successfully passed state tests and has a certificate.

Keywords: quadcopter, Armed Forces, aircraft, electromagnetic protection, tests, a certificate.

Безпілотні літальні апарати (далі – дрони) використовуються в народному господарстві, будівництві, навчанні, при виконанні пошуково-рятувальних робіт, у військовій справі. За допомогою дронів можна проводити аеро, фото- чи відеозйомку поверхні, що дозволяє виявляти порушення технічного стану об'єктів, складати точні карти ґрунтів, оцінювати ступінь вирубки лісових масивів [1].

Специфічні властивості і переваги дронів [2] – відносно невисока вартість, різноманітність виконуваних функцій, висока оперативність підготовки до застосування, економність і простота в експлуатації. Вони масово застосовуються при надзвичайних ситуаціях, в першу чергу для ведення повітряної розвідки – як тактичної, так і стратегічної. Останні події надали нового імпульсу індустрії дронів в Україні. Особливе зацікавлення до безпілотних літальних апаратів спостерігається в учнівської молоді [3, 6]. Бізнес (аграрний, логістичний, медійний) та військові бачать значну цінність у цих повітряних суднах.

Варто зазначити, що існує небагато професійної літератури щодо особливостей польоту та способів використання безпілотних літальних апаратів в Україні. Здебільшого, статті та дослідження присвячені військовим і технічним цілям [4]. Разом з тим проблема раціонального застосування та безаварійного повернення безпілотника є особливо актуальною та вимагає попереднього навчання. Для цього необхідна спеціалізована матеріальна база, яка включає, в основному, симулятори польоту, літальний апарат і деяку вимірювальну техніку.

Пропонуємо спеціально сконструйований для навчально-пошукових цілей роботизований дрон-квадрокоптер RS-17 (мал. 1) з відповідними польотними характеристиками, придатний для використання в цивільних та військових

умовах. Апарат успішно пройшов державні випробування та сертифікований в Україні [8].

Мал.1. Зовнішній вигляд навчально-пошукового дрона RS-17.

Розроблений та виготовлений нами дрон має конкретні переваги порівняно з широко використовуваними квадрокоптерами типу Mavic, Autel, Matrice. Він керується автоматично за наперед програмно заданими координатами з можливістю ручного коригування траєкторії. Значно більша робоча висота польоту (600-900 м) робить його менш помітним і практично невразливим. Найважчий статично-динамічний захист від електромагнітних завад сприяє можливості виконання завдань у зоні дії засобів РЕБ. Міцний карбоновий корпус дрона поряд з кевларовим покриттям вузла гімбала (захист камери) зумовлює підвищену надійність його конструкції. Потужні американські двигуни забезпечують політний ресурс 30 км (15 туди і 15 назад) та реальну дієздатність при поривах вітру до 20 м/с. Спеціально влаштоване захищене електроживлення дозволяє польоти взимку до -20 град. С. Тривісний підвіс камери має обертання 360 град. по горизонталі та 90 град. по вертикалі.

Квадрокоптер RS-17 повністю відповідає поставленим завданням та керується за допомогою спеціального програмного забезпечення [5]. Цей безпілотник пройшов державні випробування та отримав сертифікат відповідності [8]. Автором розроблено навчальну програму для оволодіння керуванням апаратами такого типу [7].

За своєю будовою дрон RS-17 має традиційну хрестоподібну форму, однак з певними особливостями. Зокрема, GPS-модуль поміщено у спеціальну захисну камеру (на малюнку не показано), а в якості джерела живлення використано дві батареї 11,1 В 5,2 А-год., що дає змогу отримати ємність 10,4 А-год. та загальну тривалість польоту 58 хвилин. Оскільки названі параметри залежать від власної маси приладу, величини опору повітря, а значить, від розмірів та форми літального засобу, то вибрано наступні характеристики (параметри).

Конструктивно-механічні параметри:

Довжина	530 мм
Ширина	530 мм
Висота	252 мм
Власна маса	1,48 кг
Вантажопідйомність	0,45 кг
Максимальна швидкість	75 км/год
Рейсова швидкість	42 км/год

Щоб забезпечити політ і здійснення відеофіксації подій, необхідно зробити правильний вибір комплектуючих для побудови апарату.

Функціональні вимоги до комплектуючих:

Відеокамера радіокерована, інтегрована у тривісний стабілізований підвіс купольного типу власної розробки HD, HDMI; AV; DVR SD (32Gb); optical ZOOM 10X, Autofocus; 1/3 in. CMOS Sony; Video+Foto; Microfon; Pixelvideo: 1920x1080; foto: 1920x1200

Електродвигуни – ElectricMoto KDE2315XF

Матеріал проміжних конструкцій – алюміній Д16Т (лист Д16Т – 1,8x1000x2000 ГОСТ 21631 – 76).

Загальні електрокомунікації – мідні багатожильні провідники з силіконовою ізоляцією (переріз 0,1-0,2 мм²).

Силкові електрокомунікації - мідні багатожильні провідники з силіконовою ізоляцією (переріз 2,5 мм²).

Тягові електродвигуни – безколекторні типу KDE з наступними робочими характеристиками:

- максимальна потужність 355 Вт;
- ефективність 90%
- опір обмотки 0,127 Ом;
- робочі частоти 16 – 32 кГц;
- максимальна маса 75 грам.

Регулятори електродвигунів – TBS BULLETPO 25 A.

Повітряні гвинти – P13X4.4 2PSC/PAIR.

Приймач з телеметрією – Fky 4B 16ch 2,4GHz.

Система камери – PTZ Gimbal 1080P 18X.

Автопілот - PixRacer R14.

Регулятор напруги – Power AU/AV Module 10S-LIPO.

Пульт керування – FkyTaranis X9D Plus.

Камера – HD RC FPV 250.

FPV – система керування – Kit Combo 1200 TVL.

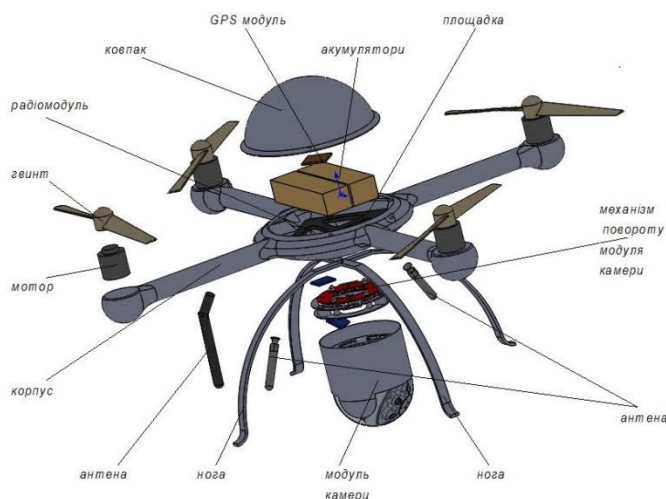
Джерело електроживлення літального апарату – два акумулятори по 11,1 В 5200 мА год.

Анени квадрокоптера – конструктивні, 2,4 GHz, 5,8 GHz та 868 MHz.

GPS – модуль – з вбудованою антеною 1572,4 MHz.

Примітка. Радіомодуль включає приймач з телеметрією, FPV – систему керування та автопілот. Модуль камери містить систему камери.

Модуль камери, показаний у вигляді окремого елемента, є складною конструкцією, яка забезпечує стабільність отриманого зображення за різноманітних обставин експлуатації безпілотної авіації (повітряні ями, вібрації, вплив бокового вітру).

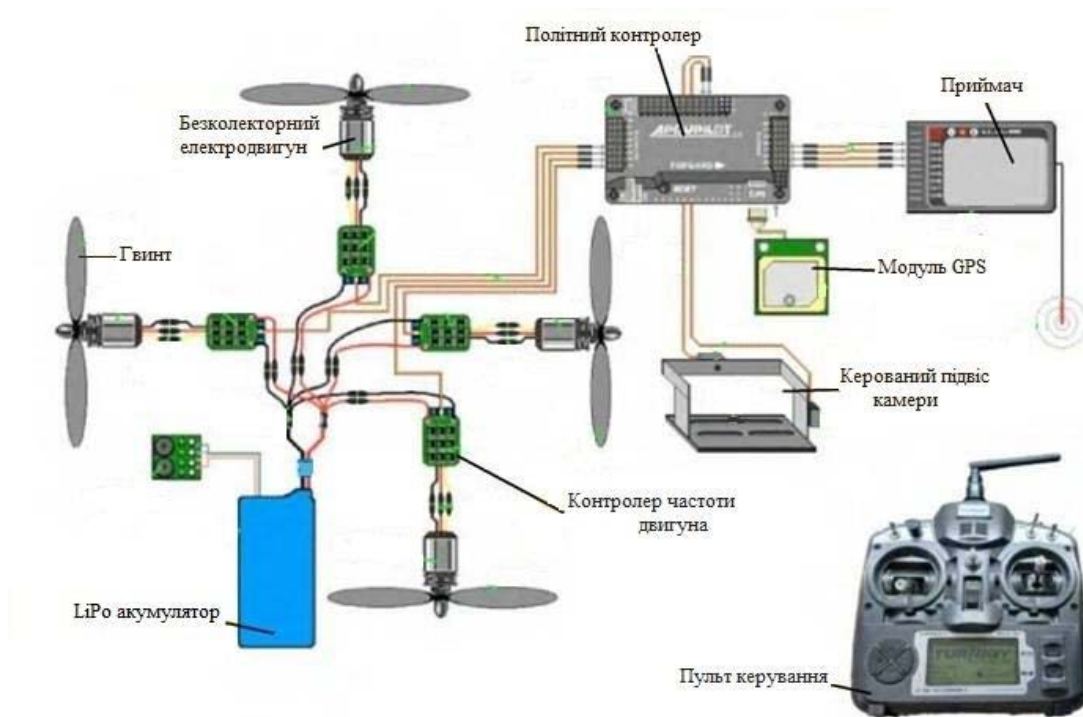
Мал. 2. Комплектуючі дрона та їх розміщення.

Щоб експлуатація дрона була безпечною для навколишнього середовища та не перешкоджала засобам зв'язку, необхідно врахувати наступні технологічні вимоги та електромагнітну сумісність. З метою забезпечення підвищеної міцності та малої власної маси корпус квадрокоптера виготовляється з карбону twill 3k та смоли La4it L – 285 шляхом спікання мілкодисперсного порошку у спеціальних прес-формах. Аналогічно отримується корпус модуля камери, однак використовувані матеріали – карбон, кевлар. Металева арматура системи камери виготовлена з 1 – мм алюмінію марки Д16Т. При виготовленні диску гімбола використано круг Д16.Т.КР.83НхНД ГОСТ 21488 – 75. Діелектрична основа конструкційної перегородки – склотекстоліт ВФТ-С-4 по ГОСТ 10292 – 74.

Клеєві з'єднання виконуються клеєм «Ціакрин 90» згідно ТУ У – 24.6 – 33285865 – 001; 2008. Підтікання в місця склеювання не допускаються.

Виконання електричних з'єднань комплектуючих зображено на мал.3.

Завдяки дотриманню описаної технології, отримано можливість погодження параметрів квадрокоптера RS-17 з європейськими нормами та здійснено сертифікацію дрона в Україні [8].

Мал. 3. Схема електричних з'єднань комплектуючих.

Конструктивні вимоги передбачають здійснення повного екранування плат і модулів квадрокоптера.

Приймально – передавальні канали систем керування, відеосигналу та телеметрії знаходяться в діапазонах 2,4GHz, 5,8GHz (радіотехнологія ETSI EN 300 440) та 868MHz (радіотехнологія ETSI EN 300 220 – 2). Контроль радіоканалів на електромагнітну сумісність здійснюється за допомогою аналізатора спектру FSH-18 фірми «ROHDE & SCHWARZ».

Підготовка RS-17 до польоту передбачає копіювання з інтернет-ресурсів відповідної карти GOOGLE, прокладання маршруту руху в межах вибраної місцевості з урахуванням плану реалізації поставлених завдань. Перед запуском квадрокоптера слід провести заряджання акумуляторних батарей.

Стартування дрона RS-17 здійснюється у ручному режимі за допомогою пульта типу «FrSkyTarani X9D Plus» шляхом вмикання режиму «Підйом вгору». Далі апарат переводиться на автоматичне пілотування за картою згідно наперед розробленого маршруту. Під час польоту можливе коригування руху з того ж пульта відповідно до складності виконуваного завдання.

У процесі пілотування постійно здійснюється візуальне спостереження місцевості, фіксованої відеокамерою, яка розміщена на борту RS-17. При цьому згідно потреби можна наближати чи віддаляти зображення за допомогою використання десятикратного оптичного збільшення.

Посадка квадрокоптера здійснюється в автоматичному режимі згідно попереднього програмування. За необхідності передбачено можливість переходу на ручне керування у режимі польоту, як і під час приземлення повітряного судна.

У процесі здійснення випробувань на електромагнітну сумісність важливо коректно ввімкнути живлення приладу. Для цього необхідно впевненим рухом з'єднати однополюсні штепсель та вилку виведених назовні проводів, які приєднані, з одного боку, до акумулятора, а з іншого – до шини електроживлення квадрокоптера.

Використання апаратів, які приводяться в рух за допомогою електричних двигунів, не забруднює навколишнє середовище, не вносить шкідливих викидів, не має стічних вод і не створює шкідливих для здоров'я випромінювань. Безпілотні літальні засоби розглядаються як об'єкти, які не входять у «Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», затверджений Постановою Кабміну України від 27.07.95 р. №554, і їх експлуатація з органами Держприроди може не погоджуватись.

Проведення навчання керуванню безпілотника є необхідною умовою його ефективної експлуатації. Послідовність та повнота навчальних дій сформувалися за тісної взаємодії викладача та учня у навчальному процесі. В результаті цього автором створено навчальну програму, яка може стати основою формування професійного курсу у відповідному навчальному закладі [7]. Програма отримала відповідний гриф Міністерства освіти України.

Метою цієї програми є формування компетентностей особистості засобами підготовки операторів БПЛА.

Основні завдання цієї програми полягають у формуванні практичної компетентності пілота, яка орієнтована на набуття техніко-технологічних умінь і навичок експлуатації БПЛА різного функціонального призначення; розвиток практичних навичок у керуванні, обслуговуванні та ремонті БПЛА; вироблення умінь застосовування топографічних знань, використання Google інформації; формування та розвиток практичних навичок фото- та відеофіксації подій; користування законодавчою базою щодо порядку використання повітряного простору України; набуття практичного досвіду здійснення польотів БПЛА, виховання зосередженості, самостійності виконання польотних завдань.

У структурі програми передбачено вивчення чинного законодавства у частині порядку використання повітряного простору України: Повітряний кодекс України; Положення про використання повітряного простору України (Постанова Кабінету міністрів України від 6.12.2017 № 954); Авіаційні правила України «Правила використання повітряного простору України» (Наказ Державної авіаційної служби України, Міністерства оборони України від

11.05.2018 № 430/210); Авіаційні правила України, Частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні» (Наказ Державної авіаційної служби України від 05.02.2019 № 153) .

Програму побудовано лінійним способом, навчальний матеріал реалізується систематично і послідовно з поступовим ускладненням, новий навчальний матеріал викладається на основі вже вивченого й у тісному взаємозв'язку з ним. Програма є професійно-орієнтованою.

Програма передбачає вивчення основ польоту в теорії та на практиці, керування польотом, навігаційною системою; системою стабілізації; системою передачі сигналів керування та даних.

Мал. 4. Наземна навігаційна система і комплект дронів.

Наземна навігаційна система забезпечує автоматичний запрограмований політ з можливістю ручного коригування траєкторії..

Режими керування БПЛА: а) оператором, б) автоматичний (автопілот). Пристрої обміну командною інформацією в разі потреби автоматично здійснюють дублювання каналів зв'язку.

Спеціалізоване програмне забезпечення - програма «MissionPlanner».

тренажерів і симуляторів. Інтерфейс користувача. Засоби комп'ютерного моделювання польоту. Формування тренувального простору. Важливість віртуального процесу керування БПЛА (розвиток координації, відпрацювання рефлексів тощо).

Практична частина передбачає тренування на авіасимуляторі: відпрацювання базових навичок управління БПЛА в різних умовах (при поганій погоді, в темну пору тощо); виконання віртуального старту/приземлення БПЛА (планера, літака, гвинтокрила, квадрокоптера); здійснення польотів у безперешкодних умовах; відпрацювання статичних фігур та фігур вищого пілотажу.

Прогнозованими результатами навчання повинні бути знання та розуміння у таких напрямках:

- 1) різновиди та класифікація БПЛА;
- 2) правила техніки безпеки при поводженні з механічним та електронним обладнанням що стосується БПЛА;
- 3) правові основи використання БПЛА у повітряному просторі України;
- 4) теоретичні основи польоту;
- 5) загальні поняття аеродинаміки;
- 6) типовий склад бортового інтегрованого обладнання БПЛА та алгоритми його функціонування, основні складові конструкції БПЛА;
- 7) призначення та способи застосування тренажерів і симуляторів;
- 8) технічні операційні засоби що застосовуються у процесі польоту БПЛА;
- 9) основи радіокерування моделями;
- 10) особливості проходження радіохвиль, що використовуються під час керування та отримання інформації;
- 11) теоретичні основи створення високоефективних антен;
- 12) особливості конструкції та льотні характеристики БПЛА різних видів;
- 13) основи безпеки використання БПЛА;
- 14) вплив природних, антропогенних і техногенних факторів на безпеку польоту БПЛА;
- 15) різновиди тестувальних та вимірювальних приладів, що застосовуються при налаштуванні і регулюванні обладнання;
- 16) особливості використання знімального устаткування;
- 17) принципи виконання польотів у видимих межах та поза межами прямої видимості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Області застосування безпілотних літальних апаратів. Воронько В. В., ВОРОНЬКО І. О. Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» / Європейська наукова платформа Collective Monographs [Електронний ресурс]. – Режим 12 доступу: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/monographs/article/view/8531> (дата звернення 06.06.2022).- назва з екрана.
2. Безпілотний літальний апарат [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Безпілотний_літальний_апарат (дата звернення 06.06.2022). – назва з екрана.
3. Стівнюк Р. Д., Ткачук Р. З. ІТ-технології у позакласній роботі технічного напрямку. Фізика та астрономія в рідній школі. 2015. № 5. С. 46-48.
4. Державна авіаційна служба України. Безпілотні повітряні судна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://avia.gov.ua/bezpilotni-povitryanisudna-2> (дата звернення 06.06.2022). – назва з екрана. (бібліотека «Шкільного світу»). – ISBN 978-966-451-791-8.
5. Програмування польотів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ardupilot.org/copter/> (дата звернення 06.06.2022).- назва з екрана.

6. Tkachuk R. Z. The Development of Children's Enthusiasm for Electronics by Applying Nanomaterials for Drones: тези доповіді XVII International Freik Conference on Physics and Technology of Thin Films and Nanosystems (IvanoFrankivsk, October 11-16, 2021). Ivano-Frankivsk, 2021. С. 134.
7. Навчальна програма з позашкільної освіти науково-технічного напрямку «Підготовка операторів БПЛА» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://udcro.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/Начальна-програма-Ткачук-Пасхалова-Оператори-БПЛА-08.06.22.pdf>
8. Certificate of type examination, registered at the Record of conformity assessment body under № UA 1.TR.0080000668-18, which is loaded at www.standart-service.com.ua.

Торба Н. Г.,

*к.п.н., доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України*

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ У ВИБОРІ СТИЛІВ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В психологічній науці (Г. Олпорт, Р. Кацавець, О. Шахова О. Столяренко та інші) проблема стилю життєдіяльності розглядається досить широко, проте актуальним залишається питання психічної детермінації стильових особливостей поведінки людини в тій чи іншій ситуації, та її активності загалом.

Стиль життєдіяльності людини визначається як певний спосіб життя, що характеризується власною унікальністю та своєрідними особливостями та поєднує всі сфери життєдіяльності індивіда, прояви активності та поведінки. Відповідно, характерні тій чи іншій людині стильові особливості життєдіяльності формуються в процесі розвитку та індивідуалізації особистості через вплив соціальних умов, отриманого індивідуального та соціального досвіду, особливості ціннісно-сислової сфери, життєві орієнтації, мотиви та норми поведінки [4; 7].

Підвищення зацікавленості до проблеми конфліктів неабиякою мірою пов'язане зі зростанням напруженості в різних сферах соціально-економічної дійсності, яка характеризується постійними змінами, ставить перед кожним індивідом складне завдання постійної адаптації до мінливих умов існування з метою побудови оптимальної конструктивної життєвої стратегії.

Специфіка та результативність розв'язання протиріч, поведінка особистості в конфлікті залежать від багатьох факторів, серед яких важливе місце займають особистісні особливості їх учасників. Останні наукові дослідження конфліктної

поведінки сприяли виділенню поведінкових рис особливості, які були об'єднанні за певними ознаками – гендерними, характерологічними, типами темпераменту тощо.

Якщо говорити про стильові особливості життєдіяльності особистості, то варто зазначити, що вони утворюються та формуються в певний період онтогенетичного розвитку саме через встановлення взаємодії особистості з об'єктами та суб'єктами оточуючого світу [5; 7].

Для характеристики поведінки особистості, її прогнозованості у значному спектрі ситуацій, включаючи й конфліктні, важливе значення має становлення у неї стильових особливостей (стилів) життєдіяльності. Ці особливості забезпечують ефективне пристосування людини до умов зовнішнього та внутрішнього середовища та підвищення ефективності її діяльності, спілкування та поведінки.

Спілкування суб'єктів в ситуаціях конфліктного характеру обумовлює становлення відповідних стилів поведінки – стійких способів її здійснення у типових умовах, що відбуваються на основі реалізації внутрішньої мотивації (конкуренція, пристосування, компроміс, ухилення, співробітництво).

Досліджуючи проблему психологічної детермінації використання зазначених стилів, можна припустили їх зв'язок з рівнем тривожності особистості.

Тривожність – це психологічна особливість, яка полягає у підвищеній схильності відчувати певне занепокоєння у різних ситуаціях життєдіяльності. Серед видів тривожності виділяють особистісну та ситуативну.

Умови воєнного стану можуть створювати надзвичайні ситуації, які впливають на діяльність педагогічних колективів. Важливо враховувати, що в таких умовах психологічний тиск та нестабільність можуть призводити до збільшення конфліктів. Можна виділити кілька напрямків, щодо управління та попередження конфліктів у педагогічному колективі в умовах воєнного стану:

1. Комунікація та інформація: Забезпечити регулярну та відкриту комунікацію. Розповідати працівникам про зміни в умовах роботи та будь-які рішення, пов'язані з воєнним станом. Підкреслити важливість взаємодії та взаємо підтримки в цей важкий період.

2. Психологічна підтримка: Надати доступ до психологічної підтримки для співробітників, оскільки стрес та неспокій можуть призводити до конфліктів. Організувати сесії тренінгу із подолання стресових станів та удосконалення комунікаційних навичок.

3. Створення командного духу: Заохочування до взаємодопомоги та співпраці між членами колективу. Організувати командні заходи, щоб підсилити почуття спільності та колективного відповідальності.

Для ефективної роботи педагогічного колективу, доцільними заходи по запобіганню конфліктним ситуаціям. Необхідно сформулювати чітку структуру

комунікаційних ліній, ознайомити з нею весь колектив, ефективним є також створення системи щоденних координацій між керівництвом та педагогами для створення пріоритетних напрямків у роботі на день, тиждень, місяць. Важливо розуміти що стабільність в діяльності педагога для подолання стресової напруги має важливе значення.

Стан воєнного стану умовах війни РФ проти України може створити в педагогічному колективі великі проблеми, і треба мати на увазі що конфліктних суперечок не уникнути.

Від ефективності вибору стилів поведінки у конфліктах залежить стабільність у діяльності освітнього закладу, на це впливають: масштаб дисфункціональних наслідків, усунення причин суперечностей, вірогідність суперечливих зіткнень. [1, С.87-92].

Управління педагогічними конфліктами є одним з напрямків у діяльності освітніх закладів. Від конфліктологічної компетентності педагогів та керівництва залежить успіх у виборі стилів поведінки для вирішенні складних завдань в галузі конфліктів які обумовлені ситуацією воєнного стану, а також створення певного соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євтушенко Г.І., Ватоян А.М., Єршоміна М.А. 3 Формування колективу організації як основа ефективного управління персоналом. Вісник Херсонського державного університету.2019. №36. С.87-92
2. Орлов В.Ф., Отич О.М., Фурса О.О. Закономірності виникнення, розвитку та розв'язання конфліктів у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти. Психологія конфлікту. 2008. С.53
3. Управління конфліктами: психологічний аналіз, Освіта:UA, доступно 05.04.2012 <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29312/>
4. Стили життя: панорама змін: монографія 31 / за ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2008. 4-65 с.
5. Хохліна О.П. 34 Проблема стильових особливостей життєдіяльності людини у контексті її онтогенетичного розвитку. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. № 4. К. Полтава, 2012. С. 62-74.
6. Хохліна О.П.35 Проблема змісту базових категорій психології. Юридична психологія. Київ, 2017. № 1. С. 21-34.
7. Хохліна О.П., Помиткіна Л.В. 36 Стильові особливості спілкування студентів та їх психологічна зумовленість. Соціальні комунікації в інноваційному освітньому просторі: теоретичні та прикладні аспекти: колективна монографія. К.: Талком, 2020. 63-77 с.
8. Стили життя: панорама змін: монографія / за ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2008. 4-65 с.

Третяк Т. М.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії психології творчості,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
creativity.psylab@gmail.com*

РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ КАРУС З МЕТОЮ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА УМОВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Аналізується творче мислення людини як процес розв'язування задач. Розглядаються особливості структурно-функціонального аналізу інформації при вирішенні творчих задач. Виокремлюються етапи творчого процесу: помічення суперечності, формулювання початкових умов творчої задачі, трансформація початкових умов творчої задачі в шукані її умови, конструювання задуму розв'язування задачі, матеріалізація задуму. Аналізується розвиваючий потенціал системи КАРУС, її роль у формуванні психологічної готовності особистості до вирішення творчих задач. Зокрема розглядаються методи: інформаційного перенасичення, інформаційної недостатності, раптових заборон, обмежень в часі, швидкісного ескізування. Акцентується увага на реалізації евристичних методиках з метою стимулювання творчої мисленнєвої діяльності людини.

Ключові слова: творче мислення, інформаційна невизначеність, задача, конструювання, структурно-функціональний аналіз.

Creative thinking is analyzed as a problem-solving process. Features of structural and functional analysis of information in creative tasks solving are considered. The stages of the creative process are distinguished: noticing contradictions, formulating the initial conditions of the creative task, transformation of the initial conditions of the creative task into the required conditions, construction of the idea of the task solving, materialization of the idea. The developing potential of the CARUS system, its role in the personality's psychological readiness for creative tasks solving formation is analyzed. In particular, the following methods are considered: information overload, information insufficiency, sudden bans, time constraints, speed sketching. Emphasis is placed on the implementation of heuristic techniques in order to stimulate creative thinking.

Key words: creative thinking, information uncertainty, task, construction, strategy, tactics, structural-functional analysis.

Становлення інформаційного суспільства здійснюється на фоні зростання кількості інформаційних потоків, необхідності самостійного оволодіння інформацією з метою розв'язання актуальної задачі, здатності адекватно оцінювати нові умови реалізації наявної інформації, вибудовувати стратегії подолання проблем.

Хоча й до сьогодні не можна сказати, що вже існує єдине загальноприйняте визначення творчості, поняття про це склалось досить конкретно: творчість – це така діяльність людини, в результаті якої виникає щось нове, таке, чого досі ще не існувало. Це може бути нова картина, нова поема, новий прилад. Масштаби творчості, як ми вже зазначали вище, можуть бути найрізноманітнішими. Також треба мати на увазі, що творчість, так би мовити, постійно «вплітається» в нетворчу діяльність, яку ще називають репродуктивною.

Важливо також зайвий раз підкреслити, що продукти творчості – це не тільки матеріальні вироби (будинки, машини, картини), але й окремі ідеї, рішення, просто думки, плоди фантазії, які можуть і не віднаходити матеріального втілення.

Надзвичайно важливо мати на увазі, що, говорячи про творчість, ми повинні вирізняти її об'єктивну та суб'єктивну сторони. В об'єктивному плані, про що й стверджують, зокрема, окремі визначення творчості в словниках та енциклопедіях, творчість спрямована на створення нових об'єктів, предметів, ідей у загальносвітовому масштабі, або, принаймні, в масштабах якоїсь галузі науки, техніки, промисловості, медицини тощо. В психологічному ж плані ми маємо на увазі завжди суб'єктивне переживання творчого розв'язання, виникнення ідеї, незалежно від того, що створюється – чи новий проект заводу, чи розв'язується якась багатьма вже розв'язана задача, але яку вперше розв'язує якийсь конкретний учень чи студент. Тобто про творчість ми можемо говорити кожного разу, коли розв'язується нова для конкретного суб'єкта задача, коли у конкретного суб'єкта вперше виникає певна думка, коли конкретний суб'єкт вперше монтує навіть найпростіший пристрій, а тим більш – розробляє новий проект ще не існуючого приладу.

Таке психологічне розуміння творчості, а воно має під собою досить аргументовану базу, сприяє більш широкому розумінню цього феномену, включенню його практично до усіх видів людської діяльності, хоча водночас і ускладнює виділення елементів творчості у так званих нетворчих процесах.

Взагалі, в нашій концепції творчої мисленнєвої діяльності вона розглядається як органічна складова цілісного психічного потенціалу суб'єкта, є основою його конструктивної, проєктувальної, видозмінюючої діяльності у професійних та повсякденних вимірах. І це, безперечно, виявляється на різних вікових рівнях, починаючи від найперших годин життя немовляти й до останнього, так би мовити, подиху. Також ми можемо говорити про різні визначаючі успіх творчої мисленнєвої діяльності фактори, складові, а не тільки про саму творчу особистість, яка, відіграючи центральну роль, разом з тим залежить від інших суб'єктів, обставин, умов діяльності, про що більш детально ми ще будемо спеціально говорити, а тут ще зазначимо, що в залежності від індивідуальних особливостей

кожного, хто здійснює творчу діяльність, зовнішні обставини часом можуть відігравати принципову стимулюючу або блокуючу роль.

Розглянемо також перебіг самого творчого процесу. Не зважаючи на здавалось би порівняно невелику кількість праць, які присвячувались дослідженню мисленневих процесів, процесів творчості, ми ще й дотепер не маємо вичерпних уявлень про реальну картину творчого процесу. Тому є кілька причин. Назвемо тут лише дві. По-перше, творчий процес – кожний творчий процес, якщо він дійсно творчий – унікальний, тобто має свою специфіку, свій, так би мовити, індивідуальний малюнок. Тому, коли ми, більш-менш дослідивши такий процес, намагаємося надалі переносити особливості на інший творчий процес, то на нас може чекати часткове, або і повне фіаско – ми стикаємося із зовсім іншими проявами задуму, його виникнення, перебігу, або розбіжності починаються вже на стадії дослідження суб'єктом умови нового завдання. А по-друге, творчі процеси дуже часто характеризуються вміщенням в загальну структуру не тільки усвідомлюваних дій, операцій, прийомів, тактик діяльності, але й фрагменти, або не тільки фрагменти, неусвідомлюваних складових, коли проявляються здогадки, інтуїтивні вирішення в цілому або на якомусь етапі розв'язання нової задачі. І оскільки нам дуже важко наполягати на якихось переконливих доказах того, як ці неусвідомлювані процеси здійснюються насправді, доводиться залишатись на рівні більш чи менш вірогідних гіпотез, інтерпретацій.

Разом з тим, ми вже можемо говорити про загальну структуру перебігу творчих процесів, яка описана в цілій низці психологічних й не тільки психологічних робіт. В цілому творчий процес можна охарактеризувати такими основними фазами (етапами, стадіями, циклами), як:

- виникнення проблеми, постановка задачі;
- аналіз завдання, досягнення розуміння мови;
- формування задуму розв'язання;
- здійснення розв'язання, втілення задуму;
- перевірка і доопрацювання варіанту розв'язання.

А в ще більш стислому варіанті цю структуру можна представити лише трьома основними циклами:

I – розуміння сутності задачі;

II – побудова гіпотези, задуму, проекту розв'язання;

III – знаходження структурно-функціонального комплексу шуканого об'єкту – розв'язання задачі згідно з вихідними умовами, що містяться в задачі.

Зрештою, оскільки, як ми тільки що зазначили, творчі процеси мають унікальний характер, не так вже й важливо, скільки етапів буде представлено в моделі процесу. Головним є, мабуть, все-таки те, що в кожному випадку йдеться

про необхідність зрозуміти, що потрібно віднайти, яким шляхом це здійснити і перевірити, чи відповідає віднайдене розв'язання вимогам задачі. Цих складових, як бачимо, може бути виділено наче й небагато, але слід пам'ятати, що кожен цикл, кожна стадія – це фактично автономний творчий процес, в якому так само функціонують основні мисленнєві тактики та стратегії, можливо тільки в меншому масштабі. Типовий творчий процес безперечно включає всі три основні цикли: розуміння – задум – розв'язання. Без будь-якого з них процес не може бути здійснений, але в кожному окремому випадку питома вага кожного з цих циклів може бути основною. Так само можуть мати значення й усі етапи, особливо коли йдеться про зовсім нову проблему, та ще й підвищеної складності.

Розглядаючи процес розв'язання творчої задачі в цілому, ми вдаємося до використання таких понять, як стратегія й тактика, що ними можна характеризувати і процес творчої мисленнєвої діяльності, і особистість творця. Ці поняття згідно з традиційними про них уявленнями знаходяться між собою у співвідношенні більш масштабного і менш масштабного, тобто можна говорити про стратегію розв'язання задачі й про тактики вирішення окремих підзадач у всій задачі, як фактично й використовуються ці поняття, скажімо, у військовій справі та у повсякденному житті. Більш розгорнуто аналіз цих понять представлено в багатьох роботах, які присвячені проблемі творчої діяльності, а тут ми лише акцентуємо нашу увагу на деяких моментах.

Перш за все відзначимо, що стратегія – це система актуалізації, планування, реалізації задуму, гіпотези проекту; вона, коли йдеться про творчість, в кожному окремому випадку буде унікальною, хоча водночас може відноситись до певної категорії різновидів стратегій, скажімо, до стратегії пошуку аналогів або стратегій комбінування. Стратегія водночас характеризує конкретні можливості та нахили особистості до певного виду дій і конкретні особливості кожної задачі, проблеми, яку за цією стратегією намагається суб'єкт розв'язати.

На сьогодні в психолого-педагогічній літературі існує досить багато варіантів використання поняття стратегії в описі мисленнєвої та творчої діяльності, але потрібно сказати, що в основному йдеться про їх спорідненість з поняттями спосіб, метод, прийом та ін. Але, на наш погляд, стратегію повинна визначати її унікальність, оскільки в творчій діяльності неможливо без будь-яких змін використати одну й ту саму стратегію – хоча б невелика модифікація має мати місце, бо якщо розв'язуються насправді однотипні задачі, то тоді дійсно можна говорити про методи, способи їх розв'язання.

Що стосується тактик, то, як ми вже сказали, вони використовуються у виконанні менш масштабних дій, ніж ті, що потребують використання стратегій. В реальних умовах стратегія як система, що включає потік цілеспрямованої свідомості у вигляді різноманітних образів, понять, вербальних конструкцій,

якраз і сприяє досягненню розуміння, побудови задуму, реалізації задуму, оскільки в кожному випадку стратегія обумовлює таку організацію процесу, такий підбір знань, умінь розумової діяльності, які дозволяють досягти проміжних і кінцевих результатів. Можна сказати, що стратегія – це певний організатор і регулятор мисленнєвого процесу, своєрідний психологічний «лоцман», що веде корабель до певної мети.

Відомо, що життя людини можна розглядати як неперервний процес розв'язування задач. Причому нерідко їх доводиться вирішувати за умов інформаційної невизначеності та шаленого екстриму. Творче мислення, будучи процесом розв'язування задач, спрямоване на розробку нових ідей, задумів, технологій, вирішення різного роду нових проблем. При цьому творче мислення є інструментом структурно-функціонального аналізу інформації, побудови шуканих конструкцій. А отже, особливої актуальності набуває необхідність стимулювання творчого мислення шляхом реалізації нових методів навчання та конструювання відповідного освітнього середовища, що формуватиме здатність розробляти нестандартні ідеї, розв'язувати актуальні задачі, за необхідності приймати рішення в процесі колективної роботи.

Розробка адекватних задумів розв'язування актуальних задач вимагає прискіпливого структурно-функціонального аналізу наявної інформації. Адже вірна оцінка проблемної ситуації дозволяє вибудовувати продуктивні припущення, формулювати вихідні умови задачі, розвивати різні способи творчої мисленнєвої діяльності. З метою розробки шуканих конструкцій на основі реалізації принципів аналогізування, комбінування і реконструювання здійснюється свого роду інвентаризація наявної інформації, прогнозування варіантів імовірного розвитку подій, що дозволяє адекватно конструювати і коригувати вектори різного роду діяльності, пов'язані із життєзабезпеченням, ціннісними координатами, нормотворчими позиціями. Це забезпечує людину від шкідливих енерго- інформаційних впливів та необдуманих вчинків, прийняття неадекватних рішень.

Здатність інтерпретувати інформацію, розуміти запитання, проблему, взагалі адекватно мислити, вирішувати проблемні ситуації є необхідною основою для розробки варіантів розв'язання проблем. Це вимагає детального вивчення всіх елементів аналізованої інформаційної структури. Дослідження проблемної ситуації в процесі спостереження, її структурно-функціонального аналізу, тих ускладнень, що супроводжують розглядувану ситуацію, дозволяє виявити нову актуальну інформацію, необхідну для успішного вирішення даної задачі. Це пов'язано з важливістю певної візуалізації, символізації аналізованої інформації, побудови нових гіпотез, різного роду візуальних, вербальних та ін. конструкцій, що сприятиме адекватному розумінню наявної проблеми, її

складових, формуванню шуканої умови задачі на основі вихідних її умов, а отже, уточнення стратегії вирішення проблеми.

В процесі мислення здійснюється трансформація наявної в пам'яті, набутої через відчуття інформації для розв'язання актуальної задачної ситуації. Структурно-функціональний аналіз інформації в процесі творчого мислення передбачає вивчення змісту різного роду джерел стосовно наявної проблемної ситуації і відповідно до шуканого (бажаного) результату, тобто співставлення здобутої інформації з вимогами задачі на кожному з етапів її розв'язання. Адже проміжні задуми вирішення задачі і особливо її остаточний варіант мають бути максимально обґрунтованими, переконливо аргументованими за рахунок реалізації належного рівня саморефлексії, коригування творчої мисленнєвої діяльності.

Евристичні методи реалізуються при необхідності вирішення задач за умов інформаційної невизначеності, коли відсутньою є інформація щодо суттєвих складових творчого процесу. Нові характеристики нових інформаційних структур виокремлюються шляхом реалізації таких запитань, як: «що є відомим?», «що є невідомим?», «що слід з'ясувати?».

Відомою є також стимулююча функція адекватних підказок. При цьому підказка має надаватись, коли вичерпані всі відомі засоби стимулювання і умови її реалізації виявляються оптимальними. Підказка має конструюватись при можливості виключно з відомої інформації. Дія підказки має бути спрямована виключно на активізацію процесу розв'язування творчої задачі та акцентувати увагу на домінуючій складовій творчого процесу. Її зміст має визначатись рівнем готовності особистості до розв'язування задачі, етапом творчого процесу, характером зроблених помилок.

Творче мислення передбачає конструювання оригінальних ідей, що характеризуються об'єктивною і суб'єктивною новизною, здатність розробляти конструкції, суспільно значущі, за умов інформаційної невизначеності, тобто за відсутності інформації, прогностично необхідної для вирішення наявної задачі.

Творче мислення реалізується на основі використання принципів створення нових образів. В основному мова йде про аналогізування, комбінування і реконструювання. За умов системної організації цього інструментарію можна говорити про функціонування стратегій творчої мисленнєвої діяльності. Академіком В. О. Моляко обґрунтовано і розроблено систему КАРУС, яка виявилась ефективною не лише в сфері творчого технічного мислення, але і стосовно інших сфер творчої діяльності: художньої, наукової, соціальної та ін., що обумовлює активне ставлення людини до нового досвіду, творче сприйняття актуальної інформації, конструювання нових ідей системоутворюючих образів [1].

Успішне вирішення проблемної ситуації вимагає когнітивної чутливості: миттєвого структурно- функціонального аналізу наявної інформації з метою побудови шуканого системоутворюючого образу. Причому цей процес може здійснюватись, як на усвідомлюваному, так і на неусвідомлюваному рівні, залежати від колориту особистості того, хто розв'язує задачу, від усього спектру мотиваційних джерел людини.

Творчий процес викликається необхідністю вирішити проблемну ситуацію і реалізувати шляхом системної організації інформаційних структур (наявних і шуканих), знаходження і доконструювання структурно-функціональних інформаційних осередків за рахунок реалізації аналогізування, комбінаторних і реконструюючих дій з метою доведення наявних інформаційних структур до рівня максимальної відповідності їх характеристик вимогам, закладеним у початкових вимогах задачної ситуації.

В основі творчого мислення лежить так зване дивергентне мислення, спрямоване на багатовекторність, побудову якомога більшої кількості варіантів розв'язання задачі. Нерідко необхідність створення оригінальних конструкцій вимагає виходу за межі задачної ситуації, розширення масштабу розгляду її початкових вимог, включення та актуалізації нового спектру образів до стартової палітри розглядуваної задачної ситуації.

Дивергентність характеризує здатність людини вийти за межі звичних уявлень, дій, здійснювати структурно-функціональний аналіз інформації з нових позицій. Адже творча людина здатна розуміти нову інформацію, генерувати багато нових ідей, в т. ч. в складних ситуаціях, з легкістю переходити від вирішення однієї проблемної ситуації до іншої. Причому сконструйовані нею розв'язки творчих задач визначаються новизною, нестандартністю, самостійністю. Відомо, що розвитку творчого мислення сприяють і є стимулюючими: вирішення незавершених (відкритих) ситуацій всупереч жорстко контрольованим і строго сформульованим; розвиток самостійності і відповідальності в процесі залучення до самостійної розробки різного роду конструкцій, спостережень і узагальнень; розробка методичних засобів і стратегій, взагалі творчого інструментарію для розв'язування актуальних задач.

Психологічна готовність особистості до вирішення творчих задач передбачає належний рівень розвитку творчого інструментарію: сукупності прийомів, методів, а в ідеалі – стратегій, тобто особистісно і задачно обумовлених дій, спрямованих на розв'язування проблем (визначення В. О. Моляко [1]). З метою формування психологічної готовності до творчості може бути реалізована розроблена В. О. Моляко система КАРУС, спрямована на забезпечення здатності людини творчо мислити в ускладнених умовах: за дефіциту та надлишку часу, інформації, за умов раптових заборон і обмежень,

тобто за умов інформаційної невизначеності і цілого спектру ускладнень. Система КАРУС передбачає, зокрема, реалізацію свого роду психодіагностичних і розвиваючих вправ, пов'язаних із знаходженням нових функцій добре відомих об'єктів, оволодіння методиками, спрямованими на навчання швидкому орієнтуванню у вирі інформаційних потоків, вирішенню проблемних ситуацій з обмеженими енерго- інформаційними ресурсами, на конструювання нових прийомів, способів, стратегій досягнення шуканого результату [3].

Реалізація системи КАРУС передбачає також використання ряду ускладнюючих методів, що забезпечують навчання творчому мисленню за умов інформаційної невизначеності [2; 3].

Метод інформаційного перенасичення, коли умова задачі містить зайву інформацію; метод інформаційної недостатності – коли умова задачі характеризується дефіцитом інформації. Реалізація цих методів виявляється ефективною на стартових етапах вирішення задачі.

З метою подолання інерційних бар'єрів мислення, забезпечення гнучкості мисленнєвої діяльності доцільним є використання методу раптових заборон, коли на певному етапі вирішення задачі вводиться заборона щодо реалізації того чи іншого структурного чи функціонального елемента в їх усталених режимах використання. Метод обмеження в часі орієнтує на знаходження в ідеалі оптимального, а найчастіше – найпростішого, його використання сприяє виявленню інерційних схем вирішення задачі, розвиває вміння творчо мислити в екстремальних умовах.

Для розвитку самоконтролю свого мислення доцільним є метод швидкісного ескізування. Візуалізація мисленнєвої діяльності через ряд ескізів, схем, рисунків, креслень сприяє розумінню актуальної інформації. На подолання інерційних бар'єрів спрямований також метод нових варіантів, у процесі реалізації якого віднаходяться нові характеристики структурних і функціональних компонентів наявної стартової конструкції. Розв'язуючий задачу вимушений задля досягнення позитивного результату вийти за межі звичного інформаційного поля, задля побудови шуканого задуму розв'язку реалізувати віддалені аналоги, антиподи.

Набутий досвід творчої мисленнєвої діяльності в ускладнених умовах, в координатах інформаційної невизначеності дозволяє людині вибудовувати нешаблонні розв'язки, масштабно аналізувати умову задачі, в процесі чого: здійснюється стимулювання мислення, забезпечення його творчості за рахунок реалізації методів розв'язування творчих задач в ускладнених умовах; формується суб'єктивна впевненість особистості в успішності і ефективності

пошукової і конструктивної діяльності з метою побудови шуканого задуму розв'язання актуальної задачі.

Слід зазначити, що на початкових етапах творчого процесу характерною є наявність помилок в прийнятті рішень. Оскільки помилка свідчить про неадекватність обраного підходу до розв'язування задачі, важливо здійснювати уважний аналіз так званого помилкового шляху, щоб отримати максимальний обсяг інформації щодо структурних і функціональних характеристик задіяних в даній ситуації інформаційних структур. Таке ставлення до помилок дещо резонує із ставленням до процесу розв'язування творчих задач як до гри, приємної, цікавої, завдяки чому стан творчості набуває характеристик легкості і ніби невагомості (як у дитинстві під час ігрової діяльності). Підтримання цього стану легкості і невагомості дозволяє забезпечувати широкий масштаб сприймання і розуміння нової інформації, а отже, знаходити дуже віддалені аналоги в різних сферах творчої діяльності, які можуть виявитись корисними для побудови розв'язку актуальної творчої задачі. Для розвитку дивергентного мислення варто тренувати себе вправами щодо пошуку нових функцій добре відомих об'єктів і обґрунтувань нових пояснень знайомих і зрозумілих явищ.

Як правило, творчі особистості охоче беруться за вирішення творчих задач не лише стосовно «своєї», добре вивченої сфери творчої діяльності, а також успішно реалізують проблемні ситуації і в інших досить віддалених сферах творчої діяльності. Для них є характерною масштабна чутливість до проблем у різних сферах творчості, адже робота щодо вирішення навіть, здавалося б дрібних проблем, може привести до перспективного результату.

Однак це може забезпечити лише той навчально-виховний процес, який ґрунтується на розвитку творчого мислення учнів, вирішення творчих задач у процесі навчання і виховання. В процесі навчання в школі учні мають набути здатність конструювання адекватної, цілісної картини світу, належний творчий інструментарій для вирішення творчих задач у процесі системного мислення.

Слід зазначити, що колективне творче мислення передбачає побудову шуканого розв'язку актуальної задачі, конструкції, при колективному вирішенні задачі, завдяки чому досягається спільна мета для всіх учасників колективної роботи. При цьому учасники колективної мисленнєвої роботи спільно вибудовують вміння приймати ефективні рішення під час взаємної співпраці. З цією метою вони мають: опанувати функції: генератора ідей, скептика, резонатора та ін.; долати конфлікти, доходити узгодженості колективних дій; вчитись у процесі прийняття рішень конструктивно взаємодіяти, координувати, узгоджувати спільні дії на фоні певних неспівпадінь інтересів, прагнень узгодження дій. З цією метою слід домовитись про систему координат, якої б дотримувались всі учасники колективного вирішення проблеми при врахуванні

впливу інтересів, потреб, сумнівів кожного з учасників. При цьому варто враховувати, що процес розв'язування задачі характеризується функціонуванням ряду чинників, пов'язаних з величиною обсягу прогностично необхідної інформації, наявністю часових, раптових та ін. заборон і обмежень. Слід також зазначити, що колективне мислення сприяє скороченню часу вирішення задачі, засвоєнню учасниками групи навичок колективного вирішення задачі на кожному з етапів її реалізації: вивчення умов задачі, побудова задуму, його перевірка і матеріалізація.

Так, участь старшокласників у позакласній і позашкільній роботі допомагає їм вчитись адаптації до різного роду проблем та розкривати приховані потенційні ресурси. Заради цього учні нерідко прагнуть обрати таку сферу творчої діяльності, в якій у максимальній мірі можуть реалізуватись і розвиватись когнітивна сфера їх особистості: інтереси, мотиви, знання, вміння, навички, в процесі занять в гуртках, об'єднаннях за інтересами, Малій академії наук та ін.

На гурткових заняттях школярі вирішують різного роду задачі. Причому ці задачі можна поділити на дві основні групи. Задачі першого рівня складності гуртківці вирішують в перші роки занять у гуртку. В процесі цієї роботи школярі засвоюють актуальні знання, вміння, навички, розв'язуючи завдання, так би мовити, тренувального характеру. На заняттях гуртків третього року навчання (особливо конструкторських, винахідницьких) розробляються конструкції, що характеризуються об'єктивною новизною і суспільно корисною значущістю. Тому часто творчі роботи юних науковців і техніків відзначаються авторськими свідоцтвами про винахід. А отже, підлітки і особливо старшокласники прагнуть займатись такого роду творчою діяльністю, яка була б справді корисною для суспільства, в процесі якої вони могли б не лише самореалізуватись, а перевірити себе на придатність до тієї чи іншої професії.

Розв'язування задач другого типу сприяє розвитку у школярів справді творчого мислення. Адже при їх вирішенні школярі проходять через усі етапи творчого процесу: від помічення (усвідомлення) суперечності і формулювання відповідної умови задачі до розробки задуму її розв'язання та матеріалізації задуму. Проходження цих етапів є характерним і для дорослих конструкторів та винахідників у їх професійній діяльності. Однак для професійних винахідників основним критерієм творчості є створення такої конструкції, яка характеризується об'єктивною новизною, тоді як для школярів, у процесі їх навчання творчості, достатнім може бути пошук суб'єктивної новизни.

Отже, можна стверджувати про можливість навчання школярів творчості саме шляхом залучення їх до розробки задумів вирішення творчих задач, що характеризуються суб'єктивною новизною. Адже скрутні ситуації нерідко спон-

танно виникають у процесі життя людей. І їх вирішення, з одного боку, є важливим для виживання, а з іншого боку, моделює процес творчого мислення.

При вивченні початкових умов задачі задіюється весь творчий потенціал учня. При цьому школяр ніби переформулює початкові умови задачі на свою мову, заповнюючи весь інформаційний вакуум, наявний у варіанті початкових умов задачі, за рахунок тих інформаційних структур, що складають основу мотиваційної та інтелектуальної сфер особистості школяра. А оскільки інтелектуальний і мотиваційний потенціал у всіх людей різний, то і розуміння сприйнятої інформації, і сформульовані шукані умови задачі (на базі вихідних умов) будуть щодо різних людей різними.

Вміння адекватно переформулювати початкові умови задачі в шукані її вимоги, включення інформаційних структур у нові системи їх зв'язків забезпечує творчу реконструкцію основних структурних компонентів завдання, розвиток самостійності творчого мислення. Адже на етапі помічення проблеми має місце структурно-функціональний аналіз фактів, які можуть містити певну суперечність, обґрунтування чи спростування тих чи інших виокремлених характеристик певних явищ, можливість сформулювати гіпотези щодо структурно-функціональних особливостей розглядуваного явища чи предмета у їх найширшому спектрі розуміння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). Киев : Освіта України, 2007. 388 с.
2. Творча діяльність в ускладнених умовах / В.О. Моляко, А.Б. Коваленко, Л. А. Мойсеєнко, В.А. Семиченко, Т.М. Третяк та ін. ; за заг. ред. В.О. Моляко. К., 2007. 308 с.
3. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.

Турчина К. С.,

Magistr 011

katerynapedagog12s200108z@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСЛЕКСІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Наукова стаття розглядає вплив повномасштабного вторгнення на прояви дислексії серед дітей, особливо в умовах воєнних дій в Україні. Дослідження підтверджує, що діти з дислексією, які переживають воєнну обстановку, мають вищий ризик розвитку психічних та фізичних проблем. Батьки виявляють серйозні обурення щодо майбутнього навчання та кар'єрного

розвитку своїх дітей, звертаючись до інклюзивних освітніх програм. Пропонуються методи педагогічної підтримки, включаючи адаптовані умови складання тестів та зменшення навантаження на дітей. Крім того, акцентується на необхідності підтримки у вивченні української мови для дітей з дислексією, які мають труднощі з адаптацією до нової мови. Висловлюється пропозиція щодо розробки та впровадження спеціальних педагогічних підходів для підтримки цієї вразливої категорії дітей в умовах воєнного стану і не тільки.

Ключові слова: війна, дислексія, Україна, стрес, теоретичні дослідження
Key words: war, dyslexia, Ukraine, stress, theoretical aspects

Війна не тільки перериває звичну повсякденність, але також створює унікальні виклики для розвитку і психологічного здоров'я особистості. У цій статті ми досліджуємо, як військовий конфлікт впливає на прояви дислексії, особливо серед дітей, та розглядаємо можливості психопедагогічної підтримки для їхнього полегшення. Під час воєнних дій в Україні виникає важливе питання про взаємозв'язок між дислексією та стресовими ситуаціями, які є характерними для таких умов. Дослідження, у якому переважна більшість дітей із дислексією навчається у 5-9 класах, підтверджує, що діти з труднощами у навчанні, які переживають воєнну обстановку, мають значно вищий ризик розвитку важких проявів розладу. Аналіз опитувань батьків підтвердив, що такі діти стикаються не лише з традиційними викликами, пов'язаними з навчанням, але й з психічними та фізичними проявами, такими як плаксивість, страх, важке засинання, панічні атаки та епілептичні напади. Більший відсоток батьків побачили негативні зміни у розвитку і навчанні дитини під час повномасштабного вторгнення. Через сигнали тривоги діти відчувають надмірне переживання. Ці результати вказують на необхідність уваги до психологічного та педагогічного супроводу дітей з дислексією, особливо в умовах військових дій, та підкреслюють важливість розуміння вразливості цієї категорії населення.

Також слід враховувати, що деякі області України змушені переходити до дистанційного режиму роботи та навчання через постійні обстріли. На початку пандемії Covid-19, вхід до онлайн-зустрічей у Zoom або Google Meet, був проблематичним для деяких дітей, але з часом вони стали краще орієнтуватися в різних операціях. Наразі велика кількість корекційних педагогів працюють онлайн і надають якісні корекційні послуги. Це призвело до того, що діти із труднощами у навчанні краще опанували сучасні технології, але все одно, більшість батьків запевняє, все ще іноді виникають труднощі із дистанційною формою навчання у їх синів і дочок.

На основі результатів опитування виявлено, що батьки висловлюють серйозні обурення та занепокоєння стосовно майбутнього навчання та кар'єрного розвитку своїх дітей після закінчення школи. З метою забезпечення

належної підтримки та допомоги, вони активно звертаються до інклюзивних освітніх програм, включаючи корекційні послуги та переведення дітей в інклюзивні класи. Однак, батьки висловлюють скарги на скорочення програм інклюзії та недостатню кількість кваліфікованих фахівців у цій галузі, що стає значним викликом в умовах сучасної ситуації в країні.

Батьки дітей з дислексією мають потребу у перегляді методів навчання, які б забезпечили більшу практичність та зв'язок з реальним життям. Вони пропонують зменшити навантаження на дітей, надавши їм можливість використовувати програми для читання та замінивши диктанти тестуванням. Батьки також закликають до скорочення кількості вправ, які можуть викликати тривогу, особливо у початковій школі. Вони вважають, що вивчення таких навчальних матеріалів, як вірші на прикладі М. Морозенка «Мій тато повернувся із війни», може викликати емоційну напругу у дітей. Особливо це стосується тих, хто пережив війну або втратив близьких в бойових діях. Казки про «хворих їжачків» чи «правила дорожнього руху» мають вивчатися, але у формі, що враховує чутливість дітей, щоб уникнути погіршення психологічного стану та зберегти їхню увагу.

До того ж треба зазначити, що Український центр оцінювання якості освіти надає можливість особам, які складають НМТ, звернутися до лікаря для отримання довідки про необхідність збільшення часу на іспиті та ін., проте, умови для дітей із дислексією поки що не враховані. Для забезпечення адаптованих умов складання тестів, необхідно впровадити аудіо-читання тексту та питань, використання спеціального шрифту на бланках, запрограмовані ручки для читання відповідей на бланку, додатковий час та можливість перерв. Крім того, можливість записувати відповіді голосом допоможе спростити процес для дітей із дислексією. Важливо також забезпечити спокій та відсутність відволікань під час тестування, особливо в умовах військового конфлікту, де діти можуть бути додатково чутливими до стресу та відволікань.

Результати наукових досліджень підтверджують, що діти з дислексією, які звикли використовувати лише російську мову, зазнають великого ризику стати об'єктом булінгу, оскільки вони мають труднощі у швидкій адаптації до вивчення української мови. Проблему поглиблює недостатня увага з боку деяких вчителів, які не розуміють складнощі, з якими зіткнулися ці діти. Важливо усвідомлювати, що дітям з дислексією важко опанувати навіть одну мову, не кажучи вже про вивчення другої. Тому краще підтримувати та заохочувати учнів у вивченні української мови, а не дискримінувати за їх незнання. Такий підхід максимально сприятиме успішній адаптації та інтеграції цих дітей у навчальному середовищі.

Підсумовуючи варто зазначити, що ми маємо серйозні виклики, які створює військовий конфлікт для дітей з дислексією та їхніх сімей. Дослідження виявило, що воєнна обстановка підвищує ризик розвитку психічних та фізичних проблем у цієї вразливої групи дітей, що потребують психопедагогічної підтримки. Батьки виявляють серйозне занепокоєння щодо майбутнього навчання своїх дітей та активно шукають способи забезпечити їм належну підтримку. Враховуючи складну ситуацію в країні, важливо надати доступ до адаптованих умов навчання та тестування для дітей з дислексією, а також підтримку в їхньому вивченні української мови. Необхідно залучити більше кваліфікованих фахівців та розробити програми, спрямовані на підтримку цієї категорії дітей в умовах воєнного конфлікту. Це сприятиме успішній адаптації та інтеграції дітей з дислексією у навчальне середовище та забезпечить їм належні умови для розвитку та навчання.

Ульянова Т. Ю.,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної та диференціальної психології
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗВИЧАЙНИХ І НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ»

Мета повідомлення висвітлити застосування певних форм і методів підготовки майбутніх психологів – здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія ОПП Прикладна і практична психологія соціально-гуманітарного факультету Університету Ушинського в межах дисципліни «Методи та технології психологічної допомоги в звичайних та надзвичайних умовах».

Мета та завдання навчальної дисципліни «Методи та технології психологічної допомоги в звичайних та надзвичайних умовах» ставить своєю метою вивчення теоретико-методологічних засад використання сучасних психологічних технологій у процесі надання психологічної допомоги в стресі, в кризі, в катастрофі, дорослим, дітям, підліткам, сім'ям постраждалих у подоланні складних життєвих обставин.

Мета навчальної дисципліни – ознайомлення магістрантів з широким колом теоретико-методологічних питань психологічної допомоги, сформуванню системи наукових знань про психологічні особливості допомоги, з метою оптимізації психофізіологічних станів, пізнавальних процесів, поведінки, спілкування,

реалізації індивідуальної і особливо групової діяльності; засвоїти комплекс діагностичних, психокорекційних і психологічних (відновних) заходів, спрямованих на відновлення оптимального психічного стану й соціальної життєдіяльності, підвищення рівня психологічної стійкості особистості різної вікової категорії.

Теми, що розглядаються в програмі дисципліни «Методи та технології психологічної допомоги в звичайних та надзвичайних умовах»: психологічна допомога, загальні поняття; психологічні особливості стресового розладу постраждалих; психотравмуючі і кризові ситуації; діагностичний інструментарій у психологічній допомозі; основи роботи з травмою; психологія надзвичайних ситуацій; надзвичайні ситуації військового характеру; клініка психічних розладів у постраждалих від стихійних лих, катастроф та надання їм ППД. Методи надання психологічної допомоги дітям; поведінкові особливості дітей, які пережили травматичний досвід; форми надання психосоціальної підтримки та психологічної допомоги ВПО [9].

Вивчення дисципліни «Методи та технології психологічної допомоги в звичайних та надзвичайних умовах» є актуальною, тому, що психічне здоров'я та психологічне благополуччя мають першорядне значення для українці у воєнний час. Багато українців відчувають спустошеність, втому, нездужання, тривогу та паніку і дуже важливо опанувати психодіагностичний інструментарій, знання і навички як самопомоги, так і допомоги іншим.

У процесі викладання навчальної дисципліни «Методи та технології психологічної допомоги в звичайних та надзвичайних умовах» для активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти передбачено застосування активних і інтерактивних освітніх методів, серед яких: проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-презентація, робота в малих групах, тренінг, робота з довідковими, психодіагностичними, інформаційно-методичними джерелами, аналіз ситуаційних вправ, аналіз критичних випадків, рольова гра, кейс метод, використання віртуальної інтерактивної дошки тощо.

В освітньому процесі підготовки майбутніх психологів активно використовується тренінг. Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо [2, 4]. Традиційна форма передачі знань не є сама по собі чимось негативним, проте у світі швидких змін і безперервного старіння знань

традиційна форма навчання має звужені рамки застосування. Завданням навчальних тренінгів є навчання майбутніх психологів поведінковим навичкам, формування вмінь ефективною поведінки в різних ситуаціях професійного консультування. У тренінгу широко використовуються методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії учасників. Усі вони об'єднуються під назвою «інтерактивні техніки» і забезпечують взаємодію та власну активність учасників під час динамічного навчального процесу. інтер (лат. inter) – префікс, що означає перебування поміж чимось, кимось; актив (лат. actus) – приводжу в рух; інтерактивний - рух, що відбувається між об'єктами: зовнішніми – між окремими людьми, внутрішніми - рух, активність, яка відбувається в самій людині і яка призводить до змін її поглядів, думок, поведінки тощо [3, 5].

До інноваційних методів навчання відносять: метод портфоліо та метод кейса [1]. Учені (О. Ю. Михайленко, А. П. Чаплінський, Ю. О. Дмитрієв) розглядають ще інтерактивний метод навчання як «метод, що пропонує взаємодію між викладачами та студентами в режимі діалогу або бесіди» [7]. До таких методів автори відносяться: мозковий штурм, метод проєктів, ділові ігри, круглий стіл, акваріум, BarCamp (антиконференція), ПОПС-формулу, дерево рішень [7].

На практичних і лабораторних заняттях застосовується робота в малих групах (також двійки, трійки), що передбачає активність учасників, їхню жваву взаємодію одного з одним, вироблення ними власних ідей та виявлення творчості в інших формах. Метод малих груп зручний у застосуванні, коли необхідно познайомитися один з одним, переглянути матеріал, представлений на лекції, розв'язати завдання, що поставлені на занятті, спланувати, як представити інформацію іншим групам у формі рольової гри; відпочити, навчитися взаємодіяти, адаптуватися серед незнайомих людей. Щодо аналізу ситуаційних вправ, так це реальна ситуація, що представлена групі для обговорення. Вона може бути запозичена з досвіду ведучого, колег, з літературних описів, свідчень очевидців. Ведучий групи також може сам описати реальну історію, яка мала місце в житті. За допомогою цього методу можна проводити аналіз реальних ситуацій, визначати в них ключові проблемні питання, формулювати ідеї щодо можливого розв'язання таких ситуацій. Але слід пам'ятати, що застосування методу ситуаційних вправ потребуватиме від ведучого значних витрат часу на підготовку, тим більших, чим складніше аналізована ситуація. Стосовно аналізу критичних випадків, це метод дозволяє докладно розглядати якусь одну подію з метою усвідомлення досвіду, формулювання висновків та планування дій, які можуть дати позитивні зміни в майбутньому. Для такого аналізу учасники повинні мати певні базові знання за темою обговорення, аби легко наводити приклади і формулювати ідеї під час виконання вправи. Теми для обговорення

можуть бути запропоновані ведучим або самою групою в процесі мозкового штурму [5].

Рольова гра – це ефективна навчальна методика, яка допомагає набути досвіду використання певних навичок в ігровій ситуації; проаналізувати альтернативні способи дій, ідеї, запропоновані для виконання завдання гри, зміни ситуації на краще; відпрацювати на практиці певні види поведінки в безпечному середовищі перед тим, як розпочати їх застосування в реальному житті; набути впевненості у своїх силах під час практичних дій або репетиції певної події; закріпити засвоєний матеріал шляхом забезпечення зворотного зв'язку; додати до навчального процесу елемент розваги. Щоб забезпечити позитивний вплив, рольова гра має бути добре продумана й організована [5].

Яскравий приклад інтерактивних технологій – кейс-метод (від англ. case study – вивчення ситуації), відомий у вітчизняній освіті як метод ситуативного навчання на конкретних прикладах. Цей метод допомагає глибше зрозуміти тему, розвинути уявлення; отримати ґрунт для перевірки теорії, дослідження ідей, виявлення закономірностей, взаємозв'язків, формулювання гіпотез; пробудити інтерес, підігріти цікавість, заохотити мислення та дискусію; отримати додаткову інформацію, поглибити знання; переконатися у поглядах; розвинути і застосувати аналітичне і стратегічне мислення, вміння вирішувати проблеми і робити раціональні висновки, розвинути комунікаційні навички; поєднати теоретичні знання з реаліями життя, перетворити абстрактні знання у цінності і вміння здобувача освіти [5, 8].

Отже, використання цих означених вище технологій може допомогти викладачам зробити викладання дисципліни «Методи та технології психологічної допомоги в звичайних та надзвичайних умовах» більш цікавим та зрозумілим для магістрантів, а також допомогти їм підвищити свою мотивацію до навчання і отримати актуальні для часу інформацію, знання і навички.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми професійної освіти: навчально-методичний посібник. Укл. Дубасенюк О.А. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 352с.
2. Вінтюк Ю.В. Професійна компетентність майбутніх психологів: сутність і можливості формування. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. № 4. С. 36-47.
3. Мельничук І. Використання тренінгів у профорієнтаційній роботі. Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2006. № 7. С. 131–134.
4. Митник О. Я. Професійна підготовка практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця: теорія і практика: навчально-методичний посібник. За заг. ред. В.І. Бондаря, О.Я. Митника. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 77-86.

5. Синишина В. Особливості використання навчальних тренінгів у професійній підготовці майбутніх психологів. Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. № 3(14) 2018. С. 500-510.
6. Скрипник З. Е. Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (case study): Навчально-методичний посібник. Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2012. 145 с.
7. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. Вип. 24.524 с.
8. Шевченко О. П. Педагогічні умови використання кейс-методу в процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04. В.о. Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.
9. Царенко Л., Вебер Т., Войтович М., Гриценко Л., Кочубей В., Гридковець Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с

Феденко Д. О.,

*аспірант кафедри бухгалтерського обліку та консалтингу
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
feddima99@gmail.com*

ЕДУКАТИВНА РЕВОЛЮЦІЯ: СУЧАСНІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація: дана робота розглядає актуальні тенденції у сфері освіти в Україні та її пристосування до сучасних цивілізаційних викликів. Автор звертає увагу на необхідність інновацій в освіті, щоб відповідати потребам сучасного суспільства та технологічних трансформацій. Стаття висвітлює ключові аспекти, такі як роль технологій у навчальному процесі, важливість розвитку критичного мислення та гнучкості у викладанні. Результатом є аналіз викликів, які стоять перед освітою в Україні, та висунення пропозицій щодо ефективних стратегій для досягнення едукативної трансформації у відповідь на потреби сучасного світу. Ця стаття є цінним внеском у розуміння динаміки освіти в умовах сучасної цивілізаційної динаміки.

Ключові слова: освіта в Україні, цивілізаційні виклики, інновації в освіті, технологічні трансформації, роль технологій у навчальному процесі, критичне мислення, гнучкість у викладанні, аналіз викликів освіти в Україні, едукативна трансформація, сучасна цивілізаційна динаміка.

Abstract: this work explores current trends in the field of education in Ukraine and its adaptation to contemporary civilization challenges. The author emphasize the necessity for innovations in education to meet the demands of modern society and technological transformations. The article highlights key aspects such as the role of

technology in the educational process, the importance of developing critical thinking, and flexibility in teaching. The outcome is an analysis of the challenges facing education in Ukraine, along with proposals for effective strategies to achieve educational transformation in response to the needs of the modern world. This article represents a valuable contribution to understanding the dynamics of education in the context of contemporary civilization trends.

Keywords: education in Ukraine, civilization challenges, innovations in education, technological transformations, role of technologies in the educational process, critical thinking, flexibility in teaching, analysis of education challenges in Ukraine, educational transformation, contemporary civilization dynamics.

Сучасна епоха, насичена стрімкими трансформаціями, невіддільна від глибоких змін у всіх сферах життя. Однак, серед цього моря змін, освіта залишається однією з ключових областей, де динаміка і нововведення стають необхідністю. Україна, аналогічно багатьом іншим країнам, переживає важливий момент, коли система освіти має справлятися із завданням адаптації до нових реалій сучасної цивілізації.

Освіта, як невід’ємна складова суспільства, перетворюється під впливом ряду факторів. Перш за все, технологічний прогрес та інновації неперервно впливають на методи, засоби та доступність навчання. Зростання використання цифрових технологій та онлайн-ресурсів змінює парадигму освітнього процесу, розширює можливості навчання за межами традиційних класних кімнат.

Крім того, сучасна освіта мусить враховувати глобальні виклики, такі як зміни в економіці, екологічні проблеми, ріст міжнаціональної взаємодії та культурної різноманітності. Освіта стає ключовим інструментом для формування громадян, здатних розуміти і вирішувати ці складні завдання [1].

Завдання адаптації освітньої системи включає в себе не лише технічні зміни, але й перегляд підходів до педагогічного процесу. Розвиток критичного мислення, сприяння творчому мисленню та розбудова гнучких навчальних програм - це всього лише кілька аспектів, які вимагають уваги.

Українська система освіти, стикнувшись із викликами сучасності, має можливість стати катализатором розвитку суспільства. Шлях до успішної адаптації полягає в поєднанні інновацій, гнучкості та глибокого розуміння потреб сучасного світу.

Сучасні цивілізаційні виклики обумовлюють необхідність зміни парадигми у системі освіти. За декілька десятиліть технологічні та соціокультурні зрушення перетворили традиційний підхід до навчання. Роль вчителя, формати занять, доступ до інформації.

Сучасні цивілізаційні виклики ставлять перед системою освіти нагальне завдання – перегляд парадигми, яка визначає її функціонування та вплив на

суспільство. За останні десятиліття технологічні та соціокультурні трансформації обумовили революційні зміни в традиційному підході до навчання та освіти взагалі.

1. Роль вчителя: технологічний прогрес і доступ до безмежних інформаційних ресурсів перевернули уявлення про роль вчителя. Замість традиційного постачальника інформації вчитель стає фасилітатором навчання, сприяючи розвитку критичного мислення та самостійності учнів. Ключова роль полягає в створенні стимулюючого середовища та наданні інструментів для активного навчання.

2. Формати занять: традиційні формати навчання, такі як лекції та практичні заняття, поступово витісняються інтерактивнішими та інноваційними методами. Проектні завдання, групова робота та використання ігрових технологій відкривають нові можливості для залучення учнів та формування практичних навичок.

3. Доступ до інформації: з поширенням інтернету та технологічних засобів інформація стала доступною в будь-який час і в будь-якому місці. Це вимагає від системи освіти перегляду методів оцінки та навчання, орієнтованих на розвиток аналітичних та критичних навичок, а не лише на запам'ятовування фактів [2].

Технологічна революція в освіті визначається низкою трансформацій, що відбуваються у використанні інформаційних технологій, віртуальних ресурсів та інтелектуальних систем. Інтеграція інформаційних технологій у навчальний процес розширює можливості доступу до знань, забезпечуючи учням широкий спектр ресурсів для вивчення різних предметів.

Віртуальне навчання, або віддалене навчання, стає важливим елементом освітнього середовища. Онлайн-платформи, віртуальні лекції та інтерактивні уроки дозволяють отримувати знання без прив'язки до фізичного місця, роблячи освіту доступною та гнучкою. Це особливо актуально в умовах глобальної мобільності та змінених умов роботи.

Використання штучного інтелекту для персоналізації навчання стає ключовим напрямком. Алгоритми аналізують індивідуальні особливості та потреби учнів, надаючи персоналізований підхід до кожного. Це допомагає забезпечити ефективніше засвоєння матеріалу та створює умови для розвитку індивідуальних сильних сторін учнів.

Загалом, ці зміни формують новий образ освіти, де технології стають не лише інструментами, але й необхідною складовою в процесі навчання та розвитку особистості. Інновації у використанні технологій допомагають справлятися із сучасними викликами, роблячи освіту більш адаптивною, ефективною та доступною для всіх.

Сучасна освіта в Україні стикається із низкою значущих викликів, які вимагають комплексної стратегії для ефективного реагування. Одним із ключових аспектів є потреба в розвитку інноваційних методик навчання, які враховують сучасні реалії та потреби учнів. Це може включати в себе використання передових технологій, інтерактивних навчальних платформ, а також практичне застосування інноваційних педагогічних методів.

Для досягнення цих цілей слід активно вдосконалювати педагогічні підходи. Це означає постійне навчання та підвищення кваліфікації вчителів, адаптацію їхньої роботи до сучасних вимог та розвиток педагогічної майстерності. Важливим елементом може бути створення системи менторства та обміну досвідом, щоб вчителі могли взаємодіяти та вдосконалювати свою професійну компетентність.

Гнучкість у форматах навчання визнає неоднакові потреби учнів і прагне створити різноманітність варіантів для здобуття освіти. Це може включати в себе дистанційне навчання, індивідуальні та групові проекти, а також практичні заняття з урахуванням реальних викликів та завдань.

Розвиток інфраструктури та доступу до сучасних засобів навчання також є критичною частиною стратегії. Забезпечення учбовими матеріалами, доступом до Інтернету та сучасних технологій у всіх регіонах України є важливим завданням для забезпечення рівних можливостей для всіх учнів.

Узагальнюючи, стратегія відповіді на сучасні виклики освіти в Україні повинна бути орієнтована на інновації, педагогічні вдосконалення та гнучкі формати, забезпечуючи таким чином якісну та доступну освіту для кожного учня.

Розглядаючи сучасні виклики в області освіти в Україні та розробляючи стратегії відповіді, можна зробити наступні висновки:

1. **Інноваційні методи навчання:** важливо акцентувати увагу на розробці та впровадженні інноваційних методик навчання, що враховують сучасні технології та педагогічні тенденції.

2. **Підвищення кваліфікації вчителів:** забезпечення постійного навчання та підвищення кваліфікації вчителів є ключовим для адаптації до сучасних вимог та створення ефективного освітнього середовища.

3. **Гнучкі формати навчання:** розвиток гнучких форматів навчання, таких як дистанційне навчання та індивідуальні підходи, дозволяє враховувати різноманітні потреби та стилі навчання учнів.

4. **Розвиток педагогічної майстерності:** створення системи менторства та обміну досвідом сприяє розвитку педагогічної майстерності вчителів та сприяє впровадженню кращих практик.

5. Інфраструктурні зміни: забезпечення доступу до сучасних засобів навчання та інфраструктури у всіх регіонах України є важливим кроком для рівних можливостей.

У висновку, впровадження цих стратегій дозволить українській освіті ефективно відповідати на сучасні виклики та підготувати нове покоління громадян, здатних ефективно функціонувати в сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузьменко Г. Від STEM- до STEAM-освіти: ключові аспекти на прикладі ініціатив уряду США. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2020. № 4 (79). С. 18-24
2. Сороко Н., Рокоман Н. Функції та роль STEAM-орієнтованого освітнього середовища основної школи для розвитку STEAM-освіти. Нова педагогічна думка. 2019. № 4 (100). С. 55-60.

Федорова Світлана Олександрівна,
*здобувач третього освітньо-наукового рівня,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*

СОЦІАЛЬНІ АКЦІЇ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті актуалізовано важливість формування громадянської активності учасників освітнього процесу. Аргументовано необхідність формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до світу, до навколишніх на основі моральних вчинків та спільної діяльності. Висвітлено сутність проведення соціальних та благодійних акцій. Схарактеризовано зміст, принципи та завдання соціальних акцій.

Ключові слова: соціальні акції, громадянська активність, освітній процес, спільна діяльність, батьки, діти старшого дошкільного віку.

Abstract. The significance and current interest in the formation of civic activity of participants of the educational process is clarified in the paper. The formation of emotional -valuable attitude of the children to the world and surrounding people based on their moral actions and charitable actions is argumentatively discussed. The entity of social and charity events realization is underlined. The content, principles and tasks of social actions are characterized.

Key words: social actions, civic activity, educational process, joint activity, parents, preschool children.

Дошкільна освіта є вкрай значущим етапом становлення особистості. В умовах сьогодення українське суспільство потребує консолідованої взаємодії та реальних патріотичних намірів і дій. Це можливо внаслідок об'єднання усіх

верств населення на основі усвідомлення та набуття соціального досвіду, формування моральних цінностей та громадянської свідомості з перших років життя.

Діти старшого дошкільного віку прагнуть бути активними учасниками дитячого товариства, посісти в ньому певне місце, задіяти отримані раніше соціальні вміння, в них з'являється бажання поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що є бажання зробити приємні речі для себе та для інших.

Оскільки, «освіта віддзеркалює загальний стан суспільства» [3, с. 7], а заклади освіти є осередками формування активної громадянської позиції та життєвого досвіду дітей, постає необхідність залучення дошкільнят до суспільно-політичних подій, до спільних діяльностей з дорослими.

Ключову роль у вихованні громадян, які готові до безпосередньої участі в процесі розбудови демократичної країни та до конструктивної взаємодії з іншими відіграють заклади дошкільної освіти. Адже саме в дошкільному віці кожна людина отримує перший досвід суспільного життя, тож вкрай важливо, щоб цей досвід формував активну суспільно-громадянську позицію.

Наразі перед педагогами-практиками постає завдання – визначення ефективних сучасних форм та засобів взаємодії між дітьми дошкільного віку та батьками, залучення їх до спільної освітньо-виховної діяльності.

У дошкільному закладі спільна взаємодія учасників освітнього процесу може бути реалізована в соціальних акціях різного спрямування: благодійних, соціально-педагогічних, екологічних та ін.

Соціальні акції є одним з напрямків позитивної соціалізації дошкільнят. Основна мета проведення спільних соціальних акцій – формування емоційно-ціннісного ставлення у дітей дошкільного віку до світу, до навколишнього середовища, безпосередньо до себе на основі набутих власних моральних вчинків [1].

Акції соціального характеру сприяють вихованню моральних та особистісних якостей дошкільників, зокрема чуйність та співчуття. Під час проведення даних заходів діти відкривають для себе нові знання, роблять висновки, набувають соціально-громадянського досвіду взаємодії з оточуючим світом.

При проведенні соціальних акцій обов'язково потрібно дотримуватися принципів системності, послідовності, узгодженості, відсутності духу змагання та безпеки.

Завданнями соціальних акцій є: вивчення ставлення суспільства, різних його груп до наявності соціальної проблеми; поширення інформації серед різних страт населення; пропагування позитивних ідей служіння громадськості;

надання практичного сприяння у розв'язанні актуальних, соціально значущих проблем суспільства; сприяння формуванню соціокультурної свідомості.

Соціальні акції, які проводяться на базі дошкільного закладу мають різне спрямування:

- благодійні акції передбачають збір коштів, речей, книжок тощо для передачі їх цільовій групі;

- соціально-педагогічні акції впливають на зміну свідомості, поведінки, ставлення певної категорії населення до чого-небудь;

- патріотичні – виховують повагу та любов до Батьківщини, її історичного минулого та сучасного;

- соціокультурні акції, спрямовані впливати на рівень культури, виховують інтерес до своєї національної культури й культури інших народів, актуалізують значущість народних свят, традицій та звичаїв;

- трудові акції – сприяють перетворенню, вдосконаленню соціально значущої трудової діяльності;

- здоров'язбережувальні – спрямовані на профілактику шкідливих звичок, пропаганду здорового способу життя, дотримання безпечної поведінки в навколишньому середовищі;

- шефські акції – спрямовані на допомогу особам, які цього потребують, а також молодшим дошкільнятам;

- соціально-екологічні акції – сприяють реалізації екологічних проектів, упорядкуванню території, вихованню дбайливого ставлення до навколишнього середовища.

Під час проведення акцій з дошкільниками обов'язково необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей, які беруть участь в заході. Їм мають бути зрозумілі мета, зміст та кінцевий результат.

Підготовку та проведення акцій можна розподілити на кілька етапів:

- **Підготовчий етап.** Під час розробки та підготовки акції педагогу варто визначити: на розв'язання якої соціально-педагогічної проблеми спрямована акція, яка її мета, хто є цільовою групою.

- **Основний етап** – це реалізація соціальної акції. Це може бути один або декілька заходів, що відбуваються один за одним (спочатку бесіда про користь фруктових дерев, потім малювання дерев, потім посильна участь дітей при посадці рослин; бесіда про захисників України, малювання чи вироблення подарунків, вручення або передача подарунків захисникам).

- **Аналітичний етап** – це підбиття підсумків соціальної акції та визначення подальших перспектив: чи потрібно її повторювати, що можна вдосконалити, чи доцільно замінити форму проведення.

Бажано, щоб під час проведення заходів акції для дітей були придбані необхідні матеріали або спеціальні розпізнавальні атрибути (кепки, футболки, прапорці з емблемою акції чи символом тощо).

До підготовки та проведення заходів обов'язково залучаються батьки вихованців або особи, що їх замінюють. Співпраця, взаємодія та комунікація з ними є невід'ємною складовою проведення соціальних акцій у закладі.

Показниками результативності соціальних акцій, може слугувати позитивна динаміка у взаєминах між дітьми та однолітками, між дітьми та дорослими, їх доброзичливе ставлення та бажання безкорисливо допомагати іншим, формування основ працелюбності та відповідальності за зроблену справу, емоційно-ціннісне ставлення у дітей до світу, які є невід'ємними складниками формування компетентностей підростаючого покоління [1].

Спільні соціальні акції Пилиповицького закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Пилипко» Бородянської селищної ради охоплюють кілька напрямків, а саме: благодійні, соціально-педагогічні, екологічні та шефські акції.

Метою благодійних акцій є створення умов для формування соціально-моральних, духовних цінностей старших дошкільників, батьків та педагогів. Беручи участь у благодійних акціях кожна дитина має змогу допомогти хворим дітям, які того потребують.

Протягом декількох років наш заклад долучається до заходів, які організовує Національний Банк України та благодійний фонд «Таблеточки» [4]. Під час проведення всеукраїнської благодійної акції «Монетки дітям», впродовж місяця вихованці нашого закладу за участю батьків, збирали монети номіналом 25 копійок, які перестали бути платіжним засобом, та переказували зібрані кошти на допомогу підопічним фонду «Таблеточки» [4].

Ця акція – чудовий привід поговорити з дітьми про те, що в житті бувають різні ситуації, що є ті, кому необхідно допомагати. Особливо важливо залучати вихованців до допомоги іншим. Завдання дорослих – показати дітям, як саме можна допомагати тим, кому це потрібно, навчати дітей бути відповідальними та чуйними зараз і в майбутньому.

Акція «Смілива гривня» – це благодійна ініціатива, мета якої об'єднати зусилля українців та зібрати кошти для допомоги українській армії.

Метою благодійного збору монет, що ініційований Національним банком України є сприяння розвитку серед учасників освітнього процесу культури благодійності, яка є складовою частиною фінансової культури, а також виховання національно-патріотичної свідомості громадян.

Протягом проведення заходів педагогами нашого закладу проводилися бесіди, переглядалися відеофільми на задану тематику та збиралися кошти для підтримки Збройних Сил України [5].

Добро – це наша культурна спадщина, добро є в нашій культурі та в кожному з нас. Беручи участь в освітніх проектах та акціях для від Національного банку України та благодійних фондів, педагоги, батьки та діти вчаться допомагати ефективно та з максимальною користю. Акція «Щедрий Вівторок» – це міжнародний благодійний рух, який є частиною GivingTuesday. Цей день надихає мільйони людей в усьому світі робити добрі справи та популяризує культуру благодійності. Під час даної освітньої ініціативи, діти навчаються благодійництву, роблять добрі справи та діляться в соціальних мережах результатами [6].

Екологічні акції насамперед спрямовані для формування у дітей і дорослих екологічного світогляду та екологічної культури. У разі, якщо екологічну акцію поєднати із благодійною, то це дає змогу об'єднати екологічний світогляд зі шляхетною метою та духовними цінностями.

Наш заклад протягом декількох років долучається до екологічно-соціального проекту «Серце доброти» та акцій «Кришечки збери – Дитині допоможи», «Кришечки збери – Україні допоможи» [7].

Діти та дорослі збирають пластикові кришки та здають їх до спеціалізованих громадських пунктів. Пластикові кришки - це ресурс, який направляється на переробку. Кошти від переробки пластику передають на лікування важкохворих дітей та допомогу ЗСУ [1].

Завдяки залученню до таких акції діти навчаються екологічній свідомості, культурі та відповідальності за стан довкілля, благочинності.

Мета проведення екологічної акції «Годівничка для пернатих друзів»: практична допомога птахам: спільно з батьками виготовлення та розвішування годівничок і шпаківень на території дитячого садка та власних осель; залучення до природоохоронних акцій дітей та батьків.

Завдання проведення щорічних акцій: розширити та узагальнити знання дітей про спосіб життя та живлення птахів; навчати допомагати птахам виживати у важких зимових умовах; формувати уміння вести пошукову діяльність та виконувати практичні дії спільно з батьками; розвивати уявлення про роль птахів у житті людини та довкіллі, залежності життя птахів від змін пір року; виховувати турботливе ставлення до птахів, бажання піклуватися про пернатих друзів [1].

З метою підвищення рівня обізнаності дітей та батьків щодо значення та важливості води для продовження життя на Землі, формування бажання економно ставитися до водних ресурсів, щорічно у дошкільному закладі до

Всесвітнього дня води проводиться соціальна акція «Закривай міцніше кран, щоб не витік «океан»!»

Завдання акції: поглиблювати знання дітей про воду, її стани, властивості, про явища природи, пов'язані з водою; уточнити поняття про шкідливість вживання брудної води; дати усвідомлення важливості води для всього живого на Землі; дати уявлення, що вода потрібна для забезпечення життєдіяльності людини; показати як вона «працює» на людину; дізнатися про запаси води; з'ясувати, де ми втрачаємо воду; як зменшити втрати води [1].

Становлення особистості дошкільника відбувається у соціальних взаєминах у процесі взаємодії з дорослими та дітьми. Одним з важливих завдань педагогів і батьків - забезпечити активну соціальну практику спілкування, під час якої дитина навчатиметься розуміти і адекватно виражати свої емоції, усвідомлення необхідності вживати слова вдячності в різних життєвих ситуаціях.

Метою щорічної соціально-педагогічної акції «Зростаємо ввічливими» є: сприяння розвитку позитивної соціально-емоційної сфери дітей та дорослих; виховання почуття поваги до найближчого оточення дорослих та однолітків.

Завдання акції: розвивати вміння дітей налагоджувати партнерські відносини з дорослими та однолітками під час спілкування; формувати вміння розуміти емоції інших людей, що сприяє розвитку позитивної соціально-емоційної сфери; усувати бар'єри під час спілкування; розвивати здатність розуміти емоційний стан навколишніх; сприяти вихованню моральних якостей та засвоєнню культурних навичок, привітних форм спілкування у всіх учасників освітнього процесу [1].

Загально визнаним є те, що умовою для успішного формування будь-якої компетентності, є діяльнісний компонент (уміння та навички особистості) [1]. Тож можемо зазначити, що соціальні акції сприяють успішній соціалізації майбутніх школярів. Діти, беручи участь у справах, що стосуються загального добра, вчаться співчуттю, чуйності, шанобливому ставленню до інших людей та навколишнього середовища. Під час проведення соціальних акцій у закладі дошкільної освіти, вихованці навчаються взаємодії з дорослими та однолітками, набувають соціокультурного досвіду демократії, що є необхідним для формування громадянської свідомості, встановлення подальших соціальних контактів у колективі, громаді та суспільстві.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Безсонова О. Волонтерська діяльність в закладах дошкільної освіти. Мандрівець, 2019. 200 с.
2. Козак Л., Федорова С. Волонтерська діяльність як засіб формування соціально-громадянської компетентності дітей у закладах дошкільної освіти URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/43483/>

3. Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку. Матеріали конференції м. Переяслав-Хмельницький, 2000, 189 с.
4. Національний банк та Благодійний фонд «Таблеточки» розпочинають благодійну акцію «Монетки дітям» URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ta-blagodiyniy-fond-tabletochki-rozprochinayut-blagodiynu-aktsiyu-monetki-dityam>
5. Смілива гривня 2023: відправ монети на фронт – допоможи нищити ворога! URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/smiliva-grivnya-2023-vidprav-moneti-na-front--dopomoji-nischiti-voroga>
6. Проект «Щедрий Вівторок» URL: <https://promo.bank.gov.ua/giving-tuesday/>
7. «Кришечки збери – Україні допоможи» - екологічно-соціальний проект URL: <https://www.facebook.com/groups/720526988639427/>

Филенко Б. М.,

*К.мед.н., доцент, доцент закладу вищої освіти
кафедри патологічної анатомії та судової медицини,
Полтавський державний медичний університет,
b.fylenko@pdmu.edu.ua*

Ройко Н. В.,

*К.мед.н., доцент, доцент закладу вищої освіти
кафедри патологічної анатомії та судової медицини,
Полтавський державний медичний університет,
n.roiko@pdmu.edu.ua*

Старченко І. І.,

*Д.мед.н., професор, професор закладу вищої освіти
кафедри патологічної анатомії та судової медицини,
Полтавський державний медичний університет,
i.starchenko@pdmu.edu.ua*

ВИКЛАДАННЯ ПАТОМОРФОЛОГІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

В статті наведені особливості організації навчального процесу при викладанні патоморфології на кафедрі патологічної анатомії та судової медицини. Висвітлені ключові аспекти дистанційної та змішаної форм навчання в умовах коронавірусної хвороби та війни з росією. Обґрунтовано доцільність комбінованого застосування онлайн платформ, перераховані позитивні та негативні сторони їх використання та можливі шляхи подолання недоліків.

Ключові слова: дистанційне навчання, онлайн платформи, патоморфологія, стрес, мікропрепарати.

The article presents the peculiarities of organising the educational process in teaching pathomorphology at the Department of Pathological Anatomy and Forensic

Medicine. The key aspects of distance and blended learning in the context of coronavirus disease and the war with Russia are highlighted. The expediency of the combined use of online platforms is substantiated, the positive and negative aspects of their use and possible ways to overcome the shortcomings are listed.

Keywords: e-learning, online platforms, pathomorphology, stress, micropreparations.

Вступ. Освітній процес постійно потребує змін, які продиктовані технічним прогресом та цивілізаційними викликами. Останнім часом цей процес розвивається у геометричній прогресії. У 2020 році свої корективи в освітній процес внесла пандемія COVID-19, яка змусила переглянути звичний перебіг подій та адаптуватися до нових умов [1], а вже у 2022 році російська федерація вторглася на територію України, розв'язавши криваву війну. Це спонукало до стрімких змін в навчанні, пошуку нових і удосконалення традиційних методів викладання [2]. Патоморфологія не стала виключенням.

Мета – узагальнити особливості адаптації освітнього процесу при викладанні патоморфології в умовах викликів сьогодення.

Основна частина. У зв'язку з останніми подіями широкого розповсюдження набула дистанційна та змішана форми навчання, що раніше в закладах вищої медичної освіти України не були поширені, а використовувались переважно при безперервному професійному розвитку. В свою чергу, це супроводжувалось виникненням ряду проблем, з якими стикнулися як науково-педагогічні працівники, так і здобувачі освіти [3].

Дистанційна освіта є порівняно новою формою отримання знань, яка може найбільш гнучко реагувати на потреби суспільства. Проте, така форма навчання не знайшла широкого поширення при підготовці медичних фахівців, що пов'язано зі складністю впровадження освітніх стандартів, які передбачають контроль якості не лише теоретичної, а й практичної підготовки здобувача освіти, що у більшості випадків не можливо досягти в онлайн режимі [4, 5].

Науково-педагогічні співробітники кафедри патологічної анатомії та судової медицини Полтавського державного медичного університету з початком пандемії, а потім і війни, опанували навички дистанційного навчання та постійно їх удосконалюють. Найбільшого поширення серед професорсько-викладацького колективу набули платформи Zoom та Google classroom, а саме їх органічне поєднання під час освітнього процесу. Проте, також за індивідуальними потребами використовуються й інші онлайн платформи, такі як Microsoft Teams, Google Meet, Moodle, а також різноманітні месенджери та ін. [1].

За допомогою платформи Zoom викладач має змогу комунікувати зі здобувачами освіти на лекціях та практичних заняттях. Під час відеоконференцій

є можливість демонструвати презентації, в яких висвітлені визначення, класифікації, патогенетичні ланцюжки розвитку патологічних процесів та захворювань, а також їх морфологічні прояви у вигляді макро- та мікропрепаратів. Така форма проведення навчання дає змогу супроводжувати заняття демонстраційним матеріалом, що є достатньою заміною музейних препаратів, які використовуються на офлайн заняттях, а отже, набути певних практичних навичок. Під час таких зустрічей здобувачі освіти, крім отримання теоретичного матеріалу, мають змогу задавати питання та, відповідно, отримати відповідь з незрозумілих розділів. Під час онлайн конференцій також можна проводити практичні та лекційні заняття у вигляді дискусій. Але, незважаючи на явні переваги, відеоконференції мають і ряд недоліків. Одним з таких є відсутність можливості повноцінно та критично оцінити знання студента. Для корекції такого недоліку використовують Google classroom [1].

Google classroom – це платформа, яка дає змогу надавати студентам навчальний матеріал та створювати завдання різного рівня складності. У створених класах академічних груп викладачі розміщують навчальні презентації та посібники, які здобувачі освіти використовують для самопідготовки. Також для спрощення пошуку студентам надаються посилання на навчальні та наукові видання науково-педагогічних співробітників кафедри [6], що завантажені до репозитарію Полтавського державного медичного університету, наприклад «Атлас мікропрепаратів з патоморфології» [7], «Патоморфологія: збірник тестових завдань» [8] та інші.

Для стандартизації оцінювання знань та вмінь студентів колективом кафедри було прийнято рішення використовувати тестові форми Google classroom, в які заносяться завдання з бази ліцензійного іспиту «КРОК 1. Загальна лікарська підготовка», «КРОК 1. Стоматологія» та мікропрепарати з тем, що вивчаються. Для оцінки практичних навичок завдання з мікропрепаратами сформульовані таким чином, щоб студенти повинні були не лише назвати патологічний процес, зображений на фотографії, а й вказати метод забарвлення, наслідки, ускладнення. Також у таких завданнях потрібно позначити морфологічні структури та патологічні зміни, співставити патологічний процес з клініко-морфологічною формою захворювання та ін.

Отже, на перший погляд, поєднане використання двох онлайн-платформ дає змогу забезпечити навчальний процес на достатньому рівні з урахуванням компетентнісного підходу викладання патоморфології. Але в ході дослідження переваг були знайдені й недоліки. Для виявлення останніх науково-педагогічними працівниками кафедри було проведено аналіз успішності здобувачів освіти під час дистанційної форми навчання у порівнянні з

практичними офлайн заняттями [5]. Результати дослідження показали, що рівень підготовки студентів знизився під час дистанційного навчання. Проаналізувавши даний факт, можна прийти до висновку, що це може бути пов'язане з рядом факторів, основними з яких, на нашу думку, є стрес та рівень мотивації.

Стресовою ситуацією є запровадження карантину, який позбавив здобувачів освіти звичного життєвого ритму, зокрема очного спілкування з одногрупниками. Перехід на дистанційне навчання, в свою чергу, змінив умови навчального процесу зі збільшенням часу на самопідготовку та нерівномірність розумового навантаження, знизив рухову активність [9]. Ці нові умови життєдіяльності вимагають швидкої адаптації, яка повинна приймати до уваги соціально-психологічні закономірності змін, без врахування яких можлива деформація самовизначення та дисоціація між індивідуальними можливостями, ресурсами та вимогами ситуації [10].

З метою удосконалення навчального процесу проведено анкетування студентів для вивчення їх задоволеності рівнем організації дистанційного навчання на кафедрі патологічної анатомії та судової медицини [1]. Результати такого дослідження були використані не лише з метою вибору інших форм та засобів навчання, а й для покращення умов навчального процесу, зменшення навантаження на студента та подолання у них стресу, а отже і сприяти покращенню успішності.

Також одну з ключових ролей у навчанні студентів відіграє мотивація, яка залежить не лише від зовнішніх факторів, а й від внутрішніх мотиваторів, які напряму залежать від впливу стресових ситуацій [11]. Саме тому, подолання стресу має важливе значення, а науково-педагогічному працівнику потрібно звертати значну увагу та прикладати максимальних зусиль для активації пізнавальної діяльності студента і пояснення значення отриманих знань у подальшій професійній діяльності майбутнього лікаря.

Висновки. Комбіноване використання різних онлайн платформ забезпечує достатній рівень проведення практичних занять з патоморфології під час дистанційного навчання. Постійний пошук методів удосконалення дистанційної форми освіти дасть змогу забезпечити повноцінний навчальний процес та зменшити кількість недоліків, які з цим пов'язані.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз змісту, засобів та методів дистанційного навчання на кафедрі патологічної анатомії з секційним курсом / Б. М. Филенко, Н. В. Ройко, І. І. Старченко, О. К. Прилуцький, Т. В. Новосельцева // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої

- школи : зб. статей V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 19–20 листопада, 2020 р. – Полтава, 2020. – С. 390–395.
2. Challenges of teaching pathomorphology in wartime / V. I. Babenko, I. I. Starchenko, V. M. Fylenko [et al.] // Вісник проблем біології і медицини. – 2022. – Вип. 2, т. 1 (164). – С. 293–300.
 3. Використання дистанційного навчання як вимушеного освітнього варіанту в сучасних умовах / Р. М. Грінько, С. М. Совгиря, А. П. Задворнова, С. А. Проскурня, О. К. Прилуцький // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : зб. статей VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 24–25 листопада 2022 р. – Полтава, 2022. – С. 46–50.
 4. Досвід впровадження дистанційної форми навчання на кафедрі гістології, цитології та ембріології / Г. А. Єрошенко, В. І. Шепітько, О. С. Якушко [та ін.] // Вісник проблем біології і медицини. – 2020. – Вип. 2 (156). – С. 194–197.
 5. Порівняльний аналіз успішності студентів під час дистанційного навчання і традиційної форми освіти / Б. М. Филенко, Н. В. Ройко, І. І. Старченко [та ін.] // Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії. – 2020. – Т. 20, вип. 3 (71). – С. 245–248.
 6. Матеріали наукових публікацій викладачів кафедри патологічної анатомії з секційним курсом як складова навчального процесу / Б. М. Филенко, Н. В. Ройко, В. І. Бабенко [та ін.] // Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика : матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 19 березня 2020 р. – Полтава, 2020. – С. 234–235.
 7. Атлас мікропрепаратів з патоморфології / І. І. Старченко, Б. М. Филенко, Н. В. Ройко, С. А. Проскурня, О. К. Прилуцький ; ВДНЗУ «УМСА». – Полтава, 2018. – 208 с. <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/8304>.
 8. Патоморфологія : збірник тестових завдань : [навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти ступеня магістра, які навч. за спец. 222 "Медицина", 228 "Педіатрія" у закладах вищої освіти МОЗ України] / І. І. Старченко, Н. В. Ройко, Б. М. Филенко, С. А. Проскурня ; МОЗ України, УМСА, Каф. пат. анатомії з секц. курсом. – Полтава, 2020. – 239 с. <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/11568>.
 9. Вплив дистанційного навчання на емоційний та психічний стан учнів і студентів / Д.А. Ядрова, І.В. Панасюк Сучасні електромеханічні та інформаційні системи. – Київ: КНУТД, 2021. – С. 50-60.
 10. Комуникативна депривація в умовах дистанційного навчання студентів / І. Грузинська // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. – 2022. – №12. – С. 31–39.
 11. Рівень мотивації та ставлення студентів до вивчення патоморфології / Н. В. Ройко, Б. М. Филенко, С. А. Проскурня, С. М. Совгиря // Світ медицини та біології. – 2017. – № 4 (62). – С. 212–215.

Франчук Т. Й.,
кандидат педагогічних наук, доцент
керівник відділу наукової роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна
franchuk@kpmi.edu.ua

Миронова С. П.,
доктор педагогічних наук, професор
проректор з наукової роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна
myronova@kpmi.edu.ua

Руда Л. А.,
кандидат політичних наук,
провідний фахівець відділу наукової роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ruda@kpmi.edu.ua

КОНКУРСИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті представлено результати дослідження проблеми сучасних тенденцій розвитку освіти щодо формування конкурентного освітнього середовища, аналізуються підходи до проведення конкурсів наукових досліджень у контексті його інноваційного розвитку. Зокрема акцентується увага на процесуальних аспектах, що стосуються визначення критеріїв якості та процедури експертного оцінювання.

Обґрунтовано позицію щодо посилення суб'єктності навчальних закладів, дослідницьких груп, науковців у розробленні концепції проведення конкурсу, обговоренні та оцінюванні його результатів.

Ключові слова: наукові дослідження, наукові конкурси, компетентнісна освіта.

The article presents the results of investigating the problem of modern trends in education development regarding the formation of a competitive educational environment, the approaches to conducting scientific research competitions in the context of its innovative development are analyzed. In particular, attention is focused on procedural aspects related to the definition of quality criteria and the expert evaluation procedure.

It's substantiated the position concerning strengthening the subjectivity of educational institutions, research groups and scientists in developing the concept of the competition as well as in the process of discussion and evaluation of its results.

Keywords: scientific research, scientific competitions, competence education

Стратегічні напрями сучасного етапу розвитку вищої освіти безпосередньо пов'язані з актуалізацією науково-дослідницького компонента як чинника забезпечення її якості, створення конкурентоспроможного освітнього середовища, інноваційного розвитку країни в цілому. В законі України «Про вищу освіту» (редакція від 27.12.2023) у преамбулі зазначається головна місія закону, глобальна цільова спрямованість модернізації вищої освіти, яка полягає в тому, аби «створювати умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [2].

Незважаючи на те, що освіта, як і наука, мають високий рівень соціально-економічної обумовленості, вони є процесами глобального характеру, у принциповому відношенні за змістом та технологіями вони не можуть кардинально видозмінюватись, пристосовуючись до конкретних умов, навіть якщо вони пов'язані з кризовими, конфліктогенними та катастрофічними умовами війни.

Освіта в умовах війни – це глобальний виклик, що диктує додаткові стимули нарощування показників якості освіти, формування компетентностей здобувача освіти, які визначають його готовність ефективно діяти в умовах (життєвих, соціальних, професійних), які постійно змінюються, а також потребу формування його здатності до само актуалізації та самореалізації в екстремальних ситуаціях (як от війна). Тому основу адаптаційних процесів в освіті періоду війни мають складати не спеціально створені моделі та технології навчання, а глобальна позиція щодо нарощування показників якості відповідно актуальних тенденцій розвитку освіти (світових, європейських) з урахуванням особливостей реального національного соціально-економічного контексту.

Як зазначає дослідниця Лавриненко Л.М., «Сучасна система вищої освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб українська вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті [3].

У ракурсі відмічених пріоритетів особливої актуальності набуває така інтегральна якість особистості, фахівця, освітньої системи в цілому як конкурентоспроможність, адаптивність, тобто здатність виконувати завдання з найвищим рівнем ефективності, враховуючи можливості конкретної ситуації та

власного ресурсу. Тобто йдеться про створення конкурентного освітньо-наукового простору, який би містив потужні стимули щодо досягнення успіху, тобто за своєю суттю, змістовим наповненням стимулював саморозвиток системи, її суб'єктів. Тому одним із базових механізмів забезпечення якості освіти є створення конкурентного середовища, яке здатне продукувати реальні стимули вдосконалення освітніх послуг всіх рівнів, а також удосконалювати якість наукової діяльності, що обслуговує освітню сферу, підвищує її конкурентоздатність.

Конкурентне середовище в освітньо-науковій сфері є не лише каталізатором інноваційних змін, а і індикатором, що визначає їх коректність, ефективність підходу до імплементації в практику освітньої діяльності. Нобелівський лауреат Фридрих Хайек визначив конкуренцію як «процедуру відкриття» Hayek, Friedrich A. von (2002) "Competition as a Discovery Procedure," *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 5(3), 9-23.

Наразі інноваційні перетворення у вищій освіті по відношенню до потреб ринку праці, системи соціальних відносин, носять більшою мірою наздоганяльний характер: соціально-економічні реалії ще на початку глобальних реформ продиктували необхідність формування особистості людини, фахівця принципово іншого типу, компетентного, тобто здатного не лише реалізувати визначені професійні функції, а й адаптуватися до ситуацій, що постійно змінюються, у тому числі кризових, пов'язаних з екстраординарними ситуаціями, як от війна. Водночас, слід зазначити досить високий рівень формалізму у процесі переходу на компетентнісну систему освіти, зокрема значна кількість інновацій запроваджується формально, тобто через механізми дій за заданим зразком, копіювання кимось розроблених (в тому числі і інноваційних) моделей, технологій, які без належного наукового супроводу часто вступають у конфлікт з реальною практикою освітньої діяльності, показують свою недієздатність або неспроможність бути адаптованими до неї. Це закономірно призводить не лише до пониження ефективності освітньої системи (макро чи мікро), а і породжує песимізм педагогів стосовно інноваційних процесів загалом.

Протидіяти означеним тенденціям, тобто забезпечити випереджувальний характер інноваційних змін може лише наукова діяльність у сфері освіти, яка бере на себе функції прогнозування змін, їх теоретичного обґрунтування, визначення механізмів, розроблення та експериментальної апробації та технологічного супроводу їх імплементації у практику, враховуючи конкретні реалії.

Тому йдеться про потребу створення конкурентного середовища як в освітній, так і науковій сферах, які характеризуються високим рівнем взаємозалежності. Одним із значущих суб'єктів формування такого середовища

є конкурси наукових робіт, інноваційних технологій всіх рівнів та спрямувань, свого роду змагання (от лат. concursus – зіставлення), метою якого є виявлення найбільш ефективних доробків на основі визначених критеріїв якості, а також стимулювання широкого загалу освітян, науковців до інноваційної діяльності, що має адекватне наукове обґрунтування.

Конкурентоспроможність освітньої системи будь-якого рівня визначається передусім конкурентоздатністю всіх її структур, сегментів діяльності, надто, коли йдеться про системо твірні, до яких закономірно належить наукова діяльність у сфері освіти, головна місія якої – визначення та теоретичне обґрунтування вектору, логіки та програми її розвитку, відслідковування ефективності реалізації.

А це означає, що в системі державного управління освітою, наукою, інноваціями на загальному рівні повинні бути закладені системо твірні параметри якості, які трансформуються на весь освітньо-науковий простір і актуалізують потенціал розвитку освітньо-наукової сфери у всіх її сегментах (регіонах, громадах, конкретних освітніх закладах, наукових установах). Йдеться про критерії та діагностичний інструментарій, за яким формується рейтинг навчальних закладів, відповідно розподіляється матеріальний ресурс щодо державної матеріальної підтримки, проводиться наукова атестація ЗВО, наукових установ, конкурс наукових робіт, інноваційних проєктів з держбюджетним фінансуванням та ін.

У контексті заданих на державному рівні стандартів якості формується конкурентне середовище конкретного ЗВО, яке визначається як середовище функціонування навчального закладу, в якому актуалізована система показників, здатних реально визначають рівень функціонування та розвитку освітньої системи, якості професійної діяльності, а відтак і конкурентоздатності кожного викладача як суб'єкта системи, інтегрально – рівень конкурентоздатності навчального закладу на ринку освітніх послуг. Конкурентне освітньо-наукове середовище трактуємо як інтегруючу інфраструктуру, модель організації системи наукової діяльності як значущої складової освітньої, яка на основі міжпредметної, міжособистісної взаємодії її суб'єктів в результаті конкурсного змагання визначає та реалізує оптимальні варіанти підвищення якості освітньої діяльності, окремих її сегментів.

За таких умов викладачі ЗВО – це суб'єкти конкурентної боротьби за якість освітніх послуг (конкуренти) і їх діяльність пов'язана як з забезпеченням власного рейтингу, а відтак і системи морально-матеріальних вигод, так і інтегрально – підвищенням конкурентоздатності освітнього закладу на ринку освітніх послуг.

Конкурси наукових досліджень різних рівнів та тематичних спрямувань є значущим чинником формування конкурентного освітньо-наукового середовища, починаючи від глобального, завершуючи локальним. Водночас, вони є досить давньою формою удосконалення якості наукових досліджень у галузі освіти, які концептуально спрямовані на підвищення її ефективності, забезпечення відповідності новим тенденціям розвитку, що мають соціально-економічну обумовленість і постійно змінюються.

Закономірно, що будь-яка форма чи сегмент освітньої діяльності, в тому числі і науково-дослідницька, повинна бути переосмислена в контексті нових реалій, перспективних змін, що проєктуються у цій сфері, серед них зміни фундаментального рівня:

- інтеграція освіти і науки в рамках освітнього простору держави, регіону, конкретного навчального закладу (програма «Наука в університетах»);
- автономізація діяльності ЗВО, головною умовою ефективності якої є його здатність самостійно сформувати, у рамках визначених державою стандартів, власну концепцію та програму розвитку, виходячи з актуального рівня сформованості освітньої діяльності (досягнень та недоліків), професійного рівня та потенціалу розвитку її суб'єктів (викладачів, управлінців та ін.);
- формування позиції викладача як реального суб'єкта модернізації освітньої системи, що можливо лише за умови його долучення до процесів, пов'язаних з визначенням реформ, їх корекцією, обговоренням сутності, пошуком шляхів масової імплементації безпосередньо в практику професійної підготовки спеціаліста.

Порівняльний аналіз інформаційно-репродуктивної та компетентнісної освітніх систем свідчить про принципові відмінності як наукової діяльності в контексті освітньої, так і різних форм її реалізації (проведення конкурсів наукових робіт у тому числі).

Класична система освіти не сприймає наукові дослідження як реальний, динамічно-оперативний чинник її удосконалення та модернізації, оскільки вона є досить консервативною за своєю суттю і практично не передбачає виходу за рамки інформаційно-репродуктивного (повідомлювально-відтворювального) навчання. Тобто, наукові дослідження виконують функцію аспектного, периферійного удосконалення системи, не міняючи її сутності, концептуальної основи, структурної організації, характеру взаємовідносин учасників навчальної діяльності, освітнього процесу в цілому. За таких умов наука реально не інтегрована в освітню галузь, її досягнення не стає поштовхом до масових реформацій системи. А тому наукові дослідження у цій галузі, як правило, є автономними і самодостатніми і не викликають особливого інтересу у практики освітньої діяльності. Так само інертним є і зворотній зв'язок: практика не

надсилає запитів науково-дослідним структурам на дослідження актуальних для неї проблем.

Проблема суттєво міняється в ситуації кардинальних змін у сфері освіти, надто, коли йдеться про ринок освітніх послуг, тобто актуалізуються механізми змагальності, конкурсності, конкурентності за реальними показниками якості. Закономірно, що принцип «навчання через дослідження» стає пріоритетним в умовах тотального відходу від однакової для всіх формули освітньої діяльності, що реалізується через: поширення авторських освітніх систем, навчальних закладів, автономізації ЗВО, впровадження особистісно орієнтованих технологій, формування індивідуалізованих маршрутів освітньої діяльності, професійного становлення спеціаліста та ін..

Отож, зміни, запрограмовані у базових документах про освіту, наукову, інноваційну діяльність є кардинальними і мають стати тотальними, а це означає, що наукові дослідження всіх рівнів є єдиним механізмом забезпечення їх продуктивної реалізації, коректності імплементації у видозмінені умови (у тому числі непередбачувані обставини воєнних станів, військових дій, міграційних процесів). Тобто йдеться не про якісь нові форми та критерії освітньої діяльності, а про їх адаптивність, мобільність, тобто здатність якісно виконувати свої функції в умовах, які постійно змінюються, максимально враховуючи їх характеристики та наявний ресурс, а також проєктуючи логіку та адекватний змістово-технологічний супровід процесу досягнення прогнозованого / очікуваного результату.

Окрім того, складність ситуації полягає в тому, що основи компетентнісної освіти закладаються на особистісно орієнтованій основі, а тому вони не можуть бути скопійованими, формально перенесеними, тобто механічно відтворені за зразком успішних освітніх систем. Необхідний процес імплементації, адаптації, максимально враховуючи особливості освітньої ситуації, що склалася в державі, регіоні, конкретному навчальному закладі, реальний потенціал їх розвитку. А це вже робота на рівні системного наукового дослідження. Крім того, зазначений процес буде ефективним лише за умови, коли суб'єктами змін будуть не зовнішні чинники та їх агенти, а безпосередні учасники освітньої діяльності, які будуть займати позицію суб'єктів концептуальної трансформації інноваційних стандартів у їх навчальний заклад, конкретних змін, пов'язаних з модифікацією педагогічного процесу в цілому, їх професійної діяльності зокрема.

Є багато шляхів мобілізувати освітянську спільноту, об'єднати викладачів та наукових працівників вищої школи на реформування освітньої системи через дослідження (у її контексті – системи професійної підготовки фахівця). Для цього необхідно передусім виявити найвищий дослідницький потенціал академічної освіти, наукових шкіл, практичних працівників вищої школи та

об'єднати і цілеспрямувати їх зусилля на імплементацію базових позицій закону «Про вищу освіту».

Інтеграція теорії і практики, як і освіти і науки виступає головною умовою реалізації основ компетентнісної освіти, створення реального ринку освітніх послуг, а відтак і забезпечення якості освіти, її конкурентоспроможності. Для цього повинен бути налагоджений конструктивний діалог між академічною наукою, науковою діяльністю, що розвивається в контексті освітньої, а також управлінськими структурами різних рівнів, які зможуть ціле спрямувати цю діяльність, забезпечивши адекватний стимулюючий, організаційно-корегувальний, контрольно-оцінювальний супровід.

Відсутність такого діалогу є очевидною, її можна продемонструвати на прикладі організації та проведення конкурсу наукових робіт в освітній сфері. Найбільш суттєві протиріччя у проведенні конкурсів наукових робіт різних рівнів та спрямувань пов'язані, насамперед, з відсутністю конструктивної взаємодії різних структур як по вертикалі (логіка прямої та зворотної взаємозалежності та підпорядкування: держава, регіон, навчальний заклад), так і горизонталі (консолідація та узгодження дій наукових об'єднань, шкіл, викладачів як рівноправних суб'єктів спільних дослідницьких проєктів).

Також проблемою фундаментального рівня є практично відчуження широкого загалу викладачів-дослідників від процесуальних аспектів формування концепцій та програм конкурсів наукових досліджень, визначення актуальних проблем наукового пошуку, а також процесу оцінювання їх результатів. Викладачі у цьому контексті є об'єктами системи, тобто виконавцями кимось визначених замовлень, кимось визначених переможців за незрозумілими критеріями та закритими процедурами оцінювання. Фактично залишаються незмінними класичні (сформовані у контексті інформаційно-репродуктивної системи) принципи та форми конкурсних змагань, протиріччя ще більше поглиблюється, коли йдеться про найбільш прогресивну її галузь – наукову діяльність. Означимо найбільш характерні протиріччя та проблеми у цьому аспекті:

– теми конкурсних робіт визначаються та формулювалися науковцями, виходячи з загальних актуальних проблем освітньої сфери, вони не формувалися на конкурсній основі як домінантні запити практики; педагоги-практики, інші стейкхолдери, як правило, не приймають участі у визначенні проблем для наукових досліджень і тому особливого інтересу вони у них не викликають;

– конкурси проводяться як автономні самодостатні заходи, якими опікувалися визначені групи спеціалістів і вони не є об'єктом публічного обговорення, рецензування, визначення рейтингів;

– результати кращих наукових досліджень не розглядаються з позиції можливості широкого використання в практиці освітньої діяльності, залучення освітянської спільноти до аналізу та обговорення інноваційних проектів не лише з позиції отриманих результатів, а й особливостей дослідницького процесу, що є особливо важливим для розвитку дослідницького потенціалу педагога-практика;

– дослідницький потенціал педагога-практика, так само як і рівень його дослідницької компетентності, якості професійної діяльності практично не діагностується не враховувався при визначенні статусу, рейтингу, загалом рівня конкурентоспроможності.

У системі компетентнісної освіти, реального ринку освітніх послуг значно посилилась потреба розвитку суб'єктної позиції всіх учасників освітньої діяльності, надто коли йдеться про викладачів. Розуміння сутності та функціонального призначення наукових досліджень у контексті сучасних викликів у сфері освіти закономірно приведе до колективного пошуку варіантів оновлення принципів підходів до організації та проведення конкурсів наукових робіт та конкретних форм їх реалізації. Звісно, можливостей багато, особливо у період інтенсивного поширення інформаційно-комунікативних технологій, тобто вільного доступу до інформації, можливості її системного поширення та організації інтерактивної взаємодії (наприклад, обмін думками, дискусії) усіх зацікавлених та небайдужих, хто має безпосереднє (або і опосередковане) відношення до освіти.

До прикладу, можна створити спеціальний портал, присвячений різного роду конкурсам у сфері освіти, на якому в он-лайн режимі може вестись комунікація зацікавлених суб'єктів. На платформі може бути представлена:

– концепція та програма проведення конкурсу науково - практичних досліджень у сфері освіти (критерії відбору, показники актуальності та якості, процедури рецензування та оцінювання, стимулюючо-мотиваційна база та ін.), які можуть бути предметом аналізу, обговорення широким освітянським загалом, а відтак і консолідованого корегування;

– мережа (система) конкурсів (наприклад на рік) відповідно до тематичного спрямування та рівня дослідницьких робіт, що дозволяє здійснювати перспективне планування дослідницької роботи;

– орієнтовна ієрархія найбільш актуальних напрямків досліджень та конкретних проблем у їх контексті (з домінантою фундаментальних, теоретико-практичних чи прикладних). Це створює ситуацію, за якої кожен небайдужий викладач, що працює над підвищенням власної компетентності, рівня професійної діяльності, група науково-педагогічних працівників, конкретний ЗВО може: а) долучитися до визначення проблем, які є найбільш актуальними саме для нього як суб'єкта освітньої діяльності; б) взяти на себе ініціативу

дослідження конкретної проблеми, представивши для цього свій проект на необхідне обґрунтування; в) долучитися до групи науковців, які досліджують проблему, що є предметом наукового інтересу, запропонувавши свій сегмент (долю та варіант участі) та підхід до його реалізації; г) прийняти участь в обговоренні дослідницьких проектів, їх рецензуванні, визначенні рейтингу; д) подати запит на експериментальну перевірку уже розроблених та запропонованих широкому загалу наукових проектів та їх імплементацію у власну професійну діяльність;

– тексти конкурсних робіт для популяризації наукових досліджень, їх масового використання в освітніх практиках, а також для аналізу, рецензування та оцінювання, колективного формування рейтингу за визначеними якісними показниками.

Отож, конкурси наукових робіт при оптимальній їх організації мають досить високий потенціал стосовно:

– інтеграції теорії і практики освітньої діяльності, формування ставлення до науки, як найбільш дієвого фактора оптимізації та модернізації практики;

– реалізації принципу навчання через дослідження, що є актуальним як для системи професійної підготовки здобувача освіти, так і для системи професійного розвитку викладача;

– підвищення дослідницького потенціалу педагога, що є необхідною умовою підвищення його професійної компетентності, якості професійної діяльності, а відтак і конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг;

– переходу на систему компетентнісної освіти, яка формується на основі «Я-концепції» і не може імплемуватися за стандартизованими кимось визначеними схемами та технологіями;

– формування позиції викладача як суб'єкта модернізації освітньої системи навчального закладу, який усвідомлено, в тому числі і через власні дослідження та професійну діяльність, активно долучається до колективного, консолідованого пошуку можливостей удосконалення якості її функціонування.

Висновки. Загалом можливостей реалізації зазначеного потенціалу оптимізації освітньо-наукового середовища багато, головне – зробити їх предметом продукування творчих ідей та наукових пошуків широкого освітянського загалу на основі конструктивного діалогу, що, без сумніву, буде набувати тенденцію до поширення та включення у публічну дискусію все нових її суб'єктів. Конкурси наукових досліджень будуть виступати дієвим механізмом модернізації освіти, мобілізації зусиль навчальних закладів, педагогів-дослідників, коли вони стануть співучасниками у визначенні концепції та програми їх проведення.

За таких умов критерії конкурсного відбору наукових робіт а освітній сфері будуть зрозумілими, прийнятими для всіх (а не тільки для рецензентів наукових робіт) і що головне – виступатимуть дієвим стимулом, що спонукає до наукового пошуку не лише науковців академічного рівня, а і практичних працівників відповідної галузі (у тому числі викладачів – до оптимізації системи професійної підготовки спеціаліста загалом). Критерії якості повинні базуватися на відповідній концепції нинішнього етапу розвитку науки в цілому, конкретних її галузей, зокрема освітньої. Особливо важливо, щоб концепція була продуктом співпраці теоретиків і практиків і в популярній формі демонструвала, що наука орієнтована на виконання своєї головної функції – максимально осмислити реалії практичної діяльності, виділивши її ключові проблеми, та визначити оптимальний вектор розвитку, технологію успішної реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Найек, Friedrich A. von. Competition as a Discovery Procedure. The Quarterly Journal of Austrian Economics, 2002. 5(3), 9-23.
2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII (Редакція від 27.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. (дата звернення: 12.03.2027).
3. Лавриненко Л.М. Освіта як чинник соціально-економічного розвитку держави. Сучасна парадигма публічного управління: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 298-300.

Хамзаєва В. М.,

Директор,

Херсонська загальноосвітня школа I-III ступенів № 47

Херсонської міської ради

khamzaieva@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТІЙКОСТІ ТА ОПОРУ ВІЙСЬКОВІЙ АГРЕСІЇ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті розглянуто соціально-психологічні аспекти розвитку українського соціуму під час війни. Описано низку викликів, пов'язаних із ситуацією військового вторгнення. Розглянуто чинники стійкості та незламності педагогів в умовах військової агресії. Визначено умови розвитку навичок резильєнтності та посттравматичного зростання.

Ключові слова: війна, життєстійкість, особистісне зростання, резильєнтність, травматизація.

Abstract. The article examines the socio-psychological aspects of the development of Ukrainian society during the war. Describes a number of challenges associated with a military invasion situation. The factors of stability and indomitability of teachers in

the conditions of military aggression are considered. The conditions for the development of resilience skills and post-traumatic growth have been determined.

Keywords: war, resilience, personal growth, resilience, traumatization.

Особистість нерозривно пов'язана із соціальним оточенням і будь-які зміни в цьому оточенні неодмінно впливають на її розвиток.

Протягом свого життя людина встановлює відносини з різними соціальними групами, набуває їхніх характеристик, свідомо здійснюючи вибір або несвідомо засвоюючи їх, що у підсумку поєднується або у досить інтегрований і гармонійний, або навпаки, дезінтегрований і розщеплений образ Я та образ Ми, що може явно або неявно позначатися на взаєминах із оточуючим світом.

Війна, як і будь-яка подія, що несе загрозу для існування, змушує людину, яка є носієм ідентичності, переосмислювати крихкість життя, переоцінювати наявні соціальні зв'язки, звертатися до ресурсів спільноти, до якої вона себе відносить.

Згідно з Т. М. Титаренко найефективнішим механізмом самозбереження є зміна ставлення до воєнної травматизації, яка сприятиме посттравматичному зростанню [8]. Зокрема, вона може виявлятися шляхом формування нових способів поведінки, взаємодії з оточенням, пошуку нових сенсів, ціннісно-сміслових переорієнтацій, а головне – здійсненням рефлексивного та відповідального життєтворення. Адже саме в часи кризи людина здатна більш уважніше подивитися на власну життєдіяльність, відштовхнутися від старих звичок на користь новим способам існування, усвідомити істинні бажання та пріоритети, трансформувати саму себе.

Віра у перемогу, з одного боку, виступає психологічним захистом, який мінімізує психічну напругу, а з іншого – постає певним психотерапевтичним стимулом, який надає не лише точку опори, а й дозволяє проєктувати найсприятливіші сценарії розвитку подій. Віра у перемогу постає конструктивною стратегією копінг-поведінки, яка забезпечує розвиток позитивних психологічних установок, які оптимізують внутрішній психологічний стан.

Важливим для всього нашого суспільства є усвідомлення того, що війна – це, насамперед, соціально-психологічне явище, воно потребує комплексного підходу до організації соціально-психологічної підтримки українців, зокрема здобувачів освіти.

Попри соціально-економічну, політичну нестабільність активність українських громадян стала невід'ємною складовою суспільного життя країни. В Україні вже створена ефективна мережа соціальної інформаційно-психологічної підтримки ветеранів, родин воїнів, переселенців. Важливо на державному рівні

створити умови для захисту й стимулювання громадських ініціатив, організації їх дієвого та ефективного супроводу, що стане запорукою можливості нашого суспільства подолати період важких часів.

Українське суспільство перебуває в стані пролонгованої колективної травми. Готовність проживати тиск травми війни, здатність опиратись реаліям і викликам воєнного стану, вміння використовувати стрес війни як певний трамплін для посттравматичного зростання – усе це є психологічними чинниками індивідуальної і колективної стійкості та опору військовій агресії.

Щодо викликів, пов'язаних із ситуацією військового вторгнення, можна виокремити такі:

– звуження та певна переорієнтація сфери наукових досліджень. Військовий конфлікт змінює пріоритети наукових досліджень в Україні, зокрема зростає інтерес до наукових досліджень у галузі безпеки й оборони та уповільнюється розвиток інших галузей науки, освіти й технологій у країні;

– втрата фахівців – науковців, науково-педагогічних працівників, вчителів – через виїзд за кордон (жінки), переорієнтацію на захист вітчизни (чоловіки), зміну місця проживання (тимчасово переміщені особи) і, на жаль, людські втрати.

Відбувається руйнація чи призупинення діяльності науково-дослідних та освітніх інституцій;

– викликом для освіти постала перебудова діяльності її інституцій. Ситуація військового конфлікту може призвести до зниження рівня освіти в країні, зокрема внаслідок евакуації здобувачів освіти та викладачів із зони воєнних дій або виїзду за межі країни;

– підвищення ризику втрати досвідчених фахівців. Через військову агресію багато педагогів (здебільшого жінок) виїжджають, щоб убезпечити себе від загроз війни. Внаслідок цього бракує вчителів, і, як наслідок- відбудуватиметься зниження рівня якості освіти в майбутньому.

Дослідниця Т. Титаренко надає визначення психологічного здоров'я людини та зазначає, що психологічне здоров'я, окрім фізіологічного й духовного аспектів, містить соціальну компоненту. Тобто людина не може перебувати в стані благополуччя відокремлено від оточуючих її людей. Особливо актуальним це є в часи соціальних катаклізмів. Так, у публікації «Людина і війна: ландшафти життєтворення» [7] Т. Титаренко виокремлює найпоширеніші стратегії реагування особистості на виклики війни залежно від індивідуальних налаштувань: налаштувань служіння – акцентують увагу на контекстах безкорисливої допомоги іншим, екзистенційного налаштування – концентруються на власних стражданнях, налаштування турботи – зосереджуються передусім на сімейному, партнерському контекстах та допомозі близьким людям, налаштування саморозвитку, де основним

життєвим контекстом є активність, спрямована на власне особистісне зростання та самореалізацію. У праці «Соціально-психологічний супровід постраждалих унаслідок травматизації: євроінтеграційні перспективи» дослідниця зазначає, що «у результаті переживання травм на індивідуальному, груповому, суспільному рівнях, як відомо, можливим є досвід позитивних змін, і тому набуває особливої уваги соціально-психологічний супровід посттравматичного зростання, який дає змогу підсилити особистість, громаду, інші суспільні інституції у векторі поглиблення взаєморозуміння, взаємоповаги, зниження конфліктогенності, збагачення життєвої філософії» [9, с. 7–23]. Дослідниця зосереджується не стільки на самому травматичному досвіді, що опосередковано надає постраждалим статусу жертви, а наголошує на здатності особистості та суспільства в цілому до посттравматичного зростання. І тоді мова йде про людину – творця або про націю – духовного лідера.

Розглядаючи соціально-психологічні аспекти розвитку українського соціуму під час війни, варто зазначити, що освітянська спільнота розвиває навички резильєнтності, життєстійкості. Розвиває свій особистісний потенціал та професійні навички. Важливо також те, що вчителі встановлюють позитивні стосунки з колегами та учнями; розвивають емоційний інтелект та вміння спілкуватися з людьми; встановлюють ясні й конкретні цілі та дотримуються їх; переглядають свій підхід до викладання та шукають нові методики; розвивають учнівську самостійність і відповідальність.

Саме цьому напряму педагоги Херсона і області надають перевагу. Незважаючи на труднощі дистанційної роботи, освітянам вдається знаходити нові підходи до навчання.

Звичайно, учні та їхні батьки можуть потребувати психологічної підтримки через стрес і травматичні події, пов'язані з війною. Тому соціально-психологічна служба кожного закладу і вчителі відіграють важливу роль у підтримці дітей, які потребують допомоги, та їхніх батьків. Постійно надається підтримка учням, які знаходяться в зоні бойових дій, робота з дітьми, яких незаконно було вивезено до росії, а згодом повернули на підконтрольну Україні територію.

Важливо також забезпечити дітям і педагогам доступ до необхідної інформації про психологічну підтримку та засоби для зменшення стресу. Що і є одним із напрямків у роботі закладів: участь у тренінгах, семінарах, не забуваємо й психологічний стан педагогів.

Ми спрямовуємо вибудовування навчання на позитивних механізмах розвитку для зменшення стресу та підвищення рівня самодисципліни. Для зменшення емоційного напруження у дітей і у самих учителів використовуємо різні техніки, дихальні вправи тощо.

Варто також зазначити, що у сучасному житті приділяється багато уваги національній самосвідомості учнів, згуртовується колектив за допомогою колективних справ, участі у заходах зорієнтованих на патріотичне виховання, відродження культури, традицій, збереження мови, народу.

Для педагогічних колективів патріотичний напрямок роботи був і залишається пріоритетним. Формування громадянина – патріота України, підготовленого до життя, з високою національною свідомістю, виховання громадян, які здатні побудувати громадянське суспільство, в основу якого були б закладені та постійно втілювалися демократія, толерантність та повага до прав в класі, школі, місті, країні.

Освітня Херсонщина продовжує навчати майбутні покоління, незважаючи на складні обставини. Освітній процес не зупинили ні окупація, ні постійні блекаути, ні артилерійські обстріли та масовані ракетні атаки території нашої країни. Педагоги продовжують освітній процес, створюючи позитивний психоемоційний простір, що підтримує психологічний стан учасників освітнього процесу.

Психологічний простір, що відтворює соціально-психологічний рівень життєтворення, переструктурується, поляризується відповідно до оцінок, інтересів, переконань близького оточення з приводу війни. Старі критерії поділу оточення на своїх-чужих, порядних-непорядних уже не спрацьовують. Колишні друзі можуть стати ворогами, а вороги – однопумцями. У колег, родичів, сусідів також переформатовуються симпатії антипатії, тяжіння-відштовхування. Особистісні межі стають надто жорсткими, і людина їх надмірно захищає, ігноруючи потреби інших. Психологічний час, що відтворює ціннісно-смысловий рівень життєтворення, теж модифікується, прискорюючись або гальмуючись. Декого перестають цікавити довоєнні події, а дехто цілком занурюється в мирне минуле, намагаючись захиститися від травматичних реалій сьогодення. Майбутнє з його перспективами чи то відтермінується, відсувається на далекі післявоєнні часи, чи майже зливається з теперішнім. Що ж відбувається на індивідуально-психологічному рівні життєтворення? Ставлення до простору і часу життя детермінує ставлення до себе. Уміння усвідомлювати зв'язки між минулим, теперішнім і майбутнім детермінує ступінь саморозуміння, вибір стратегій самозбереження. Переживання цілісності, збалансованості визначається і видозмінами психологічного простору з його оновленою концентрацією, новими друзями, недругами, антигероями і кумирами. І все ж війна зумовлює не лише негативні, а й позитивні зміни, перевіряючи на зрілість, мужність, відповідальність, витривалість. Цей складний період для багатьох стає полігоном для перегляду основних життєвих орієнтирів, вироблення стратегій прийняття себе та інших, розширення адаптивних

можливостей, актуалізації внутрішнього потенціалу. У багатьох формуються нові навички, уміння, зростають досвідченість, професіоналізм, відбувається переоцінка цінностей, формуються нові пріоритети, набувається досвід, підвищується соціальний статус [6, с. 50] Життєві випробування не завжди призводять до травматизації – часом вони стають каталізатором позитивних зрушень, зміцнення стосунків, зміни життєвої позиції, виявлення сильних сторін особистості.

Кризові випробування стимулюють до якомога повнішого усвідомлення фундаментальних, базових цінностей, до пошуку покликання, розуміння власної ролі у всьому, що відбувається. Криза підштовхує людину до автономізації, до дедалі більшої незалежності від оточення. Вдало проходячи кризові випробування, людина вчиться приймати основні життєві рішення більш самостійно і відповідально, намагаючись бути вірною своїм життєвим орієнтирам. Посттравматичне зростання відбувається перш за все в таких аспектах: 1) у більш глибоких стосунках з оточенням; 2) у розумінні себе, коли власне Я стає і чутливим, і сильним; 3) у власній життєвій філософії, що передбачає здатність переживати вдячність за кожний прожитий день [5; 1; 3;].

Як показали емпіричні дослідження, посттравматичне зростання не має однозначного зв'язку зі статтю, віком, освітою, статками. Позитивні кореляції простежуються із здатністю оцінювати загрози, фокусуватися на проблемі, позитивно її переінтерпретувати, переосмислювати травматичні спогади [4].

Особистісному зростанню, безумовно, сприяють оптимізм людини та її релігійність [2, с. 811]. Якщо людині вдається конструктивно переосмислити власні переживання, пов'язані з травмою, її життєстійкість суттєво підвищується [5, с. 49].

Отже, психологічна травматизація особистості зовсім не обов'язково і далеко не завжди має виражені негативні наслідки. Пережиті випробування загартовують людей, підвищують їхню життєстійкість, нерідко стаючи стимулом для особистісного зростання. Жорсткі вимоги, яким має відповідати людина у воєнні часи, можуть обернутися щедрими перспективами, особливо якщо людина розумітиме, що проживання складних часів вимагає значних енергетичних витрат, мужності, терпіння, сміливості, уміння переборювати перепони, долати себе.

Ключова стратегія самозбереження та сприяння посттравматичному зростанню передбачає зміну ставлення людини до воєнної травматизації, здатність позитивно переінтерпретувати випробування. Слід виділити також ще й інші стратегії: 1) усвідомлене ставлення людини до власного життєвого світу з його просторово-часовими координатами, які чутливо реагують на актуальні суспільно-політичні контексти; 2) здатність вчасно бачити і підтримувати

позитивні внутрішні зміни; 3) мобілізація внутрішніх ресурсів самозбереження, самовідновлення, саморозвитку, що сприяє посттравматичному зростанню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Calhoun L. G. Facilitating Posttraumatic Growth: A Clinician's Guide / L. G. Calhoun, R. G. Tedeschi. – Routledge, 1999. – 184 p.
2. Helgeson V. S. A Meta-Analytic Review of Benefit Finding and Growth / V. S. Helgeson, K. A. Reynolds, P. L. Tomich // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 2006. – Vol. 74 (5). – P. 797–816.
3. Joseph S. What Doesn't Kill Us: A guide to overcoming adversity and moving forward / S. Joseph. – Piatkus, 2013. – 336 p.
4. Linley P. A. Positive change following trauma and adversity: A review / P. A. Linley, S. Joseph // Journal of Traumatic Stress. – 2004. – Vol. 17. – P. 1121.
5. Климчук В. О. Посттравматичне зростання та як йому можна сприяти у психотерапії / В. О. Климчук // Наука і освіта. – 2016. – № 5. – С. 46–52.
6. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : метод. посіб. / О. М. Кокур, Н. А. Агаєв, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. – К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. – 170
7. Титаренко Т. М. Людина і війна: ландшафти життєтворення. Виміри особистісних трансформацій : матеріали 5-го Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Чернівці, 3 листопада 2022 року) / Т. М. Титаренко (голов. ред.) та ін. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 6–10. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732876/> (дата звернення: 06.05.2023).
8. Титаренко Т. М. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації. Проблеми політичної психології. 2017. Т. 5. №. 19. С. 3-10.
9. Титаренко Т.М. Соціально-психологічний супровід постраждалих унаслідок травматизації: євроінтеграційні перспективи. Проблеми політичної психології. 2022. Вип. 11 (25).

Kharytonov V. M.,

*Candidate of Geological Sciences (Ph.D.), Docent, Master Student FM-23m of
Kryvyi Rih State Pedagogical University*

MENTORING OF THE GIFTED YOUTH OF UKRAINE AT THE CURRENT MOMENT ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF JAS GROUP

Abstract. The experience of working with students of the "Geology, Geochemistry and Mineralogy" circle of the communal extracurricular educational institution "Small Academy of Sciences of Pupil Youth" of the Dnipropetrovsk Regional Council" in modern conditions is described. Despite today's difficult times, with the help of a combination of elements of various educational technologies, it is possible to create an effective information and educational environment for working with gifted student youth.

Keywords: giftedness, student youth, group work, Small Academy of Sciences of Ukraine, information and digital technologies

Анотація. Описано досвід роботи з вихованцями гуртка «Геологія, геохімія та мінералогія» комунального позашкільного навчального закладу «Мала академія наук учнівської молоді» Дніпропетровської обласної ради» в сучасних умовах. Незважаючи на важкі часи сьогодення за допомогою комбінації елементів різноманітних освітніх технологій можна створити ефективне інформаційно-освітнє середовище для роботи з обдарованою учнівською молоддю.

Ключові слова: обдарованість, учнівська молодь, гурткова робота, Мала академія наук України, інформаційно-цифрові технології

There are a large number of definitions of the concept of "giftedness", and many of them state that it is a person's ability to achieve higher results, that is, to progress faster than others in one or more socially significant areas of human activity [1, 3, 6, 9–11]. It is also emphasized that giftedness is important in dynamics, as a gifted person is a potential that may not manifest itself [3]. Therefore, the development of gifted student youth is an important aspect in teaching and upbringing methodologies. Successful development of gifted students becomes possible when a favorable environment is created.

In our country, the system of identifying and developing the abilities of schoolchildren through their involvement in scientific and research work in various fields of science, technology, culture and art functions effectively. The basis of the system is the National Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine", which has more than twenty regional branches [7].

The regional branch of the National Center in the Dnipropetrovsk region is the Communal after-school educational institution "Junior Academy of Pupils' Sciences of the Dnipropetrovsk Regional Council" (KPNZ "MANUM" DOR"), in sixty-three groups of which students from different settlements of the region have the opportunity to conduct scientific research work on the subject of sixty-seven sections, combined into twelve scientific departments.

The charter of the institution declares its goal to find, support, engage in scientific research and create conditions for further creativity and scientific activity of gifted youth [4].

Scientific institutions, institutions of higher education and public organizations of the region are involved in cooperation with KPNZ "MANUM" DOR". For example, the "Unity" Foundation, Kryvyi Rih National University, Station of Young Naturalists of the Pokrovsky District of Kryvyi Rih, Kryvyi Rih Botanical Garden, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih Natural Science Lyceum, etc. The total number of scientists and scientific and pedagogical workers of higher educational institutions of the region, who are involved in the activities of KPNZ "MANUM"

DOR" exceeds one hundred people, and the number of teachers exceeds one thousand [5]. The leaders of the groups of the KPNZ "MANUM" DOR" use a differentiated approach in working with pupils, taking into account their age, individual capabilities, interests, inclinations, abilities and state of health.

The result of the cooperation of the Kryvorizka Natural Science Lyceum of the Kryvorizka City Council of the Dnipropetrovsk Region (KZO "KPNL") with the KPNZ "MANUM" DOR" is the work of the circle: "Geology, geochemistry and mineralogy". The total number of pupils who studied there for 12 years was 270 people. More than half of the students took part in the defense competition of scientific research works of students of the National Academy of Sciences. Among them, 76 became prize-winners and winners of the first city, second regional and third All-Ukrainian stages - 42, 29 and 5, respectively.

From the 2021-22 academic year, students of the circle participate in the International Genius Olympiad competition. Six of them became winners of the All-Ukrainian (national stage) competition - 1 gold, 2 silver and 3 bronze awards.

The variability of the educational environment has become a typical feature of today. Pupils of out-of-school institutions do not stand outside her. The problem of rapid changes in the conditions and rhythm of education at the present moment is connected with a combination of challenges of different levels - from global to local.

Today's global challenges are associated with outbreaks of pandemic diseases, threats of global catastrophes of an ecological, climatic, economic and political nature. Challenges at the State level are caused by hostilities, natural disasters, and epidemic diseases within the territories of individual countries. Challenges at the local level are related to the threat and implementation of terrorist acts, damage to critical infrastructure elements of individual settlements, etc. Challenges at the local level are related to the threat and implementation of terrorist acts, damage to critical infrastructure elements of individual settlements, etc. The introduction of remote and compatible (face-to-face-distance) forms of education is a forced measure in connection with the mentioned challenges. In connection with this, the problem of maintaining functional interaction with the students of the groups of KPNZ "MANUM" DOR" is acute. The author of the publication sees the solution of the mentioned problem in the combinatorial approach of mentoring pupils of an after-school institution. The purpose of the publication is to describe the experience of working with students of the "Geology, Geochemistry and Mineralogy" group in modern conditions.

The experience is based on several educational and developmental technologies that have proven themselves during the twentieth century: R. Steiner's Waldorf pedagogy, M. Montessori's self-development technology, S. Freinet's "School of

Success and Joy", suggestive technology, J. Dewey's pragmatic pedagogy, and the technology of collective creative education.

1. Waldorf pedagogy was developed by Rudolf Steiner and is an alternative approach to education that emphasizes the development of each child as a unique individual. The key aspects of this system are: 1-1) an individualized approach to each pupil; 1-2) development through a harmonious ratio of academic, artistic, manual and practical classes; 1-3) the active role of a mentor, which consists in creating an environment for the development of creativity, self-expression and independence of students.

2. In the basis of Maria Montessori's technology of self-development, important aspects are: 2-1) independence; 2-2) self-regulation; 2-3) self-discipline; 2-4) active role of the student; 2-5) environment as a factor of self-development; 2-6) individualization of training.

3. The "School of Success and Joy" technology was developed by the French teacher Celestin Freinet. Key aspects of technology: 3-1) individualization of training; 3-2) positive psychology; 3-3) cooperation and collectivity; 3-4) interactivity of learning; 3-5) self-activity and creativity.

4. Suggestive technology (suggestion) - humane in nature of influence, created in the context of pedagogical optimism - mentors perform the function of uplifting the student, increasing his self-esteem. The suggestive approach is based on the following principles: 4-1) joy; 4-2) unity of conscious-paraconscious and integral brain activation; 4-3) suggestive relationship "teacher-student".

5. The pragmatic pedagogy of the American philosopher and educator John Dewey is based on the principles of pragmatism and experimentalism. The main ideas of his theory include: 5-1) the centrality of experience; 5-2) active learning; 5-3) connection with real life; 5-4) democracy in education; 5-5) integrated approach; 5-6) problem-based learning.

6. The essence of the technology of collective creative education consists in the formation of a creative personality in the process of working for the benefit of other people; in the organization of a certain way of life of the collective, where everything is based on the principles of morality and social creativity.

In most of the mentioned technologies, a key component is the individualized approach to the students (1-1; 2-6; 3-1), its implementation in the work of our club involves identifying the research preferences of young scientists. This is facilitated by surveys, group, and individual interviews. As a result, the thematic scope of the scientific research works of the students covers all sections of the core Earth Sciences department of our club, which include: 1) "Geography"; 2) "Geology, Hydrogeology, Geophysics"; 3) "Climatology and Meteorology"; 4) "Hydrology"; 5) "Geoinformation Systems and Remote Sensing of the Earth". Additionally, it may extend beyond the

boundaries of the "Earth Sciences" department. For example, works have been prepared and successfully defended within the "Ecology and Agricultural Sciences" department on topics such as: "Forecasting the yield of cereals and sunflower within the Dnipropetrovsk region based on climatic indicators" (section "Agronomy"), "Variability of soil composition within the Kryvyi Rih region and its influence on bean germination" and "Energy independence of a private house through the use of solar energy and own biogas production" (section "Environmental Protection and Rational Nature Management"). In the department of "Literary Studies, Folklore, and Art History," a work has been prepared on the topic "Artistic Features of Thematic Collections of Postage Stamps with Images of Minerals and Rocks" (section "Art History"). In the "History" department, a work has been prepared on "Quartz in Religious Traditions" (section "World History"), and in the "Technical Sciences" department – "Thermal Conductivity of Topaz as a Color Correction Factor" (section "Materials Science"). The thematic scope of the works also demonstrates the implementation of one of the principles of D. Dewey's pedagogy - "integration," i.e., interdisciplinarity (5-5). Thus, combinations can be observed such as: a) climatology with biology; b) mineralogy and petrography (geological sciences concerning minerals and rocks) with ecology and biology; c) climatology, physics, and biology; d) mineralogy and petrography with art and philately; e) mineralogy with history and religious studies; f) mineralogy, gemology with physics and materials science.

The aspect of R. Steiner's pedagogy "development through harmonious integration of academic, artistic, manual, and practical activities" (1-2) and S. Freinet's teaching approach "self-activity and creativity" (3.5) is realized in the execution of scientific research works by the members of the "Geology, Geochemistry, and Mineralogy" club, whose themes are aimed at growing imaginative forms of mineral aggregates such as hearts, snowflakes, flowers, stars, etc. Another example is the creation of a poster sketch on environmental topics in the form of a block of postage stamps. In these, in an artistic and creative way, club member Valentina Mykhailova (bronze medalist at the national stage of the "Genius Olympiad-2023" competition) combined knowledge of the composition of iron ores, their processing technology, and the associated environmental risks. Another way of combining academic and creative endeavors in youth is the preparation of projects of various orientations. Thus, a club member Kostiantyn Vinivitev prepared a scientific research work for the competition-defense of the Junior Academy of Sciences (the work is dedicated to recommendations for processing ilmenite-containing lunar basalts; first place at the II stage in 2024) and prepared poetry on environmental topics in the category of "Creative Writing" (gold medalist at the national stage of the International "Genius Olympiad-2024" competition).

Aspects of M. Montessori's methodology such as "independence" (2-1), "self-regulation" (2-2), "self-discipline" (2-3), and "active student role" (2-4) are implemented in the club through the development of experiment plans and research algorithms by the students. The experimental part is a key component of the projects undertaken by the students. An important approach in planning experiments is the achievability for school-age individuals and consideration of contemporary realities regarding deadlines, available equipment, etc. Alongside M. Montessori's aspects, components of Dewey's pedagogy are also realized: "experiential centrality" (5-1), "active learning" (5-2), "connection to real life" (5-3), "democracy in education" (5-4), and problem-based learning (5-6). Students who have gone through the scientific activity algorithm: processing thematic informational sources and conducting natural observations, which serve as a quantitative basis for a qualitative transition to a new level of understanding the scientific problem, are capable of generating new ideas, scientific hypotheses, and solution options. It is precisely through the combination of personal creativity and scientific methodology that the levers can be shifted, bringing the student closer to discovery.

An important aspect in preparing a project for a competition-defense is the collection and analysis of results from previous research. In the students' work on this part of the project, they have the opportunity to implement the educational technology of "collective creative upbringing" (6) and the aspect of cooperation and collectivism from S. Freinet's methodology (3-3). This is because young researchers need to realize that they become part of a community where academic integrity is a way of life, and research activity is based on principles of morality and social creativity. The latest results obtained by each of them not only demonstrate their personal achievements but also enrich the general arsenal of knowledge of scientists and humanity as a whole.

Aspects of educational technologies by R. Steiner ("active role of the mentor in creating an environment for the development of students' creativity, self-expression, and independence" (1-3)), M. Montessori ("creation of an environment as a factor for self-development" (2-5)), and S. Freinet ("interactivity of learning" (3-4)) can be implemented in modern conditions through the creation of a multi-level virtual educational environment. The effectiveness of the club's work is ensured by the possibility for students to operate at different levels of the environment: 1) global; 2) national; 3) local; and 4) local.

At the global level of the educational environment, resources such as: 1) academic information sources (articles, monographs, conference materials, etc.), for example, Google Scholar; 2) databases, such as collections of satellite images – EO Browser, Google Earth, NASA Giovanni, etc.; 3) geoinformation data processing technologies, for example, Quantum GIS, ArcGIS Online, Google Earth Engine, etc.; 4) collections of samples of useful minerals, rocks, minerals, and microscopic images of preparations

made from them, for example, the Virtual Microscope of the Open University of Great Britain can be mentioned.

As an example of utilizing the capabilities of a virtual microscope, let's consider the scientific research work of a member of the "Geology, Geochemistry, and Mineralogy" club at the Center for Extracurricular Activities "Model Academy of Sciences of Ukraine of Dnipro Region" (hereinafter referred to as "MAANU DOR"), Konstantyn Vinivitiev. For his research, our student chose ilmenite from lunar basalts brought to our planet by the Apollo 11 mission astronauts. Konstantyn's project is dedicated to granulometric studies of ilmenite individuals from Moon basalts in various crystallographic directions. The results obtained by our student will contribute to the development of technologies for processing lunar titanium raw materials (third place in the third stage in 2023).

In addition to collections of Moon soil samples, the resource includes samples of Mars soil, meteorites found in the territories of Ireland and Britain, as well as collections of samples of volcanic, sedimentary, and metamorphic rocks from various parts of the United Kingdom. Some collections are provided by other educational institutions in Great Britain, such as universities in Leeds, Leicester, Plymouth, and Portsmouth. There is also a collection called the "Cabinet of Curiosities" and "Charles Darwin's Rocks," which include unusual items from various museums worldwide and samples selected by eminent scientists [2].

The information and educational environment at the national and local levels is provided with resources located on the websites of the National Center "Model Academy of Sciences of Ukraine" and its regional centers, such as the website of the Center for Extracurricular Activities "MAANU DOR" for the Dnipropetrovsk region. They are freely accessible not only to club members but also to anyone interested in scientific research and work with gifted youth. Here, one can familiarize themselves with scientific publications, listen to video lectures, see examples of practical tasks, and test their knowledge in various disciplines. These mentioned informational resources increase the motivation of club members for self-improvement and self-education. In addition to official websites, the educational space is also shaped by pages on social networks, such as Facebook. Information about the activities of institutions, competitions, and other events (conferences, seminars, tournaments, etc.) is widely available to the general public.

The informational and educational space at the local level is formed directly as a result of the functioning of the club, based on the combination of efforts of the synergistic construct "educational institution → extracurricular institution → university." For example, the collaboration between the Comprehensive Secondary Educational Establishment "Kryvyi Rih Gymnasium-Lyceum" (hereinafter referred to as "KPNL"), the club "Geology, Geochemistry, and Mineralogy" at the Center for

Extracurricular Activities "Model Academy of Sciences of Ukraine of Dnipro Region" (hereinafter referred to as "MAANU DOR"), and leading higher education institutions in the city of Kryvyi Rih, such as Kryvyi Rih State Pedagogical University and Kryvyi Rih National University, has allowed for the creation of such an educational environment and its continuous improvement and adaptation to current conditions.

The academic and teaching staff of higher education institutions in Kryvyi Rih are actively involved in scientific research activities. Over the years, Kryvyi Rih specialists have accumulated substantial factual material from various geological formations worldwide, particularly in the field of Earth Sciences. This material includes ores of Fe, Mn, Ni, Cr, Ti, Au, Nb, Ta, among others, as well as polished and transparent sections, products of disintegration (crushing and grinding), and separation into individual fractions (magnetic, electromagnetic, non-magnetic, heavy, light, etc.). This material requires in-depth systematization and study, which is successfully carried out with the involvement of talented young individuals. Such work forms a system of knowledge and skills in young people, enabling them to develop into high-level specialists. During the work with raw materials from specific deposits, they extensively study the geological structure of the regions from which the factual material originated. Concurrently, they also familiarize themselves with the culture of these countries.

Of particular note is the specialized classroom created at the Comprehensive Secondary Educational Establishment "Kryvyi Rih Gymnasium-Lyceum" for the activities of MAANU club members. Its structure consists of three thematic locations (geographical, historical, and geological-mineralogical) and four zones of activity (news, materials, discoveries, and communications). The geological-mineralogical location contains collections of mineral raw materials on which young scientists can conduct their research. Additionally, the classroom features a display case showcasing mineral specimens and rocks collected by club members in previous years during field trips to artificial and natural outcrops. The use of the classroom is currently possible due to the organization of club activities in a combined face-to-face and distance format. In case of emergency, club members have the opportunity to take shelter in the designated area equipped within the Comprehensive Secondary Educational Establishment.

An important aspect of working with gifted youth, in our opinion, is the use of suggestive technology (principles of "joy" (4-1), "unity of conscious-subconscious and integral brain activation" (4-2), and "teacher-student interaction" (4-3)) in combination with positive psychology (3-2) as proposed by S. Freinet. Humane influence on the students is created in the context of pedagogical optimism, aimed at uplifting and enhancing their self-esteem. The implementation of this technology is made possible through the publication of club members' research results. Over the course of the club's work, 34 club members have been able to share their achievements with the scientific

community through conference materials and collections of abstracts of research papers. Additionally, an elevated emotional state in club members is achieved through the opportunity to "appear" on local television. For example, club members Anna Pikavchuk, Veronika Holovchenko, and Kostiantyn Vinivitiiev were interviewed by reporters from the Kryvyi Rih television channel "Rudana," allowing young scientists to share their scientific achievements.

During each club meeting, it is important for the mentor to create the necessary suggestive atmosphere, establish trusting relationships with club members through their own authority, and make efforts to convince students of their full potential for personal success.

The described experience may be useful for educators planning to get involved in the JAS movement.

REFERENCE:

1. Аксьонова Е. А. Інноваційні підходи до навчання обдарованих дітей за кордоном. К: Лабораторія вивчення зарубіжного досвіду Ісмоїла ПАВ. 2006. 14 с. URL: https://refs.co.ua/65133-Innovacionnyye_podhody_k_%20obucheniyu_odarenyh_deteiy_za_rubezhom.html (дата звернення: 23.03.2024).
2. Віртуальний мікроскоп : електронний ресурс. URL: <https://www.virtualmicroscope.org/about> (дата звернення: 24.03.2024).
3. Володарська М. О., Настенко А. І., Пілаєва О. М., Полуніна С. М. Робота з обдарованими дітьми. Харків : Основа. 2010. 190 с.
4. Дніпропетровське відділення Малої академії наук України : веб-сайт. URL: <https://dvman.dnepredu.com/uk/site/pro-zaklad.html> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Дніпропетровське відділення Малої академії наук України : веб-сайт. URL: <https://dvman.dnepredu.com/uk/site/vid-dostup.html> (дата звернення: 23.03.2024).
6. Каряка Л. Г. Обдаровані діти, які вони? / Л. Г. Каряка, С. І. Кузіна // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – №1. – С.6-10.
7. М.А.Н. Мала академія наук України під егідою ЮНЕСКО : веб-сайт. URL: <https://man.gov.ua/about> (дата звернення: 22.03.2024).
8. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. Психологія і суспільство. 2007. № 4. С. 6-10.
9. Павленко І.Г., Курліщук І.І. Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами мистецтва в сучасній загальноосвітній школі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020 р., № 70, Т. 3. С. 89-93. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.16>
10. Робота з обдарованими дітьми як педагогічна проблема. URL : <http://uchni.com.ua/fizika/3576/index.html> (дата звернення: 23.03.2024).
11. Розенова М. Обдаровані діти: психологічні проблеми розвитку, навчання й виховання. 2008. 7 с. URL: <http://osvita.ua/school/news/1706/> (дата звернення: 23.03.2024).
12. Харитонов В.М., Харитонova Т.І. Творчість — основа наукової діяльності. Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії : зб. матер. III Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 15–16 черв. 2021 / за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ : Національний центр «Мала академія наук України». 2021. С. 230-232.

Царева О. С.,
*асистент кафедри інженерії програмного забезпечення
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, Івано-Франківськ, Україна
a.if.ua1981@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ІТ-ФАХІВЦЯ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ ГАЛУЗІ ТА КОМАНДНОЇ РОЛІ

*Анотація. У даній розвідці нами досліджено формування лідерських якостей фахівця ІТ з урахуванням специфіки галузі, а також вплив командної ролі на набір лідерських характеристик. У сучасних умовах адаптації всіх сфер суспільного життя в Україні до навколишніх реалій основне завдання навчального процесу має бути спрямоване на підготовку фахівців, мотиваційно орієнтованих на безперервний процес активної життєвої позиції, постійного вдосконалення. Водночас, майбутній фахівець ІТ мусить мати не лише професійні знання, уміння й навички (так звані, *hard skills*), а й лідерські якості, що входять до переліку *soft skills*. Це дозволить йому успішно реалізувати свій потенціал у професійній діяльності.*

*Ключові слова: мотивація, лідер, ІТ-сфера, командна роль, *hard skills*, *soft skills*.*

*Summary. In this investigation, the formation of leadership qualities of an IT specialist, taking into account the specifics of the industry, as well as the influence of the team role on the set of leadership characteristics was investigated. In the modern conditions of adaptation of all spheres of social life in Ukraine to the surrounding realities, the main task of the educational process should be aimed at training specialists, motivationally oriented to the continuous process of an active life position, constant improvement. At the same time, a future IT specialist must have not only professional knowledge, skills and abilities (so-called *hard skills*), but also leadership qualities included in the list of *soft skills*. This will allow him to successfully realize his potential in professional activity.*

*Keywords: motivation, leader, IT sphere, team role, *hard skills*, *soft skills*.*

Під лідерством в ІТ-галузі розуміють таку поведінку члена команди, яка базується на баченні розроблюваного продукту та мотивації до здійснення змін чи розвитку команди задля досягнення спільної мети. Лідерством може бути здатність створювати контекст, в якому інші фахівці можуть розкрити свій потенціал задля служіння місії організації[1]. Формування такої особистості – надмета сучасної системи вищої освіти[2].

До неспецифічних лідерських якостей фахівця ІТ відносимо інноваційність, відповідальність, креативність, здатність до співпраці, керування процесом. Також за основу можна взяти модель Кейт – віртуальну особистість, яка презентована у моделі лідерських компетенцій «Лідерство 2050»[3]. Серед обов'язкових якостей спеціаліста ІТ виділяють ілісність, орієнтацію на цінності,

багатогранність мислення, інтелектуальну багатоплановість, рефлексійність, здатність надихати, вміння співпрацювати. Але всі ці якості можна застосувати до фахівця будь-якої галузі.

Ключовими якостями лідера саме ІТ-галузі, на нашу думку, є: технічна компетентність, комунікативні навички, адаптивність, вміння працювати в змінному середовищі, ведення команди, керування змінами.

Специфіка галузі ІТ має значний вплив на формування портрета лідера. ІТ-компанії часто працюють за методологіями розробки програмного забезпечення, такими як Agile чи Scrum. У цих методологіях команди працюють в маленьких ітераціях, що вимагає від лідера не лише керувати процесом, але й бути готовим до постійного вдосконалення та співпраці з усіма членами команди.

Для успішного формування якостей лідера за таких умов необхідно визначити, які саме характеристики формують кейс лідера у фахівця саме ІТ-галузі. Для цього розглянемо основні командні ролі, необхідні технічні компетентності та лідерські якості, які потрібні саме на цьому рівні.

Розробник (Developer). *Технічна компетентність:* Глибокі знання програмування та технічних аспектів проекту. *Лідерські якості:* Здатність створювати та вести команду розробників, надихати їх на досягнення високих результатів, розвивати культуру співпраці та самоорганізації.

Тестувальник (Tester). *Аналітичність:* Здатність аналізувати систему на предмет помилок та недолків. *Лідерські якості:* Організаційні здібності для планування та керування процесом тестування, вміння мотивувати команду до досягнення високої якості продукту.

Архітектор (Architect). *Стратегічне мислення:* Здатність бачити загальну картину розвитку проекту та визначати оптимальну архітектуру. *Лідерські якості:* Ефективне керівництво процесом архітектурного проектування, здатність сприяти спільному розумінню в команді щодо архітектурних вирішень.

Менеджер проекту (Project Manager). *Керівництво:* Здатність керувати ресурсами, часом та бюджетом проекту. *Лідерські якості:* Ефективне вирішення конфліктів, мотивація команди до досягнення цілей проекту, вміння комунікувати зі всіма учасниками проекту.

Дизайнер (Designer). *Креативність:* Здатність створювати естетичні та функціональні рішення. *Лідерські якості:* Вміння надихати команду на творчість, керування процесом дизайну та врахування побажань клієнта.

Аналітик (Analyst). *Аналітичність:* Здатність аналізувати вимоги та потреби користувачів, розробляти оптимальні рішення. *Лідерські якості:* Здатність проводити обґрунтовані дії на основі аналізу даних та впливати на стратегічні рішення проекту.

В ІТ сфері одна і та ж людина може успішно виконувати роль лідера та бути активним учасником команди.

У багатьох випадках ті самі особи можуть здійснювати обидві ролі

одночасно, особливо в невеликих командах або проектах. Наприклад, розробник програмного забезпечення може взяти на себе обов'язки проектного менеджера за відсутності окремої особи для цієї ролі. В таких ситуаціях особа має бути здатною ефективно керувати ресурсами, приймати рішення та одночасно виконувати технічні завдання у команді.

До того ж, в ІТ сфері одна і та ж роль може бути і роллю лідера, і командною роллю, особливо в контексті розвитку агільних методологій та практик самоорганізації команд. Для кращого розуміння цього концепту, розглянемо приклад розробника програмного забезпечення, який може виконувати обидві ролі.

Роль лідера – SCRUM-мастер. Ця особа виступає в якості лідера команди в агільному процесі розробки програмного забезпечення. Вона відповідає за організацію та керівництво скрам-командою, виконанням практик скраму та забезпеченням ефективної роботи команди в рамках ітераційного циклу.

Командна роль – член команди розробників. Ця особа приймає активну участь у розробці програмного забезпечення, пише код, виконує тести та співпрацює з іншими членами команди для досягнення спільної мети.

У цьому прикладі розробник програмного забезпечення виступає в якості лідера, організуючи та керуючи роботою команди згідно інкрементальної методології розробки. Водночас він залишається активним учасником команди розробників, працюючи разом з іншими розробниками для виконання завдань і досягнення спільної мети проекту.

Формування лідерських якостей в процесі навчання є важливим завданням, яке можна виконати за допомогою різноманітних підходів та методів.

Прикладне навчання. Навчальні програми передбачають застосування ситуаційних вправ та проектів, що створює можливість відчувати себе в ролі лідера. Робота над реальними кейсами та сценаріями допоможе студентам розвинути навички прийняття рішень, комунікації та керівництва. У ІФНТУНГ, наприклад, під час вивчення дисципліни «Групова динаміка та комунікації» студенти мають можливість розробляти та презентувати власні стартапи під час виконання однієї з лабораторних робіт.

Рольові ігри. Організації симуляції ситуацій, де студенти відтворюють різні ролі в команді. Це допомагає розвинути емпатію та здатність розуміти погляди та потреби інших учасників команди.

Наставництво та менторство. Необхідно створити систему наставництва, де професіонали з ІТ-галузі будуть керувати і підтримувати менш досвідчених учасників. Це дозволить молодим лідерам отримати цінні поради та відпрацювати свої навички на практиці. На кафедрі інженерії програмного забезпечення ця система реалізується через постійний зв'язок з роботодавцями, лекції спеціалістів ІТ, екскурсії.

Розвиток комунікаційних навичок. Навчальна програма враховує важливість ефективної комунікації в ролі лідера. На лабораторних роботах,

зокрема, студенти виконують завдання з активного слухання, управління конфліктами та переговорами, що допоможе їм покращити свої комунікаційні навички.

Самостійний розвиток. Необхідно заохочувати студентів до самостійного вивчення літератури, перегляду вебінарів та участі в тренінгах з лідерства та керівництва.

Стажування та змішане навчання.

Отже, навчання лідерським якостям - це процес, що вимагає часу, терпіння та системної роботи. Важливо створити стимулююче середовище, де студенти можуть вільно експериментувати та розвивати свої лідерські здібності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чорний А. В. Аналіз трендів розвитку лідерських компетенцій ІТ-фахівців [електронний ресурс]. Ефективна економіка. 2018. №5. http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2018/159.pdf
2. Краснощок, Інна. (2021). ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЯК ЗАВДАННЯ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРАТОРА СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ. 10.36550/2415-7988-2021-1-194-144-150.
3. Лідерські компетенції для майбутнього [електронний ресурс]. Код доступу: <https://www.management.com.ua/notes/top-leadership-skills-for-the-future.html>

Царенко Л. Г.,

*старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
lgtsarenko@gmail.com*

Пророк Н. В.,

*доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувачка лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
n.v.prorok@gmail.com*

Бойко С. Т.,

*науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
lana.svit.boiko@gmail.com*

**ПОЛІВАГАЛЬНА ТЕОРІЯ СТВЕНА ПОРДЖЕСА
ЯК ОСНОВА ДЛЯ НЕВІДКЛАДНОЇ ДОПОМОГИ
ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ В СИТУАЦІЇ ВІЙНИ**

У статті на основі полівагальної теорії Стівена Порджеса описано основні типи реагування на стресові і травматичні події; стани, що потребують невідкладної психологічної допомоги. Вказано, які особливості

нейроцепції, корегуляції та вегетативної ієрархії слід враховувати, застосовуючи техніки саморегуляції та надаючи невідкладну психологічну допомогу у випадку гострих реакцій на стрес.

Ключові слова: полівагальна теорія Стівена Порджеса, реакції виживання, мобілізація, іммобілізація, нейроцепція, корегуляція, вегетативна ієрархія.

Tsarenko L.G. Stephen Porges' polyvalent theory as a basis for emergency assistance and self-regulation in a war situation. The article describes the main types of responses to stressful and traumatic events; conditions requiring emergency psychological assistance based on the multivariate theory of Stephen Porges. It is indicated what features of neuroception, correlation and autonomic hierarchy should be taken into account when applying self-regulation techniques and providing emergency psychological assistance in case of severe reactions to stress.

Key words: Stephen Porges' polyvagal theory, survival reactions, mobilisation, immobilisation, neuroception, regulation, autonomic hierarchy.

Під час повномасштабної війни суспільство має навчитися адаптуватися до загрозливих мінливих ситуацій, до неоднозначної інформації, до необхідності не тільки виживати, але й ефективно функціонувати в складних умовах. Запорукою успіху є швидке втілення в життя новітніх наукових досягнень, серед яких полівагальна теорія Стівена Порджеса.

Сьогодні дослідники стресу, ведучі вебінарів, на яких розглядаються технології й техніки невідкладної психологічної допомоги, методи саморегуляції, питання допомоги представникам силових структур, тощо все частіше опираються на полівагальну теорію Стівена Порджеса. Завдяки цій теорії стає зрозуміло, що відбувається з людиною в екстремальних чи надзвичайних ситуаціях; як оточення впливає на психічне здоров'я і благополуччя.

Ганс Сельє, створюючи теорію стресу, був переконаний, що вегетативна нервова система розділена на дві гілки: симпатичну, яка активується в небезпечних умовах (мобілізація), та парасимпатичну, що проявляється в реакції розслаблення (іммобілізація). Парасимпатична нервова система асоціювалася з роботою блукаючого нерва (*лат. nervus vagus* – десята пара черепних нервів, парний нерв, що йде від мозку до черевної порожнини; інервує органи голови, шиї, грудної і черевної порожнини). Оскільки тоді не знали, що блукаючий нерв має дві гілки, дослідникам стресу довгий час було незрозуміло, чому в ситуації небезпеки замість мобілізації організм може реагувати замиранням.

Уявлення про стрес докорінно змінилися, коли Стівен Порджес (США), провідний спеціаліст у галузі психофізіології та розвитку й поведінкової неврології, виявив, що в блукаючого нерва є два відгалуження, тобто [1; 2; 4] парасимпатична система складається з двох гілок. Перша – **дорсально-вагальна** – найстаріша частина автономної нервової системи, яку в популярній літературі

інколи називають рептильною системою. У випадку загрози для життя вона проявляється через реакцію виживання – **імобілізацію**, завмирання, відключення (дисоціацію), колапс, ступор, втрату свідомості (це інколи називають шоковим станом). Еволюційно нова частина блукаючого нерва, **вентральна-вагальна гілка (система емоційного і соціального зв'язку)**, активується лише в ситуації безпеки. А безпека можлива тільки тоді, коли є зв'язок з іншими (з членами родини, побратимами або з близькою люблячою людиною, якщо навіть у цей момент її поруч немає – можливо, ця людина навіть пішла із життя); зі світом (із духовним світом також, що в нашій культурі усвідомлюється як зв'язок із Богом, ангелом-охоронцем). Разом із **симпатичною нервовою системою**, що відповідає за мобілізацію і проявляється реакціями виживання («борися або втікай»), ці три комплекси регулюють роботу нашого тіла, внутрішніх органів, допомагають підтримувати гомеостаз (динамічний баланс).

Була створена полівагальна теорія, що описує, як працює вегетативна нервова система – як сприймає інформацію, як регулює роботу внутрішніх органів, реагує на ситуацію, а також зв'язок нервової системи з емоційним станом і поведінкою.

Основні принципи полівагальної теорії [1; 2; 4]

Нейроцепція. Надаючи невідкладну допомогу, потрібно орієнтуватися на три основні принципи полівагальної теорії: нейроцепція, вегетативна ієрархія, корегуляція.

Терміном «нейроцепція» С. Порджес описує процес функціонування внутрішньої системи спостереження (нервові комплекси), що постійно, починаючи з перших тижнів після зачаття, сканує – на предмет безпеки чи небезпеки – власне тіло, зовнішнє середовище, взаємини між людьми (середовище соціальне). Дитина, що перебуває в утробі матері, з'ясовує чи безпечне середовище, «оцінюючи» стан матері. Тому в різних культурах до вагітної жінки було особливе турботливе ставлення.

На відміну від сприйняття, яке зв'язане з «мислячими» частинами мозку, нейроцепція – «визначення без усвідомлення». Це неусвідомлюваний процес, завдяки якому організм відчуває **безпеку, небезпеку і загрозу для життя**. Вегетативна нервова система і мозок функціонують відповідно до цих відчуттів: змінюється стан організму (зокрема гормональний), змінюються реакції, поведінка, емоційний фон і осмислення реальності.

Нейроцепція – необхідний для виживання механізм, що функціонує не тільки в людей, а і в інших живих істот, проте інколи цей механізм працює неправильно. Тоді людина може сприймати безпечну ситуацію як загрозову і навпаки – небезпеку ідентифікувати як безпеку. Наприклад, погляд, інтонацію,

невербальні прояви чи якісь слова сприймаються. як небезпечні чи загрозливі для життя.

Надаючи першу чи невідкладну психологічну допомогу, застосовуючи техніки саморегуляції, потрібно:

- визначити рівень реальної небезпеки (для цього необхідно, щоб домінував раціональний, а не емоційний мозок), і якщо загрози немає, «перебудувати» [2] функціонування власної вегетативної системи. Для цього необхідно, щоб приховані відчуття стали явними, і нейроцепція дійшла до рівня сприйняття (якщо потрібно, застосувати методи саморегуляції), а потім через призму аналізу, усвідомити особливості ситуації;

- якщо небезпека залишилася, і поруч є постраждала людина (залежно від ситуації необхідно допомогти постраждалому зменшити ризик, наприклад, знайти безпечне місце, а якщо є загроза для життя, викликати швидку допомогу, надати домедичну допомогу або відшукати того, хто це може зробити);

- якщо людина фізично травмована, і викликали швидку допомогу, то необхідно подбати про зовнішню безпеку постраждалого, і якщо є така можливість, бути поруч – надавати психологічну підтримку (інформувати, що відбувається: *Швидку допомогу викликали. Я буду тут, поки вона приїде*); оберегати від зайвих комунікацій, наприклад, від перехожих; запропонувати серветку чи воду;

- якщо ситуація відносно безпечна, і немає загрози для життя чи соматичного здоров'я, то насамперед необхідно допомогти людині відчувати себе в безпеці (*Все скінчилося. Куди вам потрібно йти? Давайте, я вам допоможу тощо*). Адже лише за умови відчуття безпеки «включається» вентрально-вагальна гілка парасимпатичної системи. Це супроводжується відчуттям зв'язку з собою, з іншими; стає можливою стабілізація стану й адекватне опрацювання інформації та відновлення.

Корегуляція лежить в основі вегетативної регуляції. Вегетативна нервова система формується і регулюється під час взаємодії з іншими людьми (корегуляції). У процесі індивідуального розвитку корегуляція виникає раніше ніж саморегуляція, і навіть після формування навичок саморегуляції потреба в корегуляції залишається в людини впродовж життя.

Кожна вегетативна нервова система посиляє сигнали безпеки або загрози і шукає такі сигнали в інших. Залежно від того, як ідентифікуються отримані сигнали – як безпечні, небезпечні чи загрозливі для життя, змінюється стан і поведінка.

Надаючи психологічну допомогу, застосовуючи техніки саморегуляції потрібно пам'ятати:

- людина з гострою стресовою реакцією не може конструктивно взаємодіяти з іншими, особливо, якщо в неї немає раннього досвіду спілкування з безпечною людиною у безпечному місці. Відповідальність за налагодження комунікації лежить на тому, хто надає допомогу;

- важливо розуміти свій власний стан і те, як його ідентифікують інші. Стан того, хто надає першу чи невідкладну психологічну допомогу, має вирішальне значення в тому, чи вдасться стабілізувати постраждалого. Якщо ви відчуваєте страх, огиду, роздратування, то не зможете психологічно підтримати іншого. Вегетативна система потерпілого отримуватиме від вас сигнали небезпеки, тож реакції виживання (мобілізація чи завмирання) у потерпілого будуть закріплюватися і посилюватися. У такому разі краще покликати когось на допомогу;

- якщо до постраждалого від вас приходять сигнали безпеки, то включається процес корегуляції, встановлюється зв'язок і формується спільне відчуття безпеки. «Якщо поруч надійна людина, нас захоплює ритм взаємності, створюється відчуття безпеки і зв'язку» [2, с. 31];

- здатність до саморегуляції базується на постійному досвіді корегуляції. Тож надаючи психологічну допомогу, психологічну підтримку, потрібно постійно бути готовими до взаємодії (корегуляції) і пропонувати постраждалому таку взаємодію. Той, хто надає допомогу, має бути «поруч»; підтримувати контакт (і вербально, й невербально), регулювати свою поведінку залежно від того, як змінюватиметься ситуація.

Вегетативна ієрархія [1; 2; 5]. Є три основні способи функціонування вегетативної нервової системи і два гібридні.

1. У ситуації безпеки в людини домінує найновіша вентральна гілка блукаючого нерва, система соціального й емоційного зв'язку, спрацьовує **реакція «потоваришуй і поспівчуй»**. Це оптимальний, адекватний ситуації, режим збудження і розслаблення. Всі три частини вегетативної нервової системи працюють злагоджено, активується система творчого пристосування, досягається відчуття гомеостазу (динамічної рівноваги). Увага спрямована на комунікацію і взаємодію, на пошук рішень. Людина може говорити і слухати, плавно входити і виходити зі зв'язку, творчо пристосовуватися до зміни ситуації.

За таких умов організм добре функціонує: артеріальний тиск регульований, імунна система працює повноцінно. У такому стані менше хворіють, швидше видужують після поранень і травм; мають хороше травлення, якісний сон, повноцінний відпочинок.

Це стан психічного здоров'я, благополуччя, організованості, здатності турбуватися про себе; займатися тим, що подобається; працювати разом з іншими, відчувати продуктивність і можливість керувати своїм життям. Себе ми відчуваємо

щасливими, активними, зацікавленими, а світ – безпечним, радісним і мирним, таким, що «протягає руку допомоги в потрібний час» і пропонує можливості.

Якщо домінує система соціального залучення, то можливі два **гібридні стани функціонування вегетативної нервової системи**, які активуються за умови одночасної роботи двох (із трьох) гілок вегетативної системи: «мобілізація без страху» (поєднуються система соціального залучення і симпатична система) і «нерухомість без страху» (поєднуються система соціального залучення і дорсальна гілка блукаючого нерва).

1 а. «Мобілізація без страху». Активація симпатичного стовбура допомагає мобілізуватися для дії, а завдяки домінуванню системи соціального залучення підтримується дружня атмосфера, взаємна підтримка. Таке функціонування буває в ситуації спортивних змагань, ігор, тренувань, має домінувати в підрозділах силових структур тощо.

1 б. «Нерухомість без страху» також гібридний стан, коли активуються зразу і вентральна, й дорсальна гілки вегетативної нервової системи. Такий стан характеризується спокоєм, довірою: це дає змогу відновлюватися після пережитого, приймати турботу у випадку хвороби, обіймати тих, кого ми любимо.

2. Система спостереження (мигдалевидна залоза) запускає реакції виживання: мобілізацію симпатичної нервової системи у ситуації зовнішньої небезпеки та іммобілізацію у випадку загрози для життя (активація дорально-вагальної гілки парасимпатичної нервової системи). Система соціального залучення, вентрально-вагальний комплекс, на цей час «відключається». Ці два стани – мобілізація (активація симпатичної системи) та іммобілізація (активація дорсальної гілки блукаючого нерва), якщо система соціального й емоційного контакту не працює, називаються **адаптивними реакціями виживання**.

Якщо нейроцепція «підказує», що ситуація небезпечна і домінування переходить від вентральної гілки блукаючого нерва до симпатичної нервової системи, то включаються **реакції виживання «борися або втікай»**. Якийсь час, у ситуації реальної небезпеки, вони можуть бути корисними для виживання.

Проблема полягає в тому, що коли небезпека минає, не завжди легко заспокоїтися, перейти до адекватного ситуації режиму функціонування, часто режим мобілізації (реакція виживання) не відключаються у безпечній ситуації. Тривога і страх змушують діяти. Людина переконана, що світ небезпечний, непередбачуваний і ворожий, тому постійно насторожена, завжди готова оборонятися і нападати; часто відчуває тривогу, роздратування, гнів, паніку.

У такому стані серцебиття прискорюється, дихання стає уривчастим і поверхневим. Якщо цей стан домінує у повсякденному житті, піднімається артеріальний тиск, м'язи постійно напружені, порушується сон, з'являються проблеми з травленням, погіршується імунітет.

3. У випадку смертельної небезпеки, загрози для життя – домінує нижня гілка парасимпатичної нервової системи (дорсальна частина блукаючого нерва). Включається *реакція «замри»*, стан іммобілізації – у хронічній ситуації низької інтенсивності це необхідно для того, щоб витратити мінімум енергії і довше жити (наприклад, під завалами); а в гострій ситуації високої інтенсивності – щоб здаватися для ворогів мертвим (а мертвий не цікавий) і «знеболити організм», аби зменшити страждання у випадку травмування чи смерті.

Якщо такий стан залишається і в безпечній чи відносно безпечній ситуації, людина «відключається» від зовнішнього світу і від себе (не розуміє своїх потреб, реального фізичного стану, не ідентифікує емоцій), відчуває себе безпомічною, самотньою, неспроможною щось змінити. Такий стан може супроводжуватися хронічною втомою, порушенням травлення, низьким артеріальним тиском, діабетом другого типу, збільшенням ваги, погіршенням імунітету, є високий ризик онкологічних захворювань.

Гострі стресові реакції – це реакції виживання, що тривають до 48 годин після психотравмивної події і характеризуються змінами у функціонуванні вегетативної нервової системи (мобілізація або іммобілізація), а також блокуванням префронтальної зони неокортексу (раціонального мозку).

Якщо на цьому етапі не було належної (або ніякої) першої чи невідкладної психологічної допомоги, то в декого такі реакції можуть пройти самі за умови, що їм вдається повернутися в стан безпеки, задіявши вентральну-вагальну систему соціального й емоційного контакту та включивши раціональний мозок. Це стосується постраждалих із високим рівнем психічного здоров'я та наявністю ситуації належної психологічної підтримки – близьких, побратимів, однодумців, що діють згідно рекомендацій ВООЗ. (У цьому разі «ВООЗ рекомендує: *не застосовувати бензодіазепінові препарати місяць після складної події! Не можна вживати алкоголь і наркотики!*»)

А в постраждалих, яким був незнайомий раніше чи недоступний зараз вентральний *стан безпеки*, починаються посттравматичні стресові, дисоціативні та супутні розлади з періодами загострень та ремісії. Тоді їм потрібна тривала допомога для опрацювання психотравмивної інформації, насамперед травмафокусована терапія. У період загострення, як і під час чи після психотравмивної події, у них бувають гострі стресові реакції різної інтенсивності, які можуть супроводжуватися *гіпоактивацією*: завмиранням, апатією, шоківим станом, «втечею» (аж до станів дисоціативного ступору чи колапсу) або *гіперактивацією*: тривога, гнів, страх, відчай, плач, неконтрольоване тремтіння, рухове збудження (часто наявні окремі симптоми панічного розладу: почервоніння, надмірне потовиділення, тахікардія).

Гостра реакція на стрес під час травмівної події є безпосередньою, нормальною і великою мірою передбачуваною реакцією на ненормальну ситуацію, тобто нормальною реакцією на аномальну подію.

Проблеми й розлади починаються тоді, коли такі реакції тривають тижні, місяці та роки після травматичних подій, і до них приєднуються інші симптоми, як-от повторювані тривожні сни, спогади, поведінка уникнення та дисоціації. Тоді говорять про **стійкі гострі стресові прояви** як симптоми гострого й посттравматичного стресового розладу та супутніх розладів (зокрема тривожних розладів та вживання алкоголю і психоактивних речовин); наслідків активізації ранніх дитячих травм та стану хронічного стресу, виснаження (що в цьому разі є наслідком посттравматичних станів). Для визначення наявності посттравматичного стресового розладу та супутніх розладів сьогодні доступно багато методик [5; 7]. Їх потрібно застосовувати, щоб визначити актуальний стан.

Щоб зрозуміти свій стан чи стан того, хто потребує невідкладної психологічної підтримки і допомоги, потрібно спостерігати за емоційними, когнітивними, фізіологічними проявами та поведінковими реакціями.

Згідно зі Стівеном Порджесом [1], неопрацьована психотравма впливає на стан вегетативної нервової системи і «змушує» її функціонувати в режимі «порочних кругів».

Таблиця 1

Вентрально-вагальний стан безпеки
Цикл 1
Цикл 1
Симпатична мобілізація (небезпека)
Цикл 2
Цикл 2
Дорсально-вагальний стан
(загроза для життя)

Якщо людині незнайомий вентрально-вагальний стан безпеки й контакту чи здається небезпечним і нестійким, утворюється безперервний **цикл 1**: симпатична мобілізація – короткотривала вентрально-вагальна регуляція (час перебування в стані безпеки) – повернення до симпатичної мобілізації.

Якщо недостатньо ресурсів (внутрішніх здібностей, безпечного середовища, соціальної підтримки) для безпечної взаємодії з енергією симпатичної мобілізації, виникає **цикл 2**: роз'єднання з дорсально-вагальним

станом – активація симпатичної нервової системи – дистрес – роз’єднання з симпатичною активацією – повернення в дорсально-вагальний стан.

Надаючи невідкладну допомогу, потрібно пам’ятати:

- у ситуації війни для збереження психічного здоров’я необхідно навчитися підтримувати тих, хто цього потребує й самому отримувати підтримку в разі потреби. Для цього важливо вміти ідентифікувати власний стан вегетативної нервової системи і стан функціонування вегетативної системи інших;

- способи, якими можна допомогти собі в тому чи іншому стані, як мені можуть допомогти інші (Таблиця 2);

- перехід зі стану «завмирання», іммобілізації (з дорсального комплексу до вентрального стану (соціального залучення) відбувається через активацію симпатичної системи (стан збудження). Людина зі стану ступору може миттєво перейти в стан гіперактивації і вчинити шкоду собі чи іншим. Різкий голос, активні дії можуть бути сприйняті як небезпечні. Якщо в людини, що перебуває в стані ступору, озброєна, то зброєю треба забрати, і робити це не самому, а разом з іншими (побратимами).

Таблиця 2

Стани вегетативної нервової системи [1, с. 99]

Стан вегетативної нервової системи	Що я можу робити самостійно	Що я можу робити разом із іншими
Вентрально-вагальний стан	Що допомагає мені залишатися тут?	Що допомагає мені залишатися тут?
Відчуття безпеки		
Соціальний зв’язок		
Симпатичне збудження	Що виводить мене звідси?	Що виводить мене звідси?
Мобілізація		
Реакція виживання «борися або втікай»		
Дорсально-вагальний стан	Що виводить мене звідси?	Що виводить мене звідси?
Іммобілізація		
Завмирання, колапс		

Полівагальна теорія разом із теорією триєдиного мозку допомогла дослідникам зрозуміти вплив різних технологій на людей, що пережили травму. У 1990 році Пол Маклін запропонував структуру мозку, розділену на три пов’язані між собою системи мозку: загальновідомі як три мозки – рептильний

мозок (палеокортекс), лімбічний або емоційний мозок (архікортекс) та раціональний мозок або неокортекс. Опираючись на ці теорії, психологи навчилися [3] поєднувати методи впливу «зверху-донизу» – спрямовані на активацію системи соціальної взаємодії та повернення до стану безпеки; і «знизу-доверху», для звільнення від напруження в тілі, збудження чи стану «замороження». Була усвідомлена цінність багатовікових немедикаментозних підходів до здоров'я, що практикуються за межами західної медицини [там же], починаючи від дихальних вправ (пранаяма), співу мантр, молитв і закінчуючи бойовими мистецтвами, як-от гімнастика цигун, гра на барабанах, хоровий спів і танці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дана Д. Поливагальная теория в психотерапии. Київ : Мультиметод, 2021. 328 с.
2. Дана Д. Поливагальные упражнения для развития связи и ощущения безопасности. 50 пациент-ориентированных методик. Київ : Мультиметод, 2022. 352 с.
3. Колк, Б. Тело помнит все: какую роль психологическая травма играет в жизни человека и какие техники помогают ее преодолеть. Київ : Форс-Україна, 2020. 464 с.
4. Порджес С. Поливагальная теория. Нейрофизиологические основы эмоций, привязанности, общения и саморегуляции. Київ : Мультиметод, 2020. 464 с.
5. Accessing the Healing Power of the Vagus Nerve: Self-Help Exercises for Anxiety, Depression, Trauma, and Autism by Stanley Rosenberg

Чайдак Л. В.,

*учитель інформатики та технологій,
Кременчуцький ліцей № 10 «Лінгвіст»,
chaidak.2019@gmail.com;*

Сорокіна Д., Редченко С., Обревко Н.,

*учениці Кременчуцького ліцею № 10 «Лінгвіст»
Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області*

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНОЮ ПРОГРАМОЮ FLL

У публікації висвітлюється досвід роботи Кременчуцького ліцею № 10 «Лінгвіст», що на Полтавщині, за Міжнародною програмою FLL, а саме – формування особистості школяра засобами проєктної діяльності, що сприяє саморозвитку учнів як суб'єктів освіти, культури та життєдіяльності. У ліцеї реалізується інноваційний тип навчання на основі активних та інтерактивних методів: учителі, учні та їхні батьки є партнерами освітнього процесу. Освітнє середовище та система навчання відповідає сучасним вимогам: у

освітньому процесі використовуються сучасні освітні технології, впроваджується STEM/STREM/STREAM навчання; робототехніка включена до розкладу занять; у перспективі вивчення технологій – використання мікрокомп'ютерів і сучасних технологій програмування роботів. У ліцеї створені всі умови для забезпечення професійної орієнтації учнів, підготовки їх до вступу до закладів вищої освіти.

Ключові слова:. Україна, НУШ, Інтелект України, STEM/STREM/STREAM освіта, FLL, Особистість, європейські цінності, цілі сталого розвитку, мистецтво.

The publication describes the experience of the Kremenchug Lyceum No. 10 «Linguist» under the International Program FLL, namely – the formation of the Personality of schoolchildren by means of project activities that contribute to the self-development of students as subjects of culture and their own life activities. The lyceum implements an innovative type of education based on active and interactive methods: teachers, students and their parents are partners in the educational process. The educational environment and teaching system meets modern requirements: modern educational technologies are used in the educational process, STEM/STREM/STREAM education is implemented, robotics is included in the class schedule, and in the future - the use of microcomputers and modern robot programming technologies. All conditions are created in the lyceum to ensure the professional orientation of students, their preparation for admission to higher education institutions.

Keywords: Ukraine, new Ukrainian school, Intelligence of Ukraine, STEM/STREM/STREAM, FLL, Personality, European values, goals of sustainable development, art.

Із 2021 року Кременчуцький ліцей № 10 «Лінгвіст» бере участь у Міжнародній програмі «FIRST® LEGO® League (FLL)» [7]. Кожного року ми вирішуємо актуальні питання світового рівня, визначені темою того чи іншого сезону. Тема Сезону цього навчального року – «MASTERPIECESM» – тема, з якою в учнів є можливість творити та винаходити нові способи створення та поширення мистецтва по всьому світу. Присвячена вона нашим захопленням, і як ми ними ділимося (із роботою ліцею за темами попередніх сезонів можна познайомитися на сайті НаУрок <https://naurok.com.ua/profile/248098> [8]).

Дитина ще не встигла народитися, а в ній уже живе велика таємниця таланту. І високе призначення кожного педагога – допомогти маленькій людині розгадати секрети свого внутрішнього «Я». Пізнання себе та навколишнього світу відбувається через почуття. Тому так важливо навчити школяра бачити, чути, відчувати цей світ, сприймати його як диво. І в цьому на допомогу приходить мистецтво. Унікальні особливості цього виду духовно-практичної діяльності базуються на тому, що людина завдяки мистецтву не лише набуває знань про навколишній світ, а й засвоює емоційно-цілісне ставлення до себе і навколишніх, відкриває для себе дійсність як внутрішній світ людини,

сповнений особистісним сенсом. Це відкриття «людяності» світу кожна окрема особистість робить завдяки тому, що в художньо-творчій діяльності (створенні, сприйнятті, інтерпретації творів мистецтва) вона збагачується суспільно-історичним досвідом, який переживає як власний. Мистецтво розвиває в людині універсальну здатність до творчого вдосконалення будь-якої діяльності. [«Пост Методика», № 1 (85), 2009 р. <http://poippo.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM-85.pdf>].

«... нині особливий період у розвитку не лише України, в історії України, але й в історії Європи й усієї цивілізації... Якщо виокремлювати основне завдання в контексті того, що має робити конкретно освіта і наука, то це, безумовно, формування європейської за своєю системою цінностей людини і формування української нації як європейської нації, як носія європейських цінностей... формування українця – людини з європейськими цінностями, лежить в основі організації освіти й усіх інших сфер, дотичних до формування особистості...» [Кремень Василь Григорович, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент Національної академії педагогічних наук України. МОТИВАЦІЙНІ ПРОМОВИ, 1].

«Кожний має свою особистість. Усі люди неймовірно різні й унікальні. Хоч мені, насправді, іноді здається, що моя особистість не така вже й унікальна.

Яка я особистість? З дитинства я мала різні захоплення: ходила на танці, займалася спортивним плаванням; вивчала англійську, якою я досі захоплююся. Але моєю найбільшою любов'ю було малювання. Особливо мені подобається малювати людей, наділяти їх якимись незвичними рисами і зовнішністю. Я не ходила до художньої школи, як більшість дітей, бо не була впевнена, що це те, чим я хочу займатись. А коли це зрозуміла, боялася, що вже занадто пізно, але з підтримкою близьких я змогла закінчити художню школу за 2 роки! Мені є ще багато чого навчитися, тому я продовжую своє навчання в додаткових класах. На жаль, в останні роки я майже нічого не малювала. Мене нічого не надихало, а коли надихало, я незабаром переставала малювати, бо зникав інтерес. Боюсь, що я не зможу працювати у художній галузі, хоч хочу цього. Колись я хотіла стати ювеліром, але швидко зрозуміла, що робота з металами – не моє. Тому я вирішила навчитися робити прикраси з бісеру, адже вони виглядають не гірше виробів із каміння й набагато легші у виробництві. Також я маю давню мрію навчитися грати на музичному інструменті – піаніно. Мені завжди імпонувала думка приносити радість і спокій через музику. А останнім часом я мріяла про те, що хочу створити свою відеогру. Я не найкращий письменник чи оповідач, тому в співпраці з письменником я б хотіла розповісти історію, надихаючи її життям за допомогою своїх малюнків» [Софія Солтис, 11Ф. Есе «Я – Особистість!»].

Це цитата із учнівської роботи на тему «Я – Особистість!» із першого уроку інформатики і технологій, коли вчитель пізнавав більше своїх учнів, а учні під час написання есе могли проаналізувати і узагальнити своє життя; замислитися над своїми роками дитинства; як пройшли ці роки у них і що саме дали для формування і розвитку їхньої Особистості.

«Доволі часто в своєму віці я чую від інших дорослих те, що ми підлітки ще дуже малі. І по-справжньому стає сумно, коли у тобі не бачать особистість навіть у віці 15-16 років. Тоді журишся, знецінюєш усе: чим цікавишся, що вже вмієш, про що можеш розказати світу. Але, на мою думку, не треба забувати про весь свій досвід і, безсумнівно, необхідно вміти розказати про себе людям. За свої майже 16 років я встигла спробувати багато різних занять та хобі. Починаючи від динамічних занять волейболом до терплячого процесу малювання картин або вишивки, тому зараз маю свій список занять, які прийшлися мені по душі і до сьогодні. З самого дитинства я не була непосидючою, мені завжди подобалися іграшки, де застосовувалася дрібна моторика та вимагалось терпіння. Тому не дивно, що зараз мені подобається малювати картини по дрібним номерам, вишивати, складати алмазні картини або робити фігурки оригамі. Також, виходячи з цього, я зрозуміла, що мені буде цікава справа, що вимагає від мене терпіння. Так я почала своє навчання в ІТ сфері рік тому у вигляді курсу тривалістю 11 місяців. На сьогодні я вільно можу створити будь-який веб сайт, застосунок для телефону або невелику базу даних. Цей курс допоміг мені дисциплінувати себе та навчитися комунікувати з людьми будь-якого віку, тому, що серед учасників у середньому люди від 30 до 55 років. В одному з проєктів мені випала роль менеджера, який постійно організовував зустрічі та слідкував за процесами в командній роботі. Навчання та співпраця тривала з урахуванням того, що мої колеги не знають мого справжнього віку. На мою думку це неймовірний досвід, який мені дуже сподобався. Окрім цього мені дуже імponує музична сфера, маю два музичних інструмента, на яких я навчилася грати сама: укулеле (маленька гавайська гітара з 4 струнами) та електрогітара. Ці інструменти допомогли мені навчитися співати на рівні, коли оточуючим можна не закривати вуха). Сподіваюся на те, що у майбутньому також зможу розвинути це. Також із вже менших хобі маю читання книжок та зацікавленість у психології. Іноді навіть було натхнення на вірші, або написання якихось невеличких історій. Підсумовуючи усе, як виявилось у мене є доволі багато вмінь та вподобань. На мою думку, це есе, безумовно, було корисним для мене і я змогла об'єднати свої складові особистості в одну картину.» [Поліна Циганкова, 10Ф2. Есе «Я – Особистість!»].

Численні наукові дослідження різних часів свідчать про безкрайні креативні можливості дитинства, тому провідна психолого-педагогічна проблема

виявляється в тому, щоб створити ці сприятливі умови стимулювання та спрямування розвитку особистості.

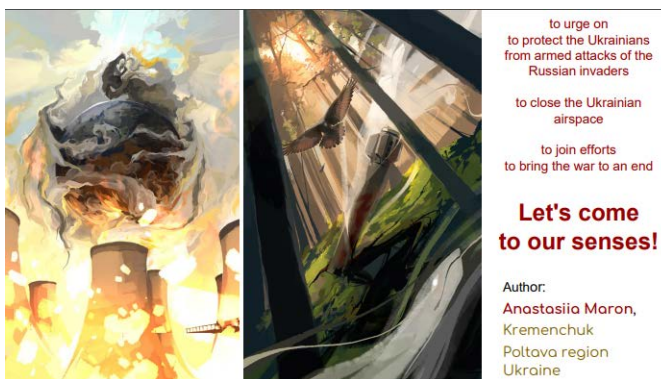
«На нашій планеті живе понад 7 мільярдів людей і кожний має свої особливості, які роблять його індивідуальним і не схожим на інших. І я також хочу поділитися своїми інтересами та захопленнями, що роблять мене особистістю. Мені 15 років за цей час я зробила дуже багато та підкорила багато вершин. Із 5 років я займаюся плаванням та спеціалізуюсь на відкритій воді, тобто плаваю довгі дистанції в річках, озерах, морях. У 10 років уперше перепливала р. Дніпро (3,2 км). У 11 років брала участь у міжнародних змаганнях на відкритій воді OceanMan в Італії. Вже два роки займаюся велоспортом. Проїхала 3 по 200 км, 2 по 100 км та 300 км. Вивчаю 3 іноземні мови: англійська, німецька, іспанська і я не збираюся на цьому зупинитися... мені подобається навчатися та отримувати нові знання. Обожною подорожувати, відвідала 24 країни. Люблю читати книжки: психологію та романи, і останнім часом подобається читати англійську класику мовою оригіналу. Рік тому почала активно вести сторінку в ТікТок та маю вже більше 14 тисяч підписників. Я дуже сімейна людина, проводити час з родиною для мене велике задоволення. Надзвичайно подобається екстремальні види спорту. Займаюся волонтерською діяльністю, спрямованою на допомогу тваринкам у притулках. Я – інтроверт і безмежно люблю проводити час з собою та для себе, отримую від цього насолоду. Маю багато тварин вдома: 4 собаки, 6 котів та кролика. Усі ми різні, у кожного своя історія та шлях. Життя одне, тому треба робити все можливе, щоб в один момент озирнутися назад і зрозуміти, що прожили своє життя, як хотіли. Ризикуйте, зізнавайтесь у своїх почуттях, робіть помилки і пам'ятайте, що це ваша історія і тільки вам вирішувати, як її проживати.» [Софія Редченко. Есе «Я – Особистість»]. Тема проектної роботи, над якою працює зараз Софія: «Волонтерський фронт порятунку тварин під час війни».

Кожна людина є індивідуальністю.

Різний характер, реакція на життєві ситуації, взаємодія з іншими людьми – все це формує особистість, саме поняття про неї.

У 2022 році наші ліцеїсти представляли Україну на Міжнародному конкурсі комп'ютерних проєктів «INFOMATRIX 2022» у м. Гвадалахара (США). Усі троє привезли золоті медалі. Їм присвоєно звання «Гордість України».

«Мені не байдужий стан довкілля в рідному місті й Україні, а також усі ті ризики, загрози та небезпеки, які несе з собою погіршення стану навколишнього середовища в усьому світі. Збільшиться загроза не лише добробуту людини, а й існуванню життя загалом на нашій планеті. Але, як говорив Авраам Лінкольн: «Можливість того, що ми можемо зазнати поразки в бою, не повинна заважати нам битися за справу, яку вважаємо справедливою». Тому саме створенням цього плакату я намагаюся привернути увагу до

болючої екологічної ситуації в Україні й у світі загалом. Кожен із нас може внести свій внесок у захист навколишнього середовища, я, наприклад, своїми роботами, якими намагаюся привернути увагу всіх країн на світові екологічні проблеми, що виникають, і які збільшуються через агресію окремих країн, як от на сьогодні - Росії, через їхні войовничі дії та безглузді плани. Метою дослідження якраз і було: зробити елементарні зіставлення та висновки зі спостережень, виховувати ціннісне ставлення до природи, екологічну свідомість та екологічно доцільну поведінку всіх без виключення людей. Проте точно зрозуміло: чим довше триватиме війна, тим більше шкоди вона принесе довкіллю, і тим більше наслідків ми матимемо в майбутньому.» [Анастасія Марон. <https://nenc.gov.ua/ecosoft/final2022.html> Презентація: Марон Анастасія].

«Ракетні обстріли майже всіх регіонів України, удари по енергетичній інфраструктурі вивели з ладу важливі електропідстанції, через що уряду доводиться застосовувати планові і аварійні відключення електроенергії для збереження необхідних потужностей у регіонах України. Наявність світла великою мірою залежить від того, як кожен із нас його використовує і у який час. Якщо правильно розподіляти навантаження на мережу, відключень буде менше. Адже графіки безпосередньо прив'язуються до споживання; і коли кількість побутових електроприладів у населення неспинно збільшується –

питання впровадження енергозберігаючих заходів стає дуже актуальним. Бути без електроенергії важко, тому маємо споживати її розумно», – у відеоролику ліцеїсток Наталії і Надії Майоршиних представлені **поради щодо енергозбереження, які допоможуть економити електроенергію у будинку; дівчата** наводять власні приклади заощадження електроенергії в побуті. Раціональне використання ресурсів є сьогодні необхідністю, і лише спільними зусиллями можливо досягти тих результатів, на які очікують світове суспільство і середовище. Тому відеоролик «Як заощаджувати електроенергію» сестер Майоршиних – один із практичних кроків у напрямі енергозбереження. Поради, які надають автори у відео, допомагають українцям енергетично вистояти вже не одну зиму. А дотримання цих правил є підтвердженням культури та високого рівня свідомості суспільства.

У цьому році до дівчат приєднався і дев'ятикласник Андрій Бредун: «На мою думку, можливість комунікувати з людьми є однією із найважливіших речей. Тому я вивчаю іноземні мови, поки що – англійську та німецьку. Кажучи про комунікацію, я вважаю, що важливим є уміння вести дискусію, в тому числі й наукову, коректно доносити свою думку, переконувати...» [Бредун Андрій. Цитати з мотиваційного листа]. Однією з актуальних задач, яка стоїть перед усіма регіонами України, є удосконалення регіональних і місцевих систем поводження з відходами. Важливу роль у забезпеченні їх ефективності відіграє транспортно-технологічне обладнання, яке не завжди може забезпечити високий рівень техніко-економічної та екологічної ефективності при переході до технологій рециклінгу відходів, які в Європі є нормою. Тому основним завданням роботи є дослідження напрямків і можливостей використання європейського досвіду в умовах українських громад. Із цією метою нами проаналізовано технології використання та структуру ринку сміттєвозів в Європі та Україні, сформовано концепцію реорганізації транспортної складової системи управління відходами та розроблено рекомендації по реалізації положень концепції в рамках розвитку систем управління відходами територіальних громад Полтавської області у відповідності з Регіональним планом управління відходами в Полтавській області до 2030 року.

«Я обожаю природу, і для мене – навколишнє середовище є тим, що постійно потрібно розвивати, підтримувати та захищати. Отже, саме через це моя наукова робота має екологічну направленість. Я не зупинятимуся і продовжуватиму свої дослідження, щоб мій внесок був дійсно корисним, а екологічні умови проживання нашого суспільства суттєво покращилися.» [Бредун Андрій. Цитати з мотиваційного листа], – Андрій сподівається, що результати проведеного ним дослідження допоможуть зробити наші міста чистішими. Він розробив рекомендації по удосконаленню транспортно-

технологічного обладнання при плануванні систем поводження з відходами для територіальних громад Полтавської області з урахуванням європейського досвіду: «Задача удосконалення регіональних і місцевих систем поводження з відходами є актуальною практично для всіх областей України. Процеси збору та транспортування, які забезпечуються транспортно-технологічною складовою, суттєво впливають на ефективність всієї системи поводження з відходами. У європейських практиках використання технологій роздільного збирання твердих побутових відходів є доброю традицією. У більшості наших громад реалізація даних технологій знаходиться на початковому етапі. Тому дослідження напрямків і можливостей використання

європейського досвіду в умовах наших громад з метою підвищення ефективності систем поводження з відходами муніципального рівня є актуальною задачею сьогодення». Отримані під час досліджень результати обґрунтовують принципи удосконалення технологій використання сміттєвозів на основі європейського досвіду у схемах збору твердих побутових відходів з урахуванням регіональної специфіки територіальних громад Полтавської області; сформовані в роботі пропозиції рекомендуються до використання при проектуванні місцевих планів управління відходами для громад Полтавської області у відповідності з основними положеннями Регіонального плану управління відходами у Полтавській області до 2030 року. Автором роботи самостійно виконано основний об'єм натурних та аналітичних досліджень та отримано основні теоретичні та практичні результати. Основні матеріали дослідження були представлені на міжнародній науковій конференції: VI International Scientific and Technical Internet Conference "Innovative development of resource-saving technologies and sustainable use of natural resources" (November 16, 2023), University of Petroșani, Romania. [Андрій Бредун. Дослідницька робота «Удосконалення транспортно-технологічної складової систем поводження з відходами територіальних громад Полтавської області»].

Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення [Сталий розвиток. Вікіпедія].

Учителі нашого ліцею долучилися до конкурсу «Втілення цілей сталого розвитку на рівні школярів», який у цьому році проводить компанія EPSON®. Це чудова можливість для учнів під керівництвом вчителів проявити свій талант

та зробити важливий внесок у розв'язання актуальних проблем сучасності: відповідального споживання електроенергії та/або інших природних ресурсів на рівні учнів в Україні. [КОНКУРС EPSON® ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ https://www.epson.ua/uk_UA/competition].

«Зрозуміло, що найближча і найбажаніша перспектива для нас – це Перемога. Разом із тим, необхідно бути свідомими, що не менш важливим буде етап післявоєнного відновлення країни.» [Довгий Станіслав Олексійович, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент Національного центру «Мала академія наук України», 1].

Саме зараз, коли більшість регіонів країни потерпає від наступу російських окупантів, коли зруйнована інфраструктура міст і селищ майже всіх регіонів України, – дороги, будинки, – найважливішим питанням є відбудова України. Тому ми з дітьми прийняли рішення спробувати себе у ролі як художника і дизайнера, так і архітектора, інженера і проєктувальника з метою відбудови інфраструктурних об'єктів, і створити модель сучасного моста для зруйнованого росіянами українського міста. Серед найважливіших завдань, які були вирішені для досягнення поставленої мети: дослідження архітектури, знайомство із конструкціями і етапами будівництва мостів; дослідження руйнувань через масовані обстріли території України військовими РФ; знайомство із середовищами для 3d-моделювання, інструкціями щодо роботи із даними середовищами; створення моделі моста різними програмними засобами.

«Якою має бути оптимальна модель повоєнного відновлення країни? ... Очевидно, оптимальною моделлю повоєнного відновлення є модель, заснована на цінностях та інноваціях... Ми покладаємо великі сподівання на обдарованих і талановитих у генеруванні проривних ідей і створенні інновацій у всіх сферах життя – медицині, освіті, економіці, екології, IT-індустрії, техноіндустрії, зокрема military-tech. І наше ключове завдання – забезпечувати інституційну спроможність системи освіти, розкривати й розвивати індивідуальні обдарування й таланти дитини, спонукати її на навчання впродовж життя...» [Довгий Станіслав Олексійович, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент Національного центру «Мала академія наук України», 1].

Учні нашого ліцею – брати-скелелазы Ігор і Демід Пічки разом із Ніколь Гончаровою представили назагал проєкт «Відбудовуємо Україну: створення моделі моста», і презентували його у фіналі національного етапу Міжнародного конкурсу «INFOMATRIX 2023» в категорії «Комп'ютерне мистецтво».

«... Після закінчення школи мрію вступати до Київського національного університету будівництва і архітектури, присвятити себе професії архітектора,

тому із зацікавленням вивчаю мистецтво, інформатику (цікавлось 3d моделюванням) та технології. Вибір напряму дослідницької роботи зумовлений саме цим і бажанням бачити мою країну відбудованою – гарною і, головне, безпечною». [Ніколь Гончарова. 10 Ф1. Мотиваційний лист].

Тема дослідницької роботи, над якою працювала Ніколь цього року, не менш важлива для всіх українців. Десятикласниця представила «Автоматизоване проєктування», створивши проєкт сучасного укриття, яке буде доступне для кожного, за допомогою середовища 3d моделювання.

«У часи війни з'явилися нові вимоги до безпеки, до нашої з вами безпеки...», – згадалися слова Людмили Олександрівни Филипович, доктора філософських наук, професора, провідного наукового співробітника відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАН України [2].

Учителі нашого ліцею О.С. Діброва, Г. М. Зюзькіна, В.В. Польщикова на запрошення Британської Ради в Україні в лютому-червні 2023 року пройшли курс «Викладання та навчання у важкі часи». Триденне навчання проходило в Кракові та Варшаві. Вони провели першу зустріч творчої майстерні для педагогів міста і поділились отриманим досвідом в Польщі. Розпочали з теоретичної частини: ознайомлення та пояснення концепції триединого мозку, розробленої нейрофізіологом Полом Макліном. Його теорія допомагає розуміти, як різні типи травматичних подій, а саме: втрати, насилля, війна, зневага, булінг впливають на поведінку. На наступній зустрічі – опанували методики щодо керування складною поведінкою та створення чутливого до травм навчального середовища. [Кременчуцький центр професійного розвитку педагогічних працівників].

16 листопада 2023 року учні ліцею відвідали майстер-клас мужності «Дозволь собі не боятися» в рамках міського фестивалю дружби учнівської молоді «Сяйво дитячих очей» та дізналися як можна себе захистити не тільки морально, але й фізично [#сяйво_дитячих_очей].

«От коли ми кудись їдемо, як ми пізнаємо іншу країну? Через людей, природу, архітектуру, основа якої – культові споруди: церкви, синагоги, кірхи, ступи та ін. Релігія на відміну від філософії, добре візуалізована сфера людського життя, там є те, що можна показати, продемонструвати: храм, молитва, одяг, монастир, ікони, піснеспіви. І кожна релігійна традиція – унікальна, хоча уважний дослідник обов'язково знайде те, що об'єднує всі релігії, є спільним для них.» [З інтерв'ю науковиці журналу «РЕЛІГІЄЗНАВСТВО-ДАЙДЖЕСТ», 2].

Так, Аріна Хайло, учениця 10 Ф2 класу, полюбляє подорожувати, цікавиться духовною культурою, досліджує пам'ятки архітектури, а саме – релігійні споруди; мріє, як і Ніколь, стати архітектором-дизайнером будівель. Дівчата готові хоч сьогодні приєднатися до розбудовників України.

Мистецтво впливає на духовне життя людини, її почуття, смаки, потреби. Справжні художники мають відчуття подих предметів і не лише розповідати про них, але й відтворити своє життя в малюнках, у глині...

Дев'ятикласниця Наталія Майоршина, перебуваючи в укритті, вигадала як можна підняти собі настрій, змінити психологічний стан, забути про обстріли, і поринути в новий світ фантазій і творчості, світ безпредметного мистецтва. Наталочка не усамітнювалася, провела майстер-клас, де поділилася своїм

захопленням, і навіть довела, що її мистецтво можна використовувати як арт-терапію. Її шедевральні роботи були представлені на виставці «Осінь палітра кольорів веселки» у Кременчуцькій художній галереї (на фото: Наталка з Дар'єю Грицик, двічі сертифікованою вчителькою, експерткою оцінювання якості освіти вчителів початкових класів). Під час виставки на ярмарку кожний міг придбати сувенір на згадку про захід. Так було зібрано гроші на ЗСУ, а саме – для підтримки тренера сестер Майоршиних по кінному спорту, який зараз захищає нашу країну від загарбників, і бригади військових, з якою він воює. Наталія і Надійка з дитинства займаються кінним спортом; дівчата провели дослідження і підготували відео ролик «Мистецтво верхової їзди», де юні вершники поділилися своїми захопленнями і звернули увагу на тонкощі цього виду спорту, а саме – підготовку і догляд коней. Головною метою презентації своєї проектної роботи назагал стало: привернули увагу влади і суспільства до розвитку і поширення кінного спорту, значимість його для реабілітації учасників і інвалідів бойових дій, психологічного розвантаження військових під час війни.

«Мистецтво війни» («Вчення майстра Сунь Цзи») Олена Гафяк прочитала в оригіналі. «... – це класичний твір, що пропонує цінні вчення з військової стратегії та менеджменту. Важливість аналізу ворога, обману адаптації до змін та ефективного управління ресурсами, наданих у книзі, залишає слід в сучасній стратегічній думці, бізнесі та лідерстві.» [З висновків О. Гафяк до презентації твору].

Цьогорічна випускниця працює над проектом «Молоді Лідери», який є унікальною освітньою ініціативою, спрямованою на розвиток ключових компетенцій у молоді у сфері лідерства. «Наша програма пропонує глибокий та інтегрований підхід до формування та розвинення важливих якостей та особистісного потенціалу.»

[Цитата з розділу Про проєкт з сайту «Молоді лідери»]. Разом із іншими ліцеїстами школярка відвідала тренінг «Мій лідерський потенціал» обласної школи лідерів, на якому обговорювали цікаві питання такі як: «Лідером народжуються чи стають?»

«... я завжди намагалася вести активну громадську діяльність, тому брала участь у багатьох акціях, конкурсах (як шкільних, так і позашкільних) та відвідувала безліч гуртків. Ось короткий список моєї залученості (розпочинаю із тих гуртків і секцій, які вплинули на мою особистість, зробили сильною, стійкою та надали можливість персонального розвитку): Художня школа (з 2013 до 2018 роки). Незважаючи на те, що я її не закінчила, досвід цей був важливий. Проте ніхто із викладачів не залишив на мені такого великого відбитку, як тато. Він також непрофесійно займається малюванням. І якщо я «малюю», то він «пише» картини. Завдяки йому я зрозуміла, що допомагає вгамувати себе. Тайський бокс (2018-2019 роки). Це була найперша спроба ввести активний спосіб у моє життя. І вона була вдалою. Завдяки боксу я змогла вивчити доволі важливі прийоми та дізнатися про безпеку та захист власних кордонів. Танці естрадно-спортивні (з 2014-2017 роки). Я люблю танцювати і досі. Незважаючи на те, що цю секцію, як і багато інших «кинула»; до самого спорту ставлення не змінила. Мені до вподоби завжди були латино-американські та бальні танці. Із них перевагу надаю фламенко та, як не дивно, вальсові. Східні танці (з 2015 по 2016 рік). Ходила разом із мамою, разом нам було доволі весело. Знову ж таки, танці я люблю, але життя з ними натісно я пов'язувати не планувала і не плануватиму. Легка атлетика та баскетбол (з 2019 по 2022 рік). Із легкою атлетикою знайомство почалося у школі, коли до нас прийшла Олена Леонідівна дивитися собі майбутніх новачків. Таким чином я відкрила для себе цей спорт та досягала великих успіхів (маю за плечима перемоги в області з таких дисциплін, як: стрибки у висоту та довжину, біг естафетний, спринт (60 м)). Більярд (з 2020 – до сьогодні). Більярд, певно, моя підліткова мрія. Не дуже часто я ним займаюся,десь раз у 2 тижні тренуюся у більярдному клубі «Вікторія», проте через поїздки та навчання інколи заняття я переношу. Коли мала змогу відвідувати табір «Ерудит», то грала там в Американській. У клубі ж, частіше тренуюся на російському за правилами вільної піраміди. Обожаю снукер, хоча не грала у нього жодного разу. Гунь-шу (самостійно займаюся з 2018 року). Гунь-шу я займаюся самостійно за уроками в Ютубі, або ж за елементами з книг, які знаходжу. Це непрофесійна діяльність, але вона зміцнює тіло та загартовує дух. У період з 2018-2019 року зросла моя цікавість і активність до проєктів та громадських заходів. Щороку беру участь в благодійному аукціоні «Святий Миколай дітям». «Teenovation» (з 5 листопада 2020 року до 16 листопада 2020). Democracy Hubs Ukraine – 21 серпня-27 серпня. Наступний етап проєкту – Greate

Debate Camp – 4- 6 листопада (дні практичної діяльності – офлайн дебати). І останній етап – Копенгаген, Данія. Проєкт був про дебати, про той напрямок, у якому я дуже хочу розвинутися. Саме тому і подавалася на цей дебатний турнір. Моя команда не посіла переможного місця, проте мої ідеї та думки надали мені можливість презентувати результати цього проєкту його спонсорам. School of Resilience. Школа Стійкості – двотижнева програма у Німеччині, де я познайомилася з моєю подругою Олесею (з Рівного). Ми дізналися багато нового про успіх та проєктний менеджмент. Волонтерство та активність. Я – чинна волонтерка в організації UAEnglish, займаюся викладанням англійської мови для вимушено переміщених осіб закордон, які не можуть адаптуватися до нового середовища через мовний бар'єр. Провела більше 40 занять та допомогла багатьом учням. У період із 10- 13 липня ми разом із моєю подругою Олесею провели власний проєкт «Молоді Лідери» для української молоді. Там я мала змогу виступити як у ролі організатора, так і у ролі спікера. Ми торкали теми емоційного інтелекту, лідерства, ораторського мистецтва. Учасники мали змогу попрацювати теоретично і практично над кейсами з реального життя. Вивчаю китайську, англійську, іспанську та німецьку мови. Пройшла Business Experience Challenge від PwC та увійшла в 10 лідерів по своїй країні. У травні 2021 закінчила навчальний курс «Школа універсального журналіста» (від Віталія Голубєва спільно з острозькою академією) та написала свої власні статті. Переможець Всеукраїнського дитячого літературного конкурсу «Творчі канікули – 2022» у номінації «Безмежний світ моєї уяви» (вікова категорія- 14-18 років). Твір було надруковано у збірці. У 2021 Переможниця конкурсу «Історія перемоги поетичним рядком» (від благодійного фонду Джерело Дніпра). Володар Гран-прі у краєзнавчо-туристичному конкурсі «Невідомий відомий Кременчук». Переможниця конкурсу «Інклюзія» (Інклюзивний літературний конкурс для дітей та юнацтва імені Дмитра Ружевича). Займаюся перекладацькою діяльністю, адже у майбутньому планую розбудувати власний сайт з українською літературою з її перекладами на іноземні мови, з метою популяризація нашої культурно-історичної спадщини. У 2023 році отримала стипендію від American Council on Education та отримала сертифікацію у сфері Digital Marketing and E-commerce. Виступала спікеркою під час проведення круглого столу «Китай 21 сторіччя». Розповідала про особливості вирішення конфліктів Китаю з сусідніми країнами. Від нашого ліцею організовувалися різноманітні подорожі закордон, наприклад поїздки до Великобританії у East-West Bridge Centre з метою покращення рівня володіння англійською мовою. Відвідувала такі країни, як Туреччина, Єгипет,

Республіка Домінікана, Норвегія, Чехія, Литва, Латвія та Польща – із туристичною метою, Німеччина, Королівство Данія – з навчально-освітньою метою (у нас проводилося навчання та проекти). Захоплюю фотографією; дуже люблю грати на гітарі; пишу власні коротенькі мелодії. Частенько грали з моїм дядьком, допоки він не пішов на фронт. Проте зараз він також знаходить час покидати мені якісь пісеньки, які я могла б вивчити до його повернення. Ще я малюю...» [З портфоліо Олени Гафяк, учениці 11Ф класу]

Україна може пишатися молодим поколінням, яке зростає і продовжить всі ті розпочаті для зміцнення нашої держави справи і ідеї. З такими дітьми Україна обов'язково перемаже!!!

«Мистецтво перемагати» – таку тему презентували разом із своїми захопленнями діти, які відвідують ті чи інші спортивні секції.

10-17 березня у м. Вінниця пройшов Чемпіонат України з боксу серед юніорів та юніорок в пам'ять загиблих боксерів та тренерів. Серед юніорок і призерок чемпіонату учениця 10МБ класу нашого ліцею Шувалова Анастасія. «Бронза». Цей Чемпіонат України був відбірковим до ЧЄ-2024, який з 21 червня по 3 липня пройде в Сараєво (Боснія та Герцоговина)».

Поділився своїми перемогами у боксі і учень 10 Ф2 класу Гліб Яковенко. Тема проектної роботи підлітка: «Особливості боксу як бойового мистецтва». На презентацію проекту був запрошений Сергій Радченко, український боксер-професіонал: Майстер спорту України, бронзовий призер Кубка Європи та срібний призер чемпіонату Європи серед студентів (2009) у категорії до 91 кг, дворазовий чемпіон Кубка України та багаторазовий призер чемпіонатів України, волонтер.

«...коли мене питають, яка я особистість, я одразу ж згадую про спорт. Але, я розумію, що людина повинна бути сильною не тільки фізично, але і духовно та морально. Тому я стараюся розвивати себе у всіх напрямках, а також бути чуйною та доброю людиною, яка завжди прийде на поміч...» [Діана Троцька. Есе «Я – Особистість!»].

Доброта – основна цінність нашого життя. Добра людина завжди зрозуміє, підтримає у різних складних життєвих моментах, завжди допоможе іншим. Головна нагорода за добро – радість інших людей. Отже, доброта – це ключ від щастя, збагачення цінності кожної особистості, і саме головне – єднає всіх людей. У нашому випадку – підтримує ще наших захисників, і пришвидшує Перемогу і мирне щасливе майбутнє України.

Збірка віршів «Астранція» десятикласниці Катерини Кондратюк – це певний внесок у філософію сучасної поезії, педагогіку і психологію, філологічні науки, літературознавство, культурологію, а також у Перемогу України,

української нації над РФ. Презентація збірки юною поетесою запланована на квітень, вхід передбачається за донати на розвиток української культури, сучасного мистецтва і підтримку Збройних Сил України, заради яких ми можемо разом із нашими дітьми творити і пришвидшувати нашу Перемогу.

Катерина стала учасницею заходу, присвяченого Дню поезії, який відбувся у стінах ліцею. «Хвилююче, емоційне свято ліцейної творчої родини. Поезія, музика; діти були в захваті; навіть не стримували сліз.

Блок віршів про війну – це страшне розуміння того, що відчують наші діти, навіть наймолодші. Родзинкою став блок авторської поезії.» [Коментар у ФБ Ксенії Анатоліївни Лаврик, заступника директора з виховної роботи].

У цей день на міському конкурсі української поезії в приміщенні глядацької зали комунального закладу позашкільної освіти «Кременчуцький міський Будинок дитячої та юнацької творчості» переможницею (I місце) стала учениця 4 Б класу нашого ліцею Моргун Аліса. Юний декламатор – учень 5 А класу Дмитро Курілкін посів призове III місце. У школярки і гімназиста була прекрасна нагода спробувати свої сили, здобути досвід та заявити про себе.

Напередодні в стінах нашого закладу освіти у тісній співпраці із Кременчуцьким Національним університетом імені М. Остроградського було проведено заняття-конкурс на тему «Dichtkunst», присвячене Всесвітньому дню поезії у рамках «Школи юного перекладача». Організаторами заходу виступили Ольга Миколаївна Шинкаренко, учитель німецької мови ліцею № 10 «Лінгвіст» та Анжеліна Василівна Шишко, учитель німецької мови і доц. кафедри перекладу КрНУ імені М. Остроградського. Учні 10-11 класів мали можливість презентувати свій талант у таких номінаціях: поетична творчість (написання поезії іноземною мовою (німецькою)); мистецтво декламації (читання віршів напам'ять іноземною мовою (німецькою); перекладацьке мистецтво (переклад німецької поезії українською мовою); вокальне мистецтво (виконання пісні німецькою мовою).

Учні нашого ліцею спільно з учнями середньої школи м. Ланберг-на-Лехе (Німеччина) реалізують проєкт «Разом до майбутнього». Суть проєкту: знайомство з життям, культурою, інтересами підлітків в Україні та Німеччини, обмін баченням мирного майбутнього. Метою міжнародної онлайн- конференції, що відбулася 26 січня 2024 року, було розширення культурно-освітніх контактів, поглиблення мовленнєвої практики учнів та ознайомлення з процесом навчання середньої школи Йоганна Вінклхофера. Привітавшись із ровесниками, учасники продемонстрували візитівки своєї школи та обмінялись питаннями один із одним. Наприкінці конференції учасники провели спільний інтерактив, і було створено загальний чат у What's up, де в подальшому учні спілкуються між

собою про інтереси, навчання, хобі, вподобання тощо. У результаті пізнавальної онлайн-конференції, планується подорож учнів до Німеччини.

Саме в процесі сприймання, усвідомлення, осмислення чуттєвого досвіду, сконцентрованого у творах мистецтва, виховується й розвивається особистість.

Учениця 8 В класу Анастасія Лисенко взяла участь із власним віршем «Найзаповітніші мрії» у конкурсі «Поезія заради миру» від UNICEF Ukraine. [#ми_мріємо_про_мир #поезія_заради_миру #UNICEF_Ukraine].

Нестеренко Аріна, учениця 6 Б класу нашого ліцею – лауреатка Міжнародного конкурсу мистецтв «Я зможу», вона здобула Першу премію в категорії «сольний спів» (м. Київ). Дівчинка навчається у музичній школі №1, у класі Олени Сергіївни Родіної.

Креативні, творчі, талановиті...

За підсумками міського огляду-конкурсу художньої самодіяльності «Зірковий небосхил Кременчука» – «Нескорена моя Україна!» учні нашого ліцею вибороли призові місця: II місце – Боровик Давид, у номінації «Малі театральні форми (вірш)» і II місце – Боровик Іванна, в номінації «Інструментальний жанр (народний)». Іванна є фіналісткою Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Має Диплом III ступеня.

Кожен вид та жанр мистецтва дає потенційні можливості для розвитку творчих навичок, формування якостей, необхідних для творчої особистості.

Протягом навчального року діти намагалися представляли різні види і жанри мистецтва, обирали теми, які на перший погляд начебто і несумісні...

Словами Лідії Іванівни Ткаченко: «Який світ наукових ідей і особистостей розгортався для осягнення!» [4]. Природа кожну людину наділила можливостями розвиватися, і потрібно лише знайти, як реалізувати ці можливості, і тоді кожен зможе піднятися на найбільші висоти творчої діяльності. Так, учень ліцею Давид Боровик зі своїм проєктом «Комбінована прогностична модель на основі моделі Хольта» (науковий керівник: учитель інформатики і технологій Інна Сергіївна Шаповал) у фінальному етапі Всеукраїнського конкурсу винахідницьких і раціоналізаторських проєктів еколого-натуралістичного напрямку (вікова категорія 12-15

років) у категорії «Комп'ютерні науки та штучний інтелект» посів I місце. Давид є президентом учнівського співврядування нашого ліцею. Переміг у конкурсному відборі, і представляв Полтавську область у підготовці та реалізації

проекту у Волонтерській Програмі онлайн-навчання лідерів учнівського самоврядування з Корпусом Миру.

Минулого року, тоді ще десятикласниця, Надія Обревко, голова Дорадчої молодіжної ради при Кременчуцькій міській раді, стала переможницею Всеукраїнської Олімпіади з біології. А вже на початку 2024 року у журналі «Медико-екологічні проблеми», який присвячений екологічним аспектам, а також актуальним питанням клінічної та експериментальної медицини, опублікували статтю на основі її дослідницької роботи МАН, де Надійка є співавтором статті. Тема матеріалу – тягар війни для здоров'я дітей та підлітків. Автори досліджували поведінкові фактори та рівень тривожності школярів 11-17 років м Кременчука в умовах війни і дійшли висновку щодо високого психологічного навантаження на українських дітей, особливо ВПО. Матеріал надруковано англійською.

Марія Плахотна, учениця 11 класу – президентська стипендіатка 2023 року, переможниця Всеукраїнської олімпіади з екології. Полтавська обласна Мала академія наук учнівської молоді вперше потрапила у п'ятірку найкращих регіональних центрів GENIUS Olympiad в Україні. Фіналістка програми «Ukrainian Leadership and Technology Academy»; волонтерка Всеукраїнського громадського об'єднання «Жіноча Ліга»; учасниця Всеукраїнського молодіжного форуму єдності «Ми єдині».

«Сьогодні я мала честь бути нагородженою дипломом лауреатки стипендії президента України міністром освіти та науки України Оксен Лісовий та президентом Мала академія наук України Станіславом Довгим. Ця подія одна з

найвагоміших у моєму житті, і я щиро вдячна своїм науковим керівникам, учителям, батькам, які вірять у мене, і роблять вагомий та цінний внесок у мій розвиток. Я щиро вдячна Малій академії наук за можливість бути на неймовірній церемонії вручення в Київському політехнічному інституті ім. Ігоря Сікорського серед почесних гостей. Також ми, стипендіати, мали можливість побачити та почути промови президента Академії наук України Анатолія Загороднього, народної депутатки України Анни Пуртової та інших. Переконана, що з такою талановитою молоддю, її амбіціями та прагненням підкорювати вершини, за Україною велике майбутнє. Я пишаюся нашим

поколінням та готова працювати далі задля кращого майбутнього країни...»
[Марія Плахотна. Пост у ФБ. Фото з ФБ сторінки].

«Надзвичайно творчі, активні, наполегливі й розумні молоді люди, які своїми здобутками прославляють Кременчук. Щиро дякую кожному з них, їхнім батькам, педагогам та науковим керівникам! Разом ми робимо наше місто кращим!» [З вітання міського голови Віталія Малецького у ФБ].

Той, хто не володіє пензлем живописця, мистецтвом музиканта, може досягти великих успіхів у спорті, науці, а той, хто байдужий до наукових істин, стане незамінним фахівцем, про якого скажуть «Майстер на всі руки».

Наші юні, але такі творчі, креативні, натхненні майстри і дослідники!

28.05.2023 відбувся онлайн фестиваль FLL, в якому взяли участь учні нашого ліцею. діти дуже цікавляться сучасними технологіями, і знаходили час збиратися разом командою і вирішувати завдання згідно теми сезону; вони фантазували, творили... і у майбутньому можуть справді здивувати нас... Діти досліджували яким чином добувається, та розподіляється енергія, де вона зберігається та як використовується. Міркували над містами майбутнього з відновлювальними джерелами енергії. Фантазували, як можна отримувати електроенергію нестандартним шляхом, спробували створити власну модель. Завданням команди було придумати інноваційні методи видобутку електроенергії, розповсюдження її і використання. З яким всі учні успішно справились і достойно представили свій проєкт на Всеукраїнському конкурсі.

На жаль через військовий стан у країні, загострення ситуації в регіонах, цього року ми вимушені були відтермінувати виконання програми FLL щодо участі у змаганнях і фестивалі до кращих часів; виникла проблема і з впровадженням робототехніки як окремий навчальний предмет...

«... на сьогоднішній день розвиток науки і технологій є одним із ключових факторів забезпечення економічної, енергетичної, біологічної та військової безпеки держави... у процесі реформування систем освіти у більшості розвинених країн пріоритет було надано саме науковій освіті – освіті, базованій на дослідництві, креативних методиках та інноваційних підходах.» [Рафальський Олег Олексійович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, віцепрезидент НАН України, директор, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса, 1].

«...Передусім формування інноваційної людини – за складом мислення, культури й здатності до інноваційного типу діяльності. Тільки така людина, що здатна сприймати зміни, творити зміни, відрізняти зміни позитивні від негативних – зможе бути ... успішною... Нині успішною може бути людина, яка

певною мірою є глобалістською, тобто конкурентоспроможною у глобальному просторі... Це насамперед мовна підготовка, що включає обов'язкове володіння, крім державної української, англійською мовою, це глибока світоглядна підготовка, що орієнтувала б на адекватне сприйняття і світу, й місця України в ньому... Попри загальноєвропейські інтеграційні процеси, безумовно ми маємо непокоїтися про подальше формування національної самоідентичності, національного єднання, патріотизму.»[Кремень Василь Григорович, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент Національної академії педагогічних наук України. МОТИВАЦІЙНІ ПРОМОВИ, 1].

У Кременчуцькому ліцеї № 10 «Лінгвіст» Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області реалізується інноваційний тип навчання на основі активних та інтерактивних методів: учителі, учні та їхні батьки є партнерами освітнього процесу. Освітнє середовище та система навчання відповідає сучасним вимогам: використовуються сучасні освітні технології, впроваджується STEM/STREM/STREAM навчання; робототехніка включена до розкладу занять; у перспективі вивчення технологій – використання мікрокомп'ютерів і сучасних технологій програмування роботів. У нашому закладі освіти створені всі умови для забезпечення професійної орієнтації учнів, підготовки їх до вступу до закладів вищої освіти. На превеликий жаль у цьому навчальному році через війну РФ проти України, ми не змогли в повному обсязі виконати всі умови підписаного Меморандуму і вимушені були відтермінувати впровадження робототехніки та проведення фестивалів і участь у змаганнях.

Значущість проблеми розвитку дитячої творчості, розкриття і максимальної реалізації творчих здібностей кожної особистості підкреслюється й у державних документах: національній доктрині розвитку освіти в Україні, Законі України «Про освіту». Цього вимагає від нас життя, яке не стоїть на місці, так само як і технології, які впроваджуються на кожному кроці в суспільство.

«...навіть під час війни треба вчити і просвіщати.» [2].

У навчанні необхідно розвивати не тільки розумову, а й емоційну сфери. Учні під час досліджень відкривають гаму нових почуттів, починають переживати радість пізнання: пізнання краси; краси життя, природи; праці; творів мистецтва; людських взаємин; усвідомлюють власне «Я» – опановують

мову емоцій. Істинно художня освіта допомагає розвинути вміння долати слабкість і страх, розвинути ініціативність, здібність мислити та діяти самобутньо й природно, без примусу. А в результаті – глибоке розуміння життєвих процесів. Здібність бачити, відкривати й створювати нове. Істинна освіта допоможе людині будь-якої професії стати творцем.

Талановита, цілеспрямована Валерія Герасименко, учениця 10Ф2 класу, любить змагатися і досягати цілей. Постійно бере активну участь у різноманітних заходах і конкурсах різного рівня. Була переможницею олімпіад із різних предметів; брала участь у конкурсі-захисті дослідницьких робіт МАН (відділення: Філософія та суспільствознавство, секція: Філософія) зі своєю дослідницькою роботою «Мистецтво юридичної війни: трибунал для Путіна». Після закінчення школи мріє вступати до Національного університету внутрішніх справ, присвятити себе професії юриста, тому із зацікавленням вивчає юрисдикцію, право (цікавиться філософією права) та законодавством. Вибір напряму дослідницької роботи зумовлений саме цим; і бажанням бачити мир і справедливість у світі, а злочинців, які порушують світовий порядок і «мають власну велич над світом», притягнутими до відповідальності за найвищою мірою покарання, не дивлячись на визначений для них імунітет.» [Герасименко Валерія. Есе «Я – Особистість!»].

«Моя особистість – це складне сплетіння переконань, цінностей і особистих рис, які дозволяють мені бачити світ унікальним способом. Вона формується під впливом досвіду, навчання та власних рефлексій. Моя мрія стати юристом стала не просто обраною професією, а й невід’ємною частиною мене. Це побажання не випливає з пустого місця. Воно є виразом моїх переконань у справедливість та віру у правду. Кожен крок у цьому напрямку допомагає мені відкривати нові горизонти, розширювати свій кругозір та ставати кращою версією себе. Наполегливість, логічне мислення та вміння працювати зі складними ситуаціями – це всі аспекти, які надзвичайно важливі в цій професії та одночасно сприяють моему особистісному росту. Юридична кар’єра вимагає вміння ефективно спілкуватися, розв’язувати конфлікти та аргументувати свою позицію. Це навички, які необхідні не лише в роботі, але й у житті загалом. А такі конкурси, як конкурс-захист дослідницьких робіт МАН, допомагають мені бути кращим професіоналом у своїй справі і справжньою частиною суспільства...».

[Герасименко Валерія. Мотиваційний лист].

Кожний етап цього конкурсу і йому подібних дає можливість учням зростати як Особистість та набувати навичок, необхідних для успішного втілення їхніх мрій. Валерія вже опрацювала безліч законів, різноманітних статей, дослідила міжнародне право, питання трибуналу для країни-агресора – розглянула його філософські. За мету дослідження було визначено: розібратися

в правовій природі міжнародного трибуналу та юридичних тонкощах його діяльності; відшукати найбільш ефективні правові механізми покарання винних осіб у агресії РФ проти України і забезпечення невідворотності відповідальності РФ за вчинені злочини в Україні; винайти ту модель трибуналу для Путіна і йому подібних, яка дійсно буде дієвою і ефективною; яка б вплинула на безпеку і мир не тільки в Україні, але й принесла спокійне життя у всьому світі на майбутнє.

Діти під час війни стали дорослішими, по іншому стали мислити; більш розуміють, що відбувається в країні і світі; більше досліджують, аналізують; навчилися критично мислити, робити власні висновки, презентувати їх назагал і переконувати інших, що «добро обов'язково повинно перемогти зло». Тому мрії у дітей також стали іншими, і теми досліджень інші – зараз усі майже переплітаються із війною і національним відродженням культури. Вони пишуть пісні; працюють над упорядкуванням їх у брошури; видають збірки власних віршів, презентують їх назагал. При цьому нічого не вимагають, окрім донатів на ЗСУ. Філософські вірші... Громадянська лірика... Дітям болить; майже всі вирости і виховувались у російськомовних сім'ях, і ніхто з них ніколи не міг уявити, що таке зло може колись прийти в нашу країну, у їхні сім'ї і домівки. У нашій країні не було ніякої дискримінації ні в чому; люди жили і раділи життю; кожний був по своєму щасливий. А те, що робить РФ зараз у нашій країні, зневажаючи наші цінності, перефразовуючи на свій лад Конституцію України – наш Основний закон держави, порушуючи міжнародне право, руйнуючи все навколо – підштовхує дітей на філософські роздуми, на пошук шляхів припинення цього всього.

У Міжнародний день Дитини на базі нашого ліцею пройшов заключний етап міського фестивалю дружби учнівської молоді «Сяйво дитячих очей» – представлення арт-панно «Моя квітуча Україна без війни». Усі заклади Кременчука та району продемонстрували свої роботи, та всі разом створили нашу квітучу Україну. Не зважаючи на складні умови навчання під час воєнного стану, наша молодь хоче творити, прагне надихати, відроджувати нашу культуру та створювати нову сучасну країну.

Нашій країні потрібні розумні люди, які б добре розуміли, що відбувається в Україні, не забували історію її, і робили правильні висновки. Кмітливість, вигадка, гарна уява і пам'ять, а також гнучкість розуму – допоможуть швидше отримати Перемогу над російськими загарбниками зараз, і в майбутньому не дадуть зруйнувати нашу країну, захопити землі і знищити українську націю і народ України, які завжди відрізнялися від усіх народів спритністю, дотепністю, талантом, винахідливістю.

У своїй монографії [5] Світлана Анатоліївна Крилова, доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретичної і практичної філософії

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, привертає увагу до слова «світ» у всім відомому вислові Ф. Достоєвського «Краса врятує світ». Можна з нею погодитися, що слово «світ» використовується не випадково: «Саме краса повинна врятувати світ як міжособистісну комунікацію, культурну спільноту людей. Краса світогляду особистості, її вчинків і відносин у сім'ї та суспільстві. [5].

Тому, ми педагоги (процитуємо Сергія Івановича Пирожкова) «маємо ще активніше працювати, щоб подолати сучасні виклики – в нас немає іншого виходу» [6].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави : матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 17–19 травня 2023 року) / Уклад.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. – 946 с.
2. «Життя релігієзнавця – це пригоди»: Людмила Филипович про науку, віру та сучасні виклики. – РЕЛІГІЄЗНАВСТВО-ДАЙДЖЕСТ. Режим доступу: https://risu.ua/zhittya-religiyeznavcya--ce-prigodi-lyudmila-filipovich-pro-nauku-viru-ta-suchasni-vikliki_n136662.
3. V.I. Bredun, L.V. Chaidak, A.V. Bredun Features of the use of garbage trucks in the conditions of rural and urban villages communities : 6nd International Scientific and Technical Internet Conference “Innovative development of resource-saving technologies and sustainable use of natural resources”. Book of Abstracts.– Petroșani, Romania: UNIVERSITAS Publishing, 2023.– P52-54.
4. Лідія Іванівна Ткаченко – науковець, журналіст : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Айвазова Л. М., Ніколюк Л. І., Пеева С. П., Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А. ; наук. ред. Рогова П. І. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О. ; літ. ред. Білоцерківець І. П. ; рецензент Добко Т. В.]. – К. : Інформ. Системи, 2010. – 143 с. – (Сер. «Ювіляри НАПН України» ; вип. 30). С. 14.
5. Крилова С.А. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу: монографія. Видання 2-е, перероблене і доповнене. – К.: КНТ, 2019. – 563 с. ISBN 978-966-373-907-6].
6. Сергій ПИРОЖКОВ: Керівництво держави не завжди дослухалось до позицій, про які йому доповідала наука. – СВІТ. Режим доступу: <https://svit.kpi.ua/2022/11/10/%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BF%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8/>
7. Міжнародні програми для дітей. – Інноваційні освітні технології. Режим доступу: <http://firstlegoleague.org.ua/> .
8. Чайдак Л.В. – НаУрок. Режим доступу <https://naurok.com.ua/profile/248098> .

Чудакова Віра Петрівна,
доктор PhD у галузі психології,
академік «Академії наук Турон»,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
старший науковий співробітник Інституту психології
ім. Г. С. Костюка НАПН України,
президент «Академія інноваційного конкурентоздатного
лідера «ПРОФІ», тренер, коуч, м. Київ, Україна.
nika777vera@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

РЕАЛІЗАЦІЯ «ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ШВИДКОЗМІННИХ УМОВАХ»

Анотація. У публікації представлено досвіду забезпечення реалізації «технології формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості» в умовах сучасних цивілізаційних викликів, з використанням цифрових і STEM методів. Авторська технологія складається з двох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих частин: «1. Діагностична модель експертизи психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості»; «2. Корекційно-розвиваюча модель рефлексивно-інноваційного тренінгу «Сучасні психологічні технології формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності», Розкрито загальний дизайн, зміст і результати впровадження «Технології» і моделей її реалізації.

Ключові слова. Технологія формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості, діагностична модель, корекційно-розвивальна модель, рефлексивно-інноваційний тренінг, коучинг.

Abstract. The publication presents the experience of ensuring the implementation of "the technology of forming psychological competences of individual competitiveness" in the conditions of modern civilizational challenges, using digital and STEM methods. The author's technology consists of two interconnected and complementary parts: "1. Diagnostic model of examination of psychological competences of individual competitiveness"; "2. Corrective and developmental model of reflexive and innovative training "Modern psychological technologies of forming psychological competencies of individual competitiveness in the conditions of innovative activity", The general design, content and results of the implementation of the "Technology" and its implementation models are disclosed.

Key words. Technology of formation of psychological competences of individual competitiveness, diagnostic model, corrective and developmental model, reflexive and innovative training, coaching.

В умовах сучасних цивілізаційних викликів характеристикою сучасного

суспільства і сфери освіти стає ринок компетенцій та компетентностей в умовах швидкозмінних інноваційних перетворень. Звертаючись до проблеми, розробки класифікаторів спеціальностей і кваліфікацій в умовах стандартизації освіти, можна зазначити особливості сучасного ринку компетенцій: – з *одного боку*, це запропоновані закладами освіти знання, вміння і навички, необхідні для освоєння предметних компетенцій в процесі освітнього процесу; – з *іншого боку*, це компетенції, якими вже володіють окремі особи, а також компетенції, затребувані сферою праці та в яких зацікавлені роботодавці, тобто так звані ключові компетенції, *які в подальшому складаються в компетентність*.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особистості успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1].

У сучасних умовах розвивається «ринок праці» і «ринок особистостей», які пред'являють до підростаючого покоління високі вимоги. Сьогоднішнім випускникам в недалекому майбутньому належить прийняти на себе весь тягар проблем, які необхідно вирішувати в постіндустріальному суспільстві сучасних цивілізованих ринкових відносин. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних завдань сучасної освіти стає створення умов для формування психологічних конкурентоздатної особистості, здатної самостійно, результативно, відповідально і морально вирішувати суспільні і свої особисті (професійні і непрофесійні) проблеми. Створення відповідних умов для розвитку особистості учасників освітнього процесу дозволить, закладам освіти підвищити якість підготовки випускників і фахівців-професіоналів, до професійного самовизначення, самостійного життя, самореалізації, соціалізації, та сформувати високий рівень їх конкурентоздатності в швидкозмінних умовах інноваційної діяльності [2; 8; 9].

На сучасному етапі інноваційного розвитку Держави актуальності набуває дослідження *ключових компетентностей* необхідної для успішної самореалізації особистості, *для забезпечення її конкурентоздатності* на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя [2].

Саме тому особливого значення набуває актуальність та важливість вивчення і вирішення проблеми «науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності».

Мета публікації є представлення досвіду забезпечення реалізації «технології формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості» в умовах сучасних цивілізаційних викликів, з використанням цифрових і STEM методів.

З метою вирішення вище зазначених суспільно значимих проблем нами

запропоновано авторську інтегративну комплексну систему науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності. З метою її реалізації нами розроблена і впроваджується авторська «Психолого-організаційна технологія формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності організації». (далі «Технологія») (Чудакова В., 2016-2023) [2-9]. Вона складається з двох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих частин:

«1. Діагностична модель експертизи психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості» [2; 3; 4; 7; 9];

«2. Корекційно-розвиваюча модель рефлексивно-інноваційного тренінгу «Сучасні психологічні технології формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності» [2; 5; 6; 7; 8; 9]:

Представимо загальний дизайн, зміст і результати впровадження «Технології» і моделей її реалізації. Розкриємо структуру кожної із моделей «Технології»:

«1. Діагностична модель експертизи психологічних компетентностей конкурентоспроможності особистості» [2; 3; 4; 7; 9]. Для її реалізації нами підбрано, експериментально перевірено, надійні та валідні інтегративні психодіагностичні методи експертизи (опитувальники, тести); експеримент; методи математичної статистики (кореляційний, факторний аналіз тощо) з використанням сучасних програм обробки даних. Проведена математично-статистична обробка емпіричних даних результатів експерименту в ході констатуючого і контрольного-аналітичного етапу. За результатами її реалізації нами визначено стан сформованості психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості, зокрема:

1-й Праксіологічний (поведінковий, психолого-професійний) компонент (ПК): - рівень інноваційності та тенденція інноваційності (Ін); - рівень порога активності (ПА); - лідерський потенціал особи (ЛП); - Психологічні властивості професіонала; - пріоритетність професійно-важливих компетентностей для ефективної професійної діяльності (ПВ); - психолого-професійні особливості діяльності.

2-й Самоусвідомлення та рефлексії компонентів (СРК): - Рівень суб'єктивного локусу контролю (суб'єктивний локус контролю інтернальність/екстернальність); - Самооцінка професійно-важливих якостей;

3-й Когнітивний (пізнавальний): - Інтелектуальні особистісні властивості, тест Кеттелла (В, М, N, Q1); - гнучкість та оперативність мислення, швидка орієнтація у проблемних ситуаціях, тест Кеттелла (N, Q1); - Розумові якості професіонала.

4-й *Особистісний компонент (ОК)*: Індивідуально-психологічні особливості особистості (16 ОФ Кетелла);

5-й *Комунікативно-інтерактивний компонент (КВК)*: Комунікативні та організаторські здібності; Комунікативні особистісні властивості, тест Кеттелла (А, Н, F, E, Q2, N, L); Типи міжособистісних відносин (домінування, дружелюбність).

6-й *Мотиваційний компонент (МК)*: Направленість (спрямованість) мотивації на успіх/уникнення невдач»; Задоволеність професійною діяльністю; Самоактуалізація (САМОАЛ).

7-й *Емоційно-вольовий саморегуляції компонент (ЄВСК)*: - Вольова саморегуляція; - Емоційно-вольові особистісні властивості, тест Р.Кеттелла (С, F, Н, G, I, O, Q3, Q4). - Саморегуляція, організованість і завзятість, тест Р. Кеттелла (Q3, G). Регуляторні особистісні властивості, тест Р. Кеттелла (Q2, G); - Готовність до переговорів та вирішення спорів та конфліктів.

За результатами математично-статистичного аналізу реалізації компонентів діагностичної моделі технології, нами виявлено латентну (приховану) структуру факторів «пріоритетних психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості [2; 3; 4; 7; 9]

Фактор 1. Компетентності цілепокладання ($r=0,927$): – оволодіння ефективними стратегіями постановки та досягнення цілей ($r=0,873$); – визначення своєї місії та свого призначення ($r=0,873$).

Фактор 2. Мотиваційна компетентність ($r=0,736$), створення позитивної мотивації.

Фактор 3. Компетентності подолання психологічних проблем та розвиток стресостійкості: – оволодіння навичками гнучкого реагування ситуацію ($r=0,794$); – вміння вийти на новий рівень управління своїми станами ($r=0,794$); – вміння набувати емоційну стійкість у складних життєвих ситуаціях та здатність до швидкої адаптації ($r=0,709$); – оволодіння методами позбавлення від почуття образу, провини, залежностей та інших комплексів ($r=0,674$); – вміння переформувати наслідки психологічних проблем та інших травмуючих спогадів ($r=0,620$); – вміння розвивати стресостійкість та здатність до швидкої адаптації ($r=0,751$); – вміння використовувати методи переформування страхів, фобій, тривоги, песимізму та депресії ($r=0,413$).

Фактор 4. Комунікативна компетентність: – оволодіння технологіями ефективної взаємодії з людьми ($r=0,975$); (колегами ($r=0,886$); , керівниками ($r=0,878$), учнями/студентами ($r=0,713$); батьками, рідними ($r=0,678$); – вміння налагоджувати відносини довіри та співробітництва ($r=0,975$); – вміння вирішувати міжособистісні протиріччя; – вміння роботи у групі ($r=0,743$).

Фактор 5. Спеціальні (специфічні) компетентності: – подолання конфліктів та вирішення міжособистісних протиріч; – оволодіння мистецтвом

громадських виступів; – подолання професійного стресу та синдром професійного вигорання.

Фактор 6. Інноваційна компетентність ($r=0,961$): – стан рівня інноваційності (позитивний, нульовий рівень, негативна інноваційність) ($r=0,987$); – тенденції інноваційності (інтелектуально-теоретична спрямованість, емоційно-практична спрямованість) ($r=0,987$).

Представимо загальний дизайн другої складової «Технології»: **«2. Корекційно-розвиваюча модель рефлексивно-інноваційного тренінгу-коучингу: «Сучасні психологічні технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості у швидкозмінних умовах інноваційної діяльності організації»** [2; 5; 6; 7; 8; 9]. Для її реалізації нами розроблено, апробовано і впроваджено навчальні освітні модулі авторської програми спеціальної психологічної підготовки: загальна та індивідуальна. У процесі розробки цього спецкурсу враховувалися основні фактори, що впливають на формування компетентностей конкурентоздатної особистості в швидко змінних умовах інноваційної діяльності. Які виявлено нами за результатами математично-статистичного аналізу [3; 4].

Для експериментальної перевірки та впровадження цієї моделі «Технології» нами підібрано, розроблено інтегративні методи спеціальної психологічної підготовки і корекції. Які сприятливі для навчання дорослих: мультимедійні лекції та презентації; креативні корекційні методи; розвиваючі навчально-рольові та ділові ігри; виконання творчих завдань; між групова дискусія; соціально-психологічні тренінги, рефлексивно-інноваційний тренінг, рефлексія завдань, вправ, технік і занять; коучинг, психотерапевтичні практики, консультування. Їх реалізація сприяла оволодінню спеціальними прийомами вирішення типових проблем і забезпечення створення сприятливих умов і факторів сформованості компетентностей конкурентоздатної особистості в швидко змінних умовах інноваційної діяльності [2; 5; 6; 9].

Особливу увагу в процесі реалізації корекційно-розвиваючої моделі заслуговує *рефлексивно-інноваційний тренінг-коучинг (PIT)*.

Рефлексивно-інноваційний тренінг (PIT) - практика психологічного впливу, яка базується на активних методах групової роботи, яка забезпечує усвідомлення і звільнення від стереотипів непродуктивного життєвого досвіду і діяльності шляхом її переосмислення і вивільнення завдяки цьому інновацій, які ведуть до подолання тих проблемно-конфліктних ситуацій, які виникають у процесі вирішення практичних задач у сфері спілкування, діяльності, особистісному розвитку, професійного самовдосконалення і корекції; вирішення психологічних проблем.. Він являє собою систему спеціально організованих розвиваючих взаємодій між його учасниками та їх взаємозбагачення [2; 5; 6; 9].

Рефлексивно-інноваційний тренінг дозволяє за невеликий проміжок часу:

– вирішити завдання інтенсивного формування і розвитку здібностей, які необхідні для реалізації професійного і особистісного самовизначення, зосередження на цьому зусиль дозволяє досягати оптимального розкриття та задіяння творчого потенціалу особистості в житті та професійній діяльності;

– розкрити нові можливості, для успішного інноваційного вирішення багатьох задач професійної діяльності, ефективного формування особистості з задіянням її особистих зусиль і резервів;

– забезпечити пошук людиною в самій собі мобілізуючих факторів для виходу із утруднень, екстремальних і проблемних ситуацій.

РІТ виступає як засіб: вивільнення творчого потенціалу, підвищення особистісного і професійного росту, розвитку та корекції різноманітних людських змін. *Результатом РІТ* є помітні особистісні і професійні зміни, які відбуваються у його учасників.

Метою розробки є розкриття: теоретико-методологічних, діагностичних, практико-орієнтованих передумов «формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності організації».

Мета «загальної програми» РІТ: оволодіння психолого-педагогічними знаннями, уміннями, навичками проведення експертизи (діагностики, оцінювання, прогнозування) і використання корекційно-розвивальних інтерактивних методів для формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності. Що дає можливість підготувати експертів-тренерів, які самостійно зможуть впровадити в освітню практику «Психолого-організаційну технологію формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності організації». «Загальна програма» РІТ складається із 7 розділів, кожен з яких є логічним продовженням і завершенням попередньої, і має свій освітній розвивальний цикл, в комплексі представляють систему підготовки та розвитку арсеналу особистої ефективності людини. Всього спецкурс розрахований на 172 год. аудиторних занять, із них 77 лекційних, 95 практичних, тренінгових занять, коучинг та консультування. *Представимо розділи і модулі, призначення спецкурсу:*

Розділ 1. Теорія і практика проблеми реалізації компетентісно орієнтованого навчання, через призму, комплексної системи науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності - *висвітлює* теоретико-методологічні основи вивчення проблеми, що відповідає пошуково-прикладному етапу вивчення проблеми.

Розділ 2. Концептуальні засади реалізації «Психолого-організаційної технології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в

умовах інноваційної діяльності» - *представляє* прикладний структурно-функціональний, проектно-моделювальний аспект реалізації проблеми.

Розділ 3. Реалізація «Діагностичної моделі експертизи компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності» - є прикладним аспектом, що відповідає констатувальному етапу вивчення проблеми.

Розділ 4. Реалізація «Корекційно-розвивальної моделі формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності» - є прикладним, практико-орієнтованим, корекційно-розвивальним етапом рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу, що відповідає формувальному етапу вивчення проблеми.

Розділ 5. Рефлексивно-інноваційний тренінг, коучинг: «Сучасні психотехнології формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності». Загальний дизайн складників РІТ – 12-ти модулів (кожний наступний модуль є логічним продовженням і завершенням попереднього). Зміст цього розділу буде розкрито нижче в «індивідуальній програмі» РІТ.

Розділ 6. Порівняльний аналіз і прогнозування результатів впровадження «технології» до і після здійснення спеціальної психологічної підготовки в рамках корекційно-розвивального впливу рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу.

Розділ 7. Реалії, перспективи і результати ефективності впровадження авторської «технології» з метою науково-методичного забезпечення формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності, як детермінанти реалізації компетентісно орієнтованого навчання. *Підведення загальних підсумків. Підсумковий контроль. Ритуал «завершення»* [2].

Мета «індивідуальної» програми РІТ: оволодіння певними соціально-психологічними знаннями, уміннями, навичками, компетентностями необхідних у сфері спілкування, діяльності, власного розвитку та корекції, для формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості. *Це дозволяє вирішити наступні завдання:*

- розвивати комунікативну та інтерактивну компетентність;
- оволодіти інструментарієм ефективної взаємодії і взаєморозуміння між людьми;
- розвивати рефлексивні навички, здатність аналізувати ситуацію, поведінку і стан в цій ситуації, як членів групи так і особистості;
- опанувати вміннями адекватно сприймати себе і оточуючих, що сприяє виробленню і коригуванню норм особистої поведінки і міжособистісного взаємодії;

– розвивати емоційну стійкість в складних життєвих ситуаціях і здатність до швидкої адаптації;

– опанувати способами позбавлення від тривожних переживань, фобій, страхів і інших психологічних травм і травмуючих спогадів;

– оволодіти технологією створення нових ефективних способів поведінки у особливо важких ситуаціях (подолання життєвих криз;

– переформування страхів публічних виступів, критики; позбавлення від «шкідливих» звичок, від почуття провини, образи та інших комплексів і залежностей);

– оволодіти методами подолання професійного стресу і синдром професійного вигорання;

– подолання песимізму і депресії;

– опанувати технологію вирішення міжособистісних протиріч і суперечностей, подолання конфліктних ситуацій;

– виробити вміння протистояти маніпулятивним впливам;

– розвивати здатність гнучко реагувати на ситуацію, швидко перебудовуватися в різних умовах і різних групах, вийти на новий рівень управління своїми станами;

– опанувати технологію створення адекватної самооцінки і впевненості в собі;

– прояснити і розвивати ціннісно-мотиваційну сферу особистості, оволодіти технологією створення позитивної мотивації;

– розвинути компетентність цілепокладання, оволодіти стратегіями прийняття рішень, постановки стратегічних і тактичних цілей і з'ясувати їх вплив на ефективність формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в швидко змінних умовах інноваційної діяльності;

– відкрити своє призначення, свою місію, яка спонукає особистість рухатися вперед і об'єднує її переконання, вірування, цінності, дії і почуття власної значущості і дає радість;

– сформувати інноваційну компетентність;

– розвинути діагностичну компетентність, оволодіти теорією і практикою самодіагностики характеристичних особливостей особистості і усунення виявлених проблем [4; 5; 8].

Представимо загальний дизайн і зміст «індивідуальної програми» рефлексивно-інноваційного тренінгу- коучингу: «Сучасні психотехнології формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах інноваційної діяльності». Вона складається із 12-ти модулів (кожний наступний модуль є логічним продовженням і завершенням попереднього).

I-й модуль: Теоретичні та методичні засоби проведення рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу (РІТ).

II-й модуль: Розвиток комунікативної та інтерактивної компетентності.

III-й модуль: Компетентність подолання психологічних проблем: страхів, фобій та інших травмуючих спогадів.

IV-й модуль: Компетентність подолання життєвих криз, розвиток психологічної стійкості, стресостійкості та здібності до швидкої адаптації.

V-й модуль: Компетентності рефлексії, самоусвідомлення себе, навички використання ефективних стратегій створення адекватної самооцінки та впевненості в собі.

VI-й модуль: Компетентність попередження і врегулювання міжособистісних протиріч та конфліктних ситуацій.

VII-й модуль: Розвиток компетентності цілепокладання: стратегії і тактики постановки та досягнення цілей.

VIII-й модуль: Компетентності подолання професійного стресу і синдрому професійного вигорання особистості та організації.

IX-й модуль: Компетентність створення позитивної мотивації.

X-й модуль: Компетентності оволодіння мистецтвом публічних виступів.

XI-й модуль: Компетентності «технології ефективного проведення дискусій – різновиду спорів».

XII-й модуль: Витоки сучасних психотехнологій формування компетентностей конкурентоздатності особистості, особливості їх використання та перспективи поширення. Підведення підсумків РІТ. Підсумковий контроль РІТ. Ритуал «завершення» РІТ [2; 4; 5; 8]..

Програма призначається для: вчителів, педагогічних працівників, керівників і управлінців, спеціалістів по роботі з персоналом, психологів, менеджерів освіти, науково-педагогічних працівників ЗВО, ПТОЗ та системі післядипломної освіти, науковців, консультантів, коучів, дослідників. Він покликаний сприяти підготовці фахівців до реалізації компетентісно орієнтованого навчання в процесі професійної діяльності, науково-методичному психологічному забезпеченню формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності, не тільки як професіонала до роботи в сучасних організаціях (закладах, установах) та забезпечення організаційного розвитку але і в якості організаторів навчання і виховання.

Програма реалізується у міжкурсовий та курсовий період підвищення кваліфікації в системі освіти; в системі підготовки та перепідготовки кадрів. Форма навчання : очна та дистанційна. *Спецкурс проводиться з відповідно підібраними для цієї мети групами вчителями, управлінців різних рівнів, директорів і завучів освітніх організацій, психологів, методистів.*

Отже, представлені діагностична і корекційно-розвивальні моделі внесли свій внесок у науково-методичне забезпечення реалізації «Технології

формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності організації», в умовах сучасних цивілізаційних викликів, з використанням цифрових і STEM методів. Вона впроваджена в освітню практику України та ВУЗи Республіки Узбекистан.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Чудакова В. П. Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання: навчальна програма. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. 25 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/21-29-CHudakova.pdf>
3. Чудакова В. П. Інтегративні методи і технологія експертизи і корекції формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності (частина 1). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, 2020. № 4 (79). С. 63-69. DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4\(79\)-63-69](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4(79)-63-69) URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2020/4/12.pdf>
4. Чудакова В. П. Загальний дизайн і програма організації комплексного емпіричного дослідження «психології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності організації» (частина 3). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, 2021. № 2 (81). С. 57-66 URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2021/2/10.pdf> DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2021-2\(81\)-57-66](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2021-2(81)-57-66)
5. Чудакова Віра Петрівна. Апробація і впровадження рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу «Сучасні психотехнології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності» у рамках міжнародного стажування та академічної мобільності: українсько-узбецький досвід (у форматі фотовернісажу (частина 11)). Науковий семінар-практикум. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, 2023. № 2 (89). С. 50-67. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545> DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-50-67](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-50-67) URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/2/7.pdf>
6. Чудакова Віра Петрівна. Досвід впровадження і зміст програми «Технології та інтегративний інструментарій формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності», у рамках міжнародного стажування і міжнародної літньої школи «Узбекистан–Україна 2023» В. Чудакової (у форматі фотовернісажу (12 частина). Науковий семінар-практикум. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, 2023. № 3 (90). С. 83-100. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545> DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-3\(90\)-83-100](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-3(90)-83-100) URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/3/12.pdf>
7. Чудакова В. П. Особливості дослідження пріоритетних психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності організацій, з використанням цифрових і STEM методів. (частина 13). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: ІОД, № 4 (91) / IV квартал / 2023. С. 83-97. ORCID:

<https://orcid.org/0000-0003-3801-6545> URL журналу:
<https://otr.iod.gov.ua/index.php/2023-rik/99-vipusk-no4> URL статі:
<https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/4/13.pdf> DOI:
[https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4\(91\)-83-97](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4(91)-83-97)

8. Чудакова В. П. Особливості та перспективи впровадження програми спеціальної підготовки експертів-тренерів і науково-методичного забезпечення реалізації «технології формування психологічних компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності», з використанням цифрових і STEM засобів. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2022. № 2 (58). Т. 2. 234 с. С. 190-215. DOI: : <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2022-58-2-190-214> URL: <https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05763434-5e98-440e-a57b-b4076218d862/content>
9. Chudakova V. (2020) RESOURCES DEVELOPMENT OF THE COMPETENCES OF PERSONALITY COMPETITIVENESS IN TERMS OF INNOVATIVE ACTIVITIES. Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy: collective monograph / Editors Lyubomira Popova, Mariana Petrova. Veliko Tarnovo, Bulgaria: Publishing House ACCESS PRESS, 2020. 532 p. P. 473-485 URL <https://access-bg.org/monograph/monograph-professional-competencies.pdf>

Шарикіна Алла Сергіївна,
викладач англійської мови
спеціаліст вищої категорії
ДНЗ «Регіональний ЦПО швейного
виробництва та сфери послуг
Харківської області»
zlayaya2006@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗП(ПТО) УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Стаття присвячена одній з актуальних проблем, а саме дослідженню чинників сучасних методик викладання іноземних мов у ЗП(ПТО) України під час воєнних дій. Серед традиційних методик було проаналізовано комунікативну та культуроспрямовану, а також використання ІКТ, які визначені результативними в умовах інформатизації освіти. Зокрема, аналізуються такі поняття, як процес синхронного та асинхронного навчання.

Ключові слова. особливості, викладання іноземних мов, синхронне навчання, асинхронне навчання, освітні платформи, ІКТ у вивченні іноземних мов

Умови воєнного конфлікту можуть впливати на формування сучасної методики викладання низки предметів у закладах професійно-технічної освіти в Україні. Мета статті – дослідити чинники формування сучасної методики

викладання іноземних мов у закладах професійно-технічної освіти України під час війни.

Зокрема, аналізуються синхронний та асинхронний процеси навчання, основні переваги цифрових платформ у вивченні іноземних мов, можливість раціонального поєднання комунікативно-орієнтованого та культурологічного педагогічних підходів в онлайн-просторі, збереження автономії навчального процесу студентів та незалежності професійної діяльності викладачів, підвищення психологічного навантаження, концепції легкості навчання та високої адаптивності до вимог життя.

Зміни у формах організації та сутності освітнього процесу відбуваються разом із розвитком держави та суспільства. Сучасна педагогічна практика викладання іноземних мов є симбіозом традиційних, але перевірених формальних "методів" навчання здобувачів освіти та неформальних технологій, що ґрунтуються на поширенні ІКТ та інновацій в освітньому процесі [1, с. 360]. Для вивчення природи сучасних концепцій навчання необхідно проаналізувати динаміку їх змісту та складових із застосуванням еволюційного підходу. Подальші дослідження "технологій" у цій сфері мають бути зосереджені на вдосконаленні практик цифрового навчання студентів та розробці методів збалансованого впровадження традиційних і прогресивних методів викладання іноземних мов у ЗП (ПТО).

Однією з відмінних рис викладання іноземної мови є те, що процес навчання ґрунтується на комунікативно-діяльнісному підході та забезпечує соціокультурний контекст змісту навчання. У традиційному навчанні іноземної мови викладач представляє новий матеріал здобувачам освіти, а вони працюють над вправами та завданнями вдома(асинхронно).Такий підхід може бути виправданий, коли здобувачі не мають досвіду самостійної роботи над матеріалом або коли матеріал є абсолютно новим чи складним. Під час пандемії вже був застосований процес дистанційного навчання, який може здійснюватися в синхронному й асинхронному режимах з використанням освітніх платформ і комунікаційних онлайн сервісів та інструментів.

Також слід звернути увагу на реалізацію іншого підходу, де сам новий матеріал опрацьовується асинхронно, а на онлайн-занятті відбувається його обговорення та практичне закріплення. Таким чином здобувачі можуть отримати матеріал у зручному для себе форматі. Це може бути опрацювання підручника, відеозапису від свого викладача, відеороликів тощо. Новий матеріал можна викладати, записуючи відеопояснення, як альтернатива відвідуванню синхронних уроків за небезпечних умов. Плануючи використання таких джерел, викладач має врахувати, що час опрацювання цих матеріалів не може перевищувати тривалості асинхронних занять.

Значна частина роботи має бути присвячена самостійному навчанню, включати практичні заняття та активні методи навчання. На синхронних

заняттях також варто використовувати інтерактивні прийоми та методи, можна активізувати роботу в малих групах, використовуючи роздільники онлайн-сесій, які можуть бути особливо ефективними для розвитку навичок говоріння. Може бути доречним використання онлайн-інструментів та платформ таких як Wordwall, Classtime та Kahoot. Вони допомагають великій кількості учасників працювати одночасно в реальному часі. Однак, плануючи використання додаткових цифрових інструментів під час онлайн-навчання, слід враховувати такі аспекти, що не всі здобувачі можуть мати можливість перемикатися між відеоконференцією та іншим додатком, особливо якщо вони користуються мобільним телефоном або планшетом.

Зважаючи на вищевикладене, можна виділити наступні особливості дистанційної освіти у контексті вивчення іноземних мов у закладах професійно-технічної освіти під час воєнних дій:

1. **Гнучкість.** Дистанційна освіта надає можливість здобувачам і викладачам пристосувати навчальний процес до власного розкладу та потреб, особливо в умовах обмежень присутності на заняттях.
2. **Адаптованість до обставин.** Умови воєнного конфлікту можуть змушувати швидко адаптувати методику вивчення мови до нових обставин та потреб здобувачів освіти та викладачів.
3. **Використання технологій.** Дистанційна освіта спирається на використання різноманітних технологій та онлайн-інструментів для забезпечення ефективного навчання та комунікації між учасниками процесу. Але забезпечення якісної технічної інфраструктури є критичним для успішної реалізації дистанційного вивчення мови. Необхідно мати доступ до надійного інтернет-з'єднання та відповідного програмного забезпечення.
4. **Оцінка і контроль.** Важливо розробити систему оцінювання, яка б враховувала специфіку дистанційного навчання. Це може включати в себе онлайн-тести, здачу завдань через електронні платформи та інші методи оцінювання.
5. **Підвищена важливість комунікації.** Дистанційна освіта під час воєнного конфлікту може створювати додаткову потребу в забезпеченні ефективної комунікації між учасниками навчального процесу через онлайн-канали.
6. **Розвиток самодисципліни та саморегуляції.** Дистанційне навчання вимагає від здобувачів освіти підвищеної самодисципліни та саморегуляції, оскільки вони відповідають за власний розклад та організацію навчального процесу.
7. **Психологічна підтримка.** Умови воєнного конфлікту можуть впливати на психологічний стан здобувачів освіти та викладачів, що може впливати на їхню здатність ефективно працювати, тому важливо забезпечувати їм психологічну підтримку, яка може бути надана через онлайн-консультування та групові сесії.

Ці особливості вимагають відповідних підходів до вивчення іноземних мов у закладах професійно-технічної освіти під час воєнних дій, зокрема зосередження на практичних навичках, адаптації програм та забезпеченні психологічної підтримки для здобувачів та викладачів.

Онлайн-навчання є важливим способом забезпечення безперервності освітнього процесу під час військових дій в країні. Хоча невідомо, як довго триватиме така ситуація, викладачі мають можливість підтримувати зв'язок зі своїми здобувачами, надавати підтримку та пояснення, а також постійно перевіряти їх роботу. Ці можливості слід розглядати не лише як вимушений захід, а й як час для вдосконалення та модернізації освітнього процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Полякова Г. Особливості вивчення іноземної мови в Україні під час воєнних дій. *Science and innovation of modern world*. London, 2023. p.360-362
2. Гнатюк О. В. Дистанційне навчання: проблеми, пошуки, виклики. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728350/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf> (дата доступу: 12.03.2023)
3. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України) / за ред. С. В. Бартош. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. С. 191–198.
4. Хроленко О. А. Актуальність проблеми дистанційного навчання. *Scientific practice: modern and classical research methods*. Boston, USA. October 15, 2021. Pp. 129-130.

Шевчишена О. В.,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
дошкільної і початкової освіти
Хмельницького обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка,
anakso82@gmail.com

ЛІДЕРСЬКА ОБДАРОВАНІСТЬ У ВИМІРАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

В статті проаналізовано поняття «лідерська обдарованість» та здійснено опис понять, пов'язаних з її сутністю. Актуалізовано питання лідерської обдарованості в сучасному суспільстві. Запропоновано опис зарубіжними дослідниками позитивної кореляції особистісних вимірів людини з феноменом лідерства. Обґрунтовано підходи педагогів щодо стимулювання розвитку в школярів здатностей досягати зрілих та конструктивних взаємовідносин з іншими людьми в різних середовищах.

Ключові слова: сучасне суспільство, види і типи обдарованості, лідерська обдарованість, лідерські потенціали, освітній простір, діти та підлітки, внутрішній ресурс особистості.

The article analyzes the concept of "leadership giftedness" and describes the concepts related to its essence. The issue of leadership talent in modern society has been updated. A description by foreign researchers of the positive correlation of personal dimensions of a person with the phenomenon of leadership is offered. The teachers' approaches to stimulating the development of schoolchildren's abilities to achieve mature and constructive relationships with other people in various environments are substantiated.

Key words: modern society, types and types of giftedness, leadership giftedness, leadership potential, educational space, children and adolescents, internal resource of the individual.

Глобальні та соціально-економічні зміни, які відбуваються у нашому соціумі, обумовлюють потребу в активних, незалежних та творчих людях, в особистостях, здатних неординарно мислити, вирішувати поставлені перед ними задачі на основі критичного аналізу дійсності.

В контексті реформування освітнього простору нашої держави домінуючими пріоритетами функціонування загальноосвітнього навчального закладу мають стати такі цінності, як самоосвіта та самовдосконалення особистості учня. Тому, весь навчально-виховний процес сучасної школи спрямований на формування всебічно-розвиненої особистості школяра, здатної до самостійних та творчих дій в нестандартних життєвих і навчальних ситуаціях. Відповідно, в руслі нових ідей і принципів, що висуваються в умовах культурного та духовного оновлення життя країни, вагомого значення набуває модернізація освіти щодо навчання та виховання обдарованих дітей і молоді [7].

У міру наростання інноваційних процесів у різних сферах суспільства одним з пріоритетних завдань освіти має стати забезпечення належного психолого-педагогічного супроводу особистості обдарованої дитини, спрямованого на актуалізацію не лише інтелектуального ресурсу, а й моральних цінностей, які б в сукупності виступали для неї в якості запоруки формування суб'єктно значущого життєвого досвіду [7].

Одним з основних завдань сучасної шкільної освіти є не лише виявлення резервів здібних і обдарованих школярів, але й забезпечення спрямованості навчально-виховного процесу на формування та розвиток гармонійно-розвиненої особистості обдарованого учня, його здатності до впевнених і самостійних дій у різноманітних навчальних і життєво-побутових ситуаціях, які постають перед ним в процесі взаємодії із суспільним середовищем [7].

Вирішення подібного роду завдань можливе за умови, якщо психологи ґрунтовно розкриють та всебічно пояснять суть як феномену обдарованості загалом, так і дитячої обдарованості зокрема. В цілому проблема обдарованості була та залишається в якості предмета дослідження багатьох вітчизняних та

зарубіжних науковців, а саме: А. Біне, Н. Д. Вінник, М.С. Гальченко, Г. О. Гулько, Дж. Гетзелз, П. Джексона, С. Г. Заброцької, О. Л. Кононко, С. Є. Кулачкіської, Є. І. Кульчицької, О. М. Лукашевич, Дж. Марланда, М. Морлока, Р. В. Павелків, Дж. Пломіна, Дж. Рензуллі, Р. О. Семенової, Р. Стернберга, П. О. Тадеєва, М. І. Тадеєвої, М. Фрайзера, В. В. Химинця.

Не зважаючи на багатогранність та різноманітність підходів і концепцій стосовно обґрунтування понять, пов'язаних з обдарованістю, однією з поширених на сьогоднішній день є думка, за якої поняття обдарованості трактують та розглядають як сукупність здібностей, внутрішніх задатків та передумов, які дають змогу людині за звичних умов життєдіяльності досягати кращого результату на відміну від пересічної людини. Однак, даний, найбільш поширений підхід доповнюється й іншими теоріями. Для прикладу, В.В.Химинець стверджує, що «Сьогодні вивчення всіх видів обдарованості загалом сконцентровано на механізмах успішної діяльності та виявленні тих особистісних властивостей, які можуть її забезпечити» [8, с. 263]. Науковець переконаний, що обов'язковою умовою прояву академічної, а тим більше спеціальної обдарованості, є осмислене оволодіння достатньою кількістю знань, умінь і навичок [8]. У загальному вигляді поняття обдарованості, за переконаннями дослідника, розкривають когнітивний, соціальний і мотиваційний потенціал, у якому останнє займає чільне місце [8]. Співзвучним з вище загаданими твердженнями є положення американського вченого Р. Стернберга, за яким обдарованість являє собою щось більше, ніж коефіцієнт розумового розвитку; поряд з когнітивними, в структурі обдарованості чільне місце займають некогнітивні, тобто мотиваційні компоненти, які, у більшості випадків, є вирішальними у реалізації потенціалу обдарованих учнів [10].

Якщо в цілому відштовхуватись від аналізу психолого-педагогічних джерел в контексті даної проблематики, то можна відстежити тенденцію, згідно якої більшість науковців акцентують увагу на тому, що треба виходити за межі кінцевого інтелектуального результату особистості обдарованої дитини. Психологи неодноразово доводять, що становлення та розвиток дитячої обдарованості можливі в результаті успішної взаємодії закладених природних можливостей та суспільного середовища, опосередкованого ігровою та навчальною діяльністю дитини. Так Г.О.Гулько стверджує, що «Кожна дитина є окремою складно утвореною особистістю і супровід її включає багато аспектів: педагогічний, соціальний, виховний, психологічний, здоров'язберігаючий, які мають бути інтегровані в єдину систему, працювати злагоджено і взаємно доповнювати один одного» [2, с. 9]. Автор наголошує, що «Конкурсний відбір допомагає відібрати найкращих, найбільш здібних, але всі діти різні, зі своїми особливостями характеру, типом темпераменту, провідною формою сприйняття

інформації, цілями, стилем поведінки, організацією навчання, загальними психологічними особливостями особистості» [2, с. 9].

Аналіз результатів вище згаданих досліджень продовжує підкреслювати той факт, що запитом сьогодення є пошук обдарованих дітей з метою підтримки їхнього розвитку. Оскільки потенційні можливості дітей проявляються поступово та нерівномірно, то ідентифікувати обдарованість буває вкрай складно.

Результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно питань, пов'язаних з визначенням понять обдарованості, вивченням психолого-педагогічних умов розвитку та підтримки здібних і обдарованих дітей дають нам змогу дотримуватися того факту, що одностайного визначення обдарованості не існує, що обдарованість являє собою багатогранне явище, яке уособлює в собі різноманітність трактувань даного феномену в залежності від етапу вікового зростання дитини. Тому критеріїв для класифікації типів і видів обдарованості визначено багато.

У психологічній літературі поширеною є класифікація обдарованості, згідно якої існує два аспекти цього феномену. Першим аспектом є **вроджена обдарованість**, або її ще розглядають як «**актуальну**», та **набута** – «**потенційна**» обдарованість [9].

Не менш поширеною є класифікація, згідно якої обдарованість поділяється на **загальну** як «універсальну здібність» (здібності до всього) та **спеціальну** [9]. Більшість дослідників упевнені в тому, що обдарованість являє собою інтеграційну (сумарну, загальну) особистісну властивість. Іншими словами, якщо людина обдарована, то вона здатна досягнути успіхів у багатьох галузях. Цю обдарованість називають **загальною** [9].

Спеціальна обдарованість, тобто обдарованість в одній сфері діяльності, завжди придатна до певного типу обдарованості (математична, літературна, спортивна тощо) [9].

Подібною до вищезгаданої класифікації є класифікація дитячої обдарованості, запропонована Ю.З.Гільбухом [1]. Окрім **загальної (розумової) та спеціальної (художньої, соціальної, спортивної)** обдарованості автор ще також виділяє **однобічну обдарованість**.

Л.В.Сенчишак і Т.О.Сливінська, в свою чергу, вважають за необхідне виокремити **типи обдарованості, які одразу помічає вчитель** [6]: інтелектуальний тип обдарованості, академічний, художній, креативний типи обдарованості, лідерська або соціальна обдарованість («організаторські здібності»), а також психомоторна чи спортивна обдарованість.

Дуже дефіцитна в будь-якому суспільстві і найменш вивчена **соціальна обдарованість (яку ще називають лідерською)** [6].

Лідерська або соціальна обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд з цим необхідна й добре розвинута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання; в багатьох випадках у людей з цим типом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям.

Існує багато варіантів лідерської обдарованості. Є емоційні лідери, своєрідна «жилетка» для кожного, з ними радяться, їх поважають. Є лідери дії – вони вміють приймати рішення, важливі для багатьох людей, визначати мету й напрямок руху, вести за собою.

На жаль, у багатьох школярів з вираженими лідерськими здібностями інтерес до шкільного навчання недостатній. Багато учнів з цими здібностями не мають достатньої шкільної мотивації і, маючи сильний характер і незалежність, відверто нічого не роблять у школі. Неможливість засвоювати статус лідера у школі веде їх на вулицю, де вони стають лідерами антисоціальних угруповань. Таких учнів учителі часто характеризують як пересічних хуліганів. Це викликає відповідне негативне ставлення з боку учнів. Усе це ще більше спричиняє проблеми в цих учнів і їхніх учителів. Потрібна спеціальна, іноді тривала і складна робота, щоб повернути таких учнів до школи [6].

На думку Ю.З.Гільбуха в контексті психології обдарованості має місце таке поняття як *соціальний інтелект* [1]. Під цим терміном розуміють спроможність розбиратися в людях і встановлювати з ними ефективні ділові взаємовідносини. Звичайно, тут багато важать відповідні навички, які виробляються з вихованням, а також спеціальним тренуванням. Але безперечним є й те, що неабияку роль відіграють відповідні здібності [1].

Як і будь-яка здібність, *соціальна обдарованість* формується на основі певних задатків. Правда, їх склад поки що майже не вивчено. Можна припустити, що значну роль тут відіграє гармонійне поєднання сили і врівноваженості нервової системи. Про існування таких задатків свідчать і ранні прояви соціального інтелекту. Є діти, які не цікавляться індивідуально-психологічними особливостями людей аж до юнацького віку. А є такі, що вже в дошкільному дитинстві виявляють виняткову спостережливість у цій сфері [1].

Зрозуміло, що *соціальна спостережливість*, на думку Ю.З.Гільбуха, інтерес до людських характерів і доль не охоплює всю гаму якостей, які становлять соціальну обдарованість [1]. Головним тут, на думку автора, є те, що виступає в якості мотиву такого інтересу, на що спрямовується соціальна

спостережливість – на благо людей чи на задоволення власних егоїстичних інтересів [1].

Психологи доволі часто наголошують на такому явищі, що особливо болісною для багатьох обдарованих дітей є проблема *соціалізації*. За рахунок домінування в житті дитини значення пізнавальної потреби та специфічної ситуації розвитку, одностороннього характеру виховання, орієнтованого головним чином, на пізнавальний розвиток, у таких дітей, зазвичай, може зазнавати деформації сфера спілкування, може бути також відчутною проблема нестачі навичок групової діяльності з ровесниками.

Окремої уваги, за переконаннями Г.О.Гулько, можуть заслуговувати обдаровані підлітки [2]. Ситуація ускладнюється тим, як стверджує науковець, що в підлітковому віці «дитина дуже швидко розвивається, починає розуміти себе як дорослу самостійну людину, у неї остаточно формується самооцінка, самоусвідомлення та система цінностей» [2, с. 10]. Така дитина, на думку автора, «інтегрується у широкий суспільний простір задля того, щоб у подальшому досягти своїх цілей, життєвого успіху, самоактуалізуватися через свою професійну діяльність та досягти власного акме» [2, с. 10].

Однак, обдаровані підлітки неодноразово схильні відчувати труднощі у соціалізації. В процесі дослідно-експериментальної діяльності В.О.Киричуку вдалося з'ясувати проблеми соціалізації обдарованих підлітків, зокрема: прийняття самостійних рішень, вияв ініціативи у класному та шкільному житті (50 % підлітків ніколи не беруть участь в шкільному житті та не мають постійних доручень), дотримання норм та правил (кожний другий підліток порушував встановлені правила) [3]. Крім того на етапі дослідно-експериментальної роботи науковцем встановлено протиріччя між термінальними та інструментальними ціннісними орієнтаціями обдарованих учнів. Для прикладу, обдаровані підлітки визначають пріоритетними загальнолюдські цінності (дружбу, здоров'я, освіту, життя, мир та спокій у державі, батьківщину, любов тощо), сприймаючи їх як даність, що не потребує зусиль. З'ясовано, що 45,4 % обдарованих підлітків орієнтовані на задоволення власних потреб, 40,3 % – на колективну взаємодію, 14,8 % – на організаційну діяльність [3]. Науковцем також з'ясовано, що більшість учнів в експериментальних закладах мають проблеми зі самостійністю, ставленням до власних обов'язків, упевненістю у власних силах..., тобто, з боку обдарованих дітей, за часту, відбувається обвинувачення дорослих у недосягненні власних життєвих цілей [3].

Отож, у вимірах сучасного соціуму напрошуються наступні питання а саме: «Що слугує успішній адаптації дітей та підлітків у різних життєвих середовищах (який внутрішній ресурс цьому сприяє)?», «Які лідерські потенціали мають місце в житті сучасної молоді?» (адже в дитячих та підліткових колективах можуть

мати місце як позитивні та негативні лідери), «Який психологічний портрет успішного лідера?», «Що слугує успішному лідерству та які риси та якості характеру особистості корелюють з ним?»

За переконаннями Л.В.Копець, «Стати хорошим лідером особистості допоможуть такі риси, як сміливість, стійкість, переконаність, а також енергійність, рішучість, адаптивність, комунікативність, наполегливість у досягненні цілей, стійкість до стресу» [4, С. 312].

На думку дослідника, «Особи, котрі малоуспішні як лідери (на яких очікують значні труднощі у просуванні до вищих шаблонів керівництва) відзначаються такими рисами: відсутність сенситивності, вони не викликають довіри в інших, холодно відчужено пихаті, надто амбіційні, похмурі, нестійкі до тиску і часто використовують засоби психологічного захисту» [4, С. 312].

Автором здійснено систематизацію досліджень лідерства зарубіжними дослідниками. Для прикладу, на думку С.Коссена, щоб стати хорошим лідером, особа має мати такі риси: здатність творчо вирішувати проблеми; уміння доносити ідеї до послідовників; переконливість; уміння уважно слухати інших людей та прислухатися до їхніх порад; тверде бажання досягати мети; комунікативність та широке коло інтересів; чесність, прямота, конструктивність у стосунках з підлеглими; почуття власної гідності та впевненість у собі; ентузіазм та висока дисципліна; уміння «добре триматися» за будь-яких обставин та зберігати внутрішню рівновагу [4]. Л.В.Копець наголошує, що запропонований вище список скоріше є набором соціальних навичок, ніж особистісних рис [4].

Список Чемпена (риса, необхідні для лідера) виглядає іншим чином: здатність до генерування нових ідей, здоровий глузд, розсудливість, уміння висловлювати свої думки, виразність мовлення, комунікабельність, адекватний рівень самооцінки, наполегливість, стійкість, врівноваженість, зрілість [4].

Дослідники А.Лоутон та Е.Роуз вважають, що успішному лідеру необхідні такі риси: 1) далекоглядність (уміння формувати імідж та завдання організації); 2) уміння визначати пріоритети (здатність розділяти, що необхідно, а що просто важливо); 3) стимулювання підлеглих визнанням та винагородами за успіхи; 4) володіння мистецтвом міжособистісних стосунків (уміння вислухати, підказати, бути впевненим у своїх діях); 5) «політичне чуття» (здатність розуміти запити свого оточення й осіб, які мають владу); 6) стійкість (непохитність перед опонентами); 7) харизма та чарівливість (не піддається визначенню, однак захоплює та надихає людей); 8) здатність іти на ризик у таких питаннях, як передача частини роботи або повноважень підлеглим; 9) гнучкість (здатність відгукуватися на нові ідеї та досвід); 10) рішучість, непохитність, якщо цього вимагають обставини [4].

Вище згадані дослідження, за переконаннями Л.В.Копець, «...незмінно демонструють високу позитивну кореляцію з успішним лідерством таких особистісних вимірів, як: інтелект, домінантність, впевненість у собі, високий активаційний (енергетичний) рівень, професійні знання і навички, релевантні завданням, які виконуються» [4, С. 113].

Таким чином, дослідження переконують, що лідером може стати не кожна людина, а лише та, яка відзначається набором особистісних рис [4]. Разом з тим Л.В.Копець наголошує, що «...стати успішним лідером людина не може лише завдяки тому, що вона має певний набір особистісних рис» [4, С. 313]. Дослідник розділяє думки Раймонда Кеттела та його співробітників, які в свою чергу, дійшли висновку, що лідерів відрізняють від інших такі вісім рис: моральна зрілість, або сила Я; домінування або вплив на оточення; цілісність характеру або сила над Я; соціальна компетентність, прозорливість, незалежність від сильних прагнень, сила волі, відсутність від зайвих переживань та нервового напруження [4]. Водночас зазначалося, що за низької соціальної компетентності (несміливість, пасивність, невпевненість у собі) та відсутності сильних переживань і нервового напруження особистість не може стати лідером [4].

Виходячи з досліджень, можна вважати, що існують в житті людини певні поштовхи, які виступають в ролі чинників щодо прояву в певних (особливо складних) для неї життєвих ситуаціях відповідних особистісних характеристик (лідерських можливостей).

В умовах воєнного стану багато людей відмічають для себе таке явище, коли в ситуаціях сильного стресу (наприклад, під час порятунку дітей) у них потужною мірою відбувається активізація внутрішнього ресурсу. Для прикладу, в якості рис, які починають корелювати з високою мірою відповідальності, можуть бути: готовність іти на ризик в непередбачуваних ситуаціях, емоційна стійкість, сміливість та рішучість в складних для людини життєвих обставинах.

В умовах воєнного стану нашого соціуму значна частина дорослих людей відмічає для себе таке явище, що багато дітей стали нетипово для їхнього віку «дорослими». Незважаючи на наявність болючих та складних психічних станів, які стали результатом затяжних стресів, вони усвідомлюють ступінь небезпеки та здатні робити з допомогою дорослих конструктивну оцінку ризиків, які мають сьогодні місце в нашому житті та адекватним чином на них реагувати.

З іншої сторони, в підлітковому віці продовжує мати місце наявність проблем, пов'язаних з маніпулятивними впливами. Чи здатні підлітки протистояти небезпечним впливам, які поступають із навколишнього середовища? Чи не виступає їхня чутливість, сенситивність, емпатія зброєю для маніпулювань з боку інших осіб? Чи завжди здатні підлітки висловлювати свої незалежні від обставин конструктивні ідеї?

Враховуючи сучасні життєві виклики, зміни в різних сферах життєдіяльності, сучасна молодь на противагу певним рисам та якостям характеру (які завжди збагачували та наповнювали людську сутність в моральному та духовному вимірах) потребує пошуку альтернатив, а саме: сили волі, вміння висловлювати та обґрунтовувати власну думку, переконувати інших в її конструктивності, при цьому зберігаючи повагу до іншої людини. Підлітки потребують сьогодні виваженості, організованості, впевненості у власних силах, вмінь сказати «ні» в складних для них ситуаціях, готовності робити вибір і допомагати іншим здійснювати вибір, який є адекватним саме у цій ситуації, яка склалася у їхньому житті.

В умовах дистанційного навчання переосмисленню підлягають актуальність та необхідність володіння певними компетентностями. Для прикладу, питання, які стосуються важливості тих самих лідерських якостей, в умовах дистанційного простору уже є відкритими. Адже, за умов використання дистанційних технологій сучасні діти потребують здатностей самостійно вчитися, організованості, психогігієни розумової діяльності. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій потребує від сучасної молоді готовності протистояти впливам (маніпуляціям), які мають місце в сучасному просторі, а відтак, здійснювати критичну оцінку дійсності.

Однак, на противагу вище піднятій інформації в межах дитячих та підліткових середовищ продовжують себе виявляти проблеми щодо розвитку в дітей соціальних життєвих навичок, а саме: вміння комунікувати та працювати на рівні команди, прислухатися до думок інших і коректно та впевнено обґрунтовувати перед оточенням власні думки.

Вище згадана інформація, в свою чергу, може мати відношення до феномену лідерства уже в межах соціальної психології. Для прикладу, за переконаннями А. В. Мітлоща, В. О. Моляко та В. С. Бажанюк «Ефективність лідерства визначається ефективністю системи комунікацій в організації, особливостями обміну інформацією по всіх її структурних рівнях» [5].

Ефективність лідерства, на думку авторів, «...ніколи не обмежується діями лише однієї особи, воно існує у контексті певного соціального оточення. Саме тому лідери, які розуміють цей контекст, ефективно виконують свою роль у колі послідовників, ведуть команду до поставленої мети [5, С. 111]. Однак, дослідники наголошують, що «...у природі немає готових лідерів, адже це результат процесу тривалого виховання та навчання упродовж життя особистості» [5, С. 185].

Відповідно, у контексті психологічної практики мають місце тренінги розвитку лідерської обдарованості. Перед психологами в контексті тренінгової взаємодії з приводу даного питання може поставати багато задач, а саме:

формування вмінь будувати команду, оволодіння навичками побудови взаємин з людьми, оволодіння шляхами та способами вирішення проблемних ситуацій, розвиток соціального та емоційного інтелекту.

До вирішення вище згаданих завдань причетними є також і педагоги закладів загальної середньої освіти. Виходячи із сучасних освітніх концепцій побудови та організації освітнього процесу в освітніх закладах вчителі продовжують використовувати методи, що ґрунтуються на активній участі школярів, зокрема: мозкові штурми, робота в парах (групах), аналіз життєвих ситуацій, робота з проєктами та інші.

Активна участь школярів дає змогу їм демонструвати творчі можливості, бути відкритими та незалежними у власних проявах особистості зберігаючи при цьому толерантність до інших осіб групи, вміння розподіляти ролі в групі та представляти команду (результати спільно виконаної роботи). Власним прикладом (манерами поведження) вчитель демонструє школярам шляхи встановлення контакту з іншими людьми, орієнтуватися в проблемах та шукати конструктивні шляхи виходу з них, усвідомлювати та шукати конструктивні позиції в конфлікті. В контексті взаємодії зі школярами педагог також впроможі допомагати учням вивчати та оволодівати техніками асертивної суперечки під час обговорення питань, які викликають розбіжності, а також оволодівати навичками умілої відмови та збереження позитивних міжособистісних відносин.

За переконаннями А. В. Мітлоца, В. О. Моляко та В. С. Бажанюк «Модель лідерської обдарованості містить високу мотивацію, високий рівень емоційного та соціального інтелекту та креативний підхід до вирішення складних соціальних проблем, знаходження способів вирішення завдань як у стабільній, так і в мінливій групі» [5, С. 236].

Таким чином, враховуючи виклики сучасного соціуму, важливо стимулювати в дітей такий внутрішній ресурс, який би витупав для них в якості альтернативи щодо численних маніпуляцій, давав би змогу протистояти небажаними впливам та шукати конструктивні шляхи виходу зі складних життєвих ситуацій. З іншої сторони, створювати умови для стимулювання розвитку в школярів здібностей досягати зрілих та конструктивних взаємовідносин з іншими людьми в різних середовищах. Саме легкість встановлення контактів з іншими людьми та їх висока якість складає змістовне наповнення лідерської обдарованості, яка, в свою чергу, має значення як в житті кожної особистості, так і у вимірах сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гільбух Ю.З. Розумово обдарована дитина: Психологія, діагностика, педагогіка. – К.: Фірма «Віпол», 1993. – 75 с.

2. Гулько Г.О. Психологічна профілактика неврозів обдарованих підлітків // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (19-20 грудня 2014 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. С. 9-12.
3. Киричук В.О. Соціально-педагогічне проектування розвитку обдарованості учня в системі взаємодії учасників навчально-виховного процесу // Освіта та розвиток обдарованої особистості: Щомісячний науково-методичний журнал. - № 6 (37). – К., 2015. С. 68-72.
4. Копець Л.В. Психологія особистості: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 460 с.
5. Мітлощ А.В., Моляко В.О., Бажанюк В.С. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги: монографія. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 290 с.
6. Сенчишак Л.В., Сливінська Т.О. Психолого-педагогічний супровід роботи з обдарованою дитиною: методичний посібник. – Миколаїв, 2008. – 76 с.
7. Шевчишена О.В. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі: науково-метод. посіб. – Хмельницький: ОППО, 2016. 237 с.
8. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність / В.В.Химинець. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 360 с.
9. Щорс В.В. Робота з обдарованими учнями: психолого-педагогічні та методологічні аспекти // Завучу. Усе для роботи. Науково-методичний журнал. – 2016. - № 17-18, С. 18-40.
10. Sternberg, R. J. What do we mean by giftedness? A pentagonal implicit theory / R. J. Sternberg & Zang, L. // Gifted Child Quarterly, 25 (3), 1995. – P. 103-107.

Шиманіца Д. В.,

*вчитель англійської мови, Комунальний заклад “Запорізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат №7 I-II ступенів” Запорізької обласної ради,
daryna.shymanitsa@gmail.com*

Кобріна К. В.,

*вчитель англійської мови, Комунальний заклад “Запорізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат №7 I-II ступенів” Запорізької обласної ради,
kobrinakv@gmail.com*

ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНОГО МЕДІАСЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статі розглядається формування на уроці англійської мови в учнів медійно-інформаційної грамотності, як базової риси сучасних лідерів, та для мотивації учнів до самостійного вивчення іноземної мови й покращення навичок фільтрації інформації з соціальних мереж та інформації створеної засобами штучного інтелекту.

Ключові слова: англійська мова, медіасередовище, медійно-інформаційна грамотність, штучний інтелект.

Abstract. The article discusses the development of media and information literacy among gifted students in English language classes as a fundamental trait of modern leaders. It aims to motivate students for independent learning and improve their skills in filtering information from social media and content generated by artificial intelligence.

Keywords: English language, media and information literacy, media environment, artificial intelligence.

Сучасні підлітки вивчають англійську мову вже здебільшого не за підручниками, а з використанням відеоконтенту соціальних мереж Youtube, Tiktok та Instagram.

Станом на 1 лютого 2024 у рейтингу найвідвідуваніших сайтів в Україні друге місце займає платформа відеоконтенту youtube.com, та третє місце соціальна мережа facebook.com, більш «молодіжні» соціальні мережі instagram.com та tiktok.com займають 12 та 13 місце відповідно [1].

Зі стрімким зростанням кількості осіб, що користуються соціальними мережами все більше відчувається вплив інфлюенсерів (англ. influencer), або впливовців – людей, думка яких має значення для певної аудиторії. Найчастіше вони взаємодіють зі своєю аудиторією через соціальні мережі [2].

Впливовці зазвичай мають відразу декілька рис лідерів, що описані українським науковцем В.О. Татенко: прагнення вести за собою, мотивація першості, впливовість, зануреність і закоханість у свою справу, компетентність і креативність, психологічна надійність, адекватна самооцінка і саморегуляція, самовдосконалення [3].

Більш того вони уміло використовують сучасні маркетингові засоби для створення позитивного професійного іміджу у соціальних мережах. Життя блогерів є цікавим для підлітків та вони намагаються наслідувати їх іноді не перевіряючи інформацію, що подають інфлюенсери.

Саме тому перед вчителями постає проблема формування в учнів навички фільтрації інформації, обсяги та джерела якої зростає з кожним днем, що здвигають вміння спілкуватися з іншими на другий план.

За концепцією ЮНЕСКО медійно-інформаційна грамотність об'єднує три пов'язані між собою комплекси компетенцій – інформаційну грамотність, медіаграмотність і технологічну / цифрову грамотність [4].

Сучасні підручники з англійської мови повні текстами про видатних людей, цікаві природні явища, або відомі споруди чи навіть неочікувані факти про їжу.

Опрацьовуючи тексти, аудіо- або відеоконтент учні вчать не лише шукати підтвердження на офіційних сайтах, сторінках відомих газет чи журналів,

платформ відгуків, а й оцінювати достовірність джерела та порівнювати отриману інформацію, вести дискусію з однокласниками на базі результатів дослідження.

Створення власного міні медіасередовища з теми вивчення для стимулювання продукування інформаційного контенту (тексти, аудіоподкасти, відеоматеріали чи презентації) учнями дотримуючись основ авторського права.

Користування платформами (наприклад, vucac.com, padlet.com) для командної роботи над проєктами під час дистанційного навчання дозволить учням мати більше конкурентних переваг у їх майбутньому, бо саме комп'ютерна та інформаційна грамотність формують нових лідерів сьогодення.

В умовах повномасштабного вторгнення для вчителя важливо організувати зручну комунікацію між учнями при виконанні групових завдань або проєктів, треба враховувати не лише доступність та легкість у використанні платформи на різних гаджетах від мобільного телефону, планшету до комп'ютера, здатність працювати зі швидким та недуже інтернет з'єднанням, можливість як одночасної роботи так і в різний час з урахуванням часових поясів учнів, що на цей момент знаходяться за межами України.

З розвитком та доступністю штучного інтелекту широкому колу користувачів, учні повинні навчитися як використовувати штучний інтелект для створення інформаційного контенту, так і відрізнити його в навколишньому медіасередовищі.

Проєктні роботи з використанням платформ з вбудованим штучним інтелектом (наприклад padlet.com) допомагають не лише творче реалізуватися учням створюючи яскравий та якісний графічний контент, а й сприяють формуванню етичної взаємодії як зі штучним інтелектом, так із результатом його роботи.

Чати з відомими письменниками, музикантами чи науковцями на базі штучного інтелекту покращують комунікативні навички учнів та є більш цікавими ніж звичайне вивчення біографії того чи іншого видатного діяча.

Відтепер лідером стає не лише той, хто може співпрацювати з іншими учнями та ефективно організувати чи презентувати результат групової роботи, а й той, хто вмilo користується штучним інтелектом для створення презентації як результату роботи групи, чи пошуку вхідної інформації для проєктних або групових робіт.

Бойченко М.А. у своєму дослідженні формальної освіти у Канаді, Сполучених штатах, та Великій Британії доводить, що найпоширенішими формами педагогічної підтримки обдарованих учнів є acceleration (прискорення в навчанні), enrichment (збагачення курикулуму) і ability grouping (групування за здібностями).

Використання штучного інтелекту дозволяє створити більш індивідуальний підхід до навчання обдарованих учнів, з іншого боку англomовне медіасередовище збагачує навчання «живою» англійською мовою, що використовують носії мови в повсякденному житті.

Вміння швидко аналізувати великі обсяги інформації, приймати обґрунтовані рішення на основі знайдених даних та уникати поширення неправдивої фейкової інформації створюють нові засади для формування лідерів нового часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Similarweb: Top websites of Ukraine // <https://www.similarweb.com/top-websites/ukraine/>
2. Вікіпедія: Інфлуенсер // <https://uk.wikipedia.org/wiki/інфлуенсер>
3. Татенко В.О. ЛІДЕР XXI / LEADER XXI. Соціально-психологічні студії / В.О. Татенко. – К.: Корпорація, 2004. – 198 с.
4. Медійна та інформаційна грамотність кожного і для всіх // <https://pon.org.ua/novyny/8281-medyna-ta-nformacynagramotnst-kozhnogo-dlya-vsh.html>.
5. Бойченко М.А. (2012). Моделі і технології виховання в зарубіжних країнах: навчальний посібник. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ.

Шиманчик Яна Миколаївна,
*вчитель історії та правознавства
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії
в с. п. «Науковий ліцей міжнародних відносин II-III ст.»
Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро
shymanchuk.yana@ukr.net*

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ОНЛАЙН-УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ «ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОДОМОР ТА ОСМИСЛЕННЯ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: УРОКИ НА МАЙБУТНЄ»

This methodological development is aimed at familiarizing students with the history of the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine and the Russian-Ukrainian war of 2022. The lesson reveals the attitude of the Soviet regime towards Ukrainians during the Holodomor and the attitude of Russians during the modern war. The purpose of the lesson is to develop analytical skills, express one's point of view and cultivate respect for the historical past of Ukraine.

Basic concepts: "Holodomor", "Russian-Ukrainian war".

Ця методична розробка спрямована на ознайомлення учнів з історією Голодомору 1932–1933 років в Україні та російсько-української війни 2022 року.

Урок розкриває ставлення радянського режиму до українців під час Голодомору та ставлення росіян під час сучасної війни. Мета уроку – розвивати аналітичні навички, висловлювати свою точку зору та виховувати повагу до історичного минулого України.

Основні поняття: «Голодомор», «російсько-українська війна».

Виклад основного матеріалу. Українська історія насичена подіями, які вплинули на долю нашого народу. Однією з найбільш трагічних сторінок є Голодомор 1932–1933 років. Ця страшна подія, яка забрала життя мільйонів українців, має важливе значення для сучасного покоління. Сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення Росії до України, вивчення історії Голодомору набуває особливого значення. Ми повинні пам'ятати цю трагедію, аналізувати, як радянська влада ставилась до українців тоді, і розуміти, як це впливає на нашу сучасність.

Порівнюючи це з сучасним ставленням російської влади до українців на окупованих територіях, учні повинні розуміти, як важливо боротися за свободу, права та гідність. Історія Голодомору нагадує нам про важливість миру, гідності та пам'яті жертв тоталітарних режимів.

Тема: Пам'ять про Голодомор, осмислення російсько-української війни уроки на майбутнє.

Мета: продовжувати ознайомлювати учнів із трагічною сторінкою в історії українського народу 1932 – 1933 років; розглянути факти російських злочинів після повномасштабного вторгнення РФ на територію України; проаналізувати політику геноциду українців советською владою під час Голодомору 1932-1933 рр. та російської влади (армії) під час російсько-української війни; продовжити роботу над формуванням умінь аналізу історичних документів, статистичних даних; вчити збирати історичну інформацію та узагальнювати її; розвивати вміння працювати з історичними фото- та відео-документами; удосконалювати здатність до самостійного мислення; розвивати навички дослідницької та творчої роботи; виховувати інтерес до історії, формувати активну громадянську позицію; виховувати негативне ставлення до будь – яких проявів насилля; формувати повагу до історичної пам'яті свого народу.

Форма уроку: онлайн-урок.

Обладнання: платформа Zoom, інтерактивний сервіс Wordwall (Режим доступу: - [Електронний ресурс]- <https://wordwall.net/uk/resource/>), учнівські інфографіки тощо. **Вчительська презентація онлайн-уроку.** Режим доступу: - [Електронний ресурс]- <https://www.canva.com/design/DAFwyzJKZdc/9taQRqo-pl9rf4Wm7jsjhA/edit> , онлайн-дошка для творчих робіт. Режим доступу: - [Електронний ресурс]- <https://uk.padlet.com/shymanchykyana/padlet->

у1хса9рруоt7vxjd , онлайн-дошка для рефлексії. Режим доступу: - [Електронний ресурс]- <https://uk.padlet.com/shymanchykuana/padlet-ahzia7or0hvdeewr>

Випереджальне завдання: Підготувати інфографіку на одну із тем:

- «Пам`ятай свою історію. Моя сім`я під час Голодомору 1932-1933 рр.»;
- «Пам`ятай свою історію. Моя сім`я під час повномасштабного вторгнення рф в Україну».

Хід онлайн-уроку

I. Організаційний момент

Вчитель налаштовує клас на урок. Транслює презентацію, вітається з учнями.

– Робота з картинками

Учні переглядають картинки та відповідають на запитання вчителя: яка картинка найбільше зможе розкрити тему заняття і чому?

II. Актуалізація опорних знань

– Робота із відео

Вчитель демонструє відео для учнів. Після перегляду учні та вчитель переходять до дискусії.

Відео для трансляції:

1. «Ти даси мені яблуко?». Режим доступу:
<https://www.youtube.com/watch?v=J5yt7kWAhQA>
2. «До сліз – війна очима дітей». Режим доступу:
<https://www.youtube.com/watch?v=C15c3wQJDa0>

– Запитання до дискусії:

1. Які емоції у вас викликало дане відео?
2. Чи є щось спільне між цими відео?
3. Для чого я показала Вам це відео?

Вчитель узагальнює відповіді учнів.

– Робота з карикатурою

Запитання: чи можна сьогодні порівнювати політику совєтської влади (влади Й. Сталіна) та російської влади (влади в. путіна) щодо України і українського народу?

III. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель пояснює важливість вивченої теми.

У 1932-1933 роках совєтський тоталітарний режим скоїв один із найжахливіших своїх злочинів — геноцид. Голодомор забрав мільйони життів українців. 24 лютого 2022 року кремль розв'язав проти українського народу чергову війну на знищення і не приховує намірів вчинити геноцид. Сучасні російські воєнні злочинці намагаються повторити в Україні те, що вже робили

їхні попередники: тотальний контроль, терор, депортації, вилучення майна та продовольства.

Кремль, пам'ятаючи про ефективність терору голодом, яку проводили совєти 1932-1933 рр., сьогодні намагається знову використати його як зброю. І не лише проти українців на окупованих територіях, а й проти сотень мільйонів людей у країнах Африки та Азії, для яких постачання українського продовольства є критично важливими. Блокуючи експорт з України навіть після підписання зернових угод, росіяни намагаються шантажувати світ загрозою великого голоду.

Але ми, українці, дали чітко зрозуміти: ми не лише готові оплакувати загиблих, а й більше не дозволимо безкарно себе вбивати.

IV. Основна частина уроку

План уроку

1. Робота з фото-документами (докази геноциду 1932-1933 рр. та війни 2022-2023 рр.);
2. Робота з фейками (Голодомор, російсько-українська війна);
3. Робота зі спогадами. Проводження паралелі: советська і російська політика щодо геноциду українців;
4. Захист інфографіки: «Пам'ятай свою історію. Моя сім'я під час Голодомору 1932-1933 рр.»; «Пам'ятай свою історію. Моя сім'я під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну».

1. Робота з фото-документами (докази геноциду 1932-1933 рр. та війни 2022-2023 рр.)

Вчитель демонструє фото Голодомору та фото-акти злочинів, карикатури.

➤ Бесіда над запитаннями:

1. Що об'єднує всі фото-документи?
2. Які емоції викликають у вас переглянуті фото-документи?
3. Чи є ці фото доказом злочинів?

2. Робота з фейками (Голодомор, російсько-українська війна)

Вчитель розповідає про створення фейків навколо теми Голодомору та російсько-української війни.

➤ Бесіда над запитаннями:

- 1.3 якою метою советська влада приховували злочини 1932-1933 рр. та поширювала неправдиві факти?
2. Чому російська влада цього поширює фейки?
3. Чи прослідковуємо ми зв'язок між советською та російською владою у поширенні дезінформації щодо подій?

3.Робота зі спогадами. Проводження паралелі: советська і російська політика щодо геноциду українців;

➤ Робота із документами-спогадами за групами у сесійній залі Zoom

Вчитель об'єднує клас у дві групи: 1-ша група опрацює спогади про Голодомор 1932-1933 рр.; 2-га група опрацює спогади про життя в умовах російської окупації 2022 року. Після опрацювання учнями документів-спогадів, вчитель об'єднує усіх в одну групу та починається обговорення. Запитання:

1. Чи можемо ми провести паралелі між спогадами про Голодомор 1932-1933 рр. та російсько-українською війною?

Спогади про Голодомор («Книга пам'яті. Херсонська область»)

Андрусенко Дмитро Корнійович 1923 р.н.,
житель с. Качкарівка Херсонської області

“В родині було 5 чоловік: батько, мати і троє дітей. Ці роки пам'ятаю. Так, дійсно, голод у селі був. У нас забрали коней, сівалки, бочки, інший сільськогосподарський реманент. У нашій родині було дуже стужно, але дуже не голодали, бо батько приніс великий шматок м'яса з дохлого лошати, з нього варили суп. Потім тітка вийшла заміж за рибалку, то вони нам допомагали. І взагалі, рибою рятувалося багато людей. Я бачив, як на березі діти й дорослі їли прямо сирих йоржів. Варили суданку, в їжу використовували іншу траву. Жінки ходили до скирт і витрушували зерно, його перемелювали і варили. Дуже голодувала родина Кириленків, їхні діти були пухлі, у корості. За крадіжку судили багатьох. Моя мати назбирала чотири кілограма соняшнику на вже скошеному полі, то її судили і дали чотири роки, але вона просиділа в тюрмі в Херсоні чотири місяці, і її випустили.”.

Спогади про життя в окупації під час російсько-української війни (Тільнова І. Спогади про сучасне: інтерв'ю під час російсько-української війни)

Інтерв'ю з Яною і Сергієм С. про Херсон в умовах окупації. Запис місто
Кропивницький, 5 вересня 2022 року.

Запис і транскрипт аудіоінтерв'ю: Інна Тільнова

“У місті не було борошна і хліба, щоб його купити. У нас були запаси якісь, ми пекли... Також були магазини, які просто роздавали хліб, продукти... Одна булка давалася в руки. Були хлопці, які заправляючись за свій кошт, їздили на хлібозавод, брали хліб, розвозили по районах. Але то було недовго, бо у них закінчився бензин. Пального в місті не було теж, дуже багато людей повиїжджало ще в перші дні війни і все вивозили, вивозили. Не було картоплі, моркви, нічого не завозилося, тому що ішли бойові дії, ми знаходилися в окупації... Навіть ті самі Копані, де ринок — це була закрита територія. Оскільки через Антонівський міст ішли війська, то ніхто нічого не возив, там не можна було проїхати. У перші дні місто було наче вимерле. Людей не було...Потім

з'явилися продукти, але черги за ними були просто величезні — цукор коштував по 129 грн за кілограм, морква, овочі — по 30. Люди билися за овочі, тому що овочів було небагато, черги великі. Ту ж саму цибулю давали по кілограму в руки.....”.

4.Захист інфографіки: «Пам`ятай свою історію. Моя сім`я під час Голодомору 1932-1933 рр.»; «Пам`ятай свою історію. Моя сім`я під час повномаштабного вторгнення рф в

Лінк на онлайн-дошку. Режим доступу: - [Електронний ресурс]-
<https://uk.padlet.com/shymanchykyana/padlet-ylxca9rpyot7vxjdУкраїну>».

➤ Робота із онлайн-дошкою Padlet

Учні завантажують інфографіки на онлайн-дошку та по черзі розповідають свої сімейні історії про Голодомор чи спогади про початок 24 лютого 2022 року війни росії проти України.

V. Закріплення основного матеріалу

➤ Інтерактивна вправа «Флеш-карти»

Лінк на завдання. Режим доступу: - [Електронний ресурс]-
<https://wordwall.net/uk/resource/>

Вчитель проводить вікторину з теми задля закріплення вивченого та розглянутого матеріалу.

VI. Підсумок. Рефлексія

Вчитель підводить підсумок заняття.

➤ Робота з онлайн-дошкою Padlet

(учні заповнюють розділи на онлайн дощі: «Найбільше мене вразило на уроці...», «Я запам`ятав/ла...», «У мене виникли труднощі....», «Мої побажання....»).

Лінк на завдання. Режим доступу: - [Електронний ресурс]-
<https://uk.padlet.com/shymanchykyana/padlet-ahzia7or0hvdeewr>

VII. Домашнє завдання.

Підготувати фейки про Голодомор та російсько-українську війну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голодомор 1932 – 1933 та російсько-українська війна/Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. – Режим доступу: - [Електронний ресурс] - <https://spravdi.gov.ua/golodomor-1932-1933-ta-rosijsko-ukrayinska-vijna/?fbclid=IwAR0Te8PFuuwg-VQRnia9AKq8ocDPY2kjsiktEiFWdVgEEM7EqapiwDYE38w>
2. Міфи про Голодомор. – Режим доступу: - [Електронний ресурс] - <https://ukrainer.net/mify-pro-holodomor/>
3. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. – Режим доступу: - [Електронний ресурс] - <https://holodomormuseum.org.ua/holodomor/natsionalna-knyha-pam-iati-zhertv-holodomoru-1932-1933/>

4. Тільнова І. Спогади про сучасне: інтерв'ю під час російсько-української війни / Тільнова І., Дрогомирецька Х., Момот А., Патрікеєва Н., Дорошко А., Венгерська В., Чубенко М., Яценко А. – Режим доступу: - [Електронний ресурс] -
file:///D:/%D0%93%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%94%D0%9E%D0%9C%D0%9E%D0%A0_%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1/memories-of-the-present_web_pages_03.pdf
5. Топ абсурдних російських фейків про Україну за час повномасштабної війни. – Режим доступу: - [Електронний ресурс] -
<https://www.slovoidilo.ua/2023/05/12/infografika/bezpeka/top-absurdnyx-rosijskix-fejkiv-pro-ukrayinu-chas-povnomasshtabnoyi-vijny>

Шмаглій О. Б.,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
старший науковий співробітник відділу
впровадження та розвитку науково-інформаційних систем
Державної науково-технічної бібліотеки України
e-mail: nireroan@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА БІБЛІОТЕЧНІ ІННОВАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто ключові шляхи сучасного впливу технологій з використанням штучного інтелекту на інноваційну трансформацію бібліотечних закладів України. Встановлено детермінуюче значення штучного інтелекту як технологічного джерела, яке постійно генерує впровадження інновацій та дає змогу і впевненість бібліотечним закладам відповідати на сучасні цивілізаційні виклики в умовах війни РФ проти України.

Ключові слова: штучний інтелект, технології на основі штучного інтелекту, бібліотечні інноваційні перетворення, інтелектуальна інформаційна система, доступність для всіх.

The key ways of the modern influence of technologies with the use of artificial intelligence on the innovative transformation of library institutions of Ukraine are considered. The determining importance of artificial intelligence as a technological source, which constantly generates the introduction of innovations and gives the ability and confidence to library institutions to respond to modern civilizational challenges in the conditions of the war of the Russian Federation against Ukraine, has been established.

Keywords: artificial intelligence, technologies based on artificial intelligence, library innovation transformations, intelligent information system, accessibility for all.

В умовах сучасних технологічних зрушень епохи цифровізації штучний інтелект (ШІ) став потужним інструментом кардинальних змін інформаційного

простору бібліотечних послуг і операцій, який дає змогу переосмислити саму концепцію доступу до знань та їх поширення.

Безпрецедентне зростання джерел інформації в Інтернеті визначило і безпрецедентний доступ до величезного обсягу даних. Користувачі, що звикли до персоналізації та ефективності он-лайн платформ, наразі чекають подібного рівня зручності від бібліотечних послуг. Отже, сьогодні потреба в ефективних та персоналізованих послугах бібліотечних систем, швидкому пошуку інформації та ефективному збереженні цифрових ресурсів стала вкрай нагальною. Наразі проблема ефективності використання штучного інтелекту в бібліотечних установах для модернізації своєї діяльності та взаємодії з користувачем полягає у віднаходженні шляхів адаптації до цифрової революції із одночасним збереженням своєї основної місії – забезпечення надійного доступу до знань. Багатогранність ролі штучного інтелекту в бібліотечних інноваційних трансформаціях визначається його потенціалом покращення пошуку, автоматизації аналізу тексту, забезпечення цифрового збереження, надання персоналізованих рекомендацій тощо.

Вітчизняна практика використання сучасних технологій з використанням штучного інтелекту демонструє доволі широкий спектр ключових шляхів формування бібліотечних інновацій, які в разі підвищують зручність та ефективність отримання послуг для споживачів. Насамперед, йдеться про покращений пошук на основі застосування технологій штучного інтелекту та використання методів обробки природної мови (NLP), які безпрецедентно підвищують точність та ефективність пошуку інформації в бібліотечних каталогах і цифрових колекціях[1; 2]. Для користувачів це створює релевантні умови для швидкого та легкого пошуку відповідних ресурсів.

Важливим елементом впливу на новітні трансформації цифрового простору бібліотек виступають персоналізовані рекомендації, а саме системи рекомендацій, керовані ШІ, які аналізують інтереси користувачів та читацькі звички для надання індивідуальних рекомендацій щодо отримання потрібних інформаційних ресурсів.[3] Це сприяє заохоченню відвідувачів бібліотечних установ досліджувати нові теми та матеріали та одночасно удосконалювати наявний бібліотечний досвід. Інноваційний вплив на розвиток бібліотечних послуг генерують також інструменти ШІ, що використовуються для автоматичного аналізу та резюмування великих текстів. Такі інструменти дають змогу користувачам зрозуміти суть всього документу, не читаючи його повністю, що особливо важливо в процесі досліджень і вилучення необхідної інформації.

Штучний інтелект відіграє вирішальну роль при оцифруванні та збереженні крихких та старіючих матеріалів і документів.[1; 2; 3] Оптичне розпізнавання

символів (OCR) у поєднанні зі штучним інтелектом дає змогу конвертувати фізичні документи в цифрові формати з можливістю пошуку, забезпечуючи їх довготермінову доступність. Також одним із ключових напрямів трансформаційного впливу ШІ на сьогоdnішні бібліотечні технології в частині розробки та управління колекціями є використання алгоритмів штучного інтелекту, які аналізують поведінку користувачів і за результатами такого аналізу формують релевантні підходи і рішення щодо розробки колекції. [2] Для бібліотечних закладів з'являється можливість ефективніше керувати своїми колекціями та отримувати матеріали, які відповідають інтересам користувачів.

Штучний інтелект сьогодні успішно використовується для інтегрованого аналізу статистичних даних щодо ефективності діяльності бібліотек, який дозволяє визначити як ретроспективні тенденції використання бібліотеки, так і прогнозні тренди використання інформаційних ресурсів. В цьому контексті така прогнозна аналітика стає дієвим інструментом і передбачення запитів користувачів, і оптимізації надання бібліотечних послуг, і ефективного розподілу ресурсів, їх категоризації та планування майбутніх потреб. Водночас на базі штучного інтелекту бібліотеки застосовують платформи та сервіси для удосконалення пошуку вмісту. Такі платформи дозволяють споживачам бібліотечних послуг безперешкодно досліджувати надзвичайно широкий спектр цифрових ресурсів [2; 3; 4]. Загалом застосування технологій з використанням ШІ фактично визначає сучасні тренди інноваційного розвитку бібліотек, автоматизуючи завдання, покращуючи взаємодію з користувачами та безпрецедентно розширюючи доступ до інформаційних ресурсів знань. Завдяки цьому бібліотеки мають змогу зберігати свої позиції центрів інформації, що є життєво важливими для сучасного суспільства.

Застосування технологій з використанням штучного інтелекту найбільш ефективно забезпечує дотримання принципу доступності для всіх. Адже сучасні технології на основі штучного інтелекту кардинально покращують доступність для користувачів з обмеженими можливостями, надаючи, зокрема, такі функції як можливість перетворення текстових документів в аудіо формат для відвідувачів із вадами зору тощо. Значний вплив на трансформацію та удосконалення бібліотечного сервісу мають і такі інструменти, як чат-боти та віртуальні помічники, керовані ШІ, що надають допомогу відвідувачам бібліотек у режимі реального часу. Вони можуть відповідати на поширені запити, спрямовувати користувачів до потрібних бібліотечних ресурсів та покращувати взаємодію з ними навіть у неробочий час.

Узагальнюючи, зазначимо, що детермінуючий вплив ШІ на сучасну інноваційну перебудову бібліотек полягає не тільки в забезпеченні ефективного і персоналізованого доступу для користувачів, наданні персоналізованих

рекомендацій та сприянні дослідженню нових матеріалів, а й вирішення етичних проблем, включаючи конфіденційність даних, неупередженість і прозорість в налаштуваннях бібліотеки. Водночас, оскільки технології штучного інтелекту безперервно розвиваються, бібліотеки змушені постійно бути в авангарді інновацій, щоб надавати найсучасніші послуги та своєчасно адаптуватися до мінливих очікувань користувачів. Отже, ШІ сьогодні – це не просто новітнє технологічне доповнення до бібліотек, а інноваційне джерело, яке постійно генерує впровадження інновацій та дає змогу і впевненість бібліотечним закладам відповідати на сучасні виклики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власов Т. Семантичні технології у науковій бібліотеці : монографія / відп. ред. К. Лобузїна. Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2019. 312 с.
2. Дем'янюк Л. Штучний інтелект в бібліотечній практиці: зарубіжний досвід. Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : Міжнар. наук. конф. 2022. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1474>
3. Мар'їна О. Ю. Бібліотека в епоху розвитку технологій Web 3.0. Вісник Книжкової палати. 2015. № 7. С. 18–20.
4. Ніколаєв І., Криворучко Н. Використання сучасних інформаційних технологій у роботі бібліотек. Наукові праці Кіровоградського НТУ. Економічні науки. 2015. Вип. 27. С. 294–300. URL: <https://economics.kntu.kr.ua/pdf/27/36.pdf>

Штефан А. І.,

вчитель-методист,

заступник директора з виховної роботи,

середня загальноосвітня школа № 235 ім. В. Чорновола

aist235@ukr.net

ОСВІТА: УМІННЯ ВИСТОЯТИ У ВІЙНІ

Анотація. У статті Штефан А. І. "Освіта: уміння вистояти у війні" йдеться про соціально-безпекову діяльність освітніх закладів в умовах війни, а саме про функціонування шкільних укриттів і пунктів незламності. Автор веде мову ті проблеми, які виникли в учнівському середовищі через тривале перебування школярів на дистанційному навчанні та шляхи їх подолання. Також Штефан А.І. пише про новий досвід роботи, якого набули освітяни за період повномасштабного вторгнення: проведення освітнього процесу в укритті, створення кабінетів безпеки, волонтерство тощо.

Ключові слова: освітянський фронт, фото-марафон, відео-марафон, укриття, благодійний ярмарок, кабінет безпеки, волонтерство.

У січні-лютому 2022 року в суспільстві активно точилися розмови про ймовірність нападу росії на Україну. Попри всі ознаки наближення війни, ніхто не

міг повірити у можливість такої ситуації. Швидше, не хотіли в це вірити. Але освітяни ніколи не покладаються на настрої, передчуття тощо. В кінці 2021 на початку 2022 року в школах почалася підготовка до можливих бойових дій – в шкільних тирах облаштовувалися укриття, проводилися навчальні евакуації до нього, обговорювалося питання про формування тривожної валізи. Все це дало можливість бути хоч скільки-небудь готовими до жахливих подій 24 лютого 22-го року. Хоча, все рівно, ранок цього дня застав усіх зненацька – розгубленими і не готовими почути страшну звістку, але готовими реагувати на неї.

Дехто вважає, що з початком війни школи припинили свою діяльність. Ні! Був призупинений освітній процес, але школи (зокрема Києва) працювали чітко у новому для себе режимі – вони почали приймати мешканців прилеглих мікрорайонів в укриття. Школи, садочки, дитячі клуби – всі, в кого були підвальні і цокольні приміщення, стали символом безпеки і підтримки. Наприклад, в нашому закладі окрім укриття почала діяти їдальня, де готували їжу для бійців тероборони, розгорнувся волонтерський пункт по збору одягу і ліків для переселенців та виготовленню маскувальних сіток. До Великодня було організовано масштабну акцію по випіканню пасок для воїнів ЗСУ.

Україна вчилася жити в нових реаліях і освітяни були в авангарді цього процесу. Коли Київщина та деякі інші території були деокуповані, українці зіткнулися з ще однією бідною – блекаутом. Тут освітяни знов першими підставили плече у вирішенні цієї проблеми, розгорнувши в школах самі незламні пункти незламності.

Окрім воєнно-соціальної місії школа продовжувала виконувати освітні завдання, адже учні, особливо випускних класів, не могли чекати і зволікати. Тому з початком четвертої четверті 2021–2022 навчального року школи Києва відновили навчання в дистанційному форматі.

Коли після вимушеної паузи учні почали підключатися до моїх онлайн-конференцій, я запропонувала їм розпочинати уроки молитвою за наших воїнів, за Україну, за Нашу Перемогу. Діти одностайно погодилися. Тож кожен урок у нас починався словами: «Господи, прости нам провини наші. Захисти і збережи Україну, припини війну і агресію росії. Спаси і збережи воїнів, які захищають Україну, подай їм міцну твою руку і даруй українському воїнству і всьому українському народові перемогу над російськими загарбниками. Спаси і збережи усіх, хто в полоні ворожому перебувають, кого незаконно вивезли з України. Дай їм живими і неушкодженими повернутися на Батьківщину. Спаси і збережи всі міста і села України і всіх людей держави нашої. І нехай буде воля Твоя блага над нами нині, повсякчас і на віки віків». Діти дружно відповідали: «Амінь!» Після цього розпочинався урок.

Аналізуючи сьгоднішні матеріали щодо освіти і освітнього процесу у воєнний час, видно, що найбільш актуальним є питання освітніх втрат та їх

надолуження. Так, це важливий аспект, але слід зазначити, що не менш важливим є питання послаблення виховного потенціалу школи, зниження рівня соціалізації учнів за період тривалого дистанційного навчання. Наведу кілька прикладів з особистого досвіду і спостережень.

Учні нашої школи завжди відрізнялися умінням «слухати». При проведенні загальношкільних заходів як то зустрічі з видатними особами, виступи творчих колективів тощо, там де не потрібне було використання музичних фонограм, ми не вмикали аудіоапаратуру і мікрофони. При майже повному заповненні актовій зали учнями (а це близько 100 чоловік) в цьому не було потреби – виступаючих було добре чути. Коли після повернення на очне навчання ми зібралися на літературно-музичний захід до Дня українського козацтва, який проводили спільно з районною бібліотекою «Джерело», народним хором народної пісні «Надія» та священством сусіднього храму Живоносне Джерело, я була шокована поведінкою учнів 8–10-х класів. Вони не слухали виступаючих, розмовляли між собою, були неуважні до читання поезій і співу. Я була страшенно засмучена, але разом з тим розуміла, що тому є об'єктивна причина – діти відвикли від таких заходів.

Поступово ми відновили роботу «Клубу цікавих зустрічей», виступи шкільної трупи «Живе джерело» тощо. У лютому 2024 року в межах відзначення 10 річниці протистояння окупації Криму росією до нашого закладу завітав український кримськотатарський політик і громадський діяч Рефат Чубаров. Цього разу аудиторія 8–11-х класів була уважною до виступу. Після завершення заходу я з величезною радістю почула від гостя щире похвалу в адресу наших учнів: «Вони у вас чудові. Вміють слухати».

Та сама ситуація спостерігається на уроках, особливо в 6–8-х класах. Учні не вміють належно поводитися в соціумі. Дехто з них в будь-який момент може піднятися з місця, почати ходити по кабінету, пити воду. У дітей послабилися самоконтроль і почуття дисципліни.

Відтоді як у закладі відновився навчальний процес у змішаній формі, школярі почали маніпулювати батьками вдаваним страхом перед повітряними тривогами. Дехто з них не хотів долучатися до очного навчання, аргументуючи це тим, що вони бояться сигналів тривоги. При цьому діти щодня гуляли на вулиці до пізньої години, і ніщо не викликало страху ні в них, ні в їхніх батьків. В результаті цього замість учнівських колективів класів сформувалися окремі «дворові» групи. Коли наш заклад перейшов повністю на очну форму навчання, ці групи зійшлися в школі. Ті учні, які долучалися до очного навчання, без проблем включилися в освітній процес, а ті, хто перебували виключно на дистанційному, тривалий час не могли призвичаїтися до роботи в колективі. Дехто і досі (більше як через пів року) переважно спілкуються у своїх мікрогрупах, уникають колективних справ.

Разом з тим за період війни освітяни набули нового досвіду роботи. Зокрема популярними стали фото- і відео-марафони. Так 9 березня 2022 року, попри бойові дії на підступах до Києва, ми провели літературний онлайн-марафон до Дня пам'яті Шевченка «У всякого своя доля». До Дня вишиванки – фото-марафон «Україна моя вишивана». Демонстрацією роботи колективу під час війни став відео-проект «Тримаємо освітянський фронт» та багато інших.

Показовим стало те, що учні і вчителі навчилися дуже швидко і, абсолютно, без паніки спускатися в укриття, де ми умудряємося проводити уроки і виховні заходи. Наприклад, під час літературно-музичного вечора до 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди розпочалася повітряна тривога. Всі учасники – учні, вчителі, працівники районної бібліотеки, члени народного хору «Надія» спустилися в укриття і захід продовжився там. Більше години тривала небезпека, і увесь цей час в шкільному тирі звучала українська народна пісня і мудре слово Г. Сковороди.

Також слід відзначити, що в умовах війни зросла актуальність навиків з безпеки життєдіяльності. Наказом Міністерства освіти і науки України були затверджені рекомендації щодо облаштування в закладах освіти кабінетів безпеки. За підтримки районної частини ДСНС ми облаштували такий кабінет за один день. Тепер маємо чудовий осередок, де зібрані цікаві методичні і навчальні матеріали з питань пожежної і мінної безпеки, дорожнього руху і долікарської допомоги.

А ще, і це, мабуть, найголовніше, учнівсько-вчительський колектив закладу активно волонтерить. В школі регулярно проводяться благодійні ярмарки. Зароблені на них кошти ідуть на придбання бойових дронів для Збройних Сил України.

На завершення хочу сказати: ніхто не очікував, не міг собі уявити, що на долю наших сучасників випаде пережити жахливу війну. Ми не можемо змінити реальність. Тому наше завдання – вистояти у цій боротьбі.

Іноді мені стає совісно, що я не долучаюся до війни на передовій, там, де гинуть кращі українці, а перебуваю у відносно безпечному тилу. Але я розумію, що маю бути тут – на своєму освітянському рубежі. Підтримувати наших воїнів, залучати до цього учнів, вчити їх і виховувати гідними людьми і громадянами України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данилевський В., Чепурна Н. Особливості освітньої діяльності в умовах воєнного часу. Педагогічний вісник.2022. № 1-2. С. 2-5
2. Чикалова М., Юхно Н. Особливості освітнього процесу в умовах повномасштабних бойових дій.: веб-сайт.

URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/673/746>

Шульжик Ю. О.,
к.т.н., директор Прикарпатського інституту імені Михайла Грушевського
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
e-mail: pimaup_doktorant@ukr.net

Квасній Л. Г.,
к.е.н, доцент
Прикарпатського інституту імені Михайла Грушевського
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
e-mail: lg_k@ukr.net

Костюк Святослав Олегович,
Аспірант ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
e-mail: svyat07@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Стаття присвячена аналізу актуальних проблем у сфері професійної освіти в Україні та шляхам їх подолання. У статті розглядаються основні фактори, що впливають на якість та ефективність професійної освіти, такі як недостатня підготовка вчителів, застарілі навчальні програми, недостатнє фінансування та низький престиж професійних шкіл. Зазначаються також виклики, що виникають у зв'язку з потребами сучасного ринку праці та швидким темпом технологічного розвитку. Автори наводять пропозиції щодо вдосконалення професійної освіти, зокрема модернізації навчальних програм, залучення міжнародних партнерів та підтримки ініціатив з розвитку підприємницьких навичок серед студентів. Висвітлення цих аспектів допомагає краще зрозуміти складність сучасних викликів у галузі професійної освіти та розробити стратегії їх подолання для забезпечення якісної підготовки фахівців та відповіді на потреби ринку праці в Україні.

Ключові слова: професійна освіта, сучасні виклики, ефективність професійної освіти, проблеми професійної освіти.

The article is dedicated to analyzing the current problems in the field of vocational education in Ukraine and ways to overcome them. The article examines the main factors affecting the quality and effectiveness of vocational education, such as insufficient teacher training, outdated educational programs, inadequate funding, and low prestige of vocational schools. Challenges arising from the needs of the modern labor market and the rapid pace of technological development are also mentioned. The authors propose suggestions for improving vocational education, including the modernization of educational programs, engaging international partners, and supporting initiatives to develop entrepreneurial skills among students. Illuminating these aspects helps to better understand the complexity of contemporary challenges in vocational education and develop strategies to address them to ensure the quality training of professionals and meet the needs of the labor market in Ukraine.

Keywords: vocational education, modern challenges, effectiveness of vocational education, problems of vocational education.

Мета професійної освіти полягає у задоволенні потреб як особистості, так і суспільства в професійних освітніх послугах відповідного рівня. Це включає врахування вимог ринку праці, забезпечення рівного доступу до якісної та безкоштовної освіти, надання можливостей для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників. Також важливо формувати творчу та духовно насичену особистість, враховуючи її індивідуальні інтереси та здібності.[1]

Професійна освіта в Україні постала перед численними викликами, які потребують уваги та системних рішень для їх подолання. До основних викликів належать:

- Нестабільність навчальних програм: Багато з програм професійної освіти не відповідають сучасним вимогам ринку праці та технологічному прогресу. Потрібно переглянути та оновити навчальні плани і програми для забезпечення відповідності потребам ринку праці.

- Низька якість практичного навчання: Брак доступу до сучасного обладнання та можливостей для практичного навчання унеможливорює студентам отримати необхідні навички для успішної кар'єри.

- Низький престиж професійної освіти: У порівнянні з загальною освітою, професійна освіта часто сприймається як менш приваблива альтернатива. Необхідно проводити інформаційні кампанії, щоб підвищити престиж професійної освіти та показати її переваги.

- Недостатнє фінансування: Бюджетні обмеження можуть обмежувати розвиток інфраструктури та якості професійної освіти. Необхідно забезпечити адекватне фінансування для забезпечення якісного навчання.

- Недостатня підготовка викладачів: Важливо забезпечити викладачам професійної освіти відповідну підготовку та підтримку, щоб вони могли надавати студентам високоякісну освіту.

Подолання цих викликів потребує уваги та системних заходів з боку уряду, освітніх установ, підприємств та громадськості. Тільки за умови спільних зусиль можна досягти значного покращення професійної освіти в Україні.

Нами запропоновано заходи, спрямовані на покращення якості та ефективності професійної освіти в Україні, що сприятиме розвитку економіки, підвищенню рівня життя населення та зміцненню конкурентоспроможності країни:

1. Розвиток індустрії та інновацій: Зміцнення співпраці між освітніми закладами та підприємствами для розробки та впровадження інноваційних програм навчання, спрямованих на потреби сучасного ринку праці та індустріального розвитку. Зміцнення співпраці між освітніми закладами та підприємствами є ключовим аспектом розвитку професійної освіти, оскільки воно сприяє адаптації навчальних програм до потреб сучасного ринку праці та

індустріального розвитку. До переваг цієї співпраці належать:

- Актуальність навчальних програм: Співпраця з підприємствами дозволяє освітнім закладам отримувати інформацію про потреби ринку праці та технологічні новації, що дозволяє їм актуалізувати навчальні програми та пропонувати студентам актуальні навички та знання.

- Практичне навчання: Співпраця з підприємствами забезпечує студентам можливість отримати практичний досвід у реальних умовах роботи, що підвищує їхню готовність до вступу на ринок праці.

- Стажування та робочі місця: Підприємства можуть надавати студентам можливість проходження стажування та навіть пропонувати їм робочі місця після закінчення навчання, що сприяє підвищенню зайнятості та професійному розвитку.

- Інноваційні програми навчання: Спільне розроблення та впровадження інноваційних програм навчання дозволяє враховувати найновіші тенденції та вимоги ринку праці, що сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців.

- Обмін досвідом: Співпраця з підприємствами дозволяє освітнім закладам отримувати цінний досвід та експертизу від фахівців та представників реального сектора економіки.

Загалом, зміцнення співпраці між освітніми закладами та підприємствами є важливим кроком у покращенні якості професійної освіти та підготовці конкурентоспроможних фахівців, готових до викликів сучасного ринку праці. [2]

2. Підвищення доступності до професійної освіти: Забезпечення рівного доступу до якісної професійної освіти для всіх верств населення, включаючи молодь з малозабезпечених сімей, людей з інвалідністю та інші уразливі групи, є ключовим аспектом розвитку суспільства та зміцнення соціальної справедливості. Для досягнення цієї мети можуть бути вжиті наступні заходи:

- Фінансова підтримка: Запровадження програм стипендій та фінансової допомоги для молоді з малозабезпечених сімей, щоб забезпечити їм можливість отримати якісну професійну освіту без фінансових труднощів.

- Адаптивна інфраструктура: Створення доступних та безбар'єрних умов для навчання для людей з інвалідністю, включаючи адаптацію навчальних приміщень, розробку спеціальних програм навчання та доступ до технічних засобів підтримки.

- Програми інклюзивної освіти: Впровадження програм, які сприяють інтеграції уразливих груп, таких як діти з малозабезпечених сімей та люди з інвалідністю, до загальної освітньої системи та професійної освіти.

- Соціальні програми підтримки: Розвиток соціальних програм та психологічної підтримки для уразливих груп, спрямованих на підвищення їхньої самооцінки та розуміння власного потенціалу.

- Співпраця з громадськими організаціями: Залучення громадських організацій та благодійних фондів до реалізації програм підтримки уразливих груп у сфері професійної освіти.

Ці заходи допоможуть зменшити соціальні нерівності у доступі до якісної професійної освіти та створять більш справедливі умови для розвитку кожної людини, незалежно від її соціального статусу або фізичних можливостей.

3. Стимулювання розвитку підприємництва: Підтримка ініціатив з розвитку підприємницьких навичок серед студентів та випускників професійних навчальних закладів є важливою складовою стимулювання економічного розвитку та підвищення зайнятості. Для досягнення цієї мети можна вжити такі заходи:

- Підприємницькі курси та навчальні програми: Введення в навчальні плани професійних навчальних закладів курсів з основ підприємництва, управління бізнесом, маркетингу та інновацій, щоб студенти отримували не лише технічні знання, але й практичні навички у сфері підприємництва.

- Менторська підтримка: Організація програм менторства, де досвідчені підприємці надають консультації та підтримку студентам та випускникам, що мають бажання розвивати власний бізнес.

- Стартап-інкубатори: Створення інкубаторів для стартапів на базі професійних навчальних закладів, де студенти та випускники матимуть можливість отримати підтримку, ресурси та експертну допомогу для запуску своїх бізнесів.

- Конкурси та фінансова підтримка: Проведення конкурсів на кращий бізнес-проект серед студентів та випускників з наданням фінансових грантів або інвестицій для розвитку переможних ідей.

- Підприємницькі конференції та семінари: Організація регулярних заходів, де студенти та випускники матимуть змогу вивчати успішні кейси, обмінюватися досвідом та створювати мережу контактів у сфері підприємництва. Ці ініціативи сприятимуть створенню сприятливого середовища для розвитку підприємництва серед молоді та сприяють збільшенню кількості нових бізнесів та робочих місць, що сприяє економічному зростанню та підвищенню загального рівня зайнятості.

4. Створення сприятливого середовища для інновацій та досліджень: Розвиток науково-дослідницьких центрів та лабораторій у вищих навчальних закладах, таких як університети та технічні школи, є ключовим для стимулювання інноваційного розвитку та залучення студентів до дослідницької діяльності.

Переваги цього підходу включають:

- Створення сприятливого середовища для досліджень: Науково-дослідницькі центри та лабораторії надають студентам доступ до сучасного обладнання, технологій та наукових ресурсів, що сприяє їхньому активному

залученню до дослідницької діяльності.

- Залучення висококваліфікованих науковців: Розвиток наукових центрів привертає талановитих науковців, які можуть працювати разом зі студентами над важливими проектами та дослідженнями.

- Стимулювання інноваційного мислення: Діяльність у наукових центрах та лабораторіях сприяє розвитку креативності та інноваційного мислення серед студентів, що може стати основою для подальшого створення нових ідей та технологій.

- Підготовка до кар'єри в дослідницькій сфері: Участь у наукових дослідженнях дозволяє студентам отримати практичний досвід роботи в науковій галузі та підготувати їх до майбутньої кар'єри в дослідницькій сфері.

- Сприяння інноваційному розвитку: Результати досліджень, проведених у наукових центрах, можуть мати практичне застосування у виробництві та інших сферах, сприяючи інноваційному розвитку економіки.

Отже, розвиток науково-дослідницьких центрів та лабораторій в університетах та технічних школах є важливим кроком для стимулювання інноваційного розвитку та підготовки майбутніх науковців та фахівців до викликів сучасного світу.

5. Постійне оновлення змісту та методів навчання: Використання сучасних технологій та інтерактивних методів навчання, щоб зробити процес освіти більш привабливим та ефективним для студентів.

Засоби та методи, які можуть бути використані, включають:

- Відеолекції та онлайн-курси: Використання відео-матеріалів та онлайн-курсів дозволяє студентам вчитися у власному темпі та відчувати більшу свободу в організації свого навчання.

- Інтерактивні дошки та електронні підручники: Використання інтерактивних дошок та електронних підручників дозволяє студентам взаємодіяти з матеріалом навчання у більш цікавий та зрозумілий спосіб.

- Віртуальна реальність (VR) та розширена реальність (AR): Використання технологій VR та AR дозволяє створювати імерсивні навчальні середовища, які допомагають студентам краще засвоювати складні концепції та навички.

- Гейміфікація навчання: Використання елементів гри в навчальних процесах допомагає стимулювати мотивацію та зацікавленість студентів, роблячи навчання більш захопливим та зміцнюючи їхню участь.

- Соціальні мережі та форуми: Використання соціальних мереж та форумів для обговорення теми навчання, обміну ідеями та спілкування з колегами може збагатити навчальний процес та зробити його більш інтерактивним.

Застосування цих технологій та методів навчання не лише сприятиме покращенню засвоєння матеріалу студентами, але й зробить процес навчання

цікавішим та захопливим, що сприятиме їхньому успіху та розвитку.

Незважаючи на значні зусилля уряду та різних зацікавлених сторін, існують серйозні проблеми, які ускладнюють розвиток цієї галузі.

Однією з головних проблем є нестабільність навчальних програм та навчальних планів. Часті зміни вимог до професійної освіти збентежують як учителів, так і учнів, і можуть впливати на якість навчання. Крім того, існує проблема несумісності між навчальними програмами та потребами ринку праці. Багато випускників професійних училищ зустрічають труднощі з отриманням роботи через недостатню підготовку до конкретних вимог роботодавців.

Ще однією проблемою є недостатнє надання практичного навчання. Багато професійних навчальних закладів мають недостатньо обладнаний практичний базис, що обмежує можливості студентів отримати необхідні навички для успішної роботи. Брак зв'язку між навчальним процесом та реальними умовами роботи також зменшує ефективність професійної підготовки.

Крім того, професійна освіта страждає від низького престижу серед молоді та суспільства загалом. Багато випускників шкіл віддають перевагу вищій освіті через стереотипи та упередження, пов'язані з професійною освітою. Це призводить до недооцінки важливості та потенціалу професійної підготовки в розвитку суспільства. Таким чином, низький престиж професійної освіти серед молоді та суспільства загалом є серйозною проблемою, яка негативно впливає на розвиток і соціальне визнання цієї галузі. Дані проблеми особливо поглибилися в період воєнного стану в Україні.[3]

Можливими шляхами подолання цього виклику вважаємо наступні:

- Проведення широкомасштабних інформаційних кампаній про переваги професійної освіти та можливості кар'єрного розвитку, які вона відкриває.

- Партнерство з підприємствами: Залучення підприємств до активної участі в освітньому процесі, сприяючи набуттю студентами практичних навичок та знань, які є важливими на ринку праці.

- Підвищення якості освіти: Забезпечення високої якості освіти та практичного навчання, щоб випускники могли успішно конкурувати на ринку праці.

- Впровадження інноваційних методів навчання: Використання сучасних технологій та інтерактивних методів навчання для зроблення процесу навчання більш привабливим та цікавим для студентів.

- Створення кар'єрних можливостей: Забезпечення студентам можливостей для кар'єрного зростання та розвитку, включаючи можливості стажування, менторства та програми підвищення кваліфікації.

- Підвищення престижу професійних асоціацій: Розвиток та підтримка професійних асоціацій, які активно працюють над підвищенням престижу своїх галузей та важливості професійної освіти.

Ці заходи допоможуть змінити ставлення до професійної освіти та підвищити її престиж серед молоді та суспільства, що в свою чергу сприятиме збільшенню інтересу до цієї галузі та покращенню розвитку професійної освіти в цілому.

Проте, не зважаючи на ці виклики, є перспективи для подолання проблем професійної освіти в Україні. Модернізація навчальних програм та навчальних планів, збільшення практичного навчання через розвиток сучасних практик та обладнання, підвищення престижу професійної освіти через інформаційні кампанії та створення позитивного ставлення до професійної підготовки - це лише деякі з можливих шляхів подолання проблем.

Узагальнюючи, розвиток професійної освіти в Україні потребує комплексного підходу та спільних зусиль всіх зацікавлених сторін. Тільки таким чином можна забезпечити якісну підготовку кадрів, відповідну вимогам сучасного ринку праці та сприяти подальшому розвитку економіки та суспільства в цілому.

Можливі шляхи подолання проблем і розвитку професійної освіти в Україні включають:

- Модернізація навчальних програм: Необхідно переглянути та оновити навчальні програми для відповідності сучасним вимогам ринку праці та технологічному прогресу.

- Підвищення якості практичного навчання: Розвиток партнерських відносин між освітніми закладами та підприємствами для забезпечення студентів практичними навичками в реальних умовах.

- Підвищення престижу професійної освіти: Проведення інформаційних кампаній про переваги професійної освіти та розвиток нових форм навчання, які враховують сучасні потреби ринку праці.

- Створення умов для постійного навчання: Забезпечення доступу до програм підвищення кваліфікації та розвитку кар'єри для працівників на всіх етапах життя.

- Співпраця з міжнародними партнерами: Використання досвіду та практик інших країн у розвитку професійної освіти в Україні та спільне впровадження інновацій.

Ці шляхи можуть сприяти вирішенню проблем та сприяти сталому розвитку професійної освіти в Україні, що в свою чергу сприятиме розвитку економіки та соціальному прогресу країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Курлянд З. Н. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін. К.: Знання, 2012. 390 с.

2. Гребень, С. Проблеми та перспективи розвитку професійної технічної освіти в Україні. Вчені записки Університету «КРОК», 2021. №3(63), С.125–130. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-63-125-130>
3. Малишевський, О., & Грітченко, А. Проблеми професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний та повоєнний час. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2023. №1, С.118–128. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2023.276952>

Юсова О. М.,
завідувач науково-освітнього сектору,
Комунальний заклад Сумської обласної ради
«Державний історико-культурний заповідник «Посулля», м. Ромни,
yuslenick29@gmail.com

МУЗЕЙ БЕЗ МЕЖ

Анотація. У статті розглядається вплив воєнного стану на музейну педагогіку та роль інформаційних технологій у цьому контексті. Автор наголошує на актуальності застосування інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення ефективності діяльності музею під час кризових ситуацій. Він розглядає переваги використання інформаційних технологій у музейній справі, таких як підвищення наочності навчального матеріалу, накопичення методичних матеріалів, підвищення рівня інформаційної культури молоді, доступ до унікальних джерел інформації та інші. Автор описує застосування різних інформаційно-комунікаційних технологій у музейній практиці та наводить приклади проектів, які були успішно реалізовані в Державному історико-культурному заповіднику «Посулля». Висновки статті підкреслюють важливість інформаційних технологій у підтримці музейної діяльності під час кризових ситуацій.

Ключові слова: воєнний стан, музейна педагогіка, інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, музейна практика.

Abstract. The article examines the impact of the state of war on museum pedagogy and the role of information technologies in this context. The author emphasizes the relevance of applying information and communication technologies to ensure the efficiency of museum activities during crisis situations. The advantages of using information technologies in museum affairs, such as enhancing the visibility of educational materials, accumulating methodological materials, raising the level of information culture among youth, access to unique sources of information, and others are considered. The author describes the application of various information and communication technologies in museum practice and provides examples of projects that have been successfully implemented in the State Historical and Cultural Reserve "Posulya". The conclusions of the article underscore the importance of information technologies in supporting museum activities during crisis situations.

Keywords: state of war, museum pedagogy, information technologies, information and communication technologies, museum practice.

«Якщо ми будемо навчати наших дітей так,
як навчали учора - ми вкрадемо у них майбутнє...»
Джон Дьюї

Уведення в Україні воєнного стану позначається на всіх сферах нашого життя. Особливих змін зазнає освітня галузь, зокрема музейна педагогіка. Чимало музеїв не працює, інші організують роботу дистанційно. Є заклади, які працюють у звичайному режимі. Саме зараз досить актуально у музейній педагогіці застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Ще в мирний час сучасні інформаційні технології міцно увійшли в наше життя, вже зайняли відповідне місце. Сьогодні застосування інформаційних технологій є невід'ємною частиною діяльності сучасного музею, що потребує ретельної взаємодії різних спеціалістів та має велику кількість переваг [1, с. 117].

Використання в музейній справі інформаційних технологій дозволяє вирішити безліч проблем, що стосуються підвищення ефективності діяльності музею під час воєнного стану.

Інформаційні технології дозволяють:

- забезпечити високу наочність навчального матеріалу;
- упроваджувати як колективну, так і індивідуальну роботу учнів;
- накопичувати методичні матеріали;
- підвищувати рівень інформаційної культури й освіти молоді інформаційного суспільства;
- охоплювати більший за обсягом матеріал, оцінювати й аналізувати його завдяки інтернету;
- використовувати унікальні джерела інформації, що надає можливість легко входити в інформаційно-освітній простір, «розсуваючи стіни музею»;
- прискорення процесу публікації на електронних носіях наукових та популярних видань - каталогів, монографій, енциклопедій та інших [2, с. 57].

За допомогою інформаційно-комунікаційних технологій музейний педагог може скласти різні програмні продукти. У музейній практиці дуже корисно використовувати класичну навчальну комп'ютерну презентацію, створену у програмі Power Point з пакета Microsoft Office.

Ефективність мультимедійних презентацій дуже велика. При створенні мультимедійної презентації враховують не тільки відповідні принципи класичної

дидактики, але й специфічні принципи використання комп'ютерних мультимедійних презентацій.

При створенні мультимедійних презентацій враховують такі вимоги: мотивація, постановка навчальної мети, створення передумов до сприйняття навчального матеріалу, подача матеріалу. Зазвичай це слайд-шоу. Необхідно, щоб матеріал був захоплюючим. Використання відомих авторитетних джерел, застосування різноманітної графіки сприяє підвищенню допитливості молоді.

Таким чином майстерно зроблена презентація, може привернути увагу учнів і збудити інтерес до глибшого вивчення краєзнавства [3, с. 22].

Велику роль інформаційні технології відіграють під час проведення уроків-пам'яті, краєзнавчих уроків та різноманітних науково-освітніх заходів. Так у музейних закладах Державного історико-культурного заповідника «Посулля» були підготовлені та проведені:

- патріотичний проєкт «В їх очах світилася хоробрість і сила», до Дня Героїв (створення циклу відеопрезентацій);
- створення циклу відеопрезентацій «#Вишивана_Сумщина», до Дня вишиванки;
- урок пам'яті-онлайн «Жорна історії» (до Дня жертв політичних репресій);
- краєзнавчий урок-онлайн «Чарівна вишивка» (інтерактивна гра для дітей до Дня вишиванки);
- проведення онлайн-кінолекторіїв «Повернення Петра Калнишевського»;
- проведення мистецької вітальні — онлайн «Краса її голосу», до 120- річчя від дня народження Воликівської Ірини Іванівни, української співачки, народної артистки УРСР.

Соціальні відео сервіси мережі інтернет призначені для зберігання, перегляду цифрових відеозаписів. Навчальний потенціал YouTube полягає у наявності великої кількості навчальних, документальних та науково-популярних відеоматеріалів. YouTube — це безкоштовна онлайн-служба для роботи з потоковим відео, яка надає можливість всім охочим переглядати та

надсилати власне відео.

Як дієвий засіб музейної комунікації Державний історико-культурний заповідник «Посулля» активно застосовує інтернет-технології, зокрема ютуб-канал, сторінки в соціальних мережах Фейсбук, платформа OK TOWN — це новий бренд України, що демонструє привабливість нашої країни для туризму, культурної взаємодії та бізнесу та спрямований на популяризацію внутрішнього туризму серед учнівської та студентської молоді.

У такий спосіб ми хочемо активувати віртуальний туризм в Україні, а головне, надати користувачам можливість легко та доступно шукати відпочинок-онлайн. Кожна із зазначених форм комунікації музею орієнтована на певний тип відвідувачів, а її контент містить інформацію різного характеру: від науково-пізнавальної до розважальної.

Створені нами відеоматеріали ми розміщуємо у популярному відеохостингу YouTube, що надає такі послуги. Там розмістили відео про діяльність Державного історико-культурного заповідника «Посулля», про силу українського духу – життя та подвиг останнього кошового отамана Запорозької Січі-Петра Калнишевського, знайомимо з історії Роменщини, Недригайлівщини, пам'ятками історії, археології, мистецькими шедеврами

майстрів Посульської землі. Також є відео-екскурсія «Вулицями нашого міста» до Всесвітнього Дня екскурсовода, відео-виставка «Шлях до Перемоги» до Дня пам'яті та примирення, художня виставка «Творчий поклик» до ювілею місцевого художника Олександра Кваші. До дня вишиванки в межах творчого онлайн- проекту «Вишивана Сумщина» були створені тематичні відео та розміщені та сторінках Фейсбук музейних закладів заповідника та сторінці Державного історико-культурного заповідника «Посулля».

Усе це знайомить віртуальних відвідувачів з експозицією, її історією, видатними людьми, розширює кругозір відвідувачів, сприяє їх розвитку навіть в умовах, коли справжня екскурсія з певних причин неможлива під час воєнного стану [4, с. 72].

Отже, використання інформаційних технологій у музейній педагогіці під час воєнного стану сприяють не тільки розкриттю й розвитку індивідуальних здібностей віртуальних відвідувачів, активізації пізнавальної діяльності, а й формуванню інформаційної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербицька П.В. Музей як комунікативний та освітній простір: навч. посібник. Львів: Львівська політехніка, 2017. 232 с.
2. Ковач А.І. Використання інноваційних технологій музейної педагогіки у профорієнтації учнів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2018. Вип. 153. С. 56–60.
3. Мокрогуз О. П. Мультимедійна презентація в системі навчання. Комп'ютер в школі та сім'ї. 2009. № 8. С. 21–24.
4. Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика: науково-методичний посібник. Київ: Логос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.

Ягупов В. В.,
доктор педагогічних наук, професор
ПНС навчально-наукового інституту фізичної культури
та спортивно-оздоровчих технологій
Національний університет оборони України м. Київ,
yagupow57@ukr.net

Лиман Р. М.,
ад'юнкт навчально-наукового центру іноземних мов
Національний університет оборони України м. Київ,
limanrus@gmail.com

Білошицький В. В.,
ад'юнкт навчально-наукового інституту фізичної культури
та спортивно-оздоровчих технологій,
Національний університет оборони України м. Київ
belv10@ukr.net

ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОВІДНА СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ОФІЦЕРА ЗА ДОСВІДОМ ЗАХІДНИХ КРАЇН НАТО

У контексті повномасштабної російсько-української війни наголошується на необхідності формування не лише висококваліфікованих професіоналів, але й справжніх лідерів – українських офіцерів. Вони мають бути здатні приймати обґрунтовані рішення, діяти ефективно та рішуче, а також бути відповідальними за свої вчинки та результати управлінської діяльності та лідерської поведінки. Дослідження лідерської компетентності українських офіцерів на прикладі країн НАТО має велике значення, оскільки дозволяє виявити ключові аспекти та тенденції в її формуванні та розвитку. Методи, використані в даній роботі, включають аналіз наукових публікацій, системний аналіз і синтез, а також узагальнення та конкретизацію наукових джерел із проблеми лідерства у країнах НАТО. Обґрунтовано та доведено необхідність дослідження лідерської компетентності як провідної складової військово-професійної компетентності сучасного українського офіцера за досвідом країн НАТО для забезпечення ефективного розвитку лідерської компетентності українських офіцерів у системі підвищення кваліфікації.

Ключові слова: лідерська компетентність; офіцер-лідер; лідер; лідерство; військовий лідер; професійна компетентність; НАТО, досвід.

In the context of the full-scale Russian-Ukrainian war, the need to form not only highly qualified professionals, but also true leaders - Ukrainian officers - is emphasized. These officers must be able to make grounded decisions, act effectively and decisively, and be responsible for their actions and the results of their management and leadership behavior. The study of the leadership competence of Ukrainian officers on the experience of NATO countries is of great importance, as it allows to identify key aspects and trends in its forming and development. The methods used in this work include analysis of scientific publications, systematic analysis and synthesis, as well as

generalization and specification of scientific sources on the problem of leadership in NATO countries. The article substantiates and proves the necessity of studying leadership competence as a leading component of the military professional competence of a modern Ukrainian officer based on the experience of NATO countries to ensure the effective development of leadership competence of Ukrainian officers in the system of advanced training.

Keywords: *leadership competence; officer-leader; leader; leadership; military leader; professional competence; NATO; experience.*

Щоб зробити Україну міцною у військовому відношенні та зберегти її суверенітет та незалежність у контексті російської агресії, нам необхідні військові лідери, які мають високу кваліфікацію і здатні вирішувати надскладні військово-професійні завдання в бойових умовах. Офіцери мають стати головними лідерами Збройних сил (далі – ЗС) України, а для цього їм потрібна лідерська компетентність, яка формується у вищих військових навчальних закладах і розвивається в подальшому протягом всієї служби і особливо під час підвищення кваліфікації на лідерських курсах.

Спираючись на наш досвід у бойових діях, проблема недостатньої лідерської підготовленості офіцерів стає особливо гострою під час їхньої діяльності на різних рівнях – тактичному, оперативному і стратегічному. Важливо відзначити, що формування висококваліфікованих офіцерів, здатних ефективно управляти в бойових умовах, вимагає широкого спектру знань у сфері лідерства та військового управління, а також постійного розвитку лідерських якостей. Крім того, вони мають дотримуватися чіткої громадянської позиції та активно брати участь у громадському житті. Військові керівники мають бути готові взяти на себе відповідальність за свої рішення, бути рішучими та здатними швидко реагувати на кризові ситуації. Таким чином, сучасним офіцерам потрібно мати не лише вже сформовану лідерську компетентність, а й постійно розвивати її протягом усієї військово-професійної діяльності.

У цьому контексті очевидно, що офіцери ЗС України повинні мати як військово-професійну компетентність, яка формується під час навчання у військових вищих навчальних закладах (далі – ВВНЗ), так і важливий її компонент – лідерську компетентність, яка є необхідною для військового керівника: «важливим моментом управлінської діяльності офіцера є те, що він має виступати для військового підрозділу офіційним і неофіційним лідером. Для цього він має добре знати соціально-психологічні явища в малих військово-соціальних групах, прийоми та засоби впливу на військовослужбовців у процесі їх поведінки та спільної діяльності в складі малої військово-соціальної групи, особливо в екстремальних умовах бойової діяльності. Власне від них як від лідерів найчастіше залежить настанова та настроєність підлеглих на виконання

бойових завдань, мобілізованість їхніх» [7, с. 4–5]. Важливо, щоб вони, маючи достатній досвід військової служби, систематично та постійно розвивали та удосконалювали свої лідерські якості, особливо під час навчання та підвищення кваліфікації для опанування наступної ланки військового управління.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності і важливості розвитку лідерської компетентності як ключової складової військово-професійної підготовки офіцерів відповідно до основних тенденцій західних країн НАТО.

Дослідження у вітчизняних наукових джерелах вказують на те, що концепція лідерської компетентності у військових фахівців розглядалася з різних аспектів. Наприклад, О. Бойко у своїх дослідженнях зазначає, що лідерська компетентність майбутніх офіцерів є проявом їхньої готовності та здатності до військово-професійної діяльності [1]. У своїх наукових дослідженнях Є. Денисенко зазначає, що сутність лідерства полягає в здатності керувати людьми та вести їх на досягнення спільної мети шляхом створення міцних міжособистісних зв'язків та ефективної взаємодії. Він сприймає військового лідера як ключовий елемент організації міжособистісних відносин [3]. У роботах І. Сновидович лідерство обґрунтовується як здатність вести і об'єднувати людей, постійно працюючи над розвитком як команди, так і власної [6]. Водночас, А. Галімов та Ю. Степанова визначають лідерство як характеристику поведінки офіцера, яка досягається через управлінські повноваження, організацію командної діяльності та вплив на відносини в підрозділі за допомогою особистого впливу та ціннісного обміну [2].

Отже, сприйняття та визначення лідерської компетентності має свої відмінності та неоднозначності, що можна виявити шляхом аналізу різних дефініцій. По-перше, у деяких визначеннях може бракувати системності, контекстності та чіткості, що ускладнює розуміння її суті та застосування. По-друге, недолік термінологічної однозначності може впливати на унормування та порозуміння у науковому співтоваристві та практиці. По-третє, через різні культурні та контекстуальні чинники важко встановити однозначні правила визначення, а лідерство як поняття має свої відтінки в залежності від країни та культури. У зв'язку з цим важливо проводити наукові дослідження та дискусії для уточнення визначення лідерської компетентності з урахуванням наукових досягнень передових країн, зокрема країн НАТО.

Феномен лідерства та його вплив на суспільство, у тому числі й безпосередньо на військове середовище, активно досліджується вченими за кордоном. Там вперше була приділена увага проблемі лідерства як важливому аспекту суспільного життя. Порівняно з західними країнами розуміння лідерства на пострадянському просторі були не такими широкими та глибокими. Після розпаду Радянського Союзу нові країни почали оцінювати значення лідерства

для розвитку суспільства. На відміну від них, західні країни мали багатий досвід у вивченні різних аспектів лідерства, включаючи теорію, стилі керівництва, ефективність лідерів та інші аспекти, який активно досліджували в університетах, дослідницьких інститутах і підприємствах.

Розпад Радянського Союзу та поширення західних цінностей в Україні сприяли обміну знань і підходів між західними та вітчизняними науковцями, що збагатило наше розуміння лідерства як наукового явища. Дослідження лідерства стало важливим напрямком у суспільних науках і менеджменті, зокрема в контексті військової діяльності. Потреба у системному аналізі та узагальненні результатів наукових досліджень від вітчизняних і західних науковців, а також провідних установ НАТО, важлива для впровадження лідерства у ЗС України. На жаль, досліджуваність проблеми лідерства та впровадження теоретичних і методичних основ формування та розвитку лідерської компетентності офіцерів у всіх рівнях управління країн НАТО наразі є дуже низькою в Україні, що свідчить про відсутність наукових праць та дисертаційних досліджень на цю тему. Особливо гостро ця проблема постає у період турбулентності, як нині, під час активних бойових дій, коли українська нація виявляє свою волю та віддану природу, яка підкреслює необхідність збереження її існування. Це вимагає від кожного громадянина свідомого сприйняття ціни, яку ми платимо, як у наших захисників, так і у мирних мешканців, віддавши своє щоденне життя та здоров'я на захист держави. На офіцерів покладається надзвичайно велика відповідальність як на професіоналів у сфері оборони, так і на представників суверенної влади, що визначає майбутнє країни. Ця відповідальність, яку несуть українські офіцери, у цей непростий період історії України, насправді визначає перспективи держави і відображає її бажання залишатися незалежною та суверенною.

У нинішньому складному періоді, коли Україна стикається з випробуваннями на полі бою, проблема її Національного існування стає особливо актуальною. Ця ситуація вимагає від кожного свідомого громадянина розуміння вартості, яку віддають захисники та мирні жителі країни, ризикуючи своїм життям і здоров'ям. На офіцерів покладається велика відповідальність за збереження незалежності та суверенітету України як держави на світовій арені. Це підкреслюється особливо чітко в умовах поточної боротьби і відображає глибоке прагнення українського народу до збереження незалежності нашої держави.

Національна спільнота України демонструє свою здатність до захисту власних ідеалів і прав на міжнародній арені, вимагаючи справжньої мужності, відважності та практичного мислення від усіх військовослужбовців, особливо тих, хто перебуває на передовій та приймає обмірковані, вчасні та оптимальні

рішення. Кожен офіцер відчуває величезну відповідальність перед державою та майбутніми поколіннями. У ситуаціях, як нині в Україні, відчуваємо всю вагомість підготовки військових професіоналів – компетентних офіцерів, справжніх військових лідерів, яким доручено відповідальність за захист нашої країни. Вони забезпечують ефективне функціонування військових структур, здатні приймати важливі стратегічні рішення у кризових і воєнних умовах. Їхнє військово-професійне навчання включає в себе не лише знання бойової техніки та тактичних здатностей, але й формування лідерських якостей та здатності до спільної роботи як бойової команди. Лише завдяки високій якості підготовки військових керівників як лідерів можливо забезпечувати ефективну обороноздатність країни та зберегти мир у країні.

У зв'язку з цим ЗС України потребують офіцерів, які розуміють важливість особистої свободи як базового принципу для професійного та особистісного зростання в якості військового керівника – лідера, особливо в умовах широкомасштабної війни з росією. Ключовим аспектом управління офіцером є його роль як лідера, який впливає на підлеглих насамперед не формально, а неформально. Для цього важливо мати глибоке розуміння соціально-психологічних динамік у невеликих військово-соціальних групах і вміти ефективно впливати на своїх підлеглих, зокрема в бойових умовах. Від офіцерів, які є лідерами, часто залежить бойовий дух, готовність особового складу до виконання завдань та здатність зняти тривожність та напруженість у складних ситуаціях бойової діяльності.

На жаль, усвідомлення важливості військового лідерства і його розвитку почалося досить повільно, особливо у контексті радянської військової системи, де ідеї лідерства не були поширеними та не користувалися повагою. Формування лідерської компетентності на початкових етапах і постійний розвиток лідерів вважалися несуттєвими. У порівнянні з передовими західними країнами, зокрема країнами НАТО, де система підготовки офіцерів зорієнтована на формування, розвиток лідерства й успішно функціонує, радянська система виглядала неправдоподібною.

Наголошуючи на відмінностях виховання військових лідерів між пострадянським суспільством і західним, слід згадати видатного військового керівника сучасності, генерала Михайла Забродського, який так охарактеризував цю відмінність в своєму інтерв'ю, а саме: «головна різниця в тому, що все життя всі різні покоління військових вищів нас продовжують вчити, як воювати. А, зокрема, в американському військовому навчальному закладі вчать, як мислити та як воювати, як ухвалювати рішення відповідно до обстановки, а не так, як прописано в тому чи іншому керівному документі» [4].

За результатами аналізу, систематизації та конкретизації результатів західних наукових досліджень та тривалого розвитку лідерства загалом і військового лідерства у країнах НАТО зокрема можна зазначити, що західні військові експерти однозначно стверджують, що лідерство є особистою річчю. Суттєвою є особиста поведінка військового лідера, оскільки лідерство полягає у втіленні своїх намірів у дії через інших людей. Справжнє розуміння та розвиток лідерських навичок і вмінь відбувається через особистий досвід керівника та взаємодію з іншими людьми [5].

Західні експерти уточнюють сукупність певних проявів, які повинен мати сучасний військовий лідер. Ці характеристики відіграють важливу роль у формуванні та постійному розвитку лідерської компетентності офіцера, серед яких суттєво виокремлюються, як при формуванні, так і розвитку офіцера провідних країн НАТО [9-15].

Моральна мужність і сміливість, які є ключовими складовими внутрішньої сутності лідера, які виявляються через виражену відвагу в ухваленні моральних рішень, повагу до інших, готовність надавати допомогу й підтримку, а також здатність до самоконтролю. Ці якості сприяють формуванню довіри до лідера, що є необхідною основою для ефективного військового лідерства.

Ефективне військове керівництво, яке сприяє досягненню успіху, також вимагає від лідера ініціативності, сміливості, впевненості у власних здатностях, глибокого професійного розуміння військових аспектів та енергійності. Це означає здатність приймати на себе відповідальність і діяти як суб'єкт діяльності, готовність приймати ризики на себе для досягнення поставлених цілей, впевненість у власних здібностях і здатностях, наполегливість у виконанні управлінських завдань, глибоке та контекстне розуміння складних аспектів військової діяльності та професійна суб'єктність, спрямована на досягнення військових цілей.

Незгасима воля до перемоги, яка супроводжується з високим рівнем сформованості резильєнтності та рішучості, що не допускає розчарувань через невдачі та є ключовими аспектами лідерської поведінки та діяльності офіцера. Ефективний військовий лідер проявляє наполегливість у досягненні мети, не зважаючи на перешкоди та труднощі. Він не лише не втрачає мотивацію через невдачі, але й знає, як мобілізувати себе та військовий підрозділ (частину як бойову команду в складних ситуаціях. Такий лідер має сформовану професійну витривалість та міцність духу, завдяки чому здатний працювати над розв'язанням проблеми. Важливою проявом лідера є здатність вчитися на помилках і не зневажати досвід, що допомагає досягти успіху навіть у складних умовах управлінської діяльності.

Готовність до експериментів та інновацій для досягнення успіху є також складовою лідерства і вимагає постійного самовдосконалення як військового професіонала та лідера. Лідерство передбачає відкритість до нових ідей і ініціатив, а також готовність експериментувати з новими підходами та стратегіями для постійного вдосконалення та досягнення кращих результатів у військово-професійній діяльності. Справжній лідер завжди прагне розвиватися як професіонал, постійно підвищує свою кваліфікацію та розвиває військово-професійну компетентність як суб'єкт військового управління. Такий лідер постійно шукає можливості для самовдосконалення як суб'єкта військово-професійної діяльності та як лідера. Отже, керівник військового підрозділу (частини) має бути готовим до постійного розвитку, саморозвитку, а також підтримувати розвиток своїх підлеглих та підрозділу як бойової команди.

Впевненість і довіра мають ключову роль у військовому лідерстві, оскільки сприяють розвитку культури відкритості та співпраці між військовослужбовцями у бойовій команді. Лідер, який має впевненість у собі та довіру до своїх підлеглих, створює атмосферу спільної згуртованої діяльності, де вони почувуються комфортно та готові ділитися ідеями, досвідом. Така культура сприяє розвитку ініціативності та творчості у членів бойової команди, оскільки військовослужбовці відчують підтримку та впевненість у своїх можливостях і здатностях. Крім того, офіцер – лідер, який виявляє терплячість та розуміння до помилок своїх підлеглих, допомагає їм вчитися на власних недоліках і вдосконалювати свої лідерські здатності. Пошук і підтримання сильних сторін і талантів кожного члена команди сприяє їхньому військово-професійному зростанню та впливає на успішність діяльності всього військового підрозділу (частини) як бойової команди. Таким чином, лідер, який розвиває впевненість та ініціативність у своїй бойовій команді, створює сприятливі організаційно-психологічні умови для досягнення спільних цілей та успіху військово-професійної діяльності.

Делегування повноважень є важливим аспектом успішного керівництва для військового лідера. Цей процес передбачає передачу певних функцій і відповідальності підлеглим із метою сприяння швидкій реакції на зміни бойової обстановки та оптимізації виконання завдань. Лідер, який дозволяє підлеглим приймати рішення на локальному рівні, створює умови для оперативної реакції та забезпечення виконання бойових завдань без зайвих затримок. Цей підхід також сприяє підвищенню мотивації та відчуттю відповідальності серед підлеглих за спільний успіх у діяльності. Розумна співпраця та ініціативність є важливими аспектами успішного виконання бойових завдань. Військові, які мають впевненість, що їхні ініціативи та пропозиції будуть враховані, більш схильні приєднатися до спільних зусиль і приймати рішення відповідно до

поставлених завдань. Важливо підкреслити, що делегування повноважень не позбавляє лідера контролю чи керівництва. Він має забезпечувати відповідність дій з місією та стратегією, надавати підтримку та напрямок, а також вчасно отримувати звіти про успіх. Такий підхід сприяє збереженню балансу між свободою від докучливого мікроменеджменту та необхідністю забезпечення координації та спільності дій військовослужбовців як бойової команди.

Особливості, такі як нестримне почуття гумору, виваженість і скромність лідера, є важливими складовими для формування та підтримки бойової команди. Ці якості сприяють стійкості, рішучості та бойовому духу військовослужбовців, забезпечують їх згуртованість та ефективність у спільних діях. Вони також відіграють важливу роль у підтримці морального духу та формуванні командного духу військового підрозділу (частини) під час важких ситуацій, сприяють позитивному настрою та співпраці військовослужбовців у складних умовах бойової обстановки.

Західноєвропейська філософія лідерської компетентності акцентує увагу на важливості стимулювання бойового духу у військовослужбовців, оскільки це відображає їхню здатність і готовність до діяльності. Бойовий дух слугує ключовою шкалою оцінювання лідерської ефективності, і справжній військовий лідер володіє здатністю зберігати та посилювати цей дух своєї команди за допомогою різноманітних лідерських методів і проявів.

Із виникненням військових структур командири виступали як ключові постаті, від яких залежав результат битви. Їхні рішення, досвід і позиція формували культуру практичного – стратегічного – мислення військового керівника. Цей необхідний елемент стимулював ЗС до виховання кращих лідерів, найвищим стандартом для яких вважався геній у військовій справі. Проте що стається, якщо організація опиняється без такого геніального командира? Ефективне планування, координація, виконання та керівництво військовими операціями можуть бути забезпечені за допомогою різних стратегій. Наприклад, у науковій праці Вільяма Ріордона (William L. Riordon) вказується, що Наполеон Бонапарт I досягав успіху завдяки своєму генію лідера, в той час як Гельмут фон Мольтке розвивав культуру організації, яка ґрунтувалася на отриманій освіті, плануванні і довірі чи колективному геніі. З урахуванням цього контексту і аналізу військових операцій, сучасні західні концепції лідерства вказують на те, що парадигма наполеонівського мислення залишається актуальною, незважаючи на довготривалий вплив Мольтке [10]. За останні десятиліття зміна характеру війни привела до еволюції ролі командира в ЗС. Традиційний образ командира як стратега і контролера перетворюється на роль фасилітатора співпраці та розвитку бойової команди. Це відображає сучасні вимоги до військового керівництва, де ключовими стали професійна

суб'єктність, адаптивність, творчість і здатність до співпраці. Командир більше не лише встановлює завдання, але й створює умови для розвитку військовослужбовців як бойової членів команди, сприяє діалогу та взаєморозумінню між ними. Такий науковий і практичний підходи дозволяють бойовій команді ефективно реагувати на складні виклики, які виникають у сучасних умовах військових конфліктів [11].

Наукова спільнота на Заході наполягає на тому, що наукові підходи до лідерства в сучасних ЗС мають постійно еволюціонувати, щоб відповідати викликам сучасності взагалі та гібридної війни зокрема. Це важливо особливо у контексті сценаріїв бойових дій, які постійно змінюються, особливо в умовах гібридної війни. Підтримка цього підходу полягає у його впровадженні у роль командира на полі бою. Основна мета полягає в тому, щоб офіцери були готові адаптуватися до нових умов бойових дій і постійно розвивали свої лідерські здатності, підвищували рівень лідерської та суб'єктної готовності до керівництва військовими підрозділами (частинами) відповідно до сучасних потреб і викликів.

Передбачення та усвідомлення необхідності виходу за межі застарілих моделей і підходів у військовій сфері суттєво визначають подальшу успішність та ефективність діяльності військових підрозділів (частин). Одним із ключових етапів цього процесу є військово-професійна освіта, яка формує у командирів розуміння своєї ролі як лідера в прийнятті рішень на полі бою та в керівництві у повсякденному житті військових підрозділів (частин). У контексті сучасних вимог та умов, військово-професійна освіта у цьому аспекті має включати в себе не лише розуміння управлінської культури та лідерської поведінки, а й вивчення сучасних теорій лідерства, адаптованих до потреб і викликів сучасного військового середовища. Цей підхід відображає важливість постійного вдосконалення та адаптації культури та стратегій керівництва військами до обставин і технологій, які постійно змінюються та удосконалюються в інформаційному суспільстві.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, впровадження такої військово-професійної освіти, яка фокусується на стимулюванні, формуванні та розвитку військового лідерства, відіграє ключову роль у підготовці офіцерів до ефективного керівництва в будь-яких ситуаціях, що може виявитися вирішальним для успіху військових операцій та забезпечення безпекового середовища.

Слід зазначити, що система військової освіти у країнах НАТО саме акцентує свою увагу на розвитку лідерських якостей серед військових. Її головна мета полягає в формуванні кадрів, здатних не лише виконувати військові обов'язки, а й ухвалювати стратегічні рішення та керувати бойовими операціями в умовах надзвичайних ситуацій. Цей підхід враховує не лише технічні аспекти військової

справи, але й акцентує на розвитку лідерських здатностей офіцерів, таких як аналітичне мислення, прийняття рішень під час стресових ситуацій, культура міжсуб'єктної комунікації, здатність ефективно мобілізувати та керувати особовим складом у екстремальних умовах бойової обстановки. Це сприяє формуванню військових лідерів, які здатні забезпечувати безпеку країн-членів НАТО в різних сценаріях загроз.

Вважаємо, що подальшим перспективним напрямком дослідження є конкретизація феномену військового лідерства та розкриття змісту, сутності та структури лідерської компетентності офіцерів на прикладі західних країн НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко О. В. Сутність і мотиви лідерства у військовому колективі: результати інтерв'ю з офіцерами тактичної ланки управління. Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. 2012. Вип. 102. С. 32–40.
2. Галімов А., Степанова Ю. Теоретичні основи формування готовності до лідерства у майбутніх офіцерів-прикордонників у ході освітнього процесу. Збірник наукових праць Національної академії прикордонної служби України. 2022. Том 28, № 1: Частина 2. С. 67–84.
3. Денисенко Євген Володимирович, Формування адміністративно-управлінської культури майбутніх офіцерів Національної гвардії України у процесі професійної підготовки. Дис. канд. пед. Наук. Полтавський Національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. Полтава, 2018. 244 с.
4. Забродський М. Завжди одягаю особистий номер: Забродський про війну, політику, книги та незалежність. 24 серпня 2019 року. URL: <https://prm.ua/zavzhdi-odyagayu-osobistiy-nomer-zabrodskiy-pro-viynu-politiku-knigi-ta-nezalezhnist-u-eksklyuzivnomu-interv-yu-prm-ua/>.
5. Розумовська Ю. О., Лиман Р. М. Лідерська та інформаційно-комунікаційна компетентність як провідні компоненти військово-професійної підготовки сучасного офіцера. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2023. № 4 (96). С. 151–168.
6. Сновидович І. Г. Формування управлінських компетентностей молодих фахівців у закладах вищої освіти. Дисертація на здобуття доктора філософії. Львівський Національний університет імені Івана Франка. 2023. 294 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/diss_Snovydovych.pdf.
7. Ягупов В. В. Військова психологія: методологія, теорія та практика: підручник. Київ. : Psyhobook, 2023. 517 с.
8. Ягупов В. В., Капінус О. С. Теоретичні та методичні аспекти формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів : навчально-методичний посібник. Житомир : ПП «Євро-Волинь», 2020. 240 с.
9. Defence Forces Leadership Doctrine, Defence Forces of Ireland, published 2016, September, URL: https://www.military.ie/en/public-information/publications/df_leadership_doctrine.pdf

10. Major William L. Riordon, «The Commander's Role in the Operational Art: Sustaining Adequate Intimacy with the Changing Character of War», United States Marine Corps Command and Staff College Marine Corps University. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1178167.pdf>.
11. Milan Vego On Operational Leadership, Joint Force Quarterly 77, (2nd quarter, April 2015). URL: <https://ndupress.ndu.edu/JFQ/Joint-Force-Quarterly-77/Article/581882/on-operational-leadership/>.
12. The Army Leadership Code: an introductory guide, the Centre for Army Leadership, The Royal Military Academy Sandhurst, United Kingdom 2021. URL: <https://www.army.mod.uk/who-we-are/our-schools-and-colleges/centre-for-army-leadership/leadership-resources/army-leadership-code/>.
13. Tuomas Kuronen, Aki-Mauri Huhtinen. Leadership in the contemporary military: mavericks in the bureaucracy? Journal on Baltic Security. 2015. Vol 1, Issue 2. P. 158–183.
14. US Army Heritage and Education center, Leader Development: DOCTRINE Army Training and Leader Development, 244 p. 2018. URL: https://usacac.army.mil/sites/default/files/documents/cace/LREC/AR350-1_Web_FINAL.PDF.
15. US Army Heritage and Education center, the U.S. Army learning concept for training and education 2020-2040, 2017. 47 p. URL: <https://media.defense.gov/2018/Jul/09/2001940068/-1/-1/1/ALC%20FOR%20TE%20TRADOC%20525%208%202.PDF>.

Яковишин Р. Я.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
ректор, проф., Люблінська Вища Школа,
м. Рикі, Польща
ORCID iD:0000-0002-7882-6545*

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЯКІСНОГО СКЛАДУ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У статті поданий аналіз основних підходів до проблеми підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми і молоддю; розкриваються характеристики системоутворювальних факторів побудови системи підготовки педагогічних кадрів до навчання і виховання обдарованих дітей; визначаються базові складові їх психолого-педагогічної готовності до розвитку обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, обдарована особистість, педагога, система підготовки педагогів до роботи з обдарованими, психологічна готовність педагога до роботи з обдарованими дітьми та молоддю.

The article presents an analysis of the main approaches to the problem of training teachers to work with gifted children and youth; the characteristics of the system-

forming factors of the construction of the system of training of pedagogical personnel for the education and upbringing of gifted children are revealed; the basic components of their psychological and pedagogical readiness for the development of giftedness are determined.

Key words: giftedness, gifted personality, teacher, system of training teachers to work with the gifted, psychological readiness of the teacher to work with gifted children and youth.

Перспективним проектом реформування, що відповідає умовам сучасної України і потребам українських дітей, є Нова Українська школа. Людство переходить до нового типу цивілізації – інноваційного. Постає завдання – повному визначити мету навчання і функції освітнього процесу. В якості провідної ідеї сучасної освіти повинен постати дитино центризм, що передбачає максимальне наближення навчання, виховання кожної дитини до її індивідуальних особливостей і обдарувань [2, 37].

Мета розвитку здібностей найпідготовленіших учнів – допомогти їм реалізувати свої індивідуальні якості, не загубитися в сірій масі учнів, сприяти переорієнтації їхнього репродуктивного мислення на творче індивідуальне конструювання. У розвитку їхніх здібностей важливе значення має забезпечення та розширення інформованості в тих галузях, які їх цікавлять, організація для них різноманітної діяльності.

Обдарованість – це комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості й мотивації [1, 42].

Інтелектуальні здібності перевищують середній і високий рівні, творчість проявляється у новому і оригінальному підході до вирішення проблем і завдань, що стосується мотивації, то це єдність емоційно-вольових якостей: інтересу до певної діяльності і настирливості у досягненні мети. Обдаровані люди характеризуються наполегливістю, надзвичайно розвиненою працьовитістю, глибоким і стійким інтересом до певної діяльності.

Підготовка педагога до роботи з обдарованими дітьми має містити:

1. Формування знань (уявлення) про те, що таке обдарованість, хто такі обдаровані діти, які особливості їхнього навчання та розвитку у різних умовах.
2. Формування особистісного ставлення до обдарованого (як і до будь-якого іншого) учня не як до об'єкта педагогічного впливу, а як до суб'єкту спільної конструйованої педагогічної взаємодії, в ході якої відбувається навчання і розвиток учнів.
3. Навчання основних організаційних форм, психологічних і дидактичних методів практичної роботи з обдарованими дітьми [5, 118].

Можна виділити основні заходи щодо роботи з обдарованими учнями:

1. Надання їм можливості виконувати більший обсяг навчальних завдань. При цьому має бути витриманий оптимальний обсяг додаткової роботи з обдарованими учнями.

2. Збільшення кількості завдань має поєднуватися з обов'язковим підвищенням їх складності. Це сприятиме інтелектуальному розвитку, формуванню здібностей.

3. Забезпечення зростання творчої активності шляхом розвитку у учнів вміння виділяти проблему, створювати проблемні ситуації у процесі навчання і знаходити шляхи їх вирішення, відбирати і структурувати навчальний матеріал, виділяти головне, суттєве, прагнення до самовдосконалення.

4. Пошук вчителем дієвих стимулів для активізації творчості учнів, диференційований підхід, заохочення обдарованих учнів до творчого пошуку [6, 49].

Поради вчителям щодо роботи з учнями з ознаками обдарованості:

1. До обдарованих дітей треба ставитися спокійно. Вчитель повинен створити таку атмосферу в класі, в якій успіхи «зоряного хлопчика» (або дівчинки) викликали не почуття заздрості чи роздратування, а повагу з боку його однолітків.

Постійна недоброзичлива оцінка вихователя може призвести до втрати дитиною впевненості у своїх силах, тим самим приглушити здібності. Однак інша крайність «захвалювання» - викликає зарозумілість, що не менш шкідливо. Оцінка, яку дає педагог, має бути вимогливою, але доброзичливою, щоб зміцнювати віру в успіх.

2. Треба допомогти такій дитині, тобто дати їй завдання складніше. Кожне наступне завдання має бути більш складним, ніж попереднє, і водночас посильним.

3. Ефективне застосування методики самостійного опрацювання (дослідження) учнем нової теми. На півріччя кожен одержує свою серію завдань різної складності, які треба вирішити самостійно. Після цього поступово завдання розбирають усім класом.

Якщо сфера інтересів і набір здібностей учня досить вузькі, завдання вчителя – розвивати ці здібності максимально, щоб у майбутньому ця людина була здатна професійно використовувати наявні в неї здібності і стати винятковою у своїй галузі.

Талановитим дітям необхідне особливе середовище, необхідні труднощі, оскільки легкі успіхи за низьких вимог і загального слабкого фону загрожують швидкою деградацією [8, 18].

Для успішної роботи з обдарованими дітьми вчителю необхідно:

1. Використовувати у своїй роботі систему пошуку обдарованих і талановитих дітей.

2. Виявляти здібності учнів за такими параметрами:

- характеристика уваги;
- особливості мислення;
- характеристика пам'яті;
- особливості темпераменту з урахуванням їх в організації навчальної діяльності.

3. Внести зміни до поурочних і тематичних планів, де передбачалась би цілеспрямована робота з кожною обдарованою дитиною.

4. Використовувати на уроках мотиваційні установки, які орієнтують учнів на навчання «хочу все знати», а не «хай мене навчать».

5. Використовувати на уроках самостійні творчі завдання, роботи пошукового характеру.

6. Поєднати навчальні знання з науковим пізнанням: науковим пошуком істини, експериментуванням, спостереженням у природі, синтезом і аналізом природних явищ [10, 122].

Основні заходи щодо роботи з обдарованими учнями:

1. Надання їм можливості виконувати більший обсяг навчальних завдань.

2. Збільшення кількості завдань має поєднуватися з обов'язковим підвищенням їх складності. Це сприятиме інтелектуальному розвитку, формуванню здібностей.

3. Забезпечення зростання творчої активності шляхом розвитку в учнів вміння виділяти проблему, створювати проблемні ситуації у процесі навчання і знаходити шляхи їх вирішення, відбирати і структурувати навчальний матеріал, виділяти головне, суттєве, прагнення до самовдосконалення.

4. Пошук вчителем дієвих стимулів для активізації творчості учнів, диференційований підхід, заохочення обдарованих учнів до творчого пошуку [3, 89].

Отже, основним принципом правильної ефективної роботи з обдарованими учнями є адекватність у виборі навчально-виховних програм. На думку фахівців, ці програми повинні якісно відрізнятися від програм, розрахованих на дітей із середніми можливостями, але ця різниця не повинна здійснюватися за рахунок збільшення обсягу навчального матеріалу, темпу навчання або включення завдань з програм для більш дорослих дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми./ Л. В. Антонюк. – Шкільна бібліотека. – 2016. – №5. – С.41-43.
2. Барко В.В, Панок Л. В., Лазаревський С.П. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально-виховному процесі: Методичні рекомендації./ В.В Барко, Л.В. Панок, С.П. Лазаревський. - Тернопіль, 2000. - 85 с.

3. Бухлова Н. Б. Обдарована дитина. Психолого-педагогічний супровід / Н.Б. Бухлова. – К. : Шкільний світ, 2013. – 104 с.
4. Вауліна О. М. Закордонний досвід у роботі з обдарованими дітьми / О. М. Вауліна, Є. М. Бурилова // Початкове навчання та виховання. – 2015. – №31-32. – С.36-39.
5. Володарська М.О. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва, С. М. Полуніна. – Харків : Основа, 2010. – 190 с.
6. Голуб Т.І. Виховуємо обдарованих дітей (Батьківський катехізис, або Закони розумно-організованого сімейного виховання школярів) / Завуч. - 2004. - №22. - С.47-53.
7. Котляревська О. О. Обдарована дитина: знахідка чи проблема / О. О. Котляревська. –К.: «Каравела», 2014. – С.40-47.
8. Матвійчук В. Виявлення та підтримка обдарованих дітей / В. Матвійчук // Психолог. – 2014. – №9. – С.18-19.
9. Серапулова Є.П. Виховання обдарованої дитини/Є.П. Серапулова // Початкова школа. - 2000. - №2. - С.3-5.
10. Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. / Л.В. Туріщева. – Х.: Вид. гр «Основа», 2008. – С.122.

Ястребова О. С.,

асистентка Івано-Франківського національного медичного університету,

e-mail: yastrebovaos@ukr.net

ОНЛАЙН-КОМУНІКАЦІЯ В СТУДЕНТСЬКОМУ НАУКОВОМУ ГУРТКУ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

Анотація: Публікація присвячена вивченню переваг та викликів онлайн комунікації в студентських наукових гуртках. З'ясовуються ключові аспекти ефективності віртуальної взаємодії, розглядаються технічні засоби для її покращення та визначаються шляхи подолання можливих труднощів. Роль викладачів та учасників у процесі онлайн комунікації висвітлюється з метою сприяння розвитку наукових гуртків у галузі медичної освіти.

Ключові слова: онлайн комунікація, студентські наукові гуртки, викладачі, студенти, технологічні засоби, переваги, виклики.

Abstract: This publication explores the advantages and challenges of online communication in student scientific groups. Key aspects of virtual interaction effectiveness are examined, technical means for its enhancement are discussed, and ways to overcome potential difficulties are identified. The role of teachers and participants in the online communication process is highlighted to foster the development of scientific groups in the medical education field.

Keywords: online communication, student scientific groups, instructors, students, technological tools, advantages, challenges.

Вступ. Протягом останніх років наше життя, а особливо навчальний та науковий простір, відчуває вплив новітніх технологій та онлайн платформ.

Спілкування та обмін інформацією переходять у віртуальний простір, висуваючи перед нами нові завдання і відкриваючи нові можливості.

Спільноти студентських наукових гуртків у медичному університеті не є винятком. Застосування онлайн комунікаційних інструментів відкриває нам можливість ефективно співпрацювати, обмінюватися ідеями та досягати нових наукових звершень [1,2]. Однак разом із цим постають нові виклики, пов'язані із збереженням якості комунікації та забезпеченням співпраці в онлайн середовищі.

Мета. Розглянути дану тему з різних ракурсів, висвітлюючи переваги та виклики онлайн комунікації в студентських наукових гуртках з медичної біології. З'ясувати, як цей перехід впливає на співпрацю, творчість та взаєморозуміння в медичних наукових колективах.

Переваги онлайн комунікації в медично-біологічних наукових гуртках

1.1. Віртуальна співпраця та глобальний обмін ідеями

У світі, де географічні відстані втрачають своє значення завдяки технологічним інноваціям, онлайн комунікація стає ключовим елементом успішної співпраці між студентськими науковими гуртками в медично-біологічній сфері. Віртуальні платформи дозволяють представникам різних університетів обмінюватися ідеями, поглядами та дослідженнями, що сприяє розширенню горизонтів наукового світогляду та збагаченню дослідницького досвіду.

1.2. Зручність та ефективність спілкування

Онлайн комунікація надає можливість взаємодіяти в режимі реального часу, долаючи обмеження часових різниць та розкладів. Віртуальні наради, чати та спільні платформи для обговорення досліджень дозволяють студентам знаходити відповіді на актуальні питання, обмінюватися думками та отримувати фідбек від колег з усього світу, що значно полегшує проведення наукових обговорень та сприяє зростанню ідейної креативності.

1.3. Швидкість інформаційного обміну та актуальність даних

Однією з ключових переваг онлайн комунікації є миттєвий доступ до новітніх досліджень та публікацій. Студентські гуртки можуть швидко реагувати на актуальні події та наукові досягнення, що відкриває шлях до більш оперативного та динамічного як освітнього, так і наукового процесу [3].

1.4. Зниження витрат та екологічна стійкість

Онлайн комунікація сприяє зниженню фінансових витрат на подорожі та проживання під час конференцій чи нарад, що робить участь у наукових заходах більш доступною та економічно ефективною. Крім того, цей підхід сприяє зменшенню вуглецевого сліду, що стає актуальним у контексті сучасних екологічних викликів.

Таким чином, за допомогою онлайн комунікації студентські наукові гуртки в медично-біологічній галузі отримують величезний стимул для розвитку, сприяючи глобальному об'єднанню та обміну знаннями в інноваційному освітньому просторі.

2. Технологічні засоби для ефективної комунікації

2.1. Віртуальні конференційні платформи

Використання віртуальних конференційних платформ, таких як Zoom, Microsoft Teams або Skype, стало необхідною складовою успішної онлайн комунікації для студентських гуртків різних напрямків, в тому числі з медичної біології. Ці інструменти не лише забезпечують миттєве обговорення наукових питань, але й надають можливість проведення віртуальних лекцій, семінарів та наукових доповідей [4].

2.2. Спільні віртуальні робочі простори

Використання спільних віртуальних робочих просторів, наприклад, Google Workspace або Microsoft 365, сприяє колективному редагуванню документів, обміну науковою літературою та створенню спільних проектів. Ці інструменти дозволяють ефективно співпрацювати, навіть коли члени гуртка знаходяться в різних містах чи країнах.

2.3. Електронні системи обміну повідомленнями

Ефективна комунікація відбувається не лише під час запланованих подій, але і в повсякденному обміні інформацією. Використання електронних систем обміну повідомленнями, таких як Slack, Telegram або WhatsApp, сприяє швидкому та зручному обговоренню питань, обміну новинами та сприяє підтримці командного духу в гуртку.

2.4. Використання віртуальних лабораторій

У сфері медицини важливо мати можливість проводити експерименти та дослідження. Віртуальні лабораторії, які надають доступ до медичних симуляцій та дослідницьких інструментів, дозволяють студентам взаємодіяти з матеріалами та даними, обмінюючись враженнями і порівнюючи результати досліджень [5].

Отже, технологічні інструменти ефективної комунікації стають не лише засобом спілкування, але і важливим ресурсом для активної наукової діяльності студентських наукових гуртків. Завдяки їм студенти отримують можливість працювати в реальному часі, обмінюватися інформацією та навичками, розширювати свої знання та активно впливати на розвиток своїх наукових напрямків.

3. Виклики та шляхи їх подолання

3.1. Технічні проблеми та надійність інтернет-з'єднання

Одним із найбільших викликів онлайн комунікації залишається непереборна залежність від стабільного інтернет-з'єднання. Технічні неполадки

та перебої в мережі можуть порушити плановані наради чи важливі обговорення. Для подолання цього виклику, необхідно активно вивчати та впроваджувати технологічні рішення для підвищення стабільності і швидкості інтернет-з'єднання учасників гуртка.

3.2. Забезпечення кібербезпеки та конфіденційності

В умовах онлайн спілкування, де обмін чутливою інформацією стає невід'ємною частиною дослідницької роботи, досягнення кібербезпеки та конфіденційності є ключовим завданням. Необхідно вивчати та впроваджувати ефективні криптографічні методи, механізми аутентифікації та інші засоби для захисту даних від несанкціонованого доступу.

3.3. Втрата міжособистісного контакту та комунікативної динаміки

Одним з важливих аспектів, що втрачається в онлайн форматі, є міжособистісний контакт та комунікативна динаміка. Безпосередня співпраця та невербальні сигнали можуть бути обмежені в цифровому просторі. Для подолання цього виклику можна використовувати додаткові технічні засоби, такі як віртуальні робочі простори для неформального спілкування чи використання онлайн-інструментів для віртуальних "кавових перерв."

3.4. Психологічні аспекти та втома від онлайн спілкування

Довготривала робота в онлайн середовищі може призвести до психологічного напруження та втоми від постійної взаємодії через екрани. Для подолання цього виклику, важливо визнавати необхідність регулярних перерв, організації онлайн заходів для створення командного духу, а також надання підтримки учасникам гуртка з точки зору психологічного комфорту [6].

Вирішення вищезазначених викликів вимагатиме комплексного підходу, який охоплює як технічні, так і соціально-психологічні аспекти онлайн комунікації в університетських наукових гуртках. Засвоєння найновіших технологій та розробка стратегій для покращення якості віртуального спілкування визначатиме успіх та ефективність студентської наукової діяльності в цьому новому діджитал-спрямованому світі.

4. Здобутки та успішні приклади

4.1. Інтернаціональна співпраця та об'єднання

В ході застосування онлайн комунікації багато гуртків досягли значущих успіхів у встановленні міжнародних зв'язків. Студентські групи об'єднуються для спільних досліджень, обміну ідеями та ресурсами, що призводить до створення унікальних міждисциплінарних проєктів.

4.2. Інтеграція віртуальних лабораторій

Гуртки, які успішно інтегрують віртуальні лабораторії у свою роботу, відзначаються активним проведенням експериментів та досліджень в онлайн режимі. Це дозволяє студентам максимально використовувати потенціал

віртуальних інструментів та розвивати навички дослідницької роботи в онлайн середовищі.

4.3. Удосконалення електронної комунікації

Деякі гуртки успішно впроваджують стратегії удосконалення електронної комунікації, такі як проведення вебінарів, тренінгів та курсів з комунікаційних навичок. Це дозволяє студентам не лише ефективно обмінюватися інформацією, але і розвивати навички віртуального спілкування.

Таким чином, серед актуальних завдань студентських наукових гуртків виявлення викликів, з якими вони стикаються, та пошук можливих шляхів їх успішного подолання через використання сучасних технологій та ефективну організацію комунікації.

5. Роль викладачів та учасників у процесі онлайн комунікації

5.1. Роль викладачів

Викладачі відіграють ключову роль у створенні ефективного онлайн навчального середовища для медично-біологічних наукових гуртків. Однією з ключових функцій є організація структурованої та змістовної комунікації. Вони повинні надавати чіткі вказівки, використовувати доступні технічні інструменти для проведення занять та надихати студентів на активну участь у наукових обговореннях.

5.2. Сприяння спільному навчанню та обміну досвідом

Важливою частиною ролі викладачів є стимулювання спільного навчання та обміну досвідом між учасниками гуртка. Вони можуть організовувати віртуальні дискусії, вікторини, групові завдання та сприяти взаємодії студентів. Посилення взаємодії сприяє створенню структурованого навчального середовища та взаємному обміну знаннями.

5.3. Поширення інновацій та використання сучасних технологій

Викладачі відіграють ключову роль у впровадженні інновацій та використанні сучасних технологій для поліпшення онлайн комунікації. Вони мають бути відкриті до нових інструментів та педагогічних підходів, що дозволяє забезпечити найефективніше використання віртуального навчання та обміну інформацією.

5.4. Забезпечення індивідуальної підтримки та зворотного зв'язку

Важливою складовою ролі викладачів є індивідуальна підтримка та надання зворотного зв'язку учасникам гуртка. Забезпечення доступності для питань, консультацій та надання конструктивної критики допомагає студентам розвивати свої наукові навички та відчувати підтримку в онлайн середовищі.

5.5. Самостійність та ініціатива учасників

Учасники гуртка відіграють активну роль у забезпеченні ефективної онлайн комунікації. Їхня самостійність та ініціатива виявляються в активній участі у

дослідженнях, запропонуванні ідей для обговорення та активному використанні технічних інструментів для спільної роботи.

Таким чином, взаємодія між викладачами та учасниками визначає успіх наукових гуртків в онлайн форматі. Спільні зусилля обох сторін, спрямовані на активну участь, співпрацю та використання інновацій, сприяють досягненню високих результатів у вивченні медичної біології. Викладачі виступають не лише як джерело знань, але й як наставники та партнери у навчанні, що сприяє розвитку самостійності та критичного мислення серед учасників гуртка [7].

6. Перспективи розвитку

6.1. Вдосконалення технічних засобів

Однією з перспектив розвитку є постійне вдосконалення технічних засобів для онлайн комунікації. Розвиток нових віртуальних інструментів, платформ та програмного забезпечення сприятиме поліпшенню віртуального навчання та співпраці в медично-біологічних гуртках.

6.2. Розширення міжнародної співпраці

Збільшення міжнародної співпраці стане важливим етапом у розвитку наукових гуртків. Спільні міжнародні проекти, обмін досвідом та участь в міжнародних конференціях дозволять студентам отримати доступ до глобальної наукової спільноти та розширити горизонти своїх досліджень.

6.3. Інтеграція віртуальних лабораторій

Інтеграція віртуальних лабораторій та симуляцій в навчальний процес сприятиме подальшому розвитку гуртків з медичної біології. Студенти отримають можливість проводити більше досліджень та експериментів онлайн, що значно розширить їх можливості у вивченні навчальних дисциплін.

6.4. Розширення наукових діалогів

Заохочення активних наукових діалогів та обміну думками не лише всередині гуртка, але й з іншими науковими групами, дозволить студентам розширити свої знання та знайти нові ідеї для досліджень. Розширення наукових мереж та платформ для обміну ідеями сприятиме створенню більш інтегрованої та креативної наукової спільноти.

Загалом, перспективи розвитку наукових гуртків медично-біологічного напрямку визначаються поєднанням технологічного прогресу, активної міжнародної співпраці, інтеграції нових методів дослідження і створення сприятливого середовища для інновацій та творчості.

Висновки

У цій роботі ми розглянули важливі аспекти онлайн комунікації в медично-біологічних наукових гуртках та їхній вплив на процеси навчання і досліджень. Зазначена тема стає все більш актуальною в умовах швидкого розвитку технологій та впровадження онлайн форматів в освітній процес.

Основним висновком є те, що онлайн комунікація в університетських гуртках відкриває нові можливості для студентів та викладачів. Вона дозволяє легше обмінюватися ідеями, використовувати віртуальні ресурси та розвивати наукові проекти у межах міжнародного співтовариства. Важливою перевагою є збільшення доступності навчання та зниження просторових обмежень.

Згадані вище переваги, технологічні аспекти, виклики та шляхи їх подолання, а також успішні приклади свідчать про те, що використання сучасних засобів комунікації у наукових гуртках відкриває широкі можливості для здобуття нових знань та науково-дослідної діяльності.

На шляху до подальшого розвитку важливо акцентувати увагу на вдосконаленні технічної інфраструктури, розширенні міжнародної співпраці, розвитку освітніх платформ та залученні корисних ресурсів. В цілому, сучасні технології стають необхідним інструментом для розвитку наукових гуртків, сприяючи створенню інноваційного й ефективного середовища для освіти та досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науковий гурток. <https://biology.bsmu.edu.ua/science/scientific-circle/>
2. Карантин не перешкода. Як в онлайні працює студентський науковий гурток <https://www.ifnmu.edu.ua/uk/main-news/3352-karantyn-ne-pereshkoda-yak-v-onlaini-pratsiuie-studentskyi-naukovy-hurtok>
3. Боровик І.О., Корильчук Н.І., Творко В.М. Комунікація в медичній галузі: проблеми та підходи // Український медичний часопис. 3 (155) – V/VI 2023. С.119-121. www.umj.com.ua/uk/publikatsia-243480-komunikatsiya-v-medichnij-galuzi-problemi-ta-pidhodi
4. Butow P., Hoque E. (2020) Using artificial intelligence to analyse and teach communication in healthcare. *The Breast*, 50: 49–55. www.umj.com.ua/uk/publikatsia-243480-komunikatsiya-v-medichnij-galuzi-problemi-ta-pidhodi
5. Hildenbrand G.M., Perrault E.K., Keller P.E. (2020) Evaluating a health literacy communication training for medical students: Using plain language. *J. Health Communication*, 25(8): 624–631. www.umj.com.ua/uk/publikatsia-243480-komunikatsiya-v-medichnij-galuzi-problemi-ta-pidhodi
6. Page M., Crampton P., Viney R. et al. (2020) Teaching medical professionalism: a qualitative exploration of persuasive communication as an educational strategy. *BMC Med. Education*, 20(1): 1–11. www.umj.com.ua/uk/publikatsia-243480-komunikatsiya-v-medichnij-galuzi-problemi-ta-pidhodi
7. Rongtan Sun (2023) Comparative study of online learning and face-to-face learning. *SHS Web of Conferences* 180, 04006 (2023): 1-5. https://www.researchgate.net/publication/376556829_Comparative_study_of_online_learning_and_face-to-face_learning

Наукове видання

**Національна наука і освіта
в умовах війни РФ проти України
та сучасних цивілізаційних викликів**

**МАТЕРІАЛИ
V Всеукраїнської міжгалузевої
науково-практичної онлайн-конференції
27 березня–2 квітня 2024 року**

Упорядники:
Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга

Відповідальність за достовірність матеріалів конференції
несуть автори публікацій.

Підписано до опублікування: 15 квітня 2024 року.
Умов.-друк. арк. 153,7. Електронне видання.
Зам. № 0204

Видавництво Інститут обдарованої дитини НАПН України
вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, 04053
тел./факс.: (044) 481-27-27
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру серія
ДК № 6081 від 14.03.2018 р.